

ALEXANDRU ODOBESCU

817.0

° ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE
II

Ediție critică publicată
sub îngrijirea
prof. univ. AI. Dima

1967

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

OPERE
II

Scieri din anii 1861-1870
Antume. Postume. Anexe
Variante. Note

Text și variante
Marta Anineanu
Note
de
Virgil Căndea

feșiff teiste L^n fll

i c . . 1 9 £ ? V

« » ITURA ACADEMIEI > W & u Zeif SOCIALISTE ROMÂNIA

INTRODUCERE

În cadrul proiectatului *Corpus al clasicilor literaturii române*, material fundamental și punct de plecare necesar oricărei cercetări științifice pe care Editura Academiei Republicii Socialiste România înțelege să o sprijine larg prin publicarea unei serii de temeinice ediții critice — prezentăm cel de-al doilea volum al „*Operelor*” lui *Alexandru Odobescu*, nu multă vreme după primul, apărut în 1965 sub îngrijirea regretatului acad. *Tudor Vianu* care a pus — de fapt — bazele acestei ample lucrări și căruia îi aducem, și cu acest prilej, omagiul binemeritat al științei noastre literare.

Criteriul general al ediției, statuat de primul ei editor, fiind cel *cronologic* care a și fost aplicat celui dintâi volum, era firesc ca preluând munca publicării, să o continuăm pe același drum, spre a păstra unitatea concepției. Volumul al doilea va cuprinde, prin urmare, scrierile lui Odobescu de după perioada 1848—1860 care alcătuiește materia primei cărți, de la „fragmentele” în versuri dedicate lui Mihai Viteazul, scrise încă din timpul revoluției din 1848 și până la cele două „scene istorice din cronicile românești”—*Mihnea vodă cel Bău* și *Doamna Chiajna* — apărute, mai întâi, în 1857 și 1860.

Perioada consemnează momentul formației și debutului scriitorului în cadrul emigrației din Paris, mai cu seamă în preajma lui I. I. Bălcescu, cel care va rămâne întotdeauna figura cea mai apropiată inimii lui Odobescu. Toată această formație s-a încheiat în atmosfera patriotică și revoluționară a vremii, dar și în cea a disciplinelor pe care scriitorul începea să le cultiva de pe acum: studiile clasice și istorice o dată cu literatura beletristică. Desigur, unitatea perioadei nu putea fi prea strictă dat fiind spiritul setos de cunoștințe variate al scriitorului care nu pregeta să fie preocupat și de cercetările sale privind „antichitățile” țării, ca de exemplu cele despre monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea. Primul editor a socotit deci, cu drept cuvânt, că astfel de studii își au locul lor mai potrivit în volumul al doilea, dacă ținem seama și de faptul că ele au fost întreprinse în anul liminar dintre cele două perioade, în 1860.

Pătrundem, prin urmare, cu acest nou volum, într-o a doua fază a activității lui Odobescu ce nu ne mai înfățișează acum figura începătorului, înclinat către direcțiile mai sus enumerate. Xe aflăm acum în perioada de după 1860 și care durează aproximativ un deceniu, cuprinzând scrierile lui Odobescu din momentul apariției „*Eevistei române*” și până

la acțiunile sale organizatorice consemnate în rapoartele cu privire la problema școlilor, a secularizării averilor mănăstirești și a patrioticelor sale strădăniile legate de expoziția universală de la Paris.

Scriitorul ne apare, de data aceasta, mai cristalizat, mai sigur pe sine, cum era și firesc după perioada începuturilor, mai îndrăzneț, îndreptat spre mai multe domenii deodată, spre folcloristică, spre istoria literaturii române vechi și premoderne, spre probleme de cultură generală, dar și spre câmpul organizării naționale a acesteia. La sfârșitul acestei faze, după 1870, continuând firul unora din preocupările sale anterioare, Odobescu se va dedica — aproape cu totul — studiilor de arheologie, îndată după *Congresul internațional ăe antropologie și arheologie preistorică* de la Copenhaga, plecând în străinătate, în răsărit și apus deopotrivă, în vederea consolidării cunoștințelor sale de specialitate.

Perioada celui de-al șaptelea deceniu al veacului, cuprinsă în acest volum, consemnează mai întâi activitatea sa publicistică de la „Revista română”. Asupra acestui periodic se cade dar, a ne opri cu unele lămuriri prealabile.

„Revista română pentru științe, litere și arte” apare în 1861, un an după „Revista Carpaților” a lui G. Sion, cu un program care-i exprimă limpede intențiile : „*Liberi de orice idei precugetate, dorind numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminile și științele în țara lor, fondatorii „Revistei române”, într-o epocă de reorganizare ca cea prezentă, am simțit trebuința de a deschide un câmp de activitate studiilor serioase, de a aduna precît se va putea într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare și a speculațiilor științifice ce pot grăbi progresul națiunii române*”. Se continuă deci, cu claritate, tradiția revistelor pașoptiste de tipul „Pro-pășirii” mai ales, adică a periodicelor cu elan progresist, doritoare de a întări zidurile civilizației pe meleagurile patriei și de a contribui, din răspuneri, la înaintarea societății. Importantă e apoi constatarea că „Revista română” nu înregistrează nici un fel de ecouri ale curentului eliadist sau diferitelor valuri ale latinismului pedant și că publicația exprimă spiritul clasic al lui Odobescu, cumpănit în gândire și orientat intuitiv pe căile sănătoase ale culturii naționale și populare.

Accentul revistei nu cade totuși pe fenomenul literar, ci pe cel științific. Precumpănesc studiile de economie, drept, istorie, astronomie, geologie, științe naturale, agronomie, igienă adică cercetările și tendințele de popularizare a științelor sociale și naturale, inclusiv preocupările practice. Colaborează oameni de știință români, cei mai mulți tineri, la începuturile lor, ca Gr. Cantacuzino, Gr. Cobălcescu, Gr. Ștefănescu, P. S. Aurelian, E. Bacaloglu, dr. I. Felix, dintre cei cu reputație mai veche : I. Ghica.

Domeniul literar era reprezentat prin scriitori mai vîrstnici al căror nume circula mai demult ca, de pildă, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu sau D. Bolintineanu. Tinerii — D. Dăscălescu, Radu Ionescu și G. G. Meytany — în poezie, sau G. Cretzeanu și Pantazi Ghica în proză, n-au izbutit să se impună. În schimb, revista va publica romanul lui X. Eilimon — *Ciocoi vechi și noi* — și scrierea literar-istorică a lui X. Bălcescu — *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul* — două contribuții de mare valoare literară și științifică la care se adaugă tipărirea versurilor lui

Cîrlova, Iancu Văcărescu și a jurnalului de călătorie al lui Alecu Russo : *Soveja*. Din domeniul criticii și esteticii literare, reținem doar contribuțiile de relief ale lui Radu Ionescu, primul cercetător hegelian român care — în spiritul pașoptismului — nu va exclude din cuprinsul tematicii poetice „*ideile cele mari de libertate și de patriotism*”, prin urmare preocupările sociale și naționale, cum va proceda — în parte — mai tîrziu, critica junimistă, ca și pe cele ale lui Gr. Cretzeanu, atît de atent cu optica realistă, cu scopurile educative ale literaturii și mînuind un spirit critic ce nu ezită a consemna și deficiențele scriitorilor consacrați.

„Revista română” reflectă imaginea lui Odobescu, pașoptist avîntat și cu idei luminate în ce privește popularizarea științei dar cuprins și de febra creației pe baza intensificării informației și a sincronizării științei naționale cu rezultatele celei europene. Volumul de față adună studiile și articolele publicate de scriitor în revista lui, apărute acolo în 1861 și 1862, în afară de „Satira latină” care fiind localizată și datată la Paris în 1855 a trebuit să fie cuprinsă în primul volum al „Operelor”. Celelalte studii și articole au apărut sau au fost redactate după 1863, anul dispariției „Revistei române”. Date precise cu privire la acestea pot fi aflate în notele de la sfîrșitul volumului.

Principalele preocupări ale lui Odobescu din această perioadă aparțin domeniului teoretic, dar și celui practic, organizatoric. Curiozitatea scriitorului se îndrepta totdeodată spre folcloristică, spre istoria politică și literară, spre cea veche și cea din prima jumătate a secolului al XIX-lea, spre reportajul literar cu date științifice sau, pe tîrîmul practic, spre organizarea studiilor istorice, etnografice sau folclorice, a muzeelor în care rezultatele descoperirilor ar fi putut fi expuse, spre problemele învățămîntului, uneori chiar spre cele economice, juridice și istorice, legate de secularizarea averilor mănăstirești, spre problemele reprezentării noastre în străinătate cu prilejul expoziției universale de la Paris.

Toate aceste preocupări se situează însă în câmpul strict al științei și culturii naționale, exprimînd — încă o dată — pe plan intelectual — aprinsul său patriotism, stimulat de elanul pașoptist și de pasiunea scriitorului pentru știința europeană pe care o utiliza pe larg înfățișîndu-i izvoarele în amănunțite liste bibliografice ca, de pildă, în cea din domeniul folclorului. Începînd prin a fi amator, Odobescu a devenit—prin propria sa disciplină interioară—un om de știință autentic.

Să reținem acum principalele sale contribuții pe tîrîmurile pe care le-am enumerat mai sus, pe baza studiilor și articolelor publicate în volumul de față.

În ce privește *folcloristica* reprezentată, mai cu seamă, prin studiul *Cîntecele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor* ca și prin diferite intervenții în cadrul unor articole cu teme eterogene, scriitorul urmează și aci îndrumările mișcării pașoptiste, pe cele ale lui Russo, Alecsandri sau Bălcescu. El elogiază, cu toate prilejurile, în formele retorice ale timpului, valoarea națională și documentară a folclorului pornind de la renumitul adagiu al lui Herder, de la acel „glas al popoarelor” citat și de alți pașoptiști, și căruia scriitorii epocii au crezut că-i pot conferi prestigiul unui izvor precis al istoriei. În spiritul aceluiași pașoptism, Odobescu recunoaște — mai departe — însemnătatea agitatorică a fol-

clorului nostru peste hotare, după ce apăruseră diferite traduceri în franceză, germană, engleză, redactate — în parte — de Alecsandri sau suh îndemnul său. În acest cadru, trebuie amintită și strădania lui cu prilejul expoziției universale de la Paris de a scoate în relief exponatele privind casele, costumele și obiceiurile țărănești, ca și protestul său în reportajul adunării „Asociațiunii” privind autenticitatea costumelor naționale întâlnite aci.

Odobescu nu rămîne însă numai, alături de ceilalți pașoptiști, reprezentantul elogiului liric al folclorului și al recunoașterii valorii lui documentare și propagandistice. Intervenția lui aduce cu sine o adevărată cotitură în *metodologia folcloristicii* și faptul se cere subliniat în mod deosebit. Într-adevăr Odobescu dorește să studieze folclorul cu mijloacele noi ale științei europene contemporane lui. El utilizează, de aceea, mai întâi, un bogat material bibliografic pe care notele de la sfârșitul acestui volum le detaliază. Așa va proceda, de altfel, și în domeniul istoriei politice și literare.

Mai interesantă se dovedește apoi orientarea sa generală în domeniul folcloristicii. Odobescu înțelege că studiul literaturii populare nu trebuie să se reducă la analiza lui internă, națională, în cadrul numai al poporului său. El preconizează, de aceea, sub îndemnul dezvoltării europene a comparatismului, a romanisticii și germanisticii îndeosebi, *studiul comparat* al folclorului românesc, marcînd astfel o etapă nouă a acestei discipline la noi. Trebuie adăugat aci că mobilul lui nu era, în acest domeniu, numai unul științific, ci și unul cultural și politic, scriitorul referindu-se la necesitatea și utilitatea schimburilor spirituale dintre popoarele ce locuiesc aceleași spații geografice pe care au trăit același destin istoric în colțul sud-est european.

În acest fel, Odobescu a dat un imbold hotărîtor studiilor noastre folcloristice, pe baze istorice și geografice. Este adevărat, aplicarea la fapte, analiza *Mioriței*, de pildă, în care a crezut că poate identifica motivul anticului Linos coborît de la vechii elini în poezia noastră populară și circulația acestuia din sudul în nordul Dunării utilizînd o serie de argumente printre care unele pur imaginare — nu i-a izbutit, dar contribuția îndrumării folcloristicii spre o metodă comparativă va fi folosită cu succes, de alți cercetători, mai tîrziu. Mai trebuie remarcat că Odobescu a intuit adevărata semnificație a concepției de la baza *Mioriței* în care n-a văzut o expresie a vreunui fatalism oriental și național în fața morții, ci — dimpotrivă—o manifestare a dragostei de viață și profesiune'a poporului.

Articolele cuprinse în acest volum, privind *istoria politică* sînt reduse ca număr. Ele sînt dedicate, în primul rînd, cultului inspirat de Bălcescu pentru marea figură a lui Mihai "Viteazul căruia, de altfel, îi închinase, după cum am amintit, primele lui încercări literare. Odobescu atrage atenția, în articolele de care vorbim, asupra iconografiei vajnicului domnitor și a planurilor sale de bătălie, ca cercetări ajutătoare ale istoriei, urmărite, în parte, cu ochi de artist.

Celelalte preocupări din domeniul istoriei politice publicate în acest volum sînt și ele incidentale și se referă la mișcarea din 1848 a

românilor din Ardeal, legate, și acestea, de cultul pentru Bălcescu, autorul unei conferințe ținute la Paris cu ocazia celei de-a doua aniversări a istoricei adunări de pe Cîmpia Libertății. Va fi amintit apoi și tezaurul de la Pietroasa, dus la Paris cu ocazia expoziției din 1867, dar nu e vorba aci de un studiu propriu-zis pe această temă pe care-l va întreprinde abia mai tîrziu, după cum se știe.

Mai bogate apar, în volumul de față contribuțiile lui Odobescu la cercetarea literaturii noastre vechi și a celei din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Din însărcinarea Ministerului cultelor și instrucțiunii publice, scriitorul — împreună cu soția sa și cu pictorul elvețian Trenk — cuțreeră mănăstirile din Argeș și Vîlcea, realizînd cele mai de seamă descoperiri ale timpului în materie de manuscrise și tipărituri din literatura noastră medievală. Bibliotecile întregi, pe cale de a fi distruse de cariul vremii și de nepăsarea călugărilor ignoranți, sînt salvate de la pieire, apoi catalogate și îndrumate spre instituțiile de cultură ale capitalei. La mănăstirea Horezului, de pildă, Odobescu descoperă calendarele astrologice ale lui Constantin Brîncoveanu cu autografe autentice, în alte părți o psaltire a lui Coresi din 1577, numeroase manuscrise și tipărituri religioase în slavonă dintr-o epocă și mai veche și, plecînd de la fapte mărunte, discută problemele generale ridicate de literatura noastră veche. În toate aceste acțiuni, Odobescu a desfășurat o pasiune aproape fără egal, o dragoste înflăcărată pentru trecutul național și pentru cercetarea lui cu mijloace moderne. De aci și accentele sale de indignare și protest împotriva conducerii mănăstirilor și a autorităților centrale care n-au dat importanța cuvenită acțiunii de salvare și valorificare a literaturii noastre vechi. Uneori, în localizări și detalii, Odobescu a putut greși, după cum se arată de altfel în notele volumului de față, dar salvarea atîtor prețioase opere constituie meritul său cel mai de seamă.

În ce privește literatura primei jumătăți a secolului trecut, articolele sale cu privire la Văcărești sau Cîrlova dezvăluie nu numai stima lui pentru înaintașii apropiați, ci și înțelegerea lui istorică pentru valoarea lor în contextul epocii, Odobescu subliniind mereu legătura „cu timpul și locul” scriitorilor. El insistă îndeosebi asupra lui Ienăchiță Văcărescu referindu-se îndelung la studiul acestuia cu privire la istoria Imperiului otoman și asupra lui Iancu Văcărescu, unul dintre primii mînuitori ai alexandrinului clasic, la noi.

Un loc deosebit printre scrierile volumului de față, îl ocupă reportajele lui Odobescu, descrierile unor mici călătorii ca cea întreprinsă la Brașov cu prilejul adunării „Asociațiunii” sau la Snagov cu scopuri istorice.

Prezentarea sesiunii din 1862 a „Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” nu e numai vie și pitorească prin scena Brașovului pe care se desfășoară și prin multicolorul decor etnografic al locului, prin prestigiul figurilor ce participă ca. de pildă Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, G. Barițiu, ci și interesantă pentru istoria ideilor

fiindcă acum începe a se contura atitudinea lui Odobescu în fața concepției ardelenilor cu privire la felul scrierii. Adoptarea de către adunarea „Asociațiunii” a ortografiei etimologice e profund regretată de scriitor din mai multe puncte de vedere, dar mai cu seamă din cel al sfărîmării unității culturale a românilor în ce privește modalitatea scrierii și a limbajului.

Deși urmărind, în fond, obiective arheologice, scrierea intitulată *Cîteva ore la Snagov* e o lucrare mai complexă prin varietatea ce o caracterizează. Mica expediție spre Snagov prilejuiește preocupări disparate cu caracter istoric sau literar-beletristic. Scopul final e, după cum observăm, arheologic și scriitorul insistă, în ultima parte, asupra istoricului mănăstirii, evocă figuri de domni și drame din trecut petrecute aci, ca tragica executare a postelnicului Constantin Cantacuzino, repovestită după Bălcescu, se referă apoi la descrierea obiectelor găsite în mănăstire, la costumația domnițelor, reproduce o foaie de zestre etc. Nu lipsesc nici asociații literare cu totul întâmplătoare, ca, de pildă, evocarea poetului și prietenului lui Odobescu, Alexandru Sihleanu, provocată de apariția incidentală a unui țaran chef Mu, citații din Dante etc. adică se vedește procedeul său de a încadra faptele trăite, culturii sale bogate. ETe întîmpină apoi cîteva pasaje descriptive din cele mai suculente, anticipînd reputatele tablouri ale lui Odobescu, de mai tîrziu. Iată, de pildă, descrierea lacului de lingă Snagov ce urmează unei discuții istorice oțioase, însemnînd un popas al destinderii fiziologice și estetice :

„Spre a merita și noi o asemenea indulgență, să fugim un minut din Snagov, să părăsim zidurile ce cu atîta stăruință ne ascund adevărul an al primei lor înălțări, să ne avîntăm pe baltă lată ce le-mpresoară din toate părțile și să pornim, purtați de o luntre mititică, scorbura nemăiesirită de copaciu, pe care încetișor cu vîsla o mină un modest călugăr din mănăstire. Deși soarele, cu puțin trecut de la amiază, dogorește încă cu putere, dar pe apă, se simte o dulce răcoare; mici valuri încrețesc suprafața de un verde întunecat a bălții, și se pierd cu șoaptă în stuful de la margini. Din distanță în distanță, cîte un bodîrlău își arată capul său subțire și mișcător peste unde și îndată dispare a-fund printr-o repede și curioasă încovoiere a gîtului. în mai multe unghiuri, grupe de țărani, grămădiți în cîteva luntre trag prin apă năvoadele lor, ce se deosebesc numai printr-un semicerc de plute legănate peste valuri. Noi ne urmăm însă calea spre răsărit și peste vreo oră de lopăiare, ne apropiem de stuful malului despre miazănoapte; ne strecurăm ușor printr-însul, însoțiți de-ncîmîșătorul concert al broaștelor și sosim la vadul sătenilor din Turbați”.

După cum se remarcă, senzații de tot felul încheagă descrierea și impresia generală de reflectare a materiei se întărește prin colaborarea lor complexă.

Dacă la pasajele descriptive adăugăm undele de umor care apar din cînd în cînd ca, de pildă, cu prilejul întîlnirii, pe drumul către Snagov, a unei trăsuri încărcate cu fete voioase investmîntate de sărbătoare sau cu prilejul potolirii foamei cumplite ce-l răscolise, prin concursul binevoitor al impiegaților închisorii care „scot o plătică din Snagov” de toată

frumusețea și-l determină pe scriitor să recomande o rețetă unică de pregătire a* peștelui („cititorul va rămîne îndatorat măcar pentru rețetă”, scrie Odobescu) — ne vom da seama, de îndată, de aspectele literare ale scrierii. Sîntem, de altfel îndemnați de principalele trăsături ale lucrării, să identificăm în ea un fel de anticipare a amplului său eseu din 1874, „Pseudokinegeticos”. într-adevăr scrierea de care vorbim se caracterizează prin vioiciune, prin rapide asociații de idei, prin informații culturale variate, prin combinarea științei cu literatura, prin vădite aptitudini descriptive, prin ironie și umor, prefigurînd astfel structura viitoareii lui opere, mai sus citate.

Volumul de față mai cuprinde însă, așa cum anunțasem mai sus, și articole din domeniul practicii și cel al organizării, și încă un număr apreciabil alcătuit aproape o treime din întreaga lucrare.

Beținem, mai întii, propunerile lui Odobescu cu privire la reorganizarea cercetărilor istoriei naționale prin înființarea unei societăți de specialitate care să fie alcătuită pe secții și echipe de lucru, așa cum o arată scriitorul în articolul *Studiile istorice în țara noastră*. Odobescu preconizează de altfel reorganizarea generală pe baze moderne a vieții științifice a noului stat al Principatelor Unite, abia constituit.

De o atenție deosebită se bucură apoi învățămîntul, instituție fundamentală pe care scriitorul o servește ca ministru și apoi în calitate de consilier. Odobescu redactează legi, regulamente și rapoarte — cele ce se publică în volumul de față — dezvoltînd în genere o concepție realistă și practică necesară totdeauna, dar îndeosebi unui stat în formație. Scriitorul-organizator se informează, și de data aceasta ca totdeauna, studiînd legislațiile din Franța, Germania, Elveția, Anglia. Unele din soluțiile preconizate de Odobescu erau exagerate și au fost socotite ca atare la vremea lor, altele ca — de pildă — obligativitatea și gratuitatea învățămîntului primar, înființarea unor școli reale și profesionale, a unor licee' legate de producție etc. și-au păstrat valabilitatea pînă astăzi.

Un bun și distins organizator s-a dovedit scriitorul și cu ocazia expoziției universale de la Paris al cărei comisar a fost. El a intervenit cu succes ca statul nostru, care nu era încă independent, să-și prezinte separat exponatele, nu în cadrul pavilionului turcesc. Tot lui Odobescu i se datorește organizarea unei propagande ample în țară și străinătate în jurul expoziției la care el duce și renumitul tezaur de la Pietroasa. Și aci și-au dat întîlnire patriotismul său avîntat cu spiritul său științific și organizatoric.

Cea din urmă categorie de studii cu scopuri practice e reprezentată prin cercetarea sa vastă cu privire la „drepturile și obligațiile mănăstirilor române închinare sfintelor locuri din răsărit”. Și de data aceasta el pleacă de la izvoare temeinice sau direct din arhivele mănăstirești. Larga cunoștințe de economie, drept și istorie sînt puse la contribuție. Odobescu s-a declarat împotrivă pentru secularizarea averilor mănăstirești, dar nu pentru împrumutarea țăranilor de pe pămînturile închinare, ceea ce contrazice vechea sa opinie din articolul despre *Muncitorul român* din 1851. Declarîndu-se împotriva administrației exploatare a călugărilor greci, scriitorul nu remarcă, de asemenea, atitudinea feodalilor români în aceeași problemă, exploatarea și ei în aceeași epocă. Odobescu socotește că avere

mănăstirilor secularizate ar putea alimenta un fond menit să susțină acțiunile culturale din Eomânia și chiar pe cele din răsărit.

Propunerile și acțiunile organizatorice ale scriitorului n-au găsit decît rar audiența necesară. El nu le-a putut aplica nici în învățămînt, nici în cercetarea științifică și a trebuit uneori, să tragă consecințele conștientizării sale fără a mai vorbi de calomniile pe care le-a îndurat cu prilejul ducerii la Paris și la Londra a tezaurului de la Pietroasa.

Toate preocupările sale în direcția de mai sus dezvoltate nu numai pe omul de idei, chiar dacă uneori eronate, ci și spiritul dornic de a le transpune în viața socială a noului stat românesc la a cărei dezvoltare și-a propus să contribuie.

Studiile și articolele deceniului al șaptelea al veacului trecut, publicate în cel de-al doilea volum al „Operelor” lui Alexandru Odobescu, confirmă pe de o parte portretul pașoptistului, dar — în același timp — îi îndreaptă elanul spre orizontul noii științe europene în cuprinsul căruia cercetătorul înțelegea să așeze temeinic începuturile științei naționale concepută ca o expresie a capacității creatoare a poporului român. Volumul ce va urma acestuia, cuprinzînd o parte din studiile arheologice ale scriitorului, va ilustra tocmai direcția de care vorbim.

AL. DIMA
membru corespondent al Academiei
Republicii Socialiste România

1967, ianuarie

Volumul al II-lea al *Operelor* continuă editarea în ordine cronologică a scrierilor lui Odobescu, din perioada 1860—1870, cu excepția scrierilor arheologice. §

Preocuparea scriitorului pentru diversele forme de cultură, îl face să abordeze, în scris, domenii foarte variate de cercetare, care, în publicațiile carea operelor nu pot fi însă demarcate precis. El însuși și-a intitulat ediția din 1887 *Scrieri literare și istorice*, pentru a putea cuprinde sub acest titlu și literatura și filologia și artele și istoria și arheologia etc.

Începînd însă cu anul 1860 se precizează activitatea sa științifică în domeniul arheologiei. Studiile și articolele, consacrate acestor cercetări avînd un caracter net diferit de al celorlalte, vor fi incluse în ediția de față în volume speciale de arheologie și arheologie medievală.

Xu vor figura deci în volumul al II-lea : studiul, sau raportul *Relație despre antichitățile ce se află în mănăstirile din districtele Argeșului și Vâlcea*, din care o parte s-a publicat în *Buletinul Instrucțiunii publice* an. I, octombrie, 1865, p. 137—143, sub titlul *Antichități eclesiastice* și alta în *Buletinul Comisiei monumentelor istorice*, an. I, 1009, p. 101—*Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868; *Arnota* (districtul Vâlcei) (Din excursiunea arheologică a d-lui Odobescu), publicată în *Atheneul român* an. II, 1869, p. 11—22 și *Pannonia es Dacia regeszet erdehei*, Pesta, 1869.

De asemenea nu vor figura nici *Notice sur le Tresor de Păroasa*... comunicare ținută la L'Academie des Incriptions et Belles Lettres, din Paris, în 1865, nici fragmentele comunicării la congresul din 1869 de la Copenhaga, aflate în manuscris în colecțiile Cabinetului de manuscrise carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste Eomânia și publicate mai tîrziu.

Menționăm că s-a făcut o excepție pentru capitolul III din *Relație despre anticuitățile ce se află în mănăstirile din districtele Argeșul și Vâlcea* intitulat *Pomelnic, manuscripte, cărți tipărite*, pentru că aceste prime note din raport au fost prelucrate pe larg în articolul *Despre unele manuscripte și cărți tipărite*... editat aici².

¹ Remarcăm aici o informație incorectă, perpetuată în bibliografia lui Odobescu din cauza unei greșeli de tipar strecurată în ediția S.L.I. (1887), voi. II, p. 346. Aici Odobescu dă indicația că *Antichitățile mănăstirilor Arnota și Govora* s-au tipărit în *Atheneul român* al lui Essarcu în 1860, revista care apare abia din 1866, iar anul exact al a, ar ție relațiilor, numai despre Arnota, este 1869.

² Gf. aici p. 110.

Pentru a informa pe deplin pe lector asupra metodei de lucru a lui Odobescu, acest capitol III a fost editat în volumul de față ca anexă.

Tot pentru a completa informațiile despre cercetările făcute la mănăstiri, s-au publicat în *Anexe* și câteva din cele mai interesante rapoarte ale sale adresate Ministerului cultelor și instrucțiunii publice în această chestiune.

Nu s-a făcut aceeași excepție pentru volumul *Notice sur les antiquités de la Boumanie*, editat cu ocazia Expoziției universale de la Paris, din 1867, în care, primele capitole sînt consacrate exclusiv arheologiei, dar capitolele *IV Aris ei iridusiries en Boumanie aux XV, XVI, XVII et XVIII-eme siecles* și *V Vimprimerie en Boumanie*, după conținutul lor s-ar fi încadrat și ele în problemele de cultură expuse în celelalte articole din volumul II. Nu au fost însă incluse pentru că editarea lor ar fi rupt unitatea volumului, care, urmează să fie cuprins în seria arheologică a scrierilor lui Odobescu, însoțit de notele explicative necesare.

Jurnalul călătoriei pentru cercetări arheologice din 1860, publicat postum în *Convorbiri literare*, mai întii fragmentar în anii 1915, 1922 și 1923, apoi integral în anul 1934, a fost editat aici la capitolul *Postume*.

Odobescu l-a considerat, desigur, ca pe niște însemnări cu caracter personal, menite să-i reamintească peripețiile unei călătorii al cărui scop era o cercetare științifică, pe care a rezumat-o în numeroasele rapoarte și studii publicate treptat, printre care jurnalul nu a fost niciodată amintit. El a fost dat publicității de soția scriitorului, Sașa Odobescu, care l-a încredințat lui A. I. Tzigara Samurcaș împreună cu alte inedite.

De altfel narațiunea, în care primează amănuntele călătoriei în sine și nu rezultatele cercetărilor științifice, face ca jurnalul să se încadreze mai curînd în volumul de față, decît într-un volum de studii arheologice.

În sumarul volumului al II-lea s-a ținut seamă numai de articolele și studiile a căror datare este precisă, rămînînd ca alte scrieri, care pot fi identificate ca aparținînd diverselor etape din activitatea lui Odobescu, să constituie un volum special, în care vor fi semnalate și cantitatea de note aflate astăzi în Arhiva lui Odobescu de la Cabinetul de manuscrise-carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, note care i-au servit la elaborarea lucrărilor.

Cronologia a fost urmărită după *Bevista română*, ediția S.L.I. (1887) și după periodicele și broșurile în care au apărut diversele scrieri.

Cu excepția jurnalului de călătorie și a capitolului III din *Belații*, la nici unul din textele publicate în ediția de față nu se cunoaște, în prezent, manuscrisul lui Odobescu.

Primii ani ai decadei cuprinse în acest volum sînt marcați prin activitatea scriitorului la *Bevista română*. Unele texte publicate aici, în alte periodice, sau broșuri, nu au cunoscut decît o ediție unică a autorului, deci sînt texte de bază unice, altele au fost reeditate în ediția S.L.I. (1887), în acest caz s-au luat ca texte de bază aceste ultime versiuni de autor.

Odobescu a căutat să adapteze momentului scrierile reeditate și a îmbunătățit uneori forma de exprimare, nu a căutat însă să unifice ortografia, morfologia sau fonetismele. Totuși între edițiile din 1861 și 1887 se observă o scădere a frecvenței formelor populare de limbă și

apariția unor forme de limbă modernă. Este de remarcat tendința scriitorului de a simplifica în ediția din 1887, atît textul, cît și notele, renunțînd la transcrierea în limba slavă a unor texte sau inscripții și mai cu seamă renunțînd la notele savante din *Bevista română*, pline cu citate în limba greacă și cu detaliate indicații bibliografice.

Norme de transcriere stabilite pentru ediția de față dau oarecare unitate textelor, iar particularitățile fiecăruia în parte sînt consemnate în notele descriptive ce le însoțesc.

Din analiza manuscriselor existente din această perioadă, scrise cu caractere chirilice, sau latine, și din aceea a notelor păstrate, rezultă că mult mai numeroase sînt incertitudinile, confuziile grafice și fonetice din textele tipărite decît din cele manuscrise.

În manuscrisele cu caractere chirilice rămîne nesigură lectura lui *ă*, *e* și *i* final, redate grafic printr-*b* vagă trăsătură de condei, uneori chiar și în interiorul cuvintelor. Lipsesc însă în manuscrise influențele heliadiste și etimologice care creează atîtea fluctuații.

Intervenția tipografului, a corectorului sau a editorului, măsura și mai mult propriile incertitudini ale autorului. Un exemplu ni-l oferă publicarea articolului *Dare de seamă despre ducerea și expunerea Tezaurului de la Pietroasa, la Paris și la Londra, în anii 1867 și 1868* în două gazete diferite, *Opiniunea constituțională* și *Traian*, din septembrie 1869, în care deosebirile grafice și fonetice sînt așa de mari încît numai cu greu se poate recunoaște care au fost intențiile autorului.

Ezultatul acestor incertitudini și confuzii este imposibilitatea de a stabili variante sigure, astfel multe din ele vor fi poate variante factice.

Lipsa manuscriselor și a mai multor ediții antume reduce varianta numai la câteva texte.

S-a renunțat în variante la menținerea formelor *sunt-sînt*, întrucît în ediția S.L.I. (1887) apare destul de frecvent scris *sunt* (ca *adune*, *lungă*), deci poate fi interpretat și ca o grafie și ca o incertitudine.

De asemenea s-a renunțat la menținerea alternanței *sub-subt*, la care, din analiza manuscriselor și edițiilor, nu se confirmă că *i* final apar numai înaintea vocalelor; ambele forme au fost menținute în text.

Nu s-a menținut în variante formele instabile, create sub influența etimologismului, pentru *doi*, *două*, care apar scrise *ăuoi*, *doui*, *duouă*, *duoă*, *două* etc. ca și pentru *induoială*.

Nu s-a considerat variantă apariția terminației *iune*, întrucît, adoptată mai tîrziu de Odobescu, s-a putut preciza în notele descriptive dacă este folosită sau nu într-un text. Menținerea ei în variante, dată fiind frecvența ei, ar fi încărcat mult și inutil aparatul critic.

În general tot ce nu a fost socotit variantă a fost consemnat, pe cît posibil, în notele descriptive care însoțesc textele.

S-au menținut în variante toate textele slave sau grecești și bogatele note la care autorul a renunțat în ediția S.L.I. (1887).

Ediția de față caută să păstreze cît mai mult autenticitatea scrisului odobescian.

¹ Cf. aici p. 351.

Semne convenționale utilizate în texte și variante :

- < > — indică literele și cuvintele pe care le-am introdus în
texte și variante;
- [] — indică texte, fragmente și cuvinte a căror autenticitate
este dubioasă;
- »...* — indică fragmente, cuvinte și litere indescifrabile;
- *< >* — indică lecțiuni ipotetice ale manuscriselor indesci-
frabile;
- f...f — indică lacunele din texte, fie că sînt ale autorului,
fie că se datoresc degradării manuscrisului;
- t< >t ~ ~ indică lecțiuni ipotetice, restabilite prin coniectură,
ale textelor lacunare.

Alexandru Odobescu

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de Stampe.

CRONOLOGIA VIEJH ȘI ACTIVITĂȚII LUI ALEXANDRU ODOBESCU

1860 — 1870

1860, 25 mai	— Numit membru al comisiei documentale, cu un salariu de 1000 lei lunar.	1860, 11 iulie	— Drumul cu Sașa spre Sibiu, seara petrecută acolo
1860, 18 iunie	— Însoțit de soția sa, Sașa și de pictorul elvețian H. Trenk, Al. Odobescu pornește într-o călătorie de cercetări arheologice și istorice, prin județele Argeș și Vâlcea. (În timpul drumului redactează jurnalul călătoriei întreprinse.)	1860, 12—13 iulie	— Vizitarea monumentelor din orașul Sibiu și plecarea. Beintîlnirea cu Trenk, continuarea drumului prin Călimănești la mănăstirea Cornet.
1860, 19 iunie	— Oprire la Leordeni, la conacul Sofiei Kretzuleseu; continuă călătoria spre Golești.	1860, 14—16 iulie	— Cercetarea mănăstirii Cornet, drumul spre Cozia vizitarea acesteia, excursie la mănăstirea Turnu
1860, 20 iunie	— Însoțit de Trenk, Odobescu se îndreaptă spre Pitești; vizitează schitul Trivale. Sașa rămîne la Golești.	1860, 17-20 iulie	— Cercetări la mănăstirea din Ostrov, și în jurul schitului Stînișoara, schitul Frăsineiul, Călimănești și schitul Fedeleșoiu.
1860, 21 iunie	— Drumul spre Curtea de Argeș; vizitează biserica din Vărzaru și mănăstirile Tutana și Flămînda.	1860, 21—30 iulie	— Plecarea din Ostrov, spre Bîmnic, opriri la Drăgășani, Șerbănești, Stănești, Dobrușa, Iezăru, Tg. Ocna, Pătrunsa, Jghiabu, mănăstirea Dintr-un Lemn, Surpatele; întreprinde peste tot cercetări amănunțite.
1860, 22 iunie	— Popas la Flămînda; vizitează schitul Baseov; drumul pînă la mănăstirea Cotmeana.	1860, 31 iulie—
5 august	— Drumul spre mănăstirea Bistrița, unde se stabilește pentru cercetări. Reîntoarcerea în București
1860, 23 iunie	— Cercetează mănăstirea Cotmeana. Se reîntorc la Golești.	1860, 22 septembrie	— V. Boerescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, îl informează că, împreună cu A. T. Laurian, I. Maiorescu, I. Brătianu, P. Cernătescu, A. Elorian și I. Eliade, a fost numit într-o comisie care are drept scop adunarea documentelor și materialelor necesare unei istorii naționale.
1860, 24 iunie	— Vizitează biserica din Golești. Pleacă însoțit de Trenk, prin Pitești, Mănicești etc. la schitul Bădiceni, unde poposesc.	1860, septembrie	— Redactează și prezintă Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice raportul <i>Relație despre anticuiițiile ce se află în mănăstirile din districtul Argeșul și Vâlcea. Partea IV Mănăstirea Bistrița.</i> (manuscris.)
1860, 25 iunie	— Ajung la schitul Eobaia, continuă drumul călării, pe la schitul Bădichii, Cerboreni, ... pînă la Curtea de Argeș.	1860, 7 noiembrie	— Depune la Ministerul cultelor și instrucțiunii publice partea a VIII-a a relațiilor despre monumentele istorice cercetate.
1860, 27 iunie	— Excursie la Cetatea lui Țepeș de la Poienari și în satul Căpățineni.	1861, 31 martie	— Fiind înscris în listele de alegători direcți din județul Teleorman, merge la Turnu-Măgurele pentru a vota.
1860, 28 iunie	— Al. Odobescu se reîntoarce singur la Golești, unde rămîne bolnav pînă la 3 iulie.	1861, aprilie	— Împreună cu G. Cretzianu, D. Berindei și P. Iatropol, fondează <i>Revista română</i> . În această lună publică în revistă <Precuvîntarea>, în care indică programul și linia ce și-a propus redacția, și studiu <i>Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cunoscută seamă în raport cu țara, istorica și datinele românilor</i>
1860, 4 iulie	— Împreună cu Sașa pornește prin Pitești spre Curtea de Argeș.	1861, mai	— Publică în <i>Revista română</i> prima parte a notei <i>Portretele lui Mihai vodă Viteazul</i> .
1860, 5-7 iulie	— Începe cercetări amănunțite la mănăstire; vizitează Biserica Domnească și ruinele de la Sînnicoară; Trenk execută desene și picturi.	1861, 29 mai	— Raportează ministrului cultelor și instrucțiunii publice rezultatul cercetărilor întreprinse în vară anulului 1860 la mănăstiri și cere autorizația și mijloacele necesare pentru întreprinderea unor cercetări la mănăstirile din județele Gorj, Mehedinți, Dolj, Romanați, Olt și Teleorman. Cere colaborarea lui Trenk. Propune ca obiectele de valoare din mănăstiri să fie aduse la muzeu.
1860, 8 iulie	— Excursie la mănăstirea Brădet.		
1860, 9—10 iulie	— Plecarea din Curtea de Argeș, drumul și vizitarea mănăstirii Berislăvești.		

- 1865, 4 octombrie — Este numit delegat permanent pe lângă comisiunea imperială a Expoziției universale de la Paris.
- 1865, noiembrie — Delegat din partea consiliului de stat, este numit raportor în consiliul general al instrucțiunii și însărcinat cu redactarea regulamentului consiliului.
- 1865, noiembrie—decembrie — Activează la Paris, în colaborare cu agentul român, Ioan Alecsandri, pentru obținerea celor mai favorabile condiții de expunere a produselor și obiectivelor de artă ale României.
- 1865, 1, 8 decembrie — Prezintă în fața Academiei franceze, Academie des Inscriptions et Belles Lettres de Paris, comunicarea *Notice sur le Tresor de Petroassa decouvert en Boumanie et conserve au Musee național de Bucarest.*
- 1865, decembrie — Publică în *Buletinul Instrucțiunii Publice* raportul *Antichități eclesiastice <Bistrița> și Regulamentul interior pentru consiliul general al instrucțiunii publice*, întocmit de el.
- 1866, ianuarie — Se întoarce de la Paris în țară.
- 1866, aprilie — Publică în *Buletinul Instrucțiunii Publice* un *Raport asupra învățământului secundar în cadrul Comisiei consiliului general, însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învățământul secundar.* (Raportul a fost republicat de Odobescu sub titlul *Gimnazie și scoale reale în Scrieri literare și istorice*, Buc, 1887.)
- 1866, 15 iulie — Solicită ministrului instrucțiunii, O. A. Rosetti, sprijinul pentru întreprinderea unor cercetări arheologice în districtele Buzău, Râmnic, Brăila și Covurlui.
- 1866, 12 august — Consiliul de miniștri aprobă reluarea lucrărilor pentru participarea României la Expoziția universală de la Paris și numirea lui Odobescu ca comisar al pavilionului românesc.
- 1866, 10 octombrie — Adresează prefectilor și autorităților comunale o nouă circulară prin care le explică însemnătatea participării României la Expoziția universală de la Paris și indică felul de exponate care trebuie colectate. (Materialele relative la participarea României la expoziție vor fi publicate de Odobescu într-un articol intitulat: *Bomânia la Expozițiunea universală din 1867, la Paris, în Scrieri literare și istorice*, Buc, 1887.)
- 1866, noiembrie — Preocupări legate de participarea României la expoziția din 1867 de la Paris.
- 1867, ianuarie—aprilie — Pregătirea și transportarea materialelor necesare pentru pavilionul României de la Expoziția universală din Paris.
- 1867, mai — Însoțit de familie pleacă la Paris, pentru organizarea pavilionului României, de la Expoziția universală.
- 1867, iunie—iulie — Lucrează pentru montarea pavilionului României.
- 1867, august—septembrie — Rămas singur la Paris, în timpul deschiderii expoziției, redactează catalogul acesteia.
- 1867, octombrie—decembrie — Închiderea expoziției, ambalarea și transportarea spre țară a exponatelor, vânzarea pe loc a unora dintre ele. Are mari greutăți financiare.
- 1868, 5 ianuarie — Comisia imperială a Expoziției universale de la Paris, din 1867, acordă lui Odobescu medalia comemorativă pentru aportul la L'Exposition Universelle de l'Histoire du Travail.
- 1868, ianuarie—martie — Dificultăți familiale create de necesitatea de a se achita datoriile făcute de Odobescu la Paris în timpul expoziției.
- 1868 — Publică împreună cu P. S. Aurelian *Notice sur la Boumanie, principalement au point de vue de l'agriculture, de l'industrie et du commerce, suivie d'un Catalogue special des produits exposes dans la section roumaine.* (Extrase din catalog sînt publicate sub titlul *Casa, veșmintele și petrecherile țării românești*, în *Scrieri literare și istorice*, Buc, 1887.)
- 1868, martie — Pleacă la Kamenka (Rusia), unde se găsea Sașa.
- 1868, mai—iunie — Se instalează la Petersburg, Sașa fiind bolnav. Face cercetări asupra orfevreriei barbare, din colecția muzeului Ermitaj și cercetări de bibliografie veche românească.
- 1868, 16 iunie — Odobescu se întoarce singur la București.
- 1868 — Publică *Notice sur les antiquités de la Boumanie et catalogue de l'exposition d'archeologie*, Paris.
- 1869, 6 august — Pleacă, împreună cu mama sa, la Copenhaga, unde era delegat să participe, împreună cu V. Urechiă, la a patra sesiune a congresului internațional de antropologie și arheologie preistorică. (Comunicarea sa *Notice sur le Tresor de Petroassa, D'après des Communications de m. Odobescu* se publică în *Compte rendu de la session du congrès international d'Anthropologie et d'Archeologie prehistoriques*, Paris, 1875, un extras tradus sub titlul *Noțiuni preistorice din România* este publicat de Odobescu în *Scrieri literare și istorice*, Buc, 1887.)
- 1869, septembrie — Publică în ziarul *Opiniunea constituțională* din 14 septembrie și *Traian*, 16 septembrie, proteza *Dare de seamă despre ducerea și expunerea tezaurului de la Petroassa, la Paris și la Londra, în anii 1867 și 1868*, împotriva acuzațiilor ce i se aduceau în legătură cu înstrăinarea acestui tezaur.
- 1869 — Publică în *Atheneul român* raportul de activitate al *Arnota* (Districtul Vîlcii) (Din excursiunea arheologică a d-lui Odobescu).

A N T U M E

<PRECVINTARE>

La 1810, în epoca celei mai mari căderi politice a Germaniei, Iosif de Goerres scriea aceste cuvinte :

„Ou încetul s-a format în mijlocul nostru o sămînță roditoare de civilizațiune și de înalte simțiminte, care sămînță de acum înainte poate fi considerată ca centrul vieței naționale, și chiar al constituțiunii politice a țării noastre¹⁵¹. 5

Aceste cuvinte profetice le putem aplica și noi la țara noastră și avem deplina încredere că precum ele au adus fructul lor în Germania, unde au fost zise într-una din fazele istorice cele mai frămîntate ale acelei țări, ele mai cu seamă nu vor fi amăgitoare la noi, unde sămînță progresului s-a aruncat de o mînă binefăcătoare într-un pămînt avut și roditor. 10

Liberi de orice idee precugetată, dorind numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminile și știința în țara lor fondatorii *Revistei române*, într-o epocă de reorganizare ca cea prezintă, au simțit trebuința de a deschide un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna, precît se va putea, într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare și al speculațiunilor științifice ce pot grăbi progresul națiunii române. 15

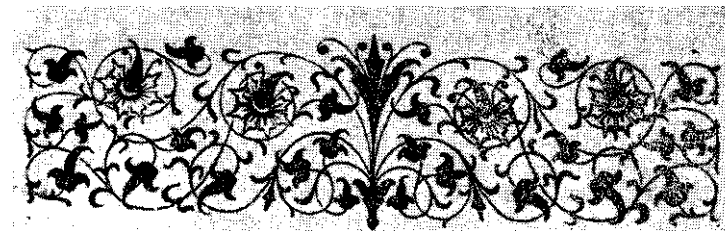
Această revistă se va feri totdeauna de orice spirit de partidă. Scopul ei va fi numai de a populariza cît de mult cultura literilor și gustul artelor, și de a răspîndi în public noțiuni drepte și serioase despre toate ramurile științei. Literatura, istoria, jurisprudența, filosofia, artele, științele exacte și naturale, iată cercul de investigațiuni al *Revistei române*. Redactorii ei fac apel la toți compatrioții cari ar voi să aducă acestei opere, luminatul lor concurs. 20 25

O națiune se afirmă, atît prin actele sale politice, cît și prin viața sa intelectuală. Cînd letargia o predomină, cînd scînteia de viață doarme încă în sînu-i, uitarea este soartă ei și vâlul întunericului o șterge din istorie. Negreșit că nu va fi acesta destinul României, și dacă pînă acum literile române s-au putut cu drept mîndri cu mai multe nume demne de lauda și de stima națiunii, nu este permis a crede că exemplul dat de acei oameni însemnați va rămînea neimitat în viitorime ! 30

Revista română va crede că și-a împlinit misiunea dacă va reuși a deștepta în inimile tinerimei române o așa nobilă emulațiune!

¹ *Verfall der Religion und ihre Wiedergeburt, tom. I, pag. 181.*

CÎNTICELE POPORANE ÎN RAPORT CU TARA, ISTORIA ȘI DATINELE ROMÂNILOR

Pe la sfârșitul secolului din urmă, (1778—79) un critic și filosof eminent al Germaniei, I. Gotfried Herder, avu frumoasa idee de a aduna și de a publica, traduse pe limba sa, o culegere de cîntice populare ale deosebitelor națiuni, sub titlul foarte nimerit de *Glasuri ale popoarelor*¹.

Din toată a sa lucrare, rămasă acum înapoi prin strădarea a mai multor urmași critici și culegători de cîntice naționale, s-au păstrat, ca vrednice de o necontenită laudă, luminoasa inspirațiune ce a îndemnat pe filosoful german să caute, în sînul poeziei populare, caracterul și amintirile unei națiuni și apoi încă și acel titlu, atît de adînc și plin de adevăr, *Glasuri ale popoarelor* !

Glas al poporului e, cu bună seamă, acea neregulată și adeseori monotona poezie, care, transmisă din gură în gură, purtată din secol în secol, păstrează cu simplitate, dar și cu sînțenie, tradițiunile și legendele vechi, care aduce aminte fiilor viteji și suferințele părinților, care, mai colorată în veci decît hronica, ne înfățișează cu fețe mai vii și mai felurite, viața vremilor trecute și ne pătrunde inima cu toate simțirile ce a încercat o națiune în frămîntările sale pe care istoria știe mai adesea numai a ni le povesti.

Tot Herder, în prefața acelei publicări, vorbind despre ce a fost poezia în timpurile cele mai antice, despre izvorirea ei și despre elementul în care ea trăiește, ne dă o definițiune, în care se vedește toată însemnătatea poeziei populare; el zice: „Ea viețuia în urechea poporului, pe buzele și pe harpele cîntăreților de atunci, ea cînta istoria și felurite întîmplări, tainele și minunile și' semnele prevestitoare, ea era floarea prin care se caracteriza poporul cu limba și țara sa, cu îndeletnicirile și prejudecățile, cu patimile și cu trufiile, cu muzica și chiar și cu sufletul său”².

De la Herder încoace, mai toate națiunile Europei, sau prin critici pămînteni, sau prin scriitori străini, și-au adunat cînticele populare³ ;

¹ *Stimmen der Völker in Liedern, gesammelt, geordnet und zum Theil übersetzt von I. Gottfried Herder.*

² *Vorrede der Volkslieder.*

³ în Germania, în Franța, în Italia, în Spania și în mai toate țările europene s-au făcut colecțiuni însemnate de cîntice naționale. Avînd a ne ocupa mai cu deosebire de ale Europei răsăritene, adică ale popoarelor care înconjoară pe români și se învecinesc cu dînșii, vom menționa, pentru cînticele grecești: *Chants populaires de la Grece moderne, publies et*

CÎNTICELE POPORANE

ÎN BA POET CU

Pe la sfârșitul secolului din urmă, {177879} un critic și filosof eminent al Germaniei!, L. Gotfried Herder, avu frumoasa idee de a aduna și de a publica, traduse pe limba sa, o culegere de cîntice populare ale deosebitelor națiuni, sub titlul foarte nimerit de *Glasuri ale popoarelor* -

Din tota a sa lucrare, rămasă acum înapoi prin strădarea a mai multor urmași! critici și culegători de cîntice- naționale, s'afi păstrat, ca vrednice de o necontenită laudă, iummdsa inspi-

^{*)} *Stimmen der Völker in Liedern, gtmmeft geard* net und zum Thi! iibereetd* von L Gottâried^ Herder. **

Cînticele populare în raport cu țara, istoria și datinele românilor. începutul studiului lui Al. Odobescu publicat în *Scrieri literare și istorice*, volumul I, p. 180.

din acele felurite colecțiuni, purtând fiecare stema unei naționalități, nu e de tăgăduit că și literile și istoria s-au înavuțit cu noțiuni mai lămurite și mai drepte despre caracterul și despre principiul vital al popoarelor, cu izvoare mai îmbilșugate și mai sporitoare de o inspirațiune ce atinge mai de aproape și mișcă mai cu tărie inimile noastre.

Aceasta ne-o arată și nemuritorul poet polonez Adam Mickiewicz când, cu glasul cuprins de entuziasm, el face această călduroasă invocațiune : „Cântice poporane, voi, sicriu sînt al credinței, ce legați timpurile cele vechi de cele nouă, în voi își depune o națiune trofeele eroilor săi, speranța cugetărilor și floarea simțirilor sale. Sicriu plin de sîntenie ! Pe tine nici te atinge, nici te sfărâmă vreo lovire, precît poporul tău chiar nu te-a profanat. O cîntic puporan ! tu stai și păzești templul amintirilor

traduits en francais par G. Fauriel, Paris, 1824, Didot, care au fost și traduse în limba germană : *Neugriechische Volkslieder, gesammelt und herausgegeben von C. Fauriel, iibersetzt... von Wilhelm Miiller, Leipzig, 1824, 2 Bande in-8.* Mai tîrziu contele Demarcin du Tyrac de Marcellus a publicat o nouă colecțiune sub titlul: *Chants populaires de la Grece*, Paris, 1851, 2 voi., care s-a retipărit la 1860.

Pentru poeziile poporane ale sîrbilor, un literat însemnat din acea țară, Vuk Stefanovici Garagici a lucrat ne-ncetat de patru zeci de ani și mai bine și a publicat, la 1815, în Viena, o mică colecțiune sub titlul: *HapoAHK qpsKe necNe (Cîntice populare sîrbești)*, pe care a complectat-o în două ediții tipărite, una la Lipsa (4 voi. în 12 mare, 1823—1834) și alta la Viena (3 voi. în 8, 1841, 1846, cărora se va adăoge un al 4-lea volum la care încă lucrează editorul). Domnișoara Iacob-Robinson a tradus o parte din cînticile sîrbești în limba germană, sub pseudonimul de Talvy : *Serbische Lieder*, Hale, 1826, 2 Bande, reproduse și adăogite la 1853. Domnișoara Elisa Voïart a reprodus această traducere pe franțuzește : *Chants populaires des Seruiens*, Paris, 1834, 2 voi., iar apoi Dozon a publicat o altă colecțiune de cîntice sîrbești, traduse pe limba franceză : *Poesies populaires des Serbes*, traduites par Aug. Dozon, Paris, 1859, în 18.

Pentru cînticele române, cele două mici volume publicate de d. Vasile Alecsandri, *Poezii populare, Balade (cîntice bătrînești)* adunate și îndreptate de V. Alecsandri, Iași, 1852—1853 în 18, precum și cînticele populare din foaia *România literară*, anul 1855, sînt cele mai însemnate culegeri. în *Spitalul amorului* de Anton Pann, București, 1850, în 12, în *Balade culese și corese* de M. Marian MarieneScu, Pesta, 1858 și într-alte mici volume precum : *Dorul, culegere de 72 cîntice naționale, Colecțiune de cîntice populare* prin O. Dumitrescu, *Culegere de mai multe cîntice naționale din îmbele Principate* etc, culese de Crhristu Ioanin, se găsesc ceva cîntice poporane, însă de o mai mică însemnătate: Colecțiunea d-lui Alecsandri s-a tradus franțuzește: *Ballades et Chants populaires de la Roumanie*, recueillis et traduits par V. Alecsandri, avec une introduction par M. A. Ubicini, Paris, 1856. O parte din cîntice s-au tradus și nemțește în colecțiunile următoare: *RomänischeDichtungen fur Deutschen, ubersetzt von S. Mockesch, Hermannstadt, 1851, în 8. RomänischeVolks poesie, gesammelt und gedruckt von Alecsandri, deutsch iibersetzt von Wilh. Kotzebue, Berlin, 1851, în 8. Romänische Volkslieder, metrisch iibersetzt und erläutert von Ioh. Karl Schuler, Hermannstadt, 1859, în 12.* Și ungerii au tradus cînticele poporane românești : *Virágok a Román (Oláh) nép kblteszet mezezerol.* Ismertet es kiadja Ais Károli, Pest, 1858, în 12. Ga atingătoare de datinele românilor, putem cita încă colecțiunea de basme adunate în Banat și traduse în limba germană : *Walachische Märchen*, herausgegeben von Arthur und Albert Schott, Stuttgart und Tubingen, 1845, Gotha, în 8. E de dorit ca o asemenea colecțiune și mai complectă să avem și în limba națională, precum este iar de dorit ca colecțiunea începută de d-l Alecsandri să se complecteze cu toate cînticele ce nu au fost cunoscute sau încă publicate de d-lui.

În ziua de azi (1887) s-ar putea mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales dacă s-ar mai adăoge și notiții despre cînturile poporane ale albanezilor, ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (rușii din mica Rusie) și ale altor națiuni vecine.

naționale, tu ai aripi și glas ca de arhangheli, adesea ai și arme ca din Flacăra mistuiește lucrările pensulei, tîlharii jăfuiesc comorile, dar cîntesc și scapă în veci cu viață și se strecoară printre oameni. Dacă sufletele în site nu știu să-l hrănească cu dor și cu speranță, el fuge la munți, se adefruine, și de acolo, spune din vremile trecute. Tot astfel și privitoarea zboară afară dintr-o casă ce a ars și se oprește un minut învelitoare, dar dacă și învelitoarea se cufundă, atunci pasărea fugă păduri și, din* mijlocul ruinelor, din mijlocul mormintelor, ea cîntă cîntecilor, cu glas răsunător, doina cea din jale!"

Cuvintele acestea din urmă, în care se simte dureroasa mîngăie și crease poetul exilat, cîntînd patria sa depărtată și căzută, ne tînuiesc totdeodată și una din cele mai solide virtuți ale poeziei poporane, adică stăruința cu care cînticele poporului, lipsite de toate loacele de perpetuare ale literaturilor cultivate, se păstrează necondiționat! în sînul națiunilor bîntuite de soartă. în asemenea cazuri caracterul lor oareșicum se preface. Ca o suflare de jale, ca un dor tîns' se revarsă asupra-le, în povestirea faptelor celor mai strălucite strecoară o amarnică zîmbire, un răsunset tînguios se îmbină cu stăruințele de veselie și chiar sărbătorile își au lacrimile lor. Dar cît de adînc fie durerea, cît de mare fie umilința, precît încă poporul le simte, pveghează la porțile templului unde se păstrează amintirile națiunilor. Mai vrednic încă de însemnat e că atunci, chiar accentele ei devin pătrunzătoare. Și-ntr-adevăr, dacă ea este *glasul poporului*, cînd glasul scoate-va mai din adîncul inimii răsunetele sale, decît în cîntecurile de durere? Care popor cînta-va mai frumos, mai cu foc, mai cu dor și, decît acela ce și-a pierdut bunurile strămoșești, ce cunoaște gîndul și fericirea numai ca o amintire din trecut, ca o dorință, ca o aspirație către viitor?

E în firea omului de a cînta în ceasurile de mîhnire, atunci cînd letul e împins de sineși spre gîndiri poetice, mintea zărește natu-soarta omenească printr-o rază amurgită ce-i ascunde amăruntele bucurii ale vieței și glasul chiar, înmuiat în lacrimi, are un nu știu ce mlănciu care se-nvoiește cu dispunerile inimii, și astfel cîntarea sporește.

Întru voim însă a zice că întristarea e singurul izvor de inspirație poetice, lauda și mirarea, recunoștința facerilor de bine, veselia izbîndelor și a plăcerilor și însfîrșit mai toate mișcările sufletești își au răsuna lor prin viersul poeziei. Acea cuvîntare cadențată, pe care mintea o cîntă și țetă cu măiestrie, în minutele de inspirațiune, pe care memoria, ajutată de modulațiunile repețite ale versului, o păstrează mai cu înlesnire, care glasul o rostește cu plăcere, desfătîndu-se în armonia ritmului, a fost învederat cea dintîi producțiune a geniului omenesc, stimulată de patimile sufletului.

Să nu ne prinză dar mirarea cînd vedem poezia figurînd în leașă și în tutulor literaturilor începînde. Omul a vorbit mai întîi în proză.

ca *Burghezul Gentilom* al lui Moliere, fără de a cunoaște puterea prozei; când însă a început să-i vină în minte ideea vrednică de a fi împărtășită unui cerc mai lăsat, de a fi transmisă generațiilor viitoare, pentru acele idei el a inventat o limbă măiestrită, cadențată, înaltă : aceea a fost *poezia*.

La toate popoarele ea astfel s-a manifestat, astfel s-a urzit pretutindeni poezia poporană, în veci imperfectă în privința prozodiei, care deodată cu dînsa s-a născut, mai adesea semănată cu simplități copilărești, cu noțiuni greșite, ba uneori și monstruoase, dar plină de verdeață și de putere, de un parfum de junie ce învie și întărește sufletele.

„Poezia poporană și curat firească, ne zice Montaigne¹, are simplități și grații prin care se poate potrivi cu cea mai însemnată frumusețe a poeziei desăvîrșite de pre artă”. Și Herder, tot în prefața mai sus citată, adaugă : „Aibă chiar un cântec de *felul* celor bune, mai multe greșeli însemnate, greșelile-i se pierd, strofele rele se trec cu cîntarea, dar spiritul cînticului care singur stăpînește sufletele, acel spirit e nemuritor și poartă mîntea înainte. Cînticul nu *se vede*, ci *se ascultă*, se ascultă cu urechea sufletului, care nu știe să numere, să măsoare și să cumpănească silabele izolate, ci se pătrunde de răsunetul lor general, și răpit de dînsul, înoată/ cu el înainte.”

Să ne oprim un minut asupra importanței acelor cuvinte : „Cînticul nu *se vede* ci *se ascultă* !” și aici care martor, care deslușitor al acestor cuvinte putea-vom aduce mai vrednic de crezămînt, în ceia ce se atinge de impresiunile sufletului, decît pe nemuritorul filosof elen, pe Platon? Să-l urmărim dar un minut pe malul Ilisului, în ocolul Atenei, și să ascultăm cu dînsul convorbirea plină de grație și de adîncime a lui Socrate cu Fedru, umbriți amîndoi sub un platan, în vecinătatea templului Dianei² :

„*Socrate*: Știi oare tu prin ce fel de cuvinte am place mai mult Zeului, prin cele scrise sau prin cele grăite?

Fedru : De loc; dar tu?

Socrate: Am să-ți spun și eu ce am auzit de la cei bătrîni, căci, vezi, aceia spuneau adevărul. Și apoi de-am putea noi înșine găsi adevărul, ne-ar mai fi păsut noia ceva de părerile celorlalți oameni?

Fedru : Ciudată întrebare; dar spune-mi tu ce ai auzit?

Socrate: Am auzit că odinioară pe lîngă Naucratis, în Egipt, s-ar fi născut unul din zeii lor cei vechi de pe acolo, acela căruia era închinată și pasarea ce-i zice ibis. Numele acestui demon era Teut, zice că el ar fi născocit mai întîi numerile și socoteala și geometria și astronomia, ba și șahul, zarul și încă și scrisoarea (ypapara); fiind pe atunci rege al Egiptului întreg

¹ *Essais de Michel Montaigne, Liv. I, chap. 64* : „La poesie populaire et purement naturele a des naïvetes et grâces, par ou elle se compare à la principale beauté de la poesie parfaite, selon l'art.

² Platon, *Fedru*, LIX și LX.

Taumas care sta în cetatea cea mare din susul țării, pe care elenii o numesc Teba din iar pe zeul de acolo Amon, și venind la dînsul Teut, îi arată aceste măiestrii și-i spune că buiește să le împărtășească și celorlalți egipteni, iar el întrebă de ce folos ar fi fiecare însele și, dezbătînd ce i se părea că e bun și ceia ce nu e bun, pe una o defăima, pe lăuda. Astfel zice că multe de tot felul ar fi spus Taumas lui Teut, în privința fiecărei mîi pe care lucruri ar fi lungă vorbă de a le spune, dar cînd ajunsese la scrisoare : « Această învăț o rege, zise Teut, va face pe egipteni mai învățați și mai iesnicioși la memorie (^v7)[xovbcG>TE] căci am găsit un leac pentru memorie și pentru știință ». Iar el spuse : « O prea măiestru Teut, unul e vrednic să născocescă măiestriile, iar altul să prețuiască cîtă parte de pagu de folos poate ieși din întrebuițarea lor; tu dar acum, fiind părintele scrisorii, din dînsa, ai arătat-o altfel decît cum este, căci ea va aduce în sufletele celor ce învață uitarea și neîngrijirea memoriei, pe care, încredințînd-o scrierii, o vor lăsa pe seama semne străine și în sineși chiar, ei nu vor ține mîntea nimica. Așa dar tu n-ai găsit un leac pentru memorie, ci numai pentru păstrarea amintirilor; (o'ixouv ptvijo)*; âXVu7to[rw]aeco<; cpap (spe<); ceia ce arăți școlarilor tăi este umbra științei și nu adevărul; căci, dupe ce ei citit multe, fără de a le fi învățat la dascăli, ei vor crede că sînt foarte înțelepți, deși c mulți vor fi fără cunoștințe și grei la trai, ca unii ce, în loc de știință, vor avea numai umbra

Fedru: — O Socrate, minunat ști tu să faci, cînd vrei, cuvinte ca din Egipt sau orice alt loc.

Socrate: — Prietene, cei din templul lui Ios de la Dodona spuneau că cele dîntii c proorocești au ieșit dintr-un stejar; acei oameni dar, cari nu erau așa de învățați ca noi a de acum, primeau, din simplitate, să asculte și-un stejar și chiar o piatră, numai adevărul să Tu însă, dimpotrivă, vrei să știi cine și de unde este acel ce vorbește și nici nu bagi în dacă lucrul este sau nu precum el îl spune.

Fedru : — Ai cuvînt să mă dojenești. Însă și mie mi se pare că, în privința scrierii precum zice tebeul.

Socrate: — Așa dar cel ce crede că știința se poate însuși în scrisoare, (6 TI^V oî sv ypdqji^ccTi xaTocXi7rēlv) și iarăși cel ce crede că poate să o capete numai din cele ca cînd ar putea să iasă ceva curat și lămurit (*Goxpke*, xal (3s(3aiov) din scrisoare, ace într-o mare nedomirire și într-adevăr nu știe vorbele lui Amon, de vreme ce socotește că teie scrise sînt ceva mai mult decît un mod de a-și aduce aminte, pentru cei ce cunosc m vreme cele ce s-au scris.

Fedru : Ai dreptate.

Socrate: — Căci, vezi tu, o Fedre, scrisoarea are un mare defect, pe care îl are aser pictura. Și fapăturile acestei arte se arată pare c-ar fi vii, dar, de le vei întreba ceva, ele sta tot grave și mute; tot astfel sînt și cuvintele scrise, ai crede că ele îți vor spune lucrurile înțelepte, dar de le vei întreba, vrînd să afli ceva mai mult despre cele scrise într-atunci ele îți vor da în veci același răspuns. Orice cuvînt, îndată ce s-a scris, se rostog pretutindeni, atît pe la cei ce nu-i înțeleg, cît și pe la cei cărora nu se cade, și el nu ști către cine trebuie să se îndrepteze și către oîne nu. Desprețuit și gonit fără dreptate, el în v trebuință de ajutorul părintelui său, căci el însuși nu poate nici să se apere, nici să-și

Soartă cînticului poporan nu este aceea a cuvîntului scris. fiu al poporului, încredințat zburdalnicei memorii, el aleargă di în om, din secol în secol; fiecare îi adaugă un semn de la sine, o v un vers, un epizod, și adesea modificat de pe vremuri, abia-i mai cu origina și starea primitivă, dupe ce a trecut sub așa multe pref în cazul'de față poate că, cu părere de rău, vom primi a zice ca P că aceasta e un folos; dar însă trebuie să mărturisim că cînticul po

n-ar putea exista fără de libertate și că azi, în epoca când toate aspirațiunile geniului literar sînt mai mult sau mai puțin supuse la regule dictate și urmate din secolii clasici, acea libertate este chiar caracteristica poeziei poporane.

5 Povestirea naivă a basmelor locale și a faptelor glorioase sau jalnice ale timpilor trecuți, simțiminte fragede și adînci, exprimate cu o nespūsă vigoare, descrieri simple dar viu colorate ale vieții străbune, fraze și întorsături vîrtoase ce adesea lipsesc în limbile nouă, ziceri bătrîne, rămășițe din dialecte stinse, o cadență lesnicioasă și de multe ori
10 monotonă, o versificare liberă și neînstrunată, ce rar jertfește sensul vorbii, iată, spre a ne rezuma, elementele de căpetenie ce alcătuiesc cînturile poporane.

Aveam trebuință de aceste deslușiri pregătitoare spre a intra în materia ce voim să cercetăm.

15 Țara noastră, ca cele mai multe țări europene, mai ales cele ce se bucură de o natură măreață și bogată, și care au suferit mult în luptele lor pentru neatîrnare, își are cînticele sale poporane, casnice și vitejești. Noi, într-unele din ele ne vom sili a căuta deslușiri asupra evenimentelor istorice, asupra caracterului intim și asupra limbei chiar a națiunii noastre,
20 tre, în deosebitele epoci și în deosebitele localități în care aceste cîntice au izvorît din imaginațiunea popoarelor. Pentru aceasta, ne vom încerca a preciza, precît se va putea, epoca și locul compunerii lor.

Vom merge și prin țările vecine, cu care românii au întreținut relațiuni de amicie sau de rivalitate, mai mult sau mai puțin lungi și intime,
25 spre a cerceta în cîntările lor poporane, ce datine au schimbat cu noi acele națiuni apropiate pe țărmurile Dunării sau pe plaiurile Carpaților și ale Balcanilor și repurtînd apoi orice lumină ni se va ivi sau chiar ni se va năluci, la țara noastră, ne vom cerca într-astfel să lămurim oareșicum vechile noastre datine.

30 Prin asemenea comparațiuni vom avea, credem, prilejul a dovedi tainica înfrățire ce unește aceste popoare, care au trăit secolii îndelungați împărtășind *mai* aceleași glorii și aceleași nevoi, resimțind aceleași loviri și cîntînd într-un acord, fiecare pe lira sa națională, cîntări de acelaș fel! Așa străbune legăminte poate că încă nu s-au stins cu totul în inima popoarelor, și ar fi de dorit ca o generoasă impulsie să înfrățească în viitor
35 acele națiuni ce sînt, credem, menite a forma în Europa răsăriteană un stat federal creștin, tare atît prin unirea cît și prin varietatea chiar a puterilor sale!

RĂȘUNETE ALE PINDULUI! ÎN CARPAȚI DIOCHIUL NĂLUCA. MIEOARA. MOȘ-AJUN.

I

Moartea silnică și fără veste, mai ales în vîrsta juniei, a înfloririi, este o idee tristă, care în totdeauna pătrunde inima oamenilor de o mîhnire adîncă. Acest simțimînt e vechi ca lumea, tot neamul omenesc poartă,

de secolii întregi, jalea tînărului păstor Abel, ucis cu mînie de crudul frate Cain; lacrima picată din ochiul părintelui omenirii, vaietul din pieptul mumei noastre obștești, toate generațiunile pe rînd le-au vădit și în veci inima omului, cît de multe mîngîieri i-ar putea aduce religia, filosofia și știința, ea tot va plînge pe cel răpit vieții cu cruzime, în fruntea
rea anilor săi.

Un simțimînt atît de firesc, atît de general, atît de adînc, a trebuit să se manifeste, chiar în timpii primitivi, prin glasul melancolic al poeziei. Toate popoarele au plîns cu plîngerii modulate, pe junelele la floarea vîrstei, și, în țările meridionale, unde soarele dogoritor al vara arde și mistuiește regulat toată încîntătoarea podoabă a naturii, vegetațiunea zîmbitoare a primăverii piere ofilită sub arșița stelelor
nești, a lui Siriu, aceste două simțiri întristătoare ce înfățișează minime așa intimă analogie, s-au îmbinat mai adesea, ca să dea naștere serbări anuale, unor cîntice de doliu, repețite nencetat de popoare. Dimpotrivă, asemenea porniri de spirit au izvorît negreșit, în Egipt, în Asia-Medie și în vechia Eladă, sărbătorile sau cînticele ce se leagă cu numiri de zei: *Maneros*, *Bormos*, *Hylas*, *Linos*, *Adonis* și altele, înfățișînd toate, în diferite localități și cu puține deosebiri, acelaș caracter general. Aceasta
dovedește Erodot cînd zice, vorbind despre Egipt¹:

„Este (acolo) și un cîntic, un *Linos*, precum și în Fenicia, în Cipru și în alte locuri
de pe popoare are și cînticul numirea sa, dar toți se învoiesc a zice că este chiar jălirea pe
elenii o cîntă sub numele de *Linos*. Iar printre multe lucruri despre care mă minunez la egipțeni
este și de unde au luat ei *Linul*, se vede însă că în totdeauna l-au cîntat, *Linul*, pe
egipteană, se numește *Maneros*. Egiptenii zic că el ar fi fost un copil singur-născut a
dîntăi rege al Egiptului, și murind el fără vreme, l-ar fi sărbăt egipțenii prin asemenea va
și astfel această cîntare ar fi fost cea dîntăi și singură a lor”.

Dacă apoi, întemeiați pe însemnarea istoricului elin, vom merge pe țărmurile mării răsăritene, urmele acestei vechi credințe și ale
tăi cîntic secular, printre nenumăratele tradițiuni de felul acesta, ^ași, la mariandini, națiune de origină frigidă², vechi locuitori ai
nici, așezați pe locul învecinat de Pontele-Euxin (Marea Neagră), s-a clădit în urmă Prusia (astă-zi Brusa), vom găsi, zicem, la mariandini
tradițiunea tînărului *Bormos*, răpit de nimfele izvoarelor, cînd mîna
să scoată apă pentru secerători, și pe carele în zadar îl căutau locuitorii
făcînd să răsune pădurile de strigătele lor de jale³. Aceste strigăte
așa de răspîndite, încît Eschil le dă ca exemplu de vaietare, de
de doliu, cînd horul său de perși, plîngînd căderea Asiei, sdrobită la
mina, întîmpină cu aceste cuvînte, pe regele Xerxes ce se întorcea în
în patria sa⁴:

„Cu glas cobitor, cu gemete duioase, cu plîngerile lăcrimătoare ale cînticului
mariandin, voi serba a ta înturnare!”.

Precum frigidul *Bormos*, asemeni și Hylas Misianul, iubitul lui Hylas
pieri și el jertfă a iubirei ce frumusețea sa insuflă nimfelor de la izvoare.

¹ Erodot, cart. II § 79.

² Strabon, XII, 3 § 4.

³ Hesychius, BoSp^{og}. Sholiastul lui Eschil, la *Persii*, v. 939.

⁴ Eschil, *Persii*, v. 935 et sq.

cînd se duse să aducă apă pentru Argonauți, și locuitorii din Chios, urmînd pilda dată de Hercule, îl jeleau în cîntice tradiționale, alergînd dupejdînsul prin păduri¹. Dar nu numai aceștia, ci încă și frumosul Narcis, fiul rîului Cefisul și al nimfei Liriope, a murit, plîns de tespieni, înecat în undele ce-i răsfrîngeau fața². E o superstițiune veche aceea d-a crede că apa are în sine un farmec atrăgător ce pricinuieste moartea; chiar vechii indieni, în legile primitive ale lui Mănu³, orînduiau ca „un brahman (adică un preot)... să nu-și privească chipul răsfrînt în apă. Așa e regula stabilită”. Urmînd aceiași idee, să avem voie a străbate într-o clipă secolii îndelungați, prin cari această supertițiune s-a strecurat neatinsă și să cercetăm oare nu este aceiași, credința care domnește în cînticul următor, repetit de poporul român⁴:

„Frunză verde alunică I
Mircea suie pe potică,
și-nfîlnește o fetică
cu cofița într-o mîină
cu apă de la fîntînă.
— Gopilițo, stai să beau.
— Ba, bădiță, ba nu vreau,
că mă tem de dragul meu.
— Nu te teme, fata mea,
că dacă so mînia,
cu baltagul l-oi lovi,
cu pămînt l-oi înveli.
- Mergi în vale, la fîntînă,
că-i găsi o cofă plină
scoasă chiar cu mîna mea;
descalică și o bea;
da-ți fă cruce și o suflă,
să nu fie vr-o Nălucă,
să nu fie descîntată
de baba cea blestemată.
Mircea fetei mulțamea,
la fîntînă se ducea,
cofa plină o găsea,
dar el cruce nu-și făcea,
pe d-asupra nu sufla,
ci la ea năvală da
și-nghițea numai odată
și simțea dorul de fată,
și-nghițea de două ori
și-l apuca reci fiori,
și-nghițea a treia oară
și cădea mort la izvoară;

¹ Theocrit, *Idila* XIII. Propertiu, c. 45. Petroniu, 83.

² Ernst von Lasaulx, *Die Linosklage*.

³ *Legile lui Mănu*, IV, 38.

⁴ Balade culese de d-l. V. Alecsandri, voi. II, fața 98: *Nălucă*.

că-nghițise o Nălucă...

în pustii ducă-s-ar, ducă" I

Ce ar fi trebuit să facă Mircea ca să se ferească de a înghiți M de a cădea mort la izvoare? „Să-și facă cruce și să sufle pe apă” în cînticul, prefăcut dupefideile creștine; dar mai întrebă pe țaranul român ^1 îți va spune încă, păgînul, că trebuie să-fi scuipe de trei ori în sîn m depărteze descînticul sau diochiul. Fă aceiași întrebare și Ciclop din Teocrit și ascultă cum el îți va răspunde¹:

„Eu n-am așa obraz urît, precum îmi spun, mai deunăzi m-am zărit în mare era liniștită, și barba mea se arăta frumoasă și singura mea plioapă asemeni mi se frumoasă și albețea dinților mei strălucia mai mult decît piatra din Páros. Atunci, ca mă diochi, de trei ori mi-am scuipat în sîn”.

Astfel, multe credințe poporane se perpetuă pe nesimțite din în secol, din țară în țară; un fir misterios leagă unele națiuni și «epoce între dînsele. într-adevăr e greu lucru, e chiar peste putință urmări acel lanț în toată întinderea sa, căci, pe unele locuri, vrem întunecă, urma-i se face nesimțită, dar apoi el apare adesea înve mai departe și astfel, în deosebite timpuri sub deosebite preschim multe idei, multe credințe, multe creațiuni ale imaginațiunii vechim regăsesc în sînul națiunilor moderne, ca un depozit strămoșesc.

Să urmăm dar și noi, fără d-a ne obosi, răspîndirea cînticului jale al juneței învinse de moarte, printre popoarele antice ale Eur răsăritene, căci poate doară acea ideea pierit cu totul din imaginați națiunilor moderne și mai ales din cercul de legende al poporului român.

La Eleni, *Linos* era cînticul poporan cel mai însemnat, încare caracteriza mai cu seamă moartea nevinovată în floarea juniei și a origină se îmbina cu un cult primitiv al naturii²; printr-însulera s lizată, sub forma unui june mort fără de timp, întoarcerea grelei v & iernei³.

Omer⁴, ne arată cum, la culesul viilor, un tînăr băiat sta în locul lucrătorilor și, pe o liră melodioasă, cînta cu glas dulce un frumos. într-adevăr, *Linos* a fost de la început un cîntic al țaranilor lucrătorilor de pămînt⁵. Negreșit că cei d-întîi aezi (αοῖς) sau c reși ai Eladei au cîntat asemenea poezii de dor; dar nimeni nu ne-a trat acele inspirațiuni cîmpene și primitive; abia dacă găsim în sho tul lui Omer⁶, aceste cuvinte dintr-o epocă mult mai tîrzie:

„Linul e o cîntare de jale ce se cîntă cu glas slăbit, căci astfel plîngeau muzele pe l 4 O Line, tu ești cîntit de toți zeii, căci ție ți-au dat mai întîi a cînta cu dulceață. Febus lon) ți-a pricinuit moartea și muzele te plîng”.

Iată dar că aci numirea *Linos* nu se mai dă unei simple cînt unei lucrări a închipuirii, ci devine chiar numele unei ființe, care a

¹ Theocrit, *Idila* VI, 34 et sq.

² F. G. Welcker, *Über den Linos*.

³ Alfred Maury, *Histoire des religions de la Grece ancienne*, t. 1, p. 242.

⁴ Omer, *Iliada* XVIII, v. 567.

⁵ Iuliu Polluce.

⁶ Omer, *Iliada* XVIII, v. 570.

de la zei darul de a cînta mai-nainte de toți, cu glas dulce, și care piere jertfă a geloasei rivalității a zeului Apolon. Esiod ne întărește într-această idee, căci el ne dă chiar și genealogia lui Linos¹:

„Urania născu pe Linos, fiu mult plăcut,
pe carele, cîți muritori sînt cîntăreți și citariști,
toți îl plîng în ospete și-n jocuri,
și la început și la sfîrșit chiamă pe Linos

și apoi într-alt loc², el spune că aedul *Linus* era *dedat cu știința*.

Ou acest chip, acel june păstor, cîntăreț zeesc, cu părul cununat
cu flori și cu achiu amar,

„Ut Linus hic illi divino carmine pastor,
floribus atque apio crines ornatus amaro'... ”

devine un semi-zeu sau un erou al științei, pe care elenii îl cinstesc printre vechii poeți sau aezi legendari ai Traciei, ce au introdus cultul lui Apolon și al muzelor pe poalele muntelui Olimp. împreună cu Orfeu, cu Museu, cu Eumolp, Linos ajunge și el a fi unul dintre acei creatori închipuiți ai poeziei, cari pe tărîmul vechei Pierii tesaliece, pe coasta septentrională a Olimpului, așezară leagănul culturii grecești³. Într-acele părți pune în adevăr și Esiod locul de naștere al muzelor⁴;

„Aidem, să începem cu muzele, ce învelesc prin imne
mărețul suflet al părintelui Joe, întru Olimp,
povestind și cele ce sînt, și cele ce vor fi, și cele ce au fost,
și amestecînd glasurile lor; neconținut le curge un viers
plăcut din gură și rid palatele părintelui
Joe sgomotosul, cînd glasul zeitelor, dulce ca crinul,
se răspîndește printr-însele; răsună și culmea Olimpului noios,
locaș al nemuritorilor.

și veselesc mărețul suflet al lui Joe, întru Olimp,
muzele olimpiade, ficele lui Joe, ce poartă pavăza neînvinșă,
pe care le născu în Pieria, Mnemosina ce-ngrijește de colnicele Eleuteriei,
împreunîndu-se cu părintele Joe, fiul lui Cronos”.

Tot acolo, sub poalele Olimpului, era și fîntîna Libetra închinată muzelor și în preajma-i se-nalță o columnă funerară cu o urnă d-asupra, presupus mormînt al lui Orfeu, fiul și școlarul muzelor⁵. Mormîntul lui Linos, și el fiu al muzelor, se putea vedea la Teba⁶, unde negreșit tradițiunea lui, împreună cu serbarea sa prin cîntice de jale, se strămutase deodată cu cultul muzelor și cu toate legendele cele din Pieria tesalică,

¹ Esiod, în fragmente.

² Clement din Alexandria, în *Stromate* I.

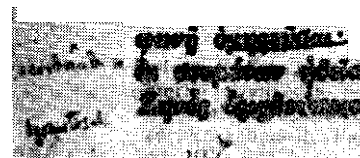
³ Virgiliu, *Ecolg.* VI, v. 73.

⁴ Alf. Maury, *op. cit.*, K. Ot. Müller, *Istor. Uter. elene*, t. 1.

⁵ Esiod, *Teogonia*, v. 36.

⁶ Preller, *Griechische Mythologie*, I, p. 279. Pausanias, IX, 20, § 3. Poqueville, *Voy., en Grece*, III, p. 90.

⁷ Pausanias, IX, 29, § 3.

% S?• «A» %NL TI.
T» 4h YI>ft», Ut* m W&t* ihftis?* mâ Mm f « »
mm^mWm total Wmhtdmm &vwfam> mtlMum mm WmU
<fe*r* 144
4\$* \$4pm%*it i ftle For* et Yb) (t la ewex^IWA.-
%mmm*^mWM.. w& (« &!#& Mm !Wrc V* Vb) rim

!&di M ^^^^

imm®* «ri4 «a'r(m«(ti)
I M M † a II «U»
\$m@zh mi Mmâ UîwL X X I ^
i i «* M y
insir W* mm mhsm @S
Mm m mm®' htkmtm tkhlm SpSâpm, i %i cum
Bf & «r* mp. Atwm* W* Mip 10&chUle mu® sriib,

fa bula rU <|« i mo im ^

¥efon «io v«n#**

XIX, %€S- mUk ml Sş-pM

OT\$#i4â «set v ht)*i*, m%
%m* #4 M M * *
âmm\$mm mwm ft*\$.\$> mm
mlg»l»», IMN mâi^mSm

«^pdbi «III te

j dMtafw* mm mâ®\$*
mM-pu mi @d ci du)

in i^p» ^ m ^ 4etem
%m*mm\$*^^mi. %mm fmwm n

««% ^ *4tS\$ âm

dmfam ®m&\$ ml mt\$&\$ 4mi- PŞ L«cil!iu* (ir«siel* hîA,
ii. fM%) i 4 fm\$ mni im*

Hesiod, exemplar cu adnotările lui Odobescu. Fragment din *Theogonia*, p. 1
corespunde notei de la p. 38 la studiul *Cînticele populare*. . . , publicat în *Revista*
română, 1861.

pe care le adusese pe plaiurile Eliconului și în lunca Beoției, coloniile tracice ale mineilor¹.

Mai vrednică încă de însemnat este serbarea numită 'Αρϋϊτς; (a mieilor) ce se făcea în toate verile, în orașul Argos, și în care, prin văietări și plînsuri, muierile și fetele jăleau pe junele păstor *Linos*, fiul lui Apolon și al nimfei Psamate, sfîșiat de cîni. Drept aceea, în zilele consacrate acestei serbări, se înjunghiau numeroase jertfe de cîni și de miei, spre a alina jalea, cu răzbunări plăcute și cu odoare priincioase semi-zeului ucis². Iată dar că ne-am apropiat iarăși de vechia religioasă a naturii, în care arșița lunelor de vară, cînd cîinii turbează și sfîșie, precum arde și soarele, era simbolizată printr-un cîine pustietor.

Nu putem însă părăsi această veche tradițiune religioasă fără de a face vorbă și despre vestita serbare ('ΑΣcovia^cx;) precum și despre repețita cîntare a lui *Adonis*, și mai ales să nu uităm că poetesa lesbiana Sapho a cîntat pe *Adonis*, împreună cu *O Molinos* sau *Linos cel de jale**, și că într-astfel identitatea acestor două legende nu mai rămîne tăgăduită. Numele lui Adonis ne repoartă îndată mintea către cultul femeilor, în limba căroră *Adon* și *Adonai* vrea să zică *Domn, Stăpîn*⁴; poate că și fabula mai tîrzie ce se repețea prin Biblos, prin Alexandria și mai la urmă și-n Atena, n-a pierdut cu totul acest caracter fizic, căci ea ne spune cum că Adonis a fost un frumos și tînăr păstor, de care zeița chiar a frumuseței, Vinerea, se înamorase și pe care un mistreț îl ucise ia vînătoare, în păduri. Zeița îl căută, alergînd pretutindeni desperată și-l plînsese cu lacrimi nesfîrșite, iar poezii repețiră pe mii de tonuri văietările ei⁵. Cu toate acestea, junele Adonis fu silit să se scoboare în Iad, unde insuflă o nouă patimă stăpînei Tartarului, Persefonei. Lupta se declară atunci între amîndouă zeițele și, spre a le împăca, tribunalul zeiesc hotărî ca Adonis să petreacă o parte a anului pe pămînt, în desmierdările Vinerii, iar cealaltă sub aspra ocrotire a negrei zeițe. Toată această fabulă, în care e învederat personificată natura cu preschimbările sale, dete naștere unei îndoite serbări, din care o parte tristă și duioasă purta numele de „6 'Αpavicrjios" adică *Perirea* și se vestea prin cînturile jalnice ale fluierilor *gingreene* (*γινγρηνοί* auXo); iar cealaltă, veselă și zgomotoasă „r| EupsaTK" adică *Aflarea*, serba întoarcerea zeului pe pămînt:

„Fii-ne întru ajutor acum, iubite Adonis și la anul să ne fii priincios, căci și acum ai venit, Adonis, Adonis, și cînd te vei mai întoarce, tot prinetin să ne vîii”\

Această serbare, răspîndită preste toate țarmurile unde se lăsară mai tîrziu elenii, este cea din urmă față sub care ni se vădește, în religioasă anticității, cea vechie tradițiune a morții premature a unui june nevinovat, pe care tradițiune am văzut-o răsărind sub poalele Olimpului, dintr-o simplă cîntare tînguioasă, și care, răslețită, desvoltată, împrăștiată, prefăcută de pe țări și de pe vremuri, a ajuns a se întrupa în cultul

asiatic al soarelui și a fi cîntată de poezii măiestreți ai școalei aldrine. Dar, pe cînd legenda lua o formă statornică și consîntită, tracia, chiar în cultul regulat al popoarelor, termenul care, la eleni, înserbia, aceea cîntare primitivă, zicerea *μυοσ*, *OlroXtvos*, rămase în limba lor o expresiune prin care se dăstăinuiau cele mai adînci dureri ale sufletului.

„Spune vai line I vai line !... ”

strigă, în mai multe rînduri, horul din *Agamemnonul* lui Eschil⁶, tîndu-se asupra tristei ursite a unui așa mare împărat, și într-alt rînd iar horul, descriind trudnica soartă ce așteaptă pe biata mamă a lui Edip, dupe deșănțata sinucidere a acestui erou, începe a zice:

„Muma lui, care l-a hrănit, împovărată acum de zile multe, și de cărunte bătrînețe va auzi această rătăcire nebunească, ea nu va răspîndi, nenorocita, cîntări triste ca ale ghetorii, ci cu cîntări ascuțite îi va jăli, strigînd : vai line ! vai line ! și, izbindu-se cu minile de piept, își va smulge pletele cele albe î”

Tot astfel și nenorocita Antigonă, în *Fenicele* lui Euripid, cîndu-și vederea asupra răstriștelor casei lui Edip, strigă cu glasul înalt de lacrimi⁷:

„Nenorocită (maică), vezi cum te jelesc ! ce pasăre oare, stînd pe un stejar sau pe o ramură, rîde de durerile cele mai înalte ale unui brad, va vărsa , împreună cu mine, plîngeri asupra maicei, cu astfel de văietări, cu strig : vai line I căci de acum înainte, în viață-mi singuratică, mi se va petrece răspîndind lacrimi”.

Într-această strofă, cuvintele prin care se exprimă durerea în elenilor, sînt grămădite cu o măiestreată emfază, demnă de Euripid, printre dînsese mai cu seamă deosebită zicerea 'EXsX^co și, rînd-o cu exclamațiunea : *Ai Xtov*, să ne fie iertat, în urma criticii german Welcker⁸, a ne lăsa în voia unor asemuiri, poate cu totul înfundate, plătore, spre a recunoaște că litera L, la deosebite popoare și în diferite dialecte, de felurite vocale, are și în sine darul de a exprima simțiri de jale, durere, de veselie și de izbîndă. Spun că femeile egiptene strigau *lolo* cînd se văietau, și *Ulilili* cînd se veseleau. *AiA^a-r-h*, zic slavii, în Dunăre *a se jăli*, și *Am* sau *AdAO* sînt exclamațiuni de întristare și de durere, ticele sîrbești. Și bascii sau cantabrii, acea poporațiune antică rămasă în sînul Pireneilor, ca un fosil între două tărîmuri vii, Franca și Spania, și dînșii au un cîntic păstrat din timpii războaielor cu romanii, în care căruia ei plîng, cu aceste cuvinte mereu repețite, pe un june *Lelo*, prin trădare⁹ :

„Lelo I il Lelo I
Lelo I il Lelo !
Leloa, Zarac
il Leloa I”

„Lelo ! mort (e) Lelo !
Lelo ! mort (e) Lelo I
Pe Lelo, Zarac
a omorît pe Lelo !”

¹ K. Ot. Muller, *Orchomenos*.

² Welcker, Preller, *oper. cit.* Pausanias, II, 19, § 1.

³ Pausanias, IX, 29, § 8.

⁴ Movers, *Die Phoenicier*.

⁵ Theocrit, *Bion* și alții.

⁶ Theocrit, *Idila XV*.

⁷ Eschil, *Agamemnon*, v. 120.

⁸ Sofoclu, *Ajax*, v. 621.

⁹ Euripid, *Fenicele*, v. 1519.

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ Eschil, *Prometeu lănțuit*, v. 877.

Apoi și elenii și-au avut exclamațiunile lor de bucurie și de jale / Strigătul aXaXo răsuna pe câmpurile de izbîndă și văietările oaXtve, 6XoXu sau eXsXeu ! umpleau inimile de întristare :

„Eleleu, eleleu I în sînu-mi s-aprinde o turbare și furii ce-mi muncesc mințile..

striga Io fumegîndă și turbată de groază, în *Prometeul lănțuit* al lui Eschil, și în veci această strigare, prin conglăsuirea chiar a sunetelor, ne-a reputat mintea la strigătul de dor al românilor : *Aoleu* și *Oliolio*, sau și mai mult *Alelei* și *Elelei*, precum se pronunță dincolo de Milcov.

„Alelei I fecior de lele,
căci răpiși zilele mele!...”.

zice „Toma Alimoș, boier din țara de jos” ; și „Stoian Șoimul, popă vechi, cu potcapitul pe urechi”, zice Vidrei, dragei sale :

„Ololio, mîndruța mea,
de cînd, dragă, te-am luat,
nici un cîntic n-ai cîntat.
Cîntă-mi mîndro, cînticul
să-mi mai dreagă sufletul!”

II.

Încă odată ierte-ni-se această digresiune, ce nu este însă fără de oarecare însemnătate, încît se atinge de analogia exclamărilor, la deosebite popoare. Negreșit că trebuie să fie oareșce asemuire, oareșce acord în sunetele ce ies din pieptul omului mișcat de aceleași impresiuni, chiar sub deosebite clime și în epoce diferite. întinzînd apoi cercul analogiilor la ideile și la simțirile ce încearcă sufletul, precum și la creațiunile geniului omenesc, e învederat că și întipăririle cele mai adînci, tradițiunile cele mai temeinice, cînturile cele mai răspîndite, au trebuit să se ivească pretutindeni sub forme asemuite sau să se transmită de la un popor la altui cu aceleași caractere generale. Pe aceste temeuri și în urma amănunte* analize ce am consacrat legendei și cîntului poporan numit la eleni, *Linos*, să aruncăm acum ochii asupra unui cîntic cules în poporul nostru și să citim cu toată luareaminte ce merită, frumoasa baladă intitulată *Mieoara* :

„Pe-un picior de plai,
pe o gură de rai
Iacă vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei;
unu-i moldovan,
unu-i ungurean
și unu-i vrîncean;
iar cel ungurean
și cu cel vrîncean,
măre, se vorbiră
și se sfătuiră,

pe l-apus de soare
ca să mi-I omoare
pe cel moldovan,
că-i mai ortoman,
ș-are oi mai multe
multe și cornute
și cai învățați
și cîni mai bărbați !.
Iar cea mioriță
cu lînă plăviță
de trei zile-ncoace
gura nu-i mai tace
iarba nu-i mai place

— Mioriță laie
laie, bulucaie I
de trei zile-ncoace
gura nu-ți mai tace.
Ori iarba nu-ți place?
Ori ești bolnăvioară,
Mioriță, mioară?.
— Drăguțule bace I
Dă-ți oile-ncoace,
la negru zăvoiu,
că-i iarba de noi
și umbra de voi.
Stăpîne, stăpîne !
îți chiamă ș-un cîne,
cel mai voinicesc,
cel mai bărbătesc,
că l-apus de soare
au să mi te-omoare
baciul ungurean
și cu cel vrîncean î
— Oiță birsană,
de ești năzdrăvană
și d-a fi să mor
în cîmp de mohor,
să spui lui vrîncean
și, lui ungurean,
ca să mă îngroape
aicea p-aproape,
în strunga de oi,
să fiu tot cu voi I
din dosul stîinii,
să-mi aud eu cîinii I..
Astea să le spui;
iar la cap să-mi pui
fluieraș de fag,
(mult zice cu drag)
fluieraș de os,
(mult zice duios !)
fluieraș de soc
(mult zice cu foc î)
Vîntul că-mi a bate,
prin ele-a străbate
ș-oile s-or strînge
pe mine m-or plînge
cu lacrimi de sînge I
Iar tu de omor
să nu le spui lor;
să le spui curat
că m-am însurat

c-o mîndră crăiasă,
a lumii mireasă I...
că la nunta mea
a căzut o stea I..
Soarele și luna
mi-au ținut cununa ;
brazi și păltinași
i-am avut nuntași;
preoți munții mari,
paseri lăutari,
păsărele mii
și stele făclii!..
Iar de-i întîlni
și mi-i întîlni
măicuța bătrînă
cu brîul de lînă,
din ochi lăcrimînd,
pe cîmpi alergînd,
pe toți întrebînd
și la toți zicînd :
— Cine-au cunoscut,
cine-mi au văzut
mîndru ciobănel
tras printr-un inel?
Fețișoara lui,
spuma laptelui!
Mustăcioara lui,
spicul griului I
Perișorul lui,
Pana corbului !
Ochișorii lui
mura cîmpului I
Tu, miorița mea,
să te-nduri de ea
și să-i spui curat
că m-am însurat
c-o fată de crai,
pe o gură de rai !
Iar la cea măicuță
să nu-i spui, drăguță,
că la nunta mea
a căzut o stea,
c-am avut nuntași,
brazi și păltinași,
preoți munții mari,
paseri lăutari,
păsărele mii
și stele făclii !

Se despuem acum, prin puterea închipuirii, această elegică și grațioasă baladă, de tot coprinsul ei local și curat atingător de țările românești, să lepădăm dintr-însa puținul amestec cu idei creștinești și moderne ce se zăresc pe ici și colea, și nu vom putea tăgădui că *Mieoara* este izvo-

5 rîță și dînsa din aceiaș pornire de spirit ca toate cînticele antice ce jăleau pe un tînăr păstor ucis fără vreme, în floarea junetei, dar însă, făcînd par-

tea asemuirii, nu trebuie să nesocotim și unele diferențe însemnate. Într-

adevăr, dacă simțimîntul și idea sînt aceleași în duiosul cînt al *Linului*, antic și în pastorala întristătoare a românilor, înțelesul general însă al

10 legendei, de la una pînă la alta, s-a preschimbât; caracterul religios ce da antichitatea acestei tradițiuni, acel cult al naturii fizice, ascuns sub o poetică legendă, au pierit cu totul în amintirea modernă, descolorate, răsipite și nimicite prin ideile mai-nalte și mai morale ale religiunii creș-

15 tinești. Aceasta a fost soarta tuturor credințelor religioase ale paginilor, cîte s-au păstrat în sînul popoarelor din timpii noi: sau că zeitățile lor protectoare au căzut sub urgia creștinilor și *Demonii* (Сатфiovoi) și *Idolii* (стѢсоХа), lor, odinioară plini de daruri și de virtuți, au devenit spirite dușmane și infernale, sau că tradițiunile și practicile lor religioase, despodobite de înțelesul lor sacramental, au rămas în popor ca

20 niște simple legende și obicei casnice și cîmpenești. De aceia și în cînticul nostru, nici *zeul* gelos al luminei și al poeziei, nici *cîinii* sau *mistreții* turbați de arșița caniculei, nu mai pricinuesc moartea păstorului, ci alți doi semeni ai săi, alți doi păstori ca dînsul, vorbind numai poate limbi străine lui. Astfel idea de patrie încolțește pe tulpina secată a religiunii,

25 ast-fel caracterele accesorii ale unei legende se preschimbă după locuri și timp, lăsînd abia urmă de existența lor.

Ideile însă de căpetenie, acelea pe care nici o lege nu le poate tăgădui, acelea se păstrează mai cu sînțenie, căci mintea poporului mai cu greu cutează a le preschimba. Astfel modul de a privi moartea ce-l vedem

30 dezvoltat în *Mieoara*, adică acea nuntă mistică cu o *mîndră crăiasă*, a *lumii mireasă* cu o *fată de crai*, pe o *gură de rai*, acea serbare măreață la care toată natura și *soarele și luna și brazi și păltinași*, și *pasările și stelele* sînt toate părtașe, nu sînt ele oare o amintire învederată a cultului primitiv al naturii? Acea *mîndră crăiasă*, a *lumii mireasă*, nu este

35 ea oare zeița Iadului, Persefona, mîndra mireasă a lui Adonis? Chiar acea idee despre moarte, așa senină, așa lipsită de dureri, așa trupească chiar, nu este oare însăși ideea ce-și plăsmuise antichitatea despre moarte? Cei vechi nu și-au putut închipui niciodată desăvîrșita despărțire a sufletului de trup, după încetarea acestei vieți lumești; pentru dînșii, cîmpiile

40 Elisee și adîncimile Tartarului erau locuite de umbre purtînd formele lor pămîntești; moartea, la dînșii, nu știa încă bine să despoaie sufletul de lanțurile trupești, să-l avînte limpede și liber, în regiuni nevăzute, lăsînd pe pămînt numai un groaznic și fioros schelet de oase. Pierirea atomului material al omului nu se înfățișa lor sub această icoană spăimînt-

45 tătoare, în veci prezentă imaginațiunii moderne, ci sub aceia, mai blîndă, a unui june geniu aripat, stingînd pe pămînt o făclie și purtînd, sau o urnă funerară, păstrătoare de cenuși, sau un fluture, emblemă a metamorfozei, sau o cunună de siminoc, floare a nemuririi'.

¹ Lessing, *Wie die Alten den Tod gebildet*.

Porniți pe întinsul cîmp al acestor asemuirii, mai mult de cu decît de cuvinte, oare nu vom auzi răsunînd prin acele *fluierase* a ce *mulț/i zic cu drag, prin cele de os, ce mult zic duios*, chiar tr fluiere *gingreene*, care cîntau cu viers înfocat, plin de dor și de jale, *rea* (6 A<paviqxc<;) nenorocitului zeu Adonis ?

Cînd apoi ciobănelul moldovan cere ca să-l îngroape pe ap din *dosul stînei sâ-și auză cîinii*, nu vom crede oare că acei lătrători chiar :

Dragii(săi) cîni (ce) urlă împrejurul tînărului (Adonis)', și iar venerabilă măicuță, bătrînă, cu brîul de lînă, din ochi lăcrimînd, pe c alergînd, pe toți întrebînd, nu a luat ea oare locul amantei desera acelei Vinere păgîne care :

cu părul desfăcut, rătăcește prin păduri
jalnică, despletită, desculță și spinii
o rănesc cînd umblă și se umplu cu sînge zeiesc;
iar de strigătele ei ascuțite lungile văi răsună,
cînd cere pe asiricul ei soț, cînd chiamă pe junele-i iubit"'.¹

Mulți ar putea să ne conteste tăria acestor asemuirii de amăr dar nimeni, credem, dupe cîte am spus, nu va tăgădui că o idee ide domnește în cîntul vechi al *Linului*, și în balada *Mieoara*. înteme pe această credință, voim acum să ne cercăm a descurca ițele istorice care s-a cutreierat această legendă, ca să treacă din imaginațiunea v lor cîmpeni eleni, pînă în gura poporului nostru, și astfel poate vom a a bănuși și *țara și epoca*, în carele cîntul elenic și-a făcut loc în română.

Dovezi pentru aceste sfîrșite trebuie să găsim chiar în textul dei române. într-adevăr, dacă îl vom analiza cu deamăruntul, vom într-însul o bogată adunare de ziceri românești, curat derivate din latină, apoi ciți-va termeni uzuali (vreo zece, douăzeci), împrum din dialectele slavone și magiare, și în sfîrșit un prea mic număr de cuv A căror origină e înduoioasă și al căror înțeles e necunoscut în dial românilor dunăreni. Acele cuvinte se află în versurile :

Miorița *laie*
laie, bulucaie
Ș'
că-i mai ortoman

Laiu, laie e un adiectiv necunoscut în limbele noastre din Românească, din Moldova și din Ardeal. Ёџoi zicem într-adevăr *de laie* și *Lexiconul românesc-latinesc* din Buda³, traduce vorba prin *Caterva* și o derivă din greceasca ΪXYJ. Fie-ne iertat a vedea o greșeală, mai cu seamă cînd aflăm că românii din Macedonia, ce besc un dialect oareșcît diferit de al nostru, zic : *laiu* și *laie*, în l *negru* și *neagră*. Așa dar *Țiganii de laie*, ar fi *Țiganii cei mai negrii*, cum și sînt, și *Miorița laie* este *Miorița neagră*.

¹ Bion, *Epitafium Adonidis*.

² *Idem*.

³ La pagina 341.

Bulucaiu, bulucaie, n-are nici el o întrebuintare deslușită. Vedem adesea în cronicari, mai ales în cei moldoveni zicerile : *buluc* și *a bulucire*, și știm că aceste ziceri, luate din limba turcească, însemnează : *grămadă, a grămădi*. *Mioriță bulucaie* poate dar fi, pentru cei ce făcură mai întinse

5 împrumuturi de la turci, o mioriță înfățișând o „mare grămadă” adică „o mioriță linoasă”, sau „grăsulie”.
Ortoman, fără de a avea în limba română un înțeles precis, se derivă încă de sineși din zicerea elinească : *bpbbt*, *drept* și din cea latină : *manus*, *mînă* ceia ce i-ar compune înțelesul drept la mînă; și cine e drept la mînă,

10 e onest, e măiestru, e tare, are „oi mai multe, multe și cornute și cai învățați și cîni mai bărbați”, și trebuie doi „să se vorbească, să se sfătuiască ca să mi-l omoare”. Am putea încă împrumuta înțelesul cuvîntului elinesc $\sigma\pi\sigma\tau\alpha\upsilon\tau\iota\varsigma$ spre a explica zicerea *ortoman*, prin *drept ghicitor, drept prevestitor* și cunoscător al științei întregi, precum e $\tau\upsilon\psi\kappa\lambda\sigma\sigma$ clas $\sigma\pi\sigma\tau\alpha\upsilon\tau\iota\varsigma$ în ori ce chip, origina acestui cuvînt ne apropie de Blada. Tot asemenea și celelalte două ziceri *laie* cu *bulucaie* ne strămută peste Dunăre, în sînul fraților noștri din Tesalia și Macedonia.

Dar nu numai aceste cuvinte, ci încă și ideea predominantă a legendei din *Mieoara*, ne-a mutat cu gîndul pe acel tărîm clasic al poeziei elene, pe poalele septentrionale ale Olimpului, în lunca Pieriei, ce sînt astăzi locuite de români. Să mai adăugăm că și caracterul cu totul păstoresc al baladei, că și descrierea acelei mărețe naturi muntenești, pare că ne trag de sine printre Ciobanii (*Tobani*) români din Tesalia și pe plaiurile încîntătoare ale Olimpului și ale Pindului.

5 Să cercetăm dar cum au ajuns, cum au trăit și cum trăiesc încă azi românii, prin acele locuri depărtate de patria lor centrală, prin ce mijloace și în ce timpi au comunicat ei cu frații lor de peste Dunăre, și astfel poate vom ajunge a crede că tradițiuni și obiceiuri mai multe s-au strecurat din sînul anticei Blade pe tărîmul mai nou al Eomâniei și că,

30 printre dînsele, au putut fi și legenda lui Linos, strămutată în balada *Mieoarei*.

Mai înainte însă de a ne atinge de dovezile istorice, să hotărîm un punct însemnat de critică, care ne va sluji în tot cursul cercetărilor noastre asupra cînturilor poporane și fără de care, credem c-ar fi peste puțină

35 a stabli vreun fapt cel puțin probabil într-aceste libere și schimbătoare creațiuni ale închipuirii poporane.

^ Iată despre ce e vorba v ^

Ca să se poată determina cu oareșcare precizie epoca și localitatea în care a început a se cînta de către o națiune cînticele ce nu port

40 în sine o însemnare exactă despre timpul și scena în care evenimentele cîntate s-au petrecut, critica, în lipsă de dovezi venite dinafară, nu poate pune temei decît numai pe unele indicațiuni, fie cît de rare, provenite din textul chiar al acelor cîntice. Astfel, cînd într-un cîntic dăm peste

45 cuvinte vechi și locale, care nu pot fi intrat în cîntic decît la *cutare* epocă depărtată și în *cutare* parte din țară, atunci, fie măcar acele ziceri caracteristice cufundate în mii de altele mai nouă, fie ele alăturate cu mii de însemnări de localități diferite, pentru noi zicerile cele mai vechi au în

sine mai multă valoare doveditoare; ele singure ne dau epoca și localitatea în care s-a compus mai întăi cînticul, căci într-adevăr, cum am spus, cînticul aleargă din țară în țară, din secol în secol, și nu e de mîncă fiecare cîntăreț iscusit să cate a și-l însuși, a-l localiza, introducînd sînu-i inovațiuni, iar acele inovațiuni, ca să înfățișeze un interes mai un înțeles chiar mai pipăit nouilor ascultători, vor fi negreșit idei proaspete sau cuvinte nouă întrebuintate în țara și în vremea lor, nu flori veștejite, culese pe cîmpii trecutului. Poporul, trebuie să aibă turisim, are în general foarte puțin patima antichităților străine; el trează datine și obiecte ce i-au rămas lui din vechime, dar nu ca să aduna și de pe la alții; ce e al lui, bun rămas de la părinți, îl ține în respect, dar vechitura străină o leapădă și o desprețuiește. Așa dar/biznă pe aceste cuvinte și spre a ne mărgini în cercul cînticelor poporane, pe noi zicerile vechi și locale dintr-un cîntic, vor fi, în lipsa altor probe explicite, marca prin care vom determina, precît se va putea, la ce epocă și pe ce tărîm au născut deosebitele inspirațiuni poetice ale poporului român.

Cînd dar, în balada *Mieoarei* găsim alăturate cu niște ziceri venite de la românii din Tesalia (*laie, bulucaie, ortoman*), îmbinate cu niște idei ce ne poartă mintea spre țara ocupată de dînșii (*păstorul Linos pe Olimp, moartea sau nunta lui Adonis la eleni*), cînd găsim, zicem, într-una din numiri locale, precum moldovan, om de pe malul *Moldovei, unghurean*, adică român de peste Carpați sau unghur, *vrancean*, locuitor din munții Vrancei din ținutul Putnii, *oiță birsană* adică din țara Birsei de lângă Brașov și altele de felul acestora, însemnînd localități și populațiuni din Dacia, noi nu ne îndoim de a spune că aceste cuvinte sînt adaose și noi, că ele sînt localizări introduse în baladă, după ce cînticul, ieșit din plaiurile poetului Olimp, cu dialectul original al românilor tesalici, a răspîndit printre românii de la Dunăre și de la Carpați, și s-a strămutat pe dialectul acestora, rămînîndu-i, din vechia sa redacțiune, numerele cînticului și ziceri ce sînt comune ambelor idiome, și numai foarte puține cuvinte originale tesalice, care au ajuns a se repeți, fără de a fi înțelese, de poporul țării Dunării.

Dar cînd? la ce vreme oare? a putut să se facă această strămutare a cînticului dintr-o țară într-alta, din Tesalia în Dacia, căci noi astăzi sîntem într-o epocă de regenerațiune a națiunii române, abia știm că există frați cu totul înstrăinați de noi? Cînd a fost ceasul acela, vrednic de a fi și de laudă, de ne-am întins cu toții mîna peste Balcani și am trăit împreună?

III.

Să dăm un minut ascultare istoricilor și mai ales cronicarilor bizantini. Demnul de laudă Petru Maior a dezbătut cu multă sagacitate în *Istoria sa pentru începutul românilor*, trecerea romanilor celor din Dacia înapoi peste Dunăre și cîmpirea țării lor de către gintele străine. Fără de a intra în controversa subiectului, este un fapt netăgăduit că coloniile romane, fie ulpiane, aureliane sau altele, au stat în cei d-întîi se

ai creștinătății răspândite pe amîndouă țărmurile Dunării, atît în Dacia cît și în Mesia, Tracia și chiar în nordul Greciei, și că au împărtășit mai adesea, atît mărimile cît și smăcînările imperiului. La anul 292, un simplu păstor de yite, din satul *Bomulianum în Dacia riureană* (Dacia ripensis),
5 om frumos, voinic și norocos oștean, se urcă pe tronul cesarilor din Eoma și păstrează, /pe lîngă numele împărațesc de *Galeriu*, pe acela de *Armentarius* adică *Păstorul*; cu vreo două sute cincizeci ani mai în urmă (527 — 555), pe scaunul Constantinopolei, domnește cu tărie vestitul împărat și legiuitor *Justinian*, care se mîndrește cu *Dacia mediterană*, numind-o
10 fericita sa patrie¹.

Dar, dupe aceste zile de onoare, românii avură și zile mai negre; împresurați și amenințați de barbari, adesea nedreptățiți de răii împărați ai Orientului, ei trăiră însă împărtășind, sub numele general de *Bl&xoi* (Vlahi) mai aceeași soartă pe ambele maluri ale Dunării. Împăratul Alexie Comnenul, tatăl Anei, în vremea căruia ei erau o națiune aspră și cîmpeană, rătăcind cu turmele atît pe țărmurile Mării Negre, la Anhial, cît și pe șesul dintre muntele Kisovo, anticul Osa, și orașul Trikala, Alexie își recrutează oștirea sa printre românii din Tracia și din Mesia, și apoi altădată, mergînd împotriva lui Bohemund, care intrase cu normanzii
15 în Elada, el trece în Tesalia, printr-un oraș izolat de români². Puțin în urmă, fratele lui Manoil Comnenul întărită pe mîinii din nordul Dunării ca să năvălească asupra magiarilor³, și astfel împărații bizantini se slujesc cu vitejia românilor, spre a-și împlini intrigele lor ambițioase. Dar ei nu răbdară aceste amăgiri; sub Isac Angelos, pe la 1200, doi frați
25 români din muntele Emu, Petru și Asan, întăritați printr-o palmă nedreaptă ce dase sevastocratorul, lui Asan, răscurară pe bulgari, pe cumani și pe români, sătui de birurile grele ce le impusese împăratul ca să serbeze nunta sa cu fata lui Bela, craiul ungurilor, și punîndu-se în capul lor, întemeiară în sînul imperiului oriental, un imperiu românesc⁴ sau bulgaro-
30 vlah. Sub Ionițiu cel frumos, al treilea frate, puterea românilor se urcă la culmea sa; de peste Dunăre, stăpînirea lor se întindea prin Tracia, prin Mesia pînă în Grecia⁵, dar așezămintele de căpetenie ale împărației erau în munții Emului sau Balcanii. Atunci în epoca de înflorire a cetății Tîrnovului, mai spre miază-zi de Siștov; în preajma-i românii mergeau pustiind cu cruzime, pe o întinsă linie ce ducea din hotarul Serviei, de la Nisa, astăzi Niș, pînă la Varna pe Marea Neagră, și pînă la Filipopol, la Burgas (Areadiopol), la Ciorii și la Bizia în peninsula bizantină, prădările lor ajungeau pînă la suburbiile capitalei⁶. Apoi, spre miază-zi,
40 țara de pe lîngă Serre era a românilor și un căpitan d-ai lor, numit Hrisos, domnea în Strumnița și în Prosocol din Macedonia și sta împotriva lui Isac Comnen⁷. Această parte de loc, cu toți munții Tesaliei, dintre Larisa

și Trikala, purta mai de mult numele de MsyaÂY BXaxta¹, (VI Mare) sau și "AvopXax" (Valachia de sus) și Teodor Ducas, socru
Guy de la Eoche, care stăpînea Tesalia, e numit *Duce al Valachiei*
@sSo)po< au&svT7<; i % BXoqiaLc<;, într-o cronică în versuri grecești
timpii împăraților frînci din Constantinopol.

Secolii ai XH-lea și al XIII-lea sînt epoca mării românilor pînă și stăpîni pe tot locul ce se întinde în linie dreaptă din muntele Pindului pînă la Carpați, imperiul bizantin se cutremura de dînșii și de război cezii chiar, pe cîmpul de bătaie de la Adrianopol, le lăsară robii în rătăcirile pe eroul lor imperial, Baldovin din Elandra², dar dezbinările ce intrară în familia Asanilor slăbiră cu iuțeală acest stat înălțat ca prin farme. Pe la sfîrșitul secolului al XIII-lea (1290), pe cînd încă posesiunile românilor se întindeau pînă în vecinătatea Constantinopolei și amenințau cu groază capitala Orientului, împăratul Andronic Paleologul, cu o mare încredințare și iscusință, izbuti a strămuta în Anatolia, o mare parte din români în Tracie și Mesie; cruzimile și asuprirea ce încercară într-acel tărîm de țară, unite cu asprimea iernei, secerară o mare parte din acea populație. Cei din Tesalia, pe la 1332, se cercară izolați a se revolta, dar fură învins și zece ani mai în urmă ei se supuseseră de bună voie lui Ion Cantacuzen și nu mult apoi suferiră cîmpul catalanilor, înțeleși cu despoții greci.

Cu toate aceste răstăriașii soartei, românii pînă la secolul al XV-lea vorbesc cu limba, cu obiceiurile, cu portul lor încă italice, stau răspînși din muntele Daciei pînă în vîrfurile Pindului³. Trebuia o lovire mai strașnică mai hotărîtoare ca să rupă unirea lor. Aceia fu intrarea turcilor în Europa. Dinaintea armelor asiatice, învingătoare la Andrianopol, românii se războiră cu totul din Tracia și din munții Balcani, cei mai mulți trăgînd la nord, ca să pună Dunărea între dînșii și îngrozitorii dușmani, iar alții cătînd o scăpare în stîncele sălbatice ale Macedoniei, ale Epirului și ale Tesaliei. De atunci putem crede cu temei că relațiunile au încetat cu totul între acele două grupe de români depărtate, și Mircea Bătrînul e cel mai în urmă domn al țării care poartă titlul de „domn al amîndouror latine” al Dunării, pînă în Marea Neagră și al cetății Drîstiorul (Silistra) stăpînitor al Cunoaștem de atunci încoace destinele provinciilor românești din nordul Dunăre.

Ursita mai umilă a românilor meridionali sau mezodaci, îi plecă încă de la anul 1360, lui Amurat I, dar supunerea desăvîrșită se făcu numai la Amurat al II-lea, „dupe luarea Salonicului la 1429”. Slaba lor împotrivă la acest jug nou le merită clemența turcilor și-i puse sub ocrotirea sultanilor Validele, cărora ei plăteau un tribut de patru sute lei, rămînîndu-le cu totul a se administra ca și în vechime, în tîrgulețele lor, cu sfaturile de bătrîni și după obiceiurile vechi, simple și patriarhale⁴. Crudul Aii pașa din Ia

¹ Sextu Aureliu Victor.

² Novela XI.

³ Anna Comnena, V, p. 138; VIII, p. 274; X, p. 274.

⁴ I. Cinamu, VI, cap. 3.

⁵ Niceta Choniatu, I, 4.

⁶ Idem, IX.

⁷ G. Pachymer, I, c. 37.

⁸ Idem.

a stricat, în secolul din urmă, aceste blînde așezăminte și poate azi românii din Macedonia se bucură de mai puțină libertate ca în trecut. Cu toate însă, traiul lor se vede că foarte puțin s-a schimbat din timpii Anei Comnene, care ni-i descrie ca niște oameni cîmpeni, dedați cu îngrijirea turmelor.

5 Puțini ani în urma porfirogenetei istorice (1173), un călător rabin din Navara, Benjamin din Tudela, mergînd să viziteze sinagogele din Orient și, plecînd de la Corfu spre Constantinopole, ne spune că a trecut prin Vlahia, trei zile departe de Teba, și că locuitorii de pe acolo sînt „sprin-
10 teni ca cerbii și că adesea se coboară din munții lor cei-nalți ca se prade pe greci”. În secolul al XIV-lea, Pachymer vede într-înșii o națiune rătă-
citoare, care a dobîndit bogății însemnate cu turmele de vite și mai ales de oi, și care, prin viața sa păstorească, se dedă cu cele mai aspre osteneli.

Călătorii moderni ni-i descriu sub aceleași colorii. Printre alții mai mulți, William Leake, Poqueville și mai în urmă d-l. Heuzey au vizitat
15 așezămintele lor, și iată în ce chip ei vorbesc de dînșii.

Sub numele de *Mesodaci* și *KuțovlaJii* (ΚΟΥΤΩΣΧΟΧΟΙ) adică *Români Șchiopi*, acele populațiuni vorbind o limbă foarte apropiată de româneasca Principatelor dunărene¹, dar mai curcită cu ziceri și intona-
20 țiuni grecești, albaneze și turcești, ocupă centrul Macedoniei și al Tesaliei,

grămădite mai ales pe trei puncturi însemnate. Cea mai importantă și mai numeroasă a lor colonie se întinde pe șira munților Agrafa, anticul Pindos, pelocurile unde au stat în parte perebii, și selii Dodonei și selbaticii do-
25 lopi², supușii lui Achil și, unde moderna Trikala a vlahilor a luat locul anticeii Trica, patria zeiescului medic Esculap. Într-acest ocol, făcînd astăzi

parte din districtele Zagora, Ianina Aspropotamo, orașele și satele lor cele
30 mai de căpetenie sînt, mergînd de la nord spre miazăzi: *Samarina* sau *San-Marina*, *Perivoli*, *Avdela*, *Voschopoli*, *Furca*, *Laișta*, *Leșinița*, *Carpenișu*, *Malacași* și alte sate; în partea centrală a Pindului, unde populațiunea română e mai compactă, se află *Mețovo*, *Seracu*, *Calarites*, *ChaliJci*, *Clinovu*,

GardiJci și *Trikala*. În vecinătatea acestui din urmă oraș sînt mănăstirile numite *Meteora*, așezate, mai multe în apropiere, pe niște stînci de o
35 formațiune geologică cu totul minunată.

Altă colonie de români se află stabilită pe poala septentrională a Olimpului, numită azi *Ldhe*, în valea formată de muntele *Șeapca*, care
40 leagă Olimpul de șira *Volutei* sau munților *Cambunici*. Umbriți sub piscul măreț al Olimpului ce se înalță la 6000 picioare în sus, ascuns în noui și în veci acoperit cu zăpadă, românii au întemeiat aci din vechime cîteva sate, printre care deosebim pe cele următoare: *Vlaholivadi* sau *Livedea românilor*, *KoMnopolu*, *Neohori*, *Ftera* și *Milia*.

45 În sfîrșit pe cîmpia ce desparte lacul Castoriei de tîrgulețul Sara-ghiol se mai află un orașel locuit de *Kuțovlachi* și cunoscut sub numele de *VlahoMisura*.

Prin aceste localități, mai mult aspre și sălbatice, prin văi, prin strîmtori și prin coaste de munți și-au întemeiat românii meridionali
50 locuințele lor cele statornice, care se compun mai adesea de căscioare de piatră aninate de stînci, ca cuiburile de șoim. Acolo îi adună soarele

de vară, căci toți vin, în lunile cele călduroase, să răsufle aerul mai
să se bucare de priveliștea măreață a muntoasei lor patrii. Iar apoi, într-acele-nălțimi stîncoase, începe a se vesti asprul timp al iernei, vifore și prin furtuni, o mică parte de locuitori rămîne închisă în m
ca să păzească satele, iar ceilalți, unii se duc ca să cîștige viața
strîngă stări însemnate exercitînd negoț, sau industrii prin toate o
cîmpene și maritime ale Turciei și ale Orientului întreg, alții mai num
adunați în grupe de vreo patruzeci pînă la o sută de familii, ce p
numirea generică de *stîne* și se pun sub poruncile unui *scutieru* erec
rătăcesc prin țările împrejmuitoare, pascănd pe șesuri, unde clima
e mai blîndă, nenumărate turme de vite și mai ales de oi. Toate cîm
Eladei sînt străbătute de acei nomazi români, cărora albanezii și
nu știu a le da alt nume decît acela de *Țobani*. Cu sarica lor neag
spate cu glugă³, cu lungi toiege în mîină, ei colindă locuri depărtate, c
cu o tăcută răbdare, pășuni și adăposturi pentru vitele lor, și acolo
găsesc cu ce se întîmpine puținele lor trebuințe, ei poposesc
cîteva zile, fac colibe⁴ de frunză și adorm împrejurul focurilor ap
Caracterul păstorec e atît de însușit într-înșii, iubirea și îngrijir
știu a da oilor sînt așa de proverbiale, încît grecii nu mai au pentru c
alt nume decît acela de *Bxdcoi*; vestiții păstori ai Arcadei și-au
locul *Vlahilor* cu glugă neagră (BXaxoi xapayouvoi).

Acea viață de stîină, aspră dar liberă, rătăcindă dar regulat
un farmec nespus de poezie. Cine a văzut, pe munții noștri despre
vreuna din stînele de oi așezate vara pe livezile și pe întărcătorile
munte, ale cărui piscuri de piatră ating de nuori, va înțelege ce
de dulci și triste visări e aceia a ciobanilor cari, izolați de lume,
numai cu dragele lor turme, cu cîinii lor credincioși, privind zioa
măreț și încîntător al naturei, noaptea bolta cerească luminată de
stele care acolo pâr a fi mai aproape de om, și cîntînd pe fluier
caval, doinele lor duioase repețite numai de eho! Acelaș este și
ciobanilor din Tesalia. Poqueville, urmînd călătoria sa pe șira Pind
astfel ne descrie viața lor:

„Ieșind din satul Tista, noi urmarăm ca un sfert de leghe, calea împărătească
doi păreți de molifți măiestoși; dar curînd dupe aceia, suindu-ne mai sus pe Pind, într
regiunea brazilor unde văzurăm urma focurilor aprinse de *Vlahii* ce se urcau pe at
sălașele lor de vară. Dupe focuri s-ar fi putut socoti numărul stînelor și al con
direcțiunea ce a urmat fiecare, atît de nestrămutate sînt obiceiile în umbletele lor...

„Rîulețul ce curgea dinainte-mi naște dintr-un izvor pe care vlahii îl numesc
care se află 8 mile la nord de Kaliki în muntele Copanez. În timpul verei, care abia
luni în aceste regiuni aeriane, sumedenie de turme pasc împrejurul urnei sale fluviale, ca
pe cel mai mare rîu al Eladei, Peneul. Acolo se adună mai cu seamă *Vlahii* nomazi, c
noapțile lor sub niște colibe luminate de focuri și păzite de cîinii moloși cari sperie fia
groaznicele lor lătrături”⁵.

¹ Heuzey, *L'Acaranie*, p. 272.

² Leake, p. 364.

³ Heuzey, p. 268.

⁴ Poqueville.

⁵ Idem, t. III, p. 100.

⁶ Idem, p. 366.

¹ Leake, p. 367.

² Omer, *Iliada*, XVI, v. 234. IX, v. 484.

Această frumoasă descriere a vieții ciobanilor români din munții mureși ai Pindului și ai Olimpului, fără de voie pare că ne strămută cu gândul

„pe acel picior de plai
pe acea gură de rai
unde vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei” ;

pare că vedem colo *negrul zăvoi, unde e iarba de oi și umbra de ciobani*; apoi pare că auzim *lătrînd cîinii, adunați din dosul stîinii, și fluierul cel de fag, ce mult zice cu drag*; de aruncăm însă privirea în sus/vedem toată natura împodobită ca la o nuntă mare; *soarele și luna pare că țin cununa, brazii și pâltașii* pare că *sînt nuntașii, preoții munții mari, pasări lăutari, pasarele mii și stele făclii !*

Iată-ne dar și noi extaziați dinaintea acestei sublime priveliști, precum au fost și primii *aezi* cîmpeni ce au inventat, pe aceste plaiuri, cînticul lui *Linos*. Secolii și l-au trecut unul altuia adăogindu-i idei și expresiuni felurite; unii, poeți iscusiți și dogmatici, l-au îmbinat cu cultul asiatic al lui *Adonai* și astfel l-au cufundat în subtilisările păgânismului degradat; alți eleni, fii ai munților și ai naturei, l-au păstrat simplu, duios, plin de grație și de melancolie și apoi, în secolii mai tîrzii, coloniile cotropitoare de romani l-au cules cu sîntenia de la dîșii, l-au întors pe limba lor și l-au răspîndit prin toată întinsa lor stăpînire. Poate că de atunci încă, negreșit nu mai tîrziu de al XV-lea secol, acest cîntic păstoresc a trecut peste Dunăre, unde s-a împlîntat în memoria poporului sub forma baladei *Mieoara*. Timpii și împrejurările au știut să schimbe multe într-insul, dar tot au mai rămas urme netăgăduite de clasică origină.

iv.

Să nu părăsim însă cu totul cercul tradițiunilor și al cînticelor ce se repoartă la vechiul cult al naturei, fără de a pomeni despre un obicei poporan al antichității cu care se leagă și un cîntic copilăresc ce, în parte, s-a păstrat, ca o amintire depărtată, în cetățile noastre.

Ateneu¹ ne spune că :

„A cînta rîndunica se chiamă la rodieni oareșcare colindă despre care Teognis vorbește în a doua din scrierile sale asupra serbărilor din Rodos, astfel, rodienii numesc a *cînta rîndunica* un fel de colindare ce se face în luna lui Boedromion ; numele acesta vine din cuvintele ce se cînta atunci și care sînt acestea :

«Venit-a venit rîndunica ;
cu dînsa și vremea frumoasă,
cu dînsa și timpul cel bun.
E albă curată pe gușă

¹ *Despre sofisti*, VIII, 360.

și neagră cu totul pe spate.

Asvîrlă-ne-ncoace smochine
din casa ta plină, bogată,
și dă-ne și vin în ulcică,
ș-o coșniță plină cu brînză;
dar fie și pîne de rișca
și turtă de ouă, tot ado;
primește orice rîndunica...

Luăm ceva ori să ne ducem?

Dar dă-ne, căci altfel nu mergem,
ba încă luăm cu noi ușa,
ori polița cea de deasupra
ori chiar pe nevastă-ți ce seade
în casă colo tocmai sus.

Măruntă-i și lesne o ducem,

Dar dă-ne cevașilea mai bine,
Și cată vr-un lucru mai mare !
Deschideți, deschideți toți ușa !
căci iată a venit rîndunica :
Și noi, ia! nu sîntem unchiași,
ci sîntem copiii copilași ! »

Această colindă, adaoage Ateneu, a arătat-o mai întîi Cleobul¹ din Rodos, cînd începu a face prin Lindos strîngere de bani".

Să o fi compus frumosul Cleobul, unul din cei șapte înțelepți ai Greciei, sau fiica sa Cleobula, cum zic alții, această cîntare are negreșit un înțeles mai adînc decît al unei colecte de bani sau de merinde. Într-însa vedem că se vestește sosirea vremei frumoase și a timpului celui mai plăcut, căci, în toamnă, arșița soarelui s-a potolit și casele s-au împlut cu avîntul rîndunica, prevestitoare de bunuri, revine sprintenă și veselă. Deschideți-i ușa, Bogatule, împărțește-ți cu săracii comorile ! Astfel se grăiește glasul nevinovat al copiilor!

Astăzi încă, pe toate țărmurile Greciei și chiar în Atena, pe la începutul primăverii, copii, adunați în cete și ținînd în mîină o mîncare cu aripi de șîță, ce-nvîrtindu-se închipuiește o rîndunica, aleargă din casă în casă, cîntînd un cîntic de felul acesta:

„Rîndunica vine de pe mare ; ea trece marea și-și face un foișor și seade într-în ea și răsufle și zice:

Martie, martie noios și februarie ploios ! iacă dulcele aprilie se vestește că-i aproape !
Paserile ciripesc, pomișorii înverzesc, găinile cloncănesc și încep să clocească.
Turmele purced la munte; iezii sare și pasc mugurul cel nou.
Animale, păsări, oameni, toți se veselesc din suflet, ghiața, zăpada și crivățul au înțeles.
Martie, martie noios și februarie ploios ! iacă vine aprilie cel frumos !
Ieși afară, februarie! și tu martie du-te cară-te!"

ș-apoi sfîrșesc cu sunetul ce-l facem noi pe buze ca să gonim o pînză.
Cinepoate tăgădui că acest cîntic nu este o variantă modernă a cînticului vechiului *Helidoniasmos* rodian? Cine nu va zări în amîndouă,

¹ *Marcellus, Chants populaires de la Grece.*

CÎTEVA CUVINTE ASUPRA LUI N. BĂLCESCU ȘI SCRIERILOR SALE

Publicînd acum în *Bevista română* însemnata scriere postumă a mult doritului nostru istoric *Nicolae Bălcescu*, mort în Palermo, la vîrsta de 33 ani la 16/29 noiembrie 1852, ne-am impus cucernica datorie a împlini, precît ne vor ierta mijloacele, dorințele exprimate de autor în deosebite însemnări rămase de la dînsul și care ne-au fost încredințate de familia sa.

între dînsele am găsit, printre multe note științifice culese cu o neobosită stăruință, următoarele cuvinte scrise cu o mînă slăbită, cîtva timp mai-nainte de moartea sa; ele vor dovedi mai bine decît orice laudă cît a pierdut țara și știința într-acest om, pe care noi toți, copii încă, l-am respectat și l-am iubit. El scriea la *Eyeres, decembrie în 17, anul 1850* :

„Minutele în care scriu sînt pline de amar și întristare. Pe cînd Europa întregă se pregătea a saluta triumful libertății, eroica Franță dela care, ca totdeauna, se aștepta semnalul, Franța, prin fatalitate și prin neunirea fiilor săi, cade gemînd în neputință sub un despotism umilitor. Fii fărădelegei triumfează în toate părțile și întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase zdrobite și rănite de moarte vād apuind din vederea lor zioa mîntuirii. însu-mi eu cu o inimă sfîșiată de durere mă lupt cu o boală crudă și neîmblînzită, caut a câștiga timp asupră-i și a o întrece în iuteală, ca se poci lăsa fraților mei aceste pagine din viața părinților noștri și caz sleit de putere, mistuit prin silințele ce fac. Cu toate aceste temeieri de descurajare, sufletu-mi te slăvește încă, *înzeită Libertate*, și deși oamenii sîngiurilor au învelit cu marama neagră dulce fața ta, crede că va veni zioa fericită, zioa izbîndirei cînd omenirea întregă se va scula spre a sfîșia acest vâl și dușmanii tăi se vor împietri la vederea soarelui său de lumină; atunci nu va mai fi nici om rob, nici nație roabă, nici om stăpîn pe altul, nici popor stăpîn pe altul, ci domnirea *Dreptății* și *Frăției* ! Aceste cuvinte, ce odată am dat de deviză nației mele vor domni lumea; atunci așteptarea, visarea vieții mele se va împlini, atunci toți românii vor fi una, liberi și frați. Vai ! nu voi avea noroc a vedea această zi, deși eu asemeni am muncit și am pătimit pentru dreptate și cel din urmă al meu cuvînt va fi încă un imnție, țara mea mult dragă !”

Acea lucrare despre care vorbește cu un așa dureros entuziasm este : *Istorică românilor sub Mihai vodă Viteazul*, la care lucra de mulți ani și din care scrise o mare parte în anii cei din urmă ai vieții sale. Iată, dupe o altă însemnare împărțirea ce voia să-i dea :

Tomul I. Precuvîntare — Cartea 1. *Libertatea națională* (1593—1595, aprilie). — Cart. 2 *Călugăreni* (aprilie, 1595 — decembrie, 1595). — Cart. 3 *Robirea țaranului*, (decembrie, 1595 — aprilie, 1599). Acte adaose.

Tomul II. Cart. 4 *Unitatea națională* (aprilie, 1599 — iulie, 1600) — Cart. 5. *Mirislău* (august, 1600 — ianuarie, 1601). — Cart. 6 *Gorăslău* (ianuarie, 1601 — septembrie, 1601). — Acte adaose. — Lista izvoarelor acestei istorii”.

Cartea întîi o scrise la Paris în iarna anului 1851, (ianuarie și februarie), adouaiarăș la Paris, 1851, (martie și aprilie), a treia în satul Viile d'Avray, lîngă Paris, 1851, (mai și august), a patra la Hyeres, în miază-zioa Franciei, 1852, (mai și aprilie), a cincea, la Constantinopol, 1852, dar nu e sfîrșită. Se vede că a șasea n-o începuse încă, căci nu există nici un manuscris. Actele adaose sînt adunate; lista izvoarelor întocmită și chiar *Precuvîntarea* cărții e schițată, fără însă de a fi completă. Pe o foaie găsim împărțirea următoare ce voia să dea acestei introducții

„Introducție. *Partea I*°. Ideea progresului; legea istorică; tablou despre istoria românilor de la început pînă acum.

Partea II. 1°. Care este calea noastră națională — Unitatea națională. — 2°. Scopul social care este? încotro trebuie să alerga? — 3°. Evoluția socială. — Cuestia proprietății. — 4°. Evoluția politică. Libertatea individuală. — Egalitatea și speciile ei. — Votul universal. — Suveranitatea națională. — Juri. — Tiparul. — Asociații. — 5°. Puterea sau guvernul. — Camera și domnul. — 6°. Legile — judecătoria. — 7°. Puterea armată. — 8°. Dajdii. — 9°. Educație. — Instrucție. — 10°. Bunurile mănăstirești. — 11°. Comunotăți”.

în schița incompletă, scrisă repede și fără ordin ce avem despre introducția la *Istorică românilor sub Mihai vodă Viteazul*, cele mai multe puncturi din cadrul acesta rămîn neatînse, însă multe din ideile ce negreșit voia se dezvolte în acest tablou preliminar, le vom găsi într-alte lucrări ale sale atît tipărite în *Magazinul istoric pentru Dacia* și aiurea, cît și în mai multe *Memorii* inedite ce se găsesc în hîrțile sale. Sperăm cu vremea a le da toate la lumină, formînd astfel o ediție completă a *Scrierilor lui N. Bălcescu*, pe lîngă care ne vom sili a alătura un studiu mai adînc asupra omului și a lucrărilor sale, precum și o a orna cu portretele și harte topografice de bătălii, ce el manifestase dorința a se copri în *Istorică românilor sub Mihai vodă Viteazul*.

PORTRETELE LUI MIHAI VODĂ VITEAZUL

Despre portretele lui Mihai vodă Viteazul, domnul Țării Bomânești s-au scris două disertații, coprinse : una în tomul al doilea al *Magazinului istorie pentru Dacia*, (pag. 371), anul 1846, scrisă de d-l *Antoniu Kurz*, care trimise atunci din Brașov, un portret al acestui prinț, ce se conservă și acum la Muzeul național, și alta coprinsă în tomul al IV al acelei publicații (pag. 212), anul 1847, sub titlul: *Buletin despre portretele prinților Țării Bomânești și ai Moldoviei ce se află în cabinetul de stampe din Biblioteca regală din Paris de N. Bălcescu*.

Autorul arată aci că se găsesc șase deosebite portrete vechi ale acelui prinț. Dorința noastră este de a reproduce, pe cât se va putea, acele suvenire mai mult sau mai puțin contemporane ale eroului nostru, de aceia prezintăm astăzi publicului două portrete puțin asemuite ale lui Mihai.

No. 1. Este litografiat dupe o stampă frumos gravată ce se află la Biblioteca națională din București, dăruită de D-l A. Papiu, care a scris dedesubt următoarea notă :

„Acest portret este stampat de renumitul incisor *Dominicus Custos*, și se află în cartea lui intitulată *Atrium heroicum, Pars III, Aug. Vină MDGL*. în carte însă mai urmează următoarele versuri:

«*Dejecit ueteri pridem de vertice Dacum*

Turca Asiae argotici rexq. timendus agri

Damna tamen tentans reparare priora Michael

JEt veteres referens indole mentis auos

Gontenăit (factum modo sorte fauente fuisset,

Fiat adhuc) Daco pellere Thraca lare ».

Acest portret l-am cumpărat din Lipsia, eu A. Papiu și-l dăruiesc Bibliotecii din București. — Berlin : fevr. 1860."

în Buletinul Bălcescului acest portret poartă numărul 3

No. 2. Este litografiat dupe un calc foarte fin lucrat ce l-am găsit între hîrțile Bălcescului. Acest portret corespunde cu cel despre care vorbește *Anton Kurz* în disertația sus menționată și cu cel ce poartă numărul 1, în Buletinul Bălcescului unde e zis ca și la

Kurz, că se află în cartea lui *Ieronim Orteliu*. Cu toate acestea Biblioteca noastră națională se află un volum holandez în folio purtînd titlul:

„*De Ghronycke van Hungarien ofte warachtige Heschryvingh van alle de vreellieJce oorlogen, en de Vestlagen tusschen de TurcJ en de Christen Princen, etc... bescheuen door Hieronymum Orteliu Augustanum en de nu vertat door Petrum Neandrum V.M. Amstredam, by Jan Evertsen Gloppeburch An 1619*”.

Aci printre, multe portrete de oameni iluștri din secolul al XVI-lea se vede și unul al lui Mihai Viteazul care este o învederată copie după cel ce l-am reproduș sub **No. 1**. Se vede că deosebitele ediții a scrierei lui Orteliu port deosebite portrete ale lui Mihai. Inscriptiia d prejurul acestui portret este reprodușă de pe o notă a d-lui pictor Tăt rescu : iar subsemnătura lui Mihai Viteazul, ce se vede în exergă, decalcată dupe un hrisov pe pergament, dat în București la anul ^3p (7102, 1694) și atingător de moșia Bresnița a mănăstirii Tismana, înt documentele caria se și află hrisovul.

Mai tîrziu vom reproduce și celelalte portrete ale lui Mihai.

No. 3. Despre acest portret zice Bălcescu (*Mag . Istor. p. Dacia, t. IV p. 215*):

„Cînd văzurăm pe acesta strigarăm deodată : Acesta este Citirea cuvintelor scrise pe portret ne încredința desăvîrșit. Iac ce e scris : împrejurul portretului cu litere mari aceste cuvint

«*Michael Voivoda Walachiae Transalpinæ utroque fortu insignis et in utraque eadam virtute. Aet. XLIII. »*

Mihai domnul Țării Bomânești strălucitor în norocire și nenorocire și virtuos în amîndouă. în vîrsta de 43 de ani.

jos pe portret acestea :

«*cum privii, s. caes. m-tis.*»

mai la vale aceste versuri:

«*Tanti facit nomen Ghristi, maiestatem caesaris, remp. chr tianam, et ecclesiae sub pont. max. concordiam : Sui prodigus public devotus saluși etiam si dira omnia et diri adversarentur: Ficta obrue factis. »*

Stimă numele lui Eristos, maiestatea imperatorului, repu blica creștină și concordia bisericii sub marele pontifice înai pentru binele public nu-și cruța nici ființa sa; purcede înai fără temere chiar și dacă s-ar împotrivi toate puterile iadului; p faptele sale întrece plăsmuirile poetice».

Sub aceste versuri, e scris cu litere mai mari :

«*S. caes. m-tis. sculptor Aeg. Sadeler ad vivum delineavit, d. d. Prague. M.D.C.I. »*

Aegidiu Sadeler sculptorul majestății sale imperiale Va desemn după natură și l-a dedicat. Praga, anul 1601.

m u

**Portretul lui Mihai Viteazul nr. 1 din *Revista română*, 1861, voi. I
p. 176-177.**

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eo

**Portretul lui Mihai Viteazul nr. 2 din *Revista română*, 1861, voi. I,
p. 176-177.**

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Române

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 3 din *Revista română*, 1861 voi I
p. 368-369

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Acest portret făcut la Praga unde Mihai fu primit cu mare entuziasm, după mărturia lui Orteliu, făcut după natură chiar de sculptorul <im>păratului, fără îndoială e cel mai adevărat și mai bine nimerit. Gravura e cât se poate de frumos făcută și astfel cum acum nu s-ar putea mai bine face. Fizionomia princepelui răspunde întocmai închipuirii celor ce au studiat caracterul acestui bărbat extraordinar. Figura e slabă, melancolică, serioasă și cam aspră, în tot, foarte frumoasă și cu multă expresiune. Poartă pe spate o manta albă cu guler de blană și în cap o gugiomană întocmai ca aceea ce am descris mai sus în portretul din cartea lui Bisseliu. (No 1).

Fericiți de această prețioasă găsim noi hotărîm în dată a ne deșertă ușoarele noastre punge spre a stampa după dînsa o gravură frumoasă și credincioasă și a da în admirarea românilor adevăratul portret al eroului lor. Peste puțin această gravură va fi gata și o vom porni în țară"

Acestea erau scrise la 1847. împrejurările au întrerupt lucrarea gravorului și întocmai peste vreo opt ani după aceea, D-l Mihail Lapaty, pictorul, a făcut după acest portret o litografie foarte netedă care am copiat-o pe cît s-a putut aici mai bine, în alăturata stampă. O bună gravură după acest portret e încă de dorit și dacă vom izbuti a face cum dorim și cum doria și răposatul Bălcescu, o asemenea gravură o vom pune în capul ediției separate ce avem de gînd a trage de operele Bălcescului.

V. CÎRLOVA

„*Ou sont-ils, Vierge souveraine
Mais oii sont les neiges d'antan!*”

Villon

^ Din acordurile stinse ale lirei române, să ne fie iertat din când în când a deștepta câte un eho sonor.

Sînt momente în care fieșicărui român cu simțire îi yine a zice țării sale, împreună cu poetul:¹

„Ce vînt amar de moarte, vai! suflă peste tine
De suferi și moare.
Orice d-abia n-verzește sub dulcele-ți lumine,
Orice-i d-abia în floare?
Fatală, crudă soartă I Tot ce e drag în lume
Curînd din lume piere I
Ferice care lasă măcar un dulce nume
L-a patriei durere I”

Așa dulce nume la a patriei durere, e negreșit și acela al junelui poet Vasile Cîrlova, născut la 1809 în București și răpit vieței la vârsta de 23 de ani. Era de optsprezece ani când compuse suava elegie a *Păstorului întristat*; de nouăsprezece ani când deplînse cu așa energice cuvinte *Ruinele Tîrgoviștei*, vărsînd în versurile sale un foc de durere, o vigoare de expresiune care destăinuiesc într-însul un suflet adînc poetic, o inimă adevărat patriotică ce promiteau mult țării lui. La 1831 imaginațiunea tînărului poet se-nflăcărează de speranțe reînvierei națiunii; el îmbrățișează cu ardoare cariera renăscîndă a armelor și compune cu grăbire *Marșul la oștirea românească*, plin de vii speranțe, de aspirațiuni vitejești; totdeodată el întreprinde lucrări literare mai stăruitoare, înepînd a talentului și a junețelor sale, o moarte răpede și timpurie îl pîdea. Nu ne putem gîndi la moartea lui Cîrlova, fără ca să ne aducem aminte de acea încîntătoare elegie a lui Victor Hugo, în care poetul plînge pe o tînără fecioară murind a două zi dupe un bal:²

„Elle est morte ! — à quinze ans, belle heureuse, adorée I ..
Morte, au sortir d'un bal qui nous mit tous en deuil;
Morte, hélas I et des bras d'une mere egaree
La mort aux froides mains la prit toute paree,
Pour l'endormir dans le cercueil I”

¹ V. Alecsandri, *La moartea lui P. Cazimir*, 1850.

² *Les fantomes*.

Așa muri și Cîrlova. O plăcere de o oră, trecătoare, zadarnică, stînd într-acel june de douăzeci și trei de ani toate razele geniului, toate făgăduințele viitorului. Patria sa poate zice umbrei lui i'

„Manibus date lilia plenis :
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
Hic saltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere !,”

Socotim ca o datorie a rechiăma din uitarea publicului memo tînguioasă și preluările armonioase ale acestui june poet. De aceea retipărit în *Bevista română* două din cele mai frumoase ale sale poezii care s-au reprodus de vreo cîtevaori prin deosebite foi.

Prezentăm însă aci două strofe netipărite încă ale d-lui Ioan Văducescu, în care acest părinte al poeziei române da compatrioților săi acum vreo treizeci de ani, povește, ce din nenorocire azi încă nu le sînt prisos.

VREMEA

Vreimea nu perdeți I ascultați
Cînd glasul meu vă spune :
„Uniți, românilor, lucrați
Virtuți și fapte bune I ”

Pînă cînd ai a te teme,
Tot de rele chinuit?
Cine vremea a prețuit
Fiul lui sub jug nu geme I

Ah ! d-ar putea glasurile vechilor poeți să fie cel puțin acum ascultați

București, 1861.

i Virgil, *Eneida*, Cînt. VI.

POEJII VĂCĂREȘTI

TRADUCEREA LUI BRITANICU.
STRĂBUNII VĂCĂREȘILOR. BANUL IĂNĂCHIȚA.

Toți scriitorii de merit, cari au dobândit un nume lăudat în literatură vreunei națiuni, au avut mai mult sau mai puțin în talentele lor un caracter îndoit, toți au lăsat, îmbinate în ale lor scrieri, două elemente distincte care i-au făcut a fi prețuiți și în zilele vieții lor, și în timpurile posterioare. Un filosof, un orator, un poet, ale căror nume sînt menite a rămînea neuitării pot negreșit, cu cea mai norocită fecunditate, să inventeze creațiuni nouă și sublime, să emită idei-nalte și premature în secolul lor, să introducă în stil și în limbagiu, mii de preschimbări fericite; dar orcît de novator ar fi geniul lor, ei totuși, cu o parte din sine, trebuie să țină de timpul și de locul în care au trăit. Ceva din limba, din nărvurile, din gândirile, din credințele contemporanilor și compatrioților lor trebuie neapărat să li se strecoare în compuneri, ca cum ar voi să le determine un caracter precis și local, să le însemneze o epocă nestrămutată în neîntrerupta scurgere a secolilor.

Aceasta nu e o imputare ce voim a face geniului omenesc, din contra, omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebuie să se izoleze de semenii și de ai săi mai de aproape; spiritul lui trebuie să însuflețească, să învie, să deștepte mai ales pe cei ce-l înconjoară, căci prin impulsivitatea lui, omenirea, nepăsătoare din fire scutură jugul îndărătniciei și s-avîntă într-un viitor mai perfect. Geniul e lanțul ce trage lumea spre propășire.

Așa dar să recunoaștem că, a răspîndi idei mari și nouă sub forme accesibile și uzuale, adesea a rezuma și a exprima cu talent credințele obștii, și-n totdeauna a nobili și a mlădia expresiunile înjosite prin neștiință și corupțiune, acestea sînt misiunile încredințate de providență aceluia ce au luat sarcina de conducători morali ai societății. Cînd dar vrem să judecăm pe dreptate talentul unui scriitor, să ne ferim de a-l scoate din cercul în care s-au dezvoltat și s-au exercitat facultățile sale; spre a-i înțelege mărimea, spre a-i cîntări puterile, spre a-i prețui ideile, limba și stilul trebuie să nu pierdem din vedere nici țara, nici epoca în care el a scris; trebuie să ne gîndim mai întîi cum simțeau și cugetau, cum vorbeau și scriau oamenii din timpul lui, căci silințele-i au fost negreșit mai vîrtos pentru contemporanii săi. Viitorimea moștenește numai ce a rămas bun și glorios dintr-însele.

Cine dar, pătruns de asemenea convincțiuni, va lua în mînă tragedia lui *Racine*, *Britannicu*, tradusă românește, încă de la 1827, adică sînt

Portretele Văcăreștilor din *Revue roumaine*, 1861, voi, I, p. 480—481.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

acum treizeci și patru de ani, de dl. Ioan Văcărescu, și tipărită abia mai deună-zi¹, va recunoaște negreșit într-această lucrare anevoioasă, pe unul din cei mai demni părinți ai limbei și ai poeziei noastre, va saluta cui respect o operă care, deși nouă prin publicarea sa, a precedat însă traduc-
5 tiunile lui *Mahomet* și *Alzirei* și a cîtor altele au mai înavușit de atunci încoace literatura română.

D. Heliade, a cărui peana știe să se joace așa de vesel cu arma* ironiei, ne-a făcut adesea să rîdem descriindu-ne starea deplorabilă în cara fanariotismul redusese societatea și limba noastră în timpul juneței
10 sale. Cine n-a rîs din inimă de lecțiunile din *Psaltichie*, însoțite cu bătăi,» ale dascălului Alexie² și de nespusul *parapon al bietului Goconu Gligorașcu** cînd auzea stingîndu-se din Țara Eomânească răsunetul *manelelor* și al *stihurilor* fanariotești, atunci cînd "d-l. Iancu Văcărescu, pe lîngă cadența cea veche a poporului român păzită cu religiositate în versurile
15 sale, a însoțit și luxul rimei într-o toată eleganța și curățenia ei, pare că ar fi arătat că limba română e primitoare și de versificația italiană,, ca una ce are același început, mai acea materie și mai acea gramatică, și ca una ce e mai așa de cantitativă".

într-aceste din urmă cuvinte găsim o aprețuire dreaptă și nimerită.
20 a versurilor d-lui Iancu Văcărescu, pe care nu o vor desminți cele mai multe din grațioasele și energicele poezii tipărite în colecțiunea d-sale³; dar putea-se-va oare această aprețuire aplica tot cu atîta dreptate și la traducerea tragediei franceze ce s-a publicat acum? BTu ne sfiim a zice că nu ; în *Britannicu* versul e departe de a fi lesnicios, curgător, armo-
25 nios; într-însul fraza ni se pare astăzi mai totdeauna prea restrînsă, prea sucită și sensul se ivește adesea confuz, sub această comprimare a limbei și a versificării. Acestea însă, ne grăbim a spune, nu le credem de loc a» fi defecte provenite din lipsa de talent sau de experiență a traducătorului, ci numai fructe ale unei tendențe firești a spiritului și a gustului său,
30 și mai ales rezultate ale influenței epocii în care opera a fost lucrată.

într-adevăr, pe lîngă miile de rele ce grecii ne-au vărsat în țară, pe lîngă miile de moduri de desnaționalizare ce ei introduseseră în societate, studiul adînc și serios al limbei elene putea singur să aducă literaturii
35 noastre, o notabilă compensațiune, dacă ar fi fost exploatat cu înțelegere fină și dibace, cu o aplecare adevărat națională; din nenorocire, oamenii cu astfel de propensiuni au fost puțini la număr și încercările lor au rămas,, în istoria noastră literară, ca niște fapte izolate pe care le-au covîrșit alte tendințe posterioare, mai puțin clasice, mai modernizatoare, mai lesnicioase și mai zburdalnice.

40 Trei generațiuni de Văcărești literați, în culmea cărora se înalță poetul Iancu Văcărescu, au venit într-adevăr, adăpați în sănătoase studii elenice, să aducă limbei românești, cu un adevărat amor al patriei și al frumosului, o cultură începîndă, în care ei toți au simțit pornire de a

îmi verdeața vîrtoasă și nemăiestrita cruzime a limbei naționale, cu d și mlădiita perfecțiune a elenismului; în scrierile lor, și mai cu se într-ale acestui din urmă, se ivesc învederate silințe de a conduce li noastră încă șovăindă, pe căile măiestrite, dar anevoioase pentru impe țiuinea ei, ale limbilor vechi; din asemenea încercări, uneori încunur cu cel mai deplin succes, și în alte dese rînduri înfrînte dinaintea grele arduitați, au născut asprimile și anevoințele de stil și de ver care ce se zăresc în unile scrieri ale Văcăreștilor și mai ales în trag *Britannicu*, unde traducătorul, voind să se constrîngă la un stil cu «clasic, la prozodia complicată și exigentă a versului alexandrin, cu pro getare își crease mai de-neînvinse greutateți.

Limbile antice și mai cu seamă cea elenă, deși sînt mume ale limb moderne, au însă, confruntate cu dîsele, un caracter cu totul opus. vechi puneau în cuvîntare o-naltă importanță; zeița nsi&w, ea Învăța și dovedea toate, conducea singură, numai prin dulci și înțele cuvinte, toate treburile republicelor elene; de aceea, cu cîtă îngrijire *cîtă dibăcie, cu cîtă subtilă strădare cultivau grecii limba lor ! La d •cînd omul zicea ceva, nu era destul să-l spună astfel numai încît s -de toți înțeles, trebuia încă să placă și minții și auzului; de acolo de -toată acea cultură măiestrită a limbei, care printr-o frazeologie concr viguroasă și mult coprinzătoare, variată în mii de feluri, cu mii de c și împletită cu o grațioasă și cumpătată continuitate, ca meandre ornau friza templurilor grecești, făcu din poporul elen, poporul mai literat ce s-a văzut pînă acum în lume.

Limbele moderne din contra, au sacrificat clarității, atît gr «cît și energia; despiciînd pînă la infinit și frazele și formele sintactic gramaticale și chiar cuvintele, ele au ajuns a fi, în comparațiune cu antice, niște înșiruiuri molatice și discolore de ziceri, care n-au altă vi decît aceia d-a prezenta minții un înțeles neted și lesnicios, graiului **Tost** limpede și necomplicat, scrierii o obicinuiță accesibilă tutulo ^care se învață cu puțină silință.

între aceste două modele, limba română, pe la începutul seco nostru, putea încă să aleagă; literații de care vorbirăm și avem a -vorbi, căutară, potrivit cu ale lor mijloace, să o împingă pe calea di toasă, dar plină de frumuseți a imitațiunii celor antici. Alții în ur răpiți de spiritul mai nerăbdător al epocii, o smintiră din acel dru li se părea întîrziator și-i deschiseră calea bătută a limbilor mod lesne pentru toți, dar chiar de aceia, grea de ilustrat prin opere teme

După aceste explicări credem că cititorul, mai ales cel ce cun limbele clasice, va putea prețui traducerea lui *Britannicu* de dl. Ioan Vă rescu, dupe dreapta sa valoare. Pe mulți i-am auzit imputînd acelei lu •de a fi confuză, gloduroasă, ruginită, nedemnă înșfîrșit de poetul c cîntat, adesea cu așa mult spirit și dulceață, pe lira națională. Fie ! mim aceste imputări, dar să recunoaștem totdeodată că, sub rugina li sub glodurile prozodiei, sub confuziunea stilului, stă o nobilă și de tendență de care urmașii în poezie ai autorului n-au fost capabili și de ar fi fost păstrată cu stăruință și exploatată cu strădare de liter mai noi ai Eomâniei, ar fi pregătit limbei și literaturii noastre un grad de perfecțiune.

1 Din operele lui Racine *Britanica*, tragedie în cinci acte, tradusă de I. Văcărescu (1829), București, tip. Heliade și as., 1861.

2 *Dispozițiunile și încercările mele de poezie în Curierul de ambe sexe*, anul II, pag. 118. *Despre metru de I. Eliade în, Curierul de ambe sexe*, anul II, pag. <283Y

3 *Idem* <pag. 282>

4 *Colecțiile din poeziile d-lui marelui logofăt I. Văcărescu*, București, 1848.

Să facem o singură citațiune dintr-această traducere, pe care din nenorocire și tiparul o a stricat printr-o mulțime de greșeli de cuvinte și de punctuațiune; iată cum se află tradusă faimoasa scenă între Britanicu și Junia, când Neron nevăzut, stă prezent și-i ascultă, iar Junia îngrozită desminte prin vorbe, amorul adânc ce are în inima sa ¹

„*Britanicii*: — Doamna mea, ce noroc aproape-ți m-a adus?

Duios ne mai vorbim ! Ce scump odor de sus !

Dar într-asa plăceri stă gându-mi în mîhniri

Cu ce chip să avem adesea întîlniri?

Cu mii de învîrtiri trebui acum să fur

Norocul ce aveam d-ați fi tot împrejur?

Ce noapte ! ce deștept I în plîns te-nfățișezi

Ș-acei obraznici cruzi nu poți să-i dezarmezi?

Iubitu-ți ce făcea? Un demon împizmat

Sub ochi-ți ca să mor cîntea-mi a refuzat I

în ceasul spăimîntării acelei groaznici frici,

în taină, te gîndeai mie ceva să-mi zici?

Prințes-ai vrut atunci vr-u-i ce să-mi fi poffit?

Cîte erai să-mi faci dureri ai socotit?

Nimica nu îmi zici?... mă primind înghieți?...

Astfel de mîngîieri dai ticăloase-mi vieți?

Vorbește, singuri stăm. Vrajmașul e-nșelat;

E, cînd aci-ți vorbesc, aiurea ocupat.

Prilej prea fericit al depărtării ai.

Junia: — în locuri ce-a coprins marea-i putere stai.

Chiar zidurile aci e-au ochi poți socoti;

D-aci-mpăratu-n veci nu poate a lipsi.

Britanicu: — De cînd dar, doamna mea, așa fricoasă ești?'

A se lăsa robi amoru-ți primești?

Inima-ți unde e, care-mi jura cu dor

Neron c-o pismui al nostru scump amor?

Frica fără folos, gonește-o, doamna mea;

sînt inimi ce-încă simt; credința-mi pot ținea;

Mînia mea, din ochi toți încuviințînd,

Muma lui Neron chiar ce voi s-arată vrînd;

El Rom-a supărat cu relele-i purtări...

Junia : — Căci spui ce nu gîndești, de cuget ai muștrări.

însuți de mii de ori nu mi-ai mărturisit

în Roma că de toți e lăudat, mărit?

Cinstirea-ți, nu mi-ai spus, virtuții lui că-nchini?

Azi, altfel de vorbești, durerea-ți dă pricină.

Britanicu : — Vorbirea-ți m-a uimit, drept îți mărturisesc

Să-l lauzi ca s-aud, n-alerg să te gălesc.

Cînd a-ți încredința cruda-mi durere vrui,

Favorul de-un minut abia să fur putui,

Acest minut prea scump, doamna mea l-ai pierdut i

Să-mi lauzi un vrăjmaș, peira-mi ce-a stătut I

j
'

Dar cu al cui îndemn, în stare-asa te pui?...

Ce, ochii[^]ți tac? prin ei nimic nu v<r>ei să-mi spui?

Ce văd? și ochii mei ți-e fric-a întîlni!

Ori Neron ți-ar fi drag? or eu urît ți-aș fi?

A I d-aș putea s-o crezi!... Doamnă I te jur pe zei,

Al tulburării vâl după simțiri să-mi iei.

Vorbește ! spune drept I Doamna mea, m-ai uitat?

Junia: — Domnul meu, să te tragi. Aștept pe împărat".

Din citirea acestor cîteva versuri, fieșicine lesne se va convi că, pe lîngă silințele ce și-a pus traducătorul de a urma cu fidelitate stî și prozodia elegantului original al lui Eacine, a fost din parte-i inadinsă cercare de a constrînge slăbiciunile limbii române, în form mai nervoase și mai concise, de a supune structura ei încă înduoioas inversiunile completite și măiestrețe ale limbelor clasice, și de a imp cuvîntării ei aspre și neîndemînatice, o tărie, o preciziune, o flexibilit pe care abia le pot dobîndi limbele dupe o lungă și stăruitoare cultiv

Această bună și meritorie tendență se ivește mai pretutinden scrierile Văcăreștilor și norocul limbii noastre, precum și meritele personale, au vrut ca foarte adesea intențiunea să le fie împlinită cu minunat succes.

Să nu ne înșelăm însă a crede că numai prin nimeritele lor im țiuini de limba și formele antice, Văcăreștii au cîștigat un titlu nepie de onoare în literile românești, spirite cultivate și hrănite cu studii str adînci și serioase, ei avură însă inimi cu totul române; inspirațiunile sînt mai totdauna curat naționale; muza lor spicua pe cîmpiile ț și limba română, în copilăreasca ei frăgezime, le vărsă în veci cu im șugare, comorile grațiilor sale. Vom avea adesea prilej vorbind de poeziile Văcăreștilor, să disputăm muzei poporane, unele cîntice desn dătoare, pe care dînsa le-a răpit pe furiș din albumul acelor poeți ar crați, și aceasta ne dă o dovadă mai mult că, la români, faptele adevăr bune și frumoase unesc la un loc pe popor și pe nobilime, că la noi, existe unei caste de nobleță moștenită a fost și este cu totul iluzorie și că datinile țarei, au fost totdauna *nobili* și *boieri* aceia cari au știut să înalțe întru binele și gloria patriei.

Acum, fiindcă avem a vorbi despre o familie unde patru gen țiuini de poeți își trecură una altia cununa de lauri și de mirți, soc că e drept a începe invocînd mai întîi legendele și tradițiunea, acea po a vremilor trecute, și, pe credința vechilor spuse bătrînești, ne va credem, iertat a cerceta, în răpezirea penei, din ce străbuni iluștrii pogorît așa lăudați urmași.

Se zice că pe cînd Eadu Negrul vodă, fugind din Ardeal pe persecuțiunile ungurilor catolici, își găsi scăparea pe poalele meridionale ale Carpaților și, scoborînd printre rîpele pietroase ale Dîmbovicioa descăleca și-și așeză scaunul în lunca înverzită ce-i zise *Cîmpul* cu dînsul mai mulți soți de arme, cavaleri români purtînd acvila creșt pe coiful lor de fier, veniră să caute o soartă mai pacinică într-acea patrie, năpustită, în timpii urgisiți ai potoapelor barbare, de colo străbunii lor. Astfel odinioară, Teucru, eroul Salaminei, cerca pe lu

¹ Racine, *Britannicus*, Acte II, Scne VI.

mărilor, cu frații săi de vitejie, o patrie mai ferice'. Printre tovarășii lui Negru vodă, se zice că ar fi fost și junele Negoită, domnesc cocon al lui Dan, voevodul Făgărașului, și nepot de soră al căpeteniei românilor; acesta întemeie sate și biserici douăsprezece pe malurile Dîmboviței
5 coprinse de dînsul, el avu șase fete și doi feciori, Eadul și Șerban, cărora le lășă moștenire cu numele de Văcărești, scutul părintesc ce purta gravat pe dînsul *Cetatea Făgărașului*, pe care filfiie o *acvilă albă*, emblemă de imaculată putere, și *prapurul purpuriu*, cu zicerea VIETUS scrisă în litere de aur.

De atunci au trecut mulți ani, țara avu și zile de glorie și grele încercări. Ni se mai spune că într-o vreme, cînd cerul mîniat, secase în pămîntul românesc, toate izvoarele rodirii, cînd foametea cea mai cumplită secerea
10 poporul și silea pe plugarul moșnean să-și vînză pentru o fărîmă de pîne, către boierul mai avut țarina sa strămoșească și chiar libertatea sa de om, un urmaș al coconului Negoită, Eadul comisul, ce-i ziseseră în urmă
15 *Bilșug*, vârșă cu o nobilă dărnicie comorile sale, poporului. "Nimeni să nu se mai vînză rob de nevoia foametei, zise el. Domnul Dumnezeu a dat bilșug mare comisului Eadu. El nu cere plată ! împărtășiți-vă toți din roadele muncii sale ! lăudați și preainălțați din tot sufletul pe părintele ceresc, stăpînul Eadului!"

20 Aci ne apropiem de timpuri cu amintiri mai precise, mai puțin legendare. La 1554, se născu din neamul Văcăreștilor, un copil căruia domnul de atunci, Pătrașcu cel Bun, îi dete, ca naș, numele său : acesta fu aga Pătrașcu Viteazul care, într-o lungă carieră războinică, doborî în bătălii atîția vrăjmași păgîni cîte zile cu soare sînt într-un an și care,
25 pentru aceia, își închină sabia izbînditoare la toți sfinții ai zilelor de peste an. De acest Pătrașcu, care la bătrînețe fu ban al Craiovei și însoți la războaie pe Mihai Viteazul, este clădită biserica din căminul Văcăreștilor de lîngă Tîrgoviște; în zilele lui Petru vodă Cercel, 1581, el fu ispravnic adică executor la zidirea Bisericii Domnești din Tîrgoviște, unde i-a și rămas chipul zugrăvit printre ctitori.

30 Urmașul lui fu Neagoe spătarul, pe care Șerban vodă Cantacuzino îl avea ca sol al țarei, baș-capuchehaia, la Poartă; la 1685, acest vrednic bărbat muri în Constantinopol cu hainele pecetluite pe dînsul; trupul lui, supus de turci la această osîndă, fu adus în țară și înmormîntat în tînda mitropoliei de la Tîrgoviște, unde se află piatra sa funerară. Soția lui, mama Necșuța, cunoscută în vremile acelea prin virtuțile ei căsătorești, reînoi memoria venerată a matroanelor romane. Pe lîngă faima zgomotoasă și smăcinată a războinicilor și a oamenilor politici, e dulce lucru a-și odihni
40 privirile pe unul din acele blînde tipuri femeiești de pace și de căsnicie !

Fiul acestor venerabili bătrîni jucă un rol la curtea activă și fastuoasă a lui Constantin vodă Brîncoveanul; mai întîi vătaf de copii-den-casă, adică căpetenie a celor 100 de gărzi domnești, aleși printre feciorii boierimei, și purtător al steagului domnesc în ocaziunile solemne², el este însărcinat

la 1688, să cate vad pentru facerea unui pod pe Argeș ca să treacă oștirile împărătești în contra austriacilor¹; la 1695, septembrie, Constantin vodă, plecînd întru întîmpinarea sultanului, la Dimirikapi, încredințea lui Constantin stolnicul Cantacuzino și lui Ianache Văcărescul vel'ag toată pedestrima și o seamă de călărime pentru paza Tîrgoviștei, a doamnei și a casei sale²; de la 1703 în colo, mai mulți ani d-a rîndul, Ianache Văcărescul fu trîmis la Poartă ca să împlinească funcțiunile de capuchehaia, în care tatăl său își găsisse moartea, și apoi e rechemat de mai mulți ori de către prinț în țară³; la 1703, el avu de tovarăș, într-această misiune pe stolnicul Toma Cantacuzino; la 1705, pe Drăghici Cîmpineanul, vătaf de aprozi, la 1706 și 1707, merse singur ca să mijlocească a potoli exigențele nemăsurate de tribut ale Porții. „Aceste adesea schimbări ale boierilor agenți aveau pricina lor chibzuită, ne zice Engel⁴, în cugetele și intențiunile Brîncoveanului care se dezvăluiră mai tîrziu, dar pe care acum voia să-și ascunde”. într-adevăr, spre a nu întărita și mai tare prepusul bănuitoarei Porți, pe cînd el avea secrete înțelegeri cu curțile apusane, prințul se silea neîncetat să asigureze pe turci de a sa credință prin desfrîmările trîmterii a celor mai de aproape și mai intimi ai săi. Dar aceste strategii n-avură, precum știm toți, succesul ce aștepta Brîncoveanul de la e încrederea sa amăgită într-unii din consilierii săi și mai ales în bătrînii săi unchi, postelnicul Constantin Cantacuzino, aduse pieirea și a lui și a oamenilor mai din suflet devotați lui. Dupe ce imbrohorul său comis împărăției azvîrli vâlul de mazălie pe capul Brîncoveanului și-l strămu cu toată familia, într-acea groaznică *Furnetta*, cea mai înfiorătoare vizuinele *Jedi-Kulei* (șapte turnuri), acel funcționar otoman rămase în Țara Eomânească, „mai ales pentru ca să vînză starea nemișcătoare a Brîncovenilor, iar pe cea mișcătoare, consistînd în bani, giuvaeruri, blîndeșcumpe, din care unele erau și dăruite de Petru cel Mare al Rusiei, să inventarieze și să o trimită la Constantinopol, împreună cu vistierul Brîncoveanului, Ianache Văcărescu⁵”. Cînd apoi, la august în 15, anul 1711, se petrecu la palatul de pe mare, *Geli-KiosJc*, dinaintea ochilor sultanului Achmed II, cea înfiorătoare scenă a uciderii Brîncovenilor, jertfa începu cu moartea lui Ianache Văcărescu⁶. Capul lui căzu cel dinții, ca și pedeapsă pentru dreapta credință ce păstrase către nenorocitul său domnitor prinți cîteșipatru, și apoi tatăl lor, pieriră unul după altul sub sabiea gealatului. Curagiul ce arătase nevinovatul slujbaș la o așa nelegiuire osîndă, îndemnă pe domnitor să rabde cu tărie acea cruntă expiațiune a vanităților sale.

Cu martirul lui Ianache Văcărescu nu se stinse posteritatea lui, dar însă aci ne vine o îndoială din care numai documente vechi ce nu sînt cunoscute ar putea să ne scoată. Fotino zice că împreună cu Constan-

¹ *Cronica lui Radu Greceanul, Magaz. istor. pentru Dacia*, t. II, pag. 156.

² *Idem*, p. 299.

³ Engel, *Geschichte der Wallachey*, t. II, p. 362—365.

⁴ *Idem*, p. 364.

⁵ *Idem*, p. 367.

⁶ *Idem, loc. cit., Del Chiaro. Fotino.*

¹ Orațiu, lib. I, oda VII: „Teucer Salamina patremque Quum fugeret”...

² E de mirare însă a vedea aceste funcțiuni împlinite de un fiu de boier mare, căci Cantemir (*Descrierea Moldovei*, ed. 2, Iași, 1851, pag. 171) clasează pe vătaful de copii printre slujitorii domnești cari „nu numai din neam boieresc, ci și din birnici și din oamenii cei mai de jos, se primesc întru această stare, prin care asemenea dobîndesc putere și volnicie boierescă”. Asemenea zice și generalul Bauer în *Memorialul său istoric și geografic asupra României*, (trad. București, 1857, și tipărit la un loc cu Carra).

din vodă Brîncoveanul a pierit ucis și *clucerul Ianache Văcărescu, ginerile lui*¹ și ni s-a spus că fiica Brîncoveanului pe care ar fi ținut-o acesta de soție, ar fi fost domnița Stanca. Știm însă că această domniță, cea mai mare din fetele lui Constantin vodă, a luat de bărbat, la 1691, pe beizadea Eadul, coconul lui Iliăș vodă² și că, pe la mijlocul postului mare din 1714, ea a murit avînd triste presimțiri despre răstriștea apropiată a tatălui său³; știm asemenea cari au fost soții celorlalte șase fete ale Brîncoveanului, și nici Carra⁴ nici Cantemir⁵, nu pomenesc despre vreuna care să fi avut de bărbat pe Ianache Văcărescu.

Or cum va fi, ramura acestuia s-a perpetuat prin patru fii și anume : Constandin, Barbu, Eadu și Ștefan. Despre cel dintâi se știe că a dăruit moșia, pe care Mcolae vodă Mavrocordat a clădit mănăstirea Văcăreștii, la 1726, al doilea și al treilea au trecut cu distincțiune prin slujbele țarei, fără de a fi lăsat o memorie strălucită⁶. Onoarea de a ilustra familia prin oameni demni de lauda națiunii, fu rezervată posterității fratelui al patrulea. Ștefan el însuși, învățat în literile elene și mai ales în pravilele împărătești, datat, și prin experiență și printr-o minte dreaptă și sănătoasă, cu daraverile judecătorești, fu mai întii vornic de Tîrgoviște, apoi spătar mare și, în tot timpul, oracolul legislativ al epocii sale; pînă mai deunăzi, urmașii lui au păstrat niște noțiuni sumare despre unele procese cărora le dase el hotărîri, minunate prin ecutatea principiilor și lămurirea ideilor coprinse în ele⁷. În gradul de onoare în care trăia, Ștefan Văcărescu însă nu era fericit, văzînd că din cîți copii năștea frumoasa lui soție, Catinca Donea, nici unul nu rămînea în viață ca să moștenească averea, numele și-naltele lui simțiri. Dorința acestor părinți de a căpăta un fiu se învederează printr-o icoană a sîntului Stilian, unde acel ocrotitor al nașterilor și al pruncilor e înfățișat avînd la poale-i, de două laturi îngenuchiați pe vornicul Ștefan Văcărescu și pe soția lui⁸. Era în obiceiurile vechi ale cultului nostru d-a închina la sfinți și la moaștele lor, asemenea icoane zugrăvite sau chiar și chipuri modelate, reprezentînd obiectele ce voiau credincioșii să dobîndească de la cereștii lor patroni; astfel toate icoanele vestite din țară și toate raclele de sfinți posedă cîte o colecțiune de brațe, picioare, ochi, mîni, și chiar prunci lucrați în aur, în argint, în sîdef/sau în alte materii și dedicate toate de pătimași sau de rugători.

Pietoasa reclamă a lui Ștefan nu rămase fără răsplată, căci, pe la 1740⁹, i se născu un fiu căruia îi era dat de soartă a întrece în merite pe

¹ D. Fotino, *IUor. gener. a Daciei*, tr. de G. Sion, t. II, p. 144.

² Radu Greceanu, *Dacia*, t. II, p. 198.

³ Engel, t. I, p. 374.

Carra, *Istor. Mold. și Român.*, trad. românește, pag. 109. Aci se vede care au fost fiicele lui Constantin vodă Brîncoveanu și soții lor, anume: Stanca măritată dupe Radul, fiul lui Iliăș, domn al Moldovei, Măria soția lui Constantin, fiul lui Duca vodă, din Moldova, Ilinca măritată dupe Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat, Safta soția lui Iordache Crețulescu, Ancuța soția lui Nicolae, fiul lui George Roset, Bălașa, căsătorită dupe un nobil grec, Manole, fiul lui Andronic, și Smaranda care a ținut pe un Bălan, boier român.

⁴ Cantemir, *Histoire de VEmpire Othoman*, traduction de Mr. de Jonquierres, t.IV, p. 115.

Barbu a avut o singură fiică care a fost cea d-întii soție a banului Dimitrie Ghica; iar Radu a avut fecior pe vistierul Ștefan Văcărescu, care, la 1812, a trecut în Rusia.

⁵ Aceste notițe, încredințate de d. I. Văcărescu, răposatului Vilara, s-au făcut nevăzute.

Poate le-ar găsi cineva cercetînd printre hîrțile rămase de la Vilara.

⁶ Această icoană de familie se păstrează de către d. I. Văcărescu.

⁷ Această cifră e dedusă prin analogie.

toți străbunii săi și a lăsa numele său laudat viitorimei, acesta fu Iănăchi Văcărescu, botezat cu numele moșului său. El însuși, într-un minut melancolică filozofie, astfel spune despre nașterea sa¹:

„în zilele acestui fericit împărat (sultan Mahmud I, 1730 — 1754) am văzut și eu lumii acesteia, plină de amar chiar la fericirile ei, și plină de nestatornicie chiar la cele ce pot socoti mai statornice”.

Educațiunea lui fu de la început prea îngrijită. Neofit cel bătrîn Kavsocalivitul îl iniție la tezaurele limbei, retoricei și istoriei elene; german anume Weber, îi explică regulile limbei latine; alți profesori învățară italienește, franțuzește, și hogii turci îl familiariză cu limba literatură otomană, pe care în urmă le cunoștea foarte bine. De tîm încă el fu nevoit să se dea cu necazurile și să-și formeze un suflet tare răbdător, spre a nu fi zdrobit și nimicit ca cei mai mulți, în necurmată smăcinări ce turburau epoca de anarhie și de nelegiuiri în care soarta îl menise să trăiască. Sufletele mari se plămădesc în valurile răstriște

Pe la 1755, fierosul Constandin Gehan Eacoviță voevod, neputînd suferi spiritul stăruitor de naționalitate ce mîna pe unii din boieri și mai ales pe Văcărești, în purtarea lor, cînd țara întregă tresărea sub aspra lui jug, cugetă să se scape de aceștia și exila pe Ștefan și pe fratele său Barbu, la insula Cipru²; dar în domnia următoare, acești doi boieri î revăzură patria și, la 1760, sub Scarlat vodă Ghica, Ștefan Văcărescu era spătar mare³, în vreme ce fiul său, încă de tot june și de atură cămăraș, servea ca ispravnic sau purtător de seamă la clădirea mănăstirei sîntului Spiridon cel nou, de pe ulița Șterban-vodă; într-acea biserică întemeiată de Ghiculești, pînă a nu se dărâma cea veche, ca să se reclădească de pe planul fantastic, ce-i dă astăzi înfățișarea unui templu de cofetărie, se vedea, pe pereți, portretul lui Iănăchiță Văcărescu; din portret cire dl. Ioan Văcărescu avu de timpuriu fericita idee de a pune să-l decoreze cu toate pieze, și dupe acea copie, putem citi azi în trăsurile feței lui Iănăchiță toate-naltele calități și toate slăbiciunile caracterului său⁴.

O față prelungă și cam palidă, cu fruntea lată, un nas drept și regulat cu nările foarte largi, o gură zîmbitoare pe ale cărei buze voluptoase abia le ascunde o mustață subțire, ochi căprui cu o căutătură plină de dulceață și de fineță, în sfîrșit o barbă castanie rară și transparentă ce se filfiie ușor pe piept: iată trăsurile acelei figuri ce-nsuflă îndată un simpatios respect și pe care o susține cu oareșice mîndrie, portul drept al trupului și *gugiumanul* de samur, așezat cu semeție pe cap. Costumul lui, imitînd

¹ În scrierea intitulată: *Istoria împăraților otomani* etc ... scrisă de dl. Ianache Văcărescu, etc ... Manuscript în posesiunea d-lui Ștefan Greceanu, care a binevoit a mi-o împărtăși. Cuvintele citate aci se află la sfîrșitul vieței sultanului Mahmud I, pag. 140. Această descriere a fost tipărită, mai tîrziu, de d. A. Papiu Ilarian, în *Tezaurul de Monumente istorice*.

² Fotino, tr. de G. Sion, t. I, p. 159. El vorbește numai de doi boieri Văcărești, fără de a-i numi.

³ *Istor. împ. otoman*, Mns., p. 147.

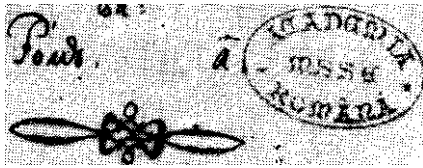
⁴ Orec român trebuie să privească cu mîhnire pierderea stilului de arhitectură bizantină naționalisat la noi, și destrucțiunea vechilor portreturi și inscripțiuni, ce se fac pe toată ziua în reclădirea bisericilor. Trebuie să laudăm și recomandăm tutulor spre imitațiune chipul întreg cu care d-nii Crețulești, în restaurarea bisericii d-lor, au păstrat cu pietate în interior stîlpii vechi și portretele ctitoricești.

de pe hainele sale favorite, e compus într-acei portret, de un *anteriu* de *sevaiu* roz-gălbui sau *cliamois* și încins la brîu eu un *giar*, din care iese *hangerul* cu mîner de smalt albastru și de pietre scumpe, pe d-asupra poartă a *contoș* de culoarea verde deschisă a *iezmului* (iasp alb), îmblănit cu samuri. În mîna ei ține un sul de hîrtii desfășurate pe care se citesc acele cuvinte memorabile ale sale, acel testament în versuri, cel mai nobil legat ce putea lăsa un om de geniu posterității sale :

„Urmașilor mei Văcărești,
Las vouă moștenire,
Creșterea limbei românești
Ș-a patriei cinstire I”

Dacă dintr-aceste două mărețe îndatoriri puse asupra viitorimii, *creșterea limbei românești* era insuflată lui Iănăchiță de geniul său propriu, *cinstirea patriei* totuși o moștenise și el de la străbuni, de la tatăl său carele și dînsui muri jertfă a credinței sale către țară. Această moarte e o tragedie întunecoasă demnă de mîrșava viclenie a Fanarioților; într-adevăr, la 1763, Constantin Gehan Eacoviță se întoarce pe tronul Țării Bomânești și hotărî ca cel puțin, de rîndul acesta, să se scape de Văcărești mai cu siguranță decît cu exilul; puse într-ascuns de otrăvipe Ștefan și pe Barbu, pe cînd ei se aflau la via lor de la Valea Orlii în Săcuieni. Becerul, adică bucătarul domnesc care urzi această cumplită uneltire, străbun, zice-se, al unuia din oamenii politici și literați de la noi, primi o răsplată providențială ; nou Vatel istoric, el nu se ucise ca vestitul bucătar al lui Ludovic al XIV-lea, în desperare pentru întîrzierea peștelui la masa regală, ci, într-o zi, cînd se ducea cu castronul de ciorbă în mîni ca să-l pună pe masa domnească, bolta clopotniței se cufundă asupra-i și-l zdrobi sub dărâmăturile ei. Poporul superstițios văzu într-această întîmplare o pedeapsă cerească pentru crima săvîrșită de dînsul cu otrăvirea boierilor Văcăreștilor, și, în neîndurata lui mînie, îi blestemă neamul.

Dupe o așa groaznică pierdere a părintelui său, Iănăchiță Văcărescu se duse să caute în Constantinopol, sau răz bunare sau mîngîiere; dar în puțin timp, dupe vreo unsprezece luni de domnie, Constantin Eacoviță muri pe tron, victimă a patimei sale pentru melisă și băuturile spirtoase¹. Junele Văcărescul, al cărui spirit activ și setos de cunoștințe, știa să tragă un folos din toate, profită de petrecerea sa în Constantinopol, și legîndu-se în prietenie cu Halii Hamid, om foarte învățat și scriitor (*Jciatib*) la *Jcalemul* (secretarul) divanului împărătesc, atașat pe lîngă capicheaietele țării noastre învăță de la dînsul teoria gramaticală a limbei turcești ce se zice *Sarfi*²; peste trei ani însă, la 1767, Alexandru Scarlat vodă Ghica îl cheamă la înalte dregătorii, încredințîndu-i vistieria³. Cînd dar, prin conglăsuirea Pîrvului Cantacuzino ce era spătar și visa să dobîndească domnia țării prin ruși, o mică companie de voluntari cazaci, sub ordinile unui polcovnic rus, Nazarie Karamzin, călca Bucureștii (7 octombrie, 1769), prinse pe prințul Grigorie III Ghica, frate și urmaș al lui

¹ Fotino, tr. de G. Sion, t. II, p. 161.

² *Ist. împăr. otom.*, Mns., p. 219

³ *Idem*.

Alexandro, și-l trăsese prizonier la Petersburg, boierii țării, adunați la un loc cu mitropolitul Grigorie, să chibzuiră a trămite o deputațiune de doi dintre dînșii la feldmareșalul rusesc, Eumianțoff, ce se afla la Lațiciof, pentru ca să ceară oaste de paza țării, și acești deputați, aleși prin influența Pîrvului Cantacuzino, fură fratele său Mihail, fostul vistier și Iănăchiță Văcărescu, vistierul actual, dintr-a cărui prietenie Pîrvul socotea să tragă profit.

Dar să lăsăm cuvîntul lui Iănăchiță, spre a caracteriza mai bine spiritul și ambițiunile ce ațîțau aceste mișcări :

10 „Deci ne orînduim soli pentru aceasta, în urmă se mai orîndui și Nicolae Brîncoveanul logofătul, la care vistierul Mihail își ascundea chibzuirile. Pe cale mergînd, își descoperi Mihail chibzuirile către mine la o gazdă, într-o seară cînd dormea Nicolae și mă ispiti întrebîndu-mă așa : feldmareșalul, cînd ne va porunci să facem și alegere de domn în țara noastră dintre noi, pe cine găsește eu cu cale, socotind poate că eu voi răspunde : pe domnia lui spătarul, fratele

15 domniitale. Eu și i-am răspuns, că nu găsește altul mai cu cale decît pe mine ; îmi zise și : «Acest răspuns îl pot face toți boierii». «Și ce înduoială ai dumniata?» îi zisei. Îmi zise : «Dacă ar fi știut frate-meu așa, mai bine ar fi fugit la turci». Îi răspunsei că mai lesne s-ar fi făcut de o cam dată domn acolo, căci în Europa împărații, domn absolut nu fac; îi arătai pildă Transilvania, Timișvarul și Podolia, Smolenskul și altele, și d-abia începu a mă crede și văzîndu-i

20 întristat, poftitorii zicîndu-i: «Acestea stau în mîna lui Dumnezeu !»

Puțina înclinare a autorului către Eusia și neîncrederea sa în fanfaronadele și în proiectele de neînduoioasă biruință cu care rușii au trîmbițat mai adesea sosirea lor în Principate, se învederează pretutindenți în spusele și în faptele lui Iănăchiță. Iată cu ce fină ironie descrie el împre-

25 siunea amăgite-are produsă în țară la începutul expedițiunii rușilor de la 1769¹:

„Toți creștinii ce n-au chibzuit cele dupe urmă, și care nu erau adăpați de știința politiceștilor ocîrmuirii, socotea că Roșia a să ridice din lume sau cel puțin din Europa, toată stăpî-

30 nirea turcească; unii, pentru rîvna legii, alții pentru pofta slavei și alții pentru iubirea hrăpirii, se făcură ostași ruși și cei mai mulți și fără comandir; alții iarăș de frica turcilor, fiindu-le credincioși, fugă de dînșii să nu piară”.

Dar să urmăm, spre mai buna convicțiune, faptele vistierului Văcărescu. La Buzău, solii se întîlnesc cu colonelul Nazarie care-i vestește că oaste multă rusească îi sosește în urmă și îndeamnă pe boieri a trămite

35 la Petersburg deputați, cari să ducă plîngerile țării în contra Porții și să ceară împăratului *privilegiul* d-a fi Principatele închinare Eusiei. Văcărescu pare a fi foarte puțin domirit de făgăduielele cazacului, și, cugetînd a scăpa din această cursă, el însuși, în taină de soți săi, se propune lui Nazarie ca să meargă să adune în București pe boierii fugiți cu fami-

40 liile lor la satul Cereășul din plaiul Săcuieni; îndată ce se vede acolo, el își ia soția, fiică a tergimanului (translator) Iacovache Eizu, și pe mumă sa, și trece în pripă la Brașov prin lazaretul Buzăului².

Cît ținu astă dată ocuparea țării de muscali, adică pînă la 1774, Iănăchiță petrecu tot prin străinătate; chiămat într-un rînd, 1770, de

vizirul Muhsur-Oglu la Craiova, unde turcii se încercase să așeze d pe Manole Boset, el merge acolo cu unchiul său, Eadul spătarul și alți douăzeci de boieri, intrînd în țară prin plaiul Vulcanului; dar toți siliți îndată a se întoarce la Brașov. Mai tîrziu³, cînd prin medii Austriei, puterile luptătoare încep a înclina spre pace, dragomanul Porlacovache Eizu, îndeamnă pe vizir să chiame la Focșani, unde se face congresul, pe ginerile său Iănăchiță Văcărescu, care cunoaștea afund toate interesele țării; acesta, deși avea cu dînsul pașaport austriac și e oprit optsprezece zile în corturile din tabără rusească, expus la arsoare de soarelui și la temerea exilului, pînă cînd se hotărăște a scrie feldmareșalului Eumianțoff, următoarea scrisoare, plină de o vicleană batjocură pe care însuși astfel o traduce din limba italiană⁴:

— „Excelență, domnule și patronul meu,

De vreme ce norocul și întîmplarea au bine-voit ca să facă prigionier pe mine, un om de arme și în vreme de armestițiu, la purtătoarele de biruință astă dată armele rusești, vîrtos avînd și pașaport cu protecție chesaricească, pentru vină căci îmi păzesc dupe dăru credința la stăpîni ce Dumnezeu mi-au orînduit, sînt desăvîrșit. întîmplării mulțumit și noi mie, căci mi-au făcut această deosebită cinste unde nu fac altă rugăciune excelenței tale, făcînd numai în vreme ce arderea soarelui îmi pricinuește multă tiranie, aflîndu-mă într-un cîmp de luptă, rog excelenței tale ca să fiu trîms un ceas mai naainte și eu la locul unde se află și cealaltă prigionieri în vreme de război și cu armele în mînă și voi fi foarte mulțumit acestei fapte de bine, rămîind etc..”

Această scrisoare atingînd amorul propriu al mareșalului avu un mai fericit efect, Văcărescu fu îndată liberat și însoți pe solii turci dar congresul se sparse într-ast rînd fără succes, precum în urmă și în cele ce sta să se facă în curtea domnească la București. Văcărescu într-un timp merse la Șumla unde prezentă vizirului un *mahzar* (jalbă, petiție) din partea boierilor români emigrați la Brașov; la urmă, purcegînd la Șumla și trecînd pe la Busciuk, Mcopole, Vidin și Mehadia, se întoarse iarăși la Cronstadt⁵. Aci el avu pentru întîia oară prilejul a vedea și fi prețuit de împăratul Ioseph II, acel autocrat amic al ideilor liberale și singurul dintre austriaci, protector al națiunii române. Povestirea face Iănăchiță despre acea vizită e mult prea interesantă ca să o trecem cu tăcere⁶:

„Într-acest an, la 1773, maiu, împăratul romanilor, Iosif II, vrînd ca să meargă în Galiția și Lodomeria, în țările ce dobîndise atunci, trecînd prin hoștașele Ardealului, au venit și la Brașov unde au șezut trei zile și ne-au făcut nouă boierilor români ce eram musafiri a o multă cinste, căci, cum a sosit la conacul unde era gătit, de loc au trîms pe doctorul în rîtăie sale, la noi unde eram adunați toți, la gazdă la mine și ne-au zis că, măcar că împăratul cearcă întristare pentru noi, căci sîntem înstrăinați de patrie, dar are părere bună, căci aflăm adăpostindu-ne în țara împărăției sale și poștește ca a doua zi, la 10 ceasuri nemțești, să dea audiență. Deci, dupe ce am făcut mulțămîta către doctor, a doua zi am mers toți în na-

¹ *Istor. împ. otom., p. 168—171.*

² *Idem, p. 172 și 190.* Aci vom face observațiune asupra stilului uzitat de Iănăchiță Văcărescu, într-această scriere și în care se ivește influența deosebitelor limbi ce el cunoștea. Numirile de funcțiuni și chiar unele ziceri uzuale turcești se găsește alăturate cu cele luate din limba italiană și scrise de autor chiar cum se și pronunță într-această din urmă limbă.

³ *Idem, p. 179.*

⁴ *Idem, p. 181-184.*

¹ *Istor. împ. otom. Mns., p. 157 et sq.*

² *Idem, p. 157.*

³ *Idem, p. 161.*

5 împăratului. Eu am făcut dragomanlic boierilor în limba talienească și am fost primiți cu atîta libov (dragoste) și cinste, încît, dupe ce ne-au întreat și de sîntem mulțumiți de ghegeneralul cetății și de chivernisitorii locului și i-am arătat adevărul, s-au întors și au mulțumit ghegeneralului însuși pentru noi; Auholtz se numea ghegeneral acesta care au și lăcrimat de bucurie atunci; cu toate acestea au dat poruncă ca verice pricină vor avea românii noștri între dînșii, să nu fie volnic a-i judica cineva, fără decît între noi să-i judicăm, încă și ardelenii, atît parte obștească cît și politicească, de va avea pricină cu un român, iarăși la noi să vie să-și caute judicata» Dupe aceasta, ne-au chiămat ca să mergem într-aceea seară, la casa ghegeneralului dinpreună cu familiile noastre unde au poruncit să se facă *Assemblee*. Deci seara ne-am adunat toți acolo dupe poruncă cu jupînesele noastre și, viind și împăratul la opt ceasuri nemțești, intrînd în casă, m-au întîmpinat lîngă ușă pe mine și mi-au zis : « Senior Văcărescule, (căci îmi-aflase numele de la audiență), te poftesc și te pui în osteneală ca să-mi faci astă seară tergimanlic". Îndată eu închinîndu-mă i-am răspuns că aceasta este cea mai fericită noapte ce am întîmpinat de cînd m-am născut, și așa, luîndu-l de subțioară din stînga, m-am aflat 15 într-această slujbă și cinste, pînă la un ceas după douăsprezece, ne lăsînd nici un boier și nici o jupîneasă ca să nu facă vreo întrebare sau vorbă sau mîngîiere pînă cînd, vrînd să meargă la gazdă, ne-au chiămat ca să mergem a doua zi afară din cetate, la loagăr, unde are însuși să facă esercițiu ostașilor ce era acolo. Deci mergînd dupe ce au făcut iarăși multe vorbe de mîngîiere și așa «ne î-> a slobozit a merge la gazdele noastre și împăratul au purces în țara leșească".

2u Cu toate aceste împărătești mîngîieri, boierii români sufereau cu anevoință exilul și Văcărescu ne spune cu ce nespūsă bucurie, primiră ei, la septemvrie, 1774, vestea cum că pacea s-a încheiat la 4- iulie, în Kainargi, și că s-a numit domn al țării Alexandru Ipsilant, tergimanul divanului Portei. Boierii din Brașov fură chiămați îndărăt și Iănăchiță 25 trecu îndată, pentru a treia oară în viața sa, la Țarigrad, spre a se înturna cu noul domn la București¹.

Aci începe un nou period în existența acestui om eminent period de activitate, de producțiune, în care inteligența sa vie și sporitoare se dezvoltă prin fapte și prin scrieri, se răspîndi în cursul unei domnii mai 30 pacinice și mai luminate, asupra administrațiunii, a legiurilor și a culturai morale a țării. Uumit pentru a treia oară, vistier și apoi la 1780, spătar², el se ocupă, în parte, a regula seama acestor dregători și, în general, a da puternicul său ajutor domnitorului, în toate reformele ce se silea a face. Alexandru vodă Ipsilant nu era un om de rînd; un contimporan 35 străin îl caracteriza într-astfel³:

„Un prinț ce iubește frumoasele arte, un prinț ce onorează cu protecțiunea sa științele și pe învățați, mai ales într-o țară așa puțin cultivată, un prinț care vrea legi spre a-și înfrîna pretinsul despotism și spre a potrivii hotărîrile sale și ale miniștrilor săi, cu regulile unei exacte dreptăți, e un prinț pe care cea mai iscusită răutate nu-l poate înegri".

40 Carra însuși, care critică tot în țară și mai ales pe greci, nu se poate opri de a zice⁴ :

„Ceia ce deosebește pe Alexandru Ipsilant, prințul Țării Românești, e protecțiunea ce dă artelor și dorința ce are de a avea o condică de legi particulară pentru divanul său și pentru

administratorii de districte; el a tras pentru aceasta în țară-i cîțiva oameni învățați, pe i-a însărcinat a întocmi acea condică".

Printre oamenii chiămați a conlucra la acea operă, care fuse *Pravilniceasca condică a domnului Alexandru Ioan Ipsilant voevod*, cea din schiță de condică civilă promulgată oficial în Principatul Eomănescu Iănăchiță Văcărescu fu unul din cei mai de frunte; osebit de orînduie așternute într-aceea pravilă, dupe povețile experienței sale, toată recușința română și mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legi este curat a sa. Acest din urmă însemnat document, deși se află tipărit fără însă de a se numi vreun redactor, poartă un caracter de mărire de lămurire în idei și în expresiuni, care ne îndeamnă a-l reproduce, s lauda autorului său¹:

„Cu cît este trebuincios povățitorul la un călător ce va să treacă prin locuri pusti să nu rătăcească din drum, în locuri neumbrate, și cu cît are trebuință de lumină unul ce urmează într-o întuneric, ca să nu dea preste prăpăstii și adîncituri, atît sînt de trebuincioase și pravilile la o poliție, ca printr-însele să se povățuiască spre chibzuirea dreptății și adevărului și să nu se șească într-aceea mai trebuincioasă și a toatei bune orînduiei păzitoare, adică la judicatul Dumnezeu (căci noi dupe chipul cel dumnezeiesc nu numai avem a stăpîni pe pămînt, ci și să judica dupe asemănarea judicatorului, tutulor ni s-au dăruit), și măcar că într-știința și în practica chibzuirea omului sînt oareș-care scînteie ale dreptății semănite, dupe care fieșcare, de ar fi să poate să se povățuiască spre dreptate, dupe cum este zis : *ceia ce ție nu place, altuia nu j* căci într-această coprinzătoare poruncă, toată pravila și toată dreptatea se înțelege; dar că curgerea anilor nu înconteneste de a schimba și a prefăce pururea pricinile vieții cele în practică păzitoare, pentru aceia face trebuință a avea o povață mai pe larg. Drept aceia, miluindu-ne Dumnezeu cu domnia acestui prințipat, pe lîngă celelalte faceri de bine, ce ne-am străduit să arătăm la toți de obște, și deosebit la fiecare, am socotit domnia mea că aceasta este cea mai de folositoare nu numai pentru bună petrecere a locuitorilor, ci și pentru cinstea ior, pentru că altă mai mare defăimare nu poate fi la un norod, și mai virtos la cel de bună credință, decît a vieții fără pravili, adică sau să nu aibă pravili, sau să nu urmeze după pravili. Într-această chip am pus domnia mea pe locuitorii Valahiei, care măcar că uneori urma împărăreștilor pravili celor obște, și alte ori obiceiurilor celor pămîntești, care obiceiuri, cu cuvînt că sînt din vechimul sîrguia spre a avea întărire, dar cu toate acestea nici pravilele pururea într-un chip păzea, vechimea obiceiurilor nesmintit ținea, și, cînd cu pravilele strica obiceiurile, cînd iarăși cu obiceiurile se împotriva pravililor, drept aceia, din începutul domniei mele, din multele griji care pe mine le avea, reșea ne cuprind, pîrlejînd vreme cu neîncetate ostenei, am strîns domnia mea, însă din partea cele ce sînt mai trebuincioase spre povățuirea judecăților, iară din obiceiuri mai ales cele mai așternute în țară, asemănîndu-se oareșcum și cu pravilele. Pe lîngă acestea, și alte oareșcare pe care le am de înșine alcătuiind domnia mea din jălbile și pricini ce pe toate zilele se aduc la auzul meu acum la al șaselea an al domniei mele (ce cu mila lui Dumnezeu curge), am așezat nouă alcătuire Pravilă, ca un izvod și îndreptare tuturor celor ce se vor afla judicînd, cu sfat de obște adevericea preasfinții sale mitropolitului și iubitorilor de Dumnezeu episcopi, a velților boierilor domniei mele, ca printr-înșă povățuindu-se, drept să facă și ei hotărîrile judecăților și tot nepăstuiți să-și afe dreptatea lor la limanul bunelor pravili și la toți supușii noștri să se bucurice dreptatea. Căci judicata, dupe cum am zis, este a lui Dumnezeu. Drept aceia s-au învrednicit acestei dregătării de judicatori, se cuvine a ști că pentru orice pricină vor j

1 Tipărită acum din nou grecește și românește de C. N. Brăiloiu, București, 184

cel ce se va osîndi de către dînși fără de dreptate sau cu dreptate, pentru orice fel de vină va fi, de o va odihni cu mulțumită și fără de vîrteală hotărîrea judecătii, nu mai rămîne a se osîndi la judicata cea viitoare, pentru că această pămîntească judicata este a însuși lui Dumnezeu judicata. Dar vai de judecătorul acela ce va mitui la hotărîrile judecătii pentru voie-veghiată, sau va strica dreptatea pentru luare de mită sau va trece cu vederea dreptatea pentru pizmă, căci înfricoșat cuvînt va auzi ca un strîmb judecător de către *dreptul Judecător*, în zioa cea înfricoșată a nefățărniciei judecăți cei viitoare, și nu numai acolo, ci și aici unul ca și acela, aflîndu-se de domnia mea, cu orice mijloc viclenind la hotărîrile judecăților, să știe că nici într-un chip nu va putea scăpa de grea pedeapsa domniei mele".

Stilul și cugetările acestei precuvîntări sînt, dupe spusa unor legiști mai presus decît chiar coprinsul Pravilei lui Ipsilant, care are mai mult meritul de a fi cel dîntîi pas al codificării noastre, azi încă așa de imperfectă¹. Valoarea lucrărilor e însă proporționată și dupe mijlocul în care sînt executate; importanța lor crește cînd concepțiunea le e spontanee și nepregătita de alte încercări anterioare.

Cu asemenea serioase și folositoare ocupațiuni petrecu lănașchiță Văcărescu zilele domniei lui Alexandru Ipsilant, cînd un eveniment ce ni se pare meschin astăzi, dar care avea pe acele timpuri de tiranie și de bănuială, o grea însemnătate, întrerupse liniștea acestei domnii blînde și propășitoare. Lăsăm aci cuvîntul pentru timp mai îndelungat, istoricului contimporan, care ne va descri cu măiestrie rolul important ce îl jucă într-această prilejire²:

„Într-această vreme se afla domn al Țării Rumânești tot înțeleptul Alexandru Ipsilant, care au domnit șapte ani în Țara Rumânească; cu trei ani înaintea mazilei, mă făcuse pe mine spătar al țării, la veleatul 1781, august, făcuse, dupe mine, spătar pe Gheorghe Mavrocordatul și logodise pe fiu-său cel mai mare beizade Constantin. Nu știu însă din ce pricină s-au întîmplat ca luminații fii ai acestui ocîrmuitor amîndoi, la dechemvrie a acestui veleat, să fugă, nu numai din curtea părintească, ci și din Țara Rumânească și să treacă în Ardeal. Eu știind libovul părintesc al domnului ce avea asupra fiilor și mijlocul cu care îi creștea și silința ce făcea ca să-i strălucească în lume cu procopseală de multe științe, mai vîrtos și multa credință cu care se

¹ O dovadă curioasă despre conflictele ce se îveau în judecări pînă în timpul lui Ipsilant, găsim într-o notă scrisă cu mîna pe scoarța unei cărți bisericești de la Snagov; e subscrisă cu un monogram în care abia se deosebește: Mihai C — ... seu, și se vede că e atingătoare de o pricină criminală, de otrăvirea unei soții, culpabilă de necredință. Într-însa se vorbește și despre închisoarea sau *grosul* ce fiecarea spătar trebuia să aibă în casa sa. Iată textul acelei note: „La anul 1780, apr. 11, fiind domn Țării Românești Io Alexandru Ipsilant v.v. și mitropolit Ungrovlah. Kirio Kir Grigorie, am fost trîmis și eu aici, la sfînta mănăstire Snagov surghium, dupe hotărîrea d-lor veliților boieri și din porunca prea înălțatului nostru domn, pentru căci că am urmat cum poruncește s-fta Pravilă bisericească, la cap. 245, și găsindu-mi vină că de ce am urmat Pravilei bisericești și nu am urmat Pravilei politicești, pentru aceia m-au pedepsit, aflîndu-mă aici la închisoare 13 luni și de aci înainte cît va mai fi păcatele mele, șezînd și la d-lui Ianache Văcărescu vel spătar, trei luni închis. Acum mi se poruncește să fiu codoș și pezevenghiu, adică votru, dupe cum scrie sfînta Pravilă bisericească, la cap. 245, și eu ne priimînd să fiu călcătoriu Pravilei bisericești, m-au și globit deosebit de pedeapsă, pentru că stau împotriva Pravilei politicești celei făcute de oameni pămînteni și păcătoși, iar nu de șapte sfinte soboare, cum s-au făcut Pravila bisericească de sfîntii părinți. Să-i judece pe acești ce au fost mie pricinuitori, cum m-au judicat pe mine; și am scris eu și cine va citi, iată să zică, Dumnezeu să-l pomenească și așa iscălitura să-mi citească. Mai 12, 1781".

² *Ist. Impar., otom.*, Mns., p. 195—218. Despre trîmiterea Văcărescului la Viena vorbește și Fotino., trad. de G. Sion, t. II, p. 173.

purta domnul Ipsilant către prea puternica împărăție¹, căci am cunoscut în faptă, at vremele vistieriei, cît și în vremea spătării ce m-am aflat slujind în această domnie a înălțate sale, nu am putut să dau la alt, fuga acestor două îndestulate odrasle, decît că, deosebi de călii elinești și deosebi de hogii turcești, avea și dascălii europiei și de limba franțozească², limba talienească, oameni vrednici de laudă și împodobiti cu multe științe, și poate din isogeograficești luînd *sevdă* ca să vază și țările Europei în simțire și mijlocul cu care se omuieste, și nefind cu puțință ca să meargă sau cu voie împărătească, sau cu voia părinte au cugetat, siliți fiind de rîvna vederii și de căldura vîrstei, să meargă cu acest mijloc; făcut nevăzuți într-o noapte din palaturile domnești și cea mai mare mirare au fost cu putut trece în a doua noapte călări și cu două slugi, oameni de fel brașoveni, potecile pl Prahovii, carele cu greu le putea trece și zioa cei ce se călătoreau în toată vremea pe dîm Rămaseră părinții acufundați într-o nepovestită jale, căci pierduse doi fii ce putea fi pie amîndoi și trupește și sufletește de-a purerea, și temere, căci se afla domn al împărăției otonești, și cu toate că prea înaltul vizir, ce era Izet-pașa în al doilea rînd, care în rîndul dîntii a era de dedese domnia mai sus arătaturii domn, și măcar că mai suszisl vizir n-au lăsat mijl mîngiere și de cinst ce nu-au făcut domnului Ipsilant, dar vrăjmași se înarmaseră, căci găs indemînare de vreme de a pîri; prietenii se trăsaseră, căci pierduseră indemînarea de vreme mai ajutora; *serhaturile* (cetățile și posesiunile turcești) dupe marginea Dunării, însă lba pentru *nizamul* Țării Românești, ce-l păzea mai suszisl domn cu multă strășnicie, striga în o împrilejire de vreme ca aceasta: «Acești ce fug nu sînt încai slugi, ci sînt însuși fii ai domnului, locul de la care fug iaste prea înaltul *devlet*, (împărăție, autoritate, înălțime) otomănesc, fer care părăsesc iaste îndestularea domniei Țării Rumânești; locul la care năvălesc iaste dev chesaricesc, unde cît bilșug? și cîta abondanță? și cîta materie? de a gîndi și cugeta veri va vrea». Înțeleptul domn, dupe scrisorile, dupe sfaturile, dupe blăstemele în cea dupe u cu care prin mulți trîmiși făcu fiilor săi pentru a se întoarce și fuseră în zadar; dar întii al la prea înalta Poartă și făcu *castriet* și prostire³ domniei, rugîndu-se să-l mazilească și ar că nu mai iaste destoinic de a oblădui, măcar că se mai prostise mai înainte și nu primise Po despre altă parte mișcase toate lucrările prin mijlocirea solilor de la Tarigrad; în cea dupe hotărî să trîmiță și soli la Beci pentru aceasta și acel hotărît de a merge sol, fusesi eu. E cu toate că un an și trei luni mai-nainte pierdusem soția cea dîntii, fiica lui Iacovache⁴, rămîind trei copii fără de oblăduire de mumă, pierdusem și pe mumă mea într-această vreme rămaseră fiii și mai fără de oblăduire, *gazretul* însă ce am către credința prea înaltului *devlet* de o parte (căci socoteam întoarcerea acestor două luminate odrasle a fi o slujbă întocmai împărăție) despre altă parte, datorica ce aveam către domnul Ipsilant pentru dragostea întru mă avea, mă făcură ca să las și casa și copiii fără de oblăduitor și pe însăși soția mea doilea, Eleni Caragea, fiica tergimanului Iordache Caragea necununată, căci într-acea zi o purces la Beci, sosise de la Tarigrad prin mijlocirea domnului în curtea domnească; de

¹ Prin *prea puternica împărăție*, lănașchiță denumesc împărăția turcească.

² Asupra profesorului francez al beizadelor lui Alexandru vodă Ipsilant, găsim un toarea însemnare în *Viaggio curioso-scientifico-anticuario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna, fatto di Domenico Sestini*, Firenze, 1815, p. 6: „Il signor Linchou mori in Bukuresti nel mese di Settembre, 1780) maestro de lingua francese, al servizio de Beizade, o figli del principe, uno per nome Constantino, et Demetrio (il primo fu fatto cipe de Valachia ed il secondo mori giovine in Bukuresti) il secondo, venne ad accompagnar per qualche ora di strada ...". Despre origina și destinele familiei Linchou sînt amănunțate numeroase în *Documentele istorice culese din Arhivele Ministeriului de externe din Paris* d. A. I. Odobescu, 3 voi. în 4°, ca suplement la *Colecțiunea Hurmuzaki*, vezi voi. I (an. 1754).

³ își dete demisiunea, abdică din domnie.

⁴ Iacovache Rizo, turgimanul Porții, care scrise în urmă poema grecească intitulată *Mavrogheniada*.

dechemvrie 27 a veleatului 81, purcsei din București cu mitropolitul Grigorie, cu episcopul Rîmnicului, Filaret, cu banul Dimitrache Ghika, care era trâmși dimpreună cu mine pînă la lazaretul Timișului, pentru a îndemna pe mai sus arătații cuconi să se întoarcă înapoi, și cînd nu vor vrea, eu să mă duc pînă la Sibiu, să fac toate lucrările doar de voi putea de acolo să fac ca să-i trimită nemții siliți, și cînd nu va fi cu puțință, atunci să mă duc la Viena să-mi pui solia în lucrare. Dupe ce ajunsem la lazaret și mersem în Brașov, episcopul, banul și eu făcum multă silință spre a-i face să se-ntoarcă și nu întîmpinăm lesnirea, prin gheeneralul Auholtz al Brașovului ce-mi era bine cunoscut încă din răsămirița trecută, făcui multă strădanie să-l ieau și înțelesei însu-mi că eșise treaba din mîna lui. La ghenarie 5 a veleatului 82, purcsei la Sibiu, comandirul Ardealului ce era gheeneralul Pray, îmi era iarăși cunoscut cum și gubernantul Ardealului Bruckental, făcui toate cele ce se putură și cu aceștia și nu fuse cu puțință ca să mi se dea. Deci, la ghenarie 16, purcsei la Beci încă cu un boier grec, paharnicul Hurmuzake ce-l trâmșise domnul acolo ca să mergă împreună cu mine, și cu toate că era o iarnă foarte grea, însă în opt zile am ajuns la Beci; cărțile de solie se trâmșeră la cancelaria curții cu secretarul Rascovici, a doua zi mersei la prințul Kaunitz ce era mare cancelar al curții, dupe ce mă întîmpină cu multă țeremonie și cu multă cinste, îmi zise să fiu încredințat că s-au trâmșit porunci la toți gheeneralii Ardealului ca să îndemneze pe acești doi prințipi să se întoarcă înapoi; dupe ce făcui mulțumită cuviincioasă și mă bucurai, căci înțeleși că au priceput nemții că nu iaste vre-un misteriu deosebit la mijloc, întrebîndu-mă prințul Kaunitz, ciad pohtesc să aib audiență la împăratul? eu, vrînd să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul de la Ardeal, pentru ca să vedem, și, de s-a întors prințipii în Valahia, la audiență să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulțumită, iar de nu s-a întors, atunci să-i fac și rugăciune. Priimi Kaunitz cererea mea, și, zicîndu-mi că eu știu să-mi caut treaba, mă luă de mîna și eșim în sala de *Assemblée*, unde era toți ambasadorii curților adunați și cele mai strălucite dame din Viena; făcui cunoștință cu toții și mă întîmpinară cu libov și cinste, atîta încît ambasadorul Spaniei mă și pohti ca să merg la balul ce vrea să dea a doua seară el, dupe obiceiul ce au la carnavaluri. Pînă a nu sosi eu la Beci, cu vreo douăzeci de zile mai înainte, purcsesese de la Beci în Italia, marele duca al Rusiei, Pavai, ce venise acolo pentru logodna comnată-sei ce am arătat mai sus și pentru înuoierea alianței ce făcuse aceste două curți, de care mă *plioforisi* pe larg, într-această seară dar, prințul Kaunitz, ce vrea să-mi arate o blană de samur și o tabachere cu berleanturi ce-i dăruise grand-duca al Rusiei, găsi pricină cu a-mi lăuda blanele de samur cu care eram eu îmbrăcat (căci obicinuiesc europcii să arate la aceste o simplicita și la oamenii acei ce-i văd întăi, și pe mine la această *Assemblée*, mă descinsese damele și de brîu, pentru ca să-mi vază șalul), dupe lauda ce-mi făcu prințul blanelor mele, întrebă de ce preț sînt samurii? Îi răspunsei. Îmi zise: «Să-ți arăt o blană de samur ce mi-a dăruit moștenitorul Rusiei și mă rog să mi-o prețuiești». Aduse blana și o puse pe un biliard, eu înțelesei pentru ce mi-o arată și că nu era scoposul prețuirea; îi răspunsei cum că blanele de samur nici cînd iaste soare, nici cînd iaste noapte, nu se pot prețui bine; această blană însă, socotindu-se locul de la care s-au dat și locul la care s-au dat, nu are preț, și eu, de o aș fi văzut și zioa, nu sînt destoinic ca să o prețuiesc. Cu acest fel de întrebări și răspunsuri am trecut acea noapte pînă la un ceas dupe 12, și așa m-am întors la gazda mea. A doua-zi, duminică, ani primit cu ștafetă înștiințare de la București că s-au mazilat domnul Țărei Rumânești, Alexandru Ipsilant, dupe cererea ce făcuse și cum că s-au făcut domn Nicolae Caragea, tergimanul divanului împărătesc, și Mihalache Suțul ce era capichehaia al țării s-a făcut tergiman, și mi se scria de către mitropolitul țării și de către boierii de la București, cum că, de vreme ce sînt și eu orînduit caimacam și mi se coprinde numele în فرمانul împărătesc de căimăcămie, să las toate trebile acolo și să viu la București cu ștafetă, întîii am mers la contele Cobenzl ce era vițe-cancelariu și dimpreună cu dînsul am mers la

prințul Kaunitz și i-am dat această vestire; prințul Kaunitz și m-au întrebat cu mira „— Pentru ce s-au mazilat domnul Alexandru vodă? Au doare s-au turbat Poarta pentru dosil filor săi?” Eu și i-am arătat că Poarta nu urmează să se turbure, fiind-că deși au dosit dosit la loc prietenesc, de la care, cînd îi va cere, nu are nici un fel de îndoială că nu-i va lua, și am arătat că Poarta pînă acum în formă nu știe de aceasta; numai prințul Alexandru, aflîndu-se afară din sineși pentru multa întristare, și-a cerut mazilia și Poarta i-o au cu multă *musaa*de (condescendență); deci fiind-că eu sînt orînduit un logotente de d nien la regență, face trebuință să purcez. Mi-au zis că nu poci să purced pînă nu voi lua audiență de la împăratul și îndată au făcut *tahis* înscris la chesarul pricina și eu de acolo m-am dus la toți ambasadorii de i-am *heretisit* cu bileteri și, întorcîndu-mă la gazdă să prînzesc, au venit toți ambasadorii la mine de m-au *heretisit* cu bileteri. Monsieur Breteuil, ambasadorul Francei ce era un om cu un deosebit duh, în bilet mi-au făcut și chiămare în al treilea seară și la balul său, socotind că voi șede la Beci, și-mi făcea mai multe țeremonii decît toți, pentru ca să arate cu aceasta deosebit *shessis* către prea înaltul *devlet*, și eu mă purtam către dînsul cum un turc și cerca mare plăcere; n-au ținut însă aceasta mult, că peste trei ceasuri au făcut *tahisul buiurdusit* de la împăratul, către șambelanul cel mare, ca să mă înștiințeze să merg a doua zi la curte să-mi dea audiență la 10 ceasuri. Într-această seară am mers la balul solului Spaniei, unde era toți cei mari ai Beciului pînă și arhiduca Maximilian, fratele chesarului ce iaste acum elector al Coloniei. A doua zi la 10 ceasuri am mers la curte și, întrînd în curtea dîntîi cu carîta, căci în curtea de a doua numai familia împărătească intră, m-am dat jos scară și m-am suit într-un foișor cu stîlpii de marmură ce-i țin în spinare lei; într-această curte dintr-ai curții nu se vede nici pasăre, decît numai acei ce sînt orînduiți de a primi audiență, și vreme ce guardie de ostași iaste afară din curte. Am trecut într-o sală unde am găsit un gardia corpului cea nemțească, care m-au și întrebat de sînt eu boerul din Valahia, și au cîdinaintea mea¹, remîndu-mi slugile aci; am mai mers două sale pînă la ușa divanului împăratesc ce are *tahtul*, de acolo, găsind trei gvardii din *somatofilaci* (*gardes du corps*) un neam un ungur și un leah, cu cîiafeturile (armurele) lor fieștecare, s-au întors gardia cea dîntîi la locul ei ce ținea pușcă și dintr-acești trei ce păzea aci cu săbiile scoase, au căzut neamțul înaintea mea și am trecut prin divanul ce se numește sala de audiență. Această are un *taht* cu baldachin tot de aur lucrat, perdeaoa ce se spînzură de la baladachin și dosurile sînt tot de sîrmă și mîrgăritar frumos, această sală, de o parte are ferestre și de o parte are ferestre de oglindă dintr-această sală am trecut într-alta iar cu *taht* mai mic de frînghie², dintr-aceia am intrat într-o cameră mare unde păzea la ușa gabinetului chesarului un *dejour* șambelan cu chîie, acesta era și gheeneral; ne-au primit cu cinste și ne-au poffit cu țeremonie să așteptăm puțin pînă va da de veste împăratului și mergînd, se întoarse în grab, căci împăratul era în alt gal și mai-nainte ne spuse: «Acum iese!» N-apucă să sfîrșească vorba și se sună un clopoțel, îndată se răpezi șambelanul și trase de la perdea un cloș de fir și se ridică perdeaoa și făcu semn să intru în casă. Întrînd la ușă, văzui pe chesarul în mijlocul casei fără de cap în picere și, de loc călcînd doi pași, am îngenunchiat turcește și puindu-mi capul în pămînt vrînd să-l ardîc, m-am pomenit cu mîna chesarului la cap, zicîndu-mi că nu face trebuință această țeremonie și să mă aridic și vrînd să-i sărut mîna, a tras-o și m-au cunoscut de mîna văzuse la 73, la Brașov și-n-dată mi-au spus: «Sinior Vacarescule, d-ta în Viena, cum fost cu puțință a veni, aflîndu-te și consilier al prințipatului?» Am răspuns cu multă simpatie că un prințipat plin de jale și un prințip plin de întristăciune îmi au dat lacrimile la ochi pumni, rugîndu-mi-se ca să le aduc și să le vărs la picioarele sfintei tale măriri, și să mă izbăve printr-această vărsare a lacrimilor lor, să deșert din comorile cele nedeșertate ale milos

¹ Adică a închinat armele și mi-a lăsat loc să trec înainte.

² Stofă prețioasă țesută cu mătase, *brocard*.

tale o clemență spre a înveseli acești ochi cu vederea întoarcerii acestor doi fii ai prințului Ipsilant în Valahia ! M-au întrebat: „Pentru ce pricină au dosit” ? — Am răspuns că de se dă pentru un rău, răul nu iaste alt decît multa îndestulare și răsfațaciune. M-au întrebat de au duh și ce cugetez? I am arătat că duhul-i-au îndemnat să facă această pornire¹, iar cugetul nu urmează a fi alt decît a se învrednici la mai multă îndestulare decît accia ce au avut în Valahia. Mi-au răspuns că aici aceasta nu se dobîndește așa lesne, ci și cu slujbă multă și cu vreme prelungită, și-mi zise : «Pot avea vre un venit al lor deosebit de unde-va»? îi arătai că cine dosește de la noi iaste lege a pierde și cîte nemișcătoare are. îmi zise : «Și cum au socotit că pot trăi aici ? Aci slujesc prințipii din Germania cu 20 florinți leafă pe lună, dar trăiesc cu rendite de la casele lor ». Am răspuns că, de ar fi, putut ști aceasta, poate n-ar fi făcut această îndrăzneală, ci rîvna ca să vază lucruri ce nu putea vedea cu voie, și tinerețile i-a făcut a face această pornire care, deosebi de văzută întristarea ce au adus părinților, au pricinuit și o gîndită necinste patriei noastre. îmi răspunse că au trimis porunci pe la gheeneralii Ardealului să-i îndemneze a se întoarce în țară. Răspunsei că iaste și rușinea și necinstea ce socotesc că pot avea de se vor întoarce, care numai cu îndemînare nu-i va lăsa să se întoarcă, de nu vor fi și siliți. îmi zise : «Cînd îi voi sili, ating azilul împărăției ». Răspunsei că azilul tuturor împărățiilor iaste cinstea împărățiilor și de toată lumea iaste rîvnit azilul tuturor împărățiilor, pentru rifugiul și scăparea tuturor, însă azilul iaste azil, cînd se va socoti ca un azil și cînd i se vor păzi canoanele și regulile lui. Azilul se cuvine a-l dobîndi acei ce dosesc de la un mare rău și pieire și primejdie, unii ca accia cînd îl vor afla de la verice împărăție, atunci se cunoaște cinstea și canoanele azilului, iar cînd dosește nescine de la bine, pentru a nu petrece bine, din neștiință numai și fără nici o vină și mai virtos pentru a pricinui și altora rău, acela, cîd nu se va întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului, căci iaste lucru împotriva lor, și azilul pentru a-și păzi însușirea lui, însuși se silește din canoanele lui să silească întoarcerea aceluia. Mi-a zis : «Bravo ! Domnia ta îmi grăiești cu duh și cu dreptate, dar cum poti să fac tot trupul ostășesc să o știe aceasta?» Am zis că a fi tot trupul ostășesc indisciplinat și pedepsit iaste destul a ști fără de a întreba, că sfînta ta mărire nu face lucru împotriva azilului, nici a cinstii împărătesei, și am mai zis : «Prea milostove împărate ! eu știu că neîndestularea eloguenței mele nu poate trage milostivirea împărăteștei tale măriri asupra acestei pricinii, a caria nenorocirea și vina de a nu se săvîrși dupe cererea soliei mele nu iasta alta decît vîrsta mea, căci aflîndu-mă cel mai tînăr în adunarea consiliului Valahiei, neputința vîrstei și a bătrîneților nu-au slobozit să vie vreunul din cei mai bătrîni și în vîrstă și în știință, ca să poată pricinui cu înlesnire această facere de bine la o obște, și pe lîn găosteneala ce cu multă cinste și slavă a mea am făcut pînă a veni, îmi pierz și puțina reputație și *ipolipsis* de la prințipatul Valahiei, unde pe lîngă întristarea ce am de pricina acestei întîmplări, mi se mai grămădește și alta cu a nu mă fi putut arăta destoinic a o săvîrși și a nu fi fost vrednic să dobîndesc dreptatea nici de la însuși dreptatea ce ești împărăția ta». Deodată, puindu-și mîna pe pept, mi-au spus : « Îți făgăduiesc pe împărăteasca mea parolă că nici în țările mele, nici în slujba mea nu-i voi ținea și-i voi întoarce în Turcia fără de alt, numai trebuie să-i aduc întîi aici ca să le sigurepsesc buna petrecere, ci nu griji, și te mulțumești cu aceasta?» mă întrebă. I-am răspuns, îngenunchind, că foarte mă mulțumesc, căci aceasta iasta și mai împărătească faptă, căci iaste plină de iubire

¹ Spre întărirea celor zise aici, vom cita pe Jacques Dellaway, chapellain et medecin de l'ambassade anglaise à la Porte otomane : *Constantinople ancienne*, trad. de Tanglais par Andre Morellet, Paris, an. VII, 8, t. I d. 170 : „Le chef de la famille Ipsilanti a ete deux fois prince de Moldavie et une fois de Valachie. Il fut fait prisonier par les Autrichiens dans la derniere guerre, delivre à la paix et exile dans File de Rhodes, d'ou il a ete rapelle depuis. Son fils est un des jeunes nobles de sa nation le plus aimable et le plus instruit. Aux connaissances orientales il reunit celle des langues classiques et de celles de TEurope moderne. S'il arrive aux grandes places, il montrera vraisemblablement la reunion rare parmi les compatriotes de l'homme instruit et du protecteur des lettres”.

de omenire. M-au *heretisit* de căimăcămie și m-au întrebat pentru mazilie; mi-au făcut mîntrebări de Țarigrad, de Valahia, de obiceiuri și altele, țîindu-ne două ceasuri și mai bin răspunzîndu-i la toate dupe cuviință, i-am spus că mă rog să aibe voie să purcez, căci mă besc și m-am rugat să aib îndoite pașaporturi, și de drumul Sibiului și de drumul Timișului. « Le vei avea, mi-au zis și mai stînd puțintel ne-au zis : Vă urez bună călătorie ». — Și făcînd mulțumită cu îngenunchiere, s-au tras la gabinet și așa am eșit din lăîntru, căci nu eși nimeni de la audiența din gabinet pînă nu se trage însuși întîi. Dupe ce am eșit din lăîntru am mers la gazdă și la gazdă, la masă încă aflîndu-mă, au venit un canțelist de la canțel curții și mi-au adus două pașaporturi precum cerusem de la împăratul și deosebită poruncă către gheeneralul Zetfis comandirul Timișvarului ca, de voi merge pe la Timișvar——, să aducă dea zece husari cu cai de poște împărătești, să mă aducă pînă la hotar, și așa sculîndu-mă de la masă, am mai șezut pînă au înoptat și seara la șase ceasuri nemțești am ieșit din Viena și am venit la poștia de la Fischement și acolo am dormit. Patru zile am șezut în Beci numărînd purcegînd, am sosit la Timișvar și de acolo, știind turbarea ce au *serhaturile* și chibzînd că se vor fi înștiințat de mergerea mea la Beci și de așa fi mers pe la Mehadia cu huse, ce-mi orînduiseră pentru paza drumului și pentru cinste, putea să se facă zvon pe la cafenele că m-am dus să aduc catane, iar nu fii domnului, și ca să nu mai dau pricină de turbare țîindu-mă am lăsat acel drum ce-mi era mai îndemînă și mai aproape să intru în țară, și am venit pe la Sibiul. Aci sosînd, am găsit pe domnul Ipsilant purces la Giurgiu, și eu rămîind aici ca un caiman, am înștiințat de toate mării-sale, cu spătarul Mavrocordat ce pentru aceasta îl lăsase în țară, deci, dupe patru luni au purces și beizadelele de la Beci cu curierii și au mers la Țarigrad și la Beligrad. Dupe Paște au venit și domnul Nicolae Caragea, care m-au orînduit iarăș în drumul toria spătăriei în al doilea rînd, și dupe șase luni, din voia lui Dumnezeu întîmplîndu-se mîntrebări și celei de a doua soție ai mele, îmi a dat întru a treia căsătorie, pe a cincilea fiică a mea — sale, la veletul 1783”.

Acest interesant fragment ne strămîntă din naiva poveste, uzi de cronicarii noștri, în cercul celor mai delicate memorialuri diplomatice. Cu costumul său oriental, cu limba sa cam încîlcită, Iănăchiță Văcărescu, la Viena, un diplomat vrednic de a lupta în fineță și în curtenie cu iudei și cu turci, și cu un prinț de Kaunitz, cu amabilul baron de Breteuil; dinaintea lui Iosef al II-lea, el se ridică din prosternarea orientală ca să dea cortezului împărat o lecție de dreptul gintelor și să-i smulgă, printr-o măiestreață elocventă, o făgăduială solemnă în favoarea misiunii sale. Un simțimînt de mîntrebări trebuie să coprinză inima oricui român, vîzînd că odinioară, și că a fost așa de bine reprezentată în străinătate și totdeodată o pădure de rău, că așa oameni demni n-au trăit într-o epocă cu interese nalte. Ce apărători puternici și măiestri ar fi găsit într-inșii dreptății țării uitate și adormite pe atunci în pulberea umilirii.

Într-adevăr Iănăchiță Văcărescu avea toate calitățile unui adevărat diplomat, învățat, fin, și elocuent, el știa să fie în tot felul amabil. Văcărescu sa privată ne-o dovedește și, fără de a arunca vreun prepus asupra curții casnice a celor trei soții succesive ale sale, ni s-a spus că adînc în inima lui fluturatică se simțea rănită de amoruri ilicite; atunci imajinarea lui poetică se aprindea și, înstrunînd coarde românești pe lira Anacreon sau pe a lui Catul, el își descria patima printr-o glumeață adevărată, precum

„Într-un copaciu zariflor
Un șoim prins în lășișor,

Strigă amar, ciripind,
Norocul său blăstemind :
— Multe paseri am vînat
Și-mi ziceau *Șoim minunat!*
Iar aici laț fiind întins,
Cum am dat, pe loc m-am prins,
De inimă, ... nu de cap !...
N-am nădejde să mai scap !"

sau printr-o veselă comparațiune, zicînd iubitei sale :

„Tu ești puișor canar !
Nu te hrănești cu zahăr,
Nici măcar cu cîniepioară,
Ci hrăpești o inimioară
Ge-ai făcut-o jertfă ție î...
Ce-ai cu ea de gînd, nu știe

Apoi, altă dată, unei neînduplecate care rămînea nesimțitoare la rugăciunile și la suferințele sale, poetul, vrînd să-i arate și reprobarea lumii și disperarea lui, zicea :

„D-a avea milostivire	Iar firea arătată
Nu-i lucru peste fire,	D-a fi ne-nduplecată,
Și cei ce au simțire	De obște-i defăimată.
Nu pot tăgădui.	N-am ce povățui!"

Alte ori, amant gelos dar prevăzător, el își exprimă sfieța nehotărîre printr-aceste grațioase terțete, a căror corecțiune și eleganță va rămîne în veci grea de imitat:

„într-o grădină,
Lîng-o tulpină,
Zări o floare ca o lumină.
S-o tai, se strică î
S-o las, mi-e frică
Că vine altul și mi-o ridică V'

Cu toate acestea, se vede că el nu cădea în totdeauna într-așa exces de conștiință și mai adesea nu sta mult la îndoială ca să culeagă florile plăcerii; într-a sa locuință, plină de toată îmbilșugarea unei vechi curți boierești¹, nobilul poet știuse a se înconjura, cu orafinare adevărat orientată, de toate mulțumirile spirituale, de toate desfătările simțurilor². O

¹ Aceste versuri sînt din exemplele date de autor în gramatica sa.

² Casele de pe podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei), în fața Uliței franceze (Str. Carol I), pe care le-a prefăcut d-l Dimitrie Bellu, erau ale lui Iănăchiță Văcărescu.

³ Episcopul Grigorie al Argeșului, unul din cei mai învățați și demni de laudă călugări, spunea că, pe cînd se afla cu locuința în mitropolie, fiind archimandrit, la un Paște venind spătarul Iănăchiță Văcărescu cu mare paradă la mitropolie ca să vizitese pe mitropolitul Dositei, și văzîndu-l, cu dragoste i-a chiămat lîngă dînsul, la cercetat și la întreat totdeauna de ce n-a venit niciodată acasă la dînsul, cînd știe cît îl prețuiește, ca pe toți cei ce sînt împodobiți cu toate darurile învățătorei și ale purtării, înțelepțești. Așa, înduplecîndu-se, s-a dus într-o zi să-l găsească și iată ce spunea bietul călugăr de atîta lux : „Dar cînd mă apropii de poarta cea

mulțime de fete, tinere și gingașe nimfe și baiadere, îmbrăcate cu o mai luxoase veșminte, cu rochii de șaluri, și de sevaiu, cu ii de boran și zăbranic bogat cusute, îl slujeau, unînd pe lîngă serviciul casnic, talentele desfătătoare al danțului, al cîntării și al muzicii instrumentale. Nou Agamemnon el se înconjurase de o mulțime de Briseide. Mei Tersii nu lipsi petrecerilor sale și Pitulicea țiganca, bufon femeiesc ce alerga atunci prin casele boierești, propunînd tutulor serviciile sale înlesnitoare deștepta adesea rîsurile oaspeților prin titlul familiar de *vere spătare* !, pe declarațiunile amoroase și prin cînticele de dor ce ea adresa veselului boier. O scriere curioasă din acea epocă, poema în versuri grecești a unui mece călătorise prin tot Orientul, ne dezvăluie pe scurt tainele aceluia tîm de padișah¹).

Cu toate aceste aplecări fastuoase și chiar uneori destrămate, coa celei mai delicate simțiciuni nu lipsi din inima sa poetică. Două strofe de formă simplă și grațioasă, și apoi și duioasa elegie, *Amărîta turturea*, care poezia poporană de mult a coprins-o în întinsul său domen, destăinuie simțimintele de adîncă durere ce se revărsară în inima lui Iănăchiță după morțile răpezi și succesive ale soțiilor sale dîntii. Transcriem aici rînd aceste două poetice nestemate, în care cea mai aspră critică va a foarte puțin de censurat:

„Amărîta turturea
Cînd rămîne singurea,
Căci soția și-a răpus,
Jalea ei nu e de spus.
Cît trăiește, tot jelește
Și nu se mai însoțește I

mare, dodată mă opri, văzui o mulțime de oameni înarmați cu tot felul de arme, seim slujitori, arnăuți, panduri; fel de fel de strigări s-auzeau, totdodată răsunînd trîmbițele, su și tobele; mulțime de cai, mulți armăsari nechezînd, povolnici, iedecuri cu harșale de sus p jos strălucînd de aur și de argint. Mă strecurai cum putui pînă lîngă poarta scări; acolo întîmpia pe alții, înarmați cu sulițe lungi, cu buzdugane groase, cu puști, cu pistoale; tare spăimîntat tot înaintea, nevăzînd pe cineva ca să mă oprească, ajunsei la ușa sălei cei mari; acolo îmi s punse vederile lumina flăcărilor de niște mangle de tombak poleit, un sunet plăcut de viori naie, de tambure, amestecat cu glasuri femeiești, dulci și pătrunzătoare, mă fermecară și p că îmi legară minele și picioarele în fiare; nu mai știu cum d-odată mă aflai sculat răpede în fuga mare, trecînd peste cite spusei, abia am nimerit poarta cea mare a curții și am mulțum lui Dumnezeu, căci m-am văzut cu picioarele slobode scăpat din asemenea ispite".

Aceste cuvinte ale smeritului călugăr ne dau o idee despre curtea ostășească a spătarului și despre interiorul desfătător al satrapului.

¹ "Ep^7|Xo< ; r| S7|Ux>xpi#7|paxXs£TO<; M7|XaY)Xoo TOU HepStxapi laTpou, 1817, t. I. p.

„'0 "Ap^cov Baxapstfoc; \LZ el^s }|Lucmxov xal tfuu-PouXov xal <p£Xov xal &q olxiaxov, 'E|ii TOLC; rjSovos TOU, epis TX Xu7ry|pa, 'Eu,£ roxjq epco7as TOU ^iXouae 9avspa, Ho|> ã&xruLoq xoxcova TOV 9av7|, 7) TpeXv), TI<; 9p6v|to<, TI? crc09pcov, TI? £o|xop9os 7roXi>. 'OTCOI (XTO T-X< 8ooXa<; Ssv ^TOV TCO7OLTCT) xal TIC; T6V evTEc?TaO-7), xs9avyj, exu^po>7ry), TI apxcov .rtavvaxtTdas; va zxr| TY)V eux^v ! Hap#ivov arc' -rae; SouXae; Sev okpive 4*^X^ 1 npOTcpYjixa xal TOU7O Tpaov, apxovTixov I xal ESTcov dpx^VTCOV 7roXXa suysvtx^v I"

Trece prin flori, prin livele ;
Nu se uită, nici nu vede.

Și când șeade câteodată,
Tot pe ramură uscată;
Umblă prin dumbrav-adîncă;
Nici nu bea, nici nu mănîncă.

Unde vede apă rece,
Ea o turbură și trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură și bea.

Trece prin pădurea verde
Și se duce de se pierde;
Zboară pînă de tot cade,
Dar pe lemn verde nu șeade;

Unde vede vînătorul,
Acolo o duce dorul,
Ga s-o vază, s-o lovească,
Să nu se mai pedepsească...

Gînd o biată păsărică
Atît inima își strică
încît dorește să moară
Pentru a sa soțioară,

Dar eu, om de-naltă fire,
Decît ea mai cu simțire,
Cum poate să-mi fie bine?...
Oh ! amar și vai de mine !"

„La o-ntristare
Amară foarte
— încît cel ce-o are
Să-și roage moarte,
N-ai ce să faci !

Nu-i mîngîiere
Nici e puțință
Acel ce pier
Să-ți dea credință;
Trebui să taci!"

În sfîrșit, să mai culegem dintre puținele versuri rămase de la
acest părinte al limbei noastre, o frumoasă canzonetă de ton elegiac,
unde se resfață o dulce și mîngîioasă compătimire:

„Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?
Arată ce te muncește,
Ce boală te chinuște?

Fă-o cunoscută mie,
Ca să-ți caut doctorie.
Te rog fă-mă a pricepe
Boala din ce ți se-ncepe?

¹ Această poezie figurează printre modele de versificațiuni date în gramatica autorului.

Arată, spune, n-ascunde,
Dă-mi un cuvînt și-mi răspunde;
Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?"

Negreșit, că toate aceste mici floricele poetice au fost scrise în cî
un răpede moment de inspirațiune și că-ntrînsele nu trebuie să cău
siliințele unui poet cu cuget de autor¹. Pentru Iănăchiță Văcăres
muza era fecioara ce-i procura un minut de plăcere; omul politic, om
serios avea mai grave preocupățiuni.

Spătar în al doilea rînd sub Mcolae vodă Caragea, el gătește tu
cilor un pod pe Dunăre la Brăila și le adună zaherea la Silistra²; dar pe
un an, 1783, august, vine domn Mihail Suțu și, la 2 iunie, 1784, acesta
face vistier pentru a cincea oară și atunci încă el pregătește proviziuni
face un pod la Silistra pentru oastea otomană ce avea să înceapă războ
cu Austria³.

La 1786, Poarta, dupe un capriciu a lui Capudan-pașa, întreru
șirul prinților aleși din Fanar și trămite domn Țării Eomînești pe un t
maci ce fusese simplu pescar în insula Poros, Mcolae Mavrogheni. Acea
infracțiune la regulele urmate acum șaptezeci de ani, produce o ma
indignațiune printre boierii români și, cu toate că Ianache Văcărescu
numit îndată (1787, ianuarie), din vistier, dvornic⁴, el însă nu poate suf
pe acest „om prost și la fire și la gîndire și la simțire”⁵. Ura lui e așa
neîmpăcată încît cînd, în memorialul său, vine vremea ca să vorbeas
despre dînsul, el începe spunînd⁶:

„Mavrogheni sosind în țară dete pricină tuturor a rămîne încremeniți dupe ce l-au vă
ektrom sau poznă a țării asemenea. Ge să povestesc cu faptele și lucrările acestuia? fiindu
rușine să le iau în condei; de aceia și le las la cei ce scriu anele domnilor ca să facă acea
osteneală dupe datoria la care s-au supus”.

Cu toate acestea el urmează a povesti întîmplările războiului în c
întreprinzătorul Mavrogheni își are și el un rol însemnat, dar nu înceteaz
a-i critica faptele și a plînge relele ce el a adus peste țară⁷:

„în multe rînduri i-am arătat aceste stricăciuni ce le pricinau și la devlet și la țară
dar cui să zic?”

Dezgustul și mînia Văcărescului ajung pînă la desperare.

Dar să întrerupem cursul acestor nevoi politice, care vor arunca via
sa într-o nouă fază de turburări, și să ne oprim, în anul 1787, la tipări
unei scrieri însemnate a lui. La acest an a ieșit de subt tipar cartea inti
lată :

„Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduiei
gramaticiei rumânești, adunate și alcătuite acum întii de dumnealui Ianache

¹ Mai multe din aceste poezii au fost publicate cu modifi cațiuni în deosebitele volume
cîntice ale lui Anton Pan.

² Ist. împăr. otom., Mns., p. 270.

³ Idem, p. 223.

⁴ Idem, p. 227.

⁵ Idem, p. 226.

⁶ Idem.

⁷ Idem. p. 232.

Văcărescul, cel de acum dikeofilaxul bisericeii cei mari a Răsăritului și mare vistier a prințipaiului Valahiei; se hărăzește de însuși la prea cinstitul, sfințitul de dumnezeu iubitor episcop sfinței episcopii Rîmnicului, Teir Filaret. Tipărite cu porunca și blagoslovenia sfinții sale acum, în domnia prea înaltului și prea luminatului prințip a toatei Ungro-Vlahiei Nicolae Mavrogheni voevod. în arhieria sfințitului și alesului de Dumnezeu mitropolit și arhiepiscop a țarei, Mr Grigorie. La leat 1787, în tipografia sfinței episcopii a Rîmnicului, de Georgie Popa Costadin tip. Rîmnicului".

În același an apărea, timpărită acum într-o al doilea rînd, în Viena Austriei, la Iosif noblu de Burțbek, împărătescul și crăiescul al curții tipograf și bibliopol, o a doua edițiune din aceeași scriere, dar fără de precuvîntarea adresată către episcopul Eîmnicului Filaret. Însă, atît acest personagiu cît și dedicațiunea cărții, au importanța lor. Mai întii acest Filaret, om luminat și iubitor de țară, odinioară arhieru sub titlu de *Mireofo*, se alesese episcop la 1780 și urmase cu stăruință tipărirea mineelor românești pe care el, cu predecesorul său episcopul Chesarie, le tradusesese în limba pămînteană¹. Întoarcerea succesivă a cărților bisericești pe limba națională de la Matei vodă Basarab încoace, are o însemnătate mare în istoria literară a limbei noastre. Acestui vrednic de laudă cleric închină lănachiță scrierea sa și dedicațiunea este prin sineși o laudă elocuentă a episcopului și o destăinuire pe scurt a ideilor mărețe ce mișcau sufletul autorului. Eeproducem părțile mai însemnate dintr-însa :

„... Și la cine altul se cuvîne a se arătare meșteșugul cuvîntului decît la îndreptătoriu de cuvînt adevărat? Și la ce alt se poate cerca metalul aurului și argintului decît la piatra cea cercătoare? Dumnezeiască providența care te-au povățuit spre rîvna acestei învredniciri, de a fi adică îndreptătoriu de cuvîntul adevărului său, te-au gătît mai înainte ca pe un vas priimitoriu de acest mai presus de tot cuvîntul firesc dar, împodobindu-te și cu știința cuvîntului firesc și, (sau pentru căci erai împodobit cu sciința cuvîntării firești, te-au făcut îndreptătoriu și cuvîntării cei peste fire, sau pentru căci te-au ales a fi îndeptătoriu și cuvîntării cei peste fire, te-au împodobit și cu știința cuvîntului firesc), acum ești îndreptătoriu și al unui cuvînt și al altuia.

Deci un binecredincios al acestui cuvînt ce propăvediuiești, care poate s-au amăgît socotind că au alcătuit un meșteșug al cuvîntului grămătesc prin care să poată dobîndi și știința cuvîntului firesc, la cine se cuvîne să-l aducă? la cine să-l cercce? și la cine să-l hărăzească altul decît ia cea întru toate vrednicie a ta?

Dar cînd și Gramatica aceasta, sau mai bine să zic *Observații asupra idiotismei limbei noastre* în starea ce se află acum, dupe regulile grărnătescești, nu este de altă limbă ce fieșceșicare nu au cîte puține gramatici, ci este de limba rumânească ce nu are în starea ei nici una pînă acum, limba patriei noastre, prin care cuvîntăm, limba cu care ne închinăm marelui Dumnezeu proslăvind întru închinăciunea Treimii cei de o ființă, limba cu care cuvîntînd petrecem viețuirea aceasta vremelnică și nădăjduind dobîndirea aceii statornice, ne străduim a cîștiga.

Și către aceasta, cînd urmează ca și această gramatică să-și iea începutul său din Mehedinți și Romanați, iarăși de eparchia sfințirii tale de unde au început a i se zămislî, au a nu fire, au perzania ei, ce mai rămîne să fac alt decît la iubitorul de cuvînt și fericitul tău suflet să o hărăzesc?

¹ *Istoria bisericească*, tradusă românește de Alex. Genoglu-Lesviodax, București, 1845, p. 437.

i¹ oeecepsAqiH

i¹ ^ i r l - ^ iirttam mm Q?*xi* n*oț r«k«j*ri-

» Xj, JtOwMi Uf • K 6 ft^-

1« i U § 2 JNi?e*&#i* * Pil M<V fn**î,4

l i «jTr&B* iți «?# Intrm& Gtmytefi *

L , iiA€roretrii fi\$T%ox

RÎÎS» i«5i>i« ffHrorie.

.Ti

Înăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă. Rîmnic, 1787. Foaia de titlu. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.*

Știut este la știința sfințeniei tale că marele acela Traian împăratul romanilor dupe ce, nesuferind a mai plăti tribut și a da dașe la craiul dacilor, care încă de la Domețian rămăsesse în regulă și, dupe ce au venit aici în două rânduri în crăia dacilor și au trecut apa Istrului sau a Dunării pe trecerea cea de piatră ce iese în județul Mehedinților, a caria se vede rămășița stâlpilor și pînă astăzi, la anul 104 de la Hristos, trecînd prin Țara Românească și supuindu-se țara aceasta ... la al doilea bătălie și război au pierit craiul Decebal, a căruia i-au adus capul la Roma și i-au supus crăia la scripturile romanicești și dupe ce s-au și numit Dacicu.... voind să-și facă stăpînirea ohavnică și fără nici o îngrijare, au adus mulțime de latini și italieni aici, și dintr-aceia cei ce s-au așezat întru sălășluire aici, întîii au coprins județul Romanaților, care le poartă și numele și pînă acum și din preună cu acela și celelalte ale creștineștei tale eparhii; apoi s-au întins și în celelalte și în Transilvania și în Moldova și spre ținuturile Timișvarului și pe marginile Ungariei și pe apa Tisei în sus, în toată crăia dacilor....

Ar fi lucru de mirare, și îl poate socoti fieșceșicine, cum în vreme de 1681 de ani, a nu se afla vreun om ca să grijască să coprinză starea limbii prin mijlocul a vreunei grămăticii și să adune termenii filosofici prin vreun dicționar ca să poată tălmăci cu înlesnire cărțile de știință în limba rumânească și să nu mai puie în osteneală pe locuitorii acestor eparhii ce vor pohti să fie știitori de științe și filosofie, ca să învețe altă limbă străină, întru care să le afle acestea....

De aceia și cugetînd să aduc și această limbă a noastră în sistemă grămătică dupe staiea ce se află acum și socotînd că au a nu fire sau perzania ei cea dinceput din eparhia sfințeniei tale s-au zămislit, iubirii tale de Dumnezeu se cuvine să o hărăzesc, ca iarăși întru acea eparhie zămislindu-se de acolo să i se facă și nașterea și creșterea în celelalte părți, precum și a nu fire dupe dreptate și cuviință.

Înțelepte părinte î am ostenit ostenind și am obosit străduindu-mă, nu ca să fac gramatică, ci numai băgări de seamă asupra gramăticiei limbii noastre. Un dumnezeiesc părinte și dascăl bisericesc (marele Vasilie) m-au supus întru această trudă cu a mă face vinovat cînd nu voi face un bine ce aș putea, întocmai ca cum aș fi făcut răul ce este văzut. Un filosof latin (Seneca) mi-au dat în tot moment inimă și curagiu zicîndu-mi: *nici un lucru nu este greu a se birui de către lucrarea îndesită și cu tîrîe, și de către silința cea cu scumpătate*. De cîte ori am luat condeiu să scriu, de atîtea ori am și hotărît să mă părăsesc de această epiherimă grea și după ce am sosit la această stare, nu poci iarăși să numesc Gramatică această alcătuire, fără de numai Băgări de seamă asupra idiotismei limbii noastre spre regulile grămăticicești; de am a cădea în vină căci am făcut, un om plin de amathie și neștiință, această îndrăzneală să scoț acest-fel de carte în vedeală, învinovățirea-mi este iubirea patriei, a vecinătății și a rumânilor ce vorbesc cu această limbă, și sînt gata să-mi iau de la aceștia pedeapsa dupe vina mea. Să nu se mire sfințenia ta de această propunere și să o socotească doar ca un ritorism. Te încredințez că însuși simpatrioții mei vor să-mi găsească la această alcătuire metahne și greșeli; cînd însă? După ce se vor face dintr-aceasta, destoinici, (și să-i învrednicească Dumnezeu prin blagosloveniile sfinției tale); și atunci le voi da pe un filosof latin (Salustie) să le răspunză că *arhistratigul se împărțusează de slava ce dobîndesc ostașii lui biruind*, iar și de nu vor vrea să-l auză și vor pofti ca să primesc a fi biruit, la toate sufletul meu se mulțumește, și de am greșeală, se va desfăima și un filosof grec din cei vechi (Tales) care m-au învățat să moriu pentru patrie.

Întîmplarea și norocul de multe ori face aceia ce nu poate face timpul și vremea. Unde puteam găsi duhovnic ierarh ca să judece în taină și nu de față? și acela plin de învățătură să poată judica gramatică? și acela episcop Rîmnicului, a eparhiei de unde s-au pierdut a fire a gramăticiei, care, să voiască să-i dea începerea de acolo? acela destoinic a-mi îndrepta greșelile? acela îndreptătoriu la cîte am trecut cu vederea? Unde puteam găsi vremea a unui mitropolit și arhiepiscop al țării, iubitoriu de a vedea lucruri de folos patriei?... Unde puteam găsi prințip sîrguitor de cele de folosul patriei?... unde puteam găsi frați boieri care să nu-mi judece îndrăzneala, ci să-mi laude rîvna?... De aceia și fericesc momentele ce aduc atîtea îndestulări

nenădăjduite în vreme, și de aceia, aducînd această osteneală a mea în mîinile sfințeniei unui judicătoriu întocmai următoriu numelui propriu, și împodobit cu toate cele ce sînt tricioase pentru înfățișarea acestei cărți. Mă rog întru Hristos, fii sîrguitoriu a fi această începînvățătură, iar nu de privesc, de trecere de vreme, și eu iarăși mă afflu în osîrdie ca să de voiu avea viață, și un *Dicționar* la vedere; iar de nu mă voiu învrednici, las elironomii fii mei cei trupești și pe fii mei cei gramăticicești ca să elironomisească dragostea, rîvna și mea cea pentru binele, cinstea și folosul simpatrioților și a patriei".

Posteritatea caria Văcărescu încredințează cu atîta ardoare lucrul la care el a pus cea d-întîii piatră, a profitat, putem zice, dintr-și a lărgit cercul lor; dar meritul întemeietorului e mai presus de dobîndiri posterioare. Tocmai pe cînd învățata Transilvania, cu latinești ei Petru Maior, Samuel Klain și atîtea părinți ai limbicesticei române, încep a aduce prin tipar cercetările lor la lumină, Iănăchiță se silindînsul a determina regulile confuze ce cîrmuiesc această limbă în pruncia sa; el face mai mult, căci simțind că cel dîntîii pas al limbicesticei cultură și armonie, este poezia, el încearcă a da reguli prozodiei românești și, profitînd de cunoștința mai multor limbi ce el dobîndise, mai de toate, dă un rezumat instructiv despre istoria poetice, exprimîndu-l la începutu-i întrastfel²:

„Poezia este foarte vechie, precum se vede de la grecii, arabi, perși, încă și evrei și

Grecii au obicinuit foarte mult poezie, și puind osteneală au aflat multe feluri de a alcătui versuri cu mare meșteșugi cum se vād. Întîii le-au obicinuit spre laude dumnezeiești dupe această și spre laude omenești și spre istorii, comodii, opere și verice alt, cum sînt întru aceasta, lăudații Aristofan, Isiod, Evripid, și vestitul Omer și mulți alții.

Latinii au urmat la aceasta întru toate grecilor, precum se vād lăudatele și frumosele alcătuirii ale lui Ovidie și Virgilie și altora din cei noi și pînă astăzi.

Italianii, franțezii, ispaniolii și alții, ce li se trage limba din limba latinească, pîraie, precum și această a noastră rumânească, n-au obicinuit a face versuri cu necunoștințicioare ca grecii și latinii și eu nu bănuiesc a fi pricina alta decît neaverea de multă a limbii noastre de vocale.

Eu, măcar că sînt dator să urmez întru toate meșteșugului și obiceiului acestor greci ce-1 au la poezie, fiind poezia acestora și dulce și frumoasă, dar în vreme ce sîntem încredințat și de multe litere vocale și diftongi, rîvnesc să arăt și vreo cîte-va chipuri de versuri cu necunoștințicioare, dorind a urma și celor două mai sus arătate limbi, din carile avem începutu la această, ca să arăt și evlavia cea dupe datorie ce are limba noastră la acelea."

Îtfe oprim la aceste cuvinte, căci într-însele găsim cea mai netăgăduită dovadă de aplecare a poetului către elenism, tendență pe care arde să urmeze și a tat-o la început ca generală în toată literata familie a Văcăreștilor, care părintele ei o enunță într-un chip așa de puțin înduoios. Tabelele de rime poetice urmează cu caracterizarea italienilor și franțezilor și se încheie cu aceste cuvinte:

¹ Gramatica română a lui *Samuil Klain* sau *Micu* a fost tipărită, cu litere românești, vreo cîțiva ani mai-nainte, 1785. Este însă învederat că Iănăchiță n-avea nici o cunoștință de gramatică, căci nu o pomeneste de loc nici măcar prin aluziune. Tipărirea lucrării lui Petru Paul Iorgovici, Molnar, Țichindeal și alții rămâne totuși posterioară publicării gramaticii lui Văcărescului

² Edițiunea de la Viena, 1787, p. 155.

„Toate versurile acestora, afară de mijlocul alcătuirii lor ce nu-l poate urma fieșteșine, afară de arătarea cea însuflețită a istoriei ce o dau la toți prin urechi ca prin ochi, afară din regulile construcției și ortografiei, meșteșugul este :

1¹ A se păzi cursul cititului, avînd apăsările cu regulă tot un fel a unui vers cu altul, cum zic arabii, *vesin* și *usul*. Acesta este la greci numărul cu picioare, însă meșteșugit foarte, cum vom arăta.

2² A se păzi construcția și ortografia și noima pe deplin.

3³ A se face tăierile termenilor cele cuviincioase și obicnuite.

Iar chipurile potrivirii lor la sfîrșit, măcar că arătăm vre-o cîteva versuri pentru pildă, dar poate un poet, după orînduiala și regulile gramaticii alcătuiind să facă și alte multe chipuri, păzînd cîte am arătat pentru aceasta¹.

Apoi printre deosebitelile modeluri de versificiațiuni unde alătură strofe eu felurite măsuri, el pune și aceste șase versuri în care, dupe ce a caracterizat cu serioșitate gramatica și scopul ei, sfîrșește printr-o glumeață invitare către cititori:

„Gramatica e meșteșug ce-arat-alcătuire,
Și toți printr-însa pot afla verice povăuire,
Și scrie încă într-ales cu reguli arătate,
Pe toți învață d-a le ști fără greșeală toate,
Și versuri inmeșteșugite învață d-a se face.
Siliți-vă a o-nvăța!... sau faceți cum vă place”.

D-ar urma toți oamenii, și mai ales juna poporațiune a scoalelor, această din urmă povață a glumețului poet, negreșit că foarte puțini ar învăța meșteșugul ce arată alcătuire. O, Iănăchiță Văcărescule ! d-ar ști copiii români că tu mai întîi le-ai inventat acea iasmă a gramaticii cu care'dascălii îi muncesc atîta, ce blăsteme nu te-ar mai blestema ț și noi însă, mai puțin inocenți decît dîșii. Îți aducem laure ca părintelui Gramaticii române !

Să lăsăm însă acum în urmă lucrările literare, care și-au avut și ele locul în trecuții cîțiva ani de liniște; zgomotul războaielor vine să întreprindă pacinicele ocupațiuni ale vornicului Văcărescu, și să aducă luiși țării noi frămîntări.

La ianuarie 1788, austriacii încep războiul în contra Porții¹. Mavrogheni, nerăbdător a arăta slujbă turcilor și iubitor din fire al armelor, vru îndată să intre însuși în luptă cu oștile cesaricești; în zadar Văcărescu se fcercă a potoli aceste neastîmpărate dorințe, a arăta principelui că întreprinde fapte mult mai îndrăznețe și al căror sfîrșit poate să compromită soarta țării; atunci negrești el repetă cuvintele :

„A socoti că poate
Un om să facă toate
Oricîte va gîndi,
Nu-i duh de isteciune
Nici semn de-nțelepciune
Și n-o va dobîndi”².

Cu toate aceste povețe, ambițiunea oarbă d-a deveni seraskier al oștirii otomane, întuneacă orice cuvînt dinaintea lui Mavrogheni. Cunoaștem

¹ *Ist. împăr. otom.*, Ms., p. 234.

² Din exemplele date în Gramatica autorului.

din cele mai sus arătate tendența binevoitoare a Văcărescului către triaci, de altă parte știm iară că el era foarte credincios Porții, dașu purtarea sa, ne putem convinge că el avea mai cu seamă în vedere b și folosul patriei sale.

Di Vaillant¹ a dat răsunset vitejiilor lui Mavrogheni, impresu cu o aureolă minicioasă de patriotism românesc pe pescarul poriot; scrie cu un ton emfatic : „Mavrogheni adună pe boieri și, dupe ce fermanul Porții : «Boieri, le zice, iată vrăjmașul; dacă sînteți oboși cotropiri, la arme și călări!» Aceștia, puțin dedați cu așa exerciții scuzară care cu inexperiența, care cu hainele sale, cei mai mulți cu de tatea lor”. Acestea sînt vorbe pompoase, dar rău cugetate, ce au, într-văr a face, cînd vom căuta lucrurile serios, serviciile către turci ale grec fantastic și devotat Porții, cu vechile lupte ale românilor pe neatîrnarea lor? Mavrogheni nu poate fi privit ca un erou cu idei mă de liberare, ci numai ca un ambițios cu o bravură nesocotită.

Într-adevăr ce folos puteau trage românii din părteneria l asemenea lupte între Poartă și Austria? Politica cea mai sigură p dîșii, de cîte ori n-au avut ceva să cîștige în propriul lor avantaj fost d-a nu lua nici o parte la aceste războaie ale turcilor cu puterile ve O neutralitate, mai ales armată, le-ar fi putut însuși totdeauna un arbitragiu, mai folositor țării decît rezultatele înduoioase ale unui răz compromițător și, în orice caz, fără folos pentru dîșii.

Aceasta o presimțise Iănăchiță Văcărescu, dar văzînd că faptele Mavrogheni luau un curs cu totul contrariu, descurajiat și mîhnit, el a se retrage din funcțiuni și din țară :

„Eu văzînd că s-au început un război ca acesta, și oblăduitor țării noastre iaste M gheni, m-am prostit de dregătoria ce aveam pentru ca să nu fiu amestecat în faptele ma numitului, fiind de tot netrebnice”.

Așa văzînd și neputînd să-l mai sufer și mai virtos, temîndu-mă ca să nu-mi aru vre-o năpaste, precum a aruncat la mulți nevinovați ca să-i jăfuiască și la mulți pe car pizmă, căci îi surghiunua cu cartea lui la cetatea Giurgiului, i-am arătat că eu nu poci aceste vremi ca să șez aici în țară, temîndu-mă de cele împotriva și am cerut ca să-mi de să merg la Țarigrad cu casa mea, mai virtos că soția mea este țarigrădeancă. El, și poh lipsesc de aici, dar nu voia să merg la Țarigrad, unde îmi făcu *provlimă* ca să mă duc Dunăre la un serhat, deocamdată (așa îmi zicea), pentru ca să nu ceară și alții să m la Țarigrad, văzîndu-mă pe mine, și făgădui că de acolo, orcînd voi vrea să-mi trâm la Țarigrad o va trămite cu cheltuiala lui și eu să viu lîngă dînsul. Eu și mă mulțume lipsesc odată de a-l mai vedea și să merg unde mă voi duce, am ales Nicopoia, numa știam mintea și înțelepciunea lui Selim aga Varnadi-Sade. Se mai află trămiși acolo trei boieri, Ianache dvornicul Moruz, Scarlat logofătul Ghika și Tudorache paha Guliano. Cu mergerea mea au mai trămis Mavrogheni și alți boieri, pe banul Nicolae B veanu, pe Dumitrașcu dvornicul Racoviță, pe Manolache dvornicul Crețulescu, pe C Ghika logofătul, pe Dumitrașcu Fălcoianu clucerul și pe stolnicul Alexandru Farfara”.

¹ Vaillant, *La Românie*, Paris, 1844, t. II, p. 255.

² *Istor. împăr. otom.*, Mns., p. 230.

³ De această exilare a mai multor boieri vorbește astfel și Fotino, trad. de G. S II, p. 175.

„La 3 august 1787 s-a declarat război între Poarta otomană și Rusia și în prim anului 1788, vizirul Iusuf-pașa a plecat cu mare putere asupra locurilor din sus. Atu

Două lucruri cugetase Mavrogheni pentru trimiterea acestor boieri: unul, ca să arate la Poartă, când va fi împrilejire de vreme, că acești boieri au avut corispondență cu nemții și cu muscalii mai înainte și pentru ca să nu-i aducă în țară într-aceste vremi, de aceia i-au trâmisi zălog acolo; și altul, că de va vrea să se întoarcă în țară vreunul dintr-aceștia, să-l întoarcă cu multă luare de bani, precum au și făcut în urmă dvornicul Greceanu, căruia îi trâmisesse soția la Nicopole și pentru ca să o aducă îndărăt dupe rugăciunea sa, i-au luat *rusfet*-(dar) talere 10.000; eu am cerut în multe rânduri să-mi dea voie să-mi trâmîț soția la Țari-grad, socotind că voi merge și eu împreună, căci pe mine singur m-au chemat de multe ori la București, fără de a-mi cere bani, fiindcă avea *ipolipsis* la mine. Eu însă, despre o parte văzînd dragostea întru care mă avea Selim-pașa..., despre altă parte, neputînd suferi să mai văz pe Mavrogheni, n-am vrut să viu ci am șezut acolo, de la martie pînă la octomvrie".

În răgazul monoton și trudnic al exilului, activitatea lui Iănăchiță nu putea să se înmoaie; lipsit de treburile politice, de mulțumirile sufletești ce ocupară viața lui trecută, el căută mîngîiere într-o lucrare serioasă, și începu scrierea intitulată:

Istoria a prea puternicilor împărați otomani adunată și alcătuită pe scurt de dumnialui Ianache Văcărescu, dikeofilax a bisericeii cei mari a Părăsitului și spătar al Valahiei, începîndu-se în vremea prealuminatului împărat sultan AbăulSamid I, la vealeatul hegiret 1202 și Mîntuitorului 1788, în Nicopoli a Bulgariei și s-a săvîrșit în zilele prealuminatului împărat sultan Selim III, la vealeatul 1794 și 1208, în luna lui Șeval'.

Cu ce îndemn, cu ce mijloace au fost compusă această carte încă netipărită la 1860, autorul ne-o va spune în precuvîntarea sa, care este totdeodată o pagină caracteristică pentru viața, simțimintele, aplecările și studiile sale; într-însa vom vedea pe scriitorul afectînd modestia în bilșugul cunoștințelor, pe bărbatul nepregetat suferind cu greu silita sa nelucrare, pe patriotul român ducînd cu mîhnire păsul țării sale sfîșiate. Iată cum se exprimă Văcărescu:

„Mulți din cei ce au vrut să scrie istorii dupe vremi, sau mai virtos din cei ce au rîvnit a înouii cele scrise de alții, mai de înainte, fiind îndestulați de darurile științei, și-au împodobit condeiul cu înfrumusețate alcătuirii, strălucite și de furme ritoricești, și de meșteșuguri gramaticești, și prin mijlocul acestora au putut a birui și fireasca înlenevire cea spre citanie a celor mai mulți, a ațîța și pohta cea de multe științe a celor mai lăudați și cu aceasta pe toți îi au îndemnat a le citi de îndesite ori și a dobîndi folosirile cele ce se nasc din istorii. Iar eu,

Nicolae vodă găsi ocaziune ca să se lege de boieri. Sub pretext că erau haini și necredincioși către Poartă, îi închidea și, amenințîndu-i cu moartea, îi storcea de parale. Pre frații Brîncoveni, Nicolae și Manoil, pe frații Ghiculești, Constantin și Scarlat, pe Dimitrie Racovița, pe Ioan Moruz și pe Ioan Văcărescu cu fiul său Alexandru, i-au exilat cu firman împărătesc la insula Rodos, pe bătrînul mare ban Pană Filipescu cu doi fii ai săi, Nicolae și Constantin, i-au exilat la mănăstirile Sfîntului munte (Ianache Văcărescu zice la Meteore); iar familiile lor le-a trâmisi la Constantinopol, și pe altele peste Dunăre în Bulgaria".

¹ Dl. Ștefan Greceanu, posesorul acestui prețios manuscris, crede că, cu ocaziunea acestei înturnări în țară a vornicesei Elena Greceanca, s-a adus aici și manuscrisul, care a fost urmat mai tîrziu de către autor, rămînînd în casa Greenilor.

² *Istor. împăr. otorn.*, Mns. p. 235 et sq.

³ Aceasta este manuscrisul citat adesea pînă aci și care e legat în două mici volume; în cel dintîi se află partea I și începutul părții a II; în cel d-al doilea urmează partea a II-a, întreruptă la fața 277. Scrisoarea e foarte citeață și se vede a fi din altă mînă, iar *viersurile* intercalate și unele note pe margini, sînt făcute de mîna autorului, cum se vede din asemuirea lor cu textul original al Gramaticii ce este în posesiunea d-lui Ioan Văcărescu.

aflîndu-mă dezbrăcat de veșmînturile darurilor științei și condeiul meu fiind numai abia putu se ține în degetele nedestoiniciei mele, nici se cuvenea să-l povățuiesc spre a împleti alcătuirii depărtate de dulceața aceia, fără care istoriile scriindu-se, deosebi că nu pricinuesc vre folosire, supără încă și auzul și mai virtos acelor ce firește nu sînt statornici a suferi cu răbdare prelungirea citaniei. Însă acum, la vealeatul 1788, aflîndu-mă strămutat cu locuința spre vre în cetatea Nicopolii din crăia bulgarilor, de lumeștile furtuni ale întîmplărilor și de multele feluri de războaie ce desăvîrșit au turburat toată liniștea patriei mele, unde și despre o parte, aflîndu-mă lipsit de toate trecerile de vreme cele veselit, oare de suflet și afundat în valurile întrisărilor pentru patimile ce suferă iubiții mei simpatrioți, ne putînd eu acum afla vre un mijloc spre a le tă mădui; despre altă parte fiind și de multe ori întrebant, ce împărat au spus Băgară și Nicopoli, la *sangeacul* (steagul) otomănesc, fără vrednicie m-am îndemnat a scrie adunare istorică a prea puternicilor împărați otomani, pe scurt alcătuită, arătînd de cînd și cu ce mijloc au luat această stăpînire începerea și creșterea și starea și urmările celelate pînă astăzi, ca prin scurtarea povestirii să poată afla, fără multă osteneală, oricine istoria otomănească a șestei împărății, iar mai virtos ca să mîngîie cu această osteneală și petrecerea vremii cei turburate întru care mă aflui. Iată, dau începere, nădăjduind ca fără zăbavă să-i arăt și sfîrșitul obște.

Mulți din scriitorii *Tevarihurilor* sau anelelor turcești, mai virtos că la puternica această împărăție iaste și *mansup* deosebit sau dregătorie, carele iaste orînduit numai pentru a scrie *Tevarihurile* împăraților sau *Vizantida* turcească, care se numește *Vacanus*, adică scriitorul celei întîmplătoare și la acest oficiu se pun de-a pururea oameni împodobiți cu pricosceală, acest *Vacanus* totdeauna iaste dator a se întîlni cu învățații *Ulemali* și cu toți luminații *Regeli* și mai virtos cu *Kethudan-Sadri-Azet* și cu *Reizul-Kitabu*, spre a cerceta toate vestirile pricinile și scrisorile ce merg și vin la împărăție, ca să ia știință de toate curgerile lor și să aștearnă în alcătuirile istoriilor împărătești, ce se scriu de dînsul și toți numiți *Regeli* sînt dator să i le arate toate fără preget și tînuire. Dintr-acești istornici trei mi s-au întîmplat a vedea și a citi, pe Naima, pe Rașid și pe Subhî, care au scris cu atîtea frumoase *teginituri* și *leahuri* sau metafore și idiotisme și potriviri la cuvinte și la ziceri în perioade ce le numesc *turcafele*, dupe obiceiul limbei lor, istoriile multor împărați dupe vremi, precum și alții înainte de acestora și în urmă pînă acum, cum și astăzi iaste scriitor slăvitul Eiveri-efendi; nu cu mult puțin gust au alcătuit istoriile turcești și mulți alții istornici greci, latini, francezi și italieni (Nikifor, Zanora, Laonikie, Beungravie, Ladvoat, Cantemir, Voltaire, Buchener și alții) dintru ale căror istorii cu multă băgare de seamă făcînd o adunare, arăt pe scurt toate cele ce ar putea da o idee pe deplin la cititori de curgerea, starea și ocîrmuirea împăraților otomani.

Într-adevăr el îndată urmează, dînd o prescurtare de viețile sultanilor, cu începere de la Mahomet, și dupe fiecare din acele vieți, rezumează caracterul și faptele padișahului, descris prin cîteva versuri care-și schimbă adesea măsura și tonul; astfel procede în toată partea întăi care e

¹ În general aceste versuri n-au nimic însemnat; spre dovadă vom cita din cele mai bune. Astfel vorbește autorul de Mahomet (p. 10):

„Mahomet stătu în lume, om foarte însemnat,
căci s-arătă din slugă, prooroc și împărat
Și dătătoriu de lege, ce dupe ce-o întocmi,
în trei părți ale lumii, de mulți se priimi".

Astfel de Osman. (p. 24):

„D-a se numi Eroie în lume cineva
Osman trebui să fie, iar nu doar-alt ceva.
Făcu-ntîi stăpînire, apoi s-au arătat
fără războiu și-n grabă, calif și împărat.

131 fețe manuscrise. A doua parte se deschide cu viața sultanului Mahmud I (1730), subț a cãrui împãrãție autorul *au vãzut 'lumina lumii*; de aci încolo evenimentele împãrãției se amestecã cu ale țãrei și mai ales cu întâmplãrile vieții scriitorului, precum am arãtat în numeroasele citațiuni precedente; de aceea și interesul crește în mari proporțiuni. Ne place a citi acest memorial al unui bãrbat ce joacã un rol eminent printre contemporanii săi și ale cãrui fapte politice sînt alternate cu lucrãri literare așa de folositoare.

10 Iãnãchițã, cum am vãzut, întreprinse scrierea aceasta istoricã în exilul de la Mcopole și de aci înainte o urmã mai mult ca un jurnal al sãu privat, fiindcã de aci înainte el vorbește mai mult de cele ce s-au întâmplat lui și celor ce-l înconjurau; sã-i mai lãsãm dar cuvîntul ca sã ne spunã soarta mai grea ce aștepta pe exilați':

15 „Noi ce ne aflãm la Nicopoli fãrã de protecția lui Selim-pașa, cãci îl trãmisese împãrãția la Bender, într-un *serhat* lipsiți de toate cele trebuincioase și ca <și> cum eram închiși, cãci nu eram slobozi sã mergem aiurea și nu numai nu ne aflam atunci în vreo vinã, ci unii din noi aveau și merit la *devlet* dupe credința cu care ne-am purtat în cealaltã rãzmiriță, mai virtos eu cã aveam de atunci *fermanuri* și multe *buiumltiuri* arãtãtoare de aceasta, între care se coprinde arãtarea credinței și a altor boieri, am trãmis un *arzohal* cu unul din boieri la prea înaltul *devlet*, întru care fãceam rugãciune ca sã avem, voie sã mergem în *memaliki mahrusse*, la un loc cum iaste Odrul, unde sã putem a ne înlesni petrecerea vieții. Acest *arzohal*, dupe ce l-au luat vezirul, ne-au trãmis rãspuns sã stãm acolo pînã ce se va face hotãrîre. Dupe aceea au sosit la Rușciuk, viind la București și pîrîndu-ne Mavrogheni cu multã pîrã mincinoasã dînd și la *haznea o* sumã de bani, au putut face ca sã se trãmițã *ferman* cu un ceaș împãrãtesc și sã iea și pe șase din noi sã-i ducã la Rodos surghiun și așa, lãsîndu-ne familiile la Nicopole, la sfîrșitul lui noiembrie, am purces dupe poruncã și am mers la Rodos. Într-acest fel au curs lucrurile într-aceastã iarnã (1789)_____

20 La Rodos eram afundați în multã întristare și nu pentru noi, cãci noi pe unde am trecut și acolo am fost primiți cu multã *peripiisis* (ingrijire) și cinste de toți cei mari, ci pentru familiile noastre, ce numai era depãrtate de noi, ci le lãsasem și într-un *serhat* ca Nicopoli, fãrã de nici o protecție omeneascã".

Și adaogã devletul cu țãri și se fãcu

-ncepere și pãrinte -mpãrãților d-acu".

35 Astfel de Murat I (pag. 32):

„Murat pieri la pace
Iar nu cînd se bãtea;
Ci dar Minerva tace,
Iar Marte cît putea
Striga la toți sã creazã
Cã ș-acu e slãvit
Și cum pieri toți vazã
Cã-i de vrãjmaș lovit".

40 Astfel de Baiazet, (p. 37):

45 „Slavã și dobîndirea la împãrat e fire
și sînt îndatorați
pururea sã le cearã pînã mãcar sã piarã
ș-atunci sînt lãudați.
Și fulgerul sã trece, neșcine sã se cerce,
nu-i lucru necrezut,
50 Și Baiazit de pierce, cinstea lui așa cere;
de fațã e vãzut".

¹ *Istor. Impar, otom., Mns., p. 224 et sq.*

Doi ani de zile aproape trãirã boierii români la Eodos, înconjurați de onori la care grijele îi lãsau nesimțitori. Iãnãchițã Vãcărescu avea sine pe fiul sãu mai mare, Alecu, fecior al întîiei sale soții Elena carele, crescut în școala pãrintelui sãu, promitea a-i semãna, ba și a-l întrece atît în capacitate politicã cît, mai ales, în geniu literar. Un frumos tabel istoric de a vedea de acum înainte pe acești doi vechi bãrbați tatã și fiu, strãbãtînd împreunã valurile furtunelor noastre sociale!

Domnita Caragea, a treia soție a lui Ianache, trecuse cu patru copii ai săi și cu celelalte familii de boieri expatriați, la Arvanitohori din Moldova; dar traiul rãu și proasta stare în care aceste familii viețuiau, reduseră pe domnița la un singur fiu, care fuse în urmã poetul Mcolae Vãcărescu vornicul'.

Într-acest timp sultanul Selim III, moștenitorul lui Abdul-Hamid și Leopold, urmașul lui Iosef, înclinãrã la pace; sultanul ordonã libertate boierilor exilați (februarie, 1790) și atît cei de la Eodos cît și Filii închiși de doi ani la mănãstirile de la Meteore, se adunãrã în Tîrnova acolo trecurã, la începutul lunii iulie, la Andrianopol'.

„N-am șezut o sãptãmînã și mi-au venit o *etriname* SL prea învãțatului vezir Hasa întru care, dupe ce defãima pe Mavrogheni pentru surghiunirea noastrã, îmi porunceã multe laude și cum cã fiind trebuincios, numai decît sã mã scol și sã merg la *ordie* la Rușciuk care *mehtup* se aflã cu multã cinste subț pãstrare în arhivele mele".

Se înțelege cã el nu întîrzie a se duce la vizir, pe lîngã care se afla a înegri cucele mai aspre colori pe principele, inamicul lui; aceasta se face lesne acum, cãci Mavrogheni plãtise cu rușinea învingerii, nesocotindu-se devotament cãtre turci. În orice caz sacrificiul trebuie sã fie cum trebuie dupe persoanele cãtre care se îndrepteazã; această regulã de poliție boierii noștri cei vechi o cunoșteau foarte bine și devotamentul lor cãtre străini urma în totdeauna asemenea proporțiuni. Cu timpul, cum se vede, veche s-a pierdut.

Lui Mavrogheni i se taie capul la satul Bela, și Iãnãchițã scrie boierilor din țarã, dupe porunca vizirului, cã *dreptatea împãrãtescã fãcuse rãsplãtire* lui Mavrogheni, de care veste *s-au bucurat cu toții*.

Petrecerea Vãcărescului în tabãra vizirului de la Bușciuk e pînã de dînsul ca o epocã de strãlucire, cãci se bucura de toatã încrãciturã *regelelor* turci și pregãtea reînturnarea ordinii anterioare în țarã, ocrotit acum de austriaci; el dobîndește, cu ferman împãrãtesc plin de cinste, „carele și acesta se aflã pãzit în scrisorile mele cu multã evlavie"⁴, va merge în Andrianopole și petrece acolo iarna, cinstit și iubit de toți pașii turci; în primãvara urmãtoare pregãtește în secret poduri pe Dunărea țãrei pentru turci; în sfîrșit servește cu vrednicie, cu inteligență, cãtre dințã Porții; dar nu știu pentru ce simțim o tainicã mulțumire de acest manuscrisul întrerupt în mijlocul povestirii acestor slujbe slugarnice care ne-ar pãrea mai bine a le vedea împlinite de alți oameni, demni

¹ *Istor. Impar, otom., Mns., p. 254.*

² *Idem, p. 253, 255.*

³ *Idem, p. 270.*

⁴ *Idem.*

O vieață nu atât lungă cât plină de fapte și de lucrări folositoare, a însemnat acestui nobil bărbat un loc nepieritor în analele românești; faptele-i însă au rămas legate de epoca în care el a trăit, epocă tristă pentru noi, tabel întunecos și umilitor, în care ne place totuși a întrevedea umbra lui mai demnă și mai măreață; dar lucrările sale în cercul literar, acelea vor rămânea ca pietre unghiulare pe care s-au așezat temeliile literaturii noastre. Gramatica sa, informă, necompletă, imperfectă, este însă întâia cercetare a regulilor limbei; versurile sale, puține la număr și restrinse în mici proporțiuni, sînt însă întîiele modele de o perfecțiune poetică; istoria sultanilor sau mai bine Memorialul său e o operă prețioasă în neaverea noastră istorică; în sfîrșit dicționarul românesc, culegerea de documente, dacă le-am avea, ar fi pentru noi alte scumpe izvoare.

[Nu putem dar tăgădui marile merite ale acestui bărbat și, aruncîndu-ne în general ochirea asupra activității sale, exercitată în toate sensurile, mai multe analogii de caracter, de spirit și de fapte ne invită a-l asemui, negreșit cu deosebire mari de țară și de vremuri, care ne dovedesc că, în zilele lui ca și acum încă, eram departe de timpul cînd :

„Acest biet corb sărman
Iar acvilă s-ar face
Ș-ori ce român ar fi roman
Mare-n războiu și-n pace”.

ne invită, zicem, a-l asemui cu un roman strălucit, cu Ciceron. într-adevăr, la amîndoi se văd, dezvoltate în cercuri deosebite și neegale, aceiași neobosită activitate care le dă un rol în toate treburile politice, fără d-a stînjini lucrarea lor intelectuală, aceiași varietate de cunoștințe și de ocupațiuni, aceeași multiplicitate de talente felurite, acelaș gust pentru viața fastuoasă, pentru toate plăcerile atât sufletești, cât și simțuale, și chiar același colț de vanitate care se ivește pe ici și pe colea în operele și în faptele lor. Să nu se mire nimeni de o asemenea alăturare, poate neproporționată. Istoria a semănat geniul prin toată întinderea omînită, dar societățile, dupe vremi și țări, îl dezvoltă numai atât pre cât le stă în putere.

București, 1860

Adaose și îndreptări. 1. Mai-nainte de a sfîrși tipărirea acestui articol asupra Văcăreștilor, în *Revista română*, am avut mulțumirea a putea elucida cestiunea de genealogie ce era încă confuză pentru noi pe cînd tipăream pag. 257—268. *Genealogia familiei Cantacuzinilor de la anu 800 și pînă la anu 1787*, frumos manuscript pe pergament în posesiunea reposatului d. Const. Cantacuzino, ne-a dat, la pag. 398 și urm., deslușirile de mai jos :

„Ianache Văcărescu (*cel d-întîi Ianache*) era frate vitreg cu doamna lui Constantin vod Brîncoveanul... el au fost însurat cu sora lui Barcă (*poate Bărcănescu*), mare logofăt și a născut cu soția sa patru fii : 1. Constantin mare vistier, și apoi mare logofăt sub Nicol. vodă Mavrocordat, a fost însurat cu Măria fata marelui vornic Iordache Crețulescu și a soției lui, domnița Safta, fiica lui Constantin vodă Brîncoveanul, 1732. Fiica lor, Elena, a ținut pe

Mihai Cantacuzin, (*fratele Pîrvului spătarul de care am vorbit*) ; 2. Barbu ; 3. Ștefan (*ștatul lui Iănăchiță*) ; 4. Radu.

Dintr-acestea vedem cum se rudeau cel d-întîi Ianache Văcărescu cu Constantin Brîncoveanul, și cum al doilea, Iănăchiță, se rudeau cu Cantacuzenii.

2. în biserica schitului Măgureanu, din deal de la grădina Cișmegeiului în București biserica este începută de logofătul Constandin Văcărescu, unchiul lui Iănăchiță și sfîrșită anul 1760 sub domnia lui Const. Mih. vodă Racoviță, de ginerele logofătului, vistierul Cantacuzino, se află pe pereți, deosebit de multe portrete ale Cantacuzenilor, însă cei mai fără nume, portrele următoare din familia Văcăreștilor : Constantin Văcărescu vel. logofătul jupăneasa lui Măria, și Ianache Văcărescu vel agă, cu jupăneasa lui Stanca. Acesta e tatăl Constantin.

3. Printre exemplele de versificare date de Iănăchiță Văcărescu în Gramatica sa, găsim și cele următoare, în care autorul se silește a urma regulile prozodiei antice :

Și ce voiesc, cum poci s-arăt ? Am glas ? Muză, grăiește !
Zi ce se cuvine sau fă-mă a-nțelege
Cum să arăt mai pe-nțeleș, în grai, curgere bună,
Cugete frumoase, cu poetice faceri.

•
Ce are, cine și-n ce fel să ne arate?
Silința cite nu săvîrșeaște-n vreme î-
Războaie face cu-mpotriviri ciudate,
Aduce, duce, osteneala-și o are ;

Drept hrană dulce încă și bucurie î
Apleacă firea și voința și-o cere.
Neșcine unde ție o ca o basis
La ver ce treabă a avea d-a-ncepe.

înțelesul acestor două strofe se restabilește astfel : *Și în ce fel să ne arate cine ce a sine?* adică : Cum să-și dovedească omul talentele, puterile ? Poetul răspunde : Prin silința căci silința cite nu săvîrșește cu vremea ? Ea face războaie, aduce, duce, se ostenește, dar răsplată dulcea ei hrană e bucuria. Ea apleacă și firea și cere ca voința sa să se îplinească cu orice lucru. De accia neșcine ori unde va avea să înceapă vreo treabă, să o iea, să o ție ca o bază SL lucrării

NOTĂ DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MIHAI VITEAZUL

Ajungînd cu publicarea *Istoriei românilor sub Mihai vodă Viteazul de N. Bălcescu*, pînă la faimoasă bătălie dela Gălugăreni, am voit a da aci alăturat, o schiță de poziția topografică în care s-au executat mișcările oștirilor în acea zi memorabilă. Dînd publicului cititor înlesnirea de a urma pe tărîmul bătăii deosebitele fluctuații ale victoriei în termenul de douăsprezece ore de luptă crîncenă, nu facem alta decît a împlini pînă la oarecare punct, dorința exprimată de ilustrul și nenorocitul autor, care, bolnav și aproape de moartea sa, scria din exil, următoarea indicație, pe care am găsit-o manuscrisă și neterminată printre hîrțile sale. Se vede că se adresa către un amic căruia îi recomanda a face un pelerinaj pe tărîmul luptelor lui Mihai, spre a complecta astfel indicațiile topografice și legendare care, în lipsă de o bună hartă a țării și proscris din patria sa, nu le putea însuși dobîndi. Publicăm aci aceste cuvinte, îndatorindu-ne ca, pe cît ne vor ierta și timpul și mijloacele, să împlinim în viitor îndatorirea impusă editorului Bălcescului, de următoarele note autografe :

„Mai întîi vei căpăta o hartă bună a Țării Bomânești și a Ardealului sau și mai multe spre a le confrunța, a le coregea una dupe alta și a însemna pe una dintr-însele locurile istorice ce nu se vor afla însemnate. Această hartă astfel îndreptată cu numirea locurilor istorice, după cum le vei cerceta, îmi va sluji spre a face o hartă generală a campaniilor din toată vremea lui Mihai vodă.

Și mai întîi în județul Vlașca, a însemna pe hartă poziția satelor *Petrii și Eulubeștii*, unde s-au aflat cu tabăra sa Mihai vodă în iarnă anului 1595. Apoi satul *Scărpăteștii* sau *Serbăteștii*, unde a tăbărit hanul cu tătarii. Apoi satele *Putinei și Stăneștii*, unde Buzeștii au bătut pe tătari. În toate aceste locuri vei merge în persoană și vei căuta, precum în toate locurile ce se vor însemna la vale că s-a petrecut vreo bătaie, a aduna de la locuitorii orice povești, legende, cîntice populare ar privi acele locuri. Acestea trebuie a le scrie astfel cum le spun țărani.

DESPRE EVENIMENTELE DIN VARA ANULUI 1595

A afla care poate să fie lărgimea Dunării între Bușciuk și Giurgiu. Despre podul pe luntri care făcu Sinan pe Dunăre, spun istoricii turci că, fiind în mijlocul rîului un ostrov lătăreț (*plat*) sădit cu sălcii, duseră podul

de la Bușciuk acolo în 5 sau 6 zile — A afla numele acestui ostrov. — la acest ostrov a venit podul la cetățuia *Singiorgiu* din insula cea mică care acum e dărîmată. — A cerceta dacă insula unde sînt ruinele cetății se numește și ea *Singiorgiu*, căci unii o numesc *Slobozia*. — Dela această insulă, a carii întindere să mi-o însemnezi (spun că are numai două jugere — *deux arpents* —) mergea podul la malul nostru căzînd într-un loc unde două râuri se varsă în Dunăre. — A căuta p-acolo aproape aceluși loc și numele celor două râuri (sau unuia, de e unul).

Sinan plecînd cu oastea de la Giurgiu, tăbări în cea dintîi noaptea într-un sat ruinat în dreapta, *Camuri*. — Ce loc poate fi această *Gamur* și a doua zi ajunse în *Vadul Gălugărenilor*, trecînd zice un autor, rîul ÎTeajlovul pe trei poduri. — Oare ÎTeajlovul se chiamă rîul cel mai de aproape de Călugăreni viind de la Giurgiu? Pe harta mea văz că acest rîu se chiamă *Salcia*. — A se asigura bine de aceasta. — Trebuie a ști că multe din numirile aduse de istoricii străini turci, unguri, poloni, etc. sînt cam greșite sau stricate puțin : de aceia a căuta uneori pe acelea ce se aproapează oarece de dînsele.

CĂLUGĂRENI

La acest loc important trebuie a se opri mai mult. A face un croquis de planul acestei strimtori și a o descrie cu amăruntul coprizînd lungimea și lărgimea strimtorii, a șoselei și a podului ce trec printr-înșa, apele ce se varsă într-înșa, numele dealurilor ce o împresoară. Istoria spune că vizita Sinan își așezase corturile pe o-nălțime, la intrarea strimtoarei despre Giurgiu ; că Mihai luase poziție dincolo de rîu, pe o înălțime două mile departe de tabăra turcească, ocupînd strimtoarea despre București. Astfel înbele armate potrivnice se aflau așezate pe două înălțimi față în față, fiind departe și părțite numai de pădurea din vale ce nu le opria de a se vedea — A afla dealul unde erau turcii, precum și acela unde erau românii și a însemna numele lor și orice povești și legende se vor afla la Călugăreni.

Satul *Copăcenii* vine oare dincolo de rîul Argeș, sau dincoace (plăcînd de la Giurgiu)?

TÎRGOVIȘTEA

Ce biserică, (oare *mitropolia*) era vecină cu Curtea Domnească și care Sinan o prefăcu în cetățuie?. A căuta dacă pe lîngă ruinele curții mai ține vreo biserică? Tîrgoviștea veche oare pe malul drept al Ialomiței se întindea? De este adevăr că împrejurul orașului a fost și niște bălți — La bătaia cetății Tîrgoviștei de creștini (1595), Băzvan vodă cu oaste sa se așezase despre răsărit pe drumul Bucureștilor, bătînd partea de sus a cetății; dintr-altă parte spun istoricii că Mihai cu Bathori se așezase despre munți și rîul Ialomița, la o mănăstire (care fu atunci stricată și apoi dreasă) departe de cetate de o bătaie de săgeată? Care poate să fie această mănăstire? IsTu cumva *mănăstirea Dealului*? Dar aceasta nu este mai departe de cetate? ori că orașul atunci se întindea mult mai mult

decît astăzi? — A deslega aceste întrebări. — Istoria adaogă că Mihai merse apoi la un alt templu mai aproape de cetate, de unde o bătea cu tunurile. — A ghici și pe acest templu.

Cînd au venit creștinii de la *Bucăr* și *Stoenești* asupra Tîrgoviștei, sub zidurile cărui oraș era tăbărit Sinan, ei tăbăriră într-o cîmpie mare, o milă departe de Tîrgoviște și cu un sfert de leghe departe de tabăra lui Sinan. în mijlocul îmbelor taberi într-o distanță de o alergătură de cal și de una, și de cealaltă parte, era un deal mare tăiat prin mijloc în două, la poalele căruia curgea Dîmbovița. Pe acest deal se urcă Sinan ca să priviască armia creștină. — A găsi acest deal și numele lui și a cerceta de se află vreo vorbă sau poveste de această întîmplare.

Mihai, în retragerea sa dinaintea lui Sinan, de la Călugăreni, vine la Tîrgoviște; d-acolo întinzînd tot mai departe în munți, urmînd țărurile Dîmboviței se adăpostește la *Getăuia lui Negru Vodă*, ale carii întăriri de puțină vreme zdrobite de turci, se vedeau încă. Acest loc e vestit printr-o bătălie ce cîștigă la 1342, Dragomir comandantul puterilor lui Ladislau vodă, asupra oștirii craiului Ungariei Ludovic I care, sub comanda lui Mcolae Garan și Simeon Megheșel, năvăliseră în țară; acești duci unguri căzură morți în acea bătaie. — A face o descriție amăruntă a acestui loc numit *Cetatea lui Negru vodă*, a ruinelor ce se află, a culege toate tradițiile și legendele ce se povestesc acolo de Negru vodă și suvenirile, de vor fi ale bătăliei susmenționate ce a ilustrat acel loc.

De la *Cetatea lui Negru Vodă*, Mihai se trase mai în munți, tot pe apa Dîmboviței în sus, pînă la satul *Stoenești* unde tăbări. — A face aceiaș călătorie descriind drumul și distanța între *Cetatea Negrului și Stoeneștii*; a descoperi cel din urmă loc și tradițiile ce se vor fi păstrat din acele vremi, căci acolo a mai avut Mihai întîlnire cu turcii.

De la *Stoenești* a merge la *Bucăr*, însemnînd distanța; aci a merge la granița Ardealului și a descrie trecerea din Ardeal în țară. P-aci intră prințul Ardealului în ajutorul lui Mihai. Trecerea muntelui, spun istoricii contemporani cum că era rîpoasă și repede și atît de îngustă încît trebuiră a slobozi carele cu funiile la vale. — Tot așa e și acum? —

BĂTĂLIA'DE LA TELEAJEN (1600)

Această bătălie ce urmă între Poloni, sub hatmanul Zamoisky și Mihai vodă, se făcu pe apa Teleajenului ceva mai sus pe rîu urcînd din drumul Ploieștilor. Oastea românească era așezată într-un loc de trei părți încungiurat de munți mari și acoperiți de păduri: în a patra parte pe unde Mihai intrase în acel loc și se afla astfel închis, venia rîul *Teleajenul* care făcea o cotitură acolo încît trebuia a-l trece de două ori spre a intra în pădurea cea deasă ce se afla în fruntea taberei românești. — A găsi acel loc de bătaie urmînd din drumul Ploieștilor pe Teleajen în sus, și a culege orice suvenir se vor fi păstrat acolo de această întîmplare

Aci se întrerupe manuscriptul; dar va fi lesne a complecta cererile autorului, urmînd și pentru localitățile încă neînsemnate aci, sistemul

întrebuințat de dînsul. Sub raportul topografic, lucrarea e acum înlesnită prin publicarea harței cei mari a Țării Bomânești executat inginerii statului major austriac și prin mai multe bune harțe al Tranvaniei publicate în acești din urmă ani. Din harta țării am extras planul topografic al localității de la Călugăreni, adăugînd într-însul mișcă oștirilor, chiar dupe descrierea Bălcescului. Cu timpul vom face asemenea lucrări pentru înconjurarea Tîrgoviștei, pentru cetățuia lui Negru vodă pentru bătălia de la Teleajen, etc.

în ceia ce se atinge de evenimentele din 1594 și din vară anului 1594 fieșicine va găsi pe hartă, satele *Pietrile*, *Putineiu*, *Stăneștii*, fieșicine vedea că insula cea mică din față Giurgiului cea cu ruine de o cetate se chiamă într-adevăr, *Singiorgiu*, iar cea lătăreață din susul ei, *Bădanul*, va găsi asemenea *valea Sălcii* pe drumul Giurgiului, va găsi satele *Gopăceni* d-a stingă Argeșului. Dar ceia ce rămîne încă de găsit, e locurile satelor *Hulubești* și *Scărpătești* or *Șerbătești*, care poate s-au ruinat de tot, poate, ca multe alte sate din țara noastră, și-au schimbat numele. E încă de aflat care a fost valea *Cărnuri*, dacă nu cumva vom lua-o de la valea *Ceaguri* și satul învecinat la care a rămas Sinan pașa, drept satele *Dudiloiu*. Bămîne încă de constatat dacă cumva ceva tradiții și legendă rămase pe alocuri, din acele fapte de arme strălucite, de și timpul și necirile posterioare au șters mai toate amintirile glorioase din populațiile noastre sea secerate și adesea prenouite ale județelor române mărginașe Dunării.

Pe planul nostru am adăogat și crucea de piatră de la Călugăreni care încă dupe cum spune și Bălcescul, e cu 90 de ani posterioară și nu e loc relativă la gloriosul fapt de arme al lui Mihai. Această cruce monolitică mare și frumos săpată cu ornamente pe muchi, poartă o inscripție care are mai multe locuri s-a șters prin fărîmarea pietrii, deși un mic pavilion de cărămidă boltit o apără de injuriile timpului. într-o repede trecere pe lângă Călugăreni, am descifrat, săpate pe această cruce, următoarele cuvinte care le transcriem cu ortografia lor, precît s-a putut mai exact păstrată \

pe fața despre Giurgiu :

« svă-a aciasta și de viață aducătoare cruce rădicată este de prea luminat și slăvitul domn Ioo Șerban Cantacuzino voevod adevăratul nepot al bătrînului Șerban Basarab f f și pomenire veacinică înălța f ste la capul a *f . . . f stui frumos și minunat pod carele însuși împreună cu iubit fiu său f f la lucrarea lui fiind și cîte f. . . f »

pe muchea din stingă :

« pentru că și mării sale în veaci bună pomeanire și mulțămită să-i vrea să-i rămăe lui și doamnei lui Marii și cuconilor lui, făcutu-s-au dară . . . pod și această dumnezeiască cruce s-au ridicat într-al patrulea an al domniei sale la anul de la zidirea lumii apMa A/cud vvkctcpn A"n 3's².

pe fața despre Neajlov :

„f. . . f dar f. . . f rădicarea aceștii cinstitei și de viață făcătoare cruce arată osteneala și strădania facerii acestui mare și temeinic pod în

¹ D. A. Pelimon în *Impresiunile sale de Călătore în România București 1858*, a tipărit pag. 271—72, această inscripție cu oarecare mici diferențe de lectură noastră.

² 7191, luna octombrie, zile 17 „adică anul de la Hristos 1682 (în text cules greșit în loc de 3pia, nota edit.).

veacinică pomenire, iară luminatului acest f • • • f precum în ceia față s-au zis, iară în ceasta... tă față scrisu-s-au întru pomenire și cinstiți boiarini mării sale cari s-au întâmplat la facerea podului acestuia împreună cu a lor luminat domn... fdușu toți cu multă strădanie și osteneai de la începerea podului

5 până la svârșit, cari pre nume sânt aceste Eadul Năsturel vel ban, Badea Bălăceanul vel vornic Gligorie Grădișteanul vel logfet, Vlad Cocorăscul biv vel logfăt, Costandin Brâncoveanul vel spătar, Iordachie Catacozino vel stolnic, Alecsandru biv vel stolnic, Mihul biv vel pitar, Tănăsie vel armaș, Costandin Bălăceanul vel agă, Șarban vt logofăt, Pieră vt vistier,

10 Șarban vel căpitan za lifegii, Pîrvul Crețulescu vt postelnic, fiind împreună toate breaslele slujitori și ai curții drep aceia s-au scris ca să fie întru veacinică pomenire. AT. WT POA^A^A .X.C.

Precum vedem, nimic în această inscripție nu amintește faimoasă

15 bătălie a lui Mihai Viteazul și singurul punct prin care acest monument mai nou poate prezintă oareșcare relație cu faptul de arme de la 1595, e modificările ce construcția acelu *mare și minunat pod* al lui Șerban vodă Cântacozino, trebuie să fi adus localității în care s-au bătut românii cu Sinan pașa. într-adevăr deși poziția topografică n-a putut schimba în trei secol,

20 nici lunca așa păduroasă, cum ni le descriu istoricii de pe atunci. Cu clădirea podului trebuie neapărat să se fi tăiat mulți din copaci și să se fi făcut lucrări spre a înjghieba (encaisser) apele răslațate ale râului, construcția șoselei moderne ce merge la Giurgiu a preschimbât și ea înfățișarea sălbatică și mocirloasă a locului.

25 Dar pe lângă lucrările de utilitate introduse de civilizație într-acea vale memorabilă, oare un monument care să dovediască recunoștința românilor către părinții lor ce au apărât țara cu bărbăție, n-ar fi tot așa de folos, ca și o cale lesnicioasă deschisă pe acolo comerțului? Ceia ce înalță o nație, ceia ce-i inspiră demnitatea și tăria, nu e atît dezvoltarea prosperității sale materiale nici îmbelșugarea productelor industriei sale, nici înmulțirea capitalelor și averilor, nici luxul vieții casnice, ci respectul

30 către eroii și gloriile naționale de orice fel, ci amorul către pămîntul natal pentru păstrarea căruia s-au luptat generațiile trecute, ci iubirea către limba și datiniile părintești, moșteniri scumpe rămase din vechime! Fără

35 de aceste elemente, spiritul național pierde. Inima se sleește în recile speculații și în întreprinderile egoiste ale industriei și ale negoțului. Literilor și artelor e dat de a întreține vie venerație gloriilor trecute, de a deștepta nobilile aspirații, de a insufla sacrificii mărețe.

E o datoria sfînta a popoarelor, pe care civilizația o consacră pe

40 toată ziua mai tare, de a cerceta și de a scoate la lumină faptele trecutului lor, de a eterniza, prin ajutorul artelor, memoria bărbăților mari și evenimentelor glorioase. Să nu nesocotească dar nimeni cîtă influență salutară poate avea asupra unei națiuni amintirea virtuților ei străbune, adeseori ea a produs faptele mari, și aceasta ne întemeiază mult a crede cuvintelor

45 unui amic, cînd zicea²: "Să ne aducem aminte de epoca lui Mihai în care românul atinse culmea mărimii, care ne-a lăsat cele mai glorioase pagini

în anele țării. Cine nu s-a entuziasmat, citind bătăliile lui Mihai? n-a admirat geniul și bărbăția lui? Călugăreni! Thermopile ale românilor! cîte inimi nu tresar la suvenirea ta! cîte suflete nu aprinzi! brațe nu armezi! Cînd românul și-ar pierde de tot credința, orice seînteie de patriotism s-ar stinge în inima lui, numele tău singur fi în stare să-l ridice, să-l entuziasmeze și să-l facă a muri luptîndu sau a triumfa!"

Cînd va veni timpul a vorbi despre celelalte localități însemnate în nota Bălcescului, vom spune și asupra lor ceia ce putem ști, mai-nă de a fi făcut pelerinagiului înadins cerut de autor. Însă rugăm pe cititorii noștri cari vor avea vreunile din notițiile dorite de Bălcescu și enunțate în nota de mai sus, ca să binevoiască a se associa cu noi în pioasă încredințare a dorințelor ilustrului autor, și a ne împărtăși acele cunoștințe care vor putea elucida frumoasă lui operă națională.

¹ Anul de la nașterea lui Hristos... *spart.*

² *Junimea Română*, No. 1, Paris, Mai 1851. *Trecutul și Presentul*.

**FOLETUL NOVEL ȘI CALANDARELE
LUI CONSTANTIN VODĂ BRÎNCOVEANUL.**

În vara anului trecut, 1860, fiind însărcinat de Ministerul Instrucției Publice de a cerceta, a înregistra și a descrie obiectele antice și interesante pentru istorie ce se vor afla prin mănăstirile din unele județe ale țării, am găsit în biblioteca mănăstirii brîncovenești de la Hurezi (districtul Vîlcea), printre alte importante manuscrise și cărți tipărite, o mică broșură cartonată în 4° mic, curat, scrisă românește' cu literile cirilice din secolul trecut, coprinzînd un *Calanăar pe anul* ^a\|ra (1701) cu prognostice politice, precedat de o precuvîntare dedicatorie adresată lui *Constantin vodă Brîncoveanul* și subscrisă de un *Ioan Romanul*. Totdeodată mi s'a spus acolo că alte asemenea calendare pe diferiți ani s-au fost, luat de principele Grigorie Brîncoveanul și s-au fost dus la București. Fusesi curios de a le cere principelui care avu amabilitatea de a-mi încredința un volum în 4° mic de 152 fețe, în care sînt legate împreună si unul dupe altul, acele calendare pe anii 1693, 1694, 1695, 1703 și 1699. Titlurile se află încă în ființă la cele din anii 1693 și 1695, și lată-le în toată întregimea lor :

1693 CALAKDAB
CE SA CHIAMĂ, FOLETUL ^OVEL
DE AÎJTJL &Ur

Carele dupre limba francească, în rumânească,
sau întors,
de jupînul Ioan Bomanul :
1693

1695 PBOGIS^OSTICE :
dupre calindarele francești scoase : de
anul: AXHE
1695

Aceste titluri explică destul de bine coprinderea cărților, în care sînt înșirate tot felul de halucinații astrologice asupra politiceii, temperaturii și feluritelor evenimente ce aveau a se petrece pe lume în cursul anului.

FOLETUL HOVEL

SALÂNDARELE LUI CONSTANTIN V O M BBAHCOVîNUL.

h Hm mmM trtait, 1860, fiind taămaat de Mtetediii laâtraețiel publke de a cereeta, a înregistra și a descrie obiectele aafee și iaterewiite pentru istorie ee se vorfi aâa pri» tn&săstîriia din ane județe ale țr~ m% m tfin% în MMotheea mSaMirel Brânco?eiiesel de ta ftirezî (distr țel Vtkmb luntre alte importante anuiwHpte și clrțl trânte, o pică cartoatl tu 4 mc* carat semsă românce e* iitkerie cyrtlice mmM tmmU copria#nd mi gjdamdur p\$ mmi (ÎÎ01) eaprog-poffice^ precedat de o preeavlatee dedicatorie adresată M Cm-VvM Brămmmi și sabsemsă de an Bn Mnwd. Tot de odată a'a qm aeioio c* alte assemene Kaleadare pe diferiți aanl imfwt luat ftiaiepele arigorfe Brâncoifeiml fi saH fwt am Ia Baenre^t Fttsseil de a te cere PnudpeW care a? amabilitatea de a *uă încredința m tohsst M4*faie de 152 ta care simt legate împreună și anul dupe ^ete fcOendare pe anali 16M, UU, 1695, ITOTp 1699. Titaile m m teâteâta^laceiedinaimit 169S și î6^>, și i « i a t^ftntregimea te;*

% i m mm%, Șmm<r\$% I m »

*mm #^
rotita***

încă din secolul al XV^{lea} (pe la 1495), în deosebite orașe ale Europei, începură a se publica pe tot anul almanace cu prognostice astrologice, și vestiții astrologi *Nostradamus* sub Henric al II (1503—1566), în Franța, *Matei Laensberg* din Lutich (1636), *Lilly* (1644) în Anglita și alții, vechi editori de calendare cu prevestiri, sînt negreșit predecesorii imediați ai lui *GMaraval*, *Fruniolo*, *Rossoniolo*, *Pallaăe Astrologa* și ceilalți pe care îi citează Ioan Eomanul¹ și care au lăsat pînă azi stearpa lor știință și minciunile lor periodice, lui *Gazamia*, *AgatJiangel* și altor profeți de calendare.

10 Autorul *Poleiului Novei* și al *Prognosticelor* românești mărturisește că "prognosticele sale scoase din frăncescile calendare, nu toate cîte ei în cărțicelele lor au scris, sînt, ci numai cele cîte i s-au părut că periergia părților noastre, ar pofti a auzi, le-a pus, iar alalte a lăsat.²". Astfel el extrage materia lui din mai multe calendare și din
15 mai mulți astrologi "osebit italiani", pe care îi "întoarce din limba frăncească³ pe cea românească pentru curiozitaoa și petrecerea de vreme" a voevodului Brîncoveanul care se vede că se interesa la această lucrare repetată în toți anii⁴. Nu doară că el da vreun crezămînt închipuirilor "trase din pornirile și mișcările cerurilor, din stările zodiilor și
20 altele ca acelea, din care acei astrologi scot și își fac meșteșugul lor", căci traducătorul însărcinat cu lucrarea zice însuși⁵: "Mult numai stau de mă mir care să fie cea pricină de mișcă pe acești astrologi a scrie, și a povesti de acestea, cînd vedem că nu es, nici vin toama, cele ce ei spun." Cu toate acestea se vede că, împins de cea "curiositate omenească poftitoare a ști unele și altele", Brîncoveanul făcuse obicei de a citi și de a purta adesea cu sine acele calendare în care și făcea însemnări chiar cu mîna sa. La anul 1703 găsim următorul pasagiu, în care notele marginale sînt scrise de însuși domnul:

SCBUTINIE STEALELOE,
zice

"Sînt a le socoti, de figurile ceriurești și mai multe de cea prea mare coniuncțion adecă'împreunare a celor doi mari care fost-au la anul trecut, la 20 ale lui mai. Și acuma care va fi la ghen., 15 la 23

35 ¹ Scrierile din care este extras acel calendar sînt mai cu seamă acestea: *Gran Pescator de Chiaravale*, *Tartana de Stelle*, *Nova Sybilla*, *Bretannia de Influis*, *Fnniolo*, *Pallade Astrologa*, *Gran Venator de lato oscuro*, *Gran Pescator de Cumanio*, *Nova Fenix*, *Burigot*, *JRette di Merlotti*, *Scrutinia Stellelor*, *Contra Tartana*, etc, Italia e încă roditoare în almanace astrologice

² 1694. Către cititori.

40 ³ 1694. Epistolă dedicatorie către Constantin vodă Brîncoveanul.

⁴ 1693. idem. Prin limba frîncească el înțelege negreșit aici limba italiană, care și azi încă se numește pe țărmurile orientale ale mării Mediterane, *lingua franca*.

45 ⁵ De și nu posedăm decît calendarele pe șase ani cu începere de la 1693, cînd a întreprins Ioan Romanul a lucra aceste calendare, (vezi *Epistol. dedic.*) negreșit că și în anii ce ne sînt de lipsă între 1695 și 1703, și chiar mai pe urmă, trebuie să fi existat asemenea lucrări. A lor aflare ar crește averea noastră istorică. E de prisos a mai explica cum de se aflau aceste calendare la Hurezi, căci se știe că acolo s-a dus tot ce a scăpat din jaful casei Brîncovenești, la căderea domnului; printre altele și biblioteca prințului în care se găsește și astăzi marea colecție de autori bizantini tipărită sub Ludovic al XIV, de Ducange, și cei mai mulți părinți ai bisericeii în ediții graeco-latine.

⁶ 1693, Epistol. dedicat.

de ceasuri și 20 de minute, a lui Cronos și a Mars și așijderea la, 27 acei luni, la 7 ce minute 48 a lui Zeu și a lui Mars și împreună aceștia și eclipsis, ce au trecut, arată îndoire lor turcului și țărălor, aproape de Ț<a>riș păcum în anul trecut am și semnat. întra de acuma o trăgeidia seamnează cu obrazul dentii, aseamene va fi prințipului de M done, care cu a sa politică dăzunire seamănă doilea obraz cu o mână de oameni, să Metabo. cînd de latini au fost scos din crăi treilea mai apoi seamănă al Chiro, care cu o țime de oameni înarmați să nevoiaște a întă au dobîndit. Aceaste 3 obraze dară, măcar că de ții fieștecine arată partea sa, dară toți den-p întâmplările acestui an sãmnează căroră ajude-să unora cu hainele lungi care în leten limbă zicea, vreamea iaste a să face pace care v neplăcînd nici unora începătură au dat a să și așa adăogîndu-se o mulțime despre parte Metabo silit-au pe prințipul de Machedone aceia ai lu Chiro a să da înapoi, și așa urbătaia aceia a lui Metabo rămas-au stăpân lui. Glasul acesta viind la urechile prințepului Machedone de aceia ce fugia, silit-au cu înmarea altora a dobîndi ce pierduse, dară v că în zadar iaste ispita sa, și norocul nu-i de dor murit-au. A căruia moarte auzind Vot unul de ai săi mai iubit, atăta să înfricoșa căt lipsi să-i fie fost și soție și Chiro pentru o pa ca aceasta așa au rămas fără de sine, cît n ce să hotărască de trebile sale..."

Vătăman să înțelege
duca de Mantova

Notele manuscrise ale Brîncoveanului de felul acesta, adecă o servă a explica pseudonimele textului astrologie, ar da calend o neînsemnată valoare, dacă n-ar veni lîngă acestea să se adaoge, l șitul fiecărui an sau, în unele, la sfîrșitul fiecărei luni, cîteva fețe de mîna domnului și coprinzînd un fel de ziar al său, întrerupt și ceput, dar în general continuat cu mai multă exactitate în timpul odicelor sale călătorii de vară *K* Aci vedem o sumă de făpturi interesante găsim însemnări atingătoare de persoana domnului, de familia boierii săi, (precum moartea mumei sale (10 fev. 1699), căderea cal și răposarea lui Panait clucerul (17 mai 1703), nașterea unei ne din fiica sa Măria (9 iul. 1695), indispoziția sa și luarea de medic (1 și 5 mai 1699), etc); găsim datele precise ale unor evenimente tice și războinice din timpii aceia, (luarea insulei Chio de Veneție sept/1694) și redobîndirea ei de turci (25 fev. 1695), moartea sult

¹ Se vede că domnul obicinuia a purta cu sine pe drum aceste calendare însemna cele ce i se păreau demne de notat.

Ahmet (23 ian. 1695), revolta Constantinopolului și izgonirea sultanului Mustafa (15 iul. 1703), etc.); găsim note comemorative pentru trimiterea de soli și de bani la Poartă, pe care Brîncoveanul avea grijă a le anula după întoarcerea trimișilor (precum notele anului 1694, apr.-sept.); găsim însfîrșit și unele fraze și cuvinte pe care le credem cifrate căci sînt scrise amestecate cu litere latine, cu slove cirilice și cu semne numerice (precum la 20 mai 1694, la 15 sept. 1695, la 20 mai 1699, etc.); chiea lor ne rămîne necunoscută și putem numai bănuî că sub dînsele se ascunde ceva din acele secrete uneltiri pe care Brîncoveanul voia cu drept să le tăinuiască și a căror divulgare a grăbit trista lui sfîrșire.

Toate aceste felurite notițe puse în comparație cu *Condica de rînduiala Vistieriei de la ian. 1 anul 1694 și pînă la dec. 31 anul 1703*, care se află în Arhiva țării¹, și cu *Istoria lui Constantin Brîncoveanul voevod de Radu logof. Greceanul*, ale carii 32 capitole inedite de la sfîrșit ne promite D. Ștefan Gtreceanul a le publica după traducerea germană a lui Flistich, din Biblioteca Augustană, din Brașov², ar răspîndi negreșit multă lumină asupra istoriei și instituțiilor țării în epoca acestui domn; de aceia am întreprins a le publica, păstrînd pe cît s-a putut ordinea lor și ortografia cu care sînt scrise.

Mai-nainte însă de a reproduce acest interesant ziar, voi să depărttez printr-un cuvînt orce bănuială asupra autenticității lui. De o partea coprierea notelor cu totul personale domnului, cărțilele contimporane și dedicate lui, pe care sînt scrise, locul ctitoricesc în care acele calendare s-au păstrat, oferă cele mai solide garanții pentru veracitatea însemnărilor manuscrise; apoi vine încă de se adaogă și felul scrierei, *condeiul*, cum zicem românește, care e netăgăduit al lui Constantin vodă. Am avut adesea ocazii de a-i vedea subsemnătura în hrisoave și în cărți domnești; dar scrisoarea lui mai pe larg am învățat mai bine a o cunoaște din două cărți păstrate în mănăstirile brîncovenești: Una e un vechi exemplar în fol. al întîii ediții (1522) a *Dicționarului celui mare elinesc al lui Varie Favorinus episcopul Nuceriei*, tipărit de Zaharia Calargi Cretesul, pe scoarța căruia stă scris grecește că *această carte a fost a lui Ioan grămăticul Moldaviei, la 1677 în Amsterdam*, iar mai jos că de *la dînsul a cumpărat-o la 1683 sub iscălitul, Constantin Brîncoveanul vl logofăt*. Știm că ja acea epocă Brîncoveanul era logofăt mare³.

A doua carte e un exemplar din Evanghelia românească tipărită la 1682, subt Șerban vodă Cantacozino, în București, ferecată peste tot cu argint aurit și ornată cu figuri *au repousoir*, reprezentînd, pe față, *învierea Domnului și doisprezece Apostoli* împrejur; iar pe dos, pe Maica Domnului stînd pe globul lumesc și cîlcînd șarpele în picioare, precum

¹ Sperăm, că în curînd se va începe publicarea acestui important volum manuscris care poartă pe față întîii titlul următor: „Catastih de toate rînduialele, cite se vor pune pe țară și de chieltuialele căte se vor chieltui, den banii ce să vor strînge den țară după ce s-au pus Șarban vistir mare. Anume cum vor scrie înainte”.

² Vezi articolul: *Scrierile lui Radu Logofătul*, pag. 579.

³ Această carte se află în biblioteca de la Hurezi, unde se găsește și un exemplar din ediția lui *Favorinus* tipărită în 1792 în Veneția de Antonio Bartoli și dedicată prințului Constantin Basarab Brîncoveanul, al cărui portret frumos gravat în oțel de *Alex. de Via*, e pus în capul cărței.

și doisprezece *prooroci* împrejur. Subt acest din urmă sujet sînt gravate cuvintele:

„fAceastă sfîntă Evangheligie făcut-o-a robul lui Dumnezeu ju Constandin Brîncoveanul vel spătar și s-au dat sfinți mănăstiri Ditr-un Lemn . . . 1684”.

Cele din urmă cuvinte ale acestei inscripții sînt drese și în cartea vede scris la 1685, cu mîna lui *Constantin Brîncoveanul* care e subsemnată că *meșterul ce o a ferecat, din greșeală a pus mai-nainte numele mănăstirii Bistrița în loc de al mănăstirii Dintr-un Lemn, cartea era cartea destinată*. Această însemnare scrisă și subsemnată tot de Brîncoveanul se găsește și în alte două locuri ale cărței, în josul foilor tipărite¹.

Confruntînd însă scrisoarea acestor însemnări autografe și notele găduite cu ceia a notelor din calendarele lui Ioan Bomanul, le găsim în toate asemănate și identice; ceia ce constată o dată mai mult autenticitatea neînduoasă a manuscriptului tipărit aci în urmă:

Anul 1693. fața 1
7201² Călătoria noastră ce am făcut cînd am mers cu veziriul în tabăra anume cum sămnează.
f av. 5 sâmbătă am purces den București.
f av. 8 marți am ajuns la Olt. unde și veziriul au sosit a doua zi miercuri.
t av. 10 joi am purces de la Olt.
f av. 12 sâmbătă am sosit la Jiu la Pătrojani.
f av. 15 marți, în zioa de sântă Mărie, am ajuns la Dunăre împotriva Diului.
f av. 22 au trecut verziriul Dunărea la Dii.
f av. 25 vineri am purces de la Dii înapoi.
f av. 28 luni am sosit la Brîncoveani.
1. 7202.
f sept. 4 luni am purces de la Brîncoveani.

¹ Această Evangheligie este la mănăstirea Dintr-un Lemn.

N.B. însemnarea anului cu litere latine arată numai în care calendar se coprired ce urmează după dînsa. Ordinea cronologică nu este strict observată în original, pentru notelor, mai ales în cele două dintîi calendare (pe anii 1693 și 1694); astfel în calendarul 1693 se coprired note cu datele următoare: 1693 aug. și sept., 1694 fevr., mart., april., aug., sept., oct. (La fața 4 se vede însă o notă de la 25 sept. pusă mai-nainte de cele pe care le are calendarul pe apr., mai., iun., iul., aug., nu port an, și dacă le-am atribuit le-am atribuit conform cu al celor din luna sept., ce urmează, ar trebui să le credem din anul 1694. calendarul pe anul 1695, precum și cele următoare își au notele lor mai bine regulate cronologie. Noi am urmat ordinea manuscriptelor, lăsînd pe cititori a rectifica neregularitățile după indicațiile prezentei note.

² Se știe că după era bizantină urmată în Rusia pînă la Petru cel Mare și la noi pînă la sfîrșitul secolului din urmă, anii se numărau de la începutul lumii, socotindu-se nașterea lui Ios la anul 5509 al creației. — Anul se-ncepea însă la 1-iu septembrie astfel încît, pe cînd luna (sept.-decemb.) corespundea cu un an de la Hr., celelalte opt luni (ian.-aug.) corespundea cu anul următor.

Fîind că puțini acum cunosc cifrele slavone întrebuițate la noi în vechime, adăugăm aci o explicație a lor în cifre arabe, spre a înlesni înțelegerea textului nostru:

a = 1, v = 2, g = 3, d = 4, e = 5, s = 6, z = 7, i = 8, 0 - 9, i - 10, ai = 11, etc. k = 20, l = 30, m = 40, n = 50, x = 60, o = 70, p = 80, ci = 90, r = 100, s = 110, t = 300, u = 400, f = 500, h = 600, * = 700, co = 800, il = 900. — Semnul * pus în texturi ori carii cifre îi ridică valoarea la mie.

fața 2

f sept. 6 miercuri am sosit la mănăstire la Hurezi unde și mănăstirea am târnosit la sept. 8 vineri, în zio nașterii Maicii Preaeisti.¹

t sept. 9 sâmbătă am mers la Bistriț.

5 f sept. 10 duminică am mers la mănăstirea De un Lemn.

f sept. 13 miercuri am sosit la Pitești.

(o jumătate de pagină lipsește)

fața 3

ffeb. 2. 1. 7202 Ne-au venit caftan de la împărăție de mucarer², cu selam aga :³ la veziriului Bairam aga.

f mart. 4. au mazilit pe Mustafa pașa veziriului⁴

t ap. 2 au mazilit pe Căzlar aga care era pricina mazilii cu Mustafa pașa veziriului, judecata curând l-au ajuns,

f ap. 11 s-au așezat Aii pașa vezir care și tefterdar au fost mai-nainte⁵.

f mai 16 ne-au venit iar caftan de mucarer de la împărăție.

fața 4

sept. 25. 1. 7203 Fiind la Brâncoveani ne-au venit veaste că au luat creștinii Sacăzul⁶.

fața 5

7202 Meargerea noastră spre Târgoviște i proci.

0 t av. 10 vineri am purces de la București la Mogșoia.⁷

t av. 12 duminică am purces de la Mogșoia la Târgovișt.

f av. 13 luni am sosit la Târgoviște.

av. 27 miercuri am sosit la Pitești la vii.⁸

¹ Vezi : *Istoria vieții lui Constantin vodă Brâncoveanu* de Radu Iogofățul Greceanul, Cap. 30, în *Magaz. istor. pentru Dacia*, t. II, 1846, pag. 209.

² Mucarer însemnează *preînnoire de domnie*. La asemenea caz sultanul sau trimișii lui îmbrăcau pe domn cu un caftan nou și primiau plocon de la dînsul. În *Condica Vistieriei*, la anul 7201 febr., găsim următoarea indicație : „5943 florinți s-a dat lui Bairam aga selam-aga al mării sale veziriului cînd a venit cu caftan de mucarer, însă bani gata, taleri 5000 și o haină cu spinare de samur și postave și atlase de talere 943”.

³ Selam-aga se traduce literal prin *domn al felicitărilor* și este un comisar de instalație ; *caslir-aga* e șeful eunucilor negrii; *tefterdarul* era prezident al camerei sultanului.

⁴ Vezi Hammer, *Histoire de VEmpire Ottoman*, liv. LIX.

⁵ în *Condica Vistieriei*, la anul 7201, mai găsim următoarea indicație : „8000 talere s-au da poclonul veziriului Aii pașei și Kehaialei lui, de vizirlik nou, însă viziriului tal. 5000 și kehaialei tal. 1000 și două blane de samur de tal. 1000”. — Mărginim însă aci citațiile din acea *Condică*, care corespund cu textul nostru, spre a nu încărcă această publicare cu prea multe note; sperăm, cum am mai zis, că în curînd publicul cititor va putea însuși să confrunteze socotelile Vistieriei de la 1694 și urm. cu indicațiile autografe ale lui Constantin Brâncoveanul.

⁶ Sacăzul e insula *Chios*. Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.*, liv. LIX descrie această izbîndă a venețienilor.

⁷ *Mogșoia* lingă București și *Potlogii* nu departe de Tîrgoviște, erau moșiile de predicție ale Brâncoveanului; la amîndouă avea palate care azi cad în ruine. Vedem că uneori mergea și la *Obilești* pe Moștiște, (distr. Ialomița), unde e un frumos eleșteu.

⁸ de la Pitești erau odată cele mai vestite din țară. În *Călătoria Patriarhului Măcarie al Antiohei*, trad. engleză de Belfour, part. VIII, sect. II se zice : „Here a fine sweet wine is made wich is of great celerity, and is the best of all the wines produced in Walachia”.

7203

t sept. 2 duminică am sosit la mănăstirea De un Lemn.

f sept. 4 marți am sosit la mănăstire la Bistrița,

f sept. 6 joi am sosit la mănăstire la Hurezi.

t sept. 13 joi am purces de la mănăstirea Hurezi.

fața 6

t sept. 17 luni am ajuns la Brâncoveani.

f sept. 26 miercuri am purces de la Brâncoveani.

| sept. 29 sâmbătă am sosit la Potlogi.

| oct. 2 marți am purces de la Potlogi și am sosit la Târgoviște, și în aceastaș zi ne-au venit veaste că au fugit veziriul de la Vara de unde să bătea cu neamții și au venit iar la Belgrad.¹

f oct. 3 miercuri ne-au venit veaste că au bătut leașii pe Șahpaz gh sultan care ducea zaherea la Cameniț, luînd și zaherea toată leaș

f oct. 7 duminică ne-au venit veaste că au intrat pașa cu cazaci Buceac și au stricat căsla hanului și alte 10 sate.²

fața 7

f oct. 17 miercuri am purces de la Târgoviști și tot într-acestaș zi sosit la Mogșoia.

f oct. 20 sîmbătă purcezînd de la Mogșoia am venit la Bucur lăudînd și mulțămînd lui Dumnezău că toat călătoria câtă s înapoi o am făcut, cu sănătate, cu pace, cu bucurie i proci³.

Anul 1694.

fața 8

f ap. 12 vineri au purces Stoian văt. de căi. ⁴ de la Potlogi i Ibra ceauș care venise pentru cară și cu iei s-au trimis și 6 =f= gir hzsuszg zyOszg. fualzy© la ap. 28 au venit:

f ap. 15 luni au purces Frății i Eadul căp. de la Petrești cu care s scris pentru zahereaoa Cameniții i pentru oaste. la mai⁵ au venit Stoian văt.

f ap. 29 luni au purces Stoian văt. i snă Ghidimoc de la Brâncove cu care s-au scris de vezir noă și de alte păsuri i oaste,

mai 21 au venit snă Ghidimoc.

t mai 2 joi am trimis alți călărăși iar de la Brâncoveani cu care scris pentru treaba Sinaei.

mai 26 au venit cu răspunsul aducînd ispravă.⁶

¹ Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.*, liv. LIV. Varadinul e Oradia mare, Grosswar

² *Idem.*, liv. LX.

³ Despre aceste incursii par a vorbi Niculai Costin și Ioan Niculce în *Letopisițile dovei*, t. II.

⁴ Radu Greceanul, Cap. 32. în *Dacia*, t. II. p. 215.

⁵ In. Ms. aci se află adăogată, cu o mîină străină, o notă care zice : „Octombrie 22 venit neamții la mă«nă»stire L 7237 cumpania lui Fetra Iosif din răgămentul lui Usto

⁶ Abreviație pentru *călărăși*.

⁷ Cifra e roasă în Ms.

⁸ Ar fi interesant de știut care a fost acea *treabă a Sinaei* la care au venit răspuns, cînd ispravă. Bănuiesc că va fi tractarea pentru clădirea mănăstirii din Rîmnicul Sărat, pe Constantin Vodă o a clădit împreună cu unchiul său Mihai Cantacuzin și sfîrșindu-o pe la o a închinat la mănăstirea de la muntele Sinai din Arabia. — Vezi Radu Greceanul, Ca în *Dacia*, t. II p. 329.

fața 9

f mai 12 am trimis 2 călărași și un lipcan de la Dăsnățui duminică cu o blană i 1000 tal. poclonul ehihialei.¹

mai 31 au venit răspunsul cu Mehmet agă i Costandin corn. ca să ne

5 întoarcem înapoi.

f mai 20 am trimis 2 călărași de la Cerneți cu veaste că au venit 3 zmr-
gayn saagAis.

iun. 6 au venit răspunsul cu Ianache corn.
f mai 25 am trimis 2 călărași iar de la Cerneți cu veastă carălor că
io le-am trimis la Belgrad.

iun. 23 au venit răspunsul cu Barbul corn.

f mai 28 Am trimis pe Eadu ceauș i ifecula călărași cu tal. 2500. ale
valedalei de la Cerneți.

iun. 23 Au venit răspunsul iar cu Barbul corn. la Hurezi fiind.

fața 10

f iun. 3 luni am trimis pe Stoian văt. cu Mehmet agă al veziriului de
la Cerneți cu răspunsul că sîntem mergători la bogazuri² și cu
7500 tal. cu Mehmet Celebi din datoria-m.

iul. 1 Au venit la mănăstirea De un Lemn fiind.

20 iun. 9 duminică am trimis pe İsedelco căi. și altul de la Ciovărnășani
cu 1000 de tal. pentru blana chehialei veziriului de chihia noao.
iul. 1 au venit.

f iul. 25 marți am trimis pe Gthioca căi. și altul de la Hurezi cu veas-
tea hoților.

25 iul. 22 Au venitfla Târgovișt.

fața 11

f iul. 27 joi am trimis pe Frățilă căi. și pe Bartolomei la Țarigrad de la
Hurezi.

av. 4 au venit la Târgoviști.

so f iul. 4 joi am trimis pe Zota căi. și alți 2 căi. la Ordie de la conacul ot.
Topolog, împreună cu un lipcan al veziriului. iul. 7 duminică s-au dus
aga la veziriul care venisă pentru zahereaoa Cameniții dă-i duse
și banii plata zaherealei anume Atiim Abdulah aga.

fața 12

35 iul. 23 marț am trimis pe ³ la Belgrad de la Târ-
goviște.

la av. 16 au venit cu răspunsul la Târgoviște.

iul. 26 vineri am trimis pe Durase corn. la Odrii⁴ și 2 călărași la Țarigrad.
av. 24 Au venit.

40 ¹ Funcția de chehaia corespunde cu aceia de ministru al trebilor din lăuntru. Vezi Ham-
mer, *Dignites et emplois dans l'Empire turc*.

² Bogaz e o vorbă turcească ce însemnează trecătorile, pazele munților, și totdeodată
și gurile râurilor. — *Condica Vistieriei* arată birurile ce s-au ridicat pe țară pentru aceste călătorii
pe la bogazuri.

45 ³ Loc alb în Ms.

⁴ Odriiul este Adrianopol, Edrinch pe turcește.

av. 24 sâmbătă am trimis pe Hafanache cinci, la Ordie cu poclon
hialei veziriului.

f av. 27 marți au trimis pe Eadu i ⁵ căl. la Ordie cu v
tea lu huyaoafu.

fața 13

7204
f sept. 7 sâmbătă au mers căi. cu un lipcan la Ordie
vestea cruților⁶.

Anul 1695.

fața 14

1.1695 și 1.7203.
f ghen. 27 au murit sultan Ahmet și tot într-acea zi s-au pus înp
sultan Mustafa.⁷ la noi au venit veastea la fev. 3.

f feb. 25. au venit veaste că au luat turcii Sacăzul înapoi de la V
țiiani.⁴

f ap. 8 am purces de la București în tabără luni.

f ap. 11 Am sosit la Potlogi joi și am șezut până la ap. 14.

f ap. 15 am purces de la Potlogi luni.

t ap. 18 am purces de la Ciocănești joi.

f ap. 22 am sosit la Brâncoveani luni.

fața 15

f ap. 28 tot la Brâncoveani fiind ne-au venit veaste de la Odri
Stoian văt. de călărași că au mazilit pe Aii pașa veziriul cu
lacomă și spurcată poarta lui și au pus vezir pe Mehmet pașa
au fost caimacam pase, iar pe Aii pașa mai pe urmă l-au sugr
ca pe un câine⁵.

t niai 3 vineri am purces de la Brâncoveani.

f mai 8 miercuri am purces de la Craiova.

f mai 17 vineri am purces de la Drincea.

f mai 19 am sosit la Cerneți duminică, în lăsata secului de Sim-pi

f mai 31 ne-au venit ferman cu Mehmet aga al veziriului ca să ne
toarcem înapoi la cealealalte bogazuri să păzim,

t iun. 9 duminică am purces de la Cerneți înapoi.

fața 16

t iun. 12 miercuri am ajuns la Tismana.

f iun. 19 miercuri am sosit la mănăstire la Sfeti Constandin la Hu

t iul. 1 am purces de la mănăstirea Hurezi de am venit la mănă
De un Lemn luni.

⁵ Loc alb în Ms. precum și în frazul următor.

⁶ Cruți se numiră încă de la 1514 țărani revoltați din Ardeal sub George Doja.
Laurianu, *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvan*

Dacia, t. III, p. 189. Mai sus tot astfel a spus că a înștiințat Poarta cu vestea hoților (iun

⁷ Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.*, liv. LIX et LX.

⁸ *Idem*, liv. XL.

⁹ Despre răutatea și lăcomia veziriului, precum și de a chehaialei vorbește și
Greceanul, Cap. 34 în *Dacia*, t. II, p. 218 sq. unde spune și despre călătoria Brâncoveanu
Cerneți. Vezi și Hammer, *Hist de VEmp. Ottom.*, liv. XL.

f iul. 3 Am purces de la mănăstirea De un Lemn de am trecut Oltul miercur.

f iul. 5 vineri am venit la mănăstire la Argeş,

f iul. 8 luni am purces de la mănăstirea Argeşul.

f iul. 9 marţi am ajuns la Piteşti la vii. într-aceastaş zi au venit veste cu cupariul lu Constandin vodă că au făcut Măria o copilăşe.¹

fața 17

t iul. 19 vineri am purces de la Piteşti și sîmbătă iul 20. am ajuns la Târgoviște în zioa de sfeti Ilie, aflînc den multă mila lui Dumnezeu pe toți sănătoși,

f iul. 28 duminică au intrat hanul cu tătarii în țară la Mătrineani²

f av. 15 Ne-a venit veste că mergînd tătarii pînă la Bistreța s-au întors Calga sultan cu tătără-i înapoi la Buceak. iar hanul cu pușintei tătari au mers la Belgrad trecînd Dunărea pe la Dii la av. 16³

fata 18;

f sept.

f sept. 15 Dumne a venit 2
la hu5un 6 >K 485 + A\SA\ HSg = BUU oz • âu 548584 m guoz azs
zuS la 10 ale lui sept. 5452 = oqăpuuyA g + 952 ds.

f sept. 18 miercuri mi-au venit veste de la Cornea vel ban de la Cerneți că pogoară împăratul sultan Mustafa pe la Eușav să treacă pe'n țară să meargă la Necopoea⁴

f sept. 20 ne-au venit ferman să mergem înnaintea împăratului.

+ sept. 23 luni am purces de la Târgoviște.

fața 19

. împărăție la

t sept. 28 sâmbătă am fost la Maglavit.

f sept. 29 duminică am fost la Hrat.

f sept. 30 luni am fost la Măceș.

f oct. 10 marţi am trecut Jiul pe la Frumușei și am conăcit la Ciobanul,

f oct. 2 miercuri am fost la Orlea.

f oct. 3 joi am trecut Oltul pe la Turcul și au trecut împăratul Dunărea de au mers la Necopoe.

f oct. 7 luni am purces înapoit și am mers la Ciliani.

¹ Măria, fiica a doua a lui Constantin vodă, luase de soț pe beizade Constandin] fiul lui Duca vodă din Moldova, precum ne spune Radu Greceanu, *Cantemir* și alții mulți.

² Radu Greceanu, Cap. 35, în *Dacia*, t. II, p. 221 sq.

³ Ms. e aci ros de umezeală. Locurile lăsate albe la fața 19 sînt pe reversul acestora.

⁴ Radu Greceanu, cap. 36, în *Dacia*, t. II, p. 226. — Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.*, liv. LX, vorbește despre călătoria sultanului la Dunăre.

CB, KA

Fotoleul novei. însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1695, (facsimil reproduș din ediția Em. Vîrtosu, Buc, 1942 p. 181, cores-punde textului de la p. 100, rînd. 16—25 din ediția de față).

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.

fața 20

ghen. 27 Ne-au venit veste de la Papa cap. de la Cerneț cum că s-ar fi tocmnit pacea și solii că s-au întors la Beligrad¹ și
5 ghen. 30 au venit veste și de la Odriu că adevărat s-au așezat pacea,

fața 21

ghen. 31 am trimis pe Cucioac căp. ș. . .² alți căp. cu 30 de pungi slo. . . la Odriu la boiari.
io fev. 2 am trimis pe Gruitșă căp. i Bartolomei căp. cu un car cu 30 de pn.³ la Odriu.
fev. 8 miercuri au venit Dumitrașco cu Bacoviș și cu Barbul Corne de la Odriu cu veaste că ni s-au dat domnia cu hatșerif în toată viața noastră.
fev. 10 vineri spre sâmbătă la 4 ceasuri de noapte au răposat maica⁴ ~ multă jale și mîhnire lăsându-ne.
15 fev. 16 joi a trimis pe Afendul cluci. la Țarigrad pentru tîrguiale de Paști⁵.
fevr. 17 vineri au venit Frățilă iuz. de la Odriu cu veast că au tras împăratul hatul la baratul⁶ care ne-au făcut ca să ne fie domnia în toată viața noastră.
20

fața 22

fev. 20 luni au purces Stoian văt. la Odriu cu 30 de pungi să ducă la boiari.
25 f mart. 10 vineri am trimis pe Ivan căp. de saragele⁷ cu un car cu 52 de pungi pocloahele bairamului și tot într-această zi am trimis pe snă Ghidimoc la Odriu făcând știre capihialelor că s-au trimis pocloanele bairamului.

fața 23

0 t mart. 25 sîmbătă am trimis cu Mehmet Celebi pentru blanele de muca-
er 20 de pn. cu care au mers și Gheorghie Medini.

¹ Despre pacea de la Carlovicz închieiată cu totul la ianuarie 1696, între Poarta, Austria, Polonia republica venețiană și Rusia vezi Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.*, liv. LX și F. Schoell, *Hist. abreg. des traites de paix*, Bruxelles, 1838, voi. IV, p. 349 sq.

² Locurile lăsate albe sînt tăiate la legătura Msului.

³ Abreviație pentru *pungi*. O pungă era compusă de 500 talere.

⁴ Radu Greceanul, Cap. 44 în *Dacia*, t. II, p. 350. — Muma lui Constantin Brîncoveanul era Stanca fiica lui Constantin Postelnicul Cantacuzino; ea este îngropată la mănăstirea Brîncovenii, (distr. Românați).

⁵ E de observat acest obicei de a trimite la Constantinopol să tîrguiască pentru sărbători. Spre a specializa felul tîrguierilor, nu ne putem opri de a transcrie o rubrică din luna fevr. 7202, în *Condica Vistieriei*: „1000 fior. s-au trimis lui Ianache Bulucbașa la Țarigrad ca să cum-pere cofetărie saciz pentru treaba căpeteniilor de Paști, și tafta pentru steaguri și alte cheltuieli de treaba curții de Paști”.

⁶ A tras *hatul la barat* vrea să zică și-a pus iscălitura, paraful pe decret

⁷ *Saragel ile* erau trupe neregulate, pușcași și vînători de adunătură.

t ap. 6 în ziua de joi mare au venit . . . i vel spăt, i vel post. i văt. de la. . .¹ aducând ferman de haraci să nu se mai duiască până la anul.

ap. 13 joi în sărbători au venit agă de împărăție cu hatșerif i ca de domnie cum să ni s-au dat în toată viața noastră și după ce tăcut osfeștania cu sobor după obicei și dupe ce am ascultat sfânta leturghie împreună cu toată boerimea i neguțători i tori am ieșit înaintea agăi cu mare alai de la-m adus până în di unde dupe cititul hatșerifului și după ce noi am înbrăcat caftă împărătesc s-au înbrăcat și toți boiarii cu 27 de caftane.

fața 25

ap. 18 marți am mers la Potlogi și am șezut miercuri, joi, vineri ap. 22 sâmbătă am venit la Mogoșoaia de am făcut pe Sfeti Gheorgh ap. 24 luni am venit iar la București.
ap. 28 vineri am trimis pe Iane văt. să fie capichihia trimițind și d
* v la priatene i proci.

fața 26

mai 1 luni am luat iarbă de curățenie și
mai 4 joi am lăsat sânge²
mai 8 luni am purces den București la Obilești și
mai 9 marți am ajuns.
mai 13 sîmbătă am luat la Obilești seama o-lor³ și am scos o m despre stînga.
mai 20 sâmbătă au venit sol de la Moldova pohtindu-ne la nunta lu mitru beizade⁴ 6 + 6 + S. f.
mai 22 am purces la București și am ajuns,
mai 23 marți

¹ Rupt în Ms.

² Cu indispoziția lui Brîncoveanul găsim ocazie de a spune un cuvînt despre r ce erau în timpul lui, în țara noastră. Mai întîi Engel, *Geschichte der Wallachey und Mold I*, p. 359, ne vorbește de un *Iacob Pilarino*, medicul particular al domnului și care chezașu tru dînsul cînd, la 1703, vîrsatul îl opri de a merge îndată la Adrianopol unde era chiăr sultan. Tot pe atunci trăia în Țara Românească medicul *Ioan Comnen*, care la 1701, mai, a ia mănăstirea Snagovului, un *Proschintar elinesc la Sintul Munte al Athonului*, pe car II mai publică, elinește și latinește și Bernard de Montfaucon în cartea sa *Paleografia g Parisiis*, MDCCVIII, pag. 441 sq. Această carte foarte interesantă, în care se arată mai clădirile cîte au făcut domnii români la muntele Athos, e și dînsa dedicată lui Constantin Brîncoveanul. Am crezut un minut că *Ioan Romanul* care subscie și *Ioan Francul* (în dedicat din anul 1695), să fie chiar medicul *Ioan Comnenul*, dar această presupunere n-a un fundament serios. — însfîrșit găsim și în *Condica Vistieriei*, la luna ianuarie 1693, a indicație: „500 fior. s-a dat lui *Pantoleon doftorul cel mare* simbria lui de toamnă”.

³ Socotesc că e o abreviație pentru oamenilor.

⁴ „într-acest an, la vealeatul 7207, vara în luna lui mai făcut-au Antioh vodă (Car mare veselia cu nunta fratelui Dumitrașcu vodă, cu fata lui Șerban vodă (Cantacuzino), Ćsandra, pre care o au adus din Țara Ungurească”. Nicolai Costin, *Letopisișele M t. II, p. 49.*

mai 25 joi am trimis pe Ianache Văcărescu aga¹ sol și cu daruri la Moldova la nunta lui beizade Dumitrașco tot într-această zi au venit Velisar de la Odriu.

Fața 27

mai 31 miercuri am trimis copii pe . . . i. Ștefan împreună cu părintele Vlădica. . . cu Eadu stol. la Brâncoveani ca să fie a. . . ceputul temeliei biserecii și la. . .²
iul 15 joi au venit iar la București.

fața 28

iul. 23 vineri au purces Toma log.³ cu ban. . . datornicilor la Țari-
gra. . .
iun. 30 vineri am eșit den București d. . . am mers la Mogoșoaia
ș. . . am șezut și sâmbătă și d. . . minecă până dupe prînz.

fața 29

iul. 2 duminică am purces de la Mogșo. . . și luni de prînz am fost 15
la Potlogi.
iul. 17 Luni am purces de la Potlogi și am mers la heleșteul de la Fân-
tâna țiganului.⁴ și
iul. 19 miercuri am mers la Țîrgoviște.
iul. 28 Vineri dupe ce au răsărit soarele au răposat Scarlat peh.⁵ și 20
sâmbătă l-am îngropat la mitropolie în tinda cea mică și
iul. 30 duminică am trimis pe Manolache căm. la Odrii cu 10 pn. vezi-
riului i proci, și ca să ducă veste tătăni-său Exaporitul și av. 20 iar
duminică au venit, aducând veaste cum și înpărăția la av. 17 au
purces de la Odrii de au mers la Țarigrad. 25

fața 30

av. 10 vineri au purces Mihaleche pit. de la București cu cucii vezi-
riului⁶ i proci.
av. 27 duminică au venit Toma log. de la Țarigrad și au venit și Miha-
lache pit! so

¹ Ianache Văcărescul aga, despre care am vorbit în articolul nostru : *Poezii Văcărești, part I, era frate vitreg, după mumă, cu doamna Măria soția lui Constantin vodă Brîncoveanu, Vezi pag. 531.*

² Ms. e tăiat la legătură pretutindeni unde am lăsat loc alb.

³ Acesta e Toma Cantacuzino, fiul lui Matei aga care la 1711 trecu în Rusia urmînd pe 35»
Petru cel Mare.

⁴ Această localitate vestită prin măcelărirea robilor moldovenii și cazaci, la 1654, în urma bătăliei de la Finta, este la Ulmii Curii, pe vechia moșie a orașului, nu departe de Țîrgo-
viște.

⁵ Acest Scarlat e fiul lui Alexandru Mavrocordat ce-i zicea Exaporitul, tergiman sau 40»
dragoman al Portei despre care va vorbi Ms. mai la vale, Nicolae și Ioan voevozii Mavrocordați erau frați cu dînsul. — El avu de soție pe Ilinca a treia fiică a lui Constantin Brîncoveanu. Despre nunta și despre moartea lui vorbește Radu Greceanu, cap. 42 și 46, în *Dacia*, t. II, p. 343 și 353.

⁶ Printre numeroasele și feluritele daruri ce făcea domnii noștri pe atunci turcilor, erau 45.
și *cuciile* adevă trăsurile aduse din Austria; costul lor se poate constata din *Condica Vistieriei*. — Mai jos vedem că Brîncoveanu trimite sultanului șase cai.

, M / ' f f i S * * n c M y / ^ t i f d n _ -

. « TM * P . .03, , m „ î j » « ț W " î : f S ^ ~ .

fața 31

sept. 2 sâmbătă am purces de la Târgovișt și am venit la Potlogi și
sept. 7 joi am mers iar la Târgoviște.
sept. 20 miercuri am trimis pe Manolache căm. la Țarigrad cu bani lu
Mehmet Celebi și ai lu Nicolae dragoman.

fața 32

oct. 19 joi am purces de la Târgoviște de am venit la Potlogi.
oct. 28 sâmbătă am purces de la Potlogi de am venit la Mogoșoaia și
oct. 30 luni am venit la București den mila lui Dumnezeu sănătos și
tot într-această zi au venit căi. de la Țarigrad pentru Osman chehia
cel seârnav, trufaș, lacom' cum că l-au scos de chihaialăc puind
pe Cucioc Aii agă Ghiunbrucciul.

fața 33

noem. 4 sâmbătă au purces Stoian văt. cu banii datornicilor cu carul
la Țarigrad.
noem. 11 sâmbătă au purces Ianache căp. cu poclonul hanului la Grăm.
noem. 14 marți au purces Mihai grămăticul cu borfele lu Scarlat la tată-său
și tot într-această zi am trimis pe Constandin cluci la Isuf pașa
Serascheriul.
noem. 22 miercuri am trimis 6 cai împăratului cu vâtaful de grajd.

fața 34

dic. 12 marți am trimis pi Vergo cluci la hanul și la Isuf pașa.
dic. 18 luni am trimis pe Iordache ceauș de aproz cu carul cu banii dator-
nicilor la Țarigrad.

Anul 1703.

fața 35

*Călătoria Odriiului*²

t mai 5 am purces den București și am mers la Copăceani, seara au venit
călăraș.

mai 6 am șezut pe loc la Copăceani.

mai 7 am venit la Călugăream am trimis căi. la Odrii.

mai 8 am venit la Daia mai 9 am șezut pe loc.

mai 10 am șezut tot la Daia au venit și călăraș și au venit un agă să tri-
mitem la Crim liud 250

¹ Am vorbit mai sus (nota 34) de răutatea și lăcomia chehaialei dar e de observat că
Brîncoveanul nu cutează a scrie defectele potențaților turci decât numai dupe ce Poarta i-a
destituit.

² Negreșit că urmarea *Istoriei lui Constantin Brîncoveanul* de Radu Logofătul Greceanu,
trebuie să conțină amărunte interesante asupra acestei călătorii pe care o avem aci în schelet.
Itinerariul Brîncoveanului e însă foarte interesant și duce tot pe calea urmată și azi între București
și Andrianopol; stațiile sau conacele lui, la ducere foarte des repetate din pricina stării slabe
a sănătății sale, (vezi Engel, *Gesch. der Wall.*, t. I, p. 359), sînt cele următoare : Copăcenii, Călu-
gărenii, baia, Giurgiu, Rușciuk, Cernavoda, Turlak, Ossinița sau Iussence (pe riul Lom),
Kiutukler, Isnumlari, Dragoikie, Cialikabak, Comarova (dincolo de Balcani), Pașa-kie, Ieni-kie,
Ciuciuk dervel, Arnaut-kie, lângă Cefli și Andrianopol. La întoarcere el vine mai repede și
conăcește la Inge kie în loc de Comarova.

mai 11 am venit la Giorgiov. f mai 12 am început a trece la Dunăre

Astăzi am trimis căi. la Odrii.

mai 13 am trecut Dunărea și au venit și călăraș,

mai 14 am trimis pe Ianache Cuciucruil' la Odrii.

mai 15 am venit la Cernavoda și au venit călăraș ot Odrii.

mai 16 am șezut pe loc au venit căi. ot Odrii și am trimis căi. la Od
și am trimis la Serascheriul și la București cărți și

Fața 36

tot astăzi au venit Preda medel. i Baducanul ot Odrii.

mai 17 am venit la Turlac. și pe care sau întâmplat primejdie lu Pana
cluci. Cioranul căzând dupe cal au murit în loc.

mai 18 am venit la Osinița lângă Bazgrad astăzi ne-au venit scris
de la București.³

mai 19 am venit la Chiutucler am trimis căi. la București și au ve
căi. de la Odriu.

mai 20 am venit la Iscumlari la podul lu Matei vod.³

mai 21 am șezut pe loc am trimis pe văt. de căi. la Odrii cu 22 de
am trimis și la Bucureșt.

mai 22 am venit la Dragoichio ne-au venit cărți den țară și tot ast
am dat răspunsul înapoi.

mai 23 am venit la Calăcavac, au venit căi. ot. Odrii.

mai 24 am venit la Comarova, am trimis căi. și la Odrii și la Bucureș

mai 25 am venit la Pașachioi

mai 26 am venit la Ienuchio au venit Toma sluj.

mai 27 am venit la Cucioc dervend am trimis căi. la București

mai 28 am venit lângă Arnautchio la Cefli

mai 29 au venit Exaporitul la noi au venit Fiera log. din țară cu Grhi
ceauș.

mai 30 au venit feciorul Exaporitului și alți neguțători și dragoma

mai 31 au venit beizade al Ducăi vod. și alți mulți priatani și în des
au chiebat boiarii la Poartă și am trimis pe Fiera log. la Bu
rești și au venit și alți căi. ot. tam.

iun. 1 au venit unii alții de s-au împreunat cu noi.

iun. 2 așijderea și au venit căi. de la Bucureșt <>

iun. 3 am trimis căi. la Bucureșt cu răspunsul și

f 4 am mers în Odriu.

iun. 9 miercuri am mers la veziriul de am îmbrăcat caftan împreună
20 de boiari și am trimis pe văt. de călărași la București.

¹ Cuvînt greu de descifrat.

² E de observat că mai în toate zilele domnul primia și trimitea scrisoare în Țara
mânească și la Andrianopol. Călărașii erau curierii însărcinați cu purtarea acestei corespunde

³ Acest pod al lui Matei vodă (negreșit Basarabul), tocmai la trecerea strămtorilor
canului, ar trebui cercetat chiar pe localități. Cu ce ocazie îl va fi clădit Matei vodă? se
că emisarii lui întîmpinau greutăți de a trece pe acolo cu carele de bani și de daruri ce dîr
ca și Costantin Brîncoveanul, obiceiua a trimite la Constantinopol, și aceasta va fi îndemna
domnul român a clădi acolo un pod.

fața 37

- iun. 10 au venit Toma balucbaș de la București cu bani și m-am împreunat cu iniear aga și am dat 100 de pu. la împărăție.
- 5 iun. 11 ne-am împreunat Chihiao vezir și alți priateni și am dat 8 de pu. Valedelei și 30 Căzlar agăi. am trimis pe grămătic la Țargrad.
- iun. 12 am trimis pe Toma buluc bașa la București și m-am împreunat cu tefterdariul i reizul.
- f iun. 14 au venit căi. de la București și am mai dat la împărăție 100 de pu. astăzi au mazilit pe Iniear aga și au pus pe Cui Chihi'a.
- io f iun. 15 marți am mers la Poarta împăratului de ne-au înbrăcat ca[er]tan i proci, și am trimis pe Mihai Părcăș în țară¹

fața 38

- iun. 20 au venit căi. din țară și au venit veaste că aduc pe Costandin vod.²
- 15 iun. 23 am ieșit iar la corturi și au venit văt. de a căi. den țară cu bani.
- inn. 24 am trimis în țară căi. și au purces Badul beizade³ cu alalți boiari în țară.
- iun. 26 am mers de ne-am luat ziua bună de la veziriul și de la caimacamul astăz au răposat și Barbul vel. stol. făr.
- 20 iun. 28 am purces de la Arnautchio am venit la Ingechio și am trimis pe Sugrumai port la București și pe Dumitrache vist. la Moldova,
- iul. 2 am ajuns la Calăcavac și am trimis căi. la București și alții la Odrii.
- | iul. 3 au venit căi. de la București, și am trimis căi. la Odriu."

fața 39

- 25 iul. 5 am ajuns la Dunăre la Turtucaia și au venit Costandin fiiul meu⁴ și cu alții de la București și părintele vlădica,
- iul. 6 am trecut cu toții Dunărea la Olteanița.
- iul. 7 am venit la Obilești au venit și Stoic
- iul. 9 am purces dela Obilești.
- 30 iul. 11 Duminecă den mare și bogată mila lui Dumnezeu am sosit la București slăvit și proslăvit numele Sfinții sale⁵.

¹ Descrierea acestei ceremonii o face după Radu Greceanul, Engel, *Gesch. der Wall*, t. I, p. 360. Călătoria Brîncoveanului la Adrianopol cu cauzele și consecințele ei se găsesc și în Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.*, liv. LXI.

35 ² Constantin vodă Duca perdu acum pentru a doua oară domnia și fu exilat la muntele Athos.

³ Beizade Radu fiu al lui Iliș voevod de la Moldova era ginerele lui Constantin Brîncoveanu și avea de soție pe domnița Stanca, cea mai mare din fetele Domnului.

⁴ Brîncoveanu lăsase în Țara Românească pe fiul său cel mare, Constantin; al doilea, Ștefan, îl însoțise în călătorie. Vezi Engel, *Gesch. der Wall*, t. I, p. 360.

40 ⁵ Aceste cuvinte de mulțumire lui Dumnezeu dovedesc îndestul din ce grea primejdie se crezu scăpat Brîncoveanu, când după călătoria sa la Andrianopol, se revezu liber, viu și sănătos în țara sa.

- iul. 15 au venit veste de la Antonie grămăticul de la Țarigrad că la ale ceștii luni s-au început acolo gulăgulea¹ mare și a doua zi ne-venit și dela Odrii scriind că este adevărat și că mare sinhisi le-a dat la Poartă gulăgulea¹ aceeaia.

fața 40

- iul. 22 au venit veste că pe Muftiul cu coconii dumisale cei spurca i-au făcut împărăția surgui²
- iul. 15 au venit Antonie comis, cu veste că au mașilit pe sultan Mustafa și au pus pe sultan Ahmet frate-său³

¹ Cuvîntul *gulăgulea* e compus negreșit prin reduplicarea întăritoare a primei silabe zicerea slavonă *KMAWW* care înseamnă *preîmbulare, risipire de vreme*; sensul este aci întins p la *neasîmpăr, turbnrare, răzvrătire*.

² Engel, *Gesch. der Wall*, t. 1, p. 361. Hammer, *Hist. de VEmp. ottom.*, liv. LXI.

³ Engel, *loc. citat.* Hammer, *loc citat*, liv. LXI et LXII.

DESPRE UNELE MANUSCRIPTE ȘI CĂRTI TIPĂRITE AFLATE ÎN MĂNĂSTIREA BISTRIȚA. (DISTRICTUL VÎLCEA ÎN ROMÂNIA)

Cele mai multe din-mănăstirile Țării Bomânești, și mai ales cele
5 antice și bogate, posedă câte o colecțiune mai mult sau mai puțin nume-
roasă de cărți vechi, unele scrise de mână și altele tipărite, păstrate în
general cu foarte puțină îngrijire; aceste cărți sînt mai cu seamă exem-
plare învechite de opere liturgice și teologice, scrise slavonește sau româ-
nește, tipărite într-una din aceste două limbi sau în cea elenă, care după
10 timpi și împrejurări, au servit la slujba bisericească a mănăstirei, și care
acuma, netrebuincioase și desprețuite, zac mai totdeauna aruncate în
cîte o cămară mucedă și prăfuită închise în lăzi sau grămădite în mormane,
în general șoaricii, moliile și cîrceii se folosesc singuri de acele rămășițe,
adesea prețioase ale culturai și ale pietăței strămoșești.

15 Printre ele însă, anticuarul află tezaure neprețuite, deși el are mai
totdeauna mîhnirea a deplînge starea de stricăciune a multora, și pier-
derea neînduoioasă a unui mare număr clintr-însele.

Mănăstirea Bistrița, din districtul Vîlcea, clădită pe la anul 1497,
de banul Barbu Basarab (cărui-a-i zice și *Craiovescul*, după rezidința
20 băniei sale), cu frații săi Pîrvul vornicul, Danciul vornicul și Badul pos-
telnicul, fii lui Neagoe¹, e una din mănăstirile care au păstrat mai multe
obiecte antice de tot felul: icoane, vase de argint, stofe și cusături pre-
țioase, odăjdii preoțești, manuscripte, cărți tipărite, și' alte rămășițe
vechi; toate amintesc epocile trecute ale istoriei noastre.

25 Precît clădirile acestui așezămînt religios și-au pierdut cu totul carac-
terul lor antic, în prefacerea totală a bisericei și a caselor împrejmui-
toare, sub prinții Bibescu și Știrbei (1846—1856), cu atît din contră odoa-
rele eclesiastice ale Bistriței stau în ființă spre a atesta antica splendoare
a acestei mănăstiri și generoasa dărnicie a ctitorilor ei și a urmașilor lor.

30 În scrupuloasa examinare a atîtor rămășițe din'diferite timpuri,
poate cineva studia, pînă la oare care punct, ideile artistice, practicele
industriale și relațiile de comerț care au domnit în țara noastră la deo-
sebite epoce ale dezvoltării sale, influințele bizantine,² italiene, germane și
moscovite se ivesc succedîndu-se în arte și în industrii și pare că vin să

35 ¹ Aceasta indicație asupra familiei fondatorilor e trasă după inscripția gravată pe unele
obiecte antice de argint dăruite mănăstirei chiar de fondatorii ei; vom descrie mai la vale unele
din acele obiecte.

coloreze cu raze mai vii, tablourile aspre și întunecate ale luptelor noastre
politice din trecut. Bpitrahilul de mătase pe care se vede figurat chi-
banul Barbu cu portul călugăresc de pe atunci și cu numele său de mona-
Pahomie; engolpion, sau iconița portativă a banului Preda, de stil biza-
tin, suflată cu aur și cu smalț *champleve*; covorul de catifea țesut
de semnuri venețiane de fir neted (*plat*) și de fir încrețit (*frise*) și dat
Neagoe vodă Basarab; ferecătura evangheliei lui Marea postelnicu
lucrată cu figuri *en bosselage*, pe placă metalică suflată cu aur, după mod
fabricațiunei din Nuremberg; epitaful cusut cu fir și cu mătăsuri în zile
lui Boris Thoedorovici Grudunof, țarul Moscoviei; candelile de argin
în formă de con trunchiat și săpate *à jour* cu medalioane aurite, lucra
negreșit în țara noastră sub Matei Basarab; sicriul de argint și aur
stului' Grigorie Decapolitul poruncit de Constantin Șerban vodă, în țara
maghiarilor și costând 1500 reali³; policandelul, candelabrele și alte obiecte
masive de bronz și argint aduse din fabrici germane și rusești de Co-
stantin vodă Brîncoveanu; și-apoi o mulțime de alte articole mai vechi
și mai moderne³, pînă și sfeșnicele de argint dăruite de boierii și neg-
țătorii Craiovei, la 1779,⁴ drept mulțumire către moaștele sîntului, pent
că a scăpat țara de secetă și de locuste, toate acestea ni se prezintă
o succesiune neîntreruptă de'documente istorice prin care se elucidea
și se dovedesc relațiile țărilor române, și dezvoltarea lor artistică și indu-
trială, și starea lor de finanțe, și tendințele lor civilizatoare. Ar fi
studiu interesant și folositor de a descrie și a comenta toate anticuitățile
secolului nostru de mijloc, ce se găsesc în țară, și a trage dintr-însele
toate luminele ce ele pot revărsa asupra istoriei națiunei noastre; ar
iarăș de mare necesitate de a aduna acele obiecte într-un muzeu, un
să le fie asigurată o conservare mai bună decît pe la mănăstiri; că
lăsînd la o parte desele cazuri de rea credință și abuz, s-a întîmplat
multe ori ca unii egumeni, din ignoranță și socotind poate că fac bine
să prenouească aceste obiecte antice, prin forme și reparații moderne
care le-au răpit toată valoarea lor arheologică³.

Un asemenea muzeu care s-ar împodobi cu prețioasele vechituri
adunate de prin toate mănăstirile țării și chiar uneori de pe la particula-
unde sta netrebuincioase și neprețuite, ar avea marele avantaj de a
înfățișa o istorie plastică și figurată a artelor, a industriei și a negoțului
țării noastre. Icoane originale și copii exacte de pe vechi tablouri și pe

¹ *Călătoria lui Macarie patriarh al Antiochiei*, trad. englezește de Belfour, Londra, 1860, I, p. 346.

² În vara anului trecut 1860, fiind însărcinat de minister a cerceta și a însuși
anticuitățile din mănăstirile județelor Argeș și Vîlcea, am prezentat ministerului relații cu
scrierea pe scurt a acestor obiecte. Dl. Heinric Trenk, pictor elvețian stabilit în București,
care mă însoțise în călătorie, a executat pentru guvernul român, un *Album arheologic și pitor*
de 110 planșe, în care vederile cele mai frumoase și anticuitățile cele mai interesante sînt rep-
zintate cu mult talent, în ulei, în acuarelă și în sepia. Ar fi de dorit ca guvernul să se dec
a face cheltuiala hromolitografiei acestui *Album*, care ar găsi negreșit mulți cumpărători el
și în străinătate.

³ Trebuie să arătăm aci mulțumirea noastră către părintele, actualul egumen de la
nota, care urmînd consiliul nostru a reparat fără de a defigura cîtuși de puțin o cruce
cădelniță ce se aflau la Arnota din timpii lui Matei Basarab. Lucrări de felul acesta, făc
pentru anticuitățile Bistriței, ar trebui întreprinse de guvern, care ar începe astfel crearea
muzeu foarte bogat.

trete; săpături de tot felul și ornamente sculpturale pe piatră, pe metaluri, pe lemn și pe os; vase și alte odoare de metal lucrate cu dălțița (*tisele*) sau gravate, turnate masiv sau de sîrmă (*filigrane*); stofe bogat țesute; sangulii mai subțiri și mai transparente decît pînza păiajenului; cusături grele și complicate; giuvaeruri cu smalț și cu pietre scumpe; arme antice; veșminte preoțești sau civile; hamuri de cai; mobile și alte felurite obiecte din timpii trecuți; toate acestea, dispuse după rîndul fabricării lor, ar veni să ne dezvăluie o mare parte de secretele traiului casnic, al obiceielor și al gusturilor străbunilor noștri.

Tot așa de importantă ar fi și adunarea în biblioteca națională a tuturor manuscriptelor și tipăririlor ce stau expuse pierderei și stricăciunii prin mănăstirile și prin bisericile orașelor și satelor din Eomânia. Acestui așezămînt îi lipsesc mai toate *incunabulele* tipografiei române și manuscriptele vechi care ar putea servi la studiul istoriei și al dezvoltării limbii noastre, sînt foarte rare într-însul. Strîngerea la un loc a vechilor cărți de prin mănăstiri și biserici ar împlini cu prisos aceste lacune.

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din București aprobînd cererea ce i-am făcut, ne-a permis în vara trecută a strămuta în capitală, o culegere din cele mai interesante cărți aflate în mănăstirile Cozia și Bistrița de peste Olt. Volumele aduse deocamdată din Cozia sînt în număr de 20 și cele din Bistrița numai de 19, dar fără de a contesta valoarea unor cărți găsite pe la alte mai multe mănăstiri ce am vizitat, trebuie să mărturisim că biblioteca de la Bistrița ne-a dat pînă acum cele mai însemnate rezultate sub raportul anticuității.

Această bibliotecă, (dacă putem da un nume așa pompos adunăturii de volume mai mult sau mai puțin stricate ce stau aruncate într-o cămăruță a sumptuosului palat mănăstiresc) conține, afară de scrieri bisericești moderne, tipărite în limba românească, o colecție ca de vreo 300 volume vechi foarte rău conservate; căci cele mai multe, din pricina neîngrijirii și mai ales a umezelei ce este în peștera învecinată, unde ele în atîtea rînduri au fost strămutate și păstrate, împreună cu celelalte averi mișcătoare ale mănăstirii, s-au udat și s-au mucezeit astfel încît cele de hîrtie sînt mai mult putrede și lipite foi de foi, iar cele de pergament, șterse și scorțoase. Aceste inconveniente sînt însă o consecință chiar a păstrării lor; fără de peștera cea umedă, negreșit că comorile bibliografice de la Bistrița s-ar fi risipit cum s-au risipit cele adunate din vechime la alte mănăstiri antice, precum Snagovul, Tîrșorul, Dealul, Curtea de Argeș și altele.

Acea peștere, prețioasă ascunzătoare a călugărilor bistrițeni, le-a dat mijlocul de a scăpa din atîtea pustiiri ale inamicilor țării, odoarele și cărțile antice lăsate de ctitori și de dăruitori, în paza lor/

Fenomenul geologic ce deosibește localitatea Bistriței, adevărată despăcirea unui munte de piatră vîroasă ca să lase o trecătoare pitorescă pîrului ce chiar din repeziciunea sa, a luat numele de Bistrița (*BWCTPK slav. repede*), negreșit că a trebuit să ocaziona, în sînul acelu munte, cripte sau peșteri spațioase; acele peșteri sînt mai cu seamă de partea dreaptă

¹ *Incunabula* (leagăn) se numesc toate edițiile de cărți tipărite la începutul tipografiei. Ediție *princeps* se numesc orice întîie ediție a unei cărți, dar toate edițiile princeps nu sînt *incunabule*.

a rîului. Ca la distanță de cincisprezece minute, urmînd de la mănăstire pe acea minunată matcă în sus, se face pe dreapta, în munte, o gură largă dar care îndată se îngustează; mușchiul stropit neîncetat de picurar stîncei, revarsă într-acea boltă maiestoasă o licurire de verdeață magică oamenii locului numesc *acea gură, Pesterea veche*, și numele-i pare a dovedi că cei dintîi locuitori ai acestor munți, vinători îndrăzneți urmărind dupe cum zice tradiția, o ursoaică, acolo și-au găsit adăpostirea. Mai vale pe rîu, chiar în dosul mănăstirii, dar sus pe rîpă și la un loc puțin accesibil, este o altă peștere, în care se intră d-a bușelea printr-o crăpătură îngustă; îndată însă *acea peștere se lărgește, formînd boltă înalte și uneori superpuse cu felurite accidente de tărîm, cu scursori împietrite și chiar cu o cisternă firească în fundul unei cavități. Aci din vreme nememorate au locuit pustnici; aci s-au păstrat în vechime moaștele sîntului Q.ig. j. Decapolitul¹; aci însfîșit s-au pus la adăpost, în timp de jafuri și de invazii, obiectele de preț ale mănăstirii, astfel încît astăzi găsim la Bistrița mai multe odoare și cărți vechi decît în alte mănăstiri. Osebit de tradiție însă n-avem altă mai veche mărturisire despre locuitorii acestei peșteri, decît capela ce s-a zidit la anul 1637, de către mitropolitul țării Theofil sub patronagiul sîntului Voevozi, la un loc unde pesterea deschide la lumină printr-o gură largă, drept d-asupra unei rîpe-nalte care dă perpendicular în rîu. Acea capelă s-a dărîmat, și-n locu-i s-a făcut altă care poartă următoarea inscripție ce se găsește încă acolo pe o piatră săpată cu multă ineperiință de sculptură și de stil:*

f Această sfința beserică iaste zidită de mitropolitul Theofil la leat 7145 (1637) și rămîind la pustiire și de tot la ris pînă la leat 7245 (1732) robul lui Dumnezeu Macarie ieromonahul o a dres mai de iznoavă prefăcut... și părinților Rafail ieromonahul și Ivana vecinica pomenire, pis az 1732. Măcar erom. iunie 3¹.

Pe la anul 1828 a ars și această bisericuță cu chiliile ce se făcuseră alături și în care locuia schimnicul Ilarion, cel din urmă călugăr peșterea de atunci s-a mai reparat numai capela de piatră învelindu-se cu șindrii și s-a zugrăvit pe la 1831, dar acum a rămas și ea cu totul pustie. Nici chiliile, nici scripetul, pe care se ridica în vechime sicriul Sîntului și celelalte odoare, nu mai există. Vechia credință tradițională ce privia această sîntită peșteră ca o protectoare a mănăstirii din vale, a pierit împreună cu nevoia de refugiu și cu frica urgiilor din timpii barbari; pesterea, cu întunecimile ei misterioase, cu bolțile-i locuite de miriade de lilieci, rămășița numai ca o curiozitate pitorescă pentru vizitatorii localității; o curiozitate pentru arheolog ea păstrează încă multe prețioase amintiri. Ei îi sînt datorii conservarea multor scumpe rămășițe din timpii trecuți; fără din care poate ne-ar fi astăzi greu a constata prin obiecte existente, vechi relații însemnate produse ce dovedesc cultura străbunilor noștri.

Astfel cum a scăpat din jafuri și din nevoi, biblioteca Bistriței este compusă în general de cărți bisericești manuscrise și tipărite, în limbă slavonă, română și elenă. Deosebindu-le însă în mai multe categorii generale, după dialectele în care sînt scrise, găsim: vreo 80 manuscripte slavone

¹ Un vechi sicriu de chiparos, în care se păstrau moaștele sîntului de la Bistrița înaintea fabricării celui de argint, poartă o inscripție slavonă, în care se vede că este făcut de *Rafail voevod, fiul Mihnei voevod* (1611 – și 1623), *cînd a venit într-a sîntului Grigorie Decapolitul peștere*.

² Cele din urmă cuvinte se traduc: am scris eu Macarie ieromonah la 1732, iunie

vone (evangheli, psaltiri, minee, ceaslove, pravili canonice etc.) scrise cu litere capitale și minuscule, de formatele folio, în 8°, și în 4°; iarăș pe atâtea cărți slavone tipărite în secolii XVII-XVIII, în lavra Pecersk din Kiev, sub păstoria mitropolitului Petru Movilă; în Leov (Lemberg în Galiția) tot pe atunci; în Moscva, în zilele țarilor Alexei și Petru Ivanovici; în Tîrgoviște sub Matei vodă Basarab și doamna sa Elena; în Buzău, Bîmnic, Tîrgoviște și București sub domniile lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu și mai încoace; ca vreo 30 volume grecești tipărite la Veneția și în Țara Bomânească, de format în 8°, și în 4° printre care se găsește și un exemplar complet al mineilor elinești tipărite la 1680 și următori, în Veneția, și purtînd scris pe dînsul că a fost *al lui Constantin Brîncoveanu vel logofăt, la 1687*; vreo 40 manuscripte românești (psaltirii, vieți de sînți, cărți dogmatice și învățături d-ale părinților bisericeii, etc.) traduse în românește în cei doi din urmă secolii, și prescrise în mare parte cu litere minuscule și cursive cirilice, de călugării locuitori în mănăstire. Celelalte cărți românești provin din deosebite tipografii care s-au succedat de la al XVII secol încoace, în țările române: Brașov, Govora, Tîrgoviște, Iași, Snagov, Buzău, Bîmnic, București, Sibiu, etc.

Intențiunea noastră nu este aci de a da o nomenclatură a titlurilor tuturor cărților vechi ce compun biblioteca Bistriței. Ne vom mărgini a descrie cu amăruntul unile din cele ce ni s-au părut mai interesante, și comentînd atît proveniența, caracterul cît și înfățișarea lor, ne măgulim că vom izbuti a trage oarecare concluzii ce nu vor fi credem, fără de interes pentru relațiile țarilor noastre, pentru starea lor de desvoltare și chiar și pentru limbele uzitate într-insele, la epoci destul de înapoiate.

PSALTIRIA COMENTATĂ DE BRANCO MLADENOVICI. 1346.

Cel mai vechi dintre manuscriptele Bistriței este fără îndoială o *Psaltirie slavonă* scrisă pe 52 coli în 8° sau 832 fețe de pergament galben foarte ordinar de 23 centimetri-nălțime și 16 cent. lărgime, cu litere de forma celor capitale¹, de deosebite mărimi variind de la 4 pînă la

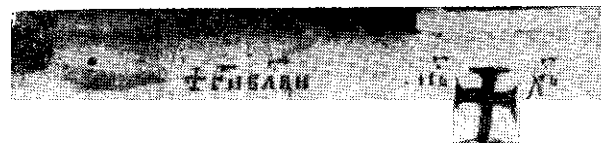
¹ Deosebitele feluri de scrieri cu litere cirilice, întrebuițate în manuscriptele vechi se pot împărți în cîteva clase generale admise în paleografia tuturor limbilor europene. Acestea sînt:

1. Scrierea *majusculă*, care se servia cu litere trase gros și regulat astfel cum s-au păstrat cu puține modificății în caracterele de tipar; ele pot avea deosebite mărimi și după forma lor dreaptă sau rotunjită, iau numirile de *capitale sau unciale*. Aceste litere, cele mai vechi ale scrierei cirilice, sînt formate d-a dreptul din majusculele elinești. (Vezi Montfaucon, *Palaeographia graeca*, liv. II, cap. VI);

2. Scrierea *minuscule*, care întrebuițează litere în general mai mici, trase mai subțire și cu forme mai unghiulare și mai aplecate.

În limbile occidentale, minusculele cu *haste* sau trăsuri lungite în sus și în jos, se numesc *diplomatice* și e de observat că unele scrisori cirilice mai îngrijite port acest caracter. — Scrierea minuscule fu mai mult uzitată de la al XVI-lea secol încoace.

3. Scrierea *cursivă*, în care toate literile unui cuvînt sînt unite între dinsele printr-o linie continuă, e destul de rară în înscrisele cirilice; într-însa literile iau forme puțin determinate și foarte variabile; descifrarea devine anevoioasă prin combinarea semnelor împreună și mai ales prin înmulțirea nemăsurată a literilor aruncate d-asupra: metodă ce se uzitează asemeni și în celelalte feluri de scrieri cirilice.

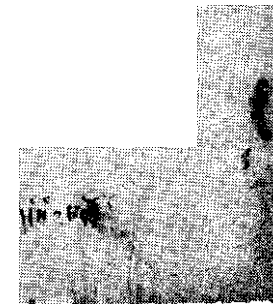

m <* tA'lpft*** 4A>ri/tiMfIti Ai&H

*m i m u n . &iik*Aj(mj*

i m

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f.l.)
Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia.

1/2 milimetre-nălțime. Inițialele la începutul frazelor și titlurile în capul psalmilor sînt scrise, după obiceiul vechilor scriitori, cu cinabru (kinovar), iar textul corect, cu cerneală neagră. Cartea e legată în scoarțe de lemn învelite cu piele neagră; închiăetorii cărții au căzut.

În vechime se obicinuia mai adesea ca scriitorul unei cărți să nu-și puie numele pe titlul de la început, ci să-l coprinză într-o notă la sfîrșitul volumului, arătînd acolo și locul și timpul în care s-a făcut lucrarea; de aceia găsim pe reversul celei din urmă fețe a acestui volum, nota următoare scrisă în 16 rînduri, cu cinabru :

HSBO AfNHIEA\h, E>KHIEA\h H &NAIEEHHHSak
CTTO XX" " PO>KA>HHIEAK Clîd CHH \#dATHpk
NhhCd et noMOitjHio E&reio H np-kcMTfajie
icro Avrph. EK A ^ T ^ S."W."HA K*NAHKTS"
*>. ck noTkiijdHH>eAk iipnAf/KnkiAk
H KCOQpAMKkAk ra>Kf iv OyCTdKO* kIKCTKKHkAJr"
nHCdHHH HdnHCd CH \fdATHpk EpdHKO mAd-
A'bHOKHkK. po^KOio Awororp-kujuddro 3d-
KHTddro Kk COMETHH >KHTHHCT"KAk pdBd
BjKHia iivH HaOKOMk KIOCAOKd, Kk A^CT-fc
pgKOMfAXk EopkMk. Kk AHH KAroK-kpNddro
H KroÎTHKddrO H CdMOAP^>Ku;d Kcfejk CpkKk-
CKkIjk S*AVak H nOMOpCKklJfk, KpdAB CT^d H
Hj?Nd Alov KpdAra OifpoLUd. Kk Tw Kp-ka*" np-kiE
rnk KpdAk C-rt^dH rpdAb KocToypk, rpdAk
B-kArpdAK, rpdA KdHHNey.

care se traduce românește :

Cu voia lui Domnezeu și cu întruparea Sîntului Spirit și cu nașterea Fiului s-a scris această Psaltirie cu ajutorul lui Domnezeu și al prea curatei Maicei lui Domnezeu în anul 6854, indiction' 3, cu sîrguința și cu silința din toată inima, dupe așezămintele domnezeștilor prescrieri, a scris această Psaltirie, Branco Mladenovici iar cu mîna mult păcătosului înfășuraturului în zădărniciile vieței, robul lui Domnezeu Ioan Azov teologul, în locul ce se zice Borăci, în zilele bine credinciosului și mult-piosului și singur-țîitorului tutulor sîrbeștilor țări și părți maritime, craiului Ștefan și fiului său craiului Uroș. în acel timp a luat domnul craiul Ștefan cetatea Costur, cetatea Belgrad, cetatea Caninu.

Iată dar un manuscript care coprinde traducerea psalmilor în limba slavonă cu o parafrază lucrată de un Branco Mladenovici, și prescrișă de un Ioan Azov teologul, în locul numit Borăci, la anul 1346, în timpul cînd gloriosul rege al sîrbilor, Ștefan Dușan Viteazul, al noulea prinț din familia Kemanici, cu fiul său Uroș, coprinse cetățile Costur, Belgrad și Caninu. Toate într-această indicație ne strămută în al XIV-lea secol, în epoca de

în aceste trei specii generale pot intra toate modurile de scriere, care nu sînt compuse din combinarea a două din ele; atunci avem o a patra scriere ce se poate numi *mixtă*.

Indictionul e un period de 15 ani, care dupe opinia cea mai probabilă, începu în anul 312 sau 313 după Hristos și fu stabilit de Constantin dupe ce învinse pe Maxentie. El se numără de la 1 septembrie. Spre a verifica cu ce an al indictionului corespunde un an din era creștină, trebuie să sustragi din acel an, cifra 312 sau 313, și să împărți cu 15 rezultatul scăderii. Indictionul se întrebuițează în bulele papilor, și cele mai multe acte și înscrisuri din staturile creștine de la Răsărit purta în vechime această indicație hronologică, precum și altele mai complicate : *ocotul* sau *ciclu solar*, *cel lunar*, *epacta*, *temelia*, etc.

mărire a regatului sîrbesc, cînd marele rege, legiutor al patriei sale și concuerant al laturilor vecine, își întindea stăpînirea peste Albania și Epir pînă la Negropont, și peste Tracia și Mesia apusană.

Vechiul manuscript sîrbesc „poAocAOK" sau Genealogia lui Daniil, episcopul sîrbilor, aflat în mănăstirea Hilindarul de la Muntele Atos¹, zice la fața 106² : „Osebit de numitele cetăți ce el cîștigă în țara grecească, el adaogă pămîntului patriei sale, și alte mai multe ținuturi ale împărăției și cetăți ale căror nume acestea sînt: 1 minunata cetate Ohrida, 2 și minunata cetate Prilep ; într-aceasta gloriosul rege își înălță curte împărătească pentru locuire, 3 și minunata cetate Costur, 4 cetatea Strumnița, 5 cetatea Chlerin, 6 cetatea Jeleznaț, 7 cetatea Voden, 8 cetatea Cermen, 9 Averia, 10 Serezul, 11 Tricala, 12 Ianina, 13 Canin și multe alte cetăți și locuri, în trei ani, le supuse domniei sale".

Dar gloria lui Dușan nu fu numai aceea a unui războinic norocit; el care, cel dîntîi dintre prinții sîrbești, luă titlul de țar, știu nu numai a înălța puterea militară a patriei sale la cea mai-naltă culme, dar încă și cultura națională și literile începură sub dînsul a înainta. Cu atîtea războaie în străinătate, el nu lasă interiorul țerei sale în neîngrijire. Legiuirile promulgate de dînsul la 1349, ne dau o idee lămurită de starea morală și de dezvoltarea minunată a națiilor de sub stăpînirea lui. Un spirit nobil și blînd de omenie domnește preste tot într-insele ; mai întîi ele port grijă de creștinătate și de biserică; apoi ele povățuiesc ospitalitatea către străini, dulceața către cei robiți, securitatea pentru neguțători, dreptatea și respectul către toți. „Nu e îndoială, adaogă învățatul slavon P.I. Schaffarik³, că într-acest period de strălucită putere a taratului sîrbesc, mai mulți scriitori bisericești înavuțiră limba cu scrierile lor; răspîndirea și complectarea cărților liturgice sînt din acest secol; chiar Busia aduse din țara sîrbească cele mai multe manuscripte și pe cei mai însemnați teologi, precum se și dovedește din exemplul lui Kiprian, mitropolitul Kievului și al întregii Eusii, chiămat din Sîrbia la 1376; dar ruinele timpului și adîncele devastații ale musulmanilor lăsară să ajungă foarte puține rămășițe din acea cultură a limbei și a minței, pînă la noi. Și chiar acelea, cît de răspîndite se aflu prin mănăstiri înfundate și prin locuri anevoie de vizitat! *Baici* spune că mulți călători cari vin din părțile sîrbești asigură că asemenea manuscripte se găsesc mai cu seamă în următoarele mănăstiri sîrbești : 1. în lavra Studenița din Sîrbia, 2. în Decian, 3. în Ipek (adecă în Epir), locuința de odinioară a patriarșilor. Dar și în numeroasele mănăstiri ale muntelui Atos trebuie să zacă ascunse rămășițe din literatura sîrbească. Cîtă muncă mai este încă pentru filologii și paleografi viitor ai Sîrbiei !"

Schaffarik, a cărui cugetare se întorcea spre locașele sînte ale Balcanului, nu putea să prevază că pe țărmlu opus al Dunărei, într-o mănăstire răzimată de Carpați, se păstrează o așa învederată adeverire a ipotezelor sale asupra literaturii religioase din timpii lui Dușan, precum este Psaltiria slavonă de la Bistrița, comentată de Branco Mladenovici.

¹ P. I. Schaffarik, *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur*, Ofen, 1829, p. 208.

² Citat în IcTopd pasNWxk cAdReNCKHXv HapoAORT». Nahzane E^rapoi-h x°P^{KAT}*11 " CqEORh npoHCKOAdHHdw loaHHOMb. PdHHgMTK. *Istoria popoarelor slave* de Ioan Raici, Buda, 1825, voi. II, p. 744.

³ *Gesch. der Slav. Spr. und. Lit.*, p. 209, Ștefan Dușan domni de la 1336 pînă la 1356.

Numele chiar acesta nu este fără importanță pentru epoca despre care vorbim, căci în Mauro Orbini¹, aflăm că miniștrii și consilierii țarului Ștefan Dușan erau : „Grigorie Cesar, Boihna Cesar, Braico Baozav, Branco Bascisalic, Toma și Voislav Voinovi, Milos și Baozav Ledenici, **5** *Branco Mladenovici* și Voivodul Mirco, care sta totdeauna în fața țarului”.

Branco Mladenovici, viteazul baron al rascilor, era fiul unui Mladen, pe care Laonic îl numește și Plahid. Soț de arme al craiului Dușan și părtaș cu dînsul la cultura nației sîrbești, acest nobil bărbat, căruia-i zicea și Pladici, dete naștere vestitului Volk sau Vuk Brancovici, ginerele **10** regelui Lazăr Grebelianovici. Pe Vuk îl pomenesc nencetat *piesmele* (cîntecele poporane) slavilor orientali, ca pe un ambițios rival al eroului lor, Marco Kralievici, și ca pe un trădător al socrului său, pe cîmpul de bătaie de la Cossova (1389). Urmașii lui păstrară numele glorios al tatălui său Branco, ca nume de familie, îl purtară pe tronul scăpătat al Serbiei **15** pînă la 1459, și apoi în exilul țărilor vecine, unde se stinseră, la 1711, în persoana prințului George Brancovici, autorul unei istorii a sîrbilor².

Iată dar că autorul manuscriptului nostru poartă un nume istoric și că el era un personaj însemnat în epoca strălucită a lui Dușan, a carii mărire se întemeiază și mai mult printr-o asemenea dovadă de interes **20** care capetenile statului purtau pe atunci cultului intelectual.

Dar cine a fost *Ioan Azov*, copistul care a transcris opera lui Branco, în locul zis *Borăci* (și care ar putea să fie actualul tîrguleț *Borah*, în ținutul Madia, spre miază-zi de Belgrad)? — Aceasta ne-o explică chiar epitetul său de KorocAOKh, *teolog*, adică călugăr învățat în cele sînte și scriitor **25** de miserie, cum erau mulți din monașii secolului de mijloc.

Manuscriptul nostru ar putea să nu conție așa prețioase indicații de nume și de fapte memorabile în istoria Sîrbiei și prețul lui tot n-ar fi scăzut, precît el poartă data de 1346. În adevăr monumentele scrise ale limbei slavone nu se urcă mai sus decît în al XI-lea secol. Evanghelia, **30** numită a lui Ostromir — fiindcă a fost prescrisă la 1056, pentru Ostromir posadnicul (administratorul) Novgorodului și prețuită de Vostokoff ca a treia sau mult a patra transcrierea a evangheliilor traduse de Kiril, — e cel mai vechi codice slavon din lume³. Manuscriptele slavone anterioare epocii în care s-a scris Psaltiria descoperită acum la Bistrița nu s-arată a fi **35** numeroase și în orice caz foarte puține sînt pînă acum cunoscute în Europa. Cît despre cărțile scrise în Sîrbia, sub domnia lui Ștefan Dușan și puțin înainte de dînsul, Schaffarik nu cunoștea altele decît: 1. un *Apostol* scris de ieromonahul Damian, din porunca arhiepiscopului Meodim la 1324 și care se află în Sișatovaț; 2. două *Hrisoave* de danie ale regelui Ștefan **40** Dușan Viteazul către mănăstirea Hilindarul, de la 1348 și care erau în Arhiva metropolitană de la Karloviț; 3. *Zaonicul* și *TJslavul*, adică legile și ordonanțele lui, de la 1349, care se aflau în arhiva familiei Tokoly, la Arad. Negreșit că numeroasele mănăstiri din Sîrbia, Bulgaria, Macedonia, Sirmia, poate chiar și altele din Bomânia, mai conțin alte multe prețioase

documente din acea epocă strălucită de cultură a vechei limbi sîrbe învățații au într-insele un cîmp larg și productiv pentru cercetările

Explicarăm pînă aci, precît s-a putut, cele ce se ating de auto Psaltirei slavone de la Bistrița, de epoca lui și arătarăm însemnata manuscriptului sub aceste raporturi; ne rămîne încă a vorbi despre coținerea lui și despre limba în care e scris.

Se știe că toate idiomele slavone împărțite azi în trei ramure prin pale : cea răsăriteană sau *serbo-rusă*, cea apuseana sau *vendo-poloneză* și cea centrală sau *letto-prusiană*, au în fruntea lor o limbă slavonă liturgică remarcabilă atît prin vechimea sa cît și prin perfecția formelor ei. „Această limbă, numită curat *slavonă*, adaogă d-l Eichoff¹, e o idiomă venerabilă și sîntită care amintește slavilor aurora istoriei lor, epoca în care lumina creștinismului începu a pătrunde în patria lor, și rezumează principalele elemente coprinse în celelalte dialecte, fără de a primi acel amestec ruderern care a devenit pentru cea mai mare parte din ele, un îndoit izvor de confuzie și de avuție. Vorbită în timpul lui Kiril și Metodie de una din populațiunile ce ei vizitară, sau în Sîrbia învecinată de imperiul german sau în Moravia ori în Carniola, limba *slavonă*, stricîndu-se de timpuriu prin cotopirile ce slavii avură a suferi și prin risipirea lor, a început de mult a figura printre limbile vii și obicinuite și abiea s-a păstrat netinsă în Biblie și în cărțile religioase”.

ÎȘti putem însă privi această veche limbă ca un trunchi comun care au încolțit toate diferitele limbi moderne ale popoarelor slave. Din un asemenea dialect primitiv slavon, rudit de aproape cu limbile din familia indo-europeană, a existat vreodată, urmele lui se deosebesc cu anevoc. Limba în care au scris Kiril și Metodie dă în adevăr, prin perfecția formelor și prin bogăția ei, idea unui prototip de felul acesta; dar ea nu e decît cel mai vechi idiom slavon, cultivat prin literatura bisericească. Era cționarea chiar a limbelor slave a redus de timpuriu acest dialect adoptat de biserică, la starea de limbă moartă liturgică, și limba sîrbească eeia care negreșit se apropie mai mult decît oricare alta de vechia idiomă eclesiastică, încă din epoca lui Dușan, luase însemnate modificări. Cărbisericești port în formele stilului lor, în întrebuiințarea unor vocale, unele silabe ajutoare și într-alte mici amărunte, indicația locului în care au scris; chiar limba uzitată în biserică slavilor meridionali de rit ortodox deosebește prin mici nuanțe de vechiul idiom liturgic al slavilor de nord de acelaș rit. Aceste diferențe minuțioase, prea neînsemnate în terile foarte vechi, devin din ce în ce mai simțitoare precît ne coborîm curgerea secolilor. Manuscriptul nostru chiar ne oferă un exemplu dovotor pentru aceasta ; într-însul textul psalmilor și al feluritelor *molitve* rugăciuni ce urmez după adevărată Psaltirie, se vede în limba primitivă bisericeii slavilor de miază-zi; el poate fi chiar o copie exactă după Psaltiria tradusă de apostolii slavismului², dar precuvîntarea compusă p

¹ F. G. Eichoff, *Histoire de la langue et de la litterature des Slaves*, Paris et Geneve, 1839, p. 64.

² Hronica dalmatică, cea dioclețină și părintele istoriei rusești, călugărul Nestor, născut în Sirmia, a tradus Psaltiria printre cărțile biblice de Kiril și Methodie. Un exemplar vechi de psalmi pe 200 de versuri, trecut de la mitropolitul Evgenie Bolhovitianoff, în biblioteca imperială din Petersburg. Vostokoff, bizuindu-se pe forma literilor și pe ortografia lui, îl crede din al XL-secolului.

¹ Mauro Orbini, *Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, p. 233, citat de Raici, II, p. 750.

² Mauro Orbini, *Op. cit* Du Fresne du Cange, *Illyricum vetus et novum*, 1746. Raici, III*, p. 86 și 144.

³ Schaffarik, *Op. cit.*, p. 127.

de autorul cartei și parafrazele versetelor, alternate cu textul biblic în cursul volumului, se resimt și mai tare în expresiuni și în forme gramaticale, de o influință a locului.

Nu e încă limbă sirbească de azi, acea limbă naivă și poetică care prin mlădioasă și dulcea ei armonie, a meritat numirea *de italiana slavilor-*, dar nu mai este nici dialectul grav, corect, neamestecat și avut ce se găsește în rarele documente rămase din epoca primitivă a scrierii slavone.

Punem aci sub vederea publicului introducerea manuscriptului unde editorul face istoricul psalmilor și arată deosebiri de origină ce se află între acele cântări ale evreilor. În capul paginei unde se începe această precuvântare, precum și în al acelia unde încep psalmii, scriitorul, urmînd obiceiul epocii, a desemnat cu cinabru : la una, un fel de fruntar (frontispice) format de cupdle arcuite cu cruci asupra și de ornamente în formă d-acante; iar la cealaltă, o împleticitură de liniroșii și negre dispuse ca trepte ce ajung la un mic templu boltit. Aceste desemnuri dovedesc puțină experiință în arta decorativă și se vede bine că măestria călugărilor de la muntele Atos, ca miniaturiști și decoratori de manuscripte, nu pătrunsese încă în părțile apusane ale împărăției țarului Dușan.

Iată textul slavon al introducerii, scris pe șase fețe, cu litere capitale de aproape 2 milimetre-nălțime :

[[p-kACACKH*E H CKd3k KkKO CkCTdKAKSHk EriCT[[IicdATHpk.

HdMkHWO*W* ,4KHAoy UdPCTKOKdITH nO CdO^wk H HkKpdI IVT KCT^k riAfiYUHH. H3pdHAdkK ID 0A0^*KkJ d WT UASAXiHi AKHtkCKdd A HdMHHd^O n-feCHH. K-fjiO- mi CHH fied^h, KIMdHk, H iCAdAAb, H I^HA^MK. H KkKA* Hjk HAVkaif Ck CIEK> 00 CK A0y>Kd Hk* HAAk OTntKdVoy. Ci mi G-feU* WEpd3k CA0TpgHHB EkkKSAittdO np-kn<A^ rcrAd EO CK&kA*iA|&[CTAknk vvt reAHHorAdCkNki OK AAoy^KK, WT CHAU Kf, WT X -^) dK, WT n\$6TA I| H7K6 AP**3H —HH12 A ^ H nPKHAAk PH kKOAXK Hi HA IEAHM^ IEZHMKIE A<ZUUAUii> A^\\0Aak iOHAAHH pdBCAOf MHUe Ci.

CH^k tf CnAk HSHHk OyCTdKHth X** EoTOCTKdHHI ,)dKHAK, KOMOy>h^A0 Hd- MgAHKOy 0-kMHH, OK, A0y>Kd KhAdKdifeTK Hd CAdKOCARHE Eo>KHG, npopO^CTKO*FE HKO KK nOCAtAHiara A ^ Td KdKK JESHKk CAdKHth JfOUJrk BoTd KSAHHOAdCHO> CHH jKi A HMF AHhH n^CH^Mk npOCK-felj*NHJEak EO>KHIEAk OICHUIH noiAJO* Boroy Ad IGAHHK WT HHjk Kk KVAEdak EHXaUH, A ApefTHH Kk nCdATkipk, d AP0^**** Kk roycAH H Hk KT* np-kroyAHHU,O^-, d Hk Kk po^Kdno^ Tpo^-Eor. Ect^ mt nocp-kA CTOAU^ ^ K H A k - -^) p-kCHH, Ap>Kg fCdATHpHW> Ei: >Ki nCdATHpk WpTdHk NEkKk A-knAie H roycAHH H Kk>KA0 HJJK cKraTiAk A <n^*^* noAKH3diEMk norawe BoroKK Ad lErAd Kk3HpdUJg Ci GKfciTkl Hd IEAHH0Ak WT HHjk MKOKg pgMHO Hd *!cdSg AP^1^3^ croravoy AAKMg4lg Kk CA-ka Mi nowujdro wTntKdJ(o)- BoroKH TAdrOAIojig dAA<HA>0-ra lE>Ki CkCdK3T Ci noVRdANAak HCTHNdldro Bord.

BrAd mi ndKM Hd Ape>Y^* NdlHA^kujg CKISTM ^oyj^k npMHH np-kACTora^ov j^0^Jd ko COyUS HcNAkHGHhH H KpIEACHH AAHPof nOKdpJ^Of Ci. T^kiW mi Kad>KE- Hhkh IfidKAK dnOCTOAK rddrOAdUJa, dUg HHWA0^* WTKpfeT Ci, CTdpfHWH &a nOAAAKMHTk, J|OTI HD WKpd30^ CEMO^ O^CTdKHth H O^MHHHth YgkKOKk B>KHIO. Co^T mi HcDAAH CHH Jm ; WT HH^ mi CTKOpHkK iECT CdAk A^HAK ,0, A WT HIEAk CTKOpHhH CO^Tk "Sr, d Kefjtk ^OK : Hd fICASA ^KI, Hd JIAHAoyMd **KI, Hd I^MdHd Ck CkKH KoplWKH ">, Hd AIOHCla d, Hd I^dAU A, KA COAOAcha **K, Md (ir^rm H SdVd-

^ Spațiile coprinse sub acest semn arată că, originalul fiind tăiat la aceste locuri, lipsesc câteva litere din text.

pHra, A ; dAHAoyra, **k ; CTengHhKje ntcHH, "e. d mi A^CTOHHO iECT nH nOMTO d HcDAAH CHH X^*^ A<KH HdpHI^dIOTk, d CTKOp^HKkH COyTk Ui OTk TMSAHHOo nOHSHKg Tki H3KpdAk HSCT HdMMHHKd ntCHEM, H Tkj H3CT KHfH BkKUg TkrAd CAdKOCAKIO B>KHK> CMOTpHHO.TorO pdAH KHHTkl CHK5 nCdAMH KCH HkKOO ^dKHA^KH. 3d30pHO mi IECT H Ci I BK0 M nO P^A^V CTOKSTk nCdAMH CHH Kk COy nHCdHhKkH KHAH Kk A^Td Tdd, Hk H3AVKkIAH Ci COvTK WT MHOTO A^T, mi Kk KHHrdj^k U,dpCKkU(k HHUJgTk /KHA^K? KO HdMHUJ^ CA0>KHTH HAOA 3dkkUJa WKMHb CKOHVk Wtfl^k, BK0 Hi BKAI2TH Ci HH A^OHC^WKOv 3dKOHO^ ndAMTH HAAdTH CKOHjk WtU,k WBHMH, Hk npOpOkkl CROK5 HdMUJ H3KHkdTH W MdI6AKJH WT HHjk. 6r0 mi A^AH nAkHhKUJ Hjk H npkKIKS fIChpi H KIA^U H-kCT Ci AHKHw BK0 Kk TdKOH K'ka'fe CO^Hf noroyKHAH CO^Tk H SdkHAH Hd AAFcTd ntCHHHia rCDAV0AAk> IIOTOAX mi IGepdAAk npopOkk nOTRUJ^K Ci, HdMfTK HCl Kcero cKoitra, a& TOTA^ H nCdAMH ckspdd, m Kk CKop-k wsp-kTk Hk Hd AV A-kTk. A^ Mro>Kg np-kn<Afi OKp-kTf TOTO H HdnHCd. T-kM mi H ^KHA^KH m no p nHCdHH CO^Tk nCdAMi KCH. Hmi COyTk no mK CHHOKl KogpWkl HH fICd^OK npOMHjk, Td>k^ HdKkl ^dKHAOKH Wkp-feTdIOT Cl, CAVkuifHHH HOCp^ka^t HHJjK, d nO p^A^*^ CTOIETk raKOJKA< COvTK COTKOpIHhH, Hk CTOKStk hKOKf M5 Kk npt>Kaf HdA-bSHk. TtA>K€ d K5CT KAICMHAO nOCAtA<HA^k WKptCTH Ci npk H HdnHCdHHH COyTk npkKtie, A HA Hfd AtTd Wkp-kTHHH KdUf npkKH &A HOA AHHH KklUg nOCA^AH Hd KOHkU,k.

Ne-am cercat a traduce aceste cuvinte cu exactitate și am adesea siliți a sacrifica sintaxul limbei noastre'.

PRECUVÎNTARE, POVESTIRE CUM A FOSI COMPUSĂ PSALTIRIA.

Începînd David a împărați după Saul și-a ales din toate semințiile lui Israel cîte bărbați, iar din seminția lui Levi, 4, care au început cîntările ; au foat aceștia Assaf, Ien Iethan și Idithum și fiecare din ei avea cu dînsul cîte 72 de bărbați care răspundeau. Aceste 72 de bărbați: din Sem 25, din Ham 32, din Iafet 15, cari prin faptă îndrăznică, nu numai o limbă au ajuns și goniți cu dreaptă minie de spiritul domnezeesc, s-au risipit; a acei întocmire voinde a îndeplini domnezeescul David, fiecăruia din căpeteniile cîntărilor, cîte 72 de bărbați îi dete pentru glorificarea lui Domnezeu proorocind ca în cei din urmă ani (în tîmpul viitor) orice limbă va voi, să glorifice pre Domnezeu cu aceiaș conglăsuire. Aceste 4 căpeteniile ale cîntărilor luminați de Domnezeu, stînd cîntau lui Domnezeu ; iar din ei unul în cybătea și ceilalți în psaltru, iar alți în lăută și alții în preludiu și alții în trumbiță de corn ; toți sta David.... țîind psaltru. Psaltru a fost un fel de organ mai frumos și decît lău.

^ Mulțumim Domnului D. Peșakoff translatorul slavon al comisiei documentale București pentru ajutorul ce ne a dat în traducerea anevoioasă a acestor texturi de un puțin clar.

^ Ebreii aveau instrumente cu coarde, de vînt și de percuție; dar sîntem departe de a avea noțiuni exacte asupra formei instrumentelor menționate în Biblie și trebuie să ne mărșăluim a reproduce conjecturile cele mai probabile, deși adesea ele sînt contradictorii. În hypogeu al Egiptului s-au găsit mai toate aceste instrumente care se află în specimene, în muzeul Luvru.

Printre numeroșii autori care au scris despre muzica ebreilor, vom extrage următoarele indicații din : F. de Sauley, *Histoire de Vart judaïque*, Paris, 1858 și din stîmata cartii *Palestine* par M. S. Munk, în colecția *Universului pitoresc*, Paris, 1845, în care instrumentele muzicale ale ebreilor se văd reprezentate pe planșele 15, 16 și 17.

A. *Instrumente cu coarde*. (Neghinoth): I. Kinoor, grecesce xwupa, un fel de liharpă, avînd de la 8 pînă la 24 coarde, pe care cînta David, izbind coardele cu un ple-

am&ii*#wmik

H*fcit* <iiiî IIIH

ftfMtT* « V ^ ^ ^ 4 i â l ^ r % « HI*!!*****

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f.4).

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Și fiecare dintr-înșii, de spiritul sînt mișcat, cînta lui Domnezeu ; iar pe cînd Sîntul Spirit se juca asupra unuia dintre dînșii, precum s-a zis pentru Assaf, ceilalți stau tăcînd; în urmă cîntînd răspundeau, lui Domnezeu zicînd aleluia, ceia ce vrea să zică : laudă pe adevăratul Domnezeu.

Daca iarăș asupra altuia cădea Spiritul Sînt, ceilalți cari sta împrejur, fiind plini de Spiritul (Sînt), se supuneau în liniște timpului (împrejurării). De aceia domnezeescul apostol Pavel grăiește : „dacă altuia i se va destăinui, cei bătrîni se tacă” ; voind cu chipul acesta a întocmi și a așeza biserica lui Domnezeu. Sînt psalmii aceia 150, dintre cari au făcut însuși David 9, iar de dînsul sînt lucrați 63, cu totul 72 ; de la Assaf (sînt) 12, de la Idithum 12, de la Ieman cu ai fiilor lui Coreu 9, de la Moise 1, de la Etham 1, de la Solomon 2, de la Angeia și de la Zaeharia 4; alleluia (sînt) 22 glasurile cîntărilor 15. De aceia este vrednic de a cerceta pentru ce se numesc acești psalmi, ai lui David, însă nu sînt făcuți de dînsul pentru că el a fost căpetenia cîntărilor și el este cauza învederatei glorificări a lui Domnezeu de pe atunci; de aceia această carte cu toți psalmii s-a numit a lui David. Este vrednic de tînguit că nu stau bine orînduiți acești psalmi, precum au fost scriși în acei timp; ei s-au schimbat de mulți ani. Dar precum scrie în cărțile împărătești, ebreii au început a servi idolilor, au uitat obiceiul părinților lor, ne arătîndu-se să aibă ținere de minte nici despre legea lui Moise, nici despre obiceiul părinților lor, ci au început să bată pe proorocii lor cei ce-i înfruntau pe dînșii; pentru ale căror fapte, robindu-i mai întîi Asirienii i-au dus (afară din țara lor). Să nu fie de mirare, că în astfel-de nenorociri fiind, ei au uitat pentru mulți ani, cînticele psalmilor. Pe urmă Esum, proorocul, -sirguindu-se a început a căuta toate ale lor și a aduna psalmii; însă nu curînd îi a aflat, ci după mulți ani și pe care mai-nainte l-a aflat, pe acela l-a și scris ; de aceia și psalmii lui David nu sînt scriși toți pe rînd, și apoi cei care sînt ai fiilor lui Coreu și ai lui Assaf și ai celorlalți, ci după aceștia iarăși se află de ai lui David, amestecați prin mijlocul lor, iar nu stau după rînd, precum sînt compuși, ci se află precum făcarea a fost mai-nainte găsit. Astfel s-a întîmplat ca cei din urmă, să se găsiască mai-nainte și s-au scris mai-nainte, iar în alți ani s-au găsit cei dintîi și au fost puși în urmă la sfîrșit.

Acesta e psaltrul din textul slavon. 2. Nobel, va3Xoc, *nablum* instrument de forma unui delta răsturnat y, avînd 12 coarde ce se atingeau cu degetele. Cuvîntul *nebel* însemnează un vas, un *urciur*; de aceia, în psalmul citat mai departe, vom vedea vasele, în loc de *instrumentele*. Aici s-a tradus prin *lăută*, *luth*.

B. *Instrumente de vînt* : 1. Ugab, a cărui formă ne fiind cunoscută, unii au crezut că era *cimpoiul*, alții *naiul*. 2. Halii sau Nehila, *fluer* sau *flaut* de trestie, de lemn or de corn. 3. Hacocera, trîmbiță dreaptă de metal ce se vede în basorelievele arcului Titului. 4. Scophar, trîmbiță încovoiată de corn caria îi zic și *corn*, Keren sau *veselie*, Iobel.

C *Instrumente de percusie* : 1. Toph era tambura, păstrată la arabi, pe care ebreii băteau măsura, jucînd și cîntînd. 2. țeicelim sau Mecithaim, *cymbale* sau *castaniette*, compuse de două bucăți de lemn sau de metal pe care le băteau una de alta. 3. Menaancim se vede ca erau *sistrelle*, așa de mult usitate la egipteni. — 4. Schalischim, par a fi *triumghiurile* răsunaătoare de origină sirică.

Să mai adăogăm o citație din Saulcy, asupra organizării muzicii în templul ebreilor : pag. 126 : „La versetul 24 al capitolul XV din cartea împăraților sînt numiți *șapte covenim* care cîntau cu trumbița dinaintea chivotului Domnului. E destul de firesc a crede că numărul acestor muzicanți n-a fost ales fără scop, și că se lega de sistemul religios, care da numărului șapte, un așa mare rol. Serviciul muzical de care ne ocupărm mai este menționat și în versetele 5 și 6 ale capitolului următor.

La capitolul XXIII (5) găsim o cifră foarte importantă, adecă a membrilor corpului de cîntăreți consînțîți; ei erau patru mii. în sfîrșit, capitolul XXV ne arată că era un colegiu special de optzeci și opt de cîntăreți care proorociau acompaniîndu-se cu *kinurul* cu *nobelul* și cu *maslatimele* și care fură împărțiți în douăzeci și patru grupe de cîte doisprezece, schimbîndu-se se vede cu rîndul în serviciul divin. Aceasta cifră așa de potrivită cu a lunilor anului, trebuie să aibă ceva relație cu dînsa. Cei doisprezece cîntăreți de serviciu erau negreșit numai ceia ce, în 2n horurile noastre moderne, se numesc *șefi de atac*; căci altfel la ce ar mai fi instituit corpul de patru mii cîntăreți care n-ar fi cîntat niciodată?”

După această introducere istorică, scriitorul a copiat d-a rînduî psalmii avînd grije de a scrie verseturile originale cu litere mai mari; iar parafrazele interpretatorului cu litere mai mici. Astfel, deși textul și comentariul se află alternate, ele se deosebesc la citire prin diferența de dimensiune a caracterelor. Spre a da o idee atît despre modul de transcriere întrebuițat, cît și despre natura parafrazelor, tipărim aci psalmul 136, acea sublimă tînguire a poporului israelit în robie :

^dKHAORH JfKdAd COyUJHHVkk KK n/VkN-k pAS.

Ha p^U/fe EJKH/ICKClvfeH, TCy **ct^Oaik** H nA4Kd)FOA\ **ct**.

TcTAd EO AK>A^€ KK KdKl'AON'k MICKCTKK H^KAiK † d30yAI'fck:MKTKã IECT MFAOK-fckh^ I2K0 3dEA0'>KA^HK Hd p-fcu/k 3dKA0y>KA^HHra... KdK^ACH EC> pdSOyM-KCK CKd3^IET C£... p-kKd m TEMfHHia rp-kVcKNddro, r_o_y ck&B A0R*IKK VAâKdWe CB.

HoAUHoyBLm CHWHA.

KKCn>A^HHdHHIE KO U,KpKORHCIE, rp^A*B)ISy AKA»€ HMB WT I63KIKK H fIAdKdJ^~ CU Hd EpKEH nCCp't^H H WE^CH^OAIk U-fFdHkl NAUJE

Toy O^EO Hd AP'fer'fe P'knHfcmh, A^Aie ivK-lmdXoy CKCOyAki CKCIE. Bfe TKB WEpd3K HOEKJfK AICA^H IqKpKEKI, KT^AO EO K'fepKbIj(K Hd K\$CT± XpKCTClfe, H MKICAU H nOAKUJAIHHra WE'fer'nJKTk CHp'kM KpKE-k I2K0 AP'fek'k nOAHSH-fe.

MKO Tcy EknpcHUJg Hki nA'knuim Hki caoKtck n'kcNgH.

TcrAd E^KyAOiiaHe poyrdicujf ce AIOA^MK rAdroAd Jfoy piț-k : TB HdAm IVT \fdAAVK †>K? PAdrOAdCTg KK CHIVITk,

H K^UJfH Hdck ndfNHH.

IIA-kHHKUHfHS JI0,-fcravoy CAKILudTH nCtCqjgH K>A^, EKO WB H E^COK* rOIO~ UJddJfOy MFAOR'fekOIL... rAdPCAkUJ* r&B JECT EorK TKOH.

KkenOHTE HdA'k VUT n'keHHH CHWHCKH'v.

Bk>K0 npopOMfCTKO H HOKKJ^T* AICAHH H U,KpKKf.

KdKO EbCnOHAiK n^CHK TCCnO^HW HA 36/HAH TO^CH.

IIOAKIUJaiA^Oy EO AJOAFC fe!KO KdKO Hd 3^AW H6MICHKKIJK CKETdd KhSrAdrOAgAW illjig 3AE0YA^Y HHpO*Cd'tHAie, 3dKk|rf HA KOyAH VCNHltd A0ã. PpH/UIE K3kIkK AIOH rpKtdNkl AIOKAtk duJE NHIO/tUNOy TIKE.

KK3HCKdfEH H>pKK« BorK, CHp-fcq HS 3dEOyAO' TBEb, Kk3rdP0AK> \$kHB EofK U,KpKKH W TIK-k KK EAdrO HSKpdTKTf.

firjig m nPgA^WKoir H^po^cdAHAia WKO KK HAM^AO KttiAwm Aionro.

CHp-kM OIMHHIO H>epOV^CdAHAId, MStg IECT u>pKKH, feSKO KK HdMdAi: CadKKI? PCCnOAHIE CKI2TKIHIE.

HoA'fchH r^CHOAH CKIHki Ig^OAIcKkK Ek ^HK HKpOYCdAH/MCKk.

HgAOK-fekd p-kMg KK 3^MAK> KK3KpdLULddro CB, H EWKliad SAAAK Hd I^AfMK K0 3JAAAKKK CKd3dfET CB. T'bM^f HOA'HH H 0^MHHH I^KpKKH, T'bA^'f rAdPOAgTK KK A''^ HiepOYCdAVAAOKKI.

IAdrOAKLJfK HCTrltiAHTf, HCTrlLJaiHS ^ WCHOKAHH Hro.

KIT^ddrO HfepoyCdAHMd TAdrO^ATK HCTKLudMSTK KO CB HOKK!AH AK>AMH, CHp-fcq EAIOAOAAK H3CT & IVCHOKdHHra.

^KiniH KaK/AOH'fe wKaanaa.

(x)T CKHAAHHH CAOKO W pdSAX-fcuiaHHH HAOAKCU'BAK npHAX^kCKI CB pOKAFH IVT E-fcCKI,

JiAa>KeHk Kk3^dCTK TCE'k KkS^aHHK TKOK WKt KkS^aCTk HãMK.

BAdJKãHK H>Kf RK3A4CTK A^AKI KAdrKIA^H, 3d KcDh MB CTKOph HdWK A^ft CO'Ug rp'fcj(OA\K W>KHKHHKI W XpHCTi:.

Eaa>KgHk H>K€ HMiTk H pk3RHHtk MAâ^^ TRSH W Ka^iHk.

MAdA^bHIM TAdrOAgTK nopd>KAdI€Mki KpI4JHHHIEAA H MAdA^HCTKOV'JO £*PAU,*Mk H3A0KHK0MK, EAd>KHK H>KB CH€ npHHOCg npHCHO nOAdrdIETK npH KKSHOUH XpHCTOKfe. KdMW EO HKB IECT XpHCTOCK «KO KCH KtpHHH WHK pd3KHKdWT CHp-kM ndA^IOTK HHUH Hd 3IMAI0.

Traducerea parafrazelor oferă oarecare dificultăți; stilul e întunecat și ne-a permis totdeauna a pătrunde sensul alegoric ce teologul creștin vrea să se împute cîntării ebraice. Iar te-ni-se dar ce va fi puțin explicit în următoarea traducțiune a comentariului întunecat al lui Branco Mladenović.

LAUDA LUI DAVID PENTRU CEI ROBIȚI 136.

La rîul Babilonului, acolo ședeam și plîngeam. — Atunci oamenii erau în Babilon patimilor. înțelegem că e omul cel rătăcit la rîul rătăcirii. Babilon se înțelege ca rîul curgător al păcatelor; acolo ședea omul și plîngea.

Aducîndu-ne aminte de Sion. — Aducere aminte de biserică. Mergeau oamenii de o linie (nație) și plîngeau.

în sălcii, în mijlocul lui, am atîrnat organele noastre. — Acolo dar la copacii rîului, oamenii atîrnau vasele lor. Asta este închipuirea noilor oameni credincioși ai bisericii care atîrnă crucea lui Hristos, gîndurile și cugetările lor. Adecă de salcie ca de un copaciu folositor.

Căci acolo ne-au întreat cei ce ne-au robii, despre alte cuvinte ale cîntărei. — Atunci babilonienii bătîndu-și joc de oameni, le-au zis : spuneți-ne din psalmii care îi cuvîntați în Sion? *Și ne au adus la cîntare.* — Robîndu-i ei voiau să auză cîntînd pe iudei, ca spiritul necurate ce își băteau joc de om zicînd : unde este Domnezeul tău?

Cîntați noă din ciuturile Sionului, - Aceasta a fost proorocie pentru oamenii cei ai bisericii.

Cum cînta-vom cînticul Domnului în pămîntul străin? — Gîndiau oamenii cum pe pămîntul necuraților roști-vom cele sînte?

De te voi uita pe tine, Ierusalime, uitată fie dreapta mea. Liplască-se limba mea de gura mea, de nu te voi pomeni pe tine. — Cere pre Domnezeul bisericii; adecă : nu te voi uita pe tine, voi roști Zeului bisericii, cuvinte bine alese despre tine.

Dacă nu voi pune înainte Ierusalimul, la începutul veseliei mele. — Adecă voi lua Ierusalimul — ceia ce este biserica — ca începutul gloriei și sînteniei domnezești.

Pomeniște Doamne pe fii lui Edom în zîoa Ierusalimului. — A zis omului celui care se întorcea pre pămînt și care fusese la pămîntesc Edem și pămîntesc se numește : de aci în zădărnici vei pomeni, și vei face biserici și la urmă vei vorbi în zilele Ierusalimului.

Zicînd : stricați-l stricați-l pînă la temelile lui. — Vorbește despre vechiul Ierusalim. cați-l stricați-l, cu oameni cei noi: adecă este de păstrat pînă la temelii (numai temelii) înțelegem; s-au socotit ca născute din necurați.

Fericit cel ce-ți va da darurile tale care le ai dat noă. — Fericit cel ce-ți va întoarce faptele bune, pentru toate cîte ne-ai făcut. Cei ce vor muri prin păcate vor învia prin Hristos. *Fericit cel ce va apuca și va zdrobi tinerii tăi, de piatră.* — Vorbește despre tinerii care se nasc prin botez și cei ce petrec în tinerețe cu inima fără răutate. Fericit cel ce aduce purtare pe aceștia și îi depune întru înălțarea lui Hristos ; iar piatra este Hristos, de care toți creștinii se zdrobesc, adecă cad pe brînci la pămînt.

Am făcut aceste citații socotindu-le necesarii spre a da o idee mai lămurită despre Psaltiria slavonă manuscrisă de la Bistrița. Sîntem departe de a pretinde că am adus asupra-i toate deslușirile ce ea merită; scopul nostru a fost numai de a deștepta luarea aminte a învățaților din țările slave vecine, și mai ales Sîrbia, asupra acestei prețioase scrieri, care poate revărsa o nouă lumină asupra epocii celei mai strălucite a domniei și a culturai sîrbilor. E o datorie scumpă de împlinit pentru noi aceia de a dezvălui unul altuia tezaurile țărilor noastre; căci, sîrbi și români, uniți în trecut, am suferit aceleași nevoi, și uniți în viitor, vom izbuti poate a împărți împreună gloria și foloasele Europii orientale.

În adevăr să nu ne amăgiească starea de izolare în care au vegetat popoarele dunărene în cei doi din urmă secolii; politica — apăsătoare a turcilor izbutise a restrînge orizontul naționalităților Europei apusane, în intrigi provinciale. Dar abia putem număra trei secolii de cînd românii au încetat relațiile lor de amicie cu popoarele slave de peste Dunăre. E chiar un lucru curios de observat în vechia istorie a țărilor noastre: precît războaiele românilor sînt dese cu vecinii despre nord, cu ungurii, cu leșii, cu tătarii, cu atît alianța lor e neclintită cu bulgarii și cu sîrbi. Pînă în al XVI-lea secol familia domnitoare ale îmbelor țări române sînt nencetat în legătură derudenie cu stăpînitorii sîrbești. Cînticele sîrbilor pomense adesea de nunțile prinților români cu domnițe de la dînșii'. IsTeagoe vodă Basarab avu de soție pe Despina Milita, fiica cneazului Lazar Brancovici; se zice că această căsătorie se închieie atunci cînd familia Basarabilor, fugind de persecuțiile lui Mihnea vodă cel rău (1509), merse se ceară ajutor din Sîrbia¹. Banul Barbu, clăditorul Bistriței, era pe atunci căpetenia acestei puternice familii și putem presupune cu multă probabilitate că, la întoarcerea sa în țară natală, piosul ctitor nu lipsi a depune în bogata sa mănăstire scumpele daruri ce el primise în părțile unde fusese refugiat. Cine știe chiar dacă *Psaltiria lui Branco Mladenovici*, prețioasă rămășiță din zilele mării și vechie chiar de pe atunci de un secol și jumătate, nu se afla printre acele mărețe odoare. Astfel s-ar putea lesne explica venirea acestei antice cărți în mănăstirea Bistrița.

Nu putem sfîrși aceste observațiuni asupra Psaltiriei comentate de la Bistrița, fără d-a o pune în paralel cu un comentariu vestit al psalmilor, despre care vorbește pe larg arhidiaconul Paul din Alep, autorul *Călătoriei patriarhului Macarie al Antiochiei*. Acest scriitor arab, care a stat cîțiva ani în Țara Eomânească sub domniile lui Matei și Constantin Șerban Basarab, se exprimă într-astfel:²

„Noi auzisem că în posesia lui kir Constantin Cantacuzenul, postelnic al răposatului Matei bei al Valachiei, se afla o carte mare și foarte prețioasă din colecția imperială a St. Sofiei, care era o expunere a psalmilor profetului David pe care st. Nikita, mitropolitul Șirului, o adunase cu mare muncă din toate scrierile sînților doctori ai bisericii și ale altora, scoțînd un

¹ în cîntecele poporane sîrbești publicate de Vuk Stefanovici Karagik, *Concuc HapoAne nvecAu*, Vienna, 1845, Voi. II, p. 520 se găsește o frumoasă baladă, *însurătoarea românului Radu*, SKENHASI KAdUmld pdA^U.

² I. Ch. Engel, *Gesch. von Serbien*, p. 454. Raici, *Istor. popoar. slav.*, lib. X, cap. VII, § 9, cu oarecare deosebiri.

³ *Travels of Macarius patriarch of Antioch*, translated by Belfour, London, 1836, voi. II, p. 342 sq.

extract din explicările date de fiecare dintr-înși și punîndu-le toate într-un singur volum mare grecesc, format de trei sute de pagini în folio din cele mai mari. Ni se spusese de prea învățatul bărbat, kir Paisie Sciutul, (care în lipsa noastră, pe cînd eram într-acestea țări, a venit din Ierusalim în Alep și a rostit acolo un cuvînt în biserică, după cum ni s-a povestit pe urmă,) că el călătorise prin toate țările Europei și locuise în marea cetate Roma multă vreme, că el fusese însuși în biblioteca papii unde exemplarele de cărți religioase și pioase se urcă la numărul de 62 mii și această e un lucru foarte cunoscut că, printre dîsele, el nu putuse găsi o a doua copie a acestei cărți (Expunerea psalmilor), care prin urmare este unică în lume. Ace-menea ne-au spus și alții. Se găsesc în adevăr mai multe cărți mici de Theodor, episcopul Cor-sicei, și de alți învățați, pentru explicarea psalmilor: dar acel st. Nikita a făcut o adunare a tuturor expunerilor și le-a unit într-un singur volum, precum am spus mai -nainte. Spre exemplu, comentariul psalmului întîi, care începe astfel: Fericit bărbatul carele n-a umblat în svatul necredincioșilor și în calea păcătoșilor n-a stătut, și pre scaunul perzătorilor n-a șezut. Acesta e textul original, pe care autorul îl continuă zicînd: în explicarea acestui text, cutare sînt sau cutare învățat a zis într-astfel, din cuvînt în cuvînt; iar altul a zis așa și așa și menționînd numele lor pe marginea cărței, el procedă într-astfel pînă la sfîrșit. Această neprețuită compilație, pe care nu o putea cineva găsi într-alt loc decît într-o bibliotecă împărătească, de unde și fusese luată, mulți doriau să o transcrie, dar nu era în putința lor din două cauze: una că stăpînul și posesorul ei nu le-ar fi dat-o pe mîini, nevoind să mai fie o a doua copie dupe dînsa, a doua cauză era că, fiind de un așa mare volum și de o așa întinsă materie, cîți începeau a o transcrie, abia sfîrșiau o parte și obosiau, despre această am și avut dovezi.

Eu bietul scriitor al acestui memorial, cît auzi laudele acestei neprețuite cărți, îmi pusei toate silințele, și prin puterea Domnului nostru Mesia, cu ajutorul părintelui meu și cu bine-cuvîntarea rugilor sale, o căpătai acasă la noi. Cu povața atotputernicului găsirăm un preot anume Baba Yani, din Scio, bun scriitor grec, conoscînd toate adîncimile limbei și posedînd o știința nemărginită, pe care îl tocmirăm ca să ne tragă o copie. Dar fiindcă amorul vinului e înclinare firească a adevăratului grec, nu putui să izbutesc a-i potoli simțurile pînă ce nu-l adusei într-această mănăstire (în Cozia), unde îl silirăm să stea și să scrie. Pe fieșice zi îi hotărisem o porție de două ocale vin, pentru prînz și cină: astfel simțurile lui erau potolite și puterile minței lui se dezvoltau în toată întregimea lor, și cu puterea lui Domnezeu, el sfîrșii cartea: la începutul și la sfîrșitul cărții, sus numitul mitropolit al Gâzei puse o pagină de titlu, dînd această relație și explicare, adecă: cum că în împrejurările cînd această neprețuită comoară sta ascunsă etc, Creatorul trimise pe părintele și stăpînul nostru patriarhul, kir Macarie din Antiohia, cu fiul său, spre a o descoperi și a o scoate la lumină, dobîndind cu aceasta prețul și răsplata cerului și folosul întregii biserici creștine etc. — Cheltuiala ce avurăm cu această carte pînă la complectarea copiei, fu aproape de o sută reali. Mai tîrziu cînd ne întoarserăm în țara noastră, în Alep, unde luasem cu noi pe sus numitul Baba Yani, îl puse să scrie o a doua copie și mai frumoasă decît cea dîntii; căci aveam intenția, cu voia lui Domnezeu, odată în cursul vieții noastre, să trimitem această carte ca să se tipărească în țara frîncilor atît în folosul nostru cît al întregii bisericii lui Hristos. Cînd s-ar împlini să dea Domnezeu! — aceasta, avem de gînd să începem a o traduce arăbește și de accia rugăm pe Tot-puternicul să ne dea pace și liniște de minte! O altă cauza spre a copia de iznoavă era temerărea că de se va pierde pe mare, sau i se va întîmpla vreo primejdie la tipărire, să nu se pierză o așa prețioasă nestemată. Doamne ferește! nu, în asemenea caz era mult mai bine să ne rămîie noă o a doua copie".

N-am transcries aci această minuțioasă descriere a călugărului arab spre a caracteriza cît de puțin comentariile slavone ale lui Branco Mladenovici, ca traduceri din *Explicarea psalmilor* compilată grecește de s-tu

JȘtikifor mitropolitul Șirului; din contră, opera lui Branco ni se pare a avea un caracter cu totul personal; dar voiam să arătăm în general că Bomânia nu mai conține astăzi toate tezaurile bibliografice ce le-a posedat în vechime. Cartea postelnicului Constantin Cantacuzino s-a pierdut și e mirare cum în Bistrița s-a păstrat pînă astăzi manuscrisul prescriș în secolul al XIV, după opera unui consilier al țarului Dușan.

în urma acestei digresiuni, nu fără importanță pentru bibliografia antică a țării noastre, vom reveni asupra cărților din Bistrița, menționînd îndată trei manuscrise care vin să întărească aserțiunile noastre de mai sus adecă :

1°. că Basarabești, ctitorii primitivi ai Bistriței, au înzestrat mănăstirea lor cu manuscrise prețioase adunate sau executate după ordinul lor;

2°. că relațiile acestei familii și ale clerului românesc în general cu creștinii slavi de dincolo de Dunăre, au contribuit mult la înăvuierea mănăstirii cu cărți interesante pentru limba și istoria acelor popoare.

II

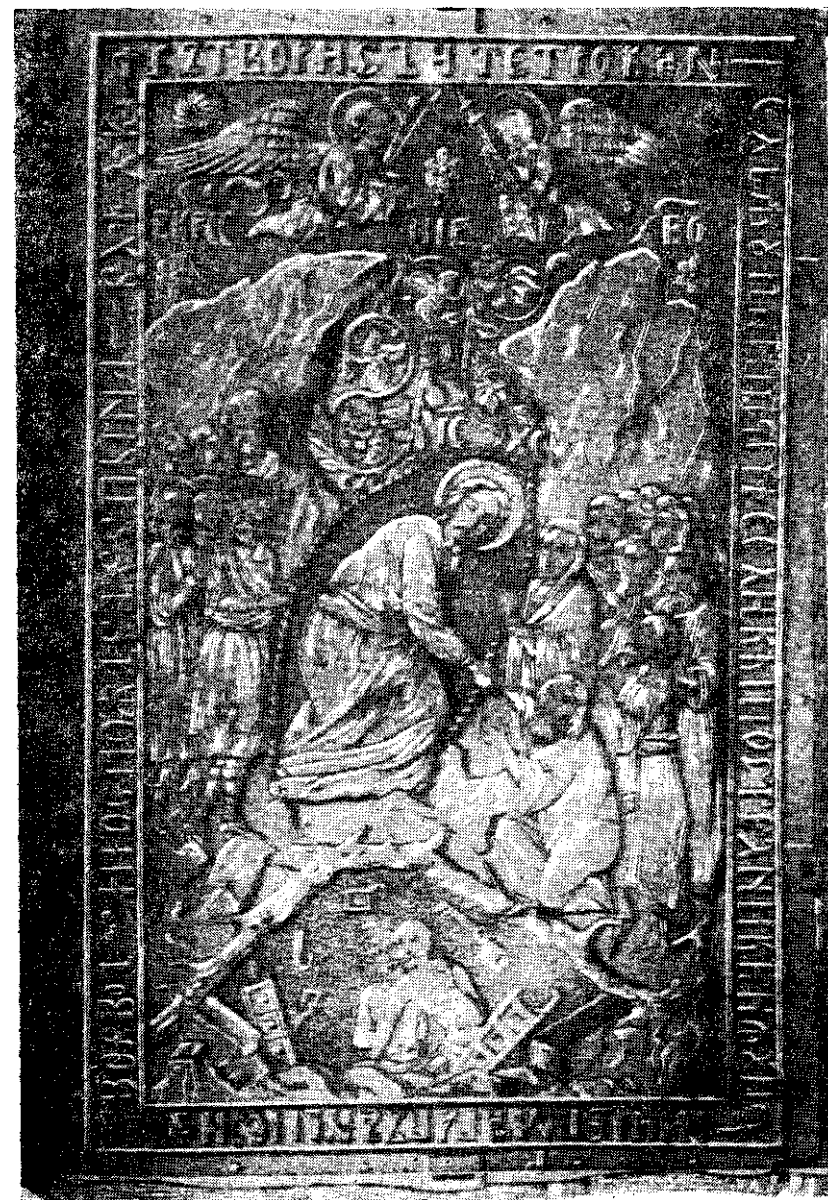
MANUSCRIPUL DE LA HILINDAR. 1408

Procedînd prin ordin hronologic vom zice un cuvînt despre însemnarea ce se găsește pe fața din urma a unui manuscris slavon a cărui coprire a devenit ilizibilă prin efectul mucezelei. Hîrtia pe care este scris în folio, cu litere capitale, e de acea vechie hîrtie de bumbac ce se fabrica în Orient și mai ales în Damasc {*eJiarta bombacina, cuttunea sau damascena*} încă din secolul al IX-lea, pe care venețienii găsind-o în Grecia, o introduseră în toată Europa și care se întrebuița pînă în timpul din urmă, chiar și la noi, pentru multe înscrisuri de cancelarii. Această hîrtie, mai puțin prețuită decît velinul și pergamentul (hârșia și membrana), era însă cu mult mai bună decît hîrtia ordinară de in, de pînză și de petice inventată în urma ei. Orientul păstră în tot timpul superioritatea în confecționarea ei și printre documentele ce se află azi în țările noastre, întîlnim adese firmanuri ale padișahilor, scrisori viziriele, sigilioane patriarhicești, hrisoave domnești și chiar acte d-ale particularilor, scrise pe hîrtie de aceea orientală, groasă, solidă, netedă și lustruită, care a pierdut sub efectul presei, substanța flocoasă a bumbacului.

în manuscrisul despre care vorbim, contactul apei, ștergînd mai pretutindeni cerneală, a lipit foile una de alta, astfel încît vrînd cineva să deschidă cartea, hîrtia se risipește în fărîmi. Cu toate acestea pagină finală lasă încă să se deosebiască două inscripții.

Cea dintîi, care prin culoarea sa mai galbenă seamănă a fi fost cu aur, e în limba slavonă, pe două linii, ca de 2 cent.-nălțime, scrise cu majuscule unite și încinse (*majuscules conjointes et enclaves*). Acest mod, care consistă în combinarea mai multor litere de formă lunguiață astfel încît

¹ Bibliophile Jacob (Paul Lacroix), *Curiosites de Vhistoire des Arts*, Paris, 1848. *Notice sur le parchemin et le papier*, p. 11. Natalis de Wailly, *Elements de paleografie*, Paris, 1838, I, p. 37.

Ferecătura de evanghelie de la 1519, la Bistrița. Desen colorat de H. Trenk reproduc din *Revista română*, 1861, voi. I, p. 738 — 739[^]
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste "România.

să compue o scrisoare strânsă și compactă, sau în așezarea literilor majuscule de deosebite mărimi, una într'alta astfel în cât să ocupe cât mai puțin spațiu în lățime, este foarte întrebuițat în paleografia slavonă, mai ales în inscripțiile sculptate, gravate și cusute; el produce mai adesea împletituri gracioase în forme, dar nu totdeauna lesne de descifrat.

Inscripția de față, transcrisă pe larg, zice:

HCIIHCn C6 CM KHHm K6AHK0M& KK BăTOHKTIH H AkPXfIK'fc
H iiP'Bfli^APocT'B A©e<noT^>

10 CTg<I>M£ KK K6AIIVKH OKHTM'B XMIH^fIPH H IIPH Hr^gH'fi
THMO06H.

O linie de litere unciale mai mici adaogă :

Kk A^T^S^SI. Kpoyr CAiŃa *a. Aoynkif...f

A doua inscripție, despărțită în două fraze, una de 2 și altă de 3 linii e scrisă cu litere negre grecești de forma miniscule rotunjită și

15 zice :
τον scr^covTa xal τον ypa^avTa auvTua07|aov xal kXziaov xopis oia G-KkOLyya,
τοΙ<; aoiŃ dya0coT7|T^O(; ;
K6TO<; ουvTcovov *izzpi* τυ<; auvypa^piac; τοΙ<; γραουαot<; TauTOiŃ του iXac/IcTOD xal
τοctoivou ev (Aovax^ rpv|yopiou 6 TaupitX.

20 Aceste două inscripții se traduc astfel :

cea dintîi sau slavona :

Și s-au scris această carte în gloriificarea și stăpînirea și prea vrednicia marelui despot Ștefan, în marele locaș Hilindarul și sub egumenul Timotei. —
în anul 6916 ocolul soarelui 1, al luni. . . . *urmarea e indescifrabilă*

25 cea grecească pare a zice :

Pe ostenitorul și pe scriitorul apără-1 și-1 miluește Doamne după milostivirea bunătății tale.

Osteneala împreună cu strădania pentru scriere la aceasta de față. (au fost ale) prea plecatului și smeritului între monahi Grigorie care și Gavrii *j*...*

30 La 6916 de la clădirea lumii, adică la 1408 de la Hristos, tronul Sîrbiei dărâmat din mărimea lui prin pierderea faimoasei bătălii de la Cossova 1389, unde sultanul Baiazet înfrînse pe cel din urmă țar, Lazar, era ocupat de fiul acestuia, despotul Ștefan, căruia sultanul îi conce-dase stăpînirea, înjumătățită pînă la 1396, cu cumnatul său Vuk Bran-covici. Decadență venise atunci pentru Serbia, și cultura intelectuală, mai ales în ceia ce se atinge de religie, se retrăsese în acea republică călu-gărească a muntelui Atos, unde și slavii își aveau așezămintele lor. „Muntele Atos, ne spune ilustrul Mickiewicz¹, acel munte, încins cu pămînt turcesc, e un loc sînt; el este un fel de Delfi, de Lesbos al slaviilor. Se știe că peninsula muntoasă a Atosului e ocupată de mănăstiri; ea e locuită numai de o populație de călugări; numărul lor se urcă la

¹ Adam Mickiewicz, *Les Slaves. Cours professt au coltege de France, Paris, 1849, voi, I, p. 272.*

șase mii. Căpeteniile sîrbești înălțaseră acolo cu cheltuiala lor bisericești ei erau priviți ca suzeranii, ca protectorii Sîntului Munte". Mănăstiri Hilindarul, clădită pe la începutul secolului al XH-lea, de cneazul Simeon și mănăstirea Zografu, amîndouă la extremitatea IST.V. a sîntei peninsule erau și sînt încă mai cu deosebire locuite de sîrbi și de bulgari¹; acolo dar nu numai acolo, bibliotecile conțin mulțime de manuscrise și cărți tipărite în limba slavonă; negreșit că de acolo ieșiau în mare parte cărțile religioase ce serviau în biserica românilor și slavilor de rit oriental mai-nainte de descoperirea tipografiei.

Vom avea ocazia mai la vale a vorbi mai pe larg despre texturile manuscrise ce se pregăteau în mănăstirile muntelui Atos. Deocamdată mărginim într-atîtea cele ce aveam de spus asupra manuscriptului de riorat din Bistrița care poartă data, de la 1408, și locul provenienței sale de la Hilindar. Oare și pe acesta nu-l vor fi adus Basarabeștii din cărtoria lor în Sîrbia, unde poate pe atunci manuscriptul se afla păstrat de un secol?

III

CĂRȚILE BANULUI PREDĂ BASARAB. 1519—21

Ceeace ne convinge mai cu seamă de grija ce au purtat fondatorii Bistriței de a înzestra mănăstirea lor cu cărți religioase și ne arată că pentru acest scop ei au și avut înadins scriitori, sînt două volume, din necunoscute mai tot așa de stricate ca manuscriptul de la Hilindar, scrise și păstrate pe hîrtia de bumbac în folio.

Unul poartă pe pagina din urmă nota următoare:

*f IipoH3KOASHiiMh G)TUA H nocni:ui6HġA\K CKH4 H cbKpkuifHigMK CTTO ,& CbKpklJH Ci Cld KHHrS A\CU,d MdpTid ^HK 3Ī. H CnNCd Ci CU HdMHPTdHġE, Kk CT MOHdCTVpS HdPHU,dgMOy EHCTPHU,Oy KW A^H KArOMCTHkdrO H J^iA\CKHKdrO rnl KKCK» 3*MAK> OvrTpiVKAdVJHCKO! IW H^rOg KWHKOAoy, KK A-ft ^3 H KHHTd fipHAC/KH >KoyndN Ip&A<* X9^ Q^CMH/i njTcTkl* Eijlg, nOTOit KOrd IISKSCHT A* w npHHier Hd HHO A/vkrro A^ * * * npOKArr WT TH WTU,H H A< npHMITdH Cb fIHdNI*A\ H Cb J^dA\SipOK>.
j^HgHHLi ROM*, dBK A\KOrptLUHdro ,\pdrOA\Hp CKKpKUJH^.

* Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sîntului Spirit s-a terminat această copia în sînta mănăstire ce se zice Bistrița, în zilele prea piosului și de Hristos iubitorului domn al acestei Țări Românești Io Neagoe voevod, în anul 7000 și 29. Aceasta carte a adăog

¹ Asupra Muntelui Atos cităm mai multe scrieri care descriu acest curios ținut de anticlădă eclesiastice : Icoavvou TOU KO[XVT]VOU 7upo<nc0v^Tapfov TOU ayfou opouc; TOU "A-Ocovog, cu traclatină în *Palaeographia Graeca* lui Bernard de Montfaucon, Parisii, 1708, p. 433. ItyreROAH nO CR Top-fe H0ONCKOH, CdNKThTepETTi, 1854. fipXHAUNAPHT-K IloP^HpiH: V\Kd3ATCAk dKf XPdHiaXipHXcia Rġ oEHTEAax-K e^ Topu A0ONCKOH. C. IleTepKy-prh, 1847. Proschinitar al sfințitului munte al Atonului tradus din rusește de pe al ieroshimonahului Serafim de la lavra Rușă de monahul Varnava Luchianov, București, 1856. Robert Curzon, *Visits to monasteries Levant*, London, 1851, p. 301 sq. A. Proust, *Voyage au Mont Athos*, 1858, în publicația periodică, *Le tour du monde*, sous la direction de M. Ed. Charton, Paris, 2. semestre de

jupan Preda, hramului Adormirei Sinteii Născătoarei de Domnezeu. Iar cine se va încerca să o ducă la o altă parte, să fie blestemat de Domnul Tatăl și să aibă parte cu Anania și cu Samfir. Zioa am început, eu mult păcătosul Dragomir și am sfârșit.

Cellalt are pe foaia din urmă, subt un ornament format de rotocoale colorate cu roșu și verde, o notă scrisă cu minusculele cărora am socotit a le zice *diplomatice*; într-însă se citește :

*F iizKOAIN?EA\ (x>TU,d H nOCntI WgNigU CbJHd, H CKKphLIJ*NIEA\ CrTO IX*
HcnHca CB CM KHMra HapHu,agAaa |h|u|ă KK AxoHacTKipK--- KK |im KArO*KCTHKare H j(w
AiOKSKaro rocnoAHHa liv II'krce K^AHKaro KOEKOA^? noKiAfcHifM K*AHKaro H-8raHT Iip^AA
ciia **KBAHKâ'rs** AsopMHKa IpbKSAa, A ^ T 3K3, KpSr cANI; 8 "KH. ASu-k "si, HMAHK-
TIWH^ "S, **EEA*AIÉ** "HÍ, ACUa I3ogAKpa. C'KKpkUIMCg KK A^k. IHCa pSKa
MHvvrp-kiuMa H **iB&SCTStUâr\$** CA^ra AMNUJH A\oeM\$ TOCOOAHHS KOA^KOA\S >KSnaw8
ÎpiA^? rpdAMTKKd ^paroAHpa : — SLÏOSAâKu!²

Care se traduce :

J Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sîntului Spirit s-a scris această ce se zice Albina în mănăstirea.... (Bistrița), în zilele prea piosului și de Hristos iubitorului **Ied** Neagoe marele voevod și din porunca marelui jupan Preda, fiul marelui dvornic Pârful, în anul 7027, ocolul soarelui 27, al luni 16, indictionul 6, temelia 18 ; s-a sfârșit în luna noiembrie în 23 zile.

A scris mină mult păcătosului și nevrednicului, sluga cea mai mică a domnului meu jupan Preda, grămăticul Dragomir. ...

Aceste două manuscripte ce sînt, unul din anii 1519 și cellalt din 1521, amintesc amîndouă numele banului Preda, fiul vornicului Pârful. Am văzut că acest din urmă e unul din frații banului Barbu Craiovescul. Piatră lui mormîntală stă încă la Bistrița, scoasă acum din interiorul bisericii și așezată sub un tei la dreapta porții în curtea exterioară; pe dînsa se citește inscripția următoare, stricată pe alocurea.

t Wlŭfl 11IIPHAH6
A,-----IIPTiCTrl
m-----JKIH >K-
XIIflH UPhfiXAh KH-
AHKH MEh KPM6ETi-
CKH, Hix ^HH EAflrOHfcCTH-
KflrO IG) flIOHCH K06K0-

care se traduce :

* Luna aprilie, zile — a răposat **robul lui Domnezeu** jupan Pârful, marele ban al Craiovei, în zilele prea piosului Ico Moisi voevodă. La anul 7037 (1529).

¹ Aci se vede tăiat din manuscris un locșor în formă de cuadrilater prelungit. Cuvîntul Bistrița ce urmează e scris alături cu alt condei.

² Aceste litere pot conține o enigmă pe care lăsam perspicacității cititorului a o deslega, ne putînd noi a-i pătrunde înțelesul.

Din astă inscripție care ne dovedește că Pîrful a succedat în bătrănețea Craiovei fratelui său, Barbu, cînd acesta s-a retras la vieța monașească, sub numele de Pahomie, înțelegem că banul Pîrful a trăit mai îndelung decît fiul său Preda; căci nu ne putem opri de-a recunoaște în adevăratul Preda banul pe pretinsul frate¹ al lui Neagoe Basarab care dupe moartea voevodului, voi să apuce domnia pentru dînsul sau pentru pupilul său Teodosie voevod, și pierdu capul și războiul în bătălia ce avu cu boierii pribegi și cu Buzoenii care-și alesese de domn pe Eadu voevod călugăr. Bistrița'păstrează încă mai multe suveniruri de la acest ban Preda și în celelalte acel frumos *engolpion* de aur și smalț despre care am vorbit mai sus și care poartă în exerga lui de smalț verde și albastru alternat, o inscripție amintind asemenea pe monachul Pahomie, unchiul lui¹. Cuvînturile din inscripției sînt :

f ChTPOPH ChH Hfl<H*1>riAph PflKh BJKÎH AŭOHflXh
IIfIX0ffiH6 H XXIIflHh IIP6i1A^ K6AHKfH BflHh,
E A*. 36KQ

adecă :

J Au făcut acest panaghier (sau icoană a Maicei Domnului) robii lui Domnezeu marelui jupan Pârful și banul Pahomie și jupanul Preda marele ban. în anul 7029. (1521).

Dar sollicitudinea banului Preda către locașul sînt al părinților săi se manifestează și mai mult prin dăruirea de cărți dogmatice, pe care, neputînd, se vede, a și le procura în exemplare copiate gata, puse pe grămăticul sau, Dragomir, să le transcrie, spre folosul și instruirea locuitorilor din mănăstire.

Aici nu se mărginesc nici toate odoarele de argint și de stofe, în toate cărțile date de frații fondatori ai Bistriței și de urmașii lor, la aceeași mănăstire; dar am însemnat unele din acele principale și voim acum să examinăm alte cărți aflate în mănăstire, nu de o mai puțină importanță.

¹ Dacă Preda, fiul lui Pîrful, ar fi fratele lui Neagoe vodă, precum spune hronica, atunci cum se face că acest domn se numește în toate hrsoavele sale : Ico **Basarab voevod fiul lui Basarab voevod**? Credem că e o eroare în hronică și că Preda era numai rudă de aproape, pe văr al voivodului.

² *Hronica lui Constantin Căpitanul*, în *Magas. istor. pentru Dacia*, voi. I, 1845, p. 10. Hronica anonimă, din *op. cit.*, Voi. IV, 1847, p. 267.

³ Acest frumos obiect de artă e format din două tipsii rotunde ca de 6 centimetri diametru, ce se deschid pe balama (sur charniere). Partea convexă sau capacele înfățișează pe o față, Adormirea Maicii Domnului, încrustată pe argint aurit; pe cealaltă, chipul Mîntuitorului înconjurat cu flori săpate în argint și suflate cu smalț roșu, verde și albastru. Partea concavă sau interiorul are : pe o față, pe Maica Domnului cu Hristos prunc în brațe, încrustat între patru heruvimi aripați, cu o rugăciune în limba slavă și o bordură de flori gravate pejur; cealaltă față prezintă o lucrare și mai complicată. Exerga e ocupată de inscripția citită din cercul din centru încinge un pătrat ce figurează o galerie cu patru stîlpi de aur, boltiți în *jour*, în fundul caria, format de concavitatea tipsiei, se vede figurat în smalț *champleve* un cerc de înger. Porțile de cerc ce rămîn împrejurul pătratului sînt ocupate de 4 figuri de serafim și de profeți, gravați pe foaie de aur și acoperiți cu un strat transparent de smalț verde. Aceste lucrări delicate și frumoase, cu totul bizantină în stil, chiar de ar fi executată în Italia, sînt pierdute în multe locuri smalțul, mai ales pe cel roșu. Un engolpion de acelaș fel, dar mult mai stricată, se află la Snagov dat de un **jupan Drăghici Vintilescu**, la 1431. Arhierii puțin atîrnate de piept asemenea ornamente pe cînd oficiau.

TREI TETRAVANGHELII SLAVONE SCRISE DE MÎNĂ. CALIGRAFIA ORNAMENTALĂ ȘI FERECATURILE DIN VECHIME

Într-o bibliotecă destinată a prevedea la serviciul liturgic al unei mari biserici și la educația teologică a călugărilor unei mănăstiri, se-nțelege că evangheliile, cartea fundamentală a creștinismului, trebuia să fie reprezentată cu lux și îmbilșugare. În adevăr, exemplarele de evangheliile sînt numeroase printre cărțile Bistriței și, lăsînd deocamdată la o parte pe toate cele tipărite în diverse limbi, vom alege *dHntre* cele manuscrise slavone, trei exemplare ce merită o atențiune mai particulară prin executarea lor mai luxoasă, prin vechia dată ce le port, prin ferecaturile lor mai bogate.

Unul, și negreșit cel mai vechi, e o *Tetравангелия* sau adunare a cîtor patru evangheliile, avînd în capul fiecăria, *Predoslovie*, adică precuvîntarea lui Teofilact arhiepiscopul bulgarilor, care explică necultivațiilor săi compatrioți textul evangheliștilor, prin scurte și simple apreciație. Volumul e format de vreo 50 coli în folio de hîrtie de bumbac orientală în folio maximus (43 cent. nălțime și 28 cent. lărgime), scris cu litere negre capitale de 7 cent.-nălțime. inițialele și fruntispiciile evangheliilor sînt minunat desemnate cu aur și colori. Numele scriitorului și decoratorului, locul și anul în care această frumoasă carte s-a executat/ nu sînt indicate pe dînsa, dar ferecătura ei de argint aurit poartă data de la 1519 și ne întemeiază a crede că nici scrierea coprinsă în ea nu poate fi mai nouă¹.

Alt exemplar de aceeași operă scris tot pe hîrtie orientală, de un format cu 2 cent. inferior, și avînd asemeni inițialele și fruntarele desemnate cu aur și colori, dar legat cu simple scorțe de lemn și piele, are pe cele șase din urmă ale sale pagine, o lungă notă, în care putem vedea cum scriitorii sau copiiștii de cărți bisericești se recrutau mereu, în tot Orientul Europei, din marea școală a muntelui Atos. Am tradus din slavonește acele lungi perifrize prin care smeriții călugări vor să-și nimicească meritul, întru cea mai mare glorie a Domnului de sus. Astfel se exprimă copistul nostru :

Prea bunului Domnezeu, atotțitorului și atotvăzătorului, dătătorului a fiecăria bune fapte, care printr-însul se începe făcîndu-se început și sfîrșindu-se sfîrșitul; aceluia gloria și domnire în nesfîrșite veacuri! Amin.

Pentru că întru Treime închinatul Domnezeu a binevoit a împli biserica sa cu cărțile cele sînte, pentru glorificarea și folosul cititorilor :

Drept acia și eu robul lui Hristos egumenul Misail ieromonah de la mănăstirea numită Bistrița am găsit de cuviință a începe a scrie sînta Tetравангелия și fiindcă meșterul cel ce a fost început-o a și murit., am rîvnit de osîrdia sufletească și am hotărît în inima mea să nu fie așa cu o astfel de bună faptă, adecă a se nimici și în uitare a rămînea și spre a face bine și

¹ Această carte, din cauza bogatei ei legături, a rămas la Bistrița împreună cu celelalte ferecături și odoare prețioase. Cînd s-ar forma un muzeu în care aceste obiecte să poată fi expuse la vederea publicului și totdeodată garantate de pierdere, ar trebui negreșit adunate toate în acel dorit stabiliment.

spre a săvîrși această de suflet mîntuitoare și domnezească carte sînta de patru ori Vespe pe care Sîntul Spirit prin gura Apostolilor a revărsat-o spre cunoștință și împlinire glorioasă cărei domnezeirii cei în trei fețe ca într-una închinată, și am găsit pe un frate de la Sîntul munte Atos, prin dragoste către noi atras ; acestuia am încredințat-o și am trimis-o ca să sfîrșiască, și acolo s-au scris la Sîntul Munte Atos și iarăși s-a adus aici în mănăstirea noastră așezat aurul și cu diferite colori am săvîrșit-o și am împodobit-o și am depus-o în sus zisa mănăstire Bistrița în sînta biserică, hramul Adormirii prea Sîntei Stăpînei noastre Născătoare Domnezeu și pururea Fecioarei Măriei, unde zac moaștele prea cuviosului părintelui nostru Grigorie Decapolitul, pentru rugăciunea și lauda prea Sîntei stăpînei noastre Născătoare Domnezeu și spre gloria și onoarea celui dintr-însa născutului adevăratului Domnul Domn și Mîntuitorului nostru Isus Hristos. Vă rog dar pe toți părinții și frații noștri și cei tineri și In vîrstă și cei bătrîni ce vor citi sau vor seri, să iertați pe noi cei ce cu osîrdie la această faptă ne-am silit, pentru iubirea lui Hristos, și să binecuvîntați ca împreună să glorificăm "Tatăl dintru care toate (purced), pe Fiul prin care toate (se fac) și pe Sîntul Spirit cu toate (sînt) i Treimea cea de o ființă și nedespărțită, (prin care) aici vom găsi pace și milostivie iar dincolo ne vom lumina cu lumină și cu dar domnezeesc și de vecinicele bunătăți ne îndulci cu toți Sînții care din veac au plăcut lui Domnezeu, în nestrăbătute veacuri. Amin.

S-a scris această sîntă Tetравангелия în Sîntul Munte Atos din porunca părintelui egumenului kir Misail ieromonahul de la mănăstirea numită Bistrița, care este în țara Ucrainii vlahiei și se află sub ocrotirea muntelui ce se chiamă Păpușa² și unde este osteneala și ctitoria Mniei Craiovei; în zilele prea piosului și de Hristos iubitorul Domnului Io Radul voevod frate preot și călugăr, atunci fiind bănia Craiovei jupan Șerban marele ban; în sînta mănăstire fiind păzitorul bisericii și paramonar marele eclesiarch kir Teodor ieromonah. S-a osîrdit încă și cel mic și cel din urmă, care numai nume monașesc are iar faptele nicidecum, leni și sărac în bunătăți, spornic și bogat în păcate, robul robilor lui Hristos, al cărui nume este început, înainte de *unu Sl patru-zecilea* se află; la mijloc, o *sută* și *unu* cu a *patra* se acționează iar la sfîrșit pe lîngă a *zecelea*, o *sută* și *cinci* se coprind³.

în anul 7045 ; ocolul soarelui 17; al luni 15; temelia 18 ; indictionul 10.

Așa dar părinților și fraților prea iubiți, rog pentru iubirea voastră de Domnezeu, să nu fi vre undeva greșit, din imperfecția minții mele, sau prin greșirea textului sau prin reaoare zădărnice nu va fi plăcut gustului vostru, chiar de veți desprețui cu drept a mea nimicnicia, în blestemați, ci binecuvîntați aducîndu-vă aminte că nimeni dintre oameni perfecție n-a avut (căci) n-a scris Sîntul Spirit nici înțeles, ci omul cu patimi și păcătoș și mîna cea tinoasă și suferințelor și spiritul timpit și demn de milă; rugați pe stăpînul Hristos, ca pentru ale noastre sînte rugăciuni și noi nevrednicii să ne învrednicim cu voi să stăm în partea dreaptă a dreptății judecător, la înfricoșata judecată, și să auzim bunul glas al *Aceluia* : Veniți, binecuvîntații părinți mei, moșteniți împărăția pregătită voă de la facerea lumii; care să fie tutulor spre bine (ca s-o cîștigăm) cu dorul și cu iubirea de om a Domnului nostru Isus Hristos, căruia cu noi împreună și cu Spiritul Sînt (fie) gloria și putere, onoare și închinăciune în vecii vecilor ! Amin.

Acestea sînt cuvintele prin care egumenul Misail Bistrițean modestul călugăr sfetagorit Mardarie, recomandă pioșilor cititori lucrurile

¹ Piscul de piatră de alături cu mănăstirea, dincolo de rîu, pe care, la 1712, un egumen Ștefan a clădit o grațioasă bisericuță, poartă în adevăr numele de Păpușa, care s-a dat și în lețelul de pe dînsul.

² Aici vedem un exemplu de enigmele în care călugării scriitori și artiști din trecuturi iubiau a-și ascunde numele; aci misterul nu e așa greu de pătruns. Într-un an cifrele slavone, litera a este *unu* și M, *patruzeci*; — AU. — litera p, o *sută*; a, tot așa și A, patru = *QA* — litera î, *zece*; p, iar o *sută* și e cinci; = pu — Unind aceste trei împreună, ne dau AupAapie, numele călugărului copist.

lor, executată la 1537, sub domnia lui Eadu vodă ce fusese călugărul Paisie de la Argeș.

Asemănarea, în volum, la materiile întrebuintate la scriere, în formarea literilor, în generala executare caligrafică a acestor două exeniplare de evanghelii, nu ne permit a ne-ndoi că amîndouă provin din același loc sau mai bine din aceeași școală; sînt însă de observat și oarecare diferențe, care provin sau din osebirea datelor acestor două transcrieri, sau din inegalitatea de talent în caligrafii și decoratorii lor.

Fără îndoială cel dintâi are atît în formarea literilor, cît mai ales în desemnurile-i de arabesce și de inițiale colorate, un caracter de perfecție mai mare. Frontispiciile puse în capul fiecărei evanghelii, sînt compuse din grațioasa încrucișare și din ingenioasa împletire a unor linii fine colorate cu carmin, cu verde, cu cinabru și cu albastru, și bordate de un firicel de aur; figurile rătunde, eliptice, pătrate se combină cu o simetrică măiestrie într-acea scînteitoare împeștrire de colori vii, ce se-mbină cu o minunată armonia; marginile rotunjite sau festonate ale grupului sînt semănate cu steluțe de felurite colori, iar din căpătîiul de sus și din colțuri se desprind niște grațioase figuri de palmete, de aplustre și de acante. Acest tot, desemnat cu o pinsulă ușoară și delicată, produce efectul plăcut al unei rețele transparente de aur și de vii colori. Inițialele reproduc în proporții mai restrînse, dar nu mai puțin grațioase, aceste forme variate și agreabile.

În al doilea manuscript formele sînt mai grele și mai apăsate, liniile trase cu mai puțină finețe și regularitate. Colorile mai puțin variate, se mărginesc în verde, civit și aur. Conturile figurelor sînt în general formate de linii drepte, și într-unele chipuri de paseri fantastice se unesc cu ornamentele împrumutate de la plante.

Cu toate acestea, într-una ca și în cealaltă carte, noi recunoaștem minunata artă decorativă a bizantinilor, care din epocile cele mai antice se aplică la înfrumusețarea manuscriptelor. „Încă din epoca lui Teodosie cel mare, dice d-1 Ferdinand Denis se formase în Bizanț o clasă inteligentă de caligrafi decoratori de cărți, supusă la studii serioase și destinată nu numai a înmulți cărțile într-un mod corect, dar și încă a le orna. Episcopi învățați, miniștrii, și une ori chiar șefii statului nu crezură că se-njosec împărtaşind lucrările lor”.

Occidentul, care mai întîi își aducea cărțile de preț din Imperiul răsăritean, împrumută de timpuriu această artă mult prețuită în secolul de mijloc. Sîntul Augustin, apostolul anglo-saxonilor și întîiul arhiepiscop de Cantorbury (596), iar mai tîrziu învățatul și venerabilul Teodor din Tars, trimis din Orient ca episcop în Anglita, duseră această măiestrie în mănăstirile Britaniei și vechei Hibernii; de acolo, două sute de ani în urmă acestuia, ieșiseră frumoasele manuscripte cu miniaturi ale sîntului Dunstan, și tot acolo, pe la 760, anglo-saxonul Alcuin învăța arta caligrafică, pe care perfecționînd-o în Italia, o propagă cu atîta splendoare la curtea lui Carol cel mare și prin mănăstirile Franței și Germaniei. Călugării benedictini din muntele Casin în Italia și cei din abatia de Cluny în Paris întreținură în Europa catolică cultura scrierei ornamentate»

Orientul păru a slăbi cîțva timp. Furoarea *iconoclastilor* în cororicării reprezentării figurate, strică multe din monumentele primitive ale artei caligrafice, dar de pe la anul 1100 înoace, Bizanțul și Grecia se aprind, de un nou amor pentru luxul caligrafiei. De atunci ni se păstrează numele cîtor-va pictori decoratori, de manuscrise: Panteleon, Simeon, Mihail Blachernita, George Minas, Mihail Mieros și Nestor sînt perșnoi, singurii reprezentanți din acea epocă, ai acelei întinse măestrii care ocupa mai toată numeroasa populație a lavrelor creștine. Din acele vremi înoace, de și *inluminaorii, rubricatorii, miniaturistii și pictorii de picturi* ai Occidentului veniră adesea să-și împrăpăteze imaginația și gustul, în arta favorită și așa de ingenios exploatată a bizantinilor, popoarele de rit latin însă, își desvoitară o serie de ornamentări caligrafice care se resimțiră de influințele normande, gotice și franceze, predominantă succesiv în toate celelalte arte ale Europei. Orientul mai statornic în credințele și în practicile sale, păstră formele și principiile artei tradiționale; în arhitectură și în pictură el nu ceru a inova și se reduse în regule și canoane inspirațiile artiștilor vechi și se mărgini la imita, pierzînd adesea mult din caracterul grandios și din măestria studiului a stilului antic. Toată școala pictorială din muntele Atos reproduce, în secolii, icoanele lui Panselinos și mai adesea diferența între model și copie e numai o decadință învederată în acestea’.

În adevăr stăruința în principiile primitive, care putea fi prețioasă întru artele decorative care în general împrumută mai mult imaginația decît naturei, stînjeni la orientali dezvoltarea ideii *frumosului adevărat* în pictură și perpetuă numai bunul gust și originalitatea în ornamentație. Astfel pe cînd Italia se-mpodobea pe fiășice zi cu nemuritoarele tablouri vii și animate ale lui Bafael, Michel-Angelo, Leonardo da Vinci și alți atîtor pictori mari, artele creștine din Orient, retrase în cîteva mănăstiri izolate de viața națiunilor, reproduceau dupe vechi formulare, icoanele în stil aspru, schematic și fără vioiciune. Tot pe atunci însă călugării minuoși și răbdători ai Băsăritului, desprețuind natura și frumusețea ei simțu’ale, găsiau în imaginația lor, inimică a realității, elegante combinaări de linii și de colori care produceau acele ornamente grațioase și scînteietoare în bizazeria lor, ce le-am admirat pe manuscriptele noastre la Bistrița.

Acest contrast al picturii ce-i putem zice *naturale*, cu pictura *imprimitivă* a caligrafilor decoratori, o putem prețui comparînd chiar volumul mai sus menționat cu un alt volum de aceeași formă, conținut și limită care avu nenorocirea a fi cu totul stricat de umezeală, în pesterea de la Bistrița, lăsînd în ființă vre-o cîteva fragmente de pagine zugrăvite cu scene din evanghelie. Pe una din ele, cea mai puțin putrezită, vedem prezintată *Ἰc ἠρἠSKd ἠiTpov ἠ ἀἠἠἠἠ* adică *Pescuirea lui Hristos cu Petrus și Andrei*. Un cadru colorat roșu cu borduri negri încinge desemnul executat pe cîmp de poleială aurită. D-o parte Hristos de pe o stîncă întinde mîna către apostolii săi, care din barca lor au aruncat în valurile rotur-

¹ D. Didron arheolog francez a publicat sub titlul de *Manuel d’iconographie chretienne* Paris, 1845, traducția unui curios manuscript grecesc găsit la Muntele Atos, unde el slușea de condice sau *tipic de* pictură pentru vestiții meșteri zugravi din Caries. *Călugărul Dionisiu* Agrafta e autorul acestei cărți.

¹ Ferdinand Denis, *Histoire de Vornamentation des manuscrits*, Paris, 1857. p. 11.

jite ale mării, o plasă sau coș în care se zăresc înșirați ețiva pești roșiori* Dar ce forme sucite și puțin firești! Ce lipsă de perspectivă ! Ce pacinică nesimțire în figuri! Barca, stîncă, peștii, apa, personagele, toate apar deodată pe întiul plan. Nici o zare de lumină care să învie tabloul!

- *5 Mei o suflare de geniu care să înalțe spiritul! Cît de neasămănată e această pictură orientală cu vestitul carton în care Bafael reprezintă, poate pe același timp, *Pescuirea minunată!* Două bărci pe luciul apelor ce se pierd într-un peisagiu depărtat, conțin șase personaje în pozele cele mai expresive ; doi bărbați trag năvodul încărcat de pește, altul împinge cu lopata,
- 10 Andrei și Petru stau prosternați cu rugăciunea pe buze, dinaintea Mîntuitorului care șade la căpătîiul vasului întinzînd cu blîndețe mîna sa către dînșii. Un vîntuleț suflă prin pletele tuturor, și cocorii dupe mal, și porumbii din zbor înalță capetele lor către cer. Mciodată stilul hieratic al orientului, cu toată venerabila maiestate ce-i dă formele-i stereotipate de secol, 15 nu poate exprima un asemenea concert al naturei de laude către domnezeire.

Comparația stilului de pictură bizantin, cu arta picturală dezvoltată în Europa apusană de la al XV-lea secol încoace, merită considerațiunii mai întinse ce nu-și au locul aici. Fie-ne de ajuns a fi schițat istori-

- 20 cui unei părți a culturei artistice din secolul demijloc, adecă fazele decoratiunii caligrafice, care jucă un așa mare rol în Europa pînă la descoperirea tipografiei și pe care Orientul, în mănăstirile sale, mai ales în ale muntelui Atos, o perpetuă pînă în secolii din urmă. E o carte însemnată pentru această artă și care apărău pe la sfîrșitul secolului al XII-lea, scrisă 25 de un călugăr lombard, Teofil, care părăsi Italia și se așeză în mănăstirea San Gali din Helveția. „Teofil era totdeodată pictor de manuscrise, pictor pe sticlă și argintar smălțuitor; căci cartea lui, pe care n-o avem poate întregă, e consacrată picturii sau caligrafiei, sticlării și argintării. Ea conține asupra acestor arte sau mai bine asupra acestor trei ramuri 3 unei arte, învățăturile cele mai prețioase”

Acea carte, intitulată *Diversarum artium scheăula* (încercare asupra deosebitor arte), conține aceste cuvinte pe care nu le desminte cuprinderea ei totală : „Citește cartea mea cu o memorie credincioasă; îmbrățișeas-o cu o dragoste arzătoare. . . .vei găsi într-însa ceia ce posedă Grecia 35 asupra felurilor și amestecării deosebitelor colori; toată știința toscanilor despre incrustații și despre felurile *niello*²; toate chipurile de orna-

¹ Bibliophile Jacob (Paul Lacroix) în publicația citată : *Histoire de Vorfeverrie française*, p. 209.

² Lucrarea smălțurilor apărău mai întii în Orient. Cel dintii smălț menționat e din al VI secol în descrierea darurilor făcute de împăratul Iustin I, papei Hormidas, (514—523) se face mențiune de *gabatum electrinam*. Smălțul, care e o materie sticloasă colorată cu oxide metalice ce se aplică pe lut, pe sticlă sau pe metali, se întinse mai întii pe cercuri de metal de aur (émaux cloisonnés). Astfel l-au întrebuintat bizantinii, astfel erau lucrate bogatele odoare smălțuite date de împăr. Iustinian și de soția lui, Teodora, faimoasei lor biserici, Sfînta Sofia. 45 în Italia, unde smălțul trecu în secolul al IX, începură a-l lucra prin aplicarea stratului de smălț, mai mult sau mai puțin gros, pe plăci metalice crestate cu dungi (rainures) sau gravate cu desemnuri ce se străvedeau printr-însul (émaux champleves). Astfel l-au lucrat și bizantini pînă la căderea Imperiului și poate chiar în urmă. în Italia se inventă pe la al XIII secol smălțul și apoi, Limoges în Franța, de la XVI secol încoace, întrebuinta *pictura pe smălț*, încă din 50 secolul al XI, smălțul nu mai fu rezervat pentru a se aplica numai pe plăci de aur, îl puseră pe argint aurit, pe argint simplu și în sfîrșit chiar și pe oțel. Italianii practică foarte mult

mente întrebuintate de arabi în lucrurile ce se fac prin maleabilitatea topire și săpătură (ciselure); toată arta glorioasei Italii în aplicarea auru și argintului la decorurile felurilor specii de vase, sau la lucrarea pîrelor scumpe și sîdefului; tot ceea ce Franța se silește a dobîndi prin alăturarea prețioaselor sticlării; toate lucrările delicate de aur, de argint, de oțel, de fier, de lemn și de piatră ce onorează pe industrioasa Germania. Dupe ce vei citi adesea aceste lucruri și le vei întipări bine în memoria ta, de cîte ori te vei fi servit cu folos de scrierea mea, spre răsplată pentru învățăturile mele, nu-ți cer alta decît să îndreptezi pentru mine o rugăciune către milostivirea prea puternicului Domnezeu. El a făcut de neascris observațiile mele, nici din dragostea laudelor omenești, nici din dorința unei respălți lumești, de n-am ascuns nici un lucru de prețiarar dintr-o geloasă răutate; de n-am tăcut nimic, oprind știința pe seamă mea; ci a făcut ca, pentru creșterea onoarei și gloriei numelui său, 50 voit a îndeplini lipsele și a ajuta la progresul unui mare număr de oameni.

Știința practică răspîndită în acest tractat special asupra tehnicii artelor decorative uzitate în secolul de mijloc, e prețioasă pentru cunoașterea practicelor întrebuintate în maeștrii pe acele timpuri înapoiate. Lucrarea metalelor, a sticlei, a smălțurilor au și ele o mare importanță prin datinele vechimei, și noi chiar, românii, care negreșit n-am avut pe acvremuri de lupte războinice, arte naționale, putem totuși să aflăm în vechile fabricate străine ce le găsim la noi, cu care din națiunile Europei aveam mai dese relații de negoț.

Această considerațiune ne conduce de sineși a examina mai cu amăruntul ferecătura Evangheliei al cărui interior l-am descris în capitolul acestui paragraf — Am zis în adevăr că ea este de argint aurit. De plăci de acest metal cu figuri în relief sau *bosselees* (scobite în zarful acoper scoarțele-i de lemn și sînt unite la spatele cărții printr-o zale de mată cu lăncușe de sîrmă de argint poleit, (*gourmette*) purtînd la fierăverigă un năsturel de acelaș metal. Pe muchi ferecătura are copci lucruri tot în felul acesta.

Placa dupe fața cărții (*recto*) înfățișează *Ieșirea din iad* la a dînviere, precum o și indică titlul slavon scris în abreviație pe dînsa:

KKPC6HÎ6 fko

Placa cea din dos (*verso*) reprezintă *Adormirea Maicii Domnului*, cu inscripțiua :

oyciieHîe EoropoAHîTH

Era obicei ca în asemenea ferecături, una din fețele legăturii poarte reprezentăția hramului bisericii la care era destinată cartea; aceasta din urmă e hramul Bistriței.

ornamente si figuri gravate cu acul pe argintărie, ale căror crestături le împleau cu un smălț negru, compus din argint, plumb și pucioasă topită, accia se chiamă *mello*. Smălțul puneau ei pe lut, si faientă se numia *majolica*. Asupra smălțurilor vezi Jules Labarte, *Recher sur la peinture en email dans Vantiquite et au moyen âge*, in 8. Paris, 1857. D-v G. Heider *wickelung des Emails im Mittelalter*; in *Mith. der K. K. Central Commission zur Erforschung Baudenkmaeler*, Wien. 1858 p. 281, sq.

¹ Editat de Conte Charles l'Escalopier sub titlul *Theophile pretre et moine*, 1843, in 4°.

Pe *recto* în jurul icoanei, patru linii formînd cadru, port inscripția următoare:

f CTiCTKOPH CTiH T6TPG<6>KfIH-

KiiYh 2KXIIIH AWP4li KCMHkkl II0CT6dHHkii H XXIIfl-
HHUfi 6F0 AlflPrfl Kli AJBhl IQ H^FOS

K06B0A" H rOCiO/K^ AGCIIhIMTK ä t/r *3""K<3>

care însemnează:

Ț A făcut această Tetravanghelie jupan Mareea marele postelnic și jupăneasa lui Marga în zilele lui Ico Neagoe voevod și doamnei Despinel în anul 7027. (1519).

Numele dăruitorului¹ și epoca ferecătureri sînt dar precizate ; rămîne însă ca stilul lucrării să ne denoteze unde sau subt ce influință au fost executate aceste reliefuri de argintărie².

„În al XIV-lea și al XV-lea secol bibliile, evangheliile, cărțile bisericești, ne spune învățatul P. Lacroix³, luau totdeauna învelitori de aur și de argint ce li se puneau de către argintar, de către smălțuitor și de către iconar. Inventariul lui Carol al VI, la 1399, ne arată *liturgii*, ale căror *scoarțe sînt de argint aurit cu icoane scoase în zarfuri și ceasloave de catifea cusute cu flori de crin, ale căror copci sînt smălțuite cu armele Franței*, etc. Chiar în al XVI-lea secol găsim acest mod de argintărie aplicat la legătura cărților, dovadă acoperămîntul unui ceaslov executat cu aur masiv de Benvenuto Cellini din porunca papii Pascal III, care destina această carte împăratului Carol al V-lea.

Aceste ferecături, fără de a ieși în totdeauna din minele unui artist însemnat ca Benvenuto Cellini, se fabricau mai ales în Paris, în Limoges, în Florența, în Veneția, în Colonia și în Nuremberg; aceste orașe erau vestite pe atunci pentru meșterii lor argintari; dar în secolul al XVI-lea,, la epoca în care a fost ferecată Evanghelia de la Bistrița, Franța și Italia simțise puternica impulsie a renașterii artelor; Limoges fabrica mai mult obiecte cu picturi smălțuite; Veneția și orașele toscane întrebunțau cu profuziune smalțul încrustat, cel în relief și niello. Germania singură rămăsese credincioasă vechiului stil mai grosolan și mai nemăestrit al

¹ în zadar am cercetat printre documentele mănăstirii Bistrița ceva amărute despre acest jupan Mareea marele postelnic și despre jupanița lui, Marga. Un singur hrisov din 9 ianuarie, 1531, menționează pe o jupaniță Marga care împreună cu o jupanița Vlădae (soțiile lui Șerban marele vornic și lui Vîlsan marele logofăt) au dăruit mănăstirii o parte din moșia Grăcovul. Nu credem că tot aceasta să fie și dăruitoarea Evangheliei, și nu putem hotărî al carii din aceste două jupanițe a fost un inel de aur lucrat cu flori de smalț și avînd pe piciorul său foarte proeminent, un onyx antic represintînd un cocoș. Pe lătute se vede gravat cu litere slavone : *ѦСѦДѦНѦУѦ МѦДѦРѦДѦ*. Acest interesant inel face parte din frumoasa colecțiune de anticul tați <cu> care D. general N. Mavros a înzestrat Muzeul național. Excelenția sa a scăpat acest obiect de pierzare, cumpărîndu-l de la un om ce lucrase la reclădirea Bistriței, căci cînd s-a dărâmat vechia biserică a acestei mănăstiri, mormintele toate au fost despuiate de conținutul lor ; pietrele cele mai multe au servit ca material de construcție și foarte puține obiecte scoase din cușciuge, au rămas la mănăstire ; putem însă cita vreo 40 inele vechi atît de argint, cît și de fier, ce se conservă acolo.

² Stampa hromo-litografiată este redusă la jumătatea plăcii din față *recto* SL ferecătureri.

³ Paul Lacroix, în public. *La Reliure depuis l'antiquité jusqu'au XVIIe siècle*, p. 167. Citația din inventarul lui Carol al VI-lea, zice : „des missels dont les aiz sont d'argent dorez a ymages enlevez (executes au repousse) et des breviaires couverts de veluiou (velours) brode ä fleurs de lys, dont les fermoures sont esmaillez aux armes de France, etc.”

secolului de mijloc. De aceia și Matheiaș Corvin, ilustrul rege al Ungariei (1443—90), care adună în Buda peste 50.000 volume mai mult manuscrise ornamentale și zugrăvite legate cu marochin de felurite fețe, împodobite cu poleituri și cu picturi, ferecate cu copci <de> aur și de argint, adusesse din Italia iar nu din Germania mai vecină, artiști spre a-i executa acele minunate legături¹.

Credem dar că prin stilul ei depărtat de perfecțiunea adusă artei argintare, în secolul al XVI-lea, de artiștii italieni, prin forma costumelor purtate de unele figuri ale reliefelor și care amintesc pe ale burghezilor germani din tablourile lui Albert Diirer, lui Hans Kranach și lui Hoi-bein, și mai ales pe ale figurinelor de bronz turnate de vestita familie de artiști nuremebergezi Vischer², ferecătura Evangheliei de la Bistrița se poate socoti ca o lucrare a unor meșteri germani, nuremebergezi poate, care veniră în țară aduși de prințul Neagoe, acel protector al artelor, căruia îi datorăm capul d-operă al arhitecturii noastre, adecă biserica mănăstirii de la Curtea de Argeș.

Scoarțele Evangheliei nu sînt însă singurele obiecte de la Bistrița în care se recunoaște lucrarea argintarilor germani. Vreo cîteva potire, care port pe tava de jos a piciorului lor, numele lui jupan Barbul ban și al fraților lui jupan Pîrvul vornic, jupan Danciul vornic și jupan Badul postelnic, denotă același stil cu totul deosebit de alte obiecte de provenință italiană ce se află printre argintăriile Bistriței. Potirele de care e vorba sînt-nalte ca de vre o 30 cent. (unul mai mare și alții mai mici) cu scaunul lor, ele sînt de argint suflat cu aur, cupa și piciorul sînt lucrate *en bosselage* și formate din niște bășici spirale; iar buzele cupei, intersecția scaunului și tava de jos sînt încinse în niște cununi de flori compuse de foițe răsucite de argint. Obiectele de felul acesta se găsesc încă cu profuziune în catedralele și în colecțiile de anticuități ale Germaniei superioare, păstrate ca rămășițe ale vechii arte locale.

Comerciatul a putut aduce fabricatele Germaniei în provinciile dunărene ; dar e și mai de crezut, văzînd inscripțiile cu litere slavone, că industriali germani, puși de mult în relație cu frații lor, sașii din Transilvania, au venit în aceste țări depărtate, unde pietatea domnilor și a boierilor bogați i-au îndemnat să lucreze pentru împodobirea și înavușirea mănăstirilor.

Belațiile de negoț ale Germaniei superioare cu Orientul pe acel timp sînt netăgăduite. Orașele suabe, în capul cărora se pun Augsburg, Ulm și Nuremberg, colaborară cu republicile Italiei spre a întreține relațiile între Occident și Orient, de la <al> XIV-lea secol pînă la sfîrșitul secolului de mijloc. „Nuremebergul, zice Schere³, se dezvoltă mai întîi, căci înainte de stabilirea relațiilor Italiei, el se apucase a exploata calea

¹ Paul Lacroix, *op. cit.*, p. 174. „Cînd turcii lui Soliman luară Buda la 1536, ei rușeră aceste copci și răzuiră poleiala scoarțelor, stricînd și arzînd cărțile, astfel încît cele ce au scăpat din această destrucție generală erau cele mai puțin prețioase și n-au păstrat mai nimic din legătura lor de la al XV secol.”

² Despre sculptura pe piatră, pe lemn și pe metaluri în Germania vezi D-r. P^ranz Kugler, *Handbuch der Kunstgeschichte*, 2 ediț. Stuttgart, 1848, p. 802, sq.

³ H. Scherer, *Histoire du commerce de toutes les nations depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, trad. par. Bichelot et Ch. Vogel, Paris, 1857, voi. I, p. 416.

Dunărei, și fericita lui situație, chiar în inima Germaniei, îl făcea să fie întreprinzătorul central al unui comerț intermediar care se întindea pînă în Polonia și în Ungaria. Nurembergul era un târg însemnat pentru peștele din Holanda, și el vindea foarte mult, încă de pe atunci, produsele sale industriale, și artistice; dovadă chiar proverbul ce zice: *mărunțișele din Nuremberg merg în toate țările*. El ne prezintă cele dintîi școli industriale în care se învăța știința aplicată la arte; felurite invenții, felurite perfecționări, născură într-însul și e probabil că el a fost industria, mai întîi exploatată în fabrici.

10 Credem că e de prisos a mai adăuga ceva spre a dovedi relațiile teritoriale noastre în cursul secolului de mijloc, cu orașele germane și în particular cu Nurembergul. E mai mult decît probabil că de acolo ne venia o bună parte din fabricatele de lux și de utilitate, întrebuițate la noi, se poate chiar să fi venit și fabricanții. N-ar fi de mirare ca, sub Neagoe

15 Basarab, asemenea lucrători meseriași germani, argintari și săpători de metaluri, veniți din industriiosul Nuremberg și stabiliți în țara noastră, să fi ferecat, pentru postelnicul Mareea, scoarțele unei Evanghelii slavone care fusese scrisă și împodobită cu ornamentele caligrafice obișnuite în Orient, de către călugării muntelui Atos, unde se concentrase

20 școala artelor decorative ale Europei creștine de la răsărit.

Acestea sînt concluziile ce putem trage din examinarea celor trei evanghelii manuscrise în folio slovenești care se păstrează de secol, mai mult sau mai puțin vătămate, în mănăstirea Bistrița. Sfirșim dar aci cu manuscrisele slavone, nu doară că materia lipsește spre a elucida, prin

25 alte cercetări, multe cuestii interesante atîngătoare de arte, de comerchi și de istorie. Atrăgînd atenția publicului asupra unora din aceste importante cărți, socotim a fi deschis calea altor investigații mai productive și mai folositoare.

V

PRIMA TIPOGRAFIE DIN TARA ROMÂNEASCĂ

în epoca la care am ajuns cu cercetările noastre asupra manuscrisurilor slavone ce se aflau la Bistrița, adică între anii 1518 și 1537, arta tipografică luase în Europa, o însemnată dezvoltare. Admitînd chiar că, încă de pe la 1420, un Laurent Coster, săpător în lemn să fi început a

35 imprima cărți, în Harlem, prin mijlocul unor plăci xilografice, nu e mai puțin adevărat că Ioan Guttemberg din Maiența, la 1450, scoase de sub teascuri, prima carte tipărită cu caractere metalice mișcătoare, adică prima ediție a unei *Biblii latine*. Ioan Fust sau Faust, argintar bogat, și Petre Schoeffer, meșter copist și cleric, amîndoi din acelaș oraș, îl ajutaseră în anevoioasa executare a invenției sale și moșteniră de la dînsul

40 minunata artă ce avea să dea un așa mare spor culturai intelectuale¹.

Istoricii artei tipografice sînt foarte numeroși. Vom cita mai cu deosebire scrierile următoare: Auguste Bernard, *De l'origine et des débuts de l'imprimerie en Europe*, 2 voi., Paris 1853. Paul Dupont, *Histoire de l'imprimerie*, 2 voi., Paris, 1844. Bibliophile Iacob (Paul Lacroix), *Origines de l'imprimerie*, p. 75—155 din: *Curiosités de l'histoire des Arts*, Paris, 1858. Aici se găsește și o bibliografie întinsă a acestei cuestii, precum și în P. Dupont.

Dorința cîștigului îndemnă însă pe Fust a tăinui arta înlesnitoare și vinde produsele presei sale, ca manuscrise. *Bibliile* lui, tipărite pe velin, cu inițiale poleite, roșii și albastre, și imitînd în toate, forma, caracterele ornamentele și chiar materiile scrisorii lui de mină, se vîndură scurte și atrăseseră falsariului, prin minunata lor înmulțire, un proces de vrăjitorie. Atunci secretul începu a se dezvălui. Albert Pfister (1462) tipări o carte în Bamberg; alți doi germani, lucrători de-ai lui Fust, stabiliră în mănăstirea Subiaco de lîngă Borna, o nouă imprimerie (1465), apoi Strasburgul, Colonia și Augsburgul se înavuțiră cu tipare de cărți. Veneția fu al doilea oraș/afară din Germania, care adoptă această artă; în 1469, Ioan din Spira dobîndi de la doge un brevet pentru noua sa imprimerie, adusă de pe Bhin, și francezul Nicolae Jenson, care studiase mănăstirea în Maiența, fu atras în acest oraș de încurajarea ce guvernul republicii acorda minunatei invențiuni. Săpător măestru de monede, aceluș gravă, turnă și tipări însuși pentru prima oară literele *romane*, adoptate astăzi pentru cele mai multe limbi europene (1470). În puțini ani tipografia spori ca o minune în Veneția.

„Edițiile acestui oraș, zice d. August Bernard¹, prin lucrările tipografilor Ioan și Vendelin din Spira, prin ale lui N. Jenson, Valdafer, Ioan din Colonia și prin ale ilustrei familii de tipografi Alde Manuci și alții, dobîndiră o așa mare reputație în Europa, încît mulți tipografi din alte orașe declarau în subscrierea cărților lor că ele erau tipărite cu caractere venețiene, *characteribus venetiis*.

Pentru imprimerie, ca și pentru alte industrii, Veneția fu mult timp cel dintîi oraș al lumii. Ateliere tipografice se înmulțiră atîta întrînsa încît se numărau peste două sute de imprimerii în cei trei zeci de ani următori; urmă ai secolului al XV-lea și peste cincizeci erau în exercițiu la 1500.

Spiritul neguțătoresc al republicii lui San-Marc găsisese într-această nouă industrie o bogată ramură de exploatat și corăbiile venețiene exploatau în toate părțile lumii exemplarele ieșite din fabricile de cărți. De aceea venețianii nu se mulțumiră a tipări numai latinește sau în limbajul țării lor. Ei întrebuițară de timpuriu și caracterele latine și cele gotice pentru înlesnirea cititorilor din diferitele locuri; Alzii înmulțiră edițiile scrierilor elinești (1494) Daniel Bomberg stabili în Veneția o imprimerie ebraică (1511) și negreșit că la dînsa popoarele slave ce o învecinau, și țărmurile Adriaticei, găsiră înlesnire pentru a tipări în limbile

într-această din urmă ramură a tipăririi europene, Veneția nu avusese însă întreaga inițiativă. E probabil că *Missalul* sau *Liturghiul* tipărit la 1483, cu literele glagolitice de care se serviră un timp slavii din Dalmatia, a ieșit dintr-o presă elvețiană; dar tipograful Schwanpolt Fedler care publică, în Cracovia, la 1490—91, sub stăpînirea regelui Cazimir, trei cărți bisericesti (o Psaltire, un Octoih și un Ceaslov), în limba slavă și cu litere cirilice, acela era neamț Franc și venit din țara nemțască. H3k H-kM^K n-kAiu,Koro poAM, \$paHK^A. Asemenea putem zice și des

¹ A. Bernard, *op. citat*, t. II, p. 197.

² P. Lacroix, *op. citat*, p. 135.

³ Joseph Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae dialecti veleris*, edit. 2 Vienna, 1822, Praefatio. p. XXXVIII.

editorul *Tetravangheliei*, MCTBJpoKAdroK'kcTiă, în folio, fără dată și fără proveniență, care poartă însă numele tipografului *Ianoș Begner* din Brașov 43-K Kgdırh jfdNbuib K-knigpb WT Kpaiuik'. Germania dețe și mai târziu slavilor, tipografi, căci pe la 1517—19, un Francisc Skorina 5 din Položk, imprimă la Praga, o parte din traducerea slavonă a Vechiului Testament, și chiar în Wurtemberg, pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, se tipăreau cărți în limba slavonă¹.

Cu toate acestea, nu e mai puțin adevărat că înainte de 1500 venețienii au avut imprimerii din care ieșeau cărți în această limbă; există io un *Ceaslov* slavon scos la 13 martie 1493, de sub presele magistrului Andreas de Thoresanis de Asula² și nu putem crede că din alt loc, decît din Veneția, au provenit caracterele cu care s-au imprimat în Zeta sau Zenta în Dalmația, la 1493 și 1495, două ediții, (una în 4° și cealaltă în folio) a *Octoihului* sau *Omoglosnic* slavon precum și o *Psaltire* publicată, la 1495, în Țetinie, actuala capitală a Montenegrului. Cele dintii 15 citate din aceste cărți port în clauzala finală că au fost tipărite din ordinul prințului George Cernoievici (upkHogKH*) și al episcopului Babyła, prin îngrijirea monahului Macarie de la Muntele Negru³. Mai multe chestii de o mare importanță se ridică din aceste indicații. Numele prințului 20 George Cernoievici deșteaptă suvenirul timpilor primitivi de lupte ale vitejilor montenegreni.

Am arătat mai sus ce lovire de moarte adusesse groasnică învingere de la Cossova, statului sîrbesc, care se întindea pe atunci, cu voivodatele lui feudale, pînă la poalele Epirului. Cneazul George Balsa, ginere al 25 craiului Lazăr, stăpînia în acele vremuri părțile septentrionale ale Albaniei; el n-avu timp să sosească pe fatalul cîmp de luptă, și aflînd restriștea armatelor sîrbești, se retrase în munții săi, unde dete adăpostire numeroșilor slavi fugari ce dezertau atunci patria lor robită. Aici viteji refugiați, sub numele vestit de *UscoM*, cum am zice la noi, *haiduci*, îmbră- 30 țîșînd o viață războinică și rătăcitoare, se luptau pe munți și pe mare, ca să-și cîștige traiul lor și ca să-și apere libertatea. Turcii le purta frica, și Veneția, puternica Veneție îi menagia. Dar cînd, dupe moartea lui Scanderbeg, a *albului drac din Valahia*, cum îi ziceau turcii (1467), aceștia își împinseră concuistele pînă în Albania și pînă în Hertogovina, 35 Ivan Cernoievici, strănepot al lui Balsa, se văzu amenințat din toate părțile. El ceru în zadar ajutor de la venețienii ocupați de ale lor negoțuri. Nevoia îl învăță mai bine: erou îndrăzneț și hotărît, el dete foc albelor sale curți din Iabliak, el părăsi cu ai săi supuși, undele limpezi și țăr- murile înverzite ale lacului Scodrei, apoi, cerînd munților scăpare, el

40 ¹ J. Dobrowsky, *op. cit.*, P. I. Schaffarik, *Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur*, Ofen, 1826 p. 132. Basile Popp, *Dissertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. II spune că Ioan Honter, născut în Brașov, la 1498, a adus cel dintii tipografia în Transilvania, tipărind la 1534 cărți latinești. Fuchs, judele Brașovului și Ioan Benkner spre întemeierea acestei tipografii la anul 1546, au ridicat o moară de hărtie.

45 ² Ar. Fr. Schnurrer, *Slawischer Bücherdruck in Wurtemberg in 10 Jahrhundert*, Tiibingen, 1799. Dobrowsky's *Slaivin. Bothschaft aus Bdhmen. 2 Auflage von Venceslas Hanka*, Prag 1834.

³ Dobrowski, *Inst. ling. slav.*, Praef. p. XXXVIII, citînd pe Th. de Murr în *Memorab. biblioth.*, Norimberg, P. t. p. 222.

⁴ Dobrowski, *Idem*, p. XXXIX. Schaffarik, *Op. cit.*, p. 132.

își adapă calul în păriul Obod', sub stîncile Lovșenului și descăleca plauiul din Țetinie, unde-și clădi o-naltă cetate și o sîntă mănăstire. Cî- ticele montenegrilor repetă ades numele viteazului Ivan Cernoievici, ele spun încă despre frații lui, bravii Bojidar și Andrei, despre fiica ac- tuia Măria, măritată după Eadul beiu vlachilor (1462—1476), despre fii lui Ivan, cărora le zic și Stanișa și Maxim și George, împutînd, unu 5 închinarea sa la Sultan, și altuia fuga sa în Veneția.

O lungă și pitorească baladă⁴, pe care a analizat-o cu talent, Ada Mickiewicz, în cursul său asupra literaturilor slave, ne povestește cum ace- prînt montenegrin închiăie cununia sa cu o nobilă și bogată venețiană. Dar tradiția e povestită în mai multe feluri; alte cîntice spun că George Cernoievici, luînd de soție pe o fecioară din familia Mocenigo, luxoa- patriciană se dezgustă îndată de sălbaticul domen al muntenilor slavi și îndeamnă pe al ei bărbat de a trece cu comorile lor în desfătata patrie. Cam pe la 1520⁵, ne mai avînd speranță de moștenitori, prințu- lăasă cîrma în mîinele mitropolitului din Țetinie și, însoțit pînă la malul mării de tot poporul întristat, el își luă zioa bună de la aspra și libera țară și merse să-și sfîrșească zilele într-o cetate străină.

Această! tradiție nu ne pare a fi fără temei. „Veneția, în mintea slavilor, ne spune Mickiewicz⁶, luase locul împăratului și al cavalerilor săi; acest oraș le reprezintă avuțiile și artele din Occident; el era o țară de eroism al cărui suveran era dogele. Fii lui, unchii lui, familia lui întregă erau oameni puternici și măreți. Dogele era întotdeauna de o bogăție nemărginită, el comanda flotelor, el avea sub ordinele sale armate cu sim- brierii, și adesea acele armate erau slavone. într-un cuvînt Veneția rezuma atunci pentru slavi toată puterea și toate avuțiile Occidentului”.

Din Veneția trebuia și prinții să-și aducă toate obiectele luxurilor lor, toate uneltele măiestriilor ce voiau să introducă în patria lor. Să ne mirăm dacă George Cernoievici, care vizitase negreșit vestita cetate a cărui ambiție era de a trăi viața magnificilor din San Marc, a cărui silință va fi fost de a răspîndi în poporul său luminile poporului venețian, să nu ne mirăm, zic, dacă el a adus din Veneția o tipografie și a stabilit-o în provincia Zenta din micul său stat, chiar în capitala sa în Țetinie, pe coasta orientală a mării Adriatice, acolo unde alte atîtea cetăți jumătate slave și jumătate latine: Baguzza, Spalatro, Zara, Fiume și a Ițele, se cercau a imita pe regina mărilor. El e dar, fiul eroului legendar Ivan Cernoievici, și episcopul Babyła, care e poate predecesorul vlădic Gherman moștenitorul prințului în stăpînirea Montenegrului, ei sînt C;tre îndemnară la tipărirea Octoișelor și Psaltiriei, pe călugărul Macarie

¹ Acest pîriu luă de atunci numirea de *Cernoievici-Rieka*, adică *gîrla lui Cernoievici*. Locuitorii muntelui Lovșen arată un izvor din care eroul și-ar fi adăpat calul și care pentru ace- se numește *Ivangebova Korita*, adică jgheabul beiiului Ivan. Despre Montenegreni vezi: Cypr Robert, *Les Slaves de Turquie*, Paris, 1844, I-ul volum. Chopin, *Bosnie, Servie*, etc. în colecția *Universul*, Paris, 1856, II. Delarue, *Le Montenegro*, Paris, 1861.

² în colecția de cîntece a D. Vuk Stefanovici Karagici, Vienna, 1845, voi. II, sînt două balade relative la aceste evenimente: TKAHHAA MacKHAU upHoieRirkd și $\text{jKaiHA}\text{A}^{\text{A}}$ I'

³ Chopin, *La Servie*, etc. p. 170. H. Delarue, *Le Montenegro*, p. 37 ne spune că la 1520 prințul George abdică, lăsînd stăpînirea vlădicăi Gherman.

⁴ Adam Mickiewicz, *Les Slaves*, t. I, p. 273.

Dar exilul voluntar al prințului curmă deodată această tendință spre propășire. Tipografia din Zenta încetă pentru mult timp a mai da cărți religioase slavilor răsăriteni¹.

Părăsind dar Montenegro în prada luptelor sale războinice, dirijate de acum înainte de un vlădică, să căutăm aiurea progresele tipografiei slavone. În această cercetare vom avea mulțumirea de a întâmpina, peste puțini ani dupe publicarea cărților lui Cernoievici, o cercare de același fel făcută pe un tărîm, care pe noi, românii, ne interesează mai de aproape, adecă chiar în țară la noi.

Dar să revenim mai întîi un minut asupra Veneției și să cercetăm dacă dînsa întreținea relații pe atunci cu țările române? de ce fel erau acele relații? și ce produse comerțul ei schimba cu națiunile dunărene?

Încă de prin secolul al VIII-lea dupe Hr. republica Veneției luase aab ocrotirea sa pe Istria, pe acea țară locuită în mare parte de români, care vorbesc și se îmbracă încă ș-acum ca țărani noștri². Această concasta avu pentru dînsa mari rezultate comerciale, căci îi deschidea o trecătoare la Dunăre și o puneă în comunicație pe uscat cu provinciile roditoare ce învecinau acel rîu. Pe acolo, venețienii de pe țărmurile Adriaticei puteau să înainteze pînă la ale Mării Negre și pînă în sînul Eusiei;

pe cît ei țineau chiăile grânelor din Ungaria și din țările dunărene, ei n-aveau a se teme de prohibiția cerealelor, aprovizionarea regulată a orașului lor era asigurată. De pe Marea Neagră le veneau încă și blănușile nordului care se strîngeau în Veneția ca într-un tîrg central. Apoi Dalmația producea vinuri, untdelemn, pometuri, vite minunate și alte trebuincioase vieții; munții Istriei erau acoperiți de păduri minunate ce da cu îmbilșugare cherestea pentru corăbii; în insulele Dalmației se fabricau vasele flotei venețiene; pescarii ce le locuiau vînau peștile de comerț și serveau ca matrozi îndemînatici în corăbiile republicei/ Se mai adăugăm încă și negoțul sării pe care Venețienii o exploatau în Istria. Cronicile spun că mai mult de 40.000 cai plecau pe tot anul din Istria încărcăți cu sare.

Iată dar cu ce fel de schimburi întrețineau industrioșii locuitori ai lagunelor, comerțul pe calea de uscat a Istriei, a Ungariei și a provinciilor de pe Dunăre. Ni se spune însă că ei însuși întreprindeau foarte rar asemenea călătorii, rezervîndu-și mai mult plutirea pe mare; străinii mai adesea aduceau acele produse brute și luau în schimb din sumptuoasa cetate, arme de preț frumos lucrate, argintării și giuvaeruri, obiecte de artă gravate, săpate, smălțuite și zugrăvite, stoffe de bumbac, de fir și de mătăsuri, ceară albită, spețerii orientale, săpunuri și parfumuri, lucruri de sîrmă de aur și argint (filigrane), pasmanterii, obiecte de marmură și de mozaic, sticlării colorate, oglinzi vestite în toată lumea, urmuzuri care se fabricau în insula Mureno, în sfîrșit cărți tipărite și ilustrate cu

H. Delarue, *Le Montenegro*, p. 38, dă mai multe amănunte asupra relațiilor prinților montenegreni cu Italia; el ne spune că Ivan Cernoievici a clădit în Ancona și în Veneția palate și biserici ortodoxe. Sfîntul George din Veneția există de atunci. Cît despre tipografia de la 1495 el o pune în localitatea *Rieka*, nu departe de lacul Școdri.

¹ Domnul Ioan Maiorescu a călătorit în două rînduri printre acei români, înstrăinați acum de frații lor de sînge și sperăm că va da în curînd la lumină rezultatul interesantelor d-sale cercetări asupra limbei, originii și istoriei lor.

ornamentații xilografice, și alte mici produse ale industriei de lux, ca nicăiri pe acele timpuri nu se confecționau cu o așa mare perfecție în Veneția¹.

Anticuitățile ce se mai găsesc prin țările noastre ne dau adesea modele de fabricate venețiene din secolii trecuți. Mănăstirea Bistrița chiar ne prezintă o colecție destul de avută de obiecte lucrate în argint și de stoffe bogate. Cele mai multe din aceste articole amintesc epoca fondării mănăstirii; între altele vom cita mai cu seamă²:

O cădelniță de argint aurit formată dintr-un fund semisferic acoperit cu un picior octogon cu tavă, și dintr-un capac de formă conică, cornuș pus de o mulțime de turnulețe și de portale gotice superpuse, și tăiaș *à jour*, spre a lăsa loc fumului. Ambele părți sînt unite de trei laturi de la mijloc, cu lăntușe de verigi îndoite (*gourmette*), care formează pensiuena cădelniței;

O căție sau afumătoare de acelaș metal cu două picioare sau scaun și cu un miner rotund ornat și terminat printr-un rotocol de sîrmă de argint împletită. Vasul pentru foc, care e semi-sferic, se află despărțit de miner printr-o tavă circulară acoperită cu un îndoit cerc de iconițe care se văd a fi smălțuite; multe din ele, precum și cea mai mare care ocupă centrul tăvii, au căzut. Ele sînt gravate cu acul (*à lapointe*) și arăt a fi fost smălțuite după modul smălțurilor *champleves*, foarte practicat în vechime prin Italia. Capacul vasului, rotund, reproduce în partea sa interioră acelaș fel de iconițe și se termină sus printr-o săpătură *à jour*. Stilul desemnelor se resimte cu totul de influența bizantină ce predomină mult timp în artele plastice ale Veneției;

Un chivot sau cutie în formă de biserică în care se păstrează, pe masa altarului, anafura și sîntul mir; e de argint aurit, cubic, cu iconițe de felul celor menționate, gravate pe laturi. Smalțul și aci a căzut, lăsînd numai urme colorate în liniile încrustate pe metal. Capacul, format dintr-un turn boltit mai mare la mijloc, și alte patru mai mici la colțuri despărțite prin niște ornamente ogivale puse în răsceuce, dă curioasă asociaere a stilului arhitectonic bizantin, cu cel gotic. Pe bolta cea mai mare e o cruce, iar peste toate celelalte extremități sînt păsărele de metal. Cea ce ne repoartă mintea către păsărele ce se zice că ornau învelitoarea bisericii de la Curtea de Argeș. Care poate fi scopul sau alegoria acestei ornamentații? iată o chestie de deslegat. Fațada acestei sîntite cutii poartă inscripția :

f CTIH KTIKOT CTITKPHUI6 C<HI>H0K6 ITferOH
7&%mK EfiPEM IPTiEM A ^ H ^ r t

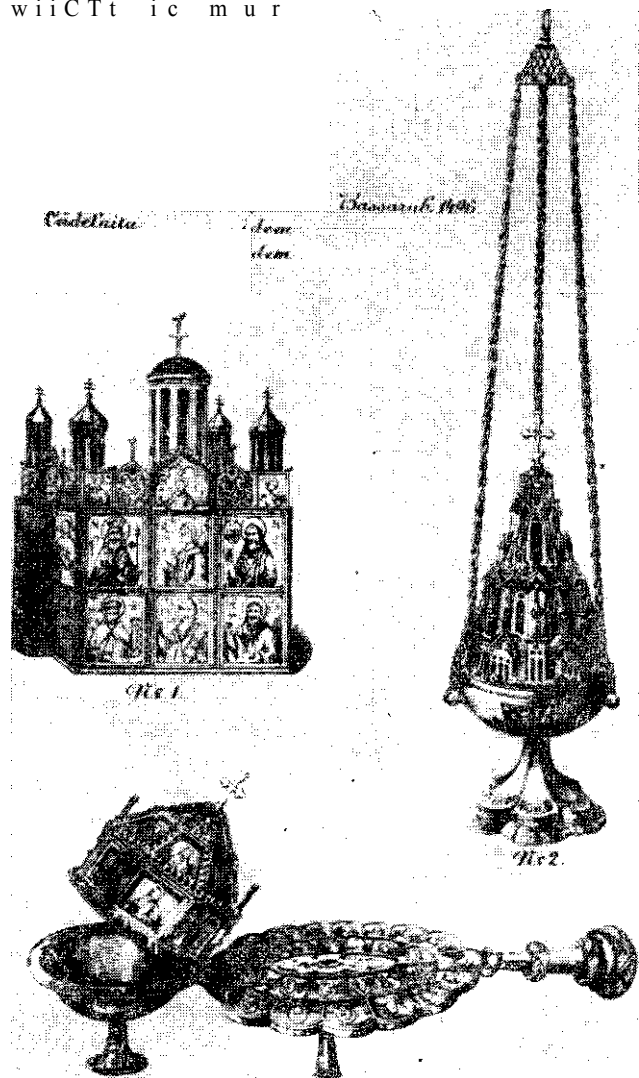
adecă :

f Acest chivot l-au făcut fiii lui Neagoie
jupan Barbul, Pîrvul, Danaciul, Bașul.

Celelalte două obiecte descrise poartă asemenea numele acestor patru fondatori ai mănăstirii.

¹ Schere, *Hist. du commerce*, trad. franc., t. I, p. 293, 336, 395.

² Aceste trei obiecte de argintărie, reduse la o mărime 1/3, din dimensiunile originalelor, sînt chitate în alăturata stampă.

Obiecte de argint din secolul al^{XV}-lea la mănăstirea 'Bistrița. [Desen H. Trenk reprodus din *Revista' română*, 1861, vol. I, p. 812—813.
Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia.

Printre stofele ce se păstrează din acea epocă, și-ntr-ale căror țesătură și desemnuri se recunosc practicele și gustul orașelor italiene, putem cita două covoare de catifea¹, unul roșu și celălalt civit, cu ramuri largi² (*ă ramages*) și cu flori de fir neted și de fir încrețit, din care acesta poartă pe o bordură de atlas roșu cusută cu elegante litere slavone încinse (*eon-jointes*), o inscripție în care se citește că *Neagoe vodă, când a venit în mănăstirea Bistrița, a depus sfântului Grigorie Decapolitul, acest acoperămînt. Luna iulie, 4, anul 7022 (1514)*³.

Mai sînt și alte odăjdii de grea belicoasă (*bellica*)⁴ cu desemnuri de fir țesute-n mătăsărie, de *canavăț* (*canabesum, canabis*) gros, cu urzeala de cînepă și cu bătătura de mătase, *ăefrîncMe* lustruită, amintind prin numele său țara ce o producea (*francia, franchicia, frânge, fimbria*) în sfîrșit de felurite stofe prețioase pe care Italia, bogată încă de atunci în gîndaci și în fabrici de mătase⁵ le răspîndia peste toată întinderea Europei.

Dar credem destul de dovedite prin cîte am spus, relațiile țărilor noastre în secolul al XVI-lea cu orașele italiene și mai ales cu republica lui San Marc. Splendoarea luxului venețian pătrunsese la curțile domnilor, în casele boierilor și în sanctuariul bisericilor românești; ceia ce avem încă și mai interesant de arătat este că și industria cea nouă, cea mai nobilă și mai folositoare a Veneției, adică tipografia, veni pentru prima oară d-acolo să ceară drept de cetățenie în țară la noi.

Un învățat rus, Sopikoff, mai întîi, și apoi după dînsul, Dobrowsky, Schaffarik și alții⁶ arătară că în tipografia sinodală de la Moscva se

¹ Cuvîntul *catifea*, pe care turcii l-au luat de la noi, iar nu noi de la dînsii, pare a proveni din *zicerea, Catufaltus, cadafalus*, care, zice Du Cange (*Glossarium med. et infim, latininitatis*) signifia thronum, solium seu locum eminentiorem, ubi episcopus aut sacerdos nonnulla peragebat sacra munia. Asemenea locuri au fost mai întîi îmbrăcate cu această scumpă stofă, care a păstrat în limba noastră numirea lor.

² In text *larges* (nota edit.).

³ Tot asemenea vedem în *Hronica românească* (*Mag. pentru Dacia, IV, p. 258*) că Neagoe vodă pe tronul stutelor moaște ale sîntului Grigorie făcătorul de minuni de la mănăstirea Orescului în Măgura Misiei, au pus un covor de mătase cusut tot cu sîrmă de aur.

⁴ „*Bellica*. Auctores avei deterioris hos nomine indicarunt arma, Sagum et quidquid armorum et vestium ad tegendum militem et exornandum pertinet”. Du Cange, *Glossar, mediae et infimae latininitatis*.

⁵ Despre industria și comerțul de mătăsuri și stofe în general în Italia, vezi Scherer, *Hist. du commerce*, tr. fr., I, p. 335 et sq. El spune : „în țesătura mătasei Veneția avu a se lupta mai întîi cu Sicilia cu Genua și cu Lucea, locuri ce produceau mătasea, străină pînă atunci țărîmului venețian. Concuista Morei dete Veneției tot ce-i lipsia ; nu numai materia primitivă, dar și țesătura îndemînatică. De atunci această industrie se naturaliza în Veneția; ea luă o dezvoltare întînsă și putu să desfidă orice concurență. în veci gata, ca Holanda și Englitera, a se folosi de orice ocazie spre a atrage la dînsa și spre a-și însuși industriile, capitalurile, inteligența, într-un cuvînt toate puterile productive ale altor țări, Veneția profită de trista situație a Luceei sub tiranul Castruccio, și aduse în zidurile ei ca vreo treizeci din cei dîntîi fabricanți de mătăsărit din ael oraș. Ei aduseseră cu dînsii măiestria lor vestită în fabricația brocartelor și a catifelelor, specialitate ce deveni de aci înainte a patriei lor celei noi. Li se dete clădirile necesarii și dreptul de cetățenie ; unii chiar fură scriși pe cartea de aur. Importația mătăsăriilor străine fu cu totul oprită, afară numai de desemnurile și țesăturile noi ce aveau interes a și le procura”. Asupra comerțului Veneției cu Italia există un raport de la 1421, prezentat senatului de către dogele Mocenigo.

⁶ Basile Sopikoff, *încercare de bibliografie rusească sau dicționar complet de scrierile originale și traduse care au fost publicate în limbile slavonă și rusească de la introducerea tipografiei în Rusia pînă la anul 1813*. rusește, Petersburg, 1814—21, 5 voi., în 8. în prefață p. L. ; I. Dobrowski, *Insi. ling. slavica*, Praef., p. XLV. Schaffarik. *Gesch. der slav. spr. und Uter.*, p. 132.

afla un exemplar dintr-o *Tetravanghelie slavonă*, tipărită în 4. la anul 1512, din porunca lui Ico Basarab marele voivod al Ungrovlachiei, de ieromonahul Macarie. Locul tipăririi le este necunoscut, dar ei presupun că a fost undeva în Ungrovlachia.

5 O asemenea bănuială merită cercetări, și trebuie să recunoaștem că norocul ne-a slujit mai mult decât speram. În adevăr, biblioteca Bistriței ne oferi două exemplare din cartea menționată de acei autori.

Unul e tipărit cu lux, pe 37 coli în 8. de membrană velină (28 cent-nălțime și 20 cent. lățime.) Frontispiciile decorative în capul fiecărei io evanghelii, și inițialele ornate de la începutul capetelor, sînt colorate toate de mîină cu aur, carmin și albastru, pe deasupra cernelei negre cu care sînt imprimate aceste ornamente xilografice. Pentru cărțile de preț și mai ales pentru cele bisericesti, se obișnuia în vechime a se trage pe pergament, asemenea exemplare, pe care apoi rubricatorii și miniatu- 15 riștii (*rubricatores, miniatores*), cu totul osebiți de tipografi, le ornau cu colori și cu poleieli'. Dar un lucru mai de mirare în această ediție e că mai multe din ornamentele formate prin împleticirea unor linii colorate pe un fond negru, port la mijlocul motivului, într-un mic cîmp de aur, vulturul cu o cruce mare în cioc, armele Țării Bomânești².

20 Caracterele netede și frumos desemnate, de o formă mult mai elegantă decât a celor ce se întrebunțează astăzi în tipografiile slavone, sînt de mărimea a 20 puncte, adică corespund cu literile numite *textu* în imprimeriile noastre. *Signaturile* sînt însemnate, în josul paginii 1 și 16, cu litere slavone minuscule; *paginatura* lipsește.

25 Cellalt exemplar, tipărit numai cu roșu și negru (la inițiale) hîrtie groasă, e foarte stricat; mai multe foi, și între altele și cele de la sfîrșit, lipsesc; de aceea el nici nu conține clauzula finală ce este tipărită, pe exemplarul de pergament, cu cuvintele ce urmează:

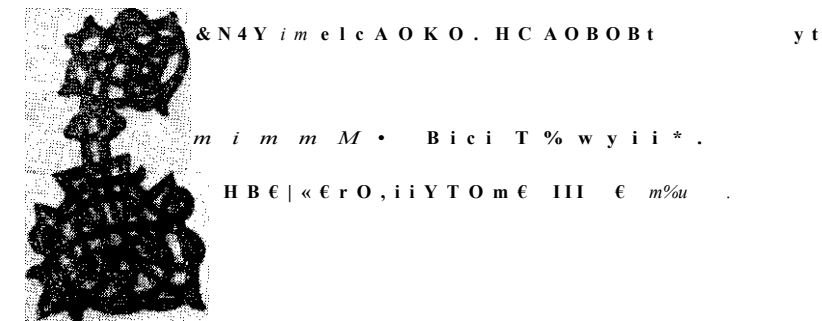
pe recto:

30 K-hXiftKHAU^ H np-kKArOA^8 Eoy CAdKd H
Kit'mh, AdJ&LJOMg rhKp-KUJHTH KKCfko A'k-
 AO BATO HH« W H?MK HdMHHdgAfg, TIVMS
 CAdKd H AP^>KdKd KK K^KK! KlIKIVM, dMÎHk.

35 IIOHLJKg HXg KK TpOHU,H ROKAd-
 H-kfMIH KK KAT0H3K0AH U,JTKO-
 KK CKOift HCn/VkHHTH CTKIH-
 MH KHHTdA/H Klv CAdKOCAOKîr H
 noAS^ npoMHTd/sujjHMK, Gero

40 pdAH H d3K KK Xd Ed KAdrOK-kpNIH H EfSAVK
 JlpdNHA\H H CdA\OApk>KdKHH TOCnOA^""
 pK \V BdCdpdKd K&AKIKKH KOCKOAd H
 r"cnAÎ^K KKC2H 3JMAH O^npOKAd VJHCKOH
 H IlcA©V^{***-o?} np-fcA^Kpdro H KGAH-
 Kdro r^cnAÎHd iw BdCdpdKd KOiKOA't, KK-
 3AP«KH0Kdj(K nocn-kuigNUMK G T F O λXA.

1 P. Lacroix, *Notice sur le parchemin et le papier*, p. 8.
 2 Alăturata stampă, pe care s-a greșit anul, puindu-se 1521, în loc 1514, reprezintă înția pagină a Evangheliei Sfîntului Ioan precum o arată și titlul scris cu frumoase majuscule îmbinate.

Pagină din evangheliarul de la 1512. Desen colorat de H. Trenk reproduc din *Revista română*, 1861, voi. I, p. 812 — 815. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

pe verso :

H AIOEOKI* im Kk KXCT-KKHHMK H CTHMK
 L'jpKOAak, HdnHCdJfH AUIg Cn?H/^/Λ
 KHHr.Ti MgTKdp^KAROK-kCTIf AH-g ,\j^k
 CThJH dnCTAkCKHARRH 0*CTH IVT pHTHY* K*k 110-
 3HdNI* H [C\|i\|i\|i\|i CadKdCAOKIeO
 TpiCAHfMHdrO Kk gAHHCTK-k nOKAdnfe*-
 MdrO KJKCTKd MAA >K0 KMLkA* H C'kK'kSpd
 <CTNkl/fr H CTdpH* HHTAUpg HAH OHUJ^14<>
 AIOEKE Vlrfe pd^H HCnpdKA-kHTF. KdC >K*
 oyepnkANO ne>TKiJdKLyHj(C\ Hd th &kft\$
 ECA KA'kTH &A OKOH CADKClji* (j&U,A H3 Hg-
 TO >Kg K'kCt <CHd, HAMKP KT^cfe A*X' C'Vro,
 ON*A\&g K-kck.> 3AC OVA^MHTH CkAftHpg-
 HJg H MACTk TdMO>K* CfK CK^TOAVE 03d-
 pHA\ C\ H EAPOA'&T'i/ft, dMHHT*. HOKfA'bHIa-
 MK FcnAdpd^lw BdCdpdKd KiAHKddro K0*KO-
 Aki d3k Jfpoy paE-k ClfHIO HNOK*k fl/dKd-
 pi't Tp\$A" ^ C*AVk H C-kKp-kUJHjFOANK Cl6
 KHHTkl K-k A^TO %CK, Kp^r^k CANU,0- **K,
 AOyHH HHAHKTIWH-k **Al, MClqd IO\im
 "Kg A^k,

care se traduce românește :

Atotvăzătorului și prea bunului Domnezeu glorie și mărire, cel ce dă a se săvârși orice faptă bună cea întru dînsul începută, aceluia glorie și domnie în vecii vecilor. Amin.

Pentru că cel în Treime închinat a binevoit a împlena biserica sa cu sînte cărți pentru glorificarea și folosul cititorilor; drept aceea și eu întru Hristos Domnul bine credinciosul și Domnezeu păzitul și însuși țiitor domn Io> Basarab, marele voevod și stăpînitor a toată Țara Românească și părților despre Dunăre, fiul prea bunului marelui domn Io> Basarab voevod, am rîvnit cu ajutorul Sintului Spirit și cu dragostea cea către domnezezeștile sînte biserici, am scris această de suflet mîntuitoare carte, împătrita Buna Vestire, pe care Spiritul Sînt prin gura apostolilor, au revărsat-o pentru știința și îndeplinirea glorificării Domnezeirei cei una în trei fețe închinată. Rog pe cei mai tineri și pe cei în vîrstă și pe cei bătrîni care vor citi și vor serie, pentru iubirea lui Hristos, să îndreptați și pe noi care cu osîrdie ne-am nevoit, să corectați pentru ca împreună lăudînd pe Tatăl dintru care toate sînt, aici să aflați pace, liniște ; iar dincolo, cu lumină, să dobîndim bunătățile. Amin. Cu porunca domnului Jco Basarab, marele voevod, eu întru Hristos rob preotul Macarie am ostenit pentru aceasta și am săvîrșit această carte în anul 7020, ocolul soarelui 20, al luni 9, indictionul 14, luna iunie 25 zile.

Anul corespunde cu 1514 de la Hristos ¹, cînd domnea în Țara Românească Neagoe Basarab voevod, pe care îl vedem aci, ca și în toate hrisoavele ce se păstrează din timpul lui, cliemîndu-se numai Ioo Basarab voevod și recunoscîndu-se de fiu al lui Basarab voevod, iar nu al banului Pîrvul, cum ni-l dau hronicile.

¹ Dacă această dată, 1514, nu corespunde cu totul la anul 1512 însemnat de Sopikoff pentru tipărirea exemplarului de la Moscva, trebuie să credem că accias carte s-a tipărit mai mulți ani deîndul, tot cu acele caractere.

Numele domnului, ornamentele naționale din aceste volume s-oareșice teimei care ar putea servi la determinarea locului nesigur al tipărireilor, ele ne dau să credem că acel loc era undeva în Țara Eomânească, dar aceste rămîn dovezi accesorii pe lîngă cele ce ni se mai prezintă spre a ne întări în opinia noastră.

Tot la Bistrița, printre cărțile cele stricate de praf și necurățen dar apărute de umezeală prin groasele lor scoarțe de lemn, am găsit șase exemplare mai mult sau mai puțin complete, dintr-o altă carte tipărită cu aceleași caractere, cu aceleași inițiale, cu unele din aceleași ornamente xilografice sau cu altele mai mici purtînd aceeași marcă caracteristică Țării Eomânești. Hîrtia de tipar e aceeași, dar de un format mai mic (22 cent. nălțime și 16 lățime) îndoită în 8. Coli sînt 16.

Aceasta e o liturghie slavonă începînd cu : A, între sînți, pîrintru nostru arhiepiscop al Cesariei și al Cappadociei Basilie cel mare, pe care țuire către preot despre domnezeasca slujbă și despre grijire; urmînd slujba sîntului Ioan Gură de Aur și celelalte, dupe regulile bisericii noastre asemenea cărți. Toate aceste titluri sînt tipărite cu roșu în litere mai mici și ornate, îmbinate într-un chip greu de descifrat. Unile din exemplare de la Bistrița mai poartă încă pe cea din urmă pagină, verso, urtoarea notă :

H	CkKp-kUM	CA	Cld	KHHTd
				Kk
x ^A	BFd			KAfoK-kpHdro
H	J(0 AKEHKdrO	H		E F W M
V^dHHAUro		H		np-kcKfc-
TAdro	FenoAdpd,	iiv	AIHjfrfc-	Kg-
AHKdrO	KCtKOAkl	K'kCgtb	3 CAI AH	
O^rpOKAdV/IHCKOH		H	IISAoyHdKIK>	
CHk	KgAHKdrC,	îw	KAdAd	K0*KO-
Akl	Kk npTvkOfi	AtTO	TCCnOACTK	
rO,	TpO^AH>K	Cfti W	C*ANK	CA\k-
PIHH	A\NHX	H	CLJmiNHk	MdKdpie
K-k	AiTC	%3S1,	Kp^rk	CANU^
AOIUk			HHAHKdTIWHK	^ dl,
AICU,d	HOEMBpid	'M		A>k'

care se traduce românește :

Și s-a săvîrșit această carte din porunca întru Hristos Domnezeu binecredinciosul de Domnezeu păzitul și prea luminatului domnitor, Io Mihnea marele voevod a toată Românească și părților de peste Dunăre, fiul marelui Io Vlad voevod, în anul dîndomniei sale, ostenindu-se și smeritul monah și preot Macarie. în anul 7016, ocolul soarelui al luni 5, indiction 12 luna noiembrie, 1 zi.

Vedem clar că, cu șapte ani înainte de tipărirea Tetravanghului lui Neagoe Basarab, la 1508, unul din predecesorii săi, Mihnea voevod, fiul lui Eadu vodă, precum și-n hrisoave, iar nu al Dracei armașul Mănești, cum zice cronica, apus pe monahul și preot Macarie, să tipărească cu aceleași caractere și cu ornamente asemuite, o altă carte liturghicească, adică Liturghia sus menționată.

Iată dar doi domni români, la epoce puțin distanțe una de alta, întrebându-se pe același individ și aceleași unelte ca să scoată cărți eclesiastice la lumină. Oare poruncit-au ei la Veneția aceste tipăriri? Negreșit că dacă vom lua de bază numai forma literelor și ornamentelor xilografice, vom crede că aceasta a fost posibil.

La Veneția, în anul 1519, un nobil slavon din Podgorița, în Albania superioară, voivodul Bojidar Vucofici de Griurik, întemeia o tipografie, din care ieșiră mai multe cărți bisericești. Un exemplar de una din ele, *Mineul de la 1538*, pe care editorul a pus semnul, KtAK-kr, dăruit lui Carol al V-lea, se află chiar la Bistrița și cu toate că caracterele sînt ceva mai mici și mai rotunjite, cu toate că desemnurile xilografice sînt mai numeroase și mai variate, însă tot se simte în executarea lor, o învederată analogie cu a literelor și a ornamentelor din cărțile lui Mihnea și lui Neagoe. S-ar putea dar ca aceasta, ca și ale lui Bojidar Vucofici, să fie tipărite în Veneția, fiind numai îndemnul și costurile de la domni români.

În favoarea acestei opinii ar putea cineva trage o nouă dovadă din analogia ce există între caracterele tipăririlor lui Bojidar cu acelea ale unui *Molitvelnic* slavon care poartă în cap, în jurul unui frontispiciu xilografiat și decorat cu vulturul român la mijloc, inscripția următoare:

KK XJ EA KArosppHH H BFOMK XPAHHAM caMOAP'bKABNH 3&AVAH &<tpo> KAdXicKiē 1w IhTpoγ KO ^ A * <rocnoAHNK>.

adeacă:

în Hristos binecredinciosul și de Domnezeu pazitul însuși țitor al Țării Românești
Ico Petru voevod.

Fie acest Petru voevod, cel numit Paisie sau Eadul Călugărul (1534—41), fie al lui fiu (1554—57), sau fie și Petru II Șchiopul, nepotul lui Mihnea vodă I (1560—67), cifceși trei acești domni corespund cu epoca în care lucrau, în Veneția, preșele lui Bojidar Vucofici, întreținute după moartea lui, (1547) de fiul său Vicenție Vucofici¹. Se poate dar ca în secolul al XVI-lea, domni români să se fi servit cu preșele venețiene, spre a pune sub tipar cărți în care figurau numele lor; dar se poate iar ca acele preșe să nu fi lucrat chiar în Veneția, ci să fi fost aduse de acolo și stabilite în părțile noastre.

Unul din obstacolii principali care se înalță în contra înstrăinării frumoasei tipografii din care au ieșit liturghia lui Mihnea vodă și Tetra-vanghelia lui Neagoe Basarab, e chiar numele tipografului care a fost însărcinat cu aceste lucrări. Am văzut mai sus că pe cînd George Cer-noievice, prințul montenegrean, tipăria cărți slavone în Zenta și în Țetinie (1493—95), monahul *Macarie din Muntele Negru* îl secunda prin lucrarea sa ca tipograf. Dar prințul încetă de a proteja folositoarea măies-

¹ Din această carte am văzut numai o foaie care poartă titlul: *Rugăciune despre nașterea și botezarea copilului*, și pe care am reprodus-o în alăturata stampă. Originalul ei este în posesia mea cumpărat de la D. Maior Papazoglu, care n-a știut să-mi spuie de unde posedă această foaie. Vreo cîteva exemplare de ceasloave foarte stricate și fără titluri, dar tipărite cu asemenea litere, se află în biblioteca Bistriței.

² Dobrowski, *op. cit.*, XLI et sq. Schaffarik, *op. cit.*, p. 132.

; TĪFĀHĪT mWV PCTRY VŌEVOD <
ti&tt-i&fti'?)

Molitvelnic slavon tipărit sub Petru voevod. (J534-1541 ^esen^olorat
H. Trenk reprodus din *Revista romana*, 1861, voi. 1, p. 8-u o^i.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Români?.

trie în țara sa și tocmai dupe 19 a ai întâlnim pe *monahul și preotul Macarie* Incrînd la imprimarea unei liturghii din porunca domnului Țării Bomânești Mihnea I; el dispăre iar în curs de cincini și-apoi revine înălțat la gradul de *ieromonah*, ca să producă, din îndemnul lui Neagoe Basarab, frumoasa ediție a Evangheliilor de la 1512 și 1514. De aici înainte îi putem urma cariera în cronicile și documentele românești.

În adevăr, acea cronică anonimă care ne dă, într-un stil cu totul împrumutat sîntelor scripturi, o sumă de amărute așa de interesante asupra multelor fapte pioase și asupia numeroaselor monumente religioase executate de Neagoe Basarab, în domnia lui de cîțiva ani (1513—21), ne spune încă și aceste cuvinte¹:

„Deci și Neagoe se plecă glasului noroadelor și luă coruna și scaunul a toată Țara Bomânească, și îndată făcu judecată și dreptate între oameni. Și cum ridică David chivot lezei Domnului, așa și Neagoe vodă ridică biserica cea căzută și puse pe *Macarie* mitropolit a toată țara Ungrovlahiei, plaiului și Severinului, cu blagoslovenia lui Pahomie patriarhul Țarigradului. Deci dintr-aceia vreme pînă astăzi s-au potolit și s-au împăcat țara de gîlceavă și bisericile se veseliră, că așa ajuta ruga sîntului Nifon”.

Această pompoasă laudă a noului mitropolit, care dete bisericilor veselia pierdută în timpi de urgie ai predecesorilor lui Neagoe, se renouiește mai departe cînd spune cum *kir Macarie* *prea sîntitul mitropolit al Ungrovlahiei*, unit în consiliu cu voevodul, cu patriarhul Teolipt, cu alți patru mitropoliți, cu egumenii de la muntele Atos și de la mănăstirile pămîntene, cu boierii mari și mici și cu tot soborul, decisese să muta scaunul mitropoliei din Curtea de Argeș, la Tîrgoviște, precum ceruse sîntul Nifon, și așezară toată întocmirea eclesiastică a țării; acestea se petrecură *cînd fu cursul anilor 7025 (1517), august 17, în zilele bunului creștin domn Ico Neagoe voevod și ale lui Teolipt, patriarhul Țarigradului? și ale lui Macarie, mitropolitul Ungrovlahiei, în slava lui Dumnezeu și în frumusețea și lauda a toată țara muntenească*.

Documentele ne prezintă pe acest Macarie, contimporanul lui Neagoe Basarab, ca al treilea mitropolit al țării de același nume; ceilalți doi figurează pe la anii 1442 și 1483². În urma celui d-al doilea pare a fi venit sîntul Nifon, care dupe ce fusese de două ori patriarh al Constantinopolei, consimțise, dupe rugăciunea Eadului vodă cel mare, să părăsiască retragerea sa în Muntele Atos, ca să vie să constituie într-un mod mai regulat și să lumineze cu științele sale, biserica românilor tulburată de neastîmperile ce sfîșiau de mult țara³. Se vede însă că Badul vodă nu se învoi în toate cu noul mitropolit și, sau din desfrînarea dom-

¹ N. Bălcescu și T. A. Laurianu : *Magazinul istoric pentru Dacia*, t. IV, p. 250.

² *Idem*, p. 266.

³ Vezi și *Catalogul cronologic de mitropoliți Ungrovlahiei*, la pag. 394 a cărții : *Istoria bisericească pe scurt*, tradusă din grecește în românește, de Al. Geanoglu Lesvioudax, București, 1845.

⁴ Crusius, *Turco-Graecia*, 1554, pag. 138, 142 și 144 și 145. Meletie, *Istoria bisericească*, trad. românește, t. III, secol. 15, cap. 17, §§ 4, 6, 8. *Hronicele românești în Mag. istor.*, I, p. 110, unde descrie astfel biserica românească de pe atunci : „Era românii proști, atît vlădicii, episcopii cît și popii și toți ceilalți”. *Idem*, IV, p. 234, sq.

nului sau din ambiția de predominare a arhiepiscopului, o mare deznamare se iscă între dînșii. Nifon afurisi pe Badul și fugi la Muntele Atos. Subt această urgie domnia lui Eadu se prăpădi în scurtă vreme; țara și biserica rămăseră turburate, proiectele de organizare ale sîntului Nifon se suspendară pînă subt domnia iubitelui său discipol și partizan, Neagoe Basarab. Dar în acest interval de vreo 15 ani, găsim un minut scurte al mitropoliei ocupat de un alt vlădică sîrb, Maxim Brancovici, a cămumă, cuvioasa Angelina, reputată pentru virtuțile ei creștinești, și fiica lui Andrei Viteazul Cernoievici². Se vede că Maxim nu putu să împlinească dorințele lui Nifon; timpul păstoriei lui e signalat prin repetate schimbări de domni și printr-o crîncenă persecutare a Basarabeștilor și partizanii sîntului. Apoi zilele lui par a fi fost scurte sub domnia lui Neagoe, cînd visele de glorie sacerdotale ale sîntului arhieru, se văzură realizate pentru un minut. Macarie mitropolitul, om însemnat prin știința și virtuțile sale, avu onoarea acestei reforme în biserică; de aci și prințul Neagoe în manuscriptul de *învățăture către fiul său Teodan voevod* ce ne-a rămas de la acest pios domnitor, adresîndu-și către clerul românesc, orația funebră de compuse, *oină pentru a doua oară a îngrozirii în mănăstirea de Argiș oasele mumei sale, doamnei Neagăi și ale cocorșăi Petru și /to voevod și ale doamnei Angelinei*, cu asemenea cuvinte laudă cualifică pe capul bisericeii:

„Prea iubite părinte, kir Macarie, ceta ce ești mila și cu darul dumnezeu ales și pus înaintea noastră de ne luminezi și ne strălucim ca razele soarelui ca să ne arăți și să ne înveți calea lui Dumnezeu și noi”.

Pentru noi nu rămîne îndoială că preotul luminat care venise în țară și chemat poate de compatriotul său mitropolitul Maxim Brancovici, aducînd cu sine minunata artă a tipăririi, pe care o prefesase încă de rădăcinile în patria sa, în Montenegro; întru care se perfecționase poate la Viena în gradul de a produce frumosul exemplar a Tetravangheliei de la Bistrița; este același care prin știința și cualitățile sale înalte, căci pe atîta tipografii erau învățații secolului: dovadă Alzii, Estienii, Elzevir și alții, atrase asupră-și onoarea de a ocupa scaunul arhiepiscopal al Ungrovlahiei. În timpi mai posteriori, cînd tipărirea devenise o măiestrie vulgară, biserica orientală numără încă adesea tipografi vestiți, precum căpeteniile ei; putem cita pe mitropolitul Kievului, ilustrul Petru Movila, pe mitropolitul Sucevei Dositeiu, cel dintîi poet erudit român; pe mitropolitul Tîrgoviștei, Ștefan, care sub Matei Basarab se ocupă cu tipărirea *Pravilei cei mari* românești; în sfîrșit, subt Constantin Brîncoveanu

¹ Cauzele dezbinării lui Nifon cu Radu vodă se găsesc în cronicile citate. La una din ele se zice : „Ci dar scandalindu-se Nifon cu Radu vodă, pentru un lucru fără de lege ce au făcut pe un boiar anume Bogdan (pre care îl iubia) de și-au lăsat muierile și i-au dat domnul pre o sor-a lui, de care neîngăduind Nifon patriarhul, fu gonit den țară și încă ieșind din Tîrgoviște, și-au scuturat papucii de prah și l-au afurisit pe domn etc.” În cronică, Radu zice lui Nifon, dimpreună și cu boierii : „Pasă și ieși din țara noastră că vreau să te învățaturile tale noi nu le putem răbda, că strici obiceiurile noastre”. Printre manuscrisele de la Bistrița, se află și o viață a sîntului patriarh Nifon despre care sperăm a vorbi într-o altă ocazie.

² Raici, *Istoria popoarelor slavone (Bulgari, crovați și serbi)*, 4 voi., Buda, 1823, vol. I, p. 100. Vezi Cart. X, cap. VI și VII, despre vlădica Maxim. Asemeni și *Hron. român.* în *Mag. istoric*, I, p. 110 și Șincai, anul 1509.

³ Tipărite în București la 1843, pag. 173 et sq.

pe mitropolitul Antim Ivireanul, care întocmai ca și vechiul monah, ieromonah și arhiepiscop Macarie, mută pretutindeni după dînsul teascurile sale de imprimor. Egumen la Snagov, episcop la Bîmnic și mitropolit în București, el în toate aceste poziții și localități, nu încetă de a

- 5 tipări cărți în limbile elenă, slavonă, română, arabă și chiar în limba ivireană sau circaziană, care era limba lui natală. Acest călugăr mai modern, înamorat de frumoasa artă a luminărei morale, ne poate da o idee lămurită de aceia ce era Macarie, primul introdător al minunatei măestrii așa mult exploatată în Veneția, printre națiunile slave și române ale
- 10 Europei apusane.

Ne rămîne încă un punct de elucidat, și acela nu este cel mai clar. Nu ne mirăm că pe exemplarele tipărite de Macarie, din porunca domnilor români, el n-a pus locul tipăririi; aceasta se făcea foarte des în vechime, și am avut o probă în Tetravanghelia tipărită de jupan Ianoș Begner

- 15 din Brașov. Am voi însă să cercăm a preciza cîtuși de puțin localitatea în care poate să fi fost așezate presele slavone ale lui Macarie, aduse din Veneția în Țara Bomânească. Negreșit că ideea aleargă îndată la o mănăstire, la una din acele sînte cetăți, întărite cu ziduri nalte și țepene, în interiorul cărora viața era liniștită, mintea ocupată cu gînduri adînci
- 20 și pioase, trupul dedat cu lucrări grele și stăruitoare. Dar printre mănăstirile ce se ridicară pe atunci mai noi și mai apropiate pentru a primi o nouă industrie, ni se ivesc două clădite de Badu vodă cel Mare, adică mănăstirea Dealului de lîngă Tîrgoviște, și vechea Govora din Vîlcea, pre-nouită de acel domn¹; și apoi iar, în vecinătatea Govorei, noua mănăstire a Basarabilor, Bistrița.

Să excludem îndată pe aceasta din urmă din presupunerea noastră, subt cuvînt că una din cărțile lui Macarie e tipărită în zilele lui Mihnea vodă I și că știm atît din cronică cît și din pisania sau inscripția comemorativă de peste vechia ușe de intrare a bisericii, că acest domn, în

- 30 mînia sa asupra familiei Basarab, a ars și a dărâmat pînă la pămînt mănăstirea lor, care a fost apoi reclădită de aceiași ctitori, în domniile următoare².

La mănăstirea Dealului, aproape de Tîrgoviște, acolo unde sîntul Nifon își ținea reședința și cerca, prin biserică, a răspîndi lumina în toată

- 35 țara, în cea nouă și somptuoasă mănăstire, zidită de Badu vodă în cei

¹ Mănăstirea Dealului a fost clădită la 1504. *Cronica românească (Mag. ist., I, p. 110)* zice despre Radu vodă: „au făcut mănăstirea den Deal frumoasă și au înzestrat cu moșii bune și cu altele de toate”. Pentru mănăstirea Govora, iată cum se exprimă inscripția de piatră de la ușa bisericii de acolo: „...această biserică cine o au fost zidit-o nu se știe, iar cînd au fost în zilele luminatului domn Ico Radu voevod feciorul lui Vlad voevod au găsit această mănăstire și biserică pustii și stricate, la leat 7000 (1492) și din bun gîndul lui s-au apucat de o au dres și o au înfrumusețat. .

² *Cronicile în Mag. istor., I, p. 122 — IV, p. 245*: „și mănăstirea lor care o făcuse ei pe rîul Bistriței din temelie o au respicit. Încă și inscripția sculptată peste vechea ușe de piatră a bisericii de la Bistrița zice: „Sfînta aceasta și dumnezeiasca mănăstire pomenește a fi zidită și den temelie de banul Barbu Craiovescu care aici și îngerescul cin al călugăriei mai pe urmă au luat, iar după aceea reaoa vrăjmășie a crudului Mihnea vodă Dracea ce au avut pre dînsul, din fața pămîntului a o șterge silind cu tunuri și cu alte cinii zidurile i-au surpat; însă Dumnezeu cel ce stricatele dreage, slabele întărește și deznădăjduirile omenești în bună nădejde și ființă le aduce, acela n-a lăsat tiranica poftă a Mihnei a se săvîrși de tot ci iar Barbului banului întremare și puteare dînd iar o au prefăcut mai bună încă și mai frumoasă..

din urmă ani ai secolului al.XV-lea, tipografia negreșit a priincios și toate condițiile unui stabiliment destinat a pînțele eclesiastice. Macarie însuși, ca mitropolit, își ale drept scaun arhiepiscopal și multă probabilitate este că vedea și o înlesnire pentru continuarea nobilei sale profesii.

Dar o ușoară bănuială tulbură aceste întemeiate act, un simplu înscris de danie, prin care ieromonahul 7003, martie în 24, lasă după moartea sa, mănăstirii G a sa de la tîrgul Ocnei, ne face încă a ne îndoii despre așa lui Macarie în mănăstirea Dealului.

Acest act se află printre documentele de vii ale Govora a cem aici dupe textul lui slavon scris pe o față de hîrtie în și ștearsă prin multe locuri¹:

✠ Cu voia Tatălui și cu săvârșirea Fiului și cu sporirea Sîntului Macarie, să se știe precum am dat și am adăogat via de la Ocna, să fie a Sînt hramul Adormirii Precuratei Stăpînei noastre Născătoare de Domnezeu; hrană, și moșie ohavnică și nezăticită de nimeni, dupe moartea mea și a lor și fraților, cari m-am tocmit cu dîșii să-mi facă pomenire în tot anul cum că jumătate din vie am cumpărat-o de la Radul, și jumătate de la dîin neamul meu să nu aibă voie a se amesteca la această vie; și-apoi încă strîmtora sau a strica această carte prin care m-am tocmit cu frații, eu dintre frații din mănăstire, de nu o va ținea și nu o va întări și nu o va Domnezeu să-l bata pre el, într-acest veac trupesc, iar întru cel viitor, moartea lui Ieremia de la Iezer, să nu am a lăsa locul să stea pustiu, ci să și să am mertic în tot anul: o găleată și jumătate de grîu, și după moartea pacc. Mărturie am pus: jupan Albul vistier, și egumenul popa Domn popa Nicodim proegumentul din Snagov, și popa Daniil domestnicul, și cușul și ierodiaconul Dionisie, și Braico și Nikifor de la Ocnă și jupan Oprea și Lațco și Cincea, Ștefan, Ruda, Voico, Ivan fratele lui Hanco, Stoica și lui Gheorghe, Stoianca fiul lui Stefanov. Si eu popa Dragomir am scri martie K A zile.

Nu e asta oare o învoială a ieromonahului Macarie de la Govora ca să aibă el a sta printre dîșii cînd prin moartea de la Iezer² i se va deschide un loc în mănăstire? Și

¹ Anul 7003, care corespunde cu 1495, este acela chiar în care se tipărește din Tettinie. E puțin probabil dar, ca tot în acel an Macarie să fi venit în țară să fi și cumpărat o vie la Ocnă. S-ar putea însă ca data dupe act să fie o copie, în mai multe locuri eronată, a înscrisului original al lui Macarie. Exemple de astfel de copii vechi avem foarte multe printre documentele de la noi. E lesne a dovedi erori în ele, dar greu a le îndrepta.

² *Iezerul* e un schit foarte ruinat acum, ce stă pitit, nu prea departe de muntii Chiăii, la o poziție sălbatică dar maiestuoasă, pe malul unui pîrîu Mircea vodă Ciobanul și doamna sa Chiajna (1545—1559); dar existînd încă 20 de ani mai tîrziu, dovedește că acești domnitori l-au prenouit numai în anul dat în *pisania* bisericii 7074 (1566) este greșit, căci nu corespunde cu anul lîngă Iezer se zice a fi fost mine de aur exploatate de sașii din Ardeal. se păstrează tradiția că Mihai vodă Viteazul lăsase acolo rezerva visteriei boi în Ardeal și că, după ce îl uciseră, ungurii călcară mănăstirea, omorî locuiau pe atunci într-însa, jefuind comorile și pustuiră tot locul. Mulți au să-a ridicat noul schit de un pustnic cuvios numit Antonie.

pentru acel *inertie* de grîu promis, pentru pomenirea ce i se va face după moarte, el dăruiește comunității via ce o cumpărase de la doi proprietari din satul Ocnei. Aceasta ne dă dar să înțelegem că ieromonahul Macarie își alesese drept locuință mănăstirea Govora.

5 Noi știm însă că un ieromonah Macarie, cîțiva ani mai în urmă, sau chiar pe atunci, lucra la tipografia domnească și că acel călugăr deveni mitropolit sub Neagoe Basarab. Noi știm asemenea că cea dintîi tipografie ce¹ s-a cunoscut pînă acum în Țara Bomânească era așezată, pe la 1640, în mănăstirea Govora, de unde au ieșit cele dintîi cărți publicate

10 în Valachia, în limba românească, adică *Pravila apostolilor* cea mică și *Evanghelia învățătoare* ¹.

Pentru ce cuvînt, o sută treizeci de ani în urma publicărilor slavone ale lui Macarie, cea mănăstire înfundată și învechită sub Matei Basarab, a fost aleasă pentru stabilirea noii tipografii? Oare tradiția unui mai

15 vechi așezămînt de felul acesta în aceiași mănăstire, și poate chiar ceva rămășițe de vechi unelte tipografice, n-a atras acolo pe primii tipăritori români, care apoi curînd, nemaî simțind acea trebuință de mister și de pază ce negreșit însoția introducerea în țară a unei arte primate în timpurile-i primitive ca o vrăjitorie, s-au strămutat apoi curînd, zicem, în locuri

20 mai puțin retrase, precum Cîmpulungul (1642), mănăstirea Dealului (1644), și în sfîrșit Țirgoviște, capitala țării (1652)?

Aceasta e încă o problemă de deslegat. Ceea ce credem a avea mai sigur e că la începutul secolului al XVI-lea (1507—1514), Țara Bomânească a avut o frumoasă tipografie cu caractere cirilice, adusă negreșit

25 din Veneția, dată stabilită în vreo mănăstire de aici, și tipărint cărți liturgice în limba slavonă meridională a bisericii popoarelor dunărene. Meșterul care o diriga a fost călugărul montenegrean Macarie, care tipărise în Zenta la Țettinie, pentru prințul George Cernoievici; el se retrase în țară la noi, chiămat poate de mitropolitul sîrb, Maxim Brancovici;

30 se așază, dupe probabilități, în mănăstirea Govora, dobîndi rangul de ieromonah, lucră la tipar pentru Mihnea, pentru Neagoe și poate și pentru alți domni², și fu în sfîrșit înălțat pe scaunul arhiepiscopal al Ungrovlahiei. În această nouă poziție el stabili definitiv mitropolia țării la Țirgoviște, și dete clerului românesc o nouă organizație, conformă cu planurile

35 sfîntului Nifon.

Din acestea izvorăște că Țara Bomânească a tipărint slavoneste înainte de principatul Serbiei, mult înainte chiar de imperiul rusesc; căci cea dintîi carte din Serbia e *Evanghelia* tipărintă in-folio în Belgrad, la 1552, și în Busia, deși se bănuiește a fi fost o imprimerie pe la 1553, nu

40 este mai puțin adevărat că prima carte cunoscută e *Apostolul*, imprimat la 1564 în *Moseva*, de Ioan Feodoroff și Petre Timoteiew Mstislawcew³.

Cum se face însă că în istoria artei tipografice din țara noastră, ni se prezintă o lacună de o sută trei zeci de ani și mai bine? Cum se face ca

¹ Pentru întîia tipografie românească din Valahia, așezată la Govora, vezi Vasilie Popp. *Dissert. despre tipogr. român.*, p. 51, 57 sq. și Tim. Cipariu, *Crestomația sau Analecte literare*, Riasiu 1858, Notița literară, p. XXII et sq.

² Nimic nu se spune că nu se vor descoperi și alte cărți ieșite din aceiași tipografie, anterioare contimporane sau posteroare acestora.

³ Schaffarik, *Op. cit.*, p. 132.

frumoasele caractere și ornamente ale tipografiei slavone de la 1507—1514, să fie așa de scăzute în cărțile românești tipărinte la 1640 și în urmă. Aceste chestii se leagă poate de istoria totală a țării, de groasnicele clătiri de soartă ce patria noastră încearcă neîncetat, de rolul bisericii românești în acest period ce desparte pe Neagoe vodă de Matei Basarab.

Ne grăbim a mai adăoga cîte un cuvînt asupra fiecăruia din cele două exemplare din *Tetravanghelia* tipărintă la 1514, ce s-au aflat în Bistrița.

în cel pe hîrtie, la pagina din urmă a coalei 17, care e un *verso* rămas alb, se vede scris de mîna cu litere capitale imitînd pe ale tiparului, următoarea notă :

KK ANI KATOMICTĪKdro î J(C0 AIOkhJKd+O PāAYM KOgROAd CHK PdA^Ad KOIKO KgAHKKI >KOyridNK fl/tD^ H >KOyndHHU,d *K<S KAdA* KOynHLIlg ClI O KNkirS H npHAO>KH u^KKg Kk HM-fc oycnfcNkiio npt^CTĪH KU;H 3a CKOHX pdAi ALUK H HKIV> pOAHIA KHMKI nOM-bH-K A* CAOV^KHTH CTOMOy JfpdM*. JI KT* K*k APfc3N*Y™J> WT MdHdCTHpa, A* KT np*KAT WT rAd Erd H npisMkiCTH* *ro Mpi i WT "¶Ī CTKIX WT^K HKg KK hĪk*H H A* HAMI SMICTIĒ CTv OH^MH TAI0Illi / TH KK3MKI pdCfHKI «O H CK IIOAOMk " flpIWMK H WT HdC rpfciHKIjr £d *CT npOKAS diUHllh, dWHKk, dMHHK. Kk A'fT ^3A H î H A™dJ,d dnpHAKld, ^3I* A " H ^ MONdCT pfkOMH fl/SludT^buJH.

care se traduce românește:

în zilele prea piosului, de Hristos iubitorul Ico Radul voevod, fiul Radului voevod marele jupan Manea și soția lui, Vlada, au cumpărat această carte și au adăogat-o bisericii numele Adormirei a Prea Sîntei Născătoarei de Domnezeu, pentru sufletele lor și ale părinților lor, să slujiască sîntul locaș. Iar cine va cuteza să o ia de la mănăstire, să fie blestemat de Domnul Domnezeu și de Prea Curata Maica Sa și de 318 sînți părinți cei de la Nicea, și să a parte cu cei ce au zis : ia-1, răsticnește pre el ! și cu Iuda și cu Aria, și de noi păcătoșii să blestemat. Amin, amin amin. în anul 7030 și 5, și luna aprilie, 17 zile. Mănăstirea ce se z Mușateștii.

Această carte nu este așadar a Bistriței. Boierul Manea, în zilele Badului vodă de la Afumați, la 1527, o dăruise bisericii cu hramul Adormirea Maicii Domnului din mănăstirea Mușateștii, pe care chiar din o fundase atunci de curînd, cum se dovedește din existența unui hrisov dat de Neagoe voevod la 1518. Acest schit, ce se zice încă și Seaca, se afla situat în districtul Oltului; el a stat neatîrnat pînă la 1664, cînd printr-un hrisov al lui Grigorie vodă Ghica, fu închinat mănăstirei Cozia, al cărei metoh el este și astăzi. Iată istoricul mănăstirei, rezumat în acel hrisov dat din 8 ianuarie 1712 : „Să fie sîntei mănăstiri Cozia un metoh la Mușateștii, ce se cheamă Seaca, unde este din hramul Adormirea Născătoarei de Domnezeu, din județul Olt, carele este făcut și zidit den temelie de Manuș vornicul Părșanul, pentru că acest metoh fost-au tot pe seama feciorilor și a nepoților și a rudeniilor Manei vornicul; iar cînd au fost acum în zid domniei mele,⁴ iar Dragomir și David nepoții Manei vornicul Părșanul, văzînd acest metoh sîrac și rămas de toate pustie de tot și strieîndu-se pomana moșilor lor ce scrie mai sus și neavînd nici o putere să le ajungă sau să-i folosească, mers-au la părintele egumenul ieromonahul kir Vasilie laam de la sînta mănăstire Cozia și la tot soborul sîntei mănăstiri, de

închinat acest metoh ce scrie mai sus, să fie metoh la sînta mănăstire Cozia împreună cu toate satele și moșiile și rumânii și țigani cît se va afla acelu metoh, și au dat toate hrisoavele și cărțile și zapisele la mînă părintelui egumenul kir Varlaam, dinaintea domniei inele din divan și a tot
5 cinstiții dregătorii domniei mele...".

Din toate aceste averi de care urmașii lui Manea Părșanul se desistă în favoarea mănăstirii Cozia ce le posedă încă în mare parte, numai prețiosul exemplar din Tetravangelia tipărită, pe care fondatorul o cumpărase înadins pentru schitul său, a trecut, cu ce ocazie, nu știm? la

10 Bistrița, unde el ni s-a păstrat pînă azi.

Exemplarul pe pergament ne atrage atențiunea prin legătura lui. Învățătul P. Lacroix spune că: „cele dintîi cărți tipărite pe velin și pe hîrtie groasă nu erau mai portative decît manuscrisele, căci li se dădeau aceeași legătură de lemn cu cuie, cu colțuri și cu copci de metal". Această
15 indicație se aplică cu totul la scoarțele Evangheliei noastre, care sînt învelite cu catifea verde, acum învechită, purtînd ornamente de argint aurit săpate cu dălțița (*tisele*). Pe *recto*, într-o placă de metal la mijloc, e reprezentată *Băsticnirea*; la colțuri, *patru evangjeliști*; iar pe margini, pe niște dungii transversale, e scrisă pe cîte două linii următoarea inscripție :

20 1. *dungă* Această ivanghelie fost-a

de la Bistrița iar cînd

2. *dungă* au fost în zilele lui Leon voevod luoa-tu-au niște oameni străini de au fost

3. *dungă* perit 9 ani iară cînd au

25 fost în zilele Ico Matei

4. *dungă* voevod aflu-tu-o-au Preda Brîncoveanul și o a luat cu pară de în divan și o a trimis la Bistrița.

Pe *verso* sînt, la mijloc și la colțuri, cîte un cui sau nasture mare rotunjit și gravat, uniți prin niște dungii transversale din care una poartă
30 inscripția :

f Această ivanghelie fost-au neferecată ce o au ferecat Preda vel spătar Brîncoveanul.

Epoca ferecătorei, deși nu e însemnată se înțelege chiar din copri-
35 sul inscripțiilor care vin să adevereze ceia ce zice și pisania cea mare a vechei biserici de la Bistrița, despre îngrijirea ce a dat, în al doilea pătrar din secolul al XVII-lea, acestei mănăstiri, Preda Brîncoveanul, urmaș depărtat al banului Barbu Basarab și moș al lui Constantin vodă Brîncoveanul¹.

40 Pentru o carte ca aceasta, scumpă rămășiță dintr-o epocă de repede înflorire a artelor în țara noastră, boierii vechimei aveau drept a se judeca în divanul domnesc. Acum însă *incunabilile* tipografiei românești zac

¹ P. Lacroix, *op. cit.*, p. 172.

² Inscriptia sculptată pe vechia ușe de piatră a bisericii de la Bistrița, și al cărui început
45 l-am transcris mai sus, urmează într-astfel: „... și după aceia iar bunătatea'și adînc înțelepciune dumnezească ațînd și țîind din rodul Barbului oameni mari și vradnici, o au ținut și' o au păzit precum și Preda vel vornic Brîncoveanul în toată viața lui și pre unde au fost cîte ceva stricat, au dîres...”

neîngrijite și expuse stricăciunei și pierderii. Ar trebui să se depună
țioasele cărți de prin mănăstiri, în Biblioteca și Muzeul național și să se
conserve prin legături solide, volumele ce se strică și mai rău din pu-
zirea scoarțelor roase de carie. Măsuri pentru culegerea și păstrarea a
cuităților din țările noastre sînt indispensabile, căci o mai repetăm, încă
și nepăsarea către suvenirile strămoșești, sînt o rușine și o împiedicare
pentru o nație ce aspiră la cultură.

VI

PSALTIRIA TRADUSĂ ROMÂNEȘTE DE DIACONUL CORESSI ȘI TIPĂRITĂ ÎN BRAȘOV LA 1577

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspîndirea
științei și la popularizarea cercetărilor asupra limbei și istoriei, prin
națiunea română, e puțina comunicare de idei, puținele relații intelek-
tuale ce există între toate țările unde limba noastră se vorbește și se cultivează.
Lucrările bărbaților studioși rămîn izolate în cercul provinciei unde
fost produse și adesea majoritatea publicului român nici că bănuiește
despre scrierile naționale care circulă într-o țară vecină locuită și aceluși
români, mișcați de aceleași idei și simțiminte, de aceeași trebuință de
cultură. Cărțile tipărite în Sibiu, la Blaj, în Iași abia pătrund pînă în Brașov
rești, și vei întîlni rare ori în acele orașe, produse literare din capitala
Bomâniei.

Această lipsă de comunicații intelectuale produce nu numai
de a întreține provincialisme în limba scrisă și d-a împiedica forma
definitivă a unui dialect cult și literar în care să se contopească sau să
controlese toate idiomele locale și toate sistemele filologice individuale
ale românilor, dar încă tinde a izola pe români unii de alții, prin deose-
birea ideilor și tendințe inspirate publicului în fieșce provincie, de scriitorii locali.
Cît mai profitabil ar fi pentru națiune, propagarea întinsă a ideilor, care
ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producțiilor culturale din Brașov
lor ! Cîte foloase ar trage toți în general din lucrările izolate ale bărbaților
de merit ce sînt răspîndiți prin deosebitele centruri locuite de români.
Numai astfel am putea dobîndi un simțimînt neted și adînc de naționa-
litate noastră numai astfel am putea prețui mai bine puterile noastre
nationale numai astfel am putea urma © cale aleasă și cumpănită după adevărate
tele noastre mijloace și trebuințe.

Aceste cugetări ne sînt sugerate acum de o simplă cuestie de stil
literare. Pe acest tărîm cel puțin, toată lumea ar crede că toți românii
uniți și că ei lucrează împreună spre a duce limba lor la o stare de cultură
necesară oricărei limbi ce se vorbește de o națiune care tinde la progres.
Din nenorocire, chiar într-aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei; li-
a luat căi deosebite în deosebitele provincii și a ajuns chiar prin neîn-
țelegerea tendințelor ce mîină pe unii și pe alții, ca români de același
și de aceeași credință, abia să se mai înțeleagă. Mărturisim că articolii

¹ Volumul I, 1861, pag. 703 și 807.

gazete române publicate de ardeleni și bănățeni, rămân uneori cu totul neînțelese publicului din Principatele Unite, și poate că același trist fenomen se produce și în Transilvania și în Banat pentru cititorii unor scrieri de la noi.

5 Poate că timpul va curma de sineși așa nefericite neînțelegeri; dar nu e mai puțin adevărat că noi înșine avem datoria de a lucra cu stăruință în contra perpetuării unor asemenea divergențe de idei și de tendințe în cultura limbei române. Aceasta o putem face studiind mai ales cu luare aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către frații noștrii de peste munți, care fiind încă demult mai dedați cu studiile filologice, sacrifică în adevăr adesea, sistemelor arhaice, spiritul limbei noastre, pe care noi, cu mai multă ușurință, îl subordinăm foarte des la imitația puțin raționată a limbilor neo-latine moderne. între aceste două extreme, socotim că este o cale medie, calea studiului istoric al limbei ceretarea amăruntă a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecut ca să devie, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba de azi a românilor așezați la poalele Carpaților, pe malurile Dunărei și prin văile Pindului.

20 O asemenea încercare s-a făcut de către d-l Timoteiu Cipariu canonic din Blajiu, carele în anii 1854 și 1858, a publicat două volume importante, dar din nenorocire puțin răspândite și puțin cunoscute de românii din provinciile dunărene.

25 învățatul profesor ardelean a tipărit mai întâi : *Elemente de limba romana dupe dialecte și monumente vechi*, și apoi, *Chrestomatia seau Analecte, literare dein cărțile mai vechi și noue românești tipărite și manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiția literaria*.

30 Eu ne propunem aci de a examina pînă la ce punct sînt neatacabile deducțiile trase de d-l Cipariu, din studiile sale, pentru regularea ortografiei române și uneori chiar pentru determinarea formelor gramaticale; dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale științei filologice, că în mai dese rînduri e executată cu talent și perspicacitate, și că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi românești e foarte folositoare și că o asemenea crestomație ar trebui răspîndită prin toate școalele române, ca să dea junilor studenți o cunoștință mai raționată și mai solidă a limbei pe care au să o vorbească și să o scrie în țara lor.

40 E un mare merit al d-lui Cipariu d-a fi adunat acele texturi vechi ce au devenit foarte rare prin puțină îngrijire ce au arătat românii către cărțile cu care bătrînii lor s-au servit spre a introduce limba națională în biserică. Exemplele, așezate după ordinea cronologică, prezintă succesiv modificările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor și ne arată felurile influințe subt care s-au dezvoltat și s-au transformat vocabulariul și gramatica limbei române de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, pînă la începutul al XVIII-lea, editorul a avut încă fericita idee de a preceda această chrestomatie printr-o notiția literară în care se găsesc liste comentate de toți scriitorii și de toate edițiunile ce au figurat în acest timp, în cîteșitrele provinciile române. Dar adesea el n-a putut face mai mult decît a numi pe un autor sau a menționa cartea lui, fără de indicații precise, fără ca să dea extracte din acea publicațiune. Cauza acestor lacune

e mai totdeauna chiar acea lipsă de comunicații intelectuale între țările române, pe care o deplînsesăm la începutul acestui articol. Astfel d-l Cipariu zice, vorbind de secolul al XV-lea : „De scriitorii românești în provinciile danubiene de în acest seclu nu aflăm altă cunoscență, decît că scrierile ciplele Bomâniei *Neagoe* are fi scris una epistolia către filiu-său Teodosiu”, ignorînd negreșit că cu cincisprezece ani mai-nainte, la 1843, s-a tipărit în București, după un manuscris dat de domnia lui spătarul Sion din Moldova, bibliotecei Sf. Sava, din București, *învățătura bunului și credinciosului domn al țării Românești, Neagoe Basarab voievod, către fiul său Teodosie voievod*, 1 voi. în 8° de 336 fețe.

Puțin mai jos, autorul *Analectelor* adaugă : „Er din Transilvania aflăm următorii scriitori: I. *Coresi* diaconu, dein Brasiovu, care tipărit Psaltirea, și o tipărit tot acolo pe la 1560 (au 1562),... Șu o am vezi unde se afla în Iași, numai cît unii citeza anul edițiunei 1560, alții 1562”.

Basiliu Pop, care la 1838 tipărit în Sibiu o *Disertație despre tipografia românești*, lucrată în mare parte dupe note date de d-l Cipariu, nu că menționează această carte; ceia ce dovedește că pe atunci d-l Cipariu îi ignora chiar și existența, iar în urmă a aflat despre dînsa fără d-a o vedea.

Biblioteca de la Bistrița însă ne-a procurat mulțumirea a descoperi un exemplar dintr-această rară carte, poate cea dintîi operă tipărită în limba românească, de și data ei trebuie coborîtă cu 17 sau 15 ani mai înainte de urmă de anii propuși de d-l Cipariu.

25 E adevăr că domnia-lui menționează o *învățătură creștină* care s-ar fi tipărit la Sibiu la 1546;² dar aceia este foarte înduoioasă în cașul probabil că acea *învățătură creștinească* va fi posteroară, *Învățătura lui Coresi* rămîne, fără tăgăduială, cea dintîi carte în care limba română s-a pus sub teaururile tipografice.

30 Această Psaltirie e un volum în 4° mic (18 1/2 cent. nălțime ; 13 cent. lărgime) gros de 79 coli de hîrtie ordinară fără paginatură, și avînd pe fiecare turile însemnate cu litere slavone, la fața 1 și 8 a fiecării coli. Exemplarul lui de la Bistrița îi lipsește o pagină de la început, chiar aceia ce poartă titlul, și mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu două soare de mînă. Mucezeala a stricat colțurile paginilor la mai multe locuri. Legătura e cu scoarțe de lemn învelite în piele neagră.

35 Beversul foiei din urmă e ocupat de următoarea notă tipărită în 18 linii, cu litere cirilice de mărirea *terția*, ca tot coprinsul cărței.

Cu mila lu Dumnezeu eu diacon Coresi deaca văzui că mai toate limbile au cuvîntul lu Dumnezeu în limba numai noi rumânii n-avăm și EPs. zice Mathei 209 cine ceteaște să înțeleagă și Pavel apslu încă scrie la Corint 155 că întru beserecă mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesul meu să grîesc, ca și alalți să învăț decît -u întunerec de cuvinte neînțelease

¹ în notiția literaria la *analectele sale* p. XVIII.

² *idem.* p! XIX. *Organul luminări*, Nr. LIV și LV, p. 304, 308.

într-alte limbi: — drept aceeaia fra-
ții miei preuților scrisuvam acea-
ste Psaltiri cu otveat de-am scos de
în Psaltirea srăbească pre limbă rumânească
5 să vă fie de înțelegătură și gră-
măticilor și vă rog ca frații miei
să cetiți și bine să socotiți că veți ve-
dea înșivă că e cu adevăr, vleato 7085

Citind aceste cuvinte curiositatea e ațîțată îndată de a ști cine a
*o fost acel *diacon Coresi* care inimat de nobila și dreapta emulațiune de
a vedea în limba noastră cuvîntul lui Dumnezeu, se ocupă a publica, la 1577,
o Psaltirie cu otveat, adecă cu răspunsuri, cu traduceri de în limba srăbească,
pre limba românească, ca să/ie de înțelegătură fraților săi preuților și gră-
măticilor %

15 D. Cipariu ne procură încă singurile noțiuni ce s-au putut culege
pînă acum asupra familiei și persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Bibliotheca
graeca*¹ raportează un catalog în care un macedon din Moscopolis, Dimi-
trie Procopiu, a înscris, în București, la anul 1720, luna iunie, pe toți în-
vățații greci din secolul său și din cel anterior. Printre aceștia, la KT^oVII,
20 se găsește un Georgie Coresi din Chios, om doct, cu învățături felurite și
cunoscător al literilor sacre, dar care a scris într-un chip scholastic, fără
de ordine și cu o judecată puțin dreaptă, asupra mai multor materii de
teologie și altele². D. Cipariu adăoga că sînt cărți d-ale lui manuscrise în
Biblioteca din Paris³.

25 Apoi de la altul, de la un *Ioan Coresi*, medic din Chios, se găsesc în
opera *Turco-Graecia* a lui M. Crusius⁴ o scrisoare către Mitrofan al III,
care a ocupat scaunul patriarhicesc din Constantinople de două ori, între
1565 și 1575⁵.

Să mai ajutăm la aceste notiții cu un document ce se află printre
30 hîrțile mitropoliei din București, relative la moșia Cucutenii și în care
figurează numele de *Goresie*, ca socru al vînzătorului unei silește de casă
în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hîrtie foarte ruptă și afumată,
poartă data din martie, anul 7000, adecă 1492 dup. Hr., ceia'ce pare a
dovedi — dacă data menționată nu va fi greșită pe document — că fami-
35 lia Coresi era stabilită în țara Bomânească încă de pe la sfîrșitul secolului
al XV-lea.

în orice ce chip, ea trăia acolo cuvre o șazeci de ani mai în urmă.
D. Cipariu însemnează că pentru un *Coresi* logofătul și feciorii lui, se află
diplome de la prinții Țării Bomânești, Petru, Alexandru și Mihnea, din
40 anii 1567, 1570, 1571, 1581 și 1582. Unde vor fi aceste documente, dom-

¹ I. A. Fabricii, *Bibliotheca Graeca sive notiția scriptorum veterum Graecorum* etc. Edit.
nova curante, G. Ch. Harles, Hamburgi, 1808, Voi. XI, p. 522.

² „*Georgius Coresius*, Chius, vir doctus, et variae eruditionis, sacrarumque peritus litte-
rarum. Scholastica more plura ac diversi argumenti composuit scripta theologica, et alias varias
45 lucubrationes, sed pleraque sine ordine et sine recto iudicio”.

³ Catal. des mănuse, t. II. p. 269. Cod. 1264 și p. 310. Cod. 1373. - Notă dupe T. Ci-
pariu.

⁴ Lib. III și IV, Basel, 1584.

⁵ *Istoria bisericească*, trad. de Geanoglu Lesviudax. Catalog patriarșilor Constantinoplei.

nia-lui nu ne spune; dar din toate acestea putem conchide că fam-
Coresilor, originară din Chios, a dat literilor grecești doi învățați,
Georgie și pe Ioan Coresi, și că ea, mai din vreme sau mai tîrziu, s-a aș-
în țară la noi, unde, pe la sfîrșitul secolului al XVE-lea, a obținut dipl-
de la voevodii români. Dar ceia ce ne interesează mai mult e că, tot
aceste timpuri, în Brașov trăia un diacon din această familie, acum
totul românită, care împins de dorul său către patria lui adoptivă, tra-
mai întîi pe românește o Psaltirie, și o tipări la 1577.

Trei ani mai în urmă, la 1580, cînd *jupînul Hrăjilă Lucaci*, *ju-*
de în cetatea Brașovului și a tot Urnitul Bresii, voi să aibă o traducere
luminată Cărți Evanghelia cu tîlc, pe care după ce a întreat și în
părți o a căutat, înșfirșit a aflat-o în Țara Românească la arhimitrop
Serafim în cetatea Tîrgoviștei și o a cerșut cu multe rugăminte de i o a
mis, atunci bine-gînditorul județ o au'dat lu Coresi *ăiaconu*, ce era m-
învățat într-acest lucru, de o scoase de în cartea *sărbească pre limbă rom-*
nească, împreună și cu preuții de la biserica *ȘJceilor de lîngă cetatea B-*
vului, anume pop Iane și popa Mihai.

Aceia e Evanghelia românească care se tipări la Brașov și pe
care județul Hrăjila nu cruță de în averea ce-i era dăruită de Dumneze-
da la acest lucru¹.

în sfîrșit se mai găsește și o Liturghie slavonească tipărită la
în Brașov, prin silințele lui Șerban Coresi, fiul diaconului, traducă
Psaltiriei și al Evangheliei românești.

într-atîta se mărginesc deocamdată cunoștințele noastre
diaconului Coresi, primul tipăritor de cărți românești, și asupra origin-
familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în țară la noi.

Cuestia de a ști unde a fost tipărită acea carte în care figur-
pentru întîia oară limba românească imprimată, lasă puțină îndo-
de vreme ce cunoaștem că editorul ei a trăit la Brașov și mai ales că ve-
trei ani în urmă tipărindu-se acolo, cu aceleași caractere, o altă carte
mânească. Un punct care deșteaptă mai mult curiositatea, este de a v-
că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, întîi
literile capitale ornamentate pe care le-am văzut figurînd în cărțile
vonești tipărite la 1507 și 1514, sub Mihnea și Neagoe vodă, în Țara
mânească². Inițialele K și p, formate prin împletirea unor linii albe
fund negru, apar tipărite pe ici și pe colea în acest volum, pare că
rămășițe cam învechite și stricate din ornamentele xilografice ale
moasei tipografii ce se adusese din Veneția în Țara Bomânească, la înc-
tul aceluiași secol. Cît despre celelalte caractere cu care e imprimată
tiria de la Brașov, ele sînt de o formă mai groasă, mai nemlădiită și d-
tes o proveniență germană, căci se știe cum că țara care inventase in-
meria, a rămas³ mult timp străină la progresele ce folositoare<a>
eîștigase în celelalte părți ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecția acestei prime tipog-
românești din Brașov, e chiar sărăcia sa de litere și puțina măestr-
tipografului care a'zețuit textul slavon și traducerea românească cu
leași litere și d-a rîndul, fără d-a le deosebi cel puțin prin inițiale și u-

¹ Vezi în *Analectele literare*, de T. Cipariu.

² Vezi voi. I, 1861, p. 816, et sq.

chiar nici printr-un punct sau printr-o virgulă ; astfel, citirea e anevoioasă, căci lectorul e oprit la fieșice verset prin schimbarea de limbă a textului.

Cît despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceia ce se atinge de sensul frazelor; iar limba românească întrebuițată într-însa ne presintă cuvinte și forme gramaticale demne de un studiu adîncit.

Nu este intenția noastră de a intra aci în analisis amărunt al limbei ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulțimea de cuestii filologice ce s-ar ridica într-o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiții bibliografice, și apoi avem convinctiunea că nu vom putea elucida cu mai multă măiestrie decît d. Cipariu, acele faze gramaticale prin carele a trecut graiul nostru, în timpii strămoșești. Voim numai dintr-un repede analis al limbei lui Coresi, care negreșit este și limba compatrioților săi contemporani, dintr-o comparație a ei* cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori mai bogăți în monumente literare, să tragem vreo cîteva idei generale asupra infiuintei ce au exercitat dialectele slavone în țările unde s-a vorbit și se vorbește românește.

— Cu istoria de temei, noi vedem că secolii îndelungi, și adecă chiar pînă la al XIII-lea dupe Hr. românii și bulgarii, uniți sub acelaș sceptru, au format o singură putere în care se deosebiau într-adevăr două națiuni dar unite prin aceiași religie, prin aceleași interese. Că ele vorbeau fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără îndoială; dar iar, că ele își făceau ne-ncetat împrumutări și schimburi de forme și de cuvinte, ne vine lesne a crede; căci care e nația, care e omul care să'nu ia și să nu dea ceva celui cu care e în necontenită relație? Credem dar că în " limba română e o primă înrîurire slavonă consacrată de secolii, temeinică, radicală, exercitată atît prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbei, cît și prin forme gramaticale și sintactice, pe care nu le putem sustrage din limba noastră fără de a strica caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr-o primă infiltrare de slavonism, rămase încă mult mai latină decît cum o vorbim noi astăzi. Psaltiria lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Cîte ziceri, cîte structuri de fraze curat latine pe care noi le-am pierdut în urmă ! în ade-văr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezintă. O intenție bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă o învederată alterație, un amestec pernicios, care schimbă oare cum caracterul limbei și o înăbușește sub o mulțime de străinismuri slavone. Iată cum acesta se întîmplă.

Cînd românii simțiră trebuința a avea cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, cînd vrură să înțeleagă ceia ce se zice în biserică, spre a se feri de eresurile și dogmele noi ce reformatorii luterani se cercau a le introduce în cărțile sînte, cînd însfîrșit domni cu inimă română ca Mihai Vi-teazul, ca Matei Basarab, ca Vasile Lupu vrură ca ordinele lor să fie înțelese de toți supușii, și începură a scrie cărți și hrisoave românești, atunci preoții, grămăticii și logofeții însărcinați cu traducerea română a scrip-turilor și a diplomelor slavone, întîmpinară neapărat o mare greutate de a exprima pre limba necultivată și cu totul poporană a românilor, atîtea idei de un ordin mai înălțat. Vocabularul usual și casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serviau pe cînd, în biserică și în cancelarii, domnea

limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, spulberate, doctrinare, diplomatice și administrative ce i se impuneau acum din nou. În această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta ziceri și formulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau, și astfel, nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuși spiritul și morala se revelau poporului. Astfel *gloria, libertatea, sperarea, amorul, onoarea*, ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al Bomâniei, deveniră pe limba învățaților, *slava, mîndria, bozenia, nădejdea, dragostea, cinstea* slavonilor; astfel *legea, culpa, mîndria, recordia, victoria, forța*, pe care negreșit le au cunoscut mai de mult colonii romani din Dacia, deveniră, cala slavoni, *pravila, vina, mila, isbînda și s*

Aci dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărților bisericești și a limbagiului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două sute de ani și mai bine; dar n-a pătruns adînc în limbă, ci există numai ca un vâl superpus, pe care mîna măiestreată poate să-l ridice cu discreție și îngrijire, fără de a altă întru nimic, adevăratul caracter al limbei naționale.

Tot astfel este, dar și mai superficială, influința exercitată, în d-întîi ani ai secolului nostru, de limba rusească, asupra vocabularului oficial al românilor din Principatele-dunărene. Administrațiunile ruse, care ne adusesese *prikazaniile, oțnoșeniile, raspicele, opisele* și alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat în adevăr pentru cîtva timp, aceste suvenire pe care însă le-a spulberat într-o singură zi limba românului rebelă, asemenea neologisme neapropiate firei sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor; am avut chiar scriitori de talie mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce une ori *ad literam* în rusește, și trebuie să mărturisim, fără spirit de pîrtenire, că acele inovări nu sînt produsele cele mai nimerite ale stilului lor. Dar această influință n-a existat decît o zi și-ndată a și pierit, asemeni, printr-o stăruiță cu vreme a limbei vom vedea disparînd dintr-însa cea mai mare parte a elementului slavon ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea și XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, și chiar nu voim, a șterge urmele înrîuririi primitive, căci atunci putem zice că împreună cu dînsa, va dispărea și limba română cu caracterul său propriu și constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neolatină formată sub o influință diferită de acelea ce au predominat la formarea limbilor neolatine din Occident, surorile ei. Provensalii, italienii, francezii, spaniolii, portughezii, au urmat în desvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceia care de la început a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente și alte influințe au determinat modificările limbei latine la dînșii; altele totul au fost la noi. Să nu voim dar a croi limba noastră pe tipare neasvornite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de desvoltare, ale cîi mai bine să studiem cu atențiune cum s-a strecurat elementul modificat la noi, și cînd voim a ne curați limba de străinisme, să ne ferim în dauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voește a purifica limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata rădăcină

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreo dată a ne curați cu totul limbei noastre, caracterul ce-l avea dînsa mai înainte de secolul al XVI-lea, în multe cașuri aceasta ar fi și pernicios, căci am sărăci-o a

de multe forme nimerite și elegante ce s-au adoptat în urmă; dar iar, înavușind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleșirea slavonismei, n-ar fi oare spre folosul limbei și spre înfrumusețarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuți, multe ferice și expresive cuvinte și forme, pe care timpul și influințele străine ne-au făcut a le uita?

Spre a da ceva exemple, atât de grația cât și de sărăcia limbei române celei vechi, vom cita un psalm din traducerea lui Coresi, puindu-l în comparațiune cu o traducere mai nouă; dar mai-nainte de toate, vom transcrie, astfel cum este tipărit în original, psalmul 136, al cărui text slavon îl poate cititorul compara cu cel reprodus de noi, în notiția asupra *Psaltiriei slavone comentată de Branco Mladenovici*, la 1346 :¹

n-fcHK A^{ak}A<* * îepfMiH, Cîntarea lu David de Ieremia 137.

Ha p-ki[^]k KdKV/vvncT^kH, T8 ctAojfW M H nAdKdjfW. La răul Vavilonului acia șezum și plănsem nWm-kH[^]Kiu* Ciivnd. Când pomeniam Sionul. Ha KP-KKH nocp[^]A-k tx> oE-kcHjfvM wpraHKi Hani/ſ. In salce pre mijloc de ia spânzurăm organele noastre. MKO TS K-MIPOCHUJH HKI nAfcHiuffHHki CAOKĀc'n-kcHrH. Că acia întrebă ne prădătorii-ne cuvintele de cântări. H KfAui*n HdCk n*kuh. Și ducea noi în cântare. K-hcnoHT* HAMK WT wkum CiivHCKhJX. Cântați noa de cântecele Sionului. KdKO K-kenogM n-kcuk fii/n Hd 3*MAH TO*KAH. Cum cântavrem cântarea Domnului în țeară striină. flipg 3dB[^]A[^] rest UpcdHM, 3dKK*Hd K*A" A[^]cnHiJd Mod. Să uitare tine Iers-lime, uitată fie derepta mea. IpHA-knHH A3KIKK MOH rp-KTdHH MO&W Aine H* noM-kn[^] Ti&u Să lipească-se limba mea de grumazul meu, să nu pomeni-voi tine. Hipg HI np-kAAow[^] UpCAMAWA EKO KK Hd[^]Aw KiciAra <v^o*ro. Să nu ainte pomeni-voi Iers-l-mul ca începutul veseliei meale. HOM[^]HH T<ocnoA>H CHKI 6AOMCKBJ/IN KT* UPC'AHMOKK. Pomeneaște Doamne fiii Edomului în zioa Iers-limului. ^HJ/KA : HCT-knidHT*, HCT-kujdHT* Ao ocHOKdHH W. Ce ziseră deșteptați, deșteptați până la urziturile ei. A/KHHH KdKVAOH-k oKaddHd. Fiele Babilonului măratele. KA>KPHK H-K* K-k3AdCTk T*K-k Ki[^]3AdHii TKdfi K-k3AdCTk HdMk. Ferice de cel ce dă ție darea ta ce dat-ai noao. EA&eHk H-K* HM[^]TK H pdăciVrk MAdAeHu,d TKOM o KdMfHK, Ferice cine prinde și frânge tinerii tăi de piatră.

Aci vedem un text slavon, diferit în unele puncte, de al lui Mladenovici, care este cu două-sute-trei-zeci de ani mai vechi, și alături cu dînsul avem unul din cele mai vechi texturi în limba română și dupe toate probabilitățile, cel d-întîi pus sub tipar. Cititorul va observa cu cât limba dintr-însul este deosebită de cea pe care o vorbim noi astăzi; însă spre a pune în vedere, o epocă intermediară a dezvoltării limbei noastre, precum și a limbei bisericești slavone, vom prezintă un extract dintr-un manuscris infolio, ce se afla tot la Bistrița și care conține psalmii scriși cu litere cirilice cursive, în limbile slavonă și română, și însoțiți cu un coment.

¹ Vezi în *Analectele literare*, de T. Ciopariu, voi. I, 1861, p. 719, et sq.

² 'Erul TCOV 7IOIUCU&V Ba(3uXcovog exsi sxa#Lfa[A&V, xal fxXauc?a[^]EV sv Tcb fxyVjcf[^]vai #ILOLC, T% SICOV.

³ 'EICI TOIUC IISOCIS IV [xcco auT7] < IxpEU.d-ffocfsv Ta opyava rju-cov. 'OTX sxst 87173poTY[faV Y]xac; ol atxjxaXoTsucavTE<; 7y[^]6[^] Xoyou<; cpScov xal ol aiuyayoVTE<; 7y[^]ka< u[xvov "AcaTS 7IUIV EX TCOV CpScov Sicbv.

⁴ Hcos qacofjiv TTIV cp[sv] xupiou IIII yrj<; aXXoTpta<:;

⁵ Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus dum recordaremur Sion.

In salicibus in medios ejus suspendimus organa nostra. Quoniam illicinterrogaverunt nos qui captivos duxerunt nos verba canticorum, et qui abduxerunt nos hymnum : Cantate nobis de canticis Sion.

Acest volum e precedat de o precuvîntare adresată către episcopul de Bîmnic, kir Ilarion, de *Alexandru dascălul*, care la sfîrșitul cărții pu această notă latină :

„Hunc librum scripsi ego ex lingua race, in lingua Valachica. Alexander preceptor. Anno : Dni. 1697, ms : sep : die 26.”

Iată tot acel Psalm 136, precum se află prescris în volumul citat :
Hd p-feu;t KdKVAOHCtfcH TdA\0 cka0j(0M H nAdKdJ(OM C/r nOMjHHSRLUE CHIV

La răul Babilonului acolo ședeam și plângeam aducîndu-ne amintire de Sion.

Tîlcul.

Atunce jidovii cei robiți plângea iar să știi că plângea sufletele diră (or șezînd în Babilon în iad, că Babilonul să zice turburare. Plângea ac iindu-și aminte de Sionul ceresc.

în salcia pe mijlocul ei spînzurăm organele noastre.

TI :

Băstigniră jidovii pe Hristos pe mijlocul crucii. Acela organele nătoare credincioșilor.

MKO TS KkenpochWd Hdci* FIAIſHIUſH HdCk H &e&uVH N<Ck n-kNH*.

Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi și carii ne duce de cântare.

Tîlcul.

Bobind diavolii pre oameni îi ducea la iad ca la Babilon întreb pre dînșii unde iaste domnu lor.

K-kCnOHT* HdMk WT nfccNH* CHIVNCKHX.

Cântare noao din cântările Sionului.

Tîlcul.

Știe diavohi întoarcere limbilor carii era să cânte în besericile că noaă.

KdKO Kkenw n-kcH-k THIO Hd SIMAH fKAM-

Cum vom cănta căutare domnului pre pammt străin.

'Eav E7ixdficouai c'ou ^epouCaXYifx, enikrfi-OsiT) 7] Szîă UOU.

KoXXy)^ei 7) yXcocicJa jxou TW Xapuyyt fion sav JXY) aou ^VYj-SICQ, fav TrpoavaTa[^]co[^]ai. TIV *IÉpouciaX7][x dš fV ap[^]T) TY<š fu9poauvyj<;

Mvyje[^]Tt, Kupie, TCOV utcov 'ESco[^]z. TT)V fu,spav IÉpoucraX7ipL TCOV XeyovTCOV 'EXXÉVOUTE, exxÉvouTE fco; TCOV #EUeXtcov doTTJt.

OuyaT7)p Ba[^]uXcovot; rj TaXatacopoc; ^.avcd-pio<; 6t avTaTcoScocJEt. aoi TO dvTa7r68o[^]d erou 6 dvTaTreocoxat vj[^]tv.

Maxdpto<; oš xpar[^]cei xal ISacpiei Ta VJICld CIO) 7Ip6š T7V 7IÉTpaV.

Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?

Si oblitus fero tui, Ierusalem, obliviscere dextera mea.

Adhaereat lingua mea faucibus meis, si non praeposuero Ierusalem, sicut in principio laetitiae meae.

Memento, Domine, filiorum Edom in Ierusalem, qui dicunt: Exananite, exanusque ad fundamenta ejus.

Filia Babylonis misera, beatus qui buet tibi retributionem tuam, quam buisti nobis.

Beatus qui tenebit et allidet parvulo ad petram.

TI :

Zice dreptii dacă intrară în iad de acuma nu vor mai putea lăuda pre Dumnezeu pe pământul diavolilor.

5 De voi uita pre tine Ierusalime uitat să fie dreapta mea.

TI:

Zice Adam de voi uita pre tine raiule să fiu uitat și eu de Dumnezeu.

ИрНAbиNH ra3HKK A\OH TpKTdHH A\0£\S dLlg Ui nOMAHU *Ti&i.*

Lipască-se limba mea de grumazii miei de nu te voi pomeni pre tine.

TI:

10 Îstice decum nu putea uita dulceața raiului, măcar de era și întru închisoare Adam ce cu gândul gândia.

иJjg H*npHAAO>Kg hpCAHAAd felKO KИ HdHdAO *KiCiAHfo* A\OgrO.

15 De nu voi pune da-naintea Ierusalimul ca întru începutul veseliei mele.

TI:

Adecă precum era Adam întâi în rai cu veselie așa și pre urma va fi trăgea nădejde.

20 Pomenește doamne fecioarii Edomului în zua Ierusalimului.

Tîlcul

Aduce-ș va aminte Hristos de jidovii fecioarii de curvia în zua cea înfricoșata a județului.

FA loipHift : HCTOLPAHT*, HCTOUJdHT*, AS wcHosdHÎH *ro.

25 Carii zicea deșertat, deșertat până în temeliiile lui.

TI :

Zicea jidovii lui Pilat ia-l ia-l și răstignește pe Hs.

j^LpH KdKVAWHd WKd^NNd<S.

Fata Babilonului ticăloasa.

Tîlcul.

3. Săborul jidovăsc deșert și ticălos că n-au priceput taina lui Hristos.

EAdKfNb N>Kf KK3APdCTK *TiK*k* KT^AdMllie TKOH *mi* KK3AdAd ICTk NAA.

Fericit carele va plăti ție datoria ta care dede-aș noao.

TI:

35 Plăti-va Hs la înfricoșata zî săborului jidovăsc carele au vărsat sîngeale prorocilor și ai lui.

EAdHtfNk HHf HAIUT H pd3KbJgTk A\AANU,d TK0/i\ WT KdMEHk,

Fericea de cela carele va lua și va zdrobi tinărei tăi de piatra.

TI:

40 Fericiti vor fi jidovii carii vor crede întru Hs acela-i piatra și să vor boteza întru dansul.

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparațiune traducerea Psalmilor făcută de diaconul Coresi cu toate celelalte psaltirii românești tipărite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparați a tuturor texturilor românești ar revărsa multă lumină asupra dezvoltării limbei noastre. Venerabilul T. Cipariu a pus cu mult succes întâia piatră la o lucrare de felul acesta. Filologii români n-au decît a-l imita și a întinde mai departe studiile și investigările lor.

Mai-nainte de a termina acest capitol, vom face încă mențiune și despre două Psaltiri manuscrise, text slavon cu traducerea românească, ce se află la Bistrița.

Una e de format în 4°, și poartă data 7205, adică 1697, din Bîmnicul Vîlcii; cealaltă în folio mai modernă și ornată cu miniaturile lui Hristos și lui David și cu alte multe decorațiuni făcute cu condeiul și cu culoarea verde, într-un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici grațios, are scris d-asupra că e lucrată de *popa Fior dascălul de la școala domniască*.

Interesul acestor manuscrise pierd dinaintea tipăririlor din aceleași epoce și anterioare. Sînt însă la Bistrița și alte multe cărți scrise de mină și tipărite, care merită a atrage băgarea de seamă, și pe care noi propunem în viitor a le descrie și a le comenta, precum am făcut pînă aci pentru volumele despre care am vorbit mai sus.

^ NB. Socotim de trebuință a corecta o eroare destul de însemnată ce s-a strecurat printre altele în cel din urmă al nostru articol din *Revista română* voi. I Anul 1861, pf.. .f La locul unde zi<e> de cnezul Vucașin că era rivalul lui Marco KraleVICI, trebuie să se puie : rivalul lui Milos Obilici.

PSALTIREA TRADUSĂ ROMÂNEȘTE DE DIACONUL CORESI

TIPĂRITĂ LA 15<7>7

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspîndirea științei și la popularizarea cercetărilor asupra limbei și istoriei, în sînul națiunii române, e puțina comunicare de idei, puținele relațiuni intelectuale ce există între toate țările unde limba noastră se vorbește și se cultivă. Lucrările bărbaților studiosi rămîn izolate în cercul provinciei unde au fost produse, și adesea majoritatea publicului român nici că bănuiește despre scrierile naționale care circulă într-o țară vecină locuită și aceia de români, mișcați de aceleași idei și simțiminte, de aceiași trebuință de cultură. Cărțile tipărite în Sibiu, în Blaj, în Iași abia pătrund pînă în București, și' vei întîlni rareori în acele orașe, produse literare din capitala Bomâniei.

Această lipsă de comunicațiuni intelectuale produce nu numai răul de a întretine provincialisme în limba scrisă și d-a împiedica formarea definitivă a unui dialect cult și literar în care să se contopească sau să se controleze toate idiomele locale și toate sistemele filologice individuale ale românilor, dar încă tinde a izola pe români unii de alții, prin deosebite idei și tendențe, inspirate publicului în fieșce provincie, de scriitorii locului. Cît mai profitabil ar fi pentru națiune, propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producțiunilor culturai românilor ! Cîte foloase ar trage toți în general din lucrările izolate ale bărbaților de merit ce sînt răspîndiți prin deosebitele centruri locuite de români ! Numai astfel am putea dobîndi un simțimînt neted și adînc de naționalitatea noastră; numai astfel am putea prețui mai bine puterile noastre morale; numai astfel am putea urma o cale aleasă și cumpănită după adevăratele noastre mijloace și trebuințe.

Aceste cugetări ne sînt sugerate acum de o simplă cestiune de studii literare. Pe acest tărîm cel puțin, toată lumea ar crede că toți românii sînt uniți și că ei lucrează împreună spre a duce limba lor la o stare de cultură necesară oricărei limbi ce se vorbește de o națiune care tinde la propășire. Din nenorocire, chiar într-aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei; limba a luat căi deosebite în deosebitele provincii și a ajuns chiar prin neasemuirea tendențelor ce mîna pe unii și pe alții, ca români de același sînge și de aceeași credință, abia să se mai înțeleagă. Mărturisim că articolii unor gazete române publicate de ardeleni și bănățeni,

rămîn uneori cu totul neînțelese publicului din Principatele Unite, și poate că același trist fenomen se produce și în Transilvania și Banatul pentru cititorii unor scrieri de la noi.

Poate că timpul va curma de sineși așa nefericite neînțelegeri dar nu e mai puțin adevărat că noi înșine avem datoria de a lucra cu stăruință în contra perpetuării unor asemenea divergențe de idei și de tendențe în cultura limbei române. Aceasta o putem face studiind mai ales cu luare aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către frații noștri de peste munți, cari fiind încă de mult dedați cu studiile filologice sacrifică în adevăr adesea sistemelor arhaice, spiritul limbei noastre, pe care noi, cu mai multă ușurință, îl subordonăm foarte des la imitațiunile puțin raționată a limbelor neo-latine moderne. între aceste două extreme socotim că este o cale medie, calea studiului istoric al limbei, cercetare amănuntă a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecut ca să devină, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba de azi a românilor așezați la poalele Carpaților, pe malurile Dunării și prin văile Pindului.

O asemenea cercare s-a făcut de către d. Timoteiu Cipariu, canonic din Blaj, carele în anii 1854 și 1858, a publicat două volume importante dar din nenorocire puțin răspîndite și puțin cunoscute de românii din provinciile dunărene.

Învățatul profesor ardelean a tipărit mai întîi: *Elemente de limbă română dupe dialecte și monumente vechi*, și apoi *Crestomația sau Analecul literare din cărți mai vechi și noue românești tipărite și manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notițe literare*.

ÎTu ne propunem aci de a examina pînă la ce punct sînt neataebile deducțiunile trase de dl. Cipariu, din studiile sale, pentru regularea ortografiei române și uneori chiar pentru determinarea formelor gramaticale dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale științei filologice, că în mai dese rînduri e executată cu talent și perspicacitate, și că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi românești e foarte folositoare și că o asemenea crestomație ar trebui răspîndită prin toate școalele române, ca să dea junilor studenți o cunoștință mai raționată și mai solidă a limbei pe care au să o vorbească și să o scrie în țara lor.

E mare meritul d-lui Cipariu d-a fi adunat acele texturi vechi care au devenit foarte rare prin puțina îngrijire ce au arătat românii către cărțile cu care bătrînii lor s-au servit spre a introduce limba națională în biserică. Exemplele, așezate dupe ordinea cronologică, prezintă succesiv modificările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor și ne arată felurite influențe sub care s-au dezvoltat și s-au transformat vocabularul și gramatica limbei române, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, pînă la începutul al XVIII-lea. Editorul a avut încă fericita idee de a precedea această crestomație printr-o notiță literară în care se găsesc liste comențate de toți scriitorii și de toate edițiunile ce au figurat în acest timp, în cîte și trele provinciile române. Dar adesea el n-a putut face mai mult decît a numi pe un autor sau a menționa cartea lui, fără de indicațiuni precise, fără ca să dea extracte din acea publicațiune. Cauza acestor lacuri

e mai totd-auna chiar acea lipsă de eomunicațiuni intelectuale între țările române, pe care o deplînerăm la începutul acestui articol. Astfel DL Ci-
pariu zice, vorbind de secolul XVI: ' „De scriitorii românești în provin-
ciele danubiane de în acest seclu nu aflăm altă cunoștință, decît că prin-
cipele Eomâniei Neagoe ar fi scris o epistolă către filiu său Teodosiu", igno-
rînd negreșit că cu cincisprezece ani mai-nainte, la 1843, se tipărise în
București, dupe un manuscris dat de domnialui spătarul Antonie Sion,
din Moldova, bibliotecii Sfîntu-Sava din București, *învățaturile bunului
și credinciosului domn al Țarei Rumânești, Neagoe Basarab voevod, către
fiul său Teodosie voevod*, 1 voi. în 8°, de 336 fețe.

Puțin mai jos, autorul *Analectelor* adaoage: „Iar din Transilvania
aflăm următorii scriitori: I. *Coresi* diaconu, din Brașov, care traduse
Psaltirea, și o tipări tot acolo pe la 1560 (<s>au 1562)... Eu o am văzut, ci
se afla în Iași, numai cît unii citează anul edițiunii 1560, alții 1562".

Basiliu Popp, care la 1838 tipări în Sibiu o *Disertațiune despre tipogra-
fiile românești*, lucrată în mare parte dupe note date de dl. Cipariu,
nici că menționează această carte; ceea ce dovedește că pe atunci dl. Ci-
pariu îi ignora chiar și existența, iar în urmă a aflat despre dînsa, fără
d-a o vedea.

20 Biblioteca de la Bistrița însă ne-a procurat mulțumirea a descoperi
un exemplar dintr-această rară carte, poate cea dîntîi operă tipărită în
limba românească, deși data ei trebuie coborîtă cu șaptesprezece sau cinci-
sprezece ani mai în urmă de ani propuși de dl. Cipariu.

E adevăr că domnialui menționează o *învățatură creștinească*, care
25 s-ar fi tipărit în Sibiu la 1546²; dar aceia este foarte înduioasă, și în cazul
probabil că acea *învățatură creștinească* va fi posteroară, *Psaltirea lui
Coresi* rămîne, fără tăgăduială, cea dîntîi carte în care limba română s-a
pus sub teascurile tipografice.

Această psaltire e un volum in 4° mic (18 1/2 cent. -nălțime, 13 cent.
30 lărgime), gros de 79 coaie de hîrtie ordinară fără paginatură, și avînd
signaturile însemnate cu litere slavone, la fața 1 și 8 a fiecării coaie. Exem-
plarului de la Bistrița îi lipsește o pagină de la început, chiar aceia ce poartă
titlul și mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu scri-
soare de mîină. Muzezeala a stricat colțurile paginilor la mai multe locuri.

35 Legătura e cu scoarțe de lemn învelite cu piele neagră.

Este de observat că pînă acum contextul și forma titlului acestei
cărți ne sînt cu totul necunoscute. Nu știm chiar dacă acea primă față
exista pe un exemplar, acum pierit într-un foc, la răposatul profesor Gr.
Săulescu. Însă, dacă poarta cărții ne lipsește, apoi găsim totuși o com-
40 pensațiune la sfîrșitul ei. Beversul foiei din urmă e ocupat de o notă explica-
tivă, tipărită pe 18 linii, cu litere cirilice de mărirea zisă *terția* (16 pun-
turi), astfel precum este și tot coprinsul cărții.

Iată aci reproducerea micșorată a acelei ultime pagine:

¹ în notița literară la *Analectele sale*, p. XVIII.

45 ² Notița liter. din *Analecte*, p. XIX. *Organul luminării*, No. LIV și LV, p. 304, 308.

K „;u a ispito trâ mm t w t c aSuh
m Mu imnrH^k h\$ m^idm^i Mu
ha . nimm mm Ommm mB%omh . mn jf

* ț r * • tu.tffMgiâii i n A h m eiffit A^ -xe

rțmmb , m uik Jâââi|« cfcABsiți» \$ m

cti fzATHfHtrfwB'trrh- ^mkmmhAî
â%oțwrnft cpB'fecKA lift ahba țțmmk

M«* FHINAOjHi * lUHB* pfșiși*iffAtțlHWI^K

Ar putea cineva să-și pună îndată întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească, astfel cum o vorbeau pămîntenii, într-unui oarecare din ținuturile românești, cu vreo doi secolî și jumătate înapoi? sau dacă este numai o cercare nedibace a unui străin, puțin cunoscător al graiului obicinuit printre români, și luptîndu-se trup la trup, fără deprinderi pregătitoare, cu un text slavon adesea turbure și îndoios? în starea actuală a cunoștințelor noastre despre vechile idiome românești, problema este foarte anevoie de deslegat; alte documente autentice ne lipsesc pentru o epocă așa înapoiată a limbei noastre; iar texturile cele vechi alt cronicele sau leatopisișilor au încercat, fără îndoială neîncetate prelucrări, care le fac a fi cu mult mai lesne citește și mai înțelese azi noă decît limba stîngace a lui Coresi. Apoi încă trebuie să cugetăm că graiul s-a desmorțit și s-a limpezit cu necomparabilă răpejune, îndată ce el a început a lua forme mai bine determinate, prin mai deasa lui întrebuițare în scris. Deci, să nu ne prea mirăm de *ciudesmele* limbice ale paginei mai sus decopiate, pe care, pentru mai multă înlesnire a cititorului, o transcriem aici, pe cît se poate mai exact, cu litere latine :

Cu mila lui Doumnezeu eu diaconu Coresi. daca văzui că mai toate limbice au cuvîntul lui Doumnezeu în limba, numai noi rumânii navem. și Hs. zise. Mathei. 209. cine ceteasce să înțeleagă, și Pavel apslu încă scrie la Corintu, 155, că întru besearcăi mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesul meu să grîesc, ca și alalți să învăț de căt ou întunerec de cuvinte neînțelease întralte limbice: — drept aceaia frații miei preouților scrisuvam aceste psaltiri cu otveat. deam scosu de în psaltirea srăbească pre limbî românească. să vî fie de înțelegiturî. și grămîticiloru și vă rog ca frații miei să cetiți și bine să socotiți că veți vedea înșivî că e cu adevăru. vleato 7085.

Citind aceste cuvinte curiozitatea e ațîțată îndată de a ști cine a fost acel *diacon Coresi*, care, înimat de nobila și dreapta emulațiune de a vedea în limba noastră cuvîntul lui Dumnezeu, se ocupă a publica, la 1577, o Psaltire cu otveat, adică cu răspunsuri, cu traduceri de în limba sîrbească, pre limba românească, ca să fie de înțelegătură frașilor săi preușilor și grămăticilor ?

Dl. Cipariu ne procură încă singurile noțiuni ce s-au putut culege pînă acum asupra familiei și persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Bibliotheca Graeca* \ raportă un catalog în care un macedon din Moscopolis? Dimitrie Procopiu, a înscris, în București, la anul 1720, luna iunie, pe toți învățații greci din secolul său și din cel anterior. Printre aceștia, la n^o Vii,

¹ I. A. Fabricii, *Bibliotheca Graeca sive notiția scriptorum veterum Graecorum* etc. Edit. nova curante G. Ch. Harles, Hamburgi, 1808, voi. XI, p. 522.

se găsește un Gteorgie Coressi din Chios, om doct, cu învățături felurite cunoscător al literilor sacre, dar care a scris într-un chip sholastic, f de ordine și cu o judicata puțin dreaptă, asupra mai multor materii teologie și 'altele'. Dl. Cipariu adaoage că sînt cărți d-ale lui manuscr în Biblioteca imperială din Paris².

Apoi de la altul, de la un *Ioan Coressi*, medic din Chios, se găse în opera *Turco-Graecia* a lui M. Crusius³, o scrisoare către Mitrofan III, care a ocupat scaunul patriarhicesc din Constantinopole de două c între 1565 și 1575⁴.

Să mai ajutăm la aceste notiții cu un document ce se află printre cărțile mitropoliei din București, relative la moșia Cucutenii și în care figurează numele de *Goresie*, ca socru al vînzătorului unei silește de c în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hîrtie foarte ruptă și afuma poartă data din martie, anul 7000, adică 1492 dupe Hr.; ceia ce pare dovedi, dacă data menționată nu va fi greșită pe document, că familia *Coressi* era stabilită în Țara Bomânească încă de pe la sfîrșitul secolu al XV-lea.

în ori ce chip, ea trăia acolo cu vreo șasezeci de ani mai în urm Dl. Cipariu însemnează că pentru un *Coresi* logofătul și feciorii lui, se a diplome de la principii Țării Bomânești, Petru, Alexandru și Mihnea, d anii 1567, 1570, 1571, 1581 și 1582. Unde vor fi aceste documente, domn lui nu ne spune, dar din toate acestea putem conchide că familia Coresil originară din Chios, a dat literilor grecești doui învățați, pe Georgie și Ioan Coresi, și că ea, mai din vreme sau mai tîrziu, s-a așezat în țară noi, unde, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a obținut diplome de voveozii români. Dar ceia ce ne interesează mai mult e că, tot pe ace timpuri, în Brașov trăia un diacon din această familie, acum cu to românită, carele, împins de dorul său către patria lui adoptivă, trad mai întîi pe românește o Psaltire, și o tipări la 1577.

Trei ani mai în urmă, la 1580, cînd *jușinul Hrăjilă Lucaci, județ de în cetatea Brașovului și a tot ținutului Brășii*, voi să aibă o traducere *luminetei cărți „Evanghelia cu tîlc”*, pe care după ce a întrebat și în m părți o a căutat, în sfîrșit, a aflat-o în Țara Românească la arhimitropo Serafim în cetatea Tîrgoviștei și o a cerșut cu multe rugăminte de i-o a tră atunci binegînditorul județ o au dat lu Coresi diaconul, ce era meșter învățat într-acest lucru, de o scoase de în cartea sîrbească pre limbă românească împreună și cu preușii de la biserica Șcheilor de lîngă cetatea Brașov anume pop Iane și popa Mihai.

Acea e *Evanghelia românească* care se tipări la Brașov și pentru c județul Hrăjila nu cruță de în averea ce-i era dăruită de Dumnezeu, a da acest lucru⁵.

¹ „Georgius Coressius, Chius, vir doctus, et variae eiudionis, sacrarumque peritus terarum, Scholastica more plura ac diversi argumenti composuit scripta theologica, et varias lucubrations sed pleraque sine ordine et sine recto iudicio”.

² *Catal. des mănuse*, t. II, p. 269, cod. 1373. Notă dupe T. Cipariu.

³ Lib. III și IV. Basel, 1584.

⁴ *Istoria bisericească*, trad. de Geanoglu Lesvioudax. Catalog patriarșilor stantinopolei.

⁵ Vezi în *Analectele literarie*, de T. Cipariu.

în sfârșit se mai găsește și o *Liturghie slavonească* tipărită la 1588, în Brașov, prin silințele Ini Șerban Coresi, fini diaconului, traducătorul *Psaltirei* și al *Evangheliei românești*.

5 într-atîta se mărginesc deocamdată cunoștințele noastre asupra diaconului Coresi, primul tipăritor de cărți românești și asupra originelor familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în țară la noi.

Gestiunea de a ști unde a fost tipărită acea carte, în care figurează pentru întâia oară limba românească] imprimată, lasă puțină îndoială, de vreme ce cunoaștem că editorul ei a trăit la Brașov și mai ales că vedem, 10 trei ani în urmă, tipărindu-se acolo, cu aceleași caractere, o altă carte românească. Un punct care ne deșteaptă mai mult curiozitatea, este a vedea că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, întîlnim literile capitale ornamentate pe care le-am văzut figurînd în cărțile slavonești tipărite la 1507 și 1514, sub Mihnea și ÎSTeagoe vodă, în Țara Eo- 15 mînească'. Inițialele B și P, formate prin împletirea unor linii albe pe fund negru, apar tipărite pe ici și pe colea, în acest volum, pare că ar fi rămășițe cam învechite și stricate din ornamentele xilografice ale frumoasei tipografii ce se aduseseră din Veneția în Țara Bomânească, la începutul aceluiași secol. Cît despre celelalte caractere cu care e imprimată 20 *Psaltirea* de la Brașov, ele sînt de o formă mai groasă, mai nemlădiită și denotază o proveniență germană, căci se știe cum că țara care inventase imprimeria, a rămas mult timp străină la progresele ce folositoarea artă cîștigase în celelalte părți ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecțiunea acestei prime tipografii 25 românești din Brașov, e chiar sărăcia sa de litere și puțină măiestrie a tipografului, carele a zețuit textul slavon și traducerea românească cu aceleași litere și d-a rîndul, fără d-a le deosebi cel puțin prin inițiale și uneori chiar nici printr-un punct sau vreo virgulă; astfel, citirea e anevo- 30 iasă, căci lectorul e oprit la fieșice verset, prin schimbarea de limbă a textului.

Cît despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceia ce se atinge de sensul frazelor; iar limba românească întrebuițată într-însa ne prezintă cuvinte și forme gramaticale demne de un studiu adîncit.

35 **INU** este intențiunea noastră de a intra aci în analiza amănunțită a limbei ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulțimea de cestuini filologice ce s-ar ridica într-o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiții bibliografice, și apoi avem convine- 40 țiunea că nu vom putea elucida cu mai multă măiestrie decît dl. Cipariu, acele faze gramaticale prin care a trecut graiul nostru în timpii strămoșești. Voim numai, dintr-o răpede privire asupra limbei lui Coresi, care poate să fie limba compatrioților săi contemporani, dintr-o comparațiune a ei cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori, mai bogați în monumente literare, să tragem vreo cîteva idei generale asupra 45 influenței ce au exercitat dialectele slavone în țările unde s-a vorbit și se vorbește românește.

Cu istoria de temeii, noi vedem că secolii îndelungi, și adică clăpă pînă la al XIII-lea dupe Hr., românii și bulgarii, uniți sub același sceptru au format o singură putere, în care se deosebeau într-adevăr două națiuni dar unite prin aceiași religiiune, prin aceleași interese. Că ele vorbesc fiecare limba sa părăntescă, ni se pare a fi un fapt fără îndoială; dar ia că ele își făceau ne-ncetate împrumuturi și schimburi de forme și de vint, ne vine lesne a crede; căci care e națiunea, care e omul care să ia și să nu dea ceva celui cu care e în necontentită relațiune? Crede dar că, în limba română, e o primă înrîurire slavonă consacrată de secol temeinică, radicală, exercitată atît prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbei, cît și prin forme gramaticale și sintactice, pe care nu le putem sustrage din limba noastră fără de a strica însuși caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr-o primă infiltrațiune de slavonism, rămase încă mult mai latină decît cum o vorbim noi astăzi. *Psaltirea* lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Cîte ziceri, structuri de fraze curat latine, pe care noi le-am pierdut în urmăreala adevăr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezentă intențiune bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă o învederată alterațiune, un amestic pernicios, care schimbă oarecum caracterul limbii și o înăbușește sub o mulțime de străinismuri slavone. Iată cum aceasta se întîmplă.

Cînd românii simțiră trebuința a avea cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, cînd voriră să înțeleagă ceia ce se zice în biserică, spre a se de eresurile și de dogmele nouă ce reformatorii calvini se cercau a le introduce în cărțile sînte, cînd în sfârșit domni cu inimă română ca Mihail Viteazul, ca Mateiu Basarab, ca Vasile Lupu voriră ca ordinele lor să înțeleze de toți supușii și începură a scrie cărți și hrisoave românești atunci preoții, grămăticii și logofeții însărcinați cu traducerea română a scripturilor slavone, întîmpinară neapărat o mare greutate de a exprima pre limba necuitivată și cu totul poporană a românilor, atîtea idei în ordine mai înălțată. Vocabularul uzual și casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serveau de cînd, în biserică și în cancelarii, domnea limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, speculativă, doctrinare, diplomatice și administrative ce i se impuneau acum din nou în această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicerile și mulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau, și astfel nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuși spiritul și morala se revelau poporului, astfel gîndurile *libertatea, sperarea, amorul, onoarea*, ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al Bomâniei, deveniră pe limba învățaților *slobozenia, nădejdea, dragostea, cinstea* slavonilor; astfel *legea, mila, misericordia, victoria, forța*, pe care negreșit le-au cunoscut mai de aproape colonii romani din Dacia, deveniră, ca la slavoni, *pravila, vina, izbînda și sila*.

Acî dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărților bisericesti și a limbajului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două-sute de ani și mai bine, dar n-a pătruns tocmai așa adînc în limbă, ci există numai ca un vâl supt

¹ Vezi *Revista română*, voi. I, 1861, p. 816 et sq.

pe care o mînă măiestrească poate să-l ridice cu discrețiune, și îngrijire, fără de a altera întru nimic adevăratul caracter al limbei naționale.

Tot astfel a fost, dar și mai superficială, influența exercitată, în cei

- 5 oficial al românilor din Principatele dunărene. Administrațiunile rusești care ne adusesse *priJcazaniile, otnoșeniile, raspiscele, opisele* și alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat pentru cîtva timp, aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într-o singură zi, limba românului rebelă la asemenea neologisme neapropiate firei sale. Dar rusismele nu au fost in-
- 10 troduse numai în limba cancelariilor; am avut chiar scriitorii de talent, mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce uneori *ad litteram* din rusește, și trebuie să mărturisim, fără spirit de părtinire, că acele inovațiuni nu sînt produsele cele mai nemerite ale stilului lor. Totuși, această influență n-a existat decît o zi, și îndată a și pierit, asemenea, printr-o
- 15 stăruită cultivare a limbei vom vedea dispărînd dintr-însa ce mai mare parte a elementului slavon, ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea și XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, și chiar să nu voim a șterge urmele înrîuririi primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dînsa, va dispărea și limba română cu caracterul său
- 20 propriu și constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neo-latină formată sub o influență diferită de aceea ce au predominat la formarea limbilor neo-latine din Occident, surorile ei: provensalii, italienii, francezii, spaniolii, portughezii au urmat, în dezvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de cea în care, de la început, a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte ele-
- 25 mente, alte influențe au determinat modificările limbei latine la dînșii; altele cu totul au fost la noi. Să nu voim a croi dar limba noastră pe tipare neasemuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de dezvoltare ale lor, ci mai bine să studiem cu atențiune cum s-a strecurat elementul modificator la noi, și cînd voim a ne curați limba de străinisme, să ne
- 30 ferim în totdeauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voiește a purifica limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreo dată a reda cu totul limbei noastre, caracterul ce-l avea dînsa mai-nainte de secolul al XVI-lea; în multe cazuri aceasta ar fi și pernicios, căci astfel am sără-

35 ci-o de multe forme nimerite și elegante ce s-au putut adopta în urmă; dar iar, înavușind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleșirea slavonismelor, n-ar fi oare spre folosul limbei și spre înfrumusețarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuți, multe fericite și expresive cuvinte și forme, pe care timpul și influențele străine ne-au făcut a le uita?

Spre a da un exemplu, atît de grațiile cît și de sărăcia limbei românești celei vechi, vom cita un psalm din traducerea lui Coresi, lăsînd în lătura textului slavon, care pe tot momentul se amestecă cu tîlcul cel

40 românesc. Iată cum sună *Cîntarea lui David de Ieremia, 137* :

La răul Babilonului, aciaa șezum, și plînsem, cînd pomeniam Sionul. în salce pre mijloc de ia spînzurîm organele noastre.

Că aciaa întrebări-ne prîdătorii-ne cuvintele de cîntări și dou noi în cîntare.

Cîntați noao de cîntecele Sionului.

Coum cîntavrem cîntarea Domnului în țari striini.

Să oultare tine, Iers-lime, oultatî fie dreapta mea.

Să lipeascîse limba mea de grumazul meu să nu pomenivoi să nu ainte pomenivoi Iers-limul ca începutul veseliei meale.

Pomenește, doamne, fii Edomului în zioa Ier-slimului, ce z deșertați, deșertați, pînî la ourziturile ei.

Fiele Babilonului măratele. Ferice de cel ce dă ție darea ta datai noao.

Ferice cine prinde și frînge tinerii tăi de pîiatră".

Ac i vedem unul din cele mai vechi texturi în limba română, și c toate probabilitățile, cel dîntî pus sub tipar. Cititorul va observa l cu cît limba dintr-însul este deosebită de acia pe care o vorbim noi tăzi; însă, spre a pune în vedere o epocă intermediară a dezvoltării lim noastre, vom prezenta un extract dintr-un manuscript în folio, ce se tot la Bistrița, și care conține psalmii scriși cu litere cirilice cursive limbele slavonă și română, și însoțiți cu un comentariu. Acest volum e cedat de o precuvîntare adresată către episcopul de Bîmnic, kir Ilia de *Alexandru dascăul*, care, la sfîrșitul cărții, pune această notă latină: 2, Hunc librum scripsi ego ex lingua race, in lingua valachica, Alexandru Preceptor. Anno Dni. 1697. ms. sep. die 26".

Iată tot acel psalm 136, <sic> precum el este tradus în v mul citat:

„La răulii Babilonului acolo ședeam și plîngeam, adueîn amintea de Sion.

în salcia pe mijlocul ei spînzurăm organele noastre.

Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi, și carii ne c de cîntare.

Cîntați noao din cîntările Sionului.

Cum vom cînta cîntare Domnului pre pămînt străin.

De voi ouita pre tine Ier-slime, ouitată să fie dreapta mea.

Lipascăse limba mea de grumazii miei, de nu te voi po pre tine.

De nu voi pune da naintea Ier-silmul ca întru începutul ve meale.

Pomenește, D-mne fecioarii Edomului în zua Ier-slimului.

Carii zicea deșertați, deșertați pană în temeliiile lui.

Fata Babilonului ticăloasa.

Fericit carele va plăti ție datoariia ta, care dedeași noao.

Fericea de cela carele va lua si va zdrobi tinărei tăi de pia

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparațiune traduce psalmilor făcută de diaconul Coresi cu celelalte psaltiri românești rite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparați ale tuturor texturilor mînești ar revărsa multă lumină asupra limbei noastre. Venera T. Cipariu a pus cu mult succes întîia piatră la o lucrare de felul a

Filologii români n-au decît a-l imita și a întinde mai departe studiile și investigațiile lor.

5 Mai-nainte de a termina acest capitol, vom face încă mențiune și despre două psaltiri manuscrise, text slavon cu traducere românească, ce se afla la Bistrița.

Una e de format în 4°, și poartă data 7205, adică 1697, din Bîmnicul Vîlcii; cealaltă în folio, mai modernă și ornată cu miniaturile lui Hristos și lui David și cu alte multe decorațiuni făcute cu condeiul și cu culoarea verde, într-un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici grațios, [are io scris deasupra că e lucrată de *Popa Fior, dascălu de la școala domniasca.*

Interesul acestor manuscrise pierde dinaintea tipăriturilor din aceleași epoce și anterioare. Sînt însă la Bistrița și alte multe cărți scrise de mîna și tipărite, care merită a atrage băgarea de seamă.

București, 1861

STUDIILE ISTORICE ÎN TARA NOASTRĂ

Studiile istorice pentru orice popor în general, și mai ales pentru o națiune ca a noastră, ce-și datorează astăzi existența și privilegiile politice, în mare parte vechilor ei drepturi istorice, trebuie să fie din cele mai importante preocupări ale sale. Din nenorocire la noi, mai seamă de cîțiva ani, le vedem, spre paguba țării, cu totul înlăturate și nici guvernul nici publicul nu contribuiesc întru nimic a încuraja și a stimula aceste studii de o gravă importanță pentru instrucțiune și moralizarea poporului nostru.

Anul trecut o comisiune a fost însărcinată de Ministerul Cultelor să redige un proiect pentru formarea unei societăți istorice, care ne-ar fi sîrit, procedînd după un plan metodic și avînd la dispoziție sa mijloace necesarii, ar fi putut da acestor lucrări o întindere mare, o înaintare pe pede și regulată. Dar în timpul de față, grijile și întrigele momentului pe oameni să uite chiar și consolidarea unui viitor mai pufin agitat poate că de aceia și miniștrii ce și-au trecut cu iuțea portofoliul *strucției publice*, au pus cu totul la uitare proiectul de societate istorică și literaria, spre a-și petrece timpul învoindu-se sau sfădindu-se cu a dașii moșiilor mănăstirești. Nobilă misiune a ministerului ce reprezintă și dirige cultura și moralizarea publică !

Admitem însă pentru un moment că deocamdată organizarea unei asemenea societăți și stabilirea unui institut savant permanent ar susține anevoinți și poate și întîrzieri, dar trebuie oare pentru aceia ca orice cercare, orice inițiativă a guvernului să lipsească în ramura studiilor istorice, puțin lucrativă de sineși? Lipsescu-i oare fondurile? lipsesc mijloacele?

Tot în anul trecut adunarea legislativă a votat suma de o sută mii lei pe an pentru publicări istorice, și pe cît ținem minte, d-nii deputații erau dispuși a întinde astă sumă pînă la trei sute mii lei, dacă Ministerul Cultelor de pe atunci n-ar fi refuzat acest însemnat adaos.—Iată că fonduri n-au lipsit. Dar chiar și acea sută de mii de lei, în ce a oare întrebuițată? care sînt operele istorice publicate dintr-acel fond?

Banii negreșit n-au rămas printre economii, dar scopul destinat lor n-a fost deloc atins, și greșala principală întru aceasta este că în loc de a dispune de acel fond, atît de mărginit, după un plan precugetat bine chibzuit de mai-nainte, el a fost în mare parte, credem, risipit

15 Academiilor Române, și în care s-a utilizat exemplarul, »*TMi . ' i ^ ^ TM ^ i P-tre tipăriturile* azi încă, este cel mai complet din a l n S e T S ^ t o ^ S ^ TM * menționat, care este deus la BibUoteca Statnhfi 3 £ * S C U R C H A T T E : adică cei Biblioteca Academiei Române, i m p r ^ r TM s, ce a intrat în Al Săulescului pare a fi definnm7pTerdut * răposatului episcop Dionisie al Buzăului

premierii acordate după eventualități și în răsplătiri poate chiar puțin proporționate.

ISTU putem presupune că în viitoarea sesiune camera va fi mai puțin îngrijită de importanța răspîndirii cunoștințelor istorice, și sperăm chiar că prin concursul delegaților de peste Milcov, suma destinată pentru lucrări istorice și literare va crește în raport cu suma veniturilor ambele țări unite, și ca o mai serioasă preocupare de cultura și de viitorul nației române.

La asemenea caz, socotim că Ministerul Instrucțiunii Publice ar trebui să elaboreze îndată un proiect de societate istorică, literară și științifică, după un plan întins și apropiat cu ideea deplină unirii a ambelor Principate, iar pînă la întemeierea acelei societăți, să înceapă îndată un număr de lucrări istorice folositoare, carele vor servi în urmă de bază viitorului institut și vor fi continuate de dînsul. După importanța lucrărilor, ele să fie predate asupra unuia sau mai multor oameni competenți cari să primiască de la guvern o remunerare modestă, și căror să li se dea toate mijloacele de a face cercetările trebuincioase prin țara și chiar prin străinătate. Erezultatele lucrărilor s-ar tipări cu fondul alocat pentru aceasta și astfel negreșit izvoarele istoriei noastre s-ar înavuți chiar din întîiul an al întreprinderii cu o mulțime de lucrări folositoare, ce ar fi continuate în anii viitori, spre a forma tezaurul istoric al patriei.

Am încercat în lista următoare să însemnăm unele chestiuni istorice mai importante cu a căror prelucrare s-ar putea începe această serie de opere și de culegeri menite a elucida, sub felurite puncturi, istoria țărilor române.

Epigrafica. — Se vor aduna toate inscripțiunile grece și romane din Dacia, atît cele publicate cît și cele inedite, confruntîndu-se cu originalele; ele vor fi clasificate după un ordin logic și se vor publica în facsimile reduse, cu comentarii explicative. Două persoane însărcinate cu această lucrare, vor vizita localitățile din Eomânia unde se află asemenea inscripțiuni, se vor pune în relații cu muzeele din străinătate și vor consulta cărțile speciale asupra acestor materii.

Numismatica. — O lucrare de acelaș fel se va face de către două alte persoane, asupra monetelor și medaliilor din orice epocă atingătoare de țările române. Desemnarea monetelor va trebui să fie foarte îngrijită și gravura executată pe oțel. — Aceste două colecțiuni vor lăți și vor lămurii foarte mult cunoștințele noastre asupra epocelor anterioare așezării Principatelor Valachia și Moldavia.

Cronografia. — Se va începe publicarea unei colecțiuni pre cît se va putea mai completă de cronici naționale din țările române, aflate atît în țară cît și în străinătate, scrise atît românește cît și în alte limbi. Persoanele, în număr de trei sau patru, însărcinate cu astă lucrare, vor publica într-o edițiune corectă și frumoasă, toate cronicile țărilor românești, alăturînd traduceri la cele ce vor fi în alte limbi.

Istoriografia. — Se vor tipări într-o bună și splendidă edițiune toate operile istoricului nostru N. Bălcescu, și mai cu seamă *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul*, pe care o moarte prematură l-a oprit de a o termina și de a o pune sub tipar. Eomânia datorează această onoare băr-

batului care o a înzestrat cu un așa frumos monument ridicat gloriei sale rezbelnice.

Diplomatica. — Se va începe a se face o colecțiune de acte oficiale (hrisoave și urice), atingătoare de istoria și de instituțiile vechi ale țărilor românești, culese din Arhivele statului, mănăstirești și particulare și din publicări anterioare. Se vor aduna și documentele ce se vor putea dovedi prin arhivele și bibliotecile din străinătate, formînd astfel un tezaur diplomatic dupe un plan uniform și în care actele în limbi străine vor figura transcrise cu esactitate în limba lor originală și însoțite cu traduceri românești. Această lucrare întinsă va cere concursul a cinci sau șase persoane cel puțin.

O comisiune specială ar putea fi formată spre a culege actele cele mai importante atingătoare de chestia mănăstirilor închinatelor din Principatele Unite. Ea s-ar ocupa cu redigerea unui memoriu complet în care această chestie ar fi expusă cu claritate și veridicitate, bazîndu-se pe acte și documente. Tipărirea s-ar putea face în limbile română și franceză.

Administrațiune. — Se va publica o edițiune comentată a *Gondiceii de socoteli Vistieriei sub Constantin vodă Brîncoveanu*, care se află păstrată în arhiva statului din București. Această publicare ar vărsa lumină asupra chestiilor administrative așa de obscure pînă acum în trecutul nostru. O singură persoană ar fi de ajuns ca să îngrijească publicarea.

Legislațiune. — Se vor retipări în edițiuni comentate: 1° *îndreptarea legii tipărită în Tîrgoviște* la 1652 și 2° *Cartea românească de pravili împărătești, tipărită, în Iași* la 1646. Aceste două vechi legiuri ale lui Vasilie vodă Lupul și Matei vodă Basarab merită a se face mai cunoscute publicului, spre a se vedea într-însele după ce principii se da justiția în țările române în trecut. Oameni speciali în jurisprudență și eclesiastici <3onoscători de dreptul canonic, vor fi însărcinați cu această lucrare.

Arheologia. — Se vor începe a se lucra monografiile asupra mănăstirilor celor mai însemnate din țările române, tractate din punctul de vedere istoric, arheologic și bibliografic, care vor fi însoțite cu stampe explicative frumos lucrate. Pentru aceasta se vor consulta actele vechi ale mănăstirilor în chestiune; se vor face desemnuri în culori foarte exacte după toate monumentele și anticuitățile ce ele conțin, spre a se lămurii printr-însele mai bine descrierile arheologice. Aceste monografii ne vor face a cunoaște starea de cultură a artelor și a industriilor în trecut; arhitectura, pictura și sculptura pe piatră, pe metal, pe lemn sau pe os, argintăria și bijuteria, țesătura stofelor și broderiile, arta tipografică și cea a gravurei, paleografia și miniatura pe manuscrite, în fine toate artele și toate măestriile casnice își găsesc locul într-aceste descrieri arheologice pe lîngă care se adaugă uneori și elucidarea unor puncturi controversate de istorie, care vin de se explică *prin actele* și monumentele mănăstirilor.

Arhitectura. — Se va face o lucrare specială asupra *bisericii episcopale de la Curtea de Argeș*, cel mai frumos monument de arhitectură din țara noastră, și poate chiar unul din capetele d-operă ale artei bizantine, într-acea lucrare va intra descrierea și desemnarea tuturor amănuntelor arhitectonice și decorative ale acestui monument, avînd tot deodată în vedere restaurarea și conservarea sa, precum și recluderea

palatului episcopal într-un stil care să nu prezinte trista înfățișare a celor mai multe restaurări moderne de monumente vechi din țara noastră. Omul special însărcinat cu această interesantă lucrare, ar trebui să se ocupe și cu turnarea de modele de ipsos după ornamentele monumentului, care se constituie un muzeu de decorațiuni, mai demne de imitat de cât figurile de ipsos cu care vedem ticluite și împestrițate casele ce se zidesc acum în capitală.

Iconografia, — Se va începe a se lucra o colecțiune de portretele tuturor domnilor țărilor române cu familiile lor și ale personajelor însemnate din istoria patriei, care se vor decopia după picturile murale din biserici și din orice alte izvoare figurate se vor găsi în țară și în străinătate* Aceste portrete, de o parte, copiate în mărime naturală, vor forma un muzeu istoric; de altă parte, reduse în proporțiile unui album, se vor tipări cu colorii.

Literatura (*Traăițiuni orale*). — Se vor aduna și se vor publica toate cîntecele poporane ale românilor din Dacia, din Mesia și din Macedonia, în formele lor originale și cu comentarii. Colecțiunea D-lui B. Alecsandri se va reproduce, servind de bază lucrării. Totdeodată se vor aduna și se vor publica și legendele poporane în proză (basne, proverbe,, ghicitori, superstițiuni și alte tradițiuni). Una din cele trei sau patru persoane însărcinate cu această culegere, va călători printre românii de peste Dunăre spre a aduna cînticele și tradițiunile lor. O asemenea lucrare e d-o mare importanță pentru istoria limbii, a credințelor și chiar unor evenimente politice ale nației române.

Muzica. — Se vor aduna și se vor publica melodiile poporane ale românilor, cu studii asupra instrumentelor lor de muzică, avînd în vedere o lucrare specială asupra muzicii naționale.

Filologia. — Colecțiunea de exemple de limbă și de stil românesc din secolii trecuți, alcătuită de dl. *Timoteu Cipariu* de la Blaj, sub titlul de *Analecte literare*, fiind o lucrare din cele mai interesante pentru studiul istoric al dezvoltării limbii române și această carte fiind rară, guvernul român ar putea invita pe D. Cipariu a publica o a doua edițiune din această carte, mai complectă și adăogată cu exemple literarii din epocile mai moderne. O asemenea carte ar aduce cel mai mare folos fiind răspîdită în școlile române, și încurajarea dată de guvernul nostru culturei fraților ardeleni, ar fi un puternic legămînt de înfrățire.

Traduceri istorice. — Sînt cărți scrise în limbi străine care au mare interes pentru istoria noastră, și raritatea lor precum și neputința de a face din tot omul un poliglot, cer ca să le avem traduse în limba noastră. Printre dînsele vom deosebi deocamdată vreo patru opere a căror răspîndire în publicul român ar fi de un mare folos. Guvernul ar putea să însărcinase deosebite persoane cu traducerea cărților următoare : 1° *Istoria Valahiei și Moldaviei scrisă în limba germană de I. Ch. Engel*, 1804, Halle. — 2° *Descrierea geografică și etnografică a Daciei transalpine, scrisă asemenea în limba germană de F. I. Sulzer*, 1782, Viena. — 3° *Istoria revoluțiilor moderne din Valahia, scrisă italienește de Del Chiaro*, 1718, Veneția. — 4° *Călătoriile în Valahia Moldavia și Moscovia ale patriarhului Antiohiei Macarie, scrise arăbește de arhidiaconul Paul din Alep*, (XVII secol) și

" * t u ^ S S i a fi acut aci o « * > % ^ £ ^
orfnle ceVar putea «ace în ta momenttl
O, învederam că toate acestea se pot to ee™ £\

române.

O eră de renaștere și civilizație s-a deschis țării noastre. Națiunea* română, pusă pe calea cea mare a progresului, trebuie să dobândească toate elementele necesarii ca să meargă înainte și să ajungă la putere, la

5 mărire și la prosperitate. Elementele care pot pregăti și întemeia acest mare viitor al naționalității române sînt ideile și cunoștințele serioase în științe, litere și arte. Băspîndirea ideilor pentru dezvoltarea spiritului și formarea înimei, va aduce țara noastră la o adevărată civilizație.

Această singură dorință a îndemnat la publicarea *Revistei române*

10 *pentru științe, litere și arte*, care acum intră în al doilea an al aparițiunii sale.

De la început, redactorii ei au fost departe de a crede că vor putea singuri dobîndi toate rezultatele dorite. Dar credința că scopul acestei lucrări va fi aprobat și încurajat, îi a făcut cu dreptate a spera că toți bărbații eminenți prin luminile și științele ce posedă, vor da modestei

15 lor încercări, o întindere și o însemnătate mai mare. Printr-un asemenea concurs puternic, *Revista română*, deviind un centru de activitate intelectuală al Eomâniei, va putea fi o operă adevărat națională și un mijloc însemnător de civilizare pentru patria noastră.

Unirea frumoasă în dorințe și în lucrare a mai multor persoane,

20 cu gînd de a pregăti țării acest mare viitor, prin întinderea și răspîndirea instrucțiunii, va fi o mărturie învederată de concordia, activitatea și patriotismul românilor.

Această cugetare le dă curagiul a se adresa către bărbații de litere și de știință din țările române cu o deplină încredere că vor bine voi a

25 răspunde apelului ce fac la luminile și cunoștințele lor și nu vor refuza a conlucra la o operă ce are de unic scop, dezvoltarea și prosperitatea națiunii române.

PÎNĂ LA MĂNĂSTIRE!

Publicul din Țara Eomânească, începînd de la clasele înalte și minate în care se recrutează magistratura, pînă la treptele cele mai înjos și mai degradate ale făcătorilor de rele, cunoaște astăzi bine că ant mănăstire Snagovul, așezată la patru ore distanță de București, este lio rită de condica penală a țării spre a servi ca loc de închisoare pentru v novații, ce n-au meritat pedeapsa mai grea a muncii la ocele de sare s la porturile dupe malul Dunării. Cititorul nostru s-ar putea dar aștep a găsi într-aceste pagine vreo disertațiune juridică, economică sau un nitară, asupra sistemelor penitențiare, ori cel puțin o povestire mai m sau mai puțin romantică care să aducă aminte, sub colori mai veștede mai pălite, *I miei Prigioni* de Silvio Pellico sau *Le dernier jour d'un c damne* de Victor Hugo.

Ne grăbim de la început a-nlătura asemenea prepusuri și decla răm că, din cîte vom spune aci despre actuala închisoare, foarte puțin vor avea raport la locuitorii ei de acum. O predilecțiune firească ne-mpin în veci a căta în trecut, și poate că morții ce și-au lăsat numele lor acel cucernic locaș de jale, vor ști a ne aminti, din zilele lor depărtate fapte și datine, dacă nu mai veselitoare, cel puțin mai strălucite și n mărețe decît furțișagurile triviale ale arestanților ce calcă astăzi osem tele și suvenirele lor.

Găsim o plăcere nespūsă a străbate tărîmul patriei, cercetînd pe tot locul umbrele și amintirile strămoșilor noștri; ici o cruce de piatr părăsită într-un cîmp pustiu, comemorează o faptă vitejească sau o cru răzbunare; colo, o vechie capelă poartă, în inscripțiunea, în portretele în odoarele ei, lucrute fără artă, urma pietății și a dărnicii anticilor v vozi; mai dincolo, cîteva ruine de ziduri uriașe, o sfărămătură de ce țuie, un părete de vechi palat șoptesc înimei pe tăcute, numele glorioa ale lui Traian și ale eroilor ce au urmat tradițiunea lui de onoare pe p mîntul românesc. Astfel, la tot pasul, colinda noastră iscoditoare se opre cu o plăcută și cuvioasă mirare, dinaintea acelor prețioase sau faln amintiri, care din adîncimea secolilor, se-nalță uriașe peste mărunțim

noastră actuală. Dorul nostru s-avîntă printre răstimpii trecutului, pe cînd privirea ni se preumblă prin luncile și pe plaiurile țării noastre, mar-
ture încă elocvente ale atîtor întîmplări felurite. Adesea dar, și cît de des
se poate, căutînd impresiuni așa de-nvietoare, părăsim cetatea și zilnici-
5 le-i supărări, ca să cerem de la cîmpii mari, de la munții răcoroși și de la
vechile locașe ce stau răsipite printr-însele, destăinuiri din vremi de res-
triște și de glorie ce au fost și nu mai sînt.

Deci, în anul trecut, pe o frumoasă dimineată de vara, apucaii, fără
țel hotărît, calea Ploieștilor. Pentru cel ce are a se conforma la o a duoua
10 citațiune a tribunalului de Prahova sau care vrea să-și tîrguiască lîină
ori chereștea de la munte, înțeleg că nimic nu poate fi mai folositor, mai
comod și chiar mai plăcut decît acea măiestrită șosea care, din grădina
de la capul podului Mogoșoaiei, se-ntinde ață pînă la bariera Ploieștilor,
și care-l duce drept ca glonțul, în trei patru ore, fără piedică, fără tur-
15 burare, în capitala județului despre munte. Dar pentru mine, călător cu
gusturi nețărnumrite și setos de a cunoaște țara cu tăinuitele-i comori,
de a răsufli într-înșă gemătul din urmă al trecutului ce se ascunde prin
locuri uitate de civilizarea modernă, mărturisesc că acea linie monotonă
ce-și destinde așternutul său gronțuros de petriș gălbui, peste țarine și
20 livezi, covîrșind văile și scobind dealurile spre a nu se abate de la nivelul
său drept și uniform, acea coardă nemlădiită și disgratioasă, întinsă fără
gust pe d-asupra capricioasei naturi, îmi pare un ce anormal, nesuferit,
puțin firesc și absurd, care despodobește natura, fără d-a face onoare
imaginațiunii, bunului gust și dreptului simț ale omului. Dovadă despre
25 adevărul acestei cugetări, am chiar nespusul urît ce mă stăpînește îndată
ce trăsura începe a mă legăna într-un chip monoton, scîrțîind pe suprafața
netedă a unei bune șosele. Atunci simțirile oricărui călător ajung a se
amorți; ochii se obosesc din lipsa de varietate, urechile se învață a răsuna
ca o pîrîitoare, nările se-năbușesc de pulbere, glasul se oprește în pieptul
30 îngreuiat, și o prostatică aromeală stăpînește toată firea nenorocitului
călător ! Atunci, el doarme, el sforăie ! Eămîneți sănătoase, impresiuni
vii și variate ! Pentru somnoros natura n-are priveliști încîntătoare, su-
venirele trecutului rămîn mute d-alungul căii. Cîte odată numai, cînd
surugii pornesc într-unui din aceste desghinuri fantastice care dau, pînă
35 la oarecare punct, o idee despre pornirile furtunoase ale zeului Odin, în-
curîndu-și armăsarul ager cu nenumărate picioare, atunci numai, somnul
e întrerupt cu spaimă de mișcările șovăite ale trăsorei, alunecînd de la o
muchie a șoselei la alta, ca o coasă ascuțită într-un răzor de finețe.

Aceasta nu era sub nici un cuvînt, temerea ce mă preocupa în ziua
40 călătoriei mele către Ploiești, căci ticniții căișori vineți ce-mi trăgeau
brîscă, nu se puteau asemăna întru nimic cu zeiescul fugaci, și singura lor
vină era d-a se clăti cu o mișcare lîină și cumpătată care mă îndemna pu-
ternic a mă da cu totul plăcerilor puțin ispititoare ale zeului Morfeu. Pe
cînd efectele soporifice ale șoselei, în luptă cu a mea stăruiată curiozitate
45 de călător deștept, începuse a lua proporțiuni învingătoare, ca la trei ore
de București, dincolo de satul Tîncăbeștilor, acolo unde, pe dreapta,
este o mică circiumă țărănească, deodată mi se deschise în față un drum
frumos și larg, un drum al lui Dumnezeu, ce șerpua printre păduri stu-
foase ca un covor de iarbă fragedă și măruntă, scăldată p-alocurea de

băltise răslățate, ce se adunase din apele de ploaie. Instinctul meu
barbar, căci astfel mulți vor zice, mă-npinse a lăsa îndată nevoiașă șose-
și intrai cu inima încinsă de dorul liberei naturi, într-acea minunată du-
bravă.

„Ce absurd e uneori omul în judicata sa!” îmi ziceam eu în min-
acum, cînd un pămînt moale și umed, ca o cale șerpuită de pe răsfrî-
gerile tărîmului, înlocuise, sub roatele trăsorei, asprimea scîrțîitoare
prăfuită a drepteii și înțelenitei șosele. „Ce absurd e omul! el pretin-
că a înaintat, a propășit, s-a civilizat, născocind nouăle mijloace de com-
nicațiune! Dar care e oare scopul progresului, a civilizațiunii, dacă n-
este de a lăsa omului independența cea mai largă în faptele, în gustur
și în cugetările sale? a răspîndi peste toată lumea libertatea cea n-
întinsă? Nu este oare mai liber omul cînd, cu organele ce i-a dat Du-
nezeu la nașterea sa pentru umblare, el străbate întinderea, dupe cum
trece prin minte, oprindu-se unde vrea, cotind unde-i place, alergî
cînd îi abate, odihnindu-se cînd se simte obosit? A trebuit însă mai în-
ca el să renunțe în parte la această neatîrnare spre a se da în sarcina un
dobitoc, spre a se pune la dispozițiunea lui, încălecîndu-l sau cărîndu-
dupe un bou ori dupe un cal. Negreșit se poate zice că dobitocul, fi-
și el o creatură cu viață, avînd instincte, gusturi, dorințe și aplecări a
sale, omul și l-a luat mai mult ca un tovarăș, ca un ajutor. în adev
calul care, precum a zis marele Buffon, *e cea mai nobilă conculstă ce o*
a făcut vreo dată asupra naturei, pare a lua parte la toate plăcerile
la toate nevoile soțului său omenesc; ager și cutezător în războaie,
înfurtă, împreună cu călărețul, toate primejdiile, aprinzîndu-se ca
la zgomotul armelor, la lucoarea împușcăturilor, la fumul prafului,
privirea singelui! Dacă omul e împins de o patimă amoroasă, dacă al-
gă ca să se arunce în brațele iubitei sale, vezi cu ce foc, cu ce mînd
cu ce falnice nechezaturi îl duce armăsarul său, scăpărînd din copită
spumegînd sub frîne. Apoi iar, dacă pe sărmanul surugiu, vreo jale
cوپrinde, cine va fi mai simțitor la a sa durere decît caii săi credinci-
cărora le spune el fugînd :

« Mișcă băiete, mișcă șeoase !
Sfărîmă-mi gîndul cel necurmat;
Zdrobește-n mine slabele-mi oase
Ce tristu-mi suflet îl țin legat,
în fuga mare, te poticnește
De-mi rupe capul aci pe loc;
Mergi, zboară colo unde-m zîmbește
Al nesimțirii vecinie noroc !»

Dar însă, nu credeți pe simplul surugiu român care poate fi în-
novățit de a nu cugeta întocmai ca un om civilizat; apoi, adresați
către clasicul Bacine, către poetul cel mai corect, și cel mai cultiva-
toate privințele, și chiar dînsul vă va zice, vorbind despre caii răp-
tului beizade Ipolit:

« Ses superbes coursiers, qu'on voyait autrefois
Pleins d'une ardeur si noble obeir â sa voix,
L'oeil morne maintenant, et la tete baiss^e,
Semblaient se conformer â sa triste pensee».

Din toate acestea conchidem că, precît dobitocul e un tovarăș plin de compătimire, un prietin intim și simțitor al celui ce, din simplă îngînfare, i se zice stăpîn, omul, încrezîndu-i sarcina trupului său, nu i se robește cu totul, ci mai mult se învoiește cu dînsul ca cu o ființă eăria-i place a jertfi chiar și parte din neprețuitul dar al neatîrnării sale. Pînă aci toate merg destul de bine, dar cînd omul, regele naturii, ajunge a-și încrede soarta, unei simple puteri brutale, care nu judică, nu cugetă, nu simte, ci merge mereu nainte, zdrobind toate în preajmă, fără socoteală, fără conștiință; cînd el se face sluga unei căldări cu apă clocotită care tîrăște orbește dupe sine sufletele omenești, și nu cunoaște altă lege mai naltă, altă strună mai puternică decît două șine de fier așternute pe căpătîie de lemn; cînd omul, într-un cuvînt, 'clădește cu cheltuieli și cu sudori colosale drumuri de fier, spre a se transporta pe sine, ca o surcea fără preț, lepădată în voia nesocotită a elementelor, atunci, eu
15 unul, declar că omul și-a pierdut cel mai scump odor al inteligenței sale, raza luminoasă ce-l aseamnă cu dumnezeirea, simțul valorii și libertății sale; el s-a înjosit pînă într-atît încît s-a făcut chiar unealta, jucăria, robul materiei brutale și, în loc de a păși în calea progresului, în loc de a înainta spre civilizare, cum pretind cei mai mulți, mie, mi se pare curat
20 că el s-a cufundat de sineși în cea mai umiltoare netrebnicie și s-a degradat, nesocotitul, la cea mai tristă barbarie!"

Cu acest puternic raționament, — care, sper totuși că nu va opri de a se realiza linia ferată de la hotarele Bucovinei la Galați, și de acolo, poate, pînă la trecătoarea Jiului, — cu acest tare raționament și cu altele de o dialectică nu mai puțin strînsă, era preocupată'mintea mea, pe cînd trăsura străbătea încetișor pajiștea înverzită în care intrasem cu atîta bucurie. Și într-adevăr, totul în preajmă era încîntător; înalții stejari, pătruși de luminile soarelui de vară, prezentau în bolțile lor'răslătate, toată scara fețelor smarandului, de la frageda verdeață a mugurului pînă la negrul întunecat al tulpinei, O atmosferă de balsame răcoroase învia suflarea, și șoapta frunzelor, ușor cletinate de o lină adiere, se îngîna singură cu susurul greierilor ascunși în frunziș. Prin acele locuri misterioase, scaldate acum de razele amiezei, poștalionul meu înainta pe țacăneală; surugiul, spre a îndemna caii, învîrtea uneori biciul alene peste capul
lor, și-apoi le adresa din cînd în cînd, cu glas domol, strigătul prelungit de : *hai, băieți!* Boatele briștei tăiau fgașe subțiri pe iarba plăpîndă a pămîntului jilav, și tot echipagiul păsa cu o moale legănătură. Cîțiva porumbi sălbatici, singuri stăpîni deocamdată, ai acelor păduri, se răs-fătau pe drum, și cînd trăsura sosea aproape de dînșii, ei zburau mai
40 departe, tot pe cale, și îngîneau astfel mersul nostru, pînă ce, oboșiți de întrecere, s-ascundeau în crăcile vecine. Astfel, totul în acea zi era pus-tiu prin pădure; abia dacă întîlni doi muscali lipoveni din cei ce locuiesc un sat învecinat. După bărbile lor lungi, după cămeșile lor vărgate cu roșu, se cunoștea lesne de ce națiune sînt; dar, dupe pălăriile lor țuguiate,
45 puse cam la o parte, dupe caftanele lor lungi, aruncate pe umeri', și dupe umbletul lor cam pe două cărări, cu aceiași înlesnire se cunoștea că, în acea zi, era zi de sărbătoare, și că bieții muncitori, precum mai toți oamenii în lume, își găsise uitarea necazurilor și realizarea unui minut de întreagă

fericire, în vesela și mîngîietoarea beție. Și-n adevăr, n-a zis oare bi-poetul, cînd, în versuri armonioase, ne spune că :

„Viața noastră-i o beție;
Sîntem beți cînd de amor,
Cînd d-o dulce melodie,
Cînd d-un nume sunător;
Unii-s beți de avuție,
Alții de știința lor,
Mare parte de prostie,
Mulți de lacrimi și de dor..

Bepetînd grațioasele strofe ale unui poet amic, adresate la *B* și pline d-o filosofie așa adîncă, gîndirea mi se repurta cu jale asupra un alt cîntăreț al beției,' asupra unui alt tînăr amic, care dispăru într-o dintre noi,'lăsîndu-ne numai, ca dovezi ale talentului ce fierbea în sînu cîteva poezii melodioase, pline de grație și de simțire, de foc și de viciune.

Alexandru Sihleanu, tovarăș cu noi de studii în țară și în străi-tate, avea o inteligență deșteaptă, un spirit glumeț și sarcastic, o ima-națiune aprinsă și o'producțiune lesnicioasă, care se ascundeau to sub o aparență de adîncă lenevire, de zburdalnică nepăsare, zugrăv pe fata-ioachie'să și palidă, dar fină și plăcută. Cînd citește cineva comica c-criere ce ne-a dat el despre hoinarii din grădina Cișmegiului, cînd cite strofele lui la *Patrie*, *Veghierea*, *Strigoiul*, mai multe sonete și alte buc-ale lui, nu poate nimeni tăgădui că talentul aceluia poet avea dinain un viitor strălucit. Ș-acele daruri ale naturii, însoțite de toate desm-dările lumii noastre, tinerețe, grație, avere, toate s-au nimicit, acum pa-ani, printr-o boală extraordinară, necunoscută chiar de medici, t fenomen al naturii, care, dintr-o mică bubă ieșită pe buza june-cangrenă în cîte-va ore, tot trupul său. Tînărul poet n-avusese încă t-pul a prețui chinurile ș-amărăciunile vieții, și el, în desfătările unui de plăceri, închina vinului, aceste înfocate strofe:

„O ! cerească ambrozie
Ce mîngîi sufletul meu,
Cînd sorb unda-ți aurie,
Parcă beau chiar din Leteu!
Atunci uit viața trecută;
Atunci tot e zîmbitor.
Zău! beția e plăcută,
Căci n-am păs de viitor!
Oameni, gemeți cu-ntristare?
îfu-mi e milă de plînsori!
Printre voi cu nepăsare
Trec ca soarele prin nori.
Vin! bachantă înfocată,
De-mi dă leneș sărutat,
Căci, cînd vinul mă îmbată,
De plăceri sînt însetat.

Iar tu undă, cură, cură !
Să te gust eu tot mai vreau,
Și-n oricare picătură
Cîte-un vis voi să mai beau!"

Pe cînd mă aflam pornit în aceste amintiri felurite de dor și de mîngiere, deodată, dintr-o potecă lăturașă, ascunsă în pădure, izbucni în drumul mare, o brișculiță arendășească tîrîtă de trei călușei de sat ce-i mîna de pe capră, un țigan strențeros și nețeselat. În lăuntru erau grămădite o mulțime de tinere arendășoaițe gătite și împodobite cu toate fețele curcubeului. Cîte erau la număr, zău nu pot spune; dar atîta știu că, printre boitele invoalte ale malacoafelor și fustelor cusute, printre rochiile de mătăsării înflorate, printre falbalale, mangeturi și volane, printre coafurile cu flori, cu blonde, cu panglice și cu pene, în sfîrșit printre toate gătelile încărcate și împestrițate ce lipscanii și marșandele din București vînd *cocoanelor* de țară, drept *marfă de Paris*, zări mai multe figuri rotunde și drăgălașe cu pielița trandafirică, cu ochii negri și scînteletori, cu buze rumene și adimenitoare. Junele cîmpence se duceau negreșit, fără țeremonie, să petreacă sărbătoarea în vecini; dar întîlnirea unui orășan, pe cînd se aflau într-un echipagiu așa de puțin prezentabil le făcu să se rușineze. Simțimîntul stîngaci al civilizațiunii copleși vesela și libera pornire a naturei, și îndată, care de care, începură a-și ascunde obrajii din dosul umbreluțelor, sub zăbranicul vălelor sau sub mînușițele lor grăsulii, a căror roșată n-o pitea îndestul mitenele lor de mătase neagră. Acest joc de-a ascunselea, ațîțîndu-mi curiozitatea, da mai mare preț ochirii strălucitoare și zîmbetului sfieț ce scăpau uneori printre pedicele rădicate catarilor mele indiscrete. Surugiul, om cu mare înțelepciune, uneori lăsa brișcuța tinerelor călătore să ne apuce înainte, alte ori, și tocmai la hopuri, potrivea ca să mergem alături; astfel privirile mele se răs fățau cu drag, cînd pe mîndra pădure, podoabă a naturei, cînd pe gingașele chipuri ale junelor femei, farmec al vieței noastre omenești.

Subt așa dulci impresiuni trăsura mea ajunse într-un sat clădit în răscruce și, făcînd la dreapta, se află dodată dinaintea unei mari întinderi de apă, țăr murită în depărtare, jur împrejur, de păduri dese și-ntunecoase. La mijlocul bălții, într-o mică insulă, se vedeau zidurile învechite și turlile crestate ale vechii mănăstiri Snagovul. De la malul unde mă aflam pînă la capul ostrovului, cîțiva taraci, ruți și pîrliți, își răsfrîngeau, ici și colea, umbrele lor, prelungite în verdeața întunecată a apelor. Aceia erau rămășițele unui vechi pod, care nea odinioară prundurile; la 1821, în războiul grecilor răsculați de Ipsilant, în contra turcilor, aceștia deteră foc podului, care arse mereu o zi și o noapte, întinzînd o coardă de flăcări peste luciul bălții. De atunci încoace, comunicațiunea cu mănăstirea se face printr-un pod umblător, care străbate lacul, împins cu lopeți; în adevăr apa este, pe alocurea, adîncă de cincisprezece stînjini și mai bine; țăr murenii chiar nu se avîntă pe dînsa fără de oarecare sfială, căci adesea o luntre ușoară, surprinsă de vînturi sau răsturnată de stuful ascuns sub apă, în mijlocul bălții, s-a făcut nevăzută împreună cu vâslașul ei. O scenă și mai îngrozitoare s-a petrecut la 1853. Un convoi de soldați era însărcinat a conduce la închisoarea Snagovului, o sumă destul de însemnată de arestanți. Carele încărcate cu

vinovați sosiră către seară pe malul lacului, și spre a nu întârzia prea mult trecerea, imprudentul comandant încarcă podul umblător cu un număr foarte mare de arestanți, ocolit de vreo câțiva soldați.

Podul se clăti cu greu de la mal, luntrele ce-l purtau se lăsase pînă la buze în apă, tălpile trosneau la fiecă mișcare și îngrijirea coprinsese pe toți. Deodată, pe la mijlocul căii, o groaznică scrișnitură se auzi, și tot podul sfărîmat se cufundă în adîncime cu sarcina-i îngrozită. Atunci, la lucoarea roșatică a murgului serii, se văzu o scenă din cele mai înfiorătoare. Arestanții, împiedecați de cătușele grele ce-i legau unii de alții și-i trăgeau afund, soldații îngreuiți de armele și de munițiunea lor, se luptau în întunerecul și în volbura undelor, care de care să scape, trăgîndu-se, smuncindu-se cufundîndu-se și mai rău, unii pe alții. Astfel Dante descrie ginta nenorocită a leneșilor, luptîndu-se cu cruzime în apele mocirloase ale Stixului:

„Queste si percotean non pur con mano,
Ma con la testa, e col petto, e co-piedi,
Troncando si co-denti a brano a brano”.

Astfel de imagine grozave se formau în închipuirea mea, pe cînd un preot ce mă călăuzise de la sat, îmi povestea trista împrejurare de la 1853, însoțindu-mă pe podul umblător, ce-l mînau acum voinicește patru țigani arestanți cu fețele negre și încruntate. Trăsura o lăsasem la mal și plutind pe întinsa baltă, în curînd sosirăm în insula unde se află mănăstirea.

II

ÎNDOIELI ASUPRA CTITORII

Întrînd în curtea principală, ce este în forma unui pătrat lungueț și în dosul caria se află o altă curte destinată pentru arestanți, privirea mi se așinti îndată asupra bisericii celei mari. Starea ei de ruinare și prefacerile posterioare clădirii, acum și acelea învechite, nu mă opriră d-a recunoaște într-însa un monument, foarte antic pentru țara noastră, care puțin a păstrat, dacă avea ce păstra, din timpii înapoiți. Clădită cu straturi de cărămidă roșie ce se alternă măiestrește cu așternuturi de un moloz țeapăn și gălbui, care imită destul de bine piatra calcarie, ea prezentă, d-asupra comiceii ce e formată de un brîu de cărămizi cu unghiuri ieșite și scobite, o învelitoare de șindrilă acum putredă, peste care se-nalță două turlle poligonale, așezate una în dosul alteia, în sensul lungimii templului.

Mica circulație a acestor turlle și ferestrele lor lungi și înguste, denunță un period, nu de tot primitiv al stilului bizantin; sub cornicie însă, biserica e decorată, dupe un mod foarte uzitat la orientali în vechime, cu un șir de glafuri în formă rotunjită, alăturate unul de altul și purtînd fiecare, la mijloc, o mică cruce bizantină de stil primitiv, formată de piatră sau de cărămizi. Planul și înfățișarea interioară a edificiului dau învederat pe față o epocă care se resimte de modificările ce arhitectura bise-

ricei orientale încercă, prin secolii ai XIII-lea și următorii, sub influențele mahometane și venețiane și chiar, poate, sub clima mai nordică a țărilor dunărene. Planul lipsit astăzi de peristilul sau tinda deschisă exterioră ce s-a dărâmat, oferă în adevăr, dupe principiile clădirilor bizantine, două corpuri principale: în față, un *nartex* sau *advon* pătrat, și din dosu-i, un *atrium* sau *choră*, formînd o cruce cu lături egale, coprins într-un al doilea pătrat; dar laturile curmezișe sau *transeptul* nu mai sînt terminate în linie dreaptă, ci se rotunjesc, formînd dasupra o semi-boltă și *absida* sau fundul, în loc d-o singură *cela* sau altar, prezentă, la mijloc, o semi-circulație mai mare, ajutată de fiecare parte, cu câte-una mai mică. Aceste trei altare corespund fiecare la câte o tindă, adică la câte un spațiu *p* alungit, coprins între două rînduri de stîlpi ce susțin o boltă, și căruia, din pricina asemănării ce are cu un coș de corabie răsturnat, i se zice *nave (nef)*; altarul mai mare din mijloc se prelungeste cu navea principală, care e despărțită de cele două nave laterale, prin patru stîlpi groși și rotunzi, de cărămidă, formînd între sine arcuri ce se cuită, pe dasupra cărora stă așezată, cu ajutorul unor triunghiuri boltite sau *pendeniive*, cupola centrală a *Pantocratorului*, înălțată și ea pe un zid circular (*tambour*), ce se aseamnă cu un olan foarte spațios. Această dispozițiune, cu oarecare deosebiri semnificative, se află și în Biserica Domnească ce este situată în orașelul Curtea de Argeș; dar aici, *transeptul* nu este rotunjit afară din pătratul planului, și *absida*, compusă tot din trei altare, se prelungeste ceva mai mult la cel din mijloc; apoi iar, stîlpii rotunji ai *chorei* sînt înlocuiți prin pilaștri pătrați, și turla centrală, mai lată, se-nalță mai puțin, avînd împrejură-i ferestre rotunjite sus; o altă diferență însemnată se vede în advoanele acestor două biserici: cea din Curtea de Argeș n-are alt *nartex* decît o îngustă boită lungăreață, așezată transversal templului și despărțită de dînsul printr-un zid; *advonul* de la Snagov din contra, e o cameră pătrată cu patru pilaștri octogoni ce susțin un turn boltit, rădicat dasupra-le și astăzi răsturnat. Un părete cu trei uși, ce corespund fiecare cu una din navele chorei desparte ambele compartimente. La amîndouă bisericile, ușile și ferestrele corpului principal sînt dreptunghiulare și tălpile lor superioare de lemn sau de piatră sînt mai adesea ajutate cu cercuri de ușurare.

Din aceste mărunte deosebiri ale îmbelor edificii, e lesne a se deduce că construcțiunea bisericii de la Curtea de Argeș a precedat, cel puțin cu unul sau cu doi secolii, pe cea de la Snagov. În adevăr, acea biserică poartă curat caracterele ce domniră în stilul bizantin între al XI-lea și XIII-lea secol și, cu toate că într-însa, arcul înlocuește pretutindeni frontonul triunghiular, la căpătîie, ea se poate asemăna foarte mult cu biserica *Gatolicon* sau catedrala cea vechie din Atena. Tradițiunea atribuie clădirea sa lui Badu Negru vodă, și în adevăr, toate dovedesc că secolul XIV-lea n-adusese încă preschimbările ce el introduce în arhitectura eclesiastică bizantină, cînd se ridică acest monument, cel mai vechi poartă din edificiile religioase ale țării noastre.

Biserica de la Snagov s-arată însă a fi mai nouă. Ea nu poartă nici o inscripțiune care să amintească despre ctitorii ei antici, ci, numai, pe ușa din lăuntru chorei, stă scris, în limba grecească, că s-au făcut niște mici reparațiuni la 1815, sub egumenia părintelui Neofit. Dar tradi-

unea și cronicile au păstrat numele lui Vlad vodă Țepeș ca primul fondator al mănăstirii. De aceea și bietul răposatul egumen snagovean, Grhermano Brătianu, împins de un exces de zel și, luându-se dupe unii arheologi de fantazie, — a căror nemenie a început a se-nmulți la noi, sub ocrotirea nepăsării publice, — bietul egumen, zicem, a și înscris, la capul unui portret mural al lui Neagoe Basarab voevod, ce se află în biserică, următoarea legendă de o bizarerie anacronistică cu totul comică : Io Mihail voevod Țepeș Basarab a 4 voevod

Sărmane Neagoe! tu, cel mai blînd dintre domnii pămînteni; tu, care ai trăit toată viața în frica lui Dumnezeu, dupe povețele sufletescului tău părinte, sfîntul patriarh Nifon ; tu, care ai lăsat învățăturii așa de virtuoașe, fiului tău Teodosie voevod, carele, cu numele său cel adevărat, stă și acum pe pămînt de la Snagov, alături cu tine; tu, sărmane, ce vei fi greșit oare lui Dumnezeu, pentru ca un arheolog necioplit să te insulte peste trei sute și mai bine de ani, cu numele sîngeros al lui Țepeș?

Și cel puțin dacă această grosolană și umilitoare rătăcire și-ar fi găsit scuza într-un simțimînt de recunoștință acordat adevăratului cîntor al sfîntului locaș ! Dar nu, Țepeș e cu nedrept înălțat la onorile de fondator al Snagovului. Cincizeci de ani și mai înainte de a lui domnie, zic unii că un Basarab voevod, fiu al lui Basarab voevod cel bun, ar fi clădit acea mănăstire, în anul dîntii al secolului al XV-lea. Astfel cel puțin ne spune un hrisov al lui Constantin Șerban voevod, cel poreclit Cîrnul, din 30 mai, 1654. Dar pe vremea citată, știm că domnea Mircea vodă cel Bătrîn, că acesta, chiar d-a fost și Basarab, era fiu al lui Badu voevod, și că dînsul, în toate hrisoavele sale, nu poartă alt nume decît cel sub care a rămas ilustru pentru toată posteritatea. Se vede dar că Snagovul n-a fost clădit nici de acel Basarab voevod mai sus menționat, care a domnit abia pe la 1442, ci negreșit a fost clădit mai-nainte d-această domnie, și prin urmare cu mult mai înainte d-a lui Vlad Țepeș. Chiar între documentele mănăstirii se găsește o carte a lui Dan voevod, fiul Mircii, de la anul 6937 (1428, octombrie 29), în care sînt numiți ca fii ai domnitorului, Danciul și Basarab.

Apoi cînd aceste dovezi n-ar fi de ajuns, cînd autenticitatea actelor scrise s-ar tăgădui, de vreme ce trebuie să mărturisim că la noi falsarii de hrisoave au fost numeroși, atunci un alt document mai temeinic, prețios odor de argint și de smalt, păstrat și el de secolii în mănăstirea Snagovul, ar veni să ne ateste că el se afla în acele ziduri cu mult mai înainte chiar ca Basarab sau Țepeș să le fi adaos o piatră. Acela e un *engolpion* sau iconiță de piept, pe care o purtau arhierii atîrnată la sîn.

Am mai avut prilej a descrie un asemenea obiect, vorbind despre unele argintării ale mănăstirii Bistrița'; cel din Snagov are chiar aceeași

' Mănăstirea Bistrița păstrează mai multe suvenire de la banul Preda Basarab, fiul dvornicului Pîrvu, care era frate cu banul Barbu, devenit monahul Pahomie, și, între altele, acel frumos *engolpion* de aur și de smalt, despre care am vorbit mai sus și care poartă în exerga lui de smalțuri verzi și albastre alternate, o inscripțiune amintind asemenea și pe monahul Pahomie, unchiul lui. Cuvintele acestei inscripțiuni sînt, traduse pe românește : „Au făcut acest panaghîar (sau icoană a Maicii Domnului) robii lui Dumnezeu, monahul Pahomie și jupînul Preda, marele ban, la anul 7029 (1521).” Acest frumos obiect de artă e format din două tipsii rotunde ca de șase centimetri în diametru, ce se deschid pe balamale. Partea convexă sau capacele înfățișează : pe o față, Adormirea Maicii Domnului, încrustată pe argint aurit,

structură, fiind compus și el de doi mici tasuri metalice ce se deschid pe balama [*sur charniere*]; fiecare tas are o parte convexă și alta concavă. Totul este de argint aurit, dar poleiala și smaltul (*în glafuri*) ce decorau mai toate ornamentele, au pierit ca pretutindeni.

La unul din tasuri, decorul din centrul cavității s-a pierdut, rămînd numai niște chipuri de sfinți pe cercul buzei. Pe partea convexă se vede Domnul Hristos la mijloc, în relief, și împrejurul-i, un desen de foi și de arabesce.

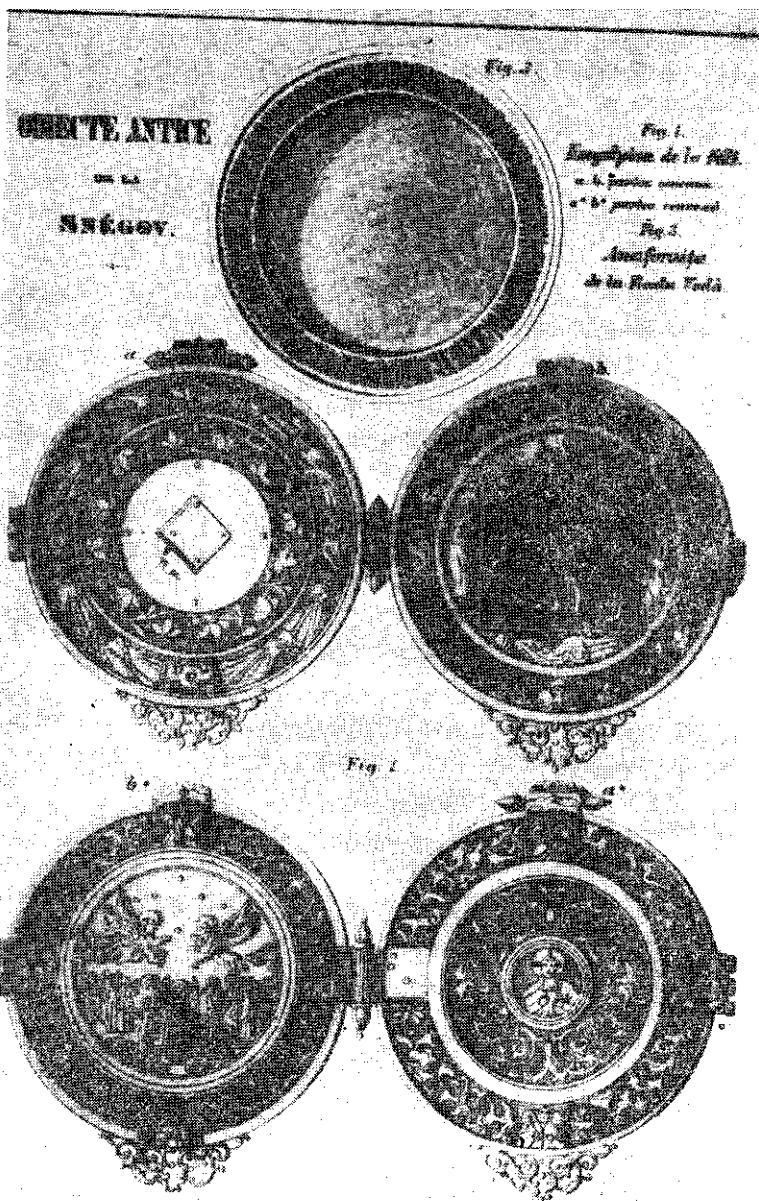
Pe al doilea tas, în fundul cavității, se zărește, într-un pătrat adîncit, Domnul Hristos coprins într-un nimb oval de argint, șezînd pe un jeț, cu Sînta Carte în mînă, iar Maica sa Preacurată și sfîntul Ioan Botezătorul, cu veșmîntul său de piele de oaie, stau de laturi. Aceste figuri se străvăd printr-o colonadă formată de patru stîlpișori, uniți sus prin arcade *à jour*, lucrate toate cu dălțița.

În sfîrșit partea convexă prezintă pe Maica Domnului, patroana mănăstirii Snagovul, în picioare, doi îngeri stau alături, arătînd în sus pe lîngă ei, mai multe personaje cată spre cer. Dasupra capetelor, sbo doi alți îngeri, care negreșit stăteau sub picioarele Domnului Isus Hristos, înălțîndu-se la Tărie, căci imaginea poartă d-asupra titlul de „f KKSHEmu rocnoAHg” *înălțarea Domnului*. Dar acea parte a reprezentațiunii a pierit și se văd numai locul cuielelor, ce o prindeau de tas. Ju împrejur, pe muchea convexă, se vede gravată o inscripțiune slavonă săpată cu litere în relief, care se traduce românește :

f *A făcut acest panaghîar (sau icoană a Maicii Domnului) jupanul Drăghici, pentru locașul de păstrare Vintilesc, spre a se coprinde în zestrea mănăstirii de la Snagov. In anul 6939, iunie 7 (de la Hristos 1438).* <sic>

Acest prețios dar al jupanului Drăghici, care, înscris și astăzi în zestrea și în inventariile Snagovului, se păstrează acum încă, dupe patru sute douăzeci și patru ani, în ruinata mănăstire, este interesant su mai multe privințe. Model vrednic de însemnat al feluritelor măiestri executate de argintarii bizantini încă pe la începutul secolului al XV-lea el ne arată, împreunate, arta săpătorului cu a gravorului, și nu ne rămînd de lipsă decît foița de smalt transparent care a picat dupe conturnel ornamentelor crestate cu acul pe metal. Aceste arte delicate poate că n periră în Constantinopol îndată cu luarea cetății de turci; poate că to meșterii greci nu se răsipiră îndată prin Italia și alte țări mai depărtate

pe cealaltă, chipul Mîntuitorului înconjurat cu flori săpate în argint și suflate cu smalt roșu verde și albastru. Partea concavă sau interiorul are : pe o față , pe Maica Domnului cu Hristos în brațe, încrustată între patru heruvimi aripați, cu o rugăciune în limba slavonă și o bordură de flori gravate împrejur ; cealaltă față reprezenta o lucrare și mai complicată. Exerga e ocupată de inscripțiunea citată; cercul din centru începe un pătrat ce figurează o galerie cu doi stîlpi de aur, bolită *à jour*, în fundul caria, format de convexitatea tipsiei, se vede figurat în smalt glafuri (*champ-leve*) un ospăț de îngeri. Porțiunile de cerc ce rămîneau împrejurul pătratului sî ocupate de patru figuri de serafimi și de prooroci, gravați pe foaie de aur și acoperiți cu strat translucid de smalt verde. Această delicată și frumoasă lucrare, cu totul bizantină c stil, chiar de ar fi executată în Italia, și-a pierdut în multe locuri smalturile sale, mai ales cele roșii. Un *engolpion* de acelaș fel, dar mult mai stricat încă, se află la Snagov, dat de jupan Drăghici, la 1431. Arhierii purtau atîrnat de piept asemenea ornamente, din care se m găsesc și în tezaurul sinodal de la Moscva. *Cărțile banului Preda Basarab, în Revista român* t. I. p. 730.

Obiecte antice de la Snagov. Desen de H. Trenk reproduc din Revista română, 1861, voi. I, p. 362-363. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).

căci aceleași măiestrii le găsim exercitate cu o identică asemănare, în iconița *engolpion*, lăsată la Bistrița de banul Preda, pe la 1521.

Dar, oșebit de cestiunile asupra artelor și industriei bizantine, iconița jupanului Drăghici știe a ne răspunde și la alte întrebări de însemnătate mai locală. Să nu cerem în adevăr de la dînsa, cu deamăruntul, cine a fost dăruitorul ei. Destul că ea ne-a spus mai mult decît cronica, decît hrisoavele, decît tradițiunea, păstrîndu-ne numele lui. Dar ea ne deșteaptă mințea asupra unei cestiuni de o mai mare importanță, ea ne spune că locașul în care a fost depusă spre păstrare, ca o zestre a mănăstirii Snagovului, se zicea *locașul Vintilesc*.

Bomâni, la sat, pe cel dintre dîșii care știe să fure oul de sub coțofană fără să-i bage de seamă, și carele aude, mite, și iarba crescînd, îl numesc năzdrăvan și-i zic că e chiar *Vintilă*. Dar apoi, cine e, biet, tot la dîșii, acela care dă, ziua la meaza-mare, în gropi și nu știe să-mpartă paie la doi măgari! Ia, al de nea *Vlad*, al de nea *Vlăduță*, păcătoșul, care, de spune și el la soroace cîte un cuvînt nepotrivit la sfat, toți îl iea în răs-păr și-i strigă rîzînd :

„Vorbi și nenea *Vlad*
Că-i și el din sat” !

Și cu toate acestea, *Vintilă* priceputul și nevoiașul de *Vlăduță*, poartă amîndoi tot același nume. De nu mă credeți pe mine, întrebați să vă spună Pătrașcu vodă cel bun, carele, în hrisev domnesc, scris pe slovenie și întărit cu pecetia *gospod*, zice curat, că lui *Vintilă* vodă de ia Slatina, pe nume bun îi zicea, *Vlad* voevod.

Dupe împrejurări și timpi, au și numele proprii, deosebite înțeleșuri, forme felurite. Astfel, mulți din domnii noștri vechi, care au purtat acest nume, însemnînd *stăpînire* în limba slavonă (KA^A^TH, *imperari*) s-au poreclit *Vladislav*, dacă-n țară sufla pe atunci vîntul leșesce, *Laios* dacă sufla ungurește, *Vlad* sau *Vlaicu*, dacă ei se țineau mai mult de rebedeniile lor din Sîrbia, și în sfîrșit *Vintilă*, cînd ei păstrau un nume cu fisionomie mai neaș românească. Dintr-aceasta înțelegem, recapitulînd acum inscripțiunea iconiței lui Drăghici, că mănăstirea *Vintilească* a Snagovului a fost clădită, înainte de 1421, de un *Vlad* voevod oarecare, acela, poate, care a dat mănăstirii patru mori în Dridich (Dridu pe Ialomîța), așezînd care sate au să le păzească și să le dreagă, cînd se vor strica, precum zice un hrisev al lui Basarab voevod, dat în Ghergița, la 13 martie, 1442, același poate, care, sub numele de *Vlad marele voevod cel bătrîn*, a lăsat la mănăstire, cărțile văzute de *Vintilă* vodă la 1534 (aprilie 3), și pe care l-au ajuns moartea la satul *Bălteni*.

Fi-va acesta un *Vladislav* sau *Vlaicu*, fiu al lui *Alexandru* vodă *Basarab* și socru al regelui sîrbesc *Uroș*, care sub titlul de *voivoda Transalpinus, banus de Zeurino et dux novae plantationis Terrae Fogaras*, a domnit de la 1360 înainte? Fi-va fiul lui *Mircea*, *Vlad voivada Basarabiae et comes Severini*, care la anul 1369, sub domnia tatălui său, a încheiat din Argeș, un tractat de închinare cu *Ladislau Jagelon*, regele Poloniei și cu soția lui regina *Edwiga*? Fi-va un alt *Vlad* și mai puțin cunoscut? Iată o cestiune ce din izvoarele care ne-au fost a mîină, nu se poate descurca.

Dar în privința originelor înduioase, un scriitor trebuie să fie discret, și totdeauna cititorul îi ține seamă de așa bună și plăcută urmare,, când dînsul nu abuzează de răbdarea lui.

Spre a merita și noi o asemenea indulgență, să fugim un minut din Snagov, să părăsim zidurile-i ce cu atîta stăruință ne^ascund adevăratul an al primei lor înălțări; să ne avîntăm pe balta lată ce le-mpresoară de toate părțile, și să ne pornim, purtați de o luntre mititică,» scorbure nemăiestrit de copaciu, pe care încetișor cu vîsla o mînă un modest călugăr din mănăstire. Deși soarele, cu puțin trecut de la amiază, dogorește încă cu putere, dar pe apă, se simte o dulce răcoare; mici valuri încrețesc suprafața de un verde întunecat a bălții, și se pierd cu șoaptă în stuful de la margini. Din distanță în distanță, cîte un bodîrlău își arată capul său subțire și mișcător peste unde, și îndată dispăre a-fund printr-o răpede și curioasă încovoiere a gîtului. În mai multe unghiuri, grupe de țărani, grămădiți în cîte-va luntre trag prin apă năvoadele lor, ce se deosebesc numai printr-un semicerc de plute legănate peste valuri. Noi ne urmăm însă calea spre răsărit, și peste vreo oră de lopățare, ne apropiem de stuful malului despre miazănoapte; ne strecurăm ușor printr-însul, însoțiți de-ncîntătorul concert al broaștelor și sosim la vadul sătenilor din Turbați.

„Hei, mare, fătul meu! îmi zicea pe drum călugărul care avea firește multă sămînță de vorbă, vezi biserica asta de la mănăstirea noastră cît de vechie și dărimată este, apoi, zic oamenii bătrîni c-au auzit de la moși strămoși să fi fost, înainte vreme, pe același loc, altă biserică mai vechie și mai frumoasă și aceia, dupe vremi și din urgia dumnezeiască, s-a cufundat în baltă cu turlă, cu totul, cum era. D-aceia, cînd bate uneori vîntul și clătește adînc apele, se aud sunete de clopote ieșind tocmai din fund și s-o crezi asta, fătul meu, căci, vezi, cînd a fost în vechime,, a venit de s-a desprins din țîfîne, ușa de la acea biserică cufundată și a plutit pe d-asupra apii, pînă aci la Turbați și era p-atunci în sat aci schit de maici, care acum de multă vreme s-a răsipit. Iar, dacă a auzit așa, cum că s-a ivit pe fața apii o ușă minunată, cu sfinți și cu slove săpată și c-a sosit aicea la margine, s-a sculat maica stariță și a mers cu călugărițele de au ridicat-o de pe mal și au pus-o la intrarea bisericei. D-atunci încoace, vezi, din cîți s-au ispitit să citească slova ce este scrisă dasupra, nimeni nu s-a priceput, și pare-mi-se, fătul meu, că nici d-ta, n-o să-i dai de căpătîi, măcar c-ai citit de rost slovele scrise pe mormintele din biserica noastră de la Snagov". „Mă voiu încerca, tată, și vom vedea," îi răspunsei. „Să știi, adaoșe bietul călugăr în simplitatea sa, că dacă le vei citi și pe cele dupe ușă, apoi ești fătul meu, cărturar de primejdie!"

Acest lingușitor epitet mă făcu să zîmbesc, modestia mea se deprinsese, din numeroase excursiuni anterioare pe la mănăstirile din țară, a» inspira o mirare fenomenală călugărilor locuitori într-însele, cărora le descifram și le deslușam incripțiunile slavone și adesea românești, păstrate în bisericile lor, pe care ei, în mare parte, sînt învățați a le privi ca o literă moartă, ca un depozit misterios al trecutului, destinat a rămîne neînțeles pentru toate generațiunile moderne și viitoare.

Cu asemenea vorbiri, sosirăm în curtea de gard a bisericeții din Turbați. Era o mică clădire ca de stînjeni lungul și 2j, stînjeni l cu ziduri groase de piatră și cărămidă, dreaptă pe dinafară, și interesant în lăuntru, prin firidele-icu cerc oval și prin chora-i rotunjită, scotoate în părății laterali. Șase portrete, foarte grosolan lucrate, or interiorul: al lui Michaiu vodă, al doamnei sale, al unei starițe cu coconi, și al părintelui Eafail arhimandritul de la Snagov, carele a venit pe la 1750. Dar obiectul cel mai interesant din acest mic templu era, fără înduioială, vestita ușe pusă la intrare.

Se vede că odinioară ea era în două canaturi, dar acum acestea sîmpreunate și amîndouă retezate jos, spre a se potrivi la tocul mai înalt unde au fost așezate. Nici mărimea, dar nici lucrul, nici epoca ei nu pot să-mi dea un minut a crede că ușa aceasta a fost făcută pentru locul unde se află acum. Înălțimea ei are 1m.,92, în lărgime totală, este de 1m.,20, grosimea tălpilor de stejar ce o compun, e de 0m.,8. Fiecare canat, împărțit în trei cîmpuri (*panneaux*) în formă de pătrat lunguieț, era cîmpur jur împrejur, cu o streășină sculptată cu litere majuscule slavone pe partea de jos a inscripțiunii a fost tăiată, și prin urmare lipsește. Inscripțiunea, astfel pe cît o înțelegem, conține un text slavon din sfîntul Gură de aur, recomandînd ospitalitatea ce are a găsi călătorul la un templu sfînt; el ni se prezintă, trunchiat pe șase linii, dispuse pe două vertical și altele orizontal.

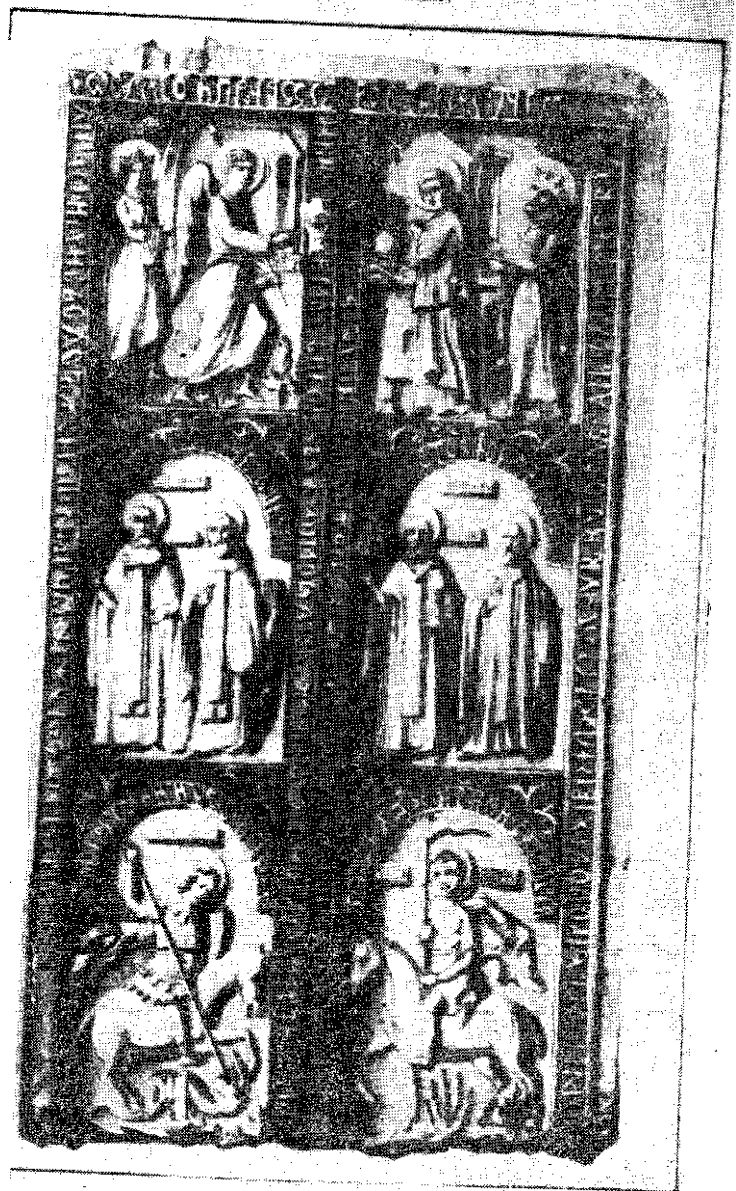
Cîmpurile cuadrilaterale, sculptate în rondă-bosă, cu o daltă de măiestreață, reprezenta :

Cele două de sus : pe Maica Domnului și pe îngerul ce poartă turla de crin a Bunei-Vestiri, urmați fiecare, de cîte un bărbat, (unu junejiși altul mai în vîrstă) cu coroană și aureolă circulară pe cap și cîte un sul de hîrtie desfășurat în mînă. Poate că acestea sînt cîmpurile dăruitorilor frumoaselor uși și cititorii ai locașului la care ele se vedeau; *cele două de la mijloc* port cîte doi sfinți în odăjdii bisericești într-o poză dreaptă și gravă; *cele două de jos* : de o parte, au pe s George călare împungînd cu sulița pe balaur, iar de cealaltă, pe s Mercurie, asemeni călare, cu steagul în mînă.

Aceste patru icoane din urmă sînt încadrate sus, prin nișe de derole arcuite, pe care se citește o inscripțiune slavonă, ce o traduce astfel:

S-a făcut acest hram în zilele preacuviosului și de Hristos iubitorului IOJ Vladislav voevod și domn al toatei țării Ungrovlahiei. în anul 6961. (1453).

Așa dar, în anul cînd Bizanțul cădea sub puterea cuceritorilor otomanilor, domnul Țării Bomânești, Vladislav, predecesorul lui Ștefan cel Mare, se ocupa a clădi o biserică, pe care o decora cu aceste uși așezate pe amos săpate în lemn de stejar și împodobite negreșit cu poleieli și culmea de polihrome, pe care, vremea și apa le-au șters, fără a desființa totul urma *migmei encaustice*, ce se deosebete încă prin unele caracteristici ale lemnului. Epoca acestei lucrări artistice, în care stilul ornamental bizantine se cam resimte de o influență gotică, vine tocmai de core

cu timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhlein (1468), și alți meșteri sculptori împodobeau bisericile Suabei mai ales, cu uși, altare, cruci și statue săpate cu fineță și ornate de picturi multicolore.

Vladislav voevod dară, care a lăsat și dani la mănăstirea Snagovului, clădi într-însa o biserică; nu negreșit, pe cea mare, pe cea primitivă, care exista de mai-nainte și există încă și pînă azi, ci alta care, în împrejurări fatale, a pierit cufundată în apă, cum zice tradițiunea, și din care au scăpat numai ușile de la Turbați.

Azi în Snagov nu se găsesc alte clădiri antice decît biserica din mijloc și temeliile zidurilor împrejmuitoare. Toate încăperile mănăstirii au fost date jos și înlocuite, la 1840, prin șirele de camere și de chilii, destinate pentru închisoare și pentru locuința călugărilor și Impiegaților. Știm însă, din auzite, că-n vechia clădire erau două paraclise sau capele. Aceasta ne-o mai adeverează și o interesantă scriere, ce o datorăm unui călugăr arab, călător prin țara noastră, sînt acum mai bine de doi secoli. în adevăr, sub domnia lui Matei vodă Basarab, un patriarh din Antiohia, Macarie, plecă să culeagă milostenii prin țările creștine din Europa răsăriteană; el trecu pe la noi, prin Moldova, merse în Moscovia și se întoarse apoi iarăși aci, unde asistă la moartea lui Matei, la înălțarea pe tron a lui Constantin Șerban și la toate tristele evenimente ale răsvrătirii dorbăniților și siimenilor, sub acești doi domni. Cu dînsul călătorea fiul său sufletesc, arhidiaconul Paul din Alep, care înscrise cu băgare de seamă tot ce vedea, tot ce auzea prin aceste țări străine. Legi, obicei, ceremonii, căi, orașe și <mai> ales mănăstiri, tot e descris cu amăruntul în prețioasa lui carte, adevărat tabel al țării și al vieții românilor și moscoviților de acum două sute de ani. Arab de naștere și scriind arăbește, el nu lipsi de a se mira și a se plînge, văzînd că-n Țara Bomânească, numele lor de *arapi* era cu nedrept înjosit, de vreme ce se da numai robilor negri cu părul creț și cu buzele late, care slujeau ca seizi la boierii români. El vizită toate mănăstirile cîte erau pe atunci dincolo de Olt și dincoace, pînă în eparchia Buzăului, iar cea dupe urmă la care sosi fu mănăstirea *Synagogo*, așezată într-o insulă, cu o mare baltă împrejur, și avînd, la mijloc, un templu mare cu hramul *Intrarea Maicii Domnului în Biserică*, și două altele mai mici, la aripile clădirii, închinat *Bunei Vestiri și Sfintei Adormiri*". Astfel, în trei templuri, unite-n micul ostrov, se afla adorată toată sublima legendă a divinei Mume!

Lui Paul din Alep, i se spuse că mănăstirea era clădită de *Mirtaja voivoda* (Mircea), de *Badzivil voivada* (Badul), de *Mbasaraba voivoda* (Basarab) și de *Petros voivada* (Petru); dar nimeni nu-i pomeni de Vladislav, care, dupe toate aparențele, înălțase paraclisul *Bunei-Vestiri*. Cine știe, în ce timpuri de foc și ruinare, acest paraclis, așezat într-un colț al clădirii, ca cele de la Cozia, a fost aruncat în apă de destructori, și ușile-i de lemn sculptat au plutit către țărături, spre a conserva suvenirea ctitorului său și a da naștere legendei ce-mi povestise călugărul, vâslașul meu.

Dar cînd, după descifrarea inscripțiunii ce se afla pe acele uși, făcui eu tovarășului meu, această poveste, complectată acum din notițiile tradiționale ce, în mare parte, el însuși îmi dase, deși mă sili a-i dovedi că eu repetam numai zisele lui, deslușindu-le, bietul călugăr, încremenit

șină adâncită împrejurul pietrei, un alt mare dregător, mort la 1512, sub domnia lui Eadu vodă Vlăduț. Pe aceasta se mai poate traduce :

t A răposat robul lui Dumnezeu Pîrvul m.re dvornic al toatei Țării a Ungrovlahiei și despre Dunăre în f... f 7020 f ... f5 luna iunie t • • • t zile, sîmbătă la ceasurile 4 ale zilei.

5 Vecinică lui pomenire I

O DOAMNĂ REA ȘI UNJDOMN BUN

Dacă acum, ridicînd ochii de la morminte, vom căta o priveliște mai puțin întristătoare, pe părății bisericeii, picturile lor ne vor strămuta deodată într-un larg cîmp de ipoteze, atît asupra artei bizantine cît și asupra istoriei pămîntene. În adevăr, zugrăveala interioară a bisericeii prezentă graduri așa felurite de măiestrie încît, la fieșice chip, la fieșice icoană, la fieșice obiect zugrăvit, trebuie să facem o distincțiune între ceia ce este vechie pictură bizantină de stilul arhaic al școalei lui Panselinos, domnitoare mai ales în mănăstirile muntelui Atos, și ceia ce

15 este adaos, prefacere, meremet dintr-o epocă de decadență grotescă, operă poate a nedibaciului reparator al bisericeii, de la 1815. Trebuie să observăm că mai cu seamă sfinții ale căror chipuri, într-o mărime superioară naturei, ocupă părății laterali și rotunjiți ai chorei, înfățișează caracterele unei arte mai antice, mai corecte; pozele lor schematic nu-i
20 opresc d-a păstra în figuri, urmele unui penel sigur și adînc inspirat de simțul mistic al artelor religioase în Orient, veșmintele țin asemenea forme și desemnuri antice, printre care vom deosebi, lăsînd la o parte multe particularități mărunte și caracteristice, stiharele acoperite cu cruci de purpură și de aur ale unor sfinte personagie, și căciula de formă originală
25 și cu totul medievală a sfîntului Iacov Persianul. Aceste icoane poartă fiecare, numele sfîntului în limba slavonă, și iată cum sînt dispuse :

La stînga, începînd la tîmplă, se află :

Maica Domnului, împăratul împărătilor și Domnul Domnilor și marele Arhiereu Isus
30 Hristos Mîntuitorul, sf. Ioan Inainte-Mergătorul, sf. Procopie, sf. Artemie, sf. Mina, sf. Galaction, sf. Mina Egipteanul', sf. Sava Stratilat.

La dreapta, începînd iarăși de la tîmplă, sînt:

sf. Dimitrie, sf. Gheorghe, sf. Teodor Stratilat, sf. Iacov Persianul, sf. Nikita, sf. Eustatie, cu doi copii, sf. Agapie și sf. Teopist, sf. Constantin și sf. Elena'.

35 ^ Partea cea mai mare a picturilor ce ornează ceilalți părăți cu icoane, nu merită cîtuși de puțină atențiune, nici ca artă, nici ca vechime, dar părățele ce vine-n fața tîmplei și cel ce stă da-stînga, cînd intri în advon, prezentă mult interes prin portretele domnești ce se văd pe dînsele.

^ Cunoștințele noastre genealogice asupra domnilor pămînteni nu sînt încă acum destul de întinse și de lămurite ca să ne putem explica gruparea și filiațiunea deosebitelor chipuri ce se reproduc cu identitate

^ Partea de jos a trupului e tăiată de o fereastră.

^ Idem

pe acei doi pereți. Să ne mulțumim deocamdată a le enumera în ordinea în care se află, și poate că timpul va vărsa asupra lor mai multă lumină.

Pe porțiunea din dreapta zidului din choră, este mai multii, Neagoe Basarab cu fiul său Teodosie voevod. Deși părintele Ghermano Brătia i-a înscris la căpătîiu acea enigmă istorică fără sens, pe care am înționat-o mai sus, dar prezența junelui Teodosie, tipul chiar al lui Neagoe, buclele-i aurii lăsate pe piept, cu figura sa dulce și blajină, cu mustăți răsucite în jos, nu lasă nici o îndoială asupra persoanei reprezentate în acest portret. Alături cu dînsul stă Iw МНр«rk KOIKOA și am înțin, ca ctitori, biserica pe palme. Costumul acestui Mircea nu este cel gust si cavaleresc purtat de Mircea bătrînul în portretele sale de la Coșta si de'la Curtea de Argeș, e un costum larg, oriental, un caftan lung și stofă de fir cu guler de blană, astfel cum poartă principii noștri din secolul al XVI-lea și următori. Acest Mircea nu e dar cel Bătrîn, ci pe Mircea (Ciobanul?) fiul Mihnei, cum pare a dovedi portretele ce mează.

De partea stîngă a ușei, stă Iw IFrrpS KO*KCA> purtînd într-o mână o basma roșie cu bordură de fir, și în cealaltă o cruce cu trei brațe și cruci (una mai mare la mijloc, și alte două mai mici, sus și jos). Lîngă dînsul stă un tînăr Iw «&AŞ KO^OA Ş-apoi altul, și mai mic de tîmplă Iw МНрq-k KOIKOA. în sfîrșit, la margine, tăiat în mare parte de ușa laterală care dă trecere din advon la choră, este chipul doamnei Chiajne, r. Kn^>KHd purtînd, ca toate celelalte portrete, o coroană-naltă de aur, pe cap, cu deosebire că a ei nu este terminată cu bumbi, ca a principilor bărbați. în mîna stîngă ea are o basma roșie cu ciucuri de aur în cea dreaptă o cruce întreită ca a lui Petru voevod.

Negreșit că din aceste deosebite personagie, e lesne a recunoaște pe Mircea, soțul Chiajnei și pe fiul lor, Petru voevod Șchiopul. Dar sînt tinerii Badu și Mircea voevozi? Ce caută toți aceștia la un loc cu împăcații vrăjmași ai familiei lor, principii Basarabi? Iată enigme care de descurcat.

Stim că Petru voevod Șchiopul a avut de frate pe Alexandru voevod. Avut-a el oare și alți doi, anume Petru și Mircea, care au murit tînrî? Se poate, dar atunci de ce lipsește portretul lui Alexandru vodă cînd el era frate mai mare? Știm că Petru vodă a fost însurat cu o transilvăneană Elena Cherepovici, de la care a avut numai o fiică, Tudorița. Dar a avut-a el, de la o altă soție, doi feciori, anume Petru și Mircea? Vădăm tinerilor din portrete și tăcerea completă a istoriei dau pînă acum puține probabilitate acestei ipoteze. în sfîrșit, zugrăvitu-s-a biserica din Snaag sau cel puțin aceste portrete, în timpul domniei lui Mircea vodă (1545 și 1559), sau în a lui Petru vodă (1560—1567)? Atunci pentru s-a pus și Neagoe Basarab, căci el nu e nici ctitorul primitiv al bisericii nici rudă a familiei lui Mihnea cel Bău.

Documentele nu ne păstrează nici o amintire despre vreo rațiune sau înfrumusețare făcută mănăstirii de către Neagoe, de către Mircea Ciobanul sau de către fiul său Petru. Singur, prin acei timpuri Vlad voevod, cel de s-a-necat scaldîndu-se în Dîmbovița la Popești, spune, la 1530, că văzînd mănăstirile Snagovul și Tînganul „rămase

de cercetare și slăbite, a luat seama de ele și le-a îngrijit pe cât a fost cu puțință stăpînirii sale și, nimănui silă nefăcînd, cide la sine și din averea sa, le-a dăruit moșia Gîrla-lungă ca să-i fie lui și părinților lui spre vecinică pomenire, pînă ce vor sta în ființă sfințele mănăstiri și să-l scrie în

5 sfînta proscomidie, și în sfîntul pomelnic să-l pomenească cu sfinții ctitori la toate vosgheșeniile în biserică, iar dupe încetarea vieții sale, să aibă pe an, în cîte o zi, seara paraclis cu colivă și cu stropire de vin și cu priveghiere de noapte, iar dimineața, iarăși cu colivă și cu stropire de vin".

Asemenea drepturi ctitoricești, nimic nu ne spune dacă și le dobîndise, și prin ce fel de daruri sau de întăriri și le căpătase Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul și familia înduoioasă a doamnei Chiajneiși a lui Petru vodă, de două ori zugrăviți pe părășii bisericei. De aceea, în zadar ne vom sili a lumina cestuini asupra căroră lipsesc acum orice datine pozitive.

15 Mai lesne și poate chiar mai profitabil va fi să cercăm a completa costumul doamnei Chiajne, pe care deschiderea unei uși, tocmai la locul unde se află dînsa zugrăvită, l-a știrbit, d-o parte, chiar de la piept în jos.

Nici un jurnal de mode nu ne-a păstrat modelul și tiparele grațioaselor podoabe cu care elegantele noastre domnițe și jupanite din secolii

20 trecuți, veneau în ajutorul grațiilor lor firești; nici un amabil cîntăreț, *trubadur* pămîntean din vechime, nu s-a aflat ca să ne lase descrierea taliei lor, mlădiită subt un port strălucitor, nici un artist înamorat din vremile înapoiate, nu ne-a schițat, în vreo gingașă pictură, chipul amantei sale în veșmintele-i originale. Beduși dar la izvoare serbede și puțin

25 atrăgătoare, la foi de zestre, la hrisoave mucedo și la portrete de biserici, aspre și înegrite, ne cerem mai dinainte iertare de la acea rară cititoare română care va lua în mînă aceste pagine de arheologie costumară. Am dori să-i descriem sub culorile cele mai plăcute, grația impunătoare și gravă ce era tipărită în conturnele drepte și regulate ale lungelor veș-

30 mînte străbune; am dori să amintim, prin cuvinte nimerite, efectul plăcut ce produc vederii, desemnele bogate ale grelelor stoffe antice și formele elegante ce se da odinioară masivelor giuvaieruri de aur, de smalt și de pietre scumpe. Vedeți, spre exemplu, cu ce armonioasă splendoare sînt îmbrăcate domnițele din biserica episcopală de la Curtea de Argeș, unde

35 picturile mai îngrijite, au conservat cu fidelitate costumele secolului al XV-lea și al XVI-lea.

La femeile din această din urmă epocă, o iie sau o cămașă de pînză subțire, cusută în lungul mînecilor cu vârgi de fir și de culori vii, dar bine potrivite, învelește brațul sub largile-i cute și se încheie la mînicuțe cu

40 o betelie decorată; altița de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur, și încrețul e compus din largi găitane, ca niște brățări de fir. Pe d-asupra, vine rochia roșie, vârgată în lung și deschisă rotund la piept d-asupra sinului, care este acoperit de un pieptar cu dungi încrețite și cu un mic guler roșu răsfrînt; fusta în cute, e îngustă și compusă din două bucăți,

45 cusute una de alta, mai sus de genuchi, precum sînt acolo vîlnecile sau cretințele țesute de țărancele române. Pieptul însă poartă o podoabă ce a lipsit acum cu totul din portul național; e un fel de semicerc de fir, susținut de bentițe late tot de fir, care, în sus, trec peste umeri ca niște bretele și în jos se coboară pe șolduri, sub un larg brîu de mătase sucită,

Costum de doamnă româncă. Desen de H. Trenk reproduc din *Revista română*, 1861, voi. I, p. 376-377. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.

încins de mai multe orilamijloc. Pe d-asupra acestor veșminte, vine scumpa dulamă de serasir înflorat, cu guler mic de blană, cu găitane și cu nasturi sau bumbi de aur d-alungul piepților și a pulpanei locul mînecei e însemnat numai printr-o creștătură cu blană, iar dasupră-i, pe umeri și la subțiori, sînt închiăetori și bumbi aurii. Poala de jos a dulămi e cres-
5 tată în mai multe locuri și ornată cu găitane largi, de sub care iese pi-
ciorul, învăscut într-un călțun roșu, lung, subțire și încovoiat la vîrf.

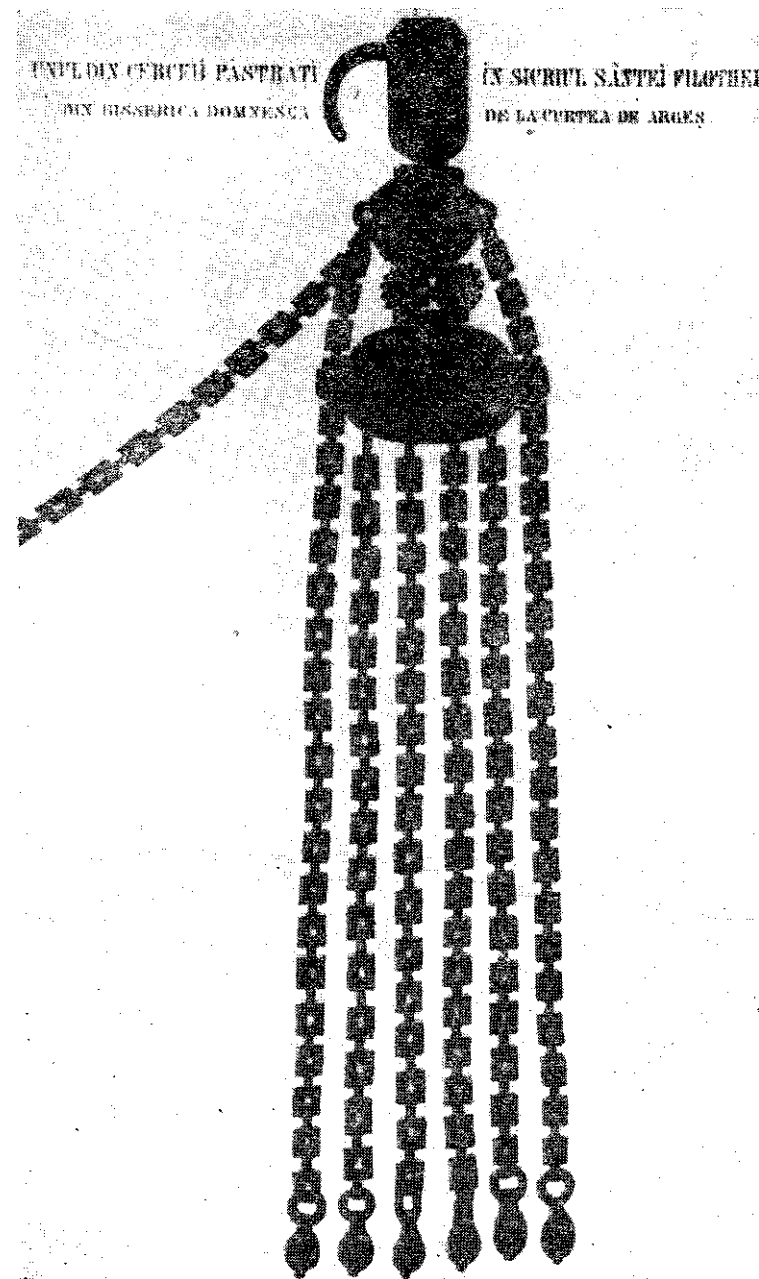
Capetele poartă coroană, căci sînt capete domnești; dar poartă o coroană fictivă, convențională, căci nu putem crede să fi ținut vreodată
to pe un gingaș cap de femeie — fie chiar și cap coronat — acele largi și inco-
mode coșuJețe, închipuite de metal prețios și de pietre nestemate. Po-
doaba obicinuită pe acele timpuri de damele bogate, ne-o descrie jupanița
Eada fiica Barbului comisul, cînd, la 1565, dăruiește, pentru icoana
Maicii Preacurate de la Snagov, o podoabă de cap femeiască, ce se chiamă
15 mesal, adică de pinză de cînavăț cu fluturi de aur și cu mîrgăritar.

Pe lîngă această găteală de stofă, ce negreșit îmbrobodea capul, jupanițele din vechime purtau încă, atîrnate de coșitele ce le încadrau obrajii, niște lungi cercei, precum se și vîd la cele mai multe portrete ctitoricești din secolii aceia. O podoabă de felul acesta se păstrează în si-
20 criul prea sfintei Filotei din Biserica Domnească de la Curtea de Argeș,
dar valoarea ei principală este acea formă antică, căci materiile ce o
compun sînt de un mic preț, și, lăsîndu-ne numai să înțelegem tot luxul
de care asemenea scule erau susceptibile dovedesc că aceia de la Curte
de Argeș, este darul unei femei puțin avute. Iată forma acestui ornament:
25 două plăci ovale de cornalină de deosebite mărimi și despărțite prin doi
mai mici samfiri alăturați — încinse toate în cercuri ornamentate de ar-
gint — formează un fel de cercel, la care sînt aninate șase lungi lăntușe
de argint compuse de verigi pătrate. Un lanț de același fel, dar mai lung
și destinat a se pune pe cap, sau a încinge bărbia, leagă ambii cercei,
30 care se înfigeau în coade cu cîte un cîrlig și atîrnau pînă pe piept. Să în-
chipuim însă, în loc de materii așa fără preț, niște frumoase agrafe de aur
cu pietre scumpe și scînteietoare; și-n loc de grosolane și rare cătușe de
argint, o coamă stufoasă de sîrmă aurită sau de fine lăntușe venețiane,
și atunci negreșit ne vom face o idee exactă de forma acelor podoabe care
35 încadrează, ca niște plete de aur, figurile blînde ale doamnelor noastre,
în portretele lor de pe la mănăstiri.

în sfîrșit, spre a înregistra și complecta toate obiectele felurite ce alcătuiau găteala unei nobile dame din timpii trecuți, în țară la noi, să ne
40 fie iertat a transcrie aici foaia de zestre a Stancăi, fiica monahului Dosi-
teiu Brăiloiu, și soție a paharnicului Obedeianu, pe care o găsim printre
actele de proprietate ale moșiei Cuneștii a Snagovului. Iată, din cuvînt în
cuvînt, acest curios document:

Cu mila lui Dumnezeu însemnăm zestrile fie-mea Stancăi, precum scrie în jos :

- 45 1 Salbă za ațe 20, de cîte cinci.
12 șiruri de mîrgăritar.
1 Cunună de aur cu diamanturi și cu robinuri.
1 Păreche de brățări de aur cu zale.
1 Păreche cercei de aur cîte cu un picior de samfir și cu robin.
1 Păreche cercei de aur cîte cu un picior de smarand și cu robin.
50 1 Inel de aur cu un diamant.

Podoabă din sicriul moaștelor sfintei Filoftea de la Curtea de Argeș. Desen colorat de H. Trenk reproduc din *Revista română*, 1861, voi. I, p. 378-379.

Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia.

- 1 Inel cu șase diamantele.
 1 Inel cu un samfir alb.
 1 Inel iar cu samfir.
- 1 Inel cu robin și cu două diamantele. Bani de cap timin jumătate poleiți, jumătate albi.
 1 Ie cu mărgăritar.
 4 Ii cu sîrmă.
 4 Ii cu fir
 12 Ii cu mătase.
- 5 Mărâmi cusute cu fir și cu mătase.
 Maramă cusută tot cu fir.
 Dulamă de serasir cu pacea de samur și cu nasturii de aur.
 Duîamă de lastră verde cu pacea de samur, cu nasturii de mărgăritar.
 Dulamă de lastră roșie cu riși, cu nasturi de mărgăritar și cu sîrmă.
 Zăbun de sandal de Veneția cu fețe.
 Rochie de serasir cu gurile de fir, cu sponcile de argint cu smanț.
 Rochie de belacoasă roșie cu gurile de frânghie cusută cu sîrmă, cu sponcile de argint poleite.
- 1 Rochie de belacoasă galbină, cu flori de fir, cu gurile de frânghie cusute cu fir, cu sponcile de argint poleite.
 1 Rochie de hataia cu flori de mătase, cu guri de frânghie, cu sponci de argint.
 1 Rochie atlas cu flori de mătase, cu guri de frânghie, cu sponci de argint poleite.
 1 Brîu cu vârgile de fir.
 3 Mese alese cu 3 peșchire alese.
 1 Maramă de oglindă, de Țarigrad.
 1 Maramă de mîni aleasă, umplută cu fir.
 1 Maramă de mîni cusută cu mătase, umplută cu fir.
 1 Oglindă.
12. Tipsii de cositor.
 12 Talere de cositor.
 12 Cuțite cu plasele de argint și cu furculițe de argint.
 12 Linguri de argint.
 1 Solniță de argint.
 1 Căție de argint, mare.
 1 Bohordar de argint cu cîmpul poleit.
 1 Cupă de argint.
 2 Sfeșnice de aramă cu mucările lor.
 1 Scatucă de vutcă.
 1 Lighian cu ibric.
- Așternutul cum se cade.
 1 Pilotă de atlas.
 1 Plapomă de hataia cu flori de fir, cu ciarșaf cu colți.
 1 Ciarșaf cusut cu mătase și cu fir.
 2 Ciarșafuri cusute cu mătase.
 1 Ciarșaf cu împletituri de tiriiplic.
 2 Perne de tulpan cu flori de tiriiplic, cu rațele de fir.
 4 Perinioare mici de Țarigrad, cusute cu fir.
 2 Perne mari și 4 mici alese și cu rațele de fir.
 2 Perne de frânchie.
 1 Zăvaz de tafta leșască cu fețe.
 1 Covor mare de pat.
 1 Covor segedea de masă.
 2 Covoare segedea de carită.
 Carită cu șase telegari.
- 1 Cal de ginere cu podoabele lui.
 150 oi, 100 oi cu miei, 50 oi sterpe.
 12 Iepe cu mîzi.
 1 Armăsar.
 12 Vacii cu viței.
 12 Boi.
 6 Mătci de stupi.

- 12 Pogoane de viie da Dobroteni cu tot locul nostru.
 Moșia Viișoara cu viie, însă cîta am ținut noi mai-nainte.
 Moșia Cotenîța.
 Moșia Nenciuleștii.
- 400 Sfînjeni moșie ot Cunești sud. Ialomîța.
 Moșia Cioroiul dupe Hamărade sud. Dolj.
 Moșia ot Urichești.
 Viia de la Turcinești, alături cu viia lui Mihai căpitanul.
 8 Suflete de țigani.
 2 Fete de țigani în casă.

Acestea de la noi, iar de la Dumnezeu milă și blagoslovenie.

Dositeiu monahul Brăiloiu

Iată o bogată foaie de zestri felurite ! Citi proci nu vor fi petit m'avutei mirese ! Cîți coconi sprinteni nu-și vor fi încurcat armăsarii a sub obloanele ei! Cîți becheri sgîrciți nu vor fi lingușit slugărește bătrînul monah !

Dar îndestul! Enumerînd hainele, sculile, averile și binecuvîntările lăsate fiicei sale Stancăi, de boierul călugărit Brăiloiu, noi am uitat să vorbeam de doamna Chiajna, femeie cu deosebire energetică și intrigantă, caria negreșit timpul îi era prea scump spre a-l răsipi în podoabe și gălăgie.

Am cercat, sînt cîțiva ani, a reprezenta, în această doamnă, caracter de muiere aspră, vitează și ambițioasă. Poate că atunci, în novelă istorică, am exagerat puțin trăsurile portretului; dar cronicele relațiunile ambasadorilor străini la Constantinopol ne stau dovadă a-ncredința despre curagiul și despre uneltirile zavistioase ale doamnei Chiajne sau Cesarine. Văduvă de domn, ea știu, prin dări de bani, prin cîștigări de protecțiuni, prin lupte războinice fățișe, să așeze, pe rînd, domnie, pe amîndoi fii săi, Petru și Alexandru. Ea învățase de la soțul Mircea vodă Ciobanul, a nu se da în laturi dinaintea nici unei neome spre a ajunge la ținta nepregetată a neamului lor la domnire. Cruzi și tradițională a familiei lui Mihnea cel Bău ne-o atestă încă și cinci les din biserica de la Snagov, întinse preste cenușa a cinci victime ale

Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin țările vecine, dupe uciderea tatălui său în Sibiu, căuta să-și cîștige, prin orice mijloace, tronul rîndului familiei sale de alți domni Basarabi sau Călugărești, în Țara Bomănească trăia un boier, Dragomir postelnicul, ce avusese de la soția sa Maria patru feciori: Udrea, Badu, Barbu și Crăcea. Ca cei mai mulți boieri din acea vreme, junele Udrea nu văzu cu plăcere planurile lui Mircea realitate pentru întîia oară, pe la 1550. Așa dar, cîrma țării era să-ncapa în mîinile singeroase ale fiului Mihniei ! Cîte răzbunări, plămădite în pășurile prăgiei, se vesteau pentru urmașii celor ce gonise pe tatăl lui din domnie. Cîte lacome răpiri se pregăteau de către noul domnitor, spre a scuza mizeria ce o tîrîse poate atîția mari de ani, pe țărmurile străine !

Prevestirile nu fură amăgite; abia de două săptămîni sosise domnia în scaun și îndată puse de tăie pre Coadă vornicul și pe frate-său Bogdan comisul, pe Dragnl stolnicul și pe Stroe spătarul, pe Vintilă comisul și pe alți mulți boieri, muncindu-i mai întîi spre a le afla toate avuțiile și averile stoarce de tot ce aveau. Unii însă, printre care era și Udrea, fiul lui Dragomir postelnicul, prinseră mai dinnainte de veste și fugiră în Ardeal, căușându-se acolo scăparea vieții lor și o ajutorință spre a răsturna pe domnul vrăjmaș.

10 Dar doi ani trecură înainte ca să poată aduna un cîrd de oștire, cu care în
SIS&r tară. Mircea luase știre despre
urmările pribegilor și, mamtînd către dînșii cu oaste, pe rîul Prahovei în
suș, nmtimpinalasatlaPeriș, ebătucueiși-i răzbi cu totul. Care dintr-
mșu avu zile scapă cu fuga înapoi, alți multi pieriră pe loc, iar printre cei
robiți fu și Udrea sau Udriște vistierul, pe care, voivodul, în ziua, poate,
de 12 no3mvrie, anul 1552, îl ucise în sat la Oncești.

Trupul lui fu adus la Snagov și pe lespede ce-l acoperă, citim încă
cuvintele slavone ce zic :

Tăiat a fost jupîn

Udrea de către Mircea voevod, în satul Oncești. A fost el fiul

lui Dragomir postel-
nicul și al jupănitei sale Marga. în anul 7082 lun. noem. 14.

15 Sărmana mumă, văduvă poate pe atunci, renunță, dupe această
nouă pierdere, la mulțumirile casnice ale vieței de familie, acum atît de
amărîte, și se retrase într-o mănăstire, schimbîndu-și numele de Marga,
în acela de monahia Efrosina. ISu știa, biata mumă, că alte răstriști mai
grozave, avea să încerce încă duioasa inima sa!

20 în adevăr, fiii săi cei mai juni, crescură în vîrstă deodată cu fiii
ucigașului fratelui lor mai mare, și ura se desvoltă de o potrivă în suflul
fiecăruia dintr-înșii. Din partea sa, doamna Chiajna, epitropă îngrijată a
domneștilor săi fii, hrănea în sînul lor, acel duh de neîmblinzită răzbunare
care învăluie domniile acestui neam, de la Mihnea cel Eău pînă la Mihnea

25 Grecul, ca într-o mantie scăldată în sînge românesc.

Dupe mai multe plîngeri ale boierilor, în contra lui Petru Șchiopul,
cel dîntii moștenitor al Mircei, plîngeri încîlcite, toate din intrigile Chiajnei,
Poarta spre a-mpăca sau spre a nemulțumi pe toți deodată, dete domnia,
la 3 maiu 1569, lui Alexandrul, fratele mai mic al Petruului. Un domn așa
30 tînăr da tuturor speranța unei domnii blînde și spornice în fapte bune. Ca
în multe rînduri, toată țara, și boierii pribegi cu dînsa, se amăgiră de acest
vis; toți, de toate părțile, se grăbiră a alerga să se-nchine noului stăpînitor.
Din țările vecine seseau mereu pămîntenii înstrăinați de mari de ani, cu
gîndul să-și afle acum o viață liniștită încămînilor strămoșești. Obosiți de
ură și de suferințe, toți păreau a lăsa uitării nevoile și înrpărechierile trecute.

Dar, în mijlocul acestei înfrățiri generale, cruzimea bănuitoare a
domneștei familii veghia, ascunsă sub o perdea de fățarie; ea aștepta, cu
un zîmbet viclean pe buze, să-și vază toate prăzile adunate împrejur. în
sîrșit, într-o zi de 1 septemvrie, la 1569, planul urzit pe tăcute în palatul
40 domnesc, se dete pe față printr-o groaznică măcelărire. în oraș la București,
toți boierii cunoscuți sau bănuți ca vechi dușmani ai familiei stăpînitoare,
fură coprinși de slujitorii domnești, și capetele lor trunchiate formară un
alt morman ca cel ridicat la Moldova, pe aceiași timpi, de Alexandru vodă
Lăpușeanul. Cronica ne-a păstrat numele a mai multor din victimile
acestei zile : „Badu logofătul de la Drăgoiești, și Mihnea de la Bădeni,
și Stan Udriște vistierul, și Tudor de la Bucov, și Vladul Capiiii, și Pătrașcu,
și Calotă, și Stan fiul Drăgulețului, și Badu stolnicul de la Boldești, și
Badul fiul lui Socul vornicul". Printre aceștia doi recunoaștem pe Badul
50 stolnicul și trebuie să adaugem pe frații săi, Barbul și Crăcea, fii ai lui.
Dragomir postelnicul.

Pe cîte și trei, trupuri acum neînsuflețite, jalnica lor mumă, Efros
Monachia, i-a strămutat în mănăstirea Snagovul, și pe pietrelelor, neaser
nate în mărimi și forme, s-a scris :

f Tăiat

a fost jupîn Radul stolnicul, de către Alexandru voevod
și a fost el fiu al lui Dra-
gomir postelnicul și muma lui (a fost) monahia Efrosina.
în anul, 7078, luna sept. 4 zile.

f Tăiat a fost

jupîn Barbu de către Alexandru voevod în orașul București și a fost el fiul lui Dragomir
telnicul și muma lui (a fost) monahia Efrosina, luna sept.
4 zile. în anul, 7078.

f Tăiat a fost jupîn

Crăcea de către Alexandru voevod în București, și a fost el
fiul lui Dragomir postel-
nicul și muma lui (a fost) monahia Efrosina. în anul 7078.

Nenorocita mumă n-avu putere a mai trăi mai mult decît pînă
văzu, așternute una lîngă alta, cate și patru pietrele mormîntale ale f
săi'. Atunci, zdrobită de o nespusă și nemîngăiată durere, ea își căut
loc modest alături cu nefericirii ei copii, și adormi de somnul vecinic
subt o îngustă lespede, care trunchiată azi în două bucăți, poartă urmă
rea inscripțiune, plină de o jale pătrunzătoare :

f A ră-

posat roaba lui Dzeu monahia Efrosina dupe moartea

a patru fii ai săi,

cari au fost tăiați. Vecinică pomenire ! Mult întris-
tată mumă pînă la moarte I

Pe acest mormînt zdrobit și pe cele patru mai sus arătate, grăm
toate în biserica de la Snagov, se citește dar o dramă, plină de interes
mișcare, o dramă ce ar fi rămas cu totul în uitare, dacă n-am găsi-o să
pe'acele pietre funerare. Astfel, dar, monumentele vechi aduc ades
din vremurile trecute, răsunete pline de glorie sau de jale; ele ne
adeseori, învățăminte pline de o filosofie adîncă și ne fac a vedea
timpul șterge și alină toate patimile pămîntești. Vedeți chiar în bi
de la Snagov, cum toate urele au pierit în brațele morții! Doamna Chia
cu familia sa, stă acolo de veacuri pe pereți, privind culiniște și cublînd
mormintele jertfelor sale, și nici soția, nici fii lui Dragomir nu mai în
mînă răzbunătoare asupra ucigașei lor !

Dar fiind că descoperirea unor așa tragice scene ne-a ținut
timp în necropola bisericeii ce vizităm, să ne mai oprim și cîte un m
asupra celorlalte trei morminte ce o completeiesc.

Unul e al mitropolitului Serafim, carele a păstorit în țară sub M
vodă Turcitul și, poate, sub Petru Cercel; în a doua domnie, însă

Toate inscripțiunile mormîntale de la Snagov, pe care le-am reprodus româneș
scrise în limba slavonă.

Mihnea, documentele Snagovului ni-l arată retras în această mănăstire,, ocupînd dregătoria de egumen. Inscriptiunea pietrei lui e foarte roasă și abia se citește pe dînsa :

A răposat robul

t t •prea-o-sînțitului arhimetropolit Serafim în zilele lui Mihnea vf . . . f
t t în anul 7098 (1590?)

Alt mormînt ne repoartă în zilele lui Mihaiu vodă Viteazul, la anul al doilea al domniei sale (1594), cînd știm că el avu a reprima o răscoală de boieri, în capul caria se pusese banul Manta. El fu îndurător pentru cei mai mulți, însă s-ar putea ca mnostivirea-i să se fi stins dinaintea unei trădări către dușmani. Dumnezeu să ne ierte dacă învinovățim pe nedrept memoria stolnicului Dima, pe a cărui piatră, grosolan lucrată, se poate încă citi:

fTăiat

a fost jupîn Dima fostul stolnic f. f

t t

Mihaiu vodă. în anul 7103, luna noemv. zile 28.

în sfîrșit al zecilea și cel din urmă mormînt de la Snagov e o piatră, mare, pe care stă scris jur împrejur :

f A răposat

robul t . . . t Stoica logofătul din sat dela Crăciani în zilele

prea cuviosului și de Hristos iubitorului Ico Alexandru voevod, fiul Radului voevod și i-a fost

moartea în zilele lui Alexandru voevod fiul lui Iliș voevod.

în anul 7136, (1628)

luna iunie, zile 7.

Asupra acestuia nu putem spune nimic mai mult decît ceia ce spune epitaful lui. Era poate și el unul din acei oameni mari și puternici în vremea, lor, onorați, lăudați, adorați chiar de o mare parte a lumii, pînă cînd trăiesc, și dupe ce mor, dupe ce li se ridică monumente sumptuoase, numele lor se stinge din memorii, și lumea dezamețită de prestigiul lor personaj bagă atunci de seamă că faima lor a fost mincinoasă și că faptele vieții lor se reduc la nimic pentru glorie, nimic pentru posteritate !

Acest mormînt însă, mut de renume, ne amintește trei domni, cărora țara le datorează mai mult d-o răutate. Eadu Mihnea, Alexandru Coconul și Alexandru Iliș sînt în adevăr, domnii aceia, sub care influența grecilor a început, pentru prima oară, să apese cu greu asupra țării române. Atunci mai întîi, se adevăriră acele cuvinte ale împăratului prooroc pe care le aplica la acea nenorocită stare a țării, nemuritorul Matei Basarab : „Doam-

ne ! veniră străinii în moșia noastră și spurcară mînele lor cu mite și îndrăzniră a vinde, a cîrciumări sfintele tale, și a goni pe moșteni, și în trudele și ostenele lor a băga pe străini, fum de rușine și de împutăciune vecinilor noștri!" In adevăr acei domni, români de neam, dar crescuți în Fanar, adunară în jurul lor străini venetici; ei le deteră pe mîni toate dregătoriile țării, le predară toate izvoarele de înavuțire, le închinară toate vechile mănăstiri pămîntene. Atunci, anticele locașe sfinte căzură în mîinile cămătarilor greci, daniile cuvioase și legămintele ctitorilor primitivi fură călcate în picioare de călugării străini.

ff

Snagovul avu și el nenorocirea d-a cădea sub această grea osîndă moartei; zidurile-i, mîndre de neatîrnarea lor seculară, se deschiseră un •egumen grec și bogatele-i moșii își vărsară veniturile în folosul mănăstirilor grecești din pămîntul otoman.

E curios de a cunoaște prin ce mijloace viclene nesățioșii călugări străini ajunseră la acest scop.

Încă din zilele lui Alexandru vodă Coconul, un călugăr grec, părinte Kir Partenie, care fusese odinioară episcop al Presponului, părăsind săraca lui episcopie din Turcia, veni în Țara Bomânească și primi aci o mulțumire egumenia bogatei mănăstiri Snagovul. Dreptul lui Dumnezeu «el o îngrijea bine și sîrguia întru toate lucrurile bune și folositoare mănăstirii; dar, cît de bun și vrednic era, instinctul din fire totuși, îl trăgea către țara lui. El se înțelese cu confracții săi de la unul din locașele sfinte ale muntelui Atos, de la mănăstirea Pantocratorului pe care o zidi împărații Comneni și o prefăcuse boierii români Basarabi; așa dar, pe l 1638, cîți-va monași de acolo veniră în Țara Bomânească, cu rugăciune domnie ca să li se dăruiască lor mănăstirea Snagovul și să fie adaosă metoh supus mănăstirii lor. Domnitorul cel nou, Alexandru Iliș, nu cuteză, ca alți domni dinaintea lui, să iea asupra-și această închinare, adunînd tot sfatul străluciților dregători ai țînutului, le făcu întrebare „Să o supunem^ Sau să o lăsăm a sta dupe obicinuita de sine stăpînire Obștea răspunse „cum că niciodată să nu se dea mănăstirea aceasta de m -sus zisă, Sinagovova, ci să se lase pe a sa însăși stăpînire, dupe cele înto mite de ctitorii săi ce dîntii, cei ce au zidit-o și astfel neschimbat să ste „Destui domni — adăogiră în sfat, boierii indignați — destui stăpînitori au prădat și au supus sub ascultarea mănăstirilor străine, pe cele pămînten asupra cărora ei nu aveau nici un drept ctitoricesc ! Cel puțin ca aceea să fie liniștită și scutită de o nevrednică supunere ! Sature-se Locuri Sfinte de la muntele Atos și de aiurea, cu atîtea danii și metoșe cu care le-au înzestrat alți domni de mai-nainte ! Iar Snagovul, hotărîm ca să stea într-a sa dîntii stăpînire, și metoh de aci-nainte niciodată, legă să nu fie !"

Această nobilă și demnă hotărîre nu avu însă puterea de a stîrpi îndurarea din inimile vrednicilor sfetnici. Mila adesea înșală pe români Smerenia și virtuțile episcopului Partenie erau așa lăudate încît to boierii țării se rugară de domn ca să-i lase lui purerea egumenia mănăstiri Snagovului, în toate zilele vieții sale, iar dupe petrecania lui, să nu se m așeze alți străini monași năstavnici și egumeni la această mănăstire, ci numai aceia cari vor fi aleși de soborul călugărilor.

Acestea le găsim toate, povestite pe larg, într-un foarte însemnat hrisov, dat în București, la 6 martie 1628 (7136) de către Alexandru vodă Iliș. Acest act frumos, pe pergament cu litere capitale și cu oareșica ornamente polihrome destul de elegante, între care și stema Țării Bom

nești încinsă-ntr-o coroană de lauri, e redactat în limba slavonă, cu un stil pompos și măiestrit, de către vestitul scriitor Udriște sau Orest Năsturel, care studiasse în Kiev și pe a cărui soră, Elena, o ținea de soție ilustrul Matei Basarab, pe atunci Matei aga din Brîncoveni. Hrisovul ne descrie cu energie toate temerile pămîntenilor pricinuite de acea cotropire stăruitoare și primejdioasă a clerului străin, temeri ce se îndreptățesc cu totul, mai ales cînd vedem, ca la Snagov, că cel mai mic prilej de insinuare era de ajuns veneticilor spre a se face în puțină vreme, stăpîni desăvîrșiți pe locurile coprinse de dînși cu silă ori cu vicleșug.

Dar această stare de umilință a lavrelor pămîntene își găsi, încă de pe atunci, vindecarea într-un act de energie și de dreptate al unui domn cu simțiri și cu virtute patriotice. Matei Basarab, care luă peste cîțiva ani domnia cu sabia, văzînd așa urgie, adună soborul țării, compus de cler, de boierii mari și mici, „sfetnici, dregători, judecatori și a toată meșeria tocmitori” ; îi făcu arbitrii ai acelor oameni străini țării „nu cu lege sfînta, ci cu neamul, cu limba, și cu năravurile cele rele, adică greci, cari, dupe ce se îndurară nici se leneviră în viața biruinței lor a izmeni și a pune jos obiceiurile mănăstirilor și pravila ctitorilor, domnilor bătrîni ce au fost legiuită;” și în sfîrșit, cu autoritatea sa și a adunam pămîntene, restituî mănăstirile în drepturile lor legitime. Un fragment din hrisovul, încheiat în Tîrgoviște la 27 noemvrie 1640, și citat mai sus, va arăta mai lămurit, cu elocuența gravă și apăsată a stilului strămoșesc, mărimea acestui fapt, adevărat național. Iată cum se mai explică hrisovul:

„Drept aceia, noi ce suntem mai sus ziși, Ico Matei Basarab voevod, dinaintea adunării a toată țara, cu sufletul și cu voiia a tot soborului, așa am tocmit: cum că acele sfinte lavre domnești care le-au închinat acei domni și vlădici străini, pentru mită, fără de voia și fără de știrea a neamului, le-au supus metoașe dajnice altor mănăstiri din țara grecească, din Sveta-Gora și de pe aiurea, însă mănăstirile anume : Tismana, Argeșul, Cozia, Govora, Cotmeana, Iezerul, Gura Metrului, Brădetul, Dealul, Glavaciocul, Snagovul, Bistrița, Mislea, Tînganul, Bolentinul, Potocul, Bîncăciou, Valea, Menedecul, și altele, acelea toate să fie în pace de călugării străini, cărora li s-au fost dat pentru mitele lor, și să aibă a trăi mănăstirile într-acea slobozenie, pre acea pravilă și tocmeală cum au legiuit ziditorii și ctitorii lor, și să aibă a fi pre seama țării, cum a fost din veac...”

O ! Matei Basarab, ce adine respect îți datorează ție, națiunea română pe care azi, din negura anilor, tu încă ai ști s-o înveți a-și apăra și a-și redobîndi drepturile sale răpitate ! Numele tău glorios, care îl întîlnim în fruntea oricărei propășiri naționale, ar trebui să insufle o venerațiune religioasă poporului pentru care ai jertfit, în muncă și sudori, o viață de aproape optzeci de ani ! în chipul tău smead și costeliv, înconjurat de o barbă albă și rară, în buzele-ți subțiri și zîmbitoare, în fruntea ta lată și înaltă, în ochii tăi mici și vii afundați sub sprîncene negre și stufoase,

îmi place adesea a descoperi cîtă finețe, cîtă înțelepciune și cîtă energie trebuie spre a forma caracterul unui mare domnitor. îmi pare că te văd, diplomat iscusit rîzînd înghesuit în barba-ți căruntă, cînd, cu un cusur subțire, îți bătuși joc de agaoa turcească ce venea spre a te mazi și-l ocoliși, pe dealul Văcăreștilor, cu o guardie de onoare care, cu fitilul a puste, îl oprea să intre în, București ! Apoi te zăresc, domnitor cuvioșfplin de dorul țării, izgonind, în mijlocul adunării obștești din Tîrgoviște, precupeții străini ce intrase în locașele sfinte și poruncind a se-nălța spre podoaba țării, patruzeci de temple nouă ! S-apoi iar, te văd acolo unchiaș gîrbovit, dar cu ochiul plin de foc, dînd pinteni calului tău, suvifor și sub ploaie, pe cîmpia de la Finta, îndemnînd și-mbărbătînd c glasul și cu gestul, viteaza ta oștire, ca să nu-și dea mijlocul și să răzbească tot cu o nouă agerime, ordiele simbriate de rivalul tău Vasile, și pilcurile zăpăcite ale căzăcescului hetman, Timus.

Viteaz în războaie, dibaci în politică, și-n veci încins de grija țării, Matei, acel erou mare în toate, nu nesocotea nici cele mai mărunte în delectniciri, ca să țină liniștea și dreptatea între pămîntenii săi. Vine doar cineva cu plîngerii la dînsul în contra unui vecin viclean sau cotropitor, el nu respingea cu inima obidită, ci-ndată, sub ochii înpricinaților, le dafiecărui ce era drept al lui. El nu știa multă carte, nu vorbea altă limbă de cît limba țării; dar vorba-i era vorbă sănătoasă, și cînd lua condeiul în mînă, apoi condeiul plătea cît sabia.

Darnic cu toate mănăstirile pămîntene, el întărise Snagovului, vamă gîrlii de la Spanțov, cu care era miluită mănăstirea de către Basarab voevod, și împuternicise pe părintele Ignatie egumenul ca să ieă, din acea vamă, *de la zece pești un pește, și din zece hani un lan de vamă, și de în carul de făină, un obroc*. Dar Vasea vameșul pusese cartea domnească la cîmăchină și nu vrea să dea călugărașilor ce li se cădea. Se scoală atunci într-zi, popa Ignatie, și merge cu jalbă la domnie. Matei, cum află de una c asta, se face foc de minie, chiamă pe grămătic și-i poruncește să scrie Logofătul își ieă pe genuchi o fășioară lungă de hîrtie, deschide călimara de la brîu, își curăță condeiul de trestie, și dupe spusa domnească, scrie așa :

Cu mila lui Dumnezeu Ico Matei Basarab voevod și domn.

Scri-am domnia mea ție, Vaso vameșule : Ce porc-de-eine ești tu, de cărțile domnie mele nu le bagi în seamă. A făcut domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și ieă de locul lui de la Spanțov, cum a fost legea și obiciaiul; iar tu, fecior de *lele*, nu bagi cărțile domnie mele în seamă. Să cauți să-l lași să-și ieă ce e obiciaiul, că vom trămite domnia mea de, acolo, te va spînzura. Aceasta-ți scriu și însu-mi am zis domnia mea. Scri octomvrie 21 leat 7152.

Mateiu vodă iscălește și logofătul pune alături pecetia domnească cu chinovar. Scrisoarea se dă în mîna egumenului Ignatie, și apoi pa Vaso, de nu urma dupe poruncă !

Cuviințele moderne ne-au silit să înmuiem într-acest curios act de diplomatică națională, păstrat și acum la Snagov, una din epitetele de o energie mult prea caracteristică pentru noi, oameni civilizați, dar vechia proză română, ca versurile latinești:

**Le latin dans les vers brave Fhonnetete.
Latinească în versuri nu știe de rușine.**

În adevăr, cel ce scria asemenea proză, avea în vinele sale, sînge vîrtos de roman. Matei Basarab, dacă n-a fost singurul erou al Țării Bomânești, negreșit că a fost cel mai mare domnitor al ei, cel ce a știut să împreune puterea armelor de apărare, cu regularea progresului și ordinii în lăuntru. De cîte ori am urcat muntele Arnotei, unde mormîntul lui de marmoră stă ascuns într-o modestă capelă, aleasă chiar de dînsul pentru ultimul-i locaș, am simțit în mine cucernica mulțumire ce inspiră credincioșilor, un pelerinagiu la locurile sfinte. De ce trebuie însă, să trecem munți și dealuri, să suim stînci sălbatică ca să găsim o lespede consacrată unei așa glorioase memorii! N-ar trebui oare ca națiunea noastră să-și arate, într-un chip mai învederat, recunoștința către unii bărbați iluștri ca Mircea Bătrînul, ca Ștefan cel Mare, ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab...? Aceia sînt eroii țării! acelora să le ridicăți monumente!

POEZIA TRECUTULUI ȘI POEZIA FOAMEI

B o pietoasă datorie pentru urmași, aceia de a deștepta suvenirea întunecată a măririlor trecute. Sub răsipurile timpilor, e o lucrare plină de farmec pentru omul cu iubire de țară, de a cerceta faptele și împrejurările vieței acelor oameni cari au purtat odată, cu onoare sarcina destinelor naționale. În fiecă colț de pămînt, e plăcut lucru pentru dînsul, a reînvia umbra bărbaților vestiți ce au trăit, s-au bucurat ori au suferit odinioară acolo, și e încă mai plăcut cînd poate a se impresura cu priveliștea monumentelor și obiectelor ce-au fost mărturie la faptele, la luptele și la simfiriile lor.

Să ne strămutăm spre pildă, cu gîndul, la anul 1662, cînd zidirile mănăstirii Snagovul își păstrau încă caracterul lor primitiv. Era sîmbătă noaptea spre duminică, 20 decembrie. Într-unui din paraclisele, ce existau încă pe atunci, un bătrîn de o talie-naltă și trupeșă, sta ingenunchiat. Capul său pleșuv, închinat la icoane, părea cu totul'zdrobit sub o cugetare adîncă și cuvioasă, ca ruga creștinului ce așteaptă ceasul său cel din urmă. La razele candelii, s-ar fi văzut în trăsurile-i accentuate și în coloritul oacheș al figurei sale, caracterele pronunțate ale tipului grecesc. Acela era bătrînul postelnic Constantin Cantacuzino care cu treizeci și mai bine de ani înainte, venise din Constantinopol, se împămîntenise la noi, luînd de soție pe Ilinca Basarab, cea din urmă moștenitoare a vechei familii domnești, și prinsese dor și dragoste de țară, mai mult chiar decît mulți din pămînteni. El o scăpase la 1660, de robirea desăvîșită ce turcii cugetau a-i impune, prefăcînd-o în pašalic; el mijlocise atunci să așeze

în scaunul domniei pe junele Grigorașcu Ghica, care-i făgădui să-l scutească în toată viața lui de orice grijă, de orice bîntuire. Acum însă, prin uneltiri viclene, doi boieri, dușmani ai postelnicului, și anume Stroe voievodul Leurdeanu și Dumitru cămărașul, se unise cu doamna lui Grigorașcu, Măria, spre a pierde pe puternicul veteran care, din retragerea la'moșiile-i de pe Prahova, stînjenea planurile lor de jaf și de asuprire. Uesoeotitul domn se lasă în voia intriganților, și venerabilul bătrîn, ridicat cat fără veste din sînul familiei sale și adus noaptea sub pază la Snagov, aștepta acum în rugăciuni, să sune ora uciderii sale.

A doua zi de dimineață, postelnicul asistă la liturghie, în biserică cea mare, cu aceiași cucernică luareaminte. Cîte gînduri negre, repurtate atunci asupra răstriaștelor ce se vesteau țării, cîte îngrijări părintești asupra soartei unei numeroase familii, cutreierară în acele minute înaintea bătrînului boier. Cîte suspinuri adînci și dureroase se uniră, sub bolțile anticului templu, cu psalmodiile alinătoare ale mîngăioasei religiuni! Cîte sfîrșitul slujbei, venerabilul osîndit înainta cu pas sigur la ușile altarului și, acolo, cu conștiința senină dinaintea lui Dumnezeu, se-mpărtășea cu izvorul vecinicei mîntuirii. Apoi, la ceasul cinei, îl duseră în trapezarul mănăstirii. Gîzii îl legară cu spatele de unul din stîlpii sălii, înfășurîndu-și tot trupul cu funii strînse ca să nu poată mișca; apoi, îi trecură de gît un ștreang ce-nconjură stîlpul și aluneca pe un ochiu; atunci, trăgîndu-și ștreangul cu furie în mai multe rînduri, nenorocita victimă muri sugrumat.

Această groaznică scenă se petrecea, ne spune cronica, la trapezarul mănăstirii, în acea sală în care monașii, adunați la un loc și în tăcere, se citeau vechii agapi creștini, își luau cinele lor, pe cînd un frate mai tînăr și mai deprins la carte, citea pe fiecare zi istoria sfîntului zilei. În ziua aceea cînd să se citească viața sfîntului Ignat.

Nu putem ști cu siguranță cum era clădită, la Snagov, acea cameră importantă a oricărui edificiu monastic, dar, pecît putem judica după trapezarile ce au lăsat urme pe la alte mănăstiri vechi din țară, și mai ales după aceia ce se poate recompuce din casele episcopale de la Curtea Argeș, această încăpere era o sală, cu lărgimea jumătate cît lungul, divizată în părți la mijloc prin stîlpi rotunzi, puțin înalți și groși pe care se sprijineau, de patru părți, niște boite ogivale ce se îmbucau între ele, fără a avea torul de arcuri îndoite. Din brîul superior, adică din astragalele stîlpiilor și din căpătîiele ascuțite sau consolele bolților de pe pereții laterali, se porneau, pe rotunjeala culelor, numeroase ciubuce sau nervure, ca să se întîlnindu-se în unghiuri înguste, formau în jurul chiăii bolților niște la rozete în formă de stele. Pe cîmpurile pereților de laturi se deschideau ferestre late, puțin înalte și rotunjite la capul de sus, precum erau și ușile sălii. Pardosealaeramai adesea de lespezi sau de cărămidă pusă pe mure și mobilarea pare a se fi redus la mese de lemn, lungi și înguste ce se sprijineau, d-a lungul sălii, de amîndouă părțile stîlpiilor, însoțite de lavare tot așa de simple. Mai totdeauna aceste trapezări se aflau așezate de-așu-pivnițelor și alături cu maghernițele sau cuinile ce coprindeau o vară largă ca de'doi stînji păturați, ne avînd alt coș de răsufare, decît boltii și pereților ce se înălțau la patru cinci stînji în sus, îngustîndu-se într-o linie cam parabolică și terminîndu-se, pe învelitoare, cu un fel de căci-căci cu ochiuri jur împrejur.

Subt aceste forme arhitectonice, care amintesc tranzițiunea stilului roman, pornit către ogive în secolul al XIII-lea și următori, închipuirea noastră reclădește acea sală de trapezare de la Snagov, în care își dete sufletul bietul postelnic Constantin Cantacuzino, muncit cu așa barbare chinuri.

Cînd trupul său neînsuflețit și mohorît de vînațiile funiilor, fu deslegat de la furcile casnei, soția și copiii răposatului fură vestiți ca să vină să-l ridice. Duiosa familie strămută rămășițele părintelui lor în a lui mănăstire de la Mărgineni, și acolo le înmormîntară. În această ocaziune, cronica zice : „Toată țara plînge pe Constantin postelnicul, că au pierit un stîlp mare, carele au sprijinit toate nevoile țării, plîngu-l și săracii că și-au pierdut mila ; plîngu-l și paginii și creștinii și toate țările care l-au știut și care nu l-au știut, ci numai de numele lui" au auzit, pentru multa înțelepciune și bunătate ce făcea în toate părțile !"

Intențiunea noastră n-a fost însă de a povesti viața folositoare și zbuțumată a postelnicului Constantin Cantacuzino. Dupe mai mulți scriitori eminenți cari au exploatat această dramă impunătoare, ar fi fost o pretențiune neiertată din parte-ne a mai cerca să o expunem pe larg. Nepieritorul nostru istoric, Nicolae Bălcescu, schiță mai întîi, la 1845, această interesantă biografie. Frumoasa monografie ce tipări el atunci în *Magazinul istorie pentru Dacia*, scrisă cu acel stil cumpănit, înviator și colorat ce caracteriza peana sa măiestreată, dupe ce ne^ spune pe scurt faptele de laudă și moartea îngrozitoare a vrednicului boier, se termină prin aceste considerațiuni asupra fatalelor consecințe ale neomenoasei lui ucideri:

„Moartea lui Cantacuzino avu rele urmări pentru țara noastră. Fiii lui, vrînd să-i reabiliteze memoria și să-l răzbune, deteră pricină de a se despărțiră toți boierii în două partide care sfișiară țara și o aduseră la mare ticăloșie. La ianuarie 1665, Grigore Ghica v.v., fugind în țara nemțească, Constantin, al treilea fiu al postelnicului Cantacuzino, se luă dupe dînsul, și, dupe ce îl trase în zadar pe la judicatul la curtea Austriei, întîlnindu-l în sfîrșit la Veneția dobîndi de la dînsul o carte prin care afurisise pe Leurdeanu, mărturisind că el l-a îndemnat la acea crimă, cum și trei scrisori autografe ale lui Leurdeanu către comisarul Constantin Vărzaru, scrise pe cînd acesta se afla în tabără lîngă domn și Leurdeanu caimacam, prin care îl silea să facă în tot chipul să înduplece pe domn să omoare pe Cantacuzino. Dintr-altă parte, frații Cantacuzini ce rămăseseră în țară, dobîndiră de la obșteasca adunare a țării un act mărturisitor de nevinovăția părintelui lor, în care se vede iscălit și Leurdeanu, și altul de la Partenie patriarhul Constantinoplei și de la sinod, întărindu-l și mărturisind asemenea. Cu aceste acte și cu scrisorile dobîndite, cum și cu un alt act de la următorul patriarh al Constantinoplei, Metodie, ei cerură de la Radu Leon v.v. ce se orînduise domn, ca să dea în judicatul pe Leurdeanu. Dar domnul, cu toată trebuința ce avea de Cantacuzini, nu-i iubea într-atît cît să se strice cu partida opozantă. Pentru aceia ei nu dobîndiră atunci decît numai un act din partea domnului care asemenea constată nevinovăția părintelui lor. În acelaș an (1669), maziindu-se Radu Leon v.v., vornicul Antonie de la Popești, din județul Prahova, se urcă pe tron, Cantacuzinii găsiră acum ocazie și se porniră cu plîngeri către domn. Cererea lor fu primită, și se hotărî ca Leurdeanu să se dea în judicatul obșteștii adunări a țării, care, dupe vechia noastră constituție, avea drept să judece în pricini de vini mari și de stat întocmai ca și came-rile pairilor de acum din Franța și Anglita. În urma acestora se și strîns obșteasca adunare în sărbătorile Paștelui în divanul cel mare, aprilie 20, anul 1669, unde erau adunați, dupe obicei, mitropolitul, episcopii, egumenii de pe la mănăstiri, toți boierii mari și mici, și norod

mult. Acolo, mai întîi mitropolitul adresă a aunărn o carte, povățuind pe toți cari cunose pricina a mărturisi adevărul. Leurdeanu întru-ntîi tăgăduia tot. Cînd îi arătară scrisoarea Ghicai prin care îl mărturisea de vinovat, el răspunse că Ghica v.v. poate să scrie ce-i va fi voia, el nu știe nimic despre acestea, iar cînd Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui către Vărzaru nu mai putu tăgădui și se mărturisi de vinovat.

Curata destăinuire a acestui sclerat de intrigile ce făcuse ca să omoare pe Cantacuzino răsculă o mișcare de ură în toată adunarea cea numeroasă. „Atunci îl cunoscură toți — spune nica — și-l batjocorea și mari și mici, și-l suduia muierile și copiii". Adunarea îl osîndi la moarte ca pe un omoritor, și îl dete pe mîna armașilor să-l omoare. Cei răi totdeauna sînt lași. Leurdeanu, cu toate bătrînețile lui, iubea viața. În acea nevoie vîzîndu-se, el căzu cu rugămintă postelniceasa Elena Cantacuzino, și la fiii ei, să-l ierte și să-l roage pe domn să-l lase cu viață. Rugăciunea lui se ascultă. Domnul îi iertă viața sub condiție ca să se călugărească tot la mănăstirea Snagov, unde omorîse pe Cantacuzino, și să plătească jaful ce făcuse casii lui. Atunci scoaseră cu mare necinste din adunare, și puindu-l numai în antiriu cu răvașele de trădăspînzurate pe piept, într-un car cu doi boi, îl preumblară prin țîrg, și apoi îl duseră la mănăstirea Snagov. Spun că vîzîndu-se Leurdeanu că-l călugărescu fără voia lui, cînd auzi puîn nume de călugărie *Silivestru*, strigă cu furie : « Ba mai bine Mahomet ! »

Astfel se răsplăti nevinovata ucidere a postelnicului Constantin Cantacuzino. Acea război înăsa atîta mult timp dezunirea și furia partidelor, și țara trebui să sufere mult vreme din pricina lor.

Se vede chiar că monachul Silivestru nu stătu mult timp în închisoarea sa. Nici osîndă ce apăsa asupra-i, nici rușinea de a revedea lumea dupe pedepsile infamante ce suferise, nici muștrările unei conștiințe turburate, nu putură să-l aducă la pocăință. Aplecările zavistioase și neastăpărate ale firei sale nu se puteau de loc împăca cu viața tăcută și liniștită din zidurile Snagovului. El izbuti a se furișea din mănăstire și se duse în Ardeal să întîlnească pe Grigorașcu vodă Ghica ; de aci apoi, cînd la 1669 acesta veni pentru a doua oară în scaun, vornicul Stroe Leurdeanu care azvîrlise comanacul și-și lepădase rasa, urmă iarăși a împila țara și prigoni pe boierii postelnicești.

O altă interesantă scriere asupra morții lui Constantin postelnicul Cantacuzino, s-a publicat, la 1861, în *Calendarul geografie, istorie și literatură* de D. Bolintineanu și A. Zanne. Nuvela ce a apărut acolo, sub acest titlu, ne lasă să recunoaștem stilul elegant al unuia din cei mai amabili prozatori ai noștri; ne place a citi acea povestire vie ce atrage mințile și atîna inimă! Dar ne pare rău a vedea că lipsesc într-înșea unile calități, neapărate în romanțului istoric.

În adevăr, acest fel de scrieri a căror țintă este d-a arăta evenimentele dramatice ale istoriei, înconjurate de toate amăruntelile vieții contemporane și locale, își dobîndește prețul său cel mai mare, sub condițiunea d-a observa — nu atît șirul exact al faptelor reale, nu atît personajele netăgăduit ce a jucat un rol într-înșele — ci, mai cu deosebire, *colorata locală*, acel parfum al timpului trecut, care strămută pe cititor în mijlocul întâmplărilor povestite, îi descrie localitățile ce le-au servit de scenă, face părtaș la obiceiurile, la credințele, la viața publică și privată, la cuștințele țării și chiar la limba timpului și locurilor unde s-au petrecut faptele care se atingeromanțul.

Ne pare rău, zicem, a vedea că adesea autorul nuvelei din *Calendarul* pe 1861, a nesocotit aceste reguli importante și a introdus, astfel, c

fuziune în mintea cititorului. La un loc, spre pildă, unde povestește cu cuvinte atingătoare, călătoria nenorocitului postelnic, ridicat din casa sa, și dus într-un car cu boi la Snagov, citim aceste cuvinte :

„Despre zioă carul se opri la poarta unei mănăstiri, vătaful Alexandru strigă cu o voce de taur să se deschidă porțile; ordinul său fuse ascultat, și carul intră în curtea mănăstirii... «Dă-te jos din car I arhon postelnice !» — strigă vătaful”.

Dacă toată lumea ar fi citit călătoria în țară a patriarhului Macarie din Antiohia, scrisă arăbește și tradusă numai englezește într-o edițiune foarte rară și foarte scumpă, de la 1836, toți atunci într-adevăr ar fi știut că, în timpii trecuți, peste balta Snagovului, se afla un lung pod stătător ce ducea pînă la mănăstire. Dar cititorii *Calendarului*, cari n-au consultat pe Paul din Alep și cari știu că Snagovul e în mijlocul unei cîță mai bălți, auzind acum că carul vătafului Alexandru a sosit pe uscat, fără popreal'ă, pînă în curtea mănăstirii sînt negreșit în drept să creadă, sau că vătaful a fost mai năzdrăvan decît sfîntul Petru care nu știa să amble nici cu picioarele pe apă, sau că se adevărase în acea noapte, unicele versuri ce filosoful frances Malebranche mărturisește a fi putut face în toată viața sa, și care zic :

„II faut aujourd'hui le plus beau temps du monde
Pour aller à cheval sur la terre et sur l'onde”.

Dar aceasta ar fi puțin lucru, cu ceva închipuire omul usucă și bălțile. Ce cată însă, rogu-vă, vătaful Alexandru de intitulează pe bietul postelnic, la ceasul morții, de *arhon*! Oare vorbeau ei, între dînșii, grecește ca să nu-i înțeleagă dorobanții, de nu-i zicea curat, cum se zicea pe atunci românește : *jupan postelnice* ?

Acest fanariotism anticipat în nuvela din *Calendar*, e de oarecare însemnătate. Naționalitatea noastră a suferit, în urma morții lui Cantacuzino, îndestule rele și îndestule schilodiri de năravuri și de limbă, din partea grecilor, pentru ca să nu ne mai silim acum cu dinadinsul a repurta aceste nevoi și umiliri, asupra timpilor mai vechi și asupra caracterului mai neaoș românesc al acestora.

De ce iar apoi, mai departe, autorului îi place a face din Măria doamna, a lui Grigorașcu Ghica, fiică, dupe cronica lui Amiras, a lui Mateiaș Sturza visternicul din Moldova și soră cu Toador spătariul Sturza, o *greacă șireată* ! Astfel, toate personajele însemnate ale nuvelei sale, devin grece : Ghica e grec, Cantacuzino e grec, doamna e greacă. Subiectul s-a cațanonit cu totul!

Lasă mai bine frumoasei doamne naționalitatea ei de moldovancă și vezi în urmă cu ce muștrări adînci se muncește sufletul ei, îngreuiat de pîrtinirea la povara unei crime. „Cînd peste cîțiva ani, sosi judicata lui Dumnezeu și i se îbolnăvi foarte rău un copil ce avea mic înfășat și care sărea în pelințele sale, ca un om de treizeci de ani și zbiera și țipa ca un cal, părinții lui, triști și plini de căință pentru moartea lui Cantacuzino, pierzîndu-și mintea și sfatul încît nu mai știau ce făceau, umblau tăvălindu-se din zid în zid”.

Snagovul ne păstrează și el un semn al căinței ce coprîne inima doamnei Măriei. E o cruce de botez sculptată de amîndouă părțile cu cîte

cinci iconițe în lemn de chiparos și ferecată în argint aurit. Pe cotorul ei circular, ce se termină printr-un rotocol, se văd gravate în spirală, niște cuvinte, scrise în limba slavonă, ce zic românește :

f Această cruce a făcut-o roaba lui Dumnezeu, doamna Măria lui Ico Grigorie Ghica voevod pentru sufleteasca și sfînta mănăstire Snagov f Vecinică ei amintire ! Fevr. 4. 7171 (1663).

în acele cuvinte, *vecinică ei amintire* ! pare că s-aude resunînd eho unei eterne muștrări.

Fiind-că însă vorbirăm de crucea doamnei Măriei, să facem mențiune și despre o altă cruce care se află la Snagov. Este de os de inoroh (rinocer), sculptată cu iconițe și ferecată cu sîrmă de argint (filigrane), pe care se văd și urme de smalt căzut. Cotorul s-a pierdut și starea ei actuală pare a dovedi că este destul de vechie. În general e foarte anevoie a hotări epoca acelor săpături fine de iconițe în lemn sau în os, care servă a orna fețele crucilor de botez în bisericile noastre. În tot timpul, călugării Orientului, și chiar cei din unele chinovii din țara noastră și din Eusia, au lucrat'asemenea obiecte, și stilul tradițional al formelor s-a păstrat cu atîta stăruință, încît nu se poate determina unui obiect vreo epocă, deacă nu poartă cumva pre dînsul vreo altă indicațiune mai precisă.

Sculptura cea mare sau mai bine statuaria, fiind alungată din biserică Eăsăritului încă din timpul iconoclaștilor, în secolii al VII-lea și al IX-lea, ornamentele săpate nu se păstrară decît pentru uneltele ecleziastice mai mici sau pentru mobile de biserică fără de însemnătate liturgică.

Aceste obiecte nu se executau mai niciodată în piatră, ci, mai adesea, în metale de preț, în os, în corn, în fildeș, în sidef, în бага, ori în deosebite lemne, precum stejar, nuc, castan, tisă, cimișir, chiparos, sandal, odagiaciu sau alte lemne mai mult sau mai puțin prețioase, dupe obiectele executate. Erau mai cu seamă, canaturi de uși pentru tîmplă, strane pentru arhierii, iconostase sau poale de altare, ripidii sau flabele pentru procesiunile religioase, sfeșnice de deosebite mărimi, sicrie și cutii de moaște, cruci de altar ori de botez și în sfîrșit iconițe simple, îndoite (Si7rTuxa) sau întreite (TpiTCTuxa, *troițe*), al căror uz se introduse, mai cu deosebire, în vremea cruciatelor, cînd fiecare cavalier, fiecare ostaș lua în sîn, atîrnată de gît, una din acele iconițe, sculptate cu fineță de artiștii orientali. Aceste iconițe îndoite sau *diptice*, compuse din două plăci ce se închideau una peste alta ca două obloane, erau întrebuițate din vechime, la romani; cînd un cetățean ajungea a fi numit consul sau a căpăta altă dregătorie însemnată, era obiceiul ca el să trîmită, spre aducere aminte, amicilor săi, niște asemenea tăblițe de os de fildeș, care purtau, pe o parte, chipul său sculptat cu însemnele noii dregătorii, și pe cealaltă, un strat subțire de ceară pentru scris. În timpii creștinești, episcopii și apoi și preoții bisericilor, obicinuiră, atît în Orient cît și în Occident a avea asemenea *diptice* de mărimi felurite. Învățatul italian Gori care a publicat o carte sub titlul *Thesaurus diptychorum*, împarte în patru clase, dipticele ecleziastice : 1. cele pe care scriau numele neofiților sau nouilor botezați; 2. cele pe care se însemnau numele dănuitorilor bisericilor, domnitorilor și episcopilor; 3. cele ce rememoraу numele sfînților cari au înălțat biserică prin gloria martirului sau prin strălucirea științei lor; și

în sfârșit, 4. cele în care se înscriau numele credincioșilor, preoți sau mi-
reni, cari au murit în sînul adevăratei biserici. Aci vedem dar, cum s-au
născut pomelnicele, care azi încă stau așezate în proscomidia oricărei bi-
serici orientale. Dar în general, vechile tăblițe pe care s-au scris de la în-
ceput numele domnilor, ctitorilor, capilor bisericeii și dănuitorilor, în mă-
năstirile noastre cele mai vechi, sînt astăzi pierdute. Cronograful anonim,

5 ni s-a întîmplat să găsim un pomelnic *triptih*, zugrăvit iar nu sculptat,
care, și acela, nu era mai vechi decît din zilele lui Matei vodă Basarab
(1646). La cele mai multe mănăstiri mari din țară, pomelnicele cele mai
vechi sînt într-o cărticică din timpii lui Constantin Brîncoveanu, și uneori
chiar din timpul fanarioților. La Snagov e și mai puțin decît atît, căci
15 nu este nimic mai mult decît o foiță cu nume domnești, eclesiastice și
particulare, care se confundă fără de nici un folos pentru cronologie sau
pentru istoria mănăstirii.

Noi însă ne-am silit, a recompune, dupe documente și inscripțiuni,
o listă de egumenii acestui sfînt lăcaș. Nu o dăm ca exactă, fiindcă e pro-
20 babil că are multe lacune; de aceea am și pus la fiecare egumen anii în
care îl găsim figurînd. N-am trecut pînă în secolul nostru, căci, osebît de
venerabilul arhimandrit Iosafat Snagoveanul carele, expatriat dupe re-
voluțiunea de la 1848, a avut pioasa și patriotica idee de a întemeia un
templu românesc în mijlocul tinerimei române ce studiază la Paris, de-
părtată de țară și de legea părinților ei, osebît de acest superior vrednic
25 ^e ^udă, cuinele actuale ale mănăstirii nu vor conserva, credem, poste-
rității nici un alt nume de egumen snagovean.

Iată însă lista celor din vechime; am putea să o începem cu un egu-
men Lazăr, de care pomenește un hrisov fără de leat dat de Mircea vodă
30 bătrînul, dar epoche mai precise avem pentru cei următori:

Popa Dometian1441
Evtimie1442
Popa Vișainul1464
Evstratie1507
Ștefan1512
Sava ieromonah1534
Mitrofan1558
Galaction1563
Evstratie1564
Onufrie1582-83
Serafim arhimetropolit f1590
Chirii episcop1619—21
Haralambie1624
Partenie episcop1625
Ignatie1633-37-43
Luca1646
Daniil1654
Teodosie1661-74-83
Antim1695—1709

Rafail arhimandrit1748
Partenie1766-84
Filaret1<7>85
Nicodim1786
Filaret1788

Cel mai vechi dintre aceștia nu este anterior hrisovului prin care
Vlad voevodul întărește, la 6949, averile și scutiurile vechi ale mănăstirii
Snagovul. Despre urmașii lui, afară de episcopul Partenie și de fatala
influență, nu avem noțiuni interesante, tocmai pe la sfîrșitul secolului
al XVII-lea, ne putem opri cu oareșicare amărute, asupra doi dintr
înșii. Unul pare a fi fost un mișel; cellalt era fără îndoială un om
treabă și de merit.

Numele și faptele puțin cuviincioase ale celui dintîi ne sînt
pe un odor prețios ce împodobeste preastolul bisericeii. E un chivot, adică
o cutie de argint aurit, în care se păstrează sfîntul mir, moaște sau al
obiecte sfințite, și care se vede a fi fost, la început, de o formă aproa
cubică cu un capac în relief, astfel de închipuia o biserică. În partea desp
fund e simulată o mică absidă sau altar pentagon cu fereastră; capac
poartă șapte turnulețe din care, unul mai mare la mijloc, doue altele m
mici în față și în dos, și în sfîrșit și alte patru mai mărunte, la colțuri. Pe
fiecare din laturi sînt gravate cu acul, chipuri de sfinți decorate cu sma
țuri de colori; în față e o icoană mai mare a Maicei Domnului cu Mîntu
torul prunc în brațe; pe o lătare sînt, în șase compartimente pătrat
sfinții Dimitrie, Gheorghe, Teodor Tiron, Teodor Stratilat, Cosma
Damian; pe cealaltă profeții Aron, Avacum, Ilie, Ieremia, și sfinții Da
maschin și Cosma; pe fund de laturile absidei sînt, sus sf. Ioan Gură-d
Aur și sf. Nicolae, iar jos, sf. Vasile, și sf. Grigorie, figurați pe dintr
Pe din lăuntru al capacului se citesc, gravate în metal, cuvintele următoare

„Acest cuvot l-au făcut părintele Varlaam mitropolitul, mănăstirii Snagovul cu cheltu
la proigumenului Teodosie pentru argintul cel pierit de la dînsul, văleat (7182 — 1674)”.

Pe fundul chivotului e însemnată greutatea metalului: „dra
600”.

Așa ! părinte Teodosie ! Ți să-ncredințează o mănăstire ca să ca
de dînsa și s-o îngrijești, și sfinția ta o jăfuiști de argintăriile ei ! Ci
știe cîte interesante modele de orfaurărie medievală, le vei fi prefăcu
nerușinate spoliator, în monedă sunătoare? Chiar acest chivot, pe ca
mitropolitul Varlaam l-a făcut din banii tăi, spre despăgubirea mănăstir
trebuie să fi fost lucrat dupe un model mai vechi, care va fi existat ma
nainte la Snagov, precum există și acum unul foarte asemănat, depus
mănăstirea Bistrița de fundatorii ei, pe la sfîrșitul secolului al XV-le
Dupe aparența lucrării s-ar crede că acesta de la Snagov este imitat
un meșter din țară, dupe vechile lucrări bizantine sau venețiene.

Dar vezi, cîta nestatornicie e chiar și-n dreptatea omenească !
1679, Varlaam care fusese numit de Grigorie Ghica voevod, cade d
scaunul păstoresc; rivalul său, mitropolitul Teodosie, sprijinit de no
domnitor, Șerban Cantacuzino, se urcă iarăși la putere, și, la 1683, r
regăsim pe hrăpitorul tiz al acestuia în egumenia Snagovului.

Am dori să n-avem a vorbi de nn compartiment mai non de argint ornat cn flori, *au repousse*, ce arhiereul Filaret a socotit de trebuință, la 1788, sub domnia lui Michai vodă Suțu, a adauge la acest chivot, între cutie și capac, spre a-i da o mai mare nălțime. Nimic mai grotesc decât sârmanul chivot, schimonosit într-astfel; cu toate acestea nici egumenul, nici argintarul nu s-au rușinat a grava pe acest inform adaos, numele lor, pe o parte se citește : „*cpixdepsTo<*; *âpxtspsoç*. 1785".; pe cealaltă : „*Spafxioc* •850f *HXTHO<*; *xpiaoxos*". 5

Am făgăduit să vorbim și despre un egumen om de treabă. în adevăr, acela e Antim Ivireanul, tipograful, care sub Șerban Cantacuzino, așeză io mai întâi teaturile sale în mănăstirea Snagovului de unde ieșiră mai multe cărți religioase în limbile română, elenă, slavonă și arabă.

Ne lipsesc, deocamdată, mijloacele a face o nomenclatură completă de edițiunile ce au ieșit din tipografia Snagovului, de sub minele egumenului Ântim; să cităm însă, printre cele românești: 15

Orînduiala slujbei sfinților împărași Constantin și Elena, tipărită la 1696.

Evangelia, la 1697.

Cartea despre Papistași a lui Maxim Peloponisul, la 1699, **20**

învățăturile traduse de Filoteu monachul, la 1703,

Floarea darurilor, la 1703, etc...

Printre cele elinești:

Op&68bfos 6(xoXoyta, la 1694.

TaXTY]ptou, Ja 1700,

npocxuv7]Taptcv TOU ayiou opouț TOU AS-cavo^, de doctorul Ioan Commen, 25
la 1701 și

o liturghie tipărită elinește și arăbește, tot la 1701.

Ne lipsesc asemenea documentele îndestule ca să schițăm o biografie completă a acelu însemnat călugăr, carele din mănăstirea Ivirului de la muntele Atos, veni ca egumen în Snagov și institui aici o tipografie bogată și activă; deveni la 1705, episcop al Eîmnicului; la 1709, mitropolit al Ungrovlahiei, și, persecutat de fanarioți, pentru că ajunsese a fi un bun patriot român, pieri înecat mîrșăvește în Dunăre, din porunca lui Nicolae vodă Mavrocordat (1716). Artist luminat și industrios, el lăsă în țară multe urme de talentele și de activitatea sa. în mănăstirea Antimu- lui din București, ce este clădită de dînsul, se zice că ușile de intrare ale bisericei, sînt lucrate de dînsul, și, ce e mai necontestabil, broasca acelor uși, cu plasele mari de aramă gravate cu chipuri, poartă încă in- scripțiunea numelui său. La Snagov, unde el egumeni ani îndelungi, se găses'ce încă o căție sau afumătoare de argint în forma unei sfere cu capac 35 conic sprijinită pe trei picioare de figura unui S, fixate de o tavă lată, pe a carii buză sunt gravate cele următoare :

f Această căție împreună cu potirul și cu ale lui toate fiind stricate s-au prefăcut în zilele prea luminatului domn lo> Constantin B. voevod cu cheltuiala smeritului întru eromonahi Antim Ivireanul, tipograful, leat 7203 (1694). 45

Pe dosul tăvii e gravat cu litere latine cursive fine și împodobite cu parafe :

t *Daniel Fodor exeudit. Anno 1694*
mai jos e însemnată greutatea: „f dram. 326”.

5 Printre cărțile mănăstirii, reduse acum la cele neapărat trebuincioase slujbei, în edițiuni moderne de puțin preț, am găsit numai un volum manuscris pe hîrtie, coprinzînd mineM pe luna decemvrie, în limba slavonă, pe a carii scoarță stă scris de mînă :

10 Acest mineu a lui dechemvre fiind stricat și răsipit s-a legat cu cheltuiala smeritului întru eromonasi Antim Ivireanul tipograful vâ dni Ico Constantin B. B. voevod, fiind nastavnik la această sfînta casă la Sneagov, leat. 7203, (1695) aug. 29.

Iată ce se mai păstrează de la acest bărbat eminent, în locașul unde el începu o carieră așa de folositoare patriei sale adoptive. De cîte ori însă va voi cineva să deschidă cartea amintirilor literare ale națiunii române, 15 numele lui Antim tipograful se va prezenta cu onoare printre cele dintîi. Istoria propășirii noastre naționale îl va pomeni în veci cu laude și-i va acorda în tot timpul glorioasele prerogative ce se dau acelor care știu a se pune cu devotament și activitate în capul luminării unui popor !

Dar cercetările noastre ispititoare prin mănăstirea Snagovului, ne 20 purtase de la temelile vechilor chilii la zidurile degradate ale bisericei, de la picturile păreților la pietrele mormîntale, de la odoarele altarului la cărțile liturgice și la pomelnicul dispărut al dănuitorilor, și nicăieri nu putusem descoperi vreo inscripțiune care să amintească pe un Eadu logofătul de la Periați, ai cărui trei fii, Vintilă logofătul, Stoica postelnicul 25 și Sibiu logofătul, au dus, la anul 1683, pe părintele lor mort de l-au îngropat la sfînta mănăstire Snagovul și au dăruit sfintei mănăstiri, cu al lor zapis de bună credință, moșia Periații sau Cotorca din județul Ialomiței, ca să fie, răposatului și lor, de vecinică pomenire.

Din contra, pe un părete al altarului din stîngă, ce se zice și *diaconic*, 30 fiindcă slujește diaconilor și preoților pentru păstrarea și îmbrăcarea odăjdiilor, văzui, săpat adînc în zid cu litere și în limbă slavonă, numele unui necunoscut:

Am scris eu Badea grămăticul din Dobroșești în zilele lui Ico Antonie voevod, iun. 29 zile în anul 717? (166?)

35 Ce curioasă e soarta omenirii ! unul dă o moșie ca să i se pomenească în veci numele la sfintele daruri, și, peste cîțiva ani, nimeni nu-l mai ține minte ! altul dor că mînjaște păreții bisericei cu o scriere ne-nsemnată, și numele lui e mereu în fața preotului cînd se pregătește a pomeni pe credincioșii răposați! Dar Dumnezeu, care pune toate într-o cumpănă 40 dreaptă, a însuflat oamenilor leacuri pentru infirmitățile lor. Spre a nu lăsa într-o vecinică uitare atîtea vrednice fapte răsipite prin cenușa trecutului, spre a reînălța gloriile umilite și a stigmatiza trufașa nimicie, el a inspirat omului amorul pentru trecut, știința arheologiei, cea nobilă patimă a anticarului, care-l face să cerceteze pretutindeni urmele zilelor 45 zburate, îl îndeamnă a pune în cumpăna dreptății toate cîte au făcut

străbunii, și-l deprinde a culege din ele, învățături folositoare pentru viitorime.

Dar drumul și nobila patimă îmi ațîțase o foame nespusă și ieși din biserică, înțlia mea preocupare fu de a cere călugărilor ce se uitase mine cu gurile căscate pe cînd transcriam inscripțiunile dupe păreți, dupe morminte și dupe argintării, să-mi dea ceva de prînzit. Călugărașii, aer milos, se deteră toți în laturi, jurîndu-se că n-au nimic, că de cînd s-au luat veniturile mănăstirești, n-au cu ce mai trăi; că sînt strimtori de toate, n-au nici straipe, nici locuințe, nici merinde; în sfîrșit, bieții pînă rîniți arătau în tot chipul cîta jale simt, unde li se răpise antica înbilșugă trîndăvie și că mănăstirea lor, prefăcîndu-se în închisoare, se întrebura țase la o instituțiune mai folositoare.

După un asemenea refuz, mă întorsei atunci către impiegații în cînsorii și abia, dupe o lungă și elocuentă laudă a peștelui din balta Snagovului, îi înduplecai a pune să scoată din cotețe o minunată plătică lăscăreață, viă și grasă.

Plătica de Snagov ar merita o lungă disertațiune științifică în care s-ar spune numele ei pe latinește, și clasa ictiologică în care se cade să se rîndui, și structura organelor ei răsufătoare și înotătoare, și multe altele amănunte foarte interesante despre năravurile și viața ei intimă; despre noi, cunoscînd această interesantă ființă numai în starea neînflețită de friptură — sub care însă nu merită mai puțină luareaminte — ne vom cerca să descriem prin ce mijloace un om cu gust o poate aduce la gradul cel mai-nalt al suculentei.

„Ce fel ! va zice vre-un cititor înamorat de ideile eteree, vrei să vîd bești de prozaice bucate ? Vrei să tîrăști muza poeziei și a istoriei pe tară pescarului și pe cotlonul cuinii?” — „O Doamne ! în ce greșală adînc te-ai afundat, iubitul meu cititor; îi voi răspunde, oare nu e una din cele mai fericite însușiri ale spiritului omenesc, de a poetiza orice lucru, orice placul său? în orice faptă, în orice stare a sa, omul poate găsi comoră încîntare pentru imaginațiunea și gusturile sale.

Socotește-te că ești pe drum, ai umblat mult, te-ai ostenit. Să te duci în sine-ți un gol, pe care l-ar împlini cu desfătare o bună și gustoasă mâncare. Atunci, te așezi la umbră, sub un vechi stejar, pe un covor de iarbă verde, aprinzî un focșor de surcele care scînteiază vesel, aducîndu-ți vînt Ibună, și... dacă cum-va din norocire, ai cu tine o plătică de Snagov, prăjită și grasă... o crestezi d-a curmezișul cu cuțitul pe amîndouă laturile, o presări cu praf de sare, o pui pe un grătar, d-asupra unui jărătic de oțel, o rumenește încetișor, întorcînd-o cînd pe o parte, cînd pe cealaltă, cînd ea fumegă sub dogoreala cărbunilor și schimbă searbăda-i față așezînd într-o culoare neagră-gălbuie ca chihlimbarul de Sibiciu, tu nu poți în timpul, ci storci într-un vas, zeama profumată a mai multor lămîi uscate, o amesteci într-o undă de untdelemn p-ale cărui miroși și limoniale paloare nu te dezmente soarele arzoi al Provenței. Ca să-nviezi și să-ți asmuți acea smeadă și diafană salce, răspîndești d-asupra-i un oacheș de ele piper și apoi, toate acestea împreună, le bați iute cu lingura, pînă la prefaci într-o spumă ușoară și palid-aurie. Atunci, așterni plătica pe o gîndă pe un taler ; torni pe dînsa zeamă spumoasă ; acoperi cu un alt taler și... cînd peste cinci minute, vei gusta acel delicios fel de mîncare

prinț că ai să juri cum că vestitul pește de mare *rhombus*, asupra cărui găteală a deliberat gravul senat roman și pe care l-a cîntat marele Juvenal, n-a putut să aibă așa gust minunat ca plătica de Snagov într-astfel gătită !”.

Sfîrșim cu această rețetă culinară, siguri fiind că cel puțin pentru dînsa, cititorul ne va rămînea pururea îndatorat.

București, 1862.

ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ pentru LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN (SESIUNEA DIN IULIE 1862, ÎN BRAȘOV)

Ar fi trebuit încă cu trei luni mai înainte de astăzi, să fi spus publicului nostru un cuvînt despre lucrările *Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, a cărei adunare s-a ținut estimp în Brașov, la 28/16, 29/17, și 30/18 iulie trecut. Timpul însă ne-a lipsit spre a vorbi mai pe larg despre acest fapt de o însemnătate destul de mare în analele națiunii române, și mai bine decît a-l notifica în treacăt, fără de a da asupra-i ceva dezvoltări, am preferit a aștepta un moment în care să putem descrie cu ceva amănunte, acele zile memorabile, în care orașelul Brașov adunase în sinu-i, români din toate unghiurile întregii patrii române. Ou adevăr, în acele zile, micul oraș prezenta un caracter cu totul neobicinuit centrurilor cetățenești din Ardeal; căci, în acel pămînt de baștină română, mulți străini au știut a se prefira și mai cu seamă a se încuiba în cetăți, lăsînd locuitorilor originari, cea mai mare parte din cîmpi și din munți și abia unele suburbii din orașe. Chiar în Brașov, așa aproape de granița Țării Bomânești, abia de vreo cîțiva ani numai, românii au început a se așeza și a-și clădi case în *Cetate* și a nu se mai mărgini în singura suburbie lăturalnică a *Șcheilor*. Cu toate acestea, printr-o predilecțiune moștenită de la străbuni către acea localitate așa pitorească, restrînsă într-o gură de munți, locuitorii români ai Brașovului, de puțini ani încoace, au înălțat chiar la intrarea Șcheilor, dinaintea unei frumoase pajiște verzi străbătută de alei stufoase de tei, au înălțat, zicem, cu mari sacrificii, un sumptuos edificiu național, palatul școalei românești. Acolo, era în acele trei zile, centrul mișcării românilor, veniți din toate părțile în capitala țării Bîrsane; acolo s-au ținut ședințele Asociațiunii literare; acolo erau adunate și expuse în cîte-va săli, produsele industriei românilor de peste Carpați. Edificiul, împodobit cu steaguri tricolore și naționale și decorat jur împrejur cu brazi, pomul în veci verde și semn al veseliei și al sperării pentru români, era punctul central spre care trăgeau din toate unghiurile orașului, numeroșii români locuitori și oaspeți ai Brașovului, cari veneau toți a se înfrăți într-acest nou templu al naționalității. Prin gloata numeroasă care furnica neîncetat în preajma palatului școalei și chiar prin tot orașul — gloată care se compunea în mare parte din bărbați cultivați ai românimii de peste munți, — era plăcut lucru a vedea amestecîndu-se cu frăție, albele sumane ale ardelenilor cîmpeni și zăbunenele de mătase ale frumoaselor șcheience și săcelence; apoi figurile venerabile ale protopopilor români cu veșmintele lor negre încinse la brîu cu

roșu și cu pălăriile lor largi, mult mai cuviincioase decât potcapiele asiatiche ale clerului nostru; apoi acel aer sărbătoreț care se răspândise peste tot locul și care părea a zice tuturor : „Sîntem aci toți români! Sîntem într-o țară română ! Nu mai e neamț, nu mai e sas, nu' mai e ungur între noi!"

E adevăr însă că unii bărbați, dar mai ales studenții, crezînd a da acestei aspirări o formă mai învederată, socotise de cuviință a îmbrăca în acele zile, un costum original pe care-l decorau cu numele de *național*, dar care semăna foarte & *unguresc*. „Ungurii l-au luat de la noi! ziceau ei, va să-l luăm înapoi!" „il vor fi luat ungurii de la noi; le-aș fi răspuns,, dar ce este mai sigur e că adevăratul port românesc, portul plăieșilor din Bîrsa, din Vrancea, din Muscele, portul cîmpenilor de pe Olt, de pe Mureș, de pe Seret și de pe Tisă, ungurii nu l-au luat de la români și că românii încă și azi se disting printr-însul de celelalte națiuni conlocuitoare sau vecine !"

Manifestările naționale de asemenea natură, ca să atingă adevărata lor țintă, trebuiesc să fie trase chiar din sînul poporului, trebuiesc să fie o expresiune vie și nimerită a obiceiurilor și a înfățișării poporului, căci altminterlea, cînd adică sînt numai niște plămuiți mai mult sau mai puțin grațioase ale închipuirii acelor ce le produc, ele nu pot deștepta altceva decât numai nepăsarea sau uneori chiar și zîmbetul celor ce privesc.

Și cu toate acestea, ce lucru lesne, în Ardeal, a se pătrunde cineva de caracterul particular al populației române ! Pare că originalitatea lui e și mai învederată, fiind acolo pusă în fața altor națiuni străine. Alături cu apatia greoaie a sasului, alături cu feroasa trufie a maghiarului, priceperea isteată, firea voioasă, mișcările agere și mlădioase ale românului, pare că se desemnează mai viu pronunțate, în forme și în fapte. Bomănul cît colo îți bate la ochi ! Să fi văzut, spre exemplu, banda de călușari, care venise tocmai dupe malul Mureșului, ca să inimeze poporimea din Brașov, în acele zile solemne, prin danturile ei minunate ! Vreo doisprezece tineri, mîndri flăcăi, cu pălăriile numai în pandlice, cu zorzoane de alamă la opinci, cu bîte nalte în mîni, executau cu o măiestrie agerime, săltaturile cele mai periculoase, rîzînd și chiuind din gură : „Haidi așa r tot așa ! și iar așa ! băiete mă !" Mi-aduc aminte că într-o zi, pe cînd unul din jucători făcea în public colecție pentru banda artistă, un vizitator venit din Principate, aruncă printre fișioarele soioase de bancnote austriace grămădite în pălăria collectorului, un zvanțig în monedă de argint. Călușarul, cu o nespusă bucurie, luă iute moneda de argint în mînă și privind-o cu drag : „O drăguțul de *huszoș* ! zise el, că nu am mai văzut de aceștia denainte de *răutate* !" Astfel vorbea bietul român de penuria ce roade poporul, încă denaintea groaznicului războiu de la 1848, într-o țară atît de mănoasă ca Ardealul. Cu toate acestea, Ardealul e mina prețioasă de unde tot imperiul austriac își hrănește sărăcia. Ce se face moneda de aur și de argint care iese din acea țară, de vreme ce bietul ei popor, care muncește pămîntul, e redus a se mulțumi cu fițuice de hîrtie tipărită ce i se trimit din locuri depărtate și cu care se speculă sudoarea și avuția lui?

Dar pînă aci vorbirăm numai de lumea de pre afară și încă n-am intrat în sanctuarul unde se adună trei zile d-a rîndul, areopagul

literar al românilor ardeleni, în sala școlii unde se ținură ședințele *Asociațiunii*.

În anul trecut, dl. George Sion a vorbit, în *Revista Cariștilor*, despre întemeierea acestei *asociațiuni*, despre greutățile ce frații noștri de peste munți întîmpinară ca să o poată funda, de speranțele ce tot românul poate pune întrînsa; d-lui a descris chiar rezultatul primei adunări care s-a ținut, anul trecut, la noemvrie, în Sibiu și unde se hotărî ca Brașovul să fie locul de adunare pentru 1862. Brașovenii voră ca oaspeții lor să fie ospățați cu toate producțiunile atît materiale cît și intelectuale ale națiunii române. Așa dar, tot în edificiul unde se ținură ședințele *Asociațiunii*, erau adunate o mulțime de produse agricole și manufacturate, strîns din mai toate ținuturile românești ale Ardealului și Banatului. Era cea dintîi expozițiune curat românească. Vom vorbi însă mai apoi de această interesantă colecțiune, în care, — cît despre noi — văzurăm încă odată cu mirare, nespusa identitate ce se află în toată populațiunea română chiar și în cele mai mici amănunte ale vieții și ale uzurilor sale. Acum însă, ca o salvă de sărbătoare, să rememorăm aci elocuentele cuvinte ce care venerabilul părinte Ioan Popazu, protopopul de la biserica Sf. Nicolae din Șchei, a salutat adunarea, la cea dintîi a ei ședință din 28/16 iulie.

Sala, deși destul de încăpătoare, era plină de un public viu interesat la lucrările ce aveau a se face dinainte-i. Literatura inima pe toți de un zevrednic de interese politice. Dar, oare nu știm că cugetările cele mai mărețe ale omenirii, că ideile cele mai mîntuitoare pentru națiuni s-au ivit mai adesea sub forma măiestreață și atrăgătoare a literaturii ?

În capul sălei, împrejurul unei mese, ședea comitetul dirigent al *Asociațiunii*, sub președinta prea sfinției sale părintelui Andrei Șagun, episcopul românilor neuniți din Ardeal, care dupe obiceiul puțin apostolic al apostoliceii împărății austriace, mai poartă și titlurile de *exceleță* de *baron*. Membrii ai' comitetului prezenți mai erau : venerabilul mitropolit din Blaj al românilor uniți, prea sînția sa părintele Alexandru Sterca Șulut, eruditul filolog, profesor și canonic din Blaj Timoteiu Țipari, vice-președinte al *Asociațiunii*; dl George Bariț, secretar primar, părinte canonic'Antonie Veștemeanu, secretar al doilea, părinții Ioan Popazu Nicolae Poppea, Ioan Antoneli..., domnii Pavel Vasici, Ilie Măcelari Axente Sever, profesorul Gavriil Munteanu. Protocolul oficial, tipărit *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, Nr. 30 din 1 august 1862, descrie într-afel deschiderea ședinței : „Dimineața pe la 9 ore, adunarea aleasă din sînul său o deputațiune de doisprezece membri spre a invita pe excelsa dl președinte episcop Andrei baron de Șaguna la ședință, care și în timpîndu-se, îndată ce sosi și excel. sa dl arhiepiscop și mitropolit Alexandru Sterca Șuluț, președintele dispune a se intona mai întîi imn popular prin capela muziceii militare chîamate înadins la solemnitățile deschiderii; iar apoi țină către adunarea *Asociațiunii* o cuvîntare ce ascultată de către numerosul public, carele trecea peste opt sute inși, cea mai serioasă luare aminte, însoțită de o tăcere și liniște exemplară ce domnea între ascultători, pătrunși de însemnătatea zilei și de puterea cuvîntului".

În adevăr cuvîntul era tare rostit, el arăta, sub forme nebuloase, influența limbei asupra popoarelor, mai puternică decât a *vioarei lui A*.

cel sfânt ca să ne umple mintea și inima, să ne pătrună, să ne lumineze, să ne însuflețească; fii pururea în mijlocul acestei adunări întrunită în numele Tău. Doamne, grea e calea științei, greu e drumul cercetării adevărului; însă Tu ești atât de mare, atât de bun și plin de îndurare i Noi ne punem toată încrederea în Tine și cei ce se încred în Tine, nu se vor rușina. Tu, suflă dar, Doamne, în inimile aleșilor fii ai națiunii române, amorul științei și spiritul adevărului; fă Doamne, ca deodată cu răspîndirea luminei și a adevărului între fii națiunii noastre, să crească și să se întărească dragostea împrumutată între dinșii și națiunile conlocuitoare și între toți fiii oamenilor de pre pămînt. Amin \"

Glasul sonor și simpatice al oratorului, emoțiunea și inspirarea ce erau zugrăvite pe fața lui, înțelesul adînc și pătrunzător al cuvintelor sale deșteptară în inimile întregului auditoriu, o exploziune de entuziasm. Strigătul adese repețit de : *Să trăiască !* care înlocuiește la românii de peste munți căzăcescul nostru *Urral*, niciodată nu răsună cu o mai vie înfocare, în adevăr, românii din Ardeal posedă în protopopol Popazu, unul din acei preoți exemplari cari, în fapte și în simțiri, au știut a se identifica cu adevăratul caracter al păstorului creștin.

Urmarea ședinței din 28/16 iulie nu înfățișă alte amănunte interesante, căci îndată se procedă la alegerea a două comisiuni însărcinate, una cu revizuirea socotelilor de banii cheltuiți în cursul lunilor trecute de la cea din urmă adunare încoace; și cealaltă, cu elaborarea unui proiect privitor la întrebuintarea și repartițiunea pe viitor a veniturilor Asociațiunii, întru înțelesul statutelor sale. Zicem că aceste comisiuni au fost alese, numai ca să fim conformi protocolului oficial, care totuși și dînsul adaoge „*prin achiamare*” ; dar dupe ideile ce ne-am format noi acum, în viața noastră constituțională, despre alegerea de mandatar credem că cu greu s-ar aplica acest epitet ce coprinde în sine un înțeles cu totul liberal, la denumirea membrilor acelor comisiuni d-a dreptul de către președintele adunării. În adevăr modul urmat era astfel: președintele declara adunării că, pentru membri a cutării comisiuni sunt buni *cutare, cutare și cutare* iar adunarea, de curtenie pentru persoanele numite, sau ca să nu strice plăcerea președintelui, răspundea la fiecare nume împus, prin urarea sacramentală : *Să trăiască !* Și bine făcea adunarea de era așa de amabilă și de lesne înduplecată, căci altmintrelea s-ar fi putut expune chiar dînsa a primi de la șeful ei, o glumeață somațiune ca aceia ce el adresă sexului frumos care împodobește galeria superioară a sălei, și care, permițîndu-și într-un moment de satisfacere a-și exprima mulțumirea către un orator ce făcea lauda sa, fu apostrofat de către președinte cu aceste cuvinte, mai mult demne de un iman turcesc : „Domnia voastră de acolo de sus să tăceți. Femeile trebuie să fie mute ca peștele”.

Tot în această ședință s-a citit și un raport asupra activității comitetului în lunile trecute, precum și asupra deosebitelor daruri în bani, cărți și colecțiuni mineralogice ce Asociațiunea primise, și în fine tot dl. Bariț, secretar primar al comitetului, membru cel mai activ și îndemnătorul principal al emulațiunii ce mișca Brașovul în acele zile, închise ședința prin cuvintele următoare, în care domnia-lui da seama publicului despre intențiunea ce a împins pe concetățenii săi a încerca o expozițiune de produse naționale și despre folosul ce poate izvorî dintr-un asemenea început.

Culegem cîteva idei principale din cuvîntarea sa astfel precum publicat-o *Gazeta Transilvaniei* No. 60 din 1 august, deși improvizațiunilor oratorului adăogi și mai multe considerări asupra greutăților ce se tâmpinase în executarea proiectului, greutăți provenite numai din cauza noutății acestui fapt, neobicinuit încă, sub astfel de formă, în poporul român. Dl. Bariț a arătat în cuvintele de mai jos, cît este de rău judecînd acest popor și cît el poate face de la sine, adică cu mult mai mult de ce s-ar crede :

„între manifestările vieții noastre naționale, sociale și practice și între opiniunea formată la alte popoare despre noi, domnește tocmai și pe cîmpul industriei și al agriculturii, încă și pînă în aceste momente o diferență din cele mai aprige, din cîte numai se pot cugeta. Unele popoare mai sînt adică de acea opiniune, cum că industria la românii transilvani este nulă și că agricultura lor încă se află tot numai în starea ei primitivă, precum a putut fi aceeași înaintea de aceia cu cîteva mii de ani. Din contra însă, masa precumpănitore a poporului românesc a fost, e în stare și pînă astăzi de a-și produce, a-și face și îndestula cele mai multe trebuințe ale vieții sale pămîntești, numai dupe faticile brațelor sale. Să ne întoarcem spre oarecare ținut al țării să luăm în de aproape cercetare modul vieții, îmbrăcămîntea și toate trebuințele românilor pentru ca să ne cîștigăm deplina convincțiune, cum că românului lipsesc numai acelea cîteva meserii, pe care dînsul sau că a învățat din moși de strămoși a le desprețul ca pe unele care nu ar corespunde geniului și caracterului său național, sau iarăși de acelea care, în pozițiunea între referințele sub care a gemut de mai mulți secolii, îi fusese strîns oprit de a le învăța, și de acelea, ale căror trebuințe nu le-a simțit nici odinioară, din cauză că nu corespund modului vieții la care a fost dat iarăși din străbuni peste toate generațiunile pînă în zilele noastre”.

Apoi, dupe ce a arătat cu oareșicare amănunte în ce consistă, sub aceste felurite raporturi, activitatea actuală a poporului românesc peste Carpați, activitate ce merită a fi învederată și prețuită, oratorului în modestia sa de organizator principal al acestei părți însemnate a sărbătorii naționale de la Brașov, căută să scuzeze chiar și printr-o glumeață tentativa sa, tot atât de interesantă, de instructivă cît și de bine nimerită :

„Acelora cari nu și-au luat timp de a pune în cumpănă temeieri de natura celorlalte, atînce, le-a plăcut a lua încercarea noastră în rîs și a caracteriza de o simplă maimuțărie, adică cum am zice cu alte cuvinte : fiindcă alții au apucat la drum mai de dimineață, noi să nu mișcăm din loc ; fiindcă alții au învățat a înota, noi să nu intrăm nici pînă la genuchi în apă ; fiindcă alții au curagiul de a încăleca armăsari spumegători și înfocați, noi să nu cutedăm, a mai prăsi vreun cal în bătătura noastră.

Ci totuși să ne întoarcem ; ce să mai negăm aceia ce nu se mai poate ascunde nicidecum. Așa este : expozițiunea în general este în adevăr o maimuțarie, adică o imitațiune atât a tîrșărilor, cît mai mai virtos a jocurilor îndatinat la elinii antici, sau a minunatelor adunări din toată patria împrejurul unor temple de ale lor, unde avea a se produce fiecare în arta sau în meșteșugul său, în fața întregii națiuni, de la care apoi toți cei mai eminenți își luau cununa de victorie. Dar și în zilele noastre, e, ideea ce s-a făcut de modă ca de zece ani încoace și s-a pus atîta zgomot în lucrare la Londra, Paris, Munich, Viena și pe aiurea, seamănă și ea unei antice, reafiate în ruinele Palmirei și ale Pompei, dupe care acum, artiștii moderni fac o mie altele asemenea. Oare însă pentru a se poate nega folosul practic al expozițiunilor ?

Această întrebare onorabilul public ascultător și-o poate deslega cu privire la poporul nostru, în mod cu totul practic, trecînd, dacă-i place, în localele pe unde se află așezate obiectele trâmise de către toți favoritorii acestei întreprinderi fragede și nepretențioase".

Tot publicul, în adevăr, dupe aceste cuvinte, se răpezi cu curiozitate către expozițiune. Erau patru săli pline cu mai multe mii de obiecte diferite și pe tot minutul, trâmși din deosebite localități române de peste munți soseau aducînd alte nouă obiecte; înștiințarea proiectului se făcuse tîrziu și astfel multe din țările române ale Austriei nu avuseser vreme a se pregăti; din Bucovina, din Bihor, din Satmar, din Maramureș și din alte cîteva localități nu se trâmiseser nimic la expozițiunea din Brașov; apoi iar produsele vegetale, grîne, legume și poame, erau în număr foarte redus; numai țara Bîrsei aduseser cîteva mănunchi de spicuri nalte și groase; din alte țări mai depărtate, unde n-au fost oameni cari să îndemne mai cu stăruință pe țărani, românii, bănuitori și sfieți din fire, nu se riscaser a trâmite *prube* de produsele lor, neputînd înțelege ce voiesc a face poznașii de brașoveni cu grînele de la dînșii. Dar, orișicum, produsele manufacturate erau numeroase; pielăriile, eojocăriile și eurelăriile, pe de o parte; pe de alta, un model de o moară din nou inventată de un român și alte specimene de instrumente arătorii; apoi coșurile de richită și panerile de Eășinari din Săcele, și mai presus de toate albiturile și straietele țesute și împodobite cu măiestrie de femeile române, prezentau o priveliște plină de interes. Industria și măiestriile, deși primitive, își aveau un caracter al lor românesc, moștenit de la străbuni și care mai lesne se lega cu măiestriile antice pe care le menționează autorul Georgicelor sau agronomii latini Caton, Columel și Paladiu, și cu modelele se descoper pe toată zioa în cenușele Pompei și altor locuri bogate în rămășiți străbune, decît cu produsele mai perfecționate ale manufacturilor moderne din țările Europei apusene. Tradițiunea antică servă de bază la toate lucrările poporului român și la toate uneltele cu care el se slujește. în expozițiunea de la Brașov acest adevăr nu fu desmițit, și în zadar publicul așteaptă să sosească carul unui preot, mai dibaci decît toți compatrioții săi, despre care eșise vorba că are să vină cu familia sa într-o căruță inventată de dînsul și care umbla fără vite trăgătoare.

Printre obiectele însă, provenite dintr-o cultură cîștigată în țările civilizate, vom menționa frumoasele colecțiuni de minerale și petrefacte, pe care un profesor din Transilvania le oferise Asociațiunii și școalelor române din Brașov și din Blaj; apoi produsele fabricii de hîrtie, stabilită în Zărnești aproape de granița Principatelor, de pe la Bran, și dirijată acum de dl G. Bariț; și încă lucrările artistice ale junilor pictori studenți Mihail I. Pop, Vlădăreanu și C. Popescu; ale sculptorilor A. Andronic, Nicolae și I. Pop; apoi în fine, ca lucrări în care talentul natural ajunsese pînă în gradul artei, vom menționa un portret gigantic al lui Mihail Viitezul cusut de mînă la gherghel, de către o damă româncă din Cluș, apoi mai multe obiecte săpate în lemn de un sculptor țăran din Boita, anume Grozea, și în fine icoanele și poleiturile făcute de zugravul poporan Al. Istrățescu.

Eepețim încă odată că țesăturile și cusăturile ocupau o parte din cele mai însemnate în această expozițiune națională. Femeile, mai puțin

geloase decît bărbații lor de a-și ascunde curiozității publice produse muncii și îndemînării lor, umpluse două săli întregi cu o profuziune de lucrări de mînă de tot felul începînd de la grosolana pînză de cînepă crată în arcea, pînă la cele mai fine și mai dibace cusături. Nu vom spune nimic de pungile și de pernele de caneava, împletite și cusute de dam de prin orașe, căci civilizațiunea, care știe să niveleze totul, perfecțiune și generalizînd mijloacele de executare, a răpit acelora orice originalitate națională; dar veșmintele țesute, croite și ornamentate de româncel la țară, maramele, iile, cămeșele, zăbunele, brînele, preșurile, cojoacele chiar umplute cu mătăsuri și cu firuri, prezentau fără îndouială o expozițiune minunată de variată și plăcută vederii. Poate negreșit că acele obiecte, dacă ar fi fost adunate în satele Principatelor, ar fi prezentat culori, mai multă vioiciune și mai multă armonie — căci într-adevăr, gusturile orientale cu care se servă la noi sâtencele spre a împodobi mințile lor, au de acele tonuri călduroase ale orientului, pe care nu le atinge cu nici un preț văpsitorii din occident — dar orișicum, nimic nu poate fi mai grațios ca acele cojoace de oaie albă cusute cu vârgi și triunghiuri de mătase neagră, care se făcu și la noi în Muscele, și în Viteza, și pe poala opusă a Carpaților în Bîrsa, și care seamănă a fi decorați cu inscripțiuni persane cuneiforme ca păreții și stîlpii din Persepolis; așadar, iar, celelalte veșminte de piele înflorate, cusute pe la Sibiu, cu buche de mii de colorii; apoi chimirele de piele roșie împestrițate cu desemele felurite, tipărite sau lipite d-asupra și decorate cu alămuri strălucitoare, apoi încă preșurile țesute cu fir alb sau galbin, cu ornamente și cu ciuc lungi de lînă colorată, care se lucrează în Banat, înlocuind acolo șorțurile și fotele țărancelor noastre.

Toate aceste felurite obiecte adunate la un loc, ca o expresiune a industriei românilor de peste munți, nu da însă cîtuși de puțin prilej tatorului venit din Principatele Române, să simtă că trecuse granicele; produsele erau cu totul aceleași ce ar fi putut să adune și țara noastră din sînul ei, fără de a împrumuta de pe la străini. Aceasta dovedește că produsele care deosebesc Transilvania de noi, nu sunt ale românilor și națiunea, în orice stare se află și sub orice domnire trăiește, ea tot a păstrat, în toate, același caracter, aceleași obiceiuri în viața sa casnică, aceeași activitate, aceleași tradiții industriale, același gust original și priu al său.

Un alt folos ce se va trage dintr-acest început de expozițiune, acela recunoscut acum pretutindeni, de a pune emulațiunea în inima ducătorilor și de a îmboldi, prin modul acesta, perfecționarea produselor. Sîntem convinși că, la anul, dacă românii de peste munți vor repeți ființarea unei asemenea adunări de obiecte naționale, colecțiunea va fi mult mai completă și în multe puncturi se va simți un învederat progres; apoi, urmînd tot astfel înaintea industriei naționale se va pune pe adunatul picior al concurenței, care îi va asigura înaintarea. Ceia ce brașovenii au făcut în vara trecută, cu șase luni mai-nainte, noi am propus a se face și dincoace de munți; cînd a fost cestiunea de a se trâmite la expozițiune universală de la Londra, obiecte produse în Principatele Române de la Dunăre, noi am socotit că mijlocul cel mai nimerit de a culege pentru expozițiune a lumii, floarea cea mai aleasă a produselor plămîntului

mânese, ar fi de a aduna în capitală — acum la început, chiar cu cheltuieli din partea guvernului — toate produsele țării de orice natură ar fi; de a forma astfel o expozițiune permanentă care, în fiecare an, s-ar adăge și s-ar îmbogăți cu nouă produse. Astfel am avea deodată un muzeu etnografic național al țărîmului, al agriculturii, al industriei și chiar al artelor patriei noastre, în care un străin, ba măcar și pămîntean, ar putea să aibă în vedere, la orice minut, întreaga activitate industrială a națiunii și toate avuțiile cunoscute ale țărîmului românesc. Guvernul, pe de o parte ar putea institui premii pentru încurajarea producătorilor; pe de altă parte, ar însărcina oameni competenți ca să constate prin raporturi detaliate, starea deosebitelor ramuri ale producțiunii în fieșicare an și să arate progresele sau piedecile ce s-au ivit în cursul anului, precum și să propună mijloacele de a da o dezvoltare mai răpede și mai solidă cutărei ramure de producțiune folositoare. Socotim că o asemenea instituire n-ar fi fără de folos pentru țară, și chiar pentru națiunea întregă, căci la aceste concursuri s-ar putea convoca și românii supuși altor guverne, spre a realiza, în acord cu dîșșii, înaintarea industriilor naționale. Acestea n-ar fi greu de executat, dar vedem că brașovenii au călcat aci înaintea noastră. Dumnezeu să le ajute căci atunci e speranță să apucăm și noi în urma lor !

Dar să ne întoarcem la ocupațiunile Asociațiunii literare. Ședința din 20/17 iulie a fost cu totul consacrată la citirea mai multor disertațiuni ce erau aduse sau trâmise de către autorii lor. Cele din cazul al doilea rămăseră necunoscute publicului; dar celelalte fură rostite pe rînd fiecare de compunătorul său și unele deteră chiar pricină la o desbatere destul de însemnată. Acestea fură chiar cele d-întîi citite, adică disertațiunea d-lui profesor Gavriil Munteanu, despre *Purismul în limba română*, pe care noi am publicat-o în *Bevista română*, și cuvîntarea părintelui canonic Timoteiu Țipariu pe care doream asemenea a o tipări. Dl Munteanu, precum cititorii revistei s-au putut încredința, expuse în discursul său, cum o comisiune filologică, convocată de guvernul austriac la 1860, fu însărcinată să stabilească o ortografie română cu litere latine; cum acea comisiune declarîndu-și mai întîi incompetența pe temeiul că această lucrare se poate face numai de o societate literară în care s-ar afla reprezentanți, nu numai Ardealul, ci încă Timișoara și Cernăuții, adoptă și propuse totuși ortografia inventată de dl canonic Țipariu; și în fine dl Munteanu invită pe Asociațiune ca să primească de bună acea ortografie, impunînd-o ziarelor române, cărților scolastice și tuturilor membrilor săi.

Această propunere, președintele socoti mai întîi de cuviință a o pune în aprețuirea unei comisiuni filologice aleasă din sînul adunării. Acea comisiune se și denui; dar, rădicîndu-se unele obiecțiuni asupra scurtului timp de douăzeci și patru de ore ce se acorda pentru o așa importantă lucrare, discuțiunea fu întreruptă, prin cererea părintelui canonic Țipariu de a citi o dizertațiune privitoare tot la acea materie. Venerabilul filolog luă cuvîntul și citi toată orațiunea sa, plină de considerațiuni adînci și de fapte interesante; dar glasul eruditului bătrîn este așa de slab, puterile sale sînt așa de debile, încît publicul, păstrînd o religioasă tăcere, mai mult putu admira vioiciunea și silințele respectabilului învățat, decît a se inspira din elocuentele cuvinte, ce cugetul său mai mult decît glasul, le pronunța. Aceasta fu o mare pagubă pentru adunare,

căci cît despre noi, care ne apropiasem cu totul de orator spre a-l auzi recunoscînd chiar din minutul acela că vorbele cele mai puternice și inai patriotice ce se rostiră în acea adunare de trei zile, fură, fără îndoială ale părintelui Țipariu. Acum, dupe publicarea cuvîntării sale prin ziar toată lumea poate judeca aceasta; toată lumea va prețui modestia cu care se exprimă învățatul bătrîn ce și-a consacrat o viață întreagă de lucru la studii serioase; toată lumea va recunoaște simțimintele de înalt patriotism care mimează pe eruditul bărbat în toate lucrările sale; și chiar dacă bucureștenii ar voi să-i ceară seama de disprețul cu care vorbi *apa turburată și mestecată a Dîmboviței în București*, apoi totuși românii, toți într-o unire, îi vor mulțumi pentru această frumoasă urare cu care termină cuvîntarea sa :

„Dea cerul ca, precum toți sîntem de un sînge, toți ne-am îndulcit de la sînul mamii noastre cu aceleași cuvinte dulci, toți ne sîntem frați — oricît ne despart munții și văile și oricît ne împart stările politice și confesiunile religioase — tot numai una să fim, o națiune, o limbă și o literatură. Și dacă pe acel cîmp românul e tăiat în bucăți și purcede căi diferite, uneori cu totul contrarii, dar cel puțin în literatură, în pașă către cultură, numai un corp și numai un suflet să fie. Atunci, ori de despărțiri politice, sociale și religioase ne vor tăia de laolaltă, dar spiritul națiunii și geniul român va tinde aripile sale peste toți frații lui Traian și-i va ține legați întru legăturile păcii, frăției și unității naționale. Așa să fie în veci! Amin!”

De ce trebuie oare ca dupe așa frumoase cuvinte să intrăm într-o desbatere, dezbateri unde vom fi siliți a arăta cum uneori, la oameni cei mai cultivați, cei mai demni, simțurile cele mai înalte se înjosec și ideile cele mai iargi se îngustează, și chiar patriotismul, acea mare idee care, hrănită în sufletul românilor ca un instinct, le-a păstrat viața în secole de atîtea secole, chiar acel mare simțimînt vital, zicem, se reduce la considerări meschine de provincie. În adevăr, asupra unei propuneri a părintelui episcop Șaguna, care propunere preasînția-sa o cualifică de *îndrăzneală* și de *icoană a caracterului său*, Asociațiunea primi — însă fără dezbateri, — ortografia propusă de acea comisiune filologică alcătuită numai de membri aleși din Ardeal. Așa dar Transilvania, fiind cea mai jună a independenței române, ea care a zăcut sub jug străin atîtea mari de secole, păstrînd limba română ca un grai clandestin neiertat nici pînă astăzi în sfaturile țării, Transilvania, fiindcă a naștere cîtorva filologi de merit, vine și impune de sineși o ortografie judicata bună numai de ardeleni și nedezbătută cu românimea de din afară care a păstrat de secole, pe fața Europei, numele respectat de *Bomânia autonomă!* Oare literatura noastră a intrat în Saturnale?

Adunarea de la Brașov, fără de a lua în considerare obiecțiunile demnului bărbat, dl Vicențiu Babeș, unul din apărătorii drepturilor mînilor bănațeni în ultima dietă de la Pesta, și care arăta că în Brașov autoritățile religioase și chiar civile opresc cu totul scrierea cu latină fără de a pricepe înțelesul adînc al cuvintelor d-lui Laurian carele, prin un-nalt simț știind să-și facă o patrie din întreaga Bomânie și să învină orice predilecțiune provincială, a declarat în sînul adunării că cei mai mulți români, din care și el unul, nu cunosc acea ortografie, fie ori

de bună, și că pentru aceia, Asociațiunea nu trebuie să o adopte definitiv; cu toate acestea, zicem, adunarea de la Brașov a primit ortografia propusă, ca a sa proprie, oficială și statornică.

În via discuțiune iscată asupra acestei materii, am auzit cu părere de rău pe dl Gr. Bariț dînd, într-un ton neasemănat ca obicinuita domniei sale curtenie, o desmințire d-lui Laurian, cînd acesta arăta că însuși domnia lui, cu partea cea mare a româniei, n-avea știre despre acea ortografie propusă. Oare dl Bariț n-a înțeles ce voia să zică dl Laurian? oare domnia-lui n-a priceput că dl Laurian, cînd vorbea de sineși, se întrupa în cele șase, șapte milioane de români ce n-aveau nici o parte în adunarea din Brașov? Negreșit aceste considerări înalte scăpase din vedere d-lui Bariț în căldura discuțiunii, și sîntem încredințați că, în patriotism său luminat, domnia-lui mai întîi va recunoaște acum că, nici vreo cîteva sute de ardeleni inteligenți nu pot da singuri legi limbei române, nici nu se pot considera ca definitive și cu totul serioase hotărîrile dictatoriale ale adunării din Brașov.

Spre o mai bună dovadă despre această din urmă aprețiere, vom arăta că dezbaterea s-a terminat printr-o glumă de un gust cu totul nou în parlamentarism, a părintelui episcop Șaguna, carele cu gestul și cu vorba amenință pe toți preoții din eparchia sa și le vesti că vor păți rău, dacă nu vor adopta îndată și fără observațiuni, fericita ortografie pe care preasînția-sa a combătut-o și a afurisit-o mai deunăzi cu atîta înverșunare. *O quantum mutatus ab Mo!*

Părintele mitropolit Șuluț nu merse așa departe ci aprobînd din parte-i aceste inovațiuni, mărturisî că, bătrîn precum este, „se silește a scrie dupe regulile cele nouă, dar cînd apucă condeii ceva mai repede, apoi iar o rupe pe *șleandurile* sale cele bătrînești”.

În fine protocolul ședinței poartă concluziunile acestei dezbateri, redactate în modul următor:

1. Adunarea priimește ortografia recunoscută de bună și corespunzătoare limbei românești de către comisiunea filologică din anul 1860 și o recomandă publicului cititor și scriitor.

2. Aceiași adunare îndatora pe comitetul Asociațiunii ca :

a) să recerce pe toate ordinaratele românești recomandîndu-le ca să binevoiască a primi subatinsa ortografie și totodată a lua măsurile recerute spre a se introduce aceiași în tot cercul activității lor.

b) să încunosciințeze și pe guvernul țării despre această ortografie, ca despre una ce se poate asemenea recomanda la toate oficiolatele în toate ramurile administrațiunii publice;

c) tot acest concluz al adunării să se facă cunoscut și redacțiunilor naționale românești.

3) Cu toate acestea însă adunarea recunoaște fiecăruia dreptul nețărmarit al liberei discuțiuni asupra gramaticii și ortografiei limbei, pentru că este bine cunoscut cum că, pe cîmpul științei, nu încapă nici o restrîngere sau dictatură, ci că aceasta are să provină numai de la legile vecinice care se descopere din natura limbei.

Cu toată generoasa liberalitate a acestei din urmă clauze, prin care se permite românilor de a scrie mai românește decît mulți ardeleni, nu e mai puțin adevărat că Asociațiunea literară transilvană a adoptat o ortografie a ei și că ea s-a îndatorat a-și pune toate silințele ca s-o introducă în toată națiunea română de dincolo de munți, fără de a lua cîtuși de puțin seama de partea cea mare a națiunii române, adică de locu-

torii Principatelor. Prin modul acesta, vom ajunge a avea una sau mai multe ortografii la noi, dar toate diferite de cea de dincolo; și poate cu timpul vom avea o limbă românească la noi, și alta dincolo. Acest straniu rezultat este foarte probabil, dacă nu se vor lua măsuri serioase pentru a-l preîntîmpina; căci negreșit chiar astăzi puțini vor fi acei români din Principate care vor înțelege cu înlesnire unele fraze ce se pronunțiau fără nici o temere de ridicol, în adunarea de la Brașov. Spre exemplu, auzeau oratori zicînd: *în atari cercustări momentoase debue să defigem oficiolatele* etc. ... ceea ce se traduce pe românește : *în atari sau în astfel de împrejurări grele trebuie să hotărîm dregătoriilor* etc. ... Dacă vom merge tot așa, apoi negreșit vom ajunge ca, peste cincizeci de ani cel mult, românii de dincolo și de dincoaci de Carpați să se înțeleagă între sine așa de puțin cît și spaniolii cu portughezii.

De cîte ori se prezentă ocaziune, noi ne simțim o datorie de a atrage luareaminte a tuturor literaților noștri asupra acestei dezbinări naționale pe care ei înșiși cu imprudență o pregătesc. Fie-ne dar iertat a spune aceasta chiar în fața acelor cari au adoptat cu entuziasm erudita ortografie, zisă *etimologică* a respectabilului canonic T. Țipariu, și caria nu i-am găsi poate așa multe neajunsuri, dacă ingeniosul ei autor ar fi izbutit să-și scrie cu dînsa numele său propriu, astfel încît să nu-l citească unii Cipar și alții Tipar; unii Țipariu și alții Cipariu, ci cu toții cu totul, *Țipariu*, precum se poate scrie și citi cu toate ortografiile inventate și uzitate pînă acum în țările românești, osebit numai de a domniei sale.

Închiăindu-se cu așa trist succes discuțiunea asupra ortografiei, dl protopop Ioan Petric citi o mică dizertațiune asupra creșterii viermilor de mătase și asupra culturai duzilor *^ufrăgarilor* (precum se zic în Ardeal), în care dovedea cîte foloase se poate trage dintr-această exploatare, ce din zi în zi dobîndește o mai mare întindere în toate țările române.

Apoi, dl Ioan Pușcariu citi frumosul discurs *Despre importanța documentelor nobilitare ale familiilor române*, pe care amicul nostru dl Papiu Ilarian l-a retipărit în *Tesaur de Monumente Istorice pentru România*, (tom. I, fasc. 3, septembrie 1862). Dl Pușcariu, bărbat laborios care știe să unească îndeletnicirile sale administrative ca prefect în multe ținuturi române din Transilvania d-a rîndul, cu cercetări istorice pline de un interes național, a reușit a dezgropa noblețea națiunii române chiar și din colibele foștilor iobagi de la Făgărași și din valea Hațegului domnia-lui ține un catalog sau album, în care stau înscrise toate actele vechi ce a putut căpăta pînă acum și așteaptă completarea acestei lucrări spre a da publicului un bogat seceriș de documente vechi din cele mai importante. Introducerea la această lucrare, scrisă într-un stil elegant și colorat, a fost citită de domnia-lui dinaintea unui public, care a primit-o cu aplauze adesea repețite și totdeauna bine meritare.

În fine, dl G. Bariț a închis și astă dată ședința, citind discursul său : *Despre artele frumoase cu aplicarea lor la cerințele poporului românesc*. N-avem decît sincere laude a da acestei interesante disertațiuni, care pe lîngă multe considerațiuni pline de gust și de adevăr, da și explicarea conținuturilor naționale ce se ținură dupe amiază, în acele trei zile solemne precum orațiunea d-lui Bariț din ajun dase explicarea asupra expozițiunii din Brașov. Astfel, științe, literatură, arte și industrie, toate ramu-

rile producțiunii spiritului național, își avură locul lor în acea sărbare intelectuală a națiunii.

A treia și ultima ședință, fără de a fi tratat cestiuni de un interes foarte întins, fu însă, fără îndoială, cea mai interesantă și cea mai roditoare în rezultate bune; într-însa a fost vorba de a discuta raporturile comisiunilor numite, cu două zile înainte, spre a verifica socotelile din trecut și a determina cheltuielile pentru viitor. Aci, din mai multe cestiuni de amănunte, se ridicară dezbateri serioase, vii, animate, la care mulți membri din adunare luară parte cu interes. Nu mai era o gloată zgomotoasă de aprobatori ai oracolelor venite din capul sălii, ci un consiliu de bărbați cugetători, care își combinau ideile și părerile în modul cel mai profitabil pentru scopul ce-și propune Asociațiunea. În zioa cea din urmă, formele unei adunări deliberative se statornicise în adunarea de la Brașov, și este de observat că progresiunea mersese crescând în cele trei ședințe consecutive. De la aclamările entuziaste ale zilei dintii pînă la minuțioasele discuțiuni ale ultimei ședințe, adunarea trecuse prin dezbaterile cestiunii ortografice, în care libertatea de opinii a membrilor fusese în crîncenă luptă cu apăsarea comitetului dirigent. Astfel se formează națiunile la viața represintativă. Bomânul mai cu deosebire, bogat în sămînță de vorbă și nu lesne înduplecat la ce-i spune oricine, învață foarte ușor meseria parlamentară. Chiar în adunarea literară de la Brașov, simțea inima românească crescînd din zi în zi în pieptul fiecăruia.

Punctul întii de discuțiune, în ședința din 30/18 iulie, fu de a ști dacă se pot bucura de drepturi și de titluri, acei membri care n-au îndeplinit cu totul condițiunile statutelor Asociațiunii, întru ceea ce privește admisiunea și clasificarea lor. Dupe acele statute, membrii sînt de patru feluri: *fundatori* sînt acei care depun la asociațiune odată, cel puțin o sumă de 200 florini austriaci (vre o 34 de galbeni); *ordinari* sînt aceia cari de sineși se înscriu și depun la unul din colectoriile Asociațiunii, sau odată pentru totdeauna, un capital ce aduce un venit de 5 florini, sau pe fiecare an taxa de 5 florini (nici un galben întreg); *corespondenți* sînt aceia care înscriindu-se, se vor denumi prin adunarea generală în urma propunerii președintelui, a comitetului sau și prin moțiunea vreunui membru ordinar; în fine; *onorari* sînt aceia cari se numesc de adunarea generală pe temeiul dovedit al capacității, înaltei pozițiuni și altor merite personale ale lor; aceștia sînt liberi de orice contribuțiune.

Cu așa condițiuni lesnicioase s-ar crede că un mare număr de români din Principate ar fi prenumărați cel puțin printre membrii ordinari. Cu toate acestea, tabelul de membri, rînduiți dupe ținuturi, ce se prezintă adunării, era cu totul în defavoarea noastră. Trebuie să mărturisim, pe de altă parte, că fundarea, scopul și destinele Asociațiunii erau foarte puțin cunoscute în Principate; dar sperăm că publicitatea și timpul vor lăși iute în inimile românilor, dorința de a încuraja și de a susține tendințele și faptele folositoare ale Asociațiunii literare din Ardeal. Tabelul mai sus pomenit este într-astfel:

Brașovul.	cu 49	voturi.	Bălgradul	cu 34	voturi
Blajul	45		Sibiul	» 35	

Sasreghinul	cu 20	voturi
Făgărașul	» 21	
Viena	» 18	
Ungaria	» 33	

Banatul	cu 12	voturi
Bucovina	» 8	»
Moldavia	» 9	»
România	» 5	

Numai patrusprezece membri în Principate, și chiar aceia mai toți onorari, aceasta s-ar putea privi ca o nepăsare din partea noastră pentru mișcarea civilizatoare și națională a fraților noștri de peste munți, dacă publicul nostru, încunoștiințat acum mai mult despre existența și activitatea *Asociațiunii transilvănene*, n-ar veni pe viitor să sprijine prin subscrieri numeroase. *Bevista română*, care și-a luat drept țintă, răspîndirea luminilor printre români, înfrățirea generală a națiunii cel puțin pe cîmpul erudițiunii și a bunului gust literar și artistic, precum și sprijinirea oricărei idei salutare pentru propășirea națională și intelectuală, *Bevista română*, zicem, se simte datoră a invita pe toți cei care au cătuși de puțină încredere în tendințele ei, de a lua parte la mișcarea literară și progresistă a fraților de peste munți și de a se înscrie prin contribuții ei. Numai cu acest mod, românii de dincolo, văzînd consîngeniile lor din Principate nu sînt cu totul indiferenți la aspirațiunile ce-i frămîntă, și la fapte bune ce ei întreprind, vor cuteza atunci mai anevoișă a apuca, ei de sineși și izolați, căi nestrăbătute, în care națiunea întreagă nu-i va însoți. Numai cu acest mod vom întreține și viitorii întări „acel spirit al națiunii, acel geniu român”, de care a vorbit veșnic rabilul părinte Țipariu „și care va tinde aripile sale peste toți fiii lui Traian și-i va ține legați întru legăturile păcii, frăției și unității naționale”.

Dar vorbeam de discuțiunile ședinței a treia de la Brașov. Una din cestiunile cele mai dezbătute a fost împărțirea ajutoarelor pe la tinerii studenți de prin facultăți, pentru cari, pe de o parte Asociațiunea destinase un fond, iar de cealaltă, se făcu în public numeroase colecte, adunate și distribuite de comitetele locale. Mulți au opinat pentru desființarea comitetelor și întrunirea tuturilor colectelor în casa Asociațiunii; mai mulți încă pentru libera împărțire a generozităților publice către junii studenți în toate aceste discuțiuni dnii Vicențiu Babeș și Ioan Pușcariu s-au distins mai cu deosebire, prin soliditatea ideilor susținute, prin înlesnirea și puterea elocuțiunii, prin curtenia formelor adevărat demne de un parlament. Pușcariu, deși în statul lesne alarmat și bănuitor al Austriei, nu s-a lăsat chiar de a manifesta dorința ca pe viitor adunarea să se conformeze puțin întru formarea budgetelor sale, cu adunările deliberative politice. Dl Laurian, care a luat de mai multe ori cuvîntul, a fost răsplătit cu respectul și aprobațiunea ce publicul a acordat ziselor sale, de amarul împotrivire ce întîmpinase, cu o zi mai-nainte, din partea comitetului dirigent. Apoi au mai vorbit și dnii Bariț, Axenție, dr. Batiu, Munteanu, Căpitan, Yisarion Boman, protopop. Popazu, Găitan, Antonelli, Măcelaru, Bohățel, Andrei Mureșanu, părinții archierei Șuluț și Șaguna etc. Luătorii de la 1848, acum în mare parte, membri ai *oficiolatorilor* sau dregăților cesaro-crăiești, precum și junii asupra cărora se-ntemeiază viitorul depărtat al națiunii, se încercau la lupta cuvîntului pentru materii de mică însemnătate așteptînd poate alte cestiuni mai grave, mai vitale pentru soarta poporului român.

în fine ca să rezumăm aceste dezbateri, vom menționa aci principalii articoli coprinși în budgetul propus. Micșorimea sumelor să nu mire pe nimeni; banii au totdeauna o valoare relativă și poate, ceia ce nu s-ar face în unele locuri cu mii, se face aiurea cu zecimi. Sărăcia nu este nici vină, nici rușine, când faptele săracului sînt bune, dar rușinea și vina mare e a aceluia care are mult și nu face nimic bun și teinic.

Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta n-au depășit o sumă de 3000 fiorini, și cu toate însă <că> într-însele erau prevăzute și prevăzute „cu inimoasă dărnicie” toate cele ce puteau să dea ajutor și înaintare neamului românesc. Pentru sineși, pentru cancelaria sa, și pentru ale sale tipăriri, Asociațiunea nu păstrase mai mult de vreo 300 or 400 fiorini; dar ea distribuia în stipendii la studenții de tot felul? peste 1400 de florini; pentru tipăriri de cărți istorice și didactice, consacra iarăși o sumă destul de însemnată; apoi acorda și premii naționale, 15 dintre care cel mai important era cel de 50 galbeni oferit poetului brașovean Andrei Mureșanu; în fine pentru artiști, pentru industriași, pentru agricultori, într-un cuvînt pentru cei mai de căpetenie părtași ai expozițiunii, ea asemeni crease cîteva premii de cîte 100, 60, 35 și 25 fiorini. În articolii 13 și 14 ai proiectului comisiunii se propunea a se împărți 100 20 fiorini membrilor comitetului pentru dislocările lor și 100 fiorini ca onorar anual al secretarului secundar.

Însă aceste două propuneri s-au refuzat de către adunare; acolo toți lucrează de patriotism și patriotismul lor e încă destul de tînăr, ca să-i facă a lucra cu activitate și chiar fără de salarii. Din ceilalți articoli încă se vede că, în proporțiuni mici, toate trebuințele națiunii au fost prevăzute: 25 răsplătiri și încurajări la cei ce s-au distins în vreo o lucrare; premii pentru a înlesni dezvoltarea unor ramure folositoare, atît în cultura intelectuală cît și în cea materială; ajutoare la junimea studioasă spre a se putea susține pe băncile școalei; răspîndire a publicațiunilor de un folos practic și moralizator pentru națiune; toate și-au găsit locul în acest mic budget, pentru care nouă ne-ar fi trebuit poate milioane fără ca să fi asigurat un rezultat mai bun.

Adunarea decise încă împărțirea ei în trei secțiuni: filologică, istorică și fizico-naturală. Fiecare membru se poate înscrie pentru ceia în care 35 voiește să figureze, și îndată ce secțiunile se vor întocmi, se vor începe și lucrările fiecăria în parte. Se mai vorbi și despre prețuirea și vînzarea cu licitațiune a obiectelor din Expozițiune, pentru care se și denumi o comisiune și se hotărî ca viitoarea sesiune a Asociațiunii, adică a treia, să se țină la Blaj, cu începere din ziua de 22 iulie, stil vechiu, anul 1863, zioa 40 luni dupe sf. prooroc Ilie, când și tinerii de prin facultăți vor putea asista, avînd cursurile și examenele lor sfîrșite.

Ultimul incident al ședinței fu denumirea mai multor membri onorari. Dl Bariț, rememorînd relațiunile de comerț și de afaceri ce Ardealul și mai cu seamă Brașovul întreține cu Principate, conchise prin a propune 45 de membri pe cîteva bărbați de dincoace de munți și anume pe dl C. A. Bosetti (oare ca staroste de neguțători din București?); apoi încă și pe dnii G. Sion și ȘT. Ionescu, pe junele Gr. ÎL Mănu, carele, în tot cursul ședințelor, luase note stenografice, și pe subscrisul, toți aceștia acolo prezenți. Părintele canonic T. Țipariu, făcîndu-mi onoare de a mă pro-

pune și domnia-sa, mai adaoase pe dl. Cogîlniceanu, calificat de *Demosten* *ăl românilor*, pe preotul evanghelic Achner și pe geograful Bieltz, autorul unei însemnate cărți statistice asupra Transilvaniei; dar cînd fu apoi tot pârintele Țipariu să mai propună pe cîteva învățați maghiari, și mai cu seamă pe domnii Finali, cornițele Miho și Varady din Hunedioara, mai multe glasuri de dezaprobare se auziră. În zgomotul ce se făcu, venerabilul mitropolit Șuluț, luă cuvîntul și, cu gravitatea ce-i dau vîrsta și meritele sale patriotice, aduse aminte românilor ce erau de față „că națiunea română are și trebuie să aibă inimă mare; că trebuie să arate că știe a prețui orice merite, fie chiar și la inimizii săi și să dovedească, prin chiar mărinimia sa «ă fiind tare și puternică prin sineși, prin dreptul său, ea n-are a se teme de cei carii o atacă pe nedreptate”.

Aceste demne și frumoase cuvinte, însoțite cu mii de aplauze termenară incidentul amenințător. Dl Vasici propuse încă pe dl Kratky, directorul gimnaziului din Sibiu, și în fine se luă hotărîrea preventivă ca, pe viitor, propunerile de membri onorari să se facă mai întîi dinaintea unei comisiuni examinatoare care va decide dacă se pot obști în adunare generală, spre a înlătura orice întîmplare supărătoare. Dl. Sion mulțumî pentru a sa denumire și luă îndatorire de a sprijini scopul Asociațiunii din toate puterile sale, printre compatrioții săi din Principatele dunărene. De toate părțile i se răspunse prin aplauze și aclamări.

Publicul era acum tot în picioare, gata a da sfîrșit acestei ultime ședințe care se prelungise în curs de opt ore; atunci, președintele, înălțînd glasul, rosti aceste cuvinte:

„Din toate cîte se petrecură pînă acum, am văzut spre cea mai mare mîngiere, că Asociațiunea noastră nu numai că nu o amenință nici un pericol de nici o parte, dar contra sînt cele mai bune auspicii că va prospera încă și mai mult în viitor. Încît pentru programa de acum, nu pot zice alta decît că s-a împlinit dupe cît a conces timpul cel scump, avem însă prospectele cele mai bune că altădată va fi și mai bine. Putem spăra cu securitate că presupunerile noastre nu ne vor înșela, dacă credem cum că armonia și buna înțelegere crescută și se întărește din zi în zi tot mai tare. Dea Dumnezeu să fie pace în lume, că sub zgomotul armelor nu poate înainta nimica, prin urmare nici întreprinderea noastră. Să ne rugăm dar Dumnezeu pentru pacea lumii și bună starea înălțatului împărat, că lui avem a mulțumi apăsarea Asociațiunii noastre, că el a fost bun de a făcut cu puțință înființarea ei. Așa Tatăl să fie cu noi toții; să reverse preste noi, fiii săi, lumina adevărului ca așa să producă o națiune sănătoasă și plină de virtute. Amin I”.

După această binecuvîntare, horul junilor intona un imn național și apoi tot publicul se răsipi făgăduindu-și succes bun la întîlnirea din anul viitor de la Blaj.

Astfel se petrecură cele trei zile de sărbătoare națională ale adunării din Brașov. Marturi la fața locului, noi am expus aci, cu exactitudine și cu sinceritate, faptele care ne-au impresionat mai viu și nu ne-am sfii să reprobăm pe acele ce ni s-au părut nepotrivite, precum am și lăudat cu bucurie pe cele demne de admirațiunea tuturor. În adevăr, cît despre noi nu înțelegem altă critică decît pe cea dreaptă, nepărtinitoare, nefățarnică, dacă părerea noastră va fi justă și dacă viersul nostru va fi convingător, atunci culpeșul își va simți vina și se va îndrepta; iar dacă aceste cualități

ne vor lipsi, atunci cel puțin ne rămîne mîngîierea că nu am mințit conștiinței noastre, afumînd cu miresme prefăcute, niște idoli amăgitori.

Pentru aceia, închiînd acum expunerea amănunțimelor din adunarea de la Brașov, trebuie să recunoaștem că scopul, faptele și tendențele Asociațiunii literare transilvane, sînt în general demne de a fi suținute și îmbrățișate de tot poporul român ca, prin acest mijloc, cercul lor să se lățească și să profite tuturor românilor în deobște; apoi iar, fundatorilor ei, națiunea le este mult datoare. Părintelui episcop Șaguna, mai în deosebi, carele a sprijinit proiectul pe lîngă curtea imperială din Viena și căruia singur s-a încredințat de acolo executarea lui, poporul ardelean are de ce să-i fie mult recunoscător; deși preasfinția sa, crescut departe de sînul românimii, nu poate să-și întinză amorul național peste toată poporimea română, fără distincțiune de eparchie și guvern; deși credința națională a preasfinției sale se întemeiază mai mult pe curtea stăpînitoare din Viena, decît pe elementul vital al înfrățirii naționale a românilor; deși speranțele preasfinției sale nu se arată a merge mai departe decît la o pacifică conlocuire a românilor sudiți cu celelalte națiuni alăturate, sub scutul tutelar al bunului împărat, preasfinția sa totuși a dobîndit drepturi la mulțumirea românilor de peste munți și prin mai multe fapte anterioare și mai ales prin ajutorul ce a dat la crearea și la libera dezvoltare a Asociațiunii.

Domnului G. Bariț asemeni, concetățenii săi de peste munți și în general toți oaspeții frumoasei sărbători din trecutul iulie, îi vor păstra vecinie o bună mulțumire, o amintire recunoscătoare; în adevăr, se poate zice că domnului a fost principalul instigator și chiar executorul neobosit al tuturor serbărilor naționale ce s-au întrunit în vara aceasta la Brașov, Secretar primar al Asociațiunii literare, dispunător al Expozițiunii, preocupat cu bună primirea tutulor, domniei-sale trebuie să mulțumim pentru acel farmec sărbătoresc, pentru acel iubileu național, în care toți locuitorii de oaspeți de la Brașov au trăit în timpul tustrelelor zile solemne.

Și în fine, tutulor românilor din Ardeal, din Ungaria, din Banat, din Bucovina, trebuie neapărat să le recunoaștem un merit însemnat: acela de a lucra de sineși, fără cîtuși de puțin ajutor din partea guvernului local și chiar adesea în contra dorințelor aceluia guvern. Astfel, Asociațiunea literară, Expozițiunea națională, sărbătoarea întreagă din Brașov, și apoi — în cercul mai larg al zilnicilor ocupațiuni morale, politice și industriale, — toate întreprinderile profitabile țării și națiunei, toate acestea se fac însăși de către națiune, fără îndemnul și fără sacrificii din partea autorităților stăpînitoare. Acest fapt așa de puțin uzitat la noi în Principate, merită o deosebită luare aminte; el dovedește că lenevirea românului, ce tinde a deveni proverbială la noi, nu provine dintr-o apatie firească a caracterului său, ci numai dintr-un rău obicei contractat, de a se descărca tot omul de orice sacrificiu, lăsîndu-le în sarcina stăpînirii. Lipsească bunăvoința din partea acestuia, atunci românul, văzîndu-se lăsat fără sprijin în voia întîmplării, își ia inima în dinții și pasă la muncă. La noi, guvernul n-a cutezat încă să decline omnipotența sa de a face tot ce e bine, tot ce e folositor pentru țară, de aceia și națiunea, cu brațele încrucișate, așteaptă tot de la guvern; de aceia și progresul merge încet, împiedicat fiind de lipsa de mijloace a guvernului și de nepăsarea trîndavă a națiunii.

Dar să ne întoarcem încă pentru un minut în sînul răcoros al munților Bîrsei, spre a ne lua de la dînșii zioă bună, adresînd o salutare voioasă acelor amabile copile române care au desmierdat adunarea românilor, cu dulcile lor cîntări. Să arătăm mai înainte de toate admirațiunea noastră către juna artistă Elisa Circa, care știe cu atîta talent și grație a mînuii vioara, un instrument așa de rebel sexului frumos; să salutăm încă și pe tinerile pianiste care și-au cîștigat aprobarea numerosului public adunat împrejurul lor; să mulțumim horului de tineri studenți și de fete, care au întonat adeseori rugi și imnuri naționale pentru* înfrățirea și prosperitatea poporului român. Partea ce au luat toți acești juni cîntători la sărbarea națională din Brașov a fost aceia cu care odinioară junii efebi și fecioarele din poetica Atena se amestecau în festivitățile solemne ale templului Minervei. Și într-adevăr, prin horul tinerelor cîntătoare, se zăreau sub podoaba virginală a unei cununi de flori sau de frunze și sub cutele largi ale veșmintelor albe, de acele chipuri clasice, regulate, gingașe și îneîntătoare, de acele porturi mlădioase și mărețe ca ale fecioarelor ce împodobesc sculpturile neperitoare, săpate de Pidias pe marmora Partenonului.

În sfîrșit, ca să lăsăm pe cititorul nostru sub impresiunea de patriotisme călduros și de idfeli plăcute ce a întipărit în inima tutulor celor de față întrunirea de la Brașov, vom reproduce aici ultima strofă dintr-o poezie asupra sărbătorilor de acolo, în care junele poet ardelean dl Ar. Densușianu a semănat mai mult d-o idee frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită :

O ! trecuți iute, zile fericite,
Zile dulci de aur și de suveniri,
Voi, momente suave și de mult dorite
Inimei române, candid-n simțiri .

București, 1862.

7 ^ ^ 7 e l a Brașov, din 28-30 iulie 1862, în Foaia pentru minte, inimă și literatură

No. 30, 1 august 1862.

<MIȘCAREA ROMÂNILOR DIN ARDEAL LA 1848>

Am vorbit despre adunarea românilor din staturile Austriei la Brașov în vara anului curgător și despre mișcarea națională ce se manifestă în ziua de astăzi în Ardeal; cu douăspre-zece ani mai-nainte, adică la 1848, o mișcare de un caracter mai aspru dar nu mai puțin național, turbura munții și câmpiile Transilvaniei. Pe atunci, mult iubitul nostru istoric ÎL Bălcescu, scăpat din închisoarea plutitoare de pe Dunăre în care îl ținură vreo câțva timp turcii, după intrarea lor și a rușilor în București, se refugiase în Ardeal și trăi acolo cu luptătorii români, mai multe luni, cercînd în zadar să potolească dușmănia aceia crîncenă dintre români și unguri, așa de pernicioasă pe atunci libertății îmbelor popoare. Apoi de acolo, viind în Paris, după trecere de doi ani și mai bine, într-o zi de 15 mai, zi aniversară a primei adunări a românilor ardeleni pe Cîmpul Libertății de la Blaj fiind mai mulți compatrioți și soți de exiliu ca să serbeze acea zi memorabilă, Bălcescu, foarte slăbit de durerea ce avea să-l culce în mormînt peste cîte va luni, citi următoarele rînduri, în care descrie cu o elocuință via și colorată, impresiunile sale culese în mijlocul poporului ardelean, inimat de focul războiului național.

Această cuvîntare a mai fost odată pusă sub tipar în Paris; dar foaia în care s-a publicat și care, redactată de cîteva studenți moldoveni și munteni din Paris, purta numele de *Junimea română*, a avut o existență și o răspîndire foarte restrînsă; al treilea număr al ei, din iunie 1851, conține discursul următor :

ETUDE SUR LES DROITS ET OBLIGATIONS DES MONASTERES ROUMAINS DEDIES AUX SAINTS-LIEUX D'ORIENT

On a écrit, pendant ces dernières années, dans les Principautés Roumaines, bon nombre d'ouvrages, d'opuscules et d'articles sur les *Gouvernements roumains dédiés aux Saints-Lieux*; et cependant on est encore loin d'avoir dit le dernier mot sur cette question si importante pour l'état actuel pour l'avenir de la Roumanie. Après avoir lu tout ce qui a été imprimé à ce sujet, ayant eu de plus le rare bonheur d'avoir entre les mains plus de deux cents pièces anciennes authentiques, toutes relatives aux couvents de la Roumanie et des Saints-Lieux d'Orient, j'ai cru devoir faire un résumé des principales idées que j'ai puise dans ces études.

Je livre ce résumé au public, non pas comme la solution la plus pratique pour le moment, mais comme la seule, selon moi, qui ressorte de documents anciens. Je n'ai pas cité textuellement les actes authentiques et je n'ai pas développé en extenso les faits historiques, car c'eût été écrire un livre, et mon intention n'était que de poser, en quelques mots, les principes sur lesquels repose la question, et d'en tirer les conséquences qui se présentaient d'elles-mêmes. Du reste, les livres et les documents publiés compléteront avec avantage à notre disette de faits historiques et de citations textuelles.

Puisse notre Seigneur Jésus-Christ avoir en sa sainte garde ceux qui travaillent à la délivrance des couvents roumains et couronner leurs peines d'un heureux résultat !

Les principales de ces publications sont: *Eclaircissements sur la question des monasteres grecs situés dans les Principautés danubiennes* 1857. *Memoire sur les monasteres grecs en Moldavie*, publiée à Jassy dans le feuilleton du journal *Zimbrul*, 29 octobre 1855. *Memoire sur les églises, les monasteres, les biens conventuels et spécialement sur les monasteres dédiés de la Principauté de Valachie*, par Gr. Bengesco, Bucharest, 1858. *Memoire sur les églises et biens conventuels de la Principauté de Moldavie et le règlement qui les régit*, Jassy, 1857. *La question des monasteres de Moldavie voués aux Lieux-Saints*, par M. Istrati, Jassy, 1860. *Mănăstirile zise închinat și călugării străini*, de Ioan Brezoianu, Bucharest, 1860. *Mănăstirile din România (mănăstirile închinat)*, de Cesar Bolliac, Bucharest, 1862. *Qualité mănăstirilor închinat pe la Sf. Locuri din Principatele Unite Moldova și România, tratat din punctul de dreptate și naționalitate*, de A. I. Comăneanu, Bucharest, 1859. *La question des monasteres dans les Principautés Unies*, par A. d'Avril, dans la *Revue des deux mondes* 1. octobre 1862. *Memoire sur les couvents roumains, places sous l'invocation des Saints-Lieux d'Orient* (1863), et enfin divers articles dans le journal français de Bucharest, *La Voix de Roumanie*, (1862); et dans les journaux roumains, *Românul*, *Buciumul*, etc.

E T U B E

DES DROITS ET OBLIGATIONS

MONASTERES ROUMAINS

SJMTS-UEIX v m m

VMimm.AmmrE

sur les droits et obligations des monasteres roumains dedies aux
Saints-Lieux d'Orient. Foia de titlu.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

La question des monasteres dedies des Principautes Roumaines si compliquee qu'elle paraisse, peut etre reduite à deux points principaux, de reclaircissement desquels decoule, de la maniere la plus naturelle, la solution de la question dans son ensemble. En deux mots, il s'agit de savoir.

1° à qui appartient le droit de propriete sur les biens mobiliers et immobiliers dependants des dits monasteres?

2° quels sont les droits et obligations du gouvernement roumain dans l'administration de ces monasteres et de leurs biens?

Pour pouvoir donner des reponses fondees à ces deux questions, il est indispensable de consulter :

d'une part, et surtout : les actes de fondation des monasteres; — les actes des donations qui leur ont ete faites par differentes personnes et qui ont ete confirmees à diverses epoques par les princes du pays; — les actes par lesquels sont constatees les dispositions prises par le gouvernement des pays roumains, à diverses epoques, à l'egard de ces monasteres; — les actes emanant des chefs de l'eglise orientale, pour la regularisation de leurs biens; — les actes constatant diverses transactions relatives à ces monasteres ou à leurs biens;¹

d'autre part, les lois canoniques etablies par les saints conciles pour les monasteres en general; — les lois, — les droits et immunités politiques, — enfin le droit coutumier des pays roumains à differentes epoques.

On peut y ajouter à Pappui, d'autres faits encore, emanant de sources dignes de foi.

Après un examen consciencieux de ces diverses sources, nous essaierons de repondre aux deux questions ci-dessus.

Origine des proprietes conventuelles. Donations en biens-fonds aux couvents indigenes. Offrandes diverses aux Saints-Lieux d'Orient. Lois et stipulations anciennes qui defendent aux etrangers de posseder des biens-fonds sur le territoire roumain. Abus commis en faveur des Saints-Lieux. Mesures prises par l'Etat roumain contre les divers abus de cette nature. Difference notable entre la Propriete et la Dedicace. I Definition de ce mot; droits et obligations reciproques qu'il implique. II ne figure pas dans les lois canoniques. His-

¹ On pourrait, pour plus de clarte et de facilite dans l'etude de cette difficile question repartir tous ces actes sous les huit rubriques suivantes :

a) Actes relatifs à la regularisation en general de la condition des couvents dedies, tant en vue de la discipline et des diverses dispositions canoniques à y suivre, que par rapport à l'administration de leurs interets materiels.

b) Actes relatifs à l'expulsion des Grecs en general, hors du pays et à leur exclusion des droits de la naturalisation dans les Principautes Roumaines.

c) Actes de dedicaces veritables, faites par les fondateurs memes des couvents.

d) Actes de dedicaces fausses et illegales, faites ulterieurement, soit par des heritiers des fondateurs, soit par des Princes ou des hauts dignitaires del'Etat, qui n'etaient nullement en droit de leger des couvents, jusque là independants.

e) Actes divers, ainsi que bulles patriarcales empechant et detruisant les dedicaces.

f) Actes de donations en meubles et immeubles, ainsi que brevets d'exemptions fiscales, faites ou concedes aux couvents roumains dedies. — Offrandes aux Saints-Lieux.

g) Actes relatifs aux divers impots et contributions imputables sur les revenus des couvents dedies, ainsi qu'à leur obligation soit d'entretenir à leurs seuls frais des etablissemens speciaux de bienfaisance et d'utilite publique, soit de subvenir à leur entretien.

h) Actes qui constatent la surveillance et le controle de l'Etat sur l'administration des biens des couvents dedies et l'emploi de leurs revenus.

torique de la *Dedicace* en Roumanie. Droit coutumier qui regie les dedicaces legales. Difference qui existe entre un couvent *metoche* et un monastere *stavropygiayue*. Dedicaces fausses et illegales; abus qui les ont fait naître. Mesures repressives prises à diverses epoques contre les fausses dedicaces. Le gouvernement roumain peut s'abstenir aujourd'hui de faire le proces des fausses dedicaces. Il peut cependant laisser ce droit aux particuliers, sous certaines restrictions legales. Pour regler les droits de la propriete, l'État ne peut prendre pour base que les dedicaces legales. D'ou Ton conclut que les couvents indigenes dedies sont seuls proprietaires sur le territoire roumain.

Las biens mobiliers et immobiliers qui se trouvent sur le territoire roumain et que les moines des Saints-Lieux d'Orient veulent nommer aujourd'hui, *biens des monasteres grecs*, sont tous, proprietes des *monasteres indigenes dedies à ces Saints-Lieux*. **L3S** fondateurs des monasteres du pays et autres bienfaiteurs chretiens dans la suite, ont fait don de terres, de vignes, de maisons et autres biens, aux monasteres situes dans le pays, dedies ou non, et il n'est presque jamais arrive qu'un propriétaire d'immeubles, dans les pays roumains, aie donne sa propriete en pleine possession, à un monastere situe hors du territoire roumain.

Il est à observer, que meme en ce qui concerne le petit nombre de donations de proprietés immeubles qui ont ete faites de la sorte il fallait toujours que le monastere etranger en faveur duquel elles avaient lieu, eut un autre monastere, parmi ceux du pays, à lui dedie comme *metoche* ou succursale, par lequel il exerçait le droit de propriete sur ces biens indigenes.

Ce mode de proceder de la part des donateurs s'explique facilement par les lois traditionnelles des pays roumains et meme par les stipulations de ceux-ci avec la cour suzeraine, qui empechaient toujours les etrangers, et surtout les sujets ottomans, turcs ou rayas, de posseder des proprietes sur le territoire roumain. On trouve meme bon nombre d'actes qui retablissent ce droit des pays, toutes les fois qu'il a ete porte atteinte; souvent meme, les assemblees nationales et les princes ont empeche completement les Grecs d'avoir dans les pays roumains des proprietes, meme dotales; quelquefois aussi, on leur a fait passer la frontiere roumaine, comme gens nuisibles aux interets du pays, ou ils ne s'etaient etablis que par tolerance et au mepris des lois et stipulations.¹

¹ Sans rapporter à l'appui de ces faits toutes les dispositions, soit de droit coutumier, soit de droit positif qui ont consecutivement regie, dans les Principautes Roumaines, depuis les temps les plus recules jusqu'aux Reglements organiques de 1834, la question du droit de naturalisation et de propriete des etrangers, il suffira d'indiquer quelques-uns des actes qui, en vue de mettre un frein aux pretentions et à l'influence croissante des Grecs, rappellent expressément cette interdiction. Ainsi Fon peut citer les chrysobulles de Michel le Brave (28 aout 1599), de Leon Etienne (23 juillet 1631), de Radou-Leon (9 decemb. 1668); ceux d'Etienne Racovitza (1764), d'Alexandre Ghycy (1767) et celui de Michel Soutzo (1784), qui confirme en meme temps une disposition analogue anterieure d'Ypsilanti; en outre Facte synodal du clerge de Moldavie (1 janvier 1752) confirme par firman imperial de 1781, ainsi que les actes des assemblees generales de Valachie (9 mars 1823) et de Moldavie (22 mars 1826), confirmes par chrysobulles des princes respectifs, Ghycy (1823) et Stourdza (1826) et par firman special (1823).

Il est presque inutile d'ajouter encore à ces quelques documents categoriques, une foule de faits historiques dont nos annales abondent et qui les appuient en les justifiant. Nous ne pouvons cependant nous empecher de rapporter quelques citations contemporaines, en rappelant en meme temps, que cette lutte contre l'ingerence insinuatrice des Grecs dans les interets du pays, date du XV siecle et qu'à la fin du XVI, Michel le Brave inserait, comme une des

On comprend que, tant qu'un droit national de ce genre a existé aucun particulier, ni meme aucun prince, n'ont pu, sans infraction aux lois, accorder à des etrangers — fussent-ils moines — possession sur le territoire roumain, et c'est pour cela que la plupart des fondateurs et des donateurs n'ont donne des biens immeubles qu'aux couvents indigenes, qu'ils ont du reste pu rattacher à des monasteres de l'etranger, par des liens d'une autre nature. D'ailleurs si des moines ont acquis, par voie d'achat, pour les monasteres de l'etranger, quelques proprietes — en nombre insignifiant — ces proprietes forment une categorie particuliere, sur la condition actuellement abusive de laquelle il sera statue en meme temps que sera resolu

principales conditions du traité par lequel il reconnaissait la suzerainete de Sigismond Bathori prince de Transilvanie, Farticle suivant :

„Parmi les douze boyards jures, il ne pourra etre nomme aucun qui soit d'origine grecque et de meme, il ne pourra leur etre accordee ni fonction, ni rang qui implique ingerence dans le gouvernement du pays”.

Quelques annees plus tard, le metropolitain Matthieu de Pogoniani, ecclesiastique grec etabli en Valachie, ecrivait, dans une chronique en vers, imprimee à Venise en 1785, les paroles suivantes :

'AXXa xal ceif Tupoas/scrâs, <b ap%ovTÉ<; ^Pco^afot,
"Oorot. 6TYV xoupTTJV 'BpiaxzG&z xal oftoi 'Ayopaioi,
'ISETS xal 7pocfEXÉTÉ, arco T^V d8tviav,
TOUQ BXd%ou<; JAl) Tzeipâteze vik TIJV 7cXsovseïav,
Mrfik va ^ftT' dpxupTayol, sic; TOUC TCTCOXOUc arcavco,
"OT' siv 0Eoq 'a TOUQ oopavouc. xal fiXenei úzb 'rcavco,
Mrfik va Xai|xapy7:c?ÉTÉ TOU pXd/ou Ta (JL7TOuxaTia,
Kal fiXimi xal TOU xa-O^evcx; TTJV npativ xal TT;V râti,
Mk Trat^euctiv, vik x6Xactv, -BIXsi, TOV SiaTa!;Ét,
©appoi xal évvaa?Té0ÉTs, TOUC s7ITG<xou<; TOUC BXa^ouc,
Kal 7) 7rXsoVÉ\$;ta Sac, TOUC xdu.vst pcou.fiou.d%ou<;,
Kal Sáv'ijjropuv va uac ISouv, XTQ8S ^coppacpictjjivouf.
*Daav ax^o^c, ZOXC, S^STE, 7ioXXa 6vEiSiaptivo<;,
"Av oáv zÿvVLGi Sixatov, Biv S&EXav povd^y,j,
'Alj,7] StOTt xXalyovTat, s^owortv 6(xotd^Ét.
Kal 7rau-JSTS, xal Xd'.J;ÉTÉ, d7r6 TT]V d^ixiav,
MY) Eac xoXdcý) 6 dsbf, xoXaofv aicovlav.
AUTOI TITco^ol jiac; -8-pÉp<ouoi, xal jax; dcTcoxoïTa^ouv,
©IXOVTEIC, xal [LT, ^iXovTsi; , ^OUTTOUVOUXE [LOLX xpd^ouv,
Kal, 7Tpe7rEL va TZOVC, sxcopiev, xal va Toif dyaTroiaev.
"OTÍ. fxaq elvai d\$EX9ol, 7Tpe7rÉt, va TOUC; Tt(xou)XÉv.

„Mais vous autres, boyards grecs, tous tant qui etes à la cour et qui faites le commerce dans ce pays, gardez-vous bien de commettre des injustices; n'importunez pas les Roumains, votre insatiable avidite; ne depouillez pas le pauvre, car Dieu est au ciel et son ceil est ouvert sur vous; ne convoitez pas les epargnes du Roumain, car Dieu le Saint a des yeux en grand nombre; Finjustice ne saurait se soustraire à sa punition. Vous exercez votre tyrannie sur les Roumains et votre avidite insatiable rend les Grecs tellement odieux à cette nation, qu'ils ne peuvent les voir ni meme en peinture; vous traitez les Roumains comme des chiens. S'ils n'avaient aucun droit, ils ne se recraieraient pas; mais puisqu'ils se plaignent tant, c'est qu'il y a une raison. Cessez donc, quittez vos injustices, pour echapper aux punitions eternelles que Dieu vous reserve. Ces pauvres Roumains nous donnent notre nourriture et ont des egards pour nous, bon gre, mal gre, ils nous appellent: *Seigneurs*. Il faut donc aussi que nous les aimions et honorions comme nos propres freres”. — Quoi de plus concluant que ces aveux et ces confessions d'un moine grec, indigne de Finconduite de ses compatriotes?

Vers 1654—1658, le patriarche d'Antioche Macarius, qui visita alors la Valachie, la Moldavie et la Moscovie, nous fait, par l'intermediaire de son secretaire, le diacre Paul d'Antioche, un aveu d'une autre nature. (*The travels of Macarius*, translated from the arabic by Beland, London, 1836).

cette question : à savoir si les étrangers peuvent avoir le droit de propriété sur le territoire roumain? ¹

Outre le manque d'actes anciens et légaux établissant la donation de propriétés immeubles, en Roumanie, en faveur des monastères de l'étranger directement, il est à remarquer que, par contre, nous trouvons toutes sortes de dons consistant en objets mobiliers, effectués à diverses époques, par les princes et les particuliers, aux monastères des Saints-Lieux; tous ont donné de l'argent, des objets précieux, des blocs de sel provenant des salines du pays, des provisions de blé, du miel, de la cire, de l'encens, et peut-être même des esclaves *tziganes*, à tout monastère du rite oriental sans distinction; mais personne ou plutôt très peu de personnes ont donné des terres, des vignes ou des maisons, à ces monastères étrangers qui n'avaient pas de *metoche* sur le territoire roumain; personne ne leur a donné directement, ni *roumâni* ou *vecini* c'est-à-dire laboureurs *attachés à la glebe*, ni privilèges ou exemptions nationales, ni droit de perception pour leur compte des revenus indigènes, tels que *oeritu* (droit de passage), *vinariciu* (dîme sur les vins), *yama* (douane). etc. De tels dons ne se faisaient qu'aux couvents du pays, et tant ceux dédiés que ceux non dédiés, en tout joui. La chose était naturelle, car ces monastères seulement avaient, dans le pays la faculté et les moyens de faire usage des droits dont on leur faisait don. ²

Après avoir fait la description du riche couvent de *Caloui* en Valachie, le voyageur ajoute : „This convent it was our wish to take and attach to the Patriarchate of Antioch, as there are convents attached to the other Patriarchates; but we found scarcely one, with the exception of the abbot and a few of the monks with him who would enter into the compact”. (Voi. II. pag. 372).

„Nous désirions prendre ce couvent et rattacher au patriarcat d'Antioche comme il y en a d'autres qui sont attachés aux autres patriarchats; mais à l'exception du supérieur et de quelques moines, nous ne trouvâmes presque personne qui voulut entrer dans nos vues”.

Un patriarcat d'Alexandrie fut plus heureux quelques années plus tard. Ces faits viennent à l'appui de ce que nous disons plus loin, sur les dédicaces des monastères des pays roumains.

Quoique les propriétés des couvents dédiés, acquises par voie d'achat, soient en nombre tellement infime, qu'elles ne pourraient infirmer en rien la question des droits de naturalisation et de propriété des étrangers, cependant il n'est pas inutile de rappeler que ces achats sont faits par les moines grecs, en leur qualité d'hégoumènes des couvents indigènes dédiés, au nom et avec les revenus de ces mêmes couvents, les seuls qui puissent être propriétaires fonciers, et non comme représentants des Saints-Lieux; ainsi qu'en vertu de l'obligation expresse de presque tous les actes de fondation, imposée aux administrateurs de ces lieux, de les faire prospérer et accroître.

Voyez du reste l'acte de fondation du couvent *Stavropoleos* à Bucarest, élevé par l'évêque Joannicius et dédié à la métropole de Pogoniani en Roumélie (8 nov. 1733), ainsi que l'ouvrage de Mr. Brezoiano, pag. 71.

On peut hardiment avancer ces faits lorsqu'on a consulté environ deux cents documents relatifs aux dédicaces des couvents du pays, aux Saints-Lieux. Parmi tous ces actes, nous ne connaissons que deux ou trois fâcheuses exceptions, ou l'on fasse donation aux Saints-Lieux, de propriétés immeubles, et encore faut-il ajouter que la principale donation de ce genre, celle du monastère *Floresti* en Moldavie, dédiée au couvent Esphigmenè du Mont Athos (1806, août 20) a été contestée, quelques années après, par la famille des Costaki, descendants et collatéraux des fondateurs primitifs (4 août, 1827).

Les Archives du Mont Athos peuvent nous fournir une preuve analogue. Sur cent dix-huit titres de dédicaces ou diverses donations, faites dans les Principautés Roumaines, aux couvents du Mont-Sacré, on trouve tout autant de témoignages établissant rigoureusement cette distinction entre les donations faites aux couvents du pays, dédiés ou non dédiés, et celles accordées aux monastères des pays étrangers. L'archimandrite Porphyre du Mont Athos a publié en 1847, à St. Petersbourg, en langue russe, un inventaire de tous ces actes.

Il en résulte donc que les propriétés immobilières, et même mobilières des monastères administrés aujourd'hui par les hégoumènes grecs, appartiennent à ces *couvents indigènes dédiés*, et non aux monastères étrangers auxquels ils sont dédiés; par conséquent la question de la propriété, pour la plupart des biens, se trouve tranchée, tant par l'examen des actes de possession, que par le fait de la possession actuelle, laquelle s'exerce incontestablement par *les couvents indigènes dédiés* et en leur nom.

Cela est tellement vrai que, pour appuyer leur prétendu droit de propriété, les Saints-Lieux de l'Orient se fondent surtout sur les actes de *dedicace* (inclinare), par lesquels les monastères indigènes leur sont rattachés; les moines étrangers disent: „En effet, les biens peuvent appartenir aux monastères indigènes dédiés; mais ceux-ci, par le fait même de la *dedicace*, sont des propriétés des monastères de l'étranger”. Ici cependant il y a une grande erreur. *Dedicace* est loin de signifier *Possession*; les documents et les faits nous prouveront la vérité.

En examinant le droit canonique, dans les actes des saints synodes œcuméniques, nous ne trouvons rien qui autorise la *dedicace* ou la subordination d'un monastère à un autre. Au contraire, il paraîtrait d'après ce qui est contenu dans le 20e canon du VIIe concile œcuménique et en général d'après toutes les dispositions prescrites pour la fondation des monastères et pour les règles à observer à l'intérieur, que ces saintes lois n'admettent que des monastères séparés les uns des autres et indépendants, s'administrant d'eux-mêmes et par le concours des congrégations qui les habitent, sous le patronage, la garantie et la surveillance des évêques et des autorités locales.

Toutefois, nous devons constater que l'usage des dédicaces et par conséquent la création des *metoches* ou succursales, a eu lieu de très vieille date, en vertu du droit coutumier, dans les pays roumains comme dans tout l'Orient chrétien. Il était dans l'esprit de l'époque que le plus faible cherchât l'appui du plus fort, au prix de quelques concessions; cette idée dominante au moyen-âge, s'est glissée dans l'ordre moral et a pénétré même dans le monachisme égalitaire. Plusieurs documents anciens, émanés des chancelleries des princes roumains et des patriarches de l'église orientale, constatent ce fait et donnent à cet usage le nom consacré chez les Roumains pour le droit *coutumier*, c'est-à-dire *obiceiul pămîntului*.

De tous les faits qui ressortent, tant de ces documents que des actes par lesquels les fondateurs primitifs des monastères ont en général réglé leurs dédicaces, on peut déduire des éclaircissements sur les faits et les droits de la dédicace. Elle peut être assimilée, dans l'ordre des idées religieuses de l'Orient, à ce qu'on appelle dans l'ordre politique, *Suzeraineté*. Ce droit, que les puissances garantes ont déterminé, en réglant les droits et les obligations réciproques de la Porte avec les Principautés Roumaines, peut servir d'explication pour le droit et les obligations de la *Dedicace*; il consiste en effet, en quelques redevances et secours de diverses natures, que le vassal est tenu de donner à son chef moral; mais il ne constitue point un droit de propriété acquis par ce dernier sur les biens et l'avoir de son client, qui garde, en tout cas, le droit plein et entier de posséder et d'administrer ses biens et sa personne.

La position qui est faite à un monastere dedie est par consequent celle de reconnaître la superiorite spirituelle des *Laures'* dont il depend et de venir materiellement en aide à sa metropole, dans quelques circonstances determinees ; celle-ci, de son cote, le defend et le protege toutes les fois qu'il en est besoin.²

Ici nous devons marquer la distinction que l'usage et le droit coutumier ont etabli entre les couvents independants et ceux qui relevent d'un autre monastere, ou bien lui sont *dedies* (închinata, dcpsipotxsvY)). Oeux-ci portent en Orient le nom de *ἱεστον* (derive de *ἱεστον-εξ**) et constituent une classe entiere de couvents, possedant en toute propriete des biens plus ou moins considérables et n'en ayant pas moins l'obligation de reconnaître la supremaie d'un autre monastere plus grand, plus venere, plus riche quelquefois. Telle est la position de tous les couvents indigenes que les fondateurs primitifs ont mis sous le patronage d'un autre monastere celebre, situe sur le territoire roumain ou meme hors de ses frontieres. Le *metoche* n'est jamais une propriete du couvent auquel il est d'adie; c'est tout au plus son *client*, comme l'on dirait en legislation romaine.

C'est, comme nous l'avons dit, sur ce meme pied et conformement au droit coutumier, que presque tous les archeveches, les evech^{es} et les grands monasteres independants des pays roumains, ont eu et ont encore des *metoches* ou succursales, qui sont par rapport à leurs metropoles, ce que doivent etre les monasteres indigenes dedies relativement à celles des Saints-Lieux.

Ces metoches des etablissemens religieux des pays, ont eu de tout temps leur administration distincte de celle de leurs metropoles; mais ils reconnaissaient leur d^ependance vis-à-vis d'un autre etablissemens superieur, auquel ils etaient tenus de donner les offrandes prescrites par la volonte des fondateurs. C'etait l'etat primitif des *metoches* en g^{en}eral. Ni le droit coutumier, ni aucune autre loi de l'eglise ou des pays roumains n'ont reconnu comme legale, une autre espece de dedicace.

Pour d^{esigner} les monasteres qui etaient totalement independants on s'est souvent servi de la qualification de *monasteres stavropygiaques*. Ce mot, signifiant litteralement, *qui a sa source dans la croix* (αταποTCuyy)), designe les couvents qui dans toute la chretiente, nereconnaissent pas d'autre

¹ Grands monasteres independants qui ne relevent que des patriarches d'Orient.

² On verra plus loin que l'organisation meme, ainsi que la condition des couvents dedies, reconnues et confirmees sans interruption, tant par les lois du pays que par les synodes et les moines des Saints-Lieux, ne pouvaient comporter d'autre obligation, dans l'acte de dedicace, qu'une simple supremaie spirituelle. On peut, du reste, prouver que ce n'est que dans ce sens que l'on a primitivement compris les dedicaces; les canons ecclesiastiques rapportes ci-dessus le demontrent assez clairement. Voyez du reste quelques bulles des patriarches de Constantinople, à ce sujet. Le prince D. Cantemir, dans la *Description de la Moldavie* (chapitre III, sur les couvents de la Moldavie), nous a transmis l'idee claire et nette qu'on se faisait encore à ce sujet, au commencement du dix-huitieme siecle. Voici ses propres paroles : „En Moldavie il est de coutume, lorsqu'un prince ou un boyar fonde un couvent, qu'il repartisse toute sa fortune, en parts egales, entre le monastere et ses enfants, c'est-à-dire qu'il donne au monastere une part egale à celle qu'il legue à ses enfants, et s'il craint qu'apres sa mort, le couvent ne soit d^{étruit} ou disperse, alors il le dedie à quelque couvent plus grand, qu'il choisit parmi ceux qui sont situes dans les quatre points que nous avons indiquees (JSrusalem, Sinaï, Athos et Roumelie); et l'archimandrite de ce monastere s'oblige à prendre sur lui de soigner le couvent et de *surveiller* à ce que les moines aient une bonne et honnete conduite,....”

autorite que celle du patriarche et du tres-saint-synode, dont relevent general toute l'eglise d'Orient. Ce sont les monasteres qui ont conserve le caractere primitif de l'institution monacale, et il faut bien se garder de confondre leurs relations avec le patriarchat, à la subordination imposee dans l'etat de *metoche*. La position de *stavropygie* n'etait que la marque de leur independance sous la garantie des chefs superieurs de l'eglise. Tous les anciens monasteres des pays roumains et beaucoup de ceux qui ont ete fondees dans les derniers siecles, ont des droits à la stavropygia, mais ces droits qui n'ont pas toujours ete strictement respectes \

Il existe en effet, plusieurs actes qui prouvent que, par des moyens abusifs, les choses sont allees tout autrement, et que, independamment des simples dedicaces, d'apres l'ancien droit coutumier, c'est-à-dire des dedicaces qui se faisaient par le fondateur meme d'un monastere, de sa fondation, les intrigues des moines grecs ont pousse les princes regnants et les habitants des pays à faire des dedicaces illegales, c'est-à-dire à soumettre à la dedicace quelques monasteres indigenes, existant anterieurement comme monasteres independants. Ici nous avons le canon du VIIme concile oecumenique et le Ier canon des I et II conciles reunis dans l'eglise des Saints Apotres, qui defendent expressément à tout homme, fut-il laïque ou moine, fut-il etranger ou parent du fondateur, fut-ce le fondateur lui-meme apres le pacte de fondation, de disposer d'un monastere et de ses biens et de modifier si peu que ce soit les legs institues lors de la fondation, surtout quand ces legs sont conformes aux legislations. Les princes et les assemblees, à diverses epoques d'accord avec les patriarches oecumeniques de l'Orient, ont empeche de telles sortes de dedicaces illegales et ont casse et annule plusieurs de celles qui avaient ete faites par suite de frequents abus. Des documents de cette nature abondent en Eoumanie et ils d^{emonstr}ent clairement, tant par les dispositions des saints canons, que les concessions faites par le droit coutumier du pays.³ En effet, il y a un point de distinction importante entre la dedicace véritable, primordiale, et cette dedicace fautive, illegale de seconde main, faite par des personnes depourvues de la faculte de disposer d'une chose qui ne leur appartenait pas.

Toutes les autorites des pays roumains et meme les autorites ecclesiastiques d'Orient, ont combattu, à diverses Epoques, ces dedicaces et cependant la moitie au moins des monasteres dedies se trouve aujourd'hui soumise à une dedicace resultant d'actes entaches d'une illegality si flagrante.

A l'epoque de la decadence des droits acquis par les pays roumains, quelques princes, etrangers de nation et de sentiments, et meme quelques

¹ Voir specialement pour cette categorie de couvents, la bulle du patriarche de Constantinople Callinique, en date du 10 fevrier 1702, accordee au couvent *Hovzei* en Valachie, qui definit clairement la condition des monasteres *stavropugiaques*.

² Voir les actes consecutifs de l'assemblee generale de Valachie, confirmees par les sobulles d'Alexandre Iliache (6 mars, 1628), ceux de Matthieu Bassarabe (27 novemb. 1639; 20 dec. 1640), les bulles synodales du patriarche de Constantinople (1640 et 1641) et le chrysobulle de Constantin Bassarabe (14 mai 1657); de meme le chrysobulle de Radou-Leon (29 avril 1667); le rapport de l'assemblee generale de Valachie sanctionne par le Prince Morouzi (8 fevrier, 1794), ainsi que l'acte de la famille Costaki de Moldavie du 4 1827.

descendants de fondateurs, sans tenir compte de l'indépendance dont jouissaient certains monastères indigènes, en vertu même des pactes de fondation, ont violé ces pactes et ont dédié les susdits monastères, aux couvents [des Saints-Lieux]. Quelques-uns sont allés plus loin encore et ont poussé cet abus jusqu'à dédier, avec les terres y attenantes, un monastère indépendant, à quelque saint établissement de l'Orient, comme si de simples propriétés foncières, sans aucun caractère religieux, pouvaient comporter un acte essentiellement spirituel tel que la *Dedicace*; tant a été grande au siècle précédent la confusion dans les idées et dans les principes sur lesquels, des les temps anciens, étaient basées la position et les droits des établissements religieux¹.

C'est toujours de cette époque que datent le peu d'actes par lesquels ont été achetées, pour le compte des Saints-Lieux d'Orient, ou par lesquels leur ont été directement données, des propriétés sur le territoire

¹ Le cadre que nous avons imposé à cette étude ne nous permet pas de nous arrêter longuement sur ce point. D'ailleurs il faudrait des volumes pour exposer les artificieuses menées et les façons peu scrupuleuses, par lesquelles les moines grecs ont su se faire dédier les couvents du pays et s'approprier leur administration et leurs revenus. En parcourant les actes des dédicaces, dont la plupart sont détournées de leur sens primitif, on pourra voir que ces saints pères n'ont reculé devant aucun moyen, pas plus devant les faux témoignages et les falsifications des documents mêmes, que devant les exactions les plus violentes, qu'ils faisaient exercer par leurs compatriotes et alliés, les princes et les métropolitains phanariotes du XVIIIe siècle. Voyez du reste, pour en avoir une idée, outre les actes qui annulent les dédicaces fausses et illégales, cités plus haut, voyez les actes relatifs aux dédicaces des couvents *Caloui* (testament de Bouzesco, 9 sept. 1609, chrys. de Grégoire I. Ghyka, 19 juin 1673), *Stanești*, (chrys. de Radou, 19 mai 1615, chrys. de Const. Brancovano et bulle patriarcale du 8 mars 1692, chrys. de Nicolas Mavrocordat, 27 avril 1716), *Radu-Voda* (faux chrys. de Radou du 10 fevr. 1613), *Vintilă Voda* (chrys. de Radou Leon, 29 avril 1667), *St. Jean de Bucharest* (chrys. de Ducas, 12 mai 1678), *Hangou* (chrys. de Nicolas Mavrocordat, 19 juil. 1715; chrys. de Michel Racovitza, 30 juin 1716), *St. Nicolas de Focșani* (acte de fondation du capitaine Vranciano, 1720), *Rikitossa* (chrys. de Grégoire Ghyca, janv. 1729), *Spirea din Delu* (bulle du métropolitain de Valachie, mai 1776; chrys. d'Ypsilanti, 1777), *Vizantia* (chrys. de Grégoire Ghyka, 15 janv. 1777)[^] *Vieroche* (rapport du divan de Valachie du 8 fevr. 1794, confirme par Morouzi), etc. etc. On pourrait multiplier ces citations à l'infini.

Sur toutes ces dédicaces fausses ou illégales qui se multiplient surtout dans la première moitié du XVIIIe siècle, sous les premiers phanariotes, on pourra observer que les plus fréquentes sont celles que les princes, métropolitains, hauts dignitaires ou particuliers des Principautés Roumaines, ont accomplies, sous l'influence des intrigues des moines grecs et des Grecs en général, en se basant sur un certain droit de parenté ou de succession, mais en violant les pactes primitifs de fondation que les princes des pays, jusqu'à l'avènement des phanariotes, ont presque toujours fait respecter. (Voy. la note de la page 17;.

² On en pourrait citer un exemple curieux, un seul heureusement. En 1826, les moines grecs se permettent même de disposer des propriétés et vendent tout un couvent aux Arméniens (le couvent de *Stu. Georges de Codrou Hertzî*). Ces aberrations sont du reste expliquées par les abus et les violences que les phanariotes ont exercés pendant un siècle dans notre pays, et par l'intérêt qu'ils prenaient spécialement à ces riches couvents dont les revenus leur permettaient, à eux et aux leurs, de se rendre de plus en plus maîtres des Principautés Roumaines.

Toutefois, un fait curieux à noter c'est que les princes phanariotes, en violant les pactes de fondation et de dédicace d'un si grand nombre de couvents, indépendants jusque là, en ont aussi fondé et dédié de nouveaux, qu'ils ont le plus souvent dotés par leurs moyens habituels, c'est-à-dire en dépouillant d'autres couvents, de leurs biens. Il faut cependant reconnaître que plusieurs d'entre les fondateurs grecs de couvents roumains en ont fermement assuré les conditions d'existence par des actes catégoriques de dédicaces. Voyez par exemple, l'acte de fondation de *Vaccarești*, bâti par le prince Nic. Mavrocordat, 1719; celui de *Stavropoleos*, fondé par l'archimandrite Joannicius, 8 nov. 1733 etc.

roumain, en violant de la sorte une loi qui a été de tout temps en vigueur chez nous, celle de ne pas accorder aux étrangers, droit de propriété sur le territoire roumain.

Laissant donc de côté cette coupable infraction aux lois du pays, ainsi que l'aberration qui a pu dicter quelques dédicaces de propriétés immeubles aux Saints-Lieux, et envisageant la *dedicace*, dans le seul sens qu'il soit possible de lui attribuer, c'est-à-dire comme un fait de vassalité spirituelle qui ne peut avoir lieu qu'entre deux établissements religieux, nous reconnaissons que la dédicace des couvents, bien qu'elle ne soit pas un acte admis par les canons de l'église, a été cependant un fait accepté dans les coutumes des pays roumains et consacré par l'usage. Toutefois, ce fait a été poussé jusqu'à l'abus par la soumission à la dédicace, de certains monastères, indépendants dans le principe.

Les autorités des pays, d'accord avec les chefs de l'église d'Orient ont fort souvent combattu cet abus, qui cependant a laissé bien des traces parmi les monastères actuellement dédiés.

Cependant, en ce qui concerne le fait des dédicaces, le gouvernement roumain, pour ne pas entrer dans des questions partielles de litige, pourrait admettre aujourd'hui toutes les dédicaces des couvents du pays en général, comme des faits accomplis; il lui serait aisé de consentir, quant à lui-même, au droit de prescription pour toutes ces dédicaces de seconde main, qui ont été faites contre l'ancien droit coutumier du pays et au mépris de la volonté des fondateurs primitifs; en effet, il peut aujourd'hui consentir sans péril à l'abandon d'un droit que le pays a eu de tout temps et dont il a usé à plusieurs reprises, c'est-à-dire celui d'annuler toutes les dédicaces illégales. Toutefois, il ne pourrait jamais, pensons-nous, pousser la tolérance jusqu'à dénier aux particuliers et aux descendants actuels des fondateurs primitifs, le droit d'attaquer en justice des dédicaces illégales, quelle que soit leur nature, et de faire valoir par devant les tribunaux du pays, leurs prétentions contre les Saints-Lieux, toutes les fois qu'il aura matière. Il est bien entendu cependant, qu'en pareil cas, la justification de leurs prétentions ne saurait jamais avoir d'autre résultat que celui d'annuler la dédicace, reconnue fautive par la justice du pays, et de faire rentrer le couvent lésé, dans son état d'indépendance à l'égard des Saints-Lieux, tout en maintenant, en ce qui concerne l'administration de ce couvent et de ses biens, les dispositions généralement adoptées jusqu'à ce jour, en Roumanie, pour les monastères indigènes non dédiés.

Mais pour en revenir à l'attitude que le gouvernement roumain aurait, selon nous, à garder pour le moment, dans la question des dédicaces, il nous paraît qu'en les admettant toutes sur le même pied, comme des faits accomplis, notre gouvernement n'aurait à y voir que ce qu'elles sont dans les véritables actes de dédicace, c'est-à-dire dans ceux de ces actes qui sont exclusivement émanés des fondateurs primitifs, ayant une qualité pour faire des dédicaces légales, et par conséquent il ne pourrait pas les considérer comme propriétaires des biens situés sur le territoire roumain, que les monastères indigènes dédiés et nullement leurs métropoles spirituelles des Saints-Lieux. En effet, dès que l'on admet qu'il est contraire à l'équité de régler l'état des monastères dédiés, autrement que d'ap

la volonté des fondateurs primitifs et d'après le principe de la dédicace, — qui, ce principe aussi, a eu, à son origine, sa raison d'être, et doit par conséquent garder son caractère primitif, — il est évident qu'on ne saurait, dans cette régularisation, prendre pour base que les dédicaces légales, c'est-à-dire, celles consacrées par le droit coutumier, et non pas celles qui ont été de tout temps combattues et repoussées, tant par les autorités civiles du pays, que par les autorités ecclésiastiques mêmes de l'Orient. Il est donc patent, que c'est seulement sur la base des dédicaces primordiales, que peut être jugée la question, à savoir : à qui appartient le droit de propriété sur les biens qu'administrent aujourd'hui les prélats étrangers, au nom des monastères dédiés, sis dans les Principautés Roumaines, dont ils sont les supérieurs; et assurément de cette manière (la seule équitable), il n'y aura plus aucune contestation sur la matière, attendu qu'il faudra bien reconnaître d'un commun accord, que les seules personnes morales ayant droit de propriété sur ces biens, sont les *monasteres indigenes*, qui se rattachent aux Saints-Lieux par le seul fait de la *Dedicace*, fait qui ne comporte nullement l'idée de *propriete*.

L'ingérence de l'état roumain dans l'administration des couvents dédiés n'a jamais totalement disparu; elle est souvent demandée par les Saints-Lieux eux-mêmes. Nomination des *hegoumenes*. Ce qu'elle doit être d'après les lois ecclésiastiques. Comment en Roumanie l'exception s'est substituée à la règle. Causes qui ont amené la nomination des supérieurs étrangers. Droits que les pays roumains se sont réservés dans cette circonstance. Les *hegoumenies* étrangères n'ont plus leur raison d'être. — Résultats négatifs auxquels elles aboutissent. Nécessité gravement sentie de séparer les attributions des supérieurs de couvent, d'avec celles de gerants et administrateurs des affaires civiles qui concernent les monastères. Démoralisation et abus qui résultent de ce cumul d'attributions. La gestion des biens conventuels ne peut plus être à l'avenir qu'entre les mains d'une administration laïque. Obligations mises à la charge de tous les couvents en général, par les fondateurs et donateurs. L'entretien convenable des monastères, objets de la donation, et celui des communautés qui les habitent, sont une condition inhérente à tout don et offrande. Prévision spéciale des fondateurs de couvents roumains dédiés. Obligations des monastères envers la patrie. Ce que les monastères étaient autrefois en Roumanie. But patriotique de leur édification, des richesses et des offrandes qu'on leur faisait. Les couvents dédiés ont rempli anciennement leurs devoirs envers le pays, sans aucune résistance. Rien ne les autorise à s'en dispenser actuellement. Obligations spéciales des couvents dédiés, envers les Saints-Lieux, leurs patrons. En quoi consiste ces obligations? Elles sont subordonnées à celles qui ont pour objet la conservation des couvents indigènes, le bien-être et la prospérité de la patrie. Elles ne constituent pas un droit positif et ne peuvent pas se traduire en une redevance rigoureusement déterminée. Nécessité des budgets annuels qui règlent l'emploi et répartissent le montant des revenus des biens conventuels, conformément aux dispositions des donateurs. A qui appartient le droit de faire ces budgets? Conclusion.

En éclaircissant ce premier point, c'est-à-dire celui de savoir à qui appartient le droit de propriété sur les biens, situés dans les Principautés Roumaines et revendiqués par les monastères étrangers des Saints-Lieux, une bonne partie de notre tâche est remplie. En effet, après avoir démontré

que ces biens ne peuvent appartenir, quoiqu'on veuille objecter, qu'à des monastères indigènes, il nous sera bien plus facile de résoudre la seconde question, posée au commencement de cette étude, celle de savoir; qu'il faut distinguer entre les droits et obligations du gouvernement roumain dans l'administration de ces monastères et de leurs biens.

Laissant de côté les faits quotidiens qui nous prouveraient suffisamment que c'est du consentement général et même très souvent de la demande expresse et l'insistance des Saints-Lieux d'Orient qu'un pouvoir s'exerce aujourd'hui par le gouvernement roumain, nous allons examiner seulement en quoi consiste la question de l'administration de ces biens, si chacun des points qui s'y rapportent n'implique pas une obligation impérieuse pour l'état roumain, d'exercer son autorité de la manière la plus directe et la plus énergique; dans la gestion de ces saintes fondations et des biens qui leur appartiennent.

Les points auxquels se réduit la question du droit d'administration des biens sont les suivants :

1° La nomination des supérieurs des monastères ou *hegoumenes* et la fixation de leurs attributions;

2° La répartition et l'emploi des revenus des monastères.

Examinons le premier point et nous verrons tout d'abord, en consultant les règles monacales, confirmées spécialement pour les pays roumains, par un grand nombre de chrysobulles princières et de bulles patriarcales, nous verrons que, dans chaque monastère, l'*hegoumene* doit être élu par les moines et parmi les membres de leur communauté. Ce n'est que dans le cas où l'on n'y trouverait pas des hommes dignes de ces fonctions, qu'il serait permis de chercher ailleurs un *hegoumene* réunissant les qualités voulues. En outre par le 88me canon du concile local de Oarthagène, il est clairement statué qu'un moine ne peut être *hegoumene* dans un couvent où il est étranger, et les 17me et 21me canons du Ve P^e concile œcuménique défendent aux moines de passer, comme supérieurs ou même comme simples religieux, d'un monastère à l'autre.

Ces règles ont été observées dans les pays roumains jusqu'à ce que, par suite des relations plus fréquentes avec l'Orient et surtout avec le

Comme nous l'avons dit plus haut, l'organisation et les conditions de tous les couvents du pays, telles qu'on les trouve à toute époque, sont non seulement incompatibles avec le droit de propriété réclamé par les Saints-Lieux, mais les rendaient même, dans l'administration de leurs biens, complètement indépendants des couvents auxquels ils étaient dédiés, sans la moindre distinction entre les couvents dédiés et les autres monastères du pays. Voir à cet égard, le grand diplôme qui constitue, pour ainsi dire, la charte monacale de Valachie, confirmée par l'assemblée générale et le prince Constantin Mavrocordat, et qui contient textuellement tous les actes antérieurs, depuis 1596 jusqu'en 1657, par lesquels les assemblées et les princes des pays, les synodes et les patriarches de Constantinople ont successivement réglé et confirmé les droits et l'organisation des couvents du pays. Du reste on trouve l'origine de ces dispositions dans le XIVe siècle.

Voir en outre, une foule d'autres actes du même genre qui ne sont pas contenus dans ce document et parmi eux, la bulle du patriarche de Constantinople Jérémie (1593), celle du patriarche de Jérusalem (24 avril, 1664), celle déjà citée du patriarche Callinique (10 février 1702), celle de Cyrille, patriarche de Jérusalem (vers 1706), et les chrysobulles de Grégoire Ghyca (1706), d'Ypsilanti (1776), de Morouzi (1799 dec.) confirme par acte synodal et patriarche de Jérusalem (1816); tous s'occupant de la régularisation en général de la condition des couvents dédiés, tant en vue de leur administration canonique que de celle de leurs biens.

grec et slave de Turquie, y aient fait prevaloir l'exception; en verite, il fut un temps (apres la soumission des pays roumains à la Porte), oii les princes des pays et les fondateurs des monasteres, poussees par leur zeile pour le bien de ces etablissements indigenes et peut-etre pour celui du pays entier, et reconnaissant chez les moines etrangers, des merites superieurs à ceux des indigenes, ont appele des Saint-Lieux des prelates pour leur confier les hegoumenies des couvents du pays, dedies ou independants. Les raison qui ont milite pour l'introduction des religieux etrangers dans les monasteres du pays, sont de diverse nature; le merite et la faveur sont cependant les principales; mais souvent aussi la cupidite des princes et des familles fondatrice, a contribue à la provoquer. Toutefois, nous devons observer que de pareilles concessions etaient purement personnelles, viageres, operees en faveur de tel ou tel moine des Saints-Lieux, pieux ou bienfaiteur. Mais il resulte des temoignages que nous sommes en mesure de produire, que ces faveurs personnelle devenaient quelquefois la source d'une usurpation des droits du monastere indigene, par des moines etrangers, qui insensiblement transformaient ces faveurs, en dedicaces arbitraires des couvents roumains aux monasteres etrangers, d'oii ils etaient venus¹.

D'autre part, l'abus consistant à faire venir des hegoumenes de l'etranger pour les monasteres du pays, se transforma en coutume plusieurs fondateurs de monasteres stipulerent, dans les actes de dedicace de leurs fondations que le monastere etranger, patron du couvent indigene dedie, aurait le droit d'y envoyer des hegoumenes pour Padministrer; mais tous ces actes stipulent en meme temps que ces hommes doivent posseder toutes les qualites requises pour cette charge, et la plus part de ces actes porte que si ces conditions ne sont pas strictement observees, si les hegoumenes envoyes des Lieux-Saints travaillent à la ruine et non à la prosperite du monastere indigene, les autorites du pys auront à intervenir et à confier le monastere à des hommes qui se montrent plus scrupuleux observateurs de la volonte des testateurs².

Voilà donc que, outre le droit inherent que l'autonomie du pays confere a l'Etat roumain de regir tous les etablissements publics de son territoire, les actes memes de dedicace legale placent la nomination et la conduite des hegoumenes des couvents dedies, sous le controle du pouvoir local, qui partout est le protecteur naturel de tels etablissements et le garant oblige de l'acomplissement des volontes des fondateurs.

¹ Voir les actes deja cites plus haut d'Alexandre Iliache (1628), le chrys. de Const. Brancovano du 8 mars 1692, relatif à la dedicace de *Stanesti*, ainsi que la plupart des actes de dedicace de la fin du XVII, et du XVIII siecle, surtout ceux de Moldavie. Ajoutez ces paroles du patriarche Macarius, sur le meme couvent de Stanesti: „The whole place is now desolate; for the owners of it, soon after its erection, submitted its government to Nicephorus, Patriarch of Alexandria, after whose deceas no one paid to it any attention”. — “Tout ces lieux sont maintenant devastes, car leurs proprietaires, peu de temps apres la fondation, ont confie leur administration à Nicephore, patriarche d'Alexandrie, apres le deces duquel personne n'y fit plus la moindre attention”. (*Travels of Macarius*, voi. II, p. 373). - Notre histoire n'est pas moins remplie de pareils faits. Le respect et la consideration dont jouissaient les moines d'Orient, le refuge et l'hospitalite genereuse qu'ils trouvaient dans le pays en toute circonstance, ont naturellement amene de frequentes faveurs de ce genre, par lesquelles, grâce à leurs manipulations, ils sont arrives à s'eriger en maître et possesseurs d'un quart des biens du pays.

² Voir l'acte de fondation de Cotrotcheni, par le prince Cherban Cantacuzene (1682 oc <t>».

La raison pour laquelle on a appele des superieurs de l'etranger pour regir les monasteres indigenes, est clairement enoncee dans plusieurs des anciens actes de dedicace; si elle ne s'y trouve pas toujours formulée, elle y est du moins sousentendue, car à cette epoque, l'opinion generale attribuait aux moines d'Orient, des connaissances plus etendues que celles de notre clerge, dans les affaires ecclesiastiques; ils avaient en outre, dans les contrees ou ils se trouvaient, des moyens d'existence plus restreints que chez nous. Les Eoumains les appelaient donc et leur confiaient les couvents indigenes, dans l'espoir qu'ils feraient preuve d'une piéte plus exemplaire et qu'ils repandraient davantage les lumieres et les bienfaits dans le pays. Toutefois, la nation s'est constamment reserve le droit de revoquer ces hegoumenes etrangers, dans le cas ou ceux-ci n'accompliraient pas les conditions susdites; ce droit elle l'a souvent exerce et jamais il est tombe des mains du gouvernement roumain.

Or, des que la nomination des hegoumenes etrangers, aux monasteres indigenes (meme dedies), n'a plus sa raison d'etre; des que ces hegoumenes, au lieu de remplir le but pour lequel ils ont ete mandes, n'ont aucun souci; des que le pays possede un clerge tout aussi eclaire et au moins tout aussi digne que celui de l'etranger, l'introduction des hegoumenes etrangers dans le pays n'a plus rien qui la justifie. Ajoutez encore que le gouvernement roumain, en maintenant pendant quarante dernieres annees, ces dispositions completement surannees, abouti qu'à des deceptions; les couvents dedies sont tombes de plus en plus en decadence; à la piéte, aux lumieres et aux bienfaits dont les fondateurs de ces monasteres esperaient gratifier le pays, par le moyen des hegoumenes etrangers, ce sont substitue la demoralisation, l'inculture, l'ignorance, la mauvaise foi et la prevarication. Les autorites ecclesiastiques ont elles-memes fort souvent reconnu ce fait et elles ont frequemment adresse des plaintes au gouvernement roumain, contre les superieurs qu'elles memes avaient recommande. Le gouvernement roumain ne peut des lors avoir une garantie fondee pour admettre les etrangers aux hegoumenies des monasteres indigenes dedies et le pretendu droit des Lieux-Saints de recommander des hegoumenes etrangers, ne peut etre considere aujourd'hui que comme une concession qui leur a ete faite par le gouvernement roumain à titre d'epreuve; epreuve dont le resultat s'est clairement traduit par un prejudice à l'egard des couvents dedies, le tout au detriment de la moralite et de la bonne foi publique et au mepris des intentions des fondateurs.

D'autre part, nous devons reconnaître que, vu les developpements que les progres de la vie sociale ont procure aujourd'hui aux proprietes conventuelles, dans les pays roumains, leur administration est devenue une charge difficilement compatible avec le caractere monastique, d'autant plus que meme le 27me canon du IVme concile ecumenique avait prescrite que la charge de curateur des biens conventuels devait etre totalement distincte de celle de chef d'une congregation religieuse.

¹ Voir le formulaire- de declaration de la part des moines grecs, envoyes en quete de hegoumenes aux couvents valaques, dans le *Memorandum* de Mr. Bengesco, 1858, p. 10.

C'est pourquoi le gouvernement roumain, dans l'intérêt des monastères, a maintenu les charges des hegoumenes dans ce qu'elles doivent être en réalité d'après les lois ecclésiastiques, c'est-à-dire dans l'administration spirituelle et domestique de la communauté de chaque monastère, en ayant soin de fixer pour chaque couvent un budget proportionné à ses besoins matériels, et en rapport avec ses us et obligations d'hospitalité et de bienfaisance; il a veillé à ce que les monastères indépendants de la Roumanie restassent des lieux de retraite, de piété, de tranquillité et d'aumône, et non pas des ruines, dépeuplées de moines et souvent même de prêtres desservants, des comptoirs de commerces illicites, des foyers de procès, d'intrigues et de démoralisation, tels que sont aujourd'hui les couvents dédiés des Principautés Roumaines. Ce salutaire effet a été dû à la création d'une administration centrale des biens ecclésiastiques, instituée aussitôt qu'il a été constaté qu'une tâche de cette nature devenait incompatible avec le caractère monacal; il serait indispensable qu'en généralisant des dispositions qui jusqu'à ce jour n'ont été que partielles, toutes les hegoumenies du pays fussent enfin déchargées de la gestion extérieure des biens conventuels, par l'administration gouvernementale, offrant seule les garanties nécessaires d'ordre et de probité voulues pour une gestion loyale et un emploi des revenus conforme aux dispositions, volontés et intentions des fondateurs et donateurs.

Il nous reste maintenant, pour élucider tous les points concernant l'administration des couvents dédiés et leurs biens, à examiner de quelle manière on doit répartir et employer les revenus de ces biens, pour ne pas sortir de la lettre et de l'esprit des donations légales, faites à ces monastères. Pour arriver à cette fin, nous devons reconnaître que les biens conventuels en général sont soumis à deux conditions, qui sont les mêmes pour toutes les catégories de monastères, sans exception. En effet, tout homme qui a donné quelque chose à un couvent, a eu en vue deux buts, à savoir, faciliter l'entretien convenable du couvent qui a été l'objet de la donation; et favoriser l'accomplissement des œuvres de charité et de bienfaisance publiques, sous quelque forme qu'elles se produisent.

La première de ces deux conditions est si naturelle, qu'il était à peine besoin de l'écrire dans les actes de donation. Il est clair que si l'on favorise un établissement, d'un don quelconque, ce ne peut être qu'en vue d'en augmenter le bien-être. Cependant tous les actes de dédicace légale et plusieurs même de dédicace arbitraire, renferment, comme clause expresse, l'entretien convenable des couvents indigènes dédiés, comme si leurs fondateurs, et même ceux qui en disposaient arbitrairement, avaient craint qu'un jour les moines étrangers ne dépouillassent et ne négligeassent complètement les monastères indigènes soit au profit des métropoles de l'étranger, soit dans leur intérêt particulier.

A cet égard, sans doute, l'État roumain est tenu d'exiger que les couvents indigènes soient entretenus proportionnellement à leurs revenus, car les Roumains ne peuvent se défendre d'une juste indignation, en voyant les moines étrangers, qui depuis tant d'années, administrent ces biens, laisser tomber en ruines et livrer à la profanation tant de

monuments de la piété et de la gloire de leurs ancêtres; en voyant surtout que sur la totalité des biens légués par ces pieux donateurs, c'est à peine si une faible part est faite à la réedification et à l'entretien de leurs fondations. Nous pouvons affirmer, sans erreur notable, que la moitié au moins des couvents dédiés des Principautés Roumaines, se trouve aujourd'hui dans un état d'abandon complet, et que leurs hegoumenes ne sont que des préposés à la perception des revenus, lesquels passent directement aux Saints-Lieux, toutes les fois qu'ils ne restent pas dans leurs bourses. La dignité de notre sainte religion, les volontés des généreux bienfaiteurs des monastères indigènes, l'esprit de la nation en général, réclament contre une telle profanation, et le gouvernement ne pourra pas rester indifférent à l'égard de ce qui lui incombe de remédier à un mal si grand et de réprimer de si honteux abus.

Mais l'entretien des édifices, du service divin et des communautés qui devraient habiter les saints établissements, ne sont pas les seules conditions stipulées par les donateurs des biens conventuels.

Chez nous aussi, de vieille date, les monastères n'ont pas été uniquement des lieux de retraite, consacrés à la vie monastique; dans ce pays exposé à de si fréquentes invasions et révolutions que la Roumanie, les couvents, bâtis presque tous en forme de citadelle avec de larges murs de défense et souvent cachés dans des localités d'un accès difficile aux déprédateurs, ces couvents, disons nous, ont eu aussi pour but, de donner une large hospitalité à ceux qui s'y abritaient; de faciliter les moyens d'existence à tout ceux que leur faiblesse et la rigueur des événements réduisaient à demander secours; de conserver le précieux dépôt des sciences et des arts et d'en activer la propagation.

Voilà de quelle nature étaient les diverses tâches, laissées à la charge des saints établissements du territoire roumain; toutes les personnes que leur piété portait à désirer le bien-être matériel et moral de leur pays, n'avaient alors d'autre moyen que de faire des largesses aux monastères. C'est pourquoi nous voyons tous nos ancêtres déposer généreusement sur l'autel de la religion, toutes les offrandes de leur patriotisme; nous les voyons donner des biens aux couvents, afin que ceux-ci accueillent bien le voyageur; donnent un asile à l'étranger; viennent en aide aux pauvres et aux veuves; qu'ils dotent les orphelins; qu'ils entretiennent des hôpitaux pour les malades et les infirmes; qu'ils créent des imprimeries pour la publication et la propagation des livres utiles; enfin pour qu'ils contribuent, par tous les moyens, à l'amélioration de l'état moral et matériel des habitants du pays, et qu'ils viennent, en aide à la patrie.

C'est peut-être un sentiment de même nature, qui a présidé à la dédicace de plusieurs couvents indigènes, aux communautés religieuses des Saints-Lieux. Nos ancêtres espéraient, qu'en mettant en relation plus intime les monastères du pays avec ceux d'Orient, les moines qui en viendraient, plus instruits que les nôtres, sauraient donner chez nous l'exemple d'une piété plus éclairée et contribueraient d'une manière plus efficace aux progrès du pays. Quant au passé, nous devons reconnaître que leurs espérances n'ont pas toujours été déçues; mais les temps de changement, et leurs bonnes intentions ont tristement servi de base à

continuation d'un état de choses qui est loin aujourd'hui de produire les effets utiles pour lesquels il avait été instituée.

Ce que nous venons d'exposer jusqu'à présent d'une manière générale, relativement aux bonnes œuvres par lesquelles les monastères étaient obligés de venir en aide à la nation, n'est pas une assertion dénuée de preuves. Les actes de donation en grande partie, et ceux de dédicace légale surtout, contiennent des obligations identiques; elles peuvent varier dans la forme, d'un acte à un autre, mais elles n'altèrent pas pour cela l'esprit et l'intention, qui sont les mêmes partout; les clauses varient avec l'époque et le caractère des donateurs. Il n'est pas moins vrai que tout monastère possédant des biens, a des obligations corrélatives de bonnes œuvres publiques, et cela était, dans le passé; une chose si commune et si naturelle que jamais, avant une époque qui remonte tout au plus à quarante ans, les couvents du pays, dédiés ou indépendants, n'ont tenté de s'en affranchir, toutes les fois qu'il y a eu nécessité de contribuer, soit séparément soit collectivement à l'extinction des épidémies, à l'édification et à l'entretien des hôpitaux, hospices et asiles, à l'établissement et à la dotation d'écoles, de séminaires, d'imprimeries, voire même à des contributions devant servir à la liquidation des dettes de l'État ou bien à l'entretien des armées de défense¹.

Eufuser de pareils secours eût semblé aux moines d'autrefois, une infraction à la volonté des fondateurs, qui avaient offert leurs biens aux monastères, dans l'intention de répandre ainsi, sur tout le pays et sous la protection tutélaire de notre sainte religion, les bienfaits d'une richesse plus généreusement répartie.

Personne ne peut contester que les œuvres de bienfaisance publique n'aient été une des conditions stipulées chez nous par les donateurs, ni prouver qu'il existe un seul couvent, d'une catégorie quelconque, qui se soit jamais soustrait à l'obligation, soit de contribuer par cotisation aux institutions de bienfaisance de la patrie, soit à celle de venir à son secours dans les temps difficiles.

« Tous soutiennent donc qu'il n'existe aucune raison sur laquelle les monastères dédiés des Principautés, puissent se fonder pour refuser de

¹ Il n'y a presque pas de couvent où l'on ne trouve de pareilles conditions, dans l'acte de dédicace. Cette obligation, qu'il serait oiseux de s'arrêter à prouver, était tellement naturelle, tellement inhérente à l'esprit des dédicaces, que le gouvernement des pays en a toujours disposé, sans opposition, et à même fixe et reparti le genre et le montant de pareilles contributions. Voir les rapports de l'Assemblée générale de Moldavie (12 sept. 1704 et 1 mars 1706) confirmés par Antioche Cantemir (juin 1705 et 1 mars 1706). Les chrysobulles suivants : en Valachie : d'Alex. Ypsilanti (17 mars 1775), de Mourouzi (27 nov. 1793 et 20 oct. 1794), de Hangerli (22 janv. 1798), du divan exécutif (25 mars 1798), de Const. Ypsilanti (5 sept. 1803), de Caradja (19 mai 1817); — en Moldavie : celui de Ypsilanti (8 juin 1799), les rapports des Assemblées de Moldavie (25 mars 1813 et 1 janv. 1828) et de Valachie (6 déc. 1822); en outre les chrys. de Const. Brancovano (1707) et de Const. Mavrocordat (28 déc. 1761), relatifs au couvent dédié de St. Sabba de Bucharest; et nombre d'autres pareils actes qui abondent dans les Archives de l'État.

Les puissances étrangères ont aussi profité très souvent de ces contributions, nommées dans le pays, *cisla*, et dans presque toutes les occupations militaires des Principautés par les armées russes et turques, les couvents ont largement contribué à subvenir à leurs dépenses. Voir les décrets de Michel Soutzo (1 déc. 1801), du divan exécutif de Valachie (14 mars 1809, 10 avril et 4 juillet 1812), et aux Archives de l'État, toutes les pièces de ce genre, ayant rapport à toutes les occupations militaires du pays.

remplir, à cet égard, la volonté des fondateurs, volonté à laquelle ils n'ont cessé, durant des siècles, de se soumettre sans opposition¹.

L'État, en sa qualité de garant de l'accomplissement des anciens pactes, doit donc encore faire ici usage de son autorité, pour assurer la stricte observation des clauses de donation. C'est à lui qu'incombe sans contredit, le devoir de mettre à exécution les volontés des fondateurs non seulement en ce qui touche à l'entretien des établissements pieux situés sur le territoire roumain, mais aussi en ce qui concerne la fixation de la part de contribution, par laquelle les biens conventuels doivent subvenir aux institutions d'utilité publique; ces deux conditions étant généralement imposées à tous les biens conventuels situés sur le territoire roumain, ainsi qu'il a été dit plus haut.

Néanmoins, il est juste et indispensable de reconnaître que les couvents *dedies* de la Roumanie ont une obligation de plus que les monastères non *dedies*; c'est dans cette obligation même que consiste, pour ainsi dire, la part *matérielle* ou *temporelle* du droit de dédicace. Les anciens actes de donation qui statuent sur la dédicace d'un couvent indigent contiennent une troisième clause, distincte des deux qui ont été analysées plus haut. Cette clause les oblige à fournir des aides, secours et aumônes non seulement en objets de consommation, mais surtout en numéraire, à leurs métropoles des Saints-Lieux. D'après la majeure partie des actes de donation régulière, l'excédent des revenus, après avoir satisfait largement aux deux premières conditions, paraît avoir eu la destination ci-dessus. Les comptes des couvents dédiés, soumis à différentes époques au contrôle de l'État, démontrent avec évidence qu'il en était ainsi, alors que les clauses des donations étaient encore respectées. Il est à observer qu'à cette époque, les monastères mêmes dont la dédicace n'avait pu avoir lieu conformément aux lois adoptées et reconnues par l'État et les chefs de l'église, et dont les biens étaient abusivement abandonnés à la disposition absolue des Saints-Lieux d'Orient, ces monastères mêmes, dis-je, ne remplissaient la condition de secours et d'aumônes à l'étranger qu'après avoir satisfait à leurs obligations nationales, obligations impliquées dans leur état constitutif².

Par conséquent, il nous semble hors de doute que le gouvernement roumain, dès que le droit à des secours et à des aumônes sera restreint dans ses véritables limites, n'ira pas contester le moins du monde la stricte et religieuse exécution de cette dernière clause. De la franche et régulière observance des devoirs imposés aux couvents dédiés, par rapport au pays roumains ou ces couvents et leurs biens se trouvent situés, découlera, comme une conséquence naturelle et obligatoire, l'accomplissement des devoirs de charité et d'hommage prescrits à l'égard des Saints-Lieux; mais encore faut-il reconnaître que ceux-ci étant constamment subordonnés aux premiers, ce n'est jamais à leur détriment qu'ils devront s'acquiescer.

¹ Comme nous avons dit plus haut, c'est le gouvernement qui a toujours disposé cette obligation imposée aux couvents dédiés par leurs fondateurs. Voyez aussi les registres de comptes que tous les couvents étaient obligés de soumettre au contrôle de l'État, lesquels se trouvent aux Archives de l'État, surtout ceux des années 1730—1741.

² Voyez les décrets de Hangerli (27 août 1798), le rapport de l'Assemblée générale de Valachie (10 sept. 1798), le décret de Mourouzi (déc. 1801), etc. Voyez aussi la brochure de M. Brezoiano, p. 89, ainsi que les registres cités ci-dessus (pag. 34).

complir. Les besoins momentanés des monastères indigènes, les nécessités diverses de la patrie, les développements réclamés parfois par les institutions de bienfaisance et d'éducation publique dans le pays, enfin l'augmentation et la diminution des revenus des biens conventuels, pourront faire varier très souvent le montant des secours accordés aux communautés de l'Orient.

Cette perspective de fluctuations et d'instabilité pourrait, en ce moment surtout, sembler inquiétante pour les moines étrangers; cependant ils ne sauraient s'en plaindre, car, à coup sûr, elle est comprise implicitement dans le pacte de la *dedicace* et très souvent même, elle se trouve clairement déclarée dans les actes authentiques. Aussi, l'État roumain, prenant pour base dans cette circonstance comme dans toutes les autres, les dispositions réglées par les fondateurs et les donateurs primitifs — dispositions dont les moines étrangers ne sauraient certainement pas contester la validité — l'État roumain, disons nous, ne pourra jamais se dispenser de reconnaître, de son côté, qu'il convient sans contredit de consacrer annuellement une portion excédente des revenus des couvents roumains *dedies*, pour être employée en secours et aumônes, accordées aux monastères des Saints-Lieux, dont ceux-là relèvent. Mais cette portion — si l'on veut rester strictement dans le cercle des clauses stipulées par les anciens actes — ne pourra jamais être déterminée d'une manière fixe et constante; car l'emploi de cette somme étant subordonné à l'accomplissement d'autres conditions qui ont une priorité incontestable, et cette partie des revenus n'étant en définitive que l'objet d'une offrande bénévole, il ne résulte pas de là, à vrai dire, pour les Saints-Lieux, un droit positif et catégoriquement spécifique, qui puisse se traduire en une redevance permanente et invariable.

À plus forte raison, les moines de l'étranger ne pourront pas se prévaloir de cet usage de générosité traditionnelle légué au pays par les anciens bienfaiteurs des couvents indigènes, pour réclamer un droit d'ingérence ou même de contrôle sans l'emploi des revenus conventuels. Les anciens documents constatent bien qu'ils ont droit à la bienveillance et à la libéralité des pays roumains, mais non pas du tout qu'ils possèdent celui de régler eux-mêmes ces offrandes.

Toute la question de la répartition et de l'emploi des revenus des monastères *dedies*, se réduit donc à la formation d'un budget annuel que la nation roumaine est seule en droit d'élaborer, attendu que ce budget ne dispose que des fonds et des revenus appartenant à certains couvents indigènes et nullement à des monastères étrangers; il y devra néanmoins être toujours tenu entièrement compte de la volonté des fondateurs et donateurs, car, outre les parts de revenu qui seront affectées aux besoins intérieurs des couvents *dedies* de la Eoumanie et à ceux des établissements de bienfaisance et d'utilité publique du pays, il y sera pareillement pourvu à des secours et aumônes envers les monastères des Saints-Lieux.

Pour nous résumer donc en peu de mots, nous répéterons, qu'en compulsant des documents existants et qu'en examinant les droits *ab antiquo*, nous avons été amenés aux conclusions suivantes, lesquelles présentent d'elles-mêmes, à peu de chose près, la solution de la question des couvents *dedies* des Principautés Roumaines :

1° Les propriétés des monastères *dits grecs*, constituent les biens de quelques *monastères indigènes*, qui ne se rattachent aux Saints-Lieux, que par Pacte de *dedicace*. Cependant cet acte n'impose au monastère *dedie* que l'obligation de reconnaître la *preponderance spirituelle* du monastère duquel il relève, jointe au devoir de lui fournir des *secours* et de le gratifier *d'aumônes*; tout se réduit là. Comme tels, les monastères *dedies*, ainsi que leurs propriétés, devraient être placés à l'égard de l'État roumain, sur le même pied que les autres monastères de la Eoumanie, qui possèdent également des propriétés, vu que le Pacte qui distingue les monastères *dedies*, de ceux qui ne le sont pas, n'est nullement de nature à modifier le droit de propriété des premiers ou leur position civile dans l'État roumain.

2° La nomination d'hégoumènes étrangers et recommandés par les Saints-Lieux, a pris son origine dans les conditions de *supériorité* des moines d'Orient, sur le clergé national; ces conditions n'existant plus aujourd'hui, il s'en suit que par le maintien des hégouménies étrangères, *proposées* à l'administration des couvents *dedies*, le résultat auquel on aboutit se trouve entièrement opposé à celui pour lequel elles ont été instituées dans le principe; conséquemment, cet *état* de choses n'a plus actuellement sa raison d'être. En outre, l'*état* actuel du pays au point de vue social, réclame, pour l'administration des biens conventuels, en place des personnes revêtues d'un caractère religieux, une institution plus spéciale dans la matière. Il est donc nécessaire d'établir une ligne de démarcation entre les attributions d'un supérieur de couvent (personne revêtue d'un caractère monacal), et celles d'une administration des biens temporels, laquelle aujourd'hui ne peut être composée que de laïques.

3° L'emploi des revenus des couvents *dedies*, lesquels ne diffèrent, ainsi qu'il a été prouvé, de ceux non *dedies*, que par le fait essentiellement spirituel de la *dedicace*, doit être *régié* au moyen de budgets, élaborés par la nation roumaine, lesquels détermineront *annuellement* et *conformément aux besoins du moment*, les parts destinées :

a : à la Pédification et à l'entretien convenable des monastères *dedies* du pays;

b : à la contribution en faveur des institutions de bienfaisance et d'utilité publique du pays;

c : à l'envoi, en guise de secours, aumônes et redevances d'hommage, aux Saints-Lieux.

Ainsi *régiée*, la question des couvents *dedies* des Principautés Roumaines, satisferait pleinement à la lettre et à l'esprit des clauses de fondation et de donation, et ce règlement serait en même temps, conforme aux usages traditionnels et consacrés par les actes des pays roumains et de l'église d'Orient.

Pour nous, ayant eu recours à tous les documents anciens, nous croyons, qu'en l'absence d'une entente préalable sur les modifications à introduire dans l'*état* des choses prescrit par les actes anciens et à défaut d'une loi générale de sécularisation applicable à tous les biens de l'église, cette manière de traiter et de résoudre la question peut seule remédier aux abus qui se commettent aujourd'hui et mettre un terme aux désordres auxquels les difficultés soulevées par cette question, exposent le pays tout entier.

MĂNĂȘTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA

STUDIU ASUPRA DREPTURILOR ȘI ÎNDATORIRILOR ACESTOR AȘEZĂMINTE¹

În anii din urmă s-au scris, în Principatele Române, destul de numeroase cărți, broșure și articoli despre mănăștirile românești cele închinată²

5 *Sîntelor-Locașe* din Orient și cu toate acestea încă nu s-a spus ce este mai de temei într-această cestiune așa de însemnată pentru starea de azi a României și pentru viitorul ei. Noi am citit tot ce s-a tipărit în această materie, și apoi am mai avut și parte ca să ne treacă prin mîni un număr de peste două sute de acte vechi, autentice, atingătoare, toate de mănă-

10 tîrile României și de cele de la Sîntele-Locuri. De aceea, am socotit că va

¹ Acest memoriu a apărut în București, la 1863, tipărit în limba franceză, cu titlul și sub pseudonimul ce urmează : *Etude sur les droits et les obligations des monasteres roumains dedies aux Saint-Lieux d'Orient*, par VArchimandrite Agathon Otmenedec. Autorul a fost ajutat

15 Deoarece ocupa pe atunci postul de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, d. Odobescu n-a putut să-și pună numele său pe o operă care, departe de a conchide, ca ideile celor mai mulți bărbați politici din acea epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăștireshti, avea de scop a dovedi că soluțiunea cea mai dreaptă și mai folositoare pentru țară, a cestiunii *mănăștirilor închinată*, era de a asimila cu totul pe acestea cu celelalte mănăștiri

20 pămîntene, de a face să serve veniturile lor, ca și ale tuturor mănăștirilor din țară, numai la dezvoltarea completă a culturii intelectuale printre români, și de a consacra o parte din acele venituri la răspîndirea în toate unghiurile Orientului creștin, a unei influențe civilizatoare, al cărui centru și focar ar fi fost România. Aceste idei au fost nesocotite de oamenii de stat români, cari s-au grăbit a decreta pur și simplu secularizarea tuturor bunurilor mănăștireshti. Totuși, străbunii noștri, în pietoasa și patriotica lor prevedere, lăsase toate acele averi numai și numai, pentru ca, prin ele, să se cultive în veci spiritul și inima poporului român, și să răspîndească gloria lui printre toți vecinii și coreligionarii săi.

² Cele mai însemnate din aceste publicațiuni sînt : *Eclaircissements sur la question des monasteres grecs situes dans les Principautes danubiennes*, 1851. *Memoire sur les monasteres grecs, en Moldavie*, publicat în Iași, în foiletonul ziarului *Zimbrul*, 29 oct. 1855. *Memorandum sur les eglises, les monasteres, les biens conventuels et specialement sur les monasteres dedies de la Principaute de Valachie*, par G. Bengesco, Bucarest, 1858. *Memoire sur les eglises et biens conventuels de la Principautes de Moldavie voues aux Lieux-Saints*, par M. M. Istrati, Iassy, 1860. *Mănăștirile zise închinată și călugării străini*, de Ion Brezoianu, București, 1861. *Mănăștirile din România : Mănăștiri închinată, de Cesar Bolliac*, București, 1862. *Questia mănăștirilor închinată pe la S-tele Locuri din Principatele Unite Moldova și România, tractatâ din punctul de dreptate și naționalitate*, de A. I. Comăneanu, București, 1859. *La question des monasteres dans les Principautes Unies*, par M. A. d'Avril, în *Revue des deux mondes*, din 1 oct. 1862, *Memoire sur les couvents roumains, places sous l'invocation des Saints Lieux d'Orient*, 1863, și mai mulți articoli apărâți în ziarele din România. Această listă nu coprinde tot ce s-a publicat asupra acestei cestiuni în urma memoriului d-lui A. Odobescu, foarte tare combătut de advocații călugărilor străini.

fi bine să facem și noi un rezumat al ideilor de căpetenie, culese în asemenea cercetări.

Dăm publicului acest rezumat nu doară ca soluțiunea cea mai lăcșnicioasă deocamdată, dar ca unica, dupe părerea noastră, care izvorășș din înseși documentele cele vechi. N-am citat aici textul atîtor acte autentice, nici am dezvoltat pe larg toate faptele istoriei; făcînd astfel, a fi scris o întregă carte și gîndul nostru a fost numai de a așeza, în cîte cuvinte, temeliile pe care stă cestiunea, precum și de a trage dintrînse consecințele ce de sine-și se arată oricui. De altminterieea, atîtea cărți atîtea documente cîte s-au publicat pînă acum, vor împlini cu îndestular scumpetea de fapte istorice și de citațiuni textuale ce ni s-ar putea împru-

Domnul nostru Isus Hristos să țină sub sînta sa pază pe acei care lucrează la dezrobirea mănăștirilor românești și să încunune silințele lor cu bună ispravă.

Oricît de învălmășată se pare a fi cestiunea mănăștirilor închinată din Principatele Române, ea se poate reduce la două puncturi de căpetenie, din a căror elucidare derivă, în modul cel mai firesc, soluțiunea, toată întregimea ei. În două cuvinte e vorba de a ști :

1°. Al cui este dreptul de proprietate sau de stăpînire asupra averilor mișcătoare și nemișcătoare ce țin de zisele mănăștiri?

2°. Care sînt drepturile și îndatoririle guvernului românesc în administrarea acestor mănăștiri și a averii lor?

Spre a se da răspunsuri întemeiate la aceste două întrebări este necesar să se apărât f < nevoie > | să se consulte, pe de o parte, și mai cu seamă hrisoavele ctitorești sau actele de întemeiere ale mănăștirilor; — actele de danie cu care felurite persoane le-au dăruit și care acte au fost, dupe vremuri întărite de domnitorii țării; — actele din care se constată ce de pozițiune a luat guvernul român, la diferite epoce, în privința acestor mănăștiri; — actele prin care capii bisericii răsăritene au regulat averile bunuri mănăștireshti, — și actele care arată deosebite tocmești și învoiești privitoare la mănăștiri și la averile lor¹. Pe de altă parte, trebuiesc cerc-

¹ Spre o mai mare înlesnire și luminare a acestei anevoioase cestiuni, actele atingătoare de dînsa s-ar putea împărți între cele opt următoarele rubrici :

1. Acte privitoare la regularea în genere a condițiunii mănăștirilor închinată, din punct de vedere al disciplinei și al deosebitelor dispozițiuni canonice ce sînt a se păzi întrînsele, cum și în raport cu administrarea intereselor materiale ale lor.

2. Acte privitoare la gonirea grecilor în genere afară din țările române și la poprirea lor ca să se naturaliza în sînul acestor țări.

3. Acte de închinare adevărate, adică făcute de ctitorii primitivi ai mănăștirilor.

4. Acte de închinare false și nelegale, adică făcute mai în urmă, sau de moștenitorii ctitorilor primitivi, sau de vovezi și de înalți dregători ai statului, cari toți aceștia nu au dreptul d-a închina o mănăștire, care pînă atunci fusese neatîrnată.

5. Acte felurite, precum sigilioane patriarhicești, oprind și desființînd închinări.

6. Acte de danie, consistînd sau în bunuri mișcătoare, sau în scutiri de deosebite fel făcute mănăștirilor pămîntene închinată. Daniile făcute Sîntelor-Locuri de peste hotar.

7. Acte privitoare la felurite dăjdii și contribuțiuni (cisle) la care, dupe vremi, au supuse mănăștirile, precum și acte prin cari au fost îndatorate mănăștirile închinată a întreg din veniturile lor, așezăminte de binefacere și de folos public, sau numai de a contribui la ace-

8. Acte prin care se dovedește că statul român a avut pururea dreptul de priveghiere și control asupra administrării și întrebuințării averilor mănăștireshti, chiar și cînd ele erau în date Sîntelor-Locuri din Orient.

tate legiurile canonice, statornicite prin sintele Sinoade, în privința tuturor mănăstirilor în genere; — apoi legile, drepturile și imunitățile politice; și în sfârșit obiceiul pământului din diferite epoce, în țările românești.

5 S-ar mai putea adauge, ca dovezi, și alte fapte culese din tot felul de date întîmplătoare, dar totuși vrednice și ele de credință.

Acum, prin cercetarea conștiințioasă a tuturor acestor izvoare felurite, ne vom cerca să dăm răspunsuri la îmbele întrebări de mai sus.

10 Origina proprietăților mănăstirești. Danii de moșii către mănăstirile pămîntene. Danii felurite către Sîntele-Locuri din Orient Legiuri și stipulațiuni antice care opresc pe străini de a stăpîni pămînturi în coprinsul românesc. Abuzuri făcute în folosul Sîntelor-Locuri. Măsuri luate de către statul român în contra unor asemenea abuzuri. Deosebire însemnată între *Stăpînire* și *închinare*. Definițiunea cuvîntului din urmă; drepturi și îndatoriri reciproce ce el implică.

15 *închinarea* nu se vede figurînd în legiurile canonice. Istoria *închinărilor* în România. Regulele obiceiului pământului, în ceia ce privește închinările legale. Deosebirea ce este între o mănăstire zisă *metoh* și o mănăstire *stavropigiacă*. Închinări false și nelegale; abuzurile din care acestea au născut. Măsuri popritoare ce s-au luat la diferite epoce în contra falselor închinări. Guvernul român nu se poate lepăda acum de dreptul ce are de a ataca prin judecată falsele închinări.

20 El trebuie însă să lase acest drept particularilor, cu oarecare restricțiuni legale. Concluziunea celor zise este că proprietățile de pe teritoriul românesc aparțin numai mănăstirilor *pămîntene*, fie ele și *închinate*.

Averile mișcătoare și nemișcătoare care se află pe teritoriul românesc, și pe care călugării de la Sîntele-Locașuri ale Răsăritului voiesc să
25 le numească azi *averi ale mănăstirilor grecești*, sînt toate proprietăți ale *mănăstirilor pămîntene închinate la acele Sînte-Locașuri*. Ctitorii mănăstirilor din țară și alți dănuitori creștini, în urma lor, au dăruit mănăstirilor întemeiate în țară, atît celor care au fost închinate, cît și celor care n-au fost, averi de tot felul, precum moșii, vii, case și alte bunuri; dar mai că
30 nu s-a întîmplat vreo dată ca un proprietar de averi nemișcătoare în Eomânia, să fi dat proprietatea sa în deplină stăpînire, unei mănăstiri așezate afară din ținuturile Eomâniei.

Să luăm aminte că atunci chiar cînd s-au făcut într-acest chip, cîteva danii de proprietăți nemișcătoare, a trebuit neapărat ca mănăstirea străină către care acele danii erau făcute, să aibă printre cele din țară, vreo altă mănăstire închinată ei ca *metoh* și, prin mijlocirea căreia Sîntul-Locaș din străinătate, își exercita dreptul său de proprietate pe acele bunuri pămîntene.

Un asemenea mod de procedere își are fireasca sa explicare în legile tradiționale ale țărilor românești, precum și în stipulațiunile acestora cu curtea suzerană a Turciei; toate acestea opreau pururea pe străini, și mai cu seamă pe supușii otomani, fie ei turci sau *raiale*, de a stăpîni proprietăți pe pămîntul românesc. Nu ne lipsesc acte spre a dovedi cum acest drept al țării a fost restatornicit de cîte ori s-a întîmplat ca el să se
45 calce; adeseori chiar, divanurile pămîntești și domnii țarei au oprit cu totul pe greci să aibă proprietate, fie măcar și de zestre, pe teritoriul nostru; ba uneori i-au și gonit peste graniță, ca oameni vătămători țarei,

care se așezase aici numai din îngăduință și în nesocotința legilor stipulațiunilor¹.

E lesne de înțeles că, precît a stat în ființă un drept național de ac
tă natură, nici un particular, ba chiar nici un voevod n-apatut, fără ca se abată din lege, să dăruiască pe străini, — fie aceștia măcar și călugări — cu averi nemișcătoare coprinse în pămînturile Eomâniei; iată dar de ce pricină cei mai mulți ctitori și dănuitori de mănăstiri n-au dat bu
imobile decît numai mănăstirilor pămîntene, pe care, de altmînt
ei au putut să le lege prin legături de altă natura, cu mănăstirile din s
inătate. Acum însă, dacă vreunii călugări s-au încumetat a cump
pe seama mănăstirilor de dincolo, ceva proprietăți — foarte puțin numeroase
— acelea compun o categorie cu totul deosebită; iar despre condițiun
lor abuzivă se va statori atunci cînd se va rezolva cestiunea d

¹ Fără de a mai reaminti aci, întru sprijinirea acestor fapte, toate dispozițiunile adu
atît în obiceiul pămîntului, cît și în dreptul pozitiv al țărilor române, spre a regula tot m
și adică din timpurile cele mai vechi pînă la Regulamentul Organic din 1834, cestiunea dr
rilor de naturalizare și de împroprietărire ale străinilor, ne va fi de ajuns a însema vreo cî
din actele care au pus stavilă la pretențiunile și la înfrîuririle, din ce în ce mai puternice
grecilor. Astfel se pot cita hrisoavele lui Mihai Viteazu (28 august 1599), Leon Ștefan
X23 iulie 1631), Radu Leon (9 decemv. 1638); acelea ale lui Ștefan Racoviță (1763), Alexa
Ghica (1767) și Mihai Șuțu (1784), care întăresc un act de acelaș feal lui Ipsilanti; apoi
actul sinodial al clerului din Moldova (1 ianuarie 1752) întărit prin firman împărătesc
1781, precum și actele obșteștilor adunării din Țara Românească (9 martie 1823) și din Mol
(22 martie 1826), întărite prin hrisoavele domnitorilor de pe atunci, Gr. Ghica (1823) și
Sturdza (1826) și prin firman special (1829).

Abia dacă mai este trebuință a se adauge pe lîngă aceste documente așa de categorice
o mulțime de fapte istorice din analele noastre, care toate le confirmă și le justifică. Nu ne p
totuși opri de a reproduce aci oarecari citațiuni contimporane, amintind totdeodată că ace
luptă în contra înfrîuririi stăruitoare a grecilor în interesele țării, exista încă din al XV-lea
și că, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, Mihai Viteazul înscria articolul următor printre
dițiunile cele de căpetenie sub care el recunoaște suzeranitatea lui Sigismund Bathory, do
Transilvaniei: „Nu se va numi nici un grec printre cei doisprezece boieri jurați, nici se va
țară grecilor vreo slujbă”. Cîțiva ani mai în urmă, mitropolitul Matei din Pogoniani, călugăr
grec, stabilit în România, scria într-o cronică în versuri grecești, tipărită la 1784, în Ven
cuvintele următoare pe care le publicăm în traducere românească: „Dar și voi, boieri greci
vă aflați la curte și cîți vă neșăturăți luați aminte și vă feriți de nedreptăți; nu supăra
români prin nesăturata voastră lăcomie; nu sugeți pe sărac, că Dumnezeu e în ceruri și o
său e deschis asupra voastră; nu vă bucurați la strînsurica românului, că Dumnezeu are
mulți și nedreptatea nu poate scăpa nepedepsită de dînsul. Cred că tirăniți pe bieții româ
neșăturata voastră lăcomie îi face de au ură neîmpăcată pe greci, și nu pot să-i vadă nici z
viți; voi tractați pe român ca pe un cîine; de n-ar avea dreptate n-ar striga; dar fiind
plîng a cuvînt, cum se vede. încetați dară; părăsiți-vă de nedreptăți, ca să nu vă pedeps
Dumnezeu cu pedeapsa de veci. Bieții români vă hrănesc și vă cinstesc; vrînd nevrînd r
jupîne; caută dar să-i iubim și să-i onorăm ca pe niște frați ai noștri”.

Ce poate fi mai doveditor decît aceste mărturisiri și aceste povețe ale unui călugăr
scribit el însuși de purtările mîrșave ale compatrioților săi?

Pe la anii 1654—1658, patriarhul Antiohiei, Macarie, care a vizitat atunci Țara R
nească, Moldova, țara cazacilor și Moscovia, ne face, prin secretarul său, Paul diaconu
Alep, o mărturisire de altă natură. Dupe ce el descrie bogata mănăstire Căluul din Țara R
nească, călugărul adauge (*The travels of Macarius*, translated from the arabic by Belfour, Lon
1836, voi. II, p. 372): „Doream să luăm această mănăstire și s-o legăm de patriarhia Anti
precum sînt altele legate de alte patriarhii; dar, osebit de egumen și cîțiva călugări, nu af
pe nimeni care să ne între în voie”. Alt patriarh al Alexandriei fu mai norocos, cu cîțiva a
urmă. Iată negreșit fapte, care întăresc ceia ce am zis mai sus despre închinările din ț
românești.

ști dacă străinii an sau nu dreptul de a fi proprietari pe teritoriul românesc¹.

Am zis că acte vechi și legale care să întărească de-a dreptul daruri de proprietăți nemișcătoare în Eomânia, mănăstirilor de peste hotare, în realitate nu aflăm; trebuie să adăugăm că, cu totul din contra, constatăm danii de tot felul coprinzând obiecte mișcătoare, pe care, d-a lungul timpurilor, voievozii și particularii le hărăzesc nemijlocit Sîntelor-Locașuri din țara turcească; toți de toate părțile le-au dat mereu, și bani, și odoare de preț, și bulgări de sare din ocnele țării, și cîntare de grîu, de miere, de ceară, de tămîie, ba și chiar robi țigani; și de toate acestea au dat românii fără osebire la toate mănăstirile de rit ortodox de dincolo de Dunăre.

Dar nimeni dintr-înșii, sau foarte puțin, s-au orbit pînă a da moșii, vii sau case, unor mănăstiri străine care nu aveau aci la noi metoașe pămîntene; nimeni nu s-a încumetat a le da acelora, nici *rumâni* sau *vecini*, adică muncitori ai pămîntului, nici privilegii sau scutiri naționale, nici dreptul de a primi pe seamă-le dajdii pămîntene precum *oierii*, *vinârici*, *vamă* ș.c.l. Daruri de felul acestora se făceau numai către mănăstirile pămîntene, și atît cele închinate cît și cele neînchinat s-au bucurat pururea de asemenea foloase. Aceasta era și lucru firesc, de oarece mănăstirile de aici aveau mijlocul de a exercita niște drepturi de o natură așa de locală².

Din toate cîte spuserăm se învederează că proprietățile nemișcătoare și chiar cele mișcătoare ale mănăstirilor administrate în ziua de azi de egumeni, aparțin cu totul acelor *mănăstiri pămîntene închinat*, și nu de fel *mănăstirilor străine*, căroră ele sînt închinat; prin urmare cestiunea stăpînirii, în ceia ce privește mai toate averile, se află astfel dezlegată, atît din cercetarea actelor de proprietate, cît și prin faptul actualei posesiuni, care, să luăm bine aminte, se exercită chiar și azi, fără nici o îndoială prin mijlocirea *mănăstirilor pămîntene închinat* și în numele lor.

¹ Deși proprietățile ce mănăstirile închinat au căpătat prin asemenea cumpărători sînt în număr așa de neînsemnat încît ele nu pot influența cîtuși de puțin asupra cestiunii drepturilor de împămîntenire și de împroprietărire ale străinilor, totuși se cuvine însă să amintim că acele cumpărători s-au făcut numai de către călugări greci, în calitatea lor de egumeni ai mănăstirilor pămîntene închinat, pe numele și din veniturile acestora mănăstiri, deoarece numai ele puteau fi proprietare pe pămîntul românesc; egumenii, au lucrat dar atunci, nu ca reprezentanți ai Sîntelor-Locuri străine, ci ei au îndeplinit astfel, una din îndatoririle ce le impuneau mai toate actele ctitoricești, adică aceea de a spori averile ce le erau încredințate.

A se vedea pentru aceasta, actul de întemeiere a schitului Stavropoleos din București, clădit de arhimandritul Ioanichie și închinat de el, mitropoliei din Pogoniani în Rumelia (8 noemvrie 1733), precum și cartea citată a d-lui I. Brezoiianu, p. 71.

² Acestea le poate spune fără de sfială cel ce a consultat ca vreo două sute de documente felurite atingătoare de închinările mănăstirilor din țările Românești. Printre aceste acte abia se află vreo două trei excepțiuni nepotrivite, prin care se dăruiesc deadreptul către Sîntele-Locuri, proprietăți nemișcătoare. Cea mai categorică în felul acesta este dania de la mănăstirea *Florești* din Moldova, închinată lavrei *Esfigmeniu* de la Muntele Atos (10 august 1806); dar și aceea a fost atacată, puțini ani în urmă, de către familia Costache, urmași și colaterali ai ctitorilor primitivi (4 august 1827).

Arhivele Muntelui Atos ne mai pot da dovadă de ceia ce înaintăm. Una sută optsprezece acte de închinare și de danie, făcute în Principatele Române, către mănăstirile Sîntului Munte, sînt tot atîtea mărturisiri netăgăduite despre deosebirea capitală ce s-a făcut totdeauna între înzestrările mănăstirilor pămîntene închinat, și darurile cu care se miluiau mănăstirile de prin țări străine. Arhimandritul Profirie de la Muntele Atos a publicat, la 1847, în St. Petesburg, un inventar al acelor acte, în limba rusească.

Ceia ce înaintăm aci este așa de adevărat încît, ca să se sprijine pretinsul lor drept de proprietate, Sîntele-Locașuri din Orient se întemeiază mai cu seamă pe actele de *închinare*, prin care acele mănăstiri pămîntene sînt legate de dînsule. Călugării străini se învoiesc a zice: „Așa e; se poate ca bunurile să aparțină mănăstirilor pămîntene ce ne sînt închinat; dar tocmai pentru faptul că ele sînt închinat, chiar acele mănăstiri sînt proprietăți ale Sîntelor-Locuri din străinătate”.

Aci însă este rătăcirea cea mai mare. *închinarea* nu va să zică cîtuș de puțin *stăpînire*; documentele și faptele stau de față ca să dovedească în care parte este adevărul.

Dacă cercetăm dreptul canonic, în actele sîntelor sinoade ecumenice nu aflăm nicăieri nimica care să îndreptățească supunerea vreunei mănăstiri către alta. Dimpotrivă, s-ar părea că după cele coprinse în canonul al 20-lea, așezat la al VII-lea Sinod ecumenic și în de obște după toate dispozițiunile prescrise pentru întemeierea de mănăstiri și pentru regulile ce sînt a se păzi întrînsele, s-ar părea, zicem, ca acele sînte legi nu prevăd altceva decît tot mănăstiri osebite și neatîrnate unele de altele, oblașduindu-se fiecare de sine, prin soboarele ce le locuiesc, și primind numai ocrotirea, cheazășuințele și privegherea episcopilor și ale autorităților locale.

Cată însă să recunoaștem că obiceiul *închină, ii*, și prin urmare crearea *metoașelor* sau, cum am zice acum, a sucursalelor, a pătruns încu de timpuriu în Eomânia, precum se afla stabilit în tot Orientul creștin. Aici a devenit, ca aiurea, un obicei al pămîntului. Dar, pe acele timpuri înapoiate era și lucru firesc ca cei mai slabi să caute un sprijin pe lângă cei mai puternici, jertfindu-le chiar oarece din venitul lor; această idee predominantă în secolul de mijloc, s-a propagat chiar și în ordinul moral, ea a pătruns pînă și în monahismul egalitar. Mai multe documente oficiale ieșite din cancelariile vechilor domni români și din ale patriarhiilor bisericeii răsăritene, mărturisesc despre asemenea fapte și le dau acestor fapte numirea consfințită, printre românii de odinioară, pentru tot ce e un simplu drept uzual, adică le recunosc a fi făcute dupe *obiceiul pămîntului*.

Chiar din documentele de această natură, prin care unii ctitori primitivi de mănăstiri au regulat *închinarea* așezămîntelor lor către alte mănăstiri mai vechi, chiar din acele documente și din deosebite fapte ce s-au petrecut se pot trage lămuririle cele mai sigure asupra ființei închinării și a drepturilor ce ea da sau impunea. În ordinea ideilor religioase ale Orientului ea poate să fie asemuită cu ceia ce, în ordinea politică, a fost *Suzeranitatea*. Acest drept, pe care puterile garantate, l-au determinat, atunci cînd au regulat drepturile și îndatoririle reciproce ale Porții cu Principatele Române, ne poate servi spre a explica printr-însul drepturile și îndatoririle *închinării*.

Și întradevăr, astfel s-a chiămat, încă de la început, supunerea țării noastre către sultani, căci pretutindeni vechile documente pămîntene spun că domnii de odinioară, Mirce: cel Bătrîn, Bogdan și alții au *închinat* țara la împărăție. *închinarea* consistă în oarecare plocoane și ajutoare felurite pe care vasalul trebuia să le dea căpeteniei sale morale; dar nici cum ea constituia un drept de stăpînire dobîndit de acesta asupra bunurilor și averii clientului său; căci, în orice caz, acesta păstrează întreg și neatins dreptul de a poseda și de a-și administra persoana și bunurile sale.

Așa dar, când o mănăstire se află în stare de mănăstire *închinată*, ea are să recunoască supremația spirituală a unei *Lavre*¹ de la care atîrnă, care este a ei *metropolă* și pe care ea trebuie, în oarecare împrejurări determinate, s-o ajute cu daruri; de altă parte *Lama* cea mare trebuie și dînsa să apere și să ocrotească metoașele ei, de cîte ori va fi nevoie².

Aci cată să însemnăm deosebiriile ce s-au stabilit, prin obicei și prin dreptul uzual, între mănăstirile neatîrnate și cele care atîrnau de altele, sau, ca să zicem mai bine, cele care le erau *închinate*, dcpiepop/ivai.

Acestea port, în tot Orientul, numele de *metoașe*, nume derivat de la fJisTa-£XG); ele constituiesc o numeroasă clasă de mănăstiri, care au în deplina lor stăpînire averi mai mult sau mai puțin însemnate și, cu toate acestea sînt totodată și îndatorate să recunoască supremația unei alte mănăstiri mai mari, mai venerate și uneori mai bogate. Aceasta este pozițiunea tuturor acelor mănăstiri pămîntene pe care ctitorii lor primitivi le-au pus sub ocrotirea unei alte mănăstiri mai cu vază, aflătoare sau pe tărîmul românesc sau și dincolo de hotarele noastre. Mănăstirea zisă *metoh* nu este niciodată o proprietate a celei la care ea se află *închinată*; ea este, dupe cum s-ar fi zis în legiuirile romanilor cel mult un *client* al celeilalte.

Precum se știe, tot astfel, adică dupe vechiul obicei al pămîntului, mai toate mitropoliile, episcopiile și mănăstirile cele mari și neatîrnate ale țării, au avut și au pînă azi, încă, la noi, *metoașe* sau sucursale, care stau, față cu dînsese, în condițiuni legale de care nu trebuie să se deosibească întru nimic starea mănăstirilor închinate din Eomânia, față cu Sîntele-Locașuri din străinătate, patroanele morale ale lor.

Mănăstirile *metoașe* ale așezămintelor religioase din țară au avut pururea administrațiunea lor oșebită de a mănăstirilor patroane; dar ele se știau a fi atîrnate de acelea; acelea erau superioarele lor; acelora trebuia ele să facă darurile și miluirile rînduite prin voința ctitorilor.

Așa a fost în deoște starea de mai-nainte a mănăstirilor zise *metoașe*. Nici obiceiul pămîntului, nici vreo legiune oarecare a bisericeii sau a țărilor românești n-a cunoscut și n-a primit ca legal, vreun alt fel de *închinare*.

Adesea s-a întrebuițat, spre a însemna pe acele mănăstiri care erau cu totul neatîrnate, calificațiunea de *mănăstiri stavropigiace*. Acest cuvînt,

¹ Așa se chiamă mănăstirile cele mari, care atîrnă numai de la patriarhiile Răsăritului.
² Se va vedea mai departe că însăși întocmirea internă, precum și condițiunile de existență ale mănăstirilor închinate, care acestea toate au fost recunoscute și întărite mereu prin legiuirile țării și prin regulamentele izvorite din sinoade și chiar de la bisericile Sîntelor-Locașuri, nu iertau ca închinarea să îndatoreze pe mănăstiri la altceva decît la o supunere spirituală. Se și poate dovedi că, de la început, numai astfel s-a înțeles *închinarea*; aceasta o arată cu prisos conașele bisericești, citate mai sus. De altmîntrelea se pot vedea și mai multe sigilioane ale patriarhilor din Constantinople, atîngătoare de aceasta. Principele Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (Cap. III, despre mănăstirile din Moldova), ne-a transmis, încă foarte lămurite, ideile ce domneau, în această privință, pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Iată ceia ce zice: „Este obicei, în Moldova, cînd un voevod ori un boier clădește o mănăstire, să-și împartă toată avera în mai multe părți deopo...vă, atît mănăstirei cît și copiilor săi, dînd adică mănăstirii tot cît lasă și copiilor, iar dacă cumva se teme ca, dupe moartea sa, mănăstirea să se strice sau să se risipească, apoi o închină la altă mănăstire mai mare, alegînd-o pe aceasta dintre cele care sînt așezate în cele patru numite locuri, Ierusalimul, Muntele Sinai, Muntele Atos și Rumelia; și arhimandritul acelei mănăstiri se îndatorează să iea asupra-și îngrijirea mănăstirii închinate și să vegheze pentru ca călugării dintr-însa să aibă în ea petrecere bună și cinstită...”.

al cărui înțeles literal este *izvorite din cruce* (axaupo^ șiTuuyy]) se aplică mănăstirile care, în toată creștinătatea nu cunosc altă autoritate decît patriarhului și a preasîntului sinod, de care ține în genere toată biserica Eăsăritului. Acelea sînt însă și mănăstirile care au păstrat neatins caracterul primitiv al așezămintelor mănăstirești; relațiunile lor cu patriarhul sînt cu totul de altă fire ca supunerea impusă stării de *metoh*. Prin *stavropigie* se înțelege numai că neatîrnarea așezămintelor astfel numite, cheazășuită de capii supremi ai bisericeii. Toate mănăstirile cele vechi țările românești și foarte multe dintre cele ce s-au înființat în secolii urmă, aveau dreptul de *stavropigie* dar, din nenorocire, acest drept ne a fost mereu respectat’.

Sînt, întradevăr, acte care dovedesc că, prin mijloace abuzive, mers uneori treburile cu totul altfel, și că, oșebit de *închinările* uzuale s-au făcut dupe obiceiul pămîntului, adică de către însuși ctitorul, carele, odată cu înființarea unei mănăstiri o și închina la alta, apoi uneltirile călugărilor greci au adus pe unii din domnitorii și din locuitorii țării a săvîrși închinări nelegale, adică a supune cu închinare unele mănăstiri pămîntene, care pînă atunci se bucurase de o deplină neatîrnare. Dar avem al 12-lea canon din al VII-lea sinod ecumenic și l-ul canon din îmbășă prime sinoduri adunate, în biserica S-șilor Apostoli, care opresc cu desăvîrșire pe orice om, fie el mirean sau călugăr, fie străin sau rudă a ctitorului, fie chiar însuși ctitorul în urma întăririi așezămintului său, de a dispune o mănăstire sau de averile ei și de a preschimba oricît de puțin orînduirea și daniile de la întemeiere, mai cu seamă dacă acestea erau în conformitate cu legiuirile. În mai multe rînduri, voievozii și oșteștele adunării țărilor noastre, au pus stavilă, împreună cu patriarhiile ecumenice ai Eăsăritului, la asemenea închinări nelegale, și au stricat pe cele ce se înființau prin foarte dese abuzuri. Documente de felul acesta avem cu prisos din Eomânia; în ele se deslușesc lămurit atît rînduielele sîntelor sinoduri, cît și concesiunile făcute dupe obiceiul pămîntului¹. Din acele documente se vedează cîtă deosebire este între o închinare dreaptă, adevărată și o închinare mordială și alta falsă, nelegală, de a doua mînă, adică făcută de oșteștele care n-aveau dreptul să dispună de un ce care nu era al lor.

În de oșteș autoritățile țărilor române, ba chiar și ale bisericilor Eăsărit, au combătut, în multe rînduri, asemenea închinări, și cu toate acestea, cel puțin jumătate din mănăstirile închinate se află azi supuse la această stare, prin acte înfierate cu cea mai îndrăzneată nelegalitate.

Pe timpurile cînd în țările române scăpătase drepturile strămoșilor s-au ivit unii domni înștrăinați de națiune și de dreptate, s-au ivit oșteș moștenitori de-ai ctitorilor cari nu mai ținură seamă de neatîrnarea ctitoricească a celor mai multe din mănăstirile lor, și, siluind toate drepturile

¹ Pentru această categorie de mănăstiri, se poate vedea mai cu seamă sigilionul patriarhului din Constantinopol Calinic, cu data din 10 februarie, 1702, dat mănăstirei *Harez* din Țara Românească, unde se lămurește bine condițiunile mănăstirilor *stavropigiace*.

² A se vedea actele date, unul dupe altul, de oșteșca adunare a Țării Românești, întărite prin hrisoavele lui Alexandru Iliăș (6 martie 1628), Matei Basarab (27 noiembrie 1638, 27 noiembrie 1639, 20 decembrie 1640); și prin sigilioanele sinodale ale patriarhiei din Constantinople (1640 și aprilie 1641), apoi hrisoavile lui Constantin Basarab (14 mai 1657), Radu Leon (29 aprilie 1667); raportul oșteștei adunări a Țării Românești, întărit de A. M. (8 februarie, 1794) precum și actul familiei Costachi din Moldova, din 4 august 1827.

cele vechi ale acelor așezăminte, le închină la mănăstirile din Sîntele-Locuri¹. Unii an împins lucrul și mai departe; printr-un abuz neiertat, și-au închipuit să închine vreunui Sînt-Locaș de dincolo, deodată cu mănăstirea pămînteană ce pînă atunci era neatîrnată, chiar și moșiile ei, pare că

5 ar fi stat prin puțință ca niște simple proprietăți funciare să fie susceptibile de a se supune la o acțiune de ordine cu totul spirituală, precum este închinarea. Atît ajunsesse de mari în secolul din urmă, învălmășala ideilor și nestatornicia principiilor, pe care odinioară fusese întemeiate și pozițiunea și drepturile așezămintelor religioase!²

10 Tot din acea vreme sînt și acele cîteva acte prin care s-a cumpărat, pe seama Sîntelor-Locașuri din Turcia, de-a dreptul sau prin care li s-au dăruit nemijlocit, proprietăți pe tărîmul românesc, călcîndu-se astfel o lege care a fost pururea cu tărie la noi, aceia ce nu învoia pe străini să aibă proprietăți pe pămîntul nostru.

15 ¹ Marginile ce am impus acestui studiu nu ne permit a ne opri îndelung asupra acestui punct. Ar trebui chiar volume întregi spre a se arăta meșteșugurile viclene și hrăpirile neruşinate prin care grecii au izbutit a face să li se închine mai toate mănăstirile din țară și să li se lase pe mîinile lor administrarea și venitul acelor mănăstiri. Cercetînd actele ctitoricești, care

20 mai toate au fost, în cursul timpilor, abătute de la înțelesul lor primitiv, se va vedea lesne cum sfinții părinți de peste Dunăre nu s-au sfiit în nici un mod, a atinge scopurile lor, aducînd uneori mărturii mincinoase, alteori falsificînd chiar documentele vechi, ba uneori chiar întrebunfînd siluirile cele mai sălbatice, pe care le înlesneau compatrioții lor, domnii și mitropoliiții fanarioți din al XVIII-lea secol. Spre a căpăta o dreaptă idee, sub acest punct, se poate consulta, nu numai actele mai sus citate, prin care se desființează închinările false și nelegale, dar încă și

25 documentele privitoare la închinările mănăstirilor *Călușul* (testamentul Buzescului din 9 septembrie, 1609 și hrisovul lui Grigore I. Ghica, 19 mai 1693); *Stănești*, (hris. lui Radu, 19 mai 1615) hris. lui Constantin Brîncoveanu și sigilionul patriarhicesc din 8 mai 1692; hris. lui Nicolae Mavrocordat (27 aprilie 1716); *Radu-vodă* (hrisov fals al lui Radu din 10 februarie 1613); *Vintilă-vodă* (hris. lui Radu Leon, 29 aprilie 1667); *St Ioan din București* (hris. lui

30 Duca, 12 mai 1678); *Hangu* (hris. lui Nicolae Mavrocordat, 19 iulie 1715, hris. lui Mihai Racoviță, 30 iunie 1716); *St Ioan din Focșani* (act de întemeiere al căpitanului Vrânceanu, 1740); *Richitosa* (hris. lui Grig. Ghica, ianuarie 1729); *Spiră din Del* (carte a mitropolitului Ungrovlahiei, mai 1776, hris. al lui Ipsilant, 1777; *Vizantia* (hris. lui Grig. Ghica, 15 ianuarie 1777); *Vieroșu* (raportul divanului Țării Românești din 8 februarie 1794, întărit de Muruz)

35 s. c. I, s. c. I. Se poate adaoge nenumărate citațiuni. Despre aceste false și nelegale închinări, care se întetesc mai cu seamă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, sub cei dintîi fanarioți, se observă că cele mai multe sînt făcute sub înrîurita intrigelor grecești, fie ale călugărilor sau ale mirenilor, de către voveozi, mitropoliiții și de dregătorii cei mai mari ai Principatelor, luîndu-se însă mai totdeauna de aceștia drept teme, un oarecare drept de rudenie ori de moștenire,

40 care învederat jicnea așezămintele cele vechi, mult mai bine păzite odinioară de domnii pămînteni (Vezi nota la pag. <285>).

² Se poate cita un exemplu ciudat, dar din nenorocire numai unul. La 1826, călugării greci își ieau asupra de a dispune de proprietățile mănăstirești și vînd armenilor o întreagă mănăstire, anume *S-tul George din Codrul Herței*. Asemenea rătăcire nu se poate explica decît numai prin abuzurile și asupririle ce au exercitat în țările noastre Fanarioții, în timp de un secol. Mănăstirile noastre, așa de bogate, erau pentru dîșii un izvor nesecat de înavușire, prin care își întemeiau din ce în ce mai tare stăpînirea lor peste toată țara. Ceia ce este încă un lucru de luat aminte, e că aceeași voveozi fanarioți cari desființau și scâlmbau atîtea vechi așezăminte ctitoricești și robeau prin închinare atîtea mănăstiri, odinioară neatîrdate, acei

50 domni, zicem, au clădit și ei uneori, în țară, mănăstiri nouă și le-au înzestrat mai adesea, nu doară din averea lor proprie, ci printr-un fel de despuierii ce erau în obiceiul lor, adică hărăzindu-le averile altor vechi mănăstiri. Cată asemeni să recunoaștem că există în România și mănăstiri cărora fanarioții, ctitori ai lor, le-au asigurat condițiunile de existență prin acte categorice de închinare; astfel este mănăstirea *Văcăreștii*, întemeiată de Nicolae vodă Mavrocordat (hris. din 1719); astfel și biserica *Stanvropoleos* din București, clădită de arhimandritul Ioaniche, 7 noevre 1733, și cîteva altele.

Lăsînd dar la o parte această abatere vinovată de la legiuirile țării și neluînd în seamă nici rătăcirea care a putut îndemna la acele închinări proprietăți nemișcătoare, către Sîntele-Locuri, iar pe de altă parte, prin închinarea din suszisul punct de vedere, sub care ea își are a sa ființă, ac

în stare de o vasalitate spirituală nu poate exista decît numai între două așezăminte religioase, vom fi nevoiți să recunoaștem că închinarea mănăstirilor, deși nu este iertată de canoanele bisericeii, a fost totuși un fapt legitim și consfințit prin obiceiul țării românești. Dar nu e mai puțin adevărat că ea a fost împinsă pînă la abuz, atunci cînd s-au supus la închinare multe mănăstiri pămîntene care, la început, fusese neatîrdate.

Atît guvernul românesc cît și unii capi ai bisericeii creștine de peste Dunăre, s-au împotrivit adesea la asemenea abuz; el însă tot a lăsat să se facă numeroase prin mănăstirile din Eomânia, care se află încă azi a fi închinări.

Cu toate acestea, întru cît privește închinările, guvernul românesc nu ca să nu mai între într-un adevărat noian de judecăți parțiale, ar putea să primească acum de bune toate închinările actuale, fără osebite, și să se considere, cît despre sineși, ca și fapte împlinite. I-ar veni chiar mai înlesnire de a trece cu prescripțiunea peste toate închinările de a doua mînă care s-au făcut afară din obiceiul țării și cu nesocotința voințelor primare ale ctitorilor. El poate acum să se lepede fără primejdie de un drept pe care l-a avut și de care s-a folosit pururea țara, adică acela de a desființa închinările nelegale. Dar ceia ce nu poate face, e de a împinge toleranța pînă întru a opri pe particulari și pe moștenitorii în viață ai ctitorilor primitivi, de a ataca prin judecată închinările nedrepte, de orice natură ele, și de a susține dinaintea tribunalelor țării pretențiunile lor în co

Sîntelor-Locuri, de cîte ori asemenea cereri ar fi bazate. Se înțelege că în astfel de cazuri, îndreptățirea acelor cereri n-ar putea să ajungă alt rezultat decît acela de a desființa închinarea, ce se va fi recunoscut nelegală dupe legile noastre; iar mănăstirea dezrobită și redusă în stare primitivă de neatîrdate, ar reintra de sineși și fără nici o osebite, întru categoria ce privește administrarea ei și a bunurilor sale, în categoria mănăstirilor pămîntene care au rămas și sînt azi neînchinare.

Ca să apăsăm acum asupra purtării ce ni se pare a fi deocamdată cea mai potrivită pentru guvernul român, în cestiunea închinărilor, stabilim că, atunci cînd el ar face, cum se zice, o apă din toate închinările în ființă și le-ar considera pe toate în deobște, ca închinări drepte și legitime, adică cum ar fi acelea făcute însăși de ctitorii lor la întemeiere, prin acord condescendență chiar, el ar consfinți faptul că singurele și unicele stăpîniri ale bunurilor mănăstirești coprinse în teritoriul românesc, sînt numai cele mănăstiri pămîntene închinare, iar nu de fel patroanelor duhovnicești de prin Locurile-Sînte ale străinătății. Și într-adevăr, rece este bine înțeles de către toți că nu e nici lucru drept nici cuvîncios să se reguleze starea mănăstirilor închinare altmîntrelea decît dupe vechilor ctitori ai lor, și dupe adevăratul principiu al închinării — prin carele și acela a avut neapărat, de la început, cuvîntul său de a fi și urmarea sa, care e să se păstreze pururea caracterul său original, nu mai în

îndoială că, la această regulare, trebuiesc luate drept temeuri, numai închinările cele legale, adică cele consfințite de vechiul obicei al pămîntului nostru, deloc cele care au fost tot mereu combătute și respinse, atît de autori

civile ale țării, cât și chiar de cele bisericești ale Răsăritului. Deci, nu mai și numai pe baza închinărilor celor drepte, netăgăduite și primordiale, se poate judica acea cestiune de căpetenie, care consistă în a ști *al cui este dreptul de stăpânire* asupra bunurilor din țările românești, pe care le administrează azi călugării străini, în numele mănăstirilor pămîntene închinare, mănăstiri la care ei sînt acum egumeni și îngrijitori. Văzînd împrejurările precum le-am arătat, — și să băgăm de seamă că alt punct de vedere mai nefățurit nu există, cine oare este acela care va tăgădui faptele și drepturile, pe care acum le-am lămurit? Cine, cu dreptă chibzu-

10 înță, nu varăm în epătruns de acest adevăr că, adică, unicele persoane morale îndreptățite a stăpîni așa des numitele bunuri din România, sînt numai acele *mănăstiri pămîntene*, pe care le leagă de Sînte-Lo-uri numai spiritual și cucernicul lanț al *închinării*, în care nu se coprinde cîtuși de puțin o idee așa de materială ca aceea a unei *stăpîniri pămîntenești* ?

Amestecul statului român în administrarea mănăstirilor închinare nu a lipsit nici o dată; înseși Locurile-Sînte l-au cerut adesea. Numirea *egumenilor*. Ceia ce ea trebuie să fie dupe legile bisericești. Cum s-a făcut că, în România, excepțiunea să se prefacă în regulă. Din ce cauze s-au numit egumeni străini. Drepturile ce au păstrat țările române în această împrejurare. Nu mai sînt cuvinte pentru ca egumeniile să fie ocupate de străini. Rezultat negativ al acestui fapt. Trebuința neapărat simțită de a despărți atribuțiunile egumenilor și stariților, de acelea ale îngrijitorilor și ale administratorilor cari duc afacerile mirenești ale mănăstirilor. Demoralizațiunea și abuzurile pricinuite de un asemenea amestic de atribuțiuni. Crerarea bunurilor mănăstirești nu mai poate sta pe viitor decît în minele unei administrațiuni mirene. Sarcinile impuse tuturor mănăstirilor în genere de către ctitorii și dănuitorii lor. Buna întreținere a clădirilor ctitoricești și a obștei ce locuiește întrînsele, sînt condițiunile neînăutate ale oricărui danii. Prevedere specială a ctitorilor de mănăstiri pămîntene închinare. Îndatoririle mănăstirilor către țară. Ceia ce erau odinioară mănăstirile în România. Scop patriotic al clădirii lor și al bogatelor daruri ce li se făceau. Mănăstirile închinare au îndeplinit, în trecut, îndatoririle lor către țară, fără de nici o împotrivire. Nimic nu le îndreptățește la scutiri, în timpul de față. — Îndatoriri speciale ale mănăstirilor închinare către Locașurile-Sînte, patronii lor. De ce natură sînt acele îndatoriri? Ele sînt subordonate celor care privesc buna întreținere a mănăstirilor pămîntene și celor care au de scop ajutoarele către țară. Ele nu constituie un drept pozitiv și prin urmare nu se poate preface într-o dajdie în totdeauna aceeași. Necesitatea de a se întocmi pentru mănăstiri, bugete pe an, care să reguleze întrebuințarea și împărțirea echitabilă a veniturilor mănăstirești, în conformitate cu dispozițiunile donatorilor. Cine se cuvine să întocmească acele bugete? Concluziune.

20
30
35

O mare parte din sarcina ce am luat asupra-ne se află acum ușurată prin lămurirea primului punct, care ne-a făcut să cunoaștem, fără îndoială, al cui este dreptul de proprietate asupra acelor bunuri din țările românești, despre care Sînte-Lo-șuri din Orient pretind că ar fi o avere a lor. Și într-adevăr, deoarece s-a dovedit că, oricum s-ar iscodi lucrul, averile din România nu pot fi ale altora decît ale mănăstirilor pămîntene, foarte lesne ne va fi acum a da răspuns la a doua întrebare ce s-a pus la începutul acestui studiu, adică de a ști: care sînt drepturile și îndatoririle guvernului român în administrarea acelor mănăstiri și a averii lor?

40
45

Să lăsăm în lături faptele zilnice care ne-ar dovedi cu prisos asemenea drepturi se exercită azi de către guvernul român, în puterea voii obștești ba chiar și încă adesea din cererile stăruitoare ale Sîntelor-Lo-șuri. Să cercetăm acum numai în ce consistă cestiunea administrării să vedem dacă fiecare din punctele ce se ating de dînsa nu îndatorează în mod imperios pe statul român, de a-și exercita autoritatea în chipul cel mai nemijlocit și cel mai energic, în toată gestiunea acelor sînte așezămte și a averilor ce ele stăpînesc.

Punctele în care se coprinde tot dreptul de administrare, sînt următoarele:

1° Numirea de superior sau de *egumen* la acele mănăstiri, și

2° Repartițiunea și întrebuințarea veniturilor acelor mănăstiri.

Să examinăm primul punct și ne vom încredința îndată, consului regulile monahicești, întărite cu tot dinadinsul, în țările române, prin mulțime de hrisoave domnești și de sigilioanele patriarhicești \ că, în care' mănăstire egumenul cată să fie ales dintre membrii acestui sobor numai cînd cumva nu s-ar găsi, în sînul unei mănăstiri, un bărbat vrednic de asemenea păstorie, numai atunci este îngăduit de a căuta aiurea egumen cu cerutele însușiri. De altmîntrelea, în canonul 88 al sinodului local din Cartagena se hotărăște lămurit că un călugăr nu poate sta egumen într-o mănăstire unde este străin și venetic, iar canoanele 17 și 21 ale sinodului al VH-lea ecumenic, opresc cu desăvîrșire pe călugări de ale țării dintr-o mănăstire într-alta, nu numai ca egumeni, dar și ca simpli monahi.

Aceste reguli au fost păzite în România pînă atunci cînd relațiunile mai dese cu Orientul, și mai ales cu clerul grecesc și slavon din Turcia au făcut să predominescă asupra-le excepțiunile; a venit, în adevăr, o vreme — și este tocmai aceea pe cînd Principatele Române s-au închinat Potomane — a venit o vreme cînd domnii și ctitorii de mănăstiri, împreschiati chiar de zelul lor pentru binele așezămîntelor pămîntene, ba chiar pentru folosul țării întregi, au descoperit la călugării străini, merite mai mari decît ale monahilor pămînteni și au chemat unii ca aceia să ie în dînzărele lor egumeniile mănăstirilor de aci, fie închinare sau și neatîrîte. Pricinile care au povățuit introducerea călugărilor străini în mănăstirile țării, sînt de natură felurită; meritul și favoarea au avut uneori pr-

¹ Dupa cum am mai spus, organizarea și starea în care aflăm toate mănăstirile din la acea epocă, sînt cu totul necompatible cu acel drept de proprietate pe care îl pretind Sînte-Lo-șuri; în administrarea averilor, mănăstirile închinare erau pe deplin neatîrîtate de locurile de cari depindeau duhovnicește, și sub acest raport nu se vede a fi fost nici o deosebire între mănăstirile închinare și cele neatîrîtate din țară. A se vedea, drept dovadă, marele hrisoavă de constituie, cum am zice, codicele legiuitor al mănăstirilor din Țara Românească, întărit de către Șteasca adunare și de Constantin voevod Mavrocordat: întrînsul se coprinde mai toate actele mai-nainte, de la 1596 pînă la 1657, prin care adunările și voevozii țării, precum și sinoavele patriarhii din Constantinople au regulat și confirmat pe rînd drepturile și întocmirea mănăstirilor din România. De altmîntrelea origina acelor dispozițiuni se află încă din al XIV-lea secol.

A se vedea apoi și o mulțime de acte de acelaș fel, care nu sînt pomenite în zisul hrisoavă iar printre acestea: sigilionul patriarhului Ieremia al Constantinopolului (1593), acele al patriarhului din Ierusalim (24 aprilie 1664), cel încă odată citat al patriarhului Calinic (10 fevr. 1664) al lui Kiril, patriarhul Ierusalimului (ca la 1706), și hrisoavele lui Grigore Ghica (1742 și Ipsilant (1776), Muruz (1779 decemv.) întărit prin act sinodal și patriarhicesc (9 ianuarie 1779) Caragea (4 martie 1813 și 1815) și acestea confirmate de patriarhul Ierusalimului (1816). Acestea se ocupă în genere de a regula starea mănăstirilor închinare, atît din punctul de vedere al întocmirilor canonice, cît și al administrării averii lor.

dere; altele însă numai mituirea și lăcomia de bani au îndemnat la așa faptă pe voievozi și pe neamurile ctitoricești. Să luăm aminte totuși, că asemenea *hatîruri sau chiverniseli*, se făceau numai pe seama unui om și pe timpul vieții sale; cutare călugăr străin de la Sîntele-Locuri se numea

5 egumen la o mănăstire din țară, fiindcă purta nume de om cuvios, sau învățat sau dibaci. Dar avem dovezi, care se pot arăta tuturor, că adeseori din astfel de favori personale a încolțit un lăstar cotropitor pentru drepturile mănăstirii, căci călugărul străin izbutea cu încetul să prefacă cinstea ce i se dase lui, într-o închinare arbitrară a mănăstirii românești ce i se

10 încredințase către *lavra* străină de unde el venise. Pe de altă parte, abuzul acela prin care se aduceau egumenii străini pentru mănăstirile pămîntene, ajunse a fi ca și un obicei. Unii ctitori stipulară chiar în actele de întemeiere ale mănăstirii lor, ca așezămîntul patronal, la care el o închinase, va avea dreptul de a trimite din sînu-i egu-

15 meni ca s-o administreze; dar asemenea acte se rostesc totdeauna curat asupra înalțelor calități ce trebuie să aibă acei bărbați, și mai toate prevăd că, de n-ar fi păzite cu sfințenie aceste condițiuni, și adică, de cumva egumenii trimiși de la Sîntele-Locuri ar lucra întru stricarea, și nu întru buna stare a mănăstirii pămîntene, autoritățile țării vor trebui să inter-

20 vină și să încredințeze acel sînt locaș unor oameni cari vor păzi mai cu luare aminte voințele ctitorilor². Iată dar, că nu numai dreptul firesc pe care însăși autonomia țării îi dă statului român de a cîrmui toate așezămintele publice de pe teritoriul său, dar încă și actele de închinare legală supun numirea și purtarea egu-

25 menilor de la mănăstirile închinare, la controlul puterii locale, care de altmîndreli este pururea și pretutindeni protectorul natural al unor astfel de așezăminte și chezașul, îndatorat cu îndeplinirea voințelor ctitoricești. Cauza pentru care s-au chemat egumeni din străinătate spre a cîr-

30 mi mănăstiri pămîntene, se află încă spusă curat în multe din vechile acte de închinare; chiar dacă ea nu este rostită pretutindeni, cel puțin este subînțeleasă; căci, pe timpii de atunci, mergea vorba, că în de obște călugării de la Sîntele-Locuri erau mai învățați și mai deprinși cu afacerile bisericești decît cei din clerul nostru. Apoi încă, aceia, cu toată a lor știință, aveau în străinătate mai slabe mijloace de viață decît cei de la noi. De aceia

35 românii îi chemau cu milă, ca să le încredințeze lor mănăstirile pămîntene, gîndind totdeauna că ei se vor arăta mai cuvioși și că vor răspîndi în țară lumini, binefaceri și exemple de pietate. Cu toate acestea, românii

¹ A se vedea actele mai sus citate ale lui Alexandru Iliș (1628), hrisovul lui Constantin Brîncoveanu din 8 martie, 1692, atîngător de închinarea mănăstirii *Stanesti*, precum și mai toate actele de închinare de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și din al XVIII-lea secol, mai cu seamă cele din Moldova. Să adăogem și următoarele cuvinte ale patriarhului Macarie, despre mănăstirea *Stanesti*: „Tot locul este acum pustiu, fiindcă ctitorii, puțin după clădirea mănăstirii, supuseră administrarea ei lui Nikifor, patriarhul Alexandriei, dupe a cărui răposare, nimeni nu mai îngrijii de dînsa”. (*Travels of Macarius*, voi. II, p. 373). Istoriile noastre sînt pline de asemenea fapte. Respectul și considerațiunea de care se bucură călugării din Orient, primirea binevoitoare și adăpostul ce ei pururea aflau în țară la noi, au pricinuit adesea asemenea favori, de care ei s-au folosit cu meșteșug, spre a ajunge a se crede stăpîni pe o a patra parte din proprietățile țării noastre.

² A se vedea hrisovul ctitoricesc de la *Cotroceni*, dat de Șerban voevod Cantacuzino, la 50 octombrie 1682.

nu s-au lepădat niciodată de dreptul de a depărta pe acei egumeni străini dacă cumva ei n-ar îndeplini scopul cerut. Românii au exercitat adesea acest drept, care n-a scăpat niciodată cu desăvîrșire din minele guvernului românesc¹.

Precît însă numirea egumenilor străini la mănăstirile pămîntene, chiar și la cele închinare, nu mai are acum o cauză binecuvîntată; pentru acei egumeni, în loc de a îndeplini scopul pentru care au fost chemați, nu mai poartă cîtuși de puțin grija lui; precît țara are acum un cler puțin tot așa luminat și așa demn ca cel din străinătate: apoi pe ce tîmp oare s-ar mai primi egumeni străini în mănăstirile țării? Să mai adăogăm că guvernul român s-a putut pe deplin convinge de deșărtăciunea acestui obicei, prin faptul chiar că a îngăduit, în acești ultimi patruzeci de ani, ca acele dispozițiuni învechite și devenite acum cu totul păgubitoare. Asupra mănăstirilor închinare au scăpătat din ce în ce mai mult; în loc de cuvînt de luminile și de binefaceriile cu care ctitorii mănăstirilor socoteau să învețe țara, prin mijlocul egumenilor străini, nu s-a mai văzut decît demoralizare, răsipă, ignoranță, rea credință și nerușinate hrăpîri. Chiar și autoritățile bisericești de dincolo, au destăinuit adesea fapte rușinoase și îndreptat la guvernul român cu plîngeri în contra egumenilor pe cari înseși îi recomandase. Deci, guvernul nostru nu mai poate avea nici o chemare solidă spre a primi pe străini la egumeniile mănăstirilor pămîntene închinare, și prin urmare pretinsul drept al Sîntelor-Locuri de a recomanda egumeni de la ele, nu mai poate fi privit astăzi decît ca o concesiuie care s-a făcut de către guvernul român, numai sub titlu de cercare. Cereșterea s-a adevărit a fi o pagubă învederată pentru mănăstirile închinare, nu numai pentru dînsule, dar încă pentru moralitatea publică, pentru credința a țării, pentru respectul ce datorăm ctitoricescelor legături.

De altă parte, este de luat aminte că dezvoltările și propășirile în viața socială de la noi a dat proprietăților mănăstirești, facu ca administrarea acestora să nu mai fie astăzi tocmai potrivită cu caracterul modern. Căci, hicesc, cu atît mai mult că încă și al 27-lea canon din al IV-lea sinod mănăstiresc prevăzuse că sarcina de curator al bunurilor mănăstirești trebuie să fie cu totul osebită de aceia de cap al unui sobor de călugări.

De aceia și guvernul românesc, în îngrijirea sa către mănăstirile pămîntene neatîrnate, a și regulat mai de mult ca sarcinile de egumeni și de stariț să rămîină în marginile ce le sînt însemnate de legea mănăstirească, adică să se reducă la administrarea duhovnicească și casnică a soborului; pentru aceasta s-a fixat fiecărei mănăstiri, un buget propriu și un pînionat cu trebuințele sale materiale și în raport cu obiceiurile și cu învechirile de ospătare și de miluire ce sînt în datinile lor. Guvernul a îngăduit ca mănăstirile țării, cele neatîrnate, să rămîină locuri de retrageri pentru cuvioșie, de odihnă și de adăpost sufletesc, iar nu dărâmături, pustii de călugări și chiar uneori de preoți de mir, sau cantoare de negoțuri eterne și tărăștii și focare de procese, de intrigi și de mîrșevii, precum sînt azi mănăstirile închinare din țările românești.

¹ A se vedea *formularul de declarațiune* din partea călugărilor greci, cînd sînt trimiși în calitate de egumeni la mănăstirile închinare din Țara Românească, în *Memorandum* de Gr. Bengescu, 1858, p. 75.

contribuțiuni, fie parțiale, fie colective, cu scop de a stârpi epidemiile, de a se clădi sau a se întreține spitale, aziluri și orfanotrofii, de a se institui sau de a se înzestra scoale, seminarii, tipografii, ba chiar și de a se face *cisle*, pentru plata datoriilor statului, ori pentru întreținerea oștirilor de apărare¹.

5 A refusa asemenea ajutoare ar fi părut călugărilor de mai-nainte, o călcare a voințelor ctitoricești, de oare ce fondatorii au lăsat mănăstirilor, avuturilor numai și numai cu scopul ca sub scutul apărător al sfintei noastre religii, ele să răspîndească, preste tot cuprinsul țării, binefacerea unor avuții mai cu spor întrebuințate.

10 Nimeni nu poate tăgădui că actele de binefacere publică au fost una din condițiunile stipulate la noi de către dănuitori; și nimeni nu poate dovedi că a existat vreodată în țară o mănăstire oarecare, fie dînsa de orice categorie, care să se fi abătut de la îndatorirea de a contribui prin *cislă*, sau la înființarea de institute publice de binefacere, sau la ajutoare

15 de dat patriei, în vremuri grele.

Deci, ne întemeiem a zice că nu se află acum un cuvînt oarecare pentru ca mănăstirile închinare din țările românești să poată pretinde a fi scutite de a îndeplini, sub acest raport, voințele testatorilor, voințe la care, în timp de secol, ele au stat supuse fără nici o împotrivire².

20 în calitatea sa de chezaș al îndeplinirii vechilor stipulațiuni, statul român este dator să-și întrebuințeze acum autoritatea spre a asigura îndeplinirea strictă a clauzelor de danie. Lui i se cuvine, fără îndoială, de a face să se execute voințele ctitorilor, atît întru ceia ce privește întreținerea tuturor sfintelor așezăminte din țară cît și în regularea* și

25 fixarea părții de contribuțiuni, prin care averile mănăstirești trebuie să vină în ajutorul institutelor de utilitate publică. Și să ne aducem bine aminte că nu este în țară nici un așezămînt mănăstiresc, a cărui avere să nu fie supusă, prin însăși natura ei, la această a doua îndatorire a tutulor mănăstirilor pămîntene.

¹ Mai că nu se află mănăstire la care să nu se găsească asemenea condițiuni, în actul de închinare. Această îndatorire pe care ar fi și de prisos a o mai dovedi, este un ce așa de firesc, așa de întrupat în spiritul închinărilor, încît guvernul țării a dispus totdeauna de dînsa, fără nici o împotrivire; el a hotărît și soiul și cîtîmea contribuțiunilor mănăstirești. A se vedea raporturile obștești adunări din Moldova (12 sept. 1704 și 1 mart. 1706), întărită de Antioh

35 vodă Cantemir (iunie 1705 și mart. 1706). Apoi încă hrisoavele următoare: în Țara Românească: al lui Alexandru Ipsilanti (17 martie 1775), Muruz (27 noemv. 1793 și 20 octom. 1794), Hangerli (22 ianuar. 1798), al divanului executiv (25 mart. 1798) Constantin Ipsilanti (5 sept. 1803); Caragea (19 mai 1817); — în Moldova: al lui Ipsilanti (8 iunie 1799), raporturile adunărilor din Moldova (25 mart. 1813 și 1 ianuarie 1828) și din Țara Românească (6 dechemv.

40 1822). Mai adaogem hrisoavele lui Constantin Brîncoveanu (1707) și lui Constantin Mavrocordat (28 dec. 1716), atingătoare de mănăstirea închinată *S-tul Sava* din București. O mulțime de acte de felul acesta se află la Arhivele Statului.

Puterile străine s-au folosit și ele adesea de aceste contribuțiuni mănăstirești numite *cisle*. Mai întotdeauna, pe timpul ocupațiunei Principatelor Române de oștirile rusești sau turcești, mănăstirile au contribuit cu bilșug la întreținerea lor. A se vedea poruncile lui Mihai-vodă

45 Șuțu (1 dec. 1801), al divanului executiv din Țara Românească (14 mart. 1809, 10 april, și 4 iul. 1812) și toate actele relative la ocupațiunile militare străine, și păstrate în Arhivele Statului.

² Precum am spus mai sus, guvernul a dispus întotdeauna de această obligațiune impusă

50 mănăstirilor închinare de către ctitorii lor.

A se mai vedea asemenea condicile de socoteli pe care toate mănăstirile aveau datoric să le înfățișeze și să le supună la controlul statului. Asemenea condice se mai păstrează la Arhive, mai ales pe anii dintre 1730 și 1741.

E drept însă, e chiar folositor de a recunoaște, că mănăstirile închinare din Eomânia au o îndatorire *mai mult* decît mănăstirile noap cele *neînchinare*. Tocmai în acea îndatorire, adaosă sau supliment și numai întrînsa, stă, ca să zicem așa, partea *materială* sau *mirene* a dreptului de *închinare*. Actele cele vechi, actele ctitoricești care copr și întăresc închinarea unei mănăstiri pămîntene, conțin în ele o a t clauză, osebită de cele pe care le-am analizat pînă acum. Acea cla le impune de a da ajutoare, plocoane, pomeni și miluiri, nu nu în obiecte de consomațiune, ci mai ales în bani, la mănăstirile de Sînteles-Locuri, patroane ale lor. Din cele mai multe acte de da regulată, se vede că tot prisosul veniturilor, dupe îndeplinirea între & celor două prime condițiuni, sînt menite a alcătui acele ajuto Socotelile sau *semile* mănăstirilor închinare, care au fost supuse, la dife epoce, controlului guvernului, dovedesc cu prisos că într-astfel s-a ur atunci pe cînd clauzele donatorilor erau încă respectate. Cată să lu seama că, pe atunci, chiar și mănăstirile a căror închinare nu se făc dupe legile recunoscut de statele române și de capii bisericești și a că avere fusese lăsată cu abuz în deplina stăpînire a Sîntelor-Locuri peste Dunăre, chiar și acelea nu îndeplineau condițiunea de ajutoar miluiri, trâmise peste graniță, decît după ce mai întii îndestulase to acele obligațiuni pămîntenești, care erau însușite stării lor constitui

Prin urmare, ni se pare un ce evident că, îndată ce se va restrî dreptul de ajutoare, plocoane și miluiri în adevăratele lui margini, vernul român nu va contesta cîtuși de puțin stricta și religioasa execu a acestei ultime clauze. Din sincera și regulata păzire a datoriilor sînt impuse mănăstirilor închinare în raport cu țara noastră, unde află așezate și aceste locașuri și averile lor, va decurge, ca o urmare rească, și obligatorie, îndeplinirea datoriilor de dărnicie și miluire c Sîntele-Locuri care sînt prescise în actele de închinare. Totuși, să se uite că, acestea fiind pururea subordonate celorlalte două clauze, nu se vor putea îndeplini niciodată în dauna celor întîietoare. Trebuim momentane ale mănăstirilor închinare, diferite nevoi ale patriei, des țările reclamate uneori de institutele de binefacere sau de educați publică din țară, în sfîrșit creșterea sau scăderea veniturilor averei mănăstirești, toate acestea pot să pricinuiască adese schimbări în suma de a torare ce se vor da lavrelor patroane din Orient.

Această amenințare de fluctuațiuni și de nestatornicie ar putea pară primejdioasă călugărilor străini, mai ales în momentul de f totuși ei n-au drept a se plînge de dînsa, căci, de bună seamă, este de sineși coprinsă în actele de închinare, și adeseori chiar este anu rostită în documentele cele mai autentice. Tocmai de aceia, guver român, luînd de bază, în această împrejurare ca în toate celelalte, pozițiunile regulate de ctitorii și de dănuitorii primitivi, dispozițiun a căror soliditate nu o pot contesta nici călugării străini, nu va putea dînsul să conteste că se cuvine a face, pe tot anul, o parte mănăstiri

¹ A se vedea porunca Hangerliului din 27 august 1798, raportul obștești adunări a Românești (10 sept. 1798), porunca lui Muruz (dec. 1801) ș. alt. A se consulta cartea d-Brezoiianu, la pag. 89, precum și condicile mai sus citate.

de la Sîntele-Locuri, din veniturile mănăstirilor noastre cele închinete, și că acea parte va fi tocmai prisosul acelor venituri. Însă, chiar din această pricină, acea parte nu va putea fi hotărîtă în mod neschimbat și fix, pe cît timp vom voi să ne ținem de clauzele coprinse în actele cele vechi, căci ea va fi pururea subordonată la îndeplinirea altor condițiuni, ce au asupra-i o netăgăduită precădere. Deci, deoarece partea aceea nedeterminată din veniturile mănăstirilor închinete este, cînd vom căta bine, numai un fel de dar binevoitor, nu rezultă de loc dintr-însul, în folosul Sîntelor-Locuri, un drept pozitiv și specificat în mod categoric, carele să poată fi prefăcut vreodată, într-o sarcină sau într-un bir permanent și neschimbat.

Cu atît mai puțin se vor putea întemeia călugării din străinătate pe acel obicei de dărnice tradițională, moștenit de la vechii ctitori ai mănăstirilor pămîntene, spre a reclama, în puterea lui, un drept de amestic sau de control în întrebuițarea veniturilor mănăstirești. Documentele antice dovedesc fără îndoială, că ei au dreptul de a se bucura de bunăvoința și de dărnicia țărilor românești, dar nu, de fel, că ei au pe acela de a regulamenta înșiși acea dărnice.

Așa dar totul, cînd e vorba de întrebuițarea veniturilor mănăstirilor închinete, se reduce la formarea unui buget anual, pe care numai națiunea română este în drept a-l întocmi, deoarece acel buget dispune numai de fonduri și de venituri care aparțin unor mănăstiri pămîntene și nu celor străine; totuși va trebui ca într-însele să se țină pe deplin seama de voințele ctitorilor și dănuitorilor; căci, oșebit de părțile din venit afectate la trebuințele interne ale mănăstirilor închinete, și oșebit de cele destinate așezămintelor de binefacere și de folos public ale țării, cată să se mai prevadă într-însele și oarecari ajutoare ori miluiri către mănăstirile din Locurile-Sînte.

Acum, spre a ne rezuma în cîteva cuvinte, vom repeți că, compulsarea documentelor ce stau în ființă și cercetarea amănunțită a drepturilor *ab antiquo*, ne-au adus la concluziunile următoare, care prezintă de sineși și cu foarte slabe neajunsuri, întreaga soluțiune a cestiunii mănăstirilor închinete din Principatele Eomâne :

1° Proprietățile mănăstirilor zise *grecești*, sînt în realitate averea unor *mănăstiri pămîntene*, care sînt legate de Sîntele-Locuri din străinătate numai prin faptul *închinării*. Totuși, *închinarea* nu impune mănăstirii pămîntene altceva decît a recunoaște *precăderea duhovnicească* a mănăstirii de care ea depinde, și a da acesteia *ajutoare și miluiri*; atîta și nimic mai mult. Astfel fiind dreptul, mănăstirile închinete, precum și avutul lor, trebuiesc să fie puse, față cu statul român, în aceeași stare ca toate celelalte mănăstiri pămîntene, care și ele au proprietăți. Temeiul acestei dispozițiuni se află întru aceia că actul care deosebește mănăstirile închinete de cele neatîrnate, nu este cîtuși de puțin de natură a preschimba, pentru acelea, dreptul lor de proprietate, nici pozițiunea lor civilă în statul românesc.

2° Numirea egumenilor străini și recomandați de Sîntele-Locuri, și-a tras origina din oarecare condițiuni de superioritate morală și intelectuală a călugărilor din Orient, asupra clerului pămîntean; acele

condițiuni nu mai există astăzi, și prin urmare, nu mai este nici un cuvînt de a primi în țară la noi egumeni străini, cu atît mai mult că fiilor lor aci produce acum niște rezultate cu totul opuse celor care au îndemnat pe strămoșii noștri la o asemenea măsură. Deci, numirea egumenilor străini nu-și mai are azi cuvîntul de a fi, ci, din contra, ea este părăsită bitoare pentru țară și derăpănătoare pentru vechile ei așezăminte ctitorite.

Pe de altă parte, starea actuală a țării, din punctul de vedere social, cere neapărat, pentru administrarea averilor mănăstirești, ca dînsa să fie încredințată, nu unor persoane îmbrăcate cu caracterul religios, ci unor instituțiuni mirenești și speciale în asemenea materie. Cată dar să se oșebească foarte lămurit însușirile unui egumen și unui stariț mănăstiresc de acelea ale unei administrațiuni a bunurilor mănăstirești, care ar trebui să fie compusă de bărbați cu specialități civile și științifice de naturi diferite.

3° întrebuițarea venitului mănăstirilor închinete, care precum dovedit, nu se deosebesc de cele neatîrnate decît prin faptul cu tot și spiritual al închinării, cată să fie regulată prin bugete, ce se vor întocmi de națiunea română și în care se va prevedea, *pe tot anul și dupe trebuințelor momentului*, oșebite părți, menite :

a) la clădiri și la întreținerea cuviincioasă a mănăstirilor pămîntene închinete, și a acelor persoane cari au drept a locui în ele;

b) la contribuțiunea în favoarea institutelor de binefacere, cultură și de utilitate publică ale țării (biserici, scoale, spitaturi, ateliere și felurite instituțiuni culturale);

c) la trămiterea de ajutoare, daruri și miluiri la Sîntele-Locuri din Orient, spre a se întreține și acolo, cu subvențiuni românești și străine, controlul statului român, așezăminte de religiune, de binefacere și de învățămînt public.

Eguleată fiind în acest mod, cestiunea mănăstirilor închinete din Principatele Eomâne, ar satisface pe deplin atît litera cît și spiritul celor zelor prescrite de ctitori și de dănuitori. Această regulare ar fi, totdeodată, conformă cu obiceiurile tradiționale și consfințite prin acte vechi ale statului român și ale bisericii răsăritene. Ea ar fi dreaptă, onestă, folositoare pentru toți și, putem zice și mai mult, glorioasă pentru românii de oșeză oară și pentru cei din viitor.

Cît despre noi, dupe ce am cercetat cu luare aminte toate documentele vechi ce ne-au venit a mînă, văzînd că, deocamdată, lipsă cu totul o bună înțelegere asupra schimbărilor ce trebuiesc neapărat aduse la starea lucrărilor de acum, pe de altă parte, înlăturînd cu sfîrșit orice lege de secularizare generală, care ar confunda într-un singur pînz toate averile mănăstirești din țară, ni se pare că modul dupe care am tratat și am căutat să rezolvăm cestiunea, este unicul carele să poată stîrpi abuzurile și neorînduielele ce se comit în zioa de azi, unicul care care ar curma cu dreptate greutățile numeroase ce, din toate părți, se înalță amenințătoare pentru liniștea și bunul trai în țară la noi.

București, 1863.

REGULAMENT INTERIOR PENTRU CONSILIUL GENERAL AL INSTRUCȚIUNEI PUBLICE

Art. I. Ministrul Instrucțiunii Publice, fiind dupe art. 22 § I, al
legei instrucțiunii, președinte al consiliului general, poate să delege, în
lipsă-i, dreptul de președință, pentru o întreagă sesiune, unuia din mem-
brii acestui consiliu.

Art. II. Președintele sau delegatul său la președință deschide și
închide ședințele; priveghează asupra observării legii și regulamentului
de față; decide ordinea zilei pentru debateri; pune chestiunile în votare
și proclamă rezultatul votului; face să se păzească ordinea discuțiilor,
rechemînd în discuție saula ordine pe oratori, cînd este necesitate, și
oprind întrerupțiunile de către alți membri. Chemarea la ordine pentru
prima oară nu se va înscrie în procesul verbal.

Art. III. Pe lîngă președinte vor fi aleși, prin majoritatea voturilor,
doi secretari, din sînul consiliului, cari, vor priveghia redacțiunea pro-
ceselor verbale; vor da citire, la trebuință, de orice acte depuse la biuro;
vor aduna și vor controla voturile; vor îngriji redactarea tuturor hîrtilor
ieșite din consiliul general osebit de raporturile pentru care vor fi aleși
anume raportori.

Sarcina secretarilor va fi numai pe timpul unei sesiuni a consiliului.

Art. IV. Ministeriul Instrucțiunii Publice va pune la dispozițiunea
consiliului general un număr necesar de copii tahigrafi, cari, sub direc-
țiunea unui șef de biuro din minister, vor forma cancelaria consiliului
general. Acel șef de biuro va fi redactorul hîrtilor, sub privigherea și
răspunderea secretarilor aleși de consiliu.

Art. V. Toate hîrțile emise din consiliu general vor fi subscrise
de președinte și contra semnate de secretari. însă raportul general, pre-
văzut la art. 30 al legii de instrucțiune, și orice alte acte adresate de
consiliu general, direct către Ministrul Instrucțiunii, se vor subscrie de
delegatul ministeriului la președință, iar în lipsă de un asemenea delegat
de totalitatea sau de majoritatea membrilor consiliului general.

Art. VI. Pentru fiecare propunere asupra căreia consiliul general va
fi consultat de către ministru, conform art. 20 și 28 din legea instruc-
țiunii, consiliul va alege, din sînul său, prin majoritatea voturilor, o
comisiune de cinci membri, care va fi însărcinată a examina propunerea
și a face asupra-i un raport, despre care va da cunoștința consiliului, în
ședința generală, printr-un anume raportor ales din sînul acelei comisiuni
și însărcinat cu citirea și cu susținerea lui.

Art. VII. Propunerile relative la întinderea sau îmbunătățirea
instrucțiunii, provenite din inițiativa membrilor consiliului general, vor
trebui să se depună la biuro, subscrise cel puțin de cinci membri ai
consiliului general. După citirea unor asemenea propuneri, consiliul va
decide, dacă se iau în considerațiune, și în caz afirmativ, cinci din membrii
propunători vor fi aleși spre a constitui comisiunea însărcinată cu exa-
minarea propunerii și cu redactarea raportului, care va fi citit și susținut,
în ședința generală, de un anume raportor, ales din sînul acelei comisiuni.

Art. VIII. La caz cînd vreo propunere ar necesita lucrări de o
mare întindere, numărul membrilor din comisiunea examinatoare se va
putea adăuga pînă la îndoit, spre a elabora raportul mai cu grabă.
Atunci comisiunea se va împărți în secțiuni; iar raportul ei complet
va fi citit și susținut, în ședința generală, de noul și același raportor.

Art. IX. Fieșice raport al unei comisiuni trebuie să cuprindă, ca
concluziune, opiniunea clar formulată a comisiunii sau a majorității ei
împreună și cu aceea a minorității.

Aceasta din urmă va avea precădere la discutare și la vot.

Art. X. Citirea în ședință generală a raportului unei comisiuni
asupra vreunei propuneri, nu va putea întîrzia mai mult de cinci zile
după alegerea comisiunii ce are a o examina.

Însă, cînd comisiunile vor fi mai numeroase de cinci membri
atunci se va acorda, pentru prezintarea raportului, un adaos de cîte
zile mai mult pentru fiecare membru ce va trece peste numărul de cinci

Art. XI. Propuneri nu se mai pot primi nici pune în dezbatere în
cele din urmă cinci zile ale sesiunii, nefiind timpul necesar spre a le
examina.

Art. XII. Pentru redactarea raportului general prevăzut la art. 30
al legii instrucțiunii, vor fi desemnați toți raportorii, cari în ședințele
precedente ale sesiunii, vor fi susținut raporturi de comisiune; însă
consiliul mai poate să adăoge, pe lîngă dînsii, unul, doi sau trei membri
aleși din sînu-i prin vot.

Acest raport va fi cea din urmă lucrare a unei sesiuni, el se va citi
și susține, în ședința generală de un raportor, anume ales de consiliu.

Art. XIII. Raporturile comisiunilor vor fi îndată tipărite, prin
îngrijirea Ministeriului Instrucțiunii și sub controlul biuroului consiliului
general. Ele se vor împărți la membrii consiliului general și la delegații
din consiliul permanent, cu 24 ore cel puțin, înainte de punerea lor în
dezbatere.

Art. XIV. Fiecare membru al consiliului general poate fi ales în
mai multe comisiuni deodată.

Art. XV. Delegatul ministerului la președință și secretarii iau par-
tît la votare cît și la lucrările comisiunilor, în care pot fi aleși ca membri
și chiar ca raportori.

În caz cînd lipsind ministrul din ședință, delegatul său la președin-
s-ar afla raportor al vreunei comisiuni, atunci cel mai în etate dintre
membrii numiți din cler, după art. 22 § XI al legii de instrucțiune ocu-
președinta.

Art. XVI. Ședințele consiliului general se vor ține la trebuință
toate zilele, osebit de duminici și sărbători, în localul destinat pent-
ru aceasta de Ministeriul Instrucțiunii. Orele la cari se vor deschide ședințele
vor fi sau la amiază, sau la 7 ore seara, după cum va alege consiliul.

Art. XVII. Ședințele se vor deschide prin citirea apelului nominat
al membrilor, de către un secretar; în urmă se va face citirea procesului
verbal din ședința precedentă, la care membrii consiliului general precu-
și delegații din consiliul permanent, sînt în drept a cere rectificări, și în
caz de contestațiune, le pot dobîndi numai printr-un vot aprobativ al co-
nsiliului.

Art. XVIII. Ședințele nu se pot ține decît în ființa de față a două treimi din membrii consiliului general.

Art. XIX. Membrii consiliului general sînt îndatorați a face cunoscut, în scris, biuroului, motivele lipsei lor de la ședințe. Consiliul decide prin vot despre validitatea motivelor.

Art. XX. Absențele nemotivate ale membrilor consiliului general se fac cunoscute Ministrului Instrucțiunii, prin adresă oficială a consiliului; și, în caz de repetiție pînă la șapte ori, i se va propune de a înlocui membrii abătuți, printr-alte persoane, în conformitate cu prescripțiunile Art. 22 din legea instrucțiunii.

Art. XXI. Votul este secret atunci cînd se prezintă o cestiune de persoane. În orice alt caz, votarea se face pe față, prin sculare și ședere, sau prin apel nominal. Votarea secretă se face în urne, cu bile albe și negre sau cu bilete scrise.

Art. XXII. Osebit de cazul prevăzut prin legea instrucțiunii la Art. 20 § III, majoritatea este constituită prin jumătatea voturilor membrilor de față, plus unul.

Art. XXIII. Cuvîntul se cere de la președinte care-l acordă după rîndul cererei.

Un membru al consiliului general nu poate cere cuvîntul mai mult de două ori, în aceeași cestiune, osebit numai spre a susține raportul în dezbateri cînd se află raportor.

Art. XXIV. Înainte de a se deschide discuțiunea generală asupra unei cestiuni ce se află la ordinea zilei, se pot prezintă la biurou, amendamente la concludsiunile raporturilor de comisiuni formulate în scris. Orice amendament, spre a se putea citi în ședință și pune în discuțiune, trebuie să fie subscris cel puțin de trei membri ai consiliului. Discuțiunea și votarea amendamentelor vor precede dezbateri și votarea Gestiunilor principale.

Art. XXV. Discuțiunea nu se va putea închide mai-nainte de a fi vorbit toți oratorii înscriși la biurou, afară numai dacă însiși vor renunța.

Art. XXVI. Fiecare membru al consiliului general are drept a cere, prin intermeziul biuroului consiliului orice științe de la minister, relative de administrațiunea și la statistica instrucțiunii publice. Tot pentru asemenea informațiuni, se pot chieama la ședințele consiliului directorul general al Ministerului Instrucțiunii, revizorii școlari, directorii de stabilimente de instrucțiune, cari totuși nu pot participa întru nimic la deliberat iune.

Toți membrii consiliului general vor primi cîte un exemplar din Buletinul Instrucțiunii Publice în tot cursul anului.

Art. XXVII. Acest regulament-și va avea tăria sa în actualul period trienal, prevăzut prin Art. 23 din legea instrucțiunii. Mei o modificare, adaos sau scădere nu i se vor putea face de cît numai la începutul uneia din sesiunile viitoare, și atunci în urma unei propuneri subscrisă de zece membri ai consiliului cel puțin. Pentru asemenea operație se va alege atunci o comisiune specială, fără ca aceasta se poată opri pe consiliul general de a-și începe și urma lucrările după regulamentul în ființă.

GIMNAZIE ȘI SCOALE REALE

RAPORT ASUPRA ORGANIZAȚIUNII CE AR FI SĂ SE DEA ÎNVĂȚĂMÎNTUL SECUNDAR ÎN ROMÂNIA, PREZENTAT CONSILIULUI GENERAL DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ, ÎN SESIUNEA LUI DIN ANUL 1865

La deschiderea primei sesiuni a consiliului general de instrucțiune publică, din care Odobescu făcea parte ca delegat al consiliului de stat, Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice, adresase consiliului general un șir de propuneri, între care erau coprinse și următoarele idei, atingătoare de învățămîntul secundar :

„O greșită direcțiune pare a fi luat învățămîntul nostru gimnazial. El s-a socotit de pletare a educațiunii, în loc de a fi considerat numai ca mijloc de trecere la învățămîntul superior. Această greșită direcțiune a făcut și din gimnaziile noastre, pepiniere de candidați la funcții

Noua lege a școalelor, prin art. 199—219, prevăzînd înființarea de școale reale, domnii mei, mijloace de a împuțina pe viitor răul ce constatarăm.

Consiliul permanent a elaborat proiecte de programe pentru o parte din școalele de învățămînt. Conform art. 29 din legea școalelor; d-nii delegați ai consiliului permanent vă vor privița acestora, toate lămuririle și astfel îmbunătățirile ce proiectele în cestiune vor din dezbaterile d-voastre, ne vor permite a le aplica îndată în școale”.

Comisiunea însărcinată cu examinarea propunerilor d-lui ministru al Instrucțiunii Publice, relative la învățămîntul secundar, care propuneri sînt coprinse sub rubrica a II-a, în discursul d-sale la deschiderea sesiunii actuale a consiliului general al instrucțiunii adunîndu-se în mai multe ședințe; avînd în vedere articolii legii asupra instrucțiunii din 25 noiembrie 1864, atingătoare de această parte a învățămîntului, precum și propuneri verbale ale consiliului permanent, adică unul din 17 iulie, două din 21 iulie, unul din 10 august 1867 și altul fără dată relativ la școale secundare de fete; a deliberat asupra acestor materii și-și rezumat opiniunile sale :

Din cuvintele susmenționate ale d-lui ministru rezultă că cestiuni sînt mai ales puse în examinarea consiliului general, adică de o parte :

1° direcțiunea ce este a se da învățămîntului secundar, prin gimnaziile școale reale, profesionale etc. De altă parte :

2° examinarea proiectelor de programe ce consiliul permanent a elaborat pentru o parte din școalele secundare.

Luînd în deliberare prima cestiune, comisiunea s-a simțit fermită de a găsi exprimate în cuvintele d-lui ministru, chiar ideile de care membrii ei sînt pătrunși, și a căutat, ținîndu-se în marginile pre-

de lege, a propune, într-un mod general, mijloacele ce ea socotește a fi mai nimerite spre a ajunge la scopul de toți dorit.

Mai înainte de toate, făcînd o nomenclatură a tuturor institutelor de învățămînt public secundar, prescrise de noua lege a instrucțiunii, și din care unele se află de acum existente, iar celelalte sînt încă de înființat, ea a constatat că ele se pot clasifica în șase specii diferite, unele subîmpărțite în mai multe ramure și graduri, și anume :

I. *Licee*, în număr de 9 și *gimnasia* 37. (Art. 93 al legii).

II. *Scoale reale*, fără număr determinat. (Art. 199, 200).

III. Scoale secundare de fete, 8 la număr. (Art. 184).

IV. Scoale profesionale: de agricultură cu ferme-model, 3, (Art. 207), de industrie, 7 (Art. 208), de comerț 7 (Art. 214).

V. Seminarie : de gradul I, 7 și al IP, 2. (Art. 224).

VI. Scoale de moașe, de două graduri. (Art. 220, 221).

între aceste diferite specii de scoale sînt unele, și anume, cele coprinse sub n-ele IV, V și VI, al căror scop și tendențe sînt chiar însemnate prin numirile ce ele port, fiind create pentru formarea de bărbați sau femei cu profesii bine specificate, adică : preoți, agronomi, industriași, comercianți și moașe.

Legea determină condițiunile sub care aceste scoale trebuiesc să funcționeze, și numai examinarea programelor ce li s-ar face ar putea să înlesnească consiliului general, mijloacele de a da instrucțiunii ce se predă într-însele, o direcțiune mai potrivită cu scopul la care tind.

În momentul de față s-au prezentat comisiunii, prin procesul verbal al onorabilului consiliu permanent din 21 iulie 1865, numai programa seminariilor, și despre aceia se va vorbi la locul său.

Comisiunea și-a ațintit toată luarea aminte asupra direcțiunii ce ea crede că ar trebui dată învățămîntului, în cele două specii de școli însemnate sub n-ele I și II, adică, pe de o parte, *liceelor* și *gimnaziilor*, pe de alta, *scoalelor reale*.

Plecînd din punctul de vedere că învățămîntul secundar, spre a fi astăzi complet într-o țară, trebuie să aibă un caracter îndoit, adică a fi socotit, într-unele scoale, ca un studiu intermezic între clasele primare și facultăți; iar într-altele, ca un complement suficient al instrucțiunii elementare, comisiunea socotește de cel mai neapărat folos ca acestei părți a instrucțiunii publice să se dea la noi, două direcțiuni pe care spre a nu le numi contrarii, le vom arăta ca mergînd paralel. Aceste două tendențe sînt caracterisate prin denumirile generice de *studii clasice* și *studii reale* sau practice.

Fie-ne iertat, mai-nainte de a intra în caracterizarea mai amănunțită a acestor studii, diverse nu prin natura ci prin tendențele lor, și mai-nainte de a schița măsurile principale de executat spre a realiza coexistența acestor două tendențe în școlile noastre secundare, fie-ne, zicem, iertat de a relata aci cîteva cuvinte foarte însemnate ale unui bărbat ce este prenumărat printre somitățile instrucțiunii în Franța,

și totdeauna printre cei mai călduroși apărători ai drepturilor românilor, ale d-lui Saint-Marc Girardin. Domnia sa zice :

„În orice disensiune sînt oameni exagerați. În ochii umaniștilor (în sensul ce se da odinioară studiilor de *umanioare*, în vechiul nostru colegiu de la St. Sava), scăpare nu este afară din studiile clasice. În ochii realiştilor, acesta e numele partizanilor studiilor uzuale, scăpare nu este afară din aceste studii. Cît despre mine socotesc că un popor care azi ar vrea pentru educarea sa, numai scoale clasice, sau numai scoale reale, ar fi un popor foarte rău educat. De vreme ce educațiunea trebuie să se raporteze asupra profesiunii ce fiecare om va îmbrățișa mai tîrziu, un asemenea popor, avînd numai un singur fel de educațiune, ar avea numai o singură profesiune. Acela ar fi un popor compus numai de învățați, sau numiți de industriași. Societatea însă nu poate să meargă astfel; ei îi trebuie, spre a-și îndeplini scopul, să-și dezvoalte activitatea în toate sensurile; îi trebuie industriași, agricultori, neguțători, muncitori; dar îi trebuie și învățați. La un popor de învățați, mașina societății s-ar opri în loc; la un popor de industriași, însăși civilizațiunea ar rămînea nemișcată. Pentru un popor, învățații sînt tot așa de trebuincioși ca și magistrații. Științele și cei ce le cultivă îi sînt tot așa de trebuitori ca și mașinile..

Acestor elocvente cuvinte, comisiunea nu crede necesar să mai adauge ceva spre a dovedi imperioasa trebuință ce este pentru o națiune care voințe să trăiască din viața civilizațiunii, de a împărți școlile sale secundare, adică acele scoale în care omul dobîndește mai ales cunoștințele ce întrețin viața socială, în două categorii distincte, avînd fiecare scopul său curat determinat, și a crea astfel, în sînu-i o activitate felurită dezvoltată, o diversitate spornică în rezultate multiple și fericite.

„La un popor, zice eminentele publicist Emile de Girardin, în cartea sa asupra instrucțiunii publice, la un popor al cărui spirit a ajuns să nu mai admită nici o idee de privilegii moștenite, instrucțiunea nu poate rămînea ca în timpii cînd averile erau monopolizate, carierele obligatorii, vocațiunile silnicite, cînd unele clase erau privilegiate cu paguba celorlalte; atunci instrucțiunea nu mai poate fi uniformă, ci trebuie să varieze dupe diversitatea profesiunilor; ea nu mai poate fi cu totul clasică, ci trebuie să devină și profesională; căci cu cît mai mult averile se vor subîmpărți, cu atîta mai mult specializarea instrucțiunii va deveni riguros obligatorie”.

La noi legea cea nouă a instrucțiunii ofere toate înlesnirile spre a se pune în practică aceste idei salutarii, pe care se bazează astăzi sistemul cea mai logică și cea mai lăudată de învățămînt secundar. Mîntînînd și dezvoltînd, pe de o parte gimnaziile; iară, pe de altă parte, iăsînd toată latitudinea pentru crearea de scoale reale, ea deschide o cale îndoită pe care comisiunea crede că trebuie, fără sfială, să pornim de îndată instrucțiunea noastră de gradul al doilea.

Așadar, datorită ce mai rămîne deocamdată, acesteia de împlinit, spre a completa ceia ce legea prevede, este de a cere să caracterizeze într-un mod mai lămurit acele două tendențe, aplicate la învățămîntul ce ne ocupă, spre a statornici, într-astfel, bazele generale pe care în urmă au să se întemeieze corpurile administrative ale instrucțiunii

publice, ca să pregătească pentru acele scoale, programele de studii, proiectele de metode pedagogice ce ar fi inaugurat întrînsele.

5 Și mai-nainte de toate, comisiunea socotește de neapărat a constata că, din diversificarea studiilor în ramurile gemene ale instrucțiunii secundare, se poate câștiga un mare folos : acela de a se consolida foarte tare, în fiecare din ele, specia de învățatură ce-i este rezervată.

10 în adevăr, când într-o școală, scopul instruirii nu este determinat cu precisiune, când tendențele generale ale învățămîntului nu sînt toate pornite către una și aceeași țintă, fie chiar ca materiile predate în acea școală să nu fie nici numeroase nici împovărătoare pentru spiritul școlărilor, totuși învățătura acolo este fără soliditate și facultățile celor ce învață se răsipesc fără spor. Cunoștințele dobîndite, neputîndu-se grupa împrejurul unei idei predominante, se pierd cu mare înlesnire și lasă numai oarecari idei nestatornice, mai adesea pernicioase pentru inteligență și moralitate.

15 Din contra, când elevul iese dintr-o școală în care toate studiile s-au urmat dupe o sistemă identică, conducătoare la un sfîrșit comun și niciodată pierdut din vedere, toată știința cîștigată rămîne-naintea lui așa de clar lămurită, așa de bine clasificată încît, la orice moment al vieții, el se poate servi cu dînsa, ca zețarul cu literele bine regulate ale unei caștie de imprimerie.

20 Tot această specializare a studiilor pentru fiecare școală în parte, permite a se da fiecărei materii de învățămînt o dezvoltare îndestulătoare și a nu se sacrifica toate cunoștințele, grămădite la un loc, una în dauna celorlalte. Apoi și elevul unei scoale bine specializate, condus în tot cursul
25 * învățămîntului său secundar dupe aceeași sistemă de studiu, și mîntînit, în curgere de mai mulți ani, în aceeași ordine de idei, aprofundează cu înlesnire și precît îi este de trebuință, toate materiile ce se prezintă investigațiilor sale; căci, oricît ar fi de diverse acele materii, modul
30 sub care îi vin înaintea, îi este acum familiar și, prin urmare, chiar dificultățile lor îi sînt lesne accesibile și lesne de învins.

întemeiată cu credință pe aceste foloase, comisiunea pășește la specificarea naturii școalelor secundare, ce ea crede că e bine a se întocmi, spre a face cît mai curînd ca națiunea română să se poată bucura de
35 așezarea foloase.

Din aceste scoale, unele, adică *liceele* și *gimnaziile*, vor reprezenta direcțiunea *clasică* și *teoretică* a studiilor; iar celelalte, *Școalele reale*, direcțiunea *generalizatoare* și *practică* a învățăturilor.

40 Ambele aceste specii de scoale au, cu puține deosebiri, a utiliza fondul comun de învățături prescris prin art. 116 al noiei legi de instrucțiune; însă, fiecare din ele, cu un scop diferit, cu o tendență putem zice opusă.

Pe de o altă parte, în *licee* și *gimnazie*, ar avea să predominescă, pentru ramura literară a învățămîntului, tendența exclusiv clasică; pen-
45 tru cea științifică, tendența teoretică.

Pe de altă parte, în *școalele reale*, ramura literară ar fi dezvoltată dupe o tendență cu totul *generalizatoare*, iar ramura științifică, cu o aplecare pronunțată spre *practică*.

Liceele, pe care comisiunea le vede cu părere de rău figurînd în legă sub această numire nouă, pe cînd toată lumea se deprinsese la noi cu numirea foarte apropiată de *gimnazie*, cu atît mai mult că dînsa nu poate înțelege existența unei scoale care, sub un nume special, ar da, ca termen de studiu, o parte trunchiată din învățămîntul *liceului*, — *liceele*, zicem sau mai bine gimnaziile complete de șapte clase, ar fi propriu-zis, scoale intermeziare; ele ar servi exclusiv pentru a forma, prin studii clasice și teoretice bine maturite, studenți pentru facultăți; din ele ar ieși toți acei tineri cărora timpul, mijloacele materiale și aptitudini intelectuale mai destinse, le-ar fi permis a consacra șapte ani la învățături pregătitoare spre a intra în școalele superioare care ar completa instrucțiunea lor în ele, în fine, s-ar forma acei oameni pe care domnul Saint-Marc Girardin în cuvintele mai sus citate, îi numește învățații, și-i arată așa de trebuitor pentru progresul civilizațiunii.

Așadar, pentru ca gimnaziile noastre să poată corespunde cu o misiune atît de naltă și de dificultoașă, comisiunea încă crede că nivelul general al studiilor trebuiește înălțat întrînsele, cu mult mai presus de ce se află în momentul de față, cînd singure gimnaziile reprezenta mai tot învățămîntul secundar, cu variile sale tendențe.

Partea clasicității trebuiește îngrijită cu multă scrupulozitate studiul limbilor latină și elenă considerat ca baza acestui învățămînt trebuiește, în tot timpul defipt acestor scoale, adîncit atît sub raportul gramatical cît și din punct de vedere al literaturilor antice. Cunoștințele morale, sociale și politice trebuieesc prezentate într-o ordine care să permită o dezvoltare mai amănunțită a materiilor ce ele coprimd. în fine, științele pozitive trebuieesc înfățișate din privirea teoriei, spre a putea servi de fundament solid studiilor științifice superioare, la care unii din școlarii ar avea a se consacra mai tîrziu și din exercițiu temeinic al puterii raționamentului pentru cei ce vor mîrgini întru atîta cunoștințele lor științifice.

Pusă pe astfel de cale, instrucțiunea gimnazială ar trebui să fi neîncetat supusă la o geloasă priveghere, spre a nu se coborî de la un nivel așa de înălțat, și a pierde caracterul de profunditate științifică care singur îi asigură un rezultat salutar; iar admiterea elevilor în sînul acestui complex de studii ar trebui asemenea să fie înconjurată de cele mai solide garanții de capacitate și de asiduitate fructuoasă, dovedite în clasele primare sau la examene riguroase de admisiune.

Comisiunea e dar de părere :

1. Că pe astfel de scară înaltă trebuieesc ridicate treptat studiile exclusiv clasice și teoretice, în toate gimnaziile complete și necomplete azi existente în țară;

2. Că, pentru cele ce sînt pînă acum începute, este de folos ca ele să se completeze, îndată ce timpul și mijloacele vor permite;

3. Că, pretutindeni unde legea prevede înființarea de licee, această prevedere să se realizeze la timp oportun;

4. Că orice creațiune de clase inferioare ale unui liceu să presupună de sineși completarea institutului, prin clasele superioare subsecvente la timp oportun, fără ca un număr oarecare de clase de liceu, mai mi-

decît cel prevăzut prin lege pentru licee, să poată constitui o școală secundară de sineși existentă și considerată ca școală completă.

Se înțelege, dupe cele mai sus expuse, că o asemenea școală n-ar coresponde de loc cu scopul ce s-a determinat acestor așezăminte de învățămînt *intermediar* și n-ar servi decît a croi oameni cu educațiuni triunchiate, neposedînd nici cunoștințele practice trebuincioase în viața socială, nici cele teoretice care introduc pe om în cercul înaltei științe. Unii asemeni oameni n-ar face decît să înmulțească clasa de acum mult prea numeroasă a aspiranților incapabili la lefurile din bugetul statului, și prin urmare, școlile care i-ar fi produs, ar paraliza și ar răsturna toate bunele rezultate ce comisiunea crede că se vor obține din reorganizarea completă a instrucțiunii secundare.

5. în loc de numirea de *licee*, să se restituie institutelor de învățămînt secundar, clasic și teoretic, aceia foarte apropiată și unică de *gimnaze*, rămînînd ca, tot sub această numire, să se cuprinză și acele scoale în care învățămîntul gimnazial ar fi încă necompletat, dar a căror completare pînă la numărul de șapte clase ar fi numai o cestiune de timp și de mijloace bugetare și didactice.

Cu modul acesta, școlile secundare clasice și teoretice ar rămînea bine specificate sub o unică denumire, și caracterul lor de *scoale intermeziare* n-ar mai fi întru nimic supus la echivocul lăsat de lege, prin îndoita numire de licee și gimnazii.

b) ȘCOALELE REALE;

Despre *școlile reale* s-a menționat adesea în țară la noi, mai ales în acești din urmă ani. Ministerul Instrucțiunii le-a făcut mai totdeauna o mică parte în bugetul său; s-a și cercat a se pune în lucrare asemenea scoale, însă pînă acuma fără de succes; în fine noua lege a instrucțiunii, prin art. 199 și 200, vine a consacra în mod legal aceste institute și le definează cu termenii următori: „Școlile reale au de scop a da învățătura trebuincioasă pentru exercitare a unei arți și profesiuni”.

Comisiunea vede într-aceste articole ale legii o sorginte fecundă pentru luminarea națiunii române și pentru îndreptarea spiritelor doritoare de cunoștințe, pe o cale ce desigur va duce la prosperitatea materială, prin varietatea noțiunilor practice răspîndite în majoritatea poporului, și în soliditatea în instituțiunile țării, prin cunoașterea tuturor datorielor cetățenești.

„Orce guvern întemeiat pe îndoitul principiu al egalității de drepturi și al alegerii, zice Emile de Girardin, va fi tot anarhic și șovăind pe cît timp nu va avea o sistemă de instrucțiune care să regenereze spiritul public falsificat și rătăcit de erori și de prejudecăți vechi; care să răsipească învălmășeala de pretențiuni ridicate prin confundarea principiului egalității civile cu acela al egalității sociale; care să stabilească ierarhia inteligențelor; care să formeze o cîtime însemnată de oameni luminați, destul de numeroasă spre a satisface cerințele administrațiunii municipale, juriului, alegerilor de tot felul”.

Dintr-aceste zise se lămurește că comisiunea a avut bine aminte d a nu confunde învățămîntul școlilor reale cu acela propriu al profesiunilor. ea, în această materie, se unește cu opiniunea lui Jules Simon, care zice că „Școala reală trebuie să fie practică, fără însă a fi specială”.

Această școală își va recruta elevii săi în clasa foarte numeroasă a cetățenilor care n-au nici timpul nici mijloacele, poate nici dorința de a împinge pe copiii lor pînă la studiile de facultăți, fără însă de a voi să facă dintr-înșii simpli meseriași. într-o țară ca a noastră, unde proprietatea cea mare, moșia, este menită a trăi încă timp îndelungat alături cu cea parcelară a săteanului, unde cunoștințele de agricultură practică de negoț și de industrie agricolă, de ar fi mai răspîndite ar înzeci veniturile țării și ale particularilor, unde instrucțiunea superioară este greu de dobîndit, prin numeroasele lipse de care ea suferă, și unde poate chiar ea nu s-arrăspîndi mult decît în detrimentul prosperității materiale într-o asemenea țară, zicem, noțiunile generale și practice, căpătate într-un mod lesnicios și răpede, sînt, fără îndoială, cele mai în deosebire necesare și poate chiar, pînă la un punct oarecare, cele mai folositoare.

Pe aceste idei se fundează comisiunea spre a propune înființarea cît mai grabnică și mai răspîndită, de scoale reale, care, stabilite' fiind prin toate orașele țării, să formeze cetățenii luminați și pătrunși de datorielor morale și sociale, să înlesnească exploatarea inteligentă a avuțiilor ce stau la noi sub mîna fiecăruia, părăsite sau răsipite din neștiință și din neîndemînare.

Asemenea scoale, într-un curs de patru, mult cinci ani ar inculca elevilor principii solide de religiuine și de morală socială, idei clare și folositoare despre drepturile și datorielor lor; le-ar prezenta tabeluri lămurite despre ramurile principale ale cunoștințelor de ordine literară și politică; le-ar da noțiuni temeinice de toate științele pozitive, avînd pururea în vedere aplicarea lor la viața practică.

Comisiunea insistînd mult asupra tendințelor cu totul realiste ce sînt a se da studiilor din aceste scoale, în opozițiune cu cele teoretice din gimnazie, crede de a sa datorie să schițeze, în cîteva răpezi trăsura caracterul ce-i pare de cuviință a se defige învățăturilor care vor face obiectul școlilor reale.

Totdeodată, recunoscînd lăudabila inițiativă ce onorabilul consiliu permanent a luat în acest sens, prin procesul său verbal din 10 august 1865, prin care propune ca gimnaziilor să se înființe prin capitalele de județe să se dea o direcțiune cît se poate mai practică, spre a adevărate scoale reale, în care junii să ia cunoștințele neapărate de diverse arte și meserii, ea crede că va înlesni lucrarea corpurilor chiămate a regulamenta aceste scoale, semnalînd pe scurt, principalele direcțiuni ce au a se da diverselor materii ce vor compune partea didactică a școlilor reale.

Și mai înainte de toate, ierte-ni-se încă odată a cita cîteva cuvînturi ale d-lui Saint-Marc Girardin, în privința unor studii, indispensabile în orice școală cu tendențe realiste :

„Dacă sînt scoale care să aibă trebuință de instrucțiune religioasă, negreșit că acelea vor fi cele reale. în alte scoale, studiile literare apr fundate pot, deși nu de ajuns, să dezvolteze și să purifice instincte

morale ale sufletului omenesc. Literatura înalță sufletul și-l înștiințează despre însemnătatea și demnitatea lui; căci literatura de suflet se ocupă și către suflet se îndreptează. Prin urmare, în studiile literare este totdeauna un fel de cultură morală; dar, în studiile realiste, ce va susține oară sufletul în demnitatea sa? Ce va cultiva instinctele sale morale? Și cu toate acestea, eu sînt adînc încredințat că omul are trebuință de asemenea cultură. Fără de ea, sufletul amorțește și se stinge; rămîn numai patimile. A crea scoale realiste fără de învățămînt religios, este a organiza barbaria și cea mai rea din toate barbariile, nu aceia ee vine mai-nainte de civilizațiune și o pregătește, ci aceia care vine în urmă-i și care este decadența și corupțiunea ei.

Eeligiunea este educarea acelor ce nu mai au alta; ei numai prin religione țin de omenire. Creînd dar instrucțiunea secundară practică, alăturați-o cu învățămîntul religios; într-alte locuri, el e folositor; aici este indispensabil".

Să o punem dar în capul nomenclaturii cunoștințelor ce sînt a se preda în școalele reale.

ȘTIINȚE MORALE, LITERARE ȘI POLITICE

I. *Religiune*, adică explicarea evangheliilor, istoria vechiului și noului Testament, literatura biblică și eclesiastică, morala și psihologia în prescurtare.

II. *Limba română*, studiată în comparațiune cu cea *latină*, care, aci, va fi privită numai ca sorgintea în care se poate dobîndi cunoștința limbei naționale; așadar, răpezi noțiuni de gramatica limbei latine și puține traduceri de fraze latine lesnicioase. Compuneri românești literare și mai ales epistolare. Băpede schițare a istoriei generale a literaturilor antice și moderne.

III. *Limba franceză*, mai ales cu deprinderi la citirea și vorbirea acestei limbi, a cărei cunoștință va deschide elevilor un mijloc de o mai departe instruire, făcîndu-le accesibilă una din literaturile moderne cele mai avute și mai instructive.

Limbile italiană și germană vor fi facultative.

IV. *Geografia fizică și politică* a globului, cu noțiuni de statistică și de etnografie; geografia detaliată a țărilor române, cu statistica lor.

Istoria universală, prezentată în tabeluri generale, repărțită între anii de studii ai școalei; *istoria națională* cu mai multe dezvoltări.

V. Idei de *drept natural și politic*. Cunoștința *dreptului administrativ* și a legiuirilor țării. Moțiuni de *conomie politică*.

ȘTIINȚE EXACTE, NATURALE ȘI FIZICE

VI. *Matematici* : *Aritmetica* cu aplicațiuni la comptabilitatea comercială, agricolă și industrială. Primele noțiuni de *algebră*. *Geometria* practică cu aplicațiuni la geodezie, la mecanica elementară, și noțiuni de arhitectonică.

VII. *Științele fizice*. Noțiuni elementare de cosmografie și de meteorologie. *Fizica* : cunoștința puterilor naturii, a instrumentelor celor mai practice și a mașinilor mai simple și mai uzuale. Chimia cu aplicațiuni la tehnologie.

VIII. *Științele naturale*, cu aplicațiuni la igienă, la industrie și mai cu seamă la agricultura practică.

IX. *Caligrafia*, urmată de *desemnul liniar* și de primele noțiuni de desen artistic.

Pe lîngă asemenea scoale reale, ce ar trebui instituite în toate capitalele și orașele de districte, comisiunea este de părere ca consiliul general să invite pe domnul ministru al Instrucțiunii de a încuragia, dacă lipsesc mijloacele de a crea, stabilimente de internate particulare, subvenționate chiar de stat sau de municipalități, în care școlarii să repete în comun lecțiunile acelor scoale, exercitîndu-se încă și la *gimnastică* și la *muzică*.

O altă cestiune ce a preocupat pe comisiune este lipsa de cărți didactice, dupe care s-ar putea preda științele în școalele reale; ea socotește însă că mijlocul cel mai nimerit spre a subveni la această lipsă, ar fi să se numească o comisiune de oameni speciali care, împreună cu membrii consiliului permanent, să se ocupe a cerceta și a examina toate publicațiunile de asemenea natură, făcute în Germania, în Elveția, în Belgia, în Anglia, în Franca etc. și alegînd dintre ele, pe cele mai apropiate pentru școalele reale ce se vor crea în Eomânia să ofere premie la cele mai bune traducțiuni și localizări ale publicațiunilor alese.

Comisiunea crede necesariu a adauge că, printre foloasele ce ar aduce școalele reale, trebuie să se prenumere și acela de a pregăti, într-un mod foarte nimerit, pe junii care vor voi să se consacre la profesiuni mai înalte. Astfel, elevii cari ar ieși din școalele reale cu cunoștințe varii și practice, dar mai mult generale, s-ar găsi foarte bine preparați spre a intra în școalele de pură aplicațiune profesională, adică în școalele de comerț, de industrie și de agricultură, prevăzute prin unele articole din legea instrucțiunii, și poate chiar în școalele secundare de medicină și de artă militară. Astfel ar putea să completeze studiilor lor, cei care ar voi să îmbrățișeze, într-un mod definitiv, o carieră profesională, fără de a fi nevoiți să treacă prin studiile lungi și teoretice ale gimnaziilor.

S-ar putea încă adauge că elevilor din școalele de Bele-Arte să se ceară, la admisiunea lor, absolvirea cursurilor din școalele reale, atunci cînd ei nu vor fi trecut prin gimnazie.

Terminînd aceste considerațiuni asupra utilității și asupra tendințelor *școalelor reale*, comisiunea pătrunsă de folosul acestor instituțiuni, își rezumă într-astfel concluziunile sale :

1. Consiliul permanent al instrucțiunii va fi invitat să elaboreze proiectul de programă și regulamentele necesarii pentru înființarea și administrarea internă a școalelor reale, care programe și regulamente, formate în sensul propunerilor de mai sus, se vor pune în deliberarea consiliului general în viitoarea sa sesiune.

2. Pînă atunci însă se vor înființa atîtea prime clase de *scoale reale*, precît mijloacele pecuniare și didactice vor permite, prin deose-

bitele capitale de județe ale țării, conform procesului verbal al onorabilului consiliu permanent din 10 august 1865.

3. Să se acorde o simțită precădere la înființarea de *scoale reale*, care ne lipsesc cu totul, asupra înființării de noi gimnazie de care mai avem, și astfel gimnaziele propuse prin procesul verbal al onorabilului consiliu permanent din 21 iulie 1865, să fie înlocuite prin *scoale reale*.

4. Clasele *școalelor de comerț* existente se vor înlocui treptat, începînd chiar de estimp, prin clase de *scoale reale*, pînă ce completîndu-se acestea din urmă *scoale*,¹ se vor putea forma *școalele superioare de comerț*.

5. Consiliul permanent va fi invitat a elabora, conform § 1 din art. 20 al legii de instrucțiune, și avînd în vedere considerațiunile mai sus expuse, proiecte de programe pentru *școalele profesionale* de *agricultură*, *comerț* și de *industrie*, spre a fi examinate în sesiunea viitoare a consiliului general.

6. Să se invite ministerul a întocmi o comisiune de oameni speciali cari, împreună cu membrii consiliului permanent, să se ocupe a alege și a regula traducerea și localizarea sau redactarea cărților didactice necesare pentru *școalele reale* și pentru cele profesionale.

Comisiunea, în această parte a raportului său, ocupîndu-se a satisface justele îngrijiri arătate de d-l ministru în discursul său, în privința învățămîntului secundar, a căutat totdeauna să proiecteze pentru acest ram important al instrucțiunii publice o organizațiune care să prezente toate cheazășiile cerute pentru statornicirea unor principii sociale folositoare țării și dezvoltătoare a prosperității ei intelectuale și materiale.

Ea a avut în vedere că, precum zice cu mult cuvînt, Emile de Girardin „un guvern care se transformă nu poate să se așeze, să se statornicească, să se perpetue pînă nu va avea o sistemă de învățatură publică, care să fie în raport cu principiile sale fundamentale ; astfel, într-un guvern reprezentativ, a cărui bază e alegerea poporului școalele trebuie să tindă a pregăti junimea, prin felurite studii speciale și solide, de a exercita drepturile ce ea va fi chemată a îndeplini, de a practica datoritiile ce interesul comun și comunal îl vor impune”.

II.

Trecînd acum la a doua propunere a d-lui ministru al Instrucțiunii adică la : examinarea programelor, proiectate de onor. consiliu permanent pentru școalele din învățămîntul secundar, comisiunea se crede datoră a rememora că asemenea proiecte de programe nu i s-au înfățișat nici pentru *scoale reale*, nici pentru cele *profesionale* existente sau proiectate, nici în fine pentru *școalele pregătitoare de moșe*.

Onorabili delegați ai consiliului permanent însă au prezentat, prin procese-verbale tipărite din 21 iulie și 10 august 1865, oarecari programe propuse pentru *licee*, *gimnazii* și pentru *seminarii* de grad I și II; iar

¹ Se suprimă aci partea a doua a acestui raport, deoarece ea tratează subiecte de interes cu totul momentan.

printr-un al treilea proces-verbal, au înfățișat programa elaborată pentru *școalele secundare de fete*.

Comisiunea, mai-nainte de a intra în cercetarea acelor două dînt elaborate, a trebuit să se încredințeze dacă ele nu sînt altuceva decît chiar reproducerea exactă a programelor acestor școale, pe anul școlar încetat, sau dacă ele prezintă vre-o modificare.

În cazul dîntii, ele neapărat nu ar fi putut fi cu totul conforme cerințele noii legi, exprimate în articolii respectivi în cari se determină materiile de studiu ale diferitelor acele școale; în al doilea caz, erau fatalmente osîndite a nu posedă garanțiile ce, cu multă înțelepciune, noua lege impune, la art. 20, pentru orice modifițiuni de introdus în programele școlare. Zicem *fatalmente*, fiind-că în timpul cînd ele au putut fi lucrate, consiliul permanent se vedea în imposibilitate de a cere opiniunea consiliilor școlare, cari n-au luat existență, după punerea în lucrare, la începutul corentului an școlar.

Pus în această alternativă, adică de a nu introduce, între materiile didactice, adaosele sau scăderile cerute de legea cea nouă; sau de a elabora programe, fără de a cere prealabilile opiniuni de la consiliile competente, se vede că onor. consiliul permanent s-a crezut în pozițiune de a alege între două ilegalități pe ceea ce i s-a părut mai tolerabilă și împins, credem, dintr-un mare zel pentru progresarea instrucțiunii publice s-a ocupat de îndată a modifica de la sineși programele existente în școalele gimnaziale și seminariale.

Dreptatea cere încă să constatăm că, prin circulara ministerială sub No. 9601 din 1865, § VII și VIII, onor. consiliu permanent s-a văzut direct provocat la această urmare, și că acest corp cedînd la provocățiunea ce i se făcuse, a cătat a se ține, în noile sale programe, se poate mai alăturat de a le precedentului an școlar, întru ceea ce privește natura obiectelor de studiu și repărțirea materialelor pe clase.

Cu toate acestea, comisiunea avînd în vedere; pe de o parte, scopul și scopul coprirea legii la art. 20, 95, 116, 117, 233, 234 și 418; pe de altă parte, interesele reale ale școalelor secundarii în parte, folosul practic al junimei aflătoare azi în acele școale și în fine, considerațiunile de ordin mai general, expuse în partea I a acestui raport, a ajuns la concluziuni întru cîtva divergente de ale onor. consiliu permanent, concluziuni cari ea socotește de cuviință a le sprijini aci prin cele mai de căpetenie considerante care au fost obiectul deliberațiunilor sale.

Așa dar, comisiunea :

Considerînd că noile programe ce onor. consiliu permanent propune pentru licee, gimnazii seminariale de ambele grade, se prezintă consiliului general, nu ca reproducerea fidelă a programelor din anul școlar expirat, ci ca elaborare nouă a consiliului permanent;

Considerînd că, deși legea arată la art. 116, 117, 233 și 234, materiile de studii ale liceelor, gimnaziilor și seminariilor de îmbe grade întru cîtva diferite de cele existente în programele anului încetat, la art. 418, prescrie ca noua lege să se aplice cu începutul anului școlar 1865 ; totuși ea precizează foarte lămurit, la art. 20, că programele școlare, anterioare, aplicării ei, adică cele ce erau în *ființă* la promulgarea

legii (25 noembrie 1864), au să funcționeze pînă cînd se vor putea întruni toate condițiunile ce ea reclamă spre a se face vreo modificare oarecare la toate acele programe cari, prin osebită dispozițiune a legii nu se află dispensate de asemenea formalități;

5 Considerînd dar că coprinsul art. 418 nu răstoarnă deloc dispozițiunile art. 20, căruia se află supuse toate celelalte articole din legea nouă, privitoare la programe de scoale;

Conchide :

Că modificarea programelor existente în expiratul an școlar, nu are nimic imperios sub raportul legal, și că prin urmare, ea nu poate crede că un motiv de legalitate să fi împins pe onor. consiliu permanent a elabora, pentru estimp, programe noue, aplicabili liceelor, gimnaziilor și seminariilor *afară din prescrierile formale* ale legii.

Apoi încă comisiunea :

15 Considerînd că cestiunea programelor școlare este de importanță majoră pentru învățămîntul public, astfel încît și legiitorul a simțit trebuința de a o înconjura cu toate garanțiile putincioase și a o supune la prelucrarea tuturilor corpurilor consultative ale instrucțiunii publice;

20 Considerînd că proiectele de programe înfățișate de onor. consiliu permanent pentru licee, gimnazie și seminarie, au fost elaborate în lipsă de cunoștințe prealabile despre opiniunile consiliilor școlare respective, și prin urmare, în neconformitate cu legea instrucțiunii ia art. 20, § 1;

Considerînd că aceste opiniuni prealabile ale consiliilor școlare, în cestiune de programe, legea instrucțiunii le consideră ca niște condițiuni 25 esențiale, așa încît, în lipsa lor, orice modificare la programele școlare, în ființă, trebuie să fie considerată ca nulă;

Comisiunea crede :

Că programele prezentate de onor. delegați ai consiliului permanent, pentru licee, gimnazie și seminarie nu pot fi luate în examinare și votate 30 de către consiliul general al instrucțiunii, ne fiind însoțite cu opiniunile consiliilor școlare respective și neoferind, prin urmare, garanțiile legali, cari sînt condițiunea *sine qua non* a existenței lor.

în fine, comisiunea :

35 Considerînd că, sub raportul utilității ce revine învățămîntului dintr-însele, preschimbările propuse de onor. consiliu permanent, la programele liceelor, gimnaziilor și seminariilor, nu sînt de natură a satisface nici principiul unității de programe și de metoda ce trebuie să domnească într-o școală, cel puțin în cursul unei întregi evoluțiuni de clase, nici exigențele unei reforme generale a instrucțiunii secundare, pe care mai 40 sus comisiunea s-a cercat a o schița;

Considerînd că, deși materiile propuse în programele onor. consiliu permanent diferă întru puțin de ale programelor anului școlar precedent, însă ele tot taie adînc în sistema didactică actuală, modificînd orele de prelecțiuni și distribuțiunile de catedre, producînd, astfel oarecare 45 deconcertare în personalul profesoral;

Considerînd că orice modificări tinzînd a produce asemeni efecte în corpul profesoral, osebit însă de măsurile disciplinare, judecate necesarii de administrațiune și îngăduite de lege, ar fi puțin oportune în momentul

de față, cînd fondul studiilor rămîind același, ele (modificările) nu s-afla compensate printr-un profit real ai instrucțiunii secundare în genere.

Considerînd că, după ideile emise în partea I a acestui raport, toate programele școlilor secundarii vor avea să încerce, în anii următorii, o preschimbare oare-cum radicală ;

Considerînd că, în așteptarea unei asemenea preschimbări, ce s-a face cu toate precauțiunile necesare și dupe toate formalitățile impuse de lege, preschimbare care negreșit ar atinge nu pe noua serie de elevi intrați în școală deodată eu inaugurarea ei, și nu de loc pe cei cari au început studiile lor secundare într-o evoluțiune de clase anterioare, ar fi puțin logic de a preschimba cît de puțin, astăzi într-un sens, ceea ce va fi mult "preschimbat, mine, în alt sens;

Considerînd că o sistemă sau o programă, cîtuși de puțin nouă, cînd se introduce în clasele școlare, nu poate să-și aibă aplicarea de cît treptat și prin înființarea gradată de clase reformate, care înlocuiesc pe cele vechi gradat și simultaneu desfînțate;

Considerînd că, deși nu în proporțiuni amenințătoare, tot în măsura propusă de onor. consiliu permanent, prin preschimbarea programelor în școlile de care se vorbește, nu ține strict seama de acest principiu, obligator pentru oricare sistemă de învățămînt; căci preschimbare subită a programelor, în cursul unui studiu, aduce în totdeauna perturbățiune, nu numai în personalul didactic al școlii, ci mai ales în spiritul elevilor, trunchind și confuzionînd studiile lor;

Considerînd în fine, după cele zise pînă aci, că modificarea programelor existente, din punctul de vedere al utilității învățămîntului, se cade a fi amînată pînă se vor lua toate măsurile asigurătoare prescrise de lege, ca astfel toate corpurile ce compun învățămîntul să poată participa la așa importantă lucrare și a contribui, cu toții împreună, la stabilirea unor noue sisteme de învățămînt public, prin care legea nouă se aibă o aplicățiune salutară pentru națiunea română.

Bazîndu-se pe toate aceste considerațiuni de varia natură, printr-o 5 care ea se vede silită, cu destulă părere de rău, a constata că programele prezintate estimp de onor. consiliu permanent, pentru licee, gimnazie și seminarie de ambele grade, nu sînt nici elaborate conform legii, nici folosite pentru instrucțiune, comisiunea propune, ca măsuri executoare pentru momentul de față :

1. Să se mențină întru toate, pentru curgătorul an școlar, programele mele ce erau în ființă, în gimnazie și seminarie, la promulgarea noii legi școlare, rămîind ca modificațiunile ce se vor socoti de cuviință pentru aceste scoale, să se facă conform legii, în anul viitor și sase aplice treptat

2'. Să se invite onor. consiliu permanent a elabora, pentru reformarea gimnaziilor în conformitate cu ideile expuse în partea I, litera A, a acestui raport, programe de studii, care se vor supune consiliului general în viitoarea sa sesiune.

Asemenea va fi invitată să prelucreze conform legii, și programul pentru seminariile de ambe grade.

Luînd apoi în examinare programa *școlilor secundare de fete*, care onorabili delegați ai consiliului permanent au supus-o consiliului general, conform coprinsului art. 188 al legii de instrucțiune, comisiunea

studiind cu atențiune această programă, a găsit-o întru toate conformă cu cerințele legii și cu necesitățile acestui ram al instrucțiunii secundare, și nu găsește altă modificare de propus la acea programă decît numai :

1. A se reduce obligativitatea studiului limbilor italiene și germană la una singură dintr-însele, după cum vor alege elevele sau părinții lor.

Comisiunea crede încă cum că :

2. Studiul acestor limbi, spre a da foloase reale, trebuiește repărțit cel puțin pe patru clase ;

Ceea ce va fi foarte mult înlesnit, atunci cînd numai una, oarecare, din aceste limbi ar rămînea obligatorie pentru fiecare elevă în parte.

Acestea sînt d-lor, rezultatele deliberațiunilor comisiunei, care cu onoare se supune în cunoștința și la aprobarea domnilor-voastre.

ROMÂNIA LA EXPOZIȚIUNEA UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS

MEMORIU ASUPRA PARTICIPĂRII SALE. — EXTRACTE DIN CIRCULARELE ȘI INSTRUCȚIUNILE CĂTRE CONSILIELE JUDEȚENE ȘI COMUNALE, CĂTRE PREFECȚI ȘI CĂTRE AGRICULTORI ȘI INDUSTRIAȘI.

În luna octomvrie din anul încetat 1865, guvernul român, înștiințat prin agentul său din Paris, despre dispozițiunile ce se luau acolo în privința Expozițiunii universale, care se va face la 1867, însărcina pe dl. Alexandru Odobescu, consilier de stat, de a se duce la Paris, în calitate de comisar delegat din partea Principatelor Eomâne și să se pună acolo în relațiune cu comisiunea imperială, spre a regula împărțășirea Eomâniei la acest concurs internațional.

Delegatul, îndată ce sosi la Paris, se adresă către dl. consilier de stat, Le Play, comisar general, spre a-l ruga să-i facă cunoscut spațiul și locul ce sînt destinate Principatelor Unite în palatul și parcul expozițiunu.

Totdeodată, și conform cu înțelegerea ce luase mai dinainte cu comisiunea permanentă română, ce se instituisese atunci în București, el prezentă un stat aproximativ al productelor ce țara noastră va avea să expună.

Această enumerare de obiecte, ce aveau a figura în expozițiunea română, era făcută pe cît se putuse, dupe diviziunea regulamentară a grupelor de produse expozabile și era mai cu seamă dezvoltată la despărțirile II, (obiecte de arte liberale), IV, (veșminte și țesături), V (produse brute naturale), VII, (alimente), VIII și IX (produse animale și vegetale vii).

Eăspunsul comisarului general nu veni de îndată. Considerațiuni diplomatice aruncase oarecare îndoieli în spiritul comisiunii imperiale; se pusese întrebarea dacă Principatele Eomâne pot a se înfățișa de sineși într-un concurs internațional și dacă ele au dreptul a expune într-un loc rezervat numai lor, precînd ele încă nu se bucură de toate prerogativele statelor cu totul neatîrnate. Aceste nedomiriri se aplanară însă și comisiunea imperială, convinsă că, pe tărîmul civilizator al industriei și al comerciului, popoarele n-au a se supune la împiedicări politice, primi pe români în cercul popoarelor expozante, pe un picior de perfectă egalitate; așa dar numele Principatelor Unite Eomâne figură în Monitorul oficial francez din 14 decembrie 1865, printre statele reprezentate direct la Expozițiunea universală din Paris.

În urma acestora, dl. comisar general adresă delegatului român o epistolă, în care-i anunța :

1° că locul destinat pentru Principatele de la Dunăre, Eomânia și Serbia, în palatul expozițiunii este alăturat de acela al Turciei, dar osebit de dînsul, și se află în față cu locul rezervat pentru Eoma sau Staturile Pontificale;

2° că acest loc are 2 m., 50 lărgime (cu un drum de 1 m, 50.), și 162 m. 5 lungime, adică o suprafață totală de 405 metri pătrați;

3° că Principatele Eomâne au a se înțelege cu Serbia, dacă acest stat va voi să iea parte la expozițiune, și că, dacă Serbia se va abține, Principatele Eomâne vor trebui să încunoștiințeze comisiunea imperială, printr-o declarațiune formală ce se obligă a împlini singure locul sus io arătat;

4° că comisiunea imperială va indica mai tîrziu locul ce s-ar rezerva pentru Principatele Unite în parcul expozițiunii;

5° că este urgent ca guvernul român să numească un architect, care să se apuce cît mai curînd de lucru, spre a executa la Paris, sub direcțiunea 15 delegatului Principatelor Unite, și cu concursul comisiunii imperiale, planul viitoareii instalațiuni a productelor române.

Dl. Odobescu răspunse d-lui comisar general că Principatele Unite, primesc condițiunile sub care comisiunea imperială îi acordă un loc la Expozițiunea universală, și declară, în numele guvernului său, că iea 20 angajamentul ce i se cerea.

El adăogi cum că Eomânia era gata a lăsa pe seama vecinei sale de peste Dunăre, Serbiei, o parte din spațiul cam îngust ce i se acordase.

Totdeodată, el ceru d-lui Le Play ca comisiunea imperială să bine-voiască a rezerva în parc, un spațiu de 1100 metri pătrați, cel puțin, spre a se putea așeza acolo o casă țărănească română cu împrejurimile sale 25 obicinuite, și cu toate uneltele, sculele, mobilele, veșmintele și produsele agricole ale țaranilor noștri, spre a arăta chipul culturii naționale, industria noastră cîmpeană, precum și specimine de animale domestice și plante uzuale viei. 30

Astfel se putea îndeplini cererile despărțirilor VIII și IX din programa Expozițiunii universale.

În fine, tot prin acea scrisoare, și spre a îndestula dorința grabnică a comisiunii imperiale, el acredita pe lîngă dînsa, în calitate de architect al expozițiunii române, pe dl. Ambroise Baudry, architect cu talent, care 35 în anul trecut vizitase Principatele Unite cu o misiune arheologică ce-i încredințase maiestatea sa împăratul Xapoleon.

Așa dar, în minutul de a părăsi Parisul, delegatul român făcu în-voieli cu dl. Baudry și închiăie un contract, prin care se stipulează că d-lui va primi, drept remunerariu, 10% din costul lucrărilor ce se vor face, neputînd în nici un caz, să fie retribuit cu mai puțin de 5000 franci. Acestea 40 sînt condițiunile obicinuite în asemenea cazuri la Paris.

Astfel, condițiunile ce s-au dobîndit nu fără de oarecare greutate, permit Eomâniei de a se înfățișa la viitoarea expozițiune universală, în mijlocul unui mare concurs de vizitatori veniți din toate unghiurile glo- 45 bului, pe o treaptă egală cu toate celelalte state.

Dacă dinaintea feluritelor dificultăți ce a putut întîmpina în obținerea condițiunilor mai sus arătate, delegatul Eomâniei a insistat cu toată stăruința a da misiunii sale un rezultat favorabil, aceasta a provenit

mai cu seamă din convicțiunea ce-și formase, că participarea României la Expozițiunea universală de la 1867 va fi pentru dînsa de cel mai mare folos. În adevăr, această expozițiune nefiind ca cele precedente, un simplu concurs de manufacturi, în care țările industriale ar avea singure onoare și avantajii, ci fiind mai mult o adunare de specimine ale produselor de tot felul, atît ale naturii, cît și ale geniului omenesc, nu este țară pe pămînt, care să nu-și găsească într-însa un loc potrivit. Se înțelege dar că Eomânia, așa bogată în produse naturale, așa originală în geniul său național, moștenit și păstrat cu sfințenie de la colonii romani ai Daciei, că Eomânia, zicem, va atrage asupra-și o atențiune particulară printre statele Europei.

Țările dunărene nu sînt pînă acum destul de cunoscute în Europa occidentală și de acolo provine interesul secundar, ce ele inspiră națiunilor civilizate. O expozițiune ca cea de la 1867 va fi pentru Eomânia o ocaziune unică, de a se manifesta Europei sub adevăratul ei caracter, mai ales dacă produsele ei de tot felul vor fi prezentate, la ochii Europei civilizate, cu inteligență și gust.

Pentru a atinge un asemenea scop nu va fi de ajuns de a aduna o colecțiune mai mult sau mai puțin completă de produse ale țării, și de a le pune în fața publicului european, fără ordine și fără deslușiri. Din contra, va fi de neapărată trebuință ca expozițiunea română să fie însoțită de un bun catalog raționat, de o lucrare serioasă, tipărită în toate limbile Europei apusene, și împărțită cu profuziune, care să dea o descrițiune generală a bogățiilor de tot felul, ce posedă Eomânia, descrițiune bazată pe date statistice, cît se va putea mai exacte. O asemenea carte, ajungînd în mîinile a mai multor milioane de vizitatori ai expozițiunii, va avea avantajele de a da noțiuni asupra țării noastre, iar produsele române ce vor fi expuse atunci la Paris, se vor putea socoti ca un muzeu deslușitor al adevărurilor enunciate într-acea importantă lucrare descriptivă. Astfel, lumina se va revărsa asupra noastră, capitaliștii din staturile străine vor putea dobîndi noțiuni pozitive asupra produselor ce pot extrage din țara noastră, și nu se vor mai teme a angaja sume considerabile, spre a exploata toate avuțiile, de care noi nu putem profita, din cauza lipsei de fonduri necesarii. Sub punctul acesta de vedere fieșcine va înțelege cît este de important pentru Eomânia a-și dezvălui tezaurile în fața Europei, cu ocaziunea Expozițiunii universale de la 1867.

Credem, că aceste considerațiuni sînt de ajuns, spre a dovedi foloasele materiale ce Eomânia poate trage din expozițiune, adică acele foloase ce i-ar putea aduce întinderea exploatării produselor brute ale țării sale.

Însă este încă un punct de considerat, cînd e vorba de a se prezenta cu specimine de produse în fața unui public uimit prin splendoarea unor colecțiuni așa felurite și așa bogate, cum vor fi cele adunate în palatul și parcul ce se pregătesc la Paris. Vrem să vorbim din punct de vedere artistic. Este de neputință ca Eomânia să nu participe și ea, precît îi va sta în putere, la decorarea aceluia locaș al geniului omenesc, unde toate națiunile vor aduce, pre lângă avuțiile lor materiale, toate produsele imaginațiunii și gustului lor. Aci poate că am avea și mai mult a ne teme de sărăcia noastră; Eomânia însă își are și dînsa tezaurile sale artistice;

poporul nostru poartă încă unul din costumele cele mai grațioase, arta picturii a început să înflorească la noi.

În fine, noi posedăm în țara noastră un monument de arhitectură, demn de a fi admirat de lumea întreagă, și să fim încredințați că o bună și exactă reproducere plastică a bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, ar face oarecare senzațiune în lumea artistică, mai ales în secolul nostru, cînd, obosită de stilurile întrebuițate în Europa civilizată, arhitectura cată cu ardoare în monumentele bizantine, motive de decorațiuni, de care biserica lui Neagoe vodă și cea a Tri-Sfetitelor din Iași sînt așa de bogate.

Spre a completa acest subiect, trebuie să menționăm și cîteva bucăți interesante păstrate în Muzeul nostru național, și mai ales prețiosul tesaur găsit la Pietroasa, a cărui bogăție și valoare artistică deșteaptă un viu interes în lumea învățată. Academia Inscricțiunilor și Belor-Litere din Paris, interesîndu-se foarte la deslușirile ce i s-au dat de delegatul român, asupra acestor bogății ale Muzeului nostru, s-a arătat foarte doritoare ca guvernul român să trimită acele obiecte în Paris pentru Expozițiunea de la 1867, unde vor figura cu mult succes printre antichitățile ce alte state își propun a scoate din muzeele lor, pentru această ocaziune. Spre a împlini acest scop s-a și recomandat D-lui Baudry de a studia construcțiunea unei mobile de siguritate, în care obiectele de aur de la Pietroasa vor fi expuse fără primejdie în Paris, și care la urmă va fi transportată la muzeul din București.

Succesul dobîndit pe lîngă comisiunea imperială a expozițiunii hotărîse pe guvernul fostului domnitor de a întreprinde de timpuriu oarecare lucrări pregătitoare.

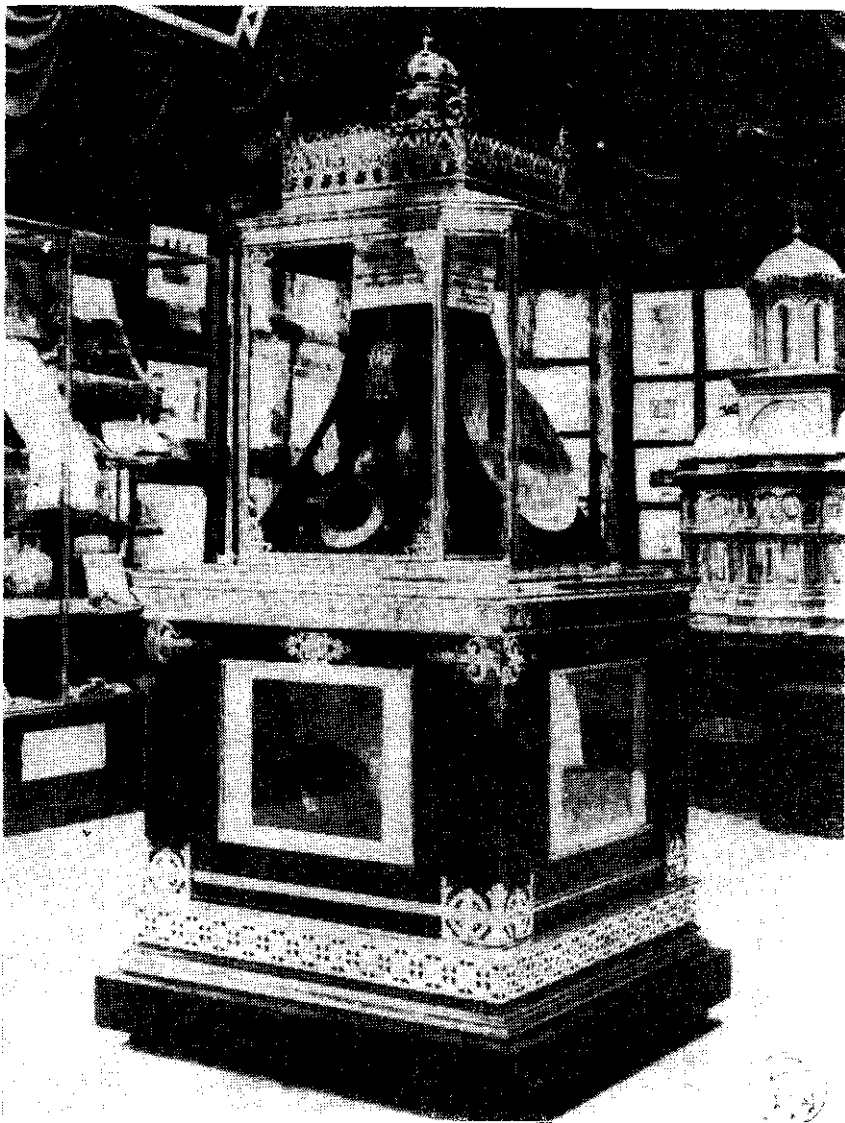
S-au și făcut unele explorațiuni în pădurile de dincolo de Milcov, spre a aduna din ele cele mai însemnate esențe de lemn. Din parte-i dl. Baudry a și supus guvernului român un plan de instalațiune pentru expozițiunea română, pe care plan, încă de la ianuarie trecut, l-a depus la comisiunea imperială din Paris; aceasta i-a și dat aprobarea sa.

Cheltuielile pentru lucrările ce s-au făcut pînă acum se urcă la suma de vre-o 20.000 franci. Comisiunea permanentă a expozițiunii din București a prezentat guvernului, la începutul acestui an, un deviz de cheltuielile trebuitoare pentru a face să participe Eomânia la Expozițiunea de la 1867. Aceste cheltuieli, între care erau prevăzute mai multe lucrări ce cer timp îndelungat, se urcau pînă la suma de 1.500.000 lei¹.

În fața unei așa însemnate cheltuieli, guvernul provisoriu (din primăvara 1866) a socotit de cuviință a întrerupe toate lucrările expozițiunii, cu intențiune de a cere de la comisiunea imperială din Paris, liberarea României din angajamentele, ce se luase mai înainte.

Însă această măsură, dictată fără îndoială de spiritul economic, nu poate fi obligatorie pentru actualul guvern al mării sale domnitorului românilor, care, aprețuind favoarea excepțională ce s-a acordat, cu această ocaziune României, simte că, în starea actuală a țării, cînd ea a reintrat într-o fază de stabilitate, trebuie a ceda la considerațiuni de ordine mai superioară.

¹ Aceste prevederi primitive n-au fost depășite, căci costul total al participării României la Expozițiunea universală din Paris, la 1867, nu s-a urcat mai presus de 1.500.000 lei.

Tezaurul de la Pietroasa expus în secția României la Expoziția universală de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

În adevăr, oșebit de avantajiele materiale și morale ce Eomânia poate trage din împărtășirea sa la marea expoziținne din 1867 avantajie care au fost schițate aci pe scurt, și fără chiar de a pune în cumpănă chel-tuielile ce s-au făcut pînă acuma pentru lucrări pregătitoare, este totuși un fapt, care merită de a nu fi uitat. Acum pentru întâia o; ră, Eomânia a dobîndit un loc cuviincios într-o expozițiune universală, și acest loc a fost acordat guvernului român, sub condițiunea expresă că-l va împlini.

La expozițiunile precedente, românii, cărora nu li se da alt drept decît acela de a amesteca produsele lor printre ale Imperiului otoman, au avut, pentru a se abține de a lua parte la acele concursuri internaționale, motive serioase de un legitim amor propriu; astăzi aceste motive nu mai există. Ar fi dar umilitor pentru țara noastră, care atît dorește de a se înălța la gradul de stat european și de a participa la progresele civilizațiunii, ca ea să nu profite de prima ocaziune ce i se ofere de a se prezenta lumii cu caracterul ei personal, în mijlocul tuturor popoarelor și de a dobîndi, pe acest cîmp de luptă pacinică și onorabilă, nouă drepturi la interesul Marilor Puteri ale Europei și nouă mijloace de a-și desvolta avuțiile <cu care natura o a înzestrat.

||

Guvernul măriei sale domnitorului românilor, dupe o matură chib-zuire, a hotărît să facă ca Eomânia să iea parte la marea Expozițiune universală, ce se va deschide la Paris în primăvara viitoare. Negreșit că strîmtoarea mijloacelor bănești, de care suferă deocamdată statul român, părea a fi o stavilă puternică, care ar fi putut să poprească pe țara noastră de a se înfățișa în sînul acestei adunări generale a tuturor statelor din lume. Dar guvernul român a pus în cumpănă, pe de-o parte marile foloase ce vor izvorî pentru țară din această împărtășire a ei la congresul universal al civilizațiunii, și pe de altă parte, marea necuviință ce ar fi ca să lepădăm cu nepăsare și subt umilitorul cuvînt de lipsă de mijloace, întîiul prilej ce s-a dat națiunii române spre a figura de sineși stătătoare printre statele Europei. Guvernul nostru a crezut că jertfa va fi cu mult mai prejos de roadele ce va aduce. Împins de o asemenea cugetare, dar totuși mărginit în mijloacele bănești ale epocii de față, ministerul a înscris în budgetul anului curgător suma de 300.000 lei pentru începerea lucrărilor expozițiunii române, fiind încredințat că țara întregă pătrunzîndu-se de buna întrebuintare a acestei sume, nu va cruța alte mai mari sacrificii spre a desăvîrși, în anul viitor, ceia ce cu atîta economie s-a început estimp. Cînd vorbim de foloasele ce va aduce Eomâniei împărtășirea ei la Expozițiunea universală din Paris, nu trebuie să uităm că, pentru o țară ca a noastră, a carii ființă politică abia de cîțiva ani a început a fi cunoscută de lumea civilizată, nu este puțin lucru ca, pentru întâia oară, numele său, steagul și armele sale naționale să fie expuse la vederea mai multor milioane de vizitatori, purceși din toate unghiurile universului, și să fie așezate la un loc și deopotrivă cu ale țărilor cele mai cunoscute și mai bine întemeiate ale lumii. Nu este iar puțin lucru ca, pentru întâia oară, Eomânia să poată arăta, prin mii de probe felurite, atîtea bogății naturale ale tărîmului său, din care multe zac neatinse și părăsite în sînul

pământului, iar altele se cultivă cu multă greutate și neîndemânare, mai cu seamă din pricina lipsei de fonduri naționale. Cîți capitaliști, cîți industriași, cîți neguțători din Europa apusană, cari astăzi poate că nici visează că, pe malul Dunării de jos, ei pot găsi cu înlesnire materii prețioase de exploatat, vor dobîndi în expozițiunea română de la Paris asemenea cunoștință și vor veni în urmă să ne aducă, prin capitalurile și munca lor, avuția și dezvoltarea industrială ce ne lipsesc. Țările ca oamenii, una pe alta se ajută, și din bunele lor relațiuni, atît politice cît și comerciale, nasc sporirea și îmbilșugarea tuturor. Orice pas vom face și noi pe această cale, nu ni se va întoarce spre pagubă și de aceia nu se cade azi ca România să cruțe nimic spre a se folosi de avantajele politice și economice ce i se deschid prin aflarea sa la viitoarea expozițiune din Paris.

Una din pricinile, care pune pe mulți în nedomirire, cînd li se spune că țara noastră are să figureze la Expozițiunea universală, este ideea ce-și fac mulți despre sărăcia noastră. „Ce avem noi de expus printre atîtea popoare, bogate în tot felul de industrii” — zic foarte mulți și pare că fiindu-le rușine de țara noastră, ei ar voi s-o ascundă Europei.

Noi credem, că asemenea cuvinte provin din două idei greșite. Una este puțina cunoștință ce au în deobște chiar pămîntenii, de adevăratele avuții ale țării noastre, care, dacă astăzi nu sînt destul de exploatate, nu trebuie însă afundate și mai adînc în întunericul uitării. Din contra, tocmai fiindcă România conține de sineși multe produse folositoare; grîne, lemne, metali, vite și tot felul de alte bogății naturale? tocmai fiindcă lipsa de mijloace nu ne iartă a le exploata după cum ar trebui, spre a se folosi și țara și străinătatea de ele, pentru aceia chiar trebuie să ne silim prin toate mijloacele, a arăta lumii celei înzestrate cu capitaluri și cu puteri industriale, ceia ce posedem la noi, ca să atragem astfel civihzațiunea și îmbilșugarea ce ni le va aduce o cultură regulată a tuturor ramurilor averii noastre naționale.

A doua idee greșită care îndeamnă pre mulți a scoate pre România din cercul țărilor cu drept de a figura la Expozițiunea universală din 1867, este chiar ideea ce-și fac de acea expozițiune. Socotind că ea n-are alt scop decît de a aduna la un loc și a pune în comparațiune, cele mai nouă invențiuni industriale sau cele mai curioase produse ale închipuirii omenești,, ei cu drept cuvînt zic că, sub punctul acesta, România nu va avea nimic de expus, și n-are ce căuta acolo, unde națiunile civilizate se întrec în perfecționări de mașine și în lucrări artistice. Expozițiunea din 1867 nu are însă numai scopul acesta; ea are să fie cu adevărat o expozițiune universală; întrînsa își vor găsi locul toate producțiunile, cîte au atras pînă astăzi băgarea de seamă a omului, fie ca natura să le nască de sineși, fie ca spiritul omesc să le închipuiască ori să le prefacă.

Așa dar, nu este vorba numai de mașine și de arte; dar tot ce se atinge de un folos oarecare al omenirii, tot ce prezintă un interes pentru societate, va fi bine primit în sînul expozițiunii și-și va găsi locul său, așezat pe una și aceiași treaptă. Expozițiunea universală din 1867 are dar să fie o adunare uriașă a tuturor produselor lumii, în care fieșce țară, fieșce națiune se va înfățișa cu averea sa, multă-puțină, dată de Dumnezeu și de natură sau căpătată prin industria și activitatea oamenilor.

Produse naturale expuse în secția României la Expoziția universală de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

Spre dovedirea acestei deslușiri ce deterăm despre Expozițiunea universală din 1867, vom prenumera și vom descrie aci pe scurt cele zece mari grupe sau împărțiri ale produselor, care au a figura în această expozițiune, astfel precum le-a clasificat comisiunea imperială, numită în

5 Erancia pentru a alcătui această Expozițiune.

Aceste zece despărțiri sînt:

I. Obiecte de artă, adică toate lucrările de pictură (zugrăveală) cu ulei și cu alte materii; toate sculpturile sau săpăturile măiestrite în piatră, lemn, metaluri și altele; toate modelurile sau chipurile de monumente

10 și toate planurile de clădiri, precum și gravurile tipărite cu colori sau în negru.

II. Materialurile artelor liberale, precum și tot ce se atinge de meseria tipografului, atît mașine de tipărit cît și cărți tipărite; tot ce privește pe legătorul de cărți și lucrătorul de carton (mucava); pe fotograf

15 și pe muzicant; pe medic, precum instrumentele cu care se servește spre căutarea infirmilor; în fine toate uneltele întrebuițate la măsurătoare, la cîntărire sau la învățătura școalelor, precum și hartele geografice și statistice.

III. Mobilele și alte obiecte întrebuițate de om în locuința sa; așa dar toate mobilele de lemn, stofele țesăturile și cusăturile pentru mobile, cristalurile, sticlăriile, olăriile și farfuriile, covoarele de tot felul, tapeturile sau hîrtii pentru pereți, cuțităria, argintăria de biserică, de masă sau de lux, obiecte felurite turnate în bronz și alte metaluri, orologeria, sobăria și tot ce se atinge de încălzitul și luminatul locuințelor și stradelor,

25 precum și alte mici obiecte de lemn, de os, de piatră sau de metal, destinate spre a împodobi locuințele.

IV. Veșminte și tot ce se atinge de portul omului, prin urmare orice obiecte de cînepă, de in, de lînă, de bumbac și de mătase, fie țesute sau nețesute; pînzeturile și cusăturile de tot felul, ceaprazăria, rufăria felurită, haine bărbătești și femeiești, fără nici o osebire de clasă, giuvaieruri, arme portative, unelte de călătorie și jucării pentru copii.

V. Produse ieșite din pămînt în starea lor naturală sau prelucrate de om, precum orice pietre proaste sau scumpe, metaluri și obiecte lucrate cu ele, lemne și lemnării, precum și alte produse folositoare ale

30 pădurilor, dobitoace și paseri sălbatice, pești și felurite produse animale sau vegetale, care nu servesc la hrana omului, precum tutun, reșină, ceară și altele; fabricate simple precum luminări, săpun scrobeală, fețe, de văpsit, medicamente, ape minerale, piei de tot felul, blănuri, curelării și altele.

VI. Instrumente, unelte și mașine de tot felul adică : pentru scoaterea și prepararea metalurilor și mineralurilor, pentru lucrarea lemnului, pentru cultura pămîntului, pentru vînătoare și pescuire, pentru fabricarea de băuturi, pîne și alte obiecte de hrană, pentru fabricarea de medicamente, pentru tăbăcărie, cărămidărie; mașine cu abur de tot felul, unelte

45 mecanice, unelte de drum de fier, unelte telegrafice, căruțarie, materiale și unelte pentru clădiri, asemenea și pentru plutire pe apă.

VII. Alimente sau obiecte de hrană, proaspete sau păstrate. Aci intră toate grînele de tot felul, în starea lor naturală sau măcinate și preparate, produse de brutărie (pitărie) și simigerie; lăpturi, cașcavaluri

și unturi de tot felul, cărnuri și pești proaspeți, afumați, sărați, precum orice animale de mîncare precum raci, scoici, melci (culbeci) și altele, legume și fructe proaspete sau păstrate, băcănii, dulcețuri, cofetării zaharicale, în sfîrșit băuturile de tot felul, vinuri, rachiuri, vutci, b și altele.

VIII. Produse animale vii, și locuințe țărănești. Cele dîntii cuprind toate vitele, păsările și orice alte animale domestice, boi, bivoli, cai, asporci, oi, capre, cîni/paseri, albine și stupi, pești vii ținuți în apă,

IX. Plante vii de tot felul și florării. Între acestea se socotesc toatculturile de grîne, lemne, pomi roditori, flori, semințe, case de florării și tot ce se atinge de cultura plantelor.

X. Obiecte care slujesc spre îmbunătățirea soartei poporului adică : cărți pentru învățătura copiilor și oamenilor mari, veșminte tnice, ieftine și comode, locuințe sănătoase și încăpătoare, și tot felul obiecte fabricate cu perfecțiune de mîna de om, fără ajutorul mașinel

Din descrierea acestor zece despărțiri ale expozițiunii se vede nimic nu s-a uitat din cîte lucruri pot sluji omului. Fieșicine va vedea dacă nu toate, dar o mare parte din obiectele aci înșirate se găsesc Eomânia sau produse de natură, sau lucrate în țară, de mîna de om tr-un mod mai mult sau mai puțin perfect, astfel încît, adunînd cîte un două din acele obiecte la un loc, s-ar alcătui ca un fel de magazin gen în care s-ar vedea în prescurtare toată averea Eomâniei.

O astfel de adunătură este chiar scopul expozițiunii române ce av a face la Paris în anul viitor. Șoi trebuie să ne arătăm în concertul uversal cu tot ceia ce este curat al nostru; să ne ferim dar a amesteca pri tre produsele țării, unele obiecte care ne vin din străinătate. Trebuie ne arătăm la acea sărbătoare internațională cu veșmintele noastre, b sau rele, și nu cu haine de împrumut; negreșit că ar fi mai bine să aleg pentru această ocaziune veșmintele noastre cele mai curate, veșmint de sărbătoare, adică ar fi mai bine să cătăm a alege, printre product noastre, pre cele mai bune, mai frumoase, pre cele care le putem dobî cu mai multă silință, cu mai multă dibăcie. Dar ori și cum, să nu pier din vedere, că scopul este de a arăta în fața lumii țara noastră, precum este, cu toate bogățiile și cu toate lipsurile ei.

Subsemnatul a cercat în această lungă circulară a vă arăta foloas ce va trage Eomânia din împărțășirea ei la Expozițiunea universală Paris și în urmă s-a silit a vă da lămuriri asupra acestei expozițiun genere și al celei românești în deosebi.

De la patriotismul și zelul d-voastră, de la activitatea și inteligen comisiunii ce veți alege, atîrnă azi izbutirea unei întreprinderi, în c guvernul român n-a intrat decît în urma unei mature chibzuirii și u adinei încredințări despre marile ei foloase pentru țară.

Din parte-mi, onorat cu încrederea m. s. domnitorului nostru, s a dirige aceste lucrări, voi sta neconținut gata a deslega orice nedomi relative la operațiunile expozițiunii; dar convicțiunea mea neștrămuta este că ele nu pot avea nici un rezultat bun, în scurtul timp ce le acordat, dacă corpurile și persoanele ce sînt în capul administrațiun locale, nu vor pune toate silințele spre a realiza, deodată în toată țar

în soroc de câteva săptămîni, niște bogate colecțiuni de produse naționale, pe care o persoană singură sau chiar și o comisiune specială abia le-ar putea aduna m mai multe luni.

5 Guvernul măriei sale domnitorului Eomâniei, a hotărît, ca Eomânia să ia parte la viitoarea mare expozițiune universală, care se va deschide la Paris în primăvara viitoare 1867, profitînd astfel de locul ce s-a destinat într-însa exclusiv pentru producțiunile Principatelor dunărene.

Acest loc, fără de a fi prea mare (405 metri), este însă destul de io încăpător spre a putea conține probe numeroase despre toate obiectele ce se produc sau se lucrează în țara noastră, astfel încît trebuie să ne silim cu toții a completa cît de mult într-însul adunarea producțiunilor Eomâniei.

Această expozițiune internațională, fiind cea dintîi la care țara 15 noastră va lua parte sub firma sa proprie, în rîndul celorlalte națiuni, trebuie cu toții să ne silim a arăta că, precum națiunea română are un caracter curat al ei, ce-i dă drept a se bucura de viața politică, tot așa și țara locuită de dînsa posedă atîta îmbilșugare, încît poate să îndestuleze nu numai trebuințele locuitorilor ei, dar și ale altor națiuni mai mari și 20 mai dezvoltate.

Oricare român va înțelege dar de cîtă însemnătate pentru onoarea națiunii române și pentru interesul național al negoțului nostru, este de a împlini locul rezervat nouă în mijlocul celorlalte popoare, așa ca să atragă privirile a mai multor milioane de vizitatori (se crede după experiență că vor fi opt milioane) veniți din toate părțile lumii, ce se vor aduna la acest mare concurs internațional, și să ne cîștige simpatiile străinilor, cari nu vor întîrzia a deschide nouă relațiuni de comerciu, nouă căi de exploatațiune ale avuțiilor pămîntului nostru, aducînd la noi capitalurile și mijloacele lor industriale, de care avem nevoie.

30 Guvernul măriei sale, aprețuind însemnătatea acestui scop, a însărcinat pe subsemnatul cu pregătirea lucrărilor atingătoare de împărtășirea noastră la zisa expozițiune. întîia sa datorie este dar d-a vesti îndată pe toți producătorii români, din orice ramură, artiști, industriali, comercianți, cultivatori, colectori și a-i invita ca să ia parte, fiecare în cercul 35 specialității sale, la această întîie prezentare a țării noastre în adunarea generală a popoarelor lumii.

Fiecare român, fiecare om ce-și cîștigă pînea în această țară prin munca sa, va simți fără îndoială dorința d-a contribui la podoaba Eomâniei în această ocaziune solemnă.

40 Nu trebuie însă a căta să ne împodobim cu pene străine care s-ar recunoaște curînd că nu sînt ale noastre și ne-ar procura numai umilire; ci trebuie să ne arătăm astfel cum sîntem în adevăr cu calitățile și defectele noastre, cu bogățiile și lipsurile noastre. Să n-avem pretențiunea de a rivaliza prin produsele noastre industriale cu niciuna din națiunile 45 civilizate; dar cel puțin să căutăm a trage bîgarea de seamă prin îmbilșugarea produselor noastre naturale și prin oarecare ramure de industrii,

sau vechi naționale sau din nou introduse, căci astfel vom dovedi puțin că am intrat și noi pe calea progresului.

Orice produse dar, cît de simple, își vor găsi un loc potrivit la expozițiunea română și vor contribui a prezenta starea în care se află astăzi țara noastră, sau poate chiar și a ne deschide pentru viitor căi mai bune către propășire.

Obiectele ce vor *i adunate la expozițiunea din Paris, se împart în zece grupe sau despărțiri de căpetenie, care la rîndul lor se subîmpart în nouăzeci și cinci de clase. Este cu neputință aci a prenumera toate felurile de obiecte, care încap în fiecare din aceste clase; vom da numai descrierea grupelor și claselor, spre a lua ori și cine o idee de locul ce produsele sale ar putea să ocupe. Poate că astfel se va deștepta la mulți dorința d-a lua parte la acest concurs, de care modestia și nedomirirea îi ține depărtați.

IV

Comisiunea instituită în anul trecut pentru a organiza partea noastră din Expozițiunea universală din Paris, trîmisase pe la toți domnii prefecti de județe liste tipărite, în care se cuprindeau toate produsele pămîntului și ale minii omenești, clasificate de către comisiunea imperiului din Paris, în mai multe despărțiri felurite, și-i invitase totodată a stăruia ca să se adune specimene sau probe din toate produsele ce se vor fi aflând în județul d-lor. Tot ce poate pe acest pămînt să cadă sub vederea omului, se afla înscris în acele liste, sau însemnat anume, sau cuprins sub numiri generale.

Cu toate acestea, atît comisiunea trecută cît și Ministerul de Instrucțiuni Publice au primit de la mai mulți domni prefecti de județe răspunsuri, în care se zicea sau :

1°, că nici unul din produsele însemnate în acele liste nu se află în județul administrat de d-lor; — sau

2°, că nici un obiect vrednic de a figura într-o expozițiune nu se poate găsi în județ; — sau

3°, că nimeni din județ nu voiește a lua parte la expozițiune, și a da probe de produsele sale.

Asupra unor asemenea răspunsuri, pe care subsemnatul le-a găsit în dosarele ministerului, el se crede dator a da oarecare deslușiri, care domiri pe fiecare asupra înțeleșului greșit ce s-a dat invitărilor făcute la fosta comisiune.

Mai-nainte de toate, socotim că cel dintîi din aceste răspunsuri n-a putut fi făcut decît de unele persoane, care nu-și dedese cîtuși de puțin osteneala de a citi lista ce li se trîmisese. în adevăr, cum poate zice omul, că în vreun județ oarecare al Eomâniei nu se află nici grîne, nici lemne, nici animale, nici plante, nici îmbrăcăminte, nici vase, nici plumb, nici unelte, în sfîrșit nimic de ceia ce iese din pămînt, sau se lucrează de mîna omului ? ISTu este prin putință ca d-nii prefecti, cari au dat asemenea

**răspunsuri sa fi citit lista ce li se expediase; ci este mai probabil că d-lor
auzmd ca este vorba de o expozițiune, și-au închipuit fdea S i t ă care
o împărtășesc încă cei mai mulți în țară la noi, că adică l T o ^ ^ t i w
nu se poate arăta decît lucruri cu totul neoW^iriCSăi, °Sffi!te
SrsfunaCă " ^ " 86 ^ de raritatea ^ * de St**

10 Aci trebuie să dăm oarecare deslușiri la cel de al doilea răspuns :
că adică în unele districte nu se află nimic vrednic de a figura la expozi-
țiune.

Sînt abia cîțiva ani de cînd țările cele mai civilizate ale lumii, An-
glia, Francia, Germania, Statele-Unite din America, au introdus la din-
sele obiceiul de a aduna, din vreme în vreme, la un loc, toate producți-
unile artelor, industriei sau ale naturei, ca să le pună în comparațiune.

15 Numele ce s-a dat acestor mari adunături periodice de produse felurite
ale unei țări sau ale mai multora, este titlul de *expozițiune* și folosul lor a
fost recunoscut a fi așa de mare, încît care de care din aceste țări civilizate
s-au întrecut a alcătui la dînsle expozițiuni mai adesea. Oare, dacă aceste
expozițiuni ar fi avut de scop numai a strînge la un loc curiozități vred-

20 nice să atragă mirarea oamenilor fără treabă, putem noi crede că acele
popoare, așa de înaintate în civilizațiune și așa pătrunse de interesele lor
morale și materiale, s-ar fi înjosit a răsiți atîtea bani și a pierde atîta timp
în alcătuirea de tîrguri (iarmaroace) de jucării? Oare putem noi crede că
șase milioane de oameni s-ar fi sculat din toate unghiurile lumii ca să
25 meargă la 1862, în Londra, spre a vedea curiozități sterpe ale naturei sau
născociri fără de folos practic.

Negreșit că expozițiunile, spre a fi dobîndit în așa scurt timp o
întindere așa de mare, trebuie să fi înfățișat mari foloase pentru dezvol-
tarea țărilor, pentru lățirea comerțului, pentru îmbunătățirea culturai
și industriilor, pentru înfrățirea și apropierea națiunilor una de alta. Cu
adevăr, prin expozițiuni s-au pus popoarele mai de aproape în față unul
cu altul. Fiecare din ele își arată în acele adunări generale, și avuțiile și
lipsurile sale; acolo se fac, cum am zice, tocmelele cele mai mari pentru
30 lățirea comerțului; acolo se vede cine ce are de dat și cine ce de luat,
astfel încît fiecare cîștigă, aflînd ce poate cere de la alte țări apropiate
sau depărtate, și ce le poate da în schimb.

Se învederează dar, că, la un asemenea tîrg, țara care își înțelege
bine interesul, trebuie să se înfățișeze cu toate produsele sale bune și
rele. Pe cele bune le vor prețui străinii și le vor cere, iar cele rele dimpo-
40 trivă, vor atrage și dînsle băgarea de seamă a străinilor, cari vor voi să
le îndrepteze, sau să le înlocuiască prin importațiunea de altele mai bune.

Să nu ne temem dar noi, românii, a ne arăta la o expozițiune uni-
versală, astfel precum sîntem. Dumnezeu și natura ne-au înzestrat cu
destule comori, pe care străinii vor fi fericiți a le destăinui spre folosul lor
și al nostru, cînd le vor cunoaște; grînele, lemnăriile, metalurile, vitele și
50 felurite alte produse ale Eomâniei, pe care noi pămîntenii abia le cunoaș-

tem, vor face ca țara noastră să nu fie trecută cu vederea la o expozițiune
universală. Speculanții cu idei și cunoștințe dezvoltate, vor pricepe înda-
cît folos se poate scoate din asemenea avuții, și întinsa lor căutare ne va
aduce bilșugul și civilizațiunea.

Apoi chiar mărturisirea dinaintea lumii a lipselor de care noi suf-
rim nu va fi spre paguba noastră; căci, cunoscînd ce ne lipsește, negoț
și industria străinilor ne vor veni în ajutor. Fiecare, văzînd cît de mu-
 poate lua de la noi, va fi gata a ne da tot atîta în schimb. Osebit de aceas-
 mulți industriali, aflînd bogățiile de produse naturale ce avem, vor sim-
 că exploatațiunea lor, chiar în țara noastră, va fi cu mult mai producă-
 toare; astfel industria se va întemeia în Eomânia și va căpăta un caracte-
 național. ȘTu vom mai avea trebuință să trecem granița cu produse
 noastre, de cîte ori vom voi să prefacem materiile naturale în obiecte
 fabricate, precum se întîmplă azi, spre exemplu, cu cea mai mare pa-
 din lîna turmelor ce pasc pe pămîntul românesc și care trece în Transi-
 vania grămădită în saci, spre a ni se întoarce sub formă de trîmbe
 postavuri și altele. Iată dar ce putem cîștiga arătînd la o mare expo-
 țiune universală chiar și lipsele noastre.

Trebuie să mai adaogem însă, că noi înșine nu știm destul a pre-
 cea ce avem în țară. De cîțiva ani un fel de vîrtej ne-a cuprins mințile
 care ne arată cu fețe aurite toate cîte ne vin din străinătate și ne fac
 desprețui tot ce este de la noi. Poate că, arătînd lumii străine mult puț
 cît țara și națiunea noastră produc, acea lume ne va deschide ochii asu-
 lucrurilor ce avem.

Adesea se întîmplă ca popoarele puțin civilizate, precum este
 nostru, să aibă obiecte și măiestrii păstrate din vechime sau aflate p
 încercări practice, care se recunosc apoi de folositoare de către națiun
 cele mai civilizate și se primesc de dînsle cu cea mai vie mulțumire. A
 menea și pentru lucrările ce dovedesc bunul gust, foarte des, artele c
 mai cultivate fac împrumuturi norocite de la măiestrii cîmpene și prin-
 tive. Spre a da cîteva exemple atingătoare de țara noastră, vom ar
 că, la noi, sînt secole de cînd țărani din munte întrebunțează cu mu
 înlesnire și folos, pentru măcinatul grînelor, morile cu roate așezate
 curmezișul (roate cu căușe sau făcaie), în vreme ce în străinătate asem
 mori (morile cu turbine) se cred a fi o invențiune cu totul nouă și cer fo
 mari cheltuieli. Negreșit că acestea sînt cu mult mai perfecționate d
 morile muntenilor români; dar nu este mai puțin adevărat că făca
 noastre țărănești sînt vechi și au un mare folos practic, putînd a se
 tocmi cu puțin cost și întrebunțînd cele mai mici păraie de apă.
 exemplu de altă natură, îl vom găsi în frumoasele țesături și cusături
 se fac pe albituri, pe haine (straie) și pe învelitori (velnițe, lăicere, sco
 și altele) de către țărancele noastre. Desemnele felurite și plăcuta îm-
 trișare de colori ale acestor lucrări femeiești, atrage în străinătate o
 băgare de seamă și nu ar fi de loc de mirare, ca noi, ducînd la Par
 bogată colecțiune de țesături și cusături din cele mai frumoase, să ve
 preste puțin acele desemnuri reproduse pe stofele și pe covoarele i
 din cele mai vestite fabrici ale Europei apusane. Asemenea exemple
 putea înșira îndestule.

Să nu zicem dar că n-avem ce duce la Expozițiunea universală. Eieșce județ al țării poate să contribuiască la acea expozițiune cu produsele sale felurite, fie naturale, fie lucrute de mînă omenească.

Trebuiește numai ca un ochi deprins și o mînă dibace să știe să aleagă din grămadă pe cele mai frumoase, mai bune și mai bine lucrute. Aceasta se cere astăzi de la comisiunile județene, de la consiliile comunale de orașe și de la domnii prefecți.

' Dupe deslușirile de mai sus, credem că cine va mai zice acum că, în vreun județ al țării nu sînt produse vrednice de a figura la Expozițiunea universală, acela va dovedi numai că n-a vrut sau nu știe să aleagă.

Să trecem acum la al treilea răspuns al unora din d-nii prefecți de județe, care, fără îndoială, are o greutate mult mai mare decît cele două dintîi : voim a vorbi despre refuzul locuitorilor județelor de a lua parte la expozițiune.

În alte țări, unde negoțul este mai răspîndit și industria mai dezvoltată, fiecă om a înțeles cît folos poate trage din ducerea produselor sale la expozițiune; producătorii se întrec care de care să capete un loc într-o mare expozițiune, căci toți știu că, dacă produsele lor vor dobîndi acolo laudă, printre produse de acelaș fel ale altora, negoțul lor se va întinde cumpărătorii se vor îmbulzi la dînșii, renumele dobîndit în expozițiune se va păstra și afară, și se va întinde poate preste mai multe țări. De aceea, de cîte ori se vestește vre-o expozițiune, producătorii din țările civilizate alegă îndată ca să dobîndească locuri pentru produsele lor, * astfel încît guvernele sînt silite a numi judecători sau juriuri, care să aleagă numai pe cele mai perfecte, nefiind nici un local de expozițiune destul de încăpător spre a cuprinde pe ale tuturor celor cari voiesc să expună într-însul.

La noi o astfel de concurență, o astfel de întrecere nu poate exista încă, de vreme ce industria se mărginește la puține produse, ce nu sînt de ajuns nici chiar pentru pămînteni, iar negoțul se ține mai ales cu mărfuri aduse în țară din străinătate sau cu cîteva articole de export, pe care neguțătorii străini le duc de la noi în alte țări. Dintr-acestea naște nepăsarea ce au pămîntenii noștri, producători de tot felul, despre expozițiune. Nimeni nu se gîndește că poate dobîndi, arătîndu-și produsele în Paris sau în Londra, un renume, care să-l facă a-și lăți negoțul pînă în țări depărtate. Nimeni nu zărește folosul practic ce el poate trage din împărtășirea sa la un așa mare concurs.

Și în adevăr, dacă vom lua pe fiecare producător în parte, spre a cerceta ce oșebit cîștig poate avea, trămîțîndu-și produsele sale la Expozițiunea universală, trebuie să mărturisim că va fi greu a socoti folosul ce vâ avea fiecare în parte. Mica întindere a producerii celor mai mulți dintre pămînteni, slabele daraveri ce face acum țara noastră în comerțul european, țin mai pe toți producătorii noștri înlăturați din negoțul lumii civilizate. Eomânii cumpără numai din străinătate; ei nu vînd pe acolo; ei nu-și dau osteneala a-și duce mărfurile aiure decît în țara lor. Mult puținul ce iese dintr-însa, tot prin mijlocirea unor neguțători străini iese;

folosul, ce ar putea scoate el înșiși din exportarea feluritelor producțiuni ale patriei lor, ei, din nepăsare, îl lasă pe seama unor străini cari, fără a introduce nici o industrie folositoare în Eomânia, fac pentru cîteva materii naturale, un simplu samsarlîc între micii producători români și mării comercianți europeni.

O bogată expozițiune a tuturor produselor Eomâniei înfățișată în Europa apusană, ar putea să aducă, în scurt timp, o schimbare simțitoare în această stare de lucruri. Industria străină, adimentă de bogățiile naturale ale Eomâniei, va veni să deschidă, chiar în sînul ei, un negoț nou, mai puternic, mai întins; atunci pămîntenii vor simți de îndată foloasele produse prin dezvoltarea industriei interioare, mai întîi fiindcă ei nu vor mai fi siliți a schimba banii lor pe produse din străinătate, și apoi fiindcă vor veni chiar străinii a le oferi bani, în schimb cu prisosul produselor țării. Astfel țara întreagă se va folosi de bogățiile sale, care stau azi neroditoare, și fiecare producător va avea partea sa la folos, prin întinderea ce va da producțiunii sale și prin bunele prețuri cu care ea i se va plăti.

Iată dar în ce chip se poate zice că nimenea nu va simți pagubă, contribuind la expozițiunea română care se pregătește pentru Paris. Oricine va da pentru aceasta, produse de ale sale, se poate socoti ca cum ar da țării cu împrumut, spre a arăta în străinătate și bogăția ei de unele și lipsa ei de altele; iar țara, ajungînd astfel a fi bine cunoscută de Europa civilizată, va căpăta prin aceasta o sporire și o îmbilșugare, prin care toți împrumutătorii ei vor fi plățiți și răsplățiți înzecit.

Este de trebuință ca aceste idei să pătrundă în mintea fiecărui român, căci numai astfel vor pricepe că participarea țării la Expozițiunea universală nu poate fi — precum cred și doresc cei mai mulți — o speculă a guvernului, pe care-l cred dator să cumpere de la toți producătorii produsele lor și să meargă cu ele să deschidă prăvălie de produse românești în expozițiunea de la Paris. Guvernul nu poate fi, în acest caz, decît un mijlocitor între națiunea română și civdizațiunea europeană. El și-a făcut datoria dobîndind românilor, pentru întîia dată, un loc oșebit în Expozițiunea universală de la Paris din 1867. El s-a însărcinat a face, în partea din palatul și din grădina expozițiunii, care au fost date românilor, toate clădirile și înfrumusețările trebuitoare, spre a pregăti produselor românești un locaș plăcut vederii și potrivit cu natura și gustul țării noastre; el face și mai mult decît orice alt guvern, transportînd pe socoteala sa toate produsele ce locuitorii români vor voi să expună și aducînd înapoi pe cele ce nu se vor vinde în Paris.

Eămîne acum, ca românii să facă și ei pentru folosul lor propriu, ce mai este de făcut, adică de a da probe numeroase și felurite de produsele lor cele mai bune.

V

Locul ce s-a destinat în Paris pentru această sărbătoare a comerțului și industriei, este o mare piață pătrată ca de 80 de pogoane, numită *Champ de Mars*, și întrebuintată pînă acum pentru manevre militare.

în mijlocul acestui loc, s-a înălțat pentru expozițiune o clădire lunguiață cu căpătîiele rotunjite, un mare palat oval, ale cărui temelii sînt de cărămidă și de piatră iar părății și acoperișul de lemn, de fier și de sticlă. Lungimea clădirii este de 245 stînjeni; lărgimea ei de 190 stînjeni. În centru se află o grădină de 83 de stînjeni lungă și 28 stînjeni lată; iar în lăuntru palatului sînt șapte galerii alăturate, care se destind în tot ocolul clădirii, formînd șapte săli circulare. Fiecare din aceste galerii este hotărîită pentru o osebîtă despărțire de produse, astfel:

Cea I-i este pentru Obiecte de artă (pictură, sculptură și arhitectură)

- 10 II-a „ „ Productele profesiunilor liberale,
- „ III-a „ „ Mobile
- „ IV-a „ „ Veșminte
- „ V-a „ „ Producte naturale lucrate și nelucrate,
- 15 „ VI-a „ „ Mașine și unelte de lucru
- „ VII-a „ „ Materii hrănitore, proaspete și conservate.

N-avem nimic mai însemnat a spune asupra celor cinci prime împărțiri; dar, în a șasea galerie, toate mașinile vor fi puse în lucrare cu abur^ cu apă, cu mîni omenești sau cu alte mijloace mecanice, astfel încît publicul va putea vedea, preumblîndu-se, în ce chip se face prin deosebite fabrici, tot felul de produse industriale. A șaptea galerie va fi compusă de un șir de bufeturi, cofetării și birturi, în care vizitatorii se vor putea odihni, ospătîndu-se și răcorîndu-se cu mîncările, băuturile și dulcețurile din toate părțile lumii.

Fiecare din țările, care au dobîndit dreptul de a figura în Expozițiunea universală de la 1867, are o parte de loc în fiecare din aceste sale-galerii, spre a-și expune acolo produsele lor de deosebite feluri. Locurile acordate Eomâniei se află pretutindeni în față cu acele ale Eomei. Sperăm că fiecare din compartimentele Eomâniei va avea să prezente obiecte interesante; astfel în despărțirea I-ea, osebît de tabelurile, planurile arhitectonice și poate chiar și sculpturile lucrate de artiștii din Eomânia, vom avea un model de un stînjen de mare, reprezentînd frumoasa noastră biserică de la Curtea de Argeș, săpată în lemn cu toate ornamentele ei bogate. În a II-a despărțire am putea să prezentăm colecțiunea completă a tipăririlor românești din timpii cei mai vechi și pînă astăzi; apoi încă vederi fotografice din toată Eomânia, obiecte de istorie naturală, ^adunate de prin muzee și de la particulari binevoitori. A III-a despărțire ne va arăta mai cu seamă o bogată colecțiune de țesături și de covoare, fabricate de țărani români, asemenea și o frumoasă adunare de obiecte bisericesti, lucrate cu măiestrie și lux, precum și mobile săpate și zugrăvite, conținînd argintării, cusături bogate și altele. În a IV-a despărțire vor figura frumoasele costume naționale, unele așezate în dulapuri cu sticlă, altele îmbrăcate pre mănecini, sau mari figure de ceară, reprezentînd bărbați, femei și copii în mărimea naturală. În a V-a despărțire va fi o mare parte din adevărata bogăție a țării noastre, adică: materiile minerale, sarea, păcura, lemnele din pădurele Eomâniei, plantele folositoare, pieile și blănille. Spre a împodobi această grupă cu ornamente interesante prin raritatea lor, s-au luat măsuri ca două busturi cioplite în bulgări de sare, să reprezente în mărimi colosale pe măriia sa domnitorul nostru Carol I și pe maiestatea sa împăratul francezilor, Napoleon al III-lea. În despărți-

rea a VI-a, lipsa ce avem, de mașine fabricate în țară, nu va putea fi îndeplinită decît prin unelte de plugărie, modeluri de mori felurite și de vase plutitoare, războaie (stative) de țesut. La a VII-a despărțire avuția noastră va fi foarte mare. Mai presus de toate vin grînele, (pînele); apoi vinurile și rachierile; în sfîrșit dulcețurile, brînzeturile și toate celelalte produse alimentare, ale țării.

Dintr-această rapide ochire asupra părții românești din Expozițiunea universală, poate orișicine a-și forma o idee, atît de priveliștea ce va înfățișa cele șapte compartimente ale expozițiunii române, cît și de dispozițiunile generale privitoare la așezarea din lăuntru a palatului expozițiunii.

Palatul însă nu conține în sine toate produsele ce sînt cerute pentru expozițiune. El este încunjurat de o grădină foarte întinsă, care și ea se află împărțită între deosebitele țări, ce au voit a expune. În adevăr, toate națiunile au în grădina sau parcul expozițiunii cîte un ocol unde pot așeza viețuitoarele și plantele, ce le vor fi adus din țările lor. Aci dar încap produsele din despărțirile VIII și IX.

În ocolul dat Eomâniei, este proiectul a se găti o frumoasă câmpă țărănească cu toate împrejmuirile ei, întocmită dupe cum poate fi ca unui sătean avut, dovedind bilșug de toate, grîne, (pîni) și merinde, trăsuri și unelte, vite și paseri, haine (straie) și așternuturi, în sfîrșit tot ce constituie cultura și industria țărănească din Eomânia.

Acest tabel mic și viețuitor al Eomâniei va oferi un interes foarte mare publicului expozițiunii, făcîndu-l să cunoască mai bine decît oricînd picturi și descrieri, viața, portul, obiceiurile și produsele Eomâniei.

București, 1866 și 1867.

CASA, VEȘMINTELE ȘI PETRECERILE ȚĂRANULUI ROMÂN.

(Nofe extrase din *Catalogul productelor Secțiunii Române*, |. Expositiunea Universală d/n 1867, la Paris.

CASA ȚĂRANULUI

La Roumanie étant un pays essentiellement agricole, le gouvernement a voulu surtout mettre en évidence, à l'exposition, cette partie de l'industrie nationale.

L'idée première était de construire sur l'emplacement réservé à la Roumanie, dans le parc de l'Exposition Universelle, une ferme qui aurait contenu les instruments que tout paysan possède et aurait par conséquent donné une idée exacte du degré qu'a atteint chez nous l'agriculture.

Plusieurs raisons ayant empêché la réalisation de ce projet, on s'est borné à exposer les plans de cette ferme, qui se compose d'une maison, d'un grenier, d'un magasin de maïs, d'un hangar pour abriter les bestiaux et pour mettre les instruments de labour et d'un poulailler.

Ces planches ne sont qu'une faible reproduction de la réalité; pourtant on pourra voir, en les examinant avec quelque attention, comment le paysan roumain, sans autre aide que ses bras, sans autres conseils que ceux de l'expérience, sans autres matériaux que ceux qu'il trouve sur les lieux mêmes, avec des instruments fort simples, parvient à faire des constructions qui correspondent parfaitement à toutes les exigences de son métier et remplissent les conditions prescrites par l'hygiène, tant pour les hommes que pour les bestiaux.

La maison (casa). — La charpente de la maison repose sur une fondation en pierre, briques, pilotis ou tout simplement sur des troncs d'arbres couchés horizontalement; les murs sont en briques, bois ou torchis, blanchis à la chaux.

¹ DI A. Odobescu, comisar general al expozițiunii române, în colaborațiune cu dl. P. S. Aurelian, comisar adiunct și membru al juriului internațional, au redactat și au tipărit în Paris, la 1868, un volum intitulat: *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue special des produits exposes dans la Section roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, en 1867, et d'une Notice sur l'histoire du travail dans ce pays* (Notice sur les Antiquités de la Roumanie). Prima parte a acestei opere este mai cu seamă datorită cercetărilor d-lui P. S. Aurelian, carele mai apoi a completat-o și a reprodus-o în cartea sa românească: *Țara noastră*. Notița despre Antichitățile României e scrisă de dl. Odobescu, precum și diferite alte note, răspândite în corpul *Catalogului*. Extragem aici trei din acelea, spre a le rețipări în textul lor francez; ele se referă: 1-a la Grupa VI, clasa 48: *Material și procederi pentru exploatațiunii rurale și silvice*; 2-a la Grupa X, clasa 92: *Specimine de costume poporane din diverse țări*; 3-a la Grupa II, clasa 10: *Instrumente de musică*.

Le toit, généralement en chaume ou en bois, dépasse les murailles des quatre cotes et laisse ainsi autour de la maison un espace couvert qui forme une sorte de galerie ou terrasse.

Le matériel dont on vient de parler varie suivant les localités et les moyens du constructeur.

Si l'on monte les quatre ou cinq marches qui conduisent à la terrasse (*prispa*), on entre de plein-pied dans la maison.

La maison se compose, la plupart du temps, de trois pièces, dont deux servent d'habitation, et la troisième, plus petite, sur le derrière, sert de garde-manger (*celar*). Dans le projet ci-joint on a dépassé ce nombre; en voici les raisons:

L'une des pièces représente une boutique d'épicier, telle qu'on en trouve dans les villages.

L'autre pièce était destinée à contenir deux métiers à tisser.

L'ameublement de toutes ces pièces est des plus simples: des lits en bois recouverts de nattes ou de tapis, produits de la manufacture nationale; des bancs le long des murs, des tables, des armoires, et dans la boutique, des casiers destinés à contenir les divers articles de débit. Les images religieuses ne manquent jamais d'orner les murs d'au moins une des chambres.

Le sol est simplement nivelé de l'argile mêlée de bouse de vache; une bande de couleur rouge ou noire règne souvent tout le long des murs, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur, à une hauteur de 30 centimètres environ.

Une cheminée de forme conique, placée au-dessus d'une espèce de rehaussement en briques, sert à la préparation des aliments et au chauffage. Souvent la fumée n'a d'autre issue qu'à l'extérieur qu'une simple ouverture dans le toit; alors elle se répand d'abord dans les combles, et elle sert à dessécher les viandes qu'on y suspend.

Le grenier (ambar). Le grenier est une construction en bois, de forme rectangulaire. La charpente repose sur un soubassement en pierre, briques, pilotis, ou troncs d'arbres, qui, comme on l'a déjà dit pour la maison, varie selon les localités; aux quatre angles s'élevaient de grosses pièces de bois verticales, sur lesquelles repose la charpente supérieure. Entre ces quatre pièces de bois, il s'en trouve d'autres moins fortes. L'intervalle est rempli par des planches; le sol est aussi formé de planches plus fortes placées sur des poutres horizontales. La toiture, dont la hauteur atteint en général celle du bâtiment, est en bois ou en chaume; d'ailleurs, n'existe pas de plafond qui forme galetas; à l'intérieur, une espèce de couloir sépare le grenier en deux.

De chaque côté, on trouve des casiers plus ou moins grands qui sont destinés aux diverses céréales. Aux poutres supérieures, on voit souvent pendre des peaux, des viandes et autres objets qu'on veut mettre hors de la portée de rats. D'ailleurs, il n'existe d'autre ouverture que la porte et l'espace, assez grand du reste, qui demeure libre entre les murs et la toiture.

Magasin de maïs (coșar). Une construction de forme bizarre et toute à fait caractéristique frappe tout d'abord la vue lorsqu'on entre dans le cour. C'est le magasin à maïs; sa forme et ses dimensions varient à l'

fini. Voici en quelques mots la description de celui que nous avons représenté.

Une sorte de carcasse repose sur des piliers en bois, à une hauteur quelconque. L'ouverture qui y est pratiquée permet d'introduire le maïs. Le maïs ayant essentiellement besoin de ventilation pour se dessécher et se conserver, aucune disposition ne serait plus avantageuse, l'air pouvant librement circuler par un treillage et par les fentes du plancher; à Pun des bouts, un treillage inférieur forme une espèce de chambre; c'est là que le fermier a ses instruments; pendant la mauvaise saison il y travaille. A côté de cette chambre et dans l'espace qui n'est abrité que par le plancher du magasin de maïs, on voit un chariot, un traîneau, une charrue (*şopru*); il n'existe pas non plus d'autre étable pour les bestiaux, lorsque le fermier n'en possède qu'un petit nombre (*grajdiu*).

Le bâtiment est couvert en bois ou en chaume. Chez les grands propriétaires, les magasins de maïs ont une autre forme. Le treillage, soutenu par de grosses poutres, repose sur un soubassement. On place toujours ces magasins parallèlement et à une distance de trois à quatre mètres, et il y a un toit commun pour deux.

L'espace compris entre les deux magasins est soigneusement nivelé et planchéié; une cloison s'élève verticalement des deux côtés, elle est adossée au treillage à une hauteur d'environ deux mètres, et forme ainsi un magasin. Aux deux extrémités, le toit débordé d'environ trois mètres, de telle sorte que le maïs peut être chargé par le mauvais temps; cet espace couvert sert aussi à abriter les batteurs de maïs.

Chez la plupart des paysans, le magasin de maïs se trouve réduit à sa plus simple expression; le treillage n'est soutenu que par de longues perches fichées en terre; quelques bottes de paille, étalées sur de légères pièces de bois et soutenues par des traverses, forment le toit.

Il n'existe aucune ouverture; le maïs est versé par la partie supérieure avant de poser le toit, qui n'est construit qu'après cette opération.

Le magasin a ainsi la forme évasée d'une corbeille; sa durée ne dépasse jamais une année.

Etable et poulailler (cotei). La forme et la construction de l'étable à pores ne diffère guère de celle du magasin de maïs que l'on vient de décrire en dernier lieu.

Une ouverture d'environ 60 centimètres de hauteur permet aux animaux de pénétrer à l'intérieur.

Les volailles se perchent sur les tringles et les traverses de combles. *Fontaine (fintînă, puț)*. On a cru nécessaire de joindre à ces pièces une fontaine, telle qu'on en voit dans les plaines de la Roumanie et de la Hongrie.

Un tronc d'arbre est planté verticalement dans le sol et à une certaine distance du puits. À la partie supérieure se trouve fixée une longue pièce de bois qui forme levier.

À l'extrémité supérieure de celle-ci se trouve fixé le seau, soit par une corde, soit par une chaîne, soit enfin par une suite de perches reliées entre elles par des boules en fer ou des pièces de bois.

À l'autre extrémité, on attache de grosses pièces de bois qui forment contre-poids.

Les parois du puits (*gMzduri*) sont en pierre ou en bois, suivant les localités.

II VEȘMINTELE ȚĂRANULUI

Les costumes du peuple roumain sont représentés, à l'Exposition Universelle, par un certain nombre de mannequins, qui portent les vêtements usités dans les divers districts et par plusieurs professions de Roumanie. En fait de costumes d'hommes, on y voit: un *mocan*, ou vicaire du diocèse de Bacău; un *plăieș*, ou chasseur des montagnes de Bacău; un *cosaș*, ou faucheur de la vallée de l'Olto; un *călugăr* ou moine du couvent de Kiamtzo; deux *surugii* ou postillons, tels qu'on les trouve principalement dans les environs d'Ardegeche et de Tergoviste; enfin, un *peșcar*, ou pêcheur des bords du Danube. Les mannequins des femmes représentent une vieille (*mătușa*) du district de Suciava; une fileuse de Roumanie; une glaneuse de Vlașca; une jeune fille de Oampolung, portant un baquet d'eau (*donița*) sur sa tête; une jeune fille de Turno-Severin, en costume de mariée; une religieuse du couvent de Passere et une femme bulgare de la colonie de la Bessarabie.

Il serait trop long de détailler ici chacun de ces costumes; nous voulons seulement décrire, aussi succinctement que possible, les caractères généraux et très variés des vêtements que porte le peuple roumain et qui se rattachent, d'un côté, aux costumes des peuples d'origine latine habitant le midi de l'Europe (Italie et Espagne), de l'autre, aux vêtements usités dans des pays plus septentrionaux, peuplés par les Slaves, les Madgyares, et même les Bretons. Par certains points aussi, ils se rapprochent des costumes purement orientaux.

L'habillement des femmes consiste en une longue chemise de toile qui, tombant jusqu'aux chevilles, sert en même temps de jupon. Selon que cette chemise est froncée ou large au col et aux poignets, elle porte le nom de *cămașă* ou de *iie*. Elle est en toile de lin, de chanvre ou de coton tissée par les paysannes elles-mêmes; mais souvent aussi le haut du corps est en gaze de soie (*borangic*). Des broderies de couleur, en soies noires, blanches, rouges ou jaunes, rehaussées de paillettes d'or ou d'argent, ornent la poitrine et les manches, quelquefois même les pans inférieurs du vêtement. C'est surtout dans la variété de ces broderies originales et dans l'harmonie des couleurs qui les composent, que consiste l'élégance des costumes féminins. Deux tabliers en étoffe de laine plus ou moins épaisse et tissée ou brodée avec des dessins similaires, retombent de la ceinture par devant et par derrière. Celui de derrière, qu'il soit froncé ou tendu, est toujours plus large: on l'appelle *vîlnic*, *cretință* ou *catrință*; l'autre est un carré oblong posé sans plis; il porte les noms de *șorț*, *foță*, *zeveț* ou *pestelcă*. La ceinture (*brîu*) qui rattache ces deux tabliers, est en laine, ordinairement rouge, et fait plusieurs fois le tour de la taille. Elle recouvre le plus souvent de nombreuses bandelettes tissées en lainette de couleurs variées et rehaussées de paillettes et de petites perles; ces espèces de bandelettes, qui sont portées par les deux sexes, forment

Costume românești expuse în secția României la Expoziția universală de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

des principaux ornements du costume de villageois; on les appelle *bete*, et les jeunes gens de la campagne s'en parent la taille et les genoux, en laissant flotter les bouts, chargés de perles.

Les jeunes filles portent la tête nue et les cheveux partagés en deux larges tresses qui tombent par derrière, attachées par de nombreux rubans (*panglice, cordele*); quelquefois elles mettent des fleurs naturelles ou artificielles dans les cheveux; des boucles d'oreilles et de nombreux colliers en sequins (*salbe*) et en perles (*mârgele*), ornent leur tête, leur cou et leurs bras. Les femmes mariées se cachent les cheveux sous de longs voiles en lin ou en gaze de soie blanche ou jaune (*marama, ștergare, cîrpe*), qu'elles ramènent de la façon la plus gracieuse, autour de la figure, en laissant flotter les bouts par devant et par derrière. Dans certaines localités, elles portent aussi, sous ce voile, des espèces de couronnes en étoffe ou en sequins (*conciu, cunună*), qui forment sur leur tête un édifice assez élevé. On met quelquefois aux jeunes mariées de lourdes coiffures en monnaies, mais le plus souvent, des écheveaux épars de fils d'or (*beteală*), qui remplacent le voile des pays occidentaux.

Que l'on ajoute à ces détails, des sandales (*opinci*) ou des souliers grossiers en cuir noir ou rouge, et quelquefois même des bas de coton ou de laine, et le costume d'été sera complet. Pour l'hiver, on se recouvre, selon les localités, de longs paletots ouates et sans manches, en étoffe de coton ou de laine (*zăbun*); de pardessus en laine, plus ou moins longs, avec des manches et des doublures en fourrure (*scurteică*); ou enfin des vêtements en peaux de mouton brodées, presque entièrement semblables à ceux que portent les hommes. La quenouille et le fuseau accompagnent presque toujours les villageoises, quand elles ne sont pas occupées aux travaux des champs ou à d'autres détails du ménage.

Les formes, les couleurs, et surtout les ornements brodés des diverses pièces des vêtements varient beaucoup, selon les différents districts et surtout selon les régions du pays; ainsi les différences sont notables entre les villages des bords du Danube et ceux des hauteurs des Oarpates; mais le caractère général de l'habillement et bien partout le même; c'est le costume d'un peuple méridional, amoureux des couleurs vives et brillantes, des draperies légères, d'un peuple qui se voit condamné à regret, pendant une partie de l'année, à des vêtements lourds et sombres.

Pour bien saisir l'originalité du costume des paysannes roumaines, on n'a qu'à le comparer à celui que portent les femmes des nations voisines, et, comme exemple, citons les femmes bulgares, avec leur robe de laine foncée, serrée à la taille, sans plis et sans manches, avec leur petit bonnet ou fez rouge sur la tête, et leur grande houppelande de drap; chez celles-ci les couleurs sont sombres, les broderies manquent, le gros drap remplace la toile et les tissus aux plis légers et aux ornements variés.

L'habillement des hommes présente, en Roumanie, des diversités beaucoup plus grandes encore que celui du beau sexe. Une description complète de tous les vêtements usités par les Roumains de diverses professions et dans diverses localités, serait un travail aussi long qu'oiseux; bornons-nous à une simple nomenclature.

Il ne sera pas difficile d'inventorier la toilette d'été du laboureur; elle se réduit à une chemise assez longue, qui retombe par-dessus un pan-

talon de toile, et qui serree à la taille par une large et longue ceinture en laine rouge; ajoutez des sandales en peau de boeuf brute (*opinci*) aux pieds, rattachees par des cordons en poil de chevre, croises sur les jambes, et un chapeau de feutre noir à larges bords, semblable au chapeau breton ou au sombrero espagnol, sur la tete. C'est dans ce costume, leger et primitif, que le paysan se livre aux travaux des champs et brave les chaleurs tropicales de la belle saison; mais, quand arrivent les mois rigoureux de l'hiver, il faut se garantir contre un froid qui atteint jusqu'à 30 degres. Le paysan change alors ses sandales pour de grandes bottes, enveloppe ses jambes, soit d'un pantalon etroit en flanelle blanche, qu'il recouvre quelquefois meme de jambieres (*poturi, turieci, ciorici*) brodees et ornementees, soit d'une ample culotte orientale qui se resserre au-dessous des genoux. La ceinture de laine est quelquefois remplacee par un large corset en cuir (*Tcimir*), boucle et recouvert de boutons et de pieces de metal; dans sa ceinture, il cache son couteau a fourreau de bois, sa bourse en baudruche, son briquet, sa pipe, son tabac en feuilles, enfin tout ce que les autres peuples ont l'habitude de mettre dans les poches et dans les goussets, absents dans les habits des Eoumains. Les vetements qui recouvrent le haut du corps sont confectionnes, soit en draps grossiers (*aba* ou *dimie*), blancs, noirs, verts fonces, bleus fonces, gris ou marrons, soit en peaux de mouton blanches ou noires; les uns et les autres sont brodes avec des laines et des soies de couleur, avec des ganses ou des lanieres de cuir colorees; on appelle les paletots en drap, qui prennent plus ou moins la taille, *ghebă, zeghe, sucman, dulamă*, etc.; ceux en peaux de mouton se disent generalement *cojoc*. On porte aussi des gilets sans manches, que l'on nomme *iles* et *pieptar*; enfin, les grands manteaux ou huppelandes, * qui enveloppent le corps comme dans un vaste sac, se font, soit en gros drap rouge (*ipinge, bundă*), soit en laine blanche, imitant à l'exterieur la toison des brebis (*sarică*). Ce sont surtout les bergers des montagnes qui portent la *sarica* et le grand capuchon de laine dit *glugă*; tandis que les postillons et les commerçants, qui voyagent souvent à cheval, sont toujours munis de leurs larges manteaux de drap rouge, quelquefois ornes de franges blanches ou vertes.

La coiffure d'hiver est le bonnet en fourrure de mouton (*căciulă*) blanche, grise ou noire. Ses formes different à l'infini, depuis la petite calotte en fin poil blanc frise, usitee sur les bords de l'Olto, jusqu'au gigantesque bonnet, dit *turcă*, que portent les montagnards, et qui imite et exagere la forme du bonnet phrygien. C'est la coiffure que l'on voit sur la tete des Daces dans les bas-reliefs de la colonne Trajane.

Le paysan roumain porte la chevelure ramenee en avânt et coupee droit sur le front, à la maniere des Bretons, tandis que par derriere ses cheveux pendent en longues mechés flottantes; il conserve toujours la moustache; mais il ne laisse pousser sa barbe qu'a l'âge ou il renonce entierement aux avantages de la jeunesse; dans les villages, les vieillards portent de belles chevelures et de longues barbes blanches. Ce sont principalement les Bulgares, mais, quelquefois aussi les habitants roumains des confins slaves, qui rasent leurs cheveux; sur les bords du Danube, la petite calotte rouge des Orientaux, le *fez*, remplace parfois, chez les hommes, le bonnet national en peau de mouton, *căciula*.

Autrefois, dans les villes, presque chaque Corporation d'industriels avait son costume traditionnel; la noblesse meme (les *boyards*) et les fonctionnaires portaient des vetements orientaux dont Pampleur disgracieuse excite l'hilarite de la generation actuelle; les commercants et les artisans avaient chacun leurs habits distinctifs. Aujourd'hui cet usage disparaît, et l'on adopte presque generalement le costume europeen; à peine si l'on trouve encore, chez les pecheurs, les bouchers, les tanneurs, et chez quelques autres corporations de grosses industries, un costume special en gros drap bleu foncé. Les barbiers, qui s'habillaient jadis d'une elegante tunique en fine etoffe de laine, à pans fronces, n'ont conserve de leurs usages anciens que certaines industries et aptitudes qui leur sont encore particulieres, comme la fabrication des filets de peche, l'eleve des sangsues et des rossignols, et le talent de jouer de la guitare. Les pretres et les moines se distinguent encore par leur costume flottant en etoffes noires ou brunes fonces; ils portent les cheveux et la barbe longues; leurs bonnets en feutre sont des chapeaux europeens auxquels il manque les bords, et qu'ils recouvrent, pendant les cēremonies de l'office, avec de grands voiles en gaze noire. L'habillement des religieuses est à peu pres le meme que celui des moines, avec la difference que celles-ci cachent leurs cheveux sous une petite toque voilee. Enfin, parmi les originalites costumieres de la Eoumanie, il faut citer les juifs avec de longs cheveux en tire-bouchon, ainsi que leur barbe, coiffes d'une espece de bonnet de grenadier en fourrure, et couverts de longues soutanes noires serrées sur le corps. Les femmes juives portent les costumes qu'elles ont dans tout l'Orient.

Qu'on ajoute aux divers habillements indigenes que nous venons d'esquisser, ceux des etrangers de toutes races, Albanais, Madgyares, Grecs, Eusses, Bulgares, Turcs, Europeens de l'Occident etc. et l'on pourra à peine se faire une idee de la diversite de costumes que l'on a l'occasion de voir, meles ensemble, dans les rues des villes de la Eoumanie.

PETRECERILE ȚĂRANULUI

Les instruments de musique qu'emploie le peuple roumain peuvent se grouper en trois classes : les instruments à cordes, à vent et à percussion. Parmi les premiers, nous trouvons le violon (*vioară, lăută* ou *diblă*) et la *cobza* ou mandoline à trois cordes, que l'on pince avec une plume d'oie; dans les instruments à vent, on trouve la cornemuse (*cimpoi*), qui est l'instrument de predilection des Bulgares etablis en Eoumanie; le *bucium*, grand cor en bois de merisier, servant à rappeler les troupeaux dans la montagne; le *fluier*, espece de flute ou de flageolet à tons aigus; le *caval*, hautbois à notes voilees et bourdonnantes, et la *tilinga* ou fifre : ces instruments sont principalement employes par les bergers de la montagne, qui egayent par la musique leurs longs loisirs; enfin, la flute de Pan, dite en roumain *naiu* ou *muscal*. L'instrument à percussion que l'on trouve dans les orchestres des populations juives, et chez les tziganes errants qui font danser les ours dans les villages, c'est le tambour de la

basque dit *daira*. On peut ajouter à ces instruments populaires, les guimbardes (*ărîng*) dont s'amuse les enfants. Les gens du peuple savent aussi tirer des son aigus tout particuliers en chantant avec une feuille verte entre les lèvres; c'est ce qu'on appelle *cîntare din frunză*.

L'orchestre habituel des fêtes roumaines, tant à la ville qu'à la campagne, est composé de plusieurs musiciens, tous de race tzigane; chez ceux-ci la profession de *lăutar* ou musicien se perpétue de génération en génération; une bande de *lăutari* est formée au moins de trois exécutants; le premier tient le violon et exécute la mélodie; le joueur de *cobza* l'accompagne et marque le rythme sur les cordes de son instrument, en chantant les paroles, si c'est une mélodie avec chant; le troisième musicien tient la flûte de Pan, moyennant laquelle il ajoute à l'air exécuté des fioritures plus ou moins stridentes.

Chaque auberge de Roumanie a sa bande de *lăutari*, qui égaye de ses chants et de ses airs de danse les loisirs des dimanches et des jours de fête; les villageois s'y réunissent pour voir danser la jeunesse et pour écouter les chansons plus ou moins passionnées ou grivoises des artistes tziganes.

Les danses du peuple roumain sont très nombreuses et les mélodies qui servent à les accompagner le sont encore davantage, car chaque jour les *lăutari* en imaginent de nouvelles sur les rythmes connus. La danse fondamentale est la *hora*; c'est une ronde où les danseurs, en nombre indéterminé et sans distinction de place, se tiennent par la main et tournent gravement en faisant quelques pas en avant et d'autres en arrière; c'est la une danse calme et posée, à laquelle tous les sexes et tous les âges prennent part; mais à côté de la *hora*, il y a une infinité d'autres danses plus vives, et chacune a son nom spécial, sa musique propre et son caractère chorégraphique plus ou moins animé; presque toutes se dansent en rond ou en demi-cercle, les danseurs se tenant par la main ou par la ceinture; il y en a, comme la *chindia* et la *zoralia*, où les petits pas des danseuses se pressent avec une grâce indescriptible; d'autres, comme *ca la ușa cortului* (à la porte de la tente), *d'a brîu* (par la ceinture), *biru greu* (la corvée est dure), etc., où les danseurs treignent avec des gesticulations d'une énergie toute virile; d'autres enfin où l'on frappe la terre en cadence comme pour bien exprimer le sens symbolique de la danse, qui s'appelle du nom pittoresque *cum se bate Dunărea* (comment le Danube se balance).

Parmi les danses populaires qui se distinguent le plus par leur grâce et leur originalité, nous citerons encore la danse des montagnards, la *mocăncuța*, que l'on danse à deux, homme et femme, se tenant par la main et exécutant des pas et des poses qui se rapprochent de la tarantelle italienne. Enfin, il faut noter surtout la danse de *Călușari*. Chaque printemps, au mois d'avril, il se forme dans plusieurs villages, des bandes de sept, neuf ou onze jeunes gens qui revêtissent leurs plus beaux habits, et tout ornés de rubans et de mouchoirs rouges, s'en vont pendant quarante jours exécuter, dans des localités lointaines, une danse d'un caractère étrange; l'un d'eux porte un drapeau et mène la bande (*primicer*); un autre fait vœu de ne pas proférer un seul mot pendant toute la durée de l'excursion: c'est le muet de la troupe (*mutu*). La danse

des *Călușari* a un caractère viril et héroïque très remarquable; les danseurs font avec leurs bâtons des simulacres de combats et exécutent des sauts extraordinaires en poussant des cris de convention. Le savant Samuel Klain, de Transylvanie, a cru voir dans cet usage populaire la persistance des fêtes vernales des prêtres saliens à Eome, dont un collègue portait le nom de Sălii Collini (Colii Sălii, Călușari?).

Après avoir parlé des danses, nous ajouterons quelques mots sur les chants du peuple roumain. M. Basile Alecsandri, un des littérateurs les plus distingués de la Roumanie a recueilli avec soin et publié, en deux éditions, un grand nombre de ces chants; son exemple a été suivi, parmi les Roumains de la Transylvanie, par M. Marienescu et par d'autres.

Ces recueils de poésies populaires de la Roumanie présentent des pièces de différente nature, que l'on a désignées sous les noms de: *cîntice bătrînești*, *doine*, *hore*, *colinde* et *ziceri* ou *ghicitori*.

Les *cîntice bătrînești* sont des ballades ou petits poèmes rappelant des faits héroïques et se rattachant, soit aux anciens princes, boyards ou héros du pays, soit à cette classe de brigands patriotes, nommés *haiduci* qui, pareils aux *outlaws* d'Ecosse, ont combattu dans les bois et les montagnes contre le joug des princes phanariotes, imposés pendant le dernier siècle aux Principautés Roumaines par la Turquie. Elles sont toujours composées en petits vers de sept pieds, rimant d'une façon plus ou moins arbitraire, mais elles contiennent autant de charme poétique que les plus belles ballades populaires des autres nations.

Les *doine* ou *cîntece de dor* sont les chants d'amour très passionnés dont les paroles se chantent sur des mélodies langoureuses. Presque toujours elles ont pour introduction un vers qui rappelle, en guise d'invocation, une feuille de plante; c'est ainsi qu'une poésie dont les paroles sont amoureuses commencera par *frunză verde rosmarin!* (feuille verte de romarin!), parce que cette feuille est beaucoup portée par les jeunes filles de la campagne; elle commencera par *frunză verde, lemn uscat!* (feuille verte, bois sec!), si le sens de la poésie est triste, et ainsi de suite.

Les *hore*, qui se chantent sur des airs de danse plus allégres, sont des chansons de joie pronant la boisson, les plaisirs faciles, et tombant très souvent dans des obscénités incroyables chez un peuple dont les mœurs ne sont pas du tout dépravées. C'est sous un abri de feuillage (*umbrar*) construit tous les six devant les cabarets des villages, que les *lăutari țigani*, et principalement le *cobzar* ou joueur de mandoline, chantent le dimanche aux paysans attablés devant un cruchon (*oală*) de vin nouveau, ces bouffonneries qui excitent l'hilarité de l'auditoire plus ou moins excité par la boisson, pendant que les jeunes gens dansent en rond dans la cour.

Les *colinde* ont surtout un caractère religieux; ce sont des Noël que les jeunes villageois, réunis en bandes, chantent pendant les fêtes de la Nativité, du jour de l'An et de Pâques, en allant féliciter dans sa maison chacune des familles du village; aussi sont-elles intitulées *Creche, les Bois* et *VEcole*, les *Blanches fleurs d'Orient*, *Place au paradis*, etc., ou bien la *Charrue*, le *Bichard*, le *Cheval du fiancé*, etc. Les refrains

de ces chansons ont, dans leur langue et dans les images qu'ils rappellent, un caractère particulier d'archaïsme.

Enfin les *zicători* ou *ghicitori* sont des petites énigmes en deux ou trois vers, que l'on se donne à deviner dans les jeux du foyer.

- 5 M. Basile Alecsandri dit, dans la préface de son recueil, les mots suivants: „Tresors innappréciables de sentiments profonds, d'idées élevées, de données historiques, de croyances superstitieuses, de traditions anciennes et surtout de beautés poétiques pleines d'une originalité qu'on trouve rarement dans les littératures étrangères, nos poésies populaires
10 constituent un bien national digne d'être mis en lumière comme un titre de gloire pour la nation roumaine... Toutes ces poésies, sans date et sans nom d'auteur, sont enfouies depuis des siècles, comme des pierres précieuses, dans le sein du peuple roumain. Cependant elles sont exposées à se perdre, et c'est un devoir sacré que je me suis imposé que
15 de les rechercher et de les mettre à l'abri des atteintes du temps et de l'oubli ...

„Aide par plusieurs personnes, et surtout par M. A. Eusso, j'ai recueilli, pendant plusieurs excursions dans les montagnes et dans les champs fleuris de notre patrie, une grande partie de ces poésies populaires, et après en avoir achevé la mise en ordre, je les dédie à mon pays comme un trésor qui lui appartient”.

Paris, 1867.

CASA ȚĂRANULUI

25 România fiind mai cu seamă o țară agricolă, guvernul a dorit, în mod special, să pună în evidență, la expoziție, această parte a industriei naționale.

Primul gând fusese de a se construi pe locul rezervat României, în parcul Expoziției universale, o gospodărie care ar fi conținut instrumentele pe care orice țăran le are, și ar fi dat prin urmare o idee exactă despre gradul pe care l-a atins agricultura la noi.

- 30 Mai multe motive împiedicând realizarea acestui proiect, ne-am mulțumit să expunem planurile acestei gospodării, care se compune dintr-o casă, dintr-un hambar, dintr-un coșar de porumb, dintr-un grajd pentru adăpostitul vitelor și pentru păstratul instrumentelor de lucru pe pământ și dintr-un coteț.

Această scîndurarie nu este decît o slabă reproducere a realității, totuși, examinîndu-le
35 cu atenție, se va putea vedea cum țăranul român, fără alt ajutor decît brațele sale, fără alte materiale decît numai cele aflate în jurul său, cu instrumente foarte simple, izbuteste să facă construcții care corespund întocmai tuturor cerințelor meseriei sale și îndeplinesc condițiile prescrise de igienă, atît pentru oameni, cît și pentru animale.

40 Casa. — Șarpanta casei se sprijină pe o temelie de piatră, de cărămizi, de țăruiși sau de-a dreptul pe trunchiuri de arbori culcați orizontal, zidurile sînt din cărămidă, lemn sau vâlătuci, văruiți.

Acoperișul, în general din paie sau lemne, depășește zidurile de patru părți și lasă astfel în jurul casei un spațiu acoperit, care formează un fel de galerie sau *prispă*.

Materialele despre care s-a vorbit variază după localități și mijloacele constructorului.

Dacă urci cele patru sau cinci trepte, care conduc la prispă intri de-a dreptul în casă.

Casa se compune, de cele mai multe ori, din trei piese dintre care două servesc de lo-

cuință și a treia, mai mică, în spate, servește de cămară (*celar*). În proiectul alăturat acest număr a fost depășit; iată cauzele:

Una dintre piese reprezintă o dughiană de băcan, așa cum se găsește în sate.

Cealaltă piesă era destinată să conțină două războaie de țesut.

Mobilierul tuturor acestor piese este dintre cele mai simple: paturi de lemn, acoperiș cu rogojini sau cu covoare, produse ale manufacturii naționale; lavițe de-a lungul zidurilor mese, dulapuri, și în dughiană: compartimente destinate să conțină diversele articole de vânzare. Icoanele nu lipsesc nici odată pentru a împodobi zidurile cel puțin ale unei camere.

Podeaua este numai din lut amestecat cu baligă de vacă și nivelată; o bandă de culoare roșie sau neagră se întinde mai întotdeauna de-a lungul zidurilor, atît la interior cît și la exterior, la o înălțime de aproape 30 de centimetri.

O vatră de formă conică, așezată deasupra unei podele de cărămizi, servește pentru prepararea alimentelor și încălzire. De cele mai multe ori fumul nu are altă ieșire în afară decît prin o simplă deschidere în acoperiș, atunci el se risipește mai întîi în pod, unde servește la uscarea cărnurilor care sînt spînzurate acolo.

Hambarul. Hambarul este o construcție de lemn de formă dreptunghiulară. Șarpanta se sprijină pe o temelie de piatră, de cărămizi, de țăruiși sau de trunchiuri de arbori, ca și așa cum s-a mai spus pentru casă, variază după localități; în cele patru unghiuri se ridică stâlpi groși de lemn verticali, pe care se sprijină șarpanta superioară. Între aceste patru piese de lemn se mai găsește altele mai puțin zdravene. Intervalul este împlinit cu scînduri; podeaua este de asemenea formată din scînduri mai tari, așezate pe grinzi orizontale. Acoperișul, a cărei înălțime ajunge în general pe aceea a clădirii, este din lemn sau din paie; de altfel nu există un plafon care să formeze pod; la interior, un fel de culoar desparte hambarul în două.

În fiecare parte, se găsește compartimente mai mult sau mai puțin mari, care sînt destinate diverselor cereale. Pe grinzile superioare, se văd adesea suspendate piei, cărnuri și alte obiecte pe care doresc să le ferească de șoareci. De altfel nu există altă deschidere decît la ușa și spațiul, destul de mare totuși, care rămîne liber între ziduri și acoperiș.

Magazie de porumb- (coșar). O construcție de formă bizară și cu totul caracteristică este izbește de îndată privirea cînd intri în curte. Este magazia de porumb; forma și dimensiunile ei variază la infinit. Iată în cîteva cuvinte descrierea aceluia pe care l-am reprezentat.

Un fel de carcasă se sprijină pe stâlpi de lemn, la o înălțime oarecare. Deschiderea făcută acolo permite introducerea porumbului. Porumbul avînd absolută nevoie de ventilație pentru a se usca și a se păstra, nici o altă dispoziție n-ar putea fi mai avantajoasă, aierul putînd circula liber printre împletitura de nuiele și prin crăpăturile podelei; la unul din capete împletitura de nuiele inferioară formează un fel de cameră, acolo își ține gospodarul instrumentele sale și tot acolo lucrează pe timp de vreme rea.

Alături de această cameră și în spațiul care nu este adăpostit decît prin scîndurile hambarului de porumb, se vede o căruță, o sanie, un plug (*șopru*); nu există alt grajd pentru animale atunci cînd gospodarul nu posedă decît un număr mic (*grajd*).

Clădirea este acoperită cu lemn, sau cu paie. La marii proprietari, magaziile de porumb au o altă formă. Împletiturile de nuiele susținute de grinzi groase, se sprijină pe o temelie. Aceste magazii sînt situate întotdeauna paralel și la o distanță de trei pînă la patru metri de casă este un acoperiș comun pentru cîte două.

Spațiul cuprins între cele două magazii este nivelat cu grijă și podit cu scînduri. Peretele subțire se ridică vertical din două părți, el este sprijinit de împletiturile de nuiele

înălțime de aproape doi metri și formează astfel magazie. La cele două extremități, acoperișul depășește cu aproape trei metri, astfel încît porumbul poate să fie descărcat pe vremea ploii. Acest spațiu acoperit servește de asemenea pentru a adăposti pe cei care bat porumbul.

La cei mai mulți țărani, magazia de porumb se găsește redusă la cea mai simplă expresie a sa; împletitura de nuiete nu este susținută decât de prăjini înfipte în pământ; mai multe brațe de paie întinse pe bucăți ușoare de lemn și susținute de traverse, formează acoperișul.

5 Nu există nici o deschidere, porumbul este vărsat prin partea superioară înaintea de a se pune acoperișul, care nu este construit decât după această operație.

Magazia are astfel forma evazată a unui coș; durata sa nu depășește nici odată un an.

Cocină și coteț. Forma și construcția cocinei de porci nu se deosebește deloc de magazia de porumb care a fost descrisă mai sus.

10 O deschidere de aproape 60 de centimetri înălțime permite animalelor să pătrundă în interior.

Păsările se cocoată pe împletiturile de nuiete și pe culmile din vîrf.

Fîntînă (pu). S-a socotit necesar de a se adăuga la aceste piese o fîntînă, așa cum se vede pe cîmpiile României și Ungariei.

15 Un trunchi de arbore este plantat vertical în pământ și la o oarecare distanță de puț. La partea superioară se găsește fixată o bucată de lemn care formează o pîrghie.

La extremitatea superioară a acesteia se găsește fixată găleata, fie printr-o funie, fie printr-un lanț, sau în sfîrșit printr-o serie de prăjini legate între ele.

La cealaltă extremitate se atîrnă bucăți mari de lemn care formează greutatea.

20 *Ghizdurile* sînt de piatră sau din lemn, după localități.

VEȘMINTELE ȚĂRANULUI

» Costumele poporului român sînt reprezentate la Expoziția universală, printr-un număr de manechine, care poartă veșmintele folosite în diverse districte și de către mai multe profesii din România. Ca costume bărbătești se văd aici: un *mocan*, sau bătrîn păstor din Carpați, un *plăies*, sau vîntor din munți din Bacău, un *cosaș* din valea Oltului, un *călugăr* de la mănăstirea Neamț doi *surugii*, așa cum se găsesc mai cu seamă în împrejurimile Argeșului și Tîrgoviștei, în sfîrșit, un *pescar* după marginea Dunării. Manechinele de femei reprezintă o bătrînă (*mătușă*) din districtul Suceava, o torcătoare din Romanați, o secerătoare din Vlașca, o tînără fată din Cîmpulung purtînd o *doniță* de apă pe cap, o tînără fată de la Turnu Severin în costum de mireasă, o călugăriță de la mănăstirea Pasărea și o femeie bulgăroaică din coloniile din Basarabia.

Ar fi prea lung să detaliăm aici fiecare din aceste costume, vrem numai să descriem, cît de pe scurt posibil, caracterele generale și foarte variate ale veșmintelor pe care le poartă 35 poporul român, și care se apropie pe de o parte de costumele popoarelor de origine latină care locuiesc în sudul Europei (Italia și Spania) și pe de alta de veșmintele folosite în țări mai nordice, populate de slavi, de maghiari și chiar de bretoni. De asemenea prin unele, ele se apropie de costumele pur orientale.

îmbrăcămintea femeilor consistă dintr-o lungă cămașă de pînză, care, ajungînd pînă 40 la glezne, servește în același timp de fustă. După cum această cămașă este încrețită sau largă la guler și la manșete, ea poartă numele de *cămașă* sau de *iee*. Ea este din pînză de in, de cîneapă sau de bumbac, țesută chiar de țărânci; dar adesea partea de sus a corpului este din voal de mătase (*borangic*). Broderiile colorate în mătase neagră, albă, roșie sau galbenă înfrumusețate cu fluturi de aur și de argint, împodobesc pieptul și mînecele cîteodată chiar 45 poalele îmbrăcămintei. Eleganța costumului feminin stă tocmai în varietatea broderiilor ori-

ginale și în armonia culorilor care le compun. Două șorțuri de stofă de lînă mai mult sau mai puțin groase și țesute sau brodate cu desene similare, atîrnă din brîu, în față și în spate. Cel din spate, fie că este încrețit, fie că este întins, este întotdeauna mai larg: este numit *vîlnic*, *cretință* sau *catrință*: celălalt este un pătrat oblong pus fără pliuri; el poartă numele de *șorț*, *foță*, *zvelcă* sau *pestelcă*. *Brîul*, care unește aceste două șorțuri, este din lînă, de obicei roșu, și se înfășoară de mai multe ori în jurul taliei. Deseori este acoperit cu numeroase țesături de țesături din lînă, de culori variate și împodobite cu fluturi și cu mici mărgelile. Aceste țesături, care sînt purtate de ambele sexe, formează unul din principalele ornamente ale costumului țărănesc, se numesc *bete* și tinerii de la țară își îmbodobesc talia și genunchi, lăsînd să atîrne capetele încărcate de mărgelile.

Fetele tinere umblă cu capul gol și cu părul împărțit în două cozi groase, care le cad în spate, legate cu numeroase *panglici* sau *cordele*; cîteodată ele pun flori naturale sau artificiale în păr; cercei și numeroase șiruri de galbeni (*salbe*) și de *mărgelile*, le împodobesc capul și gîtul și brațele. Femeile măritate își ascund părul sub lungi văluri de in, de voal sau de mătase albă sau galbenă (*maramă*, *ștergare*, *cîrpe*), pe care le aduc într-un fel foarte grațios în jurul figurei, lăsînd să atîrne capetele în față și în spate. În unele localități, ele poartă de asemenea sub acest văl, un fel de coroane de stofă sau din galbeni (*conci*, *cunună*), care formează deasupra capetelor un edificiu destul de înalt. Cîteodată se pun mireselor coafuri grele din moșneag dar de cele mai multe ori șuvițe de fire de aur (*beteală*), care înlocuiesc voalurile din țările occidentale.

Dacă la aceste detalii se adaugă sandalele (*opinci*), sau pantofii grosolani din piele neagră sau roșie, și cîteodată chiar ciorapii de bumbac sau de lînă, costumul va fi complet. Pentru ia se acoperă, după localități, cu lungi paltoane vătuite și fără mînece, de stofă, de bumbac sau de lînă (*zăbun*), cu pardesiuri de lînă, mai mult sau mai puțin lungi, cu mînece și cu dușuri de blană (*scurteică*) și în sfîrșit cu veșminte în piele de berbec brodate, mai pe de-a întregul asemănătoare cu acelea pe care le poartă bărbații. Furca și fusul însoțesc aproape întotdeauna pe țărânci, cînd nu sînt ocupate cu munca de la cîmp și cu alte măruntisuri gospodărești.

Formele, culorile și mai cu seamă ornamentele brodate pe diferitele piese ale veșmintelor variază mult după diferitele județe și mai cu seamă după regiunile țării; astfel diferitele sînt simțitoare între satele de pe malul Dunării și acelea de pe înălțimile Carpaților, dar caracterul general al îmbrăcăminții este același peste tot; este costumul unui popor meridional, îndrăgostit de culori vii și strălucitoare, de îmbrăcămintă ușoară, al unui popor care se simte condamnat cu părere de rău la veșminte grele și mohorîte, în timpul unei lungi părți a anului.

Pentru a înțelege bine originalitatea costumului țărâncilor române, nu avem decât să-l comparăm cu acela pe care îl poartă femeile națiunilor vecine și ca exemplu, să cităm femeile bulgare, cu rochiile lor de lînă mohorîte, strînse în talie, fără pliuri și fără mînece cu mici fesuri roșii pe cap și cu marile lor pelerine de postav, la acestea culorile sînt întunecate, deriile lipsesc, postavul gros înlocuiește pînză și țesăturile cu pliuri ușoare și cu ornamente variate.

îmbrăcămintea bărbaților prezintă, în România, varietăți încă și mai mari decât cea a sexului frumos. O descriere completă a tuturor veșmintelor folosite de românii cu diferite profesii și în diverse localități ar fi un lucru pe cît de lung, pe atît de îndrăzneț; mărginim la o simplă numire a lor.

Nu va fi prea greu să înșirăm îmbrăcămintea de vară a lucrătorului, ea se reduce la o cămașă suficient de lungă, care cade pe deasupra unui pantalon de pînză și care se strînge în talie printr-o lungă și lată cingătoare de lînă roșie; adăugați în picioare sandale din piele sau bou brută (*opinci*) legate cu nojițe din păr de capră, încrucișate peste pulpe și pe cap o pălărie din fetru negru, cu boruri largi, asemănătoare cu pălăria bretonă sau cu *sobrero* spaniol, acest costum ușor și primitiv, țăranul se dedă lucrărilor cîmpului și înfruntă căldurile tropicale ale sezonului frumos. Dar cînd sosesc lunile aspre ale iernii, trebuie să se asigure împotriva

unui frig care atinge pînă la 30 de grade. Țăranul schimbă atunci sandalele cu cisme mari, își învește picioarele, fie într-un pantalon strimt de flanelă albă, pe care îl acoperă cîteodată chiar cu jambiere (*poturi, turieci, doricci*) brodate și ornate, fie cu un larg pantalon oriental care se strînge sub genunchi. Gingătoarea de lînă este cîteodată înlocuită cu o largă centură din piele (*chimir*), încetărămată și acoperită cu nasturi și cu piese de metal, în centură el își ascunde cuțitul cu teacă de lemn, punga de burduf, bricheta, pipa, tutunul în foi, în sfîrșit tot ceea ce ce-lalalte popoare au obiceiul să pună în buzunare și în buzunărașe, care lipsesc în îmbrăcămintea românilor. Veșmintele care acoperă partea de sus a corpului sînt confecționate, fie din postav grosolan (*aba sau dimie*), alb, negru, verde închis, albastru închis, gri sau maron, fie din piei de berbec albe sau negre, și unele și altele sînt brodate cu lînuri și mătăsuri colorate, cu șireturi și fișii de piele colorate; paltoanele de postav, care acoperă mai mult sau mai puțin talia, se numesc, *ghebă, zeghe, sucman, dulamă*, etc), cele din piele de berbec se numesc în general *cojoc*. Se poartă de asemenea jiletci fără mîneci, care se numesc *ilec* și *pieptar*; în sfîrșit marile haine sau pelerine, care acoperă corpul ca un mare sac, se fac fie din postav gros roșu (*ipingea, bundă*), fie din lînă albă, imitînd la exterior blana de oaie (*sarică*). Mai ales păstorii de la munte poartă *sarica* și marele capișon de lînă numit *glugă*; în timp ce vizitii și negustorii, care călătoresc adesea călare, sînt întotdeauna prevăzuți cu largi haine de postav roșu, cîteodată împodobite cu ciucuri albi sau verzi.

Coafura pentru iarnă este *căciula* de blană de berbec albă, gri sau neagră. Formele diferă la infinit, de la calota mică din blană fină buclată, folosită pe malurile Oltului, pînă la imensa căciulă, zisă *țurcană*, pe care o poartă muntenii și care imită și exagerează bonetul frigian. Este coafura care se vede pe capul dacilor în basoreliefurile columnii lui Traian.

Țăranul român poartă părul adus în față și tăiat drept pe frunte, în felul bretonilor, în timp ce la spate părul atîrnă în plete libere; ei păstrează mustața, dar nu lasă să le crească barba decît la vîrsta la care renunță cu totul la avantajele tinereții; la sate bătrînii poartă plete frumoase și lungi bîrbi albe. Numai bulgarii, dar cîteodată și locuitorii români din regiunile slave își rad părul; pe malurile Dunării calota mică a orientalilor, *jesul* înlocuiește uneori la bărbați, boneta națională din piele de oaie, *căciula*.

Altădată, în orașe, aproape fiecare corporație industrială își avea costumul tradițional; chiar nobilii (*boierii*) și funcționarii purtau veșminte orientale a căror lărgime disgrațioasă produce rîsul generației actuale; comercianții și artizanii aveau fiecare îmbrăcămintea lor distinctivă. Astăzi acest obicei dispare și se adoptă aproape în general costumul european; abia dacă se mai găsește încă la pescari, la măcelari, la tîbăcari și la alte cîteva corporații ale marilor industri, un costum special din postav gros, albastru închis. Bîrbierii care se îmbrăcau altădată cu o elegantă tunică din stofă fină de lînă, cu poalele încrețite, n-au păstrat din vechile lor obiceiuri decît unele industrii și aptitudini care le sînt încă proprii ca; fabricarea plaselor de pește, creșterea lipitorilor și a privighetorilor și talentul de a cînta la chitară. Preoții și călugării se deosebesc încă prin costumul lor larg de stofă neagră sau maron închis, ei poartă părul și barba lungi, bonetele lor de fetru sînt pălării europene cărora le lipsesc borurile și pe care le acoperă în timpul ceremoniilor slujbei cu mari văluri de voal negru. Îmbrăcămintea călugărișilor este aproape aceeași ca aceea a călugărilor, cu diferența că acestea își ascund părul sub o tocă voalată. În sfîrșit printre originalitățile vestimentare trebuie să cităm pe evreii cu părul lung răsucit ca tirbușonul, ca și barba lor, coafați cu un fel de bonet de grenadir din blană și acoperiți cu lungi sutane negre strînse pe corp. Femeile evreice poartă costumul pe care îl au în tot Orientul.

Să se adauge la diversele veșminte indigene schițate mai sus, acelea ale străinilor de toate rasele: albanezi, unguri, greci, ruși, bulgari, turci, europeni din Occident, etc. și abia ne vom putea face o idee despre diversitatea de costume pe care avem ocazia să le vedem, amestecate împreună, pe străzile și orașele României.

Instrumentele de muzică pe care le folosește poporul român pot să se grupeze în clase, instrumentele cu coarde, de suflat și de percuție. Printre primele găsim vioara (*vioară lăută sau diblă*) și *cobza* sau mandolina cu trei coarde care se ating cu o pană de gîscă; în instrumentele de suflat se găsesc *cimpoiul* care este instrumentul de predilecție al bulgarilor și cîntărilor biliți în România; *buciumul*, corn mare de lemn de cireș sălbatec servind pentru chemarea turmelor la munte; un fel de *fluier* sau *flaut* cu tonuri ascuțite; *cavalul*, hoboii, cu note voalate zbrînioare și *tilinga* sau un fel de fluier, aceste instrumente sînt mai cu seamă folosite de păstorii de la munte, care înveselesc prin muzică lungile lor răgazuri; în sfîrșit fluierul lui Făclăș numit în românește *naiu* sau *muscal*. Instrumentul de percuție pe care îl găsim în orchestrele populației evreiești și la țiganii nomazi, care pun să joace urșii în sate, este tamburul bulgar numit *daira*. La aceste instrumente populare se poate adăuga *drîngul*, cu care se distribuie în sate și în orașe copiii. Oamenii din popor știu de asemenea să scoată sunete ascuțite cu totul deosebite, cîntă cu o frunză verde între buze; este ceea ce se numește *cîntare din frunză*.

Orchestra obișnuită a sărbătorilor românești, atît în oraș, cît și la țară, este compusă din mai mulți muzicanți, toți de rasă țigănească; la ei profesiunea de *lăutar* sau muzicant se transmite din generație în generație, o bandă de lăutari este formată cel puțin din trei executanți, primul cîntă la vioară executînd melodia, cîntăreții din *cobză* îl acompaniază și cîntă pe chează ritmul pe coardele instrumentului său, cîntînd cuvintele, dacă este o melodie cu cuvinte, al treilea muzicant cîntă din nai, prin care adăogă arii executate înflorituri mai mult sau puțin stridente.

Fiecare han din România are banda sa de *lăutari* care învesește cu cîntecele sale sărbătorile de dans răgazurile de duminică și din zilele de sărbătoare; sâtenii se strîng acolo pe la han să a vedea dansînd tineretul și pentru a asculta cîntecele mai mult sau mai puțin pasionate ale cîntecele de lume ale artiștilor țigani.

Dansurile poporului român sînt foarte numeroase și melodiile care servesc spre a le acompania sînt încă și mai multe, căci în fiecare zi lăutarii imaginează altele noi pe ritmurile cîntărilor. Dansul fundamental este *hora*; este un cerc în care dansatorii în număr nedeterminat, fără loc anume, se țin de mînă și se învîrtesc grav făcînd cîteva pași în față și alții la spate; este un dans grav și liniștit, dar alături de *horă* există o infinitate de alte dansuri mai vioare și fiecare are numele său special, propria sa muzică și caracterul său coregrafic mai mult sau puțin animat; aproape toate se dansează în cerc sau în semicerc, dansatorii ținîndu-se de mînă sau de mijloc; sînt unele ca *chindia* și *zoralia* în care pașii mici ai dansatorilor se succed grație de nedescris; altele, ca *la ușa cortului*, *d-a brîu*, *biru greu*, etc. în care dansatorii bătăiesc picioarele și gesticulează cu o energie bărbătească; altele în sfîrșit în care se lovește pămîntul cu cadența ca spre a marca mai bine sensul simbolic al dansului, care se numește cu numele de *cum se bate Dunărea*. Dintre dansurile populare care se disting cel mai mult prin originalitatea lor, mai cităm dansul muntenilor, *macănuța*, care se dansează în doi, bărbatul și femeie ținîndu-se de mînă și executînd pași și figuri care se apropie de tarantela italiană în sfîrșit trebuie să notăm mai cu seamă dansul *Călușarii*. În fiecare primăvară, în luna aprilie și mai multe sate se formează bande de șapte, nouă sau unsprezece tineri care se îmbracă cu costume mai frumoase straie ale lor și împodobiți cu panglici și cu batiste roșii se duc timp de patru sau cinci zile să execute în localități îndepărtate un dans cu caracter curios; unul dintre ei poartă un steag și chiar banda (*primicer*); un altul face legămîntul de a nu scoate nici o vorbă pe durata excursiei: este mutul trupei. Dansul *Călușarii* are un caracter viril și eroic, foarte răsunător; dansatorii fac cu bastoanele lor simulacre de luptă și execută salturi extraordinare

înd strigăte speciale. Savantul, Samuel Klein, din Transilvania, crede a vedea în aceste obiceiuri populare persistența sărbătorilor de primăvară ale preoților salieni de la Roma, din care unul din colegii purta numele de Sălii Collini (Golii Sălii, Călușari?).

După ce am vorbit de dansuri, vom adăuga câteva cuvinte despre cîntecele populare românești. Dl. Vasile Alecsandri, a cules cu grijă și a publicat, în două ediții, un mare număr din aceste cîntece ; exemplul său a fost urmat printre românii din Transilvania de M. Marienescu și de alții.

Aceste culegeri de poezii populare ale României prezintă piese de diferite feluri, care au fost definite sub numele de : *cîntice bătrînești, doine, hore, colinde*, și *ziceri* sau *ghicitori*.

Cîntecele bătrînești sînt baladele sau mici poeme amintind faptele eroice legate, fie de vechii domni, boieri sau eroi ai țării, fie de acea clasă de hoși patrioți, numiți *haiduci* care, asemenea *outlaws-ilor* din Scoția s-au luptat prin păduri și munți împotriva jugului domnilor fanarioți, impus în ultimul secol Principatelor Române de către Turcia. Ele sînt totdeauna compuse în mici versuri de șapte picioare, rimînd într-un fel mai mult sau mai puțin arbitrar, dar ele conțin tot atîta farmec poetic cît și al celor mai frumoase balade populare ale altor națiuni.

Doinel sau *cîntecele de dor* sînt cîntecele de dragoste foarte pasionate ale căror cuvinte se cîntă pe melodii languoase. Mai întotdeauna ele au ca introducere un vers care amintește,, în chip de invocație, o frunză de plantă; astfel o poezie ale cărei cuvinte sînt amoroase, va începe prin *frunză verde rosmarin*, pentru că această frunză este mult purtată de tinerele fete de la țară : va începe prin *frunză verde, lemn uscat!* dacă sensul poeziei este trist și așa mai departe.

Horele, care se cîntă pe arii de dans mai rezezi, sînt cîntece de bucurie, lăudînd băutura, plăcerile ușoare și alunecînd foarte adesea în obscenități de necrezut la un popor ale cărui obiceiuri nu sînt deloc depravate. Sub un adăpost de frunze (*umbrar*), construit în fiecare vară în fața circiumilor satelor, cîntă duminica *lăutarii țigani* — și mai cu seamă *cobzarul* sau cîntărețul cu mandolina—țăranilor așezați la masă în fața unei *oale* cuvin nou, aceste glume care deslăunțuiesc risul auditorului mai mult sau mai puțin încălzit de băutură, în timp ce tinerii joacă în cerc în curte.

Colindele au mai cu seamă un caracter religios, sînt cîntece pe care tinerii săteni, adunați în cete le cîntă în timpul sărbătorilor Nașterii, la Anul Nou și de Paște ducîndu-se să-i ureze în casa sa fiecărei familii din sat; de aceea ele sînt intitulate : *Ieslea, Regii* și *Școala, Flori d'albe din răsărit, Locul în rai* sau *Plugul, Bogătașul, Calul logodnicului* etc.

Refrenele acestor cîntece au prin limba lor și prin imaginile pe care le reamintesc, un caracter special de arhaism.

în sfîrșit *zicătorile* sau *ghicitorile* sînt mici enigme în două sau trei versuri, care se spun pentru a fi ghicite în jocurile din casă.

Dl. Vasile Alecsandri spune, în prefața culegerii sale, următoarele cuvinte : „Bogății neprețuite de sentimente adine de idei înălțătoare, de fapte istorice, credințe superstițioase, de vechi tradiții și mai cu seamă de frumuseți poetice, pline de o originalitate pe care rare ori o găsești în literaturile străine, poeziile noastre populare constituie un bun național demn de a fi scos la lumină, ca un titlu de glorie pentru națiunea română. Toate aceste poezii, fără dată și fără nume de autor sînt îngropate de secole, ca niște pietre prețioase, în sînul poporului român. Gu toate acestea ele sînt expuse a se pierde și este o datorie sacră pe care mi-am impus-o de a le căuta și de a le pune la adăpost de atingerile timpului și ale uitării...”

Ajutat de mai multe persoane și mai cu seamă de dl. A. Russo, am cules, în timpul mai multor excursii în munții și în cîmpiile înflorite ale patriei noastre o mare parte din aceste poezii populare și după ce am isprăvit punerea în ordine le dedic țării mele ca pe o comoara care îi aparține”.

Paris 1867

H A P F DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ȘI EXPUNEREA TEZAUROLUI DE LA PIETROASA LA PARIS ȘI LA LONDRA ÎN ANII 1867—1868

București 12 septembrie 1869

D-lui Director al ziarului TBAIAȘT

Domnule director,

În iarna de acum doi ani, pe cînd eu lipsiam în străinătate, multe ziare românești, făcîndu-se instigatoarele sau răsunetul felurite insinuări calomnioase în contra-mi, au răspîndit în publicul românesc ideea, că eu aș fi vîndut, înstrăinat sau amanetat tezaurul de la Pietroasa ce-mi fusese încredințat spre a figura la Expozițiunea Universală din la Paris.

La întoarcerea mea în țară, deși mulți amici mă îndemneau a minți prin publicitate acele defăimări, am socotit de prisos a o cugetînd că oricare din compatrioții mei ar voi să se convingă de neadevărul lor, n-avea decît să meargă la Muzeul S-tului Sava, c vază tezaurul în natură sau să citească *Monitorul Oficial*, în care ministerul trecut și cel actual au declarat ființa adevărului, adică că tezaurul s-a înapoiat în țară fără de a fi costat pe statul român nici măcar un ban.

Estimp însă, mergînd în străinătate, am avut ocaziune a fi cu mai mulți amici și cunoscuți ai mei, arheologi din Franța și Germania, cari, cît m-au văzut, m-au întrebat cu mirare : „Cum se ca guvernul d-voastră și chiar d-ta să fi vîndut englezilor acele splendide antichități de la Pietroasa, pe care le-am admirat în expozițiunea la Paris?”

Adevărat să fie oare aceasta? O asemenea știre am citit-o în franceze și germane, care o reproduceau de pe ale d-voastră românești.

Am căutat atunci îndată a liniști pe amicii mei, asigurîndu-i noi românii în genere, și eu în particular, sîntem destul de geloși puținele noastre avuții artistice, spre a le păstra cu sîntenie la noi, totdeodată mi-am promis că, îndată ce mă voi întoarce în țară, de la ziarele noastre ca să publice o dare de seamă exactă și detaliată despre cele ce s-au petrecut cu tezaurul de la Pietroasa.

Această *dare de seamă*, redactată chiar de pe actele oficiale, ce stau în dosarele ministerelor Lucrărilor Publice și Afacerilor Străine, o alăturăm pe lângă această epistolă și, cu toate că este cam lungă, sper, domnule meu, că nu-mi veți refuza mulțămirea de a o vedea figurînd în ziarul d-voastră, în care sînt încredințat că vă place ca atît cititorii români, cît și ziarele din străinătate să afle numai adevărul asupra tutulor faptelor, care preocupă cîtu-și de puțin atențiunea publică în țară la noi.

Cu această convicțiune, adaug, domnule Director, pe lângă mulțămirile mele anticipate, încredințarea deplinei mele considerațiuni.

DARE DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ȘI EXPUNEREA TEZAUROLUI DE LA PIETROASA, LA PARIS ȘI LA LONDRA ÎN ANII 1867-1868

La anul 1866, subsemnatul fiind însărcinat a organiza secțiunea română din Expozițiunea Universală de la Paris, și luînd cunoștință că se destină, în acea expozițiune, un compartiment special spre a se expune într-însul antichitățile principale din toate țările lumii, am socotit de neapărat ca să cer de la guvernul nostru voia de a se transporta la Paris, pe timpul expozițiunii, frumosul nostru tezaur de la Pietroasa, pe care poporul la noi l-a poreclit "Cloșca cu pui", precum și partea cea mai interesantă din vasele și odăjdiele vechi ce alcătuiesc Muzeul nostru bisericesc. Cu un an mai-nainte, citisem la Academia din Paris o disertațiune asupra tezaurului nostru, arătînd și deseme de pe dînsul.

Această comunicațiune deșteptase foarte curiozitatea lumii învățate și făcuse pe mulți a mă îndemna să stăruiesc ca acele frumoase obiecte să fie aduse în anul următor la expozițiunea în care avea a figura avuțiile anticarii ale lumii întregi. Ministeriul Instrucțiunii Publice de la noi, consimți la această cerere încă de la 8 decembrie 1866; dar tocmai la 3 mai 1867, adică mai în ajunul pornirii mele din țară, am luat în seama mea de la d-l conservator al muzeului acele prețioase obiecte, după un inventar detaliat, și le-am dus chiar în cabină și în vagon cu mine pînă la Paris.

Frumoasele antichități ale Muzeului nostru național, împreună cu felurite obiecte antice ce-mi fusese încredințate de mai mulți particulari din țară, formară în expozițiunea de la Paris, un compartiment din cele mai interesante și meritară a fi denumite, chiar în raportul oficial al comisiunii franceze, *una din eele mai frumoase podoabe* (l'un des plus beaux fleurons) ale expozițiunii arheologice din Paris.

Pe cînd ele sta acolo expuse la admirațiunea publicului, primi o adresă de la d-nu Henri Cole, comisionarul general al secțiunii britanice și totodată director al Muzeului South Kensington dela Londra, prin care eram invitat a permite ca, după închiderea Expozițiunii din Paris, adică de la noembrie 1867 înainte, minunatele antichități ale Eomâniei să fie transportate în Londra și expuse pe timp de 9 luni în numitul

Muzeu de la South Kensington. Acest măreț așezămînt, patronat și subvenționat de guvernul englez, ca mai toate stabilimentele științifice și artistice ale Angliei, este destinat a realiza cunoștința tutulor obiectelor de artă, prin expuneri, sau permanente, sau timporarii (vremelnice) ale celor mai frumoase articole de artă și de industrii antice. Pe toată ziua, muzeele secundarii ale Europei și colecțiunile particularilor vin a încredința direcțiunii Muzeului South Kensington obiecte prețioase, spre a le face cunoscut unui public mai întins.

Din parte-mi nu putui a răspunde d-lui Cole într-un mod mulțumitor, decît după ce cerui oficial autorizatiunea guvernului nostru în această cestiuine; d-l ministru al Lucrărilor Publice, prin adresa cu IsTr. 7698, din 24 octombrie 1867, îmi arată că guvernul consimte a satisface măgulitoarea cerere a Muzeului englez, însă cu condițiune că obiectele vor sta expuse în Londra numai pînă la 1 aprilie 1868, și totodată-mi făcea întrebare despre suma ce va costa transportul lor din Paris în Londra și apoi din Londra în București, precum și despre mijloacele de asigurare pentru buna lor păstrare în tot acest timp. Acestea le comunicai îndată directorului Museului South Kensington.

D-l Cole îmi răspunse, că toate transporturile vor fi în sarcina guvernului englez, care are vagoanele sale speciale pentru obiectele de preț și că înapoierea antichităților la București se va face, la termenul prescriș de 1 aprilie 1868, printr-un impiegat al Muzeului South Kensington, care va însoți în persoană obiectele pînă în Eomânia.

După o asemenea declarare nu-mi mai rămînea decît a încredința obiectele comisiunii engleze, de la care nici prin gînd nu-i putea trece cuiva a cere vre o garanție altă decît o chitanță în regulă. Îndată după închiderea expozițiunii din Paris, adică în cele dintîi zile ale lui noembrie 1867, d-l Henri Cole, prin adresă oficială, îmi recomandă pe un arheolog impiegat la Muzeul South-Kensington (anume Dl Hawkins, pe cît știu minte), carele era însărcinat a primi obiectele și a elibera chitanță de primirea lor. Prin acest act, redactat de mine în limba franceză, apoi tradus în cea engleză și subscris de numitul arheolog, îmi rezervam dreptul de a inventaria din nou obiectele la desfacerea în Londra a lăzilor, care se ambalase în Paris chiar în presința mea. Predarea se făcu chiar în palatul Expozițiunii din Paris, unde erau și vagoanele ce aveau a transporta obiectele în Londra.

Subscrisul fiind ocupat în Paris cu anevoioasele și neplăcutele lucrări ale desființării expozițiunii, nu putui să merg îndată în Londra spre a proceda la deschiderea lăzilor care, din această cauză, fu întîrziată cu cîte-va săptămîni.

În timpul acesta, se vede, felurite zgomote începură a circula prin București, că adică antichitățile Eomâniei ar fi fost vîndute sau amănate în Londra. Guvernul însuși, adus în bănuială prin asemenea vorbe și voind a avea informațiuni exacte, scrisse D-lui agent din Paris, ca să cerceteze despre acele zgomote. dl. Emanoil Crețulescu, care ocupa funcțiunile de agent, mă întrebă ce se petrece cu antichitățile noastre și îmi arătă dosarul format de mine în această privință, împreună cu chitanța impiegatului de la Muzeul South Kensington și-i propusei a-i încredința toate aceste acte.

suma provenită din vânzări s-a urcat la 30.411 fr., pe care n-am lipsit a-i înscrie în creditul comisiunii în compturile predate de mine.

Cît despre obiectele stricate în transportul lor de înapoiere în țară, nu pot spune mai mult decît că desființarea expozițiunii noastre din Paris m-a ocupat mai bine de șapte săptămîni, în timpul căroră am căutat a priveghia ambalarea a unei întregi sute de lăzi, care se execută pe frig, pe ploaie, pe zloată, într-o atmosferă de pulbere și de umezeală, într-un local unde lucra cu furie mai bine de zece mii oameni, spre a dărîma pereți și podine, spre a rupe și a răsturna tot acel edificiu uriaș, ce servea expozițiunii universale. O priveghere strașnică era atunci cu neputință și neglijența lucrătorilor ambalări rămînea de nevoie fără control. Osebit de aceasta, transporturile pe timp de iarnă (decembre-marte) sînt încă, precum toată lumea știe, primejdioase și bănuitoare în țară la noi, pe șlepuri și în chervane. Așa dar, dacă ambalagiul și transportul nu s-a făcut mai bine, vina nu poate fi a mea; împregiurările a vrut ca și sub acest punct rezultatul se fie contrariu dorinței și silințelor mele. În ori ce caz, nici vânzările săvîrșite în străinătate, nici stricarea de obiecte ale expozițiunii la drumul de înapoiere în țară, nu privesc întru nimic pe Tezaurul de la Pietroasa, carele a stat cu totul osebit de celelalte obiecte expuse.

Spre a sfîrși, voi zice că, din momentul cînd am luat asupra-mi sarcina de a întocmi cea dintîi expozițiune română din Paris, numai în timp de cîteva luni și fără de nici o pregătire anterioară, nu este îndoială că m-am expus la cele mai primejdioase neajunsuri. Ou o lucrare ca aceia, în care graba cea mai imperioasă trebuia neapărat se silească pe oricare a trece peste multe formalități; în care mai adesea nu era putință de a se menagia susceptibilitățile multora; în care întrebuițarea fondurilor chiar nu putea fi prevăzută de mai-nainte și combinată cu o strictă economie, cu o asemenea lucrare, zic, era peste putință, mai ales în țară la noi, ca să nu-și atragă cineva asupra-și nemulțămiri, bănuiele, calomni și chiar inimiciții. Ce ar fi pățit altul în locul meu, am pățit eu; mă mîngîi însă cu credința că expozițiunea română din Paris n-a fost mai prejos de scopul ei; că ea n-a fost fără folos pentru țara noastră; că ea a răspîndit în publicul universului întreg numele *Bomâniei* și cunoscința produselor ei; că ea a dat lumii o idee avantagioasă de ceia ce este Eomânia și de ceia ce ea poate fi; în fine mă mîngîi cu credința că, astfel precum a fost expozițiunea română, am reușit a o realiza numai printr-o stăruință fără preget, de care nu am nici a mă căi nici a mă rușina.

Poate însă că cei căroră nu am norocire a le plăcea, îmi vor contesta chiar și dreptul la această mîngîiere !

Pe aceia n-am mijloace d-ai îndupleca, căci nici cred că voiesc a fi convinși, dar pentru cei care-mi vor arunca imputarea că am fost, în lucrările expozițiunii, de o prodigalitate nesocotită cu banii statului, pentru acei cari vor zice că țara noastră nu este destul de avută, spre a plăti cu suma de 561.851 de lei luxul unei sărbători și avantajiele morale ce a putut trage din expozițiunea de la Paris, acelora îmi voi permite a le aminti că, în orice caz, tot mai folositoare a fost pentru

tară întrebuițarea - ba fie chiar și răsipa - acelor 561.851 lei a Spos**E T d e** ' cît milioanele ce se dau ca despăgubiri, atîtor concetao **S & i** și cu care țara plătește cămătarilor . ^ ^ ^ ^ **S** ^ calomniele și injuriile ce dînșii răspîndesc prm străinătate asupra ei

Aceasta, știu bine, nu este o disculpare, dar nici nu cuget a o zice cu un asemenea scop !

ÎNSEMNĂRI DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEȚELE ARGEȘ ȘI VÎLCEA

CĂLĂTORIE FĂCUTĂ ÎN 1860
DIN ÎNSĂRCINAREA MINISTERULUI CULTELOR ȘI INSTRUCȚIEI PUBLICE

Am plecat din București, duminică la 18 iunie 1860, la 10 ceasuri 5
dimineața; drumul a fost bun la început dar cu cât înaintam, noroiul
era mai mare. La Găești unde ne aflam pe la 6 ceasuri ne-a apucat
o ploaie foarte repede care însă a stătut curînd; ne-am urmat drumul
la pas, și pe la 10 ceasuri am ajuns la râul Budișteanca, care din acea
ploaie crescuse așa de tare încît n-am putut-o trece; ne-am întors dar io
și am mas în satul <Budișteni), la un ban destul de curățel al lui Costopol;
acolo ne-am gătit o supă și ceva alte mîncări și apoi n-am culcat.

A doua zi luni, la 19 iunie, am plecat de la ban pe la zece ceasuri,
pe la 11 eram la Leordeni, la Sofia Crețuleasca; am vizitat casa ce o
zidește pe un loc înălțat și bine așezat; am dejunat la dînsa și apoi 15
de acolo am plecat la Golești, unde am ajuns pe ploaie, pe la două ceasuri.

Toată zioa am petrecut-o foarte plăcut, dar ploaia n-a încetat nici
noaptea, astfel a venit știre că Bîul Doamnei venise așa de mare încît
a înecat tot locul împrejur și chiar a rupt o parte din pod. Omul trimis
călare ca să aducă pîine din Pitești n-a putut trece; cu toate astea după 20
dejun, marți la 20 iunie 1860 am pus puțin bagaj în trăsură. Sașa a
rămas la Golești, acolo sînt d-na Zinca Golească, Elenca Filipeasca, Anica și
Catinca Bacoviță, Luțica Bacoviță și copiii lui Grand cu guvernanta lor;
este și A. Goleșcu Albu, și eu împreună cu Trenk am plecat spre Pitești.

Drumul era o lapoviță; pe dălăturile șoselii bălțile nu mai încetau; 25
în sfîrșit cînd am ajuns la vărsătura Bîului Doamnei, am văzut o priveliște
de mirare. Apa coprinsese tot locul; porumbiște, zăvoi de sălcii, toate
pluteau într-o apă furioasă care rostogolea tulpinile și crăcile de pomi
aduse de la munte.

Șoseoa se prefăcuse în cataracte peste care sălta apa. Am făcut 30
cu trăsura un ocol și avînd un om călăuză prin apă am trecut dincolo de
vărsătură. Apa ne-a intrat mai de o palmă în trăsură. Geanta cu așter-
nutul și hîrtia lui Trenk s-au udat în mare parte. Cînd am ajuns la uscat
am fost siliți să stoarcem toate; o mulțime de oameni erau acolo, mulți
ne-au ajutat. Mai-nainte se rupsese la un cap podul dupe Bîul Doamnei, 35
pentru pedestrii se pusese cîteva lemne ca să facă o trecătoare peste
ruptură, dar trăsura a trecut prin apă, înecată mai sus de scări. În
sfîrșit am ajuns în Pitești. Acolo administratoru, d-l A. Petrescu, lipsea
dus fiind în plasa Gălășești unde se exterminază lăcustele, făcînd hori

de români care le calcă subt picioare. Astfel a izbutit trator, d-l Orbescu, acum director la Depart. din-năun din mai multe locuri aceste lighioane. Am luat dar explicația mănăstirilor din județul Argeș și pentru bisericile d-l Furduescu, secretarul administrației. La urmă mergînd am luat alți cai și am fost la schitul Trivalea, ce se află între și Valea Stâncii, în apropiere cu o jumătate de ceas de F

Drumul e prea frumos prin vale și străbate în multe dar ploaia ne-a însoțit în toată călătoria. Trenk a luat o mănăstirii. Biserica e prefăcută din nou, precum și cașegumen, părintele Ierotei, ce a fost preot la mitropolia ceva deslușiri asupra trecutului acestui schit care ține de Cozia. Ploia a urmat cu o mai mare furie, încît la întoarce un ceas și gîrla se umflase mai mult de o palmă. Pe ne-am întors în Pitești; lipcanu ne aștepta în otelul Bom și mîneat un prînz compus de pui de găină prezentați lor: ciorbă, rasol anghemaht, friptură. în vremea prînzului vizita protopopului <Kae> dela biserica Grecii, vrăjmasul m Ierotei Trivăleanul. Unul se plîngea de puțina sumă de 6 000 lei, în vreme ce mănăstirea are 2 000# venit și se mănăstirea din ruine cu cazna sa. Celălalt îl învinovăta lacom la bani și nu face nimic pentru mănăstire. Plecînd am scris o depeșă la Sașii la Golești, apoi am redigiat aceeași fi urmată și de deslușirile luate asupra schitului Trival că ne vom culca dîndu-ne jertfă la mii de insecte ce de a a-și încerca lăcomia asupra noastră. Asta ar fi puțin de afară; dar vai! toarnă cu găleata !

Pitești, marți 20 Iunie 1860 otelul Români.

Miercuri la 21 iunie 1860 ne-am deșteptat, Trenk ce am primit vizita lui Lerescu, după ce și eu am făcut administrator, d-l A. Petrescu, cu care eram vecini de Bomâni. Pe la 9 1/2 ceasuri am pornit cu gînd că m și la Cotmeana; dar surugiii nu știu de ce au luat Argeș ce duce și la Tutana; l-am urmat și noi după p nencetată stropeală de noroi. Vai de noi cum am ajuns Mănicești; dar mai-nainte d-a ajunge, chiar la jumătatea Vărzaru, alături cu Gornenii lui Berindei, eu am zărit o într-o porumbiște pe o muchie de pe malul Argeșului; am copiat inscripția ce e slovenească, apoi am vizitat satului care a fost zidit de Badu vel armașul Varzarul dar mai la urmă un strănepot al său clucerul Geor zugrăvind biserica a socotit de cuviință a se pune în lăsînd pe neîmpăcatul dușman al dorobanților și al simețîșor cu jupunița sa.

Aceste cercetări mi-au luat mai mult de un ceas. T aceasta dormea în trăsură. Am pornit dar și trecînd

Mănicești am spus să-mi vie caii la mănăstire la Tutana unde am și plecat trecînd Argeșul ce ne-a intrat de o palmă în trăsură. La mal ne-am secat provizia de apă și apoi apucînd valea Tutanii am mers poate mai bine de un ceas și jumătate ca să ajungem la mănăstire.

5 Ploaia era gata dupe noi; astfel încît turna șiroaie cînd am intrat la mănăstire. Schitul bine situat și clădit cu tărie și cu luxul de ornamentație ale vechimei este acum cu totul părăsit; abia am găsit un biet paracliser sătean și vreo cîțiva țigani. Preoții ce slujesc în biserică sed departe într-alt sat. Vreo două ceasuri ne-a ajuns ca să culegem ce era de

10 cules ca antichități și vederi la acea mănăstire; apoi luînd pe paracliser pe capră, l-am rugat să ne arate cum se ieșim în drumul postii spre Bascov sau spre Topolog. Am apucat dar prin matca Tutanei, prin văi, înalte și acoperite cu anini; rare ori întîlneam cîte un bordei, de români ce se ocupă cu strîngere de rînză pentru tăbăcărie. Cu cît înaintam în

15 valea se îngusta și natura se sălbătecea; dupe acele neîncetate ploii se vedeau copaci groși și vîrtoși răsturnați cu rădăcinile lor întinse în matcă. Era o priveliște înfiorătoare și măreață. După vreo două ceasuri am început să urcăm la satul Valea Porcului, lăsînd în lături obîrșia Tutanii. Am urcat multă vreme și coaste destul de repezi pînă ne-am aflat sus pe

20 Plaiul Oii, avînd dindărătul nostru valea îngustă și stufoasă a Tutanei, dar cînd ne aflarăm sus priveliștea dobîndi o-ntindere minunată; dinaintea ochilor aveam frumoasa valea a Luminilor, șerpuită de Topolog, ocolită de mii de dealuri ce să-nalță unul peste altul, acoperite cu holde și cu păduri pînă în fața munților cu zăpezi ce se perdeau în nori de ploaie.

25 încă odată am rămas în extaz dinaintea acelei văi, acum doi ani îmi ieșise în față urcîndu-mă dela Cotmeana în sus; acum o vedeam viind dela Tutana, într-o direcție opusă. Umblarăm cîtăva vreme pe creasta Plaiului Oii, pînă deterăm în drumul olacului și apoi scoborîră(m) pe drumul umblat pană la poștie la Topolog; soarele se gătea a apune,

30 am luat de grab caii ca să pornim spre Flămînda, în jos pe Topolog; dar în fața mănăstirii ni se spuse că apa e adîncă la vadul acela. De aceea merșerăm la poștie; la Cacova schimbarăm caii și noaptea trecurăm Topologul pe la Ostroveni, unde este arendaș vestitul Stefu, gazda mea de acum doi ani și apoi luînd malul stîng al apei în sus ajunserăm pe

35 la 11 ceasuri la mănăstire la Flămînda.

Odaia în care ne primi un tînăr ce este îngrijitor mirean al moșii, era destul de curată. [Nu mîncaserăm mai nimic toată zioa; îmbucărăm ceva și un somn dulce ca al călătorului ostenit ne duse pînă a doua zi la nouă ceasuri.

40 Joi la 22 iunie am petrecut pînă pe la unu la Flămînda. Trenk desenînd, eu însemnînd inscripțiile și așezînd de plecare; trecurăm iar Topologul prin vadul mănăstirii ne întoarșerăm la poștie la Luminii și de acolo ieșirăm la Schitul Maicilor din Bascov; schit modern, zidit de Șerban Cantacuzino și prenoit de Stefu. N-am putut copia pe dintreg pisania, fiind supărat de curiozitatea maicilor, trei, patru cîte sînt și toate urîte și bătrîne. Aci ca și la Tutana și la Flămînda lipsea căpetenia adică de aci starița, de dincolo egumenii.

Pe drum, ca să ajungem la Bascov, iar ne-a ploat. Dela Bascov am luat 12 cai de poștie ca să <ne> urce dealul ce duce la Cotmeana; tră-

sura urca cu chiote și cu bice, iar noi pe jos; îmi eșise sufletul, nu mi puteam să răsufli. Pe plaiu am mers frumos prin vechi păduri, din nenărocire ciopîrțite din neîngrijire. Cînd a fost să scoborîm ne-a fost destul greu, fiind coasta prea repede; dar am ieșit în vale fără să pățim ceva. Peste o jumătate ceas am ajuns la mănăstire; și de aici lipsește egumenul; doi preoți și vreo cîțiva călugări ne-au făcut priimire după mijloace lor. Miine o să mă ocup a cerceta ce lucruri vechi se găsec pe aici. Ce-mi pare rău e că zidirile vechi sînt mai pretutinden ascunse sub spoituri și meremeturi făcute mai din nou fără niciun gust și nici respect pentru antichitate. Această mănăstire, una din cele mai vechi ale țării abia dacă mai păstrează acum ceva pereți și temeliile cele clădite de Mircea cel Bătrîn.

E 11 ceasuri și o să mă odihnesc. Mititica Sașa, ea mă așteaptă la Golești astă seară și nici că știe că eu sînt la Cotmeana și mă gîndesc la

Cotmeana, joi 22 Iunie 1860.

Iată a cincea zi de cînd n-am mai descris călătoria noastră deși vremea aceasta am colindat mult, văzut multe și am pățit îndestul dar tocmai din pricina acestea am rămas înapoi cu descrierea, fiind totdeauna ocupat ziua și prea ostenit seara.

Noaptea de joi 22 iunie am dormit-o la Cotmeana, într-o odaie mare dar nu așa curată, avînd două paturi în față unul cu altul, învelite cu nișe saltele de un deget larg și pe dasupra niște macaturi ce se cunoșteau abia a fi fost de cît fiind cu totul sfîșiate. La ferestre nu erau perdele ci obloane, patul era tare, insecte cîte vrei, toată noaptea n-am putut dormi, fiind înșă supărat de neîncetatul tras al clopotelor.

Dimineața, vineri la 23 iunie ne-am ocupat, Trenk cu descrierea mănăstirii și a cîtorva amărunte adică: tocurile de piatră ale ferestrelor, iconostasul săpat în lemn din biserică, ușa cea veche iar de la poștie ce se afla în pod, eu am vizitat zidurile ca să cat pe unde mai erau vechi am cercetat pomelnicul, cărțile, ce erau toate bisericesti, cîteva de la Constantin Basarab, celelalte din vremi ale Fanarioșilor și mai noi, prescriș două pisanii, ce sînt la biserică amîndouă de la prefacere pe la 1700 am pus de mi-a luat prin calc inscripția după clopotul cel mare (lucru care era greu și primejdios) și apoi am găsit în podul bisericii, ușele cele vechi prea frumos săpate într-un lemn ce s-a găurit și a început să să putrezească, și încă două icoane vechi.

La toate astea mult m-a secondat un tînăr preot, ce se vedea foarte inteligent și care mi-a înlesnit lucrarea; tot pe dînsul l-am însărcinat să-mi prescrie și pisania veche dela Bascov și să mi-o trimită la Pitești dar pînă acuma n-am primit nimica. După dejun pe la 12 am plecat din Cotmeana, apucînd în josul apii ca să trecem dealurile și să ieșim drept la Pitești, fără de a mai trece prin Bascov. Aveam 8 cai de poștie bălani și doi surugii tineri țigani. Pe capră luoserăm un om, Ion, dela Cotmeana, ca să ne scoată la drumul olacului. Abia umblasem un ceas prin valea păduroasă a Cotmenei și începu urcușul la deal; cam repede și plin de fâgașe și de mîncături de apă. Trenk și eu nu am dat jos și am mers înainte pe jos pînă unde se făcea locul șăț; n

Sașa Odobescu. Fotografie în culori de Alophe.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

pus subț un pom și am așteptat poate un ceas ca să vie trăsura, dar văzînd că întîrzie ne-am întors și am găsit-o pe coastă la un nomol, neputînd cail lua din loc. Se vede că li se făcuse nălucă, căci se-ncercară surugiii în toate felurile a-i înhăma cînd 8 în lung cum erau, cînd numai p&tru, cînd șase cu doi dă lături; apoi bice, strigături; lipcanul și Ion ridică cu bîrnele de roată. Dar toate erau de prisos, cît vrea să-nainteze trăsura, cail se răsfirau, săreau unii peste alții, se încurcau în hamuri, rupeau toate ștreangurile astfel încît am șezut ca la 2 ceasuri acolo într-același loc.

A trecut pe acolo un vătășel cu calul, un om care fusese în oștire și auzînd de mine m-a cunoscut. Ne-a ajutat și el dar a fost în zadar, așa s-a dus el și cu Ion să caute patru boi în sat la vale ca să ne urce; dar peste un ceas s-a întors Ion singur zicînd că toții boii satului sînt sus la plai și prin urmare tot cu cail trebuie să ne facem treaba. Atunci surugiii a hotărît să se întoarcă în vale să înfierbînte cail pe luncă și apoi s-o apuce dăodată la deal pînă în muche. Cu mare anevoință au întors cu mîini trăsura (?) de șanțuri și de copaci și apoi au dus-o în vale. întorcîndu-se însă cu cail întinși ceva mai în sus de acel nomol s-a rupt chinga dela un surugiu și-a fost silit se stea. Nici n-au vrut cail să mai înainteze. În zadar am scos toate cuferile ce îngreuiău trăsura, am fost siliți pentru a treia oară să apuce iar din luncă și așa cu mari anevoințe ce mă aduseseră la deznădejduire, văzînd că petrecem mai bine de cinci ceasuri la acea coastă, am izbutit a ajunge cu trăsura pînă sus în deal; pe la 6 ceasuri după amiază. De acolo mai umblarăm ceva pe muchie, lăsînd în dreapta satul Bichițelele și începurăm a scoborî în lunca Cotmenitei; acolo devale am băut la o fântînă, am umblat ca la un ceas prin luncă; la satul (Groși) am luat dela un rumân niște vișine prea bune ce ni le-a cules chiar atunci dini pom; tot acolo mai-nainte am trecut pe la casa lui căpitan (Eadu), care, am aflat în urmă, că după ce a fost haiduc l-a luat A(lecu) Bacoviță pe lîngă dînsul ca argat și-a fost cel mai credincios al său. Acest om, ce era un uriaș de talie, s-a tras apoi la moșia sa, a făcut casa ce-am văzut-o și care e curățică, deși e zugrăvită pe dinafară cu glastre de flori, și acum vreo doi ani a murit lăsînd copiii moștenitori. Alături cu dînsul are N. Antonescu curte și case. în fata casii căpitanului (Badu) este o coastă înaltă și destul de repede dar fără păduri, am apucat pe dînsa. Surugiii noștri cari erau prea ticăloși ne-au făcut și aci ceva întîrzieri cu ștreanguri rupte, cu cail ce se învîrteau înloc d-a trage, dar tot am ieșit la deal; puțin am umblat pe muche. Ion și-a luat zioa bună de la noi și am început să scoborîm în valea Bascovului chiar la gura ei; ne-am urmat drumul prin niște locuri mlăștinoase și grele de umblat pînă am dat în drumul olacului. Pe la scăpătatul soarelui eram în Pitești, am trecut la cîrmuire ca să iau răspunsul dela Sașa, dar lipsea și administratorul și secretarul. Ne-am luat lucrurile dela han și vestind că o să ne întoarcem a doua zi, am plecat la Golești. Drumul se îndreptase mult; la pod se pusese o podișcă provizorie de bîrne, apa se trăsese dintre sălcii, era numai ceva nomol; am urmat drumul pe subț via Bratianului și am ajuns la Golești pe la zece seara. Toate fetele și Sașa erau îmbrăcate rumânește, ele daseră Sașii fiecare cîte ceva ca să-i facă un costum prea elegant. De două zile

ne așteptau la Golești și mergeau eu arabaoa ca să ne întâlnească. Ise-a dat să mîncăm și am șezut seara tîrziu de vorbă. A doua zi din noapte trebuia se plece la București d-na Zinca Golească. A plecat așa de dimineață încît noi n-am văzut-o, dar se vede că celelalte dame n-au dormit pînă la 5 1/2 cînd d-ei a plecat.

Sîmbătă la 24 iunie am petrecut dimineața la Golești; între altele am vizitat și biserica care a fost zidită de Stroe Leurdeanu, precum se vede din pisania ce am copiat-o; e și un mormînt al unei Leurdenice și o colimivtră de piatră veche. Trenk a desenat ceva ornamente dela tocurile de piatră ale ușilor. Biserica a fost cu turn dar s-a surpat de cutremur. Portretele cele vechi au fost șterse mai de curînd și biserica s-a spoit albă.

Era patru ceasuri cînd am plecat din Golești. Sașa și demoazelele cu copiii lui Grant ne-au însoțit în araba pînă la via Brătianului. La Pitești n-am găsit alți cai și am certat pe căpitan. Se vede că Ștefan Burchi cu familia luose 16 cai ca să se întoarcă la București, petrecuse vro săptămînă în Albești dînd ospețe cu lăutari ca să cîștige pe alegători pentru viitoarea alegere de proprietar ce este a se face în locul lui Ștefan Golescu, numit de domn la Comisia centrală. Am urmat cu aceeași cai; dar i-am odihnit la Vărzarul, unde li s-a și dat grăunțe. Noi în vremea aceasta am fost la biserică și Trenk a luat o schiță după portretul lui Badu, armașul Vărzarul. Era cam înserat cînd am ajuns la poștie la Mînicești, acolo am aflat că d-l Burchi dojenise pe căpitan de ce să-mi dea cai în lături de poștie cu care prin Tutana am ieșit la Topolog. Eu însă am luat tot pe acei doi băețandrii ce făcuse cu mine drumul acela și luînd și pe bătrînul ceauș care știa drumul la schit la Bădiceni pe capră, am ocolit piscul ce desparte Vîlsanul de Argeș și am apucat, la stîngă de Argeș, Vîlsanul în sus; am umblat pînă la 11 noaptea prin niște drumuri foarte urîte și noroioase; satele sînt dese pre Vîlsan, dar puținii călători de pe drumuri dau acestor locuri, mai ales noaptea, un aer de sălbăticie; am întîlnit numai ceva care ducînd obezi de roate, la Vlașca, sau mai bine la tîrg la Mavrodin (căci am băgat de seamă că în Argeș la munte tot ce e la vale se chiamă în gura sătenilor Vlașca). Era cu totul întuneric cînd am ajuns la sat la Bădiceni și Dumnezeu știe cum s-a urcat trăsura pînă în deal la schit, dar acolo vai! ce sărăcie, ce murdărie! în laturile bisericii, pe coasta muntelui, un rînd <de> odăi mici, cu tavanul de lemn și povîrnit, cu ferestrele lipite cu hîrtie, pereții sînt de bîrne tencuite, scările de lăturoaie puse d-a-curmezișul pe blăni, învelitoarea de șiță putrezită și burdușită. În odae două paturi cu velinți, niște icoane prost zugrăvite, cu toată istoria bisericască pe dînsele, o îmbulzeală de lucruri murdare, o duhoare ce te-neacă.

Călugărițele dormeau. Sosirea noastră le-a deșteptat cu mirare. Starița, ce este o greacă înecată în judecăți, ne-a dat odaia sa a carii descriere am făcut-o mai sus. Mi-a povestit istoria schitului și judecățile ei. Mi s-a părut o muere intrigantă și am avut a doua zi prilej a mă convinge. Neputînd presupune adevăratul scop al vizitei mele, am lăsat-o în ideea confuză cum că viu se revizuesc schiturile. Mi-a spus dar cum s-a judecat schitul cu niște săteni urmași ai întemeetorilor schitului; cum la 1830 schitul a cîștigat judecata, ce pretenții mai are starița asupra unor

locuri, cum a călcat hoții schitul în lipsă-i, și s-a furat ca la 20 mii lei, pe cine ea bănuiește și cum iarăș se judecă pentru această; după aste multe istoriseli am cinat ceva și ne-am culcat. ○ ! sfînta osteneală a călătorului cum adormi toate răsfăăturile! în bordeiul dela Bădiceni am dormit ca într-uh palat pe un pat de puf.

A doua zi, duminică la 25 iunie, toată graba ne-a fost să plecăm din Bădiceni. Nimic acolo nu avea interes pentru noi; am luat doi oameni călări și am apucat Vîlsanul în sus; dar cînd eram să ieșim din satul Bădiceni, doă mueri din sat din familia celor împričinați cu schitul a venit să se plîngă la mine de starița, zicînd că le maltratează, că nu le lasă să se gătească, că le gonește din biserică, că le strică casele cu bărbații, că vine de ascultă la ferestre, și multe altele a căror concluzie era că schitul trebuie stricat. Le-am lăsat plîngînd și mi-am urmat drumul, drum destul de greu. Am trecut prin Măturenii, sat de moșneni, unde e ferestrău de lemne, prin Stroești de unde am luat porumb pentru caii noștri. Acolo era strînși mai mulți rumâni de la deal ce mergeau la lăcuste cale de 4 postii; pe urmă am dat în Costești, unde, în vremea cît a odihnit caii și le-a dat porumb, am vizitat bisericuța de zid, dar prost clădită, împrejurul caria se află vreo două trei case prăpădite în care șed vreo cincisecete de călugărițe. Acest schit n-are nici un venit, maicele trăesc cu pomană și merg prin țară cu pantahuza. El e închinat la schitul din Brădet care nici nu mai există ca schit. Din Costești am urmat drumul prin Vîlsănești pînă la Mușătești. Acolo ne-am oprit la arendașul Cibor care lipsea la băi la Mehadia; un ajutor al lui, un băiat din Banat ne-a priimit; am luat doi cai ca să mergem la schit la Bobaia și trăsura am lăsat-o în Mușătești cu gînd ca întorcîndu-ne să apucăm peste Muscele pînă la Curtea de Argeș. Mușateștii cad în drumul ce merge dela Cîmpulung la Curtea de Argeș prin Domnești. De aci am înapoiat oamenii din Bădiceni și însoțiți de un om din Costești, de altul din Mușătești și de un popă din Muscele, am apucat prin valea Bobăi, în stîngă Vîlsanului.

Am umblat ca la un ceas călări pînă la schit pe un drum plin de bolovani de piatră ce-i adusesse gîrla în vîrsătura sa încînd totul prin- prejur.

Poziția schitului e minunată pe malul stîng al Bobăi, cam în deal și avînd în față un munte-nalt cu păduri stufoase. Șederea ne-a fost puțină acolo. Starițul era un călugăr nu așa bătrîn, și vîrtos cu vorba apăsată. Mi-a arătat cartea de întemeiere a schitului de familia Furduescu ce o dobîndise el de nu știu unde, și se plîngea că Episcopia îi ia venitul. Biserica n-are nimic interesant; printre cărți am găsit Noul Testament tipărit subt G. Bacoți. Din Bobaia hotărînd a merge călare prin Brătăsești pînă la Curtea de Argeș am trimis răspuns să plece trăsura la Episcopie, și noi am trecut călări Bobaia și apucînd pe un munte la dreapta, l-am urcat pînă sus și apoi pe muchie am mers pînă unde zărirăm schitul în valea Bădicii. Ce frumoasă vedere! Am scoborit la schit. Acesta e schit vechiu al familiei Vîlsănești, prefăcut pe la începutul veacului nostru, de acea familie de călugări din care fac parte arhimandriții Partenie și Dorothei. Acum îngrijește de dînsul Episcopia. Casele cele vechi sînt părăsite; cîțiva călugări locuiesc în căscioare lăturale. Biserica n-are nimic

interesant. Am stat puțin acolo și luînd o călăuză am urmat călare tot pe coaste, avînd în vale apa Bădica pînă la sat la Oerbureni, de acolo am scoborît în lunca Argeșului. Șitocmai <pe> înserat după 7 ceasuri de călărie am sosit la Episcopia de Argeșul, ne aștepta cu cina, trăsura era

[Luni la 27 iunie am petrecut dimineața în cercetarea vechei clădiri

[a Curții de Argeș; după mai multe cercetări prin odăi și prin pod am
[dovedit încăperile, cele vechi compuse de o boltă ce este acum o odaie cu
[tavan de lemn, de sala cea mare cu 3 stîlpi și 8 bolți, 4 de fiecare latură,
' unde e acum paraclisul și grînarul și de alte două băști alăturate cu **IQ**
bolți înalte unde e cuptorul și cuinea. După aceste cercetări, pe la 12
ceasuri am plecat cu 8 cai de poștie la cetatea lui Tepeș, trecînd prin
Albești unde am văzut o cruce ce n-am copiat-o cu gînd că la întoarcere
voi face-o; am trecut Argeșul pe pod la Uești; drumurile erau rele și
am băgat de seamă că, puind piedeca la vâi, o roată se povîrnise și **15**
zgîria coșul trăsurii. Am urmat prin Bucșenești, prin Corbenii lu Tud(or)
Brătianu unde și acolo e o cruce ce a rămas necopiată. De acolo se
văd Poienarii pe malul stîng al Argeșului și Ariful pe cel drept, mai
afundați într-o vale. Am scoborît la Oăpîțineni și luînd cu noi oameni am
vrut să urmăm cu trăsura, însă văzînd că nu putem înainta cu înlesnire, **20**
am lăsat <-o> pe lîngă un joagăr și am urmat pe jos cu 4 oameni ce ne
călăuzeau. Mai întîi am trecut pe malul drept al râului călare (fiind
trecuți cu trăsura pe cel stîng dela Oăpîțineni); am mers ceva pe malul
apii, pe stînci cît abia poți pune piciorul apoi am ajuns la poalele
muntelui pe care e cetățuia. Trenk a desenat vederea cetățuiei încă de la **25**
Oăpîțineni. De aci, înainte a fost nevoia. Îsteînvățat a sui, m-am ostenit
într-atît cît toate hainele pînă la vengherla cea îmblănită era înmuiate. Trenk
însă nu se obosea de loc; eu abia făceam un pas și trebuia să mă odihnesc.
Urcarăm așa un ceas și mai bine, gîtul îmi ardea, cu ceva căpșuni culese pe
potecă mai m-am adăpat. Oînd ajunserăm la muchie altă nevoie; de oste- **30**
neală mă amețisem atît, încît nu mă puteam uita în jos și drumul acela
din stîncă în stîncă, cu prăpastia subt picioare mă amețea și mai rău; mă
țineam de iarbă și umblam mai d-a bușelea. Parcă îmi era mai lesne cînd
mă aflam printre pomi căci mă țineam de crăci și nu vedeam prăpastia.
Obosirea și amețeala, apoi poate și ceasul tîrziu, căci era mai bine de 4 **35**
cînd plecaserăm de jos, m-a oprit d-a intra pînă în cetate; mai rămăsese
poate vreo cincizeci de stînjeni pînă acolo, dar priveliștea râului pe
amîndouă părțile în vreme ce urci pe o creastă ca muchea ferăstrăului,
nu era făcută într-acei minut spre a-mi da curaj. Trenk s-a urcat pe o
! muchie în dosul cetățuiei și a desenat-o, iar eu am început să scobor la **40**
vale, cu părere de rău d-a nu fi putut intra în cetate, dar cu o adîncă
mînie asupra lui Tepeș care la urmă s-a adăogat cu toate pășurile ce am
mai tras într-acea zi. Ajungînd în sat la Oăpîțineni am băut o strachină
de lapte bătut, ne-am urcat în trăsura și tocami stam la un loc ca să
ne mulgă cîte un pahar de lapte cald, cînd un surugiu băgă de seamă **45**
că roata cea povîrnită provenea din ruptura osii de dindărăt; într-adevăr
era la o parte crestată în jumătate. Deputatul satului, ce era unul din
călăuzii noștri și un om prea de ispravă, ne-a găsit două care: la unul
s-a pus caii de poștie și bagajul nostru; pe celălalt cu mari anevoințe am

Ruinele cetății lui Țepeș Vodă. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică.

ridicat trăsura ca să o aducă pînă la Curtea de Argeș. În v
pregătiri la care ne ajuta mai mult de 20 de oameni, trec
însurase bine. Am lăsat vătășelul de la subcîrmuire ce-l ave
(căci pe Costache îl lăsasem la Curtea de Argeș), și noi am p
la pas, căci zdruncinăturile carului ne rupea oasele. M-am
putut pe două perne ce le aveam, m-am strîns la haine
nădușeala cum mi se răcea pe trup; bietul Trenk nu mai p
Eu pot zice că am cam dormitat. El sărmanul i s-a pă
vecie. Adevărat că era 1 1/2 ceas cînd am sosit la episcop
descărcat căruța și am trimis pe Costache cu cai de poștie
pine carul cu droșca. Am cinat și pe la 2 1/2 ne-am cul
8 eram deștept și de atunci scriu acest jurnal. Dacă a
trăsura ce s-a și dat la căruțaș, o să plec la Golești, lăsînd
ca să lucreze. Sînt acum 11 ceasuri.

Marti, 28 Iunie 1860, Curtea de Argeș.

Mîine va fi a doua săptămîină de cînd am părăsit cu tot
și acum mă socotesc cum să fac să-mi aduc aminte toate amăn
cincisprezece zile petrecute în deosebite locuri și sub felurite
bine minte că marți 28 iunie 1860 am petrecut dimineața
Argeș. Trenk s-a apucat să facă o mică aquarelă de cetatea lui
doamnele dela Golești, iar eu abia m-am învățit prin odaie,
am cam citit, am așezat bagajele și pe la cinci ceasuri dup
vestit dela Curtea de Argeș în care puii cu stafide joacă ro
am plecat la Pitești; în două ceasuri și jumătate mîinînd
un drum frumos zvîntat, am sosit în poștia dela Pitești u
meu Costache s-a certat cu căpităneasa pentru că, după obi
ziau a veni dela ceair. Trecînd prin oraș, m-am oprit la
unde secretarul, Dl. Furduescu, mi-a dat o scrisoare dela pr
din Bascov, în care era foarte bine transcrisă pisania cea ve
schit. Apoi am plecat la Golești, unde am găsit pe toți b
ce duce din drumul postii la Golești am întîlnit pe Luțica
Bacoviță cu care am venit în trăsură pînă acasă. Seara du
ceai și ceva citire de poezii românești, ne-am culcat.
29 iunie, era ziua de Sf. Petru; dimineața a început să bu
apoi s-a îndreptat vremea și s-a format horă dinaintea
damele erau în costum românesc pînă și engleza miss Mari
nu o prindea de loc. D-lor toate jucau pe moarte iar pe m
apucat cu frig și un fel de piroteală, care m-a făcut să ad
cile porții. M-am dus în odaie și într-adevăr am adormit.
ne-am pus la masă și seara iar tîrziu ne-am culcat, deși
nu-mi este prea bine.

Trebuie să întrerup aci jurnalul zilei de 29 iunie ca s
ajunului, căci am uitat a spune că, sosind la Golești, a
pe Mitică Bacoviță, gata a pleca la Pitești de unde se du
și încă pe d-na Caterina Tărtășeasca, o persoană blondă c
fi fost frumoasă dar a slăbit prea mult; seara, deși nu prea

însă de pe pridvor ne-a eîntat cîntecul *Olteju* pe care-l cîntă cu un talent particular, imitînd cu glasul cavalul în tonurile cele mai deosebite. E într-adevăr cît se poate de plăcut a auzi acest glas adînc ce pare a veni din depărtare și la urmă deodată, fără tranziție accentele cele mai ascuțite și mai pătrunzătoare. E ca un vuiet al valurilor, pe care-l întrecușă niște accente sfîșietoare. D-na Furduiască s-a arătat a doua zi în costum național la dejun, dar a fost pătîmînd de așa tare durere de cap încît n-a mai ieșit din odaie și a și plecat pe cînd eu dormeam. Peste zi a venit la Golești și d-nul Dinu, ajutor al conductorului de șosele din Pitești; un tinerel cu bluză fără altă însemnătate; poate însă bietul creștin să fie om prea de treabă ! Dar, a plecat d-nul Dinu, a plecat Furduiască, am prînzit, am băut ceaiul, am rîs, am vorbit și ne-am culcat. De aci pentru mine au început supărările, căci m-am simțit foarte rău toată noaptea, aveam ca un plumb pe stomac și o greață nespusă ;

15 către dimineața joi 1 iulie îmi era și mai rău. Caii ce-mi veniseră dela poștie miercuri seară, ca să plec a doua zi cu Sașa la Curtea de Argeș, simțindu-mă bolnav, i-am trîmis înapoi. A cerut Sașa o cărămidă caldă, un ceai de mușătel, pe urmă am luat și un praf de Seidlitz; dar în zadar, toate astea au eșit pe unde intraseră. Toată ziua

20 am fșfașut în pat, bînd numai apă cu sirop și limonada ; către seară am luat și un praf de Boger. Cam de prisos au fost toate. Deși nu mîncasem nimic toată ziua, noaptea nu m-am putut odihni; a doua zi însă, vineri 2 iulie, m-am sculat din pat cam tîrziu și bolnav, șovăind am colindat prin odăi. Nu țiu minte să fi făcut altceva; la masă am gustat puțină

25 ciorbă de găină, și seara o țigancă bătrînă, Tița, m-a tras pe tot trupu cu o mînă adevărat binefăcătoare.

Sîmbătă 3 iulie dimineața s-a petrecut iarăși în bolnăvireși trîndăvie și vremea părea a fi în zilele astea împotriva mea ca și sănătatea. Cînd bura, cînd ploua șiroaie ; cerul era întunecos și a fost negreșit prea plăcută societatea de la Golești, ca să nu-mi rămîie un suvenir urît de acele zile pierdute fără folos și în slăbiciune, acolo. Pe cînd eram în ziua aceia la masă a sosit Cornescu și Costică Mănu; ei veneau cu cai de postii de la Oîmpulung; fuseseră prin Ploești la Sinaia cu caii Cornescului care era să-i înee în Doftana, apoi de la Sinaia trei zile călări la Peștera, la Dragoslave și în sfîrșit în Cîmpulung, de unde ei soseau. Caii lor rămăseseră în urmă căci erau rău nărașiți, mai ales vestita Olga, ce nu vrea nici de cum s-o ia din loc. Cu surugiii Cornescului am trîmis scrisoare la Curtea de Argeș lui Trenk, care, bietul om, mă aștepta de mult.

În seara întîiu cît a fost Cornescu nu mi-a fost bine; însă am citit mult pînă să mergem să ne culcăm. Eu singur am citit *Lucrezia Borgia* întreagă. A doua zi era duminică 4 iulie; din zi de dimineață am luat o doză de emetic, dar mi-a fost destul ca în vremea de cinci ceasuri să lepăd sarcina de venin ce-mi sta pe stomac. Se vede că osteneala din excursia la Cetatea lui Tepeș și frigul ce-l simțisem la urmă în căruță atîtea ceasuri noaptea, îmi adunase în stomac acea cătățime de venin ce mă muncea de patru zile.

Ziua dar aceea a fost mai veselă, deși m-am ocupat mai tot amiazul cu alegerea și așezarea bagajelor noastre. Multe dintr-însele le-am lăsat ca să ni-le pornească la București, căci cu cîte aveam era cu neputință a urma

o cale așa anevoioasă, cealalte le-am încărcat în lăzi. În vremea asta ora se întinsese mare dinaintea porții dela Golești. Am uitat a spune că societatea în ziua aceia se adăogase cu Aricescu, poetul, ce ne prevestise de cu seară că va veni cu soția sa cu doi copii ai ei toți să petreacă ziua la Golești. Toate aceste persoane neînsemnate însă contri- buiau cît se poate de puțin la podoaba zilei; dintre ei tot el e mai plăcut, iar dînsa destul e a spune că improvizează versuri în onoarea zilei de 11 iunie 1848 spre a o judeca ca o femeie nesuferită. Hora a ținut toată ziua. Damele noastre îmbrăcate țărănește jucau pe moarte astfel încît abia pe la 7 1/2, ne-am pus la masă. Cornescu, lîngă care ședeam, era mentorul stomahului meu. El îm spune, ca doctorul Tocmeală lui Pană Olănescu la Tîrgoviște, dacă bucatele se combină sau nu.

Seara a fost prea veselă; ne-am costumat Dumnezeu știe cum, ca să jucăm scene din *Lucrezia Borgia* și din *Marion de Lorme*. Nimeni nu știa un cuvînt din rolul său și trebuia sufleurul să zică fiecare vorbă în gura mare, astfel încît actorii se încurcau; din toate astea provenea un mare rîs care a ținut foarte tîrziu. Sașa și cu mine ne-am dus să ne sfîrșim așezarea bagajelor pentru a doua zi, dar ceilalți au rămas în salon și Dumnezeu știe ce nebunii n-au făcut, jucînd fel de fel de jocuri rumănești tropăiau ca caii, fără muzică și apoi rîdeau ca nebunii.

Se astîmpără și astă din urmă seară a petrecerii noastre la Golești și a doua zi, luni 4 iulie, ne scularăm cu cuget de a pleca. Într-adevăr după dejun pe la 1 ceas m-am urcat cu Costică Mănu în trăsura me pregătită pentru drum și am plecat cu caii de poștie ce trămisese să-mi aducă la Pitești.

Acolo ne-am dus îndată la telegraf, am scris prințesei (mumă-mă) îi scrisesem o scrisoare de la Golești), lui Adolf și lui Oton Suțu, apoi luînd trăsura Furduescului am fost să vizităm mănăstirile Beștelei și Buliga. La Biserica Domnească n-am putut intra căci n-am găsit nici un preot, n-am mai mers și la biserica Greci. Ou aceste colindări se făcu patru ceasuri; trăsura mea cu caii noi de poștie ne-a așteptat pe uli dinaintea casei Tărtășescului, unde trebuiau să vie damele dela Golești cu Sașa; le-am așteptat pe piața Piteștilor bînd cafea la o cafenea pe la cinci au sosit. Tărtășeasca nu era acasă; ne-am luat ziua bură dela d-lor, lăsînd Goleșcului (Alec) însemnare de trei desenuri (Bulig Beștelei și Biserica Greci) pe care să ceară dela Dinu a i le face și să completăm colecția noastră de vederi ale mănăstirilor și am pornit la Curtea de Argeș unde am sosit înserat.

Trenk, care îmi răspunsese cu două zile înainte la Golești, mă aștepta ; el lucrase mai multe lucruri asîstînd în lipsa mea și la examenii seminaristilor ! Seara am mîncat, am șezut ceva de vorbă cu Boerescu pe acel mic sofă ce este în pridvorul episcopiei, drept în fața bisericii și care cît e de urît e și plăcut, prin poziția sa. Ne-am culcat în odaia cea mare din cele două ale episcopului; Trenk într-o odăiță jos, unde l-a mîncat, cît au mai șezut la Curtea de Argeș, fel de fel de lighioane.

Marți la 5 iulie am început lucrarea la Curtea de Argeș, examinînd portretele, mormintele și odăjdiile. Pentru aceste din urmă am întîlnit pinat ceva greutate din partea eclisiarhului, un călugăr prost și bănuitor ce este, dar și mai mult se prefăcea că este bolnav. Am fost p-aci, p-

să mă adresez la administrație, dar văzînd călugărul că am în mînă tetragrafia mănăstirii, s-a înduplecat și a început a scoate din cinci cufere, ce sînt la stîngă în advonul bisericii, toate odăjdiile și toate odoarele. În general lucrurile ce se găsesc acolo n-au mare valoare de antichitate, nefiind cele mai multe de cît de o sută sau mult 150 ani. Tot ce e mai însemnat am ales; celelalte ștofe sau argintării nu merită o mai deaproape luare aminte. Seara aceia am lucrat a coordona notele mele de peste zi în vreme ce Trenk desena caricaturi și Sașa lucra cusătură. Am scris tîrziu apoi m-am culcat.

Miercuri 6 iulie m-am îndeletnicit cu vizitarea cărților mănăstirii, am mai luat măsurile clădirii celei vechi, am vizitat clopotnița, în sfîrșit toată ziua s-a petrecut în lucrări la mănăstire; Trenk de altă parte lucra și dînsul copiind portrete, odoare și luînd calcuri de pre morminte, iar Sașa se odihnea în odaie, citea și dormea. În vremea șederii noastre la episcopie a sosit acolo și d-na Exarhina cu fiul său, dar n-am făcut cunoștință cu d-nei. Seara s-a petrecut întocmai ca și cea de mai-nainte, cu deosebire numai că eu am scris pînă la patru din noapte. Prînzurile urmau cu puii gătiți în tot felul și mai ales cu stafide.

Joi la 7 iulie au sosit de dimineață Cornescu și Costică Mînu; eram încă înpat; ei abia au dejunat și împreună și cu Trenk au pornit la cetatea lui Tepeș; pe de altă parte eu m-am îmbrăcat și însoțit de Boerescu, am mers să vizităm crucea dela valea lui Stanislav, *Biserica Domnească din oraș, ruinele și împrejmuirea vechiului palat și biserica cea ruinată din deal dela Sennicoara*. Preotul Nicolae Jidescu/ a fost tot cu noi. El ne-a dat și niște cercei vechi a sfintei Filoftei pe care a doua zi i-a desenat Trenk. Cu aceste vizite s-a petrecut ziua. De sus de pe dealul Sennicoarei priveam orașul Argeșul și într-adevăr vedeam învederat trebuința ce au simțit domniii țării, a se strămuta din acel loc restrîns unde nu poate să existe o capitală; o fișie de pămînt în veci roasă de Argeș, rezemată pe dealuri aprigi. Pas de întinde o capitală pe astfel de tărîm îngust. Cînd m-am întors la mănăstire, am fost să vizităm grădinița lui Căpitanovici la Bolnița, peste drum de episcopie. Casa, care acum s-a preînoit e aceia în care s-a născut mitropolitul Cosma, care a și zidit biserica. Boerescu mi-a spus că unchiul meu Mănescu era titor la acea biserică. Pe Cosma l-a educat și l-a înavuțit mitropolitul Filaret.

O cucoană Chirița cu două fete ne-a primit cu cinste, cu dulceață; ne-a povestit cum s-a tot dărîmat casa cînd a reparat-o; ne-a dat flori, am mai adăstat pe înserat de au venit călătorii plouați și obosiți dela Cetatea lui Tepeș.

Se vede că au avut pe munte o groaznică furtună, dar însă au pătruns înlăuntru, ceia ce eu nu putusem să fac.

Am cinat și curînd după aceia ne-am și culcat.

Vineri la 8 iulie au plecat dimineața pe la ceasurile opt Cornescu și Costică Mînu spre a merge la Sibiu, de unde se vor întoarce prin Cozia și Bîmnic la Golești, unde va fi duminica viitoare d-na Elencuța Florescu. Mai tîrziu, pe la 12, am plecat și eu cu Sașa, cu Trenk și cu Costache, ca să mergem la Brădet. De și cea mai mare parte din bagaje le lăsasem la Curtea de Argeș, însă lipcanu nostru, care este un prost din cei mai vestiți, le așezase în trăsură, Dumnezeu știe cum. Am avut dar, ca

întotdeauna cînd plec undeva, ocazie de a mă supăra, vedeam toate bagajele grămădite fără chibzuială una peste alta.

Cu opt cai de poștie, am apucat prin Valea lașului, am urcat muntele, căutînd în zadar o cruce veche, ce este pe multe și-apoi ne-am scoborît pe muntele Cărbunele ce este numai o liveadă cu flori, adevărat vrednic de reputația ce o are Muscelile din care el face parte și am ajuns la Mușătești unde mai fusesem cu cîteva zile mai înainte, [mergînd la Bobaia.

Ou trăsura am apucat Vîlsanul la deal avînd și o călăuză din Mușătești ce mi-a povestit legenda obîrșiei Argeșului cu căprăreața în drum; am trecut prin Galeșu și prin Brătieni pînă am ajuns la Brădet. Drumul e foarte pietros și trece adesea prin apă. De-a lungul lui întîlnești, pe mal, oameni, cari sub un mic adăpost lucrează la șită, apoi prin rîu vezi trecînd bile de brad ce merg unele rostogolindu-se, altele se opresc de bolovanii de piatră. Oameni îmbrăcați în ghebe negre și cu pălării asemeni purtînd cîngi lungi în mînă, merg după ele prin apă și le împing pînă la locul unde le așează în grămezi ca să le taie în șită.

La Brădet am vrut să merg, fiindcă mi s-a spus că biserica e foarte veche, și într-adevăr, după cum se vede ezidită de un Mircea v. v.d. care nu-mi vine-a crede că este Mircea al III-lea (deși așa poartă pisania cea nouă), fiindcă și soției lui îi zicea în pomelnic (care este pe o tăblie în troiță din vremea lui Matei Basarab) Mara și nu Chiajna. Acolo e o icoană a Pantocratorului veche și bine conservată. Brădetul e satul cel din urmă de pe Vîlsan; dintr-însul se văd casele de pe movila din Nucșoara, ce e în Bîul Doamnei. În Brădet își ține episcopia de Argeș vitele; acum nu mai e acolo nici egumen, nici călugăr, ci numai un îngrijitor mirean, care stă acolo la vremea cositului. În casa acestuia am prînzit, gătindu-ne chiar noi o mîncare cu mult mai bună de cît cea din Curtea de Argeș. Localitatea a contribuit la banchetul nostru cu un coșuleț de brînză care se fabrichează chiar acolo și care sînt prea gustoase. N-am șezut mult în Brădet căci nici n-aveam ce vedea și eram zoriți să ajungem seara la episcopie. Ne-am întors dar pe aceiași cale; n-am avut vreme să ne abatem de la Brătieni la satul Corbii unde este o biserică săpată în stîncă și unde s-zice că s-au adunat rămășițele oștirii lui Mihai Viteazu, dupăuciderea lui la Turda. Am trecut pre cît s-a putut mai repede prin Mușătești, sat mar și frumos, dar din nenorocire plin de gușați și de idioți ce vin din vale Faurului (între Mușătești și Vîlsănești), unde toți locuitorii sînt astfel. Am urcat Cărbunele, apoi cînd l-am scoborît înoptase, dar vremea era frumoasă; pe la 10 ceasuri am sosit la episcopie și de grabă ne-am și culcat.

Sîmbătă la 9 iulie cu bagajul, cu îmbrăcămîntea, cu una, cu altă, n-am putut pleca mai-nainte de douăsprezece ceasuri din Curtea de Argeș. De rușine or de economie n-am dat nimica economului cu rasa fișită. În șederea noastră acolo el ne fusese de o mare distracție c-apucăturile lui ceremonioase; rîdeam mai ales de grija ce purta pentru primirea mosafirilor și de desperarea ce-l apuca unde n-avea odă și bucătar ca să-i îndestuleze pe toți. Mai ales într-o seară cînd se întîmplase să fie acolo, noi, Cornescu și C. Mînu, Exarhina cu fiul său, Arcescu cu nevasta și încă alții, desperarea lui ajunsese la un grad nedescris în sfîrșit ne-am despărțit de frumoasa biserică a Argeșului, de părinte

economu și de puii lui cu stafide, și am apucat valea către Sălătruc; am trecut mai întâiu prin Valea Danului, apoi am urcat munții dela Vernești, ne-am scoborit în Oepari la circiuma cu stejarul și de acolo am mers la Șuiei, unde e sub-administrația plășii Loviștea. D-l Tomița Pleșoianu, care ține pe o vară a Brătienilor, chiar fiica proprietarilor dela Șuiei, m-a primit în casa lor, zidire foarte originală și de un stil mai arhaic decât vârsta ei. E prea îngustă, înaltă cât se poate, cu ferestre preamici și numai la catul de sus care e foarte ardicat, cu acoperiș înalt de șită și cu proptele de zid împrejur. Am stat un sfert de ceas numai la Șuiei și luînd de acolo un dorobanț, am apucat printr-o vale în dreapta Topologului pe care sînt situate Șuieile, ca să mergem la schitul Văleni; drumul pînă acolo nu e depărtat. Schitul, cu vreo 30 de maici n-are nimic interesant. Numele de familie al ctitorilor mi-a rămas necunoscut, din pricină mai ales că hîrțiile după care acest schit, supus episcopiei de Argeș, posedă vatra sa, se aflau în mîinile vechei stărițe anume f. .f, care în soroc de mulți ani a jefuit mănăstirea spre a-și zidi casă și biserică pe un petic de moșioară ce o are în drumul mare pe lîngă Sălătruc, și unde ea acuma, destituită din stăriție, numai dela sf. Gheorghe s-a retras nevrînd a da hîrțiile schitului și avînd pretenție a i se înapoia ceva bani. Mă mir de ce părintele Ieroteiu dela episcopia de Argeș însărcinat cu destituirea ei a fost așa de tolerant pentru dînsa. Din Văleni am plecat îndată la Sălătruc și cu toate că vorbisem cu d-l Pleșoianu că voi merge acuma de-a-dreptul la Sibii și că la întoarcerea mea pe dincolo de Olt, voi merge din Cozia în Berislăvești, însă vrînd a sfîrși mai multă treabă înainte de petrecere și avînd aici înlesnirea cailor de poștie, am pornit din Sălătruc spre a merge la Berislăvești.

Mai întîi am socotit că o să ne zdrobim pe bolovanii din valea Cloeotișului; apoi am început să urcăm muntele. Drumul pe acest munte era foarte greu și cu atît mai greu acum că podurile de lemne ce sînt făcute din vremi, s-au stricat și pretutindeni sînt nomoale, sau unde nu, niște sdruncinături nespuse. Am urcat greu Clocotișul pînă la vîrf; dar ceva mai încolo de circiuma ce este sus pe dînsul, drumul nostru spre Berislăvești se abătea din calea poștiei. Surugiii noștri nu prea cunoșteau încă localitățile; din norocire însă tocmai cînd abăteam din drumul olacului se brodi să treacă o trupă de vătășei ce mergeau la Suici la taht. Am luat pe unul dintr-înșii cu noi ca să ne călăuzească și am urmat calea prin pădure și prin văi, dînd prin noroaie, întîlnind poduri surpate, șanțuri, răsturnișuri cîte cu gîndul nu gîndești. În sfîrșit la un costiș, unde era în vale un nomol adînc, deodată se înțepenește trăsura. Sașa, Trenk și eu am apucat pe jos înainte, copiind literile dupe o bucată de cruce sfărîmată ce sta pe muche nu departe de pioa ei și umblînd înainte; dar văzînd că trăsura nu vine după noi, ne-am întors în vilcea. Nenorocitul de Costache sta pe loc; meșteșugul lui și al păcătoșilor de surugii, printre care mai ales era cel dinainte cu o figură searbădă și bolnăvicioasă și cu un glas leșinat, care îmi turbura fierea în mine, meșteșugul lor zic nu mersese mai departe decât a plesni oiștia. Am pus să întoarcă și văzînd că cu opt cai nu se poate face nimic, am scos pe înaintași și mai cu bastonul pe spinare, mai cu strigăte, mai cu umărul la roată, am scos după un ceas pierdut în zadar, droșca la deal. Înserase binișor și mai rămăsese cale foarte multă ; cînd am ieșit din pădure, vederea se întindea pînă la Olt prin valea

Coischii, se zărea și muntele Stănișoara eu muchia lui cea crestată; dar toate acestea se vedeau turbure prin ceața serii.

Mănăstirea Berislăvești se deosebia abia ca o clădire falnică în valea depărtată.

5 Am scoborît pe un drum povîrnit toată Mlaca cu sohaturile ei pe care pasc boii eînenilor, mari și înalți în coarne; apoi prin costișe, pe văi și pe dealuri, am ocolit obîrșia Coischii și am scoborît în sat la f... f. De aci înainte drumul era semănat cu bolovani; vîlcelele mai ales erau numai un șanț cu pietre grămădite. Înoptase tare astfel încît călătoria noastră
10 era foarte grea; umblam mai mult pe jos și-apoi în tot minutul trebuia să ne urcăm în trăsură, ca să trecem apa.

La o vîlcea de acelea a căzut un cal sub oiștie; cu multă anevoință l-a scos; abia vedeam și nici măcar luminări nu îngrijise Costache a pune în felinare. Drumul mi se părea cale veșnică a iadului. A fost și lung, căci
15 abia la 12 din noapte am sosit la strajea satului Berislăvești, unde ardea un foc mare. Tîn țaran ne-a dus la mănăstire și acolo ne-am găsit puțină odihnă într-o odaie destul de curată, cu un pat lung, învelit cu o frumoasă velință de țară. Egumenul părintele f... t lipsea la București. JSTea primit un călugăraș ce este acolo econom. Am mîncat ceva într-o odaie
20 alături cu a noastră și apoi, foarte osteniți, ne-am culcat.

Trenk avea și el o odăiță bună, Săracul, bietul om !... să facă astfel de călătorie pe capră ! Cred că avea trebuință de odihnă.

A doua zi, duminică, la 10 iulie, cînd am ieșit din odaie, țărancele erau la biserica mănăstirii. Începînd de aci prin toate satele în sus, femeile
25 au veșminte țărănești prea luxoase și frumos lucrate.

Iele și cămășile cusute pretutindeni cu deseneuri subțiri și complicate, fotele și zăvelcile asemeni frumos lucrate, pieptarele fără mînci, de oaie, cu flori de mătăsuri pre dînele, vîlnicele de pînză subțire și de borangic. E frumos lucru a le vedea adunate duminică la horă, cum le-am
30 văzut plecînd dela Berislăvești în sus. La acea mănăstire am cules în treacăt ceva note asupra fondatorului ei, vistierul Sandu Bucșenescu; dar avînd mai îndelungat condica mănăstirii, voi putea lămuri mai bine această biografie ce mi s-a părut interesantă. E încă curios a vedea prin ce uzurpațiune domnească, mănăstirea a trecut sub epitropia Pantelimonului. Dar materia aceasta cere un studiu mai complet, decît repede
35 clipire ce am aruncat-o în notele mele asupra Berislăveștilor. Cît despre starea materială de acum a mănăstirii, pot zice, că fără de a fi bună, e mai binișor ținută decît cele mai multe din cîte am vizitat pînă acum într-această călătorie. Dela Berislăvești am plecat pe la 10 și după o jum.
40 de ceas am sosit la schitululeț Scăueni, într-o poziție prea pitorească și cu un aer de antichitate ce-l poartă pe nedrept, căci această mănăstire, clădire a unui egumen cozian numit f... f, n-are mai mult de vreo 65 ani. Trenk s-a înșelat ca și mine la vedere și vrînd să desineze toate amănunțele, ne-a întîrziat prea mult. Scăuenii e metoh al Cozii și n-are călugări. Îngrijitorul ce este acolo primește statul schitului ce e de 3000
45 lei pe an. Acesta este o ființă originală, care de 20 ani și mai bine trăiește cu nevasta și copiii în schit. Venirea mea l-a minunat prea mult, m-a descusut în tot felul, ca să afle ce voi și pentru ce sînt venit. L-am lăsat însă

puțin îndestulat și am apucat, însoțit de vătășelul nostru, Ion din șoara, călare, drumul la deal spre Mlaca.

Prin munți au obicei oamenii să vie să ajute la trăsură cînd e dr greu și nu te poți scăpa de dînșii pînă nu le dai bacșiș; mai adesea a binevoitori sînt de folos, cum spre pildă cel ce ne-a însoțit pe Mlaca în și din spusele căruia am înțeles că cea mai mare parte din muntele a care despre fața Oltului e sohat și se chiamă Mlaca, iar despre părțile T logului și rîului Olt, poartă numele de Clocotiș și e păduros. Este moș a doctorului Davila de la nevasta sa ! Bietul pădurar, un adevărat care venea la trăsură să ne ajute la suiș, nu știa alta decît că locurile sînt ale doctorului *Marsenie*. L-am îndreptat să meargă la Davi București, ca să-și ia mai bună plată, căci se plîngea sărmanul de ar El ne-a însoțit apoi și prin pădure. Am stat la un loc unde ardea înfunc fag uriaș. Cînd trecusem pe acolo am auzit trosnetul ce a făcut că și acum încă fumează.

La acel loc am cules căpșuni, căci era sumedenie și apoi am înainte. Dela pădurar am aflat că crucea cea surpată după mult încă întregă, sînt ca vreo douăzeci de ani înainte, dar oamenii se să găsească comoara sub ea a tot doborît-o și astfel s-a sfărîmat cu Superstiția comorilor care la noi se leagă de focurile. . . (feuxfo trebuie să aibă o mare importanță prin locurile mlăștinoase de pe r căci mi se întîmplă foarte des a vedea strecurîndu-se printre frunziș f trecătoare ce mi se păreau a fi o luminare purtată în fuga de un or pădurarul ne-a povestit că tocmai acolo unde se abătea drumul dintre al olacului e locul numit *Mormîntul hoșului*, căci sînt vro doi ani a niște hoți ar fi tras de pe o înălțime cu fagi asupra unui curier ce pe drumul poștei; n-au nimerit în surugiu ci numai un cal, atunci c a scos pistolul, și cînd a tras, unul din hoți s-a prăvălit jos pe drum ceilalți au fugit. Curierul a tăiat atunci capul jertfei lui și l-a adus la București. Dar tribunalele nesocotind acest mod voinicesc de a-ș singur dreptate, a osîndit pe curier la închisoare, de unde domnul l țiat. Așa dar dela Mormîntul hoșului ne-am luat ziua bună dela păd ne-am urmat drumul poștii scoborînd clocotișul despre valea Bîulu

Cum am spus, surugii noștri erau prea ticăloși, n-aveau nicio cea ce se chiamă a încăleca unfăgaș, sau a opri caii la vale, cea ce silit să umblăm mai mult pe jos pînă la poștie și apoi încă a rupe b meu pe spinarea acelu deșuchiat cu chipul moleșit. Trebuie să mărt că trebuie mare meșteșug la mînat spre a scoborî pe acele podine amestecat astfel încît seamănă cu un joc de cîrlige. A cui a fost in podinilor, n-am putut încă afla, dar cît despre mine socotesc că ma decît să taie atîtea păduri, mai bine ar fi așternut o șosea zdravă s-ar fi făcut cu atît mai multă înlesnire, pă cît tot materialul este a loc și n-au trebuință a se transporta. Cu vai și cu chiu am ajuns în la poștia Pripoarele. Dar de aci înainte ne așteptau noui și crude în Cea dintîi, (numai pentru trăsura, căci noi ne-am dus pe jos) a fos valea ce se coboară îndată cît ieși din ceairul poștii.

Trăsura saltă pe o cataractă de pietre, susținută din toate Mă mir cum acea trăsură nu s-a zdrobit, în astă călătorie, în mii de Trebuie să mărturisesc că asta era cea mai mare grijă a mea. Un mi

înșelat drumul căci venise ordin dela eîrmuire și chiar în zioa aceea dreseră drumul pînă în sat la Spinul. Am văzut încă oamenii cum lucrau; dar de aci încolo, vai ce caznă ! Pînă în deal dincolo de Titești am ajuns cu zioa; am văzut apele Oltului în stîngă, după valea Titeștilor; dar de aci înainte

5 n-am mai văzut nimic decît prin negura serii și prin amețeala atîtor groaznice zdruncinături. Am zărit Boișoara în stîngă, apoi valea îngustă a apei Boișoara, apoi valea mai lată și apele clocotitoare ale Boitei, apoi satul Greblești și în sfîrșit groaznica vale ce scoboară la Oîneni. Cerul era semănat cu stele și priveliștea era măreață, pe vremea nopței, cînd am trecut pe

10 pod umblător Oltul, avînd împrejurul nostru 14 podari cu o luminare* Acești oameni ne-au însoțit pînă la poștie, unde am găsit culcați pe Cornescu și pe C. Manu. Ei se întorceau dela Sibiu, făcuseră drumul dela Curtea de Argeș pînă la Ciîneni într-o zi pe un noroi strașnic și din Sibiu plecase tîrziu.

15 S-au sculat băieții și ne-au lăsat odaia din pricina Sașii; ei amîndoi s-au culcat afară pe prispă, înveliți în saricile lor, Trenk în trăsura, iar noi pe patul din odaie ce era așa de tare ca și scîndura.

Luni la 11 iulie dimineața, Cornescului nu-i era bine, pătimea de

20 greață, ne-am sculat de la șase; am pus să descarce bagajele, să spele trăsura, Cornescu se culcase, am stat de vorbă pînă pe la 9; atunci au plecat ei spre Cozia; iar noi, după ce s-a sculat și Sașa, am ales prea puțin bagaj, lăsînd pe celălalt în odaia postii unde șade și Trenk pînă la întorcerea noastră și pe la 12 ceasuri am plecat la Sibiu. Ce șosea minunată, pe malul Oltului! Cînd am fi avut pretutindenî astfel de șosele,

25 cît de mult s-ar fi înlesnit călătoria noastră ! Ce multă vreme am fi ciștigat! Trenk ne-a însoțit pînă la Bîul Vadului la vama românească unde ne-a cercetat puțin și ne-a vizat pașapoartele; de acolo trecînd dincolo /un ampioiat austriac a venit pe capră cu noi pînă la vama cea mare ce-i zic ei Contumaz. Șoseaua pe acolo e stricată și acuma lucrează

30 alta; astfel drumul pe acolo, fiind prea îngust e destul de primejdios. La Contumaz cu maniere prea dulcișoare ne-a cercetat și ne-a scormonit pretutindenî. Dar ce să se găsească de vămuit, căci nu luasem nimica cu noi; a oprit numai cîteva exemplare din *Mihnea-Vodă*, ce le luasem pentru trebuințe puțin literare și politice. Am lăsat

35 acolo și șaua mea ca s-o iau, cînd mă voi întoarce. Tot cu caii de poștia românească am urmat drumul; în colo șoseaua e bună ; am trecut pe lîngă un turn vechiu și surpat ce e în malul Oltului și căruia îi zice Turnul Jidovilor; apoi mai înainte tocmai acolo unde încetează munții cei înalți și valea se lărgește am dat de Turnul Boșu, ce este într-a-

40 devăr un turn larg și pătrat vopsit roșu, pe o înălțime și împresurat cu ziduri vechi și preînoite ce se scoboară pînă la șosea. Acolo din nou ne-a vizat pașaportul și apoi am trecut. Drept în față pe o muche sînt ruinele castelului numit Landskrone. Turnul Boșu și acel castel domină într-astfel poziția încît trecătoarea Oltului se poate lesne apăra din aceste puncturi. Idei

45 mai puțin strategice te cuprind cînd, ieșind din satul românesc, Boita, vezi acea cultură îngrijită, acei oameni bine îmbrăcați și voioși, toți rumâni ca și la noi, dar mai harnici, mai deprinși la muncă și la bine, decît pe partea cealaltă a munților. Cînd treceam noi era tocmai la seceră și era o adevărată plăcere a te uita cu ce silință și cu ce veselie lucrau toți, bărbații, femeile și

copiii. Poștia românească ne-a dus pînă în satul *Tälmaieu* de unde am luat

4 cai de poștie, cu un surugiu sau poștilion călare. Acest băiat era rumă dar mîna cailui nemțește căci, deși se îndemna bietul băiat, gloabele albe mari abia mișcau din loc. Se ridicase un vînt ce ne lua de la spate și purta într-un nor de praf; soarele bătea foarte tare, Sașa se rezemase de trăsura și dormea, eu cam piroteam însă tot băgăm de seamă la locurile acele bine cultivate și semănate cu sate frumos zidite. De la Tălmaci încolo am trecut prin Besteu, sat mare românesc, apoi prin Schellenberg, și săsesc și am sosit cam pe la patru în Sibiu; am tras la otelul *Zu* Ungarische Krone, în ulița mare, care-mi fusese recomandat de Cornescu și C. Manu. Îndată după sosire gîndul nostru a fost la prînzit: ceia ce am și făcut. Am trimis scrisoarea ce ne-o dase Trenk către cumnatul său d-nul Albrecht, care îndată după prînzul nostru, pe cînd Sașa se îmbrăca și venit la noi. L-am primit într-o odaie alături cu a noastră ; el ne-a spus să mergem la Dumbrava (lunge Wald) unde astăzi pentru sosirea prințului Lichtenstein, soția prințului guvernator al Transilvaniei se da o sărbătoare așadar deși luasem o lojă la *Arena* sau teatru de scînduri deschis, unde juca *Tilharii* lui Schiller, ne-am urcat într-un fel de poștalion fără să plătim al hoteului și ne-am dus la Dumbravă, la douăzeci de minute departe de oraș. Acolo erau rînduite mai multe țeluri de tras la semn unde petreceau ofițerii; apoi înserat într-o bătătură împrejmuată cu brazde de verde și luminată cu bășici de hîrtie, s-a făcut joc. Dintre toate nemțoaicele îmbrăcate și disgrațioase se deosebea o româncă din Pitești, frumoasă doamna Guma ce avea și eleganță la îmbrăcăminte și grație la joc. Am tras și ceva fișicuri de artificie. Mie drept să spui puțin mi-a plăcut această petrecere, dar Sașa o privea cu plăcere. Aveam drept societate pe cumnatul și pe cumnata lui Trenk. Pe la zece am sosit acasă și picam de somn astfel încît abia puteam să mă dezbrac.

Marți la 12 iulie, sculîndu-mă pe la 9 am mers prin piață ca să văd ceva tîrguiești trebuincioase ; trăsura de cu seara o dasem la fierar să dreze toate cîte se slăbise la dînsa. Am vizitat dimineața și biserica catolică și e pe piața mare și care e un edificiu din veacul al XVII-lea fără de nimeni interes. Pe la 11 ceasuri am dejunat; a venit d-nul Albrecht și cu dînsul pe la un ceas am mers la muzeul Bruckental.

Bruckental, dintr-o mare familie din Transilvania, care acum nu mai are urmaș direct, a fost multă vreme guvernator al Transilvaniei avînd o stare mare a strîns o bibliotecă însemnată de vreo 13.000 volume și mai ales istorică ; un cabinet de mineralogie și de ornitologie mai cu seamă locale, ceva antichități romane, inscripții, lutării și fierării ce s-au păstrat aduna într-această țară și o galerie de tablouri ce este expusă pînă la cîincispe zece odăi ; adică 5 de școală italiană, 5 de școală olandeză și 5 de școală germană. Printre italieni se deosebește mai ales cîțiva Tițiani și o Vergi Murillo, în modul său cel materialist și viu colorat. Mai însemnate încă două portrete de Bembrandt și mai cu seamă al unui stegar în mărime naturală pînă la mijloc și apoi portretele lui Gerard Dow scuturîndu-și picătură de Mieris, un Daik, cap d-operă. Sînt încă și multe copii bune printre care se deosebesc mai ales ale lui Martin Meytens. Școala germană e bine prezentată de mai toți meșterii cei vechi, Albrecht Diirer, Cranach, Holbein și apoi și frumoase portrete mai moderne printre care mai cu seamă

Marii Teresii de Meytens. Din nenorocire cît am fost la galeria de tablouri a tot plouat, astfel încît vremea fiind întunecoasă și timpul scurt, am trecut cam repede.

Am prînzit nemțește de vreme și apoi am ieșit pe jos cu Sașa ; rochia ei cea lungă care să țira prin noroiul uliții atrăgea privirea tuturilor. Aici se obișnuiesc rochiile pînă la glesne, de aceea și cînd juca la Dumbrava să vedea pe subt fuste picioarele mai sus de genunchi. Pe piață am întîlnit pe Albrecht și împreună am mers să vedem biserica luterană care a fost vechea catedrală catolică a orașului, biserica dominicanilor ce la Eformația, s-a prefăcut în biserică protestantă. E o frumoasă clădire gotică, cu puține ornamentații într-adevăr, dar prea măreață. Sînt acum doi ani, aprefăcut-o astfel pe dinăuntru cu totul spoită nou; abia a mailăsat vechele armorii și inscripții pe pereții de sus și un mare tablou din veacul al cincisprezecelea alături cu altarul, iar pietrele mormîntale cu care era pardosită biserica le-a scos și sînt într-o odaie alături, unde s-a început a le așeza, d-a rîndul pe pereți. Oercetînd, mi s-a spus că a lui Mihnea se află printre ele, dar cum să deosibești dintr-aceia mulțime ce sînt culcate pe dos una peste alta. Mîine voi întîrzia plecarea mea de aici ca să cercetez la curatorul bibliotecii Bruckental, predicatorul Neugeborn, despre acea piatră.

De la biserică ne-am întors cu Albrecht acasă la noi. El o să plece mîine la Bîul Vadului ca să se întîlnească cu Trenk. Pe la 7 am ieșit în trăsura și am ocolit tot orașul, văzînd și rămășițele de vechele ziduri și turnuri de împrejmuire ale cetății. La urmă am fost la Teatrul cel închis care cam seamănă cu cel vechiu din București, dela Momolo. Se juca o comedie : Un fiu pentru 10.000 fiorini, ceva în felul celor 33.333 de franci. Pe la 10 am fost acasă și după ceai îndată m-am pus să scriu la București și apoi m-am apucat de acest jurnal în care negreșit trebuie să fie multe împrăjurări uitate dar care însă m-a ținut deștept pînă la două ceasuri din noapte. La fiecă ceas auz un trubaciu sunînd pe uliță din trîmbiță și spunînd ceasul; de altă parte în odaia de alături auz altă trîmbiță care e sforăitura nesuferitului meu lipcan. Atîta îi mai trebuia ca să-mi cîștige cu totul inima!

Am uitat să spui că tot astăzi, pînă să nu dejunăm, am fost amîndoi la baie, și apoi, pînă să nu ieșim la plimbare, după amiază am trimis o depeșă telegrafică muma-mi și alta Grecescului, spre a-l felicita de zioa de naștere a Lenușichii.

Mult aș dori să fiu mîine seară în Cornet; dar nu-mi prea vine a crede căci de voi fi ocupat dimineață cu mormîntul lui Mihnea o să întîrziem și abia să ajung seara în Cîineni. Ce fel o să fac ca să sfîrșesc încă patru județe într-o lună ! *Iată ideea ce mă preocupă neincetat Aș dori cel puțin să sfîrșesc și Vilcea.* O lucrare bine făcută asupra acestor două județe vaface să mi seierte lipsa celorlalte trei.

Sibiu, 12 iulie 1860.

Miercuri 13 iulie m-am sculat la 9 și îndată m-am dus la predicatorul luteran d-l Neugeborn pentru ca să cercetez despre piatra monumentală a lui Mihnea vodă ; nu l-am găsit acasă, dar un băețel al lui m-a mînat la locuința parohului ce este o casă veche de la 1503, drept în fața ieșirii din biserica cea mare luterană. Neugeborn, era ocupat și mi-a dat rendezvous

la 11 ceasuri la Biblioteca Bruckental. M-am întors dar acasă și am dejunat. Căii pentru plecare sosise; am spus să mai adaste. Trăsura o adusese care-țapul dreasă, înălțată pe arcuri, în sfîrșit ca nouă ; dar orșicît de bine o dresese tot nu făcea meșteșugul lui cîtă sumă mi-a luat adică șapte galbeni. M-am convins că-ntradevăr e că-n Transilvania, unde oamenii trăiesc cu puțin, este un jaf organizat împotriva boierilor de Țara Bomânească : „Grossboiar von Wallachai”, cum zic ei. Caretașul, birtașul, prăvăliașii, cu care am avut aface, toți m-au jefuit astfel încît excursia mea de trei zile abia în Sibiu m-a costat mai bine de 40 galbeni, plătind numai la birt vreme 17 =#: și cumpărînd ceva mărunțișuri din târg.

Sașa a rămas acasă ca să săvîrșească d-a așeza lucrurile, și eu, la 11 ceasuri am fost la Biblioteca Bruckental, unde atunci venea și Neugeborn. El mi-a spus că într-adevăr piatra lui Mihnea este printre cele grămadite în odaia de lîngă biserică, însă nu e cu puțință de a o căuta; mi-recomandat însă o carte asupra bisericii din Sibiu, unde se găsește descrierea tuturor obiectelor foste în biserică, ș-apoi mi-a făgăduit că-ndată ce se vor așeza pietrele, îmi va trîmite un facsimile de acea piatră. După convorbire destul de lungă asupra Sibiului celui vechiu și asupra unor puncturi din istoria țării, m-am întors acasă, am prînzit de vreme și pe la două ceasuri fără un sfert am pornit din Sibiu, luînd cu noi o ploscă cu vin de Volsau, 2 pîini lungi cu anason, un cughelhupf și un lintzentort spre a ne sluji pe drum de suvenir pentru acele multe mîncări și cei mulți păștrăvi ce le-am jărtfit într-acel materialist oraș de sași. Un suvenir cu mult mai puțin plăcut mi-a lăsat cărașul nostru sas ce-l tocmisem de la otel ca să ne ducă pînă la Tălmaci. Un ceas și jumătate am umblat cu dînsul și n-ai ieșit un minut din treapătul cînesc, decît ca să urce dealurile sau să scoboare văile cu cel mai nesimțitor pas. Trebuie răbdare pentru noi românii învîțați cu iuțeala postii noastre, mai ales cînd te vezi umbînd la pas pe șosea ca-n palmă.

Sasul nostru era un uriaș cu cioboati, cu pantaloni și cu o fermentură de postav albastru prost și o pălărie lată și pleoștită ce i se bătea de umăr cînd în tăcăneală să lăsa greu pe cal. În sfîrșit am ajuns la Tălmaci; acolo am luat un băețoi sas cu patru cai ce merseră mai iute; trecură iar pe subt Landskrone, pe la Boita, apoi la Turnu Boșu, unde am vorbit cu niște ungureni ce veneau tocmai de la Călărași pe unde își țîn ei oilă trecîndu-le iarna pînă-n Dobrogea. La Contumaz ne aștepta Trenk care-l însoțise cumnatu său cu sora lui și cu 3 copii ai lui; am stat vreme cîtă-va vreme acolo și cînd am plecat începuse să plouă, apoi iarăși am mers înainte, luînd și pe Trenk cu noi; am cumpărat de la niște babe un coș zmeură, am trecut granița noastră și am sosit pe la șapte seara în Cîineni. Acolo a trebuit în grabă să așezăm bagajile lăsate acolo, și vai de mine ce am pățit cu Costache, ca după obicei ! în sfîrșit am plecat să merg pe malul drept al Oltului pînă la Cornet; dar era seară, astfel încît frumoză aceluia drum unde se vedea Oltul strîns între două lanțuri de munți l-am pierdut în mare parte, și am avut numai temerea și nevoia un drum greu, pe vreme de noapte, cînd la vale, cînd la deal pe pietre, pe stînci ce dau de-a-dreptul în Olt. Am trecut prin Călimănești și prin Sărăcinești și abia pe la 11 ceasuri am ajuns la Cornet, trecînd prin satul Copăcești care e vatra aceluia schit.

(Scriș sîmbătă seara la 16 iulie, la Cozia și întrerupt pentru a lua o baie de picere; mîine dimineața voi urma).

Mi-am luat baea și m-am culcat, iar Sașa îmi slujește de secretar spre a urma tot într-această seară sub dictaero a mea. La Cornet ne-au primit îngijitorul de acolo, popa Constantin Ionescu din București, care trăiește în mica mănăstire cu doi feciori și o fată a lui.

Cornescu, în treacăt îl prevestise despre venirea noastră ; astfel încît ne cam aștepta. Sașa, ori de frica ce-i fusese noaptea pe drum ori de zdruncinătură a celei căi pietroase simți durere la stomab, se culcă îndată îi puserăm cărămidă caldă ; făcură ceai, dîn care am băut toîdeși era dulce ca siropu. Trenk s-a culcat într-o odaie alături cu noi, și care răspundea prin st&pii sobii cu a noastră. Nici el, nici noi n-am putut bine odihni, căci aci într-adevăr era Babilonul insectelor; unde puneai mîna erai sigur să prinzi un vrășmaș al sîngelui tău ! Dar trecu și noaptea asta, cum trec toate pe lume, și bune și rele.

A doua zi joi la 14 iulie m-am deșteptat din zi de dimineață cu sînge ce-mi curgea din nas. Bietul Trenk prigonit de dușmani fugise pe munți ca să-și caute scăparea, sau maibine casă cauteunloc de unde să deseneze acea pitorescă mănăstire. Iar eu m-am culcat iarăși și abia tîrziu am ieșit din casa prenoită a popii ca să văz mănăstirea banului Mareș ot Băjești. Se vede că el o zidise pe cînd nu era așa om mare și contribuise la zidire și popa din satul Băjești. Dar la urmă, cînd ca ban al Craiovii și caimacam al țării, fugea de urgia lui Grigorașcu v.v.Ghica și de răzbunările boierilor olteni, aci își găsi el scăparea. De la dînsul a mai rămas zidul împrejmuirii ce l-au găurit rușii la 1849 ca să așeze tunurile lor și să se apere acolo de o incursie a rebelilor unguri, a rămas ruinele **bascilor** și bolților unde e acum grajdi, a rămas mica biserică, în care s-a zugrăvit, la locul titorilor, un călugăr de mai deunăzi, a rămas în sfîrșit pisania de piatră ce m-a făcut să știu că banul Mareș era ot Băjești. Ce scădere în neamurile mari ale țării!]Ș"u e asta o dovadă că la noi întodaună nobleță a fost personală % Biserica s-a pardosit cu scînduri și lespezile vechi sînt aru<n>cate pe afară ; ca treaptă a bisericii e o piatră mormîntală ce fusese drept subt pantocratorul; literile după dînsa s-au șters, dar pre cît am putut înțelege după tăierea a pietrei, după calitatea ei, bănuesc să nu fie a banului. Două semne O.U. ce se vād pe linia din urmă, mă fac a gîndi la leatul 1808.

Preotul Constantin și familia lui se sili a ne primi bine și cu toate că el îmi declară în multe rînduri că a fost persecutat subt guvernele trecute, fiind om dela 48, tot însă să vedea ciocoinicia popilor de București.

Gîndesc că e pus acolo de vodă Ghica, căci nu știu cum schitul Cornet este închinat la Pantelimon care îi este posterior. Trebuie și astasă fie vreo minune de ale lui Scarlat vodă Ghica, ca la Berislăvești. La Cornet pomelnic vechiu nu este, dar este cu îndestulare ciorbă de pui, rasol de pui, mîncare de pui, friptură de pui, ca îndeobște la mănăstiri. După ce ospătarăm cu aceste delicatețe, tot cu caii de poștie din Cîineni, am pornit pe la două către Cozia. Dar Sașii e somn și rămîne totpentru mîine urmarea acestui jurnal pînă astăzi, sîmbătă seară 16 iulie la unsprezece ceasuri. Seară bună !

Drumul dela Cornet la Cozia e cît se poate de pitoresc, dar și pietros, el merge pe malul stîng al Oltului, cînd pe lîngă apă, cînd mai sus pe coastă De amîndouă părțile sînt munți înalți și păduri; priveliștea se schimbă pe

^ i ^ ^

v - " - " - ^ ~
|*r ****

Handwritten note in Cyrillic script, possibly a fragment of the original manuscript.

***** A

Handwritten notes in Cyrillic script, including a reference to '4 ^' and other illegible text.

însemnări din călătoria făcută în 1860 în județele Argeș și Vilcea Sus autograful lui Odobescu în rest autograful Sasef care \ ! n L Z * ^ ! ^ soțului sau (facsimil din ms. rom. 4935 f. 113).

Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia. Cabinetul de manuscire

Schitul Cornetul. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, Secția de grafică.

tot minutul, spre a arăta poziții mai frumoase și mai mărețe. La distanță de o jumătate ceas din Cornet se varsă râul Lotrului în Olt. Cîtățimea apelor sale e destul de însemnată. Podul pe Lotru care, prin luarea lui de ape întreprinsese cu totul comunicația pe această parte a Oltului, s-a dres și este acum nou și bun.

De la pod am luat cu noi mai mulți plutari ce aduc bilele de brad ce vin dela munte pe Lotru și le duc pe plute pînă la Călimănești pe Olt. Pe dîșii i-am cercetat despre satele de pe Lotru; sînt cu totul vreo patru din care Mălaia și Voineasa; cele din urmă sînt mai însemnate; carul abia merge pînă-n Mălaia; iar de acolo înainte abia poți merge călare prin matca Lotrului și preste văi pînă-n Voineasa, îți trebuie ca la o zi ca să faci această călătorie. P-acolo toți sătenii sînt moșneni, dar nu cunosc lucrul agriculturii ci să hrănesc mai mult cu vitele și cu tăerea brazilor de prin păduri; cei care n-au eșit din satele lor, nu știu nici cum e făcut carul. Pichetașii noștrii strejuesc iarna dintr-aceste sate; iar vara merg la pichetele dela hotar care sînt pe munți înainte, cale, poate, încă de o zi.

Ajutată și susținută de oamenii cu cari avusesem această conversație, trăsura noastră începu a trece Cîrligele, iar noi umblam în urma ei pe jos; astfel ne-am putut bucura de frumusețea acelor sălbatice locuri unde drumul merge pe o stîncă, scobită și cioplită de mari de veacuri, chiar pe alături cu matca, Oltul, e acolo strîns între munți, astfel încît fierbe de bolovani ascunși sub apă. Acel loc ce-i zice Cîrligele, pe cît e de primejdios acum, cînd drumul e plin de bolovani și de surpături de piatră, atît e de măreț la privire. Trenk a luat o schiță dela un punct unde era un clocot pînă apă și mi-a făgăduit să facă o acvarelă. Aceste Cîrlige țin poate 20 de minute și apoi cam urci în deal și acolo găsești șoseaua ce o clădesc, de vreo trei patru ani, niște italieni. Negreșit, că după Cîrlige ești încîntat a găsi o șosea, dar însă sînt multe altele mai bune decît cea de acolo; adevărat că greutățile sînt mari; trebuie împușcate picere întregi de munți, îmi spuneau chiar că de la un loc unde e tăiat muntele dela mare înălțime, ar fi căzut, pe cînd lucrau, doi oameni și s-ar fi omorît pînă jos. Toate astea așa sînt, dar însă tot s-ar fi putut face șoseaua ceva mai largă, s-ar fi putut așterne mai Un, și s-ar fi putut face perete cu palimari, atît despre partea muntelui, de unde se surpă mereu pietre, cît și despre Olt, unde ești în veci în primejdie de a te prăvăli. Dar orișicum cu șoseaua mersem mai iute și ajunserăm la Cozia pe la cincă. Acolo erau mulți mosafiri cari neîncetat vin de la Călimănești, unde e adunată la băi o mulțime de lume.

Părintele Ipolit, bătrînul și respectabilul egumen, ne ieși înainte, primindu-ne cu bucurie. Cunoștința noastră era făcută de acum trei ani și în lungile conversații ce am avut și în rîndul acesta cu dînsul, mi-a povestit încă cum, fiind el încă prea tînăr călugăraș la Căldărușani ar fi făcut un parastas la Icoana pentru moșu-meu și ar fi prînzit la unchiul meu Eăducănu, în casele noastre de la Icoana. Aceasta ar fi fost pe la 1816, căci bătrînul e acum de 65 ani.

Economul, numit iar Ipolit, e un tînăr rus, care deși tînăr, are ceva din acel aer falnic al clerului rusc. El ne dete două odăi în partea stîngă a bisericii, tot acelea ce le avusesem și-n rîndul celălalt.

Noi dormirăm în cea din fund, Trenk în cealaltă, am prînzit în sala cu obloane ce dă în partea Oltului. Această zi pînă înserat s-a petrecut

fără lucrări, seara am stat mult de vorbă cu egumenul pe un pridvoraș dinaintea ușii noastre, care pridvor n-avea alt defect decât de a fi prea tare, fiind învelit numai cu o rogojină. Odihna noaptea ne-a fost mai bună decât la Cornet; numai atât că cu șederea noastră s-au adunat muștele în

5 odaie și ne supăra mult dimineața; de aceea și făceam adesea vânători de muște cu acel instrument turcesc de piele ce-i ziceam noi pleșca și care e luat dela Cornescu. Am pus încă și hîrtie de muște în odaie. '

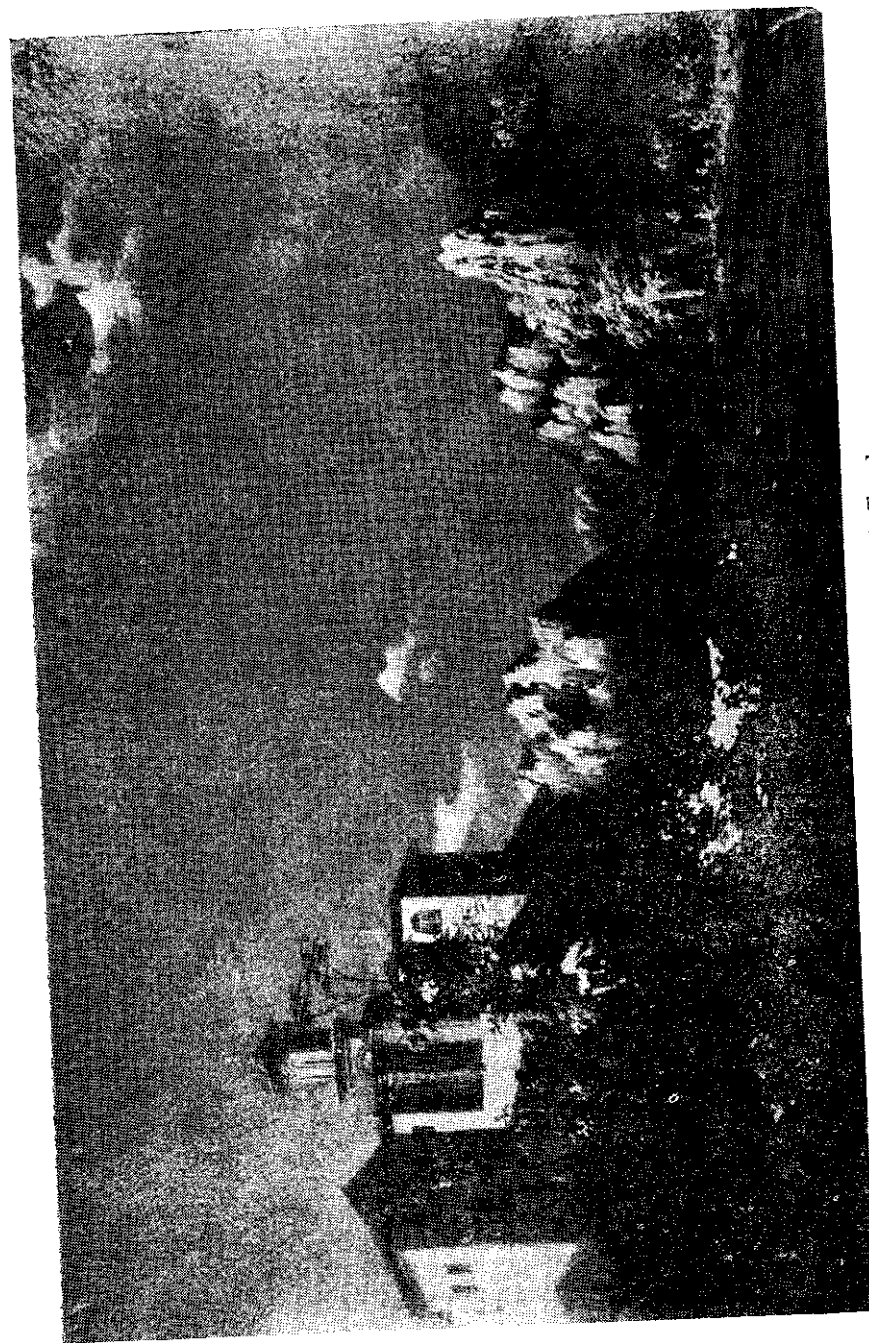
Vineri, la 15 Iulie, ne-am ocupat cu lucrări la Cozia. Trenk, de dimineață a plecat ca să ia o vedere generală a Cozii de sus de pe munții dem-
10 potrivă ; mai tîrziu a luat și alta parțială, de pe malul Oltului în sus de mănăstire. Eu am luat pisaniile; însemnarea portretelor, am văzut argintăria ce o păstrează părintele egumenul, împreună cu un aer foarte vechi și prea bine păstrat, de care am luat însemnare; am ales apoi și cărți, cele mai interesante din bibliotecă și mi le-au adus în odăile noastre. Apoi seara nu m-am
15 prea simțit bine și ne-am culcat de vreme.

Sîmbătă 16 Iulie. Vream să mergem dimineața la Turnu și apoi să plecăm ca să dormim seara la Ostrov, dar mai-nainte de a pleca am vrut să văz odăjdiile. Sînt haine preoțești la Cozia, frumoase și de mare preț, dar cele mai multe sînt date de Nectarie, care, din egumen la Cozia, s-a făcut episcop la Eîmnic pe la-nceputul acestui veac. Dar la un loc cu odăjdiile am
20 găsit frumosul epitaf cusut cu fir, ce este chiar de la leatulf... fși tare despuiat de mărgăritarele și de petrele scumpe ce era pe dînsu; trecut prin mîna turcilor, ce făcuseră dintr-însul harșa de călărie, s-a întors în sfîrșit și este și acum la mănăstirea Cozii. Trenk a luat un desen exact de acest
25 scump obiect și în vremea aceea eu am făcut însemnarea cărților ce alesesem. Apoi pe la 3, cînd sfîrși el lucrarea, am trecut Oltul, ne-am pus călare și am apucat în susul apii spre schitul Turnu. Drumul e mai întîi pe o liveadă, unde făcea căpițe de fin starețul de la Turnu ; a venit și el călare după noi. Apoi ocolești un picior de munte ce dă d-a dreptul în Olt; la un loc drumul e

30 despicat în stîncă, astfel încît rămîne de partea Oltului o piatră cu suprafața cam plană, d-asupra, pe care te poți urca pe niște trepte făcute din vreme de amîndouă părțile. Acea piatră se chiamă Masa iui Traian. La întoarcerea noastră dela Turnu, Trenk a desenat acea localitate ; acolo, pe mușche, am cules o iarbă tîritoare ce avea un miros delicat de lămîiță. Urmarăm cam urcînd
35 prin pădure și prin desișul pomilor zărirăm bisericuța fără turn a schitului, cu toată fațada zugrăvită și cu învelișul de șindrilă. Poteca ce mîna la odaie și la biserică, are în dreapta o rîpă în care curge murmurînd o apă limpede și rece ; d-a stîngă e muntele cu pomi bătrîni și încrucișați; în față, o cruce de fiecare parte; piciorul calcă pe masa de piatră. Schitul n-are nimic interesant;

40 e așezat pe un mic spațiu pietros. În spate-i e altă terasă de piatră cu ceva pomi și mai sus pe munte, e o chilie veche scobită în piatră alta e mai nouă, făcută de mai mulți boerinași din București și din Ploești. Într-însa locuiește un călugăr bătrîn ce e mai mult mort; s-a dus să-mi aducă lumînare ca să citesc numele acelor ce au făcut chilia ; a adus un tăciune, dar cînd a suflat
45 pe dînsul am socotit că o să-i și iasă sufletul. Alt călugăr a aprins lumînarea.

De la Turnu ne-am înapoiat fără împiedecare, am mîncat la Cozia, eu mi-am urmat și am sfîrșit lucrarea cu cărțile și cu pomelnicul și apoi am început a scrie dintr-acest jurnal, dar l-am întrerupt; Sașa l-a urmat puțin supt dicteaoa mea; dar a încetat și dînsa și ne-am culcat.

Mănăstirea Cozia. Pictură de H. Trenk.
Mănăstirea Cozia, Republica Socialiste România. Secția de grafică.

Duminecă 17 iulie. Dimineața s-a petrecut în așezări pentru plecare. Sașa făcuse jumătate treaba pe când noi eram la Turnu, căci dînsa nepuțin merge călare, rămăsese la Cozia. Am dejunat, ne-am luat ziua bună delă egumenul și însoțiți de economul călare și de cîțiva oameni, cu patru
5 cai de la mănăstire, am mers la Ostrov. Depărtarea e de un sfert de ceas, dar fiindcă eu mă opream la fieșice cruce, de citeam pisania, am ajuns pe la 11 ceasuri la Ostrov. Noi am trecut Oltețul cu luntrea. Trăsură a trecut prin apă. La schit ne-a primit maica starița Maximilia, sora Bră-
10 tienilor. Casa e prea modestă dar bine dereticată; tot ocolul ostrovului, deși sărac și ferit cu silință de ruinarea vremii, are un ce plăcut. Ne gră-
beam a trece Oltul dincolo la Jiblea spre a merge la Stînișoara. Am lăsat pe Sașa cu maica Brătianca, am trecut Oltul, acolo ne aștepta doi cai și aproape ne-a ieșit înainte arendașul Jiblei, ce e o moșie a Coziei, cu un
15 băiat. Cîteșipatru a<small>le</small> plecat pe la 12 1/2 spre Stînișoara; mai întîi urcînd dealul subt care curge rîul Satul am ajuns la metohul Stînișoarei, unde au cîteva chilii locuite de vreo 4 călugări. Unul, cu totul orb, ședea pe prag cu capul pe mînă. Acolo e o mică bisericuță și șoapra cu carele și căruțele stînișorenilor. Ne urmarăm, drumul la deal prin sohaturi ce le au călugării și sătenii de islaz prin păduri și pe pietre; pe ici și pe colea
20 se vedea și cîte un ocol îngrădit de porumb sau de grîu. Am umblat trei ceasuri pînă la Stînișoara, scoborînd de două ori pînă la niște pîraie ce curg la vale în jos spre Olt, și urcînd apoi iar cu totul trei coaste însemnate cînd ajungi pe un munte în fața locului unde e schitul, acolo unde pe un pietroiu de formă ciupercată s-a pus acum din nou o cruce și o icoană,
25 ai în față o vale adîncă cu fagi și cu pini; iar dincolo, o coastă verde din care se-nnalță drepte stîncile cu creste colțurate ale muntelui Cozii. Scoborîrăm dar în vale, apoi iar la deal, unde au călugării coșare și stîna, apoi "iar într-o vâlcea, chiar subt poalele piscurilor e mînăstirea pitită între pomi.

30 Am intrat la starițul, pe cari-l văzusem la Cozia și Trenk abia și-a găsit după deal un loc de unde să se vadă mănăstirea, atît de des era frunzișul. Istoricul Stînișoarei e scris pe pisania din fața bisericii; chiliile sînt, cele mai multe, prenoite. Bisericuța e și ea zugrăvită de curînd. Călugării sînt vreo 40, din care cei mai mulți nu ies din mănăstire; la piatra cu
35 cruce e hotarul pînă unde pot merge muierile, mai încolo nu au voie a trece. Împrejurul mănăstirii călugării au ceva legume semănate și locul nu e așa sterp; apoi mai la vale au și ceva bucate și mai ales sohaturi unde-și pasc iarna frumoasele lor vite de sămînță din Ardeal. Vara le țin mai în sus la munte. Ei le vinde pe la bîlciuri, la Bîureni, la Cîmpul Mare și-n
40 alte locuri mai apropiate. Starețul ce are casa lui foarte curată, ne dește un prînz prea gustos, un cașcaval făcut la Pitești, o smîntînă de minune, pui gătiți bine și vișine. Am mîncat sănătos, gîndindu-ne la muștrările ce o să-ncercăm seara delă maica Brătianca. Cît mîncarăm am plecat pe jos ca să vedem peștera unde sînt oasele pustnicului. Alături cu mănăstirea, cam în fața ei, dar dincolo de pîriul ce curge alături, e un pisc, care din
45 partea cea dăspre Olt e surpat, cu mare anevoință am ocolit acel pisc, cu primejdia de a cădea în prăpastie, dar am ajuns la locul unde, în surpătură era o mică gaură, astupată cu pietre. Starițul ce ne însoțea a scos pietrele și am văzut înlăuntru oase.

Se vede că peștera fusese mai mare, dar bolovanii rostogoliți de p munte a mai astupat-o. Starețul ne spuse că pe cînd era tînăr, era la Stînișoara un călugăr ca de 90 ani, ce zicea că-și aduce aminte că fiind el băiat și viind să pască vitele pe acești munți pe cînd schitul era pust și biserica dărîmată, trăia pe aci un om gol și păros, care fugea cît vede alți oameni, și-i zicea *Sălbatecu*; de aceia se chiamă și acum acel munte într-astfel. Oasele acestea trebuie să fie ale Sălbaticului, căci un călugăr le-a luat și le-a dus la mănăstire, iar noaptea i s-a arătat Sălbaticul și cerut să i le înapoieze, în peșteră la loc precum a și făcut; numai că pînă lipsește și aceia un călugăr pre cuvios, ce fusese la Stănișoara, c multă rugăciune către vechiul pustnic sălbatic, a dobîndit prin vis de dînsul voia ca să-i ia căpătina, și a dus-o departe în Moldova, la țara lui. Astea mile-a povestit starițul, apoi am cules ceva iederă de lagura pește și am urmat drumul printr-un loc, unde stîncă scobită formează un ad post, acolo vin noaptea ciobanii cu caprele. Urcînd iar puțin am eșit în fața schitului, unde ne-am găsit caii. Eram groaznic ostenit și asudat de această excursie și-mi era teamă de ceea ce am pătimit în urma cetății lui Tepeș, dar Dumnezeu m-a ferit; am plecat înapoi, luînd, ca la merge dulceață și apă de la izvoare, dar nu ne-am mai întors pe la metoh ci muchea alăturată cu Oltul, de unde am zărit și bolnița Cozii. În partea cealaltă priveliștea era minunată. Valea Oltului cu a Coischiei se vedea panoramă; în stîngă Oltului Jiblea, cu casele-i răspîndite pe mii de cîțișe, în dreapta Călimănești, rezimați de dealuri și furnicînd de oameni la miljoc Ostrovul cu ulmii stufoși și cu pajiștea-i verde pe care se vede bisericuța și chiliile. Trenk era prea ostenit ca să facă acest desen ce înt adevăr cerea prea multă vreme. A rămas ca a doua zi să ia o vedere sbor de pasăre a Ostrovului. Am trimis caii în sat și ne-am scoborît pe la mal pe jos. Acolo am așteptat foarte mult pînă să vie podarul, dar venit și am trecut. Două țărance frumoase și bine îmbrăcate treceau noi și mereu își făceau cruce de frică. Sosind la Ostrov ne aștepta o ma minunată; deși nu-mi era foame însă am mai mîncat odată. Starița m arătat hrisoavele schitului și o icoană veche și interesantă pe care Trenk o s-o copieze.

Ne-am culcat într-o bună odaie și într-un pat prea bun, am dormit de minune.

Luni 18 iulie e astăzi. M-am sculat la 7 ceasuri și ploua, dar vremea s-a îndreptat. Sașa doarme încă, Trenk s-a dus să ia vederea Ostrovului dupe deal, eu am scris acest jurnal și acum o să ne gătim să plecăm călare la un vechiu schit numit Frăsineiul, ce-l prenoește episcopul Coșmentde la Bîmnic, cugînd, se zice, d-a se trage acolo. Acest schit e în valea Călimăneștilor.

Ostrov, 18 iulie 1860, 10 ceasuri.

Luni, la 18 iulie dimineața, pe cînd sfîrșeam de a scrie jurnalul venit și Trenk, care după deal luase vederea în sbor, de pasăre, a Ostrovului. După aceea am dejunat și apoi, încălecînd pe doi cai ce ni-i trimise arendașu din Călimănești și din Jiblea, și însoțiți de un unchiaș care p ghiozdanul lu Trenk, un săculeț al meu, borcanul de șerbet de trandafir ce s-a transformat acum în marmoră roză și însfîrșit un pahar de

Chiar de la început am băgat de seamă că călușelul meu, vînat la pâr, nu prea era astîmpărat. Am trecut pe la 12 ceasuri Oltețul călare și în sat la Călimănești ne-am dus la subcîrmuitor ca să-i cer un dorobanț, căci voind a merge într-un loc sălbatec pe Frăsineiul și unde nimeni din noi nu știe drumul, am scotit că va fi bine să avem și un reprezentant al autorității armate cu noi. Am plecat înainte Trenk, moșul și eu prin valea apei Călimănești, apoi am luat o vîlcea pe dreapta și ajungînd la fundul ei am început să urcăm coasta ce era înaltă dar prelungă. Pe drumul nostru cele mai multe garduri erau acoperite cu hamei ce se pierde ca o buruiană la sătenii rumâni. Ajungînd în deal vederea noastră s-a lăsat pe valea Muieraschii pe care sta răsîndit satul ce poartă acest nume. Apa acestei văi se varsă în cea numită Gura Văii, care se-mpreună cu Oltul în satul Bogdănești în sus de Bîmnic. Dorobanțul, ce rămăsese în urmă, ne-a ajuns, scoborînd valea cea repede a Muieraschii. Tocmai jos am trecut pe la casa unui sătean numit Badu, care învârtește negoț și are de toate în casă la dînsul. Badu ne-a îndreptat se ținem drumul la deal, pe apă în sus, pînă la mănăstire. Am umblat cîtva tot străbătînd apa prin valea cea largă a satului, apoi, apucînd pe coastă la stîngă am suit drumul la deal și deodată, la un cot al drumului, ne-am pomenit într-un loc cu totul sălbatec. în loc de casele, de sămănăturile, de livezile de pomi roditori, dintre care ieșam, ochii noștri vedeau în stîngă o prăpastie grozavă, iar prin frunzișul adeseat al fagilor și al aninilor se auzea urlînd jos apa. Pe malul celălalt asemeni pădure pe deal. Pe acel drum alăturat cu prăpastia eu nu puteam să-mi mîn vînatul mai la larg ci mergea tot pe muche. De aceea și eu am scos picierile din scări și m-am lăsat binișor jos. Calul s-a cam speriat dar, din norocire, nu mi s-a întîmplat nimic. Am schimbat șaua mea englezească pe calul dorobanțului și acesta a început să joace *pe vînatul în dezghiuri. Cînd ne-am scoborît dupe acea înălțime prăpastioasă locul era și mai încîntător. Muierasca curgea pe o matcă de pietre, formînd cascade cu mii de forme grațioase, stînci acoperite cu mușchi, vechi tulpine de copaci dau acelei mătci înguste un caracter cu totul romanesc. Vream să stăm ca să le desineze Trenk, dar am hotărît ca aceasta să fie la întoarcere. Drumul a mers tot așa poate un ceas și felicitam pe episcopul de Bîmnic, care știusă să-și aleagă așa loc frumos spre a-și face o mănăstire, unde se zice că vrea să se retragă, dîndu-și demisia din episcopie și înpuind acelei noi mînăstiri strașnice reguli ca la Stînișoara. Dar iluziile noastre asupra bunului gust al preasfinții sale se spulberară cînd, ajungînd la o morișcă, lăsarăm matca riului și apucînd tot la deal în stîngă pe o coastă mai mult cu iarbă decît cu pădure, văzurăm mînăstirea ce se zidește acum de prea sfinția sa. Clopotnița de pe poartă, zugrăvită chamois, un rînd de chilii și vro două căscioare pentru locuința sa sînt gata; iar biserica, începută de astă primăvară și lucrată de niște simplii bulgari e ridicată de roșu pînă la turn.

Biserica o să fie mare, dar toate aceste clădiri sînt făcute foarte fără niciun gust; locul ales pentru dînsule e cu totul monoton. Ce contrast cu localitățile străbătute mai adineauri! Se vede că prea sfinția sa e de părerea dorobanțului nostru care cînd îi spuneam eu că e frumos pe unde era pietre și cascade, el îmi răspundea: „Ba nu cucoane, urîte locuri p-aici! Frumos e la noi la Hurez, că parcă e în tîrg !” Ciudate idei despre este-

tică ! Ce este oare frumosul? Pentru unii apele ce murmură printre stînci pentru alții zugrăvelile împetrișate și clădirile disgratioase ale lu Hrisan

La Frăsinei, egumenul, pus acolo de episcopul ca să prezideze la crearea, dormea abia se deșteptă; era un bulgăraș, mai mult tînăr, de la Cernica. Ou dînsul am mers mai la vale ca să văz vechea bisericuță und fusese schitul Frăsineiul mai-nainte, făcut în veacul trecut de niște negri țători ce-i dase și un peticuț de moșie, înglobat în proprietățile episcopului. La urmă schitul se părăsise și tocmai pe la 45 un călugăr, iar de la Cernica, i-a reparat bisericuța cu ce parale avea el și s-a așezat în două proas căscioare alături, cu doi ai săi ucenici. Peste tindă a scris o lungă pisanie în care făcea lauda prințului Bibescu, numindu-l prenoitorul mănăstirilor domnești. Pisania este de la 10 iunie 1848. Se vede că urările călugărilor din Frăsinei n-au fost ugurlii domnului.

Se făcuse 41/2 ceasuri și începuse a ploa. Însă tot am plecat pe ploaie groaznică, ne-am oprit în două locuri ca să ia Trenk desenuri și niș mică a fost mirarea monahului și dorobanțului, văzînd că luam petre de în drumuri în scris. Cînd am ieșit la sat la Muierasca, ploaia încetas am urcat iarăș dealul și după ce ne-am scoborît la vale spre Călimănești am pornit pe dorobanțul cu o scrisoare cătră egumenul de la Cozia, pe care îl rugam să ne trimită a doa zi dimineața sfita cea făcută din hain lui Mircea, la Ostrov, căci nu mai puteam găsi desenul ce făcuse Tren după acea stofă. Noi am urmat calea mai încet, am mîncat ceva prup pe jumătate coapte pe drum; era încă lumină cînd trecurăm prin Călimănești, admirați ca Don Quișot de toată populația orășenească ce se îmbr zește prin casele țărănești ca să ia băi. Așezămîntul acesta n-are nimic plăcut și trebuie cuiva curaj ca să-și caute sănătatea jertfind orice comotăte a vieții. Așezămîntul de băi e în niște șandramale unde se aduce a cea minerală ce e cam căldicică, prin șipote. Pentru petrecere, sînt Călimănești lăutari ce-i auzeam în toate serile din Ostrov; apoi erau niște comedianți ce-și făceau jocurile într-o ogradă încinsă cu pînze alb Sătenii se urcau cu grămada pe pruni ca să vază și ei minunele nemților. Seara, comedia se sfîrșea prin cîteva fișicuri de artiție, care aduceau mirare nespusă în toate localitățile.

Ne întoarserăm dar acasă la maica Brătianca, ce ne aștepta prințul de seară. D-ei nu mînca cu noi, dar noi mîncam și pentru d-Șașa dase rufele noastre, ce se strînsese foarte multe ca să se spele și multe din arestante lucra ca să le sfîrșască mai iute. Cînd aude cine că Ostrovul e închisoare de femei vinovate, ar socoti că o să auză pe ac lanțuri, că o să vază figuri sălbatece, că o să trăiască într-o atmosferă de pușcărie ! Dar de loc. Vinovatele sînt cele mai multe sătence, trăiesc slobode prin Ostrov. Abia e o streajă cu cîteva dorobanți. Toate slujnici ce slujesc pe maica sînt dintre acelea vinovate și fără de a fi pățit nimic am fost sluijiți patru, cinci zile de o femeie ce omorîse o rivală de amor o fată ce-și ucisese copilul și de o femeie ce furase 9000 # de la un episc

Seara aerul Ostrovului e răcoros dar preaplăcut. Acea pajiște verde și acei vechi ulmi, murmurul apei împrejur și razele lunii peste astea te dau un aer încîntător acelei modeste rezidențe. E un loc bine ales pentru culpabili, căci natura chiar pare că te moralizează într-acel loc. Păca nu se ia măsuri, căci Oltul mîncă neîncetat Ostrovul despre pă

Eîmnicului; s-a făcut despre Jiblea un mal de pietriș și apa repede bate tocmai în colțul insulei; ar trebui cu un canal să se strice acel mal de pietriș.

Marți la 19 iulie, m-am sculat bolnav. Osteneala călării și poate și multa mîncare de seară îmi daseră o mare greață, am luat limonada dar a fost de prisos, mi-a dat apoi maica Maximila un praf de Sedliț și acela a determinat îndată o criză ce mi-a ușurat stomahul. Era vorba să plec numai eu și cu Trenk la Eîmnic ca de acolo se mergem se vedem Goranul și Fedeleșoiul dar a vrut și Sașa să meargă ; așadar dupe dejun, într-adevăr cam târziu, pe la 11/2, am plecat cu șase cai de sat ce veniseră de dimineață din Călimănești. Am trecut Oltețul cu luntrea și-apoi încet, încet, am urmat pe malul drept al Oltului calea spre Eîmnic. De la Ostrov în jos lunca Oltului se tot lărgește. Caii noștrii nu prea erau vestiți; la dealuri trăgeau, foarte greu, în sfîrșit dincolo de Gura Văii pe la Bujoreni, unde am văzut acel turn ce-mi dase acum trei ani idea despre chindia lui Socol doi din cai au stat și ne-am urmat încetinel calea cu patru cai, trecînd pe subt cetățuie. Am tras la căpitanul de poștie din Bîmnic, care este și hangiu. Sașa și Trenk au mers cu trăsura la ceair ca să puie caii de poștie și eu m-am dus la administratorul, un domn Golesc, care m-a înștiințat despre noul minister. Apoi însoțit de căpitanul de poștie am străbătut printre porumbi vestitul Troian, unde erau adunați la 1848 pandurii lui Magheru, și am ajuns la poștie.

Caii erau gata, podul tras ; așa dar am trecut Oltul pe pod umblător și am mers dincolo de Goranu.

Deși e metoch al mitropoliei, aci am găsit un sat, cu bisericuță iar de sat, și o casă arendășească în care sade egumenul, părintele Nicanor, ce ține și moșia cu arendă; părintele era dus la Cetățue. Nu știu de o fi așa, dar preotul îngrijitor dela Fedeleșoiu mi-aspus că acel metoch n-are așezămînt ctitoricesc, ci e numai improvizat de mitropolit ca să dea slujbe unor călugări fără treabă. De acolo am urmat în susul Oltului drumul pînă la Fedeleșoiu. Aci ca-n toate mănăstirile Pantelimonul se vede oareș-care îngrijire : împrejmuirea de zid, case bune pentru nastavnic, biserica căutată și preot mirean în loc de egumen. Aci era popa Alecu dela Sf. Sava. Fedeleșoiul are poziție destul de frumoasă, vederea i se întinde pînă la Bîmnic care dintr-un fel de balcon al mînăstirii se vede ca-ntr-o panoramă. Fedeleșoiu e început de Gr. vodă Ghica în a doa a sa domnie și sfîrșit de mitropolitul Varlaam sub Const. vodă Brîncoveanu. E dar o mănăstire cu totul Ghiculească. Veniturile ei sînt destul de însemnate. Popa a vrut neapărat să ne arate grădina și bolta lui de viță. Am vorbit mult politică și am pornit să ne întoarcem la Ostrov. Nu departe de Fedeleșoiu ne-a apucat o ploae groaznică ce ne ascunse cu totul munții din fața noastră ; dar apoi norii se traseră și priveliștea deveni minunată, căci se vedea gradate șirul munților Coziei și dedesubt vilcelele Jiblei și Călimăneștilor; am trecut Coisca la gura ei, am trecut prin Jiblea și ajungînd la Olt, am trecut noi cu luntrea și trăsura cu podul în Ostrov. După prînzul de seară, la care a asistat Pleșoianu, subadministratorul din Șuieii, un Apostolescu, judecător în Pitești, și alți doi domni, ce s-au întors pe o ploaie groaznică la Jiblea, ne-am culcat după obicei.

A doua zi miercuri 20 iulie, am petrecut toată ziua în Ostrov. Trenk a desenat una și cea mai frumoasă din acele vechi icoane ce reprezenta

familia lu Neagoe voevod, închinîndu-se la deosebiți sfinți. Ce de idei mîhnicioase îți inspiră acea icoană, pe care se vede sfînta familie înmormîntînd pe Hristos, iar dinaintea Ei jalnica doamnă Despina, închinîndu-i pe fiul ei Teodosie voevod mort. O mină a mummii ține mînele copilului •său; pe cealaltă e răzimat capul lui. Asemeni ține și Maica Precista pe Domnul Hristos. Tot în acea zi, eu am luat note despre Ostrov. Se vede că aici a fost o veche cetate romană (Sergidava), pe ruinele ei Neagoe vodă și apoi jalnica lui familie au clădit un schituleț, cel mai vechiu, de maici, din țara noastră. Vremea a ruinat zidurile de-nprejmuire, dar pre-tutindeni se găsesc pe pămînt ruine. Acest domnesc schit a avut și scumpe odoare, dar se zice că la o răzmeriță, o starița de demult le-ar fi pus într-un cazan și le-a ascuns în partea despre Cozia a Ostrovului. Pînă acum nu s-au putut găsi.

Maica Maximila Brătianca, trimisă la 6 ani la călugărie de o mumm crudă și făcută starița la Văleni și la Ostrov, încă foarte tînără, prin favoarea episcopului Ilarion, îngrijaște acum de acest mic schituleț, care posedă și vreo trei moșioare pentru care are sineturi dela Matei Basarab.

Era mercuri și maica a postit, prin urmare iar n-a prînzit cu noi. Către seară a venit nevasta Pleșoianului ce este vară cu maica; nu știu cum s-a întîmplat de Sașa n-a vorbit cu dînsa ; ceea ce se vede că a ofensat mult pe maica starița. N-a spus nimic în acea seară dar a doua zi.

Joi 21 iulie 1860. Socoteam că mergem, Trenk și eu, la Bîmnic ca de acolo să facem excursii călări pe la Arhanghelu, Sărăcinești, Oomanc, Iezerul, Jghiabul și Pătrunsa, lăsînd pe Sașa în Ostrov pînă la întoarcerea noastră, dar încă de dimineață lipcanul nostru, Costache, ne-a spus că maica e supărată, că a spus de cu seară să-i vie caii ca să meargă la o moșie unde s-ar fi întîmplat bătaie și că rufele noastre sînt gata. Am schimbat dar toate planurile noastre, am ambalat toate pentru o plecare definitivă. Maica Brătianca n-a cătat deloc a ne opri și mi-a spus și dînsa împrejmuirea bății. Poate că se și ostenise cu noi, căci vizita ținea cam mult. Am dat bune bacșișuri la slugile sale și aveam de gînd să trimitem și maicii unde dar dela București spre mulțumire de buna sa primire, de care nu aveam sesem a ne plînge. Am mîncat de dimineață, ne-am luat ziua bună și la 12 ceasuri am plecat la Bîmnic. De cu seară venise 8 cai de poștie ce-i pruncisem cu 2 zile înainte. I-am ținut noaptea la Jiblea, la logofătul satului, ce e chiar acela ce la divanul ad-hoc a fost deputat din județul Arhanghelu ; un om deștept, care zicea și el că treburile țării, au rămas cam încurcate de doi ani de zile încoace, de cînd e vorba să se descurce. De ceairul postii Trenk a desenat grozavul Goran; apoi am mers în oraș și ceairul postii unde am găsit pe Cornescu și pe C. Manu.

Ei veneau dela Golești unde petrecuseră de minune, făcînd și excursii la Oîmpulung, la Dîmbovicioara și la Cetatea lui Tepeș și mii de neamuri. Azi ei se dnceau la Ostrov și a doua zi aveau de gînd să plece la mănăstirile de subt munți. Iar noi am plecat spre Slatina ca să scrim și să avizăm cu telegraful știri dela București.

Am trecut dar Bîmnicul și lăsînd în dreapta schitul Inotești, am străbătut Cîmpul Troianului, apoi am trecut pe dinaintea metochului Hurezului făcut de Hrisant, pe urmă pe la Biureni unde sînt șandranii lele așezate pentru bîlciul ce se face la septembrie. Cea dintii poștie

Slavitești, moșie a Lahovăreștilor; pîn-să ajungi acolo treci apele Ocna, Govora și Bistrița apoi de acolo o șosea cu pod te duce pe malurile Luneăvășului. Unde se sfîrșește șoseaua, lăcustele prăpădiseră porumbul^ dar mai-nainte nu era stricat. De pe la Fișcălia unde e jumătate poștia,, încep dealurile cu vii. A doua poștie e Zevedenii, unde s-a petrecut crîncena bătălie a turcilor cu grecii la 1821. De aci încolo lunca Oltului e foarte largă. Yiile se țin, cu puține întreruperi, pe dealuri. Caii ce ne aduseră pînă în Zevedeni erau foarte proști și surugiii asemenea. De aci pînă în Dragășani nu e niciun ceas. Am trecut prin orășel și tocmai afară pe o coastă este casa unde șade un francez d-l Adlemar Labouret, tovarășul lui Adolf Feron din București, ce fac împreună negoț de vinuri. Feron îmi adusese într-o zi pe Labouret la mine, dar nu l-am putut primi. Din protivă bietul Labouret ne-a primit foarte bine și cu toate că casa lui e ruinată pe din-afară, înlăuntru e oareșcare confort franțuzesc ce ne-a mulțumit cu deosebite. Nevasta lui Labouret e fata lui Cordenim și are încă și o soră nemăritată ce trăește cu dîșii. Ne-am plimbat prin grădinița lor, unde au flori și legume aduse din Franța, apoi pe la 8 am prînzit împreună. Toate erau simple, dar foarte bune, și mai ales un gigot de miel cu usturoi. Am stropit aceste mîncări cu vinuri minunate de Dragășani, apoi cafea cu nn cognac făcut de Labouret cu vin rumânesc, ce era de minune; și astfel cu vorba, cu rîsuri am prelungit seara pînă la un ceas din noapte. DAMELE se retrăsese dar ședeau de vorbă dincolo în odaie. Ne-am luat seara bună și ne-am culcat într-un pat franțuzesc moale și curat. Numai plapîma am scimbat-o, căci am pierdut obiceiul a mă înfășa franțuzește în pat.

La 61/2 ceasuri eram deștept a doua zi vineri la 22 iulie, ne-am îmbrăcat în grabă, am luat ceai și cafea și pe la 8 ceasuri am plecat spre Slatina, cu gînd de a vedea mai-nainte mănăstirile Șerbănești, Stănești, Dobrușa și Manu. Labouret ne-a spus să venim desigur seara, căci ne așteaptă cu prinzul.

Nu departe de Dragășani, am trecut printr-un nisip uscat și adînc, printre maluri foarte-nalte, matca apei Pășceana, care ca și Nisipoasa dela Fișcălia vin numai primăvara cu o mare repeziciune, iar încolo sînt cu totul secate. La Drăgășani e un pod nou foarte țeapăn și-ți vine să rîzi cînd treci subt dînsul pe uscat. Pe drumul mare este mult praf. La un sfert de ceas de distanță am abătut la dreapta ca să mergem la Șerbănești, mănăstire catolicească semănînd cu toate cele ale Panteleimonului; e clădită de o familie, Morunglavu, ce a înzestrat-o cu bune moșii. Egumen aci e părintele Teodorit Zăgănescu, frate cu colonelul, cari, acest părinte, fiind bolnav a mers să se caute la munte și a lăsat în locu-i pe fratele său, Pentelimon, ce-l cunoscusem cu trei ani mai-nainte ca econom la Bistrița. Călugărul era dus la vie în deal; pînă a venit a trecut un ceas; apoi el ne-am mînat se apucăm prin pădure ca se eșim mai d-adreptul la Stănești, dar abia intrarăm în pădure și ne nomolirăm. A trecut un ceas și mai bine pînă am ieșit de acolo. Neputînd întoarce am inhămat caii de dosul trăsुरii, dar ștreangurile se rupeau și droșca abia mișca; am trimis d-a adus oameni de am scos echipajul din noroi și apoi am luat iar calea ca să ieșim la drumul mare. Se făcuse 12 ceasuri. Puțin am urmat drumul olacului și iar am abătut în dreapta; am trecut prin livezi, prin păduri, am urmat un deal și la scoboriș am dat de satul Stănești, în care se află

de o parte afundat într-o vale, unde a fost odinioară, heleșteu și mănăstire însemnată, niște ruine de case, un turn înalt și surpat și apoi bisericuța toate acestea părăsite și în dărăpănare. Vitele se adăpostesc în pivniți, în turn și la umbra bisericii. Nici un om nu locuiește pe acolo p-aproape. Care a fost mirarea mea cînd am găsit în biserică portretele pe pereți și mormintele familii Buzescu și chiar al vestitului Stroe. Cele mai multe sînt sparte și literile șterse. Din pisanii cea mai mare parte e ștearsă. Afară de asta căldura, lipsa de oameni și sănătatea mea ce nu prea era bună, zioa aceea, m-a oprit a lua calcuri după toate; am însemnat numai ce a putut descifra de pe morminte și din pisanii și am luat calc de pe mormîntul lui Stroe Buzescu. Această mînăstire e schit al Zlătarilor ce este închinat la patriarhia din Alexandria. Pentru a treia oară am avut ocazia acum de a vedea cum se poartă călugării greci în țară la noi; iau venituri și las în dărăpănare mănăstirile. La Tutana pustiu, la Beșteleiu, pustiu dar niciodată indignația mea n-a fost mai mare decît cînd am văzut suvenirurile istoriei noastre, mormintele eroilor noștri lăsate în prada stricăciunii și a desprețului de niște nerușinați cămătari ce specula încă acum cu cîdînța și cu cuceria străbunilor noștri. Văzînd ruinele dela Stănești jurat o veșnică ură călugărilor greci, și m-am fâgăduit a combate cît îmi va sta cu putință spre a libera mănăstirile noastre de rușinosul birou plătesc la acei mișei de greci!

Din Stănești, unde n-am avut ca să ne ajute în lucrarea noastră decît un biet țigan bătrîn, ce era strejar în sat, am mers la Mamu, mănăstire brîncovenească de călugărițe; însemnată mai ales prin groaznicul turn de scînduri cu două caturi unul mai gros și altul mai subțire pus pe biserică. Eu vream să plecăm spre Slatina; Sașii și lui Trenk le era foarte și nu prea îmi era bine, starița vrea să ne oprească să mîncăm, s-a găsit și secretarul om de treabă, d-l Ștefan, care s-a propus a merge el la Slatina și astfel am rămas să mîncăm și să dormim în Mamu și d-l Ștefan s-a dus în Slatina se ducă 3 depeșe telegrafice la București. Una către mumă-mă dîndu-i știri despre noi, alta către Adolf ca să-l întreb dacă Oton mers sau nu la Mehadia, ca să știm și noi ce se facem și a treia a lui Trenk către nevasta sa. La aceste din urmă trebuia să vie răspuns.

Am vizitat biserica, am prînzit de seară și ne-am culcat, în noaptea odăi zugrăvite ca coliva împodobită. Acest fel de zugrăveli cu fețe așteptate toase e particular mănăstirilor Brîncovenești.

Sîmbătă la 23 iulie, cînd ne-am sculat, caii ne venise de cu noaptea dela poștie; dar d-l Ștefan încă nu se întorsese. Trenk s-a apucat să se seneze vestitul turn și colonada dela casa arhontării. Trebuie să mă mirisesc că arhitecții întrebuițați de Constantin vodă Brîncoveanu au fost oameni nici cu gust, nici cu știință; de unde i-o fi mai găsit!

După dejunul nostru a sosit și d-l Ștefan. El a așteptat pînă la 12 ceasuri în Slatina și răspunsurile nu venise, așa dar s-a întors fără răspunsuri, lăsînd numai vorba ca îndată ce vor sosi să ni le trimită aici. dar neștiind ce să facem, am poruncit acum să ne gătească caii de călătorie cu care să mergem peste dealuri la Dobrușa.

Sașa ne va aștepta aici, și cînd vor veni răspunsurile dela București vom hotărî direcția ce avem a urma. Sau spre Craiova și Mehadia sau spre Bîmnic și mănăstirile vecine.

23 iulie 1860 sîmbătă 121/2 ceasuri dimineața. La Mamu — 23 iulie sîmbătă: Călătoria călare la Dobrușa. Calul și plingerile lui Trenk. Dobrușa, biserică ruinată și neslujită. Mămăliga pe iarbă. întoarcerea la Mamu. — Telegrama venită către Trenk. Prînz. Culcare.

24 iulie duminică : Deșteptat de depeșa lui Boșni, am vrut să trimit pe Costache la Slatina. Au venit ceva dela Adolf și Oton. Dejun. Plecare, praf pe drum. Vizită la Labouret. Se dă o butelcă cognac. Drăgășani viile¹. Drumul pe vechea șosea romană. — Șosea între Săbii la Slavitești. — Dela Bistrița pe subt coastă. — Troianul metoh al Horezului. — Hrisant, — Inotești metoh al Cozii. — Intrăm în Bîmnic tragem la episcopie. — Orest nu ne primește, mă supăr și tragem la han ! Cum eram acolo ; ne-a gătit de cină, ajutat d-ale noastre mîncăruri. — Vizita la Agatanghel; cine e el, ce i-am spus. — Ne culcăm; soarele și muntele dimineața.

25 iulie, luni: — Trenk pleacă să deseneze. — Vizita mea la episcopul. — Ce fel e episcopul. — Istoria episcopiei, nenorocirile ei. — Evanghelia rusească; Crucea lui Antonie vodă. — Plecare cu patru cai la Cetățue; urcare pe jos. — Drumul nou și cel vechi. — Be parare stupidă a bisericii. — Cum ceva grațios se poate face groaznic.

Ne urmăm drumul la Ulteni. — Biseriçuța de acolo. — Badu dela Afumați. — Inscriptie latină pe clopot. — Tînărul popa de acolo. — Moneda lui Sigismund,. Crucea din răs_pîntia satului. — întoarcere la Bîmnic. — Prînzul la han. — Plimbare pe jos prin oraș la ruinele Bărăției. Istoria catolicilor și a Bărăției din Bîmnic. Seara vizita boierului Barbu Persiceanu. — Pomelnicul episcopiei.

26, marți. — Mă scol de dimineață. — Costache lipsea. — Ne facem pregătirile, plecare pe la 8.—*<Plosca>* și obrăznicia lui Costache. — Drumul. — Grădina din Bîmnic. — Dorobanțul. — Arhanghelu schit grecesc — * — Murele ce-am mîncat ca un copil. — Drum spre Sărăcinești. — Satul Păușești de Măglași, biserica cea surpată. — Boierul Barbun ajunge. — Agatanghel ne așteaptă cu pregătiri la Sărăcinești; păstrăvi, toaleta lui spre a pleca. — Drum pe Cheia, călare la Ezer. — Localități sălbătice; pomi tăiați, rîpă-naltă. Poziția Ezerului, munții lui, — Cine sînt fondatorii. — Istoria cu hoții. — Peștera lui Antonie. — Munții. Milena, Iazu sașilor, Mladin *...*. Peștera lui Pahomie. — Deslușiri asupra drumului dela un călugăraș. — Plecăm; să ne-ntoarcem. — Mămăliga. — Toaleta lui Agatanghel. — își uită mantela. — Urmăm drumul cu Trenk. — Satul Cheia. — Ne întoarcem tîrziu. — Sașa ne așteaptă; s-a plimbat prin sat și a conversat cu o țarancă. — Mîncarea de seară. — Odaia lui Agatanghel plină de portrete d-ale lui.

27, miercuri. Am schimbat planurile de drum. — Starițul dela Jghiab. — Agatanghel pleacă. — Sașa rămîne la Sărăcinești. Eu cu Trenk călare spre Comanca. Trecem prin Olănești. Munteanu ne da un om; drum primejdios la Comanca, schit al vornii. Bujoreanu. — Starea puțin prosperă a biseriçuței. — Popa bolnav. — Poziție înaltă. — Munții din fund. — Ne întoarcem la Olănești. — Vizita apelor cu Munteanu. — Calitățile lor. — Doctorul Vitman. — M-me Macovei. — Cum sînt băile la Olănești. — Varnița. — Joagăr. — Plecăm însoțiți de Munteanu. — Biserica din Olănești din deal. — întoarcere la Sărăcinești. — Puțină

¹ Conversația despre grecii de la Drăgășani și Zevedin.

mîncare. — Plecăm și curînd sosim la Bîmnic. Schimbăm caii la postii; Doă scrisori la București. — Hotărîrea lu Costache : lăsăm dorobanțul și luăm direcția spre Ocnă. — Tîrgul Ocnii. — Biserica Domnească din deal. — Dealul Titireciului. — Primire de părintele Veniamin. — Mîncare și odihnă.

28, joi. — Am fost opriți dimineață în Titireci de părintele. — Istoria egumenului Silvan și plastografiile. — Poziția schitului. (Fundatorii lui) Hrisovul lui Duca vodă. — Mîncare subt pomi; Șanpanie. — Mergem la Ocnă. — Egumenul e acolo, las pe Sașa cu el. — Ne scoborîm în ocna sistematică cu conductorul d-l Bîmniceanu. — Efect sinistru. — Adîncimea ei și modul ei. — Trenk desenează. — Pușcăria. — Mătănii de Șare. — Arestații. — Ocna surpată : Cele din deal ca pîlniile : cea cu apă; băile și efectele lor. — Cea din vale unde s-a prăpădit 7 oameni, — Satele de ciocănași. — Plecăm de la Ocna peste deal la Slătioara. — Ticăloșie; cum din schit de maici s-a făcut arendășie a fratelui episcopului și metoh & l Prăsineiului. — Drum prin nisip la Govora. — Bătrînă zidire, bătrîn egumen. — Cercetările privire de acolo. — Pivnița. — Tipografia, ruca-vițe, ... lui Vintilă vodă. — Pomelnic. — Fetele d-nei Chiajna. — Drum din valea Govorei în lunca Oltului, la Mihăești, apoi în lunca Bistriței. — întîlnim pe Bădița vinînd. — Mergem la mănăstirea Dintr-un Lemn. Ce s-a dărîmat.—Odăi bune tot ale mele d-acu 2 ani.—Oină, Ne culcăm.—

Ziua de vineri 29 iulie 1860 a fost una din cele mai ostenitoare din călătoria noastră; mai ales Trenk a pătimit groaznic de oboseală și iar groaznic n-a înecat cu bocitorile lui. Era vorba să ne sculăm dizi de dimineață, și să plecăm călări la Jghiab, la Pătrunsa și chiar eu vream să merg pînă acolo unde sus pe munte pe lingă riul Cheii își făcuse un călugăr Pahomie o bisericuță de cărămidă așezată pe piatră care acum s-a pustiit și s-a dărăpînat. — Dar pretențiile mele au fost prea mari. Mai întii m-am culcat pă la opt, deșteptat de Trenk, căci dormeam de minune în bunul pat de la mănăstirea Dintr-un Lemn. Bădița ne gătise doi cai buni, așa dar însoțiți de dorobanțul Gheorghe, ce venise să ne-nsoțească dela Titireci încoace am plecat pe la 9 ceasuri luînd apa Ostrovului în sus; idea mea a fost să urmăm acea apă pînă la obîrșa sa unde se află schitul Pătrunsa și de acolo să mergem la Jghiab și-ndărăt pînă seara. Am umblat dar spre Pătrunsa, Omul cu merele și cu țvanțu, la Pietrari n-am apucat drumul ia stîngă spre Jghiab ci l-am urmat drept pîn în Bărbătești. De aci înainte începe matca Otăsăului, care pînă aici e largă și nisipoasă, a se îngusta și a curge printre stînci.

Era trei ceasuri de cînd umblam și ne spuneau că e încă departe, așa am început a merge mai iute, însoțit de dorobanțul; dar Trenk ce abia își mișca calul rămînea tot îndărăt; cecece mă silea a-l aștepta.

De la un loc încolo matca Otăsăului nu mai e practicabilă, am apucat dar printr-o vale laterală ce-i zice Valea Ticii, în stîngă apei; apoi am suit dealul pe un picior de munte, avînd în mai multe rînduri o rîpă nisipoasă și adîncă lîngă potecă.

Pe urmă umblarăm pe muchea munților între fagi și mesteacani seculari, din cari mulți erau trăzniți, pîn la un loc unde e o cruce de lemn stricată ; de acolo, cînd cad frunzele se vede schitul, acum se vede numai deșul copacilor învecinați. Scoborîm apoi valea și la un loc unde calul trebuia să se scoboare pe o rădăcină de copac ca pe o scară. Trenk nu putu

1 să-și[^]opreasoă șaua pe spinarea calului. Șaua alunecă și el căzu jos; am
 | ocărit nng-Lu?ești, italienește, în toate limbile și n-a mai vrut se urmeze
 ! .o&laro; am a>juns pînă unde se strecoară cel mai mare izvor al Otăsăului.
 Căci într-aeel loc, unde e pe o poeniță într-un vîrf de colnice schitul Pă-
 trunsa, de toate părțile vin ca raze deosebite piceri de munți dintre care **5**
 se adună apele de forme zăușe. Am început dar să urcăm iarăș pe niște
 livezi unde sătenii din Bărbătești, proprietari moșteni ai acestor locuri,
 j își au căsueioare de lemn unde vin iarna de șed și-și pasc vitele pe munte.
 Schitul e iar făcut de ei, deși se zice că mai alături era altul vechi ce n-a
 lăsat decît urma temelilor, zidit de o doamnă. Care doamnă, nu pot ști, **10**
 fipdcă pomelnicul fiind la un popă din sat, nu l-am putut cerceta. O
 căsăcioară ele piatră, învelită cu lemn și fără tavan și fără coșuri, în care
 , locuiesc doi oălugări slăbiși sdrențeroși/făcînd focul în tindă ce se umple de
 un fum negirxx și des; o bisericuță fără turn, o mică ogradă de pari, fără altă
 poartă decît xișa casei, pe unde autrecușii noștri, iată ce e schitul Pătrunsa. **15**
 "Nu departe sînt poalele pietroase ale munților Albu și Pietra, pe
 care sînt și "brazi. Acel schit e închinat Cuvioasei Paraschivii; auzînd
 ; aceste am făcut dar de-o liră, proporționat cu slabele-mi mijloace de
 j acum; dar aș dori la vreme mai bune să fac ceva pentru acest schit depăr-
 | tat și așeza/t i, i . . . i aspru decît oricare din cîte am văzut. **20**
 I La Pâ-fcrtmsa, pe iarbă verde, sub umbra bisericii, am îmbucac ceva
 din slabele provizii aduse de noi, dar Costache uitase a ne pune vin în *
 I dășagi, ceea ce supăra mult pe Trenk, care se plîngea de lipsa vinului și
 a cafelei, f&oîndu-mi mie vină că n-am îngrijit, la un drum așa depărtat
 j de a lua provizii întăritoare. **25**
 | Apa îxxsă, era minunată și plătea, mai mult decît orice vin, pe poala
 | coastei unde e mănăstirea era și zmeură și căpșuni. Pe la cinci, am apucat
 I *** înapoi spre Bărbătești, luînd un băiat cu noi dela schit; Trenk a
 urcat și a soolborît pe jos, pe cînd am fost în vale eu cu băiatul, am apucat
 înainte și eir[^] . placare a vedea săltînd pe tînărul muntean ca o căprioară, **30**
 sārînd apa irezimat în toiagul său. La Bărbătești n-am găsit pe popa cu
 pomelnicul; plecase la Pătrunsa. Am așteptat dar pînă a sosit în urmă-mi
 și Trenk cix dorobanțul și dela Bărbătești am abătut la stîngă ca să mer-
 gem spre J[^]iiiab. Trecînd dealul am scoborît în Dobriceni, unde e me-
 tohul Arnofc[^]i, acum cu totul ruinat; casele nu mai există; biserica zidită **35**
 subt Costaxx-tin-vodă Brîncoveanu, e dezvelită, au crescut copaci peste
 boitele ei desfundate. îsTu mai e nici egumen, nici călugăr, ci un orînduit
 al egumenxxlxxi din Arnota, ce ține moșia pe seama sa, și care ne-a dat un
 țigan călare p, un frumos armăsar mic și murg, ca să ne ducă de-a-dreptul
 la Jghiab. _ urcat dealul trecînd prin satul Dobriceni și sus am găsit **40**
 niște livezi d, fîn adevărat minunate. Ce aer înbălsămit de flori în cele
 verzi! Ce m i r o s sănătos de fîn în cele cosite! Apoi am scoborît pe o potecă
 ce mergea șerpuiînd, pîntre un desiș de aluni și de alți pomi, pînă am dat
 în poteca șovăitului, ce este alături cu rîulețul Govorei. Dela livezi pînă
 în vale loetxl se schimbă, dar plăcerea era și mai vie. Murmurul apii, **45**
 răcoreala a,c[^]elei dumbrăvi, aduceau o mulțumire nespūsă; astfel ajun-
 serăm pe la apusul soarelui la schitul Jghiabu.
 Acolo nae-a primit bătrînul călugăr Hagi, cu care făcusem cunoș-
 tință la Săx-âcinești.

Schitul lui e compus de vro opt căsucioare de lemn, așezate în gra-
 dație pe coastă printe pomi; mai jos e casa lui de zid, dar mică și bise-
 ricuța prefăcută cu totul de dînsul și zugrăvită cu toți sfinții și cu toate
 fețele curcubeului. Alături e un brad înalt. Mai-nainte de schit e un izvor
 5 cu o apă limpede dar cu miros de pucioasă, ce curge în mare cătățime,
 dintr-un șipot. Din dosul bisericii, ceva mai jos curge apa Govorii, a carii
 obîrși e cu 800 stînjeni mai la deal. Valea e foarte îngustă și păduroasă.
 Aceea Miliseștii din deal e moșia schitului, dăruiată mai mult de bătrînul
 stareț care a fost preot moștean și el în Cacova, și care după cum am aflat
 10 pe urmă dela dorobanțul nostru, ce e și el cacovan, a luat pe nedreptate
 o sumedenie de locuri dela moșteni. Trenk a desenat schitul; eu am stat
 de vorbă cu veselul călugăr care mi-a vorbit de Luther de Calvin, adău-
 gind că nici Volter nu era puțin om. în pisania bisericii făcută de dînsul,
 spunea că acest schit fusese făcut de lemn de Eadu vodă Negru, apoi de
 15 Matei vodă Basarab. Dar de unde luase el aceste cunoștințe, cred că nici
 el nu putea spune. Falsificării anticare de felul acesta a început să se intro-
 ducă și la noi; asta provine dintr-o necompletă știință ațitată de trufie
 sau de șarlatanism. Dar astea nu le spun atît pentru bietul stareț din
 Jghiab, cît pentru mulți anticari bucureșteni.

20 Era seara, adică 8 ceasuri aproape, cînd am plecat din Jghiab și pînă
 am ajuns peste livezi la satul Cacova, tot pe riul Govorii ce se zice și al Caco-
 vei, înoptase ; am urmat însă drumul prin întunerec. Și Trenk ostenit, buf-
 nea și se văeta astfel încît a ajuns să mă supăr serios în mine. Am scoborît
 în Govora pîn la Stoenești, apoi am luat o vale lăturalnică în dreapta, am
 25 trecut în lunca Otăsăului la Pietrari și am urmat drumul pîn la mănăstire.

Cînd eram p-aproape a ieșit și luna și mi-a înfățișat lunca Otăsăului
 astfel precum o descriesem în *Doamna Chiajna*. Mi s-apărut că descrierea
 mea a fost exactă și m-am bucurat. Era trecut de douăsprezece ceasuri cînd
 am sosit la mănăstirea Dintr-un Lemn. Umblasem cinsprezece ceasuri ca-
 30 lări. Sașa se culcase. Am făcut un ceai, l-am înghițit cu cognac dela Labouret
 și cu oasele cam zdrobite, m-am culcat. Somnul mi-a fost prea dulce.

Sîmbătă dimineața 30 iulie 1860 ploua, dar ploaia a încetat curînd
 și soarele a ieșit frumos. Ziua aceasta a fost mai mult destinată la odihnă ;
 Trenk a copiat o pereche rucavițe ce ni le-a adus dela Govora, însă am
 35 vizitat biseriçuța de lemn din deal ce după mai multe focuri, este azi pre-
 făcută de f f tatăl cucoanei Bichii, muma Lahovăreștilor din
 Bîmnicul Vîlcii. Trenk a desenat capela; într-însa se mai păstrează ceva
 icoane din biserica de jos, lucrute cînd cu Cost. Brîncovan vvd, sau cu
 Matei voevod. Alături e și rădăcina gorunului cel mare ce s-a surpat de
 40 cîțiva ani; tulpina lui uscată, găunoșită și putredă e alături. Țăranii vin
 și ia bucăți dintr-însa de o fierbe și o bea de friguri, atît e de mare vene-
 rația acestui loc. Am dezbrăcat și icoana cea mare de fața-i de argint și
 am văzut că pe o parte e zugrăvit pe pînză Judecata din urmă, cu numi-
 rile scrise sîrbește, iar pe cealaltă Maica Domnului, zugrăvită pe lemn și
 45 stricată pe cît se poate. Numai obrazul Maicii Precistii e mai bine conser-
 vat. Cine mai știe pe unde o fi fost ascunsă în vremile răsmerițelor tre-
 cute? Țin aminte numai că, cînd cu Tudor Vladimirescu o duse la Pă-
 trunsa, iar cînd cu Cîrjaliu a dus-o în peșteră la Bistrița, unde s-a afumat
 de focul ce-l făcea pustnicul în peșteră. îmbrăcămîntea de argint, ce o

poartă acum, e făcută de Eadu Golescu la 1812, dar mai are și arca/ precum și coroană, cercei brățări și alte multe scule, ce sînt împreună cu cele mai de preț odoare ale mănăstirii duse la Hurez.

Am vizitat încă în ziua aceia și schitul Surpatele. Bădița a pus 4 cai
5 ai lui la trăsura noastră și am mers acolo unde am vizitat și am însemnat
ce e mai vrednic de băgare de seamă. * • • • * de plumb ale schitului din
vremea lui Constantin Brîncoveanu, apoi mai multe odoare date de doamna
Măria, la acel schit ce a fost vechi făcut de Buzești.

întorcîndu-ne de la Surpate am prînzit pe la șase și seara Bădița
10 ne-a arătat ceva odoare și mai ales odăjdii vechi ale schitului. Mai de luat
amînte e o evaghelie îmbrăcată cu argint poleit, dată de Constantin Brîncoveanu
pe cînd era vel spătar și scrisă dania cu mîna sa, 2 poale de icoane
și o dveră de serasir minunată și mai multe sangulii de pînze de in subțire,
cusute cu mare fineță, pentru Maica Domnului. Sînt și sfite de însemnat
15 de stofă de catifea săpată pe materie de mătase groasă sau de mătase cu
păr de cal. Am mai scris încă și o scrisoare Brîncoveanului spre a-i cere
voie a deschide cutia în care se află la Hurez, coroana cea de pietre scumpe
a Maichii Precestii și care e acum pecetluită de vodă Ouza, ce a vizitat-o
anii trecuți și a rupt el însuși pecetea Brîncoveanului. Trenk pica de somn,
20 a mers să se culce și noi i-am urmat pilda deși aveam a lucra asupra pomelnicelor
de aici și dela Surpate.

Duminecă 31 iulie 1860, ne-a deșteptat toaca și clopotele pe o ploaie
strașnică cu fulgere și cu tunete, care abia acuma pe la zece ceasuri a încetat.
Sașii nu prea îi e bine. Trenk face desenul mănăstirii de pe niște
25 grămezi de scînduri și o să sfîrșescă copia icoanei cele mari. Eu am să sfîrșesc
lucrarea asupra acestii mănăstiri și apoi o să mergem la Mănăilești
și la Bistrița. Bădița a plecat azi dimineață la Bîmnic. Pe dorobanțul
nostru l-am trimis la Bărbătești să-mi aducă pomelnicul dela Pătrunsa.
Mă duc să m-apuc de lucru.

30 Mănăstirea Dintr-un Lemn 31 iulie 1860 duminică 10 ceasuri dimineața.

Duminică la 31 iulie am luat inscripție depe mormitele lui George
Cantacuzino, celelalte pisanii. Maica călugărița chelăreasa și dorul călugărițelor
scoase dela mănăstirea Dintr-un Lemn și răspîndite prin alte mănăstiri.
35 Pomelnicul și preotul care m-a întrebat ce orînduială o să se facă cu dînșii.
— Vremea se îndreptase, am prînzit de vreme; am plecat cu poștalionul cu 4 cai,
Trenk și eu la Manoilești în valea Bistriței. — Biserica zidită de Pahomie monahul
Pîrșcoveanu. — Cartea cu stampa doamnei Elena a lu Matei Basarab. —
Bepede întoarcere la mănăstirea Dintr-un Lemn. — Sașa așezase lucrurile;
40 călugărița îi dase două sangulii alese de ea și nevasta lui Bădița 2 borcane de dulceată.
Am dat și noi să ne pomenească la mănăstirea Dintr-un Lemn și la Surpatele.
Am plecat pe cînd apunea soarele și pînă la Bunești tot s-a mai văzut.
Frumos tablou la Păușești. Livește verde cu corturi de țigani. Din dos o pădure
deasă de fagi frumoși. în fund munții cu ceața serii. Peste văi la Bunești
45 la mînăstire era noapte. în deal, pînă să scoborîm la apa Bistriței, am văzut un
arc de raze roșii pe cer, o aureolă boreală. Noaptea ne închide vederea
mănăstirilor. Am ajuns înserat. Economul ne-a primit lipsind egumenul
ce e dus cu mitropolitul la băi. Odăile ce ni s-au dat sus, patul cel spart
care s-a rupt noaptea și am dormit pe canapea.

- Luni, la 1 august dimineață, a venit popa să ne boteze dar nu eram gata. Trenk s-a dus să ia desenul cel mare; eu am vizitat obiectele ca să văz ce este de înscris. Mare cătățime de antichități. După dejun am copiat pisania veche de subt clopotniță, Apoi clopotele, vechimea lor, cel mic
- 5 nedescifrabil. Damian, mirarea lui, când a venit în clopotniță¹. Soarta acestui biet om și nedreptatea părinților. Ce zice el acum de d<am>a Știrboaica². După clopote am însemnat icoanele cele vechi. în vremea asta Sașa a mers să se întâlnească cu Trenk dar apoi ea a venit în biserică. Ploaie și piatră pe când din advonul muierilor la biserecă copiam pisanii a
- 10 '<vechiului sicriual Sfântului>*. Au început a trage clopotele, efect spăimîntător; am descris apoi și noul sicriul și încetînd ploaia am mers să prînzim. Damian a venit aci, am schimbat cu dînsul tabacherea lui Trenk. După prînz eu am înscris pînă înserat argintăria din lăzile din altar. Trenk a început desenul sicriului care l-a sfîrșit a doua zi.
- 15 Marți 2 august 1860 dimineața am sfîrșit înscrierea argintăriilor și a odăjdiilor. Multe din ele am ales spre a se copia de Trenk. Ni le-a adus în odaie sus. Ziua s-a petrecut cu desenele lui Trenk. Sașa a călcat ornamente dela evanghelia manuscrisă și eu am așteptat să vie călugărul chelar ca să-mi arate biblioteca. Dar n-a venit. Seara am ieșit să ne plimbăm pe Bistrița în sus, dar am mers pînă la un loc și ne-am întors. Frumosețea acestor locuri. Poziție extraordinară. Economul ne-a întîlnit întorcîndu-ne și am fost cu el, pe poteca despre peșteră, ce e așezată ca o scară cu pietre, la Păpușa. Era înserat și ne-am întors acasă. Porumbul seara.
- 20 Miercuri 3 august dimineața eu am cercetat biblioteca și am înscris cărțile interesante. Trenk, cu neplăcerea obicinuită, a desenat obiecte vechi. Sașa asemenea calea ornamente. După prînz am fost cu economul la peștera cea veche. Urcare grea. Sașa n-a putut sui de pietre și de urzici. Aspect frumos al acestei peștere. Istoria călugărului ce a căzut de pe mai
- 30 în prăpastie. Seara am lucrat cu toții pînă pe la 2 din noapte, ajutați de cafea neagră. Odaia lu Trenk era un adevărat atelier.
- Joi 4 august eu m-am sculat mai de vreme dar Trenk tîrziu. După dejun am fost la peșteră. Liliceii. Nu mai găsesc * . . . * ce erau sloiuri de ghiață. Efect mult mai frumos în vremea iernii. Păstrarea urmelor. Pustnicul ce nu vorbea. Țiganii ce l-au azvîrlit. Vizita lui Kiselef la dînsul. Două capete în peșteră. Loc unde voia Știrbei să facă încă una. Piatra de lapte. Țărancele din Transilvania din Siliștea. Frica lor. Conversația mea cu cea bătrînă la ieșirea lor din peșteră. (Mucă, mucă, multe căi ai făcut, dar nicio cale bună ca asta n-ai făcut).
- 40 Trenk desenează de pe munte Păpușa. Am prînzit mai de vreme. După prînz Sașa și eu am fost la bolniță; ușile din vremea lui Matei Basarab; apoi am fost spre strîmtoare unde desena Trenk vederea bolniței. Seara iar am lucrat pînă pe la 12, Trenk icoana lui Sfîntul Procopie, Sașa briul lui banu Barbu și eu pomelnicul.

45 ¹ Dl prinț am schimbat cu dînsul tabachera lu Trenk.

² După prînz am mers în altar ca să scriu argintăriile pîn-ne-a apucat noaptea. Trenk cu Sașa au mers să se -nplimbe

POMELNIC, MANUSCRIPTE, CĂRTI TIPĂRITE

Pomelnic.

Pomelnicul cel mare se găsește astăzi la mănăstirea Bistrița, foarte rău păstrat, nu este chiar cel vechi titoricesc ; de ne este iertat a da credință deplinei lui asemuii cu al bolniței de la aceeaș mănăstire am zice că și dînsul, ca cel de la bolniță, e transcris de pe altul mai vechi, ia anul ^3c^, 7260, în a doua domnie a lui Grigorie al II-lea Ghica voevod. 5

Rîndul domnilor ce se află într-însul poate fi interesant, căci se văd numele mai multor doamne, feciori și fete de domni ce se găsesc foarte rar, în alte înscrisuri, de aceea reproducem aci acea listă, traducînd titlurile din slavonește :

- Io Radu voevod Negru 10
Io Vlad voevod
Iw Neagoe voevod și doamna sa Despina și fii lor, Teodosie voevod și Angelina, Ioana fi Petru, Stana, Ioan, Roxandra.
Io Bratu voevod
Io Radu Voevod 15
Ico Vlad voevod
Io Moisei voevod
Io Vlad voevod
Io Vintilă voevod
Io Petru voevod 2®
Io Petrașcu voevod
Io Mircea voevod și doamna sa, Ana.
Io Petru voevod și doamna sa , Stana și fiicele sale, Măria și Voica
Io Alexandru voevod și doamna sa, Gaterina și fiicele sale, Elena Dospina
Io Mircea voevod și fiul său, Mircea voevod 25
Io Vlad voevod
Io Mircea voevod
Io Milos voevod
Io Petru voevod și Petru vodă
Io Alexandru voevod 30
Io Mihai voevod și doamna sa, Stanca, și fiul său, Nicolae și fiica sa, Florica și muma sa monahia, Teofana.
Io Simeon voevod
Io Radu voevod și doamna sa, Elena și fiica sa, Anca și fiul său, Basarab voevod și doamna sa, Arghira și fiul său Alexandru voevod. 35

- Io Ilieș voevod și doamna sa, Elena și fiul său, Radu voevod.
 Io Leon voevod și fiul său, Radu voevod,
 Io Matei voevod și doamna sa, Elena
 5 Io> Constantin voevod și doamna sa, Bălașa, Iliana Rale Nicolae.
 Ico Grigorie voevod
 Io> Antonie voevod și fiul său, Neagoe voevod
 Io Duca voevod și doamna sa, Anastasia

Io Șerban voevod și doamna sa, Măria și fiul său, George voevod și ficele sale, Casandra*
 Măria, Constandin.

- 10 Io Constantin voevod și doamna sa, Măria și fiul său, Constantin voevod și frații lui*
 Ștefan voevod și Radu voevod, Matei voevod și ficele sale, Stanca, Măria, Ilinca, Safta, Anca.
 Io Ștefan voevod și doamna sa Păuna și fiul său, Radu voevod, Constantin voevod*
 Apoi vin numele domnilor fanarioți, pînă la Grigorie Ghica.

15 Constantin vodă Brîncoveanul e pomenit cu tot neamul său și poartă calificarea de titor*
 ca prenoitor al mănăstirei.

Apoi iar interesantă e o listă ce poartă acest titlu :

Aici să pomenesc numele ctitorilor care din început au zidit și au înălțat sfînta casă aceasta banul Barbu Craiovescu. E împărțită în două pomelnice, unul de patruzeci și două de nume, care începe astfel:

- 20 Pahomie monahul, Salomia monahia.
 Pîrvul, Danciul, Radu, Mușa, Negoe și alții.
 Celălalt pomelnic e de douăzeci și opt de nume.

În urmă este o altă listă de vreo cinci sute douăzeci și opt (528) de nume rînduite în
 împătrite coloane pe șase fețe cu titlul: *Aici să pomenesc boierii' den Brîncoveni ctitori acestei*
 25 *sfîntei mănăstiri*. Lista se întrerupe, dar reîncepe mai încolo cu titlul de : *Rudenii*, pe alte două fețe.

Pomelnicul egumenilor mănăstirei Bistrița începe cu un Ștefan fără leat și urmează tot
 astfel pe două fețe pline cu nume pînă la un Mihail (1761); de aci înainte fieșce egumen pînă
 azi e cu data instalării sale. Printre dînși mai cu osebite sînt pomeniți, în parte, cu tot neamul:
 30 lor, egumenul Ștefan care la anul ^dv^Ke, 1725, a învelit din nou biserica cu plumb și a ridicat
 casele mănăstirei, în Rîmnic, apoi Gonstantie și Partenie.

Dintre boieri sînt trecuți în pomelnice particulare, Șerban Cantacuzino cu tot neamul
 său, Pahonie monahul și Iordache stolnicul Prîscoveanul Trufanda, care au dat moșia Studina*
 vie și heleșteu și au clădit schitul Mănăileștii și încă alții mai puțin însemnați.

Manuscripte:

35 Biblioteca de la Bistrița, afară de cărțile moderne bisericești în limba românească, coprinde
 un număr ca de vreo patru sute de volume foarte rău conservate, căci cele mai multe, din
 pricina umezelii ce este în peșteră unde ele au fost strămutate și păstrate într-atîtea rînduri
 s-au udat și s-au mucețit astfel încît cele de hîrtie sînt mai mult putrede și cele de pergament
 șterse și scorțoase.

40 Toate în general sînt cărți bisericești: manuscripte sînt destul de multe, evanghelii, litur-
 ghii, minee și alte cărți de slujbă bisericească scrise, de trei și patru secolii, în limbă slavonă și cu
 litere mari ca de tipar, sau încă vieți de sfinți și alte învățăături de-ale sfinților părinți, traduse
 românește și prescise cu litere de mînă, în cei doi din urmă secolii, călugării de prin mănăstiri
 se ocupau cu asemenea trageri de copii.

45 Cărțile tipărite provin din deosebite așezăminte tipografice ; sînt învățăături religioase și
 ceasloave tipărite în limba slavonă, în lavra Pecerse din Kiev subt păstoria mitropolitului de
 acolo Petru Movilă biblii și psaltiri slavonești tipărite la Leov (Lemberg în Galiția) tot pe atunci;
 minee și cărți de slujbă bisericească, tot slavonește, tipărite la Moscva în zilele țarilor Alexei șh

Petru Ivanovici, minee și octoișe, precum și alte cărți bisericești tipărite în limba slavonească
 cu titlurile și unele canoane românește din porunca lui Constantin Basarab voevod Brîncoveanul,
 în sfîrșit sînt și alte felurite cărți, în limba românească ieșite din deosebitele tipografii
 din țara noastră, la Govora, mănăstirea Dealului, Cîmpulungul, Tîrgoviștea etc, multe prea
 stricate și rupte.

Dintre acestea toate am ales ca mai însemnate pe cele ce urmează, începînd mai întii cu
 manuscriptele cele mai interesante.

— Psaltire slavonească scrisă pe pergament cu litere negre curat lucrate, deși sînt de
 deosebite mărimi pe aceleași fețe. Poartă sau titlu nu are, ci se vede scris pe fața cea din urmă
 că această carte a fost scrisă pe vremea craiului sîrbesc Ștefan ce domnea în Beligrad la anul
 5 *SWNA*, 7854 <sic> (1346).

Acest crai Ștefan este al VIII-lea de acest nume în Serbia cu pronumele de Dușan, el a
 fost eroul, legislatorul și cel mai mare prinț al patriei sale /1336—1356/. Formatul cărții e în 8°

— Evanghelie slavonă scrisă pe pergament cu litere mari și frumoase, la capul fiecărei
 evanghelii e o înluminură de arabesce aurită și colorată pe cîmp negru; la unele e și corbul
 român desenat la mijloc. Poartă n-are, dar pe fața cea din urmă se citește că cartea e scrisă
 la anul ^SK, 7020 (1512), din porunca lui Radu vodă (Vlăduț). Format în 8° mare Despr
 ferecătura acestei cărți s-a vorbit la cap. II no 30.

— Evanghelie slavonă scrisă pe hîrtie groasă velină cu litere mari și frumoase și cu înlumi-
 nuri arabesce în formă de rețea de aur și de felurite fețe, la fiecare cap de evanghelie. Dată n
 poartă dar e ferecată la anul 1519, după cum s-a văzut cap. II no. 21. Format în folio mare

— Evanghelie slavonă scrisă pe hîrtie groasă velină cu litere mari și cu titluri inluminat
 colorate ca și cea de sus. N-are poartă dar se vede scris pe fața din urmă că e lucrată
 mănăstirea Atonului, din porunca lui Io Radu voevod, domn al Țării Românești, la anul ^3A
 7045(1537). După leat se vede că e Petru Paisie, egumenul de la Argeș, înălțat domn cu nume
 de Radu al VIII-lea.

Asemuirea acestui exemplar cu precedentul ne face a crede că, deși anterior, și celal
 e lucrat tot la muntele Aton. De acolo tragem concluzia că mănăstirea din acel loc era centr
 de unde izvorau acele luxoase exemplare prescise, de cărți religioase ce să răspîndeau în țăr
 dunărene și chiar poate pînă în Rusia '.

— Evanghelie sîrbească cu comentarul episcopului Teofilact al Bulgariei, scrisă pe hîrt
 N-are leat, dar e ferecată la anul 1642 precum s-a văzut la cap. II no 32 — Format în folio m

— Carte scrisă pe hîrtie, fără titlu, coprinzând pravilele bisericești în limba slavonă.
 scoarța ei de lemn se vede scris de mîna lui Udriște Năsturel următoarele cuvinte reproduc
 aici în facsimile :

CIK> KNHrS npd8fdNSK> MdTēiēA\ ChCtđB<UNSK> H A6CnHNOK> KHATHHOW IHCTpHU,K0M5 A\oNdCT
 npeANNSK> 23 np-feujHWH 0"APHtjie H-kCTSper WT <Dip-KipH npoMHTox BT* rtiitO Ivo>C<(no)>ANE ^dM
 npH Md^fH EdCdPdK-b NdMdAHHKS BtdX03dnrtđHeHCKCA\ H npOHdift, T6KSIJHA\ rtKTOM U>T AvipOT80p6NĬ3 ^3 p
 ceea ce se traduce pe cît se poate citi : „Această carte de pravili de Matei așezată.... în măn
 tirea Bistrița viind în ea, eu păcătoșul Udriște Năsturel din Ferăști am citit, în anul domnu
 1636 în zilele lui Matei Basarab stăpînitorul Țării Românești și celelalte. Cursul anilor de
 zidirea lumii 7144". Format în 4°.

— *Traiul cu viața a prea cuviosilor părinților noștri a lui Varlaam și a lui Iosaaf, se
 de prea cuviosul părintele nostru Ioan Damaschin, pentru folosul sufletesc, iară acum de*

' Cu părere de rău facem numai în notă mențiune despre un alt exemplar de evangh
 manuscisă slavonește pe hîrtie, format în folio cu mai multe desene coloriate pe cîmp de
 de același format, intercalate în text. Starea de putrezire a acestei cărți abia mai iartă a p
 mîna pe dînsa de frică să nu se facă toată praf.

fiul marelui Io Vlad voevod, în anul întâi al domniei sale. Ostenindu-se pentru aceasta smeritul monah și preot Macarie, în anul 7016 (1508), ocolul soarelui 16, al luni 5, indicțiunea 11. luna noemvrie zile 16.

Sînt două exemplare, de la unul lipsesc foile de la -nceput. Format în 4°.

5 Această carte tipărită cu așa litere curate și deslușite la anul 1508 în domnia lui Mihnea vodă I, e o adevărată curiozitate. Fost-a oare pe acea vreme tipografie în Țara Românească, cînd noi pînă acum nu cunoaștem altă mai veche decît cea de la Govora pe la anul 1640, adică cu o sută treizeci și doi ani în urmă? Sau iar în ce alt loc la o epocă așa primitivă a tipografiei a putut să se tipărească cu litere slavone, această carte? Progresile studiilor bibliografice
^0 în noi vor lămurii această chestie. Vom adăoga numai, pentru completarea notițelor, că vedem în Joseph Dobrowsky : *Institutiones linguae slavice. Praefat*, pag. XLV menționată o Te-traevanghelie, format în 4°, tipărită în zilele lui Basarab voevod (negreșit Neagoe vodă, după cum se găsește și-n hrisoave) la anul 1512, de la ieromonahul Macarie. Această carte e în biblioteca de la Moscva. Nici Dobrowsky (loco citato) nici Sopikoff (*Bibliotheca russica* L) nu pot
15 să însemneze locul tipăririi acestei cărți ci bănuiesc a fi undeva în Țara Românească.

Nu e oare posibil ca-n zilele lui Radu vodă cel mare, predecesorul imediat al lui Mihnea I, patriarhul Constantinopolului, refugiat în țara noastră, acel Nifon, reformator și organizator al clerului românesc să fi așezat aici în țară o tipografie slavonă din care au ieșit cele două sus arătate cărți și-apoi și altele mai în urmă? Totdeodată am conjectura că nicăeri nu și-ar fi
^20 găsit această tipografie locul, ca-n mănăstirea Dealului ce chiar pe atunci se zidise de către Radu vodă cel Mare (?).

O altă îndoială deșteptată de această carte e de a ști dacă cu adevăr Mihnea voevod I au fost fiul unui Vlad voevod, cum zice cartea, sau al lui Draacea armașul, cum se vede în hronici.

— Mineu peste tot anul, în limbă slavonă tipărit cu litere de formă rotundă în care se
25 simte vecinătatea celor gotice. Poarta cărții lipsește, însă în urma precuvîntării se citește acestea :
H nOCTdRWX Cii ESAferK AAOH RWUie nHCdNîH AdpORdHHb. AAHîe REvHHîEAvk KieCdpOAX-K KdpHOAOyuiOMTi
ewe r<urorteTce EwTH nS HAUN^ e Kiecapk *wr-h* pwAkCTRd \^* & u>KAdAdk<u>id PWMCKWM-K NAMeACTBOAVX
H MNOSemTv HHHleMK CTpdNîMTv TOCnOAHNK NdpHU,deTC6. HdHeiljeCe fHCdTH CU CTbiU KNHrbl rAdrOAtGMîH
AAHKH R-ê AISTO ^3A\A. Kpoyrk CAHUâ sî â AOV^H A* și se traduce : „Și am pus acest semn al meu
30 de mai sus scris dăruit mie de marele Cesar Carol, cel ce se zice a fi de pe nume al V-lea Cesar de la nașterea lui Hristos, care stăpînește imperiul roman și al multor părți domnitor se numește. S-au început a se scrie aceste sfînte cărți ce se zic minei în anul 7044 (1536) ocolul soarelui 16 și al luni 14. Format în folio mic.

Despre această carte vorbește Jos. Dobrowsky : *Instit. ling. slav. Praef.*, XI, unde arată
35 că e tipărită în Veneția din porunca voevodului Bojidar Vukovici de Ghiuric din Podgoritz.

Oarece asemeia între forma literelor din această carte cu a celor mai sus însemnate sub
no. 11, ar putea prin inducție să ne mîie la concluzia că literele acelei tipografii a fost și ele aduse în țara noastră din Veneția, ca multe obiecte pe la începutul secolului al XVI-lea precum
am și expus în cap. II.

— Psaltire tipărită în Brașov. Titlul lipsește dar pe foaia cea din urmă se citește acest
40 cuprins tipărit românește :

Ca mila lui Dumnezeu eu diacon Coresi, deacă văzui că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem și Hr. zice: Matei 209 cine ceteaște să înțeleagă și Pavel apostol încă scrie la Corint 155 că întru beserică mai vrătos cinci cuvinte cu înțeleșul mieu să greesc ca și alalți să învețe decît ou întunerec de cuvinte nînleleaze într-alte limbi

Am văzut la dl. maior Papazoglu o foaie tipărită slavonește, de acelaș tipar și de acelaș format în 4° po care d-lui în excursia d-sal e agăsit-o la mănăstirea . . .

Această foaie este cea dintîi a unei cărți bisericești avînd o vigneta de arabesce, cu corbul român la mijloc și împrejur se vede numele unui Petru vodă (Petru Paisie (?) 1534).

drept aceia frații miei preouților scrisu-v-am aceste psaltiri cu otvet de am scos de în psaltirea sârbească pre limbă rumânească să vă fie de înțeleșitură și grămăticilor și vă rog ca frații miei să cetiți și bine să socotiți că veți vedea înșivă că e cu adevăr. Vleato £3nc, 7085 (1577).

Traducția de pe slavonește pe românește e tipărită la un loc cu textul astfel încît amîndouă sînt amestecate pe aceleași foi sau mai bine își urmează una altia fraz cu fraz, text și traducție. Format în 4° mic.

Aceasta e una din cele mai vechi cărți tipărite în limba română, poate chiar și cea d-întîi, căci cele ce se cred anterioare nu port leat. Despre dînsa vorbește T. Cipariu : *Chrestomatie seau Analecte literare*. Notiție literară pag. XVIII sub litera B. Tot acolo e vorba și despre familia lui Coresi care a luat hrisoave de la Petru, Alexandru și Mihnea voevozi românești, pe la anii 1567 și următorii.

— Triod slavonesc cu titlul : TpiivAwN cii ecTb, TpHn'keHHîk' CTOH REAKHOH ICTAECWTHHHU... sau „Triod, adică trei cîntări ale sfîntului mare period de cincizeci de zile...” Mai jos se zice că e tradus din elinește și tipărit cu binecuvîntarea lui kir Petru Moghilă, arhimandritul mănăstirei Pecersc din Kiev și fiu de voevod al Țării Moldovenești la anul ^spAA, 7139 (1631). Pe
reversul foii sînt armele prințului Toma Zamovsky, căruia e dedicată și cartea în precuvîntarea sa. Format folio. Această carte se află la Schitul de sub Piatră de la Gosteștii Bistriței.

— Ceaslov slavonesc. Două exemplare foarte stricate și rupte. Titlul lipsește și numai
la unu se află o precuvîntare către cititori subscrisă de Petru Movilă arhiepiscopul mitropolit al Kievului, Galiției și toatei Roșii, exarhul Constantinopolului arhimandrit din Pecersc. Această
carte e tipărită în mănăstirea Pecersc din Kiev la anul _fAXA^r, 1633, <sic> ianuarie în s
(12). Format în 8°.

— Liturghie slavonă tipărită cu blagoslovenia patriarhului Kievului kir Petru Movilă
în Leov (Lemberg) la anul ^TXAS, 1637. — Format în 4°.

Asemeni este și un apostol slavonesc tipărit tot la Leov la anul ^AXAA» 1034.

— Antologhion sau alegere de minei, slavonește, tipărit în mănăstirea de la Gîmpulung
(AA-kronoAie) de Ștefan ieromonahul la anii ^3pNd și K [<sic>, 7151 și 52 (1643) de pe cum se
vede la vorbirea de la sfîrșit căci titlul lipsește și cartea începe cu o *Predoslovie* către Io Matei
Basarab voevod subscrisă la Melhisedeh ot Peloponis, igumenul Dîlgopoliei și de Orest Năsture
vtoroi logofăt ot Fierești. Format în folio mic.

— *Evanghelie învățătoare a dumnezeștilor preste tot anul și la praznice domnești și la
sfînți mari aleși. Cu porunca și cheltuiala luminatului creștin Matei Basarab voevod, domn
biruitor a toată Țara Românească și cu nevoința sfințitului kir Teofil mitropolit a toată Țara
Românească. Tipăritu-s-au întru dumnezeiasca lavră ce se cheamă mănăstirea Dealu care ias
hramul Sf. Nicolae BR A±T* ^3pHr, 7153 (1645).*

Pe reversul foii e pajerea țării avînd pe piept un scut pe care se vede o figură de om stînd
jeț cu toiagul în mînă și dedesubt sînt: *stihuri în stema domniei Țării Românești, neam ca
băsărăbești*

„Ceasta fără corbu-și poartă întru pecetie
Fericit acum s-au dat adaos peceții
Scutu la piept corbului cu un semn care
Om din jăț șezînd și toata lauda ce are
Mare neam băsărăbesc cu aceasta semnează
Că mare acelor isprăvi a toți să-i vază”.

Format în folio. De la Schitul de sub Piatră la Costeștii Bistriței.

T. Cipariu. *Analecte literare* pag. XXV Aa.

— Triod slavonesc cu titlul : „TPHWAIOH CH 6CTK TpHnTeNew/K CTOH BEAKHOH neTAecraTHHU...
în urmă se vede că e tipărit din porunca și cu cheltuiala prea strălucitei doamnei EL
cu mila lui Dumnezeu stăpînitoare a Țării Românești, soția prea strălucitului Io Matei Basa
27 - c. 203

voevod, în tipografia domnească din orașul Tîrgoviște, la anul 1715 sau 1644. Pe reversul foii sînt armele țării ținute de doi lei și pe pieptul corbului e un scut cu o cruce cu două răscruți. împrejur e inscripția :

6A6N4 A\ATIK> HdMdnHMS ^rpOR^A

Format în folio. Sînt acum trei exemplare din care unul era la schitul Mănăileștii cu mai multe cărți, ce am pus de le-a transportat tot la Bistrița.

—îndreptarea legii cu Dumnezeu care are toată judecata arhierescă și împărătească de toate vinile preoțești și mirenești. Pravila sfinților apostoli, aceale 3 (7) săboare și toată cea namestie, lîngă aceasta și cele C (200) dascăle a lumii Vasile vel Timotei. Nic. Nicol Teologia dumnezeștilor bogoslovi, scrise mai înainte și tocmită cu porunca și învățtura blagocestivului împărat Ioan Comninel de cuviosul diacon al marei beserici lui Dumnezeu și păzitor de pravili, kir Alexie Aristinul, iar acum de întiu prepus toate de pre elineaste pre limbă rumânească cu nevoița și cu osîrdia și cu toată cheltuiala a prea sf. de Hr. kir Ștefan cu mila lui Dumnezeu mitropolitul Tîrgoviștei exarh plaiurilor a tot Ungrovlahiei. în Tîrgoviște în tipografia prea luminatului meu domn Izo Matei voevod Basarab în sînta mitropolie, în casa Nălțării Domnului nostru Isus Hristos; mai K/20 BT, A^T ^ apă, 7160, a lui Hr. ț ä\HK, 1652 KK HOCT REAHKH (în postul cel mare).

Tipărit de Daniil M. Panoneanul, Format în folio mic. Două exemplare din care unul la Schitul de subt Piatră de la Costești.

T. Cipariu., *Analect. Liter. XXV Bb.*

— *Engheniasmos sau obnovenie sau tîrnosanie prepusă de pre elineaste și sloveneaste pre limbă proastă românească cu tot tipicul și învățtura ei foarte îndreptată și tocmită bine pe rînd cu toată osîrdia și cheltuiala prea sîntului mitropolit kir Ștefan a toată Țara Muntenescă. în Tîrgoviște Mru cinstita și sînta casă a înălțării Domnului Iisus Hristos, în tipografia luminatului domn Io> Matei voevod Basarab* (luna septemv. 20 în anul 7161 (1653)).

O filadă în 4° mic prea subțire și mucețită nu e trecută în lista lui T. Cipariu.

— *Cheia înțelesului scoasă pre limba rumânească cu osîrdia prea sfinții sale kir Varlaam mitropolitul Ungrovlahii și în zilele prea luminatului domn I<x> Șerban voevod și s-au tipărit înfii în mitropolia București anii Domn^ä*H, 1678.*

Acest Varlaam a fost mai întîii egumen la Glavacioc; apoi la 1661 s-a numit episcop al Rîmnicului, iar la 1673 întîmplîndu-se să moară, dupe o scurtă păstorie, mitropolitul Dionisie, ce fusese numit de Grigorie vodă Ghica în locul destituitului mitropolit, Teodosie Varlaam fu ales, la 1673, indiction 11, ca să-i urmeze. Apoi urcîndu-se pe tronul țării Șerban vodă Cantacuzino, la 15 aprilie, anul 1679, el înapoe cîrja arhiepiscopală lui Teodosie și Varlaam rămase pe dinafară. Format în folio mic. Sînt două exemplare.

T. Cipariu, *Analect. liter. XXV Cc.*

— *Evangelhie românească tipărită în zilele lui Șerban vodă Cantacuzino, la anul 1682 în București. Despre ferecătura ei s-a vorbit la cap. II n° 38. Format în 8° mare.*

T. Cipariu, *Analect. liter. XXV Ee.*

— „*Viața și petrecerea sfinților acum tipărită întru blagoslovitele zile prea luminatului întru Ii. Hr. Ioan Duca voevod cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldovii și Ucrainii, cu porunca mării sale și cu postușania a zmerenii noastre a lui Dosotei mitropolitul Suceavei în țiparnița sîntei mitropolii în Iași, la care țiparniță ne-au ajutorii de la Mosc sîntița sa părintele nostru patriarhul Ioachim* 7190 A\M «KT k3, 27 ^.\nR, (1682). Format în 8° mare.

T. Cipariu, *Analect. liter. XXXVI. Li.* — *Asupra tiparelor trimise din Rusia, vezi: „T. Codrescu, Uricariul, partea III, pag. 102. cap. XXV. Registrul de lucrurile tipografice trimise din Rusia în Moldova, mitropolitului Dositeiu.*

Γ «im. 4 i^*m^ *mf* <*> iernăm,, .. J&4l * ^<SS^Al:™_™_

W" ^

1 *"

.. â y i , 4 , . ***** & *f*

j6&s*k Â<*/L/%* A» . d*X*--* JS&Ji*. ^ 4,

ml

«â»

-fi

Din lista cărților vechi de la Bistrița, întocmită de Al. Odobescu (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 40)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Cabinetul de manuscr.se.

— *Apostolul cu Dumnezeu sfântul care cu acest chip întocmit de pre orînduiala grecescului apostol acum întii s-au tipărit cu porunca și toată cheltuiala prea luminatului și prea înălțatului domn și . . . Io Șerban C. voevod . . . în scaunul mitropoliei Bucureștilor. . .* ȚXnr, 1683. Format în 4° mic.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. Ff.

— *Parimile preste an tipărite cu porunca mării sale prea luminatului intru Ii. Hr. Ioan Duca voevod, cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovii și Ucrainii, cu poslușania zmeritului Dosotei mitropolitul, în țiparnița țării ce ne-au dăruit sfinția sa părintele nostru fericit Ioachim patriarhul de slăviță patriarșie a Moscului, milostivul Dumnezeu să-l blagoslovească, KK tîmw ^3pH4*
Mi. KW. 3AHÉ (în anul 7191, 1683, luna octomv. 7 zile).

Cartea e dedicată de mitropolitul Dosotei lui Duca vodă, poartă marca Moldovei și : *stihuri asupra domnilor Țării Moldovii de Dosotei mitropolitul*, 136 versuri de cite 13 picere, rimînd câte două alăturate. Format în 4° mic. Sînt două exemplare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXXVIHh. iar pentru stihuri, vezi idem pag. 233 și următoare.

— Tou u.axapîTOU MeXswu TDU Sop:vou SrâatfxaXoo T£ xal TrpOTocîuyeyXou TÏC; SV KcovffTavTWOU7u6Xst. u-syaX/js k>tK-fj<5ix-, XOCTZ tív XOCXŞLVLXOW xsOaXatov, xal [epcoT^ercsov KupiXXou TOU Aouxapscot, âv TippT] ^ . Kal AocîiOsou Trarpiap^ou 'IspocroXu^cov syxeipiSt.ov xaxa xvje; xaX(3i-v.xTjT 9?vo(3Xa[32ia£. TureoGivTa, Sta oareiv/jt TS xal *kniTpOTzric*, . . . auBsvTOu xal ^yq^ovos. . . .xupiou 'Ioawou Kcovtfxavvou Mreatfapa^ra (3of[36Sa. M7rouxoup^t(î:ou, jxyj^ LSTTT.

Ceea ce se traduce : „Cărțile fericitului Meletie Sirinul dascălul și întiul singhel al marei biserici din Constantinopol, împotriva calvinilor și răspuns la întrebările lui Ciril Lucareul și al lui Dositei, patriarhul Ierusalimului. Manual despre rătăcirea de minte a calvinilor. Tipărit cu cheltuiala și protecția . . . domnului și stăpânitorului . . . Ioan Constantin Basarab voevod, București 1690 septemvrie. Format în folio.)

— *Mărgăritare adecă cuvinte de multe feluri aceluî între sfinți părintelui nostru Ioan arhi-episcopul Țarigradului a lui Zlatoust și ale altor sfinți părinți. . .acum întiu cu porunca și toată cheltuiala prea luminatului.. domn a toată Țara Românească Ioan Constantin Basarab voevod s-au scos de pre limba grecească pre limba rumânească . . . și s-au tipărit ...în București . . . swd, 7199 (1691).*

Prefața e subscrisă de Șerban al doilea logofăt (Cantacuzino) și de Radul logofătul (Greceanul). Format în 8 mare. Sînt trei exemplara.

T. Cipariu, *Analecte litera.* XXV. J. j.

— *Provoslavnica mărturisire a săborniceștii și apostoleștii biserici a Răsăritului. Dupre greceasca din porunca prea luminatului și prea înălțatului domn Ioan Constantin B. Basarab voevod, întoarsă în limba rumânească de Radul logofătul Greceanul, ispravnic ostrânic fiind ca și la alalte cite s-au scos și s-au tipărit aici în țară, prea sfințitul kir Teodosie mitropolitul țării H*fnP^o^-. Tipăritu-sau în tipografia domnească la episcopiea dela Buzău 3c dechem V (1692). Format în 4° mic.*

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV K.k.

— *Evangelie românească tipărită la Snagov din porunca lui Constantin vodă Brîncoveanul ț ăX^3, 1697. Format în folio mic.*

Sînt două exemplare, unul adus la Bistrița de la Mănăilești și celălalt la Schitul de sub Piatră de la Costești.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. N.n.

— *„Evhologhion adică molitvelnic care coprinde întru sine toată treaba bisericii ce se cuvine preoților, așezată de sf. apostoli și de purtătorii de Dumnezeu părinți. în zilele luminatului domn*

și oblăduitor a toată Țara Rumânească, Ioan Constantin Basarab voevod . . . s-au tipărit în episcopiea de la Buzău anul ^3CA, 7204 (1698). Format în 4°.

T. Cipariu, *Analect. Uter.* XXV. R. r. unde și zice că nu l-a văzut.

— *Carte scrisă de pre învățatul ieromonah Maxim Peloponisu, pentru începătorii papii Rîmului, pentru purcederea sfîntului Duh, pentru azime și mai multe atingătoare popistași. Titlul lipsește. Cartea e tipărită la anul 1699 în Snagov. Format în 4° mic.*

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. S. s.

— *Sfînta și dumnezeasca liturghie a Sfîntului Ioan Zlatoust a marelui Vasilie și a sfîntului Grigorie Dvoeslov . . . care acum din nou s-a tipărit . . . den izvoarele grecești, se și tocmit din porunca și osîrdia împreună și toată cheltuiala a prea cinstitului jupan Șerban Cantacuzino vel paharnic, intru zilele . . . 70 Constantîn Basarab voevod . . . s-au tipărit în sfînta episcopie de la Buzău . . . Anul de la zidire ^3CK, (1702) cu o prefață de Șerban Cantacuzino. Format în 4° mic. Sînt patru exemplare din care două foarte rupte.*

— *Octoih ce se zice și Omoglasnic. . . tipărit în zilele lui Io Constantin Brîncoveanul voevod la episcopiea de la Buzeu anul ^3CH (1750). Format în folio. Se află la Schitul de sub Piatră de la Costești.*

— *Noul testament acum întii tipărit într-acest chip pre limba rumânească cu porunca cheltuiala prea luminatului domn oblăduitoriu a toată Țara Rumânească, 70 Constantîn B. Basarab voevod . . . Tipărit în tipografia domnească din orașul Bucureștilor . . . ț & <tyr, 1702 de Antim Ivireanul. Format în 4°.*

— *Antologhion adică floarea cuvintelor . . . tipărit în zilele lui Constantin vodă Brîncoveanul la episcopiea de la Rîmnic anul ^3eri (1705) cu osîrdia lui Mihai Cantacuzino spătar fiind egumenat Antim Ivireanul. Format în folio — Se află la Schitul de sub Piatră de la Costești.*

— *Adunarea slujbei a Adormirii Născătoareî de Dumnezeu cu paraclisul cel de obște și canoanele omoglasnicului ce se cîntă simbetele. Acum întii într-acest chip tipărit în zilele lui Ioan Constantin B.b. voevod . . . în Rîmnic anul ț a^q, 1706, fiind episcop Antim Ivireanul. Format în 4°.*

— *BîpXoț iviauoioi TÏjv & 7uaffav sxxX^ciaaw^v axcoXouOav, adecă: „Carte de porunca tot anul de toată slujba bisericească . . . tipărită grecește în zilele lui Constantin vodă Brîncoveanul și fiind mitropolit al Ungrovlahiei kir Antim cel din Ivir în mitropoliea Țării viștei la anii ^at^fr, 1700 august”. Format în folio.*

Acest Antim Ivireanul (astfel numit fiindcă va fi fost călugăr în mănăstirea grecească Ivirului și nu originar din Georgia sau Ivir cum zice Lesviodox în *Istoria bisericească*) a fost episcop al Rîmnicului și în sfînta episcopie de la acest an pînă la 1716, mitropolit al țării. în deosebitele sale funcții și rezidențe în Snagov și în Rîmnic, în Tîrgoviște, el n-a încetat a se ocupa cu tipărirea de cărți bisericești în limba românească, elinească și altele, putem zice că el a adus la un grad de mai mare perfecție tipografia românească, în zilele lui Constantin vodă Brîncoveanul, căci în urma lui și sub domnia lui Antim Ivireanul tipografia merge la noi tot scăzînd pînă la 1830. Antim, ca mitropolit, a fost faimos pentru destronarea și la exilarea lui Constantin Brîncoveanul și lui Ștefan Cantacuzino. Poate că el nu le-a priivit cu destulă rece nepărtinire, căci vedem că nemilostivul Nicolae vodă Mașterul, cordat, ce nu știea să uite o răz bunare, viind pentru a doua oară domn, din captivitatea sa în Austria, face intrigi la patriarhul Constantinopolului spre a se destitua acest mitropolit și se trimite în exiliu la Muntele Sinai, dar nemulțumit cu atîta el poruncește în taină ca să se înceapă a se trimite în exiliu la Dunărea. Astfel fu sfîrșitul lui Antim ; nenorocit mitropolit lăsase în București testamentul său ce se află la mitropolie ; (Geanoglu Lesviodox, *Istoria bisericească* pag. 152) Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, tradusă de G. Sion pag. 152) Mănăstirea Antimu din București azi metoh al episcopiei de Argeș, a fost clădită de acest mitropolit.

— *Psaltirea a fericitului prooroc și împărat a lui David cu cîntecele lui Moisi și cu psalmi* ... mai în jos e titlul rupt dar se văd pe reversul foii versuri și apoi o *Predoslavie*, adresate lui Constantin vodă Brîncoveanu. Format în 4° — Această carte, nefiind trecută în lista lui T. Cipariu, trebuie să fie tipărită în urmă de 1700.

— *Triod ... românesc*. Titlul e rupt dar se citește la sfîrșit că e acum întii tipărit rumânește în sfînta episcopie a Rîmnicului dupe așezarea răposatului episcop Damaschin care l-a tradus la leat 7191 (1683). Format în folio.

Această carte s-a tipărit la 1731 iulie în 10, iar traducția era făcută, dupe cum s-a spus, la anul 1683, de episcopul Damaschin, care mai întii a fost dascal cunoscînd limbile elinească, latinească și slavonească, apoi la 1703 s-a orînduit episcop la Buzău, la 1710 s-a mutat episcop la Rîmnic și a murit la 1726. Lui îi sîntem datori traducțiunile cărților următoare, care au înlesnit a se face, în biserici, slujba întregă în limba românească.

Antologhion care coprinde slujbele sărbătorilor de preste an.

Penticostarul ... slujba a 50 zile de la înviere pînă la duminica sfinților.

Triodul ... marelui Post... Octoihul ... duminicelelor. Prin stăruirea și ostineala lui s-a tipărit și Biblia, subț Șerban Cantacuzino voevod 1688.

< RAPOARTELE LUI ODOBESCU CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE RELATIVE LA CERCETĂRILE SALE ÎN MĂNĂSTIRI >

1861 mai 29.

Domnule ministru,

în vara anului trecut 1860 am fost însărcinat de onor. Minister al Cultelor a face o excursie prin mănăstirile din districtele Argeșul, Vîlcea, Gorj, Mehedinți și Dolj, spre a cerceta toate obiectele antice de vreun interes pentru istoria țării noastre ce s-ar putea găsi printr-acele localități. Pornind din capitală la 20 iunie, m-am întors la 15 august și într-acest spațiu de două luni aproape n-am putut vizita mai mult decît așezămintele religioase din districtele Argeșul și Vîlcea.

Am socotit de folos a-mi impune datorința de a vizita toate localitățile cît de depărtate, de neînsemnate acum, de ruinate, ce poartă numirea de mănăstire, schit sau biserică veche or loc istoric și cu aceasta socotesc a nu mă fi înșelat, căci într-unele precum schiturile Iezerul în Vîlcea, Robaia, Brădetul și Ostrovul în Argeș, biserica dela Olteni lîngă Rîmnic, ruina Cetățuei lui Tepeș la Căpățineni, pe Argeș și altele, am aflat obiecte, datine și tradiții importante pentru istorie.

în mănăstirile de o mai mare însemnătate lucrarea mea a fost mai minuțioasă ; m-am silit a culege din monumentele și inscripțiunile locale, de pe morminte, din portretele murale, din clopote, icoane și orice alte obiecte, toate datinile ce s-au putut, asupra istoricului mănăstirii, asupra persoanelor titoricești și a raporturilor lor cu istoria generală și parțială a țerei; am făcut inventării și descrieri exacte de toate obiectele antice și prețioase prin vechimea lor ; asemenea de manuscrisele și cărțile tipărite în orice limbă, ce prin multe mănăstiri stau aruncate fără îngrijire prin lăzi sau prin cămări și uneori chiar expuse la pierzare. Modul acesta de lucrare, din cauza numeroaselor localități ce am trebuit să vizitez în vara trecută (în cele două districte am numărat peste cincizeci de așezăminte religioase din care vreo opt mănăstiri importante, pentru care am fost silit a consacra mai multe zile fiecăreia), modul acesta de lucrare, zic, nu mi-a permis a împinge excursia mea mai departe.

înapoindu-mă în capitală, am adunat toate notițele culese într-aceste felurite localități, subț opt divizii principale și anume :

I. Episcopia de Argeș cu metoașele și schiturile din eparhia sa

II. Episcopia de Rîmnic, idem.

- III. Mănăstirea Cozia cu metoașele și schiturile ei.
- IV. Mănăstirea Bistrița, idem.
- V. Mănăstirile Arnota și Govora.
- VI. Mănăstirile brîncovenști, adică Horezul și dependențele sale.
- VII. Mănăstirile ce țin de spitalul Pantelimon.
- VIII. Mănăstirile închinatē peste Dunăre (Tutana, Stănești etc.)

Asupra fiecăreia din aceste opt divizii, m-am îndatorat a da o relație amăruntă în care să se coprindă o descriere critică a tuturor anticuităților ce se află în localitățile vizitate. Pînă acum am săvîrșit și am avut onoare a depune la onor. minister, relațiile asupra diviziilor : IV. Bistrița și VIII. Mănăstirile închinatē : cele asupra diviziilor VI. Arnota și Govora și VII. Mănăstirile spitalelor, sînt asemenea gata ; iar pentru celelalte patru divizii îmi rezervez a urma lucrarea, depuind succesiv rezultatele la minister.

Însă fiindcă lunile < de > vară, în care sîntem sînt singurul timp în care vizitarea localităților muntoase este posibilă mai cu înlesnire, și fiindcă dorința mea ar fi de a urma în această vară expediția întreruptă de timp în anul trecut, viu, domnule ministru, printr-această a vă expune planul excursiei ce aș dori, cu autorizarea și cu mijloacele date de minister, a întreprinde în termenul cel mai apropiat. Mănăstirile din județele Gorjul și Mehedinți începînd dela Polovraci și urmînd linia munților pe la Crasna, Lainici, Tismana, Baia de Aramă, Topolnița ; apoi în drumul spre Craiova, Țînțăreni, Gura Motrului; Graiova cu bisericile și schiturile de prin prejur, în districtul Doljului; mănăstirile Segarcea și Sadova spre Dunăre ; mănăstirile și schiturile din districtul Romanați, printre care mai ales Brîncovenii și Găluțul; apoi încă și cîteva schituri ce se află în districtele Oltul și Teleormanul. — Pentru aceste excursii socotesc că două luni și jumătate îmi vor fi de ajuns și astfel începîndu-le pe la 15 iunie, crez că pînă la sfîrșitul lui august s-ar putea termina această lucrare, ocupîndu-mă special numai cu mănăstirile și cu localitățile însemnate pentru istoria secolului nostru de mijloc.

Aveți încă în cunoștință, domnule ministru, că în anul trecut, deși nu avusesem ordin pentru aceasta de la minister, însă cu costul meu am luat ca să mă însoțească în călătorie pe pictorul Dl. Henric Trenk care a executat pe locuri schițe atît de vederi pitorești și arhitecturale, cît și calcuri după inscripții și desaturi după obiectele antice mai interesante. — La întoarcerea noastră în capitală, ministerul a crezut de cuviință a încredința, cu deosebită remunerație, D-lui Trenk lucrarea unui Album arheologic și pitoresc, care a ajuns a conține acum una sută și mai bine de desaturi alese. Sînt încredințat că și domniavoastră priviți această lucrare artistică ca un neapărat auxiliar al lucrării arheologice și că nu veți nesocoti trebuința de a se urma acea lucrare deodată cu cealaltă și prin urmare îmi veți acorda ca să mă însoțească în excursia proiectată, un artist remunerat într-adins de guvern cel puțin cu o diurnă de un galben pe zi.

Afară de aceasta, deși în anul trecut mi s-a dat pentru toate costurile călătoriei numai 50=48 însă experiența ce am dobîndit-o într-aceia excursie mi-a dovedit că, dîndu-se comisarului arheologic caii de poștie în socoteala statului, pe locurile unde se află drum de poște, cheltuelile celelalte ale călătoriei se pot urca pînă la 50 4£ pe lună. — Las dar la chibzuirea d-voastre regularea acestor dispoziții financiare pentru care n-am pretins în anul trecut nici o despăgubire și mă grăbesc a atinge, spre a sfîrși, un punct de o importanță mai gravă pentru stat.

În general ar fi de cel mai mare folos ca obiectele antice de prin mănăstiri să fie adunate într-un muzeu care să păstreze toate rămășițele industriei și artei din deosebitele noastre epoce istorice și chiar s-ar putea, pentru obiectele care au dobîndit prin uzul în biserici, un caracter sfințit, să se consacre un templu special din capitală care să fie împodobit cu toate acele obiecte prețioase prin proveniența lor. Aceste dispoziții se pot lua cu timpul, dar un lucru mai urgent este de a aduna în Biblioteca Națională toate manuscrisurile și cărțile vechi ce stau lepădate, neîngrijite și neîntrebuințate prin diferite mănăstiri,

care cele mai multe lipsesc cu totul din acea Bibliotecă și sînt amenințate de a se pierde cu totul, existînd dînr-insele un foarte mic număr de exemplare. Ar fi dar, crez, de neapărată trebuință ca să dați ordin către capii așezămintelor mănăstirești de a-mi încredința, sub adeverință, acele cărți, pe care le voi trimite îndată la Biblioteca statului. Această lucrare aș putea-o face în treacăt și chiar pentru mănăstirile pe care le-am vizitat în anul trecut.

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea prea osebitei mele considerații.
Odobescu

/ însemnări: / Primit 29 mai, No. 7719.—30 mai la *registratura!*. Primită la masă, 10

31 mai *ISQI*.
 Dos. Nr. 399/1860, f. 379 (orig.)

1861 Mai 19.

Domnule ministru,

Pînă la definitiva complectare a Albumului *arheologic* și pitoresc al mănăstirilor din districtul Argeșul și Vîlcea, la care Dl. Trenk pictor lucrează sub direcția subsemnatului, și care se va face după predarea în luna viitoare, a șaisprezece ultime desemnuri, vă rog domnule ministru, să binevoiți a-mi încredința sub adeverință și după alăturata listă, toate acele desemnuri ca să le poci pune titlul cuvenit la fiecare și să le dau a se lega într-un volum.

Totdeodată vă rog, domnule ministru, să binevoiți a ordona ca să mi se înapoieze relațiile ce le-am depus la onorabilul minister asupra anticuităților mănăstirilor Bistrița și a celor închinatē peste Dunăre, spre a face oarecare îndreptări înrînsule.

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea prea osebitei mele considerații.
Odobescu

J.Bezoluție :/ Să încuviințeze cererea petiționarului. Mălinescu.

/ însemnări :/ Nr. 7271. Primit, 19 Maiu 61.

Desemnurile precum și relațiile de care e atingătoare această petiție, le-am primit de la

onorab. Minister al Cultelor.

19 Mai *ISQI* abilul Minister al Cultelor făcînd parte din *Odobescu*

Listă de desaturi executate și depuse la onoramim ^{1w...^} pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeșul și Vîlcea.

turnul ^{—Kir. pi} ue din eparhia ^{et} cu aquareală

1. Episcopia ta bis episc dela Argeș
2. Radu Negru vdua, * * * * .idem
3. Negoe vodă Basarab și familia sa idem. idem
4. Doamna Roxanda și Knejiina Milita, idem. idem
6. Cruce de argint cutia mînei lui s-tul Nifon la Episc. de Argeș. idem
7. *Potir* de argint smălțuit dela 1628, idem. idem
3. Biserica Domnească dela Curtea de Argeș. cu sepie
9. Mormînt nedescifrabil și basorelief din bis. Domnească. cu aquareală
- 9 Mormiuu » * ^{tpi Filotei,} idem. idem
- £ Ghiordan ,1 c e r c e i ^ ^ „ „ „ „ Koban idemiei
- .. Schitul R o b ^
12. Schitul Brădet pe apa

13. Cetățuia lui Tepeș dela Poienari pe Argeș (din depărtare) idem
 14. Schitul Ostrovul într-o insulă, în Olt cu aquarelă
 16. Patru mici schituri de călugărițe, în districtul Argeș (Văleni, Bădicenii, Bascovul, Costești). cu sepia

5 Ii. Episcopia de Rîmnic și schiturile din eparhia ei.

17. Episcopia de Rîmnic și lunca Oltului. cu ulei
 18. Cruce dată de Antonie vodă la episc. d. Rîmnic și miruitoare dela Sărăcinești. cu aquarelă
 19. Schitul Flămînda, în valea Topologului. cu sepia
 0 20. Fațadă și latură a bisericii dela Flămînda. idem
 21. Pesterea dela schitul Iezerul, pe apa Cheii (distr. Vîlcea). cu ulei
 22. Schitul Sărăcinești pe apa Rîmnicului din Vîlcea. cu sepia
 23. Schitul Dobrușa, lângă Drăgășani. cu aquarelă
 24. Schitul Comanca Bujoreanului, în sus de Olănești. cu sepia
 5 25. Schitul Jghiabul, pe apa Govorei cu ulei
 26. Schitul Pătrunsa, în munții Bărbăteștilor. idem

III. Mănăstirea Cozia cu schiturile și metoașele sale.

27. Mănăstirea Cozia văzută din depărtare. cu ulei
 28. Paraclisul și fuișorul dela Cozia. idem
 0 29. Pridvor și fîntînă în curtea Coziei idem
 30. Ușa bisericii dela Cozia și tronul d-alături. cu aquarelă
 31. Mircea vodă în biser. dela Cozia și în cea < de la > Episc. dela Argeș idem
 32. Stofa hainei lui Mircea vodă care se păstrează la Cozia. idem
 33. Epitafiu cusut, dela 1396, la Cozia. idem
 5 34. Mormîntul Teofaniei călugărița, muma lui Mihai Viteazul, idem idem
 35. Masa lui Traian pe Olt cu ulei
 36. Schitul Turnu, lângă Cozia. idem
 37. Schitul Stănișoara, subt muntele Coziei. idem
 38. Intrarea schitului Scăuenii, pe lângă Cozia (distr. Argeș). cu aquarelă
 39. Mănăstirea Cotmeana, în distr. Argeș. cu ulei
 40. Ușă de stejar sculptat, la Cotmeana cu aquarelă
 41. Iconostas de lemn sculptat și ferestrii de peatră, idem. cu sepia

IV. Mănăstirea Bistrița cu schiturile și metoașele sale.

42. Vedere generală a mănăstirilor Bistrița și Arnota. cu ulei
 43. Schitul Păpușa, lângă Bistrița. idem
 44. Clopotnița Bistriței, văzută din dosul mănăstirii. idem
 45. Matca apii Bistrița, idem. idem
 46. Capela din pesterea Bistriței idem
 47. Schitul de subt Piatră la Costești, lângă Bistrița. idem
 48. Vechea ușă a bisericii dela Bistrița, sculptată în piatră. cu aquarelă
 49. Icoana s-tului Procopie la Bistrița. cu ulei
 50. Epetrahil cusut dela 1521, idem, cu aquarelă
 51. Covor de catife săpată cu fir dat de Neagoe vodă, idem. idem
 52. Potir de argint aurit cu numele banului Barbu, idem. idem
 53. Cădelniță de argint aurit, idem. idem
 54. Chivot de argint aurit, idem. idem

55. Căție de argint aurit, idem. cu aquarelă
 56. Ferecătura de evanghelie, de argint aurit, dela 1519, idem. idem
 57. Pagină dintr-o evanghelia slavonă ms. idem. idem
 58. Desemn vechi dintr-o evanghelie slavonă ms. idem. idem
 59. Pagină de pergament dintr-o evanghelie slavonă ms. idem. idem
 60. Iconiță portativă de aur și smalt, dela 1521, idem. idem
 61. Cupă, aiasmatar și linguriță de argint, idem. idem
 62. Candelă de argint dată de Matei vodă Basarab la Bistrița. cu aquarelă
 63. Sicriu de argint al s-tului Grigorie, idem. idem

V. Mănăstirile Arnota și Govora.

64. Biserica dela mănăstirea Arnota pe dinafară. cu ulei
 65. Interiorul și tîmplă bisericii dela Arnota. idem
 66. Mormîntul lui Matei vvd. Basarab, în biserica dela Arnota. cu aquarelă
 67. Matei vvd. Basarab și doamna sa Elena, idem. idem
 68. Danciu, Datco și Calea, trei rude ale lui Matei vvd., idem. idem
 69. Mănăstirea Govora, în districtul Vîlcea. cu sepia
 70. Cruce cu numele lui Vintilă vodă, la Govora. cu aquarelă
 71. Rucavițe sau mînecuțe preoțești cusute, idem. idem

VI. Schiturile spitalicești.

72. Schitul Cornetul pe Olt, despre nord. cu ulei
 73. Fațada bisericii dela Cornet cu sepia
 74. Cîrligele pe Olt cu ulei
 75. Schitul Berislăveștii, pe apa Coisca, subt muntele Cozii. idem
 76. Schitul Titireciu, la Ocna Mare și schitul Serbăneștii-Morunglav, lângă Drăgășani. cu sepia
 77. Interiorul Ounei sistematice, din districtul Vîlcii cu sepia

VII. Mănăstiri Brîncovenești.

78. Bolnița dela Mănăstirea HurezuP. cu aquarelă
 79. Constantin vodă Brîncoveanu cu doamna și toți copiii săi, din biserica dela Hurez idem
 80. Postelnicul Constantin Cantacuzino cu soția și șase fii ai săi, idem. idem
 81. Cruce de aur cu lemn sfînt și smaragde la Hurez. idem
 82. Icoana Maicii Preacuratei, la mănăstirea Dintr-un Lemn. idem
 8s. Schiturile Surpatele și Mamu. cu sepia

VIII. Mănăst. închinat.

84. Mănăstirea Tutana, din distr. Argeș cu aquarelă
 85. Biserica dela Tutana. cu ulei
 86. Ruinele mănăstirii Stănești, lângă Drăgășani. cu sepia
 87. Mormîntul lui Stroe Buzescu, la Stănești. idem
 88. Schitul Cornetul din depărtare cu ulei

Aceste desemnuri în sumă de 88, optzeci și opt, le-am primit dela onorabilul minister Cultelor.

19 Mai 1861

Odobescu

Dos. Nr. 399/1860, f. 375-376 (orig.)

Domnule ministru,

5 în anul trecut onorabilul Minister al Cultelor m-a însărcinat cu misia de a cerceta și a înscri anticuitățile ce se află în mănăstirile din districtele Argeșul, Vâlcea, Gorj, Dolj și Mehedintii. Timpul însă, în două luni de vară, nu m-a iertat a vizita mai mult decât cele două dintii districte, în care aflându-se ca la 50 așezăminte religioase, în mai multe din ele am găsit obiecte interesante ca anticuități.

10 O parte din raporturile mele asupra acestor obiecte le-am și depus la onorabilul minister și urmarea o lucrez necontentit și succesiv voi depune raporturi asupra tutulor mănăstirilor vizitate de mine.

15 Prin unele însă din aceste mănăstiri, și mai ales în Bistrița și în Cozia, am găsit, între altele, și câteva cărți care, nefiind de trebuință serviciului bisericesc, stau aruncate în neîngrijire și amenințând a se pierde. Aceste cărți însă, manuscripte și tipărite, sînt de o importanță mare pentru limba noastră și cea slavonă, pentru arta tipografiei în țară la noi, sînt rare și care lipsesc în Biblioteca Națională. Ministerul precedent socotise de cuviință a lua măsura de a aduna acele cărți în Biblioteca Națională și dl. ministru Mălinescu îmi dase însărcinarea d-a merge prin suszisele mănăstiri spre a lua supt adevărîntă subscrisă de mine, acele cărți și a le aduce în capitală. Ordinele către mine și către egumenii locali erau și date, dar timpul neiertîndu-mi atunci a face această călătorie, am întîrziat-o. Acum însă aflîndu-mă pentru cîteva zile mai liber, viu printr-aceasta, domnule ministru, a vă întreba dacă socotiți de cuviință ca să fac acum acea excursie și în cazul de a fi aprobată de d-voastră, a vă ruga ca să ordonați :

1. A mi se reînoi ordinele pentru predarea cărților în primirea mea, către cuvioșii egumeni dela Bistrița și Cozia.

2. A mi se elibera cai de poștie pînă la suszisele mănăstiri și înapoi.

25 3. Totdeodată v-aș ruga ca să mă autorizați a merge în cercetarea anticuităților ce se vor fi aflînd în mănăstirile Brîncoveni și Căluul din districtul Romanați, spre a putea într-acest chip complecta studiile ce am făcut asupra mănăstirilor clădite de familiile Brîncoveanu și Buzescu. Pentru aceasta ar trebui reînoite și ordinele către cuvioșii egumeni dela Căluul și Brîncoveni.

30 Sper, domnule ministru, că veți încuviința această excursie care crez că nu va fi fără de folos și pentru care onorabilul minister nu va avea altă cheltuială decât aceea a poștei.

Totdeodată vă rog, domnule ministru, să primiți încredințarea prea osebitei mele considerații,

Odobescu

35 /Resoluție :/ Se va face recomandățiile cerute către egumeni în chestie, arătîndu-li-se că dispozițiunea este luată prin înțelegere cu prea sf. părintele mitropolitul. Tot deodată se va aduce invitaere Direcțiunii poștelor ca să dea căr. de poște în duce și întoarcere de la numitele mănăstiri. Iliescu.

40 / însemnări :/ Nr. 13540. Pe 28 august 1861. Primită la masă 9 sept.
Dos. Nr. 399/1860, f. 469 (orig.)

Cu adresa Nr. 12578 din 9 sept. 1861 se intervine la poșta pentru punerea la dispoziție a cailor (ibid., f. 470, ciorna); cu Nr. 12579 și 12580 se intervine către egumenii dela Bistrița și Cozia (ibid f. 471 ciorna), și cu Nr. 12581 pentru Căluul (ibid. f. 471 bis, ciornă).

Domnule ministru,

Spre a îndeplini misia ce mi-ați încredințat, de a aduna manuscriptele și cărțile tipărite vechi și interesante ce se aflau în mănăstirile Cozia și Bistrița, precum și de a cerceta anticuitățile din mănăstirea Căluul, situată în districtul Romanați și închinată Sfîntului Mormînt, cu onoare, domnule ministru, vă raportez că :

1. În mănăstirea Cozia am găsit, printre vreo două sute felurite cărți, douăzeci volume interesante, pe care, după lista alăturată (Lit. A.) le-am încredințat onor. administrații de Vâlcea spre a le expedui la Min. Cultelor. Alăturuez aci și adevărînta ce mi-a dat de primirea lor, secretarul administrații.

2. În mănăstirea Bistrița am găsit un număr ca de vreo 320 volume, din care vreo 48 manuscripte slavone format în folio și vreo 27 idem format în 8°, mai ales minee, cazanii, evangheliu, Teofilact și alte cărți bisericești foarte stricate de putregai, de umezeală și de neîngrijire, ca în general toate cărțile vechi de pe la mănăstiri; vreo 81 în folio și 20 format mai mic, cărți bisericești slavone tipărite în străinătate (la Leov, la Chiev, la Moscva), vreo 30 cărți slavone tipărite în Țara Românească (XVII secol); vreo 32 volume grecești cu coprirea eclesiastică (mai ales minee) tipărite la Veneția și Țara Românească (XVII secol); vreo 21 manuscripte românești, cele mai multe cu scrisoare cursivă (vieți de sfinți, psaltiri, traducții din părinții bisericești și altele bisericești).

Cărțile românești tipărite la diferite epoce și conținînd serviciul bisericesc, sînt în mai mare număr, precum se vede și în catagrafia mănăstirilor. Aceste toate cărți le-am ales și le-am așezat într-o cămăruță ce servă de bibliotecă, iar cele ce am găsit de un interes mai mare, în număr de nouăsprezece volume, după cum se vede din alăturata listă (Lit. B), le-am adus cu mine în București. Alte trei volume foarte interesante, adecă două evangheliu-Teofilact, manuscripte slavone, una format în folio iar cealaltă în 8°, precum și alta tipărită pe pergament la 1512 și cu titule inluminat, le-am lăsat la mănăstire fiind împodobite cu grele ferecături de argint aurit, astfel încît se pot socoti mai mult printre argintăriile mănăstirii.

3. La mănăstirea Căluul, afară de împrejmuirea de zid ce este încă cea mai veche, se află în mijlocul curții biserica lucrată cu multă măestrie și încă solidă deși e începută la anul 7096 (1568) (sic) de banul Vlad Buzescul și de frații lui Dumitru Pîrcălabul și Balica spătarul și sfîrșită de Radu spătarul Buzescu cu frații săi Preda spătarul și Stroe stolnicul la anul 7102 (1594), cum se arată în inscripția slavonă pe piatră ce este d-asupra ușei de intrare și din cea posterioară ce este scrisă cu negru în lăuntru bisericei. Zidăria e de cărămidă așezată simetric și alternată cu un ciment foarte solid. Tinda bisericei și niște arcade laterale ce se zidiseră pre timpii lui Matei vodă Basarab și banul Radu Buzescu, au fost dărîmate la 1856 din porunca episcopului, egumenul dela Văcărești, sub cuvînt că amenințau a cădea.

Ar fi trebuit ministerul să privegheze ca nu cumva restaurîndu-se acea biserică, să-și piarză frumosul ei caracter bizantin și anticuitățile ce ea conține.

Portretele. În chorul bisericei se găsesce, de două laturi, portretele următoare :

1. al lui Petru vodă Cercel, fiul lui Pătrașcu vodă.

2. al lui Mihai vodă, idem

în advon sînt :

3. și 4. al doamnei Stanca soția lui Mihai Viteazul cu fiul său.

5. și 6. al domniței Florica, fiica lui Mihai Viteazul, cu soțul său Preda post. ce-i zice

Floricoiul.

7.—12. al celor trei frați Buzești, eroi din războele lui Mihai, Radu spătar, Preda spătar și Stroe stolnicul cu soțiile lor, Ana, Cătălină și Sima.

în tinda pe care au dărfimat-> nu s-a spus că erau portretele lui Matei vodă Basarab cu doamna sa Elena și al banului Radu Buzescul cu familia sa. Toate precedentele portrete se vede că sînt lucrate de un Pimen zugrav la 7102 (1594) și drese la anul 1834, sub egumenul Tarasie. Socotesc că aici e singura biserică un de se pot găsi aceste interesante portrete.

Morminte. Mormintele iarăși sînt aci de un mare interes. Ele sînt toate de piatră în număr de șapte, toate înălțate dela pămînt pe zidărie și acoperite cu inscripții, unele slavone (2°, 3° și 6°) și alte românești (1°, 4°, 5°, 7°), care arată că sînt ale ctitorilor locali, în advonul bisericii la stîngă este :

1° al banului Preda Buzescul, 7100 (1592), de maimură foarte frumos sculptat.

Tot în advon la dreapta sînt:

2° al Stancei Radului armașul Buzescul, 7150 (1642).

3° al lui Stroe postelnicul Buzescu, fiul armașului Radu, 7098 (1590).

Afară din biserică se află alte patru morminte, care erau acoperite pe cînd exista tinda, iar acum sînt expuse la toate stricăciunile. Ar trebui să se dea ordin grabnic ca acele pietre mormintale să se acopere fiecare cu cîte o căptușeală de scînduri, pînă se vor lua dispoziții, sau a le strămuta în biserică, sau a clădi d-asupra-le o nouă tindă. Acestea sînt:

4°. al marelui clucer Radu Buzescul, 7151 (1643), de marmură și cu o frumoasă inscripție.

5°. al lui Radu, 7155 (1647), David, Marica, Ilinca și Preda.

6°. al Radului Buzescul marele ban, 7156 (1646) (sic) și soției sale Măria, 7161 (1653). Această piatră s-a spart cînd s-a surpat bolta tindei.

7° al lui Constantin Buzescul 7241 (1733).

Clopot. Din două clopote ce are mănăstirea, unul mai mare e prefăcut la 1857, iar cel mai mic e făcut de Radul Buzescul Armașul la 7096 (1588).

Cărți. Despre cărți, se găsească numai de cele bisericesti tipărite grecești și o singură Cazanie manuscrisă slavonă, care dovedește că au fost mai nainte și cărți slavone cu care se făcea slujba de pe obiceiul cel vechiu.

Pomelnic. Pomelnicul pe lemn în formă de troiță, e făcut la 1875, după hrisoavele mănăstirei, căci pomelnic mai vechi nu s-a găsit; întrînsul se văd enumerați toți membrii familiei Buzescilor, toți egumenii Căluului, toți domni, mitropoliții și episcopii și alți particulari care au dăruit ceva mănăstirii.

Odoare. Din argintăria și odoarele vechi nu mai e nici o urmă și aceasta e cu atît mai de mirat cu cît găsim în Descrierea călătoriei lui Macarie, patriarhul Antiohiei, făcută în Țara Românească pe la 1655, că la mănăstirea Căluului, una din cele mai strălucite pe atunci și neînchinată la vreo altă mănăstire, se aflau :

1° Mina stîngă a s-tului Nicolae îmbrăcată cu aur de un mare preț.

2° O bucată din capul s-tului Ioan acoperită cu pietre scumpe de o înaltă valoare, costind cea mai mică 150 dinari și înconjurată de tipsii de aur formînd raze împrejur.

3° O cruce de aur masiv cu unsprezece smaranduri costînd 3000 dinari.

4° Un epitrahil țesut de fir și împodobit cu mîrgăritare și pietre scumpe, prețuit cel puțin 1000 dinari.

Din toate acestea nu se găsește nici o urmă.

Iată, domnule ministru, rezultatele excursiei mele ; în urma acestui raport prescurtat, vă voi da o relație mai întinsă și mai explicită atît despre cîrțile dela Cozia și Bistrița cît și despre anticuitățile dela Căluu. Pentru acia vă rog să-mi permiteți a ține pe un termen de șase săptămîni, la mine, cele 19 volume dela Bistrița, la predarea cărora vă voi ruga să-mi predați pe cele 20 dela Cozia.

Pentru călătoria mea am întrebuițat cai de poște în direcțiile următoare :

De la București la Rîmnicul Vilcea	: : : . . .	10 postii
Dela Rîmnic la Cozia		2 „
Dela Rîmnic la Bistrița și de acolo la Mirila cale de 6 postii, am mers cu cai de chirie		1 postii
Dela Mirila la Căluu și înapoi		11 „
Dela Mirila prin Slatina și Pitești la București		—
Cu totul postii		24

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea prea osebitei mele considerații.

Odobescu

Memburu comisii documentale

Domnului ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor și Instrucției Publice /însemnări:/ Nr. 5414. Primit 27 Septembrie 1861.

Cu trei liste de cărți.

LIT. A.

Lista de manuscriptele și cărțile tipărite găsite în sf. mănăstire Cozia și aduse la onorabil/ Minister al Cultelor. Septembrie 1861.'

' Această listă, în altă ordine, se află în două copii. Le dăm mai jos pentru ca din comparație să se vadă cît de mult greșeau copiiștii:

Listă de cărțile luate din monastirea Cozii după ordinul Ministerului Cultelor.

1. Cazanie slavonă manuscrisă dela 7160 în folio n-are /mare/, legat în piele poleită
2. Biblia românească tipărită la București, 1688; folio n-are (sic), legat cu piele
3. Sft. evanghelie tipărită elinește și românește la București, 1693; în folio legat cu piele
4. Noul Testament tipărit la Bolgrad (Belgrad) (sic) în Ardeal, 1658, românește, legătură veche cu lemn
5. Teofilact slavon, frumos manuscrisă dela 1698 /1704/ folio legat
6. Sft. și d-zeasca evanghelie tipărită la București, 1783, folio nu e (sic), legătură veche
7. învățătură aleasă din sf. evanghelie tipărită la Govora și ms. Dealu (foile dela început și legătura stricată) în folio
8. Divanul lunei de Ioan Dimitrie Cantemir, tipărit elinește și românește (parte lipsește) legat folio
9. Sft. și d-easca evanghelie tipărită la Znagov, 1697, folio, nu e legat
10. Arabicon mitologicon, Istorie lui Sofi Aidin împăratul Indiei, manuscrisă folio legat
11. Carte românească de învățătura duminicilor etc, tipărit la Iași 1643, folio
12. Noul Testament tipărit românește la București, 1703, în 4 legat
13. Teofilact slavon manuscrisă în 8 mic
14. Istoria țerei românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini: manuscrisă în românește (proaspăt) pînă la decembrie, manuscrisă, dela 1675/1673/, în 4
15. Rîmnicul sf. și d-zești liturghii, tipărit (fără scoartă) și stricat, în 4
16. Viețile sfinților Varlam și Iosaf, tradusă de Audreia /din Tîrgovișe/ Năsturel, manuscrisă românesc, în 4
17. învățătură creștinești tipărit la Znagov 1700, în 18
18. Carte sau lumina /lui Ioan/ dreptei dovediri, tipărit românește la Znagov, 1699, în 4
19. Manuscrisă slavon cuprinzînd slujba bisericească, folio
20. Cu totul douăzeci volume

Manuscripte

Slavone :

1. Cazanie dela 1632, folio mare, legat și poleit
2. Evanghelie cu comentariul lui Teofilact, 1698, folio
3. Alt exemplar de evanghelie Teofilact, în 8°.
4. Altă Cazanie, folio mic

Manuscripte slavone, volume : *q*

Românești:

5. Mineiu pe lunile sept. octom. noem. decembrie, 1673, folio 1
6. Viețile sf-ților Varlaam și Iosaf, traducere de Udriște Năsturel în 4. 1
7. Istoria Țerei Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini, în 4 (foarte stricat și necomplet). 1
8. Arabicon mithologicon; istoria lui Sofi-Aidin împăratul Indiei, folio (lipsă la sfârșit). 1

Manuscripte românești, volume 4

Românești:

9. învățătură aleasă de în sf-ta evanghelie, tip. la Govora și monastirea Dealulmi, 1640, folio (foile de la început stricate). 1
10. Carte românească de învățătura duminecelor, tip. la Iași subt Vasilie vodă Lupu. 1643, folio. 1
11. Noul testament, tip. la Belgrad în Ardeal sub George Racoți, 1648, folio 1
12. Sf-ta și dumnezeasca evanghelie, tip. la București, 1682, folio mic 1
13. Biblia românească tip. la București, 1688, folio mare 1
14. S-ta evanghelie elinește și românește, tip. la București 1693, folio. 1
15. Divanul lumi de Ioan Dimitrie Cantemir, tip. elinește și românește la Iași 1696, folio (foile dela început lipsesc). 1
16. Sf-ta și dumnezeasca evanghelie, tip. la Znagov, 1697, folio mic 1
17. Carte sau lumina de drepte dovediri, tip. la Znagov, 1699, în 4. 1
18. învățături creștinești, tip. la Znagov, 1700, în 18. 1
19. Rînduiala sf-tei și d-zeeștei liturghii tip. de Șerban Cantacuzino la 1702, în 4 (foarte stricată). 1
20. Noul Testament tip. la București 1703 în 4°. 1

Cărți tipărite românește, voi. 12

Peste tot volume douăzeci.

LIT. B.

Ministerul Culturii și Patrimoniului Național
Bibliotecă Națională "I. C. Mihăileanu" Iași
la onorarea

P. conformitate cu originalul, I. C. Mihăileanu
Dos. Nr. 399/1860, f. 475 (orig.)

nu, t r ^ ^
teze unele deosebiri (ibid., f. 478-479, orig.)

Manuscripte

Slavone :

1. Psaltirie pe pergament, 6854 (1346), în 4 gros 1
2. Tetravangelie dela 7045 (1537), în folio mare. 1
3. Pravila bisericească dela 7126 (1618), în 4. 1
4. Alt exemplar din pravila bisericească, în folio. 1

Manuscripte slavone volume. 4

Românești :

5. Viețile sfinților Varlaam și Iosaf, text slavon cu traducție românească de Udriște Năsturel, 7154 (1646), în 4. 1
6. Viața patriarhului Nifon, 7199 (1691), în 4. 1
7. Volum cuprinzând printre alte materii bisericești, viața s-tului Grigorie Decapotalitul, în 4. 4
8. Psaltire slavonă cu traducție românească 7205 (1697), fol. 1
9. Isopie sau fabulele lui Isop înțeleptul, urmate de câteva hrisoave copiate și alte materii bisericești 1721, în 4. 1

Manuscripte românești, voi. 5

Cărți tipărite

Slavone:

10. Liturghia s-tului Grigorie, tip. sub Mihnea vodă la 7016 (1508), în 4 (2 exempl. din care unul necomplet 2
 11. Tetravangelie, tipărită sub Basarab voevod (Neagoe), la 1512, în fol. (sfârșitul lipsește). 1
 12. Octoih tip. la Veneția, 7044 (1536) stricat și lipsă în mai multe locuri, în folio 1
 13. Ceaslov tipărit de mitropol. Kievului, Petru Movilă, Kiev 1643, în 18 (2 exemplare stricate). 2
- cărți tipărite slavone, volume 6

Românești :

14. Psaltirie slavonă și românească a lui Coresi, tip. la Brașov 7055 (1549), (sic), începutul lipsește, în 4
15. Viața și petrecerea sfinților, tipărite la Iași sub Duca vodă, 1682, folio
16. Parimiile peste an, tip. la Iași sub Duca vodă 1683, în 4
17. Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feluri tipărit la București, 7199 (1698) în fol

cărți tipărite românești, volume.

Peste tot volume nouăsprezece

Dos. Nr. 399/1860, f. 481-484 (orig.)

Domnule Ministru,

Iau libertatea a atrage atențiunea d-nci voastre asupra deosebitelor obiecte de interes arheologic care se află acum încă în localități unde sînt expuse la stricăciune și la pierdere. Nu mă înduoiesc, domnule ministru, că interesul ce purtați culturii naționale vă va determina a lua îndată măsurile convenite pentru ca obiectele în questiune să fie cît mai neîntîrziat aduse în capitală și păstrate la Muscul național din București.

Iată, domnule ministru, lista acestor obiecte :

— 1° în dărâmăturile incendiatei episcopii de Argeș, au rămas două mici pătrate de piatră sculptate, reprezentând lupte de animale fantastice. Cu ocaziunea mergerei mele la Curtea de Argeș, am adunat acele pietre și depunându-le în paraclisul mănăstirei, le-am încredințat d-lui subprefect local, de la care ele se pot reclama.

— 2° La Schitul Ostrovul, într-o insulă în apa Oltului, între satele Călimănești și Jiblea (județul Argeșului), se află în biserică, șase icoane vechi de cel mai mare interes, care sînt din epoca lui Neagoe Basarab și din care unele conțin chiar și portrete ale familiei domnesci, aceste icoane sînt:

10 1° Domnul Hristos

2° Maica Domnului cu Fiul

3° S-tul Nicolae

4° S-tul Simeon și s-tul Sava

5° Nașterea Maicei Domnului

15 6° Maica Domnului cu domnul Hristos scos de pe cruce (*cu deosebire interesantă*)

Eu am vorbit despre dîsele cu p.s.sa părintele episcopii de Argeș și aflarea p.s. sale în eparhia, pe timpul sărbătorilor ar înlesni dobîndirea acestor precioase picturi din al XVI° secol.

3° La Mănăstirea Bistrița (județ Vîlcea), a rămas din odoarele cele antice, un aiasmatar de argint, purtînd pe fața-i esteroară, o inscripțiune slavonă care dovedește că este și aceste de la voevodul Neagoe Basarab. Pentru interesul istoric și artistic, el merită a figura în muzen.

4° La mănăstirea Cîmpulung (județ Muscel), se află prețioasa cupă sau potir al lui Matei vodă Basarab, pe care sînt sculptați trei ostași, în costumul timpului.

5° La satul Celei (jud. Romanați), dl. Cesar Boliac a găsit în anul 1872, deosebite fragmente de piatră, printre care și temelia unei statue pe care se află o inscripțiune latină, d-nia-lui arată, în relațiunea D-niei Sale, că a lăsat aceste obiecte în păstrarea preotului satului. Inscriptiunea pare a fi fost în timpul împăratului Comod. N-am trebuință, domnule ministru, să insist asupra neapăratei necesități ce este de a se întruni în Museul național toate inscripțiunile din timpul romanilor, ce se găsesc în țară.

6° Aceleași considerațiuni mă îndeamnă a vă semnala existența unei alte inscripțiuni latine la schitul Topolnița (județ Mehedinți).

în genere ar fi o adevărată binefacere pentru știință ca să se ia de către minister, măsuri grabnice spre a se întruni la muzeu toate inscripțiunile antice răspîndite prin diverse localități (la Turnu-Severin, Caracal, Craiova, etc.) Tot asemenea ar trebui prezervate de stricăciune și chiar poate întrunite la muzeu, diverse pietre mormîntale de personaje istorice care sînt espuse la pierzarea.

încredințat, domnule ministru, că aceste însemnări vor fi bine primite de D-nia Voastră și urmate de măsuri eficace, vă rog să bine voiți Domnule Ministru, a primi încredințarea preosebitei mele considerațiuni.

A. Odobescu

VARIANTE, NOTE

<PRECU VÎNTARE)

Inexistența manuscrisului autograf ne-a determinat să considerăm ca text de bază unicul text cunoscut, publicat în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie> "1861, volumul I, p. 1—2, neșemnat.

În foaia volantă intitulată *înștiințare*, atașată la începutul volumului 1 al *Revistei române*, în care se indică sumarul pe lunile aprilie-septembrie și în *Tabla materiilor* cuvântul pus la începutul revistei este intitulat *Precuvîntare*, am considerat că este nimerit să păstrăm acest titlu deși în revistă cuvântul înainte nu are titlu.

Grafia textului din *Revista română* se resimte de influența etimologismului.

Semnalăm că *a* este notat uneori cu *e* (*vieia, decă* sau *deca*) deși în alte cuvinte *e* își păstrează valoarea de *ea* (*seriea, istoriea, filozofiea, letargiea, Germaniea*); *â* este notat cu *e* și *i* cu *e* (*semință*) sau uneori cu *o* (*cot*). Apare alterarea lui *râs* în *res* (*respîndi*); notarea lui *h* cu *ch* (*epocha*)¹; a lui *șt* cu *st* (*șterge*) și reduplicarea consoanelor (*zisse, adducă, missiunea*). Deși terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* nu este obișnuită scrișului din perioada *Revistei române*, întîlnim totuși în *Precuvîntare* substantivele *investigațiune, civilizațiune* și *emulațiune*. Precizăm că am transcris *idee* și nu *idea*.

Am păstrat toate formele care pot avea o valoare fonetică iar grafiile, greșelile de tipar etc. au fost restabilite conform normelor ortografiei actuale și a principiilor de transcriere adoptate pentru ediția de față.

Din punct de vedere morfologic semnalăm oscilațiile între terminațiile în *ei* și *ii* pentru genitiv — dativul singular al unor substantive feminine.

NOTE

Revista romana pentru științe, littere și arte a apărut între aprilie 1861 și noiembrie 1863. Concepută ca publicație lunară, în fapt n-a avut decît

¹ Exemplarul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, P.11.10. Existența acestei foi volante a permis indicarea lunii în care au apărut articolele lui Odobescu între aprilie — septembrie. La volumul II, indicația lunii a fost scoasă de pe copertele fasciculelor revistei, care se găsesc și ele legate la s'fîrșitul volumului II.

² În unele texte publicate în *Revista română* și mai cu seamă în ediția „definitivă”, *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, autorul se fixează asupra formei *epocă* pe care am adoptat-o și noi în ediția de față.

cîte nouă numere pe an (aprilie-decembrie). Abonamentul costa patru galbeni în primul an, trei în ceilalți doi ani.

Nu numai programul revistei, așa cum îl anunță *Precuvîntarea*, dar și cuprinsul, condițiile grafice asigurate de tipografia lui St. Easidescu, ilustrația poartă amprenta înaltei viziuni despre cultură și severei exigențe a cărturarului, artistului și bibliofilului care era directorul ei — Alexandru Odobescu. *Bevista română* a fost, de aceea, nu numai o reușită în ordinea literară și științifică — periodicul cultural de cel mai înalt nivel pe care-l cunoscuse istoria presei noastre, dar și, fără îndoială, cea mai frumoasă dintre revistele publicate pînă atunci la noi. Litera variată, citatele în originale grecești sau slavone, gravurile și hărțile îngrijit executate la „Stabilimentul litliografic G. Voneberg” din București, făceau din *Revista română* o publicație modernă, întru totul comparabilă cu periodicele științifice de peste hotare.

Cunoscînd concepțiile lui Johann Joseph von Gorres (1776—1848), în același timp activ propagator al luptei pentru libertatea și unitatea Germaniei, antiprusac și prețuitor al culturii medievale, citatul din scrierea acestuia *Decăderea religiei și renașterea ei* se explică prin convingerile comune ale autorilor privind cultura ca mijloc de renaștere națională a unui popor.

Acțiunea inițiată de *Revista română* reprezintă realizarea unui punct din programul revoluționarilor de la 1848 care înfăptuiseră în 1859 Unirea Principatelor și luptau acum pentru întărirea tînărului stat național român și înflorirea lui pe toate tărîmurile. Unul din colaboratori, Eadu Ionescu definea astfel credința ce însuflețea eforturile intelectualității înaintate a vremii: „Eomânia, dupe multe veacuri de lupte și dureri, a intrat astăzi într-o eră mare de progres, de mărire și libertate. Amîndouă țerele s-au unit, 6 singură Eomânia s-a întemeiat și calea i s-a deschis către un viitor mare și fericit. Timpurile frumoase se vor întoarce pentru patria noastră” (*D-na Dora d'Istria*, în *Revista română*, 1(1861), p. 783). Credința pe care o vor corecta, desigur, în anii următori, numeroase deziluzii și eșecuri în ordinea politicii interne a noului stat, dar care exprima, la doi ani după tNire, o convingere generatoare de temeinice înfăptuiri culturale.

Programul *Revistei române* așa cum e definit de *Precuvîniare* se înțelege și mai bine din cuprinsul primului volum. Bedaetia își îndeplinește o datorie de recunoștință față de călăuza întregii generații revoluționare a vremii, Nicolae Bălcescu, publicînd *Istoria românilor sub 31 ihai-Vodă Viteazul*, inițiativă a lui Odobescu, care-i și introduce scrierea prin nota *Cîteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu și scrierilor sale* și o comentează prin nota despre *Portretele lui Mihai-Vodă Viteazul și Nota despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul*. În același volum Odobescu publică *Cintecel populare ale Europei răsăritene, Satira latină. Poeții Văcărești, Folețul noiei și Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate la mănăstirea Bistrița*, desfășurînd o activitate științifică apreciabilă cînd știm că în același an a întreprins călătoriile în Vlcea, la Călușul, la Snagov și Buzău, a îngrijit de publicarea revistei, a participat la alegerile din Teleorman, a lucrat în Comisia documentală. Era, negreșit, în aceste strădanii de cercetător și animator științific și un refugiu al omului dezamăgit de viața

politică. El scria, în toamna aceluiași an, vechiului prieten Nicolae Ionescu, pe atunci la Iași: „La noi, acum, întîia vorbă pe care și-o spun doi amici este atingătoare de politică. Eu însă mă voi abține ; știi că multă deziluziune a venit să întunece țelul politic ce-l întrevedeam toți cu ferire acum vreo cîțiva ani, știi că în orice timp mie unuia mi-a fost mai dulce a mă întreține cu pacinice ocupații literare. Am o intimă convingție că omul care lucrează la umbră și cu stăruință la ridicarea morală a nației face mai mult pentru dînsa decît nefericiții ce se învîrtesc în dulapul politicii actuale”.

Alături de istoria culturală eminent reprezentată prin studiile lui Odobescu, *Revista română* înscrie momente însemnate în alte domenii ale științei române moderne prin contribuțiile lui Ion Ghica (*Dacia vechia*) și D. Berindei (*Studii artistice asupra Romei antice*) în arheologie; St. D. Greceanu (*Scrierile lui Radu Logofătul, cronicarul*) și D. Berindei (*Bucureștii*) în istorie; G. Gr. Cantacuzino (*Despre probe sau dovezi*), Gr. I. Lahovari (*Despre apelul părții civile în materii criminale*) și N. Gr. Eacoviță (*Despre juriu în materie penală*) în drept; A. Ghianni (*Studii asupra impozitelor*) în finanțe; I. Fălcoianu (*Despre astronomie; Despre calendariu*) în astronomie ; C. Aninoșanu (*Lucrările publice și influința lor asupra prosperității sociale*) în domeniul lucrărilor publice ; P. Buescu (*Vitele bovine și îmbunătățirea lor*) în zootehnie. Împotriva superstițiilor scrie P. Iatropol (*Istoria minunilor*); despre critica de artă Eadu Ionescu (*Principiile critice*). Partea literară este reprezentată prin poezii de Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, V. Cîrlova, A. Donici și I. Văcărescu, multe cu teme patriotice, și de schița lui G. Crețianu (*Lupu Mehedințeanul*) cu același caracter. Cel din urmă scria și cronică *Mișcarea literară din anul 1861 în țările române*. O pledoarie pentru literatură ca mijloc de „organizarea, mărirea și întemeierea naționalității române” este cuprinsă în prezentarea lui Eadu Ionescu despre viața și scrierile scriitoarei franceze de origine română *Dora d'Istria*.

Frumoasa recoltă de studii cuprinse în acest prim volum al *Revistei române* trebuia să sacrifice desigur stadiului incipient al filologiei prin naivul articol al lui Gr. I. Lahovari, *Despre isvodul spătharului Clănău*, cunoscutul fals al lui Gheorghe Boldur Costachi, sau ideilor retrograde adesea ale lui P. Buescu din articolul *Libertatea muncei*. *Bevista* nu însemna însă mai puțin în mișcarea științifică și literară românească de după Unire precum arată reacțiile contemporane favorabile pe care le vom cita în comentariile precuvîntării la anul al doilea (1862).

CÎNTICELE POPORANE ÎN RAPORT CU TARA, ISTORIA ȘI DATINELE ROMÂNILOR

Manuscrisul studiului despre *Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor* nu ni s-a păstrat. Sînt cunoscute în schimb trei ediții publicate de autor dintre care una — dat fiind scopul publicației în care apare — redă textul numai parțial.

Prima ediție s-a publicat în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie> 1861, volumul I, p. 27—60, sub titlul: *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu țara, istoria și datinele românilor*. Studiul este împărțit în două; prima parte intitulată *Introducere*, cuprinde generalități despre poezia populară, a doua parte se intitulează *Articolul întâi*, ceea ce ar presupune intenția autorului de a mai continua cu alte exemplificări din poezia populară, dar studiul se oprește aici, iar în edițiile ulterioare, Odobescu va da titluri definitive capitolelor, ne mai lăsînd nici o îndoială asupra posibilității de a mai continua¹.

Caracteristic pentru această ediție este bogăția notelor subliniare, constînd din trimiteri la o vastă bibliografie, sau din ample explicații ale unor pasaje din text. Este de remarcat că trimiterile bibliografice sînt completate cu citate din textele respective, mai cu seamă din autori greci, din care sînt transcrise numeroase fragmente.

Remarcăm în note transcrierea greșită a titlului în limba maghiară a culegerii de poezii populare a lui V. Alecsandri scris: *Viragoe ă Roman (Oláh) nep koltzec mezegerol*. Ismartet es kiadja Ais Károli Pest, 1858, 12¹. Apar și alte greșeli de tipar ca: *să avam* pentru *să avem*; *col.* pentru *voi.* etc. ...

Aspectul grafic, fonetic și gramatical al textului este cel obișnuit scrierilor din *Revista română*, care se resimte de alterările etimologice și italianizante, de oscilațiile și neglijențele autorului, corectorului sau tipografului, căci frecvența inconsecvențelor și a alternanțelor ne determină să credem că multe se datoresc și acestora.

Amintim cîteva trăsături grafice specifice, de exemplu notarea lui *a* cu *e* (*prețuescă* scris și *prețuescă*, *vieța*, *iesă*), dovadă a neglijenței cu care s-au făcut corecturile este și redarea lui *a* prin *6* (*aforă*); *e* înlocuiește și diftongul *ia* (*vegheză*, *meză-zi*, *petră*); este de remarcat că Odobescu folosește, în anii aceștia, în textele cu caractere latine triftongul *iea* care nu pare

¹ Cf. aici p. 441

² Cf. aici p. 6, r. 43-44 titlul corect.

să<aibă în totdeauna o valoare fonetică și pe care îl notează de multe ori *ie* în care *e* poate avea valoare numai de *a* (*abia*, *apropieat*, *gloria*, *memoria*, *tradiția*, *geometria*, *mînuia*); *ă* este notat cu *e* (*culegători*, *re mas*, *ve dește*), sau cu *6* (*înco*); *î* este notat cu *e* (*denșii*) și cu *u* (*sunt*); *e* precedat de consoană labială este redat invariabil prin *e* (*pere*, *perdut*) și tot așa la început de silabă și precedat de vocală, rareori apare *ie* (*trebuie*); în numele proprii și în neologisme *i* este redat prin *y* (*typar*, *Egypt*, *egypteni*, *mariandyni*, *lithinyeni*, *magyari*); uneori, ca reminiscență a scrierii de tranziție, se întilnește *k* pentru *c* (*kitariști*, *Balkani*); *th* pentru *t*, mai cu seamă în numele proprii (*Athena*, *Theut*, *Theba* etc.. ..) și *ph* pentru *f* (*Phedru*); *z* intervocalic, final și înaintea ocluzivelor *b*, *g*, *m* și *v* este notat cu *s*; *x* este redat de *s* (*esilat*); consoanele sînt de cele mai multe ori reduplicate (*cullegeri*, *transmissă*, *sufferințele*, *litterile*).

Apar alternanțe ca *ceia ce* și *ceea ce* și *sub* și *subt*, formă frecventă în scrisul din 1861, chiar dacă cuvîntul următor nu începe cu o vocală. Sub influența etimologismului și curentului italianizant scrie *vărbă* pentru *vorbă* și *anticuități* pentru *antichități* ș.a.

În ce privește lexicul se poate remarca folosirea unor neologisme și crearea a două cuvinte noi din limbile latină și greacă *achiu* (cuvînt intrat și în *Dicționarul Academiei*) și *noios*. Din punct de vedere morfologic este de reținut oscilațiile în folosirea genitiv-dativului feminin singular în *ei* și *ii* (*scrierei*, *Moldovii*); formele variabile ale articolului posesiv *a* (*jerfă al iubirei*); terminația în *ă* la nominaliv-acuzativul feminin singular (*idea*); *se* în loc de *să* (*se beau*, *se petreacă*).

A doua ediție originală apare în *Albumul macedo-român*, sub direcțiunea lui V. A. Urechia, București, 1880, p. 89—98. Publicarea acestui studiu în *Album*, era menită să arate marea unitate care există între românii de la nord și de la sud de Dunăre. Nu se mai publică aici și introducerea cu generalități despre poezia populară ci numai *Articolul întâi*, așa cum este numit în ediția I dar de data aceasta cu un titlu complet și explicativ: *Răsunete ale Pindului în Carpați. Nioara — Diochiul — Năluca. Nioara*, tipărit greșit *Nicoara*, este de fapt *Mioara*, dat fiind însă că forma persistă în tot articolul și cum ar fi poate posibilă o pronunție intermediară între *m* și *n*, nu am putut-o elimina ca o greșeală tipografică, ci am menținut forma în variante.

În această ediție a doua, Odobescu operează modificări de construire a articolului și de formă, fondul rămînînd însă același.

În primul rînd autorul renunță la parte din bogatele note ale ediției I și mai cu seamă renunță la forma lor savantă cu citate întinse în limba greacă, reținînd numai trimiterile bibliografice.

Greșelile de tipar, întilnite în ediția I sînt preluate de ediția a II-a care adăugînd altele le va transmite ediției a III-a.

Din punct de vedere grafic, fonetic și gramatical, textul apare schimbat datorită fluctuațiilor și influențelor intervenite în răstimp de aproape douăzeci de ani, schimbări care se vor definitiva în ediția a III-a. Pentru o mai plastică reprezentare a acestor diferențe și asemănări vom da mai jos cîteva exemple din variante.

A treia ediție originală este publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Sococ & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 179—235.

Studiul apare împărțit în două părți sub titlul general: *Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor*, prima parte conține introducerea, și a doua: *Răsunete ale Pindului în Carpați*, cu subtitlul: *Diochiul — Năluca — Mioara, Moș Ajun*; titlu pe care îl fixase încă la ediția a II-a, cu deosebiri în ordinea cuvintelor din subtitlu și a adăugării lui *Moș Ajun*, colontitul rămînînd în permanență: *Cînticele poporane*.

Ediția a III-a reproduce în fond ediția I, cu modificări care în parte au fost făcute din ediția a II-a, pentru partea a doua.

Dacă fondul studiului rămâne același, forma sa este schimbată prin adăugirile făcute, modificările de sintagme, înlocuirile lexicale și grafia, alta în 1887 decât cea din 1861.

Pentru a actualiza ediția în 1887, Odobescu operează unele schimbări în textul și notele ediției din 1861, astfel încât intenții exprimate pentru viitor în ediția I să capete nuanță de prezent în ultima ediție, ca spre exemplu după ce dă în note o lungă bibliografie a poeziei populare române și străine încheie spunând în ediția I (p. 28); „*Ne vom sili a da mai fuziu notiții biografice și despre cînturile poporane ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (rușii din mica Rusie) și a altor nații vecine, precum și de a completa pe cele de mai sus, iar în ediția a III-a (p. 183); „In zioa de azi (1887) s-ar putea mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales dacă s-ar mai adaoge și notiții despre cînturile poporane ale albanezilor, ale magiarilor etc...*”

Înainte de a trece la analiza amănunțită a textului ediției a III-a, semnalăm, ca și pentru ediția a II-a, renunțarea la luxul de note, de citate în limba greacă, așa cum apăruse în ediția I.

Ga aspecte grafice notăm redarea lui *a* prin *e*, așa cum îl întâlnim și în edițiile anterioare, e care înlocuiește normal diftongul *ea* și chiar *ia*. Din compararea celor trei ediții reiese și mai clara ezitarea lui Odobescu față de fonetismul triftongului *iea*, care numai în ediția I apare grafic ca atare, în celelalte fiind înlocuit cu *ie* sau mai des reducînd pe *e* la *a*: *apropieat* (1861), *apropiet* (1880), *apropiat* (1887) sau *mîniea* (1861), *mînia* (1880-1887), altele *e* devine *ie*: *vegheză* (1861) *veghieză* (1887); *â* este notat cu *e* (*țările, sei*) sau cu *6* (*coci*) *î* este notat cu *e* (*tânăr*), cu *6* (*fontînă*) sau cu *u* (*adânc*); *e* la început de silabă, precedat de vocală este mai întotdeauna, așa cum se va vedea din variante, notat cu diftongul *ie*, în schimb precedat de consoană labială rămîne *e* (*pere*); *y* nu mai notează pe *i*, nici în numele proprii (*Egipt, bitinieni, frigiei*) nici în cuvinte comune; în locul grupului *th* folosește pe *t* și în numele proprii (*Atena, Teba, Tessalia*) și în cuvintele comune, de asemenea și pe *ph* îl notează cu *f* (*Fedru*); *z* intervocalic, final sau înaintea ocluzivelor *b, g, m* și *v*, este notat cu *s*, în schimb *x* este rareori redat prin *s*.

Alternanțele sînt numeroase: *sub* — *subt*, chiar și înainte de consoană, *daca* — *dacă*, *ceia ce* — *ceea ce*, *care* — *cari* etc. Lexicul este puțin modificat. Topica frazei este uneori schimbată, din dorința de perfecționare a stilului sau din motive de eufonie, de exemplu în formularea: „*el spune încă că aedul*”, din 1861, omite pe *încă* în 1887.

Este de remarcat că influența etimologistă se resimte în limba celor două ediții din 1861 și 1887, dar nu operată întotdeauna pe aceleași elemente.

Trebuie să subliniem, ca deosebiri consecutive între cele două ediții, încetarea în 1887 a reduplicării consoanelor și adoptarea permanentă a terminației *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie*.

Dăm câteva exemple din variantele ediției de față pentru a reține diferențele dintre cele trei ediții și în ce măsură ediția a II-a oscilează între ediția I și ediția a III-a.

Pentru grafii și fonetism: *cîntece* (1861—1880) — *cîntice* (1887); *mizlocul* (1861) — *mijlocul* (1887); *esilat* (1861) — *exilat* (1887), *vârbește* (1861) — *vorbește* (1887); *adaogă* (1861) — *adaoge* (1887), *trebuie* (1861) — *trebuie* (1887), *esprimate* (1861), — *exprimate* (1887), *limbele noi* (1861) — *limbile nouă* (1887), *veche* (1861) — *vechia* (1880) — *vechie* (1887), *resfrînt* (1861) — *râsfrînt* (1880-1887), *simția* (1861) — *simțea* (1880-1887), *descîntecul* (1861-1880) — *descînticul* (1887), *respunde* (1861-1880) — *răspunde* (1887), *Franța* (1861) — *Francia* (1887).

Din punct de vedere gramatical: *epoci* (1861—1880) — *epoce* (1887), *reguli* (1861) — *regule* (1887), *timpurilor trecute* (1861) — *timpilor trecuți* (1887), *întîmpina* (1861) — *întîmpină* (1880-1887), *se îmbină* (1861-1880) — *se îmbina* (1887).

Schimbări lexicale: *colană* (1861-1880) — *columnă* (1887), *fiul timpului* (1861-1880) — *fiul lui Cronos* (1887), *refren* (1861) — *cuvinte* (1880-1887) etc.

Iată și câteva modificări de frază, tinzînd numai spre simplificare: „*Linos poporan cel mai vechi și cel mai însemnat*” (1861—1880) — „*Linos era cînticul poporului însemnat*” (1887); „*și care piere jertfă de geloasa rivalitate a zeului Apollon*” (1861-1880) — „*și care piere jertfă a geloasei rivalități a zeului Apolon*” (1887).

Cu toate nedeterminările și ezitățile atît grafice cît și fonetice și gramaticale totuși că ediția din 1887, cu modificările arătate, corespunde dorinței autorului de a fi tratat-o ca ediție de bază.

Pentru redarea întocmai a ediției I, s-au transcris integral în variante noile cuvintele arătate mai sus, cu *y, ch, ph*, în ediția I sau omiterea lui *H* inițial (*Esiod, Ovidiu*). În ediția a III-a nu au mai fost prinse în variante, cu excepția numelui *Egipt*, la care întocmai s-a păstrat bare fonetică.

S I G L E

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie 1861>

mul I, p. 27-60.

B — ediția a II-a, publicată în *Albumul macedo-român*, sub direcțiunea lui Odobescu, București, 1880, p. 89-98.

G — ediția a III-a, publicată în *Scrieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Logie din Revista română, 1861—1862*, p. 179—235.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

V A R I A N T E

1—2 Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor. Introducere. *A* || 5 cîntice *C*; cîntece *A* || 6 deosebitelor *C*; deosebitelor cîntece *A* || 15 sînțenie *C*; sfințenie *A* || 19 istoria *C*; istoria *A* || 21 vorbă *C*; vorbă *A* || 23 trăiește *C*; trăește *A* || 25 istoria *C*; istoria *A* || 30 cînticele *C*; cînticele *A* || 31 Franța *A* || 35 cîntice *C*; cîntece *A* || 36 adică *C*; adică *A* || înconjoară cînticele *C*; cîntecele *A* ||

6

2 istoria *C*; istoria *A* || 3 principiul vital *C*; principiul vital *A* || 4 îmbilșor *C*; îmbilșor *A* || 8 cîntice *C*; cîntece *A* || sînt *C*; sînt *A* || 9 nouă *C*; noi *A* || 10 sînțenie *C*; cîntec *A* || 22 se va adaoge *C*; se va adăoga *A* || 23 cînticele adăogite *C*; adăogate *A* || 25 franțuzește *C*; franțozește *A* || 26 cîntice *C*; cînticele *A* || j Alecsandri *C*; Alexandri *A* || 30 cîntice *C*; cîntece *A* ||

31 să nu fie *CB*; se nu fie *A* || 32 blăstemată *C*; blestemată *BA* || 33 mulțamea *C*; mulțamea *A*; mulțamia *B*) 35 o găsea *C*; o găsea *BA* || 39 și-nghițea *CB*; și-nghițea *A* || 40 și simțea *CB*; și simția *A* || 41 și-nghițea *CB*; și-nghițea *A* || 43 și-nghițea *CB*; și-nghiți, *A* || 45 Theocrit, Idila XIII. Propertiu, G. 45. Petroniu, 83 *CB*; Theocriti Idyllion XIII Welcker; Ober den Linos, pag 12 sq. Propertius V. 45: „cuius tu accensae Dryades candore puellae”. Petronius, 83, „candidus Hylas” *A* || 46 Ernst von' Lasaulx, Die Linosklage. *CB*; Ernst von Lasaulx, Die Linosklage. Studien des classischen Alterthums, Regensburg, 1854. *A* || 48 Alessandri *CB*; Alexandri *A* ||

13

1 că-nghițise o Nălucă; că înghițise o Nălucă *A* || 5 dupe *C*; după *BA* || 7 descînticul *C*; descîntecul *BA* | aceiași *CB*; aceiaș *A* || 8 răspunde *C*; răspunde *BA* || 10 plioapă *AM*; *corupt*: plioapă *C*; *corupt*: pleopă *B* || 15 epoce *C*; epoci *BA* || 19 vechimii *C*; vechimei *A* || 21 răspîndirea *C*; răspîndirea *BA* || 25 La eleni, Linos era cînticul poporan cel mai însemnat *C*; La elini Linos era cîntecul poporan cel mai vechi și cel mai însemnat *BA* || 27 se îmbina *C*; se îmbină *BA* || 38 O Line, tu ești cîntit *C*; O Line, tu ești onorat *BA* || 41 închipuirii *C*; închipuirei *BA* || 42 Theocrit, Idila VI, 34 et sq. *CB*; Theocriti Idyllion VI. V. 34 sq: „xai ydp &r> 6uo^o etSoc; lyco xaxov, coc; ye XiyovTt./ i/ ydp Ttpdv Iej TPOVTOV eerepXeTcov* yj Se yaXdva / xal xaXd uev Ta yeveta, xaXd S'euiv d aia xcopa,/ cbc; Trap' euLy xexptTat, xaTe^atvsTO TCOV SE T6S6VTC<V / XeuxoTepav auydv naptacj oice^patve Xt&oto./ cb^av| (3aaxav<9< Se, Tplc; etc; ifiov eTtToaa XOXITOC; A || 43 F. G. Welcker, Ueber den Linos. *CB*; F. G. Welcker. Ueber den Linos. Kleine Schriften, Bonn 1844. 1. Band. AII 44 Alfred Maury, Histoire des religions de la Grece ancienne, Paris, 1857, Tom. L, pag. 242. *A*; *omite* Paris în *CB* || 45 Omer, Iliada XVIII, v. 567, *CB*; Homeri Ilias. XVIII. V. 567.: „Ttap-9-evtXal Se xal ^t&eou aTaXd 9poveovTec;/ 7eXexTOte; 'ev ueaatotc irate; 9oputytyt XtyetT] / traepoev xt-9-dptCe Xtvov S'UTTO xaXov detSYjv / XeTtTaXev< <poV7)“ *A* || 46 Iuliu Polluce. *CB*; Preicum și cîntecul Lihtherses. Iulius Pollux din Naucratis autorul cărții zise: „'Ovou.acTix6v pe la 180 dupe Hristos, I, 38. A (| 47 Omer, Iliaca XVIII, V. 570. *CB*; Homeri Ilias XVIII, V 570. Aceste versuri sînt așezate precum urmează de Theod. Bergk, Poetae lyrici graeci, Lipsiae 1853, pag. 1026. Schneidewinn le socotește făcute de un Melannipid. „Ci Atvs (izaa) -9-eotatv / TSTLU-SVS, GOI ydp eSfaxav / TupcoTep Xtyupaic; detcai. / <Pot3ocj Se XGTCO a'dvatpet,/ Mouaat Se as •Q-pvjv&oucrLv.* *A* ||

14

1—2 și care piere jertfă a gelosei rivalității a zeului Apolon *C*; și care piere jertfită de geloasa rivalitate a zeului Apollon *A* || 3 genealogia *CB*; genealogia *A* || 5 citariști *C*; chitariști *J5*; kitaristi *A* || 7 chiamă *CB*; chiam *A* || 8 el spune că aedul Linos era dedat cu știința. *CB*; el spune încă că aedul Linos era dedat cu toată știința *A* || 11 „Ut Linus hic illi, *CB*; Ut Linus haec illi, *A* || 13 elenii *C*; elinii *BA* || 17 ai poeziei elene *BA*; *omite elene în C* | tărîmul *CB*; terimul *A* || 31 Pieria, *AC*; *corupt*: Persia, în *J5* || 32 Joe, fiul lui Gronos *C*; Joe fiul Timpului *A* || 34 columnă *C*; coloană *BA* || 39 Esiod, în fragmente. *CB*; Hesiodi fragmentum ad Eusthat, în Iliad: „Oopaviv; S'dp STLXE Atvov 7ioXu7)paTOv 6tov / 6v ST] oaoT (3poTot etctv dotSol xal xi&apiaral / TrdvTecj uiv <OpYjvoun sv etXaTrivaic; Te X°P°K "> / dpyouevot Se Atvov xar. ' *corupt*: vor în *G B*.

X'/jovTscj xaXsouatv." *A* || 40 Clement' din Alexandria, în Stromate I. *C B*; Clemans Alexand. Stron. I, pag. 121: „TtavTotacj GOALOC, SsSa^xoTa." *A* || 41 Virgiliu, Eclog' VI, V 73. *CB*; Virgiliu Ecloga VI. V 73. *A* || 42 Alf. Maury, op. cit. K. Ot. Mtiller, Istor. liter. elene, t. 1. *CB*; Alfred Maury. Hist. des relig. de la Grece ancienne, vol.1. p. 239. K. Ott Miiller. Geschichte der Griechischen Literatur, I Band pag. 43. *A* || 43 Esiod Teogonia, V. 36 *CB*; Hesiodi Teogonia V. 36 sq: „TUVT), Mooadcov dp^cou^a, Tal Aii TraTpl / ou^veocrat TepTtouc uiyav voov SVTOCJ 'OXua-TCOo/ eipeuaat Ta T'evovTa Ta T'laaou-eva izpo T'evovTa, / 9COV]J o^vjsucraL* TCOV S'dxdfi.aTO^ psst aoSy] / ^ex oTo^uaTcov TjSela* ysXa Ss TS 8co(JaTa TraTpo^ / Ziqvocj <spLySo67roco -8-sav ani Xsipiosaayj/crxLSvajTsvy]* yjx^ ^ ^ xoxp^ V^OSVTOC^ 'OXupiTroo/ScofxaT6 T'd^avaTcov. . . . / . . . / ufjvsuaat. Tēp7rouct. Aibc, voov IVTOCJ 'OXu]J.Trou/MouaaL 'OXujx-7ria&ε<; , xoupac AioT odrioxoio, / Tac; ev Uiepij] KpovTsv] TEXe TuaTpl u-iyefiaa / MvTjptoavoiQ, yoovotaiv 'EXcu-S-vipoc; fxeSeouaa." *A* || 44 Voy. en Grece, *CB*; Voyage en Grece, *A* || 46 Pausanias, IX, 29 § 3. *CB*; Pausanias, IX, 29 § 3 — Relative la mormîntul lui Linos din Theba și la altul care se vedea la Chalkis în Eubea, sînt următoarele epigrame: „Kp67rTco T6V Oeov dvSpa Atvov Mouacov 'B-epdrrovTa*/ TOV TTOXU^P^VTJTOV ALVOV at Atvov *Se TraTpcoa / (potpetotc; peXeav y7J xaTe/et 9^tfJiEvov." (Scholia Victorini) ,Q& Atvov Qr)Sotiov 'eSe^aTo yata ^avovTa,/ Moucryjc; Oupavtjvc; utov stfaT&pavov." (Diogeni Prooemion. 4.) *A* ||

16

4 văietări *CB*; văetări *A* | muierile *CB*; muerile *A* || 6 al nimfei marine *A*; *omite* marine în *CB* || 9 apropiat *C*; apropiat' *BA* || 10 Urnelor *C*; lunilor *AB* || 13 vorbă *CB*; vârbă *A* || 13 — 14 despre repetita cîntare a lui *C*; despre mult repetata cîntare a' lui *BA* | să nu uităm *CB*; se nu uităm *A* || 16 rămîne tăgăduită *CB*; rămîne de tăgăduit *A* || 17 către cultul *CB*; la cultul *A* || 18 Domn Stăpîn *adaugă exponent și notă sublinară* 4; poate că și fabula mai tîrzie ce se repețea' *CB*; Domn Stepîn *omite exponent și nota sublineară*, și această numire se dă mai cu seamă Zeului luminei și al căldurei, Soarelui *adaugă exponent și notă sublineară* 3, poate că și fabula mai tîrzie ce se repeta *A* || 24 repetiră *C*; repetară *B* || văietările *CB*; văetările *A* || 27 zeiese *CB*; zeese *A* || 28 să petreacă *CB*; se petreacă *A* || 29 fabulă *adaugă exponent și notă sublinară*: Note asupra idilei lui Bion intitulată: Gîntarea lui Adonis, în traducțiunea lui Gregoire și Collombet în *A*; *omite în C* și *B*. || 32 adică *C*; adică *BA* || 35 Fii-ne *AC*; Fiă-ne *B* || 37 răspîndită *C*; respîndită *AB* | țărîmurile *A* *C*; țermurile *B* || 38 elenii *CB*; elinii *A* | vădește *C*; vedește *BA* | religiunea anticității, acea veche tradițiune *C*; religiunea anticuității, acea vechia tradițiune *B*; religea anticuității, acea vechie tradiție *A* || 41 reslătită *CB*; răslețită *A* || 43 K. Ot. Miiller, Orchomenos. *CB*; Karl Otfried Miiller. Orchomenos und die Mynier. Fr. Fiedler, Geographie und Geschichte von Alt Griechenland. *A* || 44 Welcker, Preller, oper. cit., Pausanias, II, 19, § 1. *CB*; Welcker, Ueber den Linos. Preller, Griech. Mythol. 1. p. 310 Canon. 19. Pausanias II, 19 § 1. *A* || 40 Pausanias, IX, 29, § 8. *CB*; Pausanias IX, 29 § 8: „Sa7T9(b Se Y) Aea3ta TOU OtToXtvou T6 6voJia ix TCOV ETTCOV TOO Hdu9ou ua^ouaa, "AScovtv ouou xaA OtvoXtvov f^e || 48 Theocrit, 'Idila XV^RB; Theocriti Idyllion XV. Supaxoualat Y) 'AScovta^ouaat. v 143 „IXaft vuv, 9'EX" "ABcovt, xal H VECOT" eu^u^aat / xat vuv Y^X&S; "AScovt, xal 6xx'a9tXY] 91Xo? rfeltS'

1 Glementie în *B*.
 2 *Corupt*: Ecol. în *B*.
 3 *Scris* : apropiat în *B*.
 4 *Corupt*: ale.
 5 repetă în *B*.

1 măiestreți *CB*; măesterti Ajj 2 consințită *CB*; consfințită A || 3 eleni *CB*; elini A || 5 ca o expresiune *C*; ca o invocație *A*; ca o invocațiune *B* | dăstănuiau *CB*; destănuiau Ajj 7 văietându-se *CB*; văetându-se Ajj 10 deșăntată *CB*; deșăntată Ajj 14 își va smulge *C*; își va rupe *BA*jj 23 sînt grămădite cu o măiestreată emfază, demnă de Euripidi' *CB*; sînt grămădiți "cu un măret emfas vrednic de Euripid Ajj 25 exclamațiunea *CB*; exclamația A | să ne fie' *CB*; se ne fie Ajj 26 voia *CB*; voea A | J 30 văietau *CB*; văietau A j poporațiune *C*; populațiune *B*; populație Ajj 33 Franca *CB*; Franța A || 34 războielor *CB*; războaeilor A || 35 cu aceste cuvinte mereu repetate *CB*; cu acest refren în veci rețenat: 41 A | T?AU <K. 120. *CB*: Aeschyl Agamemnon v. 120—159. „CUXLVOV, al'Xivov eföre...” A || 42 Sotoclu, Aias, v. 621. *CB*; Sophoclis Aias. V. 622 : „9] TUOU 7raXaia / ulv evTporoc; duipa, / Xeuxto Se y}pa.u.dTYjp, viv oxav voaouvTa / 9pevu.6pcoc; dxooanf), / ai'Xivov, a'iXivov^ouS'otxTpac; y oov 6pvi#ocj avjSoucj / YJaei Suau-opoc,, dXX' OC'UTOVOUC; ptev toScx; / -BpTjvfyyst* xepoTrXrjXTOL §7 ev aTepvoiat TueaouvTat / SOUTTOL, xal koXiacj ácfxyu.a x^'^C.” Ajj 43 Euripid, Fenicele, v. 1519. *CB*; Euripidis, Phoenissae. v. 1519 : „TaXatv'ebc; 'eXeX^co./ xlc; ap opvicj \$ Spuocj ^ / eXaTaej dxpoxou.ote; / a|upl xXdSoicj eCouiva / MovotJM&Topoř oSupu-oic; efxoicj / cex^aet ^vutpSoc;; / A'tXivov didyu-aaiv á / Toicj. Se TtpoxXde,/ MovdS'aicova Sid^ouaa, T6V del / xp^vov ev XeSouivotcj Saxpooic;.” Ajj 44 *op. c**7. *CB*; Welker. Ueber den Linos, pag. 27 sq. A || 45 Eschil, Prometeu lăntuit, v. 877. *CB*; Francisque-Michel, Le pays Basque, Paris, 1857, pag. 228 *in* Ajj

18

1 elenii *CB*; elinii Ajj 2 văietările *CB*; văetările Ajj 5 striga *C*; strigă *BA* | Eschil. *adaugă nota sublinară* Aeschyl Prometeus, v. 877 : „eXeXeo, eXsXeu, uruo u/ao apdxsXoc; / xal 9pevoTIXrjyeic; (j.aviai &dX7rouc7...” *in* A; *omite nota sublinară în CB* || 6 această *CB*; *corrupt*: aceasta A || 20 analogia *CB*; analogiea Ajj 21 trebuie *C*; trebuie *BA* || 24 ideile *CB*; ideele Ajj 27 să se transmită *CB*; să se transmită Ajj 28 aceleași *C*; aceleaș *BA* || 28—29 amănuntei analize *C*; amăruntei analize *B*; amăruntului analis Ajj 29 eleni *CB*; elini Ajj 32 picior *CB*; picior Ajj 44 se sfătuiră *C*; se svătuiră *BA* ||

19

l^cBtLSAmS.Z'cfT' M R : ? CA : COMPI_NIETAT ^ * « »

20

1 să despuiem *CB*; se aespuiem A | închipuirii *C*; închipuirei ABjj 4 Micoara *CA*; *corrupt*: Nioara *B* | izvorită *C*; izvorită *BA* || 5 aceeași *CB*; aceeași A || 6 corup*: partea *C*; parte *BAM*jj 7 ase-

¹ Euripid în B.
² fiă în B.
³ repetate în B.

muirii *CB*; asemuirei A | trebuie *C*; trebuie *BA* || 8 dacă *CB*; *corrupt*: daca A || 10 ce da antichitatea' acestei tradițiuni *CB*; ce da anticuitatea acestei tradiții A || 12 descolorate *CB*; decolorate Ajj 13 răsipite *CB*; risipite Ajj 18 tradițiunile *CB*; tradițiile Ajj 20 obicei *CB*; obicei A j aceea *CB*; aceea A j cînticul *C*; cîntecul *BA* || 23 vorbind *CB*; vârbind A || 24 idea *CB*; ideea A. || 26 existența *CB*; existența A || 27—28 Ideile însă de căpetenie, acelea pe care nici o lege *C*; Ideele însă de căpetenie, acelea ce stau în veci față minții omului, acelea pe care nici o lege *BA* || 28 cu sîntenie *C*; cu sîntenia *B* cu sfințenie *A*; jj 30 Micoara *CA*; Nioara *B* | adică *C*; adică *BA*jj 42 în regiuni *CB*; în regii A || 45 imaginațiunii *CB*; imaginației A | aceea *C*; aceea *BA* || 48 nemuririi *C*; nemuririi *BA*jj 49 Lessing, *CB*; Vezi pentru aceasta, disertațiunea lui Lessing : A ||

21

2 fluierase de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de os, *C*; fluerașe de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de soc, ce mult zic cu foc, prin cele de os, *BA* || 4 fluiera *C*; fluera ABjj 15 se umplu *CB* se împlu A | zeiesc *C*; zeiesc *BA* || 20 balada Micoara *C*; balada noastră Micoara' *BA* || 22 «cutreierat *CB*; cutreerat A | imaginațiunea *CB*; imaginația A || 23 eleni *CB*; elini Ajj 24 elinie *CB*; elinesc A || 26 trebuie *C*; trebuie *BA* || 29 împrumuturi *CB*; împrumutați A || 31 îndoioasă *CB*; îndoioasă A || 32 se află *C*; se află *BA* || 33 Mioriță' *CA*; *corrupt*. Niorița *B* || 40 iertat *CB*; ertat Ajj 41 Macedonia *CA*; Macedonia Ajj 45 Bion, Epitafium Adonidis, *CB*; Bionis Epitaphium Adonidis, v. 18. „xeivov pev Tuepl 7raiSa 91XO1 xovec; uwpocravTo.” Ajj 46 Idem *CB*; Bionis Epith. Adon. v. 19. „...d 8' *A9poSTTa,/ Xucauiva rcXoxauisac;, dvd Spufxocj dXdXv)Tai / TrevO-aXea, vyjTrXexTOc;, dadvSaXoc; al Se (3dirot vuv./ 'epxouivav xeipovTt, xal Eepov 8ciua SperuovTai / 'O^u Se xcoxuouca Si* ayxea u.axpd 9opetTaiJ 'Aaauprov Po6coa TO6O'LV, xal 7rat8a xaXeGca.” A || 47 La pagina 341 *CB*; Lexicon Valachico—Latino — Hungarico — Germanicum, quod a pluribus auctoribus decursu X X X et amplius annorum elaboratum est, Budac, 1825, pag. 341, col. 2 A ||

22

1 buluc și a bulucire *omite exponent și notă sublinară în C*; buluc și a bulucire *adaugă exponent și notă sublinară* 5: Miron Costin etc. *in* B; buluc a bulucire *adaugă exponent și nota sublinară* 1 : „Ion Vodă, dacă au strins oastea toată și s-au bulucit la un loc... „Miron Costin în Letopiseștele Moldovii. Tom I, pag. 193 și passim., *in* A || 5 împrumuturi *CB*; împrumutări A | adică *CB*; adică A || 8 încă *CB*; *corrupt*: însă *in* A || 10 măiestru *CB*; măiestreț A || 11 trebuie *C*; trebuie *BAJ* să se vorbească, să se sfătuiască *CB* se se vărbească, se se sfătuiască A || 12 să mi-l *CB*; se mi-l Ajj 17 Macedonia *CB*; Macedonia Ajj 19 Micoara *CA*; *corrupt* Nioara Bjj 21 adaogem *C*; *corrupt*: adaogem *B* adăogăm Ajj 26 patria *CB*; patria A || 31 Micoarei *CA*; *corrupt*: Nioarei Bjj 32 să hotărîm *CB*; se hotărîm Ajj 35 închipuirii *C*; închipuirei *BA* || 37 vorba *CB*; vărba AH 38 oareșicare *CB*; oareșcare Ajj 39 cînticele *CB*; cîntecele Ajj 40 în care *CB*; în carele A || 43 cîntice *CB*; cîntece A | cîntic *CB*; cîntec Ajj 44 cîntic *CB*; cîntec Ajj 46 nouă *C*; noi *BA*jj

¹ scris : anticuitatea în B.
² *corrupt*: Nioara în B.
³ Miorița în C.

5 să înfățișeze *CB*; se înfățișeze *A* || 8 vestejite *CB*; vestejite *A* || trebuie *C*; trebuie *BA* || antichităților *C*; anticuităților *BA* || 10 caută *C*; cată *BA* || 13 cântecelor *CB*; cântecelor *A* || 14 cântic *CB*; cântec *A* || 16 inspirațiuni *CB*; inspirații *A* || 18 Mioarei *CA*; *corupt*; Nioarei || 21 eleni *CB*; elini *A* || 22 Moldovei *CB*; Moldovii *A* || 24 Vrancei *CB*; Vranceii *A* || 26 înduim de a spune *CB*; îndoim a spune *A* || 27 cânticul *C*; cântecul *AB* || 30 rămânându-i *C*; rămânându-i *BA* || 31 ambelor *C*; îmbelor *BA* || 32 repeți *C*; repeta *BA* || 33 Dunării *CB*; *corupt*: Dunăree || 35 cânticului *CB*; cântecului *A* || 38 cu toții *CB*; cu toți *A* || 43 Istoria *CB*; Istoria *A* || 44 țării *CB*; țării *A* ||

2 Mesia *C*; Moesia *BA* || 8 Constantinopolei *CB*; Constantinopolului *A* || 18 Mesia *C*; Moesia *BA* || 19 Bohemund *CB*; Bohemond *A* || 20 Tessalia' *CB*; Thessalica *A* || 21 pe românii din nordul *CB*; pe românii cei din nordul *A* || 23—24 Dar ei nu răbdară aceste amăgiri *CB*; Dar ei nu răbdară în veci aceste amăgiri || 32 Mesia *C*; Moesia *BA* || 33 Balcanii, *adaugă exponent și notă subliniară*: idem, Annal Isac Angel, lib. IC, 4, p. 236. *A*; *omite nota subliniară în CB* || 37 Burgas *C*; Bergas *BA* || 39 un căpitan *CB*; un șef || 40 Macedonia *CB*; Macedonia *A* || 42 Sextus Aureliu Victor *CB*; Sexti Aurelii Victoris Epitome. De vita et moribus imperatorum Romanorum, cap. XL: „Galerius autem fuit, licet inculca, agrestisque institia, satis laudabilis pulcher corpore, eximius et felix bellator, artus parentibus agrariis, pastor armentorum. Unde ei cognomen Armentarius fuit. Ortus Dacia ripensis, Ibiq̄ue sepultus est: quem locum Romulianum vocabulo Romulae matris appelerat.” || 43 Novela XI *CB*; Novella XL De privilegiis Archiepiscopi Iustinianae primae et sede p. f. p. Illyrico in Panoniani secundam, id est Iustinianam primam transferenda; „Necessarium duximus ipsam gloriosissimam Praefecturam, quae in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collocare; cum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia. || 44 Ana Comnena, V, p. *CB*; Ana Gomnena (1083 — 1148) lib. V, pag. || 45 L Cinamu, VI, cap. 3. *CB*; I. Cinamus, Hist. imper. Ioannis et Manuelis Comnen, lib. VI, c. 3, p. 152. || 46 Niceta Choniatu, I, 4. *CB*; Nicetas Agominatus Choniatus. Ann. Isaac. Angeli. lib. I cap. 4. — Petru Maior. Ist. pentru început, român. pag. 208. — T. C. PaKOBCKii. HtKOAOK* p̄MHo flicimo H̄KPROM^... ^s-fctrfidĂtv ^860. || 47 Idem, IX *CB*; Nicetas Choniatus, Annal. Balduini, lib. IX, p. 410. || 48 G. Pachymer, I, C, 37. *CB*; G. Pachymer (1242-1310), Hist. Andron, lib. I, c. 37, pag. 66. || 49

3 Tessalia' *CB*; Thessalica || 6 mării *CB*; mării || 7 bătaie *CB*; bătae || le lăsară robii în mâini *C*; lăsară robii în mână-le || 13 Constantinopolei *CB*; Constantinopolului || 15 — 16 românii Traciei și Mesiei' *CB*; românii tracici și moesieni || 22 obiceiul *C*; obiceiul || 24 să rupă *CB*; se rupă || Aceia *CB*; Aceia || 25 răsipiră *CB*; risipiră || 27 să pună *CB*; se pune || 28 sălbatică *CB*; sălbatece || 35 mesodaci *CB*; moesodaci || 49

¹ Thessalia în B

² robii în B.

³ scriș: Thraciei și Mesiei în B.

36 desăvârșită *CB*; dăsavârșită || 37 dupe *C*; după || 1429 *C*; (1429) || 39 rămânându-le *C*; rămânându-le || 40 ca și în vechime *CB*; ca și-n vechime || sfaturile *C*; svaturile || 41 după *CB*; dupe || obiceiurile *CB*; obiceiul || 42 Niceta Choniatus, IX, *CB*; Nicetas Choniatus, Annal. Bald., lib. IX „... Td Os-rraXiac; xaTe^ov [xexsopa d vuv usydXY] BXaxi& xixXsaxeTar” Provincia Vlachie e numită și în tractatul împăratului Alexis cu Venețienii din anul 1119. Asemeni și G. Pachymer, Hist. Mich. Palaeol., lib. I, c. 30, p. 49. || 43 Chroniques etrangeres, publiees par Buchon. *CB*; Xpovixd TCOV IV Pcou.avta xod udXiaToc Iv TCO Mopsa TToXspicov TCOV Opdyycov în Chroniques etrangeres publiees par I. A. C. Buchon, Paris, 1841 pag. 187. || 44 Villchardouin, *CB*; De la conquête de Constantinoble par Jaffroi de Villchardouin. Nicetas Choniatus, Annal. Balduini. || 45 Pachymer, I, 27 *CB*; Pachymer *adaugă* lib. I, e în || 46 I. Cantacuzenul, II, 28, *CB*; I. Cantacuzenus. (1341), lib. II, c. 28, || 47 Laonicu Chalcocondyla I, 16. *CB*; Laon. Chalcocondylas. (1462), lib. I, pag. 16”. „arco Aaxtaç, 'STU nivSov T6 ic, ©iTtaXtav xa&yjxov svoiXTJaav &&oc; BXd/oi.” lib. II, p. 40, 41. || 48 și altele din Archiva Statului *CB*; în documentele monastirei Tismana și altele. || 49 Poqueville, Voyage en Grece, II, p. 337 — 356 *C*; *omite* Voyage en Grece, în B; de la Grece *adaugă* D'Ohsson. Tableau general de l'Empire ottoman. VII, 270 „spune că ei plătesc acești bani la a 21 masă a defterdarului care se chiamă Istanbul Mucatesi în || 49

2 Macedonia *CB*; Macedonia || 7 Constantinopolei *CB*; Constantinopol || 8 sprinteni *CA*; sprintini' || 9 coboară *C*; cobor || 10 greci *adaugă exponent și notă subliniară*: Benjamin de Tudella. Relația sa de călătorie tipărită evreește în Constantinopol la 1543 în 8° s-a tradus latinește la Leida, 1633 și franțuzește de Baratier, Amsterdam, 1734, Chap. IV pag. 40 et 41. în A; *omite exponent și notă subliniară în CB* || 1 Pachymer *adaugă exponent și notă subliniară*: Pachymer. lib. I, c. 37, p. 66 în A; *omite exponent și notă subliniară în CB* || 13 ni-i descriu sub *CB*; ne-i descrie sub || 14 Leake *adaugă exponent și notă subliniară*: Researches in Greece by William Martin — Leake. London. 1814. pag. 363 sq. în A; *omite exponent și notă subliniară în CB* || Poqueville *adaugă exponent și notă subliniară*: Voyage de la Grece par F. C. H. L. Poqueville. 2 edition, 6 voi. Paris, 1826 în A; *omite exponent și notă subliniară în CB* || Heuzey *adaugă exponent și notă subliniară*: Le mont Olympe et l'Acarnanie par L. Heuzey. Paris. 1860. în A; *omite exponent și notă subliniară în CB* || 15 vorbesc *CB*; vârbesc || 17 vorbind *CB*; vârbind || 22. Dodonei *adaugă exponent și notă subliniară*: Homeri Ilias XVI. v. 234: „Zeu dva.../ AcoScovrje; u.s8fcoV Suc^s^spou* duclp Ss SsXXol / croi vaioua' UTroçYJat dvITTOTuoSsc, xau-ateo-vai.” în A; *omite exponent și notă subliniară în CB* || 22-23 dolapi *exponent și notă subliniară 2 în CB*; *exponent, în notă subliniară omite v.* 234 și *adaugă*: „vextov SexocTLYjv 3>9-IVJE, AoXoTreaiv dvdc?ccov.” în A || 24 zeiescului *C*; zeescului || BA j Esculap *adaugă exponent și notă subliniară*: Poqueville. Voy. de la Grece, III, p. 342, „Numele Trikkala și poziția-i vedesc îndată într-însa vechea Tricea (TpixxY), -noXic, @eaaocXta<. Steph. Byzant). zidită de Tricea, fiica Asopului, această cetate dete naștere lui Esculap, fiul lui Apollon și domnitorul Perrhebilor (Strabon lib. IX Și Euseb. lib. III) și celor doi medici din Omer, Podalir și Macheon (Iliad, II v. 729). Lethoul curgea printr-însa și era învecinată cu țara dolopilor; pe la Trikkala era trecătoarea Pindului, împrejurul ei se aflau cai frumoși (Iliad. VI. v. 729). Heliodor, autorul romanțului chariclii și lui Theagen a fost episcop la Trikkala în secolul al VI. (Lequien, Oriens Chri-

¹ în CB începe citat pînă la greci.

stianus) în A ; omite exponent și notă sublineară în CB || 27 Gârpenișu CB \ Cărpinișu A || 28 populațiunea CB; populația A || 32 minunată adaugă exponent și notă sublineară: Poqueville, Voy. de Grece, III, p. 331 sq. Printre mănăstirile din Țara Românească sînt mai multe închinat la cele de la Metheore și anume : Gorgota (distr. Dîmbovița), Bucovățul (D. Doljiu) la Metheore lui Varlaam, Butoiul (D. Dîmbovița) la Metheora St. Ștephan. La mănăstirea din Triccala sunt închinat Nucetul din Dîmbovița și Banul din Buzău, în A ; omite exponent și notă sublineară în CB || 36 nouri CB; nuori A || 39 Kokinopolo C; corupt: Kokinoplo ABH 40 cîmpia CB; cîmpiea A | Castoriei CB; Castorii A | subt numele de Vlacho-hlissura adaugă exponent și notă sublineară. Pe la începutul acestui secol Poqueville, Voy. de la Grece, II, p. 394, dă următoarea statistică a românilor din Thessalia. Anovlachia, Statornici. Malacassiți și caliritioți; 2465 familii ca vreo 12.825 individe; astropotarniți, 2230 fam. 11.150 ind; mezzoviți și din Crania pe Aias, 1870 fam. 9359 ind.; zagoriți, 1130 fam. 5680 indiv.; nomazi vreo 6 000 indiv. ; cu totul 44.975 individe. Bomceci sau bovienii, români amestecați cu greci și cu albanezi. în Nea Petra, 378 fam. 1890 indi. în Gârpeniș, 981 fam. 4905 ind. ; în Zeitun, 600 fam. 3000 ind.; nomazi vreo 1200 ind. cu totul 10.995 indiv. Massareți sau dassareți, români macedoni din Perivoli Avdela, San-Marina, Voschopolis și alte sate împrejmuite ; 2 900 fam. 14.500 ind. și nomazi vreo 4000 indi.; cu totul 18.500 individe. Ceea ce urcă totalul populației române în Grecia Septentrională la numărul de 74.470 individe. După cîte am auzit o prenumărare mai exactă ar da un total mult mai însemnător în A ; sub numele de Vlachoklissura omite exponent și notă sublineară în CB || 43 sălbatică CB; sălbatice A || 44 strîmtori CB ; strimtori A || 47 Leake, p. 367, CB ; adaugă : spune că puțina deosebire ce este între dialectul românilor din Grecia cu ale celor de peste Dunăre, dovedește că despărțirea lor nu s-a efectuat din vechime, ci cît de tîrziu în AII

27

1 răsuflă CB ; resuflă A || 2 muntoasei CB ; muntoasei A || 5 satele CB; saturile A j ca să cîștîge C ; ca să-și cîștîge BA || 5—6 să strîngă C ; se strîngă BA | exercitînd CB ; exersînd A j ce poartă CB ; ce port JBA || 10 iernei CB; iernii A || 11 Toate cîmpiile Eladei CB; toate cîmpiile Turciei și ale Eladei A || 14 toeige CB ; toege A || 25 nuori C ; nouri B ; nori A || 26 aceia CB ; aceea A | trăiesc CB; trăesc A || 29 fluier CB; fluier A || 30 repețite CB ; repetate A || 31 călătoria CB ; călătoria A || 34 maiești CB ; maiești A || 37 direcțiunea CB ; direcția A | obicei CB ; obicei A || 39 Kaliki C ; Ghaliki A I verei CB ; verii A || 40 regiuni CB ; regii A || 42 sperie CB ; speriu A || CB; speriu A || 44 Heuzey, L'Acarnanie, p. 272. CB ; adaugă sq. : stîină — cnrdvY; scutier — ExouTeptos sau Cellinga în A || 45 Leake, p. 364 CB ; pag. 364 adaugă : „Turcii și albanezii îi numesc Tzuban (păstori). în A || 46 Heuzey, p. 268. CB ; Heuzey, pag. 268; „On les appelle Karagounis, du mot turc Kara qui veut dire noir, et de gouna qui designe dans la langue romaïque une capote grossiere à Pusagedes paysans pag. 274. în A || 47 Poqueville CB; adaugă ne spune că e' le numesc civile în A || 48 Poqueville, t. III, p. 100. CB ; Poqueville, Voy. de la Grece III p. 100 în A ||

28

1 vieței CB; vieții A || 2 voie C ; voe A ; voia B || 4 pe scel picior de plai C ; inversează versul în BA || 11 fluierul cel de fag C ; fluierul de fag BA || 17 aezi CB ; aedei A || 18 adăogîndu-i C ;

' scris : fluierul în B.

adăogîndu-i BA || 23 sîntenii CB; sfințenie A || 25 cîntic C ; cîntec BA || 26 memoria CB; memoria A || 27 să schimbe CB; se schimbe Aj || 28 au mai rămas C ; au rămas BA | origină adaugă exponent și notă sublineară : Aceste concluzii la care am ajuns prin deducții depărtate ar avea o tărie mult mai mare cînd am ști pozitiv că cîntecul Mioarei, astfel cum îl cîntă poporul la noi sau puțin diferit, se află și printre românii din Thessalia. Este de neapărată trebuință pentru istoria limbei noastre ca se facem o mai întinsă cunoștință cu dialecta kuçovlachilor și o culegere de cîntece poporane din acele părți ar fi o comoară neprețuită pentru noi. Domnul Tr. Paciura, care a lucrat împreună cu Fauriel la colecția cîntecelor grecești ne spunea acum un an că d-lui posedă vreo cîteva cîntece moesodace culese și ne făgăduise a ni le împrumuta. Din nenorocire nu l-am mai putut vedea de atunci, d-lui fiind tot la țară sau în străinătate. II rugăm, dacă cumva aceste cuvinte îi vor cădea în mîină să-și aducă aminte o făgăduință, prin care așa de mult ne-ar îndatora în A ; omite exponent și notă sublineară în CB || 30 cînticelor CB ; cîntecelor A || 31 repoartă CB ; raportă A || 32 antichității CB ; antiuității A | cîntic CB ; cîntec A || 35 vorbește CB ; vărbește A || 36 serbărilor CB ; corupt: sərbărilor A || 37 Boedromion, adaugă exponent și nota sublineară : Boedromion, (3orj)Spoutcov, lună din calendarul Alheneilor vechi, corespunzînd cu septembrie al nostru în A ; omite exponent și notă sublineară în CB || 43 Despre sofiști, VIII, 360, GB ; Arhenaei Deipnosophistae VIII, 360. B : „Kal x'^o*ovtCetv Se xaX3tTat rcapd 'PoStot; dyspjxoc; Ttē āXkoc; Tuepl ou' @eoyvt<; 9JILV 'sv SeuTepcp Tcpl TCOV ev 'PoScp ΔICTICOV ypdcpov O#TCOē* ETSofē SeTt TOU dyetpetv yeXtSovtsetv ol *P6Stot xaXouatv, 6 ytveTat TCO Bo7)Spoutcov [XY]6* xeXtSovtCetv Se XeyeTat Sta T6 elcoSoc 'e7U9coveia-9aL/ 'HX&, ^X&e x'^\$&' / xaXaf &pa& dyouaa,/ xaXouf evtauTouc;/ trei yaoTepa Xeuxd./ eirl vcoTa uiXatva,/ rraXd&av au 7rpxoxXet / ex nlovoc, otxou,/ ol'vou Te S^TuacTrov/ Topcov Te xdvuaTrov*/ xal rcopva x'^Scov xal Xext&tTav / oox dTro^etTaf jcoTep a7rtco^e^ 7) Xapc&pte^a;/ el jxev Tt Schae^* el Se III oux edaopiev / vj Tav ^upav 9epco^ec; ij TouTrep&rjrov/ r) Tav yuvatxa Tav eaco xa^pievav/ jxtxp d [xev eaTt, paStcof pitv ol'ao^ev / dv Se 9epY)C Tt, u.eya S^ Te 9epoto*/ dvoty', dvotyte Tav -EMjpa v x'^^'^' / ' ' T'P y'povTef 'eaeuv, dXXa TuatSta' T6V Se dyepu.6v TOUTOV xaTeSetc; TTIpcoToc; KXe6(3ouXof 6 AtvStoc; 'ev AtvScp XP'^C yevoptevv)^ aoXXoy^c; xp7j|xaTcov." Pentru acest cîntec se poate consulta Illgen. Opuscula varia philolog, II, Gotha, 1797. God Hermaun, Elemente Doctrinae metriae. Lipsiae, 1816 pag. 461. Schneidewinn. Delectus poet iambic, et melic. Graec, Goettingen, 1839, II, pag. 465. Henr. Ludolf, Ahreus de dialecto dorica. Goetting. 1843, pag. 478. Thaod. Bergk, Poetae Iyoric graeci, Lipsice, 1853, pag. 1034 în AH

29

8 ouă CB ; oo A || 19 iată a venit CB; iat-a venit A || 22 adaoge CB ; adaogă A || 31 grăiește CB; grăește A || 33 ținînd C ; ținînd AB || 34 închipuiește C ; închipuiește AB || 36 foișor CB ; corupt: fuișor A || 39 încep CB ; începe A || 40 iezii sare C ; iezii sar BA || 41 păsări C ; paseri B; paseri A || 44 pe buze C ; din buze BA || 47 Marcellus, chants populaires de la Grece. CB ; Chants populaires de la Grece moderne traduits par le comte de Marcellus p. 218. Neugriechische Volkslieder gesammelt von Fauriel und deutsch uebersetzt von W. Müller ; vărbește despre aceste obicei in Einleitung, pag. XVIII, ș-apoi voi. II p. 112 dă aceste versuri numai : „XeXtSova gp^sTat / OLK TT)V doTpyjv -BaXacrav. / xd^ae xal XdXrjae./ MdpTY], ptdpTT] (xou xaXe./ xal 9Xe(3dpy) ^Xt^epe./ x'dv x'^^7iC> x'dv 7IOVLO7]C / ^dXe dvotec; tv ptupiCetc.*' care se traduc : „Rîndunica vine de pe alba mare ; stă și spune : Martie, martie frumos și februarie slăbit și de-i ninge și de-i ploua, tot miroși a primăvară" A ||

vinovați Af,2, iC^ft ^a'S??^ ^ ---«cofate A,,M nevinovăția-i
uitării I CA ; neuitării I B " ^ T A M ^ " ^ * " 23 * * I
în A și B nota 1. Rectificarea în c | f * * * * * ^ A ' » 23

NOTE

Studiul lui Odobescu reprezintă prima sa contribuție publicată în *Bevista română*, 1(1861), p. 27—60. Din diviziunea în *Introducere* și *Articolul întâiu* se vede intenția lui Odobescu de a continua seria scrierilor sale despre cîntecele noastre populare, intenție nerealizată însă ulterior.

Încă din primii ani ai formării și ai activității sale literare, Odobescu căutase și în cîntecele populare „datine, numiri și cuvinte bătrînești pentru a colora [...] episoduri culese din cronicile vechi”, afirmînd astfel, cu Bălcescu, importanța folclorului ca izvor istoric. Studiul său apare într-un moment favorabil creației literare populare, asupra căreia atrăseseră atenția culegători ca Anton Pann sau Alecsandri, acesta atît prin baladele publicate mai întîi în periodicele *Bucovina* și *Zimbrul*, cît și prin ediția sa în două volume de la Iași, 1852—1853. Dar în afara culegătorilor de la noi amintiți de Odobescu într-o notă bibliografică (la care puteau fi adăugați K". Bălcescu, Alecu Eusso, iar pentru folclorul țigănesc Paul Bataillard), autorul studiului cunoaște ecoul stîrnit peste hotare de cîntecele noastre populare și interesul cercurilor de specialitate pentru asemenea culegeri, manifestat printr-o lungă serie de traduceri din folclorul altor popoare.

Cercetarea științifică a folclorului nu era mai nouă decît primul pătrar al veacului al XIX-lea și sub acest raport este important de subliniat că abordarea metodică a domeniului în știința românească își află începuturile prin articolul lui Odobescu curînd după constituirea folcloristicii însăși. Termenul de *folMore* fusese inventat, de altfel, de englezul W. J. Thoms abia în 1816.

Atenția pentru creația poetică populară era mai veche în cultura noastră. Alți culegători de texte se străduiseră cu entuziasm dar fără o tehnică adecvată și, în bună măsură, fără conștiința deplină a rostului pe care acești „copii găsiți ai geniului românesc” (cum va numi Alecsandri baladele, în prefața ediției sale din 1866), îl pot avea pentru știința și cultura noastră. Odobescu vede posibilitățile deschise de materialul, încă sărac, cules în acea etapă a folclorului nostru, pentru studiile istorice, lingvistice sau psihologice. Utilizarea deplină a acestor texte impunea însă o îndoită comparare a lor în timp și spațiu cu alte producții de acest gen,

folosind mijloacele unui clasicistei cu o informație amplă asupra diferitelor literaturi populare aparținînd aceleiași arii de cultură. Preconizînd această metodă de studiu și încercînd el însuși o analiză comparativă — limitată cum vom vedea — a celei mai frumoase balade din literatura noastră populară, *Miorița*, Odobescu așază știința folclorului pe baze noi, critice, arătîndu-se și în acest domeniu de studiu un deschizător de perspective științifice, fapt înregistrat de cercetările mai noi (v. C. Gerota, *Odobescu folclorist*, în *Convorbiri literare*, 67(1931), nr. 7—9, p. 747—751; P. I., *Folcloristul Odobescu*, în *Făt-Frumos*, 10(1935), p. 88—91 și M. Ignat Frunză, *Preocupări de folclor în opera lui Alexandru Odobescu*, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza Iași*, seria nouă, s. III, 5(1959), p. 163—176). Îndată după apariția *Cîntecelor populare*, revista *Ateneul Român* (mai—iunie, 1861, p. 79) saluta „articolul plin de erudiție în care sîntem fericiți a putea a ne găsi desvelite ideile noastre în privirea vechilor noastre balade și cîntice naționale”.

De observat că Odobescu, consecvent formației sale pașoptiste adaugă preocupărilor științifice obiective politice : studiile folclorice se vedeau, pentru el, și un excelent mijloc de întărire a solidarității între popoarele cu un trecut comun „care au trăit secolii îndelungați împărțînd mai aceleași glorii și aceleași nevoi, resimțind aceleași loviri și cîntînd într-un acord, fiecare pe lira sa națională, cîntări de același fel!” Și folclorul este deci o activitate în care dincolo de rezultatele științifice se pot întrezări consecințe de ordin politic și social, mijloace noi de întărire a legăturilor dintre popoare, de unire a lor în scopul unei propășiri comune.

Analiza studiului *Cîntecele populare* dovedește o informație folclorică bogată, confirmată de *Catalogul bibliotecii lui Al. Odobescu* (vezi voi. I al ediției de față, p. 453—567) și de numeroasele volume foste în posesia scriitorului, păstrate azi la Biblioteca Academiei. În studiul său tratînd în special tema *Linos-vlui* este firesc ca Odobescu să fi fost tributار lucrărilor de specialitate cu acest subiect, acelea ale lui F. G. Welcker, *Ueber den Linos*, publicată în culegerea aceluiași *Kleine Schriften zur Griechischen Literaturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1854 și Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage*, publicat în *Studien des Classiscien Altertums*, Beggensburg, 1854. Eferințele lui Odobescu la literatura clasică, ca și unele din părerile lui ne îndrumă adesea la aceste lucrări care puteau fi socotite drept foarte recente la data cînd își scria studiul. Dar Odobescu a utilizat și textele autorilor vechi citați, de aceea am socotit util să menționăm în note edițiile pe care le avea în bibliotecă (prin trimiteri la *Catalogul bibliotecii literare* și nr. din inventar).

4,¹ Din opera lui J. G. Herder, Odobescu avea în bibliotecă sa o ediție de opere alese *{AusgewaeMte Werke*, Stuttgart und Tiibingen, 1844, v. I, *Catalogul*, litera H, nr. 14), în care, la p. 312 și urm. se afla prefața citată : *Vorrede der Volkslieder*.

4,² *Ibid.*, p. 312.

4,³ Lista celor 22 de culegeri de poezii și basme populare, în texte originale sau traduceri, poate fi considerată drept una din primele bibliografii de specialitate din folcloristica noastră. Odobescu a alcătuit-o pornind de la biblioteca sa, în al cărei catalog găsim unele din ediții

citare: V. Alecsandri, *Poesii populare* (A 16), A.u.A. Schott, *Wala* chische Maerchen* (S 27). Este probabil că numărul edițiilor menționate pe care Odobescu le avea era mai mare; în bibliotecă se găseau și colecții de cîntece populare nementionate în listă, ca traducerea lui Vaillant din cîntecele lui Alecsandri (A 17, 18), *Fleurs dela Roumanie, ou recueil de poesies roumaines anciennes et modernes* (Hertford), 1856 (F 22), Joiu. Karl Schuller, *Kloster Argisch, eine romänische Volkssage*, Hermannstadt, 1858 (S 82) etc. O serie de culegeri publicate pînă în 1861 au scăpat însă autorului nostru (a se vedea, de ex., edițiile citate în lista — incompletă și ea — a lui G. T. Mculescu-Varone, *Bibliografia poeziei noastre populare*, ed. 2-a, București, 1936, p. 7 și urm.). De adăugat la referințele lui Odobescu titlul exact al culegerii lui Christu Ioanninu : *Tilince sau culegere...* etc, București, 1859.

6. Odobescu avea operele poetice ale lui A. Mickiewicz (*CEuvres poetiques completes*, trad. par Chr. Ostrowski, 3-eme edition, Paris, 1819, 2 voi (cf. *Catalogul*, Supplement à la lettre M, 83).

8j M. Jourdain în *Le Bourgeois gentilhomme* de Moliere : „Par ma foi, il y a plus de quarante ans que je dis de la prose, sans que j'en susse rien". Prin proză Odobescu înțelege aci vorbirea nesupusă regulilor de exprimare artistică, sens general, care opune proza poeziei, iar nu proza literară care ascultă, cum știm, de reguli severe.

8. Montaigne, *Essais*, nouvelle edition publiee par P. Christien, Paris., 1853, în biblioteca autorului (*Catalog*, M 12). Citatul e luat însă din Herder (v. *infra*).

8., J. G. Herder, *Vorrede der VolTcslieder*, în *Ausgewaehlte Werke*, Stuttgart und Tubingen, 1814, p. 312.

B., Pentru ediții și traduceri din operele lui Platon, vezi *Catalogul bibliotecii*, P 33—37. Fără a ignora textul grec al marelui filozof (a se vedea și adnotările la *Protagoras* din ed. Baiter-Orelli-Winkelmann, Turici 1839, p. 159-160, 163 cf. P 33), în cazul de față Odobescu a folosit pe lîngă original și traducerea franceză a lui Victor Cousin, Paris 1822—1840 (vezi sublinierile la *Fedru*, voi. VI din exemplarul scriitorului, azi la Biblioteca Academiei cota II 19855).

Odobescu trimite însă, ca în citatele din clasici, numai la capitolele operei (LIX și LX). Locul fragmentului tradus în diviziunea acceptată (Henri Estienne) este 274 c — 275 e. Odobescu își dezvăluie reale însușiri de traducător din autorii clasici, confirmate prin activitatea de mai tîrziu în acest domeniu. Preocupat să redea sensurile exacte el reproduce pe alocuri textul original, nemulțumit, de pildă, de „curat" pentru „clar" (= „clar", „evident", „sigur") și „lămurit" pentru „ferm" (= „ferm", „neclintit", „solid", „constant").

10., în rîndurile premergătoare Odobescu afirmă convingerea sa despre valoarea istorică a cîntecelor populare și despre necesitatea metodei comparative în studiul folclorului. Considerînd, ca și Bălcescu, cîntecele populare drept documente, autorul își propune *datarea* și *localizarea* acestora. Era punctul de vedere nou, al oamenilor de știință care reacționau împotriva romantismului unui Alecsandri, Busso sau Bolintineanu. Pentru aceștia cîntecul popular era o producție spoi*-

tană a țăranului român care „în simplitatea lui, fără a să consulta cir literaturi străine, fără a ști ceti sau scrie a cîntat așa cum n-a mai cîntat alt popor" (D. Bolintineanu, *Manoil. Roman național*, București 1855, p. 95). Odobescu înțelege corect geneza cîntecului popular în care trebuie deosebită creația locală, „lira națională", de elementele primite din folclorul altora și pledează pentru cercetarea comparativă a folclorului popoarelor Europei de sud-est. Depășind analiza strict estetică a cîntecului popular el crede că va putea desluși în acest tezaur date despre limba, psihologia, datinile, trecutul poporului român (cp. H". Bălcescu : „Poeziile populare sunt un mare izvor istoric, într-insele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră și în viața privată, ne zugrăvesc obiceiurile și ne arată ideile și simțimentele veacului". *Cuvînt preliminar despre isvoarele istoriei românilor*, în K". Bălcescu, *Opere*, voi. I, București, 1953, p. 60). Ideea, necorespunzătoare realităților politice, a formării unui „Stat federal creștin" în Europa răsăriteană, este tot o reminiscență pașoptistă, din anii studenției de la Paris, unde fusese influențat de îf. Bălcescu. Despre „Confederația democratică a Europei răsăritene" propusă de acesta la Londra, în 1850, v. *Istoria României*, voi. IV, București, 1964, p. 236.

10., Cu studiul motivului morții tînărului nevinovat începe articolul propriu-zis, căruia prezentarea generală a valorii poeziei populare îi servește numai drept *Introducere*. În *Revista română* aci era plasat titlul *Articolul I*, înlocuit în ed. 1887 cu *Răsunete ale Pindului în Carpați. Diochiul. Năluca. Mioara. Moș Ajun*. Pentru cele ce urmează în legătură cu *Linus* și cele mai vechi legende ale succesiunii anotimpurilor Odobescu și-a luat, cum arătam, informațiile din studiul lui F. G. Welcker, *Ueber der Linos* publicat în ale sale *Kleine Schriften zur Oriechischen Litteraturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1844, p. 8 și urm., lucrare pe care o găsim în *Catalogul bibliotecii*, W 10. Alte izvoare importante avea în două lucrări din biblioteca sa (ibid., suppl. lit. M 88 și L 17), aceea a lui Alfred Maury, *Ristoire des religions de la Grece antique*, t. I—II, Paris, 1857 și studiul lui Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage*, publicat în *Studien des Classischen Alierthums* ale aceluiași, Begensburg, 1854. Față de informația actuală și valoroasă pe care știuse să și-o procure Odobescu este curios că nu a cunoscut (sau nu a putut consulta) lucrarea de bază pentru documentarea acestei părți din studiul său, aceea a lui H. Brugsch, *Die Adonisklage und äas Linoslied*, apărută în 1852. În studiile amintite Odobescu găsește referințe la autorii clasici; avînd o bibliotecă bine înzestrată cu această literatură el cercetează însă, în fiecare caz, textele, reproducînd fragmentele reprezentative pentru ilustrarea argumentației sale. De observat că, deși în introducerea studiului făgăduise că va aplica o metodă comparativă căutînd paralele folclorice la popoarele vecine, Odobescu se va mulțumi cu analiza precedentelor în literaturile clasice, greacă și latină al căror acces mai ușor i-l îngăduiau studiile sale. Autorul simțise însă această limită a cercetării sale atunci cînd deplînge (în *Revista română*, I, p. 17, pasaj la care renunță în reeditările studiului lipsa informației sale asupra cîntecelor populare ale cuțovlahilor și asupra prezenței *Mioriței* în folclorul aromânilor.

- 11⁴⁵. Cf. *Catalogul bibliotecii*, H 20—22. Față de numeroasele erori de tipar cu care apare *Revista română* este remarcabilă exactitatea reproducerii textelor grecești (v. *Variantele*). De semnalat: un -coi inutil, între fiivroL și svOea; apoi aujjLcpsparai în loc de aujjKpspsToa, cauTo^înloc de 4>UTO<, ovopta^ovfs^, în loc de ouvo(jLafovt"£<; <ksi în loc de a?si; un T^OUTOI<K inutil între 6pY)voiai și UTT 'AiyuTettcov; un accent greșit aoiSrv în loc de aoiS^v). De observat precizia lui Odobescu în stilul arhaic al traducerii, amintind mai mult de vechea tălmăcire românească de la 1645 (cp. în ed. Iorga a ms de la m-rea Coșula, Vălenii de Munte, 1909, p. 115, cuvintele: „singur născut”, „murind fără vreme”, „cîntare”), decît de o traducere modernă.
- 11⁴⁶. Strabo, [*Geographica graece*, cum versione reficta... curantibus C. Mullero et Fr. Diibnero, Paris, 1853], XII, 3 § 4. în afara acestei ediții Odobescu posedă și alta a lui Aug. Meinecke, apărută la Lipsea, 1853 (cf. pentru amîndouă *Catalogul*, litera S, nr. 62—63).
- 11⁴⁷. Hesychius [care indică numele zeului în cinstea căruia se purta doliul ritual]: $\text{Ctop}(\text{jio}<$ [este] scholiastul lui Eschyl, la *Perșii* [Ilspai], v. 939 [cit *infra*].
- 11⁴⁸. Ediții și traduceri din Eschil, în *Catalogul bibliotecii* A 2—7. Textul mai poate fi tradus: „Pentru a saluta întoarcerea ta îți voi adresa strigătul nenorocirii, plîngerea închinată nenorocirii jeluitorului marian-dinian, bocetul plin de lacrimi”. De remarcat reproducerea exactă a textului grecesc în notele studiului lui Odobescu, care îngăduie presupunerea unei corecturi a autorului (v. *Variantele*).
- 12⁴⁵. Eeferințele sînt luate după Welcker, *Ueber den Linos* [în *Kleine Schrij'ten zur Griechischen Litteraturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1844], p. 12 și urm., unde găsim citați toți autorii amintiți în notă. După ediții din biblioteca lui Odobescu, citatele pot fi astfel completate: Theocriti *Idyll.*, XIII, în *Poetae minores graeci*, voi. IV, Lipsiae, 1824; [Sextus Aurelius] Propertius, [*Flegiarum libri IV*, recensuit... G.A.B. Hertzberg, Halis, 1843], v. 45 (în traducere: „tu, de a cărui frumusețe au fost cuprinse copilele driade ...”); Petronius [Arbiter], *Satyricon* ex recens. P. Burmanni, Lipsiae, 1781, 83 (trad.: „frumosul, [strălu-citorul] Hylas”). *Catalogul bibliotecii*, P 48, 59, 60 și 19.
- 12⁴⁶. Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage*, [în] *Studien des Classischen Alterthums*, Begensburg, 1854, p. 345—356.
- 12⁴⁷. *Legile lui Manu*, IV, 38. Odobescu utilizează o traducere franceză din *Manavadharmasastra*, publicată sub titlul *Manava-dharma-sastra. Lois de Manou, comprenant les institutions religieuses et civiles des Indiens*, traduite du sanskrit et acompagnees de notes explicatives par A. Loiseleur-Deslongchamps, în *Les livres sacres de VOrient...* traduits ou revus et corriges par G. Pauthier, Paris, 1842, p. 331—460, carte menționată în *Catalogul bibliotecii* sale (litera O, nr. 3). Textul citat (p. 368) este: „Qu'il [*sc.* le Brahman, *n.n.*] ne regarde pas son image dans l'eau; telle est la regie etablie”.
- 12⁴⁸. *Balade [adunate și îndreptate de] V. Alecsandri*, voi. II, [Iași, 1853], fața 98: Năluca. în transcrierea textului, Odobescu aduce unele modificări următoarelor cuvinte care trebuiau citite: *beu* (v. 6), *vreu* (v. 7), *s-a* (v. 10), *învăli* (v. 12) *descăleca* (v. 16), *blăstemată* (v. 20), *mulțemia* (v. 21), *deasupra* (v. 25), *doă* (v. 29), *că-nghițisă* (v. 33).
- 13⁴². Theocriti *Idyllion* VI, 34 sq. [în *Poetae minores graeci*, voi. IV, Lipsiae, 1824].
- 13⁴³. F. G. Welcker, *Ueber den Linos*, în *Kleine Schriften zur Griechischen Litteraturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1844, p. 8 și urm.
- 13⁴⁴. Homeri, *Ilias*, XVIII, v. 567 [—571]. în transcrierea versurilor s-a strecurat însă o eroare: din versurile 568—569 Odobescu (sau culegătorul) au făcut unul singur. Pentru alte erori de transcriere cp. cu ed. greacă. Traducerea întregului text este: „Fete și băieți cu min-tea pruncească duc fructele dulci în panere împletite; în mijlocul lor un copil atinge desfătător coardele țiterii și un glas subțire cîntă un frumos *linos*”. Odobescu avea în biblioteca sa două ediții și trei traduceri ale *Iliadei* (cf. *Catalogul* H 39, 41, 43—45).
- 13⁴⁶. Julii Pollucis *Onomasticon*, s.v.
- 13⁴⁷. Cf. *Poetae lyrici graeci*, recensuit Theod. Bergk, edit. altera, auct. et emend., Lipsiae, 1853, p. 1026 (*Catalogul*, P 47).
- 14³⁹. Cf. Hesiodi *Fragmenta*, în ediția Hesiodi *Carmina* etc. graece et latine... edidit F. S. Lehrs, Parisii, 1840, p. 57 fragmentum X C I V adEustath. in Iliad., [p. 1163, 61; Eudoc, p. 278] (carte pe care Odobescu o consemnează în *Catalogul bibliotecii* sale, H 24, pe lîngă alte ediții și traduceri, cf. *ibid.* H 23, 25—28 și P 48). Beproducerea fragmentului este greșită la cuvintele: Sv 8Y) (v. 2), Gpvjvouaiv (v. 3) și șs (v. 4).
- 14⁴⁶. Clemens Alexand., *Strom.* I, p. 330, [în Hesiodi *Fragmenta*, ed. cit. supra, p. 57, frg. X C V]. în ediția citată: TZKvzoirț aocpijycr SsSonqxoT'a.
- 14⁴¹. Din operele lui Virgiliu, Odobescu avea mai multe ediții (cf. *Catalogul* V 26—29), o ediție poliglotă, cu textul original și traducerea franceză, spaniolă, italiană, engleză și germană.
- 14⁴². K[arl] Ottf[ried] Miiller, *Geschichte der Griechischen Literatur*, I. Bd., [Breslau, 1841], p. 43.
- 14⁴³. Hesiodi *Theogonia* [în ediția Hesiodi *Carmina*... ed. F. S. Lehrs, Parisii, 1840, p. 1], v. 36[—43; 51—54]. La următoarele versuri, cuvintele au forma corectă: eipsuaai (v. 38), 6sav (v.41), OXU[ji7tia8£< (v. 52).
- 14⁴⁴. Din Pausanias, Odobescu avea o ediție veche, *Graeciae descriptio* cum latina Bomuli Amascei interpretatione... Lipsiae, 1696 (cf. *Catalogul*, P 11), căreia îi preferă însă citarea după o lucrare recentă: [F.C.H.L.] Poqueville, *Voyage en Grece*, [2^e ed., t.] III, [Paris, 1826], p. 90. (*Catalogul*, P 64).
- 16⁴¹. Karl Ottfried Miiller, *Orchomenos und die Mynier*, [2. Ausg. Breslau, 1844], (cf. *Catalogul* M 55); Fr. Fiedler, *Geographie und Geschichte von Altgriechenland [und seinen Colonien*, Hanover, 1837] (*Catalogul*, F 9).
- 16⁴⁴. [F.G.] Welcker, [*Ueber den Linos*, ed. cit., p. 9]; [L.] Preller, [*Griechische Mythologie*, I. Bd., Leipzig, 1854, p. 310].
- 16⁴⁶. Movers, *Die Phoenicier*, [Bonn, 1841 et Berlin 1850 I. Bd., p. 207]. (*Catalogul*, M 49).
- 16⁴⁷. Lamentațiile Venerei în căutarea lui Adonis sînt descrise în versuri de Theocrit, *Idyll.* XV și X X X; Bion, *Idyll.* I; Serv. *Ad Virg. Fel.* X, 18 etc. ale căror opere Odobescu le avea în ed. *Poetae minores graeci*, voi. IV, Lipsiae, 1824.

- 16., Theocriti *Idyll.* XV, v. 143 și urm.
- 17., Aeschylus *Agamemnon*, v. 121 [nu 120 și] 159.
- 17., Sophocles *Aias*, v. [622 — 634]. Pentru ediții și traduceri, vezi *Catalogul S* 50—55. O eroare în imprimarea cuvântului *κόκκα* (v. 622); *ἰντροποι* (v. 623) și *Xsuxo* (v. 624) sînt, în alte ediții, *ἰντροπος* și *Xsuxa*.
- 17., Ediții și traduceri din opera lui Euripide în *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu (litera E, nr. 25—28).
- 17., Francisque-Michel, *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses mœurs, sa Utterature et sa musique*, Paris, 1857, p. 228. Odobescu avea cartea lui Francisque-Michel în biblioteca sa (cf. *Catalogul F*, 23). Pentru versurile basce v. și Welcker, *op. cit.*, p. 29, de unde pare să le fi luat Odobescu. Eferința la Eschil trebuie plasată mai departe.
- 18., Aeschylus *Prometheus*, v. 877 [—879].
- 18., *Balade, adunate și îndreptate* de V. Alecsandri, partea I, Iasi, 1852, față 42.
- 18., în transcrierea *Mioriței* Odobescu aduce modificări unor cuvinte care apar astfel în *ed. cit.* a lui Alecsandri: *picior* (v. 1), *eată* (v. 3), *vorbiră* (v. 12), *sfătuiră* (v. 13), *bulacae* (v. 28; la Odobescu: *bulucacae*; cf. și *infra*), *de-a* (v. 49), *pe-aproape* (v. 54), *aud* (v. 58), *ear* (v. 60 și 72), *mi-a* (v. 65) *răsbate* (v. 68); la Odobescu: *străbate*, *crăeasă* (v. 76), *lumei* (v. 77), *mi-au* (v. 97), *mustețioara* (v. 102), *peana* (v. 105). Se cuvine să menționăm aici că întreaga interpretare dată *Mioriței* de Al. Odobescu este contestată de cercetările folclorice ulterioare. A se vedea argumentația la Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*, [București, 1964], p. 130—134. Autorul citat observă: „în linii generale aceasta este opinia lui Al. Odobescu cu privire la *Miorița*: Balada e de origine clasică mitologică, s-a născut în sudul Dunării, în veacul 15 cel mai târziu, a trecut în nordul ei, conținutul său se grupează în jurul „alegoriei morții”. Cîte afirmații, atîtea erori: unele cu consecințe mai grave, altele mai puțin grave, dar toate dovedind că, deși A. Odobescu cunoștea destul de bine unele principii ale creației populare și anume necesități de studiu impuse de condițiile istorice și geografice, el nu a pornit de la analiza fenomenului folcloric românesc — care desigur că l-ar fi îndrumat pe o direcție sănătoasă de cercetare” (*op. cit.*, p. 133). Pavel Apostol (*Motivul mioritic în cultura română*, studiu introductiv la *Miorița*, *ed. cit.*, p. 36) apreciază că „contribuția lui Odobescu este de o însemnătate greu de contestat. Valoarea ei stă în hotărîrea cu care respinge, chiar dacă evită polemica deschisă, interpretarea ideii poetice a *Mioriței* ca o pledoarie pentru fatalism. Sentimentul de regret care învăluie poezia s-ar datoră, după Odobescu, *prețurii* acordate *vieții* și *tinereții*, exprimînd, ca atare, o atitudine activă și optimistă în fond”.
- 20., [E.G.] Lessing, *Wie die Alten den Toã gebildet*, 1769. Odobescu avea ediția de *Saemtliche Werke* ale lui Lessing, Paris, 1842 (cf. *Catalogul* L 34).
- 21., Observația lui Odobescu privind înțelesul cuvîntului *laie* este confirmată de cercetările lingvistice de mai târziu, care au stabilit că acest termen păstoresc („negru” sau „sur”, „cenușiu”, „cărunt”) are o largă răspîndire la popoarele balcanice, care l-au primit, se pare, de la

- păstori români. V. în *Dicționarul limbii române*, t. II., București, 1940, s.v. *laie* repetarea indicației lui Odobescu („Cuvîntul acesta, care lipsește la istrieni și megleniți, a înlocuit la aromâni cu desăvîrșire pe „negru”, avînd și sensul figurat de „nenorocit, sărac, biet”) și etimologia < lat. *labes* = „pată neagră”.
- 22., Textul citat de Odobescu nu este din Miron Costin (v. *Variantele*), ci din Grigore Ureche, *Domnii Țării Moldovii și vieța lor*. În rest referința este exactă (*Letopisișile [Țării] Moldovii*, t. I [Iași, 1852], p. 193 și *passim*); Odobescu a confundat numai autorul.
- Cu privire la etimologia încercată pentru cuvîntul *bulucaiu*, Odobescu a adus cunoscuta rectificare în *ed. din 1887* a scrierilor sale (v. *ed. de față*, p. 31). Era vorba doar de o greșeală de tipar (*bulacae* în loc de *bucalae*) pe care Odobescu își întemeiază o etimologie fantazistă. Xeatenția sa este cu atît mai ciudată cu cît remarcă scrierea greșită a cuvîntului, cîteva rînduri mai sus explicase exact sensul lui *laie*, care intra în compunerea lui *bucălaie* și, în sfîrșit, această restituiră a cuvîntului o cerea și rima versului precedent (*laie*). *Bucălaie* (= „oaie [sau cîine] cu botul negru [sau sur]”, *Dicționarul limbii române*, 1.1, Buc, 1913, p. 663; *Dicționarul limbii române literare contemporane*, voi. II, [Buc], 1956, p. 285) este un cuvînt compus prin aglutinarea cuvintelor *bucă* și *laie*.
- 22., Vezi ediții și traduceri ale operelor în biblioteca lui Odobescu (cf. *Catalogul P* 26—31). Pentru *ortoman*, H. Tiktin (*Dicționar român-german*, București, 1903—1924, s.v.) dă ca probabilă originea din turc *jortma'k*.
- 22., Originea macedoromână a *Mioriței* a fost contestată, curînd după afirmarea ei de către Odobescu, de I. Crăciunescu într-o teză susținută la Facultatea de litere din Paris în 1874 sub titlul: *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux. Essai de Utterature et de morale*. Pe bună dreptate Crăciunescu cere autorului să demonstreze originea macedoromână prin descoperirea la cuțo-vlahi a originalului *Mioriței* (*op. cit.*, p. 116). Pentru tezele lui Crăciunescu despre *Miorița*, v. A. Fochi, *op. cit.*, p. 133 și 135—136.
- 23., Petru Maior tratează despre originea românilor din Dacia și din Balcani în p. 26—45 din cartea sa citată de Odobescu, care o putuse consulta printr-un exemplar personal, *ed. 2-a*, Buda 1834 (cf. *Catalogul L* 63): „Românii sînt descendenții coloniștilor romani din Dacia care s-au păstrat puri, neamestecați cu dacii, și au continuat de a trăi în acea provincie și după Aurelian. Xumai în mic număr au părăsit provincia și au trecut de-a dreapta Dunării pe vremea lui Gallienus. Din acești români strămutați din Dacia peste Dunăre își trag originea români din Peninsula Balcanică, în special acei care au înființat Imperiul româno-bulgar la sfîrșitul secolului XVI”. De observat că Odobescu reține numai datele ce i se par incontestabile din argumentarul lui Maior, atestate de izvoare istorice pe care le va cita îndată, tot după Maior, ferindu-se „de a intra în controversele subiectului”.
- 24., Sexti Aurelii Victoris *Epitome. De vita et moribus imperatorum romanorum*, XL, în *Scriptores historiae romanae latini veteres qui extant omniis*, notis variis illustrati a C.H. de Klettenberg et Wildeck, vol.

- Heidelberg, 1743. Odobescu avea această carte în biblioteca sa (cf. *Catalogul*, litera S, nr. 30). Odobescu urmează în bună măsură informațiile istoricilor români anteriori, P. Maior (citată) și G. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, t. I, Iassi, 1853, cf. *Catalogul* 8 70.
- 24., în *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu (H 30) se află înregistrată o *Historia rerum oriente gestarum ab exorāio munāi et orbe conāito, ad nostra haec usque tempora*, edidit Sigismundus Teyrabendius, Francforti ad M., 1597, culegere de texte din autori bizantini ca Ioan Zonaras, Nicetas Choniates, Nicephorus Gregoras etc, a cărei achiziționare vădește interesul scriitorului pentru izvoare privind istoria noastră medie. Trimiterile ce urmează la Anna Comnena (*Alexiada*), Ioan Kinnamo & (*Historiarum libri VII*), Nicetas Acominatos Choniates (*Historia*), Georgius Pachymeres (*Historiarum libri III*), I. Cantacuzenus (*Historiarum libri IV*), Laonicos Chalcondylas (*De rebus turcicis libri X*), Ducas (*Historia turcobyzantina*), ca și la alți autori ca Geoffroi de Villehardouin (*Histoire de la conquete de Constantinople*) Odobescu le-a luat însă din alte lucrări privind sec. X—XV din istoria românilor. Cp., de exemplu, pentru trimiterile la Anna Comnena, I. Kinnamos[^] X. Choniates, referințele din G. Șincai, *op. cit.*, t. I, p. 211, 219, 222.
- 25., **Χροvτxα ιcov iv Pofiavia xal fiaXicnra sv to) Mopsa τοās cov tcov OπιXYXoJv** [*Chronique de la principaute frangaise d'Achaie, texte grec inedit*] în *Chroniques etrangeres relatives aux expeāitions frangaises pendant le XIII-e siecle*, publiees par I. A. C. Buchon, Paris, 1846, p. 187 (*Gatalogul*, B 60).
- 25., *De la conquete de Constantinople* par Jeffroy de Villehardouin et Valenciennes, ed. faite sur les manuscrits nouvellement reconnus et accompagnee de notes et de commentaires par M. Paulin, Paris, 1838 (*Catalogul bibliotecii*, V 16).
- 25., Este vorba de hrisovul din 23 noiembrie 6915 (deci 1406, nu 1407) păstrat la Arhivele Statului din București, sub cota S.I. nr. 11, M-rea Tismana. Titlul la care se referă Odobescu este, corect tradus : „[domn] de amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă pînă la Marea cea Mare și singur stăpînitor al cetății Dirstor" (cf. *Documente privind istoria Eomāniei*, B. *Țara Românească*, XIII, XIV și XV, [București], 1953, p. 51, nr. 35. Alte documente, cunoscute de Odobescu, cuprinzînd același titlu, *ibid.*, p. 50, 56, 62, 63, 64, 67, 69).
- 25., [F.C.H.L.] Poqueville, *Voyage en Grece*, 2-e ed., voi. II, Paris, 1826., p. 337-356.
- 26., Problema grupurilor aromâne din Peninsula Balcanică fusese tratată de I. Thunmann, în ale sale *Untersuchungen uber die Geschichte der ostlichen europāischen Volker*, Leipzig, 1774, Fr. Joseph Sulzer, *Geschichte der transalpinischen Daciens*, t. II, Wien, 1872, p. 6 și urm., P. J. Schafarik, *Slavische Alterthumer*, deutsch von M. v. Aehrenfeld, I. Bd. Leipzig, 1843, p. 32 și urm.; II. Bd., p. 205 nota. Din aceste lucrări, *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu menționează pe aceea a lui Schafarik (S 15). Odobescu a fost primul autor român care a încercat o istorie completă a aromânilor (revizuibilă, firește), plecînd de la datele din P. Maior și G. Șincai, dar sporindu-le cu informații din autori bizantini și relații ale călătorilor străini în Balcani.
- 26., [William Martin] Leake, *Researches in Greece. [Of the modern Greek, Albanian, Wallachian and Bulgarian languages*, London, 1814], p. 363 și urm. (*Catalogul bibliotecii*, L 22).
- Schneidewin, *Delectus poetarum elegiacorum* (pars prima), *Iambicorum et melicorum* (pars secunda) Goettingae, 1838—1839 (v. *Variantele*) exista în biblioteca lui Odobescu (S 24); de asemenea (A 11) H. L. Ahrens, *De graecae linguae dialectis lib. II: De dialecto dorica*, Goettingae, 1843 și *Poetae lyrici graeci*, rec. T. H. Bergk, ed. altera auct. et emend., Lipsiae (Londini) 1853 (P 47). Ultimul paragraf al studiului lui Odobescu este începutul părții (anunțată în titlu) despre *Moș Ajun*. Autorul, consecvent metodei sale, încearcă să afle în literatura clasică precedente care să explice vechimea și originea sud-est europeană a colindului. *Cîntarea rîndunicii*, colind răspîndit de copii la începutul primăverii, ținînd în mînă o morișcă (cp. cu steaua), vestind un nou anotimp, ar fi deci o paralelă antică a colindelor din noaptea de Ajun. Bîndul de puncte care încheie aceste considerații în *Revista română* pare a confirma concluzia ce se degajă din cele de mai sus, anume că studiul nu a fost încheiat.

Nu se cunoaște manuscrisul acestui articol. A fost publicat o singură dată de Al. Odobescu în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie> 1861, volumul I, p. 87—88, nesemnlat.

Textul prezintă caracteristicile grafice, fonetice, gramaticale și lexicale obișnuite limbii folosite de Odobescu în această perioadă, cu influențe etimologice și italianizante.

Menționăm notarea uncori a lui *a* prin *e* (*a sesea*); a lui *â* prin *ă* (*Călugăreni*); a lui *f* prin *i* (*vrîstă*) și *6* (*cot*), *e* la început de silabă precedat de vocală, sau *e* precedat de consoană abială, nu este diftongat; triftongul *iea* apare consecvent (*familia*, *scriea*, *sfișieată*, *judecătoria*, *istoria*, *revoluția*); consoanele sînt reduplicate (*anni*, *salle*, *deossebite*, *comunatâți*, *neattinse*); *t* este notat cu *th*, mai ales în neologisme (*posthum*); *gh* este folosit nejustificat în cuvîntul *Călugăreni*; *ch* notează pe *h* (*chîrtie*).

Sub influența curentului italianizant scrie *questia*, și *descuragiarea*.

Greșeli de tipar ca *Francei* pentru *Franciei* au fost corectate tacit.

N O T E

Scurta prezentare a *Istoriei lui Mihai-vodă Viteazul* pe care Odobescu începe să o publice în 1861, în primul volum al *Revistei române*, inaugurează ceea ce s-ar putea nupii opera de executor al testamentului literar al lui N. Bălcescu, pe care și-o asumase, cu tenacitate și venerație, scriitorul.

Nu e locul să insistăm asupra influenței exercitată de marele revoluționar asupra gîndirii și întregii activități a lui Odobescu. E suficient să observăm că el i-a rămas, incontestabil, cel mai credincios în anii următori realizării onora dintre idealurile exilatului, decedat atît de singur la Palermo. Este adevărat că îndată după Unire, Al. Ion Cuza hotărîse prin decretul din 12 octombrie 1859 aducerea în țară a osemintelor lui Bălcescu și publicarea operelor sale la îndemnul lui Ion Ghica, președintele Consiliului de miniștri și al lui Vasile Alecsandri, ministru de externe (v. *Arhivele Statului*, Min. instrucțiunii publice, dosar 2736/1859). Dar inițiativa n-a fost adusă la îndeplinire.

Gestul lui Odobescu a fost subliniat de presa epocii (v. *Ateneu român*, 2 (1861), p. 79—80) și George Crețianu în *Mișcarea literară din 1861 în Țările Române* [*Revista română*, 1 (1861), p. 852—853] scria : „*Revista română* se poate mîndri că cea dintîi a avut onoarea publica *Istoria Românilor subț Michaiu Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu. Aci este locul a aduce aminte că Cabinetul din 10 octombrie 1859 luasă dispoziții a se aduce în patria țărîna ilustrului nostru istoric, mort în exil și că nici pînă azi aceasta nu s-a efectuat. Cel puțin s-ar cuveni să facem această onoare memoriei unui bărbat care s-a sacrificat pentru țară și că ale cărui scrieri ea se poate făli”.

În *Precuvîntarea* sa, Odobescu anunța dorința sa de a publica „o ediție completă a scrierilor lui N. Bălcescu” împreună cu „un studiu mai adîncit asupra omului și a lucrărilor sale”. El își repetă intenția în nota despre *Portretele lui Mihai-vodă Viteazul* (*ibid.*, p. 370) și în *Nota despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul* (*ibid.*, p. 651).

Revista română continuă publicarea principalei opere a lui Bălcescu (doar primele trei cărți), menținînd în conștiința contemporanilor datorită unei ediții a operelor. Cesar Boliac reia ideea în ziarul său, *Buciumul* din 5 ian. 1863 : „*Istoria de opt ani de războaie ale lui Mihai Viteazul*, de ferocul Nicolae Bălcescu, este o carte, și această carte o datorăm stăruinței și îngrijirii redacțiunii *Revistei române*. Am dori ca această carte să formeze ea însăși un volum. Ea conține culmea gloriei române și este scrisă dintr-o mîna pana cea mai ijlăcută pentru istorie care am avut-o pînă astăzi. Redacțiunea *Revistei române* care a luat asupra-i să dea românilor această carte ar trebui sau să deschidă o subscripțiune pentru retipărirea ei într-un volum în parte, sau să se adreseze în numele istoriei românilor la Ministerul Cultelor să-i ceară suma trebuincioasă pentru o frumoasă edițiune a acestor cărți, lîngă care ar trebui să se adauge tot ce ne-a lăsat Nicolae Bălcescu. Nu știm în ce s-ar putea pretinde că s-ar întrebuiința mai bine suma alocată în bugetul acestui minister « pentru încurajări literare » decît în tipărirea de ast fel de cărți ce ar trebui să-și aibă un loc în fruntea bibliotecilor tuturor românilor”.

Venit la 1 februarie 1863 ca interimar în fruntea Departamentului Cultelor și instrucțiunii publice, Odobescu cere într-un raport către Consiliul de miniștri din 31 mai 1863 aducerea în țară a osemintelor lui Bălcescu, ridicarea unui mausoleu și publicarea operelor acestuia. Însușindu-șă raportul, Consiliul de miniștri a numit o comisie pentru publicarea operelor lor formată din August Treboniu Laurian și Al. Papiu Ilarian și revizuită în ianuarie 1864 cu compunerea : Ion Măiorescu, August Treboniu Laurian și Ion Ghica (v. *Arhivele Statului*, Ministerul instrucțiunii publice, dosar nr. 601/1863).

Bămasă din nou fără urmări, acțiunea publicării operelor lui Bălcescu este reluată tot de Alexandru Odobescu în ședința Secției istorice a Academiei din 11 septembrie 1877 : „în chestiunea manuscriselor repostatului N. Bălcescu, d. Odobescu propune a se încuviința pentru astă dată publicarea *Istoriei lui Mihai Viteazul* compusă din cinci cărți din care două sînt inedite; d. Odobescu crede că această însemnată scriere avînd interes a se răspîndi cît mai mult, mai ales în acest timp, între popor, face următoarea propunere : să se tipărească ceea ce există din *Istoria lui Mihai Viteazul*”.

fără note, cu ortografia uzitată în Eomânia în format Charpentier cu litere garmond, în 1500 exemplare" (*Analele /Societății Academice Române*, S.I, 10 (1877), p. 98.)

Academia adoptă în ședința sa din 19 septembrie 1877 această propunere după o dezbateră privind ortografia, acceptând la pledoaria lui Odobescu și Hașdeu să se respecte ortografia autorului iar nu cea latinizantă aplicată pe atunci în publicațiile acestei instituții. Ediția *Istoriei* apare în 1878, cu o introducere a lui Bălcescu și cu mărturisirea sa: „îndeplinesc astăzi una din cele mai vii și mai stăruitoare ale mele dorinți: aceea de a scoate la lumină *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*, lucrarea de căpetenie a eminentului și mult-deplînsului nostru istoric Mcolae Bălcescu, care totdeodată este și o scriere de frunte în literele românești.

De douăzeci și cinci de ani de când Nicolae Bălcescu a murit, înstrăinat de prea-iubita și prea-dorita sa țară, eu unul n-am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă, în care își pironise mintea și puterile sale un om de un rar talent pe care, de copil încă, mă deprinsesem a-l respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cincisprezece ani din aceștia am păstrat cu sînțenie la mine manuscrisurile lui, cercîndu-mă, de cîte ori mi-a stat în putere, a da publicității cel puțin o parte din ele. Dar, spre rușinea noastră de pînă acum, a trecut un pătrar de secol de la moartea Bălcescului mai înainte ca să poată fi pus sub ochii națiunii române tot ceea ce dînsul lucruse întru cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rază din acel foc de vitejie strămoșească, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfîrșit în vinele tuturilor românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a ieși la iveală patrioticele pagini scrise de pana lui, muiată și oțelită în sîngele atîtor eroi ai românilor din trecut.

Azi într-adevăr e timp ca națiunea română să audă și totodată să simtă adînc cugetele învietoare și spornicele cuvinte ale aceluia nobil suflet, ale acelei întinse inteligențe românești, care odată se numea *Nicolae Bălcescu* !...".

Publicînd opera lui Bălcescu, Odobescu a intervenit încă din ediția din 1861 a primelor trei cărți cu modificări transmise apoi ediției din 1878. Deosebiri între manuscris și ed. 1878 se vor fi datorat însă și lui Ion Slavici, după cum arată G. Baiculescu în notele la N. Bălcescu, *Opere*, voi. II, [Buc], 1953, p. 376 (v. *ibid.*, p. 372—376, exemple de modificări față de manuscrisul autograf Bălcescu).

PORTRETELE LUI MIHAI-VODĂ VITEAZUL

Notele despre portretele lui Mihai Viteazul au fost publicate de Al. Odobescu în Revista română pentru științe, litere și arte, <mai, iulie> 1861, volumul I, p. 176—177 și p. 368—371.

Manuscrisul nu se cunoaște¹.

Publicarea lor este legată de aceea a capitolelor din *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul* de N. Bălcescu. Notele despre primele două portrete sînt publicate între paginile 176—177 pe trei pagini nenumerotate, o dată cu începerea publicării *Cărții I*, iar portretul nr. 3 este publicat pe alte trei pagini nenumerotate între p. 368—371, unde se continuă *Cartea I*.

Caracteristicile grafice, fonetice, gramaticale și lexicale sînt cele obișnuite scrisului odobescian din această epocă.

Notăm că uneori *a* este redat prin *e* (*deca, sese, țerră*); *â* este redat prin *o* (*desăvârșit*), și prin *e* (*anse*); *i* apare notat prin *e* (*desovârșit*) și prin *6* (*cot*); *e* la început de silabă, precedat de vocală, sau *e* precedat de consoană labială nu este diftongat (*dăruesc*); triftongul *iea* este menținut (*inscripția*); consoanele sînt reduplicate (*netiede, dessemnat, țerră*); *t* este notat cu *th*, mai ales în neologisme (*lithografiat, bibliotheca*); *z* intervocalic este redat prin *s* (*presintăm, urmeasă*). Se întîlnesc formele (*precioasă, pucin, princilor*), care poate să nu fie decît o greșală tipografică pentru că în alt loc apare *princ* deci *prinț*; *st* notează pe *șt* (*ilustrii*). Sub influența etimologismului se scrie *verbește* pentru *vorbește*.

Deși la această dată Odobescu nu adoptase terminația *iune* pentru substantivele feminine singulare terminate în *ie* apare totuși forma *expresiuine*.

Gramatical, semnalăm genitiv-dativul, singular feminin alternînd între *zi* și *ei* (*scrieriei*).

Greșeli de tipar ca *deșertă* pentru *deșerta* („hotărîm îndată a ne deșertă”), au fost corectate tacit.

NOTE

Continuînd publicarea *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul* Odobescu îngrijește și de ilustrarea scrierii cu portretele eroului semnalate

¹ în mss. rom. 80 de la B.A.R., care conține părți din manuscrisul *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul* al lui N. Bălcescu, fila 326 este scrisă de mîna lui Odobescu și conține copia notei lui A. Papiu Ilarian despre portretul lui Mihai Viteazul dăruit de el Bibliotecii din București în februarie 1860. Cf. aici p. 34.

de Bălcescu însuși în al său *Buletin despre portretele prinților Țării Bornăneșii și ai Moldaviei ce se află în Cabinetul de stampe din Biblioteca regală din Paris*, publicat în *Magazin istoric pentru Dacia*, 4 (1847), p. 212—220.

Nota lui Odobescu prezintă trei portrete ale lui Mihai, acela al lui Dominicus Gustos (publicat în *Bevista română*, 1 (1861), după p. 176) acela imaginar luat din *Chronologia oder historische Beschreibung alles Kriegsemporungen*, a lui Hieronymus Ortelius, probabil ed. Nurnberg, 1602 pe care o folosește Bălcescu în opera sa, deoarece portretul a fost găsit, copiat „pe un calc foarte fin lucrat” în manuscrisul acestuia, și gravura lui Aegidius Sadeler din 1601 (*ibid.*, p. 368).

În ce privește al doilea portret, Odobescu avea dreptate să presupună atât că în diferitele ediții ale operei lui Ortelius n-a fost reprodus același portret al lui Mihai, cât și că cel din *De Chronycke van Htmgarien*, Amsterdam, 1619 este o copie după Gustos (v. Barbu Slătineanu, *Contribuțiuni la studiul portretelor hd Mihai Viteazul*, în *Bevista istorică română*, 3 (1933), p. 209 și nr. 3). Semnătura lui Mihai este reprodusă după documentul slav din 4 ianuarie 1592 (= 1594; greșit, în *text: 1694*) păstrat la Arhivele Statului, Mănăstirea Tismana, S.L 1520 (III/7) privind moșiile Iarcovățul și Bresnița.

Portretele au fost reproduse și imprimate de G. Voneberg, al treilea (al lui Sadeler) după o copie litografică din 1855 a lui Mihai Lapaty.

V. CÎRLOVA

Sînt cunoscute două ediții publicate de Al. Odobescu, manuscrisul nu s-a păstrat.

Ediția I este publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <iulie> 1861, volumul I, p. 361—368, sub titlul *Poezia*.

Grafiile, lexicul, modificările gramaticale sînt cele obișnuite în scrisul lui Odobescu din perioada de la *Revista română*.

Menționăm că uneori *a* este notat cu *e* (*abie*), *ă* este notat cu *ã* (*tenărului*); *i* este notat cu *e* (*vârstă*) sau cu *6* (*cote*); *y* notează pe *i* în special în neologisme (*lyra*, *retypărit*); *e* la început de silabă, precedat de vocală, sau precedat de consoană labială nu este diftongat (*pere*); *ch* notează pe *h* (*echo*); *h* pseudo aspirat precedă uneori vocala (*harmarioase*); *z* intervocalic e notat cu *s* (*poesie*); consoanele sînt reduplicate (*tărrei*, *sufferă*, *compusse*, *litterare*).

Gramatical se întîlnesc formele de genitiv-dativ feminin singular în *ei* (*țerrei*, *nației*).

Ediția a II-a s-a publicat în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III. *Literatură și arheologie din Revista română, 1861 — 1862*, p. 237—240. Odobescu reia articolul numai pentru prezentarea lui Cîrlova, renunțînd la retipărirea poeziilor acestuia. Ga un îndemn patriotic se reproduce și aici poezia *Vremea* a lui I. Văcărescu.

Autorul recurge la unele modificări în text pentru a-l adapta noii ediții. Astfel în *Revista română*, vorbind despre poeziile lui Cîrlova scrie : „retipărim aici două din cele mai frumoase ale sale poezii...”, pe care, nemai retipărindu-le în ediția din 1887 modifică textul astfel : „De dceia am retipărit în Revista română două...” La sfîrșitul articolului tipărește numai poezia *Vremea* a lui I. Văcărescu, în legătură cu această publicare scria în 1861 : „în urma lor — a poeziilor lui Cîrlova — am adăugat două strofe încă netipărite...”, propozițiune care devine în 1887 : „Prezentăm însă aci două strofe...”

În privința grafiei, a lexicului, și a gramaticii diferențele sînt reduse.

Notăm că *â* este redat și prin *e* (*tenără*, *vărsând*) și prin *o* (*anco*) ; *i* prin *e* (*renăscând*, *curând*, *vânt*), *h* pseudoaspirat se menține (*harmonioase*).

Cîteva greșeli de tipar din ediția I sînt corectate : „din vii” — „de vii”, *endormier* — *endormir*. Ediția a II-a a fost luată ca text de bază pentru ediția de față.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <iulie> 1861, volumul I, p. 361-368.

B — ediția a II-a, publicată în *Scriseri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861 — 1862*, p. 237—240,

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

40

5 fie B; fiă A || 20 de nouăsprezece ani B; omite ani în A || 24 *corupt*: neînvierii' AB; reînvierii M || 29 răpede B; repede A | plndea B; pîndia A || 38 Alecsandri B; Alexandri A ||

41

3 Patria B; Patriea A || 9—10 prelundările armonioase' ale acestui june poet. De accia am reti-părit în Revista română B; prelundările armonioase' ale acestui june poet și reti-părim A || 11 deosebite foi B; deosebite foi române, A || 12 Prezentăm însă aci două strofe netipărite încă B; în urma lor am adăugat două strofe încă netipărite; A || 16 Vreamea urmează *textul poeziei și încheerea*: Ah! d-ar putea glasurile vechilor poeți să fie cel puțin acum ascultate I în B; *omite poezia Vreamea după încheere publică poeziile lui Cîrlova*: Ruinele Tirgoviștei și Marșul, *exponent și notă sublineară*: Această poezie am copiat-o la 1853 după originalul autorului ce-l posedă răposatul N. Bălcescu. — A.O., urmează *poezia Vreamea semnată* Ion Văcărescu în A.

NOTE

Notă însoțind două poezii ale lui Vasile Cîrlova, publicate în *Bevista română*, 1(1861), p. 363—367 (*Buinele Tirgoviștei și Marșul. Odă oștîrei române cu ocazia înălțării steagului național la 1831*) ca un omagiu adus poetului admirat de Bălcescu, Heliade, Alecsandri și de întreaga generație pașoptistă ale cărei idei și icoane le reia revista cu mijloace științifice și literare noi. După necrologul scris de Heliade (*Curierul românesc* din 11 octombrie 1831) nota lui Odobescu este prima reluare a biografiei poetului, cu informații din *Curier*.

40, Versurile sînt din *Suvenirele* lui Alecsandri (*La moartea lui P... Cazimir*, în *Doine și lacrimioare, 1842—1852*, Paris, 1853, p. 211—212). Transcrierea corectă este *deabia* (v. 1), *curând* (v. 6).

10, Născut în 1809, se pare la Buzău (nu la București), decedat în octombrie 1831, Cîrlova avea atunci 22, nu 23 de ani.

40, Compus în 1831, *Marșul* lui Cîrlova' va fi publicat postum în *Curierul românesc* din 1839. Odobescu afirmă însă în nota de la p. 365 din *Bevista română*: „Această poezie am copiat-o la 1853 dupe originalul autorului ce-l posedă răposatul IST. Bălcescu”.

¹ *scris*: neînvierii în A.

² *scris*: armonioase.

40, Informația despre traducerea *Zairei* lui Voltaire este luată după necrologul lui Heliade. Manuscrisul traducerii nu s-a păstrat.

40, Știri mai noi pun moartea lui Cîrlova pe seama unei alte boli („de o prozaică dizenterie, iar nu de romantica ftizie căpătată în urma călăririi în noapte după bal”, G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 125).

41, Virgiliu, *Eneida* VI, v. 883-886. Transcriere corectă, v. 885 : *Eis*. Traducere liberă: „De ce nu am crini și flori de tot felul să-i acoper mormîntul! De ce nu pot să aduc cel puțin aceste deșarte cinstiri cenușei sale !”

41, Beproducerea versurilor din Iancu Văcărescu poate fi numai un gest atent pentru bătrînul poet (moare în 1863) care-i pusese cu lărgheță la îndemînă arhiva de familie și manuscrisele Văcăreștilor, ale cărui poezii Odobescu le va republica în ediția din 1878. În studiul său despre *Poezii Văcărești* Odobescu arată că Iancu („de a cărui binevoitoare simpatie mă bucuram încă din copilărie”) îi încredințase prin 1845 „diferite manuscripte literare ale familiei sale sub cuvîntul foarte măgulitor pentru mine că este sigur cum că acestea, în mîinile mele, vor fi utilizate întru eternă păstrare a memoriei”. După folosirea lor în studiul citat și în ed. din 1878, Odobescu le va dăruî Academiei menționînd în scrisoarea de donație : „Astăzi, cînd Bomânia posedă un institut literar bine întemeiat eu cred că tezaure ca cele ce mi s-au dat nu pot avea o mai bună și mai sigură păstrare decît în sînul Academiei Bomâne. De aceea cu o cuvioasă mulțumire vin a depune aci toate acele manuscripte, după lista de mai jos...” (Arhiva Academiei, dosar 1877, p. 144, nr. 4, cf. IST. Georgescu-Tistu, *Activitatea bibliografică a lui Alexandru Odobescu*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, 5 (1963), p. 144).

Juxtapunerea unor versuri patriotice (Cîrlova-Văcărescu) în *Bevista română* confirmă însă o concepție și un program : cultura românească are o tradiție, iar datorita cărturarului modern, punînd-o în valoare, este nu numai una științifică ci și educativă și națională.

POEȚII VĂCĂREȘTI

Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcăreștilor. Banul Iănăchiță.

Manuscrisul studiului *Poeții Văcărești* nu este cunoscut. Odobescu l-a publicat în două ed. În Pentru prima dată studiul apare în

REVISTA ROMÂNĂ PMTM MPTM LTT * TM
volumul 481_532_Textul este precedat - £ 1 5

intitlul £IZTT, I JtoftW nrcab*. intitulată
linie A: IT materUl' O' P atia Ar«
scriitorului era să

nota de la sfârșitul studiului (p. 531 note) : N. B. Intr-un
Văcărești Z Pescui? despre vornicul Nicolache Văcărescul și despre
diului \ subtitul în ediția ? tot acolo scrie : „Mai-nainte de a
La sfârșit,, nutul articolul F^tarea

Odobescu

nainte de lucrării, a tica lui n ? „ O-ro J acar es,
«oare. amaticale „ chUâ Văcărescul T PParma*
-o vedem Z amatica romât H «e grăbirea
Ifaâchltn av »* atin ^ * au Mii,
W a l., : S„ ; c W desp Xsa cî - n t f «mplat

rămîne totuși

2 P- 473

Pactiv. cf. 7 c ? i ? P « n modificată va fi , ,
* c e e i ? ^ - ediție din l , ,
textului res-

Limba studiului e marcată de influența etimologismului și a curentului latinizant și ita
lienizant. Grafiele și fonetismele oscilante sînt mai puțin numeroase, mai rar apar cazurile în
care a e notat cu e (seu, țerra, abie, bietă); â cu ă (două, îndăretnicie, răspîndi, conducători)
sau cu o (încu); î notat cu e (dobândit, s-avânta, răsunetul), cu u (lungă) sau cu o (folftie); e no
tează mai rar pe ia, iar triftongul iea a dispărut; e continuă să nu fie diftongat la început de
silabă, precedat de vocală sau de consoană labială (trebuie, destănuiesc, îndoesc, măstrele, boer)
y notează încă pe i în neologisme și nume proprii (styl, typographie — deci și ph — f — Cypru) —
h pseudoaspirat este întîlnit în helleni, harmonie; th notează pe t în cuvinte mai rare sau în
nume proprii (Thersit, spathar, othomanice); z intervocalic este notat cu s (să formese, să iso
lese; x este notat cu s (escelență, exercițiu). Consoanele sînt rareori reduplicate (litteratura
fossitor, înțelegerea, colecție, țără). Cele mai multe inconsecvențe grafice sînt între i și e, ceea
ce duce la îndoieli asupra valorii lor fonetice.

Notăm că peste tot este scris Iănăchiță deci cu Ar și că numele de familie apare articulat,
Văcărescul.

Deși la această dată Odobescu nu adoptase terminația iune pentru substantivele feminine
terminate la singular în ie, se întîlnește forma compensațiune. Nominativ-acuzativul feminin
singular terminat în e este redat prin ă (voia, vechia).

Continuă să folosească alternanțele sub—subt, dupe — după, ceea ce și ceia ce, care și
cari, francezilor — franțezilor.

Din punct de vedere gramatical semnalăm genitiv-dativul singular feminin în ei (obste
mințeU curței, limbei), de asemenea unele dezacorduri ca : „meandrele ce orna", „creștinii ce
n-a chibzuit", „ideilor mărețe ce mișca..."

Sub influențele străine amintite scrie : a vărbi pentru a vorbi, respîndi pentru răspîndi
și prigionieri, iar neologismele sînt ortografiate ca descuragiat.

A doua ediție a studiului despre Văcărești este publicată în ediția definitivă *Scrieri lite
rare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp.,
1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861 — 1862*, p. 241—332.

Noua ediție, puțin deosebită grafic și ceva mai mult fonetic, de ediția din 1861 este inte
resantă pentru adăugirile, modificările de sintagme, schimbările lexicale și corecturile gramati
cale care dovedesc dorința lui Odobescu de a-și perfecționa stilul, de a ajunge la o limbă mai
stabilă.

În primul rînd față de ediția din 1861 semnalăm că nu mai apare nicăeri în titlu, text
sau note intenția de a continua studiul de aceea nota : N. B. Intr-un articol viitor vom vorbi
despre clucerul Alecu Văcărescul. nu mai apare, iar la *Adaose și îndreptări*, în pasajul relativ
la genealogia Văcăreștilor omite cuvîntul înfii, fraza rămîinind : „Mai-nainte de a sfîrși tipărire
acestui articol asupra Văcăreștilor în Revista română..." din care se vede și preocuparea lui
Odobescu de a actualiza studiul.

În privința notelor de la sfârșit este de remarcă că în ediția a II-a, cu excepția notelor
mai sus citate, care este omisă, notele celelalte figurează toate, deși altfel dispuse, sub
titlul de *Adaose și îndreptări*. Informația adăugată ulterior despre afirmația greșită în legătură
cu apariția gramaticii lui Văcărescu, nu mai apare la sfârșit ci e trecută ca notă la text (p
303 n. 1). Odobescu se mulțumește cu această schimbare a notei fără să încerce să refacă textul,
conform informațiilor căpătate ulterior. Intervine însă uneori cu lămuriri, astfel nota despre
manuscrisul *Istoriei împăraților otomani*, este completată în ediția a II-a cu informația : „Aces
manuscript a fost tipărit, mai tîrziu de d. A. Papiu Ilarian, în *Tesaurul de Monumente istorice*".
Tot fără să schimbe textul, dacă în ediția I a scris „această carte încă netipărită", în ediția a
II-a scrie : „această carte încă netipărită la 1860". În 1887 era necesar să se precizeze noua denu
mire a străzilor deci va scrie : (p. 291 n. 1) „podul Mogoșoaei" (*Calea Victoriei*), „Uliței franceze"
(*strada Carol I*). Din dorința de simplificare a notelor, în ediția din 1887 Odobescu nu mai dă

și textul în limba franceză al fragmentului din *Britanicus*, dat ca exemplu de traducere făcută de Văcărescu.

Grafic și fonetic ediția a II-a se deosebește puțin de prima ediție care, după cum am spus, marchează o evoluție și o încercare de stabilitate a limbii, față de scrierile din primele numere ale *Revistei române*, de aceea vom întâlni ca și acolo pe *e — a, e, 6 — ă, u, e, o — i*, dar nu vom mai întâlni grafii cu *ph, th, y, k* (în afară de numele lui Tănăkiță, urmat de Văcărescu aiearticulat), consoane reduplicate etc.

^ în schimb *e* la început de silabă precedat de vocală este consecvent înlocuit cu diftongul *ie* precedat însă de consoană labială apare totuși nediftongat; *h* pseudoaspirat este mai frecvent.

Terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* la singular, este definitiv acceptată, iar nominativ-acuzativul substantivelor feminine terminate în *e* numai este modi-

Din punct de vedere gramatical sînt corectate aproape toate dezacordurile întîlnite în ediția I, iar genitiv-dativul feminin singular este redat corect.

Alternanțele *sub—subt, dupe—după, care—cari*, încă persistă, de multe ori din motive de eufonie.

Modificările lexicale, schimbările de sintagme, intervențiile în topica frazei, omisiunile sînt făcute cu scopul vădit de a stiliza și moderniza forma de prezentare.

Cităm cîteva exemple : *nobilime* (1887) — *noblețea* (1861); *s-au pogorit* (1887) — *s-au iras* (1861) ; *prigionieri* (1887) — *prigionieri turci* (1861) ; „*cu limba sa cam încîlcită*” (1887) — „*cu limba sa cam apăsată*” (1861) ; *tabel* (1887) — *tablou* (1861) ; *exigențele* (1887) — *pretențiile* <1861>; „*ce am întîmpinat*” (1887) — „*ce am întîmpinat în lume*” (1861); „*țarei sale sfișiate*” <1887> — „*țarei sale dezolate*” (1861); „*făgăduind cu dinadinsul că, în anii mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum*” (1887); — „*făgăduind cu denadinsul că se vor împlini cu prisos Cele date acum, în anii roditori*”.

Aceste „îmbunătățiri” fac din ediția a II-a un text definitiv care a fost luat de bază pentru ediția de față.

Greșelile de tipar care s-au transmis de la ediția I la ediția a II-a, sau cele intervenite «hiar în această ediție au fost corectate. Semnalăm greșeli intervenite în ediția a II-a. Eliade spune despre limba română că este *cantativă* (1861) nu *cantitativă* (1887); este „*azilul tuturor împăraților*” (1861) nu al „*tuturor împărățiilor*” (1887) ; „*să fiă știitori de științe*” (1861) nu „*scriitori de științe*” (1887).

Am căutat să intervenim cît mai puțin în masivul text transcris de Odobescu din manuscrisul *Istoria împăraților otomani, a lui Ienăchiță Văcărescu* pentru a păstra o imagine mai «xactă despre felul în care înțelegerea Odobescu să transcrie un text din sec al XVIII-lea.

SIGLE

A. — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe și arte*, <septembrie> 1861, volumul I, p. 481-532.

JB — ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice ale lui A. I. Odobescu*, v@l*mul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*. p. 241—332.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

42

10 creațiuni nouă *B*; creați noi *A* || 12 trebuie *B*; trebuie *A* || 19 să fie *B*; să fiă *A* \ trebuie *B*; trebuie *A* || 20 să însuflețească, să învie *B*; să însoflețiască, să învia *A* || 24 idei mari și nouă *B*; idei mari și noi *A* || 26 totdeauna *B*; totdeauna *A* || 29 judecăm *B*; judecăm *A* || 32 trebuie *B*; trebuie *A* || 33 trebuie *B*; trebuie *A* \ vorbeau *B*; vărbiu *A* || 38 adică *B*; adecă *A* ||

44

12 auzea *B*; auzia *A* | resunetul *B*; *corupt*: rîsunetul *A* || 18 cantitativă *B*; cantativă *A* || 19, 22 aprețuire *B*; apreciere *A* || 25 fraza *B*; frazul *A* || 28 experiență *B*; experiință *A* || 32 introdusesese *B*; introduseseră *A* || 38 tendențe *B*; tendințe *A* ||

45

15 dovedea *B*; dovidea *A* || 18 să-1 spună *B*; să-1 spue *A* || să fie *B*; să fiă *A* || 20 măiestrită *B*; măestrită *A* || 22—23 meandrele ce ornau *B*; meandrele ce orna *A* || 29 prezenta *B*; prezintă *A* || 30 scrierii *B*; scrierei *A* || 33 vorbirăm *B*; vârbirăm *A* || 33—34 a vorbi *B*; a vârbii *A* || 41 dupe *B*; de pe *A* || 43 Fie ! *B*; Fiă ! *A* || 45 sub confuziunea *B*; subt confuzia *A* || 46 tendență *B*; tendință *A* ||

46

6 vorbe *B*; vărbe *A* } în inima sa *exponent și notă subliniară I* în *B*; în inima sa *exponent și notă sublineară I* adaugă *textul în limba franceză* în *A* || 7 vorbim *B*; vârbim *A* || 16 spăimîntării *B*; spăimîntărei *A* || 20 înghieți *B*; înghiați *A* || 22 vorbește *B*; vărbește *A* || e-nșelat *B*; e-nșălat *A* || 23 vorbesc *B*; vârbesc *A* || 24 depărtării *B*; depărtărei *A* || 41 vorbești *B*; vârbști *A* || 42 vorbirea-ți *B*; vârbirea-ți *A* ||

47

7 vorbește *B*; vărbește *A* || 12 limbii *B*; limbei *A* || 14 măiestrețe *B*; măestrețe *A* || 18 limbii *B*; limbei *A* || 19 să le fie *B*; să le fiă *A* || 25 totdeauna *B*; totdeauna *A* || 27 vorbind *B*; vârbind *A* || 31 pe popor și pe nobilime *B*; pe popor și pe noblețea *A* || 32 caste de noblețea *B*; caste de nobilime *A* || iluzorie *B*; iluzoria *A* || 33 totdeauna *B*; totdeauna *A* || boieri *B*; boeri *A* || 39 răpezirea *B*; repezirea *A* || 39—40 s-au pogorit *B*; s-au tras *A* ||

48

1 cu frații *B*; cu confrății *A* || 4 întemeie *B*; întemeia *A* || 11 rodirii *B*; rodirei *A* || 13 boierul *B*; boerul *A* || 27 războaie *B*; războae *A* || 29 adică *B*; adecă *A* || 39 *corupt*: cîsnicie *B*; cîsnici *A* || 42 adică *B*; adecă *A* || 42 boierimei *B*; boierime *A* || 43 purtător *B*; purtători *A* || 45 boier *B*; boer *A* || 47 boieresc *B*; boeresc *A* || 48 boierească *B*; boerească *A* ||

piⁿt«^U ^^Sf^e, A^l'J^{implineaSCă} # r^{imP_{liniesc}*} ^^l " mijlocească *B*; mijlociască A^{ll} 12
 să^T†^ΛΛ^Λ » r^{mtCri} ° erit^o, # b^oerilor A^l w dezvelire * ^* | 14-15 să^e tină i
 l⁴,⁴tmH^L r^{mtCri} * l^l trimiteri A^l intTM întimi A^l, 19 de la le B d l. «
 1122 kibrohorul sau comisul *B*; imbrohorul (comisul) *A* ||

50

15 posterității *B*; posterității *A* || 26 sîntului *B*; s-lui *A* || 45 boier *JB*; boer *A* |

51

5 lumii *B*; lunei *A* || 8 îl iniție *B*; îl iniția *A* || 18 tresărea *B*; tresăria *AH* 19 său *B*; lui *A* || 23
 servea *£*; servia *A* || 25 veche *B*; vechia *A* | i 27 păreți *B*; pereți *A* || 34 castanie *B*; castania
 Ajj 35 filfiie *B*; filfie *A* || 40 pag. 140. *adaugă*: Acest manuscris a fost tipărit, mai târziu, de
 s. A. Papiu Ilarian, în Tezaurul de Monumente istorice. în *B*; pag. 140. *omite completarea
 notei în A* || 45 trebuie să privească cu mîhnire pierderea *B*; trebuie să priviască cu mîhnire
 perderea *Ajj*

53

1 trimise *£*; trimise *A* | boierii *£*; boerii *A* || 27 creștinii ce n-au chibzuit cele dupe *B*; creștinii
 ce n-a chibzuit cele după *A* || 28 socotea *B*; socotia *A* || 34 trâmite *B*; trimite *A* || 39 boierii *B*;
 boerii *A* ||

55

3 boieri *B*; boeri *A* || 5 a înclina spre pace *B*; a înclina la pace *Ajj* 13 escelență *B*; eccelență
 A l i 17 întîmplării *B*; întîmplării *A* || 20 trâmisi *B*; trimisi *A* || 21 prigionieri *B*; prigionieri turci
 A || 27 prezentă *B*; prezintă *Ajj* 28 boierilor *B*; boierilor *A* || 30 la Gronstadt *B*; în Cronstadt
 A | 36 *corupt*: horale *B*; hotarele *A* ||

56

6 judica *B*; judeca *A* | judicăm *B*; judecăm *A* | j 8 judicata *B*; judecata *A* | dupe *B*; după *A* |
 10 dupe *B*; după *A* || 12 să-mi *B*; se-mi *A* || 13 este *B*; iaste *A* || 14 ce am întîmpinat *B*; ce am

întîmpinat în lume *A* || 15 boier *B*; boer *A* || 16 mîngiere *B*; mîngiere *Aii* 18—19 vorbe de mîn
 giere *B*; vărbe de mîngiere *A* | J 20 mîngieri, boierii *B*; mîngieri, boerii *A* | sufereau I?; suferia
 A || 24 Boierii *B*; Boerii *Ai* | 27 existența *B*; existența *A* | period *B*; perioadă *A* || 28 vie *B*
 viă *A* || 33 silea *B*; silia *A* ||

57

•6 orînduilele *B*; orînduilele *A* || 14 umblă *B*; îmbla *A* || 15 adîncituri *B*; adîncături *A* || 1
 judicata *B*; judecata *Aj* | 18 dupe *B*; după *A* | dumnezeiesc *B*; dumnezeesc *Aj* | 19 judica *B*
 judeca *A* || 20 dupe *£*; după *A* | J 29 adică *B*; adecă *A* | JJ 32 păzea *B*; păzia *A* | j 34 împotriva *B*
 împotrivia *A* | j 35 *corupt*: mai ?; am *AM* || 40 judecînd *J5*; judecînd *A* | j 41 boierilor *B*; boierilo
 A || 42 judecățiilor *B*; judecăților *A* || 44 dupe *B*; după *A* || 45 judecători *B*; judecători *A* | I judica
 U; judeca *A* ||

58

2 judecătii *B*; judecății *A* || 3 judicata *B*; judecata *Ajj* 4 judicata *B*; judecată *A*
 judecătorul *B*; judecătorul *A* | judecăților *B*; judecăților *Ajj* 6 judecător *B*; judecător *A*
 zioa *B*; ziua *A* || 8 judecăților *B*; judecăților *A* || 14 importanța *B*; importanța *A* || 21 măiestri
B; măiestrie *A* | j 23 într-această *Z?*; într-aceasta *Aj* Rumânești *B*; Rumânești *A* || 24 Rumâ
 nească *B*; Românească *A* || 25 dupe *B*; după *A* | J Gheorghie *B*; Georgie *A* | j 31 iveau *B*; ivia
 A | judecătii *B*; judecătii *A* || 34 vorbește *B*; vărbește *A* || 38 dupe *B*; după *A* | j boieri *B*; boer
 A || 41 de aci înainte *B*; de acum-nainte *A* || 43 adică *B*; adecă *A* | j cap. 245 *B*; cap. 215 *A* || 4
 judice *J5*; judece *A* | j 47 judicat *B*; judecat *A* || 48 pomenească *B*; pomeniască *A* || 50 trad
 G. Sion *B*; t. de G. Sion *A* ||

59

4 franțuzească *J5*; franțozească *AJJ* 8 vederii *B*; vederei *A* || 18 dupe *B*; după *A* | Dunării *£*
 Dunărei *Ajj* 19 păzea *J5*; păzia *AH* 22 Rumânești *B*; Rumânești *Ajj* 24 dupe *B*; după *A* | dup
B; după *A* | J dupe *B*; după *A* | J blăstemele I?; blestemele *A* | j dupe *B*; după *A* | j 25 trâmisi *B*
 trimiși *Ajj* 29 trâmîță *B*; trimită *AH* 28 dupe *B*; după *AH* 30 soția *B*; soțiea *A* | j 31 fără de *B*
 fără de *Ajj* 32 fără de *£*; fără de *A* | j 35 fără de *B*; fără de *A* | soția *JB*; soțiea *Ajj* 45 d
 strada..." *adaugă*!. Despre origina și destinele familiei Linchou sînt amărunte numeroase în
 Documentele istorice culese din Arhivele Ministerului de externe din Paris, de d. A. I. Odo
 bescu; 3 voi. în 4°, ca suplement la Colecțiunea Hurmuzaki. Vezi voi. I (an. 1753 — 1854)
B; din strada... *omite completarea notei în A* | j

60

9 să-i icau *B*; să-i iau *A* || 13 boier *B*; boer *A* | j trâmisesese *B*; trimisesese *Ajj* 15 trâmiseră *B*; trî
 miseră *A* | j curții *B*; curței *A* | J 16 curții *JB*; curței *A* | j dupe *B*; după *A* || 18 dupe *JB*; după *A* | J
 26 cu libov și cinste *B*; cu libov și cu cinste *A* || 28 dupe *B*; după *A* | j 28—29 mai înaint
B; mai-nainte *A* | Rusiei *B*; Roșiei *A* | j 35 dupe *B*; după *A* || 37 mi-a dăruit moștenitorul Ru
 siei *B*; mi-au dăruit moștenitorul Roșiei *A* || 44 Rumânești *B*; Rumânești *A* | dupe *B*; dup
 A || 46 scria *B*; scriea *A* | j

61

5 formă *B*; furmă *A* | j 21 ce-i țin în spinare lei *B*; ce-i țin lei în spinare *Ajj* 22 curții *B*; curței
 A | j 23 guardia *B*; gvardia *A* | j 28 păzia *JB*; păzea *A* | j 33 cu chiăie *B*; cu chiăe *A* || 35 va da d
 veste *B*; va da veste *A* | j 36 vorba *B*; vărba *A* | j 38 fără de *B*; fără de *A* ||

2 povățuiesc JS ; povățuiesc A || 7 războaie B ; războaie A || viersurile B ; versurile A || 14 povestirii B ; povestirii A || 20 adică B ; adică A || 29 dupe B ; după A | dupe B ; după A || 40 vorbește B ; vărbește A || 42 s-arată B ; s-arată A || 43 dupe ce-o întocmi B ; după ce-o-ntocmi A ||

2 lumii fi ; lunei A || 12—13 să ne spună fi ; să ne spuie A || 14 trămisese fi ; trimisese A || 17 dupe 5 ; după A || 19 boieri B ; boeri A || 21 dupe B ; după A || 22 trămis B ; trimis A || 24 trămiță B ; trimiță A || 25 Nicopole 5 ; Nicopoe A || 26 dupe B ; după A ||

1 boierii fi ; boerii A || 17 Meteore fi ; Metheora A || 24 inamicul fi ; inamicul A || 26 trebuie fi • trebuie A || 28 boierii fi ; boerii A || 36 regelelor fi ; rigelelor A | în țară fi ; în tara A || 42 Porții' fi ; Portei A || 43 povestirii fi ; povestirii A ||

2 destăinuiesc fi ; destăinuiesc A || 7 firii fi ; firei A || 8 legii fi legeri A || 18 onorurile fi ; onorurile' A || 20 judecățile fi ; judecățile A || 21 venea fi ; venia A | îi luam însumi eu (pe români) • cu pocloane fi ; îi luam însumi eu pe ei (pe români) cu acele pocloane A || 26 capriciile fi ; -capriciile A || 33 spirituosul fi ; spirtuosul A || 34 armata fi ; armia A | scria fi ; scria A | boierii fi ; boerii A (boierii fi ; boerii A || 44 autorul adaoge : fi ; autorul adaogă : A ||

16—17 cari nu sufereau fi ; care nu suferia A || 17—18 virtuosul mitropolit fi ; virtuosul și învățatul mitropolit A || 19 principe fi ; prinț A || 21 dupe fi ; după A || 22 înfurie fi ; înfuria A || 30 îngîmfatului fi ; îngîmfatului A || 31 exigențele fi ; pretențiile A || 34 se adăugea fi ; se •adaogă A || 35 culmea ei fi ; culmea sa A || 38 grăbea și înmulțea fi ; grăbia și înmulțea A ||

1 Boierii fi ; Boierii A || 6 sfaturile fi ; svaturile A || 8 trămise să-1 poftescă fi ; trimise să-1 poftiască A || 12 boier fi ; boer A || 13 necuvințe fi ; necuvințe A || 17 pași uriași fi ; păsuri uriașe A || 18 boierii fi ; boerii A || 38 îmbilșugată fi ; îmbelșugată A || 38—39 făgăduind cu dinadinsul că, în anii mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum, fi ; făgăduind cu denadinsul că se vor împlini cu prisos cele date acum, în ani mai roditori A || 45 bietul popor român fi ; și poporul român A ||

' scris : honorile.

2 Porții 5 ; Portei A || 13 ne stau dovadă B ; ne este dovadă A || 20 onorează B ; onorează A || 31 boierului B ; boerului A || 32 gîndea B ; gîndia A |

2 nepieritor £ ; neperitor A || 4 tabel fi ; tablou A || 7 necompletă B ; necompletă A || 23 aceeași B ; aceeași A || 25—26 aceeași B ; aceeași A || 26 același B ; același A || 30 omenirii JB ; omenirii A ||

NOTE

Publicat mai întâi în *Bevista română*, 1 (1861), p. 481—531, studiul lui Odobescu a rămas multă vreme izvorul principal pentru cunoașterea poezilor Văcărești și în special a operei lui Ienăchiiță, asupra căruia articolul stăruie mai mult. Pînă la T.D. Speranția (*Ienăchiiță Văcărescu*, în *Bevista nouă*, 2 (1889), p. 121—126) nu s-a mai scris vreun alt studiu despre acest poet, istoric și gramatic muntean; ca și A.J. Laurian la 1864 (*Ianache Văcărescu*, în *Tesaur de monumente istorice*, t. II, Buc., p. 239—244) istoricii literari au pornit în cercetările lor ulterioare de la documentatul articol al lui Odobescu, „din folosirea căruia — se afirma încă în 1940 — ne facem o adevărată datorie” (Paul I. Papadopol, *Poezii Văcărești. Vieța și opera lor poetică*, Buc., 1940, p. 11) fără însă ca aceste studii de ansamblu să fi putut adăuga date noi la informațiile din *Bevista română*. „Tot ce noi n-am fi știut, nici am fi putut zice atît de frumos despre Văcărești <...> a zis înaintea noastră, învățatul nostru amic, D. Odobescu”, explica Laurian, arătînd că în articolul său „vom împrumuta, vom copia chiar <...>, fără a-l cita totdeauna” studiul din *Bevista română*. La cunoașterea vieții și operei lui Ienăchiiță nu s-au adăugat, astfel, de la 1861, decît contribuții de detaliu care așteaptă încă a fi folosite într-o monografie cuprinzătoare asupra poetului și învățatului muntean.

Prilejul alcătuirii acestui studiu i-l oferea lui Odobescu publicarea recentă a traducerii tragediei lui Eacine, *Britannicus*, într-o tălmăcire din 1827, a lui Iancu Văcărescu. Comentînd, după treizeci și patru de ani, apariția acestei „lucrări anevoioase”, Odobescu expune mai întîi concepția sa despre critica literară, care trebuie să aprecieze ideile, limba și stilul unui scriitor în raport cu țara și epoca în care a scris acesta, procedînd la o informare mai largă despre felul „cum simțiau și cugetau, cum vorbeau și scriau oamenii din timpul lui”. Pentru Odobescu scriitorul și, în general, „omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebuie să se izoleze de semenii și de ai săi mai de aproape”. „Orcît de novator ar fi geniul lor, ei totuși, cu o parte din sine trebuie să țină de timpul și de locul în care au trăit”. Scriitorii sînt purtătorii unui mesaj în care se reflectă „ceva din limba, din năravurile, din gîndirile, din credințele contimporanilor și compatrioților lor”. Ei au un rol activ în propășirea

omenirii, acela de „a răspîndi idei mari și noi sub forme accesibile și uzuale, adesea a rezuma și a exprima cu talent credințele obștii, și-ntotdeauna a nobili și a mlădia expresiunile înjosite prin neștiință și corupțiune”.

Alături de aceste concepții înaintate care îl prezintă pe scriitor ca purtător al ideilor colectivității careia îi aparține și, totodată, în slujba progresului acestei colectivități, gîndirea lui Odobescu cuprinde și accente idealiste („Geniul e lanțul ce trage lumea spre progres” sau „acestea sînt misiile încredințate de providință acelor ce au luat sarcina de conducători morali ai societății”). Dar stăruind ca cercetarea literară să pornească de la „cercul în care s-au desvoltat și s-au exercitat facultățile” unui scriitor, Odobescu preconiza o metodă științifică de studiu, menită să stabilească prin rezultatele ei în ce condițiuni obiective geniul este un factor de progres.

Sub raport istoric studiul lui Odobescu are importanța de a fi strîns, în afara izvoarelor documentare privitoare la primii Văcărești și în special la Ienăcliță, o serie de știri provenite de la descendenți ai acestora (citează pe Iancu Văcărescu, poetul, nepot al lui Ienăhehiță și informator asupra unora din împrejurările familiei sale) sau rămase în amintirea contemporanilor, despărțiți prin numai cîteva decenii de evenimentele relatate. Entuziasmul biografului înlătură, adesea, spiritul critic al cercetătorului și rămîne ca o monografie completă a Văcăreștilor să supună unui examen sever nu numai tradițiile orale, dar chiar informațiile lui Ienăchiță despre activitatea și atitudinea sa politică. În modul cum se foloseau izvoarele avem însă posibilitatea să urmărim metoda de lucru a lui Odobescu, normele sale de transcriere a textelor din sec. al XV-lea, interesante mai ales în perioada cînd folosea ortografia latinizantă adoptată de redacția *Revistei române*. În acest scop, ca și în cazul altor scrieri ale lui Odobescu, vom reproduce cu comentarii textele transcrise de el în forma lor originală, ori de cîte ori izvoarele ne-au fost accesibile.

44, Traducerile din tragediile lui Voltaire, din *Mahomet* și din *Alzira*, sînt acelea ale lui I. Heliade Eădulescu (*Fanatismul sau Mahomet prooroc*. Tragedie în cinci acte tradusă de I. Eliad. Buc., 1831, 87 p.) și Grigore Alexandrescu (*Alzira sau Americanii*. Tragedie în cinci acte traduse de Grg. Alecsandrescu. Buc. 1835, 73 p.). Pentru celelalte traduceri „care au mai înăvuțit de atunci încoace literatura română”, vezi D. Popovici, *La Utterature roumaine à Vepoque des Uimires*. Sibiu, Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, 1945, VII + 516 p. (Bibliotheca rerum Transilvaniae, XII).

44₁₃ Pasajul privitor la Iancu Văcărescu e reprodus greșit (v. cursivele noastre). Iată textul exact (*op. cit.*, p. 282) : „D. Iancu Văcărescu, pe lîngă *cadința* cea *veche cu religiozitate păzită* în toate versurile sale, a însoțit și luxul rimei într-o toată eleganța și *curățania* ei; pare că ar fi arătat că limba *rumânească* e *primitoare* și de versificația italiană, ca una ce are același același început, mai acea materie și mai acea gramatică, și ca una ce e mai așa de cantitativă”.

44₄₄ Descrierea exactă a traducerii lui Iancu Văcărescu este : *Din operele lui Racine. Britannicus, tragedie în cinci acte tradusă de I. Văcărescu*. 1827. Buc., Typ. Heliade și asociați, 1861, 80 p.

44₄₆ [I. Heliade [Eădulescu], *Dispozițiile și încercările mele de poezie*, în *Curier de ambe sexe*, 2 (1838—1840), p. 118—123. C.B.O., E, 12*.

44₄₇ [I. Heliade [Eădulescu], *Bespuns. Despre metru*, în *Curier de ambe sexe*, 2 (1838-1840), p. 281-289 (ed. 2-a, p. 279—287). în *Bevista română*, referința greșită^ p. 122. Pasajul referitor la „coconul Gligorașcu”, la p. 283 : „însă vine coconul Grigorașcu, lorgul sau Iancu și strigă : „Vai de mine, agamu ! aceasta nu e poezie; urechea mea e deprinsă cu alt ritm, și eu am cîntat din copilăria mea :

Tala lala, la la la la, tala la la la la la

<...> Bietul coconul Grigorașcu ! Ce foc și pîrjol și inimă albastră e pe dumnealui că i s-a stricat chichirezul !”

44₄₉ *Colecție din. Poesiile d-lui marelui Logofăt I. Văcărescu*. [Tipărite cu fondurile Asociației literare]. Buc., [Tip. lui C. A. Eosetti și Vinterhalder], 1848. [VII[-X] + 256 p.]. (C.B.O., V 1).

45, Analiza traducerii lui Ioan Văcărescu din Eacine oferă lui Odobescu prilejul de a-și expune vederile asupra formării limbii și literaturii române moderne. Clasicistul aprobă la poezii Văcărești „nobila și demna tendință” de a imita „limbile antice și în special limba elenă”, de a adopta un „stil cu totul clasic <...>, prosodia complicată și exigentă a versului alexandrin”, în aceste limbi, arată Odobescu, frazeologia concretă, viguroasă și mult cuprinzătoare are nu numai claritate ci și energie și grație, însușiri care lipsesc limbilor moderne. Opera la care se angajase Văcăreștii, de „a uni verdeața vîrtoasă și nemăestră cruzime a limbei naționale cu docta și mlădiita perfecțiune a elenismului”, explică deficiențele traducerii lui *Britannicus*, dar Odobescu nu se poate împiedica să admire eforturile unui poet cu o înaltă ambiție pentru viitorul limbii române literare, în *Revista română* 1 (1861), p. 485, n. 1, este reprodus pentru comparație un fragment din *Britannicus* după ediția operelor lui Eacine pe care Odobescu o avea în biblioteca sa (cf. C.B.O., E 2, volumele se găsesc în prezent la Biblioteca Academiei, cota II 34988 : Jean Eacine, (*Euvres completes avec les notes de tous les commentateurs*, 5e ed. publice par Aime Martin, T. I—VI. Paris, Lefevre et Furne editeurs, 1844) și anume din t. II, p. 152—155. Textul este reprodus cu o singură omisiune la v. 28 în care originalul este „La foi dans tous les coeurs n'est pas encore eteinte”. Odobescu modernizează ortografia (*avait* pentru *avoit* etc).

46, Fragmentul din traducerea lui Iancu Văcărescu (Actul II, scena VI-a din *Britannicus*) se află la p. 35—36 a *ed. cit.* Trans-

* C.B.O., E, 12 = *Catalogul bibliotecii lui Alex. I. Odobescu scris de mina lui* (în *Alexandru Odobescu, Opere*, voi. I, [Buc], 1965, p. 451 — 550), litera E, nr. 12. Ca și în notele precedente continuăm, să semnalăm prezența în biblioteca personală a operelor citate de Odobescu.

criind, Odobescu latinizează ortografia, îndreaptă punctuația, completează articolul hotărît al substantivelor, vocala finală a pronumelor etc. (ex : împrejur în loc de *împregiur*, v. 6; mîngîieri — *mîngîieri*, v. 16 ; c-o — *că o*, v. 26 ; vrui — *vruiu*, v. 39 ; putui — *putuiu*, v. 40).

47²⁷ Odobescu face aluzie la acea parte din creația lui lenăhehiță pe care, cum va arăta mai departe „poesia populară de mult a coprins-o în întinsul său domen” (ex. *Amărîta turturea*). Explicația acestui fenomen de osmoză între creația literară cultă și populară prin aceea că „faptele adevărate bune și frumoase unesc la un loc pe popor și pe nobilime”, ca și afirmația că, „la noi existența unei caste de nobleță moștenită a fost și este cu totul iluzorie”, noblețea fiind dobîndită prin merite „întru binele și gloria patriei”, sînt încercări naive de a ocoli problema diferențierii și a luptei de clasă, pe care în nuvelele istorice Odobescu o neglijașe, de altfel, cu desăvîrșire. Adop-tarea acestei atitudini caracteristică clasei sale, reprezintă negreșit un regres al autorului care combătea în 1851 pe „ciocoi” și pe „stăpîni” în pledoaria sa pentru *Muncitorul român*. Ca și în *Scenele istorice* Odobescu folosește „legende și tradi-țiunea” ca izvor de informații, credincios și aci îndemnurilor lui X. Bălcescu, din *Cuvînt preliminar privitor la izvoarele istoriei românilor*. Odobescu își dă seama de caracterul legendar al acestei genealogii a Văcăreștilor deoarece o apreciază ca atare („legende”, „poesie a vremilor trecute”) deși folosea surse documentare și anume observațiile adăugate pe f. 3^v a ms. (azi la B.A.E., cota : ms rom. 305) *Grammaticei rumânești* a lui Ianache Văcărescu :

„1215. Xeagoe Văcărescul, fiul lui Dan Văcărescul voevod al Făgărașului, nepot de sor<ă> a<l> lui Eadul vodă Negru; venit-au cu iei [*adaos* : și cu muma lui Anna] la Cîmpu-lung în acești a<n>i, zidit-au biserici doosprezece în satele care a stăpînit pã Dîmbovița în jos; lăsat-au fiii pã Eadul i Șarban, și fete șase; a murit în vîrstă de ani 59; numele soții sale fost-au Măria ; acesta fost-au foarte bogat.

„La 1554 s-a născut Pătrașcu Văcărescul Viteazu; s-a botezat de Pătrașco vodă cel Bun, tatăl lui Petru vodă Cercel și a<l> lui Mihai vodă Viteazul. Zidit-au biserica la văcă-rești, lângă Tîrgoviște, la 1584 ; fost-au îngrijitor zidirii bisericii domnești din Tîrgoviște în zilele lui Patru al doilea Cercel voe-voda ; fost-au ban al Craioyii și cu Mihai vodă Viteazul fost-au în toate războaiele. . .

1685. Spătaru Xegoită Văcărescul, bașcapuchehaiaua lui Șarban vodă Cantacuzino, a murit în Țarigrad [*ad.* : pecet-luite hainile]. A avut fii pe Ianache Cliucerul și Ioan vâtaful.

1704. Banul Craioyii Ianache Văcărescul, ce este cti-[to]r<. . .>, fiul lui Xegoită Spătharu” (V. ms. cit.; publicînd aceste însemnări în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, voi. III : *Fragmente de cronici și știri despre cronicari*, cap.

XVI : *Documente și regește pentru viața lui lenachi Văcărescu, ~RVLQ.*, 1901, p. 76, X. Iorga le numește „*Observațiile* lui lenăhehiță Văcărescu; v. la I. Bianu și E. Caracas, *Catalogul manuscrip-telor românești [ale Bibliotecii Academiei Bomâne]*, t. II, Buc, Leipzig, Viena, 1913, p. 8—9 republicarea notei genealogice care, după acești autori, ar fi „scrisă de un anonim”).

Unele știri concordante cu cele de mai sus va afla Odo-bescu dintr-un manuscris, pe care îl va cunoaște însă numai după redactarea articolului său, anume *Genealogia Cantacmi-nilor* : „Xeumul Văcăreștilor se trage din nobilii de Transil-vania, de la Făgăraș, încă din vremurile cele mai vechi. Xeagoe Văcărescu, fiul lui Dan voevodul Făgărașului, și nepot de soră [I] lui Eadu Xegru vodă, a fost cel dintîi care s-a coborît cu a sa familie în Țara Bomânească, cu descălăcarea domniei unchiului său la Cîmpulung” (cf. ed. X. Iorga, Buc, 1902, p. 363). Dezvoltările privind însemnele heraldice și stea-gul Văcăreștilor, faima lui Eadu Comisul Bilșug și explicația hramului bisericii zidită de aga Pătrașcu lângă Tîrgoviște, virtuțile „Mamei Xecșuța” soția lui Xeagoe Spătarul, sînt tradiții de familie, unele cu totul fanteziste Ele găsiseră însă credit la o serie de istorici anteriori sau mai tîrzii decît Odobescu. Astfel Eder, în *Observationes criticae et pragma-ticae ad historiam Transilvaniae, Cibinii, 1803*, p. 53, arată : „Exeunte etiam seculo tertio decimo Ugrinum Valachum possessionum «Fogros et Zumbothel iuxta fluvium Olth existentium» dominum fuisse, ex originariis Andreae III litteris anni 1290 comperi; et illustrem in Valachia familiam *Vakareslc* in hunc diem ad significationem pristinae posses-sionis uti insignibus Fagarasiensibus accepi. Vařachos istos, ut erant pecurariae unice dediti, liberioris pastionis copiam sectatos temporibus Caroli Eoberti, duce Eadulo Xigro, magno numero in Valachiam transmigravisse proditum est”. J. Chr. v. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, I Bd., Halle, 1804, p. 147, acceptă această informație pe care o redă astfel: „Um J. 1290 war ein gebohrner Walach, Xamens Ugrinus, der Herr und Besitzer von Fogaras und Szombathely. Die Wala-chische Bojaren Familie Vakareskul fuehrt noch jetzt das Fogaraser Wappen zum Andenken eines vorigen Besitzes”. Odobescu mai putuse găsi aceste tradiții reproduse în G. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, t. I, Iași, 1853, p. 287. I. Voinescu II, prefațînd ediția din 1848 a *Poesiilor* lui I. Văcărescu afirmase și el (*op. cit.*, p. III) : „Originară din Transilvania familia Văcăreștilor este una din acele familii cu care istoria noastră se fălește” etc, trimițînd la acea „noțiție biografică a genealogiei Văcăreștilor” reprodusă mai sus.

Legendara origine a Văcăreștilor s-a bucurat mult timp de o primire fără rezerve în literatura noastră istorică. Heliade Eădulescu reia legenda în discursul său *La înmormîntarea lui Ioan Văcărescu*, Buc, 1863, p. 5., arătînd că „străbunii

repositului trecură de peste Carpați o dată cu duca de Făgăraș Badu-Xegru, descendentul Xigerilor Basarabi" ; iar B.P. Hasdeu o dezvoltă cu adausuri în bună parte fanteziste în studiul său *Negru-vodă. Un secol și jumătate din începuturile statului Țerei-Românești (1230—1380)*, publicat ca introducere la t. IV din *Etymologicum Magnum Romaniae*, Buc., 1898 (v. p. CCX—CCXV), întemeindu-se pe etimologii discutabile și pe „spița neamului Văcăreștilor, așa cum am văzut-o eu de demult la d. Teodor Văcărescu".

Odobescu urmase deci versiunea familiei căreia i s-a dat curs, după cum am arătat, vreme îndelungată. În *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, voi. I, Buc., 1901, p. 200—202, X. Iorga își exprimă mai întâi îndoiala asupra acestei versiuni a originii Văcăreștilor „care nu par a fi un neam vechiu, deși s-au pretins contemporani cu descălecarea", amintind, întemeiat pe documente, de primul „Ivan Văcărescu Pitarul", întâlnit la 1655—1656 în doc XXI/165 al Bibliotecii Academiei. Fiul lui Ivan Văcărescu este acel Xegoita Văcărescu despre care însemnarea de familie citată arată că a murit la Constantinopol ca reprezentant al lui Șerban vodă, în timp ce pe epitaful său din biserica mitropolitană din Tîrgoviște scrie : „Supt aceasta reace piatră de aici, în sfînta și marea mitropolie odihnescu-se oasele robului lui Dumnezeu Xeagoe Spătariul Văcărescul, având viața în lume ani 72, și s-au săvîrșit cu pace în luna lui Septemvrie în 28 de zile, la anul 7210 [1701]" (cf. X. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, Buc., 1905, p. 122, nr. 253). Același personaj era pus sub interdicție în 1668 de familie, care obținuse de la Domnie o „carte de opreală" justificată de firea și manifestările violente ale spătarului. Acest soț al „mamei Xecșuța" era însă din altă spiță de Văcărești munteni.

Pentru *Originea moldoveana a lui lenăhehiță Văcărescu*, v. această comunicare a lui X. Iorga, în *Analele Acad. Rom.*, S. III, Mem.ist., 10 (1929), p. 345—351. După documente din 1777 privind proprietăți ale lui lenăhehiță din Moldova, Iorga constată că familia Văcăreștilor munteni se trage, prin ascendenți feminini, din neamul cantacuzinesc al cronicarului Ioan Xeculce. Xu e vorba deci de strămoși în Făgăraș, eroare acreditată și de etimologia fantezistă (acceptată însă de Hasdeu) *Văcărești* <Făgăraș (!?). De aci și alcătuirea „scutului părintesc" cu cetatea Făgărașului și acvila albă. Pe baza documentelor din *Condica Văcăreștilor* aflată în posesia sa, G. D. Florescu a putut stabili genealogia acestei familii (lucrare în manuscris); d-sa ne semnalează și un act de vânzare din august 1812 recent intrat în colecțiile B.A.B., Serviciul de manuscrise, act prin care Ștefan Văcărescu vinde nepotului său Alexandru Filipescu (Vulpe) o vie de la Valea Urloaiei. Lîngă sigiliul cu semnătura lui Ștefan Văcărescu se află stema sa personală asemănătoare aceleia descrisă de Odobescu (cetatea, acvila, cuvîntul „Făgăraș")

și întocmită ca și aceea în contradicție cu toate regulile heraldice.

Aceste deslușiri întemeiate pe documente autentice servesc de corectare pentru tot ce va urma în legătură cu istoria Văcăreștilor. Continuăm să arătăm, însă, izvoarele din care își luase Odobescu informațiile utilizate în studiul său. Textul complet din [Dimitrie] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, [trad. rom.], ed. a 2-a, Iași, 1851, p. 169 (nu 171) este următorul : „Osebit de boierii acestiea obicinuiți ce am zis mai sus, carii slujesc la curtea domnească, mai au domnii și slugi de casă, carii se chiamă boierenași, carii nu numai din neamul boieresc, ci și din birnici, și din oamenii cei mai de gios se primesc întru această stare, prin care asemenea dobîndesc putere și volnicie boierească". La p. 171, slujba vătafului de copii („este deasupra slugilor de la cămara ce cu arme și din divan") și venitul lui. Odobescu mai citează pe Generalul [Frederic-Guillaume] Baur, *Memorial istoric și geografic asupra României*, trad. [rom.], Buc., 1857 care este într-adevăr, „tipărit la un loc cu [Jean Louis] Carra", *Istoria Moldaviei și a României cu disertare asupra siărei acestor două provincii pe la anul 1781. .. coprinzînd și memorii istorice și geografice, cu mai multe note ale traducătorului*. Traducere de X.T. Orășeanu, Buc., Eciit. Christ. Joaniu et Co. Bomanow, 1857, [2] f. + 306 p. Odobescu semnala în treacăt un amănunt ce a scăpat pînă azi multor bibliografi și bibliotecari, anume că traducerea din Carra se încheie la p. 150, iar partea a doua a cărții (de la p. 161—300) este traducerea altei lucrări, anume *Memories historiques et geographiques sur la Valachie, avec un Prospectus d'un Atlas géographique et militaire de la derniere Guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*, publiés par Monsieur [Frederic-Guillaume] de B[aur]. Francfort et Leipsic, chez Henry-Louis Broenner, 1778, [2] f. + 236 p. Din trad. cit. a lucrării lui Bauer, f. 242—243 sînt informațiile despre slujba vătafului de copii care are „100 copii subt poruncile sale. El duce, la ocazii solemne steagul domnii îndată după prințul și toți copiii duc prapuri sau stegulețe" și despre recrutarea lui „din clasa burgheziei, și cîte-odată dintr-a treptei celei mai de jos a poporului, care găsesc și ei mijlocul de a intra în clasa nobilă, și a se ridica la cele mai dintii vrednicii ale statului".

49, *Furnetta* de la ledi-Kule este descrisă după Del Chiaro, *Historia delle moderne rivoluzioni della Valacchia*, Venezia, 1718, p. 193 : „Udite dai Soltano con fiero ciglio le terribili accuse che dai Cavalerizzo furongli rappresentate, comando che al Brancovani già co'suoi figliuoli condotto delle Sette Torri in un luogo chiamato la Fornetta, ed al suo primogenito fussero dati li piu crudeli tormenti, accio confessassero le loro ricchezze".

49,42 Badu Greceanul, [op. cit., in] *Magaz[in] istoric* pentru Dacia, t. II, [1846], p. 156 : „Deci dar după acestea ce venise la domn

de a oștilor venire, mimai de cât boiari[i] an rădicat anume rînduind pre Cernica Izvoranul vel armaș i Mihai Corbeanul v[el] postelnic, i Ianache vătafu Văcărescu să meargă să caute ca unde va fi vad mai bun spre apa Argeșului, să facă pod pentru trecerea oștilor împărătești". Pe exemplarul lui Odobescu din *Magazin istoric pentru Dacia*, t. II, aflat la B.A.E., la sfîrșit, următoarea notă autografă: „1690 — vetafu de copii, p. 156".

Idem, p. 229 [corect : 227] : „Apoi și domnul pre Dumnezeu într-ajutoriu luînd, au purces la septemvrie în 23 de zile cu o seamă de boiari, și cu slujitorimea, călărime cîți s-au socotit de treaba slujbei a fi, lăsînd la Tîrgoviște pre Doamna mări[e]i sale și cu toată casa, lăsînd și pre Costandin Cantacozino stolnicu[1], și pre Ianache Văcărescu vel agă, cu toată pedestrima împreună și cu o seamă de călărime". Pe exemplarul lui Odobescu din *rev. cit.*, la sfîrșit, însemnarea autografă : „1695 — aga, p. 227".

[J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der [Moldau und] Walachey*, t. I [greșit: II], [Halle, 1804] p. 363 (nu 362) — 365 : „[Im J. 1705] Brankowan, zur verdoppelten Aufmerksamkeit durch die Zeit-TTmstaende geleitet, rief den Stephan Cantakuzen aus Constantinopel zurueck, und schickten den Jnaethie [= Ienache] Vakareskul und den Capitaen der Aprozsy aus Kimpina, Dregitsch, als Bojaren-Agenten dahin". „[Im J. 1706] Brankowan] abermals den Jnaethie Vakareskul nach Constantinopel zu schicken fuer gut befand". „[Im. J. 1707] Inaethie Vakareskul ward nach Constantinopel geschickt, es dahin zu bringen, dass die Benderischen Lieferungen vom Tribut abgeschlagen werden moechten".

Idem, p. 364 : „Dieser oeftere Wechsel der Bojaren-Agenten hatte seinen guten Grund in Brankowans Besinnungen und Absichten, die sich spaeter entwickelten, und die er jetzt verdeckt halten wollte".

[J. Chr. v. Engel, *op. cit.*], p. 376 : „In der Walachey war der Imbrichor hauptsaechlich desswegen zurueckgeblieben, um das unbewegliche Vermoegen des Brankowan zu verkaufen; das bewegliche, bestehend im Geld, in Edelsteinen, und kostbaren Zobelpelzen, manche darunter Geschenke Peters I., zu inventiren und nach Constantinopel, samt Brankowans Schatzmeister Vakareskul zu schicken".

Idem, *loc. cit.* [de fapt, p. 377] : „Zuerst fiel der Kopf der Vakareskul". Del Chiaro, [*op. cit.*, p. 193—194] : „Il primo decapitato fu il Vacaresco". [Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*, traducere de G. Sion, t. II, Buc, 1859, p. 144]. în notă G. Sion rezumă relațiunile lui Del Chiaro și Șincai asupra uciderii lui Brîncoveanu.

Datele ce urmează par a proveni de la I. Văcărescu, amintit de Odobescu mai jos ca posesor al unor însemnări de familie. Zidirea mănăstirii Văcărești a fost încheiată nu la 1726, ci în

septembrie 1722 (v. pisania mănăstirii, în X. Iorga, *Inscripții din bisericile Eomâniei*, I, Buc, 1905, p. 73 — 74). Odobescu își va confirma informațiile prin *Genealogia Cantacuzinilor?* citată la sfîrșitul studiului său.

50¹⁴ Catinca Donea era fiica vel căpitanului Done (Antonie) și al vistierei Sanda, născută Xeculce (sora cronicarului Ioan. V. despre ea X. Iorga, *Originea moldovenească a lui lenăehiță Văcărescu* și Ioan Tanoviceanu, *Contribuțiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II, Mem. ist. 27 1904/1905), p. 227—246; C. Gane, *Amărute și vesele vieți de jupînese și cucoane*, Buc, [f.a.], p. 111—128.

50, D[ionisiu] Fotino, *Istoria gener[ală] a Daciei*, tr[aducere] de G. Sion, t. II, [Buc, 1859], p. 144 : „în zioa de 15 august, aflîndu-se Sultanul la palatul de lîngă mare, numit Giale-Kioski, au adus pe Constantin vodă, pe fiii săi Constantin, Ștefan, Eadu și Matei, și pe ginerele său Clucerul Ioan Văcărescu și le-au tăiat capetele". Asupra înruderii lui Brîncoveanu cu Clucerul Ianache Văcărescul, pentru care, la redactarea și imprimarea acestei părți din studiul său se informase numai din Fotino, Odobescu revine în ultima notă la *Poezii Văcărești* (v. comentariul nostru, p. 512). Ianache nu putea fi, evident, ginerele, fiind cumnat lui Brîncoveanu, după cum va stabili, ulterior, și Odobescu. Eroarea stăruie însă și la autori ca A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, voi. VIII, Buc, 1929, p. 71, n. 146, care arată că Anca, fiica lui Brîncoveanu, ar fi fost căsătorită cu Ianache Văcărescu.

50³⁸ Eadu Greceanu, [*op. cit.*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, t. II, [1846], p. 198 informează despre : „nunta fiicii mări[e]i sale doamnei Stanchii, care o au dat după coconul lui Iliăș vodă, Eadul Beizadea". V. și însemnarea autografă de pe exemplarul lui Odobescu din *Magazin istoric*, t. II, *cit. supra*.

50³⁹ [J. chr. v.] Engel, [*op. cit.*], I. Bd., p. 374 : „In der Haelfte der Fasten starb dem Fuersten seine aelteste Tochter, Stanka, die noch auf ihrem Todtenbette aengstliche Ahndungen ueber das Schicksal ihres Vaters gehabt haben soli".

50⁴⁰ [Jean-Louis] Carra, *Istoria Moldaviei și [a] Românii* > trad. românește [de X.T. Orășeanu, Buc, 1857], p. 109—110. Iată textul, parafrizat și completat pe alocuri de Odobescu : „Acest prinț Brîncoveanu avu patru fii: Constantin, Ștefan, Eăducă și Matei, care periră toți împreună cutatăl lor de sabia tiranului. Avu și șapte fete : Stanca, măritată după Eadul, fiul lui Ilie prințul Moldaviei; Măria, soția lui Constantin, fiul lui Duca, prințul Moldaviei; Ilinca măritată dupe Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat; Safta, soția lui Crețulescu, nobil din Eomânia; Ancuța, care fu măritată dupe Mcolae fiul lui George Euset, șeful garderoabei tatălui lui Dimitrie Cantemir; Bălașa, care luă în căsătorie pe Manole, fiul lui Andronic, nobil grec și Smaragda, care a ținut pe fiul lui Bălan, nobil român".

[Demetrius] Cantimir (nu Cantemir), *Histoire de VEmpire Othoman*, traduction de M (nu M-r) de Jonquieres (nu : Jonquierres), t. IV, [Paris, 1743], p. 115 : „11 [sc. : Constantin Brîncoveanu] eut aussi sept filles : Stanca mariee â Eadul fils d'Elie Prince de Moldavie; Mărie epouse de Constantin fils de Ducas Prince de Moldavie; Ilinca mariee â Scarlatos fils d'Alexandre Maurocordato; Satta femme de Crezulescul, Xoble Valaque; Ancuza qui eut pour mari Nicolas fils de Georges Eosset, maître de la garde-robbe de mon pere; Balassa qu'epousa Manuel fils d'Andronic Xoble Grec et Smaragda qui fut donnee au fils de Bălan Xoble Valaque". Din Cantemir informațiile acestea au trecut la Carra și, prin acesta, la Engel, *op. cit.*, I. Bd., p. 376, nota.

Despre Barbu Văcărescu, a cărei fiică a fost căsătorită cu banul Dimitrie Ghica, despre Eadu Văcărescu și fiul său Ștefan vistierul, trecut în Eusia în 1812, Odobescu se informase desigur de la Iancu Văcărescu. Barbu Văcărescu, mare vistier în 1749, ban al Craiovei în 1752, vornic la 1754 (X. Iorga, *Originea moldoveana a lui lenăhehiță Văcărescu*, *loc. cit.*, p. 349 cu referințe bibliografice) este înmormântat în biserica mănăstirii Văcărești (epitaful la X. Iorga, *Inscripții din bisericile Eomâniei*, I, p. 76) datorită legăturilor sale de rudenie cu familia Mavrocordat. Pentru Ștefan Văcărescu logofăt în 1754, vel ban în 1760, v. X. Iorga, *Brașovul și românii*, Buc, 1905, p. 382, nr. 16 ; p. 387—388, nr. 20 ; p. 390, nr. 23 ; de același, *Studii și documente*, voi. XVI, Buc, 1909, p. 148—149, nr. 21.

Hîrțile foste în posesia lui I. Văcărescu, apoi în aceea a lui A. Villara, trecute apoi în posesia descendenților acestuia, nu cuprind, se pare „notațiile sumare” la care se referă Odobescu. George D. Plorescu, care a cercetat această arhivă particulară, ne informează că nu a întâlnit, în cuprinsul ei, asemenea documente. Despre activitatea oratorică a părintelui lui lenăhehiță, v. Dan Simonescu, *Orațiile domnești în sărbători și la minți*, în *Cercetări literare*, 4 (1941), p. 24—32, iar despre cea politică I. Șiadbei, *Poezia românească veche*, în *Bevista tineretului*, 1 (1943), nr. 2, p. 20 și D. Popovici, *La Utterature roumaine à Vepoque des lumieres*, Sibiu, 1945, p. 419—420.

X-am putut afla această icoană a sf. Stelian care transmite chipurile lui Ștefan și Catinca Văcărescu, nici în colecțiile de artă, nici reprodusă în albume sau lucrări de specialitate.

Data nașterii lui lenăhehiță Văcărescu este „dedusă prin analogie”, deoarece Odobescu știa, pe de o parte, că lenăhehiță Văcărescu se născuse în timpul domniei lui Mahmud I (1730—1754), după cum arată singur în *Istorie a prea puternicilor împărați othomani*, iar pe de altă parte că a murit „în cei din urmă ani ai secolului trecut [sc. al XVIII-lea] <...>, neavînd încă 60 ani împliniți”. Pentru acest calcul aproximativ Odobescu

a pornit tot de la indicațiile comunicate de familie. Pentru data morții lui lenăhehiță, v. *infra*, p. 511.

51. Textul citat se află în „*Istorie [a prea puternicilor] împărați othomani* [adunată și alcătuită pă scurt] dă dumnealui Iannache Văcărescul, [dicheofilax a Bisericii cei mari a Eăsăritului și spătar al Valahiei, începîndu-se în vremea prea puternicului împărat Sultan Abdul Hamid I la vâleatu hîgiret 1202 și [al] mîntuitoriu[lui] 1788 în Xicopoli a Bulgariei, și s-a săvîrșit în zilele prea puternicului împărat Sultan Selim II, la vâleatu 1794 și 1208 în luna lui șeval. Tomu I]”. Manuscrisul este păstrat în prezent la B.A.B., secția manuscrise, sub cota : ms rom. 2905 (t. I) și 2906 (t. XI). Transcrierea exactă (subliniem cuvintele copiate greșit de Odobescu) este următoarea : „în zilele acestui fericit împărat la [loc alb în ms] am văzut și eu lumina lumii aceștii pline dă amar și la fericirile ei și dă nestatornicie, și la cele ce să pot socoti mai statornice” (ms rom. 2905, p. 140 [f. 72' numerotare nouă la care ne referim și în citatele următoare]; v. și ed. lui A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, t. II, Buc, 1863, p. 276).

După cum se vede din textul de mai sus Odobescu nu-și face un scrupul din transcrierea fidelă a manuscrisului lui Văcărescu. Ca și în cazul altor reproduceri după texte vechi, deosebiri sînt datorate modernizării ortografiei, îndreptării punctuației, uneori înlocuirii unor cuvinte pentru a da claritate frazei. Prin aceasta Odobescu nu modifică însă sensul citatelor din Văcărescu, iar corectarea transcrierii lui sau semnarea tuturor deosebirilor față de original nu ni s-a părut necesară nici în ediția de față. Xe oprim la constatarea că Odobescu a citit corect scrierea chirilică a ms *Istoriei prea puternicilor împărați othomani*, dar că, pînă la publicarea unei ediții critice a operei lui Văcărescu, cercetătorul va trebui să apeleze la original, citatele din *Poeții Văcărești* nefiind satisfăcătoare. Pentru identificarea pasajelor vom trimite peste tot și la fila din mss 2905 și 2906 și la ed. lui A. Papiu Ilarian.

Ceea ce Odobescu a omis însă, uneori, deși era necesar pentru înțelegerea textului, a fost explicarea termenilor turcești. Om politic versat în terminologia diplomatică europeană (la el întîlnim *armistițiu*, *bune oficii*, *congres*, *pașaport*, *protecție* etc), dar folosind-o cu abundență și pe cea turcească, Văcărescu nu e ușor de citit fără glose auxiliare. Iată mai jos, în ordine alfabetică, termenii turcești folosiți în pasaje reproduse de Odobescu :

arzoal — jalbă
buiurdusit — poruncit
buiurultiuri — porunci
capigi-bașa — portar al Seraiului
eapudan-pașa — amiralul flotei
eastriet — renunțare, demisie
devlet, dovlet — imperiu, Poarta
divan-Matîbî — secretar al divanului

emriname — poruncă
face talhîs (a) — a raporta
face zeslim (a) — a preda
hattihumaium — scrisoare imperială
istilealiuri — idiotisme
halem — condei, cancelarie
Matîb — diac, scrib
mahzar — memoriu, cerere

meMup — scrisoare
 menalih mahruse — oraș
 menzil — poștă, etapă
 musaade — îngăduință
 regeati — funcționari, demnitari
 reiz-effendi — ministru de externe
 reizul-Mtab — șeful cancelariei otomane

sarf — gramatică
 serhat — graniță
 tefterăar — controlor financiar, șeful
 condiții vistieriei
 teginituri — metafore
 tergiman — dragoman
 tergimanlic — oficiu de interpret

Adăugăm explicarea altor câtorva termeni (arhaisme sau neologisme) care îngreuiază lectura studiului lui Odobescu :

apopsifisit — omis
 berleant — briliant
 bilet — carte de vizită
 eanghelariu — cancelar
 canțelist — funcționar de cancelarie
 ăistihie — nenorocire
 ektroma — pocitanie
 empirie — experiență
 epanastasis — înviere (aci: răscoală)
 gabinet — cabinet
 heretisi (a) — a felicita
 ipolipsis — considerație

înlăuntru — în Europa, dincolo de
 hotarele Imperiului Otoman
 întrinceat — întărit
 periergos — curios
 periipsis — îngrijire
 peristasis — împrejurare
 pliroforisi (a se) — a se informa
 prostire — abdicare
 provlimă — propunere
 rendită — venit, rentă
 simvulevsi (a) — a sfătui

scrise de Văcărescu fonetic și neînțelitate
 Eiclîholz <b**?%/2£

Neofit Cavsoealivitul [Moreotul] este cunoscutul dascăl grec, conducător pînă în 1788 al școlii grecești din București. Pentru cunoștințele de italiană ale lui Ienăhehiță, y. și N. Iorga, *Studii și documente*, voi. V, Buc, 1903, p. 80. în *Proimion la Istorie a prea puternicilor împărați othomani* (v. *infra*) Văcărescu însuși se referă la cunoștințele poliglote pe care le avea, arătînd că „nu cu mai puțin gust au alcătuit istoriile turcești, și mulți alți istorici greci, latini, franțezi și italieni, dîntru ale cărora istorii, cu multă băgare de seamă făcînd o adunare arăt pă scurt toate...” (v. și ed. Papiu Ilarian, p. 246). Văcărescu compilase deci scrieri străine în limbi pe care le cunoștea. Despre Ienăhehiță mare cămăraș (vel cămînar pe la 1760), ispravnic clădirii bisericii sf. Spiridon, ctitoria lui Scarlat Ghica de la 1766 (dărîmată pentru a face loc noii ctitorii a lui Barbu Știrbei zidită între 1852—1858 pe calea Șerban vodă), Odobescu avea desigur informații de la Iancu Văcărescu, care i-a arătat colecția de acte (în prezent ms 305 al B.A.R.), începînd cu „Genealogia” închipuită citată mai sus. între aceste acte, o chitanță din 12 octombrie 1760, prin care „Ianache [Văcărescu] vel cămînar” împrumută 500 de taleri cu dobîndă lui B[adu] V[ăcărescu], chitanță publicată de N. Iorga, *Studii și*

documente, voi. III, Buc, 1901, p. 77. Tot Iancu Văcărescu va fi informat pe Odobescu despre originea modelului cunoscutului portret al lui Ienăhehiță datorat lui Chladek. Anton Chladek (1794—1882) nu putea desigur întocmi acest portret la 3 ani (1797) cînd Văcărescu moare, așa încît se impunea ipoteza unui model care trebuie căutat după cum ne comunică George D. Florescu, într-un portret anonim de boier expus în prezent la Muzeul de Artă din București. Odobescu își ilustrează articolul cu reușite reproduceri executate de Voneberg după portretele poezilor Văcărești (Ienăhehiță, Alecu, Nicolae, Iancu).

51₁₂ [Dionisiu] Fotino, *[Istoria generală a Daciei]* tr[aducere] de G. Sion, t. II (greșit: I), [Buc. 1859], p. 159: „Constantin vodă IV Cehan] prin dare de bani a scos firman împărătesc, cu care a exilat la Cipru pe doi boieri Văcărești”.

51₄₄ *Istor[ie a prea puternicilor] împ[arați] othom[ani]*, [t. I], ms [rom. 2905], p. 147, [f. 76^v]: „într-această vreme Ștefan Văcărescul, părintele meu, să afla spătar mare al țării și pînă a nu să înliniști mai sus zisele turburări, luase poruncă de la prințipul Valahiei, ce era atunci Scarlat Ghica” (v. și ed. Ilarian, p. 278).

51₄₅ Protestele lui Odobescu împotriva stilului romano-gotic basatard în care a fost clădită noua biserică sf. Spiridon se unesc cu celea din notă în care deplînge lipsa de grijă pentru vechile noastre monumente de artă, distrugerea inconștientă a zugrăvelilor și pisaniilor pe care o putuse constata personal în cercetările sale arheologice. Exemplul restaurării bisericii Krețulescu (pe calea Victoriei, lîngă Palatul Eepublicii) era, într-adevăr, pozitiv, dar trebuie observat că restaurări nefericite s-au făcut la noi și în prima perioadă a funcționării Comisiei arheologice, pe la 1880, cînd ea era condusă de Al. Odobescu însuși, influențat în ce privește metodele de restaurare de ideile lui Lecomte de Noiiy, adus din Franța, se pare, la recomandare lui Odobescu, pe atunci secretar al Legației române din Paris (cf. N. Iorga, *Monumentele noastre*, în *Buh Corn. Mon. Ist.* 31 (1938), p. 53—54). Expresia „templu de cofetărie” a fost folosită mai tîrziu și de Teodor Aman pentru caracterizarea restaurării bisericii mănăstirii Curtea-de-Argeș, dărîmată, apoi reconstituită de Lecomte de Noiiy : „piesă de zahăr pentru cofetărie din Paris” (*Ibid.*, p. 54).

53₁₉ Eelațiunea morții fraților Barbu și Ștefan Văcărescu, otrăvit de Constantin Cehan Eacoviță, la 1763, o avea Odobescu din informațiile lui Iancu Văcărescu, care i-a comunicat tradițiile păstrate în familie.

53₂₄ Odobescu face aluzie la trista întîmplare a lui Vatel („le gran Vatel <...>, dont la bonne tete etait capable de contenir toute le soin d'un Etat”, cum l-a caracterizat d-na de Sevigne maîtresse d'hotel al lui Fouquet, apoi al lui Conde. Avînd de organizat o serbare regală la Chantilly, la 24 aprilie 1671, Vatel s-a temut că peștele proaspăt așteptat pentru ospăț nu va so

la timp și, de teama unui insucces al serbării, s-a sinucis. Despre acest predecesor al bucătarului lui Constantin Eacoviță, Odobescu putuse afla dintr-o scrisoare a d-nei de Sevigne către contesa de Grignan, publicată în *Lettres choisies de madame de Sevigne*, nouvelle ed., Paris, 1852, p. 129, nr. 50 (CB.O., S* 38, astăzi la B.A.E., cota I 35783).

Bucătarul lui Constantin Eacoviță — Petraclie Becherul — era originar din Constantinopol și strămoș al lui Nicolae Lahovary, om politic (vicepreședinte al Camerei) contemporan cu Odobescu. Asupra acestei descendențe v. O. G. Lecca, *Familiiile boierești române*, Buc. 1899, p. 541 și aluzii la Emil Cerchez, *Pagini din trecut*. Buc., [f.a.], p. 186—187 (informație primită de la G.D. Florescu).

[Dionisiu] Fotino, *[Istoria generală a Daciei]*, tr[aducere] de G. Sion, t. II, [Buc., 1859], p. 161 : „Abia domni Constantin vodă Cehan zece luni și optsprezece zile, și din cauză că bea multă melisă și alte lucruri spirituoase, muri și se înmormintă la Mitropolia din București”.

Ms rom. 2906, f. 21'; ed. Ilarian, p. 292. Odobescu traduce exact termenii turcești din scrierea lui Văcărescu, desigur după J. de Hammer, *Histoire de VFmpire Ottoman*, trad. fr., t. XVII, Paris, 1841, p. 227 și 229. (*Vocabulaire des mots turcs*), *Sarf* este un cuvânt arab, de asemenea corect tradus, probabil după alt dicționar. Gurgiu Halii Hamid-pașa, georgian de origine, va îndeplini funcția de mare vizir între 31.X.1782 și 31.III.1785 (M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană*, Buc., 1958, p. 100).

Trimiterea la *Istoria prea puternicilor împărași otomani* nu este exactă. Văcărescu vorbește prea puțin despre sine în primele capitole ale scrierii sale. Cea dintâi mențiune despre funcțiunile pe care le-a îndeplinit este aceea privind dregătoria de „vistier mare, făcut de la septembrie 69 după Mihail Cantacozinul” (*op. cit.*, ms rom. 2905, p. 159, f. 91'); ed. Ilarian, p. 280). Anul 1767 cadatâa încredințării vistieriei este, probabil, o citire greșită a lui Odobescu, în loc de 1769, de unde și raportarea acestei numiri la Alexandru Scarlat Ghica, domn între 2 decembrie 1766 și 17 octombrie 1768. De altfel referința însăși, foarte vagă (*Idem*, între alte două trimiteri precise, cu indicarea paginei) arată că data este stabilită prin conjectură, iar nu menționată anume în textul scrierii lui Văcărescu. Tot ce urmează este rezumatul, uneori reproducerea exactă a relațiunii din *Istorie a prea puternicilor împărași otomani*. Iată textul lui Văcărescu : „Pă drumul Valahiei, Grigorie [al III-lea Ghica, 17 octombrie 1768 — 5 noiembrie 1769, n.n.] earăși călcînd Bucureștii ostile voluntarii prin comanda unui pod-polcovic, Xazarie Carazin, și prin ajutorul și conglăsuirea Pîrvului Cantacozinul, ce era atunci spătar al țării, îl prinseră și-l trimiseră prizonier la Petroburg. „Călca-voiu păstoriul...” după Scriptură, era atunci urmările. Urmează pasajul citat

de Odobescu în textul studiului său, în legătură cu atitudinea boierimii la sosirea rușilor. Următoarele cuvinte, modificate în transcriere, au forma corectă : după, are să arîdice, pântru, dă (v. ms rom. 2905, f. 90'-93' și ed. Ilarian, p. 280-281). Ms rom. 2905, f. 95'-97' ; ed. Ilarian, p. 282.

Dăm textul scrisorii către Eumianțev după originalul lui Văcărescu, pentru a permite încă o comparație cu transcrierea lui Odobescu :

„Fcelență, Domnule și Patronul meu,

De vreme ce norocul și întîmplarea au binevoit ca să facă prigionier pã mine, un om fără dă arme și în vreme dă armistițiu, adecã dă încetarea războiului, la purtătoarele dă biruință astă dată armele rusești, mai vîrtos avînd și pasoport cu protecție chesaricească, pântru vină căci îmi păzescu după datorie credința la stăpînii ce Dumnezeu mi-au orînduit, sînt disăvîrsit întîmplării mulțamit și norocului, căci mi-au făcut această aăosebită cinste. Unde nu fac altă rugăciune Exelenții tale, fără dă numai, în vreme ce arderea soarelui îmi pricinuește multă tiranie, aflîndu-mă într-un cîmp, mă rog Fxelenții tale ca să fiu trimis cu un ceas mai nainte și eu la locul unde să află și ceilalți prigionieri turci ce s-au făcut prigionier[i] în vreme dă războiu și cu armele în mîină, și voi fi foarte mulțamit aceștii faceri dă bine rămîind...”

Am subliniat în textul scrisorii, reproducă de Odobescu, cuvintele ce prezintă, în transcrierea lui, deosebiri față de original. Xota lui Odobescu (*Idem*, p. 172 și 190) este inexactă. Prima pagină indică începutul pasajului rezumat, ultima se referă la alt episod, ulterior, al întîmplărilor lui Văcărescu. Scrisoarea se află la p. 174—175 [f. 98'—99'] a ms rom. 2905 (ed. Ilarian, p. 283). În aceeași notă Odobescu comentează „stilul” (în realitate vocabularul) „usitat de lenăhehiță Văcărescul”, remarcînd frecvența neologismelor turcești și italiene în legătură cu folosirea lor observăm în treacăt că „patronul meu” însemna, fără îndoială, pentru Văcărescu, convenționalul „stăpîne” (*padrone*), orice aluzie la vreun „patronat” de alt gen fiind exclusă de abilul diplomat.

Ms rom. 2905, p. 177, 179 și 180 (f. 100', 101'-101'); ed. Ilarian, p. 283 și 284.

Fragmentul se află în ms rom. 2906, p. 181-184 (f. 2' — 3') pe care se cunosc încă semnele în creion făcute de Odobescu pentru a marca pasajul ce trebuia copiat.

Fără referințe despre "bucuria boierilor" la vestea încheierii păcii de la Kueiuk-Kainargi, Văcărescu arată împrejurările încheierii acestei păci la 4 iulie 1774, continuînd cu informațiile despre sine rezumate de Odobescu (ms rom. 2906, f. 6'-7'; ed. Ilarian, p. 286).

Idem, i. 6^v; ed. Ilarian, p. 287. Văcărescu arătase că Alexandru Ipsilanti „cu trei ani înaintea maziliei mă făcuse pe mine spătar al țării”. Cum Ipsilanti domnește între 15 septembrie 1774 și 4 ianuarie 1782, după Văcărescu șapte ani, desigur că acest autor vede anul 1781 drept ultimul al domniei lui Alexandru vodă, și numirea lui în spătărie va fi avut loc pe la 1778—1779, iar nu la 1780 cum calculase Odobescu. De altfel dacă l-ar fi numit în 1780 n-avea sens să dea această demnitate lui Gheorghe Mavrocordat în anul imediat următor („la văleatul 1781 avgust” arată Văcărescu, *ibid.*).

„Contemporanul străin”, autorul scrisorii către redacția lui *Journal de Bouillon* era Ștefan Eaicewich, secretarul lui Alexandru Ipsilanti, care a folosit acest mijloc pentru dezmințirea onora din afirmațiile și calomniile din cartea lui Carra citată îndată de Odobescu. Odobescu a cunoscut probabil scrisoarea citată (publicată „à Vienne, chez [Jean Thomas Nob. de] Tratthern”, nu *Truttner*, reproduș greșit), prin Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daziens*, I. Bd., Wien, 1781, p. 124. în legătură cu publicarea acestei scrisori amănunte la Măria Holban, *Autour de V., Histoire de la Moldavie et de la Valachie* de Carra, în *Bevue historique du Sud-Est europeen*, 21 (1944), p. 155—230 (în sp. p. 173-175). Carra, *Istor [ia] Moldavii și [a] Bomâniei*, trad. [de ÎLT. Orășanu, Buc, 1857], p. 149. Textul exact al pasajului citat este următorul: „Ceea ce face pe Alexandru Ipsilanti, prințul Bomâniei, a se deosebi de confratele său Grigorie Ghica, prințul Moldaviei, e protecția ce dă artelor și dorința ce o are de a avea o condică de legi particulare pentru divanul său și al administratorilor de districte; el a tras pentru aceasta în țară-i cîțiva oameni învățați, pe care i-a însărcinat a întocmi acea condică ce negreșit o va împrăștia și o va pune în lucrare, dacă despotismul nesuferit al înaltei Borti nu va pune vreo piedică la aceasta”.

Colaborarea lui Văcărescu la redactarea *Pravilniceștii Condicei* nu este încă bine lămurită și faptul că „osebit de orînduielele așternute într-acea pravilă dupe povețile experienței sale toată redacția română și mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legilor este curat a sa” este afirmat numai de Odobescu, fără ca temeiurile acestei afirmații să fi fost însă analizate de specialiștii în drept vechi românesc, editorii de mai târziu ai *Condicei*. în *Introducerea la Pravilniceasca Condică. 1780*, ediție critică, [Buc], 1957, p. 8, se arată ca o simplă presupunere că „examinînd numele marilor boieri din Divan din menționatele hrisoave ale lui Ipsilante [acelea din 1775 și 1780, n.n.], se poate spune că dintre aceștia, care aproape toți erau români, trebuie să fi luat Domnul ajutoare pentru facerea pravilei. Dintre ei, unul care va fi avut un rol mai important a fost lenăehiță Văcărescu; acesta a și fost totdeauna un sfetnic credincios și devotat al Domnului”. în acest sens se citează Dionisie Fotino, I<ropta

t% ТО&XOCI Aouaț, voi. II, Viena, 1819, p. 356 (cf. și *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion, voi. II, Buc, 1859, p. 172—173) care menționează misiunea de încredere dată lui lenăehiță de a obține întoarcerea beizadelor lui Alexandru Ipsilanti fugite în Transilvania. Acestor temeuri se va fi datorînd și convingerea lui Odobescu asupra rolului lui Văcărescu, ca vistiernic și spătar, de „a regula seama acestor dregătorii și, în general, a da puternicul său ajutor domnului în toate reformele ce se silia a face”.

De observat însă că din hrisovul de la 1775 al lui Ipsilanti, *Pentru rînduiala departamenturilor de judecăți* reiese că legiuirea era alcătuită la acea dată, pe cînd Văcărescu avea numai dregătoria finanțelor Țării Bomânești. Contribuția lui va fi fost mai mare în cei cinci ani trecuți pînă la promulgarea legii, timp în care se presupune că textul a fost îmbunătățit {v.fed. rom., 1957, p. 9). Pan. I. Zepos, în introducerea ediției sale, *SuvTayfjLaTlov vo^ixov*, Atena, 1936, p. 33 crede că alcătuirea legii este datorită unui dascăl necunoscut de limbă greacă, ipoteză ce nu exclude însă participarea localnicilor cunosători ai obiceiului pămîntului, dar nici în introducerea la ediția operei lui Mihail Fotinopol, *Notjuxov 7ep6xstpov*, Atena, 1959, nici în recenzia făcută ediției românești din 1957 a *Pravilniceștii Condice*, recenzie publicată în *ETOE? *E?aip. Bu^avx. ETou8G>v*, 27 (1957), p. 396 sq. nu aduce vreo lumină asupra aportului românesc la redactarea legii lui Ipsilanti. Odobescu reproduce introducerea *Condicei* după ediția lui C.N. Brăiloiu, p. 3—7 (cf. și textul ed. critice din 1957, p. 42—46).

58. *Pravila* lui Ipsilante nu este „cel dintîi pas al codificării noastre”: *Notjuxov Tupox^pov* (*Manualul de legi*) al lui Mihail Fotinopol fusese promulgat încă din 1765 de către Ștefan Bacoviță. Aceasta reduce întru cîțva aprecierea despre „importanța” lucrărilor de acest fel care „crește cînd concepția le e spontanee și nepregătită de alte încercări anterioare”. Legiuirea lui Ipsilanti nu se aflase în această situație. Dar observația despre starea imperfectă a codificării la 1861 este desigur întemeiată, cunoscînd că noul *Cod civil* a intrat în vigoare numai la 1 decembrie 1865, abrogînd abia atunci codurile Calimah, Caragea și toate legile civile anterioare, aplicate încă pe vremea cînd scrie Odobescu.

58. însemnarea citită de Odobescu se păstrează în cuprinsul ms rom. miscelaneu nr. 332 al B.A.B., f. 37. Cuprinsul ei, transcris exact, este următorul: „La anii 1780, ap[rilie] 13 d [ni], fiind domn Țării Bomânești Ioan Alecsandru Ipsilant v[oe]v [od]d< și mitropolit U[n]g[rovlahiei] kirio kir Grig[o]rie, am fost trimis și eu aici la sfânt[a] măn[ă]stire [a] Znag[o]-velui, sur[ghiunit] [*ms rupt*] dupe hotărîrea dum[nea]lor veliților boieri și din porunca prea înălțatului nostru domnu, pentru căci că am urmat cum poruncește sfânt[a] pravilă bisericească la cap[ă]tu 241 și găsindu-m[i] vină că de ce urmez pravilii bisericii și nu urmez pravilii politii, pentru aceia m-au

pedepsit. Aflându-mă aici la închisoare 13 [1]uni și de acm înainte cât va fi păcatele mele, șazînd și la dum[nea]lui] Iana-che Văc[ăr]escu vel spătar trei lnni închis, acum mi să poruncește să fiu codoș și pezăvinchi [adică votrul, *ad. marg.*], după cum scrie sfânt[a] pravilă bisericească la cap[ă]t 215 și eu neprimind să fiu călcător pravilii bisericești m-au și globit deosebit de pedeapsă, pentru căci stau împotriv[ă] pravilii politicești, cei făcute de oamini pămînteni și pac[ă]toș[i], iar nu de șapte sfinte săboară cum s-au făcut pravila bisericească de sfinții părinți. Să-i judece pe acești ce au fost mie pricinuitori cum m-au judecat pe mine. Și am scris și eu, cine va citi întii să zic[ă] : „Dumnezeu să-l pomineasc[ă]” și așa iscălitura să-m[i] citeasc[ă]. Maiu 12, 1781. Mihalache Pastiescul [?]” Citirea numelui (Pastiescul), indescifrabil pentru Odobescu, a fost propusă de I. Bianu și E. Caracas, *Catalogul manuscriselor românești [ale Bibliotecii Academiei]*, t. II, Buc, 1913, p. 30. Titlul cărții din care a fost ruptă fila cu această însemnare, un *Penticostar*, poate fi dedus din altă notă, din 4 iunie 1761, de pe aceeași foaie, al cărei scriitor arată că „am însemnat și eu aici pă această] sfînt[ă] carte, *Penticostar*”. De observat că miscelaneul în care este legată fila în chestiune cuprinde „Poezii românești și grecești de ale Văcăreștilor originale și copii, între cari se află amestecate și cîteva scrieri și însemnări de ale altora” (descrierea completă la I. Bianu și E. Caracas, *op. cit.*, t. II, p. 29—31). Se poate încheia de aci că Odobescu a avut în mîna tocmai acest miscelaneu în care vreun membru al familiei Văcăreștilor adunase scrieri și documente despre înaintașii săi, inclusiv această filă ruptă din *Penticostarul* de la Snagov, în care se consemna existența unei închisori în casa lui lenăhehiță pe vremea spătăriei sale

O citire greșită (glava 245 în loc de 241) îl împiedică însă pe Odobescu să deslușească speța care nu era aceea de „otrăvire a unei soții culpabile de necredință” (glava 245 din *îndreptarea legii* la care se referă Odobescu tratează, într-adevăr *Pentru ceia ce vor ucide pre neștine cu înșelăciune, ce să zice cti otravă*), ci despreuciderea femeii adultere surprinsă de soțul înșelat (cf. cap. 241 : *Pentru omul care-și va afla m^uiarea curvind și va ucide pre dînsa și pre curvariu sau o va ucide jără de vină, sau fără de voia lui*).

Din textul însemnării, comparat cu sursele juridice amintite de surghiunitul de la Snagov, reiese că acesta a acționat ca urmare a prevederilor gl. 241 care arată că „De-și va afla neștine muiarea să facă păcate cu alt bărbat, adevă să curvească, însă de va ucide pre dînsa și pre curvariu, acela nu să pedepsește adevărat de-i va afla înlăuntru în casa lui, iară de-i va afla afară de casă și-i va arăta cu mărturii credincioase, atunci să desparte de dînsa și-i dobîndește și zestrele, cum zic pravilele”. Probabil că soțul ultragiât nu și-a ucis soția și că aceasta și-a putut dovedi nevinovăția, deoarece instanța, după ce

pedepsește pe surghiunit, poate pentru maltratarea și repudierea nedreaptă a soției, propune o împăcare. Soțul a considerat însă că în acest caz ar cădea sub incidența gl. 215, zaceala 17-a a *Pravilei* care prevede că „De vream ce va ști bărbatul adevărat, cum face muiarea lui preacurvie și el rabdă și o ține în casă și tace atunci [în]semnează lucrul cum [că] o iartă au de voie au de nevoie; acela mai virtos să se cheame coduși și votru muierii sale”. Eefuzînd să-și reprimească soția, soțul a fost obligat să o desdăuneze (a fost „globit deosebit de pedeapsă”). Beiese din cele de mai sus că speța nu este aceea stabilită de Odobescu. Pentru conflictele dintre „pravilele politicești” și cele bisericești în vechiul nostru drept, v. Ioan C. Filitti, *Vechiul drept penal român (schiță). întregiri privitoare la vechea organizare judecătorească*. [Buc], 1934, 74 p. (extras din *Bevista de drept penal si știință penitenciară*, 1934).

58⁴⁹ Cf. *Ist[orie] a prea puternicilor] împ[ărați] othom[ani]*, ms [rom. 2906], p. 195-218; [f. 9'-20' ; ed. Ilarian, p. 287—291]; pe ms începutul și sfîrșitul pasajului poartă semnele în creion ale lui Odobescu.

58⁵⁰ [Dionisie] Fotino, *[Istoria generală a Daciei]*, trad. de G. Sion, t. II, [Buc 1859], p. 173, vorbește astfel despre misiunea lui Văcărescu pentru aducerea în țară a beizadelor fugite : „Pe la capătul acestei fericite domnii, doi fii ai săi [sc. ai lui Alexandru Ipsilante, *n.n.*], dorind să vază țările Europei, au fugit în contra voinței tatălui lor în Transilvania. Domnul care se îngrijia ca nu cumva aceasta să dea bănuiele Porței în contra lui, s-a întristat foarte. Așadară pe de o parte a trimis la Constantinopole scrisori încredințatoare despre devotamentul său, iar pe de alta a trimis pe Mitropolitul și pe cîteva boeri după fiii săi în Transilvania ca să-i întoarcă. Dar fiindcă beizadelele trecuse la Viena, a trimis după ei pe doi boieri, între care era unul Ioan (sau Enachi) Văcărescu, și aceștia cu mare greu i-au înduplecat să-i facă a se întoarce”.

59⁴⁰ În afară de Domenico Sestini, *Viaggio curioso, scientifico, anticuario per la Valachia, Transilvania, e Ungheria fino a Vienna*, Firenze, 1815, p. 6 [C.B.O., S 37] citat de Odobescu, alte informații despre profesorii fiilor lui Alexandru Ipsilante dăduse și Joseph Sulzer în *Geschichte der transalpinischen Daciens*, III. Bd., Wien, 1782, p. 48—49, amintind despre un abate „Bancini” folosit cîtva timp pe la 1780 ca preceptor al celor două beizadele. Scrisorile acestui abate (cu numele exact Lionardo Panzini) au fost publicate de îsmo Cortese în *Europa Orientale*, 2 (1922), p. 159—179 în articolul său *La Valachia durante il principato di Alessandro Ipsilanti (1774—1782)*. Sestini însuși fusese chemat în Țara Bomânească pentru funcția de secretar domnesc, dar și de educator al beizadelor, care însă au fost crescute de Stephan Baicewich. Linchou amintit de Sestini este un negustor francez din Marsilia, a

cărui familie s-a naturalizat la noi sub numele de Lenș. Cf. privitor la Linchou, doc. DCCCCXVI, din 13 sept. 1753, publicat în colecția Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria Românilor* culese <...> din Archivele Ministeriului afacerilor străine din Paris de A.I. Odobescu, Supl. I, voi. I, Buc, 1886, p. 640, precum și alte extrase din corespondența ministerului francez al Afacerilor străine cu trimisul său la Constantinopol, Dessaleurs, *ibid.*, p. 641 sq.

Alți dascăli ai lui Constantin și Dimitrie Ipsilante au fost Iosif Moesiodox, un grec din Cernavodă și călugărul Xatanail (v. despre ei X. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Buc, 1928, p. 110—111 și, de același, *Istoria românilor prin călători*, ed. a 2-a, voi. II, Buc, 1928, p. 206, 214—215, 239). Jacques Dallaway (nu Dellaway), *Constantinople ancienne et moderne et descriptions des cotes et isles de VArchipel et de la Troade*, traduit de l'anglais par Andre Morellet, t. I, Paris, an VII [1798—1799], p. 170. în transcriere Odobescu modifică (modernizînd) ortografia autorului: *Ipsilandi, isle, connoissance*.

Odobescu a lăsat, în aceste pagini, cea mai frumoasă caracterizare a activității de diplomat a lui lenăehiță Văcărescu, indicînd, prin aceasta, și importanța memorialistică a *Istoriei oihomănești*, a cărei valoare istoriografică a fost contestată de autori mai noi (v. D. Popovici, *La Utterature roumaine à Vepoque des lumieres*, Sibiu, 1945, p. 156—159).

Despre viața intimă a lui lenăehiță se puteau găsi aluzii în poezia populară pe care Odobescu o folosește adesea ca izvor de informare. Iată un cîntec despre dragostea dintre Văcărescu și doamna Zoe, soția lui Alexandru Moruzi (1793—1796)

„lenăehiță Văcărescu
Șade-n poartă la Dudescu
Cu ciubuc de diamant,
Capot roșu îmbrăcat,
Cu anterior de atlas —
Moare Doamna de necaz —,
Cu hanger de Corassan.
Doamna trece în rădvan,
în rădvanul aurit
Cu tot coșul poleit,
Ocolit de ciohodari,
Tras de patru armăsari.
Trece des și-l mai privește
Că cu foc îl mai iubește,
lenăehiță stih îi face
Că Domniții mult îi place
Stih cu libov înfocat
Și-o desmiardă-n lăudat.
Boier astfel ca un brad

Xu se află-n Țarigrad.
El cu Doamna s-ar lovi
Dacă Domnul ar muri".

(G.I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc, 1899, p. 696—697). Cele trei soții succesive ale lui lenăehiță au fost: 1. Elena Iacovache Bizo, decedată în 1780; 2. Elena, fiica lui Gheorghe Caragea, fostul dragoman (~~(fjiya*;~~ ~~Sifprij|vis<)~~) dela 1765 și 3. o vară de departe a acesteia, Ecaterina domnița, a cincea fiică a lui Xicolae Caragea (Cf. George D. Florescu, *Din vechiul București*, [Buc], 1935, p. 113, n. 508). Despre toate Odobescu avea informații din *Istoria oihomănească*, ms utilizat (cf. ed. Ilarian, p. 288 și 291).

63₁₄₇ Pentru ilustrarea studiului său cu versuri ale lui lenăehiță Văcărescu, Odobescu s-a servit de un ms în -48°, de 56 file (sec XIX), cuprinzînd *Poezii de lenăehiță, Alecu și Nicolae Văcărescu*. Manuscrisul, dăruit de Odobescu Bibliotecii Academiei, unde se păstrează în prezent sub cota ms rom. 421,, este o copie parțială a ms rom. 332 și a versurilor lui din *Gramatica* de la 1787 pentru poeziile lui lenăehiță și amss 287 și 332 pentru Alecu și Xicolae Văcărescu. Din cele trei caiete care alcătuiesc acest manuscris, primul (f. 1—19) cuprinde *O mică adunare de cite s-au putut găsi din poeziile banului Ianache [al-] II-lea Văcărescu, mare dikeofilax a Bisericii cei mari a răsăritului*, la care sînt adăugate și *Cîteva trăsuri din Gramatica română a banului Ianache II Văcărescu*. Acest caiet cuprinde tot ce reproduce Odobescu din poeziile lui lenăehiță. Xe vom referi în continuare la acest izvor, cu care vom compara modul cum transcrie Odobescu. Poezia *Intr-un copaciu zarîfior* este la f. 8' ms cit. Textul din ms rom. 332, f. 41' al acestor versuri este transcris aci cu mici modificări : *lătișor* în loc de *lăpțișor* (v. 2), *pe loc* în loc de *de loc* (v. 8) și *N-am^ nădejde să mai scap*, în loc de *Nu am nădejde să scap* (v. 12). în ms 332, după poezie, trei, etc." indică o continuare (nescrisă) a poeziei, ca și varianta ei de la f. 8' a ms cit., care se încheie cu mențiunea „i proci".

Poezia *Tu ești pușor canar*, ms rom. 421, f. 6^v, este corect transcrisă.

64₁₉ Versurile exemplificative reproduse de Odobescu apar în *Gramatică (Observații sau băgări de seamă)*, Eimnic, 1787, p. 139 (ed. Viena, 1787, p. 171). O reproducem mai jos pentru a releva deosebirile de transcriere la Odobescu:

„De-a [a]vea milostivire
Xu-i lucru piste fire
Și cei ce au simțire
Xu pot tăgădui.
Iar firea arătată
D-a fi ne-nduplecată

Dă obște [-i] dăsfăimată.
N-am ce povățui".

Odobescu citează și, astfel, atrage atenția cercurilor literare de la noi asupra versurilor lui Văcărescu cele mai cunoscute prin discuțiile pe care le-au stîrnit la cîțiva ani numai după republicarea lor. Odobescu le copiază din miscelaneul citat (ms rom. 332), f. 41' (o singură deosebire de transcriere la ultimul vers : *ridică* pentru *rădică*). Cunoscuta apropiere dintre aceste versuri și poezia *Gefunden* a lui Goethe a făcut-o cel dintîi V. A. Urechia, în articolul *Văcărescu și Goethe* publicat în *Apărarea națională*, 1869 iunie 8. Eidiculizată de Maiorescu (*Observațiuni polemice, în Convorbiri literare*, 2 (1869), p. 197), afirmația lui Urechia a fost înlăturată de Sextil Pușcariu (*Goethe și lenăhehiță Văcărescu, în Cele trei Crișuri*, 1 (1921) nr. 13, p. 9—12) și de L. E. Torouțiu (articolele *lenăhehiță Văcărescu și Goethe*, apoi *Intre știință și fantezie și Acorduri introductive*, toate apărute în revista *Făi-Frumos*, 6 (1931), p. 200—204, 287—290 și 299—300) care au arătat călenăchiță, decedat în 1797, nu putea imita o poezie scrisă în 1813 și publicată în 1815. Originea populară a motivului au afirmat-o G. Bogdan-Duică în recenzia la *Literatura română modernă de O. Densușianu* (v. *Dacoromania*, 2 (1922), p. 725), M. Naum, *lenăhehiță Văcărescu și variantele aromâne, în Viața românească* 30 (1938), nr. 2, p. 101—106, care a întîlnit motivul în poezia populară aromânească și Sextil Pușcariu (*art. cit.*) care a presupus o influență (nedovedită însă) a poeziei populare germane. Casa Văcăreștilor a cărei așezare Odobescu o descrie în raport cu vremea sa („pe podul Mogoșoaiei, în fața uliței franceze, pe care le-a prefăcut acum d-l Dimitrie Bellu”), se afla pe Calea Victoriei, chiar la începutul acestei străzi, pe stîngă, în fața străzii 30 Decembrie, pe locul unde a fost construit apoi imobilul cunoscut sub numele de „Casa Prager”, proprietarul lui după D. Bellu (clădirea de lîngă C.E.C., în stîngă, în care se află azi Institutul de istoria artei al Academiei). Ea era notată pe planurile din 1791 ale lui Ferdinand Ernst și Franz Purcel la nr. 8 (cu cerneală neagră). Cf. George D. Florescu, *op. cit.*, p. 113. Virgil Drăghiceanu, descriind așezarea caselor lui Văcărescu (cf. *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 178) arată că ele se pot vedea în fotografia publicată în *rev. cit.*, 4 (1911), p. 48 și comentată de Spiru Haret, *ibid.*, p. 150—151. „Cu prilejul săpăturilor făcute pentru zidirea actualului „Magazin Universal” [apoi „Textila”, n.n.] — arată Drăghiceanu —, s-a dat de foarte frumoase căpițele corintiene, desigur rămășițe din vechea casă a Văcăreștilor. De asemenea o mare subterană de zid, de dată mai recentă, s-a găsit întinzîndu-se dinspre calea Victoriei, probabil spre vechiul castel al apelor (azi Vama). Nu se știe nimic ce s-au făcut rămășițele găsite acolo” (*loc. cit.*). Acest Grigorie al Argeșului, numit și Eîmniceanu, este fostul protosinghel de la Eîmnic, în care calitate a colaborat, ca îngri-

jitor al tiparului, la opera episcopului Filaret. Cărturar, el a participat, prin legăturile sale cu traducătorii Gherontie și Grigorie, la activitatea publicistică a curentului paisian. Episodul relatat de Odobescu va fi avut loc după 11 octombrie 1793, data instalării lui Dositheu Filitis ca mitropolit al Ungrovlahiei (*Condica sintă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, publicată de Ghenadie Craioveanu, Buc., 1886, p. 275—276).

65j

65io

Descrierea personalului domestic de la curtea lui lenăhehiță este doar o dezvoltare a informațiilor unui contemporan, episcopul Grigorie *cit. supra*. Odobescu dă curs talentului său de restituitor documentat al trecutului; clasicistul află prilejul unei comparații cu frumoasa fată a lui Brises, motivul certeii dintre Achille și Agamemnon (*Iliada* I, 346 sq.), iar pentru Pitulicea, cu urîtul și perfidul Thersites, batjocura lui Ulysse sub zidurile Troiei (*ibid.* III, 246 sq.), comparații de altfel nu prea potrivite. Lucrarea lui Perticari are titlul: *UpoSioixr^iQ ziq ?6v 'Ep[jiXov*, Viena, 1817. Despre autor nu se cunosc prea multe amănunte (P. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, voi. II, Buc., 1938, p. 151—152). Versurile citate de Odobescu se traduc: „Domnul Văcărescu mă ținea de intim, sfătuitor, prieten și casnic al său. Mie îmi împărțăsea deschis bucuriile, necazurile și dragostele sale, dacă vreo cucoană nebună îl socotea că e urît, că e cuminte sau înțelept, care dintre roabe nu era de lepădat sau care îi rezistase și se purtase urît cu el. Ce boier era lenăhehiță ! Fie blagoslovit ! Printre roabe nici una nu era fecioară. Și aceasta era o mare calitate boierească, specifică boierilor și foarte prețuită”.

6514

Poezia' *Amărîta turturea*, copiată din același ms 421, f. 7'~' cu neînsemnate modificări (*de* în loc de *dă*, *rămîne* în loc de *remîne*, *amărîta* în loc de *amarită* și cu inversarea strofei a treia cu a cincea. Observația lui Odobescu că această elegie „poezia poporană de mult a coprins-o în întinsul său domen” nu ar explica, după unii autori, originea motivului în folclorul nostru. Hasdeu în *Cuvinte den bătrîni*, t. II, Buc., 1879, p. 728—730 a urmărit motivul în poezia populară toscană, siciliană, striană sau la poezii Olimpo din Sassoferato și Panfilo Sasso, cercetare reluată ulterior de alți istorici literari (cf. D. Popovici, *op. cit.*, p. 421). Ariadna Camariano a arătat însă în studiul *Influența poeziei lirice neogrecești asupra celei românești*, Buc., 1935, p. 13—21, că modelul lui Văcărescu a fost poezia, T6 тпуγονί -κ&C, ττοϋϋλ, publicată de Atanasie Psalidas în colecția, "Eπο?ος α?ροΤΕΧεττ(ι.α?α, Viena, 1792, p. 164 sq.

66.,

La o întristare a apărut în *Observațiuni sau băgări de seamă*, Eîmnic, 1787, p. 139 (Viena, 1787, p. 171—172). Corect transcrisă din ms 421, f. 4'. Deoarece afirmația imediat următoare a lui Odobescu arată credința sa în originalitatea versurilor citate din Văcărescu, adăugăm că, de fapt, și *Spune inimioară*, *spune* este tot o imitație după o poezie neogreacă, din aceeași culegere a lui Psalidas, p. 52 sq. (cf. Ariadna Camariano, *op.*

cit., p. 21—23). Pentru text vezi ms 421, f. 8^v. Deosebiri în ms : *dohiorie* (v. 6), *s-începe* (v. 8), *respunde* (v. 10).

Cercetările mai noi nu au stabilit încă dacă Anton Pann a publicat poezii ale lui lenăhehiță sau a publicat versiuni lăutărești ale cîntecelor acestuia. *Amărîta turturea* este republicată cu mici modificări în *Poezii deosebite sau cîntece de lume*, ed. a 2-a, Buc, 1837, p. 6—8 și într-o versiune amplificată în *Spitalul amorului*, br. I, Buc, 1850, p. 41—44 (sub titlul *Jalea turtureli[i]*; cf. și ed. a 2-a, Buc, 1852, p. 51—55). *Spune inimioară*, spune apare și în *O șezătoare la țară*, partea a II-a, Buc, 1852, p. 60, sub titlul *Scoală sufletea, scoală*, variantă populară a aceluiași motiv, republicată și în colecția de *Poezii populare* a lui V. Alecsandri. Dar poezia lui Văcărescu apare fără modificări și în *Spitalul amorului*, br. a HI-a, ed. a 2-a, Buc, 1852, p. 49 (versiunea reprodusă de Odobescu) și amplificată sub titlul *Scoală puiculiță, scoală*, în br. a IV-a, ed. a 2-a, Buc, 1852, p. 3—5 a aceiași culegeri a lui Anton Pann. Ms rom. 2906, p. 219-220, [f. 20^v, 21^v~^v]; ed. Ilarian, p. 291-292. *Idem*, p. 222-223, [f. 22^v-23^v]; ed. Ilarian, p. 292. *Idem*, p. 227, [f. 25^v]; ed. Ilarian, p. 293: „Lavăleat [17]87 ghenarie, mă făcuse vistier din dvornec Mavrogheni”. Odobescu citește greșit: „din vistier, dvornic”.

Idem, p. 224-226, [f. 23^v-24^v]; ed. Ilarian, p. 293. în manuscris, semne cu creionul marchează pasajele folosite de Odobescu. De observat că cercetările mai noi confirmă caracterizarea făcută de Văcărescu lui Mavrogheni și domniei sale (I. Ionașcu, *Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni în Studii*, 15 (1962), nr. 1, p. 69-109).

Idem, p. 226-227, [f. 24^v-25^v]; ed. Ilarian, p. 293. *Idem*, p. 232, [f. 27^v]; ed. Ilarian p. 294. *Ektrom a țarei*, transcriere greșită pentru *firii*.

Odobescu transcrie titlul cărții cu unele modificări de litere sau cu lecțiuni greșite : regulilor în loc de *regulelor*, orînduieților — *orîndueletor*, gramaticii — *gramaticii*; se hărăzește — și hărăzite etc. Titlul exact la I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. %I, 1910, p. 318, nr. 516. Ed. a 2-a are titlul: *Observații sau Băgări dă seamă asupra regulilor Grammaticii Bumănești adunate și alcătuite dă Dumnealui Ianache Văcărescul cel dă acum diJceofulax <sic !> a Bisericii cei mari a răsăritului și mare Vistieru a Prințipatului Valahiei. Timpărită <sic !> acum întru al doilea rîndu în Vienna Austriei, la losifū noblu de Burțbek împărătescul și Crăescul al Curții Tipografa și bibliopolu. 1787, 1 f. + 184-188] p.*

Istoria bisericească pre scurt tradusă românește de Alex. Geanoglu Lesvioudax, Buc, 1845, p. 437 : „1780. Filaret. Acesta mai nainte au fost arhieru cu titlu de Mireon. Apoi mutîndu-se din viață episcopul Chesarie, s-au ales și s-au orînduit în scaunul Episcopii Eîmnicului, au urmat după urmele răposatului Chesa-

rie (vezi *Procurvîntarea la Mineiul lui aprilie*, tipărit în anul 1780)”.

69,23

Textul epistoliei dedicatorii a *Gramaticii* din 1787 este reprodus după ms rom. 421, f. 9^v — 12^v. Aci fusese transcris după una din edițiile de la Eîmnic sau Viena, cu ușoare modificări (*se* în loc de *să*, *de* în loc de *dă* etc), tendință de modernizare prezentă în majoritatea textelor chirilice transcrise de Odobescu. Aceste neînsemnate diferențe nu justifică reproducerea integrală a prefeței amintite. Dăm mai jos numai un fragment de la începutul textului (diferențele în *cursive*) :

„Preacinstului, sfințitului, iubitorului de Dumnezeu Episcop a Sfintei Episcopii Eîmnicului și Craiovei exarh Noului Severin, Chyr Filaret.

Și la cine *altu să* cuvine a se *arăta* meșteșugul *cuvîntului*, de cît la *îndreptătorul dă cuvîntul* *adăvărul%ii%* Și la ce alt se poate cerca metalul aurului și argintului de cît la piatra cea cercătoare? Dumnezeiasca Proviđență, carea te-au povățuit spre rîvna acestei învredniciri, de a fi adică îndreptătoriu de cuvîntul adevărului său, te-au gătit mai *înmainte* ca pe un vas *primitoriu* de acest mai pre susu de tot cuvîntul firesc *daru*, împodobindu-te și cu știința cuvîntului firesc, și sau pentru căci erai împodobit cu știința cuvîntării firești, te-au făcut îndreptătoriu și cuvîntării cei *pîste* fire, sau pentru căci te-au ales a fi îndreptător cuvîntării cei *pîste* fire te-au împodobit și cu știința cuvîntului firesc, acum ești îndreptătoriu și al unui cuvînt și al altuia” (*ms cit.*, f. 9^v~^v).

Se știe că „părintele gramaticii românești”, cum a fost numit lenăhehiță Văcărescu, de către Odobescu (caracterizarea aparține lui I. Heliade Eădulescu care în articolul *Nicolae Văcărescu*, publicat în *Curier de ambe sexe*, 2, p. 158, amintește de „răposatul lenache Văcărescu, Tatăl gramaticii noastre”), nu este totuși cel dintîi alcătuitor al unei gramaticii românești. El a avut ca precursori pe Dimitrie Eustatievici care a întocmit la Brașov, în 1757, o *Gramatică românească* menită publicării, păstrată în mss rom. nr. 583 și 1716 ale B.A.E. și pe Samuel Micu Clain, care publicase în 1780, la Viena, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, ceea ce contrazice afirmația lui Odobescu din ed. 1861 că „înainte ca învățata Transilvanie, cu latiniștii ei Petru Maior, Samuil Clain, și atîtea părinți ai limbisticii române să fi adus prin tipar cercetările lor la lumină, Iănăchiță se silește a determina regulile confuse ce cîrmuesc această limbă încă în pruncia sa”. Nici una din aceste gramatici, nici a lui Clain nici a lui Văcărescu, nu se găseau în biblioteca lui Odobescu (v. D. Popovici, *La Utterature roumaine à Vepoque des lumieres*, Sibiu, 1945, p. 159—160; analiza gramaticii lui Văcărescu, *ibid*; p. 161—168). De altfel, din chiar epistola dedicatorie citată reiese că lenăhehiță nu voise să alcătuiască o gramatică, operă mai amplă și mai sistematică, pentru care nu se simțea destoinic, ci

- doar niște *Observații* asupra gramaticii. Prin priceperea cu care a reușit să aleagă cei mai potriviți termeni pentru o terminologie gramaticală păstrată pînă astăzi, Văcărescu își justifică măsă titlul pe care i l-a dat Odobescu. Pentru modelele gramaticii sale v. studiul lui X. Camariano, *Modelele gramaticii lui Văcărescu*, în *Studii italiene*, 3 (1936), p. 185—191. Eevenind asupra priorității lui Văcărescu în filologia noastră, Odobescu adaugă o ultimă notă îndreptătoare la articolul său, notă pe care o mută în cuprinsul studiului în ed. 1887. Odobescu observă (cu o eroare de numai cinci ani) că înaintea *Gramaticii* acestuia de la 1787 apăruse o alta a lui „Samuil Clain sau Micu”. Este vorba de *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae composita ab Samuele Klein de Szad... locupletata vero et in hunc ordinem redacta a Georgio Gabriele Sinkai...*, Vindobonae, Typ. Josephi nob. de Kurzbockh, 1780, 5 f. + 94 p. Celelalte gramatici amintite de Odobescu sînt acelea publicate de Petru Maior, *Orthographia romana siva latino-valaehica una cum clavi*, Budaë, Typis Eegiae Universitatis Ungaricae, 1809, VIII + 103 p.; Paul Iorgovici, *Observații de limba rumânească*, Buda, Tip. la Crăiască Universității Tipografie, 1799 XVI + 93 p.; J. Molnar, *Deutsch-Walacliche Sprachlehre*, Wien, JosepliEdlen v. Kurzbeck, 1788. 8 + 445 p. + 40 f. De la Țichindeal nu a rămas însă nici o gramatică și prin „alții” Odobescu se putea gândi la lucrările lui C. Diaconovici-Loga, tipărite la Buda în 1818 (*Ortografia sau dreapta scrisoare*) și 1822 (*Gramatica românească*) sau la aceea a lui Ioan Alexi de la Viena, 1826 : *Grammatica dacoromana sive valachica*, pe care o avea trecută în *Catalogul* bibliotecii sale (CB.O., A 19).
- 71¹⁹ Ianache Văcărescul, *Observații sau băgări de seamă*, ediția a 2-a de la Vienna, 1787, p. 165 [nu 155]—167; cf. și ed. Eîmnic, p. 134—135). Fragmentul este însă copiat, fără modificări, după ms 421, f. 14'—15'. Al doilea fragment se află la p. 168—169 ale ed. din Viena și 136—137 ale ed. de la Eîmnic. Este copiat după *ms cit.*, f. 15'~.
- 72¹⁶ Ms 421, f. 2'; ed. Viena, p. 170; ed. Eîmnic, p. 137. De corectat : *arată* (nu : *învață*, v. 5).
- 72^{ar} Msrom. 2906, p. 234-235, [f. 28'—29']; ed. Ilarian, p. 294—295. Ms 421, f. 3'; *Observații sau băgări de seamă*, Viena, 1787, p. 171 (ed. Eîmnic, p. 138). Textul e transcris fără greșeli (v.5: *d-înțelepciune*).
- 73, J.A. Vaillant, *La Românie*, t. II, Paris, 1844, p. 255—256 : „Le 5 aout Mavrogeni venait de recevoir un firman qui l'autorisait à prendre toutes les mesures possibles et à faire de son mieux pour empêcher l'ennemi de violer le territoire; il assemble donc les Boiers, et apres leur en avoir fait lecture, „Boiers leur dit-il, voici l'ennemi; si vous etes las de vous laisser envahir, aux armes et à cheval!” Ceux-ci, generalement peu faits à cet exercice, s'excusent qui sur son inexperience, qui sur son habillement, la plupart sur leur dignite”. Ms rom. 2506, p. 230, [f. 26']; ed. Ilarian, p. 294.

73,

D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. de G. Sion, t. II, [Buc, 1859], p. 175. Mici modificări în reproducerea textului, în traducerea lui Sion apare : *Neculai amerinfindu-i, Constantinopole*, iar ortografia este mai bună.

74-42

După cum arată Odobescu, el a cunoscut și folosit ms *Istoriei oihomănești* prin Ștefan Greceanu, în a cărui posesie se află lucrarea lui Văcărescu. Cele două volume ale *Istoriei* (ms rom. 2905 și 2906 ale B.A.E.) poartă stampila „Biblioteca St. D. Greceanu” și mențiunea „Dăruit de d-nul Ștefan Dim. Grecianu, ședința din 6 maiu 1905”. Greceanu dăruise manuscrisul ca un act de recunoștință față de instituția care îl alesese membru onorar al său în sesiunea precedentă. Anunțind donația în cuvîntul său de răspuns la elogiul ce i-l făcuse Ion Kalinderu, președintele de atunci al Academiei Eomâne, St. Greceanu arată că „*manuscrisul original* al răposatului banului Ienăhehiță Văcărescu, intitulat *Istoria împăraților otomani*, în două volume” fusese „lăsat de autor în păstrarea părinților mei”, repetînd astfel explicația provenienței acestui manuscris în biblioteca sa. în ms 2906, p. 237, f. 30' pasajul privind prezența la Xicopole a Elenei Greceanu o dată cu Văcărescu este subliniat, desigur de Șt. Greceanu, care aflase aci fie o informație despre familia sa, fie explicația dorită privind originea manuscrisului, Ms rom. 2906, p. 235-238, [f. 29'-30']; ed. Ilarian, p. 295. Ms rom. 2905, p. 1—5, [f. 2'-4']; ed. Ilarian, p. 244-245. *Idem*, p. 10, [f. 6']; ed. Ilarian, p. 248; p. 24, [f. 13']; *ed. cit.*, p. 251; p. 32, [f. 17']; *ed. cit.*, p. 253; p. 37, [f. 33']; *ed. cit.*, p. 254. Ms rom. 2906, p. 244-247, [f. 33'-35']; ed. Ilarian, p. 295-297. *Idem*, p. 254, [f. 38']; ed. Ilarian, p. 299. *Idem*, p. 254 (nu 253), f. 38'; ed. Ilarian, p. 298; p. 251—252, [f. 37'-]; *ed. cit.*, *ibid.*

74⁴⁵75³⁴75⁴¹76⁵⁸77⁴⁵

" 4 6

77

77

Idem, p. 269—270, [f. 46'~]; ed. Ilarian, p. 301.

Idem, i. 270-271, [f. 46'-47']; ed. Ilarian, p. 301.

Este vizibilă tendința lui Odobescu de a-l apăra pe Văcărescu și de a-i limita portretul la trăsăturile favorabile unui „caracter așa bine conformat”. Activitatea diplomatului înaltei Porți nu a fost la fel judecată de alți autori și este semnificativă atitudinea scriitorului popular X.D. Popescu care arată în articolul său *Cîteva cuvinte asupra activității mele literare și artistice* publicat în *Calendarul pentru toți fiii României pe anul 1899*, p. 42, că în aprecierea pozitivă pe care o făcuse domniei lui Xicolae Mavrogheni a trecut peste conflictul acestuia cu Ienăhehiță, deoarece ca scriitor popular s-a simțit obligat să iubească ceea ce iubește poporul, iar nu „să ia partea unui boier ca marele vistir Ienăhehiță Văcărescu”. X.D. Popescu urma aici concluziile lui V.A. Urechii care, pornind de la documentele vremii judecă aspru pe Ienăhehiță „natură mai de elită și cu o cultură mai deosebită decît a boierilor contemporani cu el”, dar „membrul unei societăți date”, ale cărui fapte „în cea mai mare parte nu-l despart de loc de acea societate”,

unul dintre „boierii cei mai înstrăinați de țeară și mai inconștienți de românism”. „De sigur am fi foarte mulțămiiți (încheie Urechia în a sa *Istoria românilor*. Seria 1786—1800, t. III, Buc., 1892, p. 105) să păstrăm lui Enache Văcărescu aureola de glorie cu care ni l-au prezentat pînă astăzi scriitorii care s-au ocupat de dînsul, scriitori ca Fotino și Odobescu, dar istoria are altă misiune decît a crea în mod nedocumentat oameni mari și eroi”. Nu este aci locul unui examen a acestor caracterizări atît de opuse asupra lui lenăehiță, dar ni s-a părut util să arătăm oprirea contemporanilor asupra portretului lui Văcărescu datorat primului său biograf.

Versurile sînt citate ca exemplu în *Observații sau băgări de seamă*, Eîmnic, 1787, p. 138 (ed. Viena, p. 170). Transcrierea este corectă (*s-înpotriveste*, v. 3), după ms 421, f. 2^v.

Ms rom. 2906, p. 262—263 [f. 42^v-43^v]; ed. Ilarian, p. 299—300. Odobescu critică dar și scuză atitudinea plecată a lui Văcărescu față de turci, încercînd să o justifice prin condiția politică a Țărilor Bomânești sub jugul otoman.

Cf. *Leitres et pensees* du [Marechal] Prince de Ligne [publiees par Mad. la Baronne de Stael Hollstein], Vienne, [f.a.], p. 232 : „D'ailleurs les boyards parlent peu. La crainte qu'ils ont des Turcs, l'habitude d'apprendre de mauvaises nouvelles, et l'empire qu'exercent sur eux le Divan de Constantinople et l'Hospodar, les ont accoutumes à une tristesse invincible. Cinquante personnes qui se rassemblent tous les jours dans une maison, ou dans l'autre, ont l'air d'attendre le fatal cordon ; et on entend dire à tout moment : — Ici mon pere fut massacre par ordre de la Porte, et ici ma soeur par ordre du prince” ; *ibid.*, p. 236 : Textul citat de Odobescu. Vezi și E[u]geniu] P[redescu], *Memoratoriul dacian. Principele de Ligne, în Mag[azin istoric] pentru Dacia*, 5 (1847), p. 360 ; numărul următor, fără înfeles, [19], trebuie citit, desigur, sq. (= și urm.) o citire greșită a culegătorului. Pasajul din *Epistola către Marchisa de C...* a prințului de Ligne din 1 decembrie 1788, este la p. 366 din *Magazin*. Motivele demisiei lui Filaret al II-lea din scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei sînt explicate, documentar, prin neîncrederea noului domn Alexandru Moruzi în mitropolitul care se arătase favorabil austriecilor, primind cu cinste, în Oltenia, pe generalul Erzenberg, ca o reacțiune contra lui Mavrogheni care îl storsese de bani și îl surghiunise, apoi, la Craiova. Atitudinea lui a părut îndoielnică unui domn devotat turcilor și a dus la scrisoarea de demisie alcătuită, după formula obișnuită, „de bună voie, nesilit și din socotința mea proprie”. Biografia mitropolitului nu explică adversitatea dintre Filaret și Moruzi prin temeuri arătate de Odobescu. Ep. Melchisedec, în *Schițe din viața mitropolitului Ungro-Vlahiei Filaret al II-lea, 1792 (Analele Acad. Rom., S. II, 8 (1885/1886), p. 86)*, se mulțumea să arate că „domnitoriul Moruz, după repetate rugămînți din partea sa i-a primit demisiunea”. în același sens se pronunța

V. A. Urechia, *Istoria românilor*, t. V, Buc., 1893, p. 22—24. V. însă și X. Iorga, *Viața unui mitropolit de altă dată : Filaret al II-lea, în Convorbiri literare*, 35 (1901), p. 999—1009 și 1101—1137. Autorii clasici amintiți pentru acest sens al lui vr^oioț sînt citați după W. Pape, *Griechisch-Deutsches Handwörterbuch*, II. Bd., Braunschweig, 1849, pe care Odobescu îl avea în bibliotecă sa (cf. *C.B.O.*, P 2). V. *op. cit.*, s.v. : v^oTtoț (p. 247).

79«
80«
Anecdota despre modul în care lenăehiță a scăpat țara de foamete este povestită din auzite, poate chiar după relațiuni din familie. Odobescu încearcă să mărească autenticitatea istorisirii prin presărarea ei cu neologisme obișnuite lui Văcărescu. 0 (iiyas ai6svTY)ϰ; ρΥϰ; BAax&a^ este titlul obișnuit al domnilor Țării Bomânești în epoca fanariotă („Marele stăpînit^or al Valahiei”). Istorisirea are două confirmări documentare. După foametea din 1794, Moruzi convoacă divanul la 10 august acel an, iar boierii fac un *schepsis* (sfat), propunînd domnului strîngerea de zaherea din țară și importarea din străinătate prin cinci neguțatori din București, ceea ce domnul aprobă. în august 1794 Poarta cere printr-un firman trimiterea de zaherele la Constantinopol. Divanul (din care făcea parte și Văcărescu) întreprinde cu acest prilej un act de curaj, refuzînd remiterea zaherelei, din cauza foametei. Moruzi cere să se adune totuși zaherea din țară, acțiune formală, pentru a evita vreun reproș al turcilor, dar gestul Divanului pare să fi contat între motivele mazălirii domnului în 1796; v. pentru toate acestea V. A. Urechia, *Istoria românilor*, t. V, Buc., 1893, p. 446—456. O altă confirmare o aflăm în cuvintele lui Tudor Vladimirescu către Mcolae Văcărescu trimis de boierii din București, la Craiova, să negocieze cu răsculații: dacă el [Văcărescu] este cu adevărat fiul aceluia slăvit Văcărescu [lenăehiță] care a apărut odinioară prin cuvînt, în fața domnului, drepturile poporului, atunci și el ar fi trebuit să se alăture acestei acțiuni a poporului” (*Documente privind istoria României — Răscoala din 1821*, voi. I, Buc., 1959, p. 300, nr. 13). Versurile despre vulpea oblojită sînt din fabula *Vulpea liberală* a lui Grigore Alexandrescu, publicată în colecția acestuia de *Poezii*, ed. completă, Iași, 1842, p. 201—202. Titlul onorific de *dilceofyloac* (= „păzitor al dreptății”) al Bisericii răsăritului acordat de Patriarhia din Constantinopol sprijinitorilor ei din aristocrația țărilor ortodoxe, îl purta Văcărescu încă din 1778 (așa se întitulează în însemnarea de pe un minei dăruit bisericii curții sale din București, cf. *But. Corn. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 178) și negreșit și în perioada publicării *Gramaticii* (apare pe foaia de titlu de unde îl va fi cunoscut și Odobescu). în lucrarea lui [Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*], trad. de G. Sion, t. III, [Buc., 1859], p. 216 sq. (la Odobescu, referința greșită: p. 316 et sq.), sînt reproduse (în cap. V, *Adunarea vechilor hatihumaiunuri*), cîteva documente privind statutul internațional al Țărilor Bomâne sub suzeranitatea

turcească și anume *Hatihumaiumul lui Sultan Baiazet I Ilăerim din anul 1393 dupe Christ*, un extras după *Hatihumaiumul lui Sultan Meemet II din anul 1460 după Christ*, *Firmanul lui Sultan Meemet IV despre boeri* (anul 1663) și *Firmanul lui Sultan Abdul Hamid către Nicolae vodă Mavrogeni pentru declararea războiului cu Busia*, din anul 1787 august 5. într-o notă de la p. 221, greșit semnată *Traducătoriul* (se află și în ed. greacă a lucrării lui Fotino, t. III, Viena, 1819, p. 375), se menționează că „Firmane despre care s-a vorbit mai sus, și altele mai moderne, se află în arhiva sfintei Mitropolii, precum numitul Enache Văcărescu însemnează”. Primul document este cunoscuta plăsmuire (cf. argumentele în Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, Buc, 1902, p. 68, nota 3; N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, II Bd., Gotha, 1905, p. 76—77; C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*, Buc, 1908, p. 14, 21, 31 sq., 65), folosită și de M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, Berlin, 1837, p. 62, apoi de E. Bălcescu în *Drepturile românilor către înalta Poartă* publicată în *Poporul suveran*, 1 (1848) (cf. N*. Bălcescu, *Opere*, voi. I, Buc, 1953, p. 227).

Textul reproduș cu neînsemnate erori de tipar din A. OoiravoΛ, *latopioic* τ % τoXaoci Aoxtaκ;, Viena, 1819, t. III [nu II], p. 372, nota, are următoarea traducere: „Cuprinsul în rezumat al acestor hotărîri împărătești l-am gășit întocmai într-o cărțușie pe care ne-a dat-o Alexandru Văcărescu cel de fericită pomemire care o primise de la fericitul întru pomemire tată al marelui ban Ioan Văcărescu, iar acel fericit întru pomemire tată al lui — podoaba nobililor Valahiei, onoarea familiei sale și fala patriei — a izbutit să ia cu cheltuială de bani cele amintite (copiile care le cuprindeau în manuscris) în timpul șederii la Constantinopol, din Klutukia [condiciele, n.n.] referitoare la împărăția lui”. în *trad. cit.*, a lui G. Sion, t. III, Buc, 1859, p. 218, textul era prescurtat astfel: „Coprinderea acestor documente am gășit-o într-o cărțicică ce mi-a dat-o fericitul întrumemorie Alexandru Văcărescu, carele o poseda de la tatăl său Banu Enache Văcărescu, carele și acesta le-a căpătat cu mare cheltuială de bani, copiindu-le după condicile împărătești, pre cînd se afla la Constantinopole”.

[Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*], trad. de G. Sion* t. II, [Buc, 1859], p. 182 : „Alexandru vodă Moruzi a făcut și o biserică destinată a avea sărbarea Sîntului Alecsandru. Dar în ajunul zilei cînd era să o sfințească [*sc.* 29 august 1796, n.n.]& sosit destituarea sa. Astfel, după o domnie de trei ani și șease luni, făcînd loc altuia, s-a dus la Constantinopol”. Odobescu se referă la persecuțiile pe care le avu de suportat Alecu Văcărescu din partea lui Alexandru Moruzi în a doua domnie a acestuia (28 februarie 1799—8 octombrie 1801). Data morții lui lenăehiță Văcărescu pe care Odobescu o cunoștea destul de aproximativ a încercat să o stabilească V. A.

Urechiă (în *Istoria românilor*, t. VII, Buc, 1894, p. 10—11, n. 2), pe baza unor documente contemporane. La 10 iulie 1797 lenăehiță era încă în viață, ca mare vistier al lui Alexandru Ipsilanti. La 19 iulie 1797 domnul numește o comisie pentru întocmirea catagrafiei averii lui lenăehiță, decedat între timp. Data acceptată este 12 iulie 1797 (cf. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, voi. III, Buc, 1946, p. 825, „după un manuscris de la Academia Română”). în ce privește mormîntul lui lenăehiță, George D. Florescu ne arată că V. A. Urechiă se înșela afirmînd (*loc. cit.*) că nu a aflat mormîntul lui lenăehiță în biserica locuinței acestuia ci pe al lui Alecu, ale cărui oseminte au fost strămutate, după 1891, la cimitirul Bellu. în realitate mormîntul văzut era al lui lenăehiță după cum indicase Odobescu (locul morții și mormîntul lui Alecu Văcărescu nu se cunosc). Același cercetător ne-a atras atenția asupra notei privind paraclisul vechii curți a Văcăreștilor cu hramul Străteniei publicată de Virgil Drăghiceanu, *Bul. Gom. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 178, împreună cu două însemnări pe cărți dăruite de lenăehiță acestui lăcaș în 1778 și 1793.

Versurile citate sînt a treisprezecea strofă (v. 49—52) din poezia *La Pravila țării. Supt pecetea acestui prințipat. 1818* alcătuită de Iancu Văcărescu pentru *Legiuirea Caragea*, Buc, 1818. Explicați?, pentru care aceste versuri nu au însoțit stema țării în ediția amintită o dă I. Voinescu II în prefața *Colecție de poezii* de I. Văcărescu, publicată de „Asociația literară”, Buc, 1848, p. IV : „în nepotul său, talentul poetic — spune Voinescu II referindu-se la Iancu Văcărescu —, se vede desvoltat foarte de timpuriu. încercările sale din copilărie în limba grecească, cunoscută la curtea domnilor fanarioți, se vād a-i fi cîștigat o reputație întemeiată de poet, căci la anul 1818, însărcinat de curtea domnului Caragea să scrie ceva pentru *Pravila* de curînd promulgată, poetul, uitînd legile curteniei, în loc de odă sau imn adresate puterii, făcu o bucată națională în care sufletul său plin de mîhnire pentru soarta țării strigă :

„Ah ! de-ar putea-ne dobîndi
Și cîte-avem pierdute !
Atunci ce duhuri n-ar gîndi,
Ce guri ar mai fi mute !
Atuncea și ăst Corb sărman
Iar Acvilă s-ar face
Și-orice Rumân ar fi Roman,
Mare-n rășboiu și-n pace”.

Tocmai pentru chemarea la redeschimbarea națională care a împiedicat publicarea poeziei o citează Odobescu, care o cunoștea din prefața ediției de la 1848, citată la începutul studiului său. Transcriind, Odobescu modifică primul vers al strofei și schimbă *rumân* cu *român*. Cu modificările lui Odobescu reproduce versurile Papiu Ilarian în *Tesauru de monumente istorice*, t. II, Buc, 1863, p. 239.

Studiul despre ceilalți trei poeți Văcărești făgăduit de Odobescu în ed. 1861 nu a mai apărut. Sumarul voi. I din *Revista română* confirmă intenția (nerealizată) a lui Odobescu de a continua studiile sale despre *Poezii Văcărești*, prin mențiunea *Articol I*, după titlul acestei scrieri. Nu știm pe ce teme afirmă Paul I. Papadopol (*Poezii Văcărești, Vieața și opera lor poetică*, ed. îngrijită de Paul I. Papadopol, Buc., 1940, p. 37 și 193), că Odobescu a îngrijit o *Colecție de poezii Văcăreștilor*, Buc., 1878, din care nu a putut afla nici un exemplar în bibliotecile din București. Papadopol s-a referit poate la *Colecțiune de poezii vechi*, publicată de Al. Odobescu, Buc., 1878, lucrare ce lipsește, într-adevăr, din colecțiile Bibliotecii Academiei.

Aflarea în ms a *Genealogiei Cantacuzinilor* îi îngăduie lui Odobescu să adauge la informațiile date în prima parte a articolului său, privitoare la Ianache Văcărescu, vel agă al lui Constantin Brîncoveanu și cumnat al său. V. în legătură cu genealogia Văcăreștilor nota noastră de la p. 481—487. Istoricul bisericii Schitu Măgureanu (pe b-dul cu același nume, lângă prima intrare de pe deal în Cișmigiu) este sumar relatat în chiar pisană (publicată de X. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, Buc., 1905, p. 297), pe care o va fi citit și Odobescu. În pisană se arată că biserica este zidită „din temelie <...> de răposatul și pururea pomenitul Costandin Văcărescu vel logofăt, dar, rămîind neisprăvită, după prestăvirea dumnealui s-au isprăvit și s-au înfrumusețat cu toată podoaba, precum să veade, de ginerile dumisale dumnealui Mihai Cantacuzino vel vistier <...> în zilele preainnălțatului domn Ion Costandin Mihai Bacoviță voivod < . * . > Oct[om]vr[ie] 5 z[ile], v leat 7265" [= 1756]. Odobescu citise greșit anul: „pe la 1760”. Chipurile ctitorilor au fost publicate în *Albumul familiei Cantacuzino*, Buc., 1902, pl. IV—V. Portretele neidentificate de Odobescu erau ale lui Pîrvu Cantacuzino vel Stolnic, fiul lui Drăghici spătarul, Ilinca, soția lui, fiica lui Mareș Băjăscu vel ban, Matei Cantacuzino vel ban și Păuna, soția sa, fiica lui Ghencea (Ghirasie) Bustea, fiica lor văduvă, Măria Părcășanca, Iordache Crețulescu vel vornic cu jupîneasa lui domnița Safta Brîncoveanu, Mihai Cantacuzino vel vistier cu soția sa Elena, fiica lui Constantin Văcărescu și fiica lor Măria, soția lui Emanuel Vatațe, Păuna (sora acesteia) soția lui Constantin Cantacuzino, Smaranda și Luxandra, fiicele lui Mihai Cantacuzino, măritate în Busia, prima cu Nicolae Cazzaro în 1788, a doua cu Alexie Malissino, în același an. Identificările de mai sus sînt acelea din *Albumul* citat, pl. IV. Versurile comentate în notă de Odobescu se găsesc în *Observațiuni sau băgări de seamă*, Bîmnic, 1787, p. 143 (v. și ed. din Viena, p. 177). Sînt copiate însă după ms 421, f. 4^v și 5^v, cu neînsemnate modificări. În ms prima strofă: *musa* (v. 1); a doua poezie: *răsboae* (v. 3), *de-a-ncepe* (v. 8).

NOTĂ DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MIHAI VITEAZUL

Manuscrisul nu se cunoaște, Odobescu publică acest articol numai o singură dată și anume în *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861, volumul I, p. 651 — 656, cu ortografia obișnuită în această perioadă.

Am editat „nota” așa cum a fost redactată de Odobescu pentru a-i păstra unitatea. Scriitorului nu-i aparține decît introducerea și partea de la sfîrșit, restul fiind instrucțiunile și însemnările lui Bălcescu pentru stabilirea planului locului unde s-a desfășurat lupta de ia Călugăreni și identificarea altor puncte de interes istoric.

Notăm grafii sporadice ca : a redat prin e (*șeu, ierna, versă*) ; d redat prin e (*pine*) ; i redat prin B (*ajungdnd*) sau prin 6 (*cot*) ; în neologisme i este redat numai prin y (*systemul*) ; triftongul *iea* este menținut *poziția*, cuvînt în care z intervocalic este redat prin s ; h este redat prin ch (*chlrții, chartă*), gh este nejustificat în cuvîntul *Căllughăreni*; consoanele sînt reduplicate (*bătăliilor, adresa, recomanda, terremul, callea, anualele*). Ga forme caracteristice pentru pătrunderea neologismelor în limba română la acea dată, menționăm cuvintele : *pelerinagiu* și a *corigea*.

Sînt și unele greșeli de tipar, mai însemnată este transcrierea greșită cu caractere chirilice a anului -1831.a care în note e dat corect 7191.

NOTE

Ediția din *Revista română a Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul* trebuia să fie, pentru Odobescu, și o pregătire pentru ediția definitivă a operei lui Bălcescu, în care să se aducă toate completările de ordin iconografic și cartografic zădărnicele de sfîrșitul prematur al istoricului, încercarea de a reconstitui *Mișcările oștirilor în bătaia de la Călugăreni (13/25 august 1595)* [corect 13/23 august] potrivit însemnărilor lăsate de Bălcescu a fost făcută în planul cu acest titlu întocmit după indicațiile lui Odobescu, reproduș în *Revista română*, 1 (1861) și intercalat greșit la p. 756-757.

Notele autografe ale lui Bălcescu cu instrucțiuni pentru întocmirea planului bătăliilor lui Mihai se păstrează în ms. rom. nr. 80 al Bibliotecii Academiei, f. 328—333. Odobescu îl reproduce cu modificările impuse de ortografia adoptată în *Revista română*.

Preocupat numai de întocmirea planului bătăliei de la Călugăreni, Odobescu nu încearcă deocamdată îndreptări sau răspunsuri celorlalte chestiuni din instrucțiunile lui Bălcescu (pentru care v. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, *passim*, și Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 353 și urm.).

Inscripția Crucii de la Călugăreni, reprodusă de Odobescu a mai fost publicată de N. Iorga (*Crucea de la Călugăreni*, în *Buh. Corn. Mon. Ist.*, 22 (1929), p. 105). Din compararea textelor, lecțiunile lui Odobescu sînt mai corecte și mai complete fapt datorat, firește, și deteriorărilor care au continuat în șase decenii cîte separă cele două reproduceri, îngreuiind și mai mult citirea inscripției. Dar data pe care o putuse citi Odobescu (1681) nu pare cea corectă: venit la tron la 30 noiembrie 1678, Șerban Cantacuzino domnea în al patrulea an al său între 1 decembrie 1681 și 30 noiembrie 1682, ceea ce face mai plauzibil acest din urmă an.

Frumoasa pledoarie pentru respectul tradiției și dragostea de patrie este urmată de un cunoscut pasaj din scrierea „unui amic”, autorul articolului *Trecutul și prezentul* publicat în *Junimea română*, Paris, 1 (1851), nr. 1. Este vorba de Dim. Berindei, numit în ed. A1. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, voi. II, 1887, p. 506, a cărui paternitate a articolului atribuit o vreme lui N. Bălcescu a fost, recent, peremptoriu demonstrată de Cornelia C. Bodea (*Din activitatea revoluționară a „Junimii române” din Paris între 1851 și 1853*, în *Studii*, 14 (1961), nr. 5, p. 1178—1184).

FOLETUL NOVEL ȘI CALANDARELE LUI CONSTANTIN VODĂ BRÎNCOVEANUL

Singura ediție cunoscută este cea din *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861¹, volumul I, p. 657—678. Manuscrisul nu este cunoscut. Toate citatele pe care Odobescu le face din textul *Calandarelor* și din notele autografe ale lui Constantin Brîncoveanu sînt tipărite cu caractere chirilice, în ediția de față au fost transcrise cu caractere latine.

Grafia și fonetismul textului, care în studiul despre *Poezii Văcărești* apar mai stabile și mai stilizate, revin la vechile forme. Astfel notează uneori pe *a* cu *e* (*vera, sese, deca, seu*); *ă* este notat cu *e* (*reposarea, resboinice*) și cu *o* (*inco*); *î* este notat cu *e* (*penă, țărurile*) și cu *6* (*cote*); *y* notează pe *z* mai cu seamă în neologisme (*byzantină, typărite*); consoanele sînt reduplicate (*fusseî, trimitem, cifrate*).

Lexical semnalăm ca o curiozitate în scrisul lui Odobescu forma neobișnuită a pronumelui demonstrativ *aceastași* („*aceastași însemnare*”) influențat poate de forma întîlnită în notele lui Brîncoveanu („*într-aceastași zi*”).

Din abaterile gramaticale semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ei* (*cărței, scrierei*).

Subliniem o interpretare greșită pe care o dă Odobescu în note unei prescurtări din text: *o-lor* (p- 672) pe care o întregește în *oamenilor* și care în realitate este *oilor*.

Greșelile de tipar sînt numeroase, notăm anul păcii de la Carloviț 1696 în loc de 1699, sau „*ordinea observate*” în loc de *ordinea observată, țălălor* pentru *țărălor*, de la *tine* pentru de *latini* și altele, care în ediția de față au fost corectate tacit.

NOTE

Articolul lui Odobescu a fost publicat în *Revista română*, 1 (1861)² p. 657—678. Comunicarea descoperirii manuscrisului din biblioteca mănăstirii Hurez și a aceluia aflat în posesia lui Grigore Brîncoveanu din Bucu-

¹ Probabil în luna octombrie.

² Cf. Em. Vîrtosu, *Foietul Novei*, Buc., 1942, p. 188.

rești în anul imediat următor călătoriei în Vâlcea, arată că Odobescu a înțeles marea valoare istorică și literară a acestor izvoare. Publicînd însemnările de taină ale lui Constantin Brîncoveanu și prezentînd (cu reproducerea cîtorva fragmente) calendarele românești traduse și compilate după modele italiene, Odobescu făcea un mare serviciu științei noastre : vreme de peste opt decenii articolul său din *Bevista română* a fost singurul mijloc de informare asupra calendarelor și singurul text accesibil al însemnărilor voievodului muntean. Ele au fost folosite prin ediția Odobescu de către X. Iorga în lucrarea sa *Viața și domnia lui Constantin vodă Brîncoveanu*, Buc, 1914, p. 103, 115—117, 139, ca și de alți cercetători. În același an Iorga socotea pierdut izvorul comunicat de Odobescu : „Din nenorocire — scria el — s-a pierdut *Foletul Novei*, calendarul italian tradus în românește și plin de note istorice autografe, pe care Grigore Brîncoveanu îl împrumutase lui Odobescu, pentru ca aceste note să apară în vol. I din *Bevista română*” (X. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin vodă Brîncoveanu și scopurile Academiei Române*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II, Mem. Ist., 37 (1914), p. 173). Manuscrisul nu era însă pierdut; păstrat în aceeași bibliotecă particulară în care îl consultase și Odobescu el a putut fi folosit în 1942 de către Emil Vîrtosu care a publicat în lucrarea sa *Foletul novei, Calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu. 1693-1704*, București, [f. ed.], LVIII + 225 p., textul integral al calendarelor și a republicat însemnările, adăugîndu-le cîteva pagini din *Calendarele* pentru 1700 și 1707 (după mss rom. 3214 și 3774 ale Bibliotecii Academiei publicate mai întîi de X. Iorga în *Studii științifice cu privire la istoria românilor*, voi. V, Buc, 1903, p. 126—127, nr. 46, p. 311, nr. 1 și p. 631) și însoțindu-le de un documentat studiu introductiv, folosit și în comentariile ce urmează.

Manuscrisele descoperite în 1860 de Odobescu fuseseră descrise sau menționate anterior numai în izvoare documentare fără circulație, risipite în diferite arhive și cunoscute abia mai tîrziu de cercetători. Calendarele erau consemnate cu mențiunea că poartă însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu, într-un catalog al cărților mănăstirii Hurez (altul decît cele două, de la 1791 și 1804 publicate de I. Ionașcu în *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurez*, Craiova, 1935, anexele 5 și 33).

Cercetînd acest catalog în 1832, „podpolcovnicul ghegeneralicescului ștab” Fanton de Verraion care căuta, din însărcinarea generalului Kiselev, documente inedite privitoare la istoria noastră aflate pe la mănăstirile din țară, se interesează de soarta *Calendarului* lui Brîncoveanu. într-o scrisoare din 13 iulie acel an, către episcopul Neofit de la mitropolia din București, care trebuia să-i procure documentele necesare, el semnaleză importanța acestui manuscris : „în biblioteca ce este la mănăstirea Horezu! să văd trecute în catastih o carte scrisă românește : *Istoria Valahii pînă la descălicătoarea domnilor* [de stolnicul Cantacuzino] și un *Calendar* în care sînt niște însemnări făcute cu însuși mîna lui Constantin vodă Brîncoveanu. Și fiindcă acestea și alte asemenea acestor cărți sînt vrednice de a să cerceta copriinderea lor, apoi îndrăznesc a mă ruga cu plecăciune Preaosfinții Voastre ca să porunciți cui să cuvine, spre a să trimitte aceste două cărți la Preaosfinția Voastră; și iarăși, după a lor cercetare, să vor trimitte de unde s-au luat” (ms rom. 1076 al Bibliotecii Academiei,

f. 124 ; v. și G. Xicolăiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, în *Bevista Arhivelor/I* (1924), p. 93-94).

Episcopul Neofit se adresează igumenului mănăstirii Hurez, pe atunci Hrisant, care arată în scrisoarea sa din 25 iulie 1832 că „pentru *Calinăarul* cu însemnările lui Cos[ta]n din vodă Brîncov[ea]n, fiind vreo patru-cinci trupuri din filadre, iar nu unul singur, chibzuind mai bine, am pus ca să să prescrie acele însemnări, adunîndu-le pã toate la un loc, pentru mai înlesnire; și săvârșindu-se a lor lucrare, fără dă zăbavă să va și trimitte” (Ms rom. 1076, f. 142; Nicolăiasa, *art. cit.*, p. 97).

Nu se știe dacã această copie a fost întocmită și trimisă lui Fanton de Verraion (Vîrtosu, *op. cit.*, p. LVI). Manuscrisele originale au intrat în biblioteci particulare (v. notele următoare) așa încît cercetătorii care s-au ocupat mai tîrziu de *Foletul novei* (cum numise Odobescu culegerea de calendare pe anii 1693—1695, 1699 și 1703, după titlul vechi al manuscrisului) au avut multă vreme la îndemîna numai articolul din *Bevista română*.

Descoperirea lui Odobescu a fost comentată mai întîi de Ulysse de Marsillac în articolul său (semnat cu inițialele : 77. M.) *Les almanachs roumains*, publicat în *La Voix de la Boumanie*, 5 (1865), nr. 45 (sept. 27). „Parmi ces oeuvres de Utterature ephemere — scrie Marsillac — il y en a qui ont une valeur reelle. La Eoumanie en possede quelques-uns dont M. Alexandre Odobesco s'est fait le revelateur dans un article pãru en 1861 dans la *Bevue roumaine*”. Gazetarul francez arată împrejurările în care Odobescu a descoperit *Calendarele*, le descrie rezumînd articolul din *Bevista română*, subliniază importanța științifică a însemnărilor lui Brîncoveanu : „Il ne faut point s'attendre à trouver dans ces notes une valeur litteraire quelconque. Elles n'ont d'interet que pour l'histoire. C'est assez. Un pareil travail applique à une longue p^riode de temps srait bien precieux, car il pourrait rectifier bien des erreurs de detail et preciser un grand nombre de faits historiques”. Marsillac încheie cu aprecieri favorabile asupra modului în care au fost editate însemnările („La *Bevue roumaine* a publie avec une grande fidelite les notes dont nous venons de parler. Cette fideiite s'etend jusqu'à la reproduction des caracteres archaiques du manuscrit et des incorrections assez nombreuses qui s'y rencontrent”) și făgăduiește să revină asupra acestor izvoare ale istoriei noastre, fără să-și împlinească însă intenția.

După Odobescu și Marsillac, calendarele lui Brîncoveanu au format obiectul unor articole sau studii ale lui I. G. Sbiera, C. V. Obedeianu, E. Amiro Ortiz, N. Iorga, N. Cartoian, Sextil Pușcariu, Mărio Euffini, E. Vîrtosu (vezi bibliografia în *op. cit.* a acestuia, p. XI, n. 1), iar recent au fost menționate în studiul mai întins despre *Calendarele românești (1733—1830)*. *Studiu și bibliografie* al lui Mircea Tomescu, Buc, 1957, p. 9—12.

Prezentînd „broșura” pe care o descoperise, Odobescu vede interesul ei în aceea că este „curat scrisă românește” și în datele istorice consemnate de Brîncoveanu în „ziarul” său. Prin aceste preocupări de ordin filologic și istoric justifică Odobescu publicarea însemnărilor de taină, cum au fost numite mai tîrziu notele lui Brîncoveanu de către cercetători. *Calendarele* propriu-zise au atras și ele atenția editorului *Bevistei române*, care amintește pe cîteva din autorii „prognosticelor astrologice”, considerînd însă

că interesul lui Brîncoveanu pentru „stearpa lor știință și minciunile periodice” din aceste scrieri izvoră numai din acea „curiosită omenească pofitoare a ști unele și altele”, cum se exprimă compilatorul *Calendarelor*. Odobescu tratează însă manuscrisele descoperite ca surse de informare istorică, de aceea se străduiește să le dovedească autenticitatea prin argumente interne și prin proveniența lor („locul ctitoricesc în care acele calendare s-au păstrat”), dovedind o bună cunoaștere a documentelor și grafiei brîncovenești. Trecînd peste adnotările lui „Constantin vodă pe marginea acelor halucinații astrologice”, din care reproduce un singur fragment (aci confundînd însă scrisul lui Brîncoveanu cu al lui Ioan Romanul), Odobescu indică interesul științific al unor comparații între *însemnările de taină* și alte izvoare privitoare la domnia lui Brîncoveanu, trasînd astfel calea unei valorificări critice a documentelor pe care, cel dintîi, le semnalase istoriograful nostru.

90, Asupra împrejurărilor călătoriei de cercetări a lui Odobescu la mănăstirile din Vîlcea, v. mai jos, notele de la p. 573 și urm.

90, Primul manuscris găsit de Odobescu la Hurez, *Calindariul al anului 1701* se află astăzi în fondul demss românești al Bibliotecii Academiei, nr. 3213. La descrierea sumară a lui Odobescu („broșură cartonată în 4° mic, curat scrisă românește, cu literele cirilice din secolul trecut <sc. al XVIII-lea >”), adăugăm datele : 14x19 cm cu legătură de epocă, de 35 file cu 23 rînduri pe pagină, scris de Ioan Romanul, cu cerneală neagră și chinovar. Post în posesia episcopului de Rîmnic, Ghenadie Enăceanu, manuscrisul a intrat, în 1902, în Biblioteca Academiei. Textul său integral a fost publicat de Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 89—115. Celelalte calendare, obținute de Odobescu de la Grigore Brîncoveanu din București, se aflau în posesia aceleiași familii și în 1942 cînd le cercetează Emil Vîrtosu. De menționat că între 1861 și 1933 cînd manuscrisele au fost prezentate într-o expoziție publică (urmată de încă una în 1938 la Ateneul Român), nu s-a mai știut nimic despre soarta lor. Ele erau legate într-un volum (descriș de Odobescu „în 4° mic de 152 fețe”), de 19,5 X 13,5 cm, legat în pînză cafenie, cu piele neagră la cotor (legătură efectuată negreșit între 1832 cînd Hrisant arăta că aceste calendare se prezintă sub formă de „patru-cinci trupuri de filandre”, și 1860, cînd Odobescu le află legate în volum), de 152 file (Odobescu indică greșit *fețe*, adică pagini), și anume : *Calendarul pe 1693*; 18 f. à 20 rînduri pe pagină; *1694*: 24 f. à 25 rînduri; *1695*: 23 f. à 25 rînduri; *1699*: 38 f. à 20 rînduri; *1703* : 34 f. à 23 rînduri. *Calendarele* pentru anii 1693, 1694, 1699 sînt scrise de Ioan Romanul cu cerneală neagră, acelea din 1695 și 1703 de Popa Xicola cu adaosuri de Ioan Romanul. Textele au fost publicate de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 4—87 și 116—155. Odobescu reproduce corect titlurile (singurele păstrate) *Calendarelor* pe 1693 și 1695 (la cel dintîi o greșeală de tipar : *Nobel* în loc de *Novei*), cu litere chirilice și liniatura originală, în titlu el transcrie și anul, trecut în cifre arabe de altă

92^

mîna și cu altă cerneală, adăugat după 1840, element pe care îl putea omite.

Pentru citarea predecesorilor editorilor italieni de almanahuri, Odobescu a folosit un izvor de informare generală, poate în germană, judecînd după faptul că folosește forma acestei limbi (Luttich, corect *Luttich*), pentru Liege. La Xostradamus trece anul nașterii și al morții (1503—1566; așezarea acestor date imediat după numele lui Henric al II-lea permite o confuzie asupra apartenenței lor), la Matthei Laensberg și Lilly numai anii unora din almanahurile lor (ex. cartea lui Mathieu Laensberg, *Almanach pour VAn Bissextil de nostre Seigneur MDGXXXVI, pour aller et venir*, supputé par Mr. Mathieu Lansbert, mathematicien. A Liege, chez Leonard Streele <...>, à l'Enseigne du Paradis Terrestre — în-4°, nepaginat și aceea a lui William Lilly's *Merlinus Anglicus Junior for 1644*, London, The Stationer's Company — în-4°, cu portr.). Dintre astrologii italieni se mulțumește să citeze cîteva nume după *Calendarele* lui Ioan Romanul, adăugînd în notă că publicații astrologice continuau să apară în Italia secolului trecut. În ce privește continuarea pronosticurilor prin „Cazamiași Agathangel” trebuie observat că de numele celui dintîi erau asociate, în publicistica noastră „*Calendarele* <... > *urmate după calendarul vestitului Cazamia*, ieșite din tipografia „Buciumului Român” sau publicate (1859) de D. Bolintineanu, Alexandru Zâne și Pantazi Ghica. După cum arată însă și X. Cartoian (*Cărțile populare în literatura românească*, voi. 1, Buc., 1929, p. 184) aceste calendare „ironizează în «profețiile sau observațiile astrologice ale adevăratului Kazamia» vechile prognosticuri. În locul materialului astrologie, înfățișează literatură”. Ele se conformau, așadar, spiritului înnoitor al vremii, de respingerea „halucinațiilor astrologice” pe care le condamnă și Odobescu. El era informat și despre răspîndirea avută la noi de viziunea apocaliptică cu tendințe politice intitulată *Hrismos, adecă Prorocie, a fericitului ieromonah Agathanghel*, o plăsmuire antiotomană de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea alcătuită de Theoklitos Poliidis, editată în grecește la București (1838) și în tîlmăcire românească la Iași (1818), apoi în 1848, 1859 etc Deși un „profet de calendare”, Agathanghel e citat de Odobescu pentru întregirea numelor cunoscute din genul de literatură neștiințifică, retrogradă, împotriva căruia se pronunță în cîteva rînduri în articolul de față. Odobescu a văzut cel dintîi în Ioan Romanul un *autor* (iar nu un simplu compilator sau traducător) al *Calendarelor*, care numai își „extrage materia” din alte scrieri italiene de acest gen. Cercetători mai noi au încercat să identifice pe acest autor cu însuși stolnicul Constantin Cantacuzino (D. Mazilu, *Alcătui-torul Calendarelor lui Brîncoveanu*, în *Gazeta cărților*, 4 (1934) nr. 9—10), fără argumente convingătoare, sau să-i stabilească adevărata identitate prin urmărirea numelui său (Ion Francu sau Ioan Romanul) în documentele vremii (E. Vîrtosu, *op. cit.*

92.
10

p. XIX—XXI). Este cert însă că cele două semnături din epistolele dedicatorii ale *Calendarelor*, Ioan Eomanul și Ioan Frîncul (1695), aparțin aceleleași persoane, decedată între 1703—1706 (*ibid.*), poate unul din studenții trimiși la studii în Italia de către Brîncoveanu (ipoteza lui Mărio Euffini, *L'Influenza italiana in Valachia nell'epoca di Constantin Vodă-Brîncoveanu (1688—1714)*, Milano [La.], p. 62). De remarcat preocuparea lui Odobescu de a apăra atitudinea critică a autorului (care observase nepotrivirile pronosticurilor cu realitatea), cât și a beneficiarului *Calendarelor* (Brîncoveanu însuși), care nu „da vreun crezămînt închipuirilor” din aceste scrieri, ci era mînat doar de curiozitate. Pentru îndemnul de o clipă al lui Odobescu de a identifica pe Ioan Eomanul cu Ioan Comnenul, medic grec din anturajul lui Brîncoveanu, v. infra, p. 533.

Presupunerea lui Odobescu că edițiile *Calendarelor* s-au urmat „și în anii ce ne sînt lipsă între 1695 și 1703 și chiar mai pe urmă” s-a dovedit întemeiată. În afara aceluia din 1699, pe care îl știa și el, s-a mai descoperit, tot la Hurez, în 1891, un fragment (1 filă scrisă de Ioan Eomanul cu cerneală neagră și chinovar), nedatat, stabilit ca fiind din *Calendarul pentru anul 1700* cuprinzînd pe o parte însemnări de taină, iar pe verso pronosticuri (ms 3774 al Bibliotecii Academiei, publicat de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 88), apoi un fragment (pînă la 1 iunie) din *Calendarul anului visetos de la Hristos 1704* (ms 2358 al Bibliotecii Academiei), provenit tot de la Hurez prin Muzeul național de antichități de unde trece la Academie în 1903. Este scris de Popa Xicola, cu cerneală neagră și chinovar, are 14 x X 19,5 cm, 12 file, cu 23 rînduri pe pagină (publicat de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 156—171) și, în sfîrșit, un *Calendar pentru anul 1707* (Αια9οπα)ν ΤρπογvoαΤτx&v cniva^u; 1707) fost al episcopului de Eîmnic Ghenadie Enăceanu, de unde intră în 1902 în Biblioteca Academiei (ms 3214). Are 22 file, prima cu însemnări ale lui Constantin Brîncoveanu (publicate de X. Iorga, în *Studii și documente*, voi. V, p. 311, nr. 1 și de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 193).

Xu tot ce rămăsese din bunurile casei brîncovenești (și mai ales cărțile) au fost duse la Hurez după 1714, așa încît nu acesta era argumentul pentru a explica prezenta *Calendarelor* în biblioteca mănăstirii.

Colecția de autori bizantini pe care a găsit-o acolo Odobescu este *Corpus Byzantinae historiae scriptores varii*, publicată la Paris, 1648 sq. dar nu numai de Ducange cum s-ar putea înțelege din notă. În această importantă colecție de izvoare istorice privitoare la Imperiul bizantin, Ducange a îngrijit și publicat numai cîteva opere și anume: Ioannis Cinnami *Historiarum de rebus gestis a Ioanne et Manuele Comnenis* (Paris, 1670), Ioannis Zonarae *Annăles ab exorăio munăi ad mortem Alexii Comneni* (Paris, 1686), *Chronicon Baschale a munăo condito ad Heraclii imperatoris annum vigesimum* (Paris, 1689), publicată de Etienne Baluze după moartea lui Ducange (1688), ca și opera lui Xicephoros Gregoras (Paris, 1702). Odobescu cunoștea și avea în biblioteca sa ediția mai tîrzie de la Veneția,

Ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1729 sq. a acestei colecții, păstrată în prezent la Biblioteca Academiei sub cota IV 32981.

Din biblioteca Hurezului pe care o descrie sumar Odobescu s-au păstrat cataloagele din 1791 și 1804 publicate (al doilea în rezumat) de I. Ionașcu (v. *supra*). Aceste cataloage cuprind, într-adevăr, operele a numeroși cronicari bizantini (Xicephoros Gregoras, Ana Comnena, Laonicos Chalcocondilas, Constantin Manasses, Xicetas Acominatos Choniates, G. Acropolitas etc), precum și edițiile vechi, in-folio, ale autorilor eclesiastici. Ulterior biblioteca s-a risipit. Ms. *Calendarelor* a fost luat la București de familia Brîncoveanu. În 1885, Gr. Tocilescu a ridicat și adus la Muzeul Național de Antichități din București 38 de mss. (24 românești, 6 slave, 8 grecești) și 393 de tipărituri (228 grecești, 15 slavone, 89 românești, 13 latine, 43 greco-latine și 5 diverse; v. *Raporturi asupra cîtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară, Mănăstirea Horezu, în Analele Acad. Rom.*, s. II, *Dezbaterile*, 8 (1888), p. 181). Vizitînd mănăstirea în 1889 episcopul Ghenadie al Eîmnicului ia un ms. greco-român, cuprinzînd epistola patriarhului Gherasim al Alexandriei către Brîncoveanu, și un panegiric al sf. Constantin alcătuit de același patriarh semnalate apoi de Ghenadie într-o comunicare la Academie (*Două manuscrise românești, în Analele Acad. Rom.*, s. II, 12 (1892), p. 163 și urm. în biblioteca aceluiași intrase *Calendarul pentru anul 1701*, văzut de Odobescu în 1861.

În 1925 X. Iorga nu mai putea publica decît inscripția grecească din 1708 de la ușa bibliotecii, aflată în casele egumenești, dînd și cîteva știri despre trecutul colecției de manuscrise și cărți foste în posesia mănăstirii și risipite ulterior (*Biblioteca lui Vodă Brîncoveanu la Hurezi, în Revista istorică*, 11 (1925), p. 4), date completate de I. Ionașcu (*op. cit.*, p. 49—54 • v. și X. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, voi. XIV, Buc., 1907, p. IX, 152, 168-169).

O parte din cărțile de la Hurez se află astăzi la Biblioteca Academiei, intrate o dată cu fondurile de cărți ale Casei Bisericii din București; manuscrisele au fost transferate de la Muzeul Național de antichități în 1903.

Fragmentul reprodus din *Calendarul al anului de la Hristos 1703*, comparat cu textul publicat de Vîrtosu, *op. cit.*, p. 121 vădește preocuparea lui Odobescu de a utiliza și prezenta corect izvoarele în studiile sale științifice. Textul, redat în litere chirilice, cuprinde o singură greșeală de tipar (*bare*, în loc de *care*, rîndul 34), și o omisiune (adnotarea: „Kiro să înțeleage Krai de Franța”, pe marginea r. 13—14, p. 93). Celelalte deosebiri (*a lui* în loc de *al*, r. 1 și 3, p. 93; *Zeus*, în loc de *Zeus*, r. 3; *păcum* în loc de *pe cum*, r. 6; *prințipului*, în loc de *prințepului*, r. 8; *la tine*, în loc de *latini*, r. 11; *al*, în loc de *a*, r. 12; *sămnează* în loc de *semnează*, r. 16) provin fie din interpretarea greșită a grafiei, fie din respectarea excesivă a textului (Odobescu nu modifică nici ortografia, nici punctuația). *Cu*, în loc de *cui*, r. 7, pare o lecțiune mai bună decît a editorului din 1942 (după context poate fi și *cum*); *i* (scurt) este adăugat la cuvintele *înarmați, despărțiți și toți*, r. 13 și 25. De observat alegerea potrivită a pasajului cuprin-

zînd adnotări: Odobescu reproduce textul cu cele mai multe însemnări marginale (4 din cele 7 cîte cuprinde întreg *Calendarul pentru 1703*), în ce privește autorul adnotărilor, Odobescu, însă, se înșeală : ele se datoresc nu lui Constantin Brîncoveanu, ci lui Ioan Eomanul, care adaugă lămuriri pe textul scris de Popa Xicola, după cum a stabilit Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. XXXVII.

Cheia criptogramelor din *însemnările de taină* nu a fost aflată nici de cercetătorii de mai târziu (*ibid.*, p. LI și LII, n. 2). *Condica de rinăuiala Vistieriei*, al cărei titlu complet îl dă Odobescu în notă cu litere chirilice, a fost publicată de C. D. Aricescu în *Bevista istorică a Arhivelor României*, 1 (1873), sub titlul: *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202-7212 (1694-1704)*, VII+750 p. + 1 pl. facs. Odobescu se referă la articolul lui Ștefan D. Greceanu *Scrierile lui Badu Logofetul chronicarul*, publicat în *Bevista română*, 1 (1861), p. 575—588, o sută de pagini înainte de *Foietul Novei*, ceea ce explică referința atît de sumară.

Istoria lui Constantin Brîncoveanu voevod de Badu Logof <ăt > Greceanul a fost publicată în *Magazin istoric pentru Dacia*, 2 (1846), p. 129-176, 193-228, 321-354 sub titlul *Istoria Țării Românești de la 1689—1700*. În această ediție o consultase și Odobescu. Cele 32 de capitole inedite (însoțite de continuarea lor pînă la cap. CX) au fost publicate de Ștefan Grecianu abia în 1906 în cuprinsul ediției sale *Viața lui Costandin Vodă Brîncoveanu de Badu vet Logofăt Greceanu*, cu note și anexe, Buc, p. 1—247, dar nu traducînd versiunea lui Filstich, făcută de acesta după un ms descoperit la 1727 în Brașov, ci folosind textul unui ms din biblioteca personală și ms 548 al Bibliotecii Academiei. Filstich a fost utilizat pentru variante. Pentru întîrzierea de cinci decenii în editarea unui text despre care singur recunoștea că „este, pentru Țara Românească de dincoia de Milcov, singura scriere istorică veche mai completă ce am avut” (*Scrierile lui Badu Logofetul chronicarul*, Buc, 1904, p. 22, nr. 1), Ștefan Greceanu și-a atras întemeiate reproșuri din partea cercetătorilor vremii (v., de pildă, I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stîngă Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 195 și urm.). El va încerca să se justifice „de ce am deținut în mîinile mele atîta amar de vreme originalul manuscris fără să-l dau publicității” (*op. cit.*, p. 38; v. și p. 6, nr. 2, p. 32), motivînd aceasta prin încetarea apariției *Bevistei române* și prin dorința lui de a-și spori informația asupra lui Eadu Greceanu, la Arhivele Statului și în bibliotecă de peste hotare. Îndemnurile unei comunicări mai grabnice a părții necunoscute din scrierea lui Eadu Greceanu le inițiase Odobescu în articolul de față. El le adresa în primul rînd lui Ștefan Greceanu, care, deșicumnatul său (căsătorit cu o altă fiică a lui Kiseleff, sora Sașei Odobescu), se pare că nu i-a pus la îndemînă copia sa de pe versiunea lui Filstich. Prin îndemnul

său se vedește încă o dată convingerea lui Odobescu că informațiile științifice trebuie comunicate cît mai curînd pentru a-și împlini rolul lor în sprijinul cercetării, iar nu ascunse vreme îndelungată pentru satisfacția de a le prezenta cu o acuratețta care adesea nu le adaugă prea mult, cum a procedat Ștefan Grecianu. Îndată ce descoperea izvoare noi Odobescu le comunica, supunîndu-se astfel unor criterii de bun simț și generozitate științifică, note caracteristice activității lui de cercetător.

Titlul exact și descrierea *Dicționarului celui mare ellinesc al lui Varie Favorinus episcopul Nuceriei sint*: Msyoc xal toxvu axpl-

94₃₀

Magnum ac perutile dictionarium... Eomae, 1523. 1 + 544 f* Exemplarul descris de Odobescu se află azi la Biblioteca Academiei, secția Cartea rară, catalogat sub cota III 168551; ediția din 1712 (la Odobescu o eroare, probabil de tipar : 1792) are titlul : T6 ptiya As^txov ^ 6 6v)ratSpo<; 7wca7)5 T % SĀAYJVIXYJI, yXci>ao7)<;... *Magnum dictionarium sive Thesaurus universae Linguae Graecae*. Xova hac editione per Antonium Bortoli... diligentissime castigatus... 'EvertyaLv, 1712. 2 f. + 778 p. -f 1 pl. Că Brîncoveanu era pe atunci mare logofăt, Odobescu știa din Eadu Greceanu, *op. cit.*, *Magazin istoric*, 2 (1846), p. 131—133 care arată că „după a răposatului Șarban vodă petrecere numai de cît toată boierimea țării la Mitropolie adunîndu-să, și sfat pentru alegere de domnie făcînd, așa cu toții de la mic pînă la mare, pre acest Constandin Brîncoveanu vel logofăt de domnie au numit”.

94₃₅

94₃₆

Ferecătura exemplarului din *Evanghelie*, Buc, 1682 fost al mănăstirii Dintr-un lemn este descrisă pentru prima oară de Odobescu. Cp. inscripția (transcrisă cu erori și o lacună) cu *Inscripțiile medievale ale României*, I, Buc, 1965, p. 638, nr. 896. Piesa se găsește în prezent la Muzeul de artă din București.

95₁₆

Critica ediției Odobescu a *însemnărilor de taină* a făcut-o Emil Vîrtosu în studiul introductiv la ediția completă a *Calendarelor lui Constantin Brîncoveanu* (*op. cit.*, p. LI-LV). Dăm mai jos constatările acestui cercetător stabilite „după o confruntare atentă a manuscrisului cu textul dat de Odobescu”.

Motivele republicării *însemnărilor* explică și caracteristicile textului publicat de primul editor : „la neajunsul inițial al ediției Odobescu, care avea textul dat cu chirilice și publicat într-o revistă veche, ajunsă rară, se mai adăugau și nepotriviri între original și ediție, de natură a face textul incomplet și de neînțeles” (*op. cit.*, p. LI). Odobescu nu a grupat cronologic *însemnările* așezate uneori greșit în ms, ci s-a mulțumit să consemneze aceasta în nota de la p. 662 a articolului său din *Bevista română*, 1 (1861), (aci, p. 95), intenționînd să dea o copie fidelă a ms original și „lăsînd pe cititori a rectifica neregularitățile după indicațiile” din nota amintită. Observațiile lui E. Vîrtosu reprezintă primul examen critic al lui Odobescu ca paleograf și editor de texte,

de aceea le reproducem în întregime : Odobescu „nu notează niciodată, în transcriere, cuvântul slav *dni* = *zile*, prezent aproape în toate însemnările brîncovenești și prescurtat prin litera **A** (chirilic) pusă deasupra cifrei ce arată ziua la dată. Odobescu nu atribuie acestei litere, bine conturate, decât valoarea unui semn indicator de cifră, și-o transcrie totdeauna printr-o titlă (-) suprapusă peste cifră, așa cum se înseamnă cifrele în paleografia chirilică.

Pe de altă parte, Odobescu nu cunoaște sistemul paleografiei chirilice de a contracta două vocale identice, scoțînd din rînd, deasupra, consoana intermediară și păstrînd vocala, în forma simplă, numai o dată, în rînd.

Mai are ediția Odobescu și însemnări date greșit. Astfel, lasă anului 1693 însemnările de la f. 20 din ms. *Foletul Novei* deși ele poartă lămurit data de 2 februarie 7202, adică fac parte din însemnările anului 1694.

Lasă, de asemenea, anului 1694 însemnările de la f. 47—49 din același manuscris, deși este evident că aceste însemnări țin de anul 1695. Pără îndoială, aceste nelămuriri de datare sînt datorite faptului că ms. *Foletul Novei* este alcătuit din cinci calendare, pe ani diferiți, legate la un loc, fără înțelegere și fără precauții, în prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Pe lîngă acestea, au fost necesare multe îndreptări mărunte, menite să corecteze un nume, o formă greșită, să repare o scăpare din vedere, o neînțelegere, o greșeală de tipar. Deosebiri fără importanță sînt îndreptate direct în însuși textul însemnărilor. Celelalte, importante, sînt semnlate și aparte, aici, în ordinea lor cronologică. Astfel:

Anul 1693

1. Corect *Patrojani*, nu *Pătrojani* (12 august)
2. „ *marsu*, nu *mersu* (10 septembrie)

Anul 1694

3. Corect *lu Mustafa*, nu *cu Mustafa* (2 aprilie)
4. „ *meargere*, nu *meargherea* (înainte de 10 august)
5. Omite și încurcă însemnările din 27 și 29 august
6. Corect *palia*, nu *pașa* (7 octombrie)

Anul 1695

7. Corect *cu Ibrahim*, nu *Ibraim* (12 aprilie)
8. „ *Radul Căl<ăraș>*, nu *Radul Căp <itan>* (15 aprilie)
9. „ *sinu s <i> GMdimoc*, nu *snă GMdimoc* (29 aprilie, de două ori)
10. „ *nou*, nu *noă* (29 aprilie)
11. „ *2500 talere*, nu *7500 taleri* (3 iunie)
12. „ *lu Mehemet*, nu *cu Mehemet* (3 iunie)
13. „ *cu șpaltul*, nu *saltul* (9 iunie)

H. C o r e c t „ n u i r r e ? ”

15. *dăndu-i-se*, nu *dă-i duse* (7 iulie)
16. *Aitinli*, nu *Atiim* (7 iulie)
17. *Măxineani*, nu *Măirineani* (28 iulie)
18. II *Rușava*, nu *Rușav* (18 septembrie)
19. II *Hrast*, nu *Pirat* (29 septembrie)
20. II *Turnu*, nu *Turcu* (3 octombrie)
- 21.

Anul 1699

22. Corect *la Beligrad*, nu *ca Beligrad* (27 ianuarie)
23. *solii*, nu *soli* (27 ianuarie)
24. *Căl<ărași>*, nu *căp<iiani>* (31 ianuarie)
25. Idem (2 februarie)
26. *de Bacoviț <ă>*, nu *co Bacoviț* (8 februarie)
27. *am trimis*, nu *a trimis* (16 februarie)
28. *Afenduli*, nu *Afendul* (16 februarie)
29. *sinu s <i>*, nu *snă* (10 martie)
30. *capichih<a> ialelor*, nu *capihialelor* (10 martie)
31. *lu Meh <e>met*, nu *cu Mehmet* (25 martie)
32. *Medini*, nu *Medină* (25 martie)
33. *priiateni*, nu *priiatene* (28 aprilie)
34. *seama oilor*, nu *seama oamenilor* (13 mai)
35. *boczade*, nu *beizade* (20 mai)
36. *la nunta*, nu *ca nunta* (20 mai)
37. *boczade*, nu *beizade* (25 mai)
38. *15 Iunie*, nu *15 Iulie*
39. *23 Iunie*, nu *23 Iulie*
40. *<la> Boilogi*, nu *la Potlogi* (28 octombrie)
41. *din chihaiălăc*, nu *de chihaiălăc* (30 octombrie)

Anul 1703

42. Corect *Cuciucchiuiliu*, nu *Guciucriiul* (14 mai; în notă, Odobescu adaugă : „un cuvînt greu de descifrat")
43. II *au venit iar*, nu *au venii* (16 mai)
44. II *cale*, nu *care* (17 mai)
45. II *Inumlari*, nu *Iscumlari* (20 mai)
46. II *lenichiui*, nu *Ienuchiu* (26 mai)
47. II *servent*, nu *servend* (27 mai)
48. II *Arnautchiui*, nu *Arnautchiu* (28 mai)
49. II *Ceflic*, nu *Cefli* (28 mai)
50. II *și am mersu în Odriiu*, nu *și 4 <Iunie> am mersu în Odriiu* (3 iunie)
51. II *Toma Bulucbaș <a>*, nu *Toma Balucbaș* (10 iunie)
52. II *50 pungi*, nu *8 pungi* (11 iunie)
53. II *Cul-Chih<a>ia*, nu *Cui-Chihia* (14 iunie)
54. II *Caftan*, nu *caertan* (15 iunie)

00. Corect 21 Iunie, nu 20 Iunie
 56.
 57. „ Văt<af> de căi <ărași>, nu vai<af> de a căi. (23 iunie)
 „ Barbu vel stol <nic > Făr <cășan>, nu Barbu bel stol Fm
 (26 iunie)
 58. Arnautchiui, nu Arnautchiu (28 iunie)
 59. Ingechiui, nu Ingechin (28 iunie)
 60. stol<nic> C <antacuzino >, nu Ștfoic. (7 iulie)
 61. slăvind și proslăvind, nu slăvit și proslăvit (11 iulie)
 62. August 15, nu 15
 63. mazilii, nu mașilit (15 august)

96⁴¹ Sistemul de datare prin veleat (anii „de la facerea lumii”) a fost de fapt practicat în Țările Românești „pînă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, cînd întrebuițarea lui ieși treptat din uz prin folosirea anului erei noastre. Totuși veleatul a mai persistat chiar și după anul 1800 în actele solemne ale cancelariei domnești din Țara Românească” (Ion Ionașcu, *Cronologia documentelor din Moldova și Țara Românească*, în *Boc. priv. ist. Rom. Introducere*, voi. I, [București], 1956, p. 407). Se citează în acest sens hrisoave din 1813 de la Ioan Gheorghe Caragea sau din 1824 de la Grigore Vodă Ghica. În textul publicat în *Revista română*, 1 (1861), p. 663, n. 1 (aci, p. 95), se omite semnul special de indicare a *miilor* în alfabetul chirilic (bara oblică simplă cu una, două sau trei secante *-f=£=^*).

96²⁷ Explicarea *mucarerului* este exactă; descrierea actului o dăduse Dimitrie Cantemir, în opera sa *Descrierea Moldaviei*, ed. 2-a, Iași, 1851, *Barte a politică*, cap. IV : *Despre întărirea sau înnoirea domnilor*, p. 129—138; cf. L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, voi. II., Buc, 1900, p. 82. Odobescu citează *Condica Vistieriei* după ms azi în colecțiile Arhivelor Statului, Buc în ediția C. D. Aricescu (*cit. supra*), textul este (sub titlul : *Chelueala banilor de birul Ali-Bașei, precum scrie în jos*, anume : Martie 28 dni, leatul 7202) : „5943 tal. s-au dat la Bariam-Aga, Sileanu-Agasi al măriei sale vizirului, cînd au venit cu caftanu de mucarer, însă bani gata tal. 5000 și uă haină cu spinare de samur și postave i atlase, za tal. 943” (p. 13—14). Traducerea lui *Selam-aga* este luată din J. de Hammer, *Bistoire de VEmpire Ottoman* (cităm trad. lui J. J. Hellert, t. XVII, Paris, Londres, Spb., 1841, p. 238; Odobescu avea traducerea Dochez în biblioteca sa) : „Selam-aga, litteralement, seigneur de felicitation, commissaire d'installation”. Din aceeași sursă sînt date traducerile pentru *Casier-aga* („*Kislaragasi*, premier chef du harem”, p. 230) și *Tefierdar* (*defierdar*, le teneur de livres, president de la chambre du tresor, *ibid.*, p. 222).

96⁴¹ Odobescu citează (după un exemplar din biblioteca sa), pe [Joseph de] Hammer, *Histoire de VEmpire Otoman*, [trad. Dochez, în lipsa căreia folosim trad. lui J. J. Hellert], liv. LIX, [voi. XII, Paris, 1838, p. 349]. Textul la care se referă este următorul : „Le grand-vezir pensa également à éloigner le

kislaraga Xezir. Mais celui-ci, profitant de son intimité avec le Sultan et de la jalousie qu'inspiraient au maître la pompe et la magnificence du grand-vezir, le prévint et prépara sa chute. Un jour que Biiklii Moustafa, entouré de tous ses pages qui lancaient le djirid, se rendait à Timourtasch, le Sultan, qui se trouvait incognito pres de la fontaine de Solaktschesmes (de l'Archer), étonné de ce nombreux et brillant cortège, demanda à Xezir, à qui il appartenait; le kislaraga, en lui nommant Biiklii Moustafa, excita la jalousie que ses insinuations haineuses et perfides avaient fait déjà naître dans le cœur du Sultan. Ahmed II lui depecha aussitôt son grand-ecuyer, avec ordre de lui faire rendre le sceau imperial et de le porter au gouverneur de Tripoli, Aii Pascha (13 mars 1694—16 redjeb 1105), quidevait céder sa place au vizir disgracié <...>. Le Kislaraga ne jouit pas longtemps de son triomphe : trois semaines apres la destitution du grand-vezir, le meme sort vint le frapper, et il dut céder sa place au basehaga (premier eunuque) de la Sultane Khasseki (7 avril — 11 sehâban)”. De remarcat informația rapidă a lui Brîncoveanu și diferențele de date dintre însemnările lui și izvoarele lui Hammer.

96³⁵ Odobescu va cita și mai departe, după ms, *Condica Vistieriei* deși arată că oprește aci „citațiile din aceea *Condica*”. Textul se află în ed. Aricescu, p. 37 : „8000 tal. s-au dat plocon Vizirului Ali-Pașa și Chehaialii lui de vezirlic nou; însă vizirului tal. 500 și chehaialii tal. 1000 și 2 blane de samur, za tal. 2000”. Textul este la rubrica: *Chelueala acestor bani de birul vizirului și de seama a doua, cum scrie în jos anume: l <eat > 7202* (greșit: 7102).

96⁴¹ [J. de] Hammer, *Hist[oire] de VEmp [ire] Otiom[an]*, trad. fr. cit., liv. LIX [voi. XII, Paris, 1838], p. 361-362 descrie astfel victoria venețienilor : „Le 8 septembre 1694, une flotte venitienne débarqua dans l'île de Khios, pres du cap Tsehselemek. Un corps d'environ neuf mille hommes, apres s'etre empare du faubourg de la viile, dressa ses canons en face de la place du Platane, etablit une batterie de mortiers dans le voisinage du bain du faubourg et commença à foudroyer la viile. Le boulevard de Koumlik tabiesi (de Sabie) ayant ete pris, on n'attendait plus pour donner l'assaut que l'explosion des mines creusees depuis le jardin de Bekir-bascha, jusque sous la tour des Azabs. Mais, comme la veille on avait lance dans la forteresse deux mille sept cent boulets, qu'un grand nombre de maisons avaient ete detruites et que les dispositions des habitants chretiens faisaient craindre un soulèvement, la sommation adressee par les Venitiens au commandant Hasan-Pascha fut accueillie d'autant plus facilement que le moufti Fe'izoullah, qui y vivait exile, le pressa d'entrer en composition, sans doute dans l'espoir de voir se terminer son exil avec la resistance de la place. La peste de Khios alarma vivement la capitale et le camp du grand-vezir”.

- 96,³ Palatul Mogoșoaia, considerat de specialiști drept „modelul cel mai frumos și mai bogat de arhitectură civilă românească veche pe care îl avem” (Grigore Ionescu, *București. Ghid istoric și artistic*. Buc., 1938, p. 347) restaurat în anii puterii populare (ca și Palatul Brîncovenesc de la Potlogi), adăpostește azi o secție a Muzeului de artă din București. Starea acestor monumente pe vremea când le descrie Odobescu („azi cad în ruine”), a dăinuit însă timp de decenii. În 1909 Virgil Drăghiceanu arăta : „îndreptățită este și azi, după 129 de ani, mirarea lui Sulzer față de părăsirea și uitarea în care zace, din cauza completei ignorări, această prețioasă antichitate” (v. art. său *Curțile domnești brîncovenesti. II. Mogoșoaia*, în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 2 (1909), p. 163 și lucrarea aceluiași în amintirea lui Constantin Brîncoveanu. 1714—1914. Locașurile voevodului. Ochire arheologică, Buc., 1914, p. 84—92 ; *ibid.*, p. 72 — 78 :] *Curtea din Botlogi*, despre care arăta că în acel an — 1914 — „încăperile în care a locuit martirul <sc. Constantin Brîncoveanu>, servesc de camere de adăpost al porcilor”). Odobescu se arată unul dintre cei dintâi protestatari împotriva negrijei în care guvernele burghezo-moșierești lăsaseră monumentele noastre istorice.
- 96,⁴⁶ Traducerea engleză a *Călătoriei Batriarhului Macarie al Antiohiei* nu se afla în biblioteca personală a lui Odobescu. El a folosit poate exemplarul disponibil în București: acela al Bibliotecii Colegiului Sf. Sava (azi la Biblioteca Academiei cota II 25755) din *The Travels of Macarius Patriarch of Antioch*, written by his attendant archdeacon Paul of Aleppo in Arabic, translated by P. C. Belfour, London, 1836, în voi. II, nart. VIII, sect. II, p. 324.
- 97, [J. de] Hammer, *Hist[oire] de l'Emp[ire] Ottom[ane]*, trad. fr. cit., liv. LIX [nu LIV], voi. XII, Paris, 1838, p. 356 : „Le siege de Peterwardein durait depuis vingt-trois jours, lorsque des pluies abondantes et le debordement des rivieres inonderent les tranches et forcerent les soldats à les abandonner. Contraint de se retirer, le grand-vizir leva le camp à la nuit tombante et le transporta dans cette meme nuit devant Belgrade”.
- 97,³⁷ [J. de] Hammer, op. cit., liv. LIX [nu LX], voi. XII, Paris, 1838, p. 358 : „En Pologne, les armes ottomanes ne furent pas plus favorisées. Une tentative faite par les Tatares sous Mirza Schehbaz-Ghirai pour ravitailler Camieniec, n'eut aucune suite. Ghazi Chirai, qui avait d'abord été chargé de cette expedition, bien qu'ayant sous ses ordres une force imposante de vingt-cinq mille Tatares, de deux mille sipahys, de quinze cent janissaires et de six mille Moldaves, n'osa s'avancer au-delà de Czekora sur la Dniester (6 octobre 1694). Schehbaz-Ghirai qui le remplaça, apres avoir regu un renfort de quinze mille Tatares d'Akkerman et de la Dobroudja, marcha de Czekora sur Camieniec (6 novembre). L'armee polonaise passa le Dniester pres d'Uscieszko. Les Polonais, commandes par les generaux Jablonowski,
- Sapieha, Potocki et Sluscka, se battirent comme des lions, de firent les Tatares, leur tuerent trois mille hommes, deux mirzas et leur en prirent cinq autres”.
- 97,³⁸ Textele din Xicolae Costin și Ion Xeculce la care se referă Odobescu par a fi capitolele privitoare la domnia lui Constantin Duca în timpul căreia (1693 apr. — 1695 dec. 8) va fi avut loc incursiunea în Bugeac notată de Brîncoveanu. Dar nici în Xicolae Costin (*Leatopisitul Țării Moldavii de la Ștefan sin Vasilie vodă*, cap. : *Bentru domnia lui Costantin Duca vodă*, în *Letopisișile Țării Moldavii*, ed. M. Rogălniceanu, t. II, Iași, 1845, p. 45—47), nici în Xeculce (*Leatopisișul Țării Moldavii de la Dabija Vv. pînă la domnia lui Ioan Mavrocordat Vv*, cap. XII : *Domniea lui Constantin vodă fecior Ducăi vodă celui Bătrîn*, în ed. cit., p. 271—281), nu se găsește vreo mențiune precisă referitoare la această incursiune. Confuzia lui Odobescu poate proveni din lecțiunea greșită pașa în loc de *palia* (semnalată de E. Vîrtosu, v. *supra*). În amîndoi cronicarii se vorbește despre incursiunile unui „sultan cu cîtăva tătărime”, care, întorcîndu-se de la un jaf în Țara Ungurească, „au ars Chilia și Smilul” (Xeculce, p. 281), după ce „multă pagubă făcuse în țară întorcîndu-se înapoi” (X. Costin, p. 45). Acest din urmă cronicar arătase încă (p. 43) că în vremea domniei lui Cantemir vodă, un predecesor al lui Constantin Duca, „șinutul Orheiului și a Lăpușniî cuprinsăse acum Hanul tătăresc de făcuse Hatman căzăcesc”, informație care putea explica lui Odobescu incursiunea în Bugeac motivînd trimiterea imprecisă la Costin și Xeculce.
- 97,⁴⁰ Badu Greceanu, *Istoria Țării Românești de la 1689 — 1700*, cap. 32 în *[Magazin istoric pentru] Dacia*, 2 (1846), p. 215 : „Și au șăzut la Țîrgoviște în casele domnești cu doamna mării sale și cu toată curtea cîtăva vreme, apoi s-au rădicat de la Țîrgoviște și venind la Mogoșoaia, venit-au la București la octombrie în 20 zile, 7203 [=1694]”.
- 97,⁴⁶ Presupunerea lui Odobescu că „treaba Sinaii” înseamnă înțelegerea lui Mihai Cantacuzino pentru clădirea, mănăstirii din Bîmnicul Sărat și închinarea ei la Sinai, este împărtășită și de E. Vîrtosu (*op. cit.*, p. 178, nr. 4). Odobescu cunoștea intenția lui Brîncoveanu din Eadu Greceanu [*op. cit.*], cap. 40, în *[Magazin istoric pentru] Dacia*, 2 (1846), p. 329 : „într-acest an al optulea din domniea mării sale s-au săvîrșit și monăstirea care au făcut mării sa la Țîrgul Eîmnicului, unde se proslăvește admirea născătoarei de dumnezeu stăpînii noastre, care iar den pajiște și den temelie o au zidit împreună cu unchiul mării sale, Mihaiu Cantacozino vel spătariu <...> care cu mile întărindu-o și cu toate cum să cade împodobindu-o la sfînta și dumnezeiasca mănăstire de la muntele Sinai o au închinat spre vecinică pomenire”. Mănăstirea, construită între 1691—1697, a fost închinată lui Averchie, arhimandritul și igumenul Sinaiului, încă din 1694 (Virgil Drăghiceanu, în *amintirea lui Constantin Brîncoveanu*, Buc., 1914, p. 52—53).

[J. de] Hammer, [Tableau des] dignites et [des] emplois dans l'Empire Turc [corect: Ottoman, *ibid.*, t. XVII, Paris, 1841, p. 229]: „Kiayabeg, ministre de l'interieur; le grand maître de la cour attache à une anibassade”.

Cuvînt corect tradus, v. și L. Șăineanu, *op. cit.*, voi. II., p. 19 : „Bogaz, gorge, gosier, embouchure,etroit, defile, canal”. *Condica vistieriei*, ed. C. D. Aricescu, p. 42—43, prevede *Foiță de rîndueala carelor ce s-au orînduit pe județe și să fie pentru mergerea domni <e>i la bogazuri, precum scrie în jos, anume iunie 8 dni 1 <eat > 7202 și Carele ce s-au orînduit pe orașe și pe slobozii, toate pentru mergerea domnii la bogazuri.*

A. T. Laurianu, *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, 3 (1847), p. 189 : „Tot în acel timp se împrăștiară prin Iacov Banfi și cei ce merseră în contra Baciei, alții se prinseră și se omorîră cu deosebite feluri de morți barbarice, așa încît spun că în acea rescoală periră mai mulți de 40.000 țerani. Și cu modul acesta se risipi acea furtună a cruceferilor, pe care i-au numit *Cruți*, către finitul toamnei a anului 1514”.

[J. de] Hammer, *Hist[oire] de l'Empire Ottoman*, trad. fr. cit., liv. LIX, voi. XII, Paris, 1838, p. 367 : „Ahmed II <... >, dangereusement affecte depuis quelque temps d'une liydroisie, mourut le 6 fevrier 1695 (21 djemazioul-akliir 1106). Cette meme maladie avait enleve ses freres, Mohammed IV et Souleiman II”; liv. LX, p. 371 : „Le nouveau sultan, Moustafa II, d'apres un vieil usage, travailla lui-meme à elever sur le char funebre la depouille mortelle de son predecesseur”.

Idem, liv. LX [greșit XL] p. 376—378 : „La campagne qui s'ouvrit dans l'Archipel le troisieme jour apres que le sultan Moustafa eut rendu le khattischerif dont nous avons parle plus haut, s'annonça par une victoire que la flotte Ottomane remporta sur les Venitiens, pres des îles Spalmadori, dans le canal de Khios. [Urmează descrierea amănunțită a luptei]. Les navires venitiens se refugierent en desordre dans le port de Khios ; mais incapable de defendre l'île contre une flotte superieure, ils la quitterent pendant la nuit, et allerent jeter l'ancre à Tineh. Un gros navire venitien, quis avait touche sur un bas-fond à l'entree du port de Khios, tomba entre les mains des vainqueurs, avec seize canons de 24, six mortiers, cinq miile fusils et deux cent quatre-vingt hommes. Dans le port meme, ils s'emparent encore de quatre fregates et cinq cents cavaliers venitiens; le vainqueur trouva en outre dans la forteresse seize canons de gros calibre, huit miile bombes et cinquante caisses de plomb”. Eadu Greceanu, [op. cit.], cap. 34? în [Magazin istoric pentru Dacia], 2 (1846), p. 218 sq. : „Vizirul și cu Kehaiaoa, oameni foarte răi și lacomi și varvari <... > încă și altă răutate mare pre seraca de țară au adus, ca să ducă țara zaherea la Cămenia, care era o nespusă nevoie <... > Iar după ce au trecut sfințele Paști, îndată au purces măriia sala aprilie în 8 zile către

Cladova [= Cerneți, *n.n.*] și mărgînd pînă la satul mării sale Potlogi, cîteva zile pre loc au săzut, și iarăși de acolo rădicîndu-se au mers pînă la Brîncoveni și acolo au venit veste Domnului de la capikehaele de la Odriiu, cum că Vizirul și Kehaiaoa Vizirului au căzut la urgie împărătească pre pierzare”; [J. de] Hammer, *Hist[oire] de l'Empire Ottoman* trad. fr. cit., liv. LX [nu XL], voi. XII, Paris, 1838, p. 375 : „Cette mutinerie coiffa au grand-vizir [Sourmeli Ali-Pascha] et sa place et sa tete; car il se trouva qu'il devait au tresor une somme de trois cent treize miile piastres <... >, p. 379 : „Les membres les plus influents du precedent ministere, le kiaya, le mischandji, le grand-chambellan, jetes en prison lors de la chute du grand-vizir Sourmeli AU <...>”; *ibid.*, numele succesoriului: „le grand-vizir Elmas Mohammed-Pascha”.

1000 Vezi Eadu Greceanu [op. cit., în *Magazin istoric*, 2 (1846), p. 210], care scrie „de nunta fiicai mării sale Doamnei Măriei, care după Costandin vodă domnul Moldovii o au dat”, apoi [Demetrius] Cantemir [corect : Cantimir] *Eistoire de l'Empire Ottoman*, traduite en frangais par M. de Jonquieres, t. II, Paris, 1743, p. 205 : „Mărie, epouse de Constantin fils de Ducas, Prince de Moldavie”. Printre alții mulți la care se referă Odobescu, vd. și Ion Xeculce, *op. cit.*, în *Letopisețul Țării Moldavii*, t. II, Iași, 1845, p. 273 descrierea pe larg a nunții. Doamna Măria muri de ciură în august 1697 la Constantinopol.

10038 Eadu Greceanu, [op. cit.], cap. 35, în [Magazin istoric pentru Dacia], 2 (1846), p. 221 sq. : „Iar cînd au fost la iulie în 28 de zile, venit-au veste domnului că și hanul Selim Gherei este viitor iarăși, ca să treacă prin țară, să meargă după împărăție la Beligrad”.

140, Eadu Greceanu, [op. cit.], cap. 36, în [Magazin istoric pentru Dacia], 2 (1846), p. [225—]226 : „Văzînd dar Vizirul Mehmet Pașa în ce chip întoarcerea împărați <e>i este, numai de cît prin un agă la domn au trimis cu ferman, ca să se rădice domnul să meargă să easă înainte la Dimiricapi întru întîmpinarea împăratului, să deschiză drumul, să facă poduri pe la ape mari, și la altele să se afle cu slujbă lîngă împărăție, de vreme ce împărăția prin țară vine și trece”. în continuare, relațiunea deplasării lui Brîncoveanu cu armata pînă la Cușmir, unde s-a întîlnit cu Vizirul, apoi la Xicopole, unde s-a întîlnit cu Sultanul (*ibid.*, p. 322); [J. de] Hammer, *Hist[oire] de l'Empire Ottoman*, trad. fr. cit., liv. LX, voi. XII, Paris, 1838, p. 389 : „La saison etant deja fort avancee, le Sultan r^solut de ramener l'armee à Xicopolis (28 septembre — 18 sâfer)”.

10231 [J. de] Hammer, *Hist[oire] de l'Empire Ottoman*, trad. fr. cit., liv. LX, voi. XII, Paris, 1838, p. 448-475. Hammer dă o descriere amănunțită a tratativelor, încheiate cu semnarea păcii, la 26 ianuarie 1699. Data indicată de Odobescu în *Bevista română*, 1 (1861), p. 670, n. 1 : *ianuarie 1696* (aci, p. 102, n. 1) este desigur o eroare de tipar pentru ianuarie 1699 (cifra 6 a^uni-

tații este de alt corp, în mod evident o corectură greșit efectuată). Odobescu mai trimite la F. Schoell, *Histoire abrégée des traites de paix*, voi. IV, Bruxelles, 1839, p. 349 sq. în lipsa acestei ediții reproducem locul citat după alta mai veche, anume *Histoire abrégée des traites de paix entre les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie* par feu M. de Koch. Ouvrage entièrement refondu, augmenté et continué <...> par F. Schoell, t. XIV [nu IV], Paris, 1818, care descrie în cap. LXV, p. 249—283 împrejurările în care au fost încheiate *Les traites de paix de Carlowitz, entre la Porte, la maison d'Autriche, la Bologne, la république de Venise et la Bussie, conclus en 1699*, arătând că „les trois puissances alliées, l'empereur, la Pologne et la république de Venise, signèrent chacune separement à Carlowitz leur traites avec la Porte, le 26 janvier 1699”. Cartea este menționată sumar în *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu.

102³⁶ Eadu Greceanu [*op. cit.*], cap. 44, în [*Magazin istoric pentru Dacia*, 2 (1846), p. 350 : „Tot într-acest an [7207=1699] s-au pristăvit și muma măriei sale lui Costandin vodă, jupâneasa Stanca Cantacuzino, de vîrstă de 62 de ani, pre care și bătrânețile ajungîndu-o, iar mai mult grelele boale, cum zic, s-au pristăvit; care lăsînd cu a dumneai gură ca să o astruce lîngă boiarul dumneai jupan Papa Brîncoveanu, la mănăstirea Brîncovenii, că acolo era îngropat”.

102⁴⁰ Odobescu folosește termenul *a specializa* pentru *a specifica*, *a exemplifica*. Textul din *Condica Vistieriei*, ed. Aricescu, la p. 13 : „1000 tal. s-au trimis cu Ianache Buluc-Bașa la Țarigrad, ca să cumpere *cofterie* sacîz pentru treaba căpeteniilor de Paști si tafta pentru steaguri si alte cheltuieli de treaba curții de Paști”.

102⁴ Interpretarea expresiei din *însemnări* este corectă : *hat* <ar. *hatt* = „autograf din partea sultanului” (L. Șăineanu, *op. cit.*, voi. II., p. 62); *berat* <turc. *berat* = „diplomă sau brevet de investitură dat de înalta Poartă mai ales domnilor țărilor românești, la instalarea lor în domnie” (*Dicționarul limbii române*, t. I, Buc, 1913, p. 542, s.v. *berat*; Șăineanu, *op. cit.*, voi. II., p. 17; Hammer, *op. cit.*, voi. XVII, p. 221 „*Berat*, diplome d'investiture”).

103³⁰ Informațiile despre medicii din București de pe vremea lui Brîncoveanu le-a cules Odobescu din următoarele izvoare : 1. [J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der Walachei und Moldau* [corect *Moldau und Walachei*], t. I, [Halle, 1804], p. 359 : în 1703, cu prilejul călătoriei lui Constantin Brîncoveanu la Adrianopol „der Leibartz Pillarino musste durch Versicherungen, dass die Gesundheits-Umstaende des Fuersten es erforderten, wenn er lebendig zu Adrianopel ankommen solite, den Aga hinhalten”. Alte informații despre Giacomo Pillarino, la P. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, voi. I, Călărași, 1935, p. 97—99. Izvorul citat de Odobescu nu i-a fost cunoscut lui Samarian. 2. Ioan Comnenul, *npocxuyvjvaptov TOU*

‘Ayiou "Opou^; TOU "AOoovcx; auypacpsv [JLSV xal TU7ico6sv <...> crroi>- Srij xa' Sa7ravv] Tou l^o^ororou tarpou xupiou Icoavvou TOU Kofxv^vou... Tiicoiq 'AvOifJiou IspopLOva^ou TOU S£ 'I6ipfa<; sv TT) (xovfi TOU 2vaya>6ou, a^a. Acesta este *ProsTeinitarul elinesc* la care se referă Odobescu. De existența unui Ioan Comnenul în București la 1701 se poate afla din chiar titlul cărții. De observat că pînă în 1903, data tipăririi t. I din *Bibliografia românească veche*, alcătuitorii acesteia I. Bianu și X. Hodoș, nu au putut afla exemplare din lucrarea lui Comnenul în bibliotecile din țară (cf. *op. cit.*, p. 422—423, nr. 129; descrierea completă e dată de Dan Simonescu, *op. cit.*, t. IV, Buc, 1944, p. 213—215), și citează pe Emile Picot, *Notice biographique et bibliographique sur Vimprimeur Anthime d'Ivir, Metropolitain de Valachie, în Nouveaux melanges orientaux. Memoires... pubties... à Vocation du Septieme Congres internațional des Orientalistes*, Paris, 1886, p. 540. (Publications de l'Ecole des langues orientales vivantes, IIe serie, voi. XIX). Eeiese de aci că Odobescu a cunoscut un exemplar, pierdut ulterior, al lucrării lui Ioan Comnenul, sau că știa de existența acestei cărți din Bernard de Montfaucon, *Balaeographia graeca*, Parisii, 1708 [în Bianu și Hodoș, *loc. cit.*, greșit : 1705], p. 441—508 : *Descriptio Monthi Atho*, lib. VII : *Proscyneiarium Sandi Moniis Atho* [text grec și traducere latină], pe care îl citează (cartea nu este menționată în *Catalogul bibliotecii* sale). Odobescu dă astfel, la noi, prima descriere bibliografică, fie și sumară, a cărții lui Ioan Comnenul subliniindu-i totodată valoarea pentru cercetările arheologice. Pentru presupunerea neîntemeiată (înlăturată îndată chiar de Odobescu) a identității Ioan Comnenul — Ioan Eomanul — Ioan Francul, vezi introducerea la comentariile acestei scrieri (*supra*, p. 520). Despre Ioan Comnenul, ajuns apoi mitropolit de Durostor sub numele de Ierothei, v. P. Samarian, *op. cit.*, voi. I, p. 102—103; 3. *Condica Vistieriei*, sub titlul *Banii ce s-au dat măriei sale Vizirului și la alți ai Porții, cînd au venit la Bîsciuc, cum semnează în jos*, anume : „500 tal. s-au dat lui Panteleon, doftorul cel mare, simbria lui de toamnă” (ed. Aricescu, p. 9). Este vorba de Pantaleon Caliarhi din Hios (P. Samarian, *ibid.*, p. 103—104). în aceeași *Condica*, Odobescu putea găsi informații despre Pilarino (ed. Aricescu, p. 305, 659, 715, 721). Prin nota de față Odobescu se înscrie între cei dintîi cercetători asupra trecutului nostru medical.

103⁴³ Interpretare greșită a prescurtării: trebuia citit *oilor*, în loc de *oamenilor* (v. *supra*, observațiile lui E. Vîrtosu).

103⁴⁶ Locul, corect transcris (o eroare de tipar neînsemnată : *Cusandra*, pentru *Casandra*, este din scrierea citată a lui Xicolae Costin, [*Letopiseșul Țării Moldavii de la Ștefan sîn Vasilie vodă*, în] *Letopisișile Țării Moldavii* [ed. Kogălniceanu], t. II, [Iașii, 1845], p. 49.

105* Odobescu citează un loc din articolul său *Poeții Văcărești* [din *Bevista română*, 1 (1861)], p. 531. De observat că notele 3 și 4

105» (notate cu + și ++) de la p. 672 a rev. cit. sînt inversate. Trecerea în Eusia a lui Toma Cantacuzino putea fi cunoscută de Odobescu din ms *Genealogiei familiei Cantacozinilor*, citată în *Poezii Văcărești (Revista română, 1 (1861), p. 531)*. Yezi ed. X. Iorga (*Genealogia Cantacuzinilor* de banul Mihai Cantacuzino), Buc, 1902, p. 353 : „La anul 1711, în vreme ce avea Petru cel Mare războiu cu Turcii, mergînd Costandin Brîncoveanu Voevod, din'poruncă, în ajutorul turcilor, și ajungînd pînă la Urlați, ce este un sat în țară, în județul Săcuienilor, a pus acolo ordia lui, și acolo, așteptînd pînă, cu dăre de bani, și-a isprăvit a se întoarce la București, atunci spătarul Toma, cu cîțiva oameni ai lui credincioși și cu Stoica, ceaușul spătăresc, a fugit și s-a dus la împăratul Petru, ce atunci se afla cu lagărul la Prut. împăratul l-a primit în slujbă ca ghegeneral-maior, dîndu-i și un polc de călărime, ce se numia Tambulskoi-Dragonskoi-Polk". Tov. George D. Florescu ne informează că în prezent nu se cunoaște soarta manuscrisului original al *Genealogiei Cantacuzinilor*, astfel încît, pentru confruntarea referințelor lui Odobescu dispunem numai de ed. Iorga.

105₄₃ Eadu Greceanu, [*op. cit.*], cap. 42, în [*Magazin istoric pentru Dacia, 2 (1846), p. 343* : „Atuncea dar pre cășlegi, avînd măriia sa și nuntă a face a fiicai mării sale doamnei Ilincăi cu Scarlatke, coconul lui Alecsandru dragomanul cel mare împărătescu, cinstit-au întîiu cu dregătorie pre acest coconu, făcîndu-l paharnic mare, după aceea și nunta s-au făcut la februarie, veselie foarte mare și cu cinste domnească făcîndu-se și despre o parte și despre alta" ; *idem*, cap. 46, p. 353 : „Cînd au fost la 28 zile ale aceleiași luni [iulie 1698], fie fostu bolnav, încă mai din trecuta vreme al doilea ginerile mării sale, Scarlat marele paharnicu, feciorul prea învățatului și prea știutului marelui dragoman al Porții Turcești al lui Alecsandru Mavrocordat <... > s-au prăstăvit, lăsînd jale mare foarte jupănesei sale, p <ă ginților lui și tot norodului și neamului său, fiind de vîrstă de ani 22, și căsătorit numai de un an și jumătate, nelăsînd în urmă nici seminție; și așa, cu mare cinste, cu sobor arhieresc, preoțesc, boeresc și slujitoresc, ducîndu-l l-au astrucat la sfînta mitropolie din Tîrgoviște".

105, *Condica Vistieriei* (ms original citat) amintește de costul *cucilor* (ed. Aricescu, p. 15) : „1305 y, tal. s-au dat la Vel-Pitaru de au făcut cucia Vizirului și alte 4 cucii, care s-au trimis ear la Poarta Vizirului după obicei cum scriu foile chel-tuelii".

106₃₈ Odobescu se referă la cele 32 capitole inedite din scrierea lui Eadu Greceanu a căror traducere românească după versiunea germană a lui Filstich o făgăduise Ștefan Greceanu (v. *supra*, p. 522). În ediția *Vieții lui Costandin vodă Brîncoveanu* publicată de acesta în 1906, p. 119—131, găsim, într-adevăr, în cap. LIX (ca variantă), descrierea acestei călătorii fără mențiunea altor

localități de cît Arnaut-Kioi și Odriiu (Adrianopol). În lipsa acestui izvor, Odobescu urmărește itinerariul lui Brîncoveanu (comparîndu-l cu căile de comunicație ale sec al XIX-lea) după relațiunea lui [J. Chr. v.] Engel, *GescJi[iclite] der [Moldau und] Wal[acJiey]*, t. I, [Halle, 1804], p. 359, care arată că „der Fiirst, in einem Gefolge von 70 Personen reisend, machte kleine Tagereisen <... > So ging uber eine Eeise von Tagen allmählig ein Monath hin", fără a numi alte localități în afară de „Arnaudkoye" [=Arnautkioi] și „Adrianopel".

107₃₉ Cuvîntul greu de descifrat era *Cuciucchiuilu* (în loc de *Cuciucriiul*); lecțiunea este a lui E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. LV și 191.
108₃₁ [J. Chr. v.] Engel, *GescM[cMe] der [Moldau und] Wal[achey]*, t. I, [Halle, 1804], p. [359—]360 descrie amănunțit împrejurările călătoriei lui Brîncoveanu la Adrianopol în 1703 și rezultatele ei, folosind ca izvoare pe Cantemir, Del Chiaro și Greceanu. Relațiunea lui Engel este în mare măsură utilizată de celălalt autor citat de Odobescu, anume [J. de] Hammer, *Hist[oire] de VEmp[ire] Ottom[an]*, trad. fr. cit., liv. LXI [voi. XIII, Paris, 1839, p. 103—106] : „Peu de temps apres sa nomination, Eami appela â Constantinople le prince de Valachie, Brancovan Cântacuzene Bessaraba, dont le regne a ete si pompeusement decrit par son chancelier Eadul Gretschan [urmează caracterizarea primilor ani ai domniei lui Brîncoveanu]. Au mois d'avril 1703, le second grand-ecuyer, Selim-aga, arriva â Bukarest, et remit â Brankovan l'ordre de se rendre â Andrinople <... > Apres s'etre traîne pendant un mois entier sur la route de Bukarest a Andrinople, il arriva â Arnaoud-Koei, pres de Constantinople <... > Eami Pascha, gagne en sa faveur par les protecteurs du prince, lui fit un accueil gracieux, et lui promit une audience du Sultan pour le mardi suivant, qui etait jour de diwan. Brancovan fut introduit dans la salle du trone avec le ceremonial usite pour les princes de Moldavie et de Valachie <... > A l'issue de l'audience, le Sultan fit remettre â Brankovan le diplome par lequel il le confirmait â vie dans la dignite de prince de Valachie".

108₃₄ Informația despre surghiunirea lui Constantin Duca se află atît în Xicolae Costin, *op. cit.*, în *Letopisițile Țării Moldovii*, t. II, Iașii, 1845, p. 57, cît și în Ioan Xeculce, *op. cit., ibid.*, p. 306 : „Au trimis Vezirul de au luat pe Duca vodă de pe drum, de l-au făcut surgun la Kavala unde era multă ciumă, ca să nu-l mai supere oamenii cei din curtea împăratului". Situat la răsărit de Athos, pe litoralul Mării Egee, portul Kavala nu însemnează chiar Muntele Athos, cum arată Odobescu.

108, Eadu Greceanu, *op. cit.*, în *Magazin istoric, 2 (1846), p. 198—199* : „Cînd au fost la septembrie rădicatu-s-au domnul de acolo și învărtejîndu-se pe la Potlogi, au venit iarăși la scaun în București, și s-au gătit de nunta fiicii mării sale doamnei Stanchii, care o au dat după coconul lui Iliăș vodă, Eadu beizadea, a căroră nuntă s-au făcut la luna lui noemvrie, însă veselie dom-

neaseă mare și înfrumusețată, care în zilele noastre asemenea aceia n-am văzut". Pe exemplarul voi. II din *Magazin istoric* fost în biblioteca lui Odobescu (în prezent la Biblioteca Academiei, Secția Cartea rară), pe o foaie adăugată la sfârșit, următoarea însemnare autografă în creion: „Nunta domnitei Stăncuții, p. 198".

108, [J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der [Moldau und] Wal [aehy]*, t. I, [Halle, 1804], p. 360: „Bey seiner Ankunft im Kaiserlichen Pallast wurden ihm, seinem Sohn Stephan, und dreysigen seiner Bojaren Ehrenpelzen angelegt".

109, ii Etimologia propusă de Odobescu (ca și forma *gulgulea* din *Insemnările* lui Brîncoveanu) nu e consemnată în *Dicționarul limbii române*, care cunoaște numai formele *guleâiu* și *gulaiu* < rus. *exjiaii* = „chef", „petrecanie cu băutură multă" (*op. cit.*, t. Iii, Buc, 1934, p. 324 s.v.). Din punct de vedere filologic *insemnările* editate de Odobescu nu par să fi fost studiate de cercetători.

109, 13 [J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der [Moldau und] ~Wal[achey]*, t. I, [Halle, 1804], p. 361: „Der entwichene Mufti ward durch Steckbriefe verfolgt, samt seinem Sohn eingebracht, zur Entdeckung seiner Sehätze durch die Folter gezwungen, der Sohn starb auf der Folter: der Vater ward auf dem Trodelmarkt (Bitbazar) enthauptet, und sein Leichnam in den Fluss Asunt-sche geworfen"; [J. de] Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, trad. fr. cit., liv. LXII, [voi. XIII, Paris, 1839, p. 119]: „La Walide, informee par ses agents de l'accroissement rapide que prenait la rebellion, representa à son fils la necessite de sacrifier à sa propre surete le moufti et toute sa familie. Des que le Sultan eut rendu le khattischerif contenant la destitution du moufti, le grand-vizir ordonna au tschaouschbaschi de conduire ses quatre fils, le nakib, le Khodja et les deux juges d'armee à Erzeroum".

109, 14 [J. Chr. v.] Engel, *loc cit.*, [p. 361]: „Am folgenden Tage riichten die Bebellin in Adrianopel ein, befreysten den Prinzen Achmet, Mustapha's Bruder aus dem Gefängniss, in welches die regierenden Herren ihre Bruder und Verwandte einzusperrin pflegen, erhoben ihn zu Sultan, und sperrten dafur den Mustapha ins nemliche Gefängniss ein"; [J. de] Hammer, *loc. cit.*, liv. LXI, [p. 128—129]: „Le Sultan en rentrant au serai, se rendit chez son frere et lui adressa ces mots: « Mon frere, ils veulent te choisir pour leur Padischach <...> » La Walide, des qu'on lui eut appris le changement de regne projete, s'etait prononcee en faveur de son fils Ahmed III, contre le prince Ibrahim. Ce fut ainsi qu'Ahmed, le troisieme sultan de ce nom, monta sur le trone à la suite d'une revolte qui avait dure trent-six jours (22 aout 1703 - 9 rebione-akhir 1115)"; liv. LXII, *ibid.*,

: „Ahmed HI — - 1 « * ^ S ' S
Jar il n'avait p». « f f « ^ TM " r . ^ a . c . l e a date de Hammer.
deosebiri între datele tai 5 TM ^ TM ? » * ^ , dnpa cel dinții,
Schimbarea lui Mnrtaș. cn^ Ahmed a » ^ , . . . » k m e c , m n e

osmană, Buc, 1958, p. 96).

" " " A F A T ! / A N U S C R I P T E S I C Ă R T I T I P Ă R I T E
AFLATE ÎN MĂNĂSTIREA BISTRIȚA
(DISTRICTUL VÎLCEA ÎN ROMÂNIA)

Manuscrisul acestui studiu nu s-a păstrat. Se cunoaște o singură ediție integrală, publicată de Odobescu în *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861, volumul I, p. 703-742, 807-830 și volumul II, 1862, p. 107-120.

Întreg studiul este împărțit în șase capitole. În ediția „definitivă”, *Scrieri literare și istorice*, Odobescu nu mai reeditează întreg studiul, ci numai introducerea și *Psaltirea* lui Coresi, ca două articole independente¹.

Întrucât introducerea studiului, cu puține modificări, este o reeditare a introducerii așa cum a fost ea publicată în *Revista română*, am socotit-o ca variantă, luând ca text de bază pentru ediția noastră, prima ediție din 1861². *Psaltirea* lui Coresi însă, care reproduce capitolul VI din studiul *Despre anele manuscripte*... dar cu modificări pronunțate a fost publicată în ediția de față ca un articol separat³.

Pentru completarea informațiilor legate de descoperirile arheologice și bibliografice făcute de Odobescu cu ocazia călătoriei sale în Argeș și Vâlcea în 1860 publicăm în anexa volumului de față capitolul III din manuscrisul românesc 3265, *Relație despre anticuitățile ce se află în mănăstirile din districtele Argeșul și Vâlcea*... , capitol care conține lista manuscriselor și cărților găsite la mănăstirea Bistrița⁴.

Textul studiului *Despre unele manuscripte*... este ilustrat cu reproduceri de legături de manuscrise, foi de titlu din tipărituri vechi și obiecte de cult, executate de pe desenele pictorului H. Trenk, care a însoțit pe Odobescu în călătoria făcută. În ediția de față au fost produse aceste planșe.

Grafiile și fonetismele nestabile abundă în tot acest lung text și ele sînt cele obișnuite scrisului odobescian din această vreme. Cîteva exemple vor fi concludente : a este notat deseori cu e (*Snegov, vera, reversă, abie, deca*) sau cu 6 (*aforū*); â este notat cu e (*remas, țerrille, respîndirea, răsăritean*); l este notat cu i (*vănători, penă, dintăi, Tergoviște*) sau cu 6 (*cot*);

la

¹ Cf. aici p. 539.

² Cf. aici p. 540.

³ Cf. aici p. 174 și 557.

⁴ Cf. aici p. 411.

început de silabă precedat de vocală, cum și precedat de consoană labială nu apare diftongat (*perit, măestrie*); y notează des pe i în neologisme (*typărite, byzantine, styl, cyrillice, bey, anonymă*); consoanele sînt reduplicate (*alles, soffe, commentariu, litiere, frumossului*); th notează pe t în neologisme și nume proprii (*Mathei, theologice, bibliotheca*); z este notat și cu j (*jețui*). Sub influența etimologismului și a curentului latinizant și italianizant scrie *verbi, numerul, rezimată, anticuitățile, cuestii, conquiste*, iar neologismele primesc forme ca *personage, menagia, dirigea*.

Semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ei (bisericiei, cărței)* și terminația în *ă* în loc de *e* la nominaliv-acuzativul singular feminin și la persoana a treia a subiectivului (*să fiă, să viă, să învia, copia, osîrdia*).

Greșelile de tipar sînt numeroase și ele au fost corectate tacit.

Este inexplicabilă greșeala pe care o face la datarea *Evangheliarului* lui Macarie, pentru că, deși transcrie anul corect, 3K (7020) și în textul slav și în traducere, îl calculează în ani de la Hristos 1514, în realitate fiind 1512, făcînd și o notă pentru a corecta tot în 1514 anul din legenda reproducerii de pe *Evangheliarul* lui Macarie, trecut greșit 1521 K

Din greșelile de tipar constatate și 'care au fost corectate în ediția de față, amintim : *ronduri*, „din straturilor creștine”, „minunate cetate” „gîndurile și cugetărilor”, *proveniță* <proveniență>, „ceasloave tipărită”, *hamaturi* pentru *hamuri*...

În privința transcrierilor precizăm că toate textele vechi în limba română și slavă sînt tipărite cu caractere chirilice, textele românești au fost transcrise cu caractere latine, în ce privește transcrierea textelor slave s-a intervenit prea puțin pentru a lăsa cititorului imaginea exactă a felului în care înțelegea Odobescu să transcrie textele vechi, greșelile de tipar s-au corectat tacit.

Introducerea studiului *Despre unele manuscripte și cărți tipărite*... este reeditată sub formă de articol independent în *Scrieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861-1862*, p. 333-348.

Deosebirea grafică, fonetică și lexicală nu sînt esențiale, după cum se poate vedea din variante. Este de remarcat diftongarea lui *e* la început de silabă, precedat de vocală (*trebuie, dezvăluie*); este adoptată peste tot terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate la nominaliv singular în *ie*; genitiv-dativul feminin singular este redat corect ; ca deosebire lexicală semnalăm pe *cîrcei* înlocuit cu *cîrcăieci*. Odobescu renunță la influențele italianizante și nu mai scrie *anticuități* ci *antichități*.

Deosebirile care contează sînt însă modificările și adăugirile pe care le face Odobescu pentru a transpune articolul scris în 1861—1862, în anul 1887. Deziderate exprimate la viitor în ediția I se schimbă în acțiuni la un timp trecut : „*Ne vom mărgini*” — „*ne-am mărginit în cîțiva articoli publicați în Revista română*”, sau „*ne măgulim că vom izbuti*” (1861) devine „*ne măguleam că vom fi izbutit*” (1887), pasaj continuat apoi cu considerații asupra necesității aducerii în Biblioteca statului și în muzeu a odoarelor, cărților și manuscriselor care se găsesc la mănăstiri, observație care vine în contradicție cu nota de la p. 337 unde afirmă că : „*Astăzi, la 1887, mai toate acele obiecte se află în Muzeul național de antichități din București*”.

Observăm că în nota (p. 345) prin care indică articolul publicat în *Revista română* sînt trecute numai cinci capitole, al șaselea fiind cel despre *Psaltirea* lui Coresi pe care îl va publica independent în *Scrieri literare și istorice*.

¹ Cf. *Revista română*, 1861, volumul I, p. 816, nota 2.

² Cf. aici p. 557.

SIGLE

ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861, volumul I, p. 703-708.

ediția a II-a, publicată în *Scriseri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 333—348.

lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

110

1—3. Despre unele manuscrise și cărți tipărite, aflate în mănăstirea Bistrița (districtul Vâlcea în România). A ; Despre odoarele, manuscrisele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița (Districtul Vâlcea în România). £||11 totdauna A ; totdeauna £||13 cîrceii A ; cîrcăiecii B||15 anticuarul A ; anticarul £||16 totdauna A ; totdeauna B||19 după A ; dupe £||27 prinții A ; principii B|| din contră A ; din contra £||30 în scrupuloasa A ; Prin scrupuloasa B||31 punct A ; punt B||33 dezvoltării sale A ; dezvoltării ei B| influințele A ; influențele B||35 după A ; depe £||36 mănăstirei A ; mănăstirii £|| vom descrie A ; vom cita B||

111

1 tablourile A ; tabelurile B||4 engolpion A ; engolpionul £||5 cu smalț champleve A -, cu smalț în glaf (champleve) £||8 cu figuri en bosselage A ; cu figuri răsărite (en bosselage) £||10 candelile A ; candelile £||19 locuste A ; lăcuste £/ prezintă A ; prezentă £||22. tendințele A ; tendențele £||25 națiunii A ; națiunii £||26 iarăș A ; iarăși £||30 prenouească A ^prenoiească £||40 prezentat A ; prezentat £||47 Trebuie A ; trebuie £||48 defigura A ; defigura £||50 anticuitățile A ; antichitățile £||51 adaugă după bogat : Astăzi, la 1887, mai toate acele obiecte se află în Muzeul Național de Antichități din București. £ ; omite in A?

112

6 *corupt*: hamuturi AB ; hamuri M||7 după A ; dupe £|| fabricărei A ; fabricării £||8 dezvoltă A ; dezvoltărie £||11 pierderei A ; pierderii £||14 dezvoltării A ; dezvoltării £||17 Instrucțiunii A ; Instrucțiunii £||21 în număr de 20 A ; în număr de 29 £||22 trebuie A ; trebuie £||24 anticuității A ; antichității £||25 adunăturii A ; adunării £||28 300 volume A ; 390 volume £||29 neîngrijirii A ; neîngrijirii £||32 mănăstirei A ; mănăstirii £||34 păstrării A ; păstrării £||36 risipit A ; răsipit £|| risipit A ; răsipit £||42 adecă A ; adică £||45 repede A ; rapede £||

Cf. «ci p. 53S.

£ vechia A ; vechie £||14 S-tului A ; sfîntului £||15 mănăstirei A ; mănăstirii £||25 risipire A ; răsipire £||32 Sîntului A ; sfîntului £||33 privia A ; privea £||34 sîntită A ; sfîntită £|| mănăstirei A ; mănăstirii £||37 localității A ; localității £||42 din jafuri și din nevoi A ; de jafuri și de nevoi £||45 după A ; dupe £||46 sîntului A ; sfîntului £||

114

13 sînți A ; sfînți £||16 deosebite A ; deosebitele £||19 nu este aci A ; omite aci în £||20 Ne vom mărgini A ; Ne-am mărginit, în cîțiva articoli publicați în Revista română £||21 amănuntul A ; amănuntul £||22 proveniența A ; corupt: proveniența £||22—23 ne măgulim că vom izbuti A ; ne măguleam că vom fi izbutit £||25 înapoiate ; adaugă : Din nenorocire toate acele manuscrise și incunabule ale tipografiei românești zac neîngrijite și expuse stricăciunii și pierderii. Ar trebui să se depună prețioasele cărți și odoare de tot felul de prin mănăstiri, în Biblioteca și Muzeul național și să se conserve prin legături solide, volumele ce se strică și mai rău din putrezirea scoarțelor roase de cari. Măsuri pentru culegerea și păstrarea antichităților din țările noastre sînt indispensabile, căci, o mai repețim, încuria și nepăsarea către amintirile strămoșești sînt o rușine și o impietate pentru o națiune ce aspiră la cultură. București, 1861. Tipărit în Revista română voi. I și II *exponent și notă sublineară* I : Capitolele care urmează asupra acestui subiect în voi. I din Revista română, poartă titlurile următoare : „I. Psaltirea slavonă comentată de Branco Mladenovici, 1346. Despre acest foarte interesant manuscris a tratat și renumitul slavist profes. Miklosich din Viena, căruia A1. Odobescu I-a comunicat. II. Manuscrisul de la Hilindar, 1408. III. Cărțile banului Preda Basarab, 1519—1521. IV. Trei Tetravangelii slavone scrise de mînă. Caligrafia ornamentată și ferecaturile din vechime. V. Prima tipografie din Țara Românească”. Dl. A. I. Odobescu, în urma călătoriei de explorațiuni arheologice ce a făcut în anul 1860 prin mănăstirile din județele Argeșul și Vâlcea, a prezentat Ministerului de Instrucțiune Publică mai multe Taporturi detaliate, din care unele au și fost tipărite, precum : începutul relațiunii sale despre Antichitățile din mănăstirea Bistrița, care a apărut în Buletinul Instrucțiunii Publice, al d-lui V. A. Urechia, din 1865 și 1866 ; apoi relațiunile despre Antichitățile mănăstirilor Arnota și Govora, tipărite în Ateneul român din 1860 < sic >, sub direcțiunea d-lui C. Esarcu ; în fine relațiuni despre alte mănăstiri odinioară zise închinare, precum "Tutana, Stăneștii și altele, au eșit la lumină în Columna lui Traian a d-lui B. P. Hasdeu, din 1873. Printre publicațiunile arheologice ale d-lui Odobescu, atingătoare de mănăstirile țării, cată să se prenumere și un memoriu, tratînd despre vechile cusături bisericesti ale țărilor orientale din Europa, și avînd ca subiect principal descrierea și explicarea unui Epitafiu (sau aer) de la mănăstirea Tihvin din Rusia, cu data din anul 1601, carele, după ce a fost mult timp păstrat în mănăstirea Bistrița, a trecut în Muzeul Național din București, împreună cu cele mai multe obiecte antice înregistrate de dl. Odobescu, în cercetările sale din 1860 și din anii posteriori. Acel memoriu s-a tipărit numai în traducțiune rusească și cu ilustrațiuni, în publicațiunea periodică a Societății Arheologice din Moscova, intitulată Drevnosti, din anul 1874, p. 1—36 : ^KoSA^X* ^BUUJHTTVM'k HSOKpDJKeNieAVK nOAOWeHIN CndCHT6AfI RO rpoK-fe, nOWepTRORdHN'KH 1601 T. KT* p'VCKKif THVBBHCKIH MONdTTvp'fe H H4HA£HHKH RTI GHCTpHU,KOMK A'OHdCTWp'fe RTI]^'^X'^'^'^'^ în acest memoriu autorul descrie, explică și pune în comparațiune un mare număr de epitafie și de alte cusături vechi bisericesti, care se află în mănăstirile din Țara Românească, din Moldova, din Bucovina, precum și în anticele lavre ale muntelui Atos. Este un studiu curios asupra acelei arte a picturii cu acul sau a cusăturilor religioase, care a fost așa de răspîndit în tot orientul

creștin și care, de la vechii bizantini, a trecut la grecii subjugăți de turci, la sîrbi, la românii din Îmbele Principate, la ruși, la georgieni și la armeni. Fiecare din aceste popoare a dat oarecum un caracter particular producțiilor acestei arte, exercitată de breslele seidicarilor și ciaprazarilor precum și de femeile din clasele cele mai nobile și mai avute. În fine, câtă să se facă mențiune și despre articolul din tomul I al Revistei române, purtînd titlul Foletul noiei, sau Calendarele lui Constantin vodă Brîncoveanu, tipărire comentată a notelor însemnate de propria mîină a zisului domnitor pe niște calendare românești manuscrise ce s-au pregătit pentru dînsul în anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1703. Aceste prețioase manuscrise au fost descoperite de dl. Odobescu la 1860, în biblioteca mănăstirii Hurezul, din județul Vîlcea. Dl. Odobescu, întinzîndu-și studiile arheologice asupra mănăstirilor ortodoxe care au păstrat amintiri românești, a cules, chiar pe locuri, note foarte numeroase asupra obiectelor de provenința românească, ce se află în bogatele biserici și skevofilace (comori) ale mănăstirilor de la muntele Atos. Despre aceasta însă, d-lui n-a publicat altceva decît însemnările asupra unora din odăjdiele cusute ce se găsesc acolo (în memoriul rusesc despre Epitaful de la Bistrița sau de la Tihvin) și o Notiție în limba franceză asupra icoanelor în mozaică, cîte sînt acuma în ființă în Sfîntul-Munte. Vezi Annales archeologiques fondees par Didron, Paris 1871, tom. XXVII, p. 259—263, L'Art au Mont-Athos. Cît despre odorele de origină română ce se păstrează în mănăstirile antice, ale Sîntagorei, mai toate pline de amintiri ale domnilor munteni și moldoveni, cum, bunăoară, Vladislav voevod (La Lavra cea mare a Sfîntului Atanasie), Neagoe Basarab (la Dionisiu), Ștefan cel Mare (la Zografu), Michai Viteazul (la Simopetra), Petru Rareș (la Garacalu), Matei Basarab (la Ivir), Vasile Lupu (la Vatoped), și alții mulți aiurea, ce minunat muzeu s-ar putea alcătui cu ele! Acel muzeu ar conține cele mai bogate anale ale culturai românilor din trecut! Ar fi ca și o galerie cronologică, artistică și pietoasă a vechilor noștri voievozi românești! în B; omite pasajul și toate notele în AH

NOTE

Scurt timp după încheierea călătoriei sale de cercetări științifice în Argeș și Vîlcea, Odobescu trece la valorificarea datelor culese din tezaururile vechilor monumente vizitate, printr-o serie de articole publicate în *Revista română*.

Interesul romantic pentru trecut care aflase în contemplarea vechilor zidiri prilej de evocare a gloriei străbune și îndemn la hotărîri mari pentru viitor ia abia prin Odobescu forme cu totul noi. Nu se poate contesta că în urmele trecutului el caută, ca și alți antecesorii ai săi, motivele redeșterii unei mîndrii naționale slăbită prin uitare sau ignoranță. Dar pentru Odobescu această operă trebuie săvîrșită prin cultură, prin cercetare științifică riguroasă, prin studiu îndelungat, comparativ, documentat, cu metoda și mijloacele cercetătorului modern. Peste filele îngălbenite ale manuscriselor de la Bistrița iubitorul trecutului național se apleacă, de aceea, nu ca poet, ci ca filolog și istoric. Euinele, monumentele, documentele trecutului se transformă, prin Odobescu din motiv literar în obiect de cercetare. Potrivit credinței sale afirmată și în *Muncitorul român*, prefacerile în conștiința poporului său trebuiau să aibe loc „printr-o hrană intelectuală [și] morală, pe care știința singură o poate da”, cauză pe care o slujește cu convingere și probitate științifică.

Dar și un alt aspect important pentru istoria uneia din disciplinele istoriei culturii noastre este pus în lumină prin articolele *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*.

Judecînd după intențiile autorului, după cuprinsul articolelor publicate și concluziile lor, ele reprezintă niște *contribuții bibliologice* în sensul înalt și deplin în care Odobescu a considerat această disciplină. Din mulțimea obiectelor amintite în introducerea articolelor, cercetătorul se oprește mai întîi asupra manuscriselor și cărților, pe care le supune unui studiu amănunțit. Metoda sa de cercetare a monumentelor manuscrise sau tipărite ale culturii noastre vechi nu se oprea însă la descrierea bibliografică a pieselor studiate, ci era prelungită pînă la stabilirea unor concluzii semnificative „pentru relațiile țărilor noastre, pentru starea lor de desvoltare și chiar pentru limbele usitate într-însele la epoci destul de înapoiate”. Astfel înțeală bibliografia este o parte a istoriei culturii în general. Ea trebuie înzestrată cu mijloacele de a desfășura cercetări utile, și în primul rînd cu *colecțiile* de documente grafice pe care urmează să le studieze. De aceea Odobescu nu se mărginește să semnaleze interesul cultural și istoric al pieselor pe care le descoperise la Bistrița, ci se străduiește să atragă atenția guvernelor vremii asupra datoriei de a aduna în Biblioteca Națională aceste „tezaururi neprețuite”, „incunabilele tipografiei române”, cum le numește el. Unei inițiative personale i se datorează aducerea la București a 39 de volume din ceea ce aveau mai prețios bibliotecile mănăstirilor Cozia și Bistrița, volume care fac parte azi din colecțiile Bibliotecii Academiei, sau ale Muzeului de Artă din București, Secția de artă feudală. Dar opera de întreprins era mult mai amplă și Odobescu o vedea extinsă asupra tuturor antichităților secolului nostru de mijloc care trebuiau strînse în Muzeul Național propus de el în același articol. Este de remarcat, în această stăruință a lui, afirmarea concepției și, pentru întîia oară în lucrările noastre de specialitate, chiar folosirea denumirii adoptate în documentarea științifică modernă pentru obiectele în care sînt incorporate informații retrospective de orice fel. Pentru Odobescu, manuscrisele și cărțile, pisaniile și zugrăvelile, dar și obiectele de artă minoră în ansamblul lor, „toate acestea ni se prezintă ca o succesiune neîntreruptă de *documente*” (subl. ns.), cu semnificație istorică, culturală, industrială, economică și socială: Aceste documente dovedesc „relațiile țărilor române și desvoltarea lor artistică și industrială, și starea lor de finanțe, și tendințele lor civilisatoare”. Acest mod de a considera piesele justificative ale unui trecut de cultură ce trebuia să însuflețească eforturile prezentului îi smulge lui Odobescu accentele prin care condamnă „incuria și nepăsarea către suvenirile strămoșești (<...), o rușine și o impietate pentru națiile ce aspiră la cultură”.

! 10_{ss} Cea mai veche mențiune a Mănăstirii Bistrița este aceea dintr-un document din 1491—1492 publicat în *Documente privind istoria României. Veacul XIII—XIV—XV*, B. Țara Românească, [București], 1953, p. 206—207. Cum acesta pare a fi numai o traducere tîrzie, greșit datată, a documentului din 16 martie 1494 (publicat *ibid.*, p. 224—226; cf. și *Documente privind istoria României, Introducere*, voi. I, p. 49), la această din urmă dată trebuie să ne oprim pentru cititoria

- mănăstirii, despre care, după alte izvoare, Odobescu credea că ar fi „pe la 1497”. Numele „fiilor lui Neagoe, Pîrvul, Barbul, Danciul, Eadul” apar pe mai multe obiecte de artă în argint dăruite mănăstirii Bistrița >(v. *Inscripțiile medievale ale României*, voi. I, p. 562, nr. 749 ; p. 603 — 604, nr. 828), descrise de Odobescu în notele sale științifice din *Caietul IV* (ms rom. 3265 al B.A.E., f. 13—14). Datele citate în articol, unde apar și dregătoriile ctitorilor, sînt luate însă de pe un pocal de argint datat, tocmai după aceste dregătorii, cea 1501, azi la Muzeul de Artă din București (*Inscripțiile medievale*, voi. I, p. 668—669, nr. 968; ms rom. 3265, f. 14).
111. *Epitrahilul de mătase* cu chipul banului Barbu Craiovescu, piesă a cărei valoare artistică și documentară Odobescu o semnalează cel dintîi, este una dintre broderiile cunoscute și prețuite din istoria culturii noastre. Broderia cuprinde 10 chipuri de sfinți în picioare, încadrați în nișe trilobate pe un fond de fir de aur în partea de jos cusut pe mătase verde. Eîndul inferior de imagini este format din portretele donatorilor : Barbu Craiovescu (călugărit Pahomie), ctitorul mănăstirii și soția sa Neagoslava (călugărită Salomia) în veșminte călugărești. Lîngă portretul lui Barbu, data : 7029 [= 1520—1521]. Adus la Muzeul de Antichități din București chiar de Odobescu (cf. și descrierea în ms rom. 3265, f. 15) epitrahilul a fost expus în 1867 la Expoziția universală de la Paris (este menționat de Odobescu, unul din organizatorii secției românești a Expoziției, în catalogul publicat sub titlul *Notice sur les antiquites de la Roumanie*, Paris, 1868, p. 82, no. 82 : „Etole brodee de figures en or et soie ; 1521, prov. du couvent de Bistrizta”). în prezent este păstrat la Muzeul de Artă din București, Secția de artă feudală (cf. și *Inscripțiile medievale*, voi. I, p. 710—711J nr. 1050).
111. Despre *engolpionul banului Preda*, Odobescu va aminti mai departe (*Cărțile banului Preda Basarab, 1519—21*), dînd și inscripția și o descriere amănunțită a obiectului (v. mai jos, p. 549).
111. *Covorul* dăruit de Neagoe Basarab mănăstirii Bistrița este un acoperămînt lucrat dintr-o bucată de catifea albastră folosită mai întîi pentru un veșmînt domnesc, sau boieresc, după cum arată faptul că găitanele de mătase roșie și nasturii de argint au rămas cusuți pe stofă. Mai întîi în colecțiile Muzeului Național de Antichități, adus acolo de Odobescu (descriș în ms rom. 3265, f. 16) acoperămîntul a figurat în Expoziția universală de la Paris din 1867 (cf. *Notice sur les antiquites de Roumanie*, Paris, 1878, f. 82, nr. 39 : „Tapis en velours bleu, broche d'or, avec inscription brodee; 1514, prov. du couvent de Bistrizta”). în prezent se află în colecțiile Muzeului de Artă din București, Secția de artă feudală (cf. și *Inscripțiile medievale*, voi. I, p. 735, nr. 1096).
111. Descrierea *Evangeliarului lui Mareea postelnicul* este reluată în studiul *Trei Teiraevanghelii slavone scrise de mîna*, din același ciclu privind manuscrisele și cărțile de la Bistrița. (V. mai departe, p. 550).
111. *Epitaful de la Bistrița*, datînd din 1600—1601 a fost descriș pe larg de Odobescu mai întîi în ms rom. 3265, f. 19—20, apoi într-un studiu publicat în *Труду Мочноecnодо АpxeojiosimecKoso oăуteчmea*, 4 (1874), p. 1—36 și pl. II. Broderia fusese dăruită de Boris Godunov mănăstirii ruse din Tihven de unde a fost adus la Bistrița, apoi la Muzeul Național de Antichități. Se păstrează în prezent la Muzeul de Artă din București, Secția de artă feudală (cf. și *Inscripțiile medievale*, voi. I, p. 700-701,' nr. 1035).
111. *Canăelile de argint*: La Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală, se păstrează două candelale de argint aurit dăruite de Matei Basarab mănăstirii Bistrița la 7151 (1642—1643) și 7158 (1649—1650). Cf. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 456, nr. 686 și 548, nr. 690.
111. *Sicriul de argint și aur al Stului Grigorie Decapolitul* a fost dăruit mănăstirii Bistrița de Constantin Șerban Voevod și doamna sa Balașa în 1656 (cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, București, 1905, p. 197, nr. 413). Pe raclă este înfățișat domnul, doamna și o fiică a lor. Cf. și ms rom. 3265.
111. [Paul de Alep], *The Travels of Macarius, patriarch of Antioch*, transl. by Belfour, voi. II, London, 1836, p. 346.
111. *Policandelul, candelabrele și alte obiecte...* v. la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală, candela din 7198 (1689—1690) dăruită de Constantin Brîncoveanu, lucrată de T[homas] K[losch] și ornamentul, provenind de la un sfeșnic de bronz, din 1710, dăruit de același (cf. și *Inscripții medievale*, voi. I, p. 550, nr. 696; p. 693—694, nr. 1026). Alte obiecte de aceeași proveniență se păstrează la mănăstire. Odobescu identificase bine factura germană (săsească) a unora din piesele văzute. Cf. și ms rom. 3265.
111. *Sfeșnicile de argint*: Unul din aceste sfeșnice, datînd din 12 noiembrie 1779, se păstrează la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală (cf. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 687—688, nr. 1015).
111. Pentru *H. Trenk* v. mai jos. *Albumul arheologic și pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeșul și Vilcea* întocmit de Trenk care-l însoțise pe Odobescu în călătoria din 1860, nepublicat cum dorise Odobescu, se păstrează la Muzeul de artă din București.
- H2. *Sangulii* : văluri din pînză foarte fină.
- 112x3 în sens propriu *incunabule* sînt numite cărțile tipărite pînă la data de 25 martie 1501. Pentru țările în care tiparul a fost mai tîrziu introdus, incunabule sînt considerate primele tipărituri, indiferent de data apariției lor, deoarece fac parte din *leagănul* tiparului național. Denumirea dată de Odobescu *incunabulelor* tipografiei române este, astfel, corectă și ea a fost în continuare aplicată tipăriturilor macariene dintre 1508—1512.
113. Descrierea celor două capele din peșteră este luată din *Caietul IV* (ms rom. 3265).
113. Inscripția — dispărută — a schitului din Peștera (cu hramul Ovedenia; Sf. Voevozi este în fereastra Peșterii) este copiată cu unele lacune și erori. Cp. cu textul publicat de D. Bălașa, *Șhăstriile Ovidenia și Sfinții îngeri în Mitropolia Olteniei*, 9 (1957), p. 663—664 : *anul 7743(1634—1635), nu 7145 ; Rafail ierom. i Ivana; data inscripției: 7245 (1737) iunie 3, nu 1732.*

- 113.⁴⁶ *Inscripția de pe Vechiul sicriu de chiparos* a fost publicată de N. Iotga, *Inscripții din bisericile Eomâniei*, fasc. I, p. 197, nr. 412. Traducerea corectă : „... cînd a venit la sfînta monastire la Bistrița, la sf. Grigorie Decapolitul în peșteră”. Eadu, fiul lui Mihnea, a domnit însă între 1611-1616 și 1620-1623.
- 114.² Pentru manuscrisele și cărțile cercetate de Odobescu în biblioteca mănăstirii Bistrița, v. cap. III din *Caietul If* (ms rom. 3265), reprodus în anexele acestui volum.

PSALTIRIA COMENTATĂ DE BRANCO MLADENOVICI. 1346

- 114.²⁸ Manuscrisul descoperit și studiat de Odobescu provine din Serbia (Borici), unde a fost copiat de Ioan Bogoslov, cuprinde 410 file, scrise cu semiunciale în slavă bisericească de redacție sîrbească, cu titluri, inițiale și ornamente în roșu (f.1^v,4^v). Manuscrisul a atras atenția slaviștilor (v. Fr. Miklosic, *Bsaltir s tumacenjempisan 1346 za Branka Mladenovica*, în *Starine*, 4 (1872), p. 29—62, descriere și extrase; A. Iațimirski, *CjaiaetHCKaa u pyccnan pyonuch pyMbmckKux 6u6juomeK*, în *CâopnuK omdejteHUH pyccK08o ^suna u cjioeecnocmu UMTI. AnadeMuu nayn*, 79 (1905), nr. 44 ; P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei B.B.B.*, voi. I, (București), 1959, p. 300—301, nr. 205). Se păstrează în prezent la Biblioteca Academiei (ms slav. 205)? provenind din fondul Muzeului de Antichități unde îl adusesse Odobescu.
- 114.³⁷ Bernard de Montfaucon, *Palaeographia graeca*, Parisii, 1708; Odobescu va dăruî Academiei, în 1877, exemplarul său din această carte (v. voi. I al ediției de față, p. 561, nr. 12).
- 116.¹⁰ Cf. cu textul din ms slav 205, f. 410^v. Transcrierea lui Odobescu este corectă. Neînsemnatele deosebiri față de original (precum confuzia frecventă între H și H, o și w) par a fi simple erori de tipar. Lipsa slovei *te* a obligat pe culegător să o înlocuiască prin I și E. în traducere unele erori sau stîngăcii datorate preocupării unei redări fidele : *cu întruparea*. . . *cu nașterea*, în loc de „prin întruparea”, „prin nașterea”? prea curatei *maicei lui Dumnezeu*, în loc de „prea curatei lui maici” ? *dupe așezămintele*, în loc de „pentru rînduiala” ; *prescrieri* — „scripturi” ; *înfășuraturii* — „învăluitului” ; Ioan Azov teologul — „Ioan cel numit teologul” (Ioan Bogoslov).
- 116.³⁴ *Costur* = orașul Castoria din Grecia de nord.
- 116.⁴³ Odobescu nu observă că indictionul anului 6854 este 14, nu 3, indicația din manuscris fiind greșită. Calculul indictionului în acest caz (data fiind veleatul) nu este corect indicat: metoda constă în împărțirea anilor *de la facerea lumii* cu 15 ; restul arată indictionul.
- 117! *Ștefan Dușan* a domnit între 1331—1355 (greșit în notă : 1336—1356)» Legiuirile la care se referă Odobescu sînt cuprinse în cunoscutul *Zakonik* al lui Ștefan Dușan.
- 118.⁴ Conjecturile despre calitatea de *teolog* a copistului se datorează neînțelegerii cuvintelor a 3° KOA\ („cel numit”) pe care Odobescu le ia

drept nume propriu, făcînd din *teologul* porecla copistului. E vorba în realitate de un Ioan Bogoslovul care-și luase numele evanghelistului. O localitate *Borac* există pe cursul superior al Neretvei, în nordul Herțego vinei.

- 120.¹² *Desemnele cu cinabru* sînt ornamentele, reprezentînd cupole de biserici? de la f. 1^v și 4^v din ms slav 205.
- 120.²¹ Transcrierea și traducerea textului slav al introducerii *Bsaltirii comentate* — amîndouă corecte — indică intervenția unui specialist. Odobescu însuși pare să nu fi avut decît unele noțiuni despre această limbă? suficiente pentru a-i permite copia unei inscripții, dar nu pentru a-i evita erori ca aceea semnalată mai sus, privind numele lui Ioan Bogoslov. Ajutorul său este menționat îndată după textul slav transcris : este „D. Peșakoff, translatorul slavon al comisiei documentale din București”, adică Dimitrie G. Peșacov (1825 — 1888)? fiul lui Gheorghian Peșacov, cunoscutul copist și traducător de texte slave, care urmase în funcția tatălui său la Comisia documentală după moartea acestuia în 1854 (v. Mihail M. Fănescu, *Gheorghian Beșacov, contribuții la cunoașterea vieții și activității sale*, în *Arhivele Statului*» 125 ani de activitate, 1831—1956, București, 1957, p. 291, n. 1). — Vezi textul reprodus de Odobescu, în ms slav 205, f. 1^v — 4^v.
- 121.²⁴ Traducerea introducerii *Bsaltirii comentate* poate fi astfel îndreptată : *răspundeau* — răspundeau cîntînd; *învățăturii* — rînduelii; *prin faptă îndrăzneală nu numai la o limbă au ajuns* — datorită îndrăzelii neajungînd la o singură limbă; *întocmire voind a îndeplini* — împlinire* voind a rîndui; *David*. . . — David împodobit; *se juca* — sălta; *cădea* — se pogora; *glasurile cîntărilor 15* — cîntările treptelor 15 -, *învederatei gloriificări* — slavosloviei; *să bată* — să ucidă; *Esrum* — Ezra.
- 121.³⁹ Cunoașterea instrumentelor muzicale ale vechilor evrei a evoluat de la F. de Saulcy și S. Munk (a cărui carte Odobescu o avea în biblioteca sa, v. *Catalogul*, M 57). Cf. Abraham Cahen, *Hebreux*, în *Encyclopedie de la musique et dictionnaire du conservatoire*, dir. Albert Lavignac? P^o parte, 1, Paris, (1913), p. 67 și urm. Instrumentele descrise sînt *Mnnor* (harpă cu zece coarde), *nebel* (Luth), *ougab* (nai sau cimpoi), *halii* sau *nehila* (flaut), *hagocera* (trompetă), *scliophar*, *Tcerensau yobel* (corn), *toph* (tamburină sau timpană), *gelcelim* sau *mecilitaim* (țimbale), *mananaim* (sistre) și *schalischim* (triangul). Citind o lucrare valoroasă apărută cu numai trei ani în urmă (F. de Saulcy, *Histoire de Vart judaïque*, Paris, 1858), Odobescu se arată și în acest caz cercetătorul preocupat de informație autorizată și recentă.
- 124, Transcrierea corectă pare să fi suferit numai datorită culegerii. Cp., cu ms slav 205, f. 316^v — 317^v .
- 125.¹² Traducerea, efectuată de o persoană neobișnuită cu textele și comentariile scripturistice, poate fi corectată astfel: *Babilonul patimilor* — Babilonul simțurilor; *vasele* — uneltele (organele); *Și ne-au adusla cîntare* — Și cei ce ne-au adus cîntare <ne-au cerut>; *proorocie pentru oamenii cei noi ai bisericei* — proocie și pentru oamenii cei noi și pentru biserică; *Cere pre Domnezeul bisericei* — Dumnezeu.»

cel ce caută biserica; *voiu rosti Zeului bisericeii cuvinte bine alese despre tine* — voi grăi despre tine, a zis Dumnezeu bisericii, spre a te întoarce spre bine; *voiu lua Ierusalimul* — voi rîndui Ierusalimul; *A zis omului celui ce se întorcea pre pămînt și care fusese la pămîntescul Edem* — A zis despre omul cel ce se întorcea în pămînt și care fusese pămînt în Eden; *și la urmă vei vorbi* — de aceea zice; *Stricați-l, stricați-l* — îl strică pre el; *este de păstrat* — este păzit; *Fiițele Babilonului ticăite* — Fiițele Babilonului ticăloase; *s-au socotit ca născute din necurați* — s-a amestecat ca născută de draci; *va da darurile tale* — va răsplăti răsplătirea ta; *va întoarce* — va răsplăti; *Cei ce vor muri prin păcate* — Morți fiind prin păcat; *tinerii* — pruncii; *petrec în tinerețe* — sînt în pruncie; *pe brînci* — cu fața.

126. *Uniți în viitor*, v. mai sus, p. 456.

126. *Catena la Psalmi* a lui Nichita, episcop de Serres, apoi mitropolit al Heracleei din Tracia (sec. XI) este cunoscută și cîteva manuscrise se păstrează în marile biblioteci (v. K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, 2. Aufl. München, 1897, p. 211—212 și 215).

127. *Theodor, episcopul Corsicei*, eroare pentru Teodorit al Cyrului (c 393 — c. 453) cunoscut comentator al *Psalmilor*, tradus și românește (*A fericitului Teodorit episcopul Kyrului Tilcuire la cei o sută cinci zeci de psalmi ai prooroc - împăratului David*, trad. Iosif al Argeșului, București, 1840).

128. *Nichifor, mitropolitul Surului*, corect: Nichita, episcop de Serres, v. mai sus.

II

MANUSCRIPȚUL DE LA HILINDAR, 1408

128. N-am putut identifica manuscrisul în colecțiile din țară. Am corectat tacit inscripțiile, desigur bine transcrise, erorile datorîndu-se culegătorului.

128. O ediție din 1856 a cărții lui Paul Lacroix (le Bibliophile Jacob) se afla în biblioteca lui Odobescu (*Catalogul*, J 13).

131. Despre *Palaeographia graeca* a lui B. de Montfaucon, v. mai sus, p. 546.

III

CĂRȚILE BANULUI PEDA BASARAB. 1519—21.

131. Primul manuscris semnalat de Odobescu este ms slav nr. 262 al Bibliotecii Academiei, un minei pe luna ianuarie (cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave*, voi. I, p. 357—358). Textul slav reprodus cuprinde cîteva erori pe care le-am îndreptat tacit.

131. Traducerea are omisiuni și erori. Începutul este: „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea sfîntului Duh, s-a terminat această carte în luna martie, ziua 17. S-a scris această însemnare. sfînta mănăstire. . .”. Mai departe: „să fie blestemat de 318 părinți” (luînd cifrele drept litere, Odobescu traduce 318 părinți prin „Dumnezeu Tatăl”),

Numele copistului care a început este *Dieniș* (cf. *Manuscrisele slave*, p. 358, nr. 262). N-am putut găsi scris menționat de Odobescu. I-am corectat tacit însemnarea: O nepotrivire între traducere și text: „23 (în text: 2).

132. Inscripția pietrei de mormînt a marelui ban Pîrvu I, fost republicată de N. Iorga, *Inscripții din bisericile din România*, p. 196, nr. 411, după care am corectat textul reproducut.

133. Preda era într-adevăr nu frate ci văr al lui Neagoe I, mama sa era sora lui Pîrvu I, tatăl lui Preda (N. Iorga, nota).

133. *Engolpionul* semnalat și descris (obiect numit și *Engolpio*) adus de Odobescu la Muzeul de antichități din București (v. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități din București*, p. 126—127; Sp. Cegăneanu, *Muzeul Național de Antichități din București. Obiecte bisericesti*, Buc, 1911, p. 39 și 40). *Panaghیارul* a fost prezentat la Expoziția universală de la Paris (cf. [A. Odobescu], *Notice sur les antiquites de la Moldavie*, 1868, p. 79, nr. 4: *Panaghیار* ou dyptique pectoral de vermeil et emaux opaques et translucides; 1521, provenit de Bistritza, district de Vîlcea). Odobescu reproduce (data trebuie interpretată: 1520—1521). *Engolpio* este prezent în colecțiile Muzeului de artă din București (v. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 667, nr. 9).

133. Aluzie la manuscrisul din 1521 descris mai sus, copie.

133. *Panaghیارul de la Snagov*, căruia Odobescu i-a acordat însemnătate ca document, deslușind pe el data (data: 1490—1491, *Inscripții medievale*, voi. I, p. 665, nr. 96). *Panaghیارul* și numele ctitorului, este descris și studiat pe larg în *la Snagov*, unde dă și o reproducere a obiectului (*Bevistele*, p. 362—363; cf. comentariile ediției de față, p. 584).

IV

TREI TETRAVANGHELII SLAVONE SCRISE DE MÎNĂ. CALIGRAFIA ȘI FERECATURILE ÎN VECHIME.

134. Primul manuscris, *Tetравангелул postelnicului Manolache* din Bistrița la Muzeul de antichități, este păstrat în colecția de artă din București, Secția de artă feudală, cota m. 1521. V. Brătulescu, în lucrarea *Miniaturi și manuscrise religioase*, București, 1939, p. 79—85 și pl. XXXIII—XXXIV. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 626—627, nr. 878. Mai departe asupra ferecăturii și manuscrisului. *Tetравангелул de la Bistrița din 1537* a fost studiat și descris de Iațimirski pe vremea cînd codicele făcea parte din colecția de antichități (v. *op. cit.*, p. 287—295, nr. 11—28). În colecțiile Bibliotecii Academiei. Introducerea tradusă

oasă asemănare cu aceea a ms slav 175 al Bibliotecii Academiei, mai vechi cu aproape un secol (1627), reproducă, cu traducere, de P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave*, voi. I, p. 262—264.

135₂₀ Despre *Schitul Păpușa*, vizitat de Odobescu în 1860, v. mai departe.

137₂₉ Prin observațiile despre „tradiționalismul”, „schematismul” și „lipsa de vioiciune” a picturii bizantine, urmate îndată de aprecieri asemănătoare în legătură cu miniatura din cel de al treilea *Tetravanghel* slavon aflat la Bistrița, Odobescu își exprimă vederile sale despre arta Bizanțului, în care aprecia numai creațiile decorative, preferind picturii răsăritene, „imaginative”, pictura „naturală” „nemuritoarele tablouri, vii și animate, ale lui Baffael, Michel-Angelo, Leonardo da Vinci și ale atîtor pictori mari”.

137₄₁ Fila de manuscris cu frumoasa miniatură pe care o va copia Trenk (v. reproducerea la V. Brătulescu, *op. cit.*, pl. XXXIII și descrierea, p. 77) a dispărut. Cp., în text, după copia lui Trenk, inscripția slavă a cărei traducere este „Hristos cheamă pe Petru și Andrei”. Aprecierile lui Odobescu sînt hotărîtoare pentru atitudinea lui față de arta bizantină în genere (v. și mai sus). În atenția acordată de el pieselor de artă descoperite în vechile noastre mănăstiri trebuie văzută numai pasiunea cercetătorului, respectul și dragostea pentru trecutul culturii românești, dar nu emoția amatorului de artă, cîștigat, cum declară în atîtea locuri, pentru creațiile altei zone, cea a Occidentului unde își făcuse educația artistică.

137₄₆ Descoperirea *Erminiei* pictorilor de biserici, de către Didron la muntele Athos a fost considerată drept un mare eveniment în cercetarea artei postbizantine. Publicată în traducerea lui Paul Durând, dedicată lui Victor Hugo, opera a fost reeditată în text original sau traduceri (v. și ed. versiunilor românești de Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936, VIII+826 p.). Numele zugravului căruia i s-a atribuit erminia este Dionisie din Furna, sat în ținutul Agrafa din Etoia.

139₃₂ *Ieșirea din iad la a doua înviere* este cunoscuta temă a *Fogorîrii în iad*, interpretarea iconografică a unui text din *Evanghelia apocrifă a lui Nicodim*, singura reprezentare a învierii îngăduită în iconografia tradițională a Orientului creștin. Am îndreptat tacit textele slavone.

140₁₀ Convertirea corectă a anului „de la zidirea lumii” 7027 este 1 septembrie 1518 — 31 august 1519. V. descrierea, reproducerea și traducerea inscripției în ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, f. 17, între însemnările lui Odobescu.

140₃₁ Marele postelnic Mareea apare în documentele sec. al XVI-lea (cf. *Bocumete privind istoria României*, veacul XVI, B. Țara Românească, voi. I, București, 1951, p. 55, nr. 51 și p. 75, nr. 74). Potrivit acestor documente, Mareea a ocupat dregătoria de postelnic mare între 24 apr. 1510 și 8 ianuarie 1512 (v. D. Mioc și colectiv, *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV—XVII*, în *Studii*, 13 (1960), p. 580). Hrisovul în care e amintită jupînița Marga

din 9 ianuarie 1531 a fost publicat în *Documentele* citate, voi. II, p. 92—93, nr. 94; numele moșiei este *Gîrcovul*, nu *Grăcovul*.

141₁₀ *Hans Cranach*, eroare în loc de Lucas Cranach, cunoscutul pictor și gravor german (1472—1553). Cercetările mai noi atribuie ferecătura *Evangheliarului lui Mareea* unui atelier muntean (V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, voi. I, (București), 1959, p. 894) dar, după cum am văzut mai sus, Odobescu nu credea în existența unor „arte naționale” la noi, „pe acele vremuri de lupte răsboinice”.

141₁₈ Cele *cîteva potire* sînt de fapt și cădelnițe, panaghie, talere, păstrate în colecțiile Muzeului de artă din București, Secția de artă feudală. Sînt date de la sfîrșitul sec. al XV-lea, pînă în 1520; v. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 668—669, nr. 968 (potir); p. 562—563, nr. 728 (cădelniță); p. 571—572, nr. 749 (chivot), p. 603-604, nr. 828 (taler); p. 666, nr. 963 și p. 667, nr. 965 (panaghie). Cf. și descrierile lui Odobescu în ms rom. 3265, f. 13 — 18.

141₃₁ Este un fapt dovedit de cercetările istoriei artei noastre medievale că meșterii argintari ai operelor plătite de domnii și dregătorii români, ai secolelor al XV-lea — al XVII-lea erau sași din atelierile transilvănene (v. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 865 și urm.). Odobescu avea dreptate să facă legătura cu orfeveria germană (un Petru Meyer din Niiremburg era în Transilvania în 1515, *ibid.*, p. 885), dar în afara importurilor de peste munți, s-a dovedit și existența unei școli locale, muntene (*ibid.*, p. 893 și urm.)

V.

PRIMA TIPOGRAFIE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Bine documentat asupra începuturilor tiparului în țările Europei răsăritene studiul lui Odobescu are deosebita însemnătate de a fi tratat cu competență și cu rezultate rămase în majoritatea lor valabile pînă astăzi, despre prima perioadă a tiparului românesc. Tot ce s-a scris ulterior în acest domeniu urmează drumul deschis de Odobescu care cel dintîi a scos la iveală, prin cercetări personale în vechile biblioteci mănăstirești, exemplare ale tipăriturilor lui Macarie, a cărui activitate a prezentat-o, cu mijloacele de informare disponibile în 1860, din Munte-negru și pînă în țara noastră. Pentru situarea corectă a contribuției lui Odobescu la acest capitol al istoriei culturii românești, trebuie observat că asupra începuturilor tiparului la noi informațiile erau foarte sărace pe timpul său. În 1848 T. Cipariu deschisese dezbaterile privind *Catehismul de la Sibiu* (1544), prin articolul *Care e cartea cea mai veche românească?* publicat în *Organul luminării*, nr. 54—55. Același autor știa de *Evangheliarul românesc* al lui Coresi din 1501 (*Chrestomația seau Analecte literare*, Blasiu, 1858, p. 1—16), în timp ce, înainte cu două decenii Vasilie Popp știa numai despre *Evangheliarul slavon* al aceluiași din 1562 (*Disertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 12). V. Sopikov, I. Dobrowski și P. Schaffarik

- (citați mai departe de Odobescu) semnalaseră existența în Biblioteca sinodală din Moscova a unui *Tetravanghel slavon* din 1512, „tipărit undeva în Ungrovlahia”. Dar meritul de a fi stabilit originile tipăriturilor executate din intenție și cu cheltuială românească și de a fi pus problema (în care cercetarea științifică nu și-a spus nici azi ultimul cuvânt) a existenței unei tipografii pe plaiurile noastre la 1507, aparține lui Alexandru Odobescu. Iată de ce nimeni nu va citi fără recunoștință și respect studiul său despre *Prima tipografie din Țara Românească* prin care fixează o dată cu care cultura noastră se mîndrește, aceea a începuturilor tiparului la noi, sau nu va privi fără emoție însemnările din 1860 în care, în chilia sa de la Bistrița, cărturarul își pune (cu răspunsuri neașteptat de corecte) primele întrebări asupra datei, originii și semnificației exemplarului din *Liturghierul lui Macarie* descoperit de el în biblioteca mănăstirii (v. Arhiva Al. Odobescu, Biblioteca Academiei, mapa IV). Folosit de numeroși cercetători ai istoriei tiparului slavo-român, de la Emile Picot și Hasdeu pînă la X. Iorga, I. Bianu și P. P. Panaitescu, citat încă pentru ipotezele sale fericite, este curios cum studiul lui Odobescu a putut scăpa lui St. Novakovic care, descoperind în Biblioteca Universității din Belgrad un exemplar din *Liturghierul lui Macarie* se grăbea, optsprezece ani după Odobescu, să-l semnaleze ca „necunoscut pînă acum în bibliografie”, în nota : *VlasJco-bulgarsM liturgijar od god 1507, u bibliografii do sad nepoznat*, în *Starine*, 11 (1879), p. 207—208.
- 142,³ Pentru compararea informației lui Odobescu cu cele mai noi rezultate ale istoriei tiparului, v. Lucien Febvre et Henri-Jean Martin, *L'apparition du livre*, Paris, 1958, p. 60 și urm. Laurent Janszoon zis Coester ar fi descoperit tiparul înainte de 1441, dar nu în 1420.
143. Cartea tipărită de Albrecht Pfister (Ulrich Bomer, *Edelstein*, Bamberg, 1462) are însemnătate prin faptul că este cea dintîi ilustrată. Cei doi germani care înființează tiparnițe la Lubiaco și Borna sînt Sweynheim și Pannartz (1465—1467). Nicolas Jenson publică în 1470 la Veneția opera lui Cicero *Epistolae ad Atticum*.
- 143³⁸ *Liturghierul slav* din 1483 pare să fi fost tipărit la Veneția (Iosip Vajs, *Editio princeps glâgolskago missale stampanoga god 1483*, în *Strena Buliciana*, Zagreb-Split, 1924, p. 733—735). Se cunosc cinci cărți slave tipărite de Schweipoldt Fiol în 1491 (*Octoih, Ceaslov, Triod, Triod înflorat și Psaltire*). A. I. Sobolevski presupune că ele au „la temelia lor texte de origine românească” (P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie (1508) și începuturile tipografiei în Țările Române*, studiu introductiv la reeditarea *Liturghierului*, (București, 1961)? p. XXXVIII).
- 144J Este vorba de *Evangeliarul slavon* tipărit la Brașov în 1562 de Coresi (I. Bianu și X. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, București, 1903, (citată în continuare *BRV*), p. 46—49, nr. 11).
- 144¹⁴ *Octoihul*, 1493 și *Psaltirea*, 1495, tipărite de Macarie la Cetiniedin porunca lui Gheorghe Țernoievici (1492—1496), domnul Zetei.
- 145, *Radul beyul vlahilor* este Badu cel Frumos (1462—1474, nu 1476, cînd domnea Basarab Laiotă).
- 146,⁴⁷ Scrierile așteptate ale lui Ion Maiorescu vor apare pînă la noi sub titlul *Din itinerariul în Istria în Convorbiri literare*, nr. 6 (1872), și *Vocabular istriano-român*, în aceeași revistă, nr. 8 (1874), apoi în volum, București, 1874.
- 147, Cf. *Inscripții medievale*, voi. I, p.' 562—563, nr. 728. Odobescu în ms rom. 3265, f. 13.
- 147,¹⁵ Cf. V. Vătășianu, *op. cit.*, voi. I, p. 902. Cățuia se păstrează în colecția de artă din București, Secția de artă feudală.
- 147,³⁸ Cf. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 571, nr. 749 și desigur și Odobescu în ms rom. 3265, f. 13. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 902.
- U7,⁴³ Cf. V. Vătășianu, *op. cit.*, voi I, p. 943 ; obiectele se păstrează în colecția citată. Data acoperămîntului de catifea albastră este 1514 (nu iulie) 1514 (cf. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 733 și ms. rom. 3265, f. 16). Catifea este luat din turcia în timpul *narul limbii române*, 1940, s.v.), iar nu invers.
- 149, Cf. V. Vătășianu, *op. cit.*, voi. I, p. 942—943 (patru exemplare).
- 149,³ Craiovescu, 1521, provenit de la Bistrița). Un exemplar din Ducange, *Glossarium meăiae et antiquae linguae*, Paris, 1840—1857, fost în biblioteca lui Odobescu.
- ISOi *Catalog*, D 39. V. despre *Tetraevanghelul slav*, din 1512, *BBV*, t. I, p. 165—167 ; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Contribuții la istoria tipografiei slave în Țara Românească*, în *Studii și cercetări de lingvistică*, 1 (1955), p. 233—238. Ambele exemplare (tirajul de 100 exemplare și cel obișnuit pe hîrtie) au fost aduse de Odobescu din colecția de antichități, de unde vor trece apoi în alte colecții. Ca și în celelalte reproduceri de texte apar și aici erori de culegătorului; dar și ale editorului care, preocupat de clarificarea scrierii, nu modernizează punctuația și nu marchează cuvintele cu numele proprii. Am corectat tacit, după confruntarea cu exemplarele, după cum se arată în studiul însuși, Trenk a copiat greșit *gheliei lui Ioan* din *Tetravanghelul slav* pe care Odobescu îl descrie greșit 1514, iar Trenk? tot greșit, 1521. Acuarela lui Trenk este produsă de V. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise*, p. 100. Că este copia unui manuscris dispărut, din 1521 (*ibid.*, p. 100) se vede și la V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 913. Altă eroare este în interpretarea inițialelor MA — PE din partea supraînsușii scrise la piciorul crucii ele nu înseamnă *Mihail rai lubnoe rai bisV* („Locul bucuriei este raiul”), ca în textul lui Odobescu.
- 152,²⁴ *Băstîgnirii* din iconografia slavă. În dreptăți la traducere : *Domnezeu păzitul* — de Dumnezeu însuși ținător — autocrat; *să corecți* — să ne binecuvîntăm dintru care toate sînt — pe Tatăl, dintru care toate sînt pe Fiul prin care toate <s-au făcut>, pe Sfîntul Duh prin care toate <s-au făcut>; *să aflați pace, liniște* — să aflăm pace în casa Macarie — ieromonahul Macarie. însuși ținător — ieromonahul traducea Peșacov, funcționarul Comisiei documentelor, tosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie*.

- nească și Moldova, /București/, 1960, p. 201. Traducerea a fost reprodusă cu mici modificări în *BBV*, t. I, p. 17—18.
- 152,³⁹ Anul corespunde cu 1514 de la Ghristos — curioasă eroare, de vreme ce convertirea exactă a anului „de la zidirea lumii” (7020) i-ar fi învederat autorului că se află în fața aceluiași tiraj ca și cel cercetat de V. Sopikov la Moscova, ceea ce i-ar fi scutit conjectura gratuită din notă.
- 153,¹ Odobescu descrie *Liturghierul lui Macarie*, din 1508, înția tipăritură din țara noastră a cărei descoperire îi este datorată. Cercetările ulterioare sînt rezumate, cu importante adaose, de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. VII și urm. Autorul citat a stabilit că din caietul B (al doilea) au existat două tiraje cu numeroase deosebiri de ortografie. În descrierea cuprinsului, se cuvin îndreptate erorile : *A între sinți* — A celui întru sfinți; *al Gesariei și al Cappadociei* — al Cesareei Capadociei. Am corectat tacit textul slav. în traducerea epilogului, de corectat: *ostenindu-se și* — *ostenindu-se pentru aceasta; monah și preot* — ieromonah; *1 zi* — 10 zile.
- 153,⁴² *cu șapte ani înainte de tipărirea Tetravangheliei. . . la 1507*, erori decurgînd din datarea greșită a *Tetraevangheliei* (1514), ca și a *Liturghierului* (1507). Data corectă este 1508. Eroarea din urmă nu poate fi însă reproșată lui Odobescu deoarece el nu putea ști că Macarie nu folosea stilul în care începutul anului era la 1 septembrie ca în sistemul cronologic oriental, ci pe cel de la 1 ianuarie folosit în Apus (v. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XIV—XVI).
- 154,¹ Ipoteza imprimării la Veneția a edițiilor macariene, reluată în anii din urmă de Virgil Molin cu argumente de ordin tehnic, a fost documentat respinsă de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XLVIII—LII.
- 154,¹ Despre *Mineiul* din 1538 și în general tipăriturile lui Bojidar Vukovic v. D. Medakovic, *Grafiha srpsMh stampanih knjiga XV—XVII velca*, Belgrad, 1958, 275 p.
- 154,¹⁹ Despre *Molitvemcul slav* al lui Petru vodă, v. *BBV*, t. I, p. 23—29, nr. 6 (greșit 5). Apărută la Tîrgoviște cu data de 10 ianuarie 1545, în noua tiparniță a lui Dimitrie Liubovici, cartea a fost poruncită de Petru, fiul lui Eadu Paisie, ale căror nume sînt menționate în predoslovie. Succesorul lui Eadu Paisie fiind Mircea Ciobanul (din martie 1545) sînt explicabile dubiile lui Odobescu asupra identității lui Petru vodă. După cum arată în notă, autorul cunoștea doar o filă din *Molitvenic*, cumpărată de la maiorul Pappazolu. Așa se explică și data greșită (1534—1535?) a reproducerii executată de Trenk și publicată în *Bevista română*, 1 (1861), p. 820—821.
- 156,⁵ *Frumoasa ediție a Evangheliilor din 1512 și 1514* : Odobescu face distincția — eronată — între *Tetraevanghelul* descris de Sopikov cu data de 1512 și cel descoperit la Bistrița, pe care-l datase 1514.
- 56,²² Ipoteza lui Odobescu privind identitatea între Macarie tipograful și Macarie Mitropolitul Țării Eomânești din vremea lui Xeagoe Basarab, admisă și de X. Iorga, E. Picot și alți autori, a fost recent reluată de Djurdje Eadojic, *Sprsho-rumunsM odnosi XIV—XVIIveka*, Xovi Sad, 1956, p. 20—21. V. însă argumentele contrare ale lui P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. LVII-LVIII care crede că Macarie a murit curînd după imprimarea *Tetraevanghelului* din 1512, ceea ce ar explica și întreruperea pentru cîteva decenii a activității tipografice în Țara Bomânească.
- 157,¹¹ *Alzii, Fstienii, Elzcvir*, numele reputatelor familii de erudiți umaniști și tipografi din sec. XV - XVII : Aldo, Paolo și Aldo cel tînăr *Manuzzi*, Charles, Francois, Henri I, Henri II, Bobert își Bobert II *Estienne*, Ludwig *Elsevier* și cei cinci fii ai săi, toți tipografi.
- 158,²³ Presupunerea că tiparnița domnească în care a lucrat Macarie între 1508—1512 ar fi funcționat la mănăstirea Dealului a mai formulat-o Odobescu în ms rom. 3265. Majoritatea cercetărilor înclină pentru localizarea tipografiei la Tîrgoviște și mai exact alături de oraș, la mănăstirea Dealului (v. discuția la P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. LII-LIII).
- 108,³⁵ Data clădirii mănăstirii Dealul este prima jumătate a sec. al XV-lea (înainte de 1431). Odobescu se referă la reconstruirea ei (pisanie poartă data 1500, iar pisania clopotniței 1499). În traducerea pisaniei de la Govora de îndreptat: „Au găsit această mănăstire, biserica pustie și stricată”.
- 158,³⁵ îndreptări în pisanie (cf. X. Iorga, *Inscripții din bisericile Bomâniei*, fasc. I, p. 194, nr.409) : pomenește-se a fi zidită *întii*; *carele aicea* iară după *aceaia*; *Mihnei vodă*; *silind*; *ăireage*; *pohtă*; iară. V. și un alt fragment din text privind ajutoarele lui Preda Brîncoveanu mai departe, în text, p. 262, n. 2.
- 159,¹ Documentul din 24 martie 1495, păstrat la Arhivele Statului, București, S.I., nr. 94, a fost publicat în *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Bomânească, [București], 1955, p. 230, nr. 239. Compararea celor două traduceri vădește următoarele deosebiri: *am dat și am adăogat* — am dăruit; *Badul și jumătate de la Baraschiva*. Și *nimenea din neamul meu să nu aibă voie a se amesteca la această vie* — Baicu și cealaltă jumătate a fost părăsită <rupt> să aibă a face <rupt> Baicu <rupt> rudelor; *a se strîtoră* — să pîrască; *cu frații, eu* — cu frații, măcar și eu; *să-l botege* — să-l ucidă; *Braico* — Branco; *Ștefan, Buda* — Ștefan Buda; *Lațo și Oancea* — Lațo Oancea, *Banco* — Hacico; *Golianov* — al I. Golian; *Stoianca* — Stoica; *Ștefanov* — Ștefan.
- 159,¹ Despre Schitul Iezerul v. și însemnările lui Odobescu din 1860 (*Anexa* volumului de față).
- 160,² Datele din paranteze atestă funcționarea tipografiilor prin publicarea unor cărți ca : *învățăture preste toate zilele*, Cîmpulung, 1644; *Evanghelie învățătoare*, Dealu, 1644; *îndreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652.
- 160,²⁹ Pentru ipoteza că Macarie a fost chemat la curtea munteană Maxim Brancovici pledează și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XLVI—XLVII.
- 160,³⁸ Prima carte tipărită în Serbia este din 1531 (*Molitvenicul* de Gorajde); în Busia, începuturile tiparului pot fi stabilite către 1530 dacă ținem seama de edițiile anonime și nedatate (L. Febvre, H. Martin, *op. cit.*, p. 308, 360).

- 160₄. *O lacună de o sută treizeci de ani și mai bine* (chiar pornind de la anii 1507, 1514, corect: 1508 și 1512, perioada activității lui Macarie) nu a existat în istoria tiparului românesc. Dar Odobescu nu datase decât aproximativ *Molitvenicul* lui Petru voevod (din 1645, v. mai sus), nu cunoștea tipăriturile lui Dimitrie Liubovici din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, nici activitatea diaconului Coresi în Țara Bomânească, așa încât ia drept început al unei noi perioade în istoria tiparului nostru anul 1640 (*Pravila de la Govora*). V. pentru activitatea din timpul „lacunei”, *BRV*, t. I, p. 552—553 și t. IV, p. 323 (lista cărților apărute între 1535—1640).
161. Primul exemplar descris de Odobescu din *Tetravanghelul slav* din 1512 se păstrează la Biblioteca Academiei, Secția Cartea rară, cota CBV 3, iar al doilea la Muzeul de artă din București, nr. inv. Tp. 1.
- 161₂₃. *Jupan Manea* este Manea Persanul, clucer, apoi mare vornic. Hrisovul lui Xeagoe Basarab este din 16 septembrie 1519 (nu 1518), publicat în *Documente privind istoria Eomâniei, veacul XVI*, B.Țara Bomânească, voi. I, p. 149-152, nr. 151. Documentul din 8 ianuarie 1664 (7172) se păstrează la Arhivele Statului, București, m-rea Seaca — Mușetești, I/I și ms 712, f. 409, 410 și 545.
- 162₂₀. Transcrierea inscripției datînd din 1660—1664 are unele mici erori de litere pe care le-am îndreptat tacit în text (în *Revista română* textul fusese cules cu cirilice). Cf. și copia lui Odobescu din ms. rom. 3265, f. 2 și *Inscripții medievale*, voi. I, p. 630—631, nr. 884.

PSALTIRE A TRADUSĂ ROMÂNEȘTE DE DIACONUL CORESI TIPĂRITĂ LA }5<7>7

în ediția definitivă *Scrieri literare și istorice* a lui A. I. Odobescu, volumul I, București Editura librăriei Sococ & Comp., în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 333—371, scriitorul republică în două articole părți din amplul studiu publicat în 1861—1862 în *Revista română*: *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița* (Districtul Vâlcea în România).

Primul articol intitulat: *Despre odoarele manuscriptele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița* (Districtul Vâlcea în România), în care se reia cu mici deosebiri introducerea vechiului articol, a fost socotit ca variantă a textului publicat în *Revista română* și nu se reeditează integral în ediția de față.

Al doilea articol publicat în ediția din 1887 sub titlul *Psaltirea tradusă românește de diaconul Coresi*. Tipărită la 1557 < sic>, (p. 348—371) este reluarea capitolului VI din studiu publicat în 1861-1862.

Textul articolului despre *Psaltirea* lui Coresi este numai parțial asemănător în cele două ediții din 1861 și 1887.

Modificările introduse de Odobescu în redacția din 1887, o deosebesc de prima ediție și justifică retipărirea integrală în ediția de față ca un articol independent, respectînd astfel dorința manifestată chiar de autor prin reeditarea din 1887.

Titlul articolului, asemănător cu acela al capitolului VI din ediția 1862, omite numai indicația locului unde a fost tipărită, în *Brașov* și anul exact 1577, care în ediția din 1887 este tipărit greșit 1557. Textul merge paralel aproape pînă unde se reproduce postfața, după care în ediția din 1887, urmează comentarii despre limba română, apoi ambele ediții reiau textul comun pînă la transcrierea psalmului 136.

În prima ediție, Odobescu ține în mod special să reproducă textul în limba slavă, și în timp ce în a doua ediție renunță complet la acesta.

Notele subliniare din ediția a II-a sînt simplificate prin renunțarea la transcrierea psalmului 136 în limba greacă și latină.
i Cf. aici p. 538-540

Pentru a fi în concordanță cu stadiul cercetărilor filologice la 1887, adaugă la sfârșitul articolului o notă despre ediția *Psaltirei* lui Coresi, publicată în 1883 de B. P. Hasdeu.

Ca și în alte texte din aceeași epocă, dar ceva mai rar, *a* este redat prin *e (deca)*; *ă* este redat prin *e (pătrund, penă)*; *z* prin *e* și prin *6 (ronduri)* și prin *u (adânc)*; *e* la început de silabă precedat de vocală este diftongat, dar precedat de consoană, rămîne *e (pete)*; triftongul *iea* este menținut în verbul *a lua, iea*; *z* este notat cu *j (jefuit)*; *g* din *provensali* nu-l putem? considera /, fiind probabil vorba de sedila adăugată lui *c* înaintea lui *a*; întâmplător mai apare o reduplicare de consoană la un neologism (*suggerate*), terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* este peste tot adoptată, genitiv-dativul feminin singular oscilează între terminațiile *ii* și *ci (limbei)*.

Ca influențe etimologice și italianizante semnalăm transcrierea *vărbește* și *cestiune*[^] Din curiozitățile lexicale notăm : *nemlădiită, răpejiune, pernicios, ajută*m pentru *adăugăm ciudisme...*

Textele psalmilor tipărite cu caractere chirilice au fost transcrise cu caractere latine fără intervenții pentru a se putea urmări felul în care Odobescu înțelege să transcrie un text vechi.

Greșelile de tipar de tipul : *perspicitate, ordina cronologică*, psalmul 137 în loc de 136 s.a. au fost transcrise corect.

Din compararea celor două texte ale *Psaltirei* editate în 1862 și 1887, este evident că Odobescu încearcă să modernizeze textul în ultima ediție ; un exemplu de reținut este că în timp ce în prima ediție titlul *chrestomației* lui Cipariu este redat ca în original, cu vechia ortografie[^] în 1887 titlul este transcris cu ortografia modernă.

NOTE

Din introducerea studiului trebuie subliniat îndemnul lui Odobescu, la trei ani după Unirea politică a principatelor, pentru realizarea acelei unități a culturii și științei poporului nostru pe care numai „comunicațiile intelectuale”, și „propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producțiilor culturii românilor” o puteau asigura. Odobescu vede în această colaborare culturală a românilor din diferitele provincii condiția desăvârșirii unității naționale. Erezultatele acestei colaborări sînt de ordin științific și educativ, dar și politic : „Numai astfel am dobîndi un simțămînt neted și adînc de naționalitatea noastră; numai astfel am putea prețui mai bine puterile noastre morale; numai astfel am putea urma o cale aleasă și cumpănită după adevăratele noastre mijloace și trebuințe”.

Exemplul unei asemenea activități îl vede Odobescu în opera întinsă de filolog și istoric literar a lui Timotei Cipariu, neobosit cercetător al limbii și scrierilor românilor de pe întregul teritoriu al vechii Dacii, ale cărui rezultate i se par însă învățatului din București puțin cunoscute peste Carpați. El face rezervele convenite față de reprezentantul unui curent filologic căruiua îi va combate concluziile, lăudîndu-i acum metodele : „lucrarea sa [*Crestomația* lui Cipariu], e întreprinsă după adevăratele baze ale științei filologice < . . . > în mai dese rînduri executată cu talent și perspicacitate”. „Mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi românești e foarte folositoare”.

Aceeași introducere exprimă concepția lui Odobescu despre menirea cercetărilor științifice : el este pentru răspîndirea lor în rîndurile marelui public, pentru „popularizarea cercetărilor”, pentru „propagarea întinsa a ideilor”.

165,² în vechea bibliografie românească nu s-a păstrat nici o *Psaltire* tipărită în limba noastră înaintea aceleia a lui Coresi de la 1570. Mențiunea lui Cipariu că o *Psaltire* a lui Coresi de la 1560 sau 1562 „se afla în Iași”³ îngăduie presupunerea că acest autor se referă la exemplarul de care s-a servit G. Săulescu la întocmirea *Glosarului* său pentru vechi texte românești. Este vorba desigur de același exemplar amintit mai departe de Odobescu într-o notă din ed. de la 1887 a aceluiași studiu, ca „pierit într-un foc la răposatul profesor G. Săulescu” și descris drept pierdut de I. Bianu și X. Hodoș, în *Bibliografia românească veche (BBV)*, t. I, București, 1903, p. 52—53, nr. 14, după *Glosariul Bsaltirei lui Koresi din 7076(1568)* elaborat de George Săulescu, publicat de T. Codrescu în *Buciumul român.*, Iași, I (1875), p. 289-304 și urm.

165,³ *Bsaltirea* lui Coresi din 1577 prezentată de Odobescu în acest articol a fost republicată în facsimile de B. P. Hasdeu, sub titlul *Psaltirea publicată românește de diaconul Coresi, reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ*, t. I : *Textul*, Buc., Ed. Academiei Române, 1881,, 66 p. Aceasta nu este prima carte imprimată în limba română și desigur nici *Psaltirea* la care se referea Cipariu, cu care o identifică Odobescu? deoarece Coresi mai imprimase, cum se știe, o *Psaltire românească* la Brașov în 1570. *învățătura creștinească* amintită de Cipariu ca apărută la Sibiu în 1546, de a cărei existență se îndoiește Odobescu, este într-adevăr prima tipăritură românească, scoasă la 1544 în acel oraș, după cum dovedese documente descoperite mai tîrziu (Cf. *BBV*, t. I, p. 21—23, nr. 4 : *Catechismul românesc*). Cipariu însuși, care văzuse cartea pe la 1838 în biblioteca mănăstirii din Blaj, bănuia că este în fața primei tipărituri românești, v. articolul său *Care e cartea cea mai veche românească?*, în *Organul luminării*, 1848, nr. 54—55.

Exemplarul din *Bsaltirea* de la 1577 descoperit și studiat de Odobescu se găsește azi la Biblioteca Academiei, Secția cartea rară, fondul de cărți vechi românești, unde a fost depus după ce aparținuse succesiv Bibliotecii Centrale a Statului (donată de Odobescu) și Muzeului de antichități din București.

165,⁴ Erori în transcriere : *văzui* — *văzuiu*; *în limba* — în limba <lor>; *întunerec* — întunearec. Cp. și *BBV*, t. I, p. 63—67, nr. 19.

166,⁵ Befeința la I. A. Fabricii, *Bibliotheca graeca sive notiția scriptorum veterum graecorum*, editio nova, curante G. Ch. Harles, Hamburgi 1808, voi H, p. 522, no. VII corectează pe Tim. Cipariu, care în *Crestomația sa* sau *Analecte literarie*, Blasiu, 1858, p. XVIII, nota, indicase p. 772 nr. VI. Lucrarea lui Dimitrie Procopiu este *Succinta eruitorum graecorum superioris et praesentis saeculi recensio conscripta mense iunio anno Chris 1720, transmissaque Bucaresio et nune primum edita cum latina version* [de Fabricius, op. cit.].

166.²⁶ Eferința este dată tot după T. Cipariu? *op. cit., ip. XVIII*, nota -care amintește însă (de asemenea după Crusius) și de alte epistole „netipăxite cătră același de la Maxim Marguniu mai multe dein an. 1591”.

166.²⁷ *Istorie bisericească pmscurt*, trad. de [pahJAlecsandru] Geanoglu Lesviodacs, [Buc, 1845] : *Catalog hronologhie de patriarhii Constantino-jpolii*, p. 372 amintește de un Mitrofan al III-lea în 1565 și 1572—1575.

166.³² Documentul la care se referă Odobescu avea, fără îndoială, data greșită, sau era deteriorat tocmai la locul datei din care se va fi păstrat numai prima cifră 7 <000>, după cum a presupus și X. Hodoș, *Un fragment din Moliivenicul diaconului Coresi*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 238—239, nr. 3. Primii Coresi din Țara Eomânească sînt atestați documentar începînd din 1527.

166.³⁸ Documentele amintite de T. Cipariu, *op. cit.*, p. XIX, n. 1, dar despre soarta cărora, după cum remarcă Odobescu, „domnia lui nu ne spune”, sînt publicate de același în *Archivu*, p. 102, 181 etc. încheierea lui Odobescu — „din toate acestea putem conchide că familia Coresilor, originară din Chios <. . . > mai din vreme sau mai tîrziu, s-a așezat în țară la noi, unde, pella sfîrșitul secolului al XVI-lea, a obținut diplome de la voievozii români” — este, totuși, grăbită, deoarece din izvoarele cunoscute de el ca și din cele descoperite mai tîrziu nu apare altă legătură decît acea de nume între Coresii din Hios și cei din Țara Eomânească, constatare la care au fost reduși și istoricii noștri literari de mai tîrziu {cf. X. Cartoian, *Istoria literaturii romane vechi*, voi. I, București, 1940, p. 56). Nici a doua parte a concluziei lui Odobescu nu este mai întemeiată, între Coresii contemporani din Țara Eomânească și diaconul Coresi nu apare din documente o legătură precisă (*ibid.*), iar încercările lui Nerva Hodoș, *art. cit.*, p. 235—247 și St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 265—270, de a desluși originea tipografului din Tîrgoviște și Brașov, sau de a-i stabili spița genealogică, nu au fost acceptate drept convingătoare de către cercetători, problema rămînd încă deschisă.

167. Prima carte românească tipărită de Coresi a fost *întrebare creștinească*, Brașov, 1559 (Vezi descrierea în *BBV*, t. IV, p. 6—7, nr. 4 și studiul lui D. E. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p. 17—42). Textul a fost tipărit de I. Bianu, *întrebare creștinească*, București, 1925 (Academia Eomână. Secțiunea literară. Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile, I). Eroarea lui Odobescu de a considera că diaconul Ooresi „traduse mai întîi pe românește o Psaltire” este explicabilă prin data tîrzie (1921), a descoperirii *întrebării creștinești* (v. Andreiu Bîrseanu, *Catehismul luteran românesc*, în *Analele Acad. Bom.*, s. III, Mem. lit., 1(1924), p. 33-40).

Coresi însă nu traduce ci doar modifică și tipărește tălmăciri românești manuscrite ale *Bsaltirii*, din prima jumătate a veacului al XVI-lea (cf. Al. Eosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, [Buc], 1956, p. 194).

167. Titlul exact (în ortografia actuală) și datele bibliografice ale cărții sînt : *Cartea ce se cheamă Ev<anghe>lie cu învățătură, de în tuspatri ev<anghe> liștii aleasă și de în multe dumnezești scripturi și dată besearicii lui dumnezeu în toate dumineci<le> a se ceti, așjăderea și la dumnezeștii praznice și la ale altor sfinți, spre învățatura creștinilor oameni, cătră deș-*

*teptarea sufletului și a trupului. Și cu ajutorul lu<i> dumnezeu tipărită această sfînta carie Ev <anghe> lie cu învățătură, în anii și în zilele mării lu <i> Batăr Crișiov, cu mila lu<i> dumnezeu voevod în toată Țara Ungurească și în Ardeal și în toți săcuii, și în zilele marelui de dumnezeu luminat arhiep<is>copului Ghenadie, ce<->au fost spre tot ăespusul mării lui, cu mila lu<i> dumnezeu crămuitorii legici creștinească. Atunce era despuitoriu în toată Țara Bomânească bunul creștin și dulce Mihnea Voivoda și spre despusul domniei lui crămuitoriu legiei creștine marele Serafim arhiep<is>-vupul. E cu ajutoriul lui <i> dumnezeu și cu voia acestor tuturor, și a sfa-tului meu și al altor, eu jupanul Hrăjilă Lucaci județul Brașovului și a tot ținutul Brăsei, Jăluui și dedu de le tipării, în lauda tatălui și fiului și d<u>hului sf<în>t, în cetatea ținui Udui domniei meale în Brașov. Și se<-> au început această carte a se tipări după întruparea fiului și cuvîntul lu<i> dumnezeu la o mie 580 a ot bitia 7088, în luna lu<i> dechemvrie 14 dn. Si se<->au săvrăsit lucrul la o mie 581, a ot bitia 7089, în luna lui iunie 28 dni. In folio, de [317] f. (Cf. *BBV*, t. I, p. 85-93, nr. 29).*

167. Fragmentele din predoslovie *Evangheliei cu învățătură* sînt date după [*Crestomația seu*] *Analecte literarie* de T. Cipariu, [Blasiu, 1858? p. 44—45 nota]. Odobescu schimbă peste tot în textul reprodus vorbirea de la prima la a treia persoană. Cf. textul integral al predosloviei în *BBV* t. I, p. 88-92.

167.³¹ Lipsind începutul cu foaia de titlu a exemplarului păstrat din *Liturghier* (același cu cel descris de Cipariu), iată epilogul (tradus) al cărții : „începutu-s-au aceste sfînte cărți numite Liturghia în zilele binecredinciosului domn Io Mihnea voevod a toată Țara Ungrovlahiei și în zilele preamarelui și prea înălțatului Batăr Jigmon voevodul Ardealului, luna lui august 1 zi, și sfîrșitu-s-au în luna lui septembrie 25 zile, în minunata cetate a Brașovului. Eu păcătosul Șerban, fiul diaconului Coresi, isprăvitoriu Pop Miha<i> din aceeași cetate brașovenească, la anul 7076 [= 1588], crugul soarelui 11, allunei 8, temelia 1, epacta 6”. 105 [—106] f. (v. *BBV*, t. I, p. 99-100, nr. 32).

167.³⁴ Față de informațiile date de Odobescu după Cipariu cercetările mai tîrzii nu au adăugat prea mult la cunoașterea Coresilor din Țara Eomânească. Documentele amintesc de un Coresi „grămăticul” („diacul” sau „pisețul”) utilizat în cancelariile domnești din Tîrgoviște și București între 1527—1538, apoi de un Coresi logofătul din Mirosłavești, fiu al altui Coresi logofătul (poate grămăticul amintit) pe la 1560. Acesta scrie acte în București la 1568 și primește întărituri pentru mai multe moșii și pămînturi, la 1572, de la Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul. Fiul lui a fost logofătul Bunea. Activitatea tipografică a lui Coresi s-a desfășurat în Brașov unde tipărește *Octoihul slavonesc* în 1556—1557, apoi în Tîrgoviște unde scoate un *Triod-Benticostar* între 1557—1558, după care, întors la Brașov în 1559 începe tipărirea seriei de cărți în limba română încheiate la 1581 prin *Evanghelia cu învățătură*.

167.³² Observația lui Odobescu că inițialele din *Liturghierul lui Macarie* au fost utilizate ulterior în tipăriturile lui Coresi reprezintă prima formulare a unui argument de ordin tehnic în favoarea tipării în țară a *Liturghierului* de la 1508, servind astfel la stabilirea anului de început a tiparului românesc Argumentul a fost reluat și întărit cu mai multe exemple

din tipăriturile lui Liubavici și Coresi în studii publicate cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la apariția *Liturghierului lui Macarie* (cf. P. P. Panaitescu, *începutul tipografiei în Tara Românească*, în *Prima Sesiune științifică de bibliologie și documentare*, București, 1957, p. 269 și, de același *Liturghierul lui Macarie (1508) și începuturile tipografiei în Țările Române?* introducere la reeditarea *Liturghierului*, [București, 1961], p. L X.

168,¹³ Deși își pusese „întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească? astfel cum o vorbeau pămintenii într-unui oarecare din ținuturile românești cu vreo doi secolii și jumătate înapoi" sau numai încercarea unui traducător nedibaci din slavonește, în restul articolului Odobescu crede că limba lui Coresi „poate să fie limba compatrioților săi contemporani”, citind apoi din ea „spre a da un exemplu, atât de grațiile cât și de sărăcia limbei românești celei vechi”. Cercetările ulterioare ale lingviștilor la care îndemna Odobescu au stabilit că limba textelor tipărite de diaconul Coresi este caracteristică sudului Ardealului și Țării Bomânești : „Se admite că diaconul Coresi vorbea limba comună din regiunea Tîrgoviștei; dintre colaboratorii săi, preoții Iane și Mihai de la biserica sf. Xicolae din Șcheii Brașovului vorbeau graiul din jurul Brașovului”. (Al. Bosetti? *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, [București], 1956, p. 67).

169, Odobescu face aci o primă recapitulare, sintetică, a influențelor slave asupra limbii române. Distingînd între aportul slav popular, primitiv? cel cărturăresc și influența rusească, autorul atrage atenția asupra riscului de a denatura limba prin tendința înlocuirii tuturor slavonismelor în favoarea purismului latinist. Este o aluzie la excesele latiniștilor de peste munți și expresia viziunii corecte despre limba noastră pe care a avut-o Odobescu.

170,¹² Transcrierea, comparată cu originalul *Psaltirii slavo-române*, din 1577, f. [262—263] relevă o serie de erori: *cîntarea* — *cântarea*; *David Ieremia* — *David de Ieremia*; *Babilonului* — *Yavilonului*; *plânsem* — *plînsem*; *spânzurăm* — *spânzurîm*; *întrebară-ne* — *întrebarî-ne*; *uitată* — *ultatî*; *deșteptați* — *deșertați*, *deșertați*; *Babilonului* — *Vavilonului*.

170,⁹ *Psaltirea slavo-română comentată* din 1697 se păstrează la Biblioteca Academiei, ms rom. 2604, pe a cărei copertă se poate citi (pe o etichetă) însemnarea : „Aceste zece manuscrite primite de la d-l Odobescu și luate de d-sa de la ministeriu în anu<l> 1861 s-a primit de mine la 28 decembr. 1876. E. Cost< . . . >”. în transcrierea însemnării latine de la f. 198^v (cu o curioasă ortografie) de îndreptat erorile : *Hune* — *Chunc* •? *ms* : — *men* <*se*>. Erori în transcrierea *Ps. 136* (f. 172^v — 173^v) : *Babilonului* — *Vavilonului*; *Babilon* — *Vavilon*; *Babilonul* — *Vavilonul* •? *aducîndu-și* — *aducându-și*; *spînzurăm* — *spânzurăm*; *credincioșilor* — *credincioașilor* •? *Babilon* — *Vavilon*; *întrebînd* — *întrebând*; *dînșii* — *dânșii*<*i*> *cântare* — *cântați*; *pămînt* — *pămînt*; *zice* — *zicea*; *Dumnezeu* — *Dumnezău*; *uitat* — *uitată*; *zice* — *zise*; *gîndia* — *gândiia* •? *da-naintea—deii&m-tea*; *Babilonului* — *Vavilonului*; *dede-aș* — *dedeăș<i>*; *sîngeale* — *sângeale*. în textul slav, corect transcris, am îndreptat tacit erorile de tipar.

173, Cele două psaltiri comentate amintite de Odobescu se păstrează la Biblioteca Academiei, Secția manuscrise. Prima este ms rom. 2644, care poartă și data „de la zidirea lumii” 7205 (f. 6^v), scris de Ștefan igumenul Bistriței și îndreptat de Alexandru dascălul; a doua este ms rom. 501, *Psaltirea cu tîlc* scrisă de „Popa Fior dascăl slovenese”, datată 26 aprilie 7272 (1764) cu cheltuiala marelui clucer Xicolae Brîncoveanu. Dintre cele cîteva *Psaltiri comentate* scrise de Popa Fior și păstrate la Biblioteca Academiei (v. și ms rom. 937, 2590, 2711) aceasta are portretul împăratului David menționat de Odobescu (f. 2^v).

ir

După cum se arată mai sus, în nota editorului, Odobescu republică în *Scrieri literare și istorice*, voi. I, București, 1887, introducerea ciclului de studii bistrițene din anii 1861—1862. V. comentariile noastre la acest fragment în volumul de față p. 542 și urm. La prima versiune Odobescu se mulțumește să adauge într-o notă (reprodusă aci în *Variante*), contribuția sa la conservarea obiectelor de artă descoperite la Bistrița, pe care le adusese la Muzeul de antichități. Ultimul aliniat al noii versiuni este finalul studiului despre *Prima tipografie din Țara Bomânească* (cf. *Bevista română*, 1 (1861), p. 830). Xota de la sfîrșit menționează studiile publicate în *Bevista română* și dă informația că Fr. Miklosic a avut de la Odobescu manuscrisul *Bsaltirii lui Branka Mladenovici* pentru studiul său *Bsaltir s tumacenjem pisan 1346 za Branka Mladenovica* publicat în *Starine* din Zagreb, 4(1872), p. 29—62. A doua notă semnalează (parțial) celelalte contribuții ale lui Odobescu la valorificarea informațiilor culese în timpul călătoriei din 1860. Autorul notei (care vorbește despre sine la persoana a treia) este negreșit Odobescu. Interesantă este mențiunea „odoarelor de origină română ce se păstrează în mănăstirile antice ale Sintagorei”. Observînd „ce minunat museu s-ar putea alcătui cu ele”, Odobescu este unul din primii cărturari care atrage atenția asupra *bunurilor culturale externe* ale poporului român. V. istoricul acestei preocupări în lucrarea noastră *Repertoriul general al bunurilor culturale externe ale poporului român*, București, 1963, *Introducerea* (rotaprint).

PSALTIREA TRADUSA ROMÂNEȘTE DE DIACONUL CORESI, TIPĂRITA LA 15<7> 7

Bepublicare cu modificări a studiului cu același titlu publicat în 1862 (cf. mai sus, nota editorului). V. și comentariile noastre, în volumul de față Odobescu actualizează informația asupra *Bsaltirii*, citînd ediția lui B.P. Hasdeu din 1883 și semnalînd, din Biblioteca Academiei? un exemplar defectuos — al doilea cunoscut pînă atunci — provenit din biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului.

STUDIILE ISTORICE ÎN TARA NOASTRĂ

Articolul a fost publicat o singură dată în *Independința*, decembrie, 1861, anul IV, p. 187 — 188, semnat numai cu inițiala O. Se reproduce în ediția de față după acest periodic.

Ortografia obișnuită scrisului odobescian în această epocă este respectată; grafic se întilnește *e* pentru *a* (*sema*); *e* pentru *â* (*grave, inse, versa, base*); *e* pentru *i* (*procedend, legământ*); *y* pentru *i* (*typări, byzantină*); *x* este notat cu *s* (*esacitate, esplivative, dar apare și exacte*); consoanele sînt reduplicate (*annul, missiunea, litterară, terra, ellucida*); din lexic semnalăm formele *questia* și să *redige*.

Sînt unele greșeli de tipar ca „o lucrare speciale”, „veniturilor ambele țări”... care au fost corectate tacit.

NOTE

Articolul lui Odobescu (semnat : O) a fost identificat de X. Predescu, *Un articol necunoscut din 1861 allui Alexandru Odobescu*, publicat în *Hri-sovul*, 5 (1945), p. 133—145.

Prin articol Odobescu participă la o largă dezbateră din viața științifică și literară a Principatelor Unite, privind cele mai potrivite măsuri menite să promoveze în noile condiții politice ale țării cultura românească.

Prima măsură care întrunea asentimentul general trebuia să fie înființarea unei înalte societăți științifice. Este vorba de „societatea istorică”, de „institutul savant permanent”, „societatea istorică, literară și științifică” amintite de Odobescu, prefigurare a Societății literare care va fi înființată în 1866, viitoarea Academie Eomână. Mai multe proiecte, semnate de A. T. Laurian, I. Maiorescu, Gh. Sion, G. Crețianu fuseseră elaborate, fără a fi însă realizate (v. istoricul lor la Dan Berindei, *Proiecte de înființare a unei societăți academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii și articole de istorie*, 3 (1961), p. 203—233). Dintre aceste proiecte Odobescu se referă la acela la a cărui pregătire negreșit luase parte, pentru că neaplicarea lui îl mîlinește. Este vorba deci de propunerile comisiei

„întocmită asupra adunării materialului necesar pentru scrierea istoriei țării” și convocată în toamna anului 1860 de Vasile Boerescu, ministru ad-interim al Cultelor și Instrucțiunii în cabinetul Manole Costache Epureanu. Prin jurnalul ședinței din 5 noiembrie al comisiei, care alesese ca președinte pe A. T. Laurian iar ca secretar pe Gh. Sion, se hotărăște ca pînă la ședința viitoare Sion să pregătească statutul comisiei. Entuziasmat promotor al înființării unei societăți academice (v. articolul său *Societatea academică*, în *Revista Carpaților*, 2 (1861), partea I, p. 74), G. Sion crede nimerit „de a profita de ocaziune și a proiecta o instituțiune mai dezvoltată, care să aducă foloase mai mari pentru dezvoltarea culturii intelectuale a națiunii”. Acceptată în unanimitate, această propunere se transformă, prin eforturile lui Sion, într-un proiect de statut și un raport privind înființarea unei societăți științifice în care prima secție trebuie să fie cea „arheologică și istorică” (v. textul proiectului în *Instrucțiunea publică*, 1860, noiembrie, p. 321—325 ; Dan Berindei, *art cit*, p. 224—226). Supus guvernului prin referatul din 18 ianuarie 1861 al noului ministru al Cultelor și Instrucțiunii, generalul Barbu Vlădoianu, proiectul n-are nici o urmărire. Se explică astfel aluziile nemulțumite ale lui Odobescu la această nereușită și încercarea sa de a menține preocuparea pentru promovarea studiilor istorice și de a propune unele acțiuni în acest sens, independent de crearea unei societăți științifice.

Ziarul în care-și publica observațiile și propunerile era unul radical, fosta *Dîmbovița* a lui Dimitrie Bolintineanu, cu noul titlu de *Independența* din octombrie 1860, avea ca redactor pe Eadu Ionescu și colaboratori *Revistei române* : D. Berindei, Ion Ionescu de la Brad, Pană Buescu, Pantazi Ghica etc. Suprimată prin decret domnesc la 30 noiembrie 1860, reînființată, din nou cu titlul schimbat, foaia era cunoscută pentru vehemența cu care atacase, în 1860, cabinetul Epureanu. Odobescu avea amintirea evenimentelor, de care îl despărțea doar un an. Întors din călătorie în Oltenia, în august 1860, cu entuziasmul descoperirilor făcute și hotărîrea promovării studiilor istorice, el găsisse Ministerul Cultelor preocupat de ușurarea sarcinilor contractuale ale arendașilor moșiilor închinat (v. în acest sens *Monitorul, Diar oficial al Terei Romanesci*, 1860, august 6, nr. 187, p. 861, raportul lui V. Boerescu). Ceilalți miniștri ai Cultelor și Instrucțiunii (Dimitrie Ghica, Barbu Vlădoianu, Ioan C. Cantacuzino) nu fuseseră mai eficienți. Adunarea legislativă a Țării Eomânești luase în discuție la 29 iulie 1860 propunerea de a se alocă „100 000 lei pentru elaborarea de cărți didactice, tipărire de jurnale și altele, precum și cele de a se cer sub numire de recompense și premii” (Eaportul lui Bibescu Basara Brîncoveanu, *Monitorul Ț. Rom.*, 1860, p. 922), sumă, desigur neîndeștulătoare față de nevoile cercetărilor, cum observa Odobescu. De a reproșul său la adresa „ministrului cultelor de atunci” (V. Boerescu) și colegilor săi care și-au pierdut timpul „învoindu-se sau sfîdindu-se cu arendașii moșiilor mănăstirești”.

Articolul lui Odobescu face parte, deci, din acțiunea generală de organizare pe baze moderne a vieții științifice românești în anii imediați următori Unirii Principatelor. Conștient de domeniul în care avea competență și începe să-și cîștige autoritate, credincios unui program mai vechi de cercetări istorice, acela al lui N". Bălcescu din *Cuvînt preliminar desp*

izvoarele istoriei românilor (unde se propune și înființarea unei „societăți istorice”), consecvent propriilor idei expuse în *Viitorul artelor în România* (v. această ediție, voi. I, p. 125—136 și comentariile noastre, p. 363—365), Odobescu își asumă, în mișcarea menită să dea un nou cadru de dezvoltare a științelor la noi, rolul reorganizării cercetărilor istorice. Potrivit unei metode sănătoase el propune mai întâi pregătirea instrumentelor de lucru, între aceste instrumente el numără și colecții de tradițiuni orale și de melodii populare, precum și crestomații de „exemple de limbă și de stil românesc din secolii trecuți”. Asemenea lucrări de folclor sau filologie nu înseamnă pentru istorie încălcarea altor domenii.

Tradițiile populare și textele vechi sînt pentru Odobescu numai izvoare ale istoriei (ca și pentru Bălcescu) potrivit unei largi concepții asupra acestei științe și unei vii dorințe de reconstituire integrală a trecutului românesc.

186₂. Mai toate propunerile lui Odobescu au format în anii următori obiectul preocupării cercetătorilor istoriei noastre. Epigrafia, însă, desigur datorită dificultăților de colecționare și transcriere și a cunoștințelor speciale, pe care le cerea a fost mai multă vreme neglijată. V. istoricul dezvoltării la noi a acestei discipline auxiliare istoriei în a doua jumătate a secolului trecut, în studiul introductiv al prof. A. Elian la *Inscripții medievale ale României*, voi. I, București, 1965, p. 33 și urm.

186₃. Studiile numismatice vor apare mai curînd, datorită lui D. A. Sturdza care va publica în *Numismatische Zeitschrift* 4(1872), p. 49—50 articolul *TJebersicM der Miuzen und Medaillen des Furstenihums Romanien*, iar în 1878 *Numismatica română*. Sturdza intenționa desigur să publice un corpus al vechilor monede românești, după cum arată ms rom. 5381 de la Biblioteca Academiei, cuprinzînd *Monnaies et Medailles des Principautes de Moldavie et de Valachie, XIV-e au XVIII-e siecles* (cf. Octavian Iliescu, *Despre manuscrisul unui vechi corpus al monedelor Moldovei și ale Țării Românești*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, 2 (1957), p. 302-314).

186₉. Colecții de cronici mai publicaseră A. T. Laurian și îs. Bălcescu, *Cronicarii Țării Românești*, t. I—II, București, 1846—1847, ediție separată a operelor apărute în rubrica *Cronicariul românesc* din *Magazin istoric pentru Dacia*, 1—5 (1845—1847) și M. Kogălniceanu, *Letopisișile Țării Moldovei*, t. I—III, Iașii, 1845—1852. Kogălniceanu va da o nouă ediție cu litere latine, în 1872—1874, sub titlul: *Cronicile României*.

186₅. Despre publicarea *Istoriei românilor subt Mihai-vodă Viteazul* prin grija lui Odobescu, v. mai sus în aceste Note.

187₁. V. stadiul publicării documentelor noastre istorice înainte de propunerile lui Odobescu și în deceniile următoare la N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor*, în *Prinos lui D. A. Sturdzala împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 1—127. Scris la 1861, articolul lui Odobescu nu putea scăpa sublinierea rolului politic al cercetărilor istorice : ele puteau da la lumină „actele cele mai importante atingătoare de chestia mănăstirilor închinat din Principatele Unite”, problemă la a cărei soluționare se lucra tocmai în acei ani.

187₁₇. *Condica de venituri și cheltueli a Vistieriei de la leatul 7202 — 7212 (1694—1704)* a fost publicată de C. D. Aricescu, pe atunci director

al Arhivelor Statului, ca prim volum al *Revistei istorice a Arhivelor României*, București, Imprimeria Statului, 1873.VII+750 p. Publicarea unui periodic cuprinzînd acte privitoare la istoria Eomâniei era, se arată în *Introduce?^*, o obligație a directorului Arhivelor, impusă prin art. 9 al *Regulamentului Arhivelor Statului* din 7 martie 1869.

187₂₂. Ambele legiuri au fost reeditate curînd după propunerile lui Odobescu : *îndreptarea legii*, de Nicolae Blaramberg, fost avocat general pe lîngă Curtea de casație și Gheorghe Missail, fost prim-grefier ai Curții de Casație, București, 1871, în 451 p. Două alte ediții va publica Ioan M. Bujoreanu în 1884 și 1885. *Carte românească de învățatură* a fost retipărită de Gh. Sion în 1875, la tipografia Adrian din Botoșani și din nou în 1885 de Ioan M. Bujoreanu.

187₂. Informațiile despre vechile mănăstiri au continuat să fie publicate nesistematic și după 1861. V. o listă bibliografică a principalelor lucrări cu acest cuprins la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Bomânească*, Craiova, 1966, p. 3—11.

187₄₄. Principalul album despre biserica lui Neagoe de la Argeș înainte de restaurare a fost acela al lui L. Eeissenberger, *Beglise du monastere episcopala de Kurtea de Argis en Valachie*, (trad. din germană), Ticna, 1867. 864 p. + 4 pl. în 1861 părți din lucrarea lui Eeissenberger, *Die bischofliche Klosterkirche bei Kurtea de Argysch*, publicată în *Jahrhuch der K.K. Central Kommission*, 4 (1860), apăruse în traducerea lui Dim. Berindei în *Bevista română*.

188₈. Eealizarea tuturor celorlalte lucrări propuse de Odobescu va întîrzia încă mulți ani. Despre portretele domnilor români D. A. Sturdza se va ocupa în 1870, dar abia în 1930 va apare, la Sibiu, colecția lui N. Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*.

188₈. Studiul tradițiilor populare va lua avînt spre sfîrșitul veacului cînd Academia va publica seria „Din viața poporului român”. *Poesiile populare ale românilor, adunate și întocmite deV. Alecsandri* au fost retipărite în 1866, dar prima colecție mai mare, aceea a lui G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, va apărea abia în 1885. O crestomație reprezentativă și inteligent concepută de texte vechi va fi aceea a lui M. Gaster, *Chrestomatie română*, voi. I—II, Leipzig—București, 1891. Din cele patru opere istorice menționate numai una va fi tradusă pînă în 1900 : *Călătoriile patriarhului Macarie al Antiohiei* de Paul din Alep, publicată de B. P. Hasdeu în *Archiva istorică a Bomâniei*, 1 (1865), p. 59—111, și de C. Ne-gruzzi în *Arhiva românească*, ed. 2-a, p. 110—164, apoi de Emilia Cioran în 1900.

<PRECVINTARE>

La începutul volumului al II-lea al *Revistei române pentru științe, litere și arte*, aprilie* 1862, p. 5—6, Odobescu publică un cuvînt de introducere fără titlu și nesemnat. în *Tabla materilor* este numit *Precuvîntare*, titlu pe care l-am păstrat și în ediția de față.

Scurtul text păstrează caracteristicile grafice și fonetice obișnuite la acea dată.

NOTE

În al doilea an de apariție, *Bevista română* lărgeste cercul colaboratorilor și înscrie noi date în istoria culturii românești. Pe lângă autorii din primul volum, sînt de semnalat P. Aurelian cu un studiu *Despre monedă*, Gr. Cobălcescu care prezintă *Calcariul de la Băpidea* și IS. Fiiimon cu romanul social *Ciocoii vechi și noi*. În afara articolelor remarcabile ale lui Odobescu (continuarea studiilor despre manuscrisele și cărțile descoperite la Bistrița, *Cîteva ore la Snagov*, *Asociațiunea literară transilvană*), în același volum publică D. Berindei studii despre arta românească și arhitectura bizantină, Ion Ghica despre *Drumurile de fier*, G. Manu despre *Armele portative ghintuite*, C. Vrana, *Brincipii și idei generale asupra dreptului internațional modern*. *Bevista* își continuă opera științifică printr-un program la fel de riguros și cu colaboratori aleși dintre fruntașii intelectualității înaintate a timpului.

În centrul unei acțiuni care asocia atîtea nobile eforturi, Odobescu se adresa la 15 ianuarie 1862 lui G. Barițiu cu declarația : „Toată inteligența Principatelor și mai ales toată junimea lor n-are alt vis, nici altă dorință decît unirea în idei și în lucrări cu frații de peste munți, spre a da înaintare culturai morale, curățirii limbii și explorărilor istorice în națiunea română” (*apud* Al. Odobescu, *Bagini regăsite*, ed. Geo Șerban, [București], 1965, p. 323). La 5 august el îi mulțumește aceluiași pentru „buna și frățesca primire” ce i-o făcuse la Brașov și subliniază iarăși că „e de neapărată trebuință ca românii de dincoace și de dincolo de munți să fie

în comunicațiune literară, căci *altfel mult* mă tem că în curînd va ajunge a nu se mai înțelege limba cea cultivată” (*ibid.*, p. 325). Din Paris, Alexandri îi scria la 3 iunie : „Am avut mare mulțumire de a afla că *poeziile* ce ți-am trimis pentru *Bevista română*, precum și începutul poeziei intitulate *Suvenire* ți-au adus cîteva minute de plăcere. Aș fi prea fericit dacă cetitorii revistei ar simți asemenea impresie măgulitoare pentru autor” (*ibid.*, p. 324). Rezultat al hotărîrii de propășire științifică și literară a multora dintre cei mai reprezentativi fruntași ai culturii românești, este contestabil că *Bevista română* și-a datorat programul bogat și nivelul superior voinței și înaltei viziuni despre cultură a lui Odobescu, el ce a arătat exemplar posibilitățile de erudiție, *spirit critic și larg orizont* pe care le putea oferi îndată după Unire, intelectualitatea românească.

Un detaliu interesant asupra organizării muncii redacționale la revistă și care permite stabilirea meritelor publicării ei a semnalat Dan Berindei, *Din viața „Bevistei române pentru științe, litere și arte”*, în *Bevista istorică română*, 16 (1946), fasc. II, p. 185—186.

CÎTEVA ORE LA SNAGOV

Nu se cunoaște manuscrisul. Descrierea călătoriei este publicată de Odobescu în două ediții.

II. p. Prima ediție apare în *Revista română pentru științe, litere și arte*, iulie, 1862, volumul II, p. 351-405.

Textul este ilustrat cu planșe reprezentând obiecte de artă și costume, unele de pe desene făcute de pictorul Tăttărescu. Planșele au fost reproduse și în ediția de față.

Aspectul grafic, fonetic și gramatical al textului este cel obișnuit scrisului odobescian din epoca *Revistei române*.

Curioasă este chiar grafia numelui Snagov, scris *Snegov* în care probabil *e* notează pe *a*, căci în alte texte și în ediția din 1887 scrie Snagov; *e* mai notează pe *a* și în cuvinte ca: *seu, abie, să veză, deca*, nu și *cămașă* care poate avea valoare fonetică de *ea*; iar *e* notează pe *ă*: *6* și *u* pe *i* (*câteva, atote, adâncă, lung, gât*); *y* apare în loc de *i* în neologisme (*polygone, slyl, chnjsov*); *e* la început de silabă, precedat de vocală sau de consoană labială nu este diftongat; *th* notează pe *t* în nume proprii (*Athena, Mathei, Theodosie*); *z* intervocalic este redat prin *s* (*civilisat*); mai apare uneori și *k* (*skit*); consoanele sînt reduplicate (*a lăssa, addică*). Sub influența etimologismului și a curentului latinizant și italianizant scieie *verbă, să ambh, îmbiat, preîmbă, elocuinte, cuestiile*; neologismele sînt folosite cu forme ca *surfaga*, în care *g* probabil nu notează pe *l*, *polyhrome, peregrinagiu, curagiul*.

Din abaterile gramaticale semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ci* (*mănăstirei, lunei, călăreț*); terminația în *ă* la nominativ-acuzativul feminin singular (*tipsia, fizionomia, vechia, beția, bucuria*); forma veche a trecutului compus: „*au fost lege*”.

Sînt și numeroase greșeli de tipar ca: *îndepărtate* pentru *depărtare*, „*a aout mămă o fîcă*” pentru „*a avut numai o fîcă*”, „*mă vor încerca*” pentru „*mă voi încerca*”, transcrierea greșită a anului 6939 de la facerea lumii cu 1438, în ani de ia Hristos în loc de 1431.

A doua ediție apare în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861-1862*, p. 373-464.

Cele două ediții sînt foarte asemănătoare, Odobescu dăduse încă de la început un text stilizat și bine construit, care nu va avea nevoie de multe modificări pentru a fi republicat în

în conținut scriitorul intervine, renunțînd la textele în limba slavă ale inscripțiilor citate așa cum a procedat cu toate textele reeditate în 1887; îmbogățește informațiile adăugînd în soluția noii ediții o lungă notă despre engolpionul banului Preda Buzescu, de la mrea Bistrița care de altfel nu este decît descrierea dată în articolul relativ la odoarele de la Bistrița, *Despre unele manuscripte*.

Deosebirile grafice între cele două texte sînt neînsemnate, în schimb, a trebuit să ținem seama în variante de unele deosebiri fonetice posibile, deși uneori incerte (problema lui *i* și *î*). Desprins de influențele străine va scrie *vorbă, cestiune, răscurci, calități*.

Merită să fie subliniate cîteva din schimbările lexicale intervenite: *lăturată* (1862) — *lăturașe* (1887), *prea pios* (1862) — *prea cuvios* (1887), *a descrie* (1862) — *a reprezenta* (1887), *polihrome* (1862) - *multicolore* (1887), *tablou* (1862) - *tabel* (1887), *piaoasă* (1862) - *pietosoasă* (<1887), „*ce se află*” (1862) - „*ce este situată*” (1887), *în veci* (1862) - *pururea* (1887).

Pentru substantivele feminine terminate în *ie* se adoptă definitiv terminația *iune* (*diseși, t ași une, tradițiune*).

Gramatical se mențin unele abateri ca oscilația în redarea genitiv-dativului feminin singular în *ei* (*naturei, munciei*) și în *ii* care apare mai frecvent; terminația nominativ-acuzativului feminin singular în *e* nu mai este înlocuită cu *ă* (*tipsie, aurie*); verbele sînt deseori schimbate ca formă sau ca timp, spre exemplu: *înfățîșez* (1862) — *înfățîșează* (1882), *ornez* (1862) — *ornează* (1887), „*nu poate nimeni să tîgăduiască*” (1862) — „*nu poate nimeni tîgădui*” (1887), „*cum port*” (1862) — „*cum poartă*” (1887).

Intervențiile în chiar textul descrierii sînt neesențiale, totuși, împreună cu restul modificărilor, ele denotă încă o dată preocuparea lui Odobescu de a îmbunătăți noua ediție.

Cităm cîteva exemple: „*pe care o mină încetișor cu vîsla*” (1862) — „*pe care încetișor cu vîsla o mină*” (1887); „*Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor, după uciderea tatălui său în Sibiu*” (1862) — „*Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin țările vecine, dupe uciderea tatălui său în Sibiu*” (<1887); „*absorbit într-o cugetare*” (1862) — „*zdrobit sub o cugetare*” (1887); „*soarele călduros a Provenței*” (1862) — „*soarele arzoi al Provenței*” (1887); „*pînă ce se transformă într-o spumă palidă și ușoară*” (1862), „*pînă le prefăce într-o spumă ușoară și palid aurie*” (1887).

Ediția a II-a încearcă să corecteze greșelile de tipar din prima ediție dar lasă să se strecoare altele destul de grave pentru claritatea textului ca de exemplu: *răsturnat* pentru *restaurat, peregrinagiu* pentru *pelerinagiu*, la omorîrea postelnicului C. Cantacuzino, scrie în 1862 că: „*la ceasul cinei îl duseră în trapezarea mănăstirii*”, iar în ediția din 1887 scrie: „*la ceasul cinci*”, precizare mai puțin probabilă. La transcrierea bogatei foi de zestre omite cîteva din obiectele ce figurează în ediția din 1862.

Pentru ediția de față s-a luat ca text de bază ediția a II-a a lui Odobescu, ea reprezentînd ultima formă dată de scriitor.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, iulie, 1862, volumul II, p. 351-405.

B — ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea a III-a — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 373—464.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

¹ Cf. aici p. 111 și p. 132 n. 3.

1 adăogim **B**; adăogăm A | boier **B**; boer A | sfintei £; sîntei A JJ 4 să le fie lor de vecinică pomenire **B**; să le fiă lor, vecinică pomenire A || 5 sînt £; sînt A || 7 *corupt*: mănăstirea £; mănăstirei A || 9 sfintei £; sîntei A || 16 și nu-l **B**; și nu o A j| 23 ușilor £; ușelor A (| 24 nu e **B**; nu-i A || 28 dărimarea **B**; derimarea A || 41 cuvinte slavone în care citim **B**; cuvintele următoare: f npjCTdRHCA pd / EtV EKĪH A/OHD'k ItVdHb, RgALUKG AOrō^fATv. Bb / AHH EAdOMKCTHR dAO / u

Xu> AWKHRdm iw KdCdpdGd RoeRoAd. R AT 3. H R. AU A. / care se traduce românește : A || 43 prea cuviosului **B**; preapiosului A ||

210

2 se mai poate traduce **B**; se mai poate citi : f npfctdRHce pdkn SOKIH nplRSak / REAHKWH AKOPHKK-K R-KC6H 3EAAH StrpORAdXIHCKOH / H nOANRIO RTVf.../...j 3K. E AVEL. K^HIL. AHk Bk CNE0T12B1 MqTV A AHK. K^EHLK EAS n d AVEL^K / adică pe românește: A || 3 al toatei Țări **B**; al toate Țărei A || 9 picturile **B**; picturile A || 12 măiestrie **B**; măiestria A fieșce **B**; fiășce A || 12-13 fieșce **B**; fiășce A || 13 fieșce **B**; fiășce A | trebuie **B**; trebuia A || 14 vechie **B**; vechia A || 16 decadență **B**; decadință A || 17 Trebuie **B**; Trebuia A || 18 sfinții **B**; sînții A || 19 înfățișează £; înfățișez A || 25 sfinte personajie J5; sînte personaje A J| 26 sfîntului **B**; sîntului A || 27 sfîntului £; sîntului A || 28 se află : **B**; se aflu : A || 29 Maica Domnului **B**; M.~p. A.~y (MTJTJP @sou, Maica Domnului) în A | împăratul împăraților și Demnul Domnilor și marele Archiereu Isus Hristos Mîntuitorul, **B**; adaugă : u.ph IIP-CTKĪ-LJEM H nkCTRSĒjHM H REAHKU dpXHĒpĒH. JC. V^C. IV COTHP. în A || 30 sf. Ioan înainte Mergătorul, **B**; adaugă: CTH IW np^AT'i în A || 31 Egipteanul, *exponent și notă sublineară* 1 în **B**; *corupt*: Egipteenii o/n/te *exponent, nota în continuare în paranteze*. A || 33 sf. Dimitrie, **B**; sti. Dimitrie A j| Persianul **B**; *corupt*: Perseanin A || 34 sf. Constantin și sf. Elena adaugă *exponent și notă sublineară* 2 **B**; Costandin și st. Elena *omite exponent, nota în continuare în paranteze* A || 35 picturilor **B**; picturelor A | ce ornează **B**; ce ornez A || 38 prezentă **B**; prezint A ||

211

7 prezența **B**; prezintă A || 8 mustățile **B**; mustățele A || 9 nu lasă **B**; nu las A || reprezentate **B**; reprezentate A || 14 cum poartă £; cum port A || 16 Mircea (Ciobanul?) **B**; Mircea Ciobanul A || 19 răscredi **B**; rescredi A || 25 principilor **B**; prinților A j| 26 roșie **B**; roșia A || 28 personajie **B**; personaje A || 31 principii **B**; prinții A || 37 a avut numai o fiică **B**; *corupt*: a avut numai o fiică A || 39 completă **B**; complectă A ||

212

3 să-i fie **B**; să-i fiă A || 4 sfintele £; sîntele A | să-l serie J5; să-l scria A H 5 sfînta **B**; sînt A j sfîntul £; sîntul A | sfinții £; sînții A || 6 dupe **B**; după A il 13 cestiuni **B**; cuestii A || 2 costumară **B**; costuimară A || 28 culorile **B**; colorile A | impunătoare **B**; împuietore A || 31 o produc £; ce produce A || 32 se da **B**; se dau A | giuvaieruri **B**; giuvaeruri A || 37 iie **B**; iie A || 39—40 se încheie la minicuțe cu o betelie **B**; se închiăie la minicuță cu o betelia Ai umă **B**; umer A || 42 roșie £; roșia A ||

205

* 1 vorbirii; vărbiri A j| 4 în lăuntru JB; înlă-întru A || 7 carele £; care A j| 16 lunguieț £; lungueț A |; 18-22 || Inscripțiunea, astfel pe cît o înțelegem, conține un text slavon din sfîntul Ioan Gură de aur, recomandînd ospitalitatea ce are a găsi călătorul la umbra templului sfînt; el ni se prezentă,, trunchiat pe șase linii, dispuse unele vertical și altele orizontal. **B**; Inscripția, astfel precît se poate descifra acum pe cele șase laturi existente, poartă, după cîte înțelegem, un fel de rugăciune sau de recomandare relativă la ospitalitatea ce are a găsi călătorul adăpostit la umbra templului sfînt. Transcriind literile ce se mai ved în ființă, avem cele următoare șase linii trunchiate.

1) ѿ*→ d GTVOKL. CH B^X^ 3dTR0pEHd. H pEHĒ KIV MH'fe. RpdTd CI> 3 dTB0pEHFa Rf.AETL H HE |...f'
2) f...f cwcAuro. H npo

3) H NHKTOHt HMdTk fpOHtH CKIV3i; H'k İzk0 5h İHCd f...| BTi HHA6TK HAH. H K^AETk HMH H^ Kf.AETb 3dTB0pENd taro

4) Hro^MENK C%. CAA6T; RTV HlĪk C; f...f teTH x^...^ " feTH ^<^ HCKk. * RpdTh. RTvMHAetb H DO n^TH ETW.

5) MEEC. ChTROpAth. ISPE f...|

6) f...f Adp H RHC/ CK/K6WEHU RdWd H dKĒ CnĒHd KdCHerO H npĪH M^pHH dAONdH HG>3R it A|

23-24 daltă destul de măiestreată **B**; daltă măiestreată A || 28 hîrtie £; hîrtia A || 30 sfinți £; sînți A || 31 sfîntul **B**; stul A || 32 sfîntul **B**; s-tul A j| 35—36 se citește o inscripțiune slavonă; ce o traducem astfel: **B**; se citește inscripția slavonă: CI^3AAC^ C^H XP^A\ RĒk AHH RAHTw/Rdro H X P^ AKKHRdO iw JddAH/Cad R BOEROAd H TKLR TvCH! 3EAAH fe'r/rpivBADx^IHCKOH 8 AT SII<5d./adecă românește: în A || 37 preacuviosului J5; preapiosului A | J 48 influență **B**; influința A || pe

207

1 cu timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhleim (1468) și alți **B**; cu timpul în care Germania dete o așa mare sporire săpăturii în lemn, timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhleim (1468) și alți A || 3 multicolore. **B**; polihrome. A || 19 aci **B**; aici A || 20 răsvrătirii **B**; răs-vrătirei A || 25 tabel al țării **B**; tablou al țării A || 29 slujeau **B**; slujiau A j| 35 Sfintei **B*** Sîntei A || 40 dupe **B**; după A | aparințele **B**; aparințele A || 42 clădirii **B**; clădirei A || 48 ce.» în mare parte **B**; ce-n mare parte A |

208

3 învederată £; înveterată A || 15 pietoasă, dărnicie **B**; pioasă dărnicia A fj 18 Poienari **B**; Poenari A || 21 orășenii **B**; orășanii A j| 28 cuvioșie **B**; cuvioșia A muierile **B**; muerile A || 30 Poienari **B**; Poenari Aj bieții **B**; biății A j| 31 pe **B**; pre A || 43 tipsie **B**; tipsia A || 44 diametru **B**; diametru fig. 3 în A || 46 o inscripțiune slavonă, care zice pe românește : **B**; următoarea inscripție : f MA^W K-KbĒia İv PAA^A-K ROIROAd H n\k RKCEW 3EAAH ^mpcRAdX^IHCKOH cf.h EAMTRdro H XPHCTAWKHRdro iw KAdAd BEAHKdro RWIROAd — adică i *urmează textul în traducere în A ||*

224

3 energie JB; energia A||14 peregrinagiu .B; pelerinagiu AM|| 14 trebuie 5; trebuia A||22 pietoasă datorie B; pioasă datoria A|| 29 mărturie 5; marture A| la faptele, la luptele B; omite la luptele în A|| 32 mănăstirii 5; mănăstirei A|| 34 talie B; talia A J 35 zdrobit subt o cugetare JB; absorbit într-o cugetare A|| 42 decît mulți din pămînteni B; decît mulți pămînteni A J 44 pașalic JB; pasalic A| să așeze B; a așeza A||

225

3 boieri B; boeri A|| 18 la ceasul cinci îl duseră în trapezarea mănăstirii B; la ceasul cinci îl duseră în trapezarea mănăstirii AM||J22 furie B; furia A||26 sfîntului JB; sîntului A||27 sfîntului B; sîntului A j| 29 pecît B; precît A j judica după B; judeca dupe A j| 35 Din brîul superior, adică din astragalele stîlpilor B; Din brîul superior (astragale) al stîlpilor A|| 39 de laturi B; de lături A||41 muchi B; muchia A|| 42—43 se întindeau JB; se-ntindeau A|| 44 aceste trapezări B; aceste trapezare A|| 45 cuinile B; cuini A|| 47 ce se înălțau B; ce se-nălțau A j 48 linie B; liniă A|'

226

6 neînsuflețit B; însuflețit A| vînațiale B; vînațiale A||8—9 familie B; familia AJ strămută rămășițele părintelui lor în a lui mănăstire de la Mărgineni, B; strămută rămășițele părintelui în mănăstirea lor de la Mărgineni, A j| 10 „Toată țara plînge B; „Toată țara plîngă A||16 dupe B; după A|| 17 cari B; care A J impunătoare B; împuiătoare A j| 18 să o expunem B; a o expune A|| 21 înviator B; înviător A j| 22 dupe B; după A j| 23 boer JB; boier A|| 24 consecințe B; consecuențe A|| 29 dupe B; după A|| 30 judicata JB; judecată A j| 31 afurisire B; afurisea A j| 40 judicata JB; judecată A|| 45 dupe JB; după A|| 46 ca și camerile B; ca camerele A|| 48 dupe JB; după A j| 49 de pe B; depe A| boierii B; boerii A||

227

IO^nevoie B; nevoia A|| 12 Rugăciunea B; Rugămîntea A||13 casii B; casi A|| 15 preumblară B; preîmblară A||36 calități B; cualități AL || 39—40 contimporane B; contimpurane A(j 40 își dobîndește B; își dobîndesc A j| 45 credințele B; credințele A j| 49 regule B; reguli A|

228

11 cari B; care Aff26 Calendar B; Galindar A j| 26—27 de oarecare însemnătate B; e de o mai mare însemnătate A j| 28 și îndestule B; și-ndestule A j| 29 pentru ca să nu ne mai silim

acum cu dinadinsul a repurta aceste nevoi JB; ca să ne silim acum cu dinadinsul a nu repurta aceste nevoi A|| 30 asupra caracterului B; asupra caracterului lor A|| 40 judicata B; judecata A|| 41 i se îmbolnăvi B; i se-nbolnăvi A ||44 sfatul JB; svatul A| umblau B; îmbliau A||

229

1 aurit B; aurit (Fig. 4). A||2—3 niște cuvinte, scrise în limba slavonă, ce zic românește : JB; aceste cuvinte : CEH KPKCTK CKTBOPH pdSHNd sw. FnA>K. Mapira iw FrtHropie TiKd BegBoAa A^XOBNOH e^gTdra MOHdcTwpK CN^croB f BtwHd cru> neMHNdHie. A ^3po4. adecă : urmează textul în traducere în A|| 9 vorbirăm B; vârbirăm A|| 13 vechie JB; vechia A| anevoie JB; anevoia A|| 25 în fildeș, în sîdef, în бага, B; în ebore (fildeș), în nacru (sîdef), A|| 26 tisă, cimișir, chiparos, sandal, odogaciu B: tisă, chiparos, sandal, aloes, (odagaci) A|| 28 tîmplă JB; templu A|| 33 fiecare B; fiăcare A| fiecare B fiăcare A|| 47 cari B; care A||

230

8 mănăstirii B; mănăstirei A|| 11 care, și acela, nu era mai vechi JB; carele nu era mai vechi A j| 6-17care se confundă fără de nici un folos pentru cronologie sau pentru istoria mănăstirii B; care se confundă fără ordine și fără de nici un folos pentru cronologia sau |pentru istoria mănăstirei, A j| 23 idee B; idea A|| 26 mănăstirii B; mănăstirei A||

231

14 chivot B; chivot (Fig. 5) A|| 16 sfințite B; sînțite A|| 21 fiecare B; fiăcare A| sfinți JB; sînți A|| 24 sfinții B; sînții A| Gheorghe B; Georgie A|| 25 sfinți B; sînții A|| 26. sf. B; stul A|| 27 sf. B; stul A| sf. JB; stul A| sf. JB; stul A|| 34 jăfuiiești B; jăfuești A|| 35 orfăurărie JB; orfăurării A J 41 aparența lucrării B; aparința lucrării A j| 43 cîntă nestatornicie e chiar și-n dreptatea omenească B; cîntă nestatornicie e și-n dreptatea chiar omenească A|| 47^ egumenia B; corrupt: egumenia A|)

233

3 a adaoge B; a adăoga A j| 16 sfinților B; sînților A|| 27 liturghie B; liturghia A|| 28 biografie B; biografia A (| 42 cele următoare : B; cele următoare (Fig. 6) A||

234

4 „tdram 326" B; „ t dram TKS " (326) A|| 14 amintirilor JB; suvenirilor A|| 15 prezenta B; prezenta A|| 16 propășirii B; propășirei A| pomeni JB; aminti AH 18 luminăriiB; luminărei A|| 26 sînta B; sînta A j sfîntei JB; sîntei A (| 28 să fie B; să fiă A|| 31 săpat adînc în zid cu litere și în limba slavonă, numele unui necunoscut: JB; săpat adînc în zid, numele unui necunoscut : БК d3K EdA^e rpdMdTHK WT A<>GpOHU BLANH. W ÎINTOWe BOBBOA. IOH K&, AHH B Bk. dT. ^3pO?

paralel cu textul slav este și traducerea în A || 35 moșie B; moșia A || 36 sfințele B; sîntele A || 37 ne-nsemnata B; nensemната A || 42 nimicie B; nimiciă XII

235

5 dupe B; după A || 13 după JB; dupe A || 14 elocuentă B; elocuintă A || 23 ne vom cerca să descriem B; ne vom cerca a descrie A || 27 cuinii 5; cuinei A || 32 umblat B; îmbiat A || 36 și ... dacă cumva B; și .. . dacă A || 38 grătar B; gretar A | jăratie B; jăratie A || 40 dogoreala B; dogorirea A || 41—42 tu nu pierzi timpul B; tu nu-ți pierzi timpul A || 43—44 miros și limpede paloare B; miros și culoare A || 44 soarele arzoi al Provenței JB; soarele călduros al Provenței; A || 44—45 Ga să-nviezi și să mai asmuți acea smeadă și diafană salce, B; omite în A || 46—47 pînă le prefaci într-o spumă ușoară și palid-aurie. B; pîn-ce se transform într-o spumă palidă și ușoară. A | așterni B; pui A || 48 torni pe dînsa B; torni asupra-i A || 49 și ... cînd JB; și cînd A ||

236

1 fel de mîncare, mă prinz că ai să juri cum că B; fel de bucate, negreșit e-o să juri că A | rhombus B; (rhombus) al părintelui nostru împăratul Domițian A || 2 găteală B; corupt găteala A || 3 să aibă așa gust minunat ca plătica JB; să aibă un gust așa de minunat ca al plăticii. A || 5 pururea B; în veci A ||

NOTE

191, Desigur datorită poziției sale, izolată dar totuși în apropierea capitalei, mănăstirea Snagov a servit în trecut ca loc de surghiun sau închisoare. Se știe că aci a fost ucis postelnicul Constantin Cantacuzino, la 20 decembrie 1663, Tot la Snagov a fost trimis apoi ucigașul său, Stroe Leurdeanu, iar în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, Pătrașcu, căpitan Urziceanu, pe care „l-au dus la Snagov la mănăstire și acolo cu munci groaznice muncindu-l, l-au spînzurat” și Vilcu Vornicul, pe care „l-au mutat la Snagov și acolo l-au omorît cu multe cazne” (Eadu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p.173). în secolul al XVIII-lea, erau trimiși tot la Snagov clericii pedepsii, ca popa Iacob Grecul, la 16 februarie 1739, Ștefan arhidiaconul mitropoliei, popa Stoian din Bogdănești-Vîlcea etc, dar și laici ca Mihalache Pastiescul, la 12 mai 1781 (Mculae I. Șerbănescu, *Istoria mînăstirii Snagov*, București, 1944, p. 70 — 71). *Begulameniul organic [al Țării Românești]* fixează în *Broiect pentru organizarea mănăstirilor*, art. 1 și 9 noul statut al Snagovului, ca mănăstire de starea atreia, care potrivit cu cele ce s-au urmat pînă acum” va funcționa și ca închisoare pentru cei „ce se vor osîndi de către judecătorii criminalicești. . . , ca prin pocăință să-și curețe cugetul lor de păcate”. Se mai preciza că deținuții, nu mai mult de treizeci la număr, „se vor hrăni și se vor ținea cu cheltuiala mănăstirii”. Pentru îndeplinirea acestei măsuri, în 1840 se construiesc celule și camere pen-

tru administrația închisorii (cf. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 78—79 și 83, n. 4).

191, Tot prin *Begulamental organic* se stabilea în regimul penitenciarelor deosebirea între ocne (Telega și Ocnele mari), închisori corecționale (București și Craiova) și recluzie (în porturile Giurgiu și Brăila). Odobescu se referă la această deosebire.

191, *I miei prigion*, principala operă a luptătorului politic și scriitorului italian Silvio Pellico (1789—1854), relatare autobiografică a lungii sale detențiuni în închisoarea austriacă din Spielberg (lîngă Brno), care l-a făcut celebru. Eomanul *Le dernier jour dhin condamne* de Victor Hugo, publicat în 1829 este o pledoarie pentru suprimarea pedepsei capitale, scrisă sub influența ideilor marelui penalist italian Cesare Beccaria.

192, Călătoria la Snagov a avut loc în vara anului 1861, într-o perioadă consacrată de autor exclusiv cercetărilor și lucrărilor științifice.

192, *Șoseaua* este actuala Șosea Kiselev (continuată cu șoseaua București-Ploiești), care începea din „Grădina” (Parcul Kiselev) dintre Piața Victoriei („Capul podului”) și lacul Herăstrău. O descriere din vremea redactării lui Odobescu apăruse în *Calendar geografic, istoric și literar?* de D. Bolintineanu și A. Zanne, București, 1861, p. 52—61 : *Fiziologii Șosea de la podu Mogoșoaiei*.

193, *scoase* : „calule”, „înșeuatule”.

193, *Băposatul beizade Ipolit* este fiul lui Tezeu și al Antiopei ? regina amazonei, care cade victimă geloziei soacrei sale Fedra. Odobescu se referă la moartea lui Hippolit, descrisă în ultimul act al tragediei *Fedra* de Eacine.

194, Aluzie la discuțiile publice privind concesionarea construcției de căi ferate. în 1862 Adunarea legiuitoare a Principatelor acordase companiei Brassey-Glyn-Sapieha concesiunea construirii unei căi ferate din nordul Moldovei (Mihăileni) pînă la Galați. Peste trei ani (1 septembrie 1865) încep lucrările liniei București — Giurgiu de către compania engleză John Trevor Barkley. Linia Burdujeni-Eoman va fi concesionată în 1868 companiei Offenbergh, iar cea din Muntenia, în același an, companiei Strousbergh.

193, Versurile formează catrenele sonetului al doilea din cele patru cu titlul *Beție*, publicate în *Melodii intime*, de George Cretzianu (ed. a 2-a), București, 1855, p. 18.

195, Alexandru Sihleanu (1834—1857) făcuse parte, ca redactor, din cercul *Junimii române* din Paris. Talentul, entuziasmul, însușirile remarcabile și moartea-i aproape fulgerătoare lăsaseră o amintire puternică prietenilor săi dintre care Odobescu înscrie aci cele dintii și mai bune judecăți despre personalitatea și opera poetului. „Comica descriere . . . despre hoinarii din grădina Cișmigiului” este satira *Cișmigiul*. Poeziile citate, ca și acea laudă a vinului sînt din *Armonii intime*, București, 1857. Indicația că Sihleanu a murit „acum patru ani” (data morții este 14 martie 1857) datează lucrarea lui Odobescu: 1861, desigur îndată după excursia la Snagov.

197, *falbalale* (< *iv.falbăla*) : podoabe de rochii, volane ; *mangeturi* (<fr. *manchette* și rus. *manjeta*) : volane de rochii.

197₂₂ *vale* • valuri.

197₂₃ *mitene* (< fr. *mitaine*) : mănuși care acoperă numai o parte din mână, lăsând libere vîrfurile degetelor.

197₃₆ *taraci* (< ucr. *taras*) : stîlpi bătuți în fundul apei pentru susținerea unui pod.

197₃₈ în cursul luptelor din 1821, dintre turci și eteriști, un „pașă anadolean” cu 800 de soldați, se stabilise în mănăstirea Pantelimon de lângă București, de unde au făcut incursiuni la mănăstirile Snagov și Pasărea. Șaptezeci din maicile de acolo s-au refugiat la Snagov, cu care prilej s-au făcut și reparații. Podul fusese văzut și în 1653 de Paul din Alep (*Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*, trad. Emilia Cioran, București, 1900, p. 213) și a fost ars în 1821 de eteriști, în cursul luptelor cu turcii (cf. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 9 și 59).

197₄₇ Nenorocirea a avut loc la 1854, cînd 59 de arestați s-au înecat prin „spargerea” podului, format din trei vase. Detalii și bibliografie la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 83 și n. 5—6.

198₁₅ Dante, *Divina comedie*, Infernul, c. VII, vv. 112—114.

198₄₁ *glaf* (< bg. *glob*) : săpătură făcută cu dalta în lungul sau împrejurul unei coloane.

199₃₄ *cercuri de ușurare* : Odobescu numește astfel „arcurile de descărcare” construite deasupra ușilor și ferestrelor pentru a le ușura de greutatea zidăriei din partea superioară.

199₃₅ Data construcției bisericii mănăstirii Snagov, a format obiectul multor discuții în istoria artei românești medievale. Specialiștii au ajuns la concluzia că monumentul datează din sec. al XVI-lea (V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, voi. I, [București], 1959, p. 207 ; Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, voi. I, [București], 1963, p. 301 o atribuie meșterilor lui Neagoe Basarab care lucraseră între 1517 și 1519 la refacerea mitropoliei vechi din Tîrgoviște). Observația lui Odobescu despre vechimea bisericii este deci corectă.

199₄₀ V. comparația sugerată de Odobescu, dezvoltată la Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 301—302 și n. 5 : „biserica actuală de la Snagov ne înfățișează un plan înrudit cu cel al multor catolicoane de la muntele Athos; este o combinație a modelului simplu trilobat cu tipul structural de origine constantinopolitană în cruce greacă înscrisă”. Este un argument în plus pentru atribuirea bisericii lui Neagoe, ale cărui legături cu Athosul sînt binecunoscute, indicația din text „catoliconul din Atena” este o eroare pentru *Athos*.

199₄₅ Vlădica *Neofit* Mireon apare în documente ca egumen al Snagovului la 25 ianuarie 1813. Găsind mănăstirea și acareturile „cu totul dărăpănate și dezvelite” el efectuează reparații rezumate în inscripția citată de Odobescu, al cărei cuprins în traducere, este următorul : „Această biserică, de multă vreme fiind stricată, ajunsese a fi, să zicem, ticăloșită cu totul. Și ctitorii cei de demult nu se îngrijeau de loc, nu pot să știu pentru ce. Ci cu voia lui Dumnezeu fiind pus în scaun, mai ales prin grija Fecioarei, prea cucernicul Io Caragea, domnul dumnezeiesc al Daciei toate, a pus arhiereu pe un om vrednic și prea bun la fapte a cărui chemare cu totul vrednică [...] a fost orînduială, care și împodobind, a înălțat-o, făcînd acest frumos templu. Iar cei ce vedeți aceasta cu minune, pome-

niții în veci, avînd [...] 1815, iulie 5” (v. textul și traducerea inscripției, distrusă cu prilejul restaurării din 1931, la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 76 și n. 1).

200, Arhimandritul *Ghermano Brătianu* a fost egumen al Snagovului între 1848 și 1855. în acest răstimp el a încercat zadarnic să obțină fondurile necesare reparării mănăstirii; nereușind, își cere mutarea de la Snagov și e numit stareț al mănăstirii Vieroș din Muscel (v. ST. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 79—83).

200, Compunînd ciudata sa inscripție, Ghermano Brătianu urma o tradiție cronicărească în care se confundă ctitoria din sec. XVI cu aceea mai veche, dărîmată. V. referințe asupra acestei tradiții ca și asupra persistenței ei pînă în lucrări mai recente, la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 13 și urm.

200₁₈ Observația lui Odobescu, care contestă vechea atribuire a ctitoriei lui Vlad Țepeș, era exactă. Date arheologice și documentare atestă existența mănăstirii în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn care numea așezămîntul „mănăstirea domniei mele de la Snagov”. Mănăstirii i se întăresc danii mai vechi și i se adaugă altele noi de Dan al II-lea la 7 octombrie 1428 și în 1429. în 1453, Vladislav al V-lea zidește în curtea mănăstirii paraclisul Buna Vestire, de la care provin cunoscutele uși despre care se va vorbi mai departe. Țepeș este numai unul din donatorii Snagovului, după cum reiese dintr-un hrisov al lui Mircea Ciobanul din 26 iunie 1558. Mormîntul său nu a fost găsit în interiorul bisericii, unde, după tradiție, s-ar fi aflat. Alți donatori din sec. XV sînt Eadu cel Frumos (hrisov din 28 octombrie 1464), Basarab cel Tînăr (hrisov din 23 martie 1482), Vlad Călugărul (hrisov din 31 iulie 1487) și Eadu cel Mare (hrisoave din 4 iunie 1495 și 17 iunie 1500). Actuala biserică pare a fi fost rezidită de Neagoe Basarab, după cum arată argumentele de ordin arhitectonic (Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 301) și tradiția. Neagoe a fost unul din principalii miluitori ai mănăstirii. V. întreg acest istoric la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 25—45.

200₂₀ *Basarab voevod, fiu al lui Basarab voevod cel Bun* : Ipoteza lui Odobescu se întemeiază pe un hrisov de la Constantin Șerban din 30 mai 1654, în care se spune că „Basarab voevod, fiul lui Basarab cel bun voevod a clădit dintru început această sfînta mănăstire la anul 6908 (= 1400)”. Indicația din hrisov este evident eronată, deoarece pe la 1400 nu domnea în Țara Eomânească nici un Basarab fiul lui Basarab. Hrisoavele acestui Basarab pe care mărturisește că le-a văzut Constantin Șerban trebuie să fie de la Basarab cel Tînăr, menționat mai sus ca donator în 1482 (N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 21—22).'

200₃₁ Hrisovul, cu data exactă 7 octombrie 6937 (= 1428), este publicat în *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Eomânească, [București], 1953, p. 87—88, nr. 73.

200₃₈ *Engolpionul* sau panaghiarul lui Drăghici Vintilescu, din 1490—1491, păstrat în prezent la Muzeul de Artă din București, Secția de artă feudală, a făcut obiectul multor discuții ale cercetătorilor artei noastre medievale. Inscripția i-a permis lui Odobescu ipoteza despre „lăcașul de păstrare vintilesc”, din care voia să deducă pe ctitorul mănăstirii, numai printr-o lectură eronată. V. îndreptarea ei la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*,

p. 20, iar textul și traducerea corecte în *Inscripțiile medievale ale României*, voi. I, p. 665, nr. 961. Traducerea este : „A făcut acest panaghiar jupan Drăghici Vintilescu pentru biserica și lăcașul preacuratei Intrări în biserică al mănăstirii de la Snagov, în anul 6999, indictionul 7”, piesa puțind fi deci datată între 1 septembrie 1490 și 31 august 1491. Despre Drăghici Vintilescu, menționat cu acest nume în divanul lui Vlad Călugărul la 1487, v. George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, București, 1943, p. 67—69, nota.

200₂, întreaga notă adăugată în ed. 1887, este luată din articolul III : *Cărțile Banului Breda Basarab, 1519—1521*, din seria *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*, publicat în *Bevista română*, 1 (1861) și anume textul de la p. 730—731, continuat cu nota 3 de la p. 730, reprodus cu eroarea 1431, în loc de 1491, în data engolpionului lui Drăghici Vintilescu.

201₃, Pentru erorile din lectura și traducerea lui Odobescu cp. cu traducerea reprodusă mai sus, după *Inscripții medievale*. Citind greșit data „6939 iunie 7” în loc de 6999 indictionul 7, Odobescu ajunge la anul 1438 și vechimea engolpionului (în 1862) de „patru sute douăzeci și patra ani”, fără să observe contradicția cu nota din aceeași pagină, în care engolpionul este datat, tot greșit, 1431.

203₈, Interpretarea dată de Odobescu expresiei „Vorbi și nenea Vlad” este reluată de B. P. Hasdeu în *Istoria critică aromânilor*, ed. a 2-a, voi. I, p. 87 ; alt înțeles îi dă Iorgu Iordan, *Vlăduțu* mamei, în în amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, p. 296—298. Expresia trebuia „să exprime contrastul dintre strălucirea mare a numelui Vlad, care a aparținut într-o vreme domnitorului țării, iar apoi boierilor, și neînsemnătatea? tot așa de mare, a purtătorilor lui de mai târziu”.

203₂₂, Este vorba de hrisovul din 24 martie 7063 (=1555), prin care Pătrașcu întărește daniile mai vechi mănăstirii Bistrița, menționând și pe „Vlad voevod numit Vintilă” (*Documente privind istoria României, veacul XVI*, B. Țara Românească, voi. III, București, 1952, p. 29, no. 37).

203₃₃, Altă eroare în datarea engolpionului : 1421. Cele patru mori de la Dridich (Dridih, satul Dridu, r. Urziceni), sînt menționate în hrisoavele lui Eadu cel Frumos din 28 octombrie 6973 (= 1464) și cel al lui Basarab cel Tânăr din 23 martie 6990 (= 1482), greșit datat de Odobescu: „13 martie 1442”(v. traducerea lor în *Documente privind istoria României veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Românească, p. 137—138, nr. 130 și 171—172, nr. 172). Morile fuseseră dăruite de un Vlad vodă neprecizat încă.

203₈, V. hrisovul lui Vlad Vintilă din 3 aprilie 7042 (= 1534) în *Documente privind istoria României, veacul XVI*, B. Țara Românească, voi. II, [București], 1951, p. 156—157, nr. 155.

203₁₀, Ceilalți doi Vlad enumerați de Odobescu drept ctitori posibili ai mănăstirii Snagov sînt : 1. *Vladislav (Vlaicu) vodă* (1364 nu 1360 — c. 1374), fiul lui Nicolae Alexandru Basarab; 2. *Vlad* (1394-1397) emitent, din cetatea Argeșului, la 28 mai 1396, al actului omagial prin care recunoștea suzeranitatea regelui polon Vladislav Jagello și a soției acestuia Hedviga (v. textul la E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, voi. p. 374—375).

204₀, *Mănăstirea Turbași*, r. Snagov, fost metoh al mănăstirii Țigănești, înființată în a doua jumătate a sec. al XVI-lea (menționată documentar în decembrie 1559), refăcută ca mănăstire de maici de egumenul Eafail Snagoveanu, biserică de mir din 1813. Aci s-au păstrat frumoasele uși ale paraclisului Buna Vestire din 1453, azi la Muzeul de artă din București. V. referințe la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, p. 376—377.

205, *Ușile de la Baraclisul Buna Vestire din Snagov* au fost studiate în repetate rînduri. Identificarea figurilor sculptate este controversată. Cele mai verosimile ipoteze sînt ale lui Stoica Nicolaescu, *Mănăstirea de la Snagov și ușa de stejar cu sculpturi de sfinți a bisericii Buna Vestire, cititoria lui Vladislav voevod — 1453*, în *Bucureștii*, 2 (1936), nr. 1—2, p. 118—128 : în rîndul de sus, Arhanghelul Gavrii și Fecioara, între David și Solomon; la mijloc, sfinții Vasile cel mare, Ioan Hrisostom, Grigore Teologul și Nicolae; jos, sfinții mucenici Gheorghe și Dumitru. V. *ibidem* și citirea textului lung de la *Ezechiel XLIII 27—XLIV 1-3*. Pentru inscripție și bibliografie v. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 773—774, nr. 1177.

205₁₀, *migma encaustică* : amestec lichid din diferite materiale, care se întărește în contact cu aerul, aplicat peste sculptura în lemn pentru a-i mări rezistența.

207₁, *Lucas Moser aus Weil* este cel mai vechi maestru din regiunea Suabiei și Einului superior de la care s-a păstrat un altar, acela al sf. Magdalena din Steftkirche din Tiefenbronn, datat 1431. Lui *Hans Schuchlin* (m. în 1505), reprezentant al școlii din Ulm, i se datorează cîteva scenepictate în altarul principal al bisericii din Tiefenbronn, din anul 1469.

207₁₀, V. pentru reparațiile din 1840, Arhivele Statului, București, Ministerul instrucțiunii, Dosar 4358/1856, f. 3 și 49 ; N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 79, n. 2.

207₃₁, Descrierea mănăstirii Snagov de către Paul de Alep, în *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române (1653—1658)* Trad. rom., București, 1900, p. 213.

207₃₄, Paul de Alep pare să dea singura mărturie despre existența unui paraclis la Snagov cu hramul Adormirea (N. I. Șerbănescu, *op. cit.* p. 59).

208-JQ Este vorba de hrisovul lui Mircea Ciobanul din 26 iunie 1558 prin care întărește mănăstirii Snagov moșia Izvoreni și mărturisește : „am citit domnia mea cărțile cele vechi ale lui Vlad voevod Țepeș, ale lui Vladislav voevod cel Vechi și ale lui Basarab voevod cel Vechi”. Arhivele Statului, București, Secția istorică nr. 636 (VI/1). Moșia fusese dăruita de Vlad Dracul (hrisov din 30 iunie 1441) și întărită de Basarab cel Tânăr (hrisov din 1482).

208₀, Alte daniile ale lui Țepeș către mănăstirea Snagov decît cea menționată în hrisovul lui Mircea Ciobanul nu sînt atestate de documente. Tradiția cronicărească despre ctitoria mănăstirii de către Țepeș este rezumată de N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 13—16.

208₃₀, Dania lui Vlad Dracul este aceea a moșiei Izvoreni și a altor sate, siliști și munți, din 30 iunie 6949 (=1441), publicat în *Documente privitoare*

istoria *Bomâniei, veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Eomânească, p. 111 — 112, nr. 102.

208.⁴⁰ Este vorba de întărirea daniilor de mai sus de către Eadu cel [Frumos, prin hrisevul din 28 octombrie 6973 (=1464) publicat *ibid.*, 137-138, nr. 130.

209.⁴³ Tipsia de argint este o anaforniță de argint aurit, azi la biserica ^Patriarhiei din București. Datată după grafie și factură artistică <cca. 1500 >, donatorul ar fi Eadu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, iar nu Eadu tcel Frumos (v. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 299, nr. 235).

209.² Document înscris în *Condica mănăstirii Snagov*, la Arhivele ^Statului, București, ms 458, f. 97, întărirea lui Vlad Călugărul pentru *dania lui Eadu Trămîndat.

209.⁶ M. hrisevul în *Documente privind istoria Bomâniei, veacul XVI*, B. Țara Eomânească, voi. I, p. 157—158, nr. 156.

209.¹³ Pentru daniile mănăstirii după sec. al XVI-lea v. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 47 și urm.

209.²⁰ Despre pietrele de mormînt de la Snagov, v. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 171—177. Tradiția relatată de Odobescu privind piatra din fața ușilor împărătești este reluată de Pr. G. Dumitriu în articolul *Be urmele unor săpături*, în *Amvonul*, 21 (1942), nr. 4—6, p. 11—14. Sub piatră nu s-au găsit oseminte, ceea ce confirmă că a fost deplasată. Autorul citat formulează unele ipoteze asupra locului unde ar fi putut odihni oasele lui Țepeș.

209.³⁵ Este vorba probabil de rezugrăvirea bisericii sf. Xicolae Domnesc din 1827, datorită lui Pantelimon zugravul. Ilarion, episcop de Argeș între * 1820—1823 și 1828—1845 (cînd moare), un „voltairian frondeur, fără pricere pentru interesele deosebite ale neamului nostru”, după X. Iorga (^*Istoria bisericii românești*, ed. a 2-a, voi. II, București, 1932, p. 238) fusese totuși sfetnicul lui Tudor Vladimirescu.

209.⁴³ V. inscripția la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 172, nr. 2. Anul este 7022, deci 1514, iar nu 1494. Autorul citat crede, după X. Iorga, *Inscripții din bisericile Bomâniei*, fasc. I, p. 161, că este vorba de Ioan, marele logofăt al lui Xeagoe, care „s-a călugărit și îndată a murit”. După *Lista dregătorilor din Sfatul domnesc al Țării Bomânești*, cit. *supra*, personajul ar trebui identificat cu *Ivan Călinescu*, stolnic între 1508—1509 și 1510—1512, logofăt între 26 mai 1512—24 octombrie 1513 și 8 mai—14 iulie 1514, ceea ce nu mai corespunde însă datei morții de pe piatra tombală (v. *op. cit.*, p. 576 și 569).

210.³ V. inscripția la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 172, nr. 1. Ziua morții, aci, 3 iunie (nu 5). Iorga, *op. cit.*, p. 158, l-a identificat cu Pîrvu Craiovescu, mare vornic în 1482, 1486—1493, 1495—1501, 1508—1509 (v. *Lista dregătorilor*, p. 567).

210.¹⁵ *meremet* (tc.) : reparație sumară.

210.²⁷ Odobescu nu descrie decît registrul inferior al picturilor din navă, jperetele dinspre sud și dinspre nord. *Maica Domnului, împăratul <... > și sf. Ioan* alcătuiesc, împreună o *Deisis*, ceea ce i-a scăpat autorului. Pe același perete lectura *Mina Egipteanul* e o eroare pentru *Măria Egipteanca*.

pe peretele dinspre nord lipsește din descriere sf. Teodor Tiron, între sf. Teodor Stratilat și Iacob Persul. Eestul picturilor meritau aceeași atenție și ca artă și ca vechime, v. I. D. Ștefănescu. *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIXe siecle*, Texte, Paris, 1932, p. 75-83 și Album, pl. 18-19.

211.¹⁶ Portretul este, într-adevăr, al lui Mircea Ciobanul.

211.³³ Nedumerirea lui Odobescu decurge din faptul că pentru el Petru cel Tînăr, fiul lui Mircea Ciobanul, era Petru Șchiopul, domnul Moldovei. Eroarea provenea din G. Șincai, *Hronica românilor*, t. II, Iașii, 1853, p. 207, ca și din Constantin căpitanul și *Cronica anonimă* (v. comentariile noastre la *Doamna Chiajna*, în voi. 1 al acestei ediții, p. 330—331). Eroarea a fost limpezită de N. Iorga (*Neamul românesc literar*, 1912, sept. 30). Se explică astfel atît prezența lui Mircea și Eadu, fiii lui Mircea Ciobanul în tabloul ctitorilor, cît și lipsa lui Alexandru (care era văr îndepărtat, iar nu frate al lui Petru cel Tînăr). Despre rostul lui Neagoe, presupusul ctitor al bisericii mănăstirii, în tabloul votiv, v. mai sus.

211.⁴⁵ Odobescu nu cunoștea toate documentele mănăstirii. Lui Mircea Ciobanul i se atribuie repararea mănăstirii, fapt confirmat nu numai de zugrăvirea între ctitori, dar și de mențiunea lui Paul de Alep, *op. cit.*, trad. rom., p. 213. Același domn întărește mănăstirii moșiile Ghermănești și Izvorenii. Petru cel Tînăr, împreună „cu cei din inimă frații săi Io Eadu voevod și Io Mircea voevod <... > din îndemnare dumnezeiască doriră și binevoiră de zugrăviră aceasta sfînta și dumnezeiască biserică”, după cum atestă pisania slavonă din 14 septembrie 1563. Tot Petru dăruie mănăstirii moșia Șoldești (v. pentru toate acestea N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 47—48). Hrisevul citat, al lui Vlad Inecatul, din 6 iulie 7038 (=1530) a fost publicat în *Documente privind istoria Bomâniei, veacul XVI*, B. Țara Eomânească, voi. II, p. 83—84, nr. 85.

214.¹² Informație luată din *Condica mănăstirii Snagov*, p. 230—231.

214.⁴³ Foaia de zestre se află la Arhivele Statului, București, Mănăstirea Snagov, Cap. XVIII/17 și ms 354, f. 56—57. Jupînița Stanca, fiica lui Dositei monahul Brăiloiu (fiul lui Cornea Brăiloiu, mare ban sub Constantin Brîncoveanu) și soțul ei Constandin Obedeianu sînt zugrăviți în biserica din Vădeni (1732). În ed. 1887 foaia de zestre are cîteva mici lacune semnalate în nota editorului (v. p. 572) și variantele acestei ediții)

216.⁴ *timin* : veche monedă turcească.

216.¹² *pacea* (tc. <*paca*) : blană din picioarele unui animal sau, prin extensiune, orice fel de blană.

216.¹³ *lastră* : stofă scumpă de lînă.

216.¹⁵ *sandal* : (<tc. *sandal* = tafta) : țesătură de mătase.

216.¹⁶ *sponci* : (<rus. *șponha*) : copci, agrafe, cataramă.

216.¹⁹ *belacoasă* : țesătură fină; *guri* : deschizăturile de la gît și mînici; *hînghie* : șnur.

216.²¹ *hataia* (tc.) : stofă fină de mătase.

216.²⁴ *peșchir* (tc.) : ștergar, năframă.

216.³⁵ *bohordar* (<tc. *buhurdar*) : vas de metal pentru afumat în casa cu mirodenii, cățuie.

216₃₈ *seatulcâ* (< rus. *šTcatulha*) : cutia pentru păstrat lucruri de preț ; lădiță de pus merinde pentru drum.

216₄₀ *tiriplic* (<tc. *tire-ipliJc*) : fir de mătase sau bumbac răsucit și mereerizat, pentru broderii sau împletituri.

216₅₀ *zăvaz* (<v. sl. *zavesa*) : perdea, covor de pus pe perete, scoarță ; *tafta* (<tc. *tafta*) : țesătură de mătase lucioasă și netedă.

216₅₂ *segedea* (<*seggade*) : cuvertură sau covor de lână.

217₁₃ *proci* : pretendenți, solicitanți.

217₂₆ *Chiajna sau Cesarina* : Cneajna, feminin al lui Cneaz (=prinț) este, în traducere latină, o *cesarina*.

217₃₃ Odobescu a completat sumarele indicații de pe pietrele tombale cu detalii din cronică pentru a reconstitui drama familiei lui Dragomir postelnicul. V. *Istoriile Țării Bomânești, 1290—1690 (Letopiseșul cantacuzinesc)*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, [București], 1960, p. 48—49 și 51-52.

218₁ V. inscripția (după X. Iorga, *Inscripții din bisericile României* fasc. I, p. 158) la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 173, nr. 3. De remarcat eroarea din traducere (7062 în loc de 7061, corect transcris în textul slav).

218₅ *Mihnea Grecul*: Badu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, cunoscut pentru represii sîngeroase împotriva boierilor în timpul domniei sale în Țara Bomânească (1611—1616).

218₉ *Alexandru al II-lea*, fratele lui Petru Șchiopul (deci nu fiu a Chiajnei, cum s-ar înțelege din text, ci nepot) ia domnia de la sultan la 14 iunie 1568 și intră în București la 3 iulie 1568 (data din text e inexactă ; *Letopiseșul cantacuzinesc*, după care se va fi informat Odobescu indică data de 7 mai). Complotul în care cad victime feciorii lui Dragomir era probabil pus la cale chiar de Chiajna, pe atunci în exil, după mazilirea lui Petru cel Tânăr.

218₉ Data de 1 septembrie e o coniectură după data indicată pe pietrele de mormînt citate mai departe. *Letopiseșul cantacuzinesc* spune că tăierea boierilor a fost după două luni de la luarea domniei, deci prin iulie 1568.

218₁₅ *Letopiseșul cantacuzinesc*, ed. cit., p. 51—52.

219₁ V. inscripția (după X. Iorga, *op. cit.*, fasc. I, p. 160), la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 6.

219₁ V. inscripția (după X. Iorga, *op. cit.*, p. 159), la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 173, nr. 4.

219₁ V. inscripția (după X. Iorga, *op. cit.*) la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 173, nr. 5.

219₃ V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*, p. 160), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 7.

220₁ V. inscripția (după I. Iorga, *op. cit.*, p. 161), la I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 6. Mitropolitul Serafim a patronat fapte de cultură : *Bsaltirea slavonă* a lui Coresi, din 1577, înnoirea paraclisului Buna Vestire de la Snagov.

220₁₄ V. inscripția (după X. Iorga, *op. cit.*), la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 175, nr. 9.

220₂₀ V. inscripția (după X. Iorga, *op. cit.*, p. 162), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 175, nr. 10 și nota 2 (despre mormîntul logofătului Stoica și al maicii Eufrosina).

220₃₉ Citat din cunoscutul hrisov din 1639 al lui Matei Basarab pentru dezrobirea mănăstirilor închinete pe ascuns, parafrază a *Bs. IXXVIII*, 1—4 pe care Odobescu l-a luat desigur din Th. Codrescu, *Bricariul*, voi. V, Iași, 1862, p. 330 ; cf. și voi. X X V, Iași, 1895, p. 381. Preocuparea lui Odobescu pentru problema domeniilor închinete, prezentă și în cercetările întreprinse cu un an înainte în Argeș și Vilcea, se manifestă din nou și ea va duce la acel *Btude sur les droits et obligations des monasteres roumaines dedies aux baints Lieux d'Orient* publicat în 1863.

221₁ De egumenia lui Partenie (menționată, mai întîi, de *Condica mănăstirii Snagov*, p. 26, la 16 octombrie 1625) este legată încercarea lui Alexandru Iliăș voevod de a închina Snagovul mănăstirii Pantocratorul de la muntele Athos, relatată mai departe de Odobescu. Documentul din 6 martie 1628, păstrat la Biblioteca Academiei (Peceti nr. 76 și copie doc. XX/273) a fost publicat în mai multe rînduri. V. ref. la X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 53 și 54, n. 1.

222₂₁ Odobescu putea cunoaște hrisovul din cele trei ediții publicate pînă în 1862. *Acest hrisov al mării sale întru fericire domn Matheiu vvd Basarab...* dat în tipar cu cheltuiala dumnealui serdar Ghica Poenaru condicarul Divanului, București, 1830, 28 p. ; D. Papazoglu, *Hrisovul lui Matei voevod Basarab*, București, 1860 ; Cezar Boliac, *Monastirile din România (Monastirile închinete)*, București, 1862, p. 484—490.

223₁ Episodul este povestit de Badu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Bomânești* (v. ed. C. Grecescu, p. 102—104) și, mai pe scurt, de *Letopiseșul cantacuzinesc* (în ed. C. Grecescu și D. Simonescu, p. 107—108). Odobescu a folosit acest din urmă izvor în care se arată că întîlnirea cu turcii a avut loc la Văcărești.

223₃ Vama de pește de la Spanțov este lăsată călugărilor Snagovului la 10 decembrie 1622 de Badu vodă. Matei Basarab întărește această vamă la 10 aprilie 1643 și 15 martie 1645 (*Condica mănăstirii Snagov*, p. 99 și 100 ; X. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 164—165). Porunca lui Matei către Vasa vameșul se păstrează la Arhivele Statului, București, Mănăstirea Snagov, Orig. XVII/3 ; cf. și *Condica mănăstirii Snagov*, p. 99—100 (ms. 354, f. 52 și ms. 458, f. 31).

224₁ Citat din Boileau, *L'art poetique*, Cîntul II, spre sfîrșit.

224₃₁ Toate detaliile sînt luate din studiul lui X. Bălcescu, *Bostelnicul Constantin Cantacuzino*, publicat în *Magazin istoric pentru Bacia*, 1 (1845), p. 380—393 : vremea așezării în țară a Cantacuzinilor, căsătoria *cullincă* Basarab, salvarea țării în 1660 de prefacerea în pașalic etc. împrejurările uciderii postelnicului sînt însă din *Letopiseșul cantacuzinesc* (ed. cit.), p. 148-149).

225₃ *astragal* : ornament, în formă de brîu rotund, care înconjură o coloană la bază și sub capitel.

225₁₅ *magherniță*, *cuinie* : bucătărie.

226₁₄ *Letopiseșul cantacuzinesc*, ed. cit., p. 150.

227.²⁰ N. Bălcescu, *Postelnicul Constantin Cantacuzino, în Magazin istoric pentru Dacia*, I (1845), p. 388 și urm.

227.¹⁸ V. în *Calendar geografic, istoric și literar* de D. Bolintineanu și A. Zanne, [București], 1861, p. 1—30, nuvela istorică *Constantin postelnicul (Cantacozin)*. Ne desemnată, nuvela poate fi atribuită lui Bolintineanu, autor al părții literare și istorice a *Calendarului*, care va publica și în anii următori biografii de personaje ilustre din trecutul românesc. Deosebirea de vîrstă și faima literară a lui Bolintineanu îl face pe Odobescu să se mențină la o indicație discretă despre identitatea autorului.

228.¹⁰ *The Travels of Macarius Patriarch of Antioch*, transl. by F. C. Belfour, voi. II, London, 1835, p. 380.

228.¹⁰ în opera lui Malbranche consacrată exclusiv problemelor metafizice și morale versurile formau desigur o excepție. N-am putut stabili contextul din care le-a luat Odobescu.

228.³³ Informație din *Hronica anonimă a Țării Moldovii..* tradusă din grecește... de [Pseudo-] Alexandru Amiras, în *Letopisișile Țării Moldovii*, publicate... de M. Kogălniceanu, t. III, Iași, 1846, p. 148.

228.⁴⁵ *pelincă* (<ucr. *pelinlca*) : bucată de pînză subțire cu care se înfașă copiii mici.

228.⁴⁷ Crucea dăruită mănăstirii Snagov de doamna Ghica a dispărut. Singura informație despre ea este aceea dată de Odobescu (v. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 792, nr. 1214).

229.¹⁰ în sens curent *inorog* în româna veche este numele unui animal fantastic, cal cu cap de cerb și cu un corn în frunte. Sensul dat de Odobescu este mai rar.

229.²⁶ *cimișir* (<tc. *cimșir*) : arbust decorativ cu frunze mereu verzi și flori galbene, din al cărui lemn se fac diferite obiecte; *odagaci* (<tc. *ddjgci*) : arbust exotic cu scoarță aromatică folosită în medicină și care, arsă, răspîndește un miros plăcut.

229.²⁹ *flabelă* (<lat. *flabellum*) : evantai mare din pene de păun de uz general în ritualul catolic pînă în sec. al XIV-lea, iar apoi numai în ceremoniile în care slujește papa.

229.⁴³ Este vorba de opera arheologului italian Antonio Francesco Gori (1691—1757), *Thesaurus veterum dyptichorum*, t. I—III, Florența, 1739, cea dintîi colecție cuprinzătoare și sistematică de diptice consulare.

230. Odobescu se referă la *Cronologia tabelară*, atribuită o vreme lui Badu Greceanu. Autorul anonim încearcă să stabilească șirul domnilor Țării Bomânești de la legendarul „Badul voevod Negrul”, pînă la Badu Leon (1664—1669), folosind și pomelnicul mănăstirii Cîmpulung. V. despre operă studiul lui AL A. Vasilescu, *Cronologia tabelară. Data alcătuirii și autorul ei*, în *Revista istorică română*, 2(1932), p. 367—381 și 3(1933), p. 54—77. Aurora Ilieș, în articolul *Autorul Cronologiei tabelare*, publicat în *Omagiu lui P. Consianiinescu-Iași*, București, 1965, p. 351, a demonstrat cu argumente sigure că autorul scrierii (datînd din 1746—1764) este clucerul Dumitrache.

230. Tripticul schitului Brădet se păstrează în prezent la Muzeul Patriarhiei, din București. Primele nume sînt scrise în 1645. V. textul în *Inscripții medievale*, voi. I, p. 319—323, nr. 282.

230.¹³ *Lucrarea Pr. N. I. Șerbănescu, Istoria mănăstirii Snagov*, frecvent citată în aceste comentarii, nu menționează acest pomelnic văzut de Odobescu. Este vorba, poate, de o simplă însemnare folosită de preot la slujbă, pentru pomenirea ctitorilor, care se va fi pierdut.

230.¹⁹ Lista egumenilor mănăstirii Snagov, prima — și laborioasă — încercare de a stabili o asemenea cronologie este, cum presupunea și Odobescu, lacunară, cercetătorului din 1861 lipsindu-i cea mai mare parte din* documentația descoperită și studiată ulterior. V. lista completă la N. L. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 107-^119, care aduce numeroase adăugiri și îndreptări, indicînd și izvoarele, folosite în parte și de Odobescu.

230.²² Despre arhimandritul Iosafat Snagoveanul, membru al cercului revoluționarilor români exilați în Franța după 1848, ctitorul primei capele ortodoxe române din Paris (22 noiembrie 1853), v. Veniamin Pocitan, *VBglise orthodoxe roumaine de Paris*, Bucarest, 1937, p. 41—42. Capela a funcționat timp de trei decenii la etajul întîi al imobilului din str. Eacine* 22, colț cu str. Monsieur le Prince, unde locuise și Vasile Alecsandri.

231.⁶ *Gel mai vechi* egumen fusese menționat și de Odobescu : Lazăr, amintit de un hrisov al lui Mircea cel Bătrîn. Lipsindu-i data, Odobescu, l-a omis din listă. S-a stabilit ulterior că documentul poate fi datat 1409—1418, după menționarea în text a lui Mihail, fiul lui Mircea, a cărui asociere la domnie este atestată la 11 mai 1409 (v. *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Eomânească, p. 56—57, nr. 40).

231.¹⁵ Chivotul de argint aurit dăruit de mitropolitul Varlaam mănăstirii Snagov cu data 7182 (1 septembrie 1673 — 31 august 1674) se păstrează la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală. A se compara lectura lui Odobescu cu inscripția exactă : „Acest chivot l-au făcut părintele Varlaam mitropolit mînăstirii Sneagovul, cu chiltuiala proigumenului Theodosie, pentru arg<i>ntulu ce au perit de la dănsulti, v<ă> le a t 7182” (după *Inscripții medievale*, voi. I, p. 573, nr. 751). Sensul inscripției nu pare a fi cel dat de Odobescu, e greu de crezut că Theodosie menționează aci argint furat de el.

231.³³ Pentru chivotul de la Bistrița, v. mai sus în text, p. 231 și comentariile noastre.

233. V. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 576, nr. 759. în lectura lui Odobescu numele argintarului e greșit (corect : ΝΑΥΟΣ).

233.¹⁵ Pentru completarea descrierilor lui Odobescu din lista tipăriturilor lui Antim Ivireanul, v. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, București, 1903, p. 341—343 (nr. 102), 343—344 (nr. 103), p. 370—372 (nr. 114), 390—392 (nr. 118 ; *ă&T învățăturile creștinești*), traduse de Filotei Sfetagorețul sînt din 1700, nr. 1703); p. 393—395* (nr. 119 ; *Floarea darurilor*, tradusă de același, datează tot din 1700, nu 1703); p. 378—389 (nr. 117 ; dar *Mărturisirea ortodoxă*, în grecește, este din 1699, nu 1694); p. 409-411 (nr. 122); p. 422-423 (nr. 129) și p. 423—433 (nr. 130).

233.¹⁰ Cățuia de argint dăruită de Antim Ivireanul mănăstirii Snagov se păstrează la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală. în transcrierea inscripției de către Odobescu, erorile *potirul* (potiriul), *Fodor* (Teodor), și omisiunea numelui *Ghioca* săpat pe balamaua ce unește cele două discuri ale focarului (v. *Inscripții medievale*, voi. I, p. 570, nr. 747).

234₂₃, Pentru Eadu Țigănescu, logofătul de la Periați, mormîntul lui, dania fiilor săi, v. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 61, 137, 148—149, 162-163.

235₄₁, *chihlibar de Sibiciu*, varietate de chihlibar de culoare galbenă-vineție extras din regiunea corn. Sibiciu, reg. Ploiești, menționată și în *Pseudo cynegeticos*, cap. X și XI.

235₄₄, *arzo* : arzător.

236-t *rliombus* : calcanul, căruia Juvenal îi dedică întreaga *Satira a IV-a*. Este vorba acolo de un calcan enorm prins în marea Adriatică pe care pescarul îl aduce în dar împăratului Domițian. Senatul însuși este consultat despre felul cum trebuie gătit, prilej pentru poet să critice viciile ^venerabililor senatori ai epocii de decadență imperială.

ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ

pentru

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

(SESIUNEA DIN IULIE 1862, ÎN BRAȘOV)

Reportajul despre adunarea *Asociațiunei Transilvane* din iulie 1862 de la Brașov cunoaște două ediții originale. Prima ediție este publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, august, 1862, volumul II, p. 561-587.

Grafiile, fonetismele și formele gramaticale se apropie mai mult de scrisul mai modern al lui Odobescu.

Mai rar apare *e* pentru *a* (*abie*, *seu*); *e* pentru *â* (*inse*, *treacă*, *adevăr*, *me*, *dupe*), sau *6* pentru *â* (*incă*, *fard*, *coci*, *către*); *î* pentru *î* (*pemBnt*, *mdndri*, *cuvîndre*); *z* înaintea consoanelor oclusive, este transcris cu *s* (*desvoltări*, *nedesbătută*) apare uneori *k* (*banknote*); consoanele sînt reduplicate (*associațiune*, *litteratură*, *sessiune*, *anualele*, *assupră-i*, *țărrei*, *pittorească*, *altei*, *stuf-foase*).

Abaterile gramaticale se întîlnesc la formarea genitiv-dativului feminin singular în *ei* (*Asociațiunei*, *mişcării*, *sperării*) la terminația în *â* pentru nominativ-acuzativul feminin singular (*trufia*, *salutariă*, *bucuria*). Sub influența etimologismului și a curentului italianizant scrie : să *înimeze*, *vărbi*, *elocuentele*, *implute*, *cuestiunea*, *a pronunția*. Deși la această dată Odobescu nu adoptase terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* scrie totuși *Asociațiunei*, *populațiunei*.

A doua ediție este publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura Librăriei Socer & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română 1861^1862*, p. 465—508.

Odobescu reia prima ediție fără multe modificări de fond sau de formă. Este de observat și aici năzuința scriitorului de a simplifica textul uneori prea încărcat al primei ediții, de aceea renunță la reproducerea integrală a discursurilor și lucrărilor adunării Asociației și dă numai fragmente cu comentariul său în completare.

Unele modificări sînt introduse în text pentru a-l adapta momentului din 1887; astfel scrie în prima ediție : „*pe care noi am publicat-o în această foaia*” iar în ediția a II-a : „*pe mre noi am publicat-o în Revista română*”, sau : „*pe care o vom tipări mai la vale*” devine : „*pe care doream asemenea a o tipări*” ; „*vom reproduce în întregimea sa această interesantă disertațiune*” se schimbă în : „*N-avem decît sincere laude a da acestei interesante disertațiuni*”.

Grafiile textului sînt puțin diferite de cele ale ediției din 1862, intervine acum terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate la singular în *ie*, *e* la început de silabă, precedat de vocală, sau chiar de consoană labială este diftongat în *ie* (*piele*).

Gramatical terminația nominativ-acuzativului feminin nu mai este în *â* și nici a persoanei a treia a subjonctivului (*trufie*, *să fie*, *să vie*, *curtenie*, *ortografie*); genitiv-dativul feminin singular este cel corect, verbele sînt modificate ca timp sau persoană (*care stie*, *care știu*).

Renunțînd la influențele străine scrie : *să inimeze*, *a vorbi*, *umplute*, *cestiune*, *pronunța*, dar menține pe *elocuentele*.

Deosebirile lexicale sînt puține și uneori numai de formă : *amănunte* pentru *amărunte*, *sanctuarul* pentru *sanctuariul*, *Cernăuții* pentru *Cernăuțiu*, *tabelul* pentru *tabloul*. Semnalăm și formele curioase *dirigiată*, *a incuragia*.

Modificările textului sînt neesențiale; scrie în 1862 : „*ne-ar fi trebui poate milioane ce n-ar fi asigurat ...*” iar în 1887 devine : „*ne-ar fi trebuit poate milioane, fără ca să fi asigurat*”

Socotind că ediția a II-a este definitivată de autor, a fost luată ca text de bază pentru ediția de față.

În variante s-a ținut seamă de toate deosebirile grafice și mai ales fonetice, chiar dacă sînt incerte și s-au redat toate fragmentele de discurs din ediția I, care au fost omise de scriitor în ediția a II-a. Greșelile de tipar evidente au fost corectate tacit.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, august, 1862, volum II, p. 561-587.

B — ediția a II-a publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 465—508.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

237

6 Asociațiunii *B*; Asociațiunei *A* || 7 cărei *B*; carii *A* f| 8 estimp *B*; ăstimp *A* ||12 amănunte *B*; amărunte *A* || 14 prezenta *B*; prezintă *A*jj 16 baștină *B*; baștină (origină) *A* |j 21 suburbie *B*; suburbia *A* || 27 mișcării *B*; mișcării *A* || 28 Asociațiunii *B*; Asociațiunei *A* |j 32 sperării *B*; sperării *A*jj 35 școalei *B*; școlii *A* ||

238

14 disting *B*; desting *A* || 17 să fie *B*; să fiă *A* | 20 închipuirii *B*; închipuirei *A* | 23 populațiunii *B*; populațiunei *A* || 25 greoaia *B*; greuaiă *A* | trufie *B*; trufia *A* || 29 dupe *B*; de pe *A* J să inimeze *B*; să înimeze *A* || 34 băiete *B*; băete *A*jj 38 bucurie *B*; bucuria *A*|40 înainte *B*; de'nainte *A*||41 de-naintea *B*; dinaintea *A* || 49 sanctuarul *B*; sanctuariul *A*{

2 Asociațiunii *B*; Asociațiunei *A* || 6 d-lui *B*; domnia lui *AH* 7—8 să fie *B*; să fiă *A* || 8 să fie *B*; să fiă *A* || 10 Asociațiunii *B*; Asociațiunei *A* 11 13 vorbi *B*; vărbi *A* || 17 să rememorăm aci elocuentele cuvinte *B*; să transcriem aci elocuintele *AH* 24 măiestreață *B*; măiestreață *A* j li teraturii? *B*; literaturci? *A* || 26 Asociațiunii *B*; Asociațiunei *A* | preasfințeniei *B*; preasfințeniei *AI* 29 prezenți *B*; prezinți *A* | 43 deschiderii *B*; deschiderei *A* j Asociațiunii *B*; Asociațiunei *AI*

240

1 prezenta *B*; prezintă *A* |j 2 Asociațiunii *B*; Asociațiunei *A* | națiunii *B*; națiunei *A* j7 culturii *B*; culturii *AH* 11 surori *J3*; sorori *A* || 12—13 națiunii *B*; națiunei *A* ||20 de părintele Ioan Popazu. *urmează fragmente din discurs*¹ *B* | de părintele protopop Ioan Popazu, a cărui frumoasă vorbire cu plăcere o retipărim aci: „Exelenția ta domnule prezidente ! Exelenția ta domnule” mitropolite, străluciți domni, venerabile cler I Onorabilă adunare ! Din momentul, în care în 5 noembrie a. tr. înția adunare a Asociațiunei române transilvane a ales Brașovul, spre a se ține într-însul a doua adunare generală a acestei Asociațiuni pentru a. 1862, inimile românilor din întreaga țară Birsei și cu deosebire din acest oraș au tresaltat de bucurie. Astăzi însă, cînd acești români văd sosită zioa destinată a face epoca și în viața lor, cînd văd în mijlocul lor atîți bărbați eminenți și distinși prin pozițiunea lor, prin cunoștințele lor, bărbați bine meritați de națiunea română, cari de cîte ori au cerut interesele ei, n-au cruțat nici osteneala, nici avere, nici chiar viața, spre a-și aduce tributul lor pre altarul ei; astăzi, zic, cine va fi în stare a descrie adîncimea bucuriei, de care tresaltă inima cea de tot mișcată a românilor din Brașov și din ținutul lui ? Bucuria lor e cu atît mai vie și mai profundă, cu cît ei sînt în stare de a măsura toată activitatea Asociațiunei, de a prevedea rezultatele ei cele mîntuitoare și prin urmare de a-i simți toată importanța pentru viitorul națiunei... Onorabilă adunare ! Brașovenii cunosc statutele Asociațiunei noastre întărite de mai. sa prea bunul nostru împărat Franciscu Iosif I, precum și programa activității ei coprinsă în aceste statute. Ei știu că pre lîngă cultura limbei și a literaturii române, cu scop mai de aproape și ca fundament al culturii naționale, preste tot Asociațiunea noastră are a trage în sfera activității sale dezvoltarea și răspîndirea între români a tot felul de cunoștințe, chiămarea ei este a ușura prin impuls și încurajare din parte-i, în cercul lucrărilor ei, cultura tuturor ramurilor științei omenești, precum filologia, istoria, științe morale și pedagogice, științe matematice și naturale, și toate aceste au să se dezvolte, nu în mod unilateral, nu numai în partea lor teoretică, ci totodată și în cea practică. Știința are să se introducă în națiune, are să se aplice mai cu seamă în agricultură, industrie și comerț, toate aceste într-un mod corespunzător geniului și trebuințelor națiunei noastre. Asociațiunea va avea a privi religiozitatea și moralitatea de piatră unghiulară a marelui edificiu privitor la cultura românilor, pentru că un om cult, însă fără pietate și religiozitate se rupe din legătura firească, în care are să stea față cu Dzeu, se dezbină de societate, pînă chiar și de brațele cele duioase ale națiunei sale, adecă înaltă interesul personal mai presus de toate, și astfel face ca să se îmulțescă și să se crească suma răului pre pămînt. Cu un cuvînt scopul final al Asociațiunei este de a ridica națiunea la acel grad de cultură, de care

¹ Pentru fragmentele din discurs și comentariile lui Odobescu vezi aici p. 240 rîndul 21 pînă la p. 242 rîndul 8 textul fiind reprodus de noi de pe ediția din 1887, luată ca text de bază.

e demnă și care i se cuvine după suferințele sale, după originea sa, după facultățile sale fizice, morale și intelectuale, după pozițiunea sa și după chiâmarea ce i-a destinat-o creatorul. De altă parte românii brașoveni nu-și fac iluziuni în privința greutăților, cu care va avea Asociațiunea a se lupta; greutăți ce provin mai virtos din starea de decadență, în care a ajuns națiunea noastră în Transilvania asemuindu-se cu aceia ce erau strămoșii noștri chiar în acest pământ. Nedreptatea timpurilor trecute, intervenirea unor împrejurări fatale, fără pereche în istoria, ne-au adus în aceasta stare ; cel puțin masa poporului nu e vinovată într-această. Însă față cu greutățile ce provin din aceasta stare este un adevăr, ce nu se poate înega; adevărul acela că în mijlocul furtunilor ce au trecut peste noi niciodată n-am încetat dea exista ca națiune, niciodată nu ne-am pierdut limba, nici datinele, nici tradițiunile ce le-am eredit de la străbunii noștri și cu cari ne distingem de celelalte națiuni. În starea noastră cea mai apusă, eschiși de la toate drepturile politice, calumniati de toate părțile, noi am păstrat viul simț de naționalitate și de Solidaritate națională, l-am manifestat aci, unde ni s-a dat ocaziune și l-am adevărit prin fapte îndeplinindu-ne totodată cu credința, datorințele noastre către înaltul tron și către patrie. Junimea noastră e plină de inteligență, de capacitate, de zel și de aplicare la orice fel de cultură, încît ea în privința aceasta se poate măsura cu junimea oricărei națiuni; în line nu numai documentele cele nefalsificate ale istoriei patriei, dar mai mult de cît >orice document scris, toată existența noastră e plină de spirit de viață. Tare în aceasta credință, Asociațiunea noastră va învinge greutățile și încă generațiunea de față va vedea rriîntui-toarele rezultate ale lucrărilor și ostenețelor ei. Excelenție I On. adunare ! Aceste sînt băgările de seamă, din cari procedă bucuria noastră, și nu vă putem mulțumi pentru onoarea ce ni s-a făcut, de*cît făcînd vot înaintea lui Dumnezeu, și înaintea acestei adunări, că noi Românii din Brașov și din ținutul lui nu vom înceta de a merge înainte pe calea care am apucat, pe calea progresului național; că vom sprijini cu toate puterile noastre scopul cel mîntuitor al Asociațiunei, și că înscriind cu litere neperitoare în inima noastră ziua de 16 iuliu (1862), aniversarea ei, o vom privi totdeauna ca aducătoarea aminte de îndatorirea ce ne impunem. Astfel cu inima plină de bucurie și de simțul importanței zilei de astăzi, ca interpret al românilor din Brașov, și din ținutul lui, vin în humele lor să vă zic : «Bine ai venit ex. voastră, domnule mitropolit și ceilalți venerabili membri ai clerului ! Bine ați venit în mijlocul nostru toți stimabili domni și membri ai Asociațiunei !»Iar mie, ca preotul lui Dumnezeu, ce a apărut totdeauna pe națiunea română, nu-nii rămîne altă decît a ridică umilita-mi voce și a-l ruga : A ||

242

12repețit B; repetat A II 13 vie B; via A|| 19 chiertuiți B; chiăltuiți A || 21 Asociațiunii B; Asociațiunei A|| 24 adoge B; adaogă A | dupe B; după A || 28 adunării B; adunare! A|| 29 cutării B; cutărei A || 30 curterie B; curtenia A || 40-activității B; activității A |f 44 emulațiunii B; emulațiunei A||

243

î Culegem cîteva idei principale din cuvîntarea sa astfel precum a publicat-o Gazeta Transilvaniei no. 60 din 1 august, *urmează fragmente din cuvîntare* B; Iată cuvintele sale precum

• ' Pentru fragmentele dift Cuvîntare și comentariile lui Odobescu vezi aici p. 243 rîndul 1 pînă la p. 244 rîndul 3, textul fiind reprodus de noi de pe-ediziția din 1887>luată ca text de bază.

le publică Gazeta Transilvaniei, Nr. 60, din I-iu august, de și improvizațiunea oratorului mai adaogă cîteva considerări asupra greutăței ce se întîmpinase în executarea proiectului, greutăți venite numai din cauza noutăței acestui fapt, neobicinuit încă sub astfel de formă în poporul român. Mai-nainte de a se deschide ușile acelor localități întru care s-au așezat un număr ca de douăzeci și două mii obiecte, atîtea marture ale industriei și spiritului de activitate ale poporului românesc de îmbe clase, rog pe onorabila adunare ca să-mi dea voie a deduce pe scurt acele temeieri cari au înduplecat pe brașoveni a propune conaționalilor săi, această încercare modestă de o expozițiune, cum și a o privi și pune în lucrare pentru astă dată,, din punct de vedere curat românesc, cînd poate mulți ar fi așteptat, ca românii ferindu-se pe cîmpul artelor, al industriei și al agriculturii, de aceia ce se numește egoism național, să se pună pe un alt tărîm, adică pe acela ce se zice al patriotismului în general și prin urmare pe sus numitele cîmpuri ale activității omenești, să facă cauză comună cu ceilalți conlocuitori ai acestor patrii, unde soartea ne aruncă unii lîngă alții și unde voia providenței este, ca să viețuim în pace și în bună înțelegere unii cu alții. A | *urmează pasaj comun în AB* : || 9 manifestările B ; manifestarea A || 12 adică B ; adecă A || 24 noastre ». *continuă în A* : Deci dacă este adevărat cum că industria noastră națională trecea în ochii altora de nulă, iară starea agriculturii de o stare primitivă, dupe care astăzi nu și-ar mai putea cîștiga nimini pînea de toate zilele, cu ce drept ar fi pretins cineva ca să încercăm a ne măsura puterile noastre cu alții, cari se cred pe sine înaintați în toate ramurile culturii omenești, neasemănat mai departe decît ar fi acești români din secolul al XIX-lea? Cu toate acestea, spiritul secolului, interesul și onoarea noastră națională pretindeau de la noi în ton imperativ ca, dacă totuși ținem și apărăm că am avea și noi o industrie și o agricultură, să ieșim la lumina zilei cu dînsa, să ne arătăm o dată precum sîntem, industrioși sau leneși, cultivați sau barbari, isteți și deștepți, sau tîmpiți, de la natură. Aceasta este și va rămînea o datorință mare și grea ce avem să împlinim, nu numai pentru ca să ne cunoască alții, ci și mai virtos pentru ca să ne cunoaștem noi înșine în toată privința și în toate ramurile activității noastre naționale. Poporul nostru fundă o Asociațiune a carii chiâmare este a înainta cultura lui. Însă\ de unde are să înceapă această Asociațiune, dacă nu i se vor da tot felul de ocaziuni spre a cunoaște odată pe deplin acele trepte ale culturii omenești, pe care se vor fi aflînd diferitele clase, pățuri și ținuturi ale poporului? De unde să-și ia învățații poporului materie de învățături în adevăr practice pentru același popor, dacă lor nu li se vor da iarăși ocaziuni dese de a-l cunoaște cum am zice și pe față și pe dos ? pentru că din ideologiile și disputele scolasticilor nu s-a revărsat nici odinioară vre un folos practic în sînul popoarelor, nici pentru viața aceasta trecătoare, nici pentru cea viitoare ; *omite pasajul în B/urmează pasaj comun în AB*|| 33 maimuțarie B; maimuțăriă A || 34 adică B; adecă A || 39 maimuțarie B ; maimuțăriă A J adică B; adecă A||42 victorie B; victoria A || 45 mie B; miă A ||

244

3 favoritorii B; favoratorii A | nepretențioase, *continuă*: spre care scop și rugăm pe excelența sa domnul președinte ca să-și dea bine de cuvîntare. *în A* ; *omite pasajul* ?nJB||4dupe B. după A|| 19 si alte specimene de instrumente arătorii B; și altele de instrumente arătorii; A II 21 strale B; strale A| măiestrie B ; măiestria A| prezentau B; prezintau AU 44 apoijna multe B; mai multe A ||

9. Să se dea domnișoarei Elisa Circa, artistă cu vioara, un suvenir din ce se va afla mai frumos printre obiectele Expozițiunii.

10. Să se dea ca premiu la cea mai bună carte economică pentru care se va deschide concurs... 100 florini.

11. Să se dea patru premii de câte 25 florini la învățătorii săraci cari vor fi produs mai mulți frăgari (duzi).

12. Să se dea acelui tânăr care pînă în adunarea viitoare va arăta mai mult talent în stenografiei... 100 florini.

13. Să se împartă la membrii comitetului care nu locuiesc în Sibiu, ca cheltueli de drumuri... 100 florini.

14. Să se dea secretariului secundar un onorariu anual de... 200 florini, in A|| 22 însă aceste două propuneri s-au refuzat B; Aceste două din urmă propuneri s-au refuzat AJ124—25 Din ceilalți articoli încă se vede că B; Din celelalte articole însă se vede că Aj| 30 noă ne-ar fi trebuit poate milioane fără ca să fi asigurat B; ne-ar fi trebuit poate milioane ce n-ar fi asigurat A jj 35 voiește B; voește A jj 36 fiecăriia B; fiacăriia A jj 38 adică B; adecă A jj 40 sf. B; stul A jj 41 și examenile lor sfîrșite B; omite lor în A jj 40 prezenți B; prezinți A j|

253

1 adaoșe B; *corupt*: adăoșă A jj 13 demne și frumoase B; *inversează* în A jj 17 dacă se pot obști B; dacă se pot sau nu obști A JJ 19 Asociațiunii B; Asociațiunii A j| 31 să fie B; să fiă A || 35 să fie B; să fiă A j fiii săi B; fii săi A jj 38 răsipi B; risipi A || 45 bucurie B; bucuria A jj

254

2 idoli B; idole A jj 4 amănunțitelor B; amărunțimelor A jj 5 trebuie B; trebuia A j tendențele B; tendințele A jj 11 să-i fie B; să-i fiă Ajj 12 preasfinția sa B; preasfinția sa A j românimii B; româ-nimei Ajj 14 preasfinției B; preasfinției A jj 16 prea sfintiei B; preasfinției A J| 19 preasfinția B; preasfinția A jj 21 Asociațiunii B; Asociațiunii A jj 27 Expozițiunii B; Expozițiunii A jj 28 tre-buie B; trebuia Ajj 43 stăpînirii B; stăpînirii Ajj 45 și pasă la muncă B; și pasă voios la muncă A j| 46 omnipotența B; omnipotința A l 49 națiunii B; națiunii A Jj

255

2 spre a ne lua B; spre a lua Ajj 3 dezmiardat B; desfătat Ajj 20—23 vom reproduce aici ultima strofă dintr-o poezie asupra sărbătorilor de acolo, în care junele poet ardelean, dl. Ar. Densușianu a semănat mai mult d-o idee frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită : *urmează ultima strofă din poezia* Suvenir de la Brașov *exponent și notă sublineară* 1 B; vom reproduce aici următoarele cîteva strofe ale junelui poet ardelean A. Densușianu, în care se poate vedea mai mult d-o idee frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită : *urmează textul integral al poeziei* Suvenir de la Brașov, *exponent și notă sublineară la cuvîntul* Coroană : Kronstadt, Cetatea Coroanei, precum se vede și din armele Brașovului care se compun de o rădăcină de copaciu încinsă cu o coroană. *La sfîrșitul poeziei numele autorului și trimiterea bibliografică la nota 1 din ediția* 1887' Ajj

1 Cf. aici p. 255 rînd 30-31.

NOTE

În anii cînd intelectualitatea din Principatele Unite căuta într-un înalt institut științific mijloace pentru desăvîrșirea actului din 18.59' și pentru progresul cultural al noului stat național, era firesc ca atenția lor să fie îndreptată asupra inițiativelor asemănătoare ale românilor de peste munți.

Ideile că „lumina științelor și a artelor mai mult nu poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bun comun cu toată națiunea”, și că „fără de libertate nu e cu putință cultura, iar cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii și securității lui” însuflețeau pe luptătorii din revoluția de la 1848—1849 din Transilvania și ele fuseseră exprimate de Simion Bărnuțiu în cuvîntarea sa de la Blaj din 4/16 mai 1848 (*Români și ungurii*, ed. G. Bogdan Duică, Cluj, 1924, p. 31). „Pe români numai cultura îi poate fericii”, scria foaia blăjană *învățătorul poporului* (1848, p. 21—22). Inițiativa e luată de Avram Iancu, Axente Sever, Aron Florian și Simion Balint care în 1852 depun la o casă de păstrare din Sibiu suma de 2500 florini ca prim fond pentru înființarea unei asociații culturale cu un program multilateral (V. Curticăpeanu, *întemeierea societății „Astra” și rolul ei în cultura poporului român*, în *Studii*, 14 (1961), nr. 6,, p. 1441). Crearea asociației se va realiza însă după zece ani, prin eforturile tuturor fruntașilor culturii românești din Transilvania și după înlăturarea* piedicilor puse de autoritățile austriace, sau neutralizarea conformismului politic al elementelor austrofile recrutate din rîndurile înaltului cler, ca mitropoliții Andrei Șaguna și Al. Șterca-Șuluțiu. Cererea de aprobare a înființării asociației, adresată la 10 mai 1860 guvernatorului Transilvaniei, prințul Liechtehstein, este respinsă de acesta la 12 iulie 1860 sub cuvînt că asociația ar fi un factor de „despărțire de celelalte naționalități și ar servi tendințelor eschisiv naționale” (*Actele privitoare la urdirea și înființarea Asociațiunii Transilvane pentru literatură* a români și cultul a poporului romanu*, Sibiu, 1862, p. 14). Inițiatorii stăruie în cererea lor și autoritățile aprobă la 31 ianuarie 1861 organizarea unei adunări în vederea discutării statutelor, adunare ținută la Sibiula 9—11 martie 1861. Proiectul de statut aprobat de adunare este înaintat locotenentei imperiale la 28 martie și aprobat la 6 septembrie, așa încît la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 s-a putut ține la Sibiu adunarea inaugurală în care a fost înființată „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”, avînd ca președinte pe Andrei Șaguna, vicepreședinte pe Timotei Cipariu și secretar pe G. Bariț (v. istoricul înființării Astei în *art. cit.* al lui Y. Curticăpeanu, p. 1441—1448). Programul Asociației este redactat de G. Bariț, ca apendice la *Statute*, sub titlul *Propuseșiunile d-lui George Barițiu, destinate spre a se elabora și după împrejurări a se premia* (în *Actele privitoare la urdirea...*, p. 114). Organizarea activității științifice, literare și educative a asociației avea să facă însă obiectul reuniunii din iulie 1862, de la Brașov, unde au fost invitați și intelectuali din Principatele Unite, între aceștia Al. Odobescu (v. despre lucrările acelei reuniuni I. Lupaș, *Andrei Șaguna și conducătorii „Asociațiunii transilvane”*, 1861—1922, Buc., [f.a.], p. 20—25). Odobescu va publica în *Bevista română*, 2(1862), p. 561—567 o amplă dare de seamă asupra lucrărilor.,

liotărîrilor adoptate dar, mai ales, asupra tendințelor pe care le observase în atitudinea intelectualilor transilvăneni.

Interesul dării de seamă stă tocmai în aceste observații și judecăți. Subliniind partea pozitivă a inițiativelor de peste munți, Odobescu remarcă la fel de obiectiv exagerările de orice natură. „...Trebuie să recunoaștem «că scopul, faptele și tendințele Asociațiunii literare transilvane sînt în general demne de a fi susținute și îmbrățișate de tot poporul românca, prin acest mijloc, cercul lor să se lățească și să profite tuturor românilor în de obște”. Dar delegatul bucureștean remarca, în fața costumelor „naționale” neautentice ale unor participanți la serbările de la Brașov că „manifestările naționale de asemenea natură, ca să atingă adevărata lor țintă, trebuiesc să fie trase chiar în sînul poporului, trebuiesc să fie o expresiune vie și nimerită a obiceielor și a înfățișării poporului”. Odobescu relevă interesul deosebit al expoziției de produse populare care oglindea unitatea artei populare a românilor de pretutindeni și trage concluzia judicioasă că „națiunea, în orice stare se află și sub orice domnire trăiește, ea totuși, a păstrat, în toate, același caracter, aceleași obiecte în viața sa casnică, aceiași activitate, același tradiții industriale, același gust original și propriu al său”. Dar omul de știință respinge ortografia etimologizantă a lui T. Cipariu adoptată de membrii noii Asociații și semnalează primejdiile de „a avea una sau mai multe ortografii la noi, dar toate diferite de cea de dincolo; și poate cu timpul vom avea o limbă românească la noi, și alta dincolo”. Este prima oară cînd Odobescu ia atitudine împotriva exagerărilor latinisților care se vor impune apoi în lucrările Academiei Eomâne, exagerări criticate în corespondența ca și în operele de mai tîrziu ale scriitorului (v. *Introducerea lui Scarlat Struțeanu la A. I. Odobescu, Opere literare*. Buc., 1938, p. 24 și urm.; v. și I. Breazu, *Odobescu și Transilvania, în Transilvania*, 73(1942), nr. 12, p. 932—938; Șt. Lupu, *Dragostea lui Alexandru Odobescu pentru Ardeal și Decebal*, 6(1942), nr. 1—3, p.30—58).

237¹⁷, Odobescu se referă la fenomenul cunoscut al așezării românilor în comunele săsești, așezare reglementată prin proclamarea principiului de concivilitate în 1783, de către Iosif al II-lea. în vechime iobagii români nu aveau voie să se așeze în vatra satului (v. studiul lui Ion Podea, *Starea socială a românilor și formarea cartierelor românești, din satele săsești ale Tării Birsei, în Omagiu lui Ioan Lupas la împlinirea vîrstei de 60 de ani*, Buc., 1943, p. 699-711).

237³⁰, *Cetate*, centrul Brașovului, cel mai vechi cartier al orașului, rezervat în trecut populației săsești.

237³¹, *Șchei*, cartier al Brașovului denumit în vechile documente *Bol-garsec* (colțul bulgarilor), locuit de populație românească.

237³⁴, *Balutul Școalei românești*, clădit în 1850 cu sprijinul material al negustorimii românești din Brașov.

238²³, *feros* : mîndru.

238²⁸, *bandă* : echipă, trupă.

238³⁹, *liuszos* (ung.) : [monedă de] douăzeci, pol.

239³, G. Sion, în articolul *Ortografia în Ardealu*, din *Bevista Carpaților*, 2 (1861), voi. I, p. 101—111 făcuse o relatare amplă asupra comisiei transilvănene pentru stabilirea ortografiei. în *Chronica lunaria* publicată în

aceeași revistă, p. 576—702, dăduse informațiile despre crearea Asociației la care se referă Odobescu.

239¹⁸, *Ioan Popazu* (1808—1889), episcop al Caransebeșului. Și-a făcut studiile la Blaj și Viena. în 1862 era protopop la Brașov. A participat activ la o serie de acțiuni culturale (înființarea școlilor românești din Brașov, înființarea învățămîntului popular în diocesa Caransebeșului, organizarea de instituții publice românești, lupta pentru statutul învățătorilor). — *Biserica Sf. Nicolae din Șchei* era centrul cultural și religios al românilor brașoveni. Clădită în 1495 cu ajutorul lui Vlad Călugărul, lărgită de Neagoe Basarab în 1519—1521 și zugrăvită în 1594 de Aron vodă al Moldovei, biserica este unul din vechile monumente românești din Brașov.

239²⁶, *Andrei Șaguna* (1809—1873), mitropolit ortodox al românilor din Ungaria și Transilvania, era din 1852 baron și consilier intim de stat, iar din 1860 membru în Senatul imperial, ceea ce explică titlurile menționate în articolul lui Odobescu. Legat prin activitatea sa de numeroase acțiuni politice și culturale în favoarea poporului român (între care înființarea Asociațiunii, în 1861), Șaguna era promotorul unei atitudini românești supusă autorității austriace, fapt pe care Odobescu îl va critica mai departe.

239³⁰, *Alexandru Sterca Șuluț de Cărpiniș* (1794—1867), primul mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș al românilor uniți din Transilvania și Ungaria, luptător pentru drepturile politice și dezvoltarea culturală a românilor transilvăneni.

239³², Odobescu menționează pe membrii consiliului dirigent al Asociației: *George Bariț*, cunoscutul istoric și cărturar român transilvănean (1812—1893) care elaborase în 1860 proiectele de statute ale Astrei. A fost secretar prim al Astrei, iar din 1888 președintele ei; *Antonie Veștemeanu*, paroh unit în Sibiu, apoi canonic la Blaj; *Ioan Bopazu* (v.mai sus); *Nicolae Popea*, episcop ortodox de Caransebeș (1826—1903), participant la luptele politice și acțiunile culturale ale românilor din Transilvania; *Ioan Antonelli* (1827—1888), luptător în revoluția din 1848—1849 din Transilvania, apoi profesor la școlile normale din Blaj, deputat în dieta din Cluj și cleric. Participant activ la lucrările Astrei, sub auspiciile căreia a și prezentat diferite dizertații; *Pavel Vasici-Ungureanu* (1806—1881), medic, naturalist și om de cultură din Banat. în 1860, împreună cu T. Cipariu, I. Popazu, G. Munteanu, G. Bariț, A. Mureșanu și alții făcuse parte din comisia convocată de Ministerul instrucțiunii publice „pentru stabilirea ortografiei necesare la tipărirea cărților școlare române cu litere latine, cît și pentru introducerea limbei românești în dicasterii”; *Ilie Măcelariu*, om politic român (1822—1891), participant la revoluția din 1848—1849, luptător pentru dezvoltarea școlilor românești din Transilvania; *Ioan Axente Sever* (1821—1909), luptător în revoluțiile din 1848—1849 din Țara Eomânească și Transilvania, participant la mișcările politice și culturale ale românilor din Transilvania; *Gavriil Munteanu* (1812—1869), om de cultură, din 1853 director al gimnaziului român din Brașov.

239³⁹, *Vioara lui Amfion* : După legendă, Amfion, muzician și poet, fiul Antiopeei și al lui Jupiter, a clădit zidurile Thebei, cîntînd din liră (nu din vioară), pietrele așezîndu-se singure la sunetul cîntecelor sale.

240⁸, *a eschide* (latinism) : a ține departe, a îndepărta.

240₁₂ Odobescu a surprins foarte bine atitudinea conformistă a lui Andrei Șaguna. V. și mai departe, în text, opinia sa despre „patriotismul concentrat” al mitropolitului.

240₁₉ Cuvîntarea lui Timotei Qipariu a apărut sub titlul *Discursu tie-nutuîn Adunarea generale a Asociațiunei romane transilvane pentru literatura romana si cultura poporului romanu in 29 iuliu 1862*, Brasiovu, cu tipariulu lui Ioane Goți, 1862. 24 p. Citatele ce urmează sînt însă din discursul lui Ioan Popazu.

242₁₃ Interjecția *urra* (ura) provine din rus. *ura*(ix. *hourra*). Odobescu folosea ortografia franceză a cuvîntului, dar îi cunoștea originea slavă.

243₁₆ /*aticele* (latinism) : ostelile.

243₂₁ /*referințele* (latinism) : îngrădirile, eonstringerile.

243₄₃ Prima mare expoziție internațională a fost organizată de Societatea engleză de arte la Londra, în 1851 și Odobescu, care vizitase capitala Angliei un an mai tîrziu (v. voi. I al acestei ed., p. 165—180 : *Călătorie din Paris la Londra*) putuse cunoaște încă ecurile ei. Următoarele expoziții internaționale fuseseră la New York și Dublin (1853), Melbourne și Miinchen (1854), Paris (1855). În 1862 o altă expoziție internațională trebuia să fie organizată la Londra.

244₁₄ /*sfieți* : sfioși.

244₂₄ Referire la operele de agronomie ale clasicilor latini : *Georgicete* lui Yirgiliu, *De re rustica* a lui Cato și scrierile cu același titlu ale lui Columella și Palladius.

244₃₅ Donatorul „frumoaselor colecțiuni de minerale și petrefacte” era, poate W. Haussmann, menționat în *A treia programa a Gimnasiului micu romanu de religiunea ortodocsa-orientale pe anulu scolasticu 1861—1862*, ca donator a șapte piese mineralogice, sau ing. Gärtner, amintit în *A patr'a programa a Gimnasiului cu I—V classi romanu de religiune ortodocsa-orientale in Brasiovu pe an. scol. 1862—1863*, Sibiu, 1863, p. 49 că „a dăruit mai multe esemplarie de mineralie si petrefacte pentru colecțiunea mineralogica”.

244₄₀ *Mihail I. Pop* (cunoscut sub numele de Mișu Pop), pictor român din Brașov (1827—1892), a studiat la Brașov și Viena, apoi s-a stabilit în Munteuia ca pictor de biserici (Radu vodă din București, Sf. Nicolae din Cîmpulung etc). în Brașov a zugrăvit biserica Sf. Nicolae din Șchei.

245₄ /*argea* (pop.) : război de țesut.

245₅ /*caneva* (fr. *canevas*) : schița sau liniile generale ale unui desen ; aci, cusături făcute după tipare imprimate, de unde protestul autorului contra „generalizării mijloacelor de executare” care distruge „originalitatea națională” a cusăturilor.

245₂₂ /*desemnuri... tipărite* : desene imprimate pe pielea chimirelor.

245₁₆ Este vorba de expoziția internațională de la Londra din 1862, la care România nu a participat (v. p. 631).

246, Odobescu, care propusese în 1861 înființarea unei *Biblioteci naționale* și a unui *Museu național* găsește prilejul să sublinieze valoarea științifică a unui *Museu al agriculturii, industriei și artelor* poporului român, schițînd apoi și alte mijloace de încurajare a producătorilor și stimulare a industriei, evident în limitele concepției timpului, potrivit căreia

accentul trebuia pus pe inițiativa particulară••stimulată prin concernuri și premii.

246₂₆ Studiul lui G. I. Munteanu, *Burismulu imlimWti romana*, a fost publicat în *Bevista română*, 2(1862), p. 443—461. Însoțit de nota lui Odobescu : „j^ceast^ disertațiuhe, tipărită în parte în *A treia programa a Gimnasiului micu romanu de religiunea ortodocsa-orientale pe anulu scolasticu 1861—1862 din Brasov*, a fost citită de autor în ședința din 17 iulie 1862 a *Asociațiunei transilvane pentru liiteratura română și cultura poporului român*, în Brașov» Fiindcă însă dezbateră ortografiei limbei a ocupat o mare parte din acea ședință și că în cele din urmă Asociațiunea a primit ca a sa pe aceea cu care este scris presintele articol, îl tipărim astfel precum a binevoita ni-l comunică învățatul autor și lăsăm pe public a judeca dacă acea ortografiă care nu se poate zice curat etimologică, nu împedecă foarte mult scrierea și citirea limbei române”. Textul fusese reproduș în *Bevista română* după *A treiaprogramaa Gimnasiului...* cit. mai sus, p.15 — 27.

246₄₃ Disertația lui Cipariu, pe care Odobescu ar fi vrut s-o publice în *Bevista română*, a apărut în același an 1862 la Brașov, în btoșură (v. mai 'sus).

247₄₁ /*a intrat în Saturnale*: Saturnalele erau, la romani, serbarea în care se suspendau, pentru șapte zile, deosebirile de clase și vârste : sclavii stăteau la masă cu stăpînii, nil se purtau costumele distinctive (ex. toga), nu se aplicau pedepse, se serba o *dies juvenâUs*. Odobescu face aluzie la această suprimare a ierarhiei în care „fiica cea mai jună a independenței române”, Transilvania, încerca, prin adoptarea unui sistem ortografic artificial, -să-și impună voința *Bomâniei autonome*.

247₄₃ /*VincenUu Babeș* (1821—1907), om politic, luptător pentru drepturile națioiîale, dezvoltarea școlilor ki culturii românilor transilvăneni.

247_g /*August Treboniu Laurian*^(1810—1881), profesor și om de cultură din Transilvania. împreună cu N. Bălcescu publică *Magazin istoric pentru Dacia*. Participă la revoluția din 1848—1849 din Transilvania, alături de Al. Papiu Ilarian și G. Bărnuțiu. Profesor de literaturi clasice la Universitatea din București.

248₂₃ Citat din Yirgiliu, *Eneidall*, 274 (Heimihi qualis erat !quantum mutatus ab illo Hectore, qui redit exuvias iMutus Achilli).

248₂₇ /*șleanduri* (reg.) : șleauri, drumuri bătătorite (<ucr. *sljah*).

248₃₃ /*să recerce* (latinism) : să cerceteze, să întrebe, să consulte (< *requirere*).

M8₃₃ /*ordinariat*: în organizarea bisericească din Transilvania, oficiu compus din clerici și laici, pentru administrarea unei diecese, lucrînd sub conducerea episcopului (*ordinariu*).

248₃₇ /*oficiolate* (latinism) : autorități, oficii administrative, cuvînt lămurit mai jos de Odobescu drept „dregătoriile chesaro-crăiești”.

248₃₈ /*concluz* (latinism) : hotărîre, încheiere.

249₂₅ /*Ioan Betric*, cleric și dascăl transilvănean, autor de lucrări de popularizare. împreună cu G. I. Munteanu publicase în 1854, la Brașov, *înfricoșatele stricăciuni ale băuturii de vinarsu-rachiu. învățături minui-toare culese și reproduse românește*.

249₂₉ /*Ioan Bușcariu*, jurisconsult, istoric și scriitor din Transilvania (1824—1911), membru al Comitetului național permanent în 1848, autor

al lucrării *Date istorice despre familiile nobile române*, voi. I—II, Sibiu, 1892-1895.

250₂ *Bălgradul*: Alba Iulia.

251₄₁ *Axenție* : Ioan Axente Sever, v. mai sus.

251₄₁ Oratorii erau : *Ioan Batiu* (1828—1902) care în 1860 redactase cererea de aprobare a înființării Asociației; ziaristul *Visarion Boman* (1833—1885), omul politic *Alexandru BoMțiel* (1816—1897), poetul *Andrei Mureșanu* (1816—1863) etc.

252₂₀ *dislocări* (latinism) : deplasări, călătorii.

252₄₅ Patron de tipografie, legat de corporațiile negustorești din București care-l întâmpinaseră triumfal la Giurgiu cu prilejul întoarcerii în țară, în 1857, Eosetti, ironizat aci ca „staroste de neguțători” de către „aristocratul” Odobescu, era în fond prietenul care în casa părintească, a scriitorului își cunoscuse soția (pe Măria Grant), iar transilvănenii îl alegeau ca membru al Asociației pentru convingerile sale politice și activitatea sa ziaristică remarcabilă. Ceilalți membri aleși din Principate erau *G. Sion* (1822—1892), poet derizoriu, fals erudit, dar reușit prozator, autorul *Suvenirurilor contemporane*, în a cărei *Bevista Carpaților* Odobescu publicase *Doamna Chiajna* în 1860; profesorul de istorie *Nicolae Ionescu*, viitor erou al polemicii pentru imoralitate cu Titu Maiorescu; *Gr. N. Manu* (1843—1900), secretar al Comisiei documentale din București, cel care-i va ajuta lui Odobescu la documentarea studiului *Mănăstirile închinat din Bomânia*.

253₂ *Johann Michael Achner*, cunoscut naturalist și istoric sas (1782 — 1862), autor de lucrări privind mineralogia, inscripțiile romane, antichitățile, numismatica Transilvaniei. Ackner a murit la o lună după alegerea sa ca membru al Asociației (12/13 august 1862); v. J. Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denie-Blätten der Siebenbürgen Deutschen* [I. Bd.], Kronstadt, 1868, p. 1—8; IV. Bd., p. 1; *Dr. Eăuard Albert Bieh* (1827—1898), cunoscut geograf, etnograf și naturalist sas din Sibiu (Trausch, *op. cit.*, I. Bd., p. 133—135 ; III. Bd., p. 557; IV. Bd., p. 43-49).

253₂₈ *a conces* (latinism): a îngăduit.

253₂₉ *prospectele* : perspectivele.

253₄₇ *culpeșul*: vinovatul.

254₁₈ *sudiți* : supuși.

254₂₇ *ăispunător* (latinism) : organizator.

255₂ *Elisa Circa-Pipoș*, n. 1844, cunoscută violonistă din Transilvania. După studii la Brașov și Viena a concertat cu succes în Transilvania[^] apoi la București, Budapesta și Karlstadt. A luat o mențiune la Concursul din Montpellier pentru *Imnul giniei latine*.

<MIȘCAREA ROMÂNILOR DIN ARDEAL LA 1848>

Odobescu retipărește în *Revista română pentru științe, litere și arte*, septembrie 1862, volumul II, p. 588—594, discursul pronunțat de N. Bălcescu la Paris în 1851, cu ocazia sărbătoririi adunării românilor ardeleni de la Blaj, pe Cîmpia Libertății, în 1848, discurs publicat în foaia* *Junimea română*, scoasă de exilați în Franța. Cu ocazia reeditării Odobescu îi face o scurtă* prezentare (p. 588). Grafic, lexical și gramatical scurtul text reproduce limba obișnuită scriitorului la această dată.

Se reeditează aici de pe textul din *Revista română*, unica formă în care este cunoscut-

NOTE

256, Scriitorul se referă la articolul despre *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* publicat în același volum al *Revistei române*, 2 (1862), p. 561—587 și descrie apoi pe scurt împrejurările participării lui Bălcescu la Adunarea de pe Cîmpia libertății, din Blaj, la 3/15 mai 1848.

256₂₁ Articolul lui Bălcescu mai fusese publicat în *Junimea română* din Paris, I (1851), nr. 2, p. 10—14 sub titlul *Discursul cetățeanului Bălcescu*, într-o dare de seamă a banchetului studenților români din 3/15 mai 1851 intitulată : *Bevolușle române*.

ETUDE SUR LES DROITS ET OBLIGATIONS DES MONASTERES
ROUMAINS DEDIES AUX SAINTS-LIEUX D'ORIENT

18,63 Studiul a fost publicat de Odobescu sub pseudonimul Agathon Otmenedec în București,

: „ Ediția de față reproduce textul fără intervenții, cu excepția înlocuirii majusculor cu
'minuscule acolo unde o cer regulile ortografiei franceze moderne.

NOTE

Republieînd, în traducere românească, acest studiu în voi. II al
•ediției de *Scieri literare și istorice* din 1887 (v. mai sus nota editorului),
Odobescu justifică pseudonimul cu care semnase în 1863 (*Agathon Otme-
nedec*) prin funcțiunea sa de ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice
pe care a deținut-o, cum știm, ca interimar între 26 mai și 31 Mie 1863,
apoi ca titular pînă la 11 ptombrie același an, în cabinetul lui Mcolae
Cfețulescu, funcțiune care nu-i îngăduia să polemizeze cu colegii săi, parti-
zani ai secularizării averilor mănăstirești. Publicarea studiului are loc
deci în intervalul menționat. Textul românesc fiind, cu neînsemnate modi-
ficări, același, în comentariile noastre am preferat să ne referim la această
versiune.

nota nr. 1 la traducerea-

București, volumul II, Editura ibrăr *Tei:LZc2r* ^{iter}TMf *dorice* ale lui A. I. Odobescu
interes național, 1863-1868, p. 3-58
c o , , - , * * * > . . acțiunea IV - *CestiunTde*

MĂNĂSTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA
STUDIU ASUPRA DREPTURILOR SI ÎNDATORIRILOR ACESTOR AȘEZĂMINTE

Se cunoaște o singură ediție originală, manuscrisul nu s-a păstrat.

Scriitorul publică în *Scieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul II, București,
Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea IV — *Cestiuni de interes național, 1863 —
1868*, p. 3—53, traducerea studiului *Etude sur les droits et les obligations des monasteres rou-
mains dedies aux Saints-Lieux d'Orient* în nota de la p. 3 dă explicații asupra împrejurărilor în care
a scris acest studiu și a motivului care l-a determinat să-l publice sub un nume de împrumut.

între cele două texte sînt unele deosebiri, astfel în ediția franceză, dă textul din cronica
în versuri a mitropolitului Matei Pogoniani (1785) și, în limba greacă, și în traducerea fran-
ceză, iar în ediția românească îl dă numai în traducerea în limba română după care introduce
pasajul : „*Ce poate fi mai doveditor decît aceste mărturisiri și aceste poveți ale unui călugăr grec
sctrbii el însuși de purtările mîrsave ale compatrioților săi?*”

în rest notele subliniare sînt aceleași pentru ambele redacții.

Semnalăm o greșeală strecurată în redacția în limba română care poate să nu fie decît
o greșeală de tipar : „*Spre a da răspunsuri întemeiate la aceste două întrebări este de a neapărat
să se consulte...*” care în redacția în limba franceză este : „*Pour pouvoir donner des reponses
fondees à ces deux questions, il est indispensable de consulter...*”. în ediția de față am restabi-
lit textul astfel : „*Este neapărat nevoie să se consulte...*”.

Textul traducerii apare mai modernizat fără însă ca să se renunțe la grafiile, fonetismele,
abaterile gramaticale și influențele străine, mai mult sau mai puțin obișnuite textelor odobesciene.

Astfel e continuă să noteze și pe a (*teva, seu, vedă, abie, deca*); ä este notat cu e
(*doue, teri, dregători, măsuri, însă, răspunsuri, stăpînire*) sau cu 6 (*mănăstire, coci*); î este notat
cu â (*făcînd, gendul, penă, neatârnat*), cu o (*ronduri*) sau cu u (*lungă*); e silabic este în mod obiș-
nuit diftongat (*întemeiere, trebuiesc, învoieli, obiceiele*), rareori rămîne e (*oerit*), precedat de con-
soană labială însă nu este diftongat (*Inferat*) decît uneori; z *intervocalic* și înaintea consoanelor
ocluzive sonore este redat prin s (*secularizare, desvoltare, civilisatoare, resumat, isvoește, dis-
pozițiune, abusuri*); ch înlocuiește pe h (*chrisoavele, patriarhcești, archimandritul*).

Sub influențe străine scrie : *respîndirea, numer, verbi, îmbele*. Terminația *iune* pentru
substantivele feminine terminate în *ie* la singular este definitiv adoptată. Neologismele iau forme
ca *cestiune, sâ dirije, arbitrarie*.

Se întîlnesc unele greșeli de tipar ca anul 1699 în loc de 1599 pentru un hrisov de la
Mihai Viteazul, sau: „*cînd se va resolve*”, „*de din al XV-lea secol*” ș.a., greșeli care au fost
corectate tacit în ediția de față.

NOTE

Problema mănăstirilor închinatelor care avea să-și găsească prin actul secularizării ele la 11/23 decembrie 1863 deslegarea hotărâtă și demnă impusă de Alexandru Ioan Cuza, a prilejuit îndată după Unirea Principatelor nu numai o preocupare de politică externă a guvernului, dar și o vie dezbateră pe plan intern. Mai mult decât în orice altă chestiune politică a vremii, pentru rezolvarea ei s-a făcut apel la sprijinul istoricilor. Antecedentele conflictului deschis între guvernul român și reprezentanții comunităților religioase din Orient datînd de secole, argumentele fiecărei părți trebuiau căutate într-o documentație formată din vechi hrisoave, multe risipite, ascunse cu intenție, falsificate sau greșit interpretate.

În afara argumentelor de drept capabile să demonstreze că mănăstirile românești și bunurile lor n-au fost niciodată dăruite în deplină proprietate, ci numai uzufructul lor fusese cedat cu condiția folosirii în scopuri filantropice și culturale, guvernul român se întemeia pe o situație de fapt, starea de părăsire a unor monumente de care erau legate atîtea tradiții venerabile ale trecutului țării noastre. Pentru învederarea acestor fapte, supuse apoi arbitrajului marilor puteri care trebuiau să decidă în chestiunea domeniilor închinatelor, erau necesare cercetări în arhivele mănăstirilor din țară, examinarea stării lor și a modului cum sînt administrate.

Asemenea cercetări care puneau în lumină caracterul militant al noii istoriografii românești, începuseră încă din perioada regulamentară. M. Kogălniceanu și N. Bălcescu înscriaseră studiul închinării mănăstirilor între sarcinile științifice și politice ale generației lor și problema rămăsese în programul de activitate al intelectualității înaintate și după Evoluția de la 1848. Comisia de patru numită de Cuza care întreprinsese cercetări la mănăstirile din țară în vara anului 1860 urmărea tocmai obiectivul de a întemeia științific o acțiune politică al cărei deznoclamînt se pregătea. Vom arăta în comentariile ce urmează atenția constant îndreptată de Odobescu spre condițiile juridice ale așezămintelor mănăstirești, împrejurările închinării lor, modul administrării lor de către egumenii străini. Vom releva pasajele în care istoricul își exprimă revolta împotriva incuriei întălnită în cele mai multe vechi lăcașuri față de monumente? obiecte de artă, cărți, manuscrise și documente pentru care deținătorii lor vremelnici nu aveau nici înțelegere nici dragoste. În acei ani de contact direct cu una din problemele vitale, politice și economice ale noului stat național român se formează convingerea lui Odobescu despre necesitatea unei reforme profunde în reglementarea juridică și rosturile culturale ale domeniilor mănăstirești.

Chemat prin atribuțiile sale publice să ia direct parte la lucrările preliminare secularizării, Odobescu își va expune punctul de vedere față de această problemă în două lucrări. Cea dintîi este acel *Memoire sur les couvents roumains places sous l'invocation des Saints lieux d'Orient* publicat sub auspiciile Ministerului afacerilor străine (Buc, 1863, 167 p.), cu a cărui redactare fusese însărcinat Odobescu pentru Muntenia și Kogălniceanu pentru Moldova. Cel de-al doilea amînase prezentarea contribuției sale, astfel încît sarcina rămăsese lui Odobescu, asistat de tînăru!

Gr. Manu, secretarul Comisiei documentale care îi va fi procurat izvoarele arhivale. Concluziile lui Odobescu nu mulțumesc însă pe Costache Negri, partizan hotărît al secularizării, care avea de dus la Constantinopol greul negocierilor cu reprezentanții puterilor străine și ai comunităților grecești. Concluziile și propunerile lui Odobescu erau prea moderate, ca și acelea din *Etude*: „Depouillee de l'importance que lui donne l'immixtion de l'Europe, cette question apparaîtrait dans toute sa simplicité et sa solution serait des plus faciles. Elle constituerait à placer les couvents qui se trouvent sous l'invocation des communautés religieuses d'Orient, sur le meme pied que les monasteres roumains non dedies et, dans un but purement pieux, à conceder à ces communautés, une fois pour toutes, un capital dont le chiffre serait ultérieurement determine par nous, pour que revenu en etre affecte aux besoins eventuels des Saints Lieux" (*Memoire*, p. 69). În sensul acelorași măsuri moderate Odobescu, în calitate sa de ministru al cultelor și instrucțiunii propune, iar Consiliul de miniștri aprobă în vara anului 1863, alocarea unui fond de 14 milioane lei pentru întreținerea și repararea mănăstirilor închinatelor. De la Constantinopol, Negri protestează, asemenea măsuri îngreindu-i negocierile duse de pe o poziție feimă care trebuia să pregătească secularizarea (C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza vodă*, Buc, 1966, p. 157).

În același timp, în țară ideea secularizării era împărtășită de toate cercurile, ceea ce explică faptul că legea din 11/23 decembrie este adoptată cu 93 de voturi contra 3. Chiar marii proprietari au fost pentru această, măsură radicală și care putea îngreuna situația Bomâniei pe plan extern, cu nădejdea că intrarea în patrimoniul țării a unor proprietăți funciare însumînd un sfert din teritoriul național va abate atenția maselor țărănești ele la chestiunea agrară. Dar față de soluția adoptată exista o rezervă, aceea a lui Odobescu.

Judecînd semnificația politică și economică a secularizării, act prin care tînărul stat român își manifesta pe plan internațional hotărîrea de a înlătura ultimele urme ale regimului extrateritorialității, de a lua în stăpînire deplină bunuri aparținînd țării, opinia separată a lui Odobescu poate părea ciudată. Lucrarea sa asupra mănăstirilor închinatelor publicată sub pseudonimul Agathon Otmenedec „departe de a conchide, ca ideile celor mai mulți bărbați politici din acea epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăstirești, avea de scop a dovedi că soluțiunea cea mai dreaptă și mai folositoare pentru țaiă a chestiunii mănăstirilor închinatelor era de a asimila cu totul pe acestea cu celelalte mănăstiri pămîntene, de a face să serve veniturile lor, ca și a tuturor mănăstirilor din țară, numai la dezvoltarea completă a cultului intelectual printre români și de a consacra o parte din acele venituri la răspîndirea lor în toate unghiurile Orientului creștin, a unei influențe civilisatoare al cărui centru și focar ar fi fost Eomânia".

Această soluție, rezumată într-o notă adăugată traducerii românești, din 1887, a studiului său, este explicitată în încheierea textului din 1863. Argumentele lui Odobescu sînt, e drept, ale omului de cultură, mai mult decât ale celui politic. Aspectele sociale și economice ale secularizării, importanța acestui act pentru dezvoltarea materială a țării nu ocupă nici un loc în concluziile sale. Odobescu pledează

pentru o soluție întemeiată pe „dispozițiuni regulate de ctitorii și dănuitorii primitivi, dispozițiuni pe a căror soliditate nu pot contesta nici călugării străini”. Căutând intenția vechilor închinători, autorul constată că veniturile mănăstirilor trebuie afectate întreținerii lor, apoi operelor de cultură și binefacere, mai întâi în țară, apoi, din sumele prisosite, în „Sîntele Locuri din Orient”. Astfel reglementată administrarea domeniilor în litigiu, secularizarea nu ar avea rațiune, ea „ar confunda într-un singur potop toate averile mănăstirești din țară”. Mai mult încă — aluzie la complicațiile de ordin internațional — ea ar atrage „greutățile numeroase ce, din toate părțile, se înalță amenințătoare pentru liniștea și bunul trai în țară la noi”. Punctul de vedere, conservator și pacifist, ostil măsurilor radicale, a fost înfirmat de succesul politic și diplomatic al actului din 11/23 decembrie 1863.

Dar atitudinea și opiniile lui Odobescu, ca și reacțiile iritate iscate în câmpul partizanilor „Sfintelor Locuri” de studiul său, nu lasă loc unor îndoeli asupra bunelor intenții ale autorului. El însuși acceptă că starea mănăstirilor închinate „azi este foarte depărtată de ceea ce a fost uneori și de ceea ce, cu amăgire, se credea că are să fie pururi”. La seria de acțiuni întreprinse de guvern în tot anul 1863 pentru îngrădirea egumenilor străini, Odobescu își avusese rolul său. La 18 iunie, ca ministru al cultelor și instrucțiunii publice, pentru a împiedica sustragerea de odoare și documente din arhivele și tezaurile mănăstirilor închinate el propune măsura drastică de a le pune sub paza autorităților civile sau a protopopilor, iar dacă aceasta nu ar fi posibil, bunurile în chestiune să fie adunate într-o mănăstire anumită și păzite de autoritățile militare (v. *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite române*, 1863, mai 11 și iunie 25). Urmează adunarea tuturor documentelor mănăstirești în Arhiva Statului și o comisie formată din Ion Brezoianu, Ștefan Greceanu și B. P. Hasdeu este însărcinată să le cerceteze și să constate proprietățile și veniturile mănăstirilor (*ibid.*, iulie 25 și august 11, decretele din 17 iulie și 7 august). Cu toate concluziile sale moderate, studiul lui Odobescu nu descrie cu mai puțină convingere și revoltă reaua credință a egumenilor străini, arătând că „nu mai este nici un cuvânt de a primi în țară la noi egumeni străini, cu atât mai mult că ființa lor aici produce acum niște rezultate cu totul opuse celor <care au îndemnat pe strămoșii noștri la o asemenea măsură”. Laiculse pronunță pentru înlăturarea clericilor din administrația averilor mănăstirești. „... Starea actuală a țării, din punct de vedere social, cere neapărat ca dînsa să fie încredințată nu unor persoane îmbrăcate cu caracterul religios, ci unei instituțiuni mirenești și speciale în asemenea materie. Căta dar să se deosebească foarte lămurit însușirile unui egumen și unui stareț mănăstiresc de acelea ale unei administrațiuni a bunurilor mănăstirești, care aceea trebuie să fie coprinsă de bărbați cu specialități civile și științifice de naturi diferite”.

În atitudinea lui Odobescu trebuie înțelese rațiunile omului de cultură, care vede în marile venituri ale domeniilor mănăstirești, neatîrnate sau închinare, un mijloc de propășire culturală înlăuntrul țării și de afirmare a rolului ei civilizator în afară. Atent la funcțiunea culturală a mănăstirilor în trecut, aceste „cetățui cu țepene ziduri de apărare... menite la găzdui în sînul lor pe cei ce căutau adăpost, a înlesni mijloacele de trai

celor slabi și neputincioși, a păstra neprețuitele comori ale cunoștințelor și ale măiestriilor omenești, în sfîrșit a dezvolta și a răspîndi aceste binefaceri ale minții și ale înțelepciunii”, el credea în posibilitatea perpetuării în epoca modernă a unor forme de activitate culturală specifice evului mediu. Prin dăruirea unei părți a veniturilor mănăstirești „sub controlul statului român”, s-ar fi înfăptuit, după părerea sa, o operă „folositoare pentru toți și, putem zice și mai mult, glorioasă pentru românii de odinioară și pentru cei din viitor”.

Examenul atent și complet al operei lui Odobescu, al concepțiilor și acțiunilor sale nu numai de ordin științific sau literar, ci și social și politic va trebui să includă atitudinea lui izolată într-una din cele mai însemnate probleme care a confruntat viața publică a României îndată după Unire.

Nesocotind latura socială și politică a secularizării, respinsă ca atare de contemporani, soluția lui Odobescu nu e mai puțin concludentă pentru înțelegerea coordonatelor gândirii marelui cărturar și a viziunii sale despre mijloacele de dezvoltare ale culturii românești și de afirmare a ei peste hotare.

278. Bibliografia chestiunii mănăstirilor închinare este, firește, mult mai amplă (v., de ex., lista selectivă din lucrarea lui Teodor Bodogae *Ajutoarele românești la mănăstirile din sfîntul munte Athos*, Sibiu, 1940 p. XXXV—XXXVIII). În referințele lui Odobescu sînt de corectat mici erori: *Eclaircissements*. . . a apărut în 1857, nu în 1851; *Memoire sur les monasteres grecs en Moldavie* a apărut în *Foiletonul Zimbrului*, 1855 nr. 41 și 42, p. 333 și urm. și în Th. Codrescu, *Uricariul*, voi. IV, p. 429 și urm.; lucrarea lui N. Istraty are titlul *La question des monasteres de Moldavie voues aux Lieux-Saints*. Traduit du roumain; titlul greșit atribuit lucrării rezultă din sărirea unor cuvinte la cules și contragerea] cu titlul broșurii anonime: *Memoire sur les eglises et les biens conventuels de la Principaute de la Moldavie et le reglement qui les regit*, Jassy, 1857. Nota nu citează însă broșura semnată de Diacre Ignace Horin, *Le Prince Gouza et les monasteres dedies. Lettre au R. P. Archimandrite Agathonot Menedec (de Valachie) en reponse à sa brochure intitulee Etude sur les droits et obligations des monasteres roumains dedies aux Saints Lieux d'Orient* (Paris, 1863, 16 p.) deși se referă la „ce s-a publicat asupra acestor chestiuni în urma Memoriului domnului A. Odobescu, foarte tare combătut de advocații călugărilor străini”. Autorul broșurii încearcă să respingă *Studiul* lui Odobescu reluînd sensul cuvintelor „închinare” (care ar însemna donație în deplină proprietate) și „metoh” (care ar avea sensul de „dependință, sucursală”, *op. cit.*, p. 11—15). Eăspunsul lui Horin este datat 20 iulie 1863, ceea ce ne oferă un *terminus ante quem* pentru a data scrierea lui Odobescu.

281. Hrisovul lui Mihai Viteazul are data 28 august 1599: *Leon Ștefan vodă* este Leon vodă (1629—1632), care se dădea drept fiul lui Ștefan Tomșa; hrisovul din 23 iulie 1631 „pentru isgonirea grecilor din țară” fusese publicat de N. Bălcescu ca anexa I la *Românii și fanarioșii*: *Magazin istoric pentru Dacia*, 1 (1845), p. 122—124; așezămîntul lui Ead Leon datează din 19 decembrie 1668; hrisovul lui Ștefan Bacoviță (d

30 iulie 1764), este menționat, fără dată, și de Bălcescu, *op. cit.*, p. 121; el fusese publicat de Ioan Brezoianu, *Mănăstirile zise închinare și călugării străini*, Buc., 1861, p. 143—146, apoi în *Memoire*, p. 82—85. Dar nici Ștefan Bacoviță (1764—1765), nici Alexandru Scarlat Ghica (1766—1768) nu puteau întări hrisoave ale lui Alexandru Ipsilanti care domnește după ei (1774—1782). Este vorba de așezăminte privind administrarea mănăstirilor, similare cu acela al lui Ipsilanti din 1776, invocat de *Memoire*, p. 159 („Chrysobulle d'Alexandre-Ipsilanti voevod j)our l'organisation des monasteres dedies et non dedies et l'extirpation des abus y introduits"). Hrisovul lui Alexandru Scarlat Ghica din 1767 este citat de I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 91, după *Condica mitropoliei*, p. 222, nr. 121. întărirea lui de către Mihai Suțu în 1784 e menționată, după *Condica nr. 11*, p. 44 din Arhiva Ministerului justiției, în aceeași lucrare, p. 72. „Actul sinodial al clerului din Moldova" este desigur acela al Sinodului ele la Iași care operește ocuparea scaunelor episcopale sau mitropolitan de către străini (*TJricaHul*, t. II, p. 236—240). Actele obșteștilor adunări din Muntenia și Moldova (1823 și 1826) sînt citate în *Memoire*, p. 28-30 și 163-164, iar cel dintîi și de Brezoianu, *op. cit.*, p. 104. Din aceste referințe, pe care însă Odobescu nu le menționează întotdeauna, se pot reconstitui izvoarele documentației sale. Actele pe care le folosește pentru înțemeierea diferitelor argumente ale memoriului său le întîlnim în mai toate lucrările publicate în perioada pregătitoare secularizării. Multe din ele fuseseră adunate în dosarele Comisiei documentale de unde, ca membru al comisiei, Odobescu le putea consulta direct. Acest fapt este confirmat de adnotările sale pe un exemplar din *Eclaircissements* citat mai sus (v. Biblioteca Academiei, Secția Carte rară, cota II 376 966), fost în biblioteca scriitorului. Odobescu studiase lucrarea cu deosebită atenție notînd marginal numeroase reflecții despre comportarea egumenilor străini („O, Escobars du Bas Empire", p. 20), despre împrejurările juridice ale administrării de rea credință a domeniilor închinare, sau însemnînd pasajele pentru care simțea nevoia unei informări suplimentare („Voir dossier du Secretariat", p. 51; „V. Cantemir", p. 55 etc). Pe forțat (verso) Odobescu face o listă a documentelor menționate sau reproduse în lucrare, în unele locuri corectează traducerea documentelor (ex. p. 68).

Altă lucrare, folosită atît pentru *Memoire* cît și pentru *Etude* a fost aceea citată în text a lui Ioan Brezoianu, care cunoștea bine dosarele Comisiei documentale. *Memoire* urmează, de altfel, îndeaproape partea a II-a a studiului lui Brezoianu, pentru tot ce privește istoricul închinării mănăstirilor muntene (cp., de ex., *Memoire*, p. 21 cu Brezoianu, p. 90, sau p. 24—26 cu p. 93—95 etc).

Documentația lui Odobescu se resimte de pe urma tehnicii imperfecte a publicării izvoarelor caracteristică istoriografiei timpului. Activitatea sa publică și, desigur, graba cu care a redactat memoriile menționate nu-i puteau îngădui o critică mai atentă a izvoarelor, ceea ce explică reproducerea unor erori din lucrările anterioare datorate în cea mai mare parte nu unor istorici, ci unor autori interesați numai de relevanța juridică și politică a chestiunii mănăstirilor închinare.

În stadiul incipient de organizare a arhivelor și de publicare a documentelor ele au servit însă, adesea, ca principal izvor de informare al lui

Odobescu și, negreșit, cu asemenea lucrări trebuie reconstituită baza documentară a memoriului său, criteriu pe care am încercat să-l aplicăm în aceste comentarii.

281., Tratatul dintre Mihai Viteazul și Sigismund Bathory din 20 mai 1595 fusese citat de Bălcescu în *Romanii și fanarioții și în Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul*, cartea all-a, cap. VII; textul din cronica lui Matei al Pogoniane (Matei al Mirelor, cunoscutul cărturar grec stabilit în Țara Bomânească în anii 1602—1620), intitulată *Istoria celor petrecute în Țara Românească începînd de la Șerban voevod pînă la Gavriil voevod*, fusese publicat după ed. de la Veneția din 1785 (nu 1784), de A. Papiu Ilarian în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, t.I, Buc., 1862, p. 327 și urm. Odobescu reproduce traducerea din *Tesauru*, p. 335—336, cu următoarele modificări voite, sau simple erori de tipar: *nedreptăți* (nedreptate); *sărac* (săracul); *dreptate* (dreptu); *vă hrănesc și vă cinstesc* (ne nutresc și ne respectă).

282., Pentru închinarea mănăstirii Stavropoleos către mănăstirea Gura-Pogoniana (la 20 noiembrie 1733 ; din 8 noiembrie este pomelnicul bisericii), informații puteau fi luate de la Gr. Musculeanu, *Mănăstirea Stavropoleos*, în *Calendarul antic*, 1862, p. 95—96 și din documentele mănăstirii (azi la Arhivele Statului, București, m-rea Stavropoleos, XXIV/4 și Mitrop. CDXLV/1). Brezoianu, *loc. cit.*, dezvoltă ideea că achizițiile igumenilor străini în țară au fost făcute din veniturile și deci pe seama mănăstirilor.

283., Pentru închinarea mănăstirii Florești și conflictul familiei Costachi cu călugării esfigmeniți, informațiile provin din *Eclaircissements sur la question des monasteres grecs situes dans les Principautes danubiennes*, Paris, 1857, p. 51—56, ele unde vor fi fost folosite și în *Memoire*, p. 30 și 163. închinarea era mai veche, din 1622 (v. detalii la T. Bodogae, *op. cit.*, p. 287 și urm.). Din 20 august 1806 datează actul (în două exemplare) prin care Theodoret din Esfigmenu capătă de la Veniamin Costachi dreptul de a administra Floreștii sub auspiciile mănăstirii atonite o altă închinare o face Veniamin în 1814.

284., *Arhimandritul Profirie* este eminentul cercetător rus al istoriei Atosului, Porfirii Uspenskii, iar lucrarea citată — importanta sa culegere de documente *VnasameJih anmoie, xpantiuțiixca e oăumejiax ce. sopy Acfiouckov*, publicată în *TRypnajh Munucnepcmea Hapodnoso IipoceeufeHii*, nr. 55 (1847), p. 46—74 și 169—200, cuprinzînd catalogul a 722 izvoare dintre care 234 inscripții, reluate apoi în opera aceluiași, *Xpucnuancnu BocmoK*, t. I—IX, Kiev, 1877 și Moscova, 1880—1881.

284., Cp. cu Dimitrie Cantemir, *Scrisoarea Moldovei*, M-rea Neamțului, 1825, p. 329—330 (textul vechii traduceri este stilizat și modernizat).

285., V. textul actului din februarie 1702, în original și în traducere românească copiată, se pare, de însuși Antim Ivireanul, la Hurmuzaki Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, voi. XIV., Buc., 1913, p. 345-348, nr. 400.

285., „Dacă vreun episcop sau igumen s-ar afla din țarinile episcopiei sau ale monastirei dînd la mînă boerească, sau oricărei altei feșdîndu-le, fără tărie fie darea..." (*Canonul 12 al sfințului și icumen*)

cului al șaptelea sinod, în [Nicodim Aghioritul], *Pidalion*, trad. Neofit Scriban, M-rea Neamțul, 1844, f. 224); „... oarecarii, puind nume de monastire averilor sale și făgăduindu-se că lui Dumnezeu le afierosesc pe ele, domni pe sine ale celor afierosite se înscriu și cu singură numirea socotesc meșteșugind a amăgi pe Dumnezeu, că aceiași stăpînire și după afierosire nu se rușinează a o răpi, pe carea mai înainte nu se oprea a o avea" (*Canonul I al Sinodului... ce se zice I-ul și al II-lea, ibid.*, f. 233').

285₄, Hrisovul din 6 martie 1628 prin care Alexandru Iliăș respinge cererea călugărilor de la Pantocrator de închinare a Snagovului fusese cercetat de Odobescu în documentația sa pentru *Cîteva ore la Snagov* (v. ed. de față, p. 221); I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 78 nota în 1861 că „el se găsește la Mănăstirea Snagovu"; în traducere franceză a fost publicat în *Memoire*, p. 89—95; hrisoavele lui Matei Basarab sînt menționate, *ibid.*, p. 15 și 157, iar cel din 1639 este publicat la p. 73—82 și la G. Bengesco, *Memorandum*, p. 17—23; v. și Brezoianu, *op. cit.*, p. 80—83; pentru actele sinodale, v. *Memoire*, p. 157 și G. Bengesco, *op. cit.*, p. 1]—12 și 29—33 (textul tradus). Hrisovul lui Constantin Basarab (Cîrnul) din 1657 și cel al lui Badu Leon sînt menționate la I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 84 și *Memoire*, p. 158; anaforaia mitropolitului Dositei și a boierilor pentru a nu se îngădui biv logofătului Dinicu Golescu să închine mănăstirea Vieroșul (8 februarie 1794) e menționată *ibid.*, p. 159—160, iar cererea familiei Costachi privind Floreștii, *ibid.*, p. 164.

286₃, Unele din hrisoavele citate au putut fi cunoscute direct din arhivele mănăstirilor vizitate de autor în 1860. Astfel diata lui Stroe Buzescu din 1 septembrie 1609 se află în *Condica m-rii Călușul* (Arh. St. Buc, ms 722), f. 197—198', iar hrisovul lui Grigore Ghica din 12 iunie 1673 făcuse parte din arhiva aceleiași mănăstiri (Odobescu îl va publica în studiul său *Note inedite culese în mănăstirea Călușul din județul Bomanafi, la 1861*, în *Anal. Soc. Acad. Bom.*, S.II, 10 (1878), p.319—320, nr. 12, după *Condica*, p. 841, numerotare veche; îndoeli despre autenticitate exprimase Brezoianu, *op. cit.*, p. 42—44). Tot în 1861 a putut cunoaște Odobescu hrisovul m-rii Stănești din 19 mai 1615 ca și documentele din 8 martie (nu mai) 1692 și 27 aprilie 1716, acestea două în *Condica mănăstirilor Segarcea și Stănești* (Arh. St. Buc, ms 725, f. 1—4 și 41'—45). Despre Stănești Odobescu va scrie în *Columna lui Traian*, 4 (1873), p. 206—208 și în *Antichitățile județului Bomanafi*, Buc, 1878, p. 51, 130; v. și Brezoianu, *op. cit.*, p. 53—54 și *Eclaircissements*, anexa VIII. Hrisovul m-rii Badu vodă din 10 februarie 1613 se află în *Condica m-rii Badu vodă* din 1794 (Arh. St. Buc, ms 256), f. 36—37; v. îndoelile despre autenticitatea lui, la Brezoianu, *op. cit.*, p. 28—29. Documentul din 29 aprilie 1667, cuprinzînd o apărare de pîra călugărilor greci asupra mitropolitului Serafim, fusese copiat în *Condica episcopiei Buzău* (Arh. St. Buc, ms 172), f. 302, dar indicația „Vintilă-Badu" (echivalentă cu *m-rea Menedic*) este datorată unei erori de lectură, actul privind *m-rea Malamuc*. Eroarea se întîlnește și în *Memoire*, p. 86—89, unde documentul este reprodus în traducere franceză, iar în text numele mănăstirii Malamuc apare *Malanoue*. Este vorba, evident, de izgonirea călugărilor din m-rea Malamuc, închinată m-rii Costamonitu de la Athos, iar nu de Menedec. Pentru închinarea frauduloasă a m-rii Sf.

Ioan cel mare din București m-rii Sf. Ilie de la Zița, v. discuția la I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 23—24. Actul de închinare a m-rii Hangu este reprodus în *Eclaircissements*, anexa VII, iar parțial în *Memoire*, p. 12—14, ca și hrisovul lui Mihai Bacoviță. Despre închinarea m-rii Sf. Ioan din Focșani, v. I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 12—13, iar a Băchitoasei, *ibid.*, p. 129. De închinarea ilegală a m-rii Spirea din Deal către m-rea Grigoriu se ocupă același la p. 31—32, iar de m-rea Vizantea din Putna (închinată tot la muntele Athos), Cezar Bolliac, *Monastirile din România (Monastirile închinare)*, Buc, 1862, p. 517; v. și *Eclaircissements*, anexa XIV și celelalte, care reproduc documentele menționate. Despre Vieroșu și actul din 8 februarie 1794 am vorbit mai sus.

286₄, V. data zidirii mănăstirii Văcărești (a doua perioadă, 1719—1722) la N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, p. 73—74' nr. 156. Danii, în documentele mănăstirii din 1721—1728 (Ion I. Șucu, *Direcția Generală a Arhivelor Statului, Indice cronologic nr. 23*, Buc, 1952, p. 23). Pentru Stavropoleos, v. mai sus. Hrisovul din 1719 e amintit și de Bengescu, *op. cit.*, p. 14.

287, V. discuția termenului *închinare* în *Beponse des Saints-Lieux d'Orient*, Paris, 1863, p. 53; *La verite sur la question des couvents dedies*, par un Moldave, Paris, 1863, p. 33; *Quelques mots sur la secularisation des biens conventuels*, par un depute roumain, Paris, 1864, p. 12.

289₁, „Unii din monahi, părăsindu-și monastirile lor, poftind a stăpîni și lepădîndu-se de a asculta, se apucă a zidi case de rugăciuni, neavînd cele spre gătire. Deci de se va apuca vreunul a face aceasta, să se oprească de episcopul locului..." (*Canonul 17 al sfîntului și icumenicului al șaptelea sinod, în Bidalion*, f. 227; „Monahul sau monahia nu trebuie a-si lăsa monastirea sa si a se duce întru alta" (*Canonul 21, ibid.*, i. 230).

282₃, Este vorba de cunoscutul „hrisov" al lui Constantin Mavrocordat din 7/18 februarie 1740 care prevede în primul articol scutirea de contribuții a mănăstirilor, iar prin al doilea instituie un organ de control căruia toate mănăstirile din țară urmau să-i dea socoteala veniturilor și cheltuielilor. V. la ț. Brezoianu, *op. cit.*, p. 88—92 și tabelul acestor venituri și cheltuieli pentru mănăstirile închinare.

290₁, V. mai sus, p. 616.

290₄, Actul de închinare la Athos a mănăstirii, datînd din 15 octombrie 1682, este copiat în *Condica m-rii Coirociani* (Arh. St. Buc, ms 691), f. 11—13. Cu data greșită *15 septembrie 1686* a fost publicat de Bengescu, *op. cit.*, 35—42. V. și Brezoianu, *op. cit.*, p. 24—27.

291₁, „Fiindcă în oare care biserici, precum ne-am [înștiințat, fără de iconomi, episcopii întrebuițază bisericile lucruri, s-au socotit ca toată biserica ce are episcopi, să aibă și iconom din clericatul său carele să iconomisească cele bisericesti dupre socotința episcopului său ca să nu fie fără marturi iconomia bisericeii" (*Canonul 27 al sfîntului și icumenicului al patrulea sinod, în Bidalion*, f. 134'—135').

291₃, O serie de măsuri încercaseră, încă din perioada regulamentară să instituie un control asupra veniturilor mănăstirilor, fără rezultate scontate. *Begulamenul organic* prevedea formarea unei comisii compusă din patru clerici și patru laici care să inventarieze averile mănăstirești

și să le administreze. La 2 februarie 1842 Adunarea Moldovei votase trecerea atribuțiilor de conducere a Eforiei Școalei și Casei milelor, pe care le avusese mitropolitul, asupra unei comisii formată din laici. Un proiect de lege este întocmit în martie 1844 la Iași prevăzând înființarea unui departament special bisericesc pentru administrarea averilor mănăstirești, dar domeniile închinatelor nu sînt supuse acestei măsuri. Controlul arenzilor domeniilor închinatelor este introdus la 23 ianuarie 1845, odată cu desființarea epitropiei Sfîntului Mormînt ce se așezase în țară în timpul lui Kiselev. Măsuri radicale se iau însă abia după Unirea Principatelor. La 13 noiembrie 1862 guvernul obligă pe arendașii moșiilor mănăstirești să verse Statului sumele datorate mănăstirilor (*Monitorul oficial*, 1862, noiembrie 22), iar în decembrie același an fondurile rezultate sînt trecute în bugetul Statului. La 3 ianuarie 1863 suma a trecut definitiv în buget, iar veniturile mănăstirilor sînt sechestrate.

291⁴⁷, Bengescu, *loc. cit.*, publică în traducere franceză obișnuitul angajament al igumenilor, în cazul de față arhimandritul Chirii Văcăreșteanu, care la 24 mai 1854, ca locțiitor de igumen al mănăstirii Văcărești se obligă să sporească bunurile așezămîntului, să nu încheie acte particulare, să nu facă datorii pe seama mănăstirii, nici să-și însușească veniturile ei etc. V. textul românesc la C. Bolliac, *op. cit.*, p. 615—617.

294³³, Pentru documentele menționate, v. *Memoire*, p. 21—31 și 158—165. Despre mănăstirea Sf. Sava din București, v. Brezoianu, *op. cit.*, p. 50-51. V. actul de danie din 9 septembrie 1707 la Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, voi. XIV^x, Buc., 1915, p. 394—396, nr. 427.

294⁴⁵, Actele sînt menționate și de Brezoianu, *op. cit.*, p. 100—101 și în *Memoire*, p. 161—162.

294⁵¹, *Memoire*, p. 21.

295⁴⁶, *Ibid.*, p. 24—26 și Brezoianu, *op. cit.*, p. 93—100.

REGULAMENT INTERIOR PENTRU CONSILIUL GENERAL AL INSTRUCȚIUNEI PUBLICE

Textul regulamentului este publicat în *Buletinul Instrucțiunii publice*, an. I, decembrie, 1865, p. 209—210, este unicul text cunoscut. El formează anexa ședinței a II-a a Consiliului general de instrucțiune, ședință în care A. Odobescu fuse numit raportor și însărcinat cu redactarea regulamentului.

Textul regulamentului, tipărit în *Buletin*, nu conservă caracteristicile scrisului odobescian «din acea vreme, probabil modificările se datoresc corectorului, oricum textul apare modernizat.

Semnalăm folosirea lui *e* pentru *a* numai în cuvintele *seu* și *șapte*, *SL* lui *e* pentru *ă* numai în *numer*, *jumătate*; *x* e notat cu *s* (*esaminarea*); *z* intervocalic este notat uneori cu *s* *resultatul*, *casu*, alături de *păzească*; hîrtie este scris consecvent *chîrtie*, este folosită forma *ceștiune* care înlocuia forma străină limbii *ceștiune*. De asemenea, în tot textul substantivele feminine terminate în *ie* la singular primesc terminația *iune*, pe care Odobescu o folosește foarte rar în această epocă (*considerațiune*, *instrucțiune*, *comisiune*, *delegațiune* etc).

Gramatical se întilnește oscilația între genitiv-dativul feminin singular în *ei* sau *ii* (*ce-rerei*, *comisiunii*, *instrucțiunii*).

în ediția de față textul a fost reprodus de pe *Buletinul Instrucțiunii* cu modificările adoptate.

NOTE

Legea asupra instrucțiunii din 25 noiembrie 1864 (publicată în *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite Române*, 1864, decembrie 5/17, nr. 272, p. 1291—1294) prevedea în secțiunea a II-a, art. 22—30 componența și funcțiunile *Consiliului general al instrucțiunii publice*. Consiliul urma să ocupe cu „chestiunile care au raport la întinderea și îmbunătățirea instrucțiunii” (art. 29). Prin decretul nr. 1078 (*v. Buletinul Instrucțiunii publice*, I (1865), p. 43—44), domnitorul numește următorii membri ai Comisiei: pentru învățămîntul primar, institutorii superiori G. Eustațiu din București, Toma Săvescu din Iași și Ștefan Nicopulo din Craiova; pentru învățămîntul secundar, profesorii P. Cernătescu de la Colegiul „Sf. Sava”, T. Lateș de la Liceul Central din Iași, G. M. Fontanin din Craiova, I. Vergoliciu din Bîrlad și P. D. Brănescu de la Seminarul din Bîmnicu Vîlcea. Profesorii I. Zalomit și C. Esarcu reprezentau în comisie învățămîntul superior; maiorul Al. Angelescu, școlile militare; dr. Scarlat (Carol) Davilla, învățămîntul medical; profesorii V. Șaicariu din București și C. Olteanu din Craiova, învățămîntul particular, iar profesorii X. Crătiunescu din București, Xanu din Iași și C. Troteanu din Galați, învățămîntul profesional. Din partea Consiliului de Stat fuseseră numiți în comisie A. Odobescu și G. Apostoleanu, iar de la Curtea de Casație Scarlat Fălcoianu și prințul Al. Cantacuzino. Clerul

¹ Cf. *Buletinul Instrucțiunii publice*, an. I, noiembrie 1865, p. 162—171.

(1866), *tendente* (1887); *principali* (1866), *principale* (1887), *uzuali* (1866), *uzuale* (1887). Genitivele feminine singulare sînt mai frecvente în *ei* în 1866 și în *ii* în 1887, dar se întîlnesc și cazuri inverse. Terminația în *â* la nominativ-acuzativul feminin singular este specifică pentru ediția I, în a II-a fiind înlocuit cu *e* ca și la verbe : *obligatoria, fiă-ne* (1866), *obligatorie,, fie-ne* (1887).

Din deosebirile lexicale menționăm : *secundarii* (1866) — *secundar* (1887) ; *limitele* (1866) — *marginale* (1887); „se *aflu deja*” (1866)—„se *află de acum*” (1887); *amăruntă* (1866) — *amăntiță* (1887); *cazier* (1866) - *caștie* (1887) etc.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Buletinul Instrucțiunii publice*, aprilie, 1866, p. 417—424.

B — ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul II, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea IV — *Cestiuni de interes național 1863—1868*, p. 55—78.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

301

1—4 Gimnazie și scoale reale. Raport asupra organizațiunii ce ar fi să se dea învățămîntului secundar în România, prezentat consiliului general de instrucțiune publică, în sesiunea lui din, anul 1865. *B*; Comisiunea Consiliului general însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învățămîntul secundar. Raport. *A* || 5 *omite pasajul de la rîndul 5 la rîndul 17 în A* || 19 Instrucțiunii *B*; Instrucțiunii *A* /secundar *B*; secundariu *Aj* care *B*; cari *A* || 20—21 sesiuni actuale *B*; actualei sesiuni *A* || 21 instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* || 22 articolii legii *B*; articolele legii *A* | instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* || *B*; 24 consiliului permanent *B*; consiliului permanent de instrucțiune *A* || 26 secundare *B*; secundare *A* || 32 reale, profesionale *B*; reali profesionali *A* || 33 permanent *B*; permanente *A* || 34 secundare *B*; secundarii *A* || 36 d-lui *B*; domnului *A* | 37, ținîndu-se în marginele *B*; ținîndu-se în limitele *A* | j

302

1 mijloacele *B*; miziloacele *A* || 1—2 a fi mai nimerite *B*; mai nimerite *A* || 4 secundar *B*; secundar *AI* instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* || 5 se află de acum *B*; se află deja *A* | existente *B*; esistente *A* | sînt încă de înființat *B*; *omite* încă în *A* (|| 7 graduri *B*; grade *A* || 8 gimnazie *B*; gimnazii *A* || 9 reale *B*; reali *A* || 10 la număr *B*; *omite* : număr în *A* || 11 profesionale *B*; profesionali *A* || 13-seminarie *B*; seminarii *A* || 14 graduri *B*; grade *A* || 16 tendențe *B*; tendințe *A* || 22 mijloacele *B*; miziloacele *A* | instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* || 25 s-au prezentat comisiunii 5; s-au prezentat comisiunei *A* || 26 permanent *B*; permanente *A* || 27 seminariilor *B*; seminarelor *A* | *J* acia *B*; aceea *A* || 28 ațintit *JB*; ațintat *A* | direcțiunii *B*; direcțiunei *A* || 30 gimnaziilor *B*; gimnaziilor *A* || 31 reale *B*; reali *A* || 32 punctul *B*; punctul *A* | 1 secundar *B*; secundariu în *A* || 33 complet

¹ cf. aici p. 301.

B; complect *A* | trebuie *B*; trebuie *A* | *J* 36 studiu *B*; stagiul *A* || 35 complement *B*; compliment *A* | instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* | 36 elementare *B*; elementare *A* || 37 instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* || 39 tendențe *B*; tendințe *A* || 40 reale *B*; reali *A* || 41 amănunțită *B*; amăruntă *A* || 42 tendențele *B*; tendințele *A* || 43 mainainte *B*; mai înainte *A* | principale *B*; principali *A* || 43» tendențe *B*; tendințe *A* | secundare *B*; secundarie *A* | fie-ne *B*; fiă-ne *A* || 46 prenumărat *B*; prenumerat *A* | instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* ||

303

3 discusiune *B*; discuțiune *AU* 4—5 în vechiul nostru colegiu St. Sava *B*; în vechiul Sf. Sava *A* || 6 uzuale *B*; uzuali *A* || 8 reale *B*; reali *A* || 9—10 trebuie să se repoarte asupra profesiunii *B*; trebuie să se raporte la profesiunea *A* || 14 trebuie *B*; trebe *A* || 15 trebuie *B*; trebuie *A* || 16. trebuie *B*; trebuie *A* | *J* 17 rămîne *B*; rămînea *A* | *J* 21 elocvente *J* 5; elocuinte *A* || 23 voiește *A* | voește *A* | trăiască *B*; trăească *A* | civilizațiunii *B*; civilizațiunei *A* || 24 secundare *B*; secundare *A* | care *B*; cari *A* || 29 instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* | *j* 30 privilegiu *B*; privilegiu *A* || 31 rămînea *B*; rămînea *A* | carierele obligatorii *B*; carierele obligate *A* | *J* 33 trebuie *B*; trebuie *A* || 35 trebuie să devină și profesională *B*; trebuie să devia și profesionale *A* || 35—36 se vor subîmpărți *B*; se subîmpart *A* || 36 instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* || 37 obligatorie *B*; obligatoria *A* || 38 instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* | ofere *B*; oferă *A* || 40 Mîntînînd *B*; Măntînînd *A* | 42 crearea *B*; creare *A* | reale *B*; reali *A* | *J* 43 trebuie *B*; trebuie *A* || 45 rămîne *B*; rămîne *A* | acesteia *B*; aceștia *A* | *J* 46 completa *B*; complecta *A* || ceia ce *B*; ceea ce *A* || 47j tendențe *B*; tendințe *A* || 48 generale *B*; generali *A* || 49 instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* ||

304

2 ce-ar fi inaugurat *B*; ce-ar fi inaugurate *A* | *J* 4 instrucțiunii *B*; instrucțiunei *A* || 5 folos *JB*; avantajul *A* || 7 instruirii *B*; instruirii *A* || 8 tendențele generale *B*; tendințele generali *A* || 9 fie *B*; fiă *A* | *J* 10 să nu fie *B*; să nu fiă *A* || 11 facultățile celor ce învață se răsipesc *B*; facultățile școlarilor se respesc *A* || 13 idei predominante *B*; dominante *A* | *J* 16 studiile *B*; studiile *A* || 17 dupe *B*; după *A* | *J* 20 vieții *B*; vieții *A* | literale *B*; caracterele *A* || 21 caștie *B*; cazier *A* | *j* 22 pentru *B*; în *A*) 24—25 grămădite la un loc, una în dauna celorlalte *B*; aglomerate, una în detrimentul celeilalte *A* || 26 dupe aceeași *B*; după aceeași *A* | *J* mîntînînd *B*; mîntînînd *A* | *J* 27 aceeași *B*; aceeași *A* || 27—28 aprofundează cu înlesnire și precît îi este de trebuință, toate materiile ce se prezintă *B*; aprofundează cu înlesnire toate materialele ce se prezintă *A* | *J* 29 căci, oricît *B*; căci, cît *A* | *J* 30 sub carele *B*; sub care *A* | *j* este acum familiar *B*; *j* este deja familiar *A* | *J* 32 foloase *B*; foloasi *A* || 33 secundare *B*; secundare *A* | *J* crede că e bine *B*; crede de folos *A* | *J* 36 gimnaziile *B*; gimnaziile *A* | 1 reprezenta *B*; reprezintă *A* || 37 celelalte *B*; *corupt*; celealte *A* | *j* reale *B*; reali *A* | *J* 41 tendență *B*; tendința *A* || 43 gimnaze *B*; gimnazii *A* | *J* 44 ramura literară *B*; partea literară *A* | tendența *B*; tendința *A* || 45 tendența *B*; tendința *A* | *J* 46 reale *B* || reali *A* | ramura literară *B*; partea literară *A* || 47 dupe *B*; după *A* | *J* tendență *B*; tendința *A* | *J* 47—48 cu o aplecare pronunțată spre practică *B*; cu o tendință pronunțată pentru practică *A* | *J*

305

3 gimnazie *B*; gimnazii *A* | dînsa *B*; ea *A* | *J* 4 existența *B*; existența *A* | 17 gimnaziile *B*; gimnazii *A* | complete *B*; complete *A* | 10—11 mijloacele materiale și aptitudini intelectuale mai destînse *B*; materiali și facultăți intelectuali mai distînse *A* || 15 civilizațiunii *B*; civilizațiunei *A* | *J* 16 gimnaziile *B*; gimnaziile *A* || 17 de-naltă *B*; de înaltă *A* || 18 trebuiește *B*; trebuiește *A* || 19 față *B*; față *A* | 1 gimnaziile reprezenta *B*; gimnaziile reprezintă *A* | *J* 20 secundar *B*; se-

condar A | tendențe B; tendințe A j | 21 trebuiește B; trebuiește A JJ 22 limbilor latină și elenă B; limbilor latine și elene A \ trebuiește B; trebuiește A j baza B; baza A j | 23 trebuiește B; trebuiește A | adîncit atît sub raportul B; *omite* atît în A j | 24 punctul B; punctul A || 24—26 Cunoștințele morale, sociale și politice trebuie prezentate într-o ordine care să permită o dezvoltare mai amănunțită a materiilor B; Cunoștințele morali și politice trebuie prezentate într-un ordin care se permită o dezvoltare mai amănunțită a materiilor A j | 27 trebuie să fie înfățișate din privirea teoriei B; trebuie să fie înfățișate din punctul de vedere al teoriei A || 28 studiilor B; studiilor A j | studiilor B; studiilor A j care B; carii A j | 29 ar avea a se consacra B; ar putea să se consacre A || raționamentului B; raționamentului A j | 31 Pusă pe astfel de cale B; Puse pe asemenea cale A 1 să fie B; să fie A j | 32 priveghere B; priveghere A || 32—33 de la un nivel B; dintr-un nivel A j | 35 în sînul acestui complex de studii B; în sînul acestor studii A | să fie înconjurată B; să fie încongiurată A j | 37 primare B; primarii A j | 38 dar B; dară A j | 39 trebuie să ridice treptat studiile B; trebuie să rădăcească treptat studiile A j | 40 complete și necomplete B; complete sau incomplete A j | 42 sînt pînă acum B; sînt deja A 42—43 ca ele să se completeze, îndată ce timpul și mijloacele B; a se completa, cînd timpul și mijloacele A j | 46 presupune B; să presupună A j | 47 completarea B; completarea A ||

306

2 secundară B; secundară A j existentă B; existente A j completă B; completă A j | 3 dupe B; după A j | 4 acestor așezăminte B; acestor institute A j | 5 a croi oameni B; a forma tinerii A j | 8 oameni B; juni A j | 8—9 să înmulțească clasa de acum mult prea numeroasă B; a înmulți clasa deja prea numeroasă A j | 9 la lefurile B; la lefile A li 10 care i-ar fi produs B; ce i-ar fi produs A j răsturna B; resturna A j | 11 se vor obține B; se va obține A j | 12 completă B; completă A j | instrucțiunii secundare B; instrucțiunii secundare A j | De aceea dară, comisiunea, temîndu-se de ambiguitatea de sens ce legea lasă școlilor numite într-însa gimnaziilor și preferînd această denumire celei nouă întronate, de licee, propune încă ca consiliul să formuleze către d. ministru al instrucțiunii A | *omite pasajul în B* || 14 secundar B; secundar A j aceea B; aceea A j | 15 gimnazie B; gimnaziilor A | rămînd B; rămînd A j | 16 care B; cari A | necompletat B; necompletat A j | 17 completare B; completare A j cestiune B; cestiune A || 18 mijloace B; mijloace A JJ 19 secundare B; secundarii A j | 21 intermediare B; intermediare A j gimnaziilor B; gimnaziilor A JJ 23 școlile reale B; școlile reale A j | 24 școlile reale B; școlile reale A U 25 Ministerul Instrucțiunii B; Ministerul Instrucțiunii A j mai totdeauna B; mai în totdeauna A j | 27 Însă pînă acum B; dar însă pînă acum A j | 28 instrucțiunii B; instrucțiunii A / în mod legal B; legalmente A j | 30 exercitarea B; exercitarea A j | 30 într-aceste articole ale legii B; într-acest articol al legii A JJ 32 națiunii B; națiunii A || 35 și la soliditatea în instituțiile țării, B; la soliditate în instituțiile A JJ 37 Orce B; Orce A j | 42 să stabilească B; se stabilească A JJ 43 cîtime B; cîtime A ! 44 administrației B; administrației A j |

307

2 reale B; reali A j | 4 trebuie B; trebuie A || 6 mijloacele B; mijloacele A j | 11 industrie *J; industria A j | 13 suferă B; suferă A JJ 16 răpede B; rapide A j | înduioală B; înduioală A JJ 17 necesare B; necesari A j pînă la un punct oarecare B; pînă la un punct A j | 19 răspîndită B; răspîndită A j reale B; reali A || 19—20 stabilite fiind prin B; stabilite prin A || 21 morale B; morali A j inteligentă B; inteligente A || 22 părăsite saurăsipite B; neglijate sau respite A j | 22—23 și din neîndemînare B; *omite* din în A j | 24 inculca B; inculca A JJ 26 folositoare B; utile A | prezenta B; prezintă A || 27 principale B; principali A || 27—28 de ordine literară și politică B;

de ordin literar și politic A j | 32 de a sa datorie să schițeze în cîteva răpezi B; de a sa datorie a schița în cîteva rēpezi A j | 33 care B; cari A j | 34 reale B; reali A JJ 37 capitalele de județe B; capitale de districte A JJ 39 reale B; reali A j | să ia B; se ia A JJ 40 arte B; arți A j | 41 regulamenta B; reglementa A | semnalînd B; signalînd A j | 43 reale B; reali A JJ 44 ierte-ni-se B; ierteni-se A JJ 45 studii indispensabile B; studii indispensabile A j | tendențe B; tendințe A j | 48 reale B; reali A JJ 49 de ajuns B; de ajuns A j | să dezvolteze B; se dezvolteze A j |

308

1 morale B; morali A || 3 se îndreptează B; se adresează A || 4 dar B; dară A || 5 morale B; morali A j | 9 barbariile B; barbariile A j | 11 decadența B; decadența A JJ 16—17 Să o punem dar în capul nomenclaturii cunoștințelor ce sînt a se preda în școlile reale. B; Punem dar în capul nomenclaturii cunoștințele unei școli reale. A JJ 18 științele morale, literare B; științele morali, literari A JJ 19 Evangeliilor B; Evangeliilor A H 24 rāpezi B; rapizi A || 20 literare B; literarii A j epistolare B; epistolarii A | Rāpede B; Rapide A JJ 29 a cărei B; a carii A j mijloc B; mijloc A j | de o mai B; demai A j | 30 accesibilă B; accesibile A j | 35 prezentată în tabeluri B; prezentată în tablouri A || 36 studii B; studii A || 40 naturale B; naturali A || 43 aplicațiuni la geodezie B; aplicațiune la geodezia A j | elementare B; elementare A JJ

309

î cosmografie și meteorologie B; cosmografia și meteorologia A JJ 12—3 cunoștința puterilor naturii, a instrumentelor celor mai practice și a mașinilor mai simple și mai uzuale. B; cunoștințe de puterile naturii, de instrumentele, cele mai practice și de mașinile mai simple și mai uzuale. A j | 4 tehnologie B; tehnologia A j | 5 naturale B; naturali A | industrie B; industria A || 9 reale B; reali A j | 11 instrucțiunii B; instrucțiunii A j | încurajă B; încurajă A i daca B; dacă A j | 12 mijloacele B; mezii A j | 13 chiar de stat B; de stat A || 14 acelor B; acestor A j | 15 muzică B; muzica vocală A JJ 16 cestiune B; cestiune A j | 17 care B; cari A j reale B; reali A || 18 mijlocul B; mezii A || 20 permanent B; permanente A || 22 alegînd dintre ele pe cele B; alegînd dintr-însule cele mai A || 23 să ofere premii B; să ofere premii A || 25 a adauge B; a adăugi A JJ 26 reale B; reali A JJ 28 reale B; reali A || 29 dar B; dară A j generale B; generali A j preparați B; pregătiți A j | 31 industrie B; industria A || 31—32 prin unele articole B; la art. ... A j | 32 instrucțiunii B; instrucțiunii A | secundare B; secundarii A j | 33 completeze studiile B; completeze studiile A JJ 35 să treacă B; se treacă A JJ 36 adauge că elevilor B; adăugi că școlariilor A 1 Bele-Arte B; belle-arte A JJ 37 reale B; reali A j | 38 gimnazie B; gimnaziul A JJ 39 tendențelor B; tendințelor A || 40 reale B; reali A | instituțiuni B; școlile A j | 44 a școlilor reale ~; de școlile reale A j care B; cari A || 48 reale B; reali A 1 precît mijloacele *corrupt* : precuniare B; pe cît meziiie pecuniare A JJ

310

1 de județe ale țării B; de districte ale țării A JJ 3 reale B; reali A j | 4 care B; cari A JJ 5 gimnaziile B; gimnaziile A JJ 6 reale B; reali A JJ 7 existente B; existente A j | 8 reale B; reali A | completîndu-se B; completîndu-se A JJ 12 legii B; legii A | considerațiunile B; considerațiunile A || 13 profesionale B; profesionali A || 17 cari B; carii A j | 18 necesare B; necesarii A j | 19 reale B; reali A j | profesionale B; profesionali A || 22 să proiecteze B; a proiecta A j | 23 să prezente B; se prezente A JJ 24 sociale B; sociali A j | 25 țării B; țării A j ei B; sale A JJ 29 să fie B; se fie A j | 30 școlile trebuie să B; totul trebuia să A [(31 studii B; studii A H 32 ce ea va fi B; ce va fi A || 32 datorii B; datorile A JJ

NOTE

întocmirea *Raportului despre organizarea învățămîntului secundar în România* i-a revenit lui Odobescu în calitate sa de membru al Consiliului general al instrucțiunii.

La 25 noiembrie 1864 fusese promulgată noua lege a învățămîntului despre care istoricii de mai târziu au rostit, în genere, cuvinte aspre : „o operă complet lipsită de originalitate, care se mărginește a reuni într-un singur sistem rezultatele formale la care ajusese o dezvoltare răzimată adesea pe copierea străinătății și nu odată întreruptă de capriciile domnești, de aproape patru decenii, în ambele principate” (X. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Buc, 1928, p. 325). Ea prevedea învățămîntul primar de patru ani, cel secundar de șapte, iar facultățile de trei ani, cu excepția celei de medicină care dura cinci, în linii mari periodizarea învățămîntului se va menține aceeași mai bine de un secol. Iorga îi va reproșa acestei legiuiri produsă de „o generație veche obosită și una nouă trăind din formule”, ruperea de realitatea tradițiilor ca și de aceea contemporană, dar mai ales lipsa unei „însuflețiri de ideologie morală”. Același reproș i-l făcuse Eminescu. Iar Odobescu, revizor al legii alături de bătrînul Petrache Poenaru, Bozianu și Crețescu, trăind peste un sfert de veac în climatul didactic și cultural format sub imperiul legii din 1864 va apela, pentru exemple pozitive, la o perioadă mai veche : „Cele patru clase *umanoare* dederă țării o întregă populație de tineri a căror cultură, mai slabă poate ca aiurea supt raportul științific era, în tot cazul, o puternică educație națională. Aș dori— și o zic fără sfială ! — ca toți școlarii din actualele și viitoarele noastre institute secundare să învețe, pe lîngă toată știința ce li se predă într-însele, a-și iubi țara și a-i dori mărirea precum o iubeam și o cinsteam noi, vechii școlari înscrisi în clasele *umanoare* mai înainte de 1848, supt direcția lui Petre Poenaru” (*Petrache Poenaru. Cuvîntare la aniversarea a XXV-a a Universității din București*, Buc, 1889, p. 15).

Considerată în perspectiva unui secol legea din 1864 se cuvine totuși apreciată cu mai puțină severitate (a se vedea analiza prof. C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza vodă*, Buc, 1966, p. 414—419). Proiectul, elaborat de Vasile Boierescu, revăzut și modificat de Consiliul de Stat din care făcea parte și Odobescu, introduce învățămîntul primar gratuit și obligatoriu (fapt remarcat de Duruy, ministrul de instrucțiuni al Franței, unde această prevedere nu era încă legiferată), introduce măsuri benefăcătoare privind învățămîntul științelor naturii și al celor aplicate, instituie inamovibilitatea învățătorilor și profesorilor după definitivare.

Promulgată într-un moment cînd toate sectoarele societății românești își căutau liniile de dezvoltare, legea avea negreșit și imperfecțiuni. Ea prevedea însă două corective : Consiliul permanent (art. 9—21) care urma să fie „consultat, sub clausă de nulitate, însă cu reserva dreptului de veto al ministrului, asupra tuturor chestiunilor relative la administrațiunea și direcțiunea instrucțiunii publice și pri-

vate” (art. 14 al. I) și Consiliul general, ale cărui scop și norme de funcționare au fost prezentate mai sus (v. p. 619). Din nefericire rolul decisiv atribuit de legiuitor ministrului care deschidea astfel calea influențelor de partid va reduce cele două corsilii la activități formale (v. și criticele lui P. Bășeanu, *Istoricul învățămîntului secundar*, Buc, 1906, p. L X X și urm.).

Frecvențele încercări de reformă a învățămîntului (între 1864 și 1898 au fost întocmite 34 de regulamente numai pentru școlile secundare) au exprimat dificultatea găsirii unei formule de organizare eficiente, ca și lipsa de respect pentru o ordine de lucruri în care un criteriu de reușită este tocmai continuitatea. D. A. Laurian va critica în 1880 programa de învățămînt, cuprinzînd o „grămadă de studii din care nu rămîne în urmă decît un orgoliu rău justificat”.

Propunerile lui Odobescu din 1865 marchează începutul acestei programe menită unor atît de frecvente prefaceri. Odobescu se documentează cu lucrări recente privind organizarea învățămîntului în Franța, Austria, Elveția și statele germane, semnate de Saint-Marc Girardin, Jules Simon sau Emile de Girardin. Vom vedea că proiectul său ește în bună măsură influențat de aceste lecturi. Xu e firește vorba de o imitare nereflectată a unor calapoade străine, dar nu trebuie uitat că Odobescu însuși cunoscuse direct școala franceză și că principiile apusene conveneau viziunii sale clasicizante, umaniste și în fond idealistă despre pregătirea intelectuală, în sistemul propus de el au prioritate *școalele secundare*, „gimnaziile” (Odobescu este împotriva denumirii de „liceu”), cu o durată de șapte ani, ca stagiul intermediar între școala elementară și facultate; *școlile reale*, cu o durată de patru-cinci ani sînt menite să completeze cunoștințele elementare și să pregătească elevii pentru *școlile de pură aplicațiune profesională*, adică școlile comerciale, industriale, agricole, medicale, militare, sau de belle arte (pentru care se pot accepta însă și absolvenți de gimnazii), învățămîntul gimnazial trebuie să fie separat în clasic și științific (teoretic). Este evident că în mintea raportorului gimnazial este menit sărformeze „elite”, „învățații trebuitori pentru progresul civilizațiunei”. Iată de ce „instrucțiunea gimnazială ar trebui să fie neîncetat supusă la o geloasă privighere, spre a nu se coborî dintr-un nivel așa de înălțat și a pierde caracterul de profunditate științifică care singură îi asigură un rezultat salutar”. Pentru numeroasele activități care susțin o societate — industriale, agricole, medicale, militare — sînt rezervate școlile reale, cu cursuri de „patru, mult cinci ani” menite să dea elevilor, în primul rînd, „principii solide de religie și de morală, idei clare și utile despre drepturile și datoririile lor”, cu alte cuvinte să facă din ei niște cetățeni disciplinați. Făcînd apologia religiei ca obiect de studiu primordial în școlile reale, Odobescu stabilește o distincție nu lipistă de semnificație între aceste școli și gimnazii. Elevii gimnaziilor au, pentru înțelegerea „însemnătății și demnității sufletului omenesc”, literatura. Elevii școlilor reale au în religie „educațiunea aceluia care nu au alta” •, viitorii meseriași, neguțători, agronomi și medici par a se recruta în concepția lui Odobescu dintr-un mediu mai puțin educat decît elevii gimnaziilor și ei trebuie stăpîniți printr-o disciplină de gîndire mai severă. Printre rîndurile raportului străbate incontestabil o concepție de clasă asupra învățămîntului.

Pe asemenea baze teoretice și cu programele încărcate ce vor fi criticate de D. A. Laurian pentru un „enciclopedism care face a se da numai noțiuni superficiale, care îngreunează memoria școlărilor fără a le fortifica inteligența”, se organizează, după 1865, în pripă, școli secundare în a căror critică sînt de acord P. Eășcanu (*op. cit.*, p! LXXVII) și X. Iorga (*op. cit.*, p. 327—329).

301, Bedueînd raportul din 1865 și dorind să explice cititorilor ediției din 1887 împrejurările alcătuirii lui, Odobescu introduce această din urmă versiune prescurtată cu cîteva fraze formate dintr-o lămurire asupra funcțiunilor sale oficiale la data redactării raportului și un citat din discursul ministrului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii publice din 1865, D. Cariagdi. Discursul fusese rostit în prima ședință a Consiliului general al instrucțiunii, din 8/20 septembrie 1865 (*Buletinul instrucțiunii publice*, 1 (1865), p. 90—92)..

301₁₂, *Noua lege a școalelor* este legea asupra instrucțiunii din 25 noiembrie 1864, publicată în *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor române*, 1864, decembrie 5/17 nr. 272, p. 1291-1294.

301₁₄, *Consiliul permanent*, v. mai sus.

303₂, *Saint-Marc Girardin* (1801—1873), politician și literat francez, colaborator la *Journal des debats*, profesor de istorie, apoi de literatură la Sorbona și membru al Consiliului de stat. în 1833 primește misiunea de a studia sistemul de învățămînt și educație din statele germane. Rezultatele acestei misiuni vor fi publicate în *De Vinstruction intermediaire et de son etat dans le midi de VALlemagne*, part. I—II, Paris, 1835—1839, dezbătînd probleme privind reforma învățămîntului secundar în Franța pe care le va relua în lucrarea *De Vinstruction intermediaire et de ses rapports avec Vinstruction secondaire*, Paris, Jules Delalain, 1847. Ministru în timpul revoluției din februarie 1848, manifestă apoi tendințe regaliste. A scris cu simpatie despre țările române în articolul: *Les voyageurs en Orient. IV. Les Brincipautes du Danube*, publicat în *Bevue des deux mondes*, 28 (1858), t. X V m , p. 332-351.

303₂₀, *Saint-Marc Girardin*, *De Vinstruction intermediaire et de son etat dans le midi de VALlemagne*, part. I, Paris, 1835, p. 99. Exemplarul din Biblioteca Academiei al acestei cărți a aparținut lui Odobescu și are colțurile îndoite la paginile cuprinzînd pasajele citate în raport.

303₂₈, *Emile de Girardin* (1802—1881), publicist francez, inspector al artelor^ promotor al jurnalismului popular, republican apoi sprijinitor al lui Xapoleon al III-lea și anti-prusac. Autor a numeroase scrieri cu caracter politic și social. Citatul lui Odobescu este din lucrarea *De Vinstruction publique en France, ouvrage utile aux familles*, 3^e ed., Paris, 1842, p. 12.

306₃₇, *Ibid.*, p. 5.

307₃, *Jules Frangois Simon* (1814—1896), ora de stat și filozof francez. Editor al lui Malebranche, Descartes, Bossuet și Arnauld, ziarist, autor de lucrări filozofice, politice și sociale, Jules Simon a desfășurat și o intensă activitate politică, în sensul mării burghezii. Un rol important în activitatea sa l-au avut preocupările de reformă a învățămîntului secundar francez. Citatul este din lucrarea sa : *Becole*, Paris, Librairie Internationale A. Lacroix, Verboeckhoven, 1865, p. 364. Textul francez, modificat de

Odobescu, este : „Il faut que Tecole professionnelle prepare les enfants & etre des travailleurs sans les preparer expressement â une profession particuliere. Elle doit etre pratique sans etre speciale”.

307₈, „într-o țară ca a noastră, unde proprietatea cea mare, moșia, este menită a trăi încă timp îndelungat alături cu cea parcelară a săteanului...”. Formularea exprimă, mai mult decît constatarea unei situații de fapt, acomodarea cu ea.

307₁₅, *Saint-Marc Girardin*, *De Vinstruction intermediaire et de son etat dans le midi de VALlemagne*, Part. II, Paris-Strassbourg, 1839, p. 379—380 (volumul a făcut parte din biblioteca lui Odobescu).

308₈, Proiectul de program al școlilor reale este în mare măsură tributar documentației din lucrarea lui Saint-Marc Girardin despre sistemele de învățămînt din statele germane, Austria și Elveția. V. *op. cil.*, p. 58, 76 și 330-331.

308₁₀, Cp. *ibid.* voi. I, p. 155, programa analitică bavareză.

310₂₆, *Emile de Girardin*, *De Vinstruction publique en France*, 3^e ed. Paris, 1842, p. 11.

ROMÂNIA LA EXPOZIȚIUNEA UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS

MEMORIU ASUPRA PARTICIPĂRII SALE. — EXTRACTE DIN CIRCULARELE
ȘI INSTRUCȚIUNILE CĂTRE CONSILIILE JUDEȚENE ȘI COMUNALE, CĂTRE PREFECȚI
ȘI CĂTRE AGRICULTORI ȘI INDUSTRIAȘI.

În 1887 Odobescu a strâns împreună circularele și demersurile sale făcute cu ocazia participării României la expoziția de la Paris, alcătuiind un singur tot sub titlul indicat, publicat într-o singură ediție în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, București, volumul II, Editura librăriei Socec & Comp., 1887 în secțiunea IV — *Cestiuni de interes național, 1863—1868*, p. 79-116.

După cum afirmă scriitorul, piesele au fost extrase din „Actele oficiale ale comisiunii române pentru Expozițiunea Universală din Paris, la 1867”. Articolul așa cum l-a constituit Odobescu într-un tot unitar pentru publicarea lui în ediția de la 1887 a fost considerat ca ediție unică și luat ca text de bază pentru ediția de față.

Grafic *a* este notat uneori cu *e* (*decă, teră, seu, abie, iertă*); *â* este notat cu *ă* (*seu, țărănilor, adevăry revărsa, însă*); *i* este notat cu *â* (*întâmpina, dobândit, pătrunzându-se, pământ*) sau cu *â* (*lângă, adânc*) e silabic precedat de vocală este diftongat în mod neconsecvent (*trebuie*), nu însă și precedat de consoană labială când este întâlnit mai frecvent ca *e* (*perde*); triftongul *iea* apare tot nesigur scriind și *îndoielă* și *îndoială, închipuiescă*; *i* intervocalic este notat cu *s* (*exposable, civilisator*).

Gramatical genitiv-dativul feminin este mai întotderr la cel corect, se întâlnesc unele dezacorduri care pot să nu fie decît greșeli de tipar.

NOTE

Activitatea literară, științifică și cea oficială desfășurată în anii 1860—1865 acreditase îndeajuns numele lui Alexandru Odobescu pentru a-l desemna drept personalitatea culturală cea mai potrivită să organizeze participarea Eomâniei la Expoziția Universală ce urma să aibă 30c la Paris în 1867.

Conducerea tînărului stat național român atribuia o mare importanță acestei afirmări a țării pe plan internațional în 1861 se studiasse la București posibilitatea participării Eomâniei la Expoziția internațională de la Londra din anul următor. Acțiunea urmărea efecte de prestigiu, efecte economice dar mai ales politice. Acreditată în opinia publică internațională prin ecourile provocate de actul îndrăzneț de la 24 ianuarie 1859, Eomânia urma să-și completeze imaginea în conștiința lumii contemporane prin înfățișarea tradițiilor, geniului artistic, bogățiilor și posibilităților sale de dezvoltare. În condițiile politice din 1861, potrivit statutului său internațional, Eomânia n-ar fi putut însă să-și prezinte exponatele decît în cadrul pavilionului Turciei. Iată de ce problema amplasamentului ca și a spațiului rezervat pieselor de artă sau produselor românești a fost determinantă pentru participarea noastră atît la Expoziția de la Londra din 1862 ca și la cea de la Paris din 1867.

Pregătirile din 1861, pe care Odobescu le-a urmărit cu atenție (vezi mai sus p. 604) nu au dus la rezultatul scontat. Deși la 25 octombrie 1861 Baligot de Beyne, secretarul lui Alexandru Ioan Cuza, putea comunica domnitorului că Vasile Alecsandri, în urma insistențelor guvernului, obținuse la Expoziția din Londra un loc separat pentru produsele noastre, intervenția Turciei a determinat comitetul de organizare a Expoziției să revină asupra acestei concesi, iar Eomânia a refuzat să mai participe la expoziție (C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza vodă*, Buc., 1966, p. 430).

O nouă șansă se oferea în 1867. Expoziția urma să aibă loc la Paris în Eomânia obținuse de cîțiva ani pe plan internațional recunoașterea actului din 1859. Mereu mai mult, ea era cunoscută ca un stat cu totul separat prin civilizația și prin conștiința sa europeană de Imperiul otoman. De aceea cînd marele vizir s-a adresat lui Cuza cu invitația ca Eomânia să participe la expoziție, prezentîndu-și produsele în spațiul rezervat Turciei (12 octombrie 1865), domnitorul nu răspunse scrisorii dar numi o comisie care să studieze problema participării *separate* a Eomâniei la Expoziția universală, în acest scop Odobescu este trimis la Paris la 26 octombrie 1865 pentru a obține un acord formal al guvernului francez. „Guvernul român, prin delegatul său la Paris, d. A. Odobescu, declarase că mai bine preferă să nu espune decît a espune cu Turcia la un loc”. *Monitorul oficial* francez menționează însă la 14 decembrie 1865 și Eomânia ca stat care va expune în standuri proprii. „Astfel Turcia se înșela în speranțele sale ce o făcea să creadă că va găsi la Paris aceeași complesință ca la Londra” (P. S. Aurelian, *Bomânia la Esposițiunea universale din Paris, 1867 in Athene român*, I (1867), p. 89).

Marele efort financiar cerut de transportarea exponatelor românești la Paris și de amenajarea standurilor, ca și lovitura de stat din 11/23 februarie 1866 n-au împiedicat realizarea acțiunii. Cu pasiune și tenacitate Odobescu reușește să convingă forurile determinante din țară despre importanța politică a prezenței românești la expoziție.

Comisia princiară a *Bomâniei la Expoziția universală din Paris din 1867* a fost formată din: A. I. Odobescu, fost ministru și consilier de stat, comisar general; locotenent colonel I. Alecsandri, fost agent la Eomâniei la Paris, comisar delegat la Paris; Prințul X. Soutzo, comisar adjunct la Iași; P. S. Aurelian, director al Școlii de agricultură de ia Pa

telimon, comisar adjunct, membru al juriului internațional și secretar raportor a clasei 74 (una din diviziunile expoziției); G. Steriadi, secretar al Comisiei române și A. Baudry, secretar atașat Comisiei Bomâne.

Pregătirea participării a fost făcută în grabă, în ultimele luni și după o vie activitate de lămurire a cercurilor de producători și comercianți, dintre care destui nu înțelegeau rostul expoziției și avantajele unor standuri românești. Această rezistență odată înfrântă, din toate colțurile țării au început să fie trimise la București cele mai variate produse, împreună cu „curiozități” de tot felul, care, selecționate de Comisia princiară au fost apoi trimise la Paris. Varietatea exponatelor apare din catalogul pregătit de A. Odobescu și P. S. Aurelian. Maiorul D. Pappazoglu trimisese *Harta României* și un *Atlas al districtelor României*. A. T. Laurian o *Tabula Baciae aniiquae*. V. Alexandrescu-Ureche participa cu „Enciclopedistul, aparat didactic pentru clasele primare și sălile de azil”. La secția de pictură expuneau X. Grigorescu, Mișu Pop, Gh. Tăttăreseu, H. Trenk, Szatmâry și Verusi, la cea de arhitectură Al. Orescu (cu machetele Academiei și Liceului din Ploiești), iar la sculptură Carol Stork. Cunoscutul bibliograf Dimitrie Iarcu trimite *Analele bibliografice române*, D. Popp publicații populare despre istoria și geografia României, G. Voneberg litografii, iar Szatmâry fotografii. Naturalistul Gr. Ștefănescu prezenta colecții geologice, maicile de la Surpatele țesături de bumbac și in, iar Mihail Kogălniceanu pînzeturi produse de fabrica pe care o înființase în 1853 la Neamț.

Din memoriile și circularele lui Odobescu apare îndeajuns rolul său pentru lămurirea opiniei publice românești asupra avantajelor unei bune prezentări la expoziție. Cele zece secții ale acesteia, în care țara noastră a prezentat exponate au fost: I. *Opere de artă*; II. *Material și aplicațiuni ale artelor libere*, III. *Mobile și obiecte destinate locuințelor*, IV. *Vestimente, țesături și alte obiecte de îmbrăcăminte*; V. *Produsele industriei extractive*; VI. *Instrumente și procedee întrebuițate de meserii*; VII. *Alimente proaspete și conservate*; VIII. *Produse vii și specimene din agricultură*; IX. *Aceleași din horticultura și X. Obiecte special expuse în vederea îmbunătățirii condițiilor fizice și morale ale populației*. Varietatea exponatelor românești a fost mare, dar în acel stadiu de dezvoltare economică se puteau înfățișa mai degrabă produse naturale sau obiecte de industrie casnică. Faptul a fost remarcat și D. Kaempfen, pe atunci director al muzeului Louvre, scria în *Paris-Guide*: „... Borne, singulier hasard, regarde la Boumanie, qui lui a emprunte son nom, mais qui ne lui a pas pris ses magnificences et ses delicatesses. [În expoziție standurile României erau în fiecare secție în fața celor italiene]. Une exposition presque sauvage, rudes fourrures, des 6chantillons empailles de la faune des bois et des montagnes, des vetements d'hommes en peaux brodes, des laines de couleurs diverses, vives et tranchees, quelques robes de femmes ou deja l'on pressent l'Orient, et c'est tout...”. Kaempfen exagera, firește, în standul românesc figura și *Cloșca cu pui*, pe care directorul Luvrului nu o remarcă, deși ea a provocat atente comentarii ale cercurilor arheologilor francezi (v. A. Odobescu, *Le Tresor de Petrossa*, t. 1, Paris, 1889—1900, p. 38—45). Dar dincolo de efectul obținut prin exponate, România

a înregistrat un succes politic: ea participa pentru a doua oară la o expoziție internațională (la cea dintii expoziție universală, organizată la Londra în 1851, țara noastră prezentase produse în pavilionul Turciei) și prima oară ca unitate politică separată. Statul obține medalii de aur pentru sarea gemă și produsele forestiere[^] Al. Moruzi pentru oi merinos, cai arabi și mașini agricole, Barbu Știrbey pentru cultura viermilor de mătase, Kogălniceanu o medalie de bronz pentru țesăturile produse la Xeamț, iar Szatmâry una pentru fotografii. Dintre contemporani, Ion Ionescu de la Brad și-a declarat nemulțumirea: „Bomânia n-a luat nici un premiu din cele mari, din cauza comitetului ei, care a servit-o rău. Ni-meni dintre români n-a dobândit vreun grad din Legiunea de onoare. Toate țările figurau în lista decorațiilor, de aproape 500 de cavaleri, numai Bomânia nu este între dînsele, cu toate că și ea a venit la expoziție, cu toate că și ea are producători aleși și cu toate că a cheltuit din tezaurul public peste un milion de lei”. (*Agricultura română la Expoziția universală din Paris*, p. 64—65.) Totuși Bomânia obținuse trei medalii de aur, nouă de argint, 35 de bronz și 38 de mențiuni onorabile.

După expoziție, P. S. Aurelian ține la Ateneu, la 27 noiembrie 1867,, conferința *România la Expozițiunea universale din Paris*, publicată în *Atheneul român*, 1 (1867), p. 89-93, 189-203, 296-314 și 375—393. Odobescu publică în 1869 cunoscuta respingere a acuzațiilor ce i se aduseseră în legătură cu soarta Tezaurului de la Pietroasa (v. în această ed. p. 352 și urm.), iar în *Le Tresor de Petrossa*, voi. I, p. 38—45, unele detalii în legătură cu prezentarea Tezaurului la Paris și Londra. Abia peste două decenii va publica însă piesele capabile să-i pună complet în lumină rolul în participarea românească la expoziția din 1867. Ideea centrală a memoriului, circularelor și instrucțiunilor este: *posibilitatea României de a se înfățișa lumii cu ce are ea mai bun în toate domeniile de creație*. Odobescu cere un efort de optică, exponenții trebuind să înțeleagă ce realități românești pot prezenta interes pentru străini. Dar el subliniază importanța politică și economică a prezenței noastre la expoziție, evaluează locul României într-un concurs internațional de produse, toate acestea pentru a atrage pe producătorul român la un asemenea concurs și astfel circularele sale reușesc să ne introducă în climatul de psihologie și idei al unuia dintre cele mai interesante etape ale dezvoltării economice a țării noastre.

317, în *Exposition Universelle de 1867 à Paris*. Catalogue general public par la Commission imperiale, part. I, Paris, 1867, Principatul Unite sînt prevăzute cu 560,83 mp.

317,, Interesul cercurilor arheologice franceze pentru antichitățile românești crescuse și el fusese stimulat de însuși Napoleon al III-lea, autorul unei *Vie. de Cesar* pe care urma s-o traducă românește Vasile Alecsandri și de Victor Duruy, cunoscutul istoric, care între 1863—1869 a fost ministru al instrucțiunii în Franța. Săpăturile întreprinse de Cezar Bolliac au fost semnalate cercurilor franceze de Baligot de Beyne, secretarul lui Cuz și Duruy trimite în țară în mai 1850 o misiune arheologică formată din profesorul Gustave Boissiere și arhitectul Ambroise Baudry, misiune primită de A. T.[^] Laurian, Al. Papiu-Ilarian, A. Odobescu și V. Alexandrescu-Urechia. În aceeași vreme Cuza dăruiește lui Napoleon al III-lea

o diplomă militară romană descoperită în 1842 pe teritoriul satului Groj-
<Librod, în prezent la Muzeul Saint-Germain. Misiunea arheologică fran-
ceză, împreună cu Cezar Bolliac, întreprinde săpături la Sucidava (Celei,
r. Corabia) și la piciorul podului lui Traian de la Turnu Severin. V. detalii
la C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Buc, 1866, p. 427—429
și D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 2-a, Buc, 1958, p. 188.

318₂, Catalogul a fost publicat ca anexă la *Notice sur la Roumanie
principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et com-
merciale*, avec une carte de la Principauté de Roumanie. Paris, A. Frank,
1868, XII + 436 p. + 1 h. (Commission princière de la Roumanie à l'Ex-
position universelle de Paris en 1867). V. și în text, nota de la p. 334.

Lucrarea însăși în care o parte însemnată s-a datorat lui P. S. Au-
relian este o remarcabilă prezentare monografică a țării noastre.

318₀, Odobescu revine asupra acestei idei: prezentarea produselor na-
turale ale țării noastre la Expoziția universală va atrage atenția capita-
lului străin asupra interesului unor investiții în Eomânia. Astfel, „mulți
industriali, aflând bogățiile de produse naturale ce avem, vor simți că
exploatațiunea lor, chiar în țara noastră, va fi cu mult mai producătoare ;
astfel industria se va întemeia în Eomânia și va căpăta un caracter națio-
nal. Xu vom mai avea trebuință să trecem granița cu produsele noastre,
de câte ori vom voi să prefacem materiile naturale în obiectele fabricate,
precum se întâmplă azi, spre exemplu, cu cea mai mare parte din lîna tur-
melor ce pasc pe pămîntul românesc și care trece în Transilvania grămădită
în saci, spre a ni se întoarce sub formă de trîmbe de postavuri și altele.
Iată dar ce putem cîștiga arătînd la o mare expozițiune chiar și lipsele
noastre”.

319₁, Tezaurul de la Pietroasa a fost expus la Paris în 1867. T. lămuri-
rile lui Odobescu din *Dare de seamă despre ducerea și expunerea tezaurului de
la Pietroasa, la Paris și la Londra, în anii 1867 și 1868*, în ed. de față,
p. 352 și *Le tresor de Petrossa*, t. I, p. 38—45.

321₁, *Expozițiunile precedente* : cea de la Londra 1851, la care Moldova
și Țara Eomânească participă în cadrul pavilionului otoman, și cea de
la Londra din 1862, la care, oferindu-i-se același loc, Eomânia refuză să
participe.

321₁₁, Odobescu subliniază avantajul politic al participării la expoziție :
o nouă afirmare a Eomâniei pe plan internațional.

322₁₁, Autorul critică două manifestări negative ale opiniei publice ro-
mânești : ignorarea bogățiilor naționale și al valorii lor în cadrul economiei
europene și (mai departe), supraevaluarea produselor străine („De cîtiva
ani un fel de vîrtej ne-a cuprins mințile, care ne arată cu fețe aurite toate
cîte ne vin din străinătate și ne face a desprețui tot ce este de la noi”).

325₁₁, Propuneri similare făcuse Odobescu în 1862, cînd se discuta par-
ticiparea Eomâniei la Expoziția de la Londra (v. în ed. de față, p. 245—246).

326₁₁, Suprafața acordată exponatelor românești a fost de fapt mai
mare (v. mai sus, p. 633).

328₀, V. Istoricul expozițiilor universale, în *Exposition universelle
de 1867 à Paris*, part. I, Paris, 1867, p. 25—34 : *Aperçu chronologique et
statistique sur les expositions de Vindustrie depuis leur origine*.

328₁₁, Pentru expoziția de la Londra din 1862 și numărul vizitatorilor
(după datele oficiale, 6.211.103), v. *Encyclopaedia Britannica*, 11th ed.,
vol. X, s.v. : *ExMbiUon*.

329₁₁, Odobescu pare să fie primul autor român care prezintă „roata cu
păcaie”, element esențial în moara țărănească din Oltenia drept precursor
a roților Pelton, folosite în turbinele de apă moderne. A se vedea pîua
de apă din cătunul Strîmba, corn. Ciupereni (reg. Oltenia), expusă la
Muzeul tehnic din București (o copie a acestei instalații este expusă la
Muzeul german al capodoperelor științei și tehnicii din Munchen). Vezi
O. Dinculescu, *De la roata morii la turbină*, Buc, 1954, p. 14—15 și Dinu
Moroianu și I. M. Ștefan, *Focul viu. Pagini din istoria invențiilor și des-
coperirilor românești*, Buc, 1963, p. 49—50.

329₁₁, Odobescu părea să întrevadă efectul produs de motivele româ-
nești, noi pentru arta apuseană, asupra creatorilor de peste hotare (ca,
mai târziu, *Blouse roumaine* a lui Matisse).

331₁₁, Locul Eomâniei în fiecare secție a expoziției a fost între Turcia
și statele pontificale și în fața Italiei.

332₁₁, Odobescu a făcut, în istoria noastră culturală cele dintîi propu-
neri de organizare a unor expoziții ale cărții românești.

CASA, VEȘMINTELE ȘI PETRECERILE ȚĂRANULUI ROMÂN

Noie extrase din *Catalogul productelor secțiunii române*, la Expozițiunea Universală din 1867, la Paris.

Sub acest titlu este publicat în *Scieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul II, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea IV — *Cestiuni de interes național, 1863—1868*, p. 117—134, diverse note apărute pentru prima dată în *Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue special des produits exposes dans la section roumaine ... Paris, 1868*.

Cele trei note, distribuite în catalog în ordinea prezentării în expoziție a pieselor la care se referă, sînt prezentate în ediția din 1887 în ordinea logică indicată chiar de titlu.

Textul francez, din *Catalogue ...* este reprodus întocmai, în noua ediție fiecare capitol are însă un titlu special, în limba română, defalcat din titlul general.

I. *Casa țaranului* este publicată în *Catalogue ...* în *Groupe, VI*, nr. 2. Theodory (F.), à Bucarest, *Projet pour la construction d'une ferme roumaine dans le parc de VExposition du Champ de Mars* (5 planches), p. 306—309. în ediția din 1887, Odobescu adaugă în traducere română denumirea părților componente ale casei.

II. *Veșmintele țaranului*, publicată fără modificări în *Groupe X, Classe 92 — Specimen des costumes populaires des diverses contrees*, p. 339—343.

III. *Petrecerile țaranului*, publicată fără modificări în *Groupe II, Classe 10 — Instruments de musique*, p. 214—217.

Odobescu a făcut din aceste note un articol unitar pe care îl reedităm în ediția de față luînd ca text de bază ediția din 1887.

Traducerea textului aparține editorului, ea încearcă să redea cît mai fidel intențiile scriitorului.

NOTE

Despre proiectul construirii în parcul Expoziției Universale din Paris, 1867 a unei case țărănești v. mai sus, p. 333 : „în ocolul dat Eomâniei, este proiectul a se găsi o frumoasă casă țărănească cu toate împrejuririle

(straie; și _____) >t ce consti
neasă în Bomânia". Icieea unei expoziții permanente a
a țaranului român se va realiza abia peste șapte decenii p
lui din București. La origina ei găsim propunerea lui Od

337²⁷, Afirmația lui D. Kaempfen, citată mai sus (p.
la caracterul oriental al costumului popular românesc par
din lectura acestui pasaj din *Catalog*.

343, Etimologia este dată de Samuil Micu Klein în
«a istorii românilor, partea IV-a (*Să arată cum că româ
neam sînt de la Roma*), par. 2, în care învățatul transil
•demonstreze prin obiceiuri originea latină a românilor (v
peanu, Buc, 1963, p. 86). Cum lucrarea lui Micu a circ
e probabil ca Odobescu să fi cunoscut etimologia prin

343⁸. Este vorba de "V. Alecsandri, *Balade adunate*
tea I—II, Iașii, 1852—1853, de culegerea aceluiași *Poes
mânilor*, Buc, 1866 și de At. Marian Marienescu, *Poesi
culese și corectate*, Buc, 1861.

344⁸. V. Alecsandri, *Poesiapoporală aromânilor*, intr
adunate și îndreptate, partea I, Iașii, 1852, p. II—III.

DARE DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ȘI EXPUNEREA TEZAUROLUI DE LA PIETROASA, LA PARIS ȘI LA LONDRA, ÎN ANII 1867 ȘI 1868

Scrisoarea deschisă către redacție și *Darea de seamă* au fost date spre publicare con-comitent de Odobescu la două gazete din București :

nr. 41, *Opiniunea constituțională, ziar politic literar și comercial*, an. I, 14 septembrie, 1869,

Traian, an. I, 16 septembrie, 1869, nr. 57, 58, p. 227-228, 234.

Diferențele și nepotrivirile în felul în care apare publicat textul în cele două gazete sînt suficient de grăitoare pentru a înțelege cît credit se poate acorda grafiilor, fonetismelor, aspectelor gramaticale etc. ale scrierilor odobesciene trecute prin mîna tipografilor și a corectorilor care intervin arbitrar în textul autorului. Dăm cîteva exemple de deosebiri :

Traian

Opiniunea constituțională

lipsiam
feluritelor
contra-mi
ideia
ași
asemenea
asigurîndu-i
totdeodată
se cer
esactă
mulțămirea
tuturor
adaug
Tezaurului de la Pietroasa la Paris și la
Londra
universale
se destină
espune
să fie

lipiscam
feluritor
contră-mi
idea
aș
aseminea
asigurîndu-i
totdeodată
să cer
exactă
mulțumirea
tuturor
adaog

Tezaurului de la Paris și la Londra în anii
1867-1868.
universală
se destinase
expune
să fiă

anticarii
după
particulari
este destinat a realiza
timporari
direcțiunii
Kensington
după
totodată
a cere
care se ambalase
Agenția
... nici o dormiau
străinătate
seu

anticuarii
după
particoleri
este destinat a populariza
timpurari
direcțiunei
Kensigton
dupe
totdeodată
o cere
care se ambala
Agentă
nici o doream
străinătate
sau

Din această comparație este evident că nu se poate stabili care a fost textul original.

Textul din *Opiniunea constituțională* apare uneori mai modernizat, dar este mai plin de greșeli de tipar și inconsecvențe, textul din *Traian* ni se pare mai apropiat poate de practicel grafice, fonetice și lexicale ale lui Odobescu, de aceea l-am adoptat ca text de bază pentru ediția de față.

NOTE

împrejurările prezentării Tezaurului de la Pietroasa la Expoziția Universală de la Paris din 1867, apoi, din noiembrie același an pînă în aprilie 1868 la South Kensington Museum (Londra) sînt relatate de Odobescu, împreună cu ecurile științifice ale acestei peregrinări în occident a prețioaselor piese, în *Le tresor de Petrossa*, t. I, Paris, 1889—1900, p. 38—45. Muzeul londonez (actualul Victoria and Albert Museum) fusese înființat în 1855 sub auspiciile lui Sir Henry Cole (1808—1832) cunoscut prin activitatea depusă pentru organizarea arhivelor engleze, a expozițiilor din 1851 și a școlilor de muzică din Anglia.

În timp ce, la Paris, Odobescu trata cu cercurile științifice din Londra condițiile împrumutării Tezaurului, la București încep a se răspîndi cele mai fantastice zvonuri despre soarta valoroaselor antichități. Ecoul acestor zvonuri se face, la 30 ianuarie/12 februarie 1868, *Trompeta Carpaților*, ziarul lui Bolliac care publică articolul *Cloșca cu puii de aur*, făcînd din „vînzarea vaselor de aur” un cap de acuzație împotriva lui Ion Brătianu sub al cărui ministeriat „s-a ars, pe tăcute, Curtea de Argeș și s-au vîndut din Muzeul național român singurele obiecte care putea să dea nume de muzeu museului nostru”. Primul ministru este provocat („A! Domnul Brătienescu! Vi s-au trecut multe dară sperăm că aceasta nu vi se va trece să desmintă zvonurile. *Monitorul oficial* din 2/14 februarie 1868 publică următorul *Comunicat*: „La închiderea Expozițiunii de la Paris, membrii Secțiunii engleze au exprimat dorința ca tezaurul de la Petroasa să fie expu-

și la Museul de la Kinsington. Guvernul n-a putut decît să adere cu plăcere la această cerere și piesele cele mai de preț și care înfățișează un caracter mai mare de antichități sînt și astăzi expuse la acel muzeu, între cari se află și cloșca de care vorbește ziarul *Trompeta*; prin urmare și astăzi dată acest ziar s-a expus a fi desmințit".

Trompeta însă nu renunță la atacurile sale care ating în nr. 600 din 18 februarie, supremul ridicol. Contestînd adevărul celor relatate în comunicat („Glumiți d-lor de la guvern? Vă bateți joc de omenire?") redactorii constată „cu dicționarul de geografică al lui Bouillet deschis... că orașul Kinsington, muzeul de la Kinsington nu există" (*sic!*). *Didionnaire universel* al lui Bouillet apăruse în 1854, muzeul din South Kensington fusese creat în 1855. Fără a-și prelungi informarea pentru a evita asemenea enormități, *Trompeta* anunță și evaluarea pierderii (14 ocale și 252, 3/11 dramuri de aur) și ecoul ei în mediul rural („Adevărat, să fie, boerule, că s-a găsit cloșca cu puii de aur?"). În numerele 604—616, senatorii, deputații, publiciștii, baroul și parchetul român sînt rugați printr-o notă publicată cu albine, în p. 1, să convingă guvernul să readucă în țară „antichitățile, tesaurii români, comoara de la Petroasa, vasele și odoarele bisericăști adunate de pre la monastirile rădicate și dotate de către glorioșii domni români". În sfîrșit la 21 februarie/3 martie se anunță că *Sosește cloșca cu puii de aur* și „toți doritorii" sînt invitați să se afle în ziua de 1 aprilie la Museul național spre a vedea „miraculoasa *Cloșcă*". Anunțul e repărit în nr. 618 al ziarului.

Beproșurile neîntemeiate ce i le adresase presa din țară l-au afectat pe Odobescu și chiar după ce publicase *Darea de seamă*, într-o scrisoare către primul ministru Al. G. Golescu-Arăpilă, din 24 martie 1870 încă mai amintea de „netrebnițiile cu care bunăvoința compatrioților mei mă grafică de cîtva timp".

Originea zvonurilor care au dus a aceste calomnii este relatată în articolul scris de Odobescu însuși. Oficialitățile și cercurile științifice erau de altfel convinse de netemeinicia învinuirilor ce i se aduseseră și alegerea lui Odobescu ca membru ai Academiei, la 10 septembrie 1870 confirmă recunoașterea nu numai a pregătirii, dar și a înaltei sale onestități științifice.

Nota lui Odobescu este însă și un excelent raport final asupra prezentații românești la Expoziția Universală de la Paris din 1867 și ea completează raportul și circularele sale din perioada pregătirii participării.

ÎNSEMNĂRI DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEȚELE ARGEȘ ȘI VILCEA. CĂLĂTORIE FĂCUTĂ ÎN 1860 DIN ÎNSĂRCINAREA MINISTERULUI CULTELOR ȘI INSTRUCȚIEI PUBLICE¹

Manuscrisul autograf, al jurnalului de călătorie al lui Odobescu în județele Argeș și Vîlcea se păstrează în colecțiile Cabinetului de manuscrise — carte rară al Academiei Republicii Socialiste România, sub cotele mss. rom. 4935 f. 103—129 v., manuscris care conține și alte autografe ale scriitorului² și mss. rom. 5352. În primul manuscris sînt 27 de file de format mare, scrise cu caractere chirilice, cîteva file (f. 125, 129 r-v.) sînt scrise cu creionul. Fiind aproape șterse, multe cuvinte sau părți întregi din text, au fost întărite cu cerneală, poate de mîna Sașei Odobescu. De asemenea notele, care nu au mai fost dezvoltate de Odobescu (f. 124 r-v), sînt scrise iot cu creionul. Fila 113 r-v este scrisă de Sașa, care, după mărturisirea din text a scriitorului, i-a servit de secretară.

Manuscrisul conține descrierea călătoriei începînd de la 18 iunie, plecarea din București, pînă marți 28 iunie, ora 11 dimineața, la Curtea de Argeș. Descrierea reîncepe în manuscris la data de 13 iulie și continuă pînă la sfîrșit, la 4 august.

În cel de-al doilea manuscris sînt 8 file, de format foarte mare, scrise tot cu caractere chirilice; ele conțin descrierea călătoriei între zilele de 29 iunie și 12 iulie, pasai care lipsește din primul manuscris.

Grafia manuscrisului este foarte neîngrijită, ea vedește graba cu care a fost scris. Împreună cu textul cu caractere latine din mss. rom. 3265 : *Relație despre anticuitățile ce se află în mănăstirile din districtul Argeșului și Vîlcea*, din care publicăm un fragment în ediția de față, în *Anexe*, sînt singurele manuscrise autografe, din decada 1860—1870 a scrierilor lui Odobescu, din care se pot trage concluzii asupra grafiilor, fonetismelor și formelor de limbă proprii scriitorului³.

¹ S-a adoptat titlul din ultima ediție postumă din *Convorbiri literare*, an. LXVII, nr. 7—9 iulie-septembrie 1934, p. 636—681.

² Parte din autografele lui Odobescu, cuprinse în acest manuscris, au fost publicate în volumul I al ediției Academiei, în 1965, atragem atenția că între timp numerotarea filelor manuscrisului s-a schimbat prin introducerea unor file răslețe din *însemnări*, aflate în *Arhiva Al. Odobescu*. Pe o filă la începutul manuscrisului s-a notat concordanța între vechea și noua numerotare.

³ În Arhiva Odobescu de la Cabinetul de manuscrise-carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se mai găsesc și o serie de note autografe ale scriitorului, tot din această perioadă.

Cu toată graba cu care este scris jurnalul, grafiile nu lasă să se strecoare atâtea confuzii fonetice ca în textele tipărite. Incertitudinea cea mai frecventă este aceea a vocalelor *ă*, *e* sau *i*, final, redată toate printr-un semn grafic foarte vag. *E* silabic precedat de vocală este uneori diftongat, dar precedat de consoană labială române *e*; *x* este redat prin grupul *cs*; *t*, în numele proprii, prin *th*.

Influențele etimologice și heliadiste se fac foarte puțin simțite. În general este un scris fonetic, scrie : *doo* sau *doă*, *noo* sau *nod*, *ploo* sau *ploă* etc.

Vocabularul este bogat în cuvinte românești, unele mai puțin întrebuințate, sau de factură mai populară (*picere*), dar neologismele sînt rare.

Gramatical, genitiv-dativul feminin singular ezită între terminațiile *ei* și *ii*, la verbe este des folosită forma veche a trecutului compus cu *a* în loc de *au*, la persoana treia plurală. În general se întîlnesc multe dezacorduri gramaticale.

Majoritatea numerelor din text sînt scrise cu cifre iar secolele sînt notate cu cifre arabe.

Gîteva variante genetice nu sînt esențiale, ele marchează însă preocuparea scriitorului de a-și îmbunătăți și preciza textul. De exemplu într-o frază șterge cuvîntul *deal* pentru *a-l* înlocui cu *coastă*, probabil mai corespunzător realității, dar uită să modifice și pronumele-complement care rămîne *dînsul* în loc de *dînsa*; înlocuiește cuvîntul *mucnea* cu *piscul*, *a urca* cu *a sui*, *împotriva cetății* cu *In dosul cetății* etc. Mai este de remarcat că unele nume proprii au rămas necompletate, marcate prin cîteva puncte.

Textul jurnalului de călătorie la mănăstiri a fost publicat postum de trei ori în fragmente, mai mult sau mai puțin întinse, în *Convorbiri literare*.

Cu ocazia aniversării a două zeci de ani de la moartea scriitorului, se publică în *Convorbiri literare*, an. XLIX, nr. 11—12, noiembrie-decembrie, 1915, p. 1134 — 1149, fragmentul din jurnal cuprinzînd zilele de la 28 iunie la 9 iulie, petrecute la Curtea de Argeș. A fost ales acest pasaj pentru că tot aici se publică (p. 1107—1133) și descrierea *Episcopii de Argeș*, rezultat al cercetărilor întreprinse de Odobescu în această călătorie.

Titlul sub care se publică este : *Însemnări din călătoria făcută în 1860—1861, în județele Argeș și Vîlcea cu însărcinarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice*. Fragment.

Din compararea fragmentului cu manuscrisul 5352 f. 25—32, rezultă că au fost făcute numeroase omisiuni în text, în schimb se păstrează caracteristicile limbii lui Odobescu, așa cum ele apar din analiza manuscrisului.

A doua ediție, tot fragmentară, a jurnalului călătoriei a apărut în *Convorbiri literare*, an LIV, nr. 10, octombrie, 1922, p. 709—720 sub titlul: *Impresii din călătoria arheologică a lui Alexandru Odobescu în 1860*.

S-a publicat aici începutul manuscrisului din ziua de 18 iunie pînă la 28 iunie. În continuare se republică în *Convorbiri literare*, an. LV, nr. 1, ianuarie, 1923, p. 15—29, fragmentul de la 28 iunie la 13 iulie, deci avînd în plus față de ediția din 1915 jurnalul zilelor de la 9 la 13 iulie.

Ambele pasaje s-au publicat de pe manuscris cu numeroase greșeli de lectură, dar cu mai puține omisiuni așa cum rezultă din comparația făcută cu manuscrisele citate.

Semnalăm o greșeală adoptată în ambele ediții care încep publicarea fragmentului de la Curtea de Argeș cu data : „Marți 28 iunie 1860, Curtea de Argeș”, indicație care în manuscris (f. 111 v. jos) încheie de fapt pasajul: „*Azi pe la 8 eram deștept și de atunci scriu acest jurnal. Dacă azi va fi gata trăsura ce s-a și dat la căruțaș, o să plec la Golești, lăsînd aci*

¹ Pentru publicarea acestei descrieri vezi aici p. XIV. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România a achiziționat recent manuscrisul autograf al acestei lucrări.

pe Trenk ca să lucreze. Sînt acum 11 ceasuri”. Mai departe Odobescu se săpămîni de la această ultimă dată a reluat jurnalul redactînd din nou în acest rîstimp, deci data pusă în fruntea fragmentului nu-și are rost.

A treia ediție postumă este publicată cu ocazia sărbătoririi cîntărilor lui Odobescu, în numărul consacrat acestui eveniment de *Convorbiri literare*, nr. 7—9, iulie-septembrie, 1934, p. 636—681, subtitlul: *Însemnări despre călătoria făcută în 1860 din însărcinarea Ministerului Instrucției publice*.

Aici se publică textul integral al jurnalului cu excepția pasajului pentru care se face trimitere la fragmentul editat prima dată tot în *Convorbiri literare*.

În prezentarea intitulată: *Ineditele lui Odobescu*, Al. Tzigara Samurcea dă lămuriri asupra ineditelor pe care le publică și care i-au fost puse la dispoziție de către el sau în copii de Sașa Odobescu. În privința jurnalului de călătorie se precizează că „după transcrierile ce mi-au pus la dispoziție, după ce s-au omisiunile prea personal de însăși d-na Odobescu” (p. 619). În note (p. 617—618, notele 1 și 2) se precizează soarea Sașei Odobescu prin care cedează lui Al. Tzigara Samurcea dreptul de mulțumindu-i pentru publicarea lor.

În *Notă asupra ediției*, publicată în volumul I al ediției de față, Al. Tzigara Samurcea prezintă un tablou comparativ între manuscrisul jurnalului de călătorie și ediția din 1934, rezultă erorile de lectură, lacunele și lipsa de preocupare pentru interpretarea corectă a fiilor, care caracterizează textul publicat în *Convorbiri literare*. Regulele ortografice și gramaticale răpesc mult din autenticitatea scrisului odobescian.

Dacă în general lipsa unor pasaje relative la Sașa, sau la chestiunile de fapt, sînt explicate prin omisiunile făcute chiar de aceasta, în copiii de față, lipsa sau mutilarea altor pasaje se datorește neglijenței editoare și pensuni existente în manuscris în locul unor nume proprii apar completate în *Convorbiri literare*, completări datorite probabil Sașei Odobescu.

Ediția de față este făcută exclusiv după manuscrisele 4935 și 5352, care prezintă o ordine cronologică. Puținele cuvinte nedescifrate și lacunele textului rîmînesc.

Pentru o mai bună informare a lectorului, am preferat să păstrăm în text din manuscris, așa cum ele apar în ediția din *Convorbiri literare*, semnalările lacunare și aceasta pentru că se presupune că ele au fost omise din manuscris, care era cea mai în măsură să cunoască unele detalii ale acestei călătorii.

Manuscrisul a fost transcris conform normelor stabilite. Cele cîteva omisiuni, pomenite mai sus, anulate de scriitor în text, nu au mai fost semnalate în edițiile făcute cu creionul de mîna lui Odobescu a fost încadrate tacit în textul manuscrisului, scris în mare grabă cu creionul, există cîteva variante genetice, care, pentru a da o imagine completă lectorului asupra manuscrisului original, s-au păstrat în subsolul paginii, exponențial indicînd locul din manuscris, unde ele sînt omise.

Am ilustrat textul jurnalului cu cîteva din picturile făcute în timpul călătoriei de către Odobescu, colecție aflată astăzi în Muzeul de artă al Republicii România.

¹ Cf. aici p. 642. În Arhiva Odobescu de la Biblioteca Academiei Române se găsește copia, cu indicațiile lui Al. Tzigara Samurcea, care a editat textul în *Convorbiri literare*.

NOTE

Activitatea științifică a lui Alexandra Odobescu este marcată în anii 1881—1862 de două cercetări întreprinse în regiunea celor mai vechi formații de stat românești: Argeșul și Vâlcea. Asociindu-se acțiunii de depistare și conservare a urmelor istorice din țara noastră inițiată în chiar anul Unirii de Alexandru Ioan Ouza, alegerea celor două județe (ca și, în 1862, stăruința de a-și continua cercetările în Gorj, Mehedinți și Dolj) trebuie puse în legătură cu preocupările mai vechi ale lui Odobescu. În 1856 el culesese informații arheologice la Turnu Severin, în cursul unei călătorii în sudul Olteniei. În anul următor excursia în Muscel și Argeș îi oferise cunoașterea directă a cadrului natural, monumentelor și tradițiilor care aveau să dea farmec și autenticitate *Scenelor istorice*. Eeluearea cercetărilor pe teren, potrivit unui program științific, răspundea acum nu numai curiozității istoricului, dar și convingerii patriotului că studiul, îngrijirea, prezentarea vestigiilor trecutului generației care înfăptuise Unirea este o înaltă îndatorire.

Prin atenția acordată vechilor monumente, documente, cărți și obiecte de artă risipite pe întinsul țării Alexandru Ioan Cuza ca și oamenii politici sau cărturarii luminați din jurul său continuau eforturi ale căror începuturi se situau cu mult în urmă. Însemnătatea monumentelor istorice o semnalase încă din veacul premurgător Cantemir și Constantin Oantacuzino Stolnicul. De pe la 1824 datau interesantele note din călătoria la mănăstirea Sinaia, prin Muntenia și Oltenia a lui Ghenadie Pîrvulescu, pline de observații de istorie culturală (rezumate de C. Bobulescu în *Arhiva românească*, 5 (1940), p. 146—148; cf. și notele din călătoria de la 1833 pe la mănăstirile din Moldova, *ibid.*, p. 149—150). Măsuri sistematice pentru depistarea tezaurilor istorice și artistice ale Țării Românești luase Kiselev în 1832, însărcinînd cu înfăptuirea lor pe pod-polcovnicului Fanton de Verrayon. Acesta cere lui Neofit, episcopul Eîmnicului și Noului Severin, pe atunci „otcîrmuitor al Mitropoliei”, să vegheze „a se aduna cele mai vechi pisanii cîte se pot găsi pe la mănăstiri, biserici, bisericuțe, paraclise și schituri și pe la alte locuri, adică trapezării, cișmele, clopotnițe, asemenea și de odoarele ce au dat fieșcare domn și alții la mănăstiri și la celelalte locuri și de clopotele ce vor fi dăruite și de cine anume și de vechimea lor”. Cercetarea avea ca scop și o catagrafie a monumentelor („o statisticească descriere ce acum este să se facă Prințipatului Valahiei”), în care scop urma „să se însemneze și mănăstirile, bisericile și celelalte de ce domni sînt făcute și de sînt ceva domni sau oameni însemnați îngropați la acele mănăstiri și de la ce leat” (cf. Gh. Mcolăiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, în *Revista arhivelor*, 1 (1924—1926), nr. 1—3, p. 90, 92). Trebuiau să se urmărească, de asemenea, cărțile vechi, manuscrisele și orice alte documente istorice (v. și comentariile noastre la *Foletul noi*, în acest volum).

Aceste măsuri au fost continuate. În *Relație de lucrările departamentului Logofetei Trebilor Bisericești cuvîniată la Obșteasca Adunare în*

ședința de la 16 noemvrie leat 1833 de către marele logofăt Barbu Știrbeiu, Buc., 1834, se arată că pentru reparația vechilor mănăstiri mitropolitul Grigorie prevăzuse și o „casă de rezervă pentru merimeturile sau zidirile ce se vor cunoaște de trebuința neapărată”. Asemenea reparații erau efectuate într-un spirit de totală neînțelegere pentru valoarea documentară și artistică a monumentelor, „reconstruite”, iar nu restaurate, cum procedează în aceeași vreme arhitectul Harței, chemat pentru reclădirea Brăilei în 1831, dar folosit și la transformarea vechilor biserici. Odobescu va condamna mai tîrziu aceste sistematice distrugerii de bunuri culturale pe care nu le putea scuza buna intenție a conservării lor.

La 1840 Obșteasca Adunare numește, în același scop, o comisie din care făcea parte și Eufrosin Poteca (v. lucrarea acestuia din 1857, *Monasiirile și dreptul lor de proprietate*, publicată de G. Dem. Teodorescu în *Revista pentru istorie, arhelogie și filologie*, 1 (1883), p. 43—46).

Din același an 1840 datează călătoria lui Vaillant, pe atunci profesor la Colegiul național din București, la mănăstirile Cîmpulung, Tîrgoviște, Argeș, Dintr-un lemn, Arnota, Hurezul, Tismana, Căldărușani, Cernica și Snagov (v. *La Românie*, voi. III, Paris, p. 319—371). În vara lui 1842, împreună cu Ion Ghica, Grigore Alexandrescu vizitează mănăstiri oltenesti sau muntene aducînd cu sine nu numai inspirații pentru „poezia ruinelor” care s-a bucurat de un asemenea succes în literatura noastră, de la Iancu Văcărescu la Cîrlova, de la Eliade și Baronzi la Bolintineanu, Bolliac sau Granda, ci și un interesant *Memorial*, în care atenția pentru vechile noastre monumente ca mijloc de redeșteptare a conștiinței naționale depășește domeniul poeziei.

Inițiatiile publice creaseră într-o epocă de redeșteptare națională la care se adăuga, negreșit, și imboldul romantic spre „ruinuri”, un ade-vărat curent spre monumente al celor în măsură să-și îngăduie călătoria uneori lungi și, cum vom vedea, încă la 1860 nu lipsite de peripeții. Despre biserica lui Neagoe din Curtea de Argeș, un călător francez, Theodore Margot (a cărui carte *O viatorie în cele șaptesprezece districte ale României, anticuități, curiozități naturale, situe, orașe, monumente, date istorici, usuri și morale* o tipărea C. A. Bosetti la București în 1859, răspunzînd desigur gustului public, cf. îsT. Iorga, *O descriere din 1859 a monumentelor Țării Românești* în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 30 (1937), p. 84—86) nota: „Această mănăstire este vizitată de mulți străini și de către mai toată nobilimea țării” (*Jop. cit.*, p. 30).

În legătură cu scopul călătoriei sale arheologice, [Odobescu însuși dă unele informații arătînd, în articolul *Foletul noi*, *loc. cit.*, p. 657, că în vara anului 1860 a fost „însărcinat de Ministerul instrucției publice de a cerceta, a înregistra și a descrie obiectele antice și interesante pentru istorie ce se vor afla prin mănăstirile din unele județe ale țării”. Datele privind împrejurările acestei călătorii arheologice, ca și începuturile cercetărilor asupra vechilor noastre monumente au fost strînse în studiul lui M. A. Musicescu și D. Gh. Nastase (*Cercetări de artă veche românească în secolul al XIX-lea. Introducere la studiul istoriografiei artei medievale românești*, în *Studii și cercetări de istoria ariei* 3 (1956), nr. 1—2, p. 129—147; v. și istoricul recent al acestor cercetări în *Introducerea* prof. Al.

Bliant la *Inscripțiile medievale ale României*, voi. I : Orașul București, București, 1965/ p. 23 și urm.).

Inițiativa misiunii la care participa Odobescu aparținea cunoscutului colecționar Dimitrie Pappasoglu. După relatările sale din notița autobiografică publicată ca foaie volantă din 1866 sub titlul *Viața maiorului Dimitrie Bappasoglu*, acesta propusese în 1859 într-o scrisoare adresată lui Cuza „asigurarea bibliotecilor, a mormintelor domnești, a inscripțiilor și a precioaselor obiecte aflate pe la toate mănăstirile de stat” (v. și C. D. Fortunescu, *Viața maiorului D. A. Bappasoglu*, în *Arhivele Olteniei*, 9 (1930), p. 97—98) G. Crețianu menționa această întreprindere în *Bevista română*, 1 (1861), p. 849, la rubrica *Mișcarea literară* : „Domnul Alexandru G. Goleșcu, ministrul Cultelor în cabinetul de la 10 octombrie 1859, însărcinase o comisie compusă de domnii Bolliac, Odobescu, maior Papazolul și Pelimon spre a face o călătorie arheologică pe la monastirile din România”, prezentându-i și rezultatele. Propunerea lui Pappasoglu a fost pusă în practică în anul următor și astfel, câteva echipe formate, pe lângă delegatul Ministerului, din „desenator și traducător din limba slavonă pentru inscripții”, porniră la „revizuirea” (inspectarea) mănăstirilor din țară. Lui Pappasoglu însuși i-au revenit județele Prahova, Muscel, Dâmbovița și Olt. Rezultatele sale au fost apreciabile, dacă ne gândim la piesele descoperite, între altele remarcabilul caiet de modele, al lui Badu Zugravu, maestrul încă puțin cunoscut al picturii noastre din sec. al XVIII-lea (caietul, găsit la mănăstirea Bunea, în prezent la Biblioteca Academiei, ms. rom. 5307, a fost prezentat de M. Kogălniceanu într-un articol din *Bevista pentru istorie, arheologie și filologie*, 1, 1883).

Cezar Bolliac participă și el la călătoria arheologică din 1860. Constatările sale au fost expuse în trei rapoarte către Ministerul cultelor și instrucțiunii publice și în lucrări în care susține necesitatea protejării prețioaselor vestigii de artă veche românească și propune „a se face un inventar de toate argintăriile ridicate de la mănăstiri și a se publica în *Monitor* pentru știința publicului” (*Trompeta Carpaților*, 1867, decembrie 14 ; cf. și *Călătorii arheologice în România*, ed. a 2-a, Buc., 1861; *Monastirile din România (Monastirile închinete)*, Buc., 1862 ; ed. franceză, Buc., 1862 ; *Mănăstirile din România — zise Brîncovenesti*, Buc., 1863).

Poetului A. Pelimon i-au revenit județele Buzău, Bîmnicu-Sărat și Ialomița, din a căror cercetare a extras datele pentru *Impresiuni de călătorie în România*, București, 1858, ca și pentru acel *Memoriu. Descrierea sfințelor monastiri*, publicat în 1861, în care străduința evocării „trecutului țării, faptelor și eroismului românilor” a fost negreșit mai mare decât preocuparea unei redări fidele și complete a monumentelor cercetate.

Cele mai importante rezultate, puse în valoare cu o competență dobândită prin studiile din străinătate între 1851 și 1855 și prin prima sa călătorie în Oltenia din 1857, sînt acelea ale lui Alexandru Odobescu, fapt recunoscut de specialiștii contemporani (v. Gr. G. Tocilescu, *Studii arheologice ale d-lui Odobescu asupra mănăstirilor zise închinete*, în *Columna lui Traian* 4(1873), p. 179). Itinerariul său, străbătut în tovărășia Sașei Odobescu și a pictorului H. Trenk, a cuprins mănăstirile și schiturile din jurul Piteștilor (Trivalea, Tutana, Bîscov, Cotmeana), apoi Curtea de Argeș și împrejurimile (Costești, Bobaia, Cetatea Poienari, Berislăvești)

și, după o incursiune prin Transilvania (Sibiul), mănăstirile de pe valea Oltului (Cozia, Turnul, Stînișoara, Ostrovul), la Frăsineiu, Fedeleșoiu, Stăneștii, bisericile din Eîmnic, mănăstirile Olănești, Govora, Bistrița, Dintr-un lemn, Arnota și Horezul. Acesta este doar începutul investigațiilor arheologice ale lui Odobescu încheiate prin studii de istorie a vechii noastre arte. Ele vor fi reluate și continuate prin cercetările din anul următor la Snagov și în județele Vîlcea și Bomanai (v. Bapoartele din 29 mai, 28 august și 27 septembrie 1861 în *anexele* ed. de față; pentru cercetările lui Odobescu din acei ani cf. A[lexandru] L[apedatu], *Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vîlcea*, în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 1 (1908), p. 94—95 și A. Sacerdoțeanu, *Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani. Lucrările lui Al. 'Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu*, în *Arhiva românească*, 6 (1941), p. 347—379 și 7 (1942), p. 319

Rezultatele informațiilor culese în cursul acestor călătorii formează un capitol însemnat din bibliografia Odobescu. Un fragment din *însemnările de călătorie* apare în *Atheneul român* din 1860 (*Antichitățile monastirilor Arnota și Govora*). Urmează studii despre *Foletul noii în Bevista română* 1(1861), p. 657—678 și în aceeași revistă marele studiu *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița (districtul Vîlcea din România)*, 1 (1861), p. 703—742; 807—830, continuat în anul 2(1862), p. 107—120. în *Buletinul instrucțiunii publice (Govora, districtul, Vîlcea)*, 2(1867-1868), p. 145-147, *Atheneul român* 2 (1868-1869) ian.-aug., p. 11—22 (*Arnota, districtul Vîlcii*), *Informațiunile politice literare, comerciale din Jassy*, 2 (1871), nr. 197, p. 2—4 (*Monastirea Arnota, districtul Vîlcei*), *Columna lui Traian*, i (1873), p. 181—182 (*Mănăstirea Tutana*), p. 182 (*Beștelciul*), p. 206-208 (*Stăneștii*), p. 208 (*Schitul Arhanghelu*); *ffpeuocmu mpydu Mocmecnosu apxeojioemecmeo oăuțecmea*, 4(1874), p. 1—36 (*Bosd̄yx c eumumu U3o6paMcenueM nojiOMcenun Cnacumejia eo epoe nowcepjneoeaHuuu 1601 eody e PyckKuu TuxeeucKuU Mouacmupb u naUdeumiu e EucmpuițKoi Momcmupe e Bajiaxuu*). Documentația inedită este tot cea strînsă în 1861—1862. Dar n-ar trebui inclusă aci propaganda orală pe care o va fi făcut, un entuziast ca el, între rude și prieteni, pentru frumusețile văzute, și nu lui i-ar putea fi atribuită intenția lui Nicolae C. Goleșcu de a face cu Strambio, consulul Sardiniei la București, o vizită a mănăstirilor oltene (plecînd prin Cîmpulung) în august 1860 ? (G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a României*.%[Boierii Golești, voi. IV, București, 1939, p. 332, nr. 585).

Însemnările nu sînt numai un jurnal de cercetări, ci și unul de călătorie în care autorului i-a plăcut să-și noteze impresii, episoade hazlii sau dramatice, peripeții sau simple reflexii alături de itinerariul conștiințios și inventarul monumentelor văzute. Prin notele sale, prin studiile ce va publica apoi, Odobescu aduce primele contribuții științifice la cunoașterea unei însemnate zone de monumente ale culturii noastre medievale. *Însemnările* relevă dificultățile enorme de acces într-o regiune aproape lipsită, pe atunci, de căi de comunicație spre monumentele izolate dar, tocmai de aceea, și pasiunea tînărului cercetător, aceeași pentru însușirile oamenilor sau frumusețile naturii ca și pentru vestigiile trecutului. X-am crezut potrivit să urmărim în comentarii studiile întreprinse de istoricii culturii.

românești pentru fiecare din monumentele, documentele sau piesele văzute de Odobescu. Pentru referințe trimitem la N. Stoicescu, *Bibliografie privind monumentele istorice din R.P.R.*, în, *Studii și cercetări de istoria artei*, 4 (1957), nr. 1—2, p. 155—199 și, de același, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, 525 p. (extras din *Mitropolia Olteniei*). Pe lângă sumare date despre unele monumente menționate în treacă de autor, am corectat sau completat, unde era cazul, informațiile sale. Întregiri la *însemnările de călătorie* se pot găsi în Arhiva Al. Odobescu de la Biblioteca Academiei, mapa I, ms 4 și 5 și ms rom. 3265 (pentru mănăstirea Bistrița). în mapa I, ms 3, scurte date despre mănăstirile închinare, de altă mână dar cu adnotări autografe în creion de Odobescu., adaugă documentației sale despre mănăstirile Argeș (și Biserica Domnească), Dobrușa, Govora, Cetățuia, Trivalea, Tutana, Brădetul, Slătioara, Păușa, Turnu, Ostrov, Cornetu, Horezu, Arhanghelul, Cozia.

361₁, *Sofia Grețuleasca*, născută Iacovachi, soția doctorului și omului politic Mcolae Crețuiescu (1812—1890), participant la Revoluția din 1848. Promotor al științei medicale, organizator de societăți cultural-științifice („Societatea de științe naturale”, „Ateneul român”), membru al Academiei, partizan al lui Cuza, Crețuiescu făcea parte din același cerc de preocupări și idealuri ca și Odobescu ceea ce explică prietenia familiilor lor.

361₂, *Sașa*, soția lui Alexandru Odobescu.

361₃, *Goleșii* erau reședința familiei Goleșcu care a dat câțiva cunoscuți militanți ai revoluției de la 1848 din Muntenia, tovarăși de luptă ai lui Mcolae Bălcescu (Mcolae C. Goleșcu, Al. C. Goleșcu-Albul, Al. O. Goleșcu-Arăpila, Ștefan C. Goleșcu). Conacul este actualmente transformat în muzeu. *Zinca Golească* este Zoe C. Goleșcu, născută Farfara (1792—1879), soția lui Dinicu Goleșcu și mama revoluționarilor. *Menea Filipeasca* născută Bacoviță, căsătorită în 1845 cu Scarlat N. Filipescu („Șarlota”), era nepoata lui Zoe Goleșcu, fiind fiica *Anichii Racoviță* [(1803—1878), sora acesteia. *Catinca Racoviță* (1836—1879) era fiica Anichii Bacoviță, căsătorită cu Scarlat Trăsnea. *Luțica* pare să desemneze pe Felicia Bacoviță (m. 1906, o Alexandrina-Luța murise în 1852 de tifos). *Copiii lui Fffingham Grant*, din serviciul consulatului britanic din București (1820—1892), căsătorit cu Zoe Bacoviță, erau : Bibi, Lucie, Toto (care avuseseră febră tifoidă în 1859), Zoe-Marie-Ana (născută în 1851), Constantin (Dino), Mitza și Felix-Stephen (născut în 1859). V., despre toți cei de mai sus George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, voi. I—IV, București, 1839.

361₄, *Henri Trenk*, pictor elvețian (1820 ?—1885) stabilit în București după o scurtă trecere prin Transilvania, care va întocmi desenele (documentația iconografică) pentru cercetarea lui Odobescu, desene păstrate azi la Muzeul de artă din București. Mai harnic decât Odobescu, Trenk își încheie lucrarea la întoarcerea sa din călătoria în Argeș și Vâlcea și G. Crețianu anunță în *Revista română* 1 (1861), p. 853 că pictorul „care a însoțit pe d. Odobescu în excursia arheologică ce a făcut pe la mănăstirile

din țeară, a reprodus într-un minunat album cele mai interesante situații, ruinele vechilor noastre cetăți, mormintele și portretele bătrânilor domni, fragmente de arhitectură, stofe, vase și într-un euvînt tot ce poate avea un interes istoric. Acest prețios album, frumos legat, se află depus la Ministerul cultelor, de unde sperăm că va trece la Muzeul Național, când acesta va fi organizat cum se cade”.

361₅, *Administratorul județului* : La data călătoriei lui Odobescu administrația locală era încă aceea statornicită de *Regulamentul organic* (vezi ed. București, 1832) și de reformele lui Barbu Știrbei. *Cîrmuitoarii* (apoi *administratorii*) județelor erau aleși pe trei ani dintre doi candidați propuși de sfatul administrativ, aveau atribuții strict administrative și primeau însărcinări atât de la Departamentul treburilor dinlăuntru (Ministerul de interne), cât și de la ceilalți miniștri pentru problemele ținînd de departamentele lor. Cancelaria județeană se compunea mai întîi dintr-un *cap* sau *sameș* al cancelariei, un *ajutor* al acestuia și doi *scriitori*. Denumirile acestor funcții se modernizează către mijlocul veacului și Odobescu întâlnește la Pitești un *administrator* și pe *secretarul* lui.

363₆, *Schitul Trivalea*, veche ctitorie din timpul domniei lui Șerban Cantacuzino (1678—1688; pisană, din 1698, la N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, Buc, 1905, p. 140—141), dăruită de cutremurul din 1827. Odobescu a văzut noua biserică zidită de mitropolitul Mfon în 1854—1856, egumenul Ieroftei, „fost preot la mitropolie” fiind împuternicitul acestuia.

363₇, *lipcanu* = ștafeta, curierul, slujbaș pus la dispoziția lui Odobescu în timpul călătoriei sale.

363₈, *anghemah*: aci, în sensul de „gătit”, mîncare de pui cu sos.

363₉, *Biserica Grecii* se numea, în Pitești, biserica Buna Vestire clădită de Noroceca logofătul în a doua jumătate a sec. XVI, înzestrată și cu o clopotniță în 1712.

363₁₀, # = semn folosit în vechile documente pentru „galbeni”.

363₁₁, *am redigiat această foaie, care va fi urmată și de deslușirile luate asupra Schitului Trivalea*: Odobescu se referă la cele două categorii de note luate în cursul călătoriei sale : *însemnările de călătorie* (textul pe care îl comentăm aci) și *Notele științifice*, cu caracter istoric sau artistic, pe care le va folosi pentru redactarea articolelor sale publicate în 1861 în *Revista română*.

36330 *Lerescu*, cunoscut al familiei Goleșcu, membru al unei vechi familii piteștene. împreună cu Gr. H. Grandea, un I. C. Lerescu publică în martie 1866, la Liege, *Dorințele a doi români și mediile de a le vedea realizate*.

363₃₂, *Bascov și Cotmeana*: vezi mai jos.

36335 *Poștie la Mănăcești* : Sistemul transporturilor de călătorii în 1866 era încă acela al poștelor, organizat în Țările românești, în sec. al XVI-lea dar, sub alte forme, mai vechi cu două veacuri („caii de olac” sînt amintiți într-un document din 1399). Reorganizat prin *Regulamentul organic*, serviciul poștal era asigurat de particulari care plăteau o arendă (în 1833 baronul Christof Sachelarie). în contractul de arendare din august 1846 se prevăzuse ca pe drumurile spre Brăila, Giurgiu, Vîrciorova, Ciîneru (cel parcurs de Odobescu) și Focșani să circule trăsuri brașovene de sașii

persoane, acoperite cu coviltir de seletin, capitonate cu scaune pe leagăn și cu lădițe dedesubt. Surugiii români erau reputați pentru îndemnarea și pitorescul lor. În timpul lui Barbu Știrbey, pentru transportul corespondenței oficiale în țară se introduce un serviciu special bisăptăminal prin dorobanți călări și prin vătășii comunelor. Poștele depindeau de Departamentul treburilor dinlăuntru în Muntenia și de cel al finanțelor în Moldova.

363,⁷ *Vârzarul* (în corn. Dobrogostea, r. Pitești). Al. Odobescu dă primele informații despre biserica lui Badu vel armașul *Vârzarul*, căreia îi citise pisană. Despre biserica din 1653 (?) și crucea din 1660—1661, v. referințe la X. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, p. 40 (s.v. *Borlești*), 402 și 516.

364, Notele luate despre mănăstirea Tutana le va publica Odobescu în articolul său *Mănăstirea Tutana*, din *Columna lui Traian*, (1873), p. 181—182. Clădită de Mihnea-vodă în 1582 biserica face parte, prin plan și structură, din tipul Dealu. În parte ruinată (cele trei turle și bolțile, «căzute, au fost înlocuite cu construcții de lemn) și-a păstrat zidurile cu o interesantă plastică decorativă imitând fațadele bisericii de la Bucovăț. Intrarea era ascunsă, din sec. al XIX-lea, de un pridvor de lemn. În apropierea clădirii se află clopotnița, datând probabil tot din sec. al XVI-lea, în parte scufundată în pământ, constituind se pare, altădată, intrarea în curtea mănăstirii.

364,⁸ *rînză* (rînsă < slav. *rensa*), nume dat inflorescenței masculine a unor arbori.

364,⁹ Xumită și mănăstirea *Topolog*, Topolov sau Sf. Petru și Pavel, situată în corn. Cremenari, satul Flămînda, r. Băbeni — Bistrița, mănăstirea pare să dateze din sec. XVI (piatră de mormînt cu inscripție din 1583, publicată de V. Brătulescu în *Buh Corn. Mon. Ist.*, 27 (1934), p. 39). În 1933 X. Ghika-Budești nota că „e o biserică al cărei an de fundație nu se cunoaște pînă astăzi, nici ctitorul, căci nu se găsește nici o inscripție, nici pisanie” (v. *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia*, partea a treia, în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 25 (1933), p. 58).

364,¹⁰ Este vorba de *Schitul Bascovul* (Bascoavele, satul Ursoaia, r. Pitești) cu hramul Intrarea în biserică, clădit de Serban Cantacuzino, marele comis (1686-1695) în anii 1694-1695 și refăcut de Ștefu în 1843 (X. Stoicescu, *op. cit.*, p. 28—29 și 425). Pisană pe care Odobescu n-o poate transcrie din pricina călugărițelor i-o va copia un tînăr preot, Xicolae, cu care cercetează și Cotmeana, și i-o va trimite la 28 iunie la Pitești (v. mai departe).

365, *Mănăstirea Cotmeana*. Construcția ei a început sub Badu I (cea 1380) și s-a încheiat sub Mircea cel Bătrîn (1388), de care a fost închinată apoi ctitoriei sale de la Cozia. Bogat decorată exterior cu cărămidă aparentă și ceramică. Ușile împărătești, remarcabilă operă de sculptură în lemn, bicromă, cu motive aurite florale pe un fond roșu aprins se păstrează la Muzeul de artă din București. Este „ușa cea veche, iar de lemn, ce se afla în pod”, notată de Odobescu.

367,¹⁰ *Alexandru Bacoviță* (1773—1853), fiul lui Mihail Bacoviță (Beizadea). În 1848 a fost președintele Comisiei de expropriere (al cărei vicepreședinte era Ion Ionescu de la Brad), apoi ispravnic al Craiovei.

367,¹¹ *Viile familiei Ion Brătianu*, situate în Dealul Goleștilor, lângă comuna cu acest nume.

367,¹² Cultivarea tradiției costumului țărănesc a fost în familia Goleștilor numai una din formele de manifestare a dragostei de țară, dar și de protest împotriva ocupației străine în anii următori Revoluției din 1848. Lucrînd ele înșile costume și cusături populare (trimițînd și lui Alexandru Goleșcu-Arăpîlă un costum la Paris, în noiembrie 1849, v. G. Fotino, *op. cit.*, voi. II, p. 381, nr. 189), cele rămase acasă poartă costumul național pentru a îndemna și pe țărănci „să nu mai poarte rochii, care le prinse așa de rău” (*op. cit.*, voi. III, p. 29, nr. 213). Vezi, despre această acțiune culturală patriotică G. T. Xiculescu-Varone, *Începutul propagandei românești pentru țesăturile și cusăturile românești*, în *Universul*, 8 august 1933. Obiceiul purtării costumului popular se păstrase deci în familia Goleștilor pînă în 1860.

368, *Biserica din Golești* (Sf. Treime), clădită în 1646 de Stroe Fierbinte Leurdeanu, mare vistier între 1641—1651.

368,¹³ *Schitul Bădiceni* (Sf. Xicolae). Biserica a fost clădită în secolul XVIII (mențione din 16 iulie și 2 august 1787 ca fiind ctitoria lui Iacob logofătul la Arh. St. Buc, ep. Argeș, LXVIII/8—9; X. Stoicescu, *op. cit.*, p. 22).

369,¹⁴ *Biserica din Costești* : din cele trei lăcașuri din comună (r. Curtea de Argeș), Odobescu va fi cercetat-o pe aceea a Sf. Xicolae (1804), biserică „de zid”, celelalte două fiind de lemn (X. Stoicescu, *op. cit.*, p. 454).

369,¹⁵ *Schitul din Brădet*. (Înălțarea Domnului, în corn. Brăduț, r. Curtea de Argeș), unul din vechile monumente ale Țării Românești fiind clădit de Mircea cel Bătrîn, se pare odată cu Cozia, deci sfîrșitul secolului XIV-lea (X. Stoicescu, *op. cit.*, p. 41, nr. 80; Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, voi. I, București, 1963, crede că „în primii ani ai vechiului al XV-lea”).

369,¹⁶ *Schitul Bobaia*, reclădit de Sava șifarul în 1644 pe locul vechii biserițe de lemn din sec. al XVI-lea, iarăși refăcut în 1843 și zugrăvit în 1848; construcția, la data cînd o vizitează Odobescu, n-avea ce să-i creeze interes artistic.

369,¹⁷ *Noul Testament tipărit sub G. Bacoți* este prima traducere românească a acestei cărți, publicată în 1648 la Bălgrad (Alba Iulia) de mitropolitul Simion Ștefan).

369,¹⁸ *Schitul din Valea Bădichii* este Schitul Brătășești din raionul Curtea de Argeș, cu hramul nașterea Sf. Ioan, Sf. Serghie și Vah, construit în 1735, refăcut în 1795.

371,¹⁹ Ceea ce Odobescu numește *Vechea clădire a Curții de Argeș* sunt fostele chilii din jurul bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, înlocuite cu prilejul nereușitei reconstituirii a lui Lecomte du Xoyii din 1875—1886. Mănăstire pînă în 1793 cînd s-a așezat la Argeș Sf. Ștefan episcopal, vechile chilii au făcut parte din complexul arhitectonic al mănăstirii ctitorită de el. Moșese ctitoria a lui Xeagoe Basarab și dărîmarea lor a fost încă un rezultat din multele și marile erori ale „restaurării”. Așa cum le-a văzut Odobescu construcțiile erau acelea reclădite de Matei Basarab, reparate de Ștefan Cantacuzino în 1682 și de episcopul Iosif Sevastis în 1795, apoi de episcopul

Ilarion (1828—1845), după cutremurul din 1838. Inscripția Crucii din Albești, din 1692, a fost copiată de Gr. Tocilescu (B.A.B., ms rom. 5192, f. 277). Note în Arhiva Al. Odobescu de la B.A.B., mapa I, ms 5.

371₁, *Cetatea lui Țepes* situată în satul Căpățineni-Ungureni, corn. Arefu, r. Curtea de Argeș, numită Cetatea Argeșului sau Poienari, construită probabil către sfârșitul sec. al XIV-lea pe locul unui fort din veacul precedent. Note despre Poienari în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 5.

373₁, *Mitică (Dumitru) Racoviță*, fiul Anei Eacoviță. Pleacă în 1851 la învățătură în Franța, unde va urma apoi Școala de agricultură din Grignon (G. Fotino, *op. cit.*, voi. I, p. 148; voi. IV, p. 14, 15).

373₂, *Gaterin Tărtășeasa*, desigur soția aceluși funcționar Tărtășescu din Pitești, recomandat în 1861 de Zoe Golescu pentru funcția de prefect de Eomanași (G. Fotino, *op. cit.*, voi. IV, p. 352, nr. 603). Protejat al familiei, în 1860, sub ministeriatul lui Nicolae Golescu, era inspector al poștelor din București, Ploești, Pitești etc. (*ibid.*, p. 363, nr. 604).

374₁, *Doamna Purduiasca*. Un Furduescu, „sameșul care a învățat la școala din Golești” este menționat în corespondența familiei Golescu (*op. cit.*, voi. III, p. 161, nr. 258). Pentru că „Nicolachi îl făcuse sameș când aveam Constituția”, reiese că fusese numit administrator financiar al județului Argeș în 1848. În 1860 era secretar al Administrației, la Pitești, unde Odobescu îl întâlnește la 28 iunie (v. în text, mai sus).

374₂, *C. Cornescu-Grecianu* (1830—1900), consilier la Curtea de Apel și secretar, căsătorit în 1863 cu Elena Mănu (1832—1916), fiica marelui vornic și caimacam Ion Manu. *Costică Mănu*, viitor senator, fratele Elenei, va fi cumnatul lui Cornescu.

374₃, *Lucrezia Borgia*, dramă în trei acte în proză de Victor Hugo, publicată în 1833. După cum vedem din *Catalogul* bibliotecii sale (H 51, 55, 57), Odobescu era un pasionat cititor al scriitorului francez (v. și ediția de *Theâtre*, Paris, 1850, *ibid.* H 55). Cartea putea fi luată însă și din biblioteca, bine înzestrată, a Goleștilor.

375₁, *C. D. Aricescu* (1823—1886), istoric și publicist, participant la Evoluția din 1848, membru al divanului ad-hoc și luptător pentru Unirea Principatelor, apoi director al Arhivelor Statului. Ca poet și romancier Aricescu n-a avut succesul publicațiilor sale istorice (despre Eășcoala din 1821, Eevoluția din 1848 etc), dar Odobescu îl numea astfel numai pentru că nu se afirmase pînă atunci altfel decît ca poet (*Cîteva ore de colegiu*, București 1846; *Arpa română*, București 1858; *Șoimul Carpaților*, *Poezii istorice*, București 1860).

375₂, *Marion Delorme*, dramă în cinci acte, în versuri, de Victor Hugo, reprezentată mai întîi în 1831.

375₃, *Prințesa*: Alina (Alexandrina, Sașa), principesă Bagration, fiica prințului Alexis Kirilovici Bagration, căpitan în armata rusă și a lui Zoe Văcărescu. Căsătorită mai întîi cu Manole Băleanu, divorțează în 1834 și se recăsătorește cu Iacov Prejbeanu. Era mama Sașei Odobescu. *Mumei*, Catinca Odobescu, îi va trimite o depeșă și de la Mamul, prin Slatina, la 22 iulie. *Adolf* este A. Cantacuzino, magistrat și om politic (1832—1910), unchiul marelui biolog; *Oton* (Othon) *Sufu* este fiul lui Nicolae Suțu, marele logofăt (1799—1871) și nepot al lui Mihail vodă Suțu, fostul domn al Moldovei.

375₄, Mănăstirea (de fapt Schitul) *Bestelei* din Pitești, cu hramul Sf. Treime, era, în 1860, o biserică de lemn clădită pe locul alteia datînd, probabil, din 1732. Odobescu va scrie despre schit în *Columna lui Traian*, I (1873), p. 182 (*Besteleiul*). *Schitul Buliga*, cu hramul Sf. îngerii, clădit în 1745, ars în 1834, refăcut în 1839, dărîmat în 1900, se afla în Pitești pe locul actualei reședințe a Sfatului popular al regiunii Argeș. *Biserica domneasca*, cu hramul Sf. Gheorghe, se află pe str. Doamna Bălașa 15 din Pitești. Eeclădită de Matei Basarab pe locul unui lăcaș mai vechi, terminată în 1656, biserica era la data vizitării, reparată recent, în 1844. Despre *Biserica Greci*, v. mai sus.

375₅, *Alecu Golescu*, Alexandru Golescu — Albu.

375₆, Dintre cei doi *Boerescu* (Vasile, cunoscutul jurisconsult și om politic, 1830 — 1883, și Constantin, fratele mai mic al acestuia din urmă, 1838 — 1908, care avea să fie profesor de drept civil la Facultatea de drept din București) Odobescu era în mai strînse relații cu cel dintîi. Vasile era în iunie 1860, în cabinetul Golescu, ministrul justiției. În calitate de ministru al cultelor și instrucției publice în cabinetul Epureanu, el i se datorează inițiativa formării unei comisii pentru adunarea izvoarelor și scrierea unei istorii naționale pentru care s-a adresat la 22 septembrie același an lui Al. Odobescu, I. Eliade Eădulescu, Ion Maiorescu, A. Treboniu-Laurian, Florian Aaron, I. Brătianu și P. Cernătescu.

376₁, Probabil C. Esarcu, viitorul zoolog, istoric și diplomat (1836 — 1898), împreună cu mama sa, doamna *Esarchina* („Ecsarchina”).

376₂, *Crucea de la Valea lui Stanislav*. Biserica din Flămînzești numindu-se și a lui Stanislav, crucea din Valea lui Stanislav pare a fi aceeași cu Crucea din Flămînzești sau a lui Basarab, despre care v. referințele din N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 134, n. 268.

376₃, *Biserica domnească din oraș*, Sf. Nicolae Domnesc sau, cum se numea la acea dată, cînd funcționa ca biserică parohială, Sf. Nicolae din Tîrg. Este vechiul monument al Basarabilor, clădit între 1352—1353 și restaurat în 1911—1920. *Ruinele și împrejmuirea vechiului palat*: Curtea domnească de la Argeș a fost mai bine cunoscută abia după săpăturile arheologice din 1920 (v. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, voi. I, [București], 1963, p. 66—68). Datînd din epoca primelor formațiuni statale românești, curtea a servit ca reședință voievozilor din stînga Olteniei, în sec. al XIV-lea, fiind refăcută către 1350.

376₄, *Biserica de la Semnicoara*, biserica Sf. Nicolae (Sîn Nicodim) este situată pe vîrfurile unei coline din fața Curții domnești. Contemporană sau mai veche decît biserica domnească ea fusese abandonată la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și Odobescu n-a putut vedea decît aceleași ruine care se păstrează azi.

376₅, *Botnița*. Odobescu numește astfel biserica Sf. Voevozi sau Flămînzești, fostă bolniță a mănăstirii lui Neagoe, situată „peste drum” de aceasta (drumul spre valea Danului, Corbeni și Cîmpulung, azi str. E. I. Ibror 36). În forma sa actuală pare să dateze de pe la jumătatea sec. al XVIII-lea (1752?) dar biserica lui Stanislav din Flămînzești era amintită în documente din 1526, 1560, 1654 (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 130, n. 268).

376₆, Despre *Cosma Popescu* (mitropolit între 1787—1792), v. C. Mateescu, *însemnări despre originea ardeleană a mitropolitului Cozma*,

Bis. Ort. Bont., 50 (1932), p. 588—589 și Ioan C. Filitti, *O lămurire despre mitropolitul Munteniei, Cosma Popescu*, în aceeași revistă, 51 (1933), p. 201—205. Dar Cosma a fost ucenicul mitropolitului Grigorie (1760—1787), nu al lui Filaret (1754—1760).

376,³ *Elencuța Floreasca* era Elena Mano (1832—1916), căsătorită în 1848 cu Alexandru Em. Florescu și care se va recăsători în 1863 cu Constantin C. Cornescu-Grecianu, pe care îl întâlnea, deci, la Golești, încă din 1860.

377,¹⁰ *Căprăreața* este numele unui pîrîu care-și adună apele dinspre vîrfurile Lăiței și Călțunului, din masivul Făgăraș, pentru a intra apoi în cursul Argeșului la obîrșia acestuia. Sensul denumirii este „staul de vite”, „loc de odihnă pentru capre”, „loc de păscut caprele” (*Dicționarul limbii române* I,³ București, 1940, s.v. : capră). Odobescu se referă la „piscurile aburate ale *Căprăreselor* de la obîrșia Argeșului”, a cărei legendă o aflase în cursul călătoriei din 1860 și în *Biserica de la Curtea de Argeș și legenda meșterului Manole* (în *Opere*, voi. III, București, 1908, p. 263 sau ed. separată P. V. Haneș, București, [1924], p. 6).

377,¹⁸ *Schitul Brădet*, v. mai sus. Odobescu observase corect că Mircea cel amintit în „pisană nouă” (din 1761) nu putea fi Mircea al III-lea (Ciobanul, în prima sa domnie 1545—1554), ci Mircea cel Bătrîn, fapt confirmat de cercetările mai târzii (“V. Drăghiceanu și P. Demetrescu, *Schitul Brădetul, Argeș*, în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 17 (1924), p. 69—73). Icoana lui Hristos *Bautocratorul*, de „Stoica Zugraf ot Târgoviște”, datînd din 1615 este una din operele remarcabile ale artei românești a sec. al XVII-lea (reproducere la Drăghiceanu și Demetrescu, *art. cit.*, p. 72, fig. 7).

377,³³ *Biserica din satul Corbii* este așa-numitul Schitul Corbii de Piatră sau Meriș, cu hramul Adormirea, din corn. Corbi, r. Curtea de Argeș. Datează din sec. al XVI-lea, a fost reparat în 1809 și 1846 (v. V. Vătășianu ‘ *Istoria artei feudale*, voi. I, [București], 1959, p. 186 și 340, n. 1).

379,¹ *O vară a Brătienilor* : Alexandrina Brătianu, fiica lui Ion Brătianu,, vătaf de plai, unchiul omului politic care se va căsători și el cu o Pleșoianu, Pia. Cum arăta curtea subprefecturii din Șuieii pe la 1860 se poate vedea din desenul lui D. A. Lancelot reproduc de Gr. Oprescu, *Țările române văzute de artiști francezi*, Buc., 1926, pl. LXIX.

379,⁹ *Schitul Văleni-Argeș* a fost înființat în a doua jumătate a sec. al XVII-lea de călugărul Zaharia Grădișteanu și alți membri ai aceleiași familii — ctitorii rămași necunoscuți lui Odobescu. Mărită în 1810, rezugrăvită în 1826—1829, biserica schitului nu putea prezenta interes artistic pentru Odobescu. *Vechea stareță* era Singlitichia Baloteasa (Pr. Emil Xedelescu, *Bomelnicul sfintei mănăstiri Văleni-Argeș*, în *Mitropolia Olteniei*, 9 (1957), nr. 11-12, p. 831-844).

379,²⁴ *Beirecere* = plecare.

379,³⁴ *Taht* (turcism) = „reședință a administrației, locale” (care era la Șuieii), sau „stație de poștă”.

380,¹ *Sohaturi* = pășuni pe lîngă ape, izlazuri, imașuri.

380,⁷ Probabil *Bobaia*, sat situat pe drumul Șuieii—Berislăvești care ocolește obîrșia unui torent (Coița) între Inculești și Bobaia.

380,¹⁸ Egumen al mănăstirii (și în 1870) era Isidor ieromonahul (v. inscripția publicată de T. G. Bulat, *Mănăstirea Berislăvești, județul Argeș*, în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 17 (1924), p. 78).

380,²⁷ *Zăvelci* : cele două fote dreptunghiulare, împodobite cu dungi sau motive florale, ce se poartă una în față și alta în spate.

380,²⁸ *Vilnice*: învelitori de cap făcute din pînză subțire.

380,³¹ Despre Sandu Bucșănescu, ctitorul mănăstirii Berislăvești (clădită în 1754) v. I. Ionașcu, *Acte și însemnări relative la boierul muntean Sandu Bucșănescu*, în *Arhivele Olteniei*, 14 (1934), p. 328—337 și 422—436—și, de același, *Ieromonahul Nicodim hi Țara Bomânească*, în *Omagiu lui I. Lupaș*, București, 1943, p. 365—385. Preocuparea lui Odobescu de a cerceta împrejurările închinării Berislăveștilor către Mănăstirea Pantelimon (de lîngă București) confirmă faptul că unul din scopurile vizitelor la mănăstirile din țară și a inventarierii actelor și bunurilor lor era de ordin politic : pregătirea documentației în vederea secularizării domeniilor închinat, care va urma în 1863. V. și notele, foarte amănunțite din Arhiva A. I. Odobescu, mapa I, ms 4.

380,³⁰ Construită la sfîrșitul sec. al XVII-lea (1693) de proegumenii Grigore de la Cozia și Ioasaf de la Argeș pe locul dăruit de Grigore postelnicu Băleanu, refăcută între 1796—1803, zugrăvită între 1815—1819, biserica schitului Scăueni-Berislăvești este considerată drept una din cele mai reușite opere de arhitectură de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, comparabilă cu biserica Stavropoleos din București (Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, p. 225—229). Vechimea de „vro 65 de ani” notată de Odobescu, corespunde cu data refacerii (1796). Dar și primul ctitor a fost, cum arătam mai sus, un egumen cozian, Grigore.

381,¹ Doctorul *Carol Davila* (1828—1884), organizator al serviciului sanitar militar și întemeietor al învățămîntului medical din țara noastră (1830—1873).

381,³⁰ „*De-a cîrligul* se numește cînd doi stînd în picioare, față în față la oarecare distanță și înțepenii bine în pămînt, se prind ca în cîrlige de degetele arătătoare, căuțind astfel să se arnească unul pe altul din loc înșă dacă și-ar da unul altuia drumul, ar putea să-și spargă capetele c pămînt” (Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*, București, 1909, p. 46—47).

381,⁴⁶ *Ceairul postii* : loc de pășune, împrejmuit, pentru caii de poștă.

382,²⁹ *Contumaz*, corect *Kontumaz*.

382,³³ *Exemplare din Mihnea-vodă* : este vorba, probabil, de ediția din 1860, București, Libreria A. Daniilopulo, a treia retipărire a scrierii lui Odobescu, de data aceasta împreună cu *Doamna Chajna*.

382,³⁷ Odobescu menționează mai multe monumente situate în comuna Tălmăciu, satul Boita, r. Sibiu : Vama veche, ruinele Turnului spart și ruinele castelului Turnului Boșu (azi casă de copii). Turnul Jidovilor poate să fie castrul roman de la nordul satului Bîul Vadului („Poarta lui Traian „Citateșu”, v. D. Tudor, *Olenia romană*, ed. 2-a, București, 1958, p. 247). La punctele Palma Jidovului, dealul Jugastrului, valea Carpenil și Cimitirul nemțesc de la Vamă, B. Vadului și Boita (Castrul *Caput Sannarum*) se vedeau la sfîrșitul secolului trecut urmele drumului roman (*ibid.*, p. 50).

383,¹ *Besteu* = Veștem ; *Schellenberg* = Șelimbăr.

383,¹⁰ Hotelul „Zur Ungarischen Krane se afla pe Heltauerga (Hauptstrasse) nr. 169 (v. *Adressenbuch der Landeshaupt Hermannstadt*, Hermannstadt, 1859). în clădire funcționează în prezent întreprinde

poligrafică Sibiu, str. Nicolae Bălcescu 17 (informații datoratej bună-voinței colegului Carol Gollner din Sibiu).

383₁₅, Prințul guvernator al Transilvaniei era Friedrich Liechtenstein (1858-1861).

383₁₇, „Arena”, teatrul de seînduri deschis era instalată în Marele Bing (Piața mare, azi Piața Bepublicii). Cu cîteva luni înainte, la 10 noiembrie 1859, se serbase la Sibiu centenarul nașterii lui Schiller (cu care prilej se dezvelise și bustul marelui poet ce se afla în mijlocul pieții). Banchetul festiv avuse loc în saloanele hotelului „Zur ungarischen Krone” unde va locui Odobescu. Be reprezentarea la „Arena” a Hoșilor lui Schiller făcea parte din continuarea comemorării poetului german (v. în *Siebenburger Quartalschrift* din Sibiu 1860, p. 187—188, reproducerea conferinței despre Schiller a lui Grimm).

383₂₁, Doamna Guma pare a fi soția negustorului român cu acest nume din Sibiu, menționat în corespondența Goleștilor din 1849 (G. Fotino, *Boierii Golești*, col. II, București, 1939, p. 241—242, 261—262). „Pavilionul de dans” de la Junge-Wald fusese inaugurat la 9 februarie 1859 (E. Sigerus, *Chronik der Stadt Hermannstadt*, Hermannstadt, 1930, s.a. 1859).

383₃₁, Biserica catolică care e pe piața mare este Catedrala iezuită din Piața Bepublicii 2, zidită în 1726»

383₃₄, Samuel, baron de Brukenenthal a fost guvernator al Transilvaniei între 1774 (cu titlul însuși din 1777), pînă în 1787. La inaugurarea sa, în 1817, biblioteca Brukenenthal avea 15 972 volume (nu 13 000). Odobescu menționează din muzeul de pictură „cîțiva Tițiani (desigur *Logodna sfintei Ecaterina* atribuit lui Tiziano Vecellio, dar de curînd reatribuit lui Lamberto Lustris, v. Grgo Gamulin, *Contributi al Ginquecenio în Arie veneta*, 13—14 (1959—1960) și *EcceHomo*), „o vergină de Murillo” apoi „două portrete de Bembrandt”, pînze de Diirer etc, greșit atribuite. El nu putea, firește, dispune la data aceea decît de informațiile ghidului său, Ludwig Neugeboren, date direct sau prin lucrarea sa *Die Gemälde-Galerie des freiherrlichen Brukenenthalischen Museen in Hermannstadt*, Hermannstadt, 1844. Problema atribuirii tablourilor de la Brukenenthal a preocupat specialiști eminenți timp de peste un secol și ea este încă departe de a fi închisă (v. Teodor Ionescu, *Problema identificării tablourilor din Galeria Brukenenthal*, în *Muzeul Brukenenthal. Studii și comunicări*, 5, Sibiu, 1956; cf. și *The Brukenenthal Museum. Fine Arts Gallery*, Bucharest, 1964, p. 9—12, recente atribuirii ale pînzelor menționate de Odobescu).

384, Aici se obișnuiesc rochițe pînă la glezne. . Moda imperiului al doilea era, firește, mai răspîndită la București și Sașa, cu rochia ei lungă, „atrăgea privirile tuturor”. Opinia publică sibiană se arăta, în orice caz, conservatoare și *Siebenburger Quartalschrift* publica la 29 martie 1860 versurile satirice:

Was die Crinoline ist%

Weiss ich^s^, doch ich will versuchen

Mogen auch die Frauen fluchen

Euch zu sagen, yșas sie ist,

terminînd, cuminte : „Schdnbleibi was naturlich ist (adică. . . „rochițe pînă la glezne”).

384, Biserica luterană, catedrală construită în mai multe perioade începînd din prima jumătate a sec. al XIV-lea și pînă în 1520. Marele tablou de lîngă altar este fresca *Răstignirii* zugrăvită de Johannes de Bosenau (1444), restaurată de G. Herman în 1650. Piatra tombală alui Mihnea pe care Odobescu n-a putut-o vedea este prinsă în perete, în ferula catedralei (v. reproducerea la Al. Dima, *Sibiu*, București, 1940, p. 75).

384₂₃, Teatrul cel închis era Teatrul municipal, clădit în 1827 după planul unuia vienez (Leopoldstädtertheater), în locul celui construit prin eforturile lui Martin Hochmeister în 1788, ars în 1826. Teatrul cel vechi din București, din sala Momolo, era numit astfel în raport cu „Teatrul cel Mare” (după 1877 Teatrul Național) instalat în noua clădire inaugurată în 1852. N-am putut identifica autorii celor două piese menționate de Odobescu, *Un fiu pentru 10 000 de florini și 33333 de franci*.

384₂₉, Trubaci (rus.) = trîmbițaș.

384₃₄, Grecescul este poate C. Cornescu-Greceanu, felicitat pentru ziua de naștere a Elenei (*Lenușica*) viitoarea lui soție?

384^, Locuința parohului era casa parohială evanghelică din Piața Huet (azi Grivița) nr. 1, cu o inscripție din 1502 (reproducerea portalului la Al. Dima, *op. cit.*, p. 81).

385₂₁, Cughelhupf (corect *Kugelhupf*) = cozonac copt în forma unui trunchi de con; lintzentort (corect *Linzertorte*), tort de șocolată, specialitate de cofetărie din Linz.

38530, Fermenuță = dim. al lui *fermenea*, haină țărănească scurtă pînă la brîu.

385₃₈, Mănăstirea Cornetul a fost zidită, potrivit pisaniei, în 1666 (terminată la 30 august acel an, dar menționată și în documente din sec. XVI, v. I. M. Nede, *Lucruri și fapte din trecutul Schitului Cornetul (Vilcea)* în *Revista istorică română*, 9 (1939), p. 304, n. 1). Informația despre refugiul marelui ban Mareș Băjescu la Cornet este din Badu Popescu (v. *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 141—142), dar Mareș nu fugea de Grigore Ghica, cum nota Odobescu, ci de Antonie vodă din Popești. Contribuția la zidire a popii (Stan) din Băjești o deduce autorul din semnătura pisaniei (în slavonă : „Scris-am popa Stan mult păcătosul Băjești”), ceea ce desigur nu e probant. Preotul Constantin Popescu preluase administrația schitului în 1850 păstrînd-o pînă în 1862 ; el constatase pagubele făcute de armatele ruso-turce în 1848—1849 (cf. și I. M. Neda, *Documente privitoare la schitul Cornet (Vilcea)*, p. IV-a, B. Vîlcii, 1937, p. 46). Pisania e publicată de V. Drăghiceanu în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 196. Piatra de mormînt va fi a unuia din igumenii nemenționați în documentele păstrate (lista lor I. M. Neda, *Fapte*, p. 311—313). Note în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

387₄₁, Grigore (nu Scarlat) vodă Ghica a închinat Cornetul mănăstirii Pantelimon de lîngă București, îndată după construirea acesteia, deci după 1750 ; pomelnicul pe care nu-l găsisse Odobescu (din 1761) a fost publicat de V. Brătulescu în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 27 (1934), p. 43.

389₁₄, Pichetași = grăniceri.

389₂₀, Mari de veacuri = multe veacuri.

389₃₁, La Icoana, adică la Biserica Icoanei, din București, strada cu același nume. Casa Odobeștilor era peste drum. Răducanu este fratele ma

mare (cu nouă ani) al lui Ioan Odobescu, cu care acesta a avut cunoscutele litigii pentru averea părintească în 1816 și 1819 (v. notele lui Geo Șerban la ed. sa Al. Odobescu, *Pagini regăsite*, [București], 1965, p. 70).

390, Notele luate de Odobescu la *Cozia* (care formau Caietul III din cele opt cuprinzând rezultatele călătoriei sale din 1860) nu au fost regăsite. Se pot reconstitui însă ușor cercetările sale la mănăstire : aerul, „foarte vechi și prea bine păstrat”, este vălul liturgic de atlas violet din 1670—1671, dus la Muzeul Național de antichități, azi la Muzeul de artă din București (*Inscripții medievale ale Eomâniei*, I, București, 1[^]65, p. 729, nr. 1086); cărțile din care Odobescu alesese „cele mai interesante” sînt manuscrisele slave și românești și cărțile aduse de el în septembrie 1861 la Ministerul cultelor, ajunse apoi la Muzeul de antichități de unde trec, în 1908, la Biblioteca Academiei (ex. mss slave 199, 204, 206 etc, descrise de P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei B.B.B. voi. I*, [București], 1959, p. 292, 293, 299—300, 302; lista tuturor în dos. 399/1860, f. 475, reproducă în *anexele* acestui volum). Era firesc ca, trecînd peste odăjdiiile lui Xectarie (Moraitul, episcop al Bîmnicului între 1792—1862) atenția lui Odobescu să se fi oprit asupra epitafului din 1395—1396, remarcabilă broderie în stil bizantin pe care o va și prezenta lumii științifice prin studiul publicat în *flpeemcrnu mpydu Mocnoecnozo apxeojio-8meck08o oduțecmea*, 4 (1874), p. 1—32.

390₃, *Harșa* (<turc. *hașa*) = bucată de stofă sau alt material, împodobită cu cusături, care se pune pe cal, sub șa.

390₃, *Masa lui Traian* : Best al drumului roman de-a lungul Oltului, „în locul numit *Masa lui Traian* pe lîngă gara Turnu, acolo unde un pînten al stîncii a fost tăiat de calea ferată, se vîd spre Olt două praguri săpate în piatră și cu găuri în ele, practicate orizontal pentru fixat bîrnele podului, spre a se realiza un sistem de șosea asemănător cu cel de la Cazane. în înaintarea lor, armatele lui Traian au construit și în Dacia atare drumuri săpate pe jumătate în stîncă” (D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a, București, 1958, p. 49).

390₃, Socotit „neinteresant” de Odobescu (desigur din cauza prefacerilor din 1846, cînd este și rezugrăvit), *Schitul Turnu* data totuși din 1676, ctitorit de Varlaam mitropolitul Ungrovlahiei. Chilia din stîncă este tot din al XVII-lea veac

392, *Măria Brătianu*, în călugărie Maximila, fiica marelui clucer Constantin, sora lui Dumitru și Ion Brătianu. A fost stareța mănăstirilor Văleni și Turnu.

392, Despre *Metocul Stînișoarei* v. Gr. Urîtescu, *Mănăstirea Stînișoara*, București, 1943, 127 p.

392₄, *Pietroiul* cu cruce însemna locul pînă unde le era altădată îngăduit femeilor să se apropie de mănăstire.

392₁₀, Construit în 1747 de igumenul Ghenadie Cozianul cu cheltuiala lui Gheorghe vel Clucer, *Schitul Stînișoara*, era reparat recent cînd îl vizita Odobescu (zugrăveala din 1836 ; chiliile refăcute în 1850; biserica însăși, arsă în 1788, fusese rezidită în 1818—1820).

392₄, *Pustnicul*: schitul însuși fusese construit într-o regiune populată cîndva de schimnici plecați din mănăstirea Cozia.

393₂, Așezare din sec. al XV-lea, rezidită în 1521—1522, avînd, cînd o vizita Odobescu, zugrăveala din 1760, *Ostrovul* era un prețios monument

și prin colecția sa de icoane donate de Xeagoe Basarab și doamna Despina. Cea remarcată de Odobescu era „Coborîrea de pe cruce” cu chipurile Despina și al lui Teodosie, din 1522, azi la Muzeul de artă din București (V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în *Bis. Ort. Bom.*, 79 (1961), p. 782), pe care Trenk o va copia (v. mai departe).

394₂, *Bezghinuri* (< turc. *dizgin*) : lovituri din frîu sau pîteni pentru supunerea calului.

394₄, Ctitorie a episcopului Calinic de la Bîmnic, *biserica mare* a Schitului Frăsinei a fost construită între 1860—1863, cu chilii și clopotniță, și zugrăvită de Mișu Popp.

395, *Vechea bisericuță* era o construcție din 1762—1763 așezată pe locul uneia mai vechi, din lemn, datînd din 1720. *Neguțătorii* ctitori erau de fapt doi boieri hagii, Cîrstea Iovipali și Damian fratele său. *Călugărul* cernican care o repară în 1845 era Acachie (*iar de la Cernica*, pentru că de acolo era și episcopul Calinic). *Lunga pisanie* (care nu-i putea fi *ugurlie*, adică spre bine lui Gheorghe Bibescu, datînd din 10 iunie 1848, ajunul Proclamației de la Islaz) e publicată de V. Brătulescu în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 26 (1933), p. 86-87.

395₂₀, *Sfita* (v. sl.) : veșmînt preoțesc de ceremonial, larg și fără mîneci care se poartă peste celelalte haine.

395₂₃, *Izvorul* de la Căciulata-Călimănești a fost descoperit din întîmplare de către doi călugări de la mănăstirea Cozia în 1848. Primele acțiuni pentru protecția „apei puturoase” prin săparea izvorului și apărarea lui de inundațiile Oltului s-au datorat lui Alexandru Goleșcu-Albul, cunoscutul revoluționar. în 1868 mama sa scria Anei Carol Davilla : „Alexandru nu vrea încă să se hotărască să părăsească micul pîriu mineral de la Căciulata. Xu-i înțeleg tenacitatea de a rămîne pînă la sfîrșitul lui decembrie singur, închis între cei patru pereți ai unei mănăstiri aproape pustii” [Ostrovul, *n.n.*] (G. Fotino, *Boierii Golești*, voi. IV, p. 426, nr. 641). El însuși declara însă că ține la „energica stăruință de a duce pînă la capăt o întreprindere atît de folositoare, atît de binefăcătoare, atît de umanitară” (*ibid.*, p. 423, nr. 640). Cura cu apă de Căciulata începuse a se răs-pîndi în timpul vizitei lui Odobescu, dar cum administrarea sistematică a stațiunii începe abia după secularizare este explicabil faptul că la 1860 o cură la Călimănești-Căciulata era cu totul lipsită de confort.

396₄, *Chindia lui Socol* cum numise Odobescu, încă din 1857, monumentul ce-i dăduse sugestia unui episod din *Doamna Chiajna* (v. notele noastre la voi. I al acestei ediții, p. 342) nu era altceva decît cula boierilor Bujoreni descrisă astfel de V. Drăghiceanu : „Cula din Bujoreni azi [1931, *n.n.*] e ruinată, lipsindu-i cu totul un etaj ce se află deasupra. Pe dinafară este un dreptunghi [de] 7,50 x 7 m, iar în interior dispoziția camerelor se face după planul acesta [cameră și sală, *n.n.*]. Ferestrele foarte frumos arcuite în *anse de panier* servesc de luminat camerele, pe cînd de metereze strimte se folosesc stăpînii casei numai în timpuri de restriște. Camerele erau boltite cu o boltă *en berceau*.” (*Monumentele istorice din Oltenia*, în *Bul. Corn. Mon. Ist.*, 24 (1931), p. 127). *Vestitul Troian* era un rest din drumul roman de pe valea Oltului și Odobescu se referă la secțiunea dintre Bujoreni și B. Vîlcea (D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a,

București, 1958, p. 47). *Noul minister* al lui Epureanu înlocuia pe acela ultra-liberal al lui Mcolae Goleșcu (28 mai—5 iulie 1860).

397,³ *Schitul Goranu*, cu hramul Sf. îngeri, datînd din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (v. despre el D. Ionescu, *Schituri și biserici de sat*, București, 1931, p. 54—56).

396,³ *Schitul Fedeșoii* (Fedelesciori, Cetățuia, în corn. Dăești, r. Bm. Vlcea) data din sec. al XVII-lea, ctitorie a lui Grigore Ghica și a doamnei lui Măria, lingă o mănăstire mai veche : *Cetățuia*, zidită de mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei, care dăduse doamnei moșia Fedesciori în acest scop, la 1673. Construcția o încheie Varlaam în 1700. *Popa Alexandru (Alec)*, de la biserica Sf. Sava din București fusese între 1853—1856 îngrijitor la Cornetul (I. M. Xeda, *op. cit.*, p. 313). Xota despre Fedeșoii se păstrează în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

396,³ *Acele vechi icoane ce reprezintă familia lui Neagoe voievod închinîndu-se la deosebiți sfinți* erau : „Sf. Xicolae” (1517), azi la Muzeul Patriarhiei; „Coborîrea de pe cruce” (c. 1522, v. și mai sus) „Sf. Simion și Sf. Sava” (după 1522), amîndouă la Muzeul de artă din București (v. despre toate V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în *Bis. Ort. Bom.*, 79 (1961), p. 776—777, 779-782). Existența unei vechi cetăți romane la Ostrov, cu numele *Sergidava* nu a fost confirmată de cercetările arheologice pînă acum, dar credința locală era justificată de așezarea Ostrovului chiar pe drumul lui Traian, într-o regiune bogată în castre și alte urme romane. Informația apare în studiul lui Ion Ghica, *Dacia veche* din *Bevista română*, 1 (1861), p. 422 : „*Sergidava* : după Seibert, era d-asupra orașului Bîmnic, în insula Oltului, acolo unde s-a găsit inscripția în care se pomenește de comuna *Sergidavensis*”. Despre vechimea schitului Ostrov, v. mai sus.

397,¹⁹ *Nevasta Pleșoianului*, Alexandrina Brătianu, v. mai sus. Atitudinea Sașei putea supăra cu atît mai mult cu cît la 9 iulie, împreună cu Alexandru, trecuseră pe la familia Pleșoianu, la Șuiei.

397,²² Silit de împrejurări să amîne excursiile la cele șase schituri menționate, Odobescu le va vizita între 26 și 29 iulie (v. mai departe).

397,⁴⁶ *Schitul Inotești* va fi cercetat la 24 iulie (v. mai jos). Pentru *Cîmpul Troianului*, v. mai sus.

398,⁷ Pentru toate aceste mănăstiri și schituri, v. mai departe.

398,³ *Mănăstirea Șerbănești* (din. corn. Ștefănești, satul Șerbănești, r. Drăgășani) zidită în 1746 de Matei Morunglăveanu sîn Dumitrașco, zugrăvită în 1753, fostă metoh al mănăstirii Pantelimon. Beferințe la X. Stoicescu, *op. cit.*, p. 342. Xote în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4. *Catolicească* nu se poate referi nici la rit, nici la aspectul general. Este vorba poate de organizarea mănăstirii potrivit „vieții de obște”.

398,³⁸ *Colonelul Panel Zăgănescu* (1815—1896). Ca locotenent, 3a 13 septembrie 1848 a fost comandantul pompierilor în lupta din Dealul Spirei contra trupelor turcești venite să reprime revoluția. Din 1859, cu gradul de colonel, organizează trupele de grăniceri.

399, *Mănăstirea Stănești* (în prezent biserica satului Lungești), ctitorie a boierilor Buzești (Mogoș banul, Mogoș spătarul, fiul său, și Giura logofătul) din 1536—1537, refăcută de aceeași familie la începutul sec. al XVII-lea, cu adăugiri de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. A fost închinată

Patriarhiei din Alexandria, împreună cu biserica Zlătari din București, căreia-i aparținea. În afara clădirii bine păstrate, a picturii, a tîmplei remarcabile, mănăstirea oferea interesul unei prețioase relicve, mormîntul lui Stroe Buzescu, căpitanul lui Mihai Viteazul și eroul luptei cu cumnatul hanului tătar la Teiușani, cîntată de Bolintineanu și Aricescu. Piatra de mormînt cu lunga inscripție a stolnicesei Sima, relatînd lupta din 13 septembrie 1602, victoria și împrejurările morții soțului său, cu o curioasă reprezentare a luptei însăși, trebuie să fi întezit mînia lui Odobescu împotriva călugărilor străini care lăsaseră Stănești în paragină. De aci și hotărîrea de a lupta pentru secularizarea mănăstirilor închinare pe care o pregătea guvernarea lui Alexandru Ioan Cuza. Despre Stănești Odobescu va publica o notă cu acest titlu în *Columna lui Traian*, 1 (1873), p. 206—208; v. de același, *Antichitățile județului Bomanafi*, București, 1878, p. 51 și 130).

399,³ *Mănăstirea Mamul*, corn. Lungești, r. Drăgășani, construită în 1696 de Constantin Brîncoveanu pe locul unei biserici de lemn din sec. al XVI-lea. Odobescu nu putuse vedea zugrăveala din 1699, acoperită de una nouă în 1842—1843. Urîtul turn de lemn fusese tot atunci adaus de starea Meletina.

399,³¹ *Adolf (Cantacuzino), Oton (Șuțu)* v. mai sus.

399,⁴⁰ Xeînțelegerea lui Odobescu pentru arhitectura brîncovenească este ciudată, dar ea concordă cu alte două fapte : lipsa aproape totală de aprecieri asupra *frumuseții* vechilor monumente vizitate (ca, de exemplu, observațiile asupra pitorescului naturii) și rolul său, cum știm regretabil, în afacerea reconstituirilor de monumente încredințate lui Lecomte du Noii.

399,⁴⁸ *Mehadia*: Pregătindu-se de călătoria în Argeș și Vlcea, Odobescu ceruse, la 2 iunie 1860, Ministerului cultelor și instrucției publice și un pașaport „spre a trece în Transilvania și în Banat, pînă la Sibiu, Hațeg și Mehadia, unde nu voi sta mai mult de cîteva zile” (v. A. Sacerdoțeanu, *Cercetări istorice și pitorești prin mînăstirile noastre acum optzeci de ani*, în *Arhiva românească*, 6 (1941), p. 355, nr. 8). Intenția unei călătorii la Mehadia apare de cîteva ori în jurnal; atracția trebuie să fi fost băile (Herculane), care-l interesează pe Odobescu și în Oltenia, la Călimănești sau Ocele Mari și urmele romane din localitate. O legendă a băilor Herculane, în limba franceză, în Arhiva Al. Odobescu, mapal, ms 16.

400, *Schitul Dobrușa*, din corn. Zlătărei, satul Dobrușa, r. Drăgășani, a cărui ctitorie a fost atribuită marelui postelnic Stanciu Dobruș, în 1558—1560 (dar menționat în documente încă din 1520), reparat în 1701-1702, zugrăvit în 1771.

400, *Vechea șosea romană*, așa-numitul „drum al Oltului”, urmînd, de la Bomula și pînă în Transilvania malul drept al rîului, este și azi ușor de urmărit pînă la Bîmnicul Vlcea. Odobescu a văzut aici secțiunea care trece prin marginea răsăriteană a satului Drăgășani (v. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a, p. 45—47).

400, *Schitul Troianul* din Bîmnicul Tîlcea, datînd din sec. al XVIII-lea, refăcut în 1840—1843, fost metoh al mănăstirilor Cozia și Hurezi. *Hrisani* este cunoscutul arhimandrit al M-rii Hurezul la începutul sec. al XIX-lea (despre care v. Gabriel Cocora, *Alte știri despre arhimanșitul Erisant Burezeanu*, în *Mitropolia Olteniei*, 15 (1963), nr. 9—10, p. 729—

—793). *Schitul Inotești* (Inătești), din Eîmnicul Vîlcea, datînd din sec. al XVM-lea, are două biserici : Buna Vestire, din 1751 și Sf. Gheorghe din 1756.

400₁₅, *Episcopul* Bîmnicului pe care l-a vizitat Odobescu era Calinic de la Cernica (între 14 septembrie 1850 și aprilie 1868, cînd moare). Personalitatea deosebită, era firesc ca Odobescu să-l fi vizitat și să fi notat „ce fel e episcopul”, note din nefericire pierdute.

400₁₅, *Istoria Episcopiei, nenorocirile ei* rezumă probabil pisania bisericii episcopale zidită în 1856 de episcopul Calinic, în care se menționează arderea bisericii în 1735 în timpul războiului austro-turc, stricarea ei pînă în 1847 cînd arde din nou, pagubele de atunci și refacerea de către Calinic. *Pomelnicul* pe care Odobescu îl va copia, probabil (cf. mențiune mai departe) este publicat de At. Mironescu, *Sfînta episcopie a Bîmnicului Noul Severin în trecut și acum*, București, 1906, p. 243—266. Tot acolo date despre „Crucea lui Antonie vodă” (din Popești, 1669—1672), probabil eroare pentru „Crucea lui Constandin Serban vodă” din via episcopiei, datînd din 1656 (p. 232-233).

400₁₇, Schitul *Getățuia* din Eîmnicul Vîlcea, ctitorie din 1677—1680 a mitropolitului Teodosie Veștemeanul. La data cînd îl vizita Odobescu era recent reparat (1850—1853) de o manieră, cum observă călătorul, „stupidă”. Descrierea schitului în notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 5.

400₁₈, *TJlteni* : Schitul Olteni din Eîmnicul Vîlcea, fost sediu al episcopiei din Eîmnic, clădit în 1580—1590, cu adausuri și zugrăveli ulterioare. *Radu de la Afumați* a căzut victima unui complot boieresc în 1528, în biserica schitului Getățuia, dar după legendă (consemnată și în *Marele dicționar geografic al României*, voi. IV, București, 1901, p. 564) locul asasinatului ar fi fost biserica din Olteni. *Crucea din răsăpîntia satului* este cea menționată într-o listă de la Arhivele Statului (Administrative noi, 3727/1832, publicată de I. Vîrtosu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 26 (1933), p. 134) drept „o cruce de piatră ce este la fata drumului, în satu Olteni... în leat 7191 (= 1683)”.

400₂₃, *Bărăția*: Mănăstirea franciscanilor din Eîmnicul Vîlcea, rui-nată pe la mijlocul sec. al XVII-lea și reclădită în 1723 (referințe la N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 288).

400₂₄, *Barbu Persiceanu* : probabil paharnicul Barbu Prisăceanu, fost președinte de tribunal la Slatina și membru al Curții de Apel din Craiova, căsătorit cu Ecaterina Bălăceanu (n. 1897), cf. Șt. D. Grecianu, *Genealogiile documentate*, voi. I, București, 1913, p. 177.

400₂₇, *Arhanghelul*, schit *grecesc*, mănăstire în Eîmnicul Vîlcea, lîngă Olt, cu hramul Sf. Arhanghel Mihail, datînd din sec. al XV-lea sau începutul sec. al XVI-lea, refăcut în 1725, cu reparații din 1811—1817, închinat patriarhiei din Alexandria. Odobescu va scrie despre schit în *Columna lui Traian*, I (1873), p. 208 : *Schitul Arhanghelu, districtul Vîlcea*.

400₂₈, *Satul Păușești de Măglași*, astăzi Păușești-Măglași, r. Em. Vîlcea. *Măglaș* (arhaism) = „săpător de sare”. *Biserica cea surpată* : dintre cele trei biserici din sat Odobescu se referă la cea cu hramul Sf. Nicolae, clădită în 1778 de Popa Ion și alți ctitori, surpată de cutre-

mur și rezidită „mai în deal”, cum scrie în pisania nouă, în 1824, de Dincă din Ciauș Ștefan; este un frumos exemplu de veche arhitectură românească.

400₃₀, *Sărăcinești* : mănăstire în com. Păușești-Măglași, zidită în 1687 de Tănase Sărăcinescu și episcopul Ștefan al Bîmnicului, zugrăvită în 1717—1718, cu chiliile refăcute după cutremurul din 1838. Cînd o vizita Odobescu era metoh al episcopiei Eîmnicului.

400₃₁, *Schitul Iezerul* de la Băile Olănești, satul Cheia, clădit în sec. al XV-lea, refăcut în sec. al XVI-lea și 1715, ars în 1734, reparat. Drumul spre schit trece prin *satul Cheia*, cunoscut prin izvoarele cu apă sulfuroasă, avînd și o biserică din 1779, apoi însoțește valea strîmtă a râului Cheia prin cheile acestuia, traversîndu-i în mai multe locuri cursul cotit. *Fondatorii* schitului, ar fi după cele mai vechi documente „strămoșii lui Eadu cel mare” (document din 1501), apoi Mircea Ciobanul și Doamna Chiajna, în sfîrșit ieromonahul Mcolae sin Nicoli din Teiuși (pisania din 1715). *Peștera lui Antonie* este o scorbură în piatră la doi km mai sus de schit, în pădure, cioplită de schimnicul care zace sub o lespede prăbușită din mal; capelă în stîncă și inscripție slavonă ștearsă. *Peștera lui Pahomie* este de fapt un schit, azi ruinat, pe partea dreaptă a râului Cheia, la nord-vest de mănăstire.

400₃₇, *Satul Cheia*, vezi mai sus.

400₄₁, *Schitul Jgheab*, din com. Zmeurătu, r. Bm. Vîlcea, datează, după tradiție, din sec. XIV—XV, dar construcția actuală este aceea din 1640, reparată în 1827 și mai recent.

400₄₂, *Schitul Comanca* (— de Munte), din com. Muereasca, satul Comanca, r. Em. Vîlcea, zidit în 1736 de ieromonahul Pahomie Bujo-reanul.

400₄₂, *Olănești* : Apele minerale de la Olănești erau menționate în hrisoave încă din 1760. Analize făcuseră dr. C. Siller în 1830 și chimiștii P. Poenaru și Alexe Marin în 1853. La data cînd o vizita Odobescu, amenajarea stațiunii era destul de primitivă, dar ea a atras atenția călătorului mai mult decît Călimănești. Prin *Biserica din Olănești*, Odobescu, se va fi referit la cea mai veche, Sf. Nicolae, zidită în 1718, de Drăghici căpitanul Olănescu, cu o frumoasă ușă sculptată din 1729. Despre o cetate veche la Olănești v. notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms. 5.

401, *Tîrgu-Ocna*: Ocnele mari. Biserica domnească este ctitorită în 1676—1677 de jupan Stație, vistiierul Ocnei, zugrăvită în 1718.

401, *Schitul Titireciul* (lîngă dealul Titireciul sau Ungureanul, la vest de Ocnele mari, pe dreapta Eîului Sărat), datînd din sec. al XVI-lea a fost rezidit de vel spătarul Mihai Cantacuzino în 1680 și zugrăvită în 1746. Pentru istoric, igumeni (și *Silvan*), inclusiv *Hrisovul lui Duca vodă* (document din 22 ianuarie 1674, azi la Academie), v. Tit Simedrea, *Mănăstirea Titireciu*, în *Glasul Bisericii*, 1963, p. 468—501. Note în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

401, *Ocna sistematică* vizitată de Odobescu relevă și curiozitatea sa în alte direcții decît arta și arheologia. *Băile* erau cunoscute și folosite încă din 1833, dar amenajarea stațiunii era modestă.

401¹³, *Slătioara*: Mănăstirea Slătioarele sau Slătineanca din Ocele Mari, zidită în 1568—1577, reparată între 1632—1654 și zugrăvită în 1796[^] Credincios unuia din scopurile vizitei sale, Odobescu notează și informații privind proprietățile schitului și împrejurările închinărilor, depinzând desigur, adesea, de buna sau rea credință a informatorilor săi.

401¹⁵, *Govora* : Mănăstirea Govora/com. Buleta, r. Bm. Vilcea, ctitorie din sec. al XIV-lea — al XV-lea, refăcută înainte de 1496, din nou refăcută și zugrăvită în 1701—1702. Vechi centru de cultură, în care a funcționat o tiparniță în sec. al XVII-lea (aci s-a tipărit *Psaltirea* în 1637, *Pravila* în 1640 și *Evanghelia învățătoare* în 1642). Este firesc ca Odobescu să-i fi acordat mai multă atenție, publicând apoi, în *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 2 (1867—1868), p. 145—147, un *Buletin arheologic. Govora, districtul Vilcea*, la care trimitem pentru detalierea notelor. Vezi *Pomelnicul mănăstirii Govora*, copiat de Odobescu și descrierea monumentului, în Arhiva Al. Odobescu mapa I, ms 4.

401¹⁹, *Mănăstirea Dintr-un lemn*, v. mai departe.

401²⁴, *Jghiab, Pătrunsa*, v. mai jos.

145. *Schitul Pătrunsa*, din com. Bărbătești, r. Bm. Vilcea, clădit probabil între 1735—1749, refăcut în 1840.

403¹⁰, *Schitul vechi* vecin, cunoscut de Odobescu din relatările țăraniilor, ruină în 1860, este Schitul Pahomie, clădit se pare în 1694 de' Papa Pîrșeoveanul Postelnicul (în călugărie Pahomie), iar nu „de o doamnă”.

403³⁴, *Schitul Dobriceni*, între Bărbătești și Cacova, zidit în 1709—1710 de igumenul Ștefan, deteriorat încă din 1826 (v. D. Cristescu, *Arnota*, Bm. Vilcii, 1937, p. 90), ruinat pe vremea lui Odobescu, care-i publică pisania în articolul *Arnota din Atheneul român*, 2 (1868—1869), p. 22. Note despre schit în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

403⁴⁰, *Schitul Jgheabu*, v. mai sus.

404¹⁶, *Anticari* în sens de „istorici”, cercetători de „antichități”.

404²⁷, Cp. *Doamna Chiajna*, în ediția de față, voi. I, p. 113—114.

404³⁴, *Rucavițele* de la mănăstirea Govora, menționate și mai sus ca datînd din timpul lui (Vlad) Vintilă vodă (1532-1535). 'Odobescu le descria ca foarte frumoase (v. Arhivă Al. Odobescu, mapa I, ms 4; tot acolo o listă de cărți ale mănăstirii).

404³⁵, *Biserița de lemn din deal*, sau a cimitirului mănăstirii Dintr-un lemn datează din 1814. Lăcașul inițial, ars, era atribuit de legendă Ancuței, fata Doamnei Chiajna. Odobescu menționează pe ctitorul recent care o prefăcuse. Numele lipsă din manuscris era al boierului Socoteanu, tatăl lui Bica Socoteanu, mamă a *Lahovăreștilor din Eimnicul Vilcii*, între care Alexandru Lahovari, cunoscutul om politic (1841—1897) sau Gheorghe Lahovari, cel care, împreună cu Al. Odobescu, Gr. Tocilescu și alții a fondat în 1875 Societatea română de geografie (informații de la George D. Florescu).

406³⁸, *Icoane din biserică de jos* : Biserica de jos este aceea a mănăstirii Dintr-un lemn clădită în 1634—1635 de Matei Basarab pe locul uneia din lemn, mărită și zugrăvită de Ștefan Cantacuzino în 1715, reparată în 1837. De la mănăstirea Dintr-un lemn au fost aduse la București icoana Pantocratorului, a Sfinților Apostoli și niște stâlpi de tîmplă, toate piesele date de la sfîrșitul sec. al XVII-lea (V. Drăghiceanu, *Catalogul colecțiilor*

Comisiunii monumentelor istorice, București, 1913, p. 59, 84, 126). Pentru *Gorunul cel mare* de care e legată legenda icoanei Maicii Domnului și icoana însăși v. notele noastre la *Doamna Chiajna*, în ediția de față, voi. I, p. 344-345.

404⁴⁸, *Cîrjaliul*: Osman Pasvan-Oglu, pașă de Vidin care sub domnia lui Alexandru Moruzi (1793—1796) provoacă în Oltenia tuburări ce vor dura mai bine de doisprezece ani, în fruntea unor corp de ieniceri devotați și de „cîrjalii” (turc. 'kirjali = „haiduc”, „tîlhar”).

406⁴, *Schitul Surpatele*, mănăstire datînd de la începutul sec. al XV-lea, refăcută (cf. pisania din 1706) de boierii Buzești, reparată în sec. al XVII-lea și reclădită în 1703—1706 de Măria, doamna lui Constantin Brîncoveanu. Dintre odoarele dăruite de Măria doamna, v. anafornița de argint din 1707 și *Evangheliarul greco-român* (1693) îmbrăcat în argint aurit din 1707—1708, descrise în *Inscripții medievale ale României*, voi. I, p. 618, nr. 858, și p. 643, nr. 905.

406², *Evanghelia îmbrăcată cu argint poleit*, din 1682, ferecată în 1683 pe cînd Brîncoveanu era vel-spătar (azi la Muzeul de artă din București v. *Inscripții medievale*, voi. T, p. 638, nr. 896). *Serasir* (turc. *seraser*) brocart, stofă țesută cu fir de aur; *sangulie* = pînză foarte fină, maramă.

406¹⁶, *Brîncoveanul* = Grigore Basarab Brîncoveanu (1827—1886) fiul lui George Bibescu.

406³¹, *Mormintele lui George Cantacuzino* : pluralul este explicat de faptul că la Dintr-un lemn erau îngropați trei Cantacuzini: Măria, doamna lui Șerban vodă, moartă pe la 1724, fiul său Gheorghe Cantacuzino, moartă la Sibiu în 1739 și fiul acestuia Iordache (V. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, voi. II, p. 110—111).

406⁴ *Manoilești*, sat lîngă Genuneni, r. Hurez, unde se afla un schit zidit în 1683—1684 de Papa (Pahomie) Pîrșeoveanul. Pisania și o sumară descriere de Al. Odobescu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1 (1908), p. 105—106. *Cartea cu stampana doamnei Elena a lui Matei Basarab* poate fi un exemplar din *Imitarea lui Hristos*, trad. slavonă de Udriște Năsturel, tipărită la M-rea Dealului în 1647 sau din *Triod-Penticostar*, Tîrgoviște, 1649. Amîndouă edițiile au pe foaia de titlu (verso) stema Țării Bomâneștii cu numele doamnei'Elina în caractere tipografice ucrainene (v. reproducerea la I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografie românească veche*, voi. I, București, 1903, p. 172). Odobescu văzuse probabil a doua carte, din care un exemplar a intrat apoi în colecțiile Muzeului de antichități (azi la Biblioteca Academiei).

406¹⁶, *Aureolă boreală* : inadvertență pentru „auroră boreală”.

406³⁷, *Mănăstirea Bistrița*, r. Hurez, datînd de la sfîrșitul sec. XV, refăcută după 1510 de familia boierilor Buzești, reparată în 1683, dărîmată în 1845 și rezidită într-un stil nefericit în 1846—1855. Mănăstirea Bistrița a fost monumentul care a satisfăcut cei mai mult setea lui Odobescu de „antichități”, de aceea i-a și acordat o deosebită atenție în studiile sale ulterioare publicate în *Revista română*. Poate acestui interes i se datorează și salvarea caietului 4 (cuprinzînd notele luate la Bistrița) din cele oștești, în cadrul călătoriei din 1860, caiet care, reținîndu-1 pentru studiile sale, nu pierit din arhiva Ministerului Cultelor ca celelalte. Datele culese de Odobescu se găsesc în ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, din care cap. I

{*Pomelnic. Manuscripte. Cărți tipărite*) este publicat în anexele acestui volum. *Clopotului mic, nedescrifrabil*, Odobescu îi încearcă totuși transcrierea inscripției (v. ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, f. 8).

408,^o *Sicriul Sfinului* : Bacla cu moaștele Sf. Grigorie Decapolitul, ascet și mărturisitor din Isauria (sec. al VII-lea), aduse la mănăstirea Bistrița de Barbu Craiovescu și așezate într-o raclă (care se afla în 1860, ca și azi, în partea stîngă a naosului, deci „în advonul muierilor”). Este *sicriul* desenat de Trenk. Odobescu folosește forma *advon* pentru „amvon” (cf. și ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei f. 6. Bacla este descrisă *ibid.*, f. 10-11).

408,^{is} *Evanghelia manuscrisă: Tetravanghelul* din 1537 cu inițiale și frontispicii „minunat desemnate cu aur și colori” pe care Odobescu -il va descrie în studiul *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în monastirea Bistrița* (v. în acest volum, p. 134).

408,^o *Cărțile interesante* : v. lista lor în anexele acestui volum, p. 413.

408,^{is} *Beștera cea veche* avea două biserici, descrise de Odobescu în studiul mai sus citat (cf. p. 112 și urm.; v. și notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 5). *Biatra de lapte* este desigur o stalactită.

408,^{is} *Băsirarea urmelor* : Odobescu notează tradiții privind pe unul din anahoreții care viețuise în peșteră, a cărui faimă atrăsese pe generalul Pavel Kiselev în cursul călătoriei întreprinse pe la mănăstirile oltene. în ms rom 3265 el numește pe „cel din urmă călugăr” care a viețuit în peșteră pînă la incendiul din 1828, schimnicul Ilarion, dar vizita lui Kiselev fusese ulterioară acestui an. Este greu de stabilit dacă fraza : *Mucă, mucă* ... este a bătrînei care-i laudă pelerinajul la peșteră sau reflecția sa privind succesul vizitei la Bistrița care îi furnizase nu numai bogate informații de arheologie medievală, dar și tradiții, legende, notate la fel de atent.

408,^{is} Urma vizitei lui Odobescu la biserica bolniței Bistriții (ctitoria lui Barbu Craiovescu) se păstrează : semnătura sa zgîriată pe fresca din pridvor, în stîngă, căreia-i copiasse pisania, publicată în *Bul. Corn. mon. ist.* 1 (1908), p. 101.

Cu însemnările despre mănăstirea Bistrița se încheie ceea ce s-a păstrat din jurnalul de călătorie din 1860 al lui Odobescu. Notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4, articolele sale citate mai sus, rapoartele pe care le reproducem în *Anexe*, precum și desenele lui Trenk păstrate la Muzeul de artă din București arată că excursia științifică a continuat la schitul Păpușa, mănăstirile Arnota și Horezu.

A N E X E

POMELNIC, MANUSCRIPTE, CĂRȚI TIPĂRITE

între manuscrisele lui Al. Odobescu aflate la Cabinetul de manuscrise — carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se găsește și manuscrisul rom. 3265, de 53 file intitulat: *Relație despre anticuitățile ce se află în mănăstirile din districtele Argeșul și Vâlcea* prezentat onorabilului Minister al cultelor și al instrucției publice din Țara Românească de A. I. Odobescu, comisar însărcinat cu această cercetare la anul 1860, iunie și iulie. *Partea IV Mănăstirea Bistrița și schiturile ei. Bistrița (Județul Vâlcea; plaiul Cozii).*

Odobescu proiectase să întocmească opt rapoarte asupra locurilor vizitate, rapoarte din care nu a realizat și predat ministerului decît patru: *IV Bistrița, VI Arnota și Govora, VII mănăstirile spitalelor, VIII mănăstirile închinat.* Nu se cunoaște decît manuscrisul părții IV-a care este împărțită în patru capitole :

I *Inscripții, obiecte cîtoricești, moaște sfinte.*

II *Odoare, vase, odăjdii.*

III *Pomelnic, manuscripte, cărți tipărite.*

IV *Schituri și metoașe ale Bistriței.*

Manuscrisul este scris cu caractere latine, titlurile pieselor descrise și inscripțiile sînt cu caractere chirilice. Primul capitol a fost publicat de Odobescu în *Buletinul Instrucțiunei publice* an. I, octombrie 1865, p. 137—143, sub titlul *Antichități eclesiastice.*

Capitolul al patrulea a fost publicat postum sub titlul: *Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vâlcea* în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, iulie-septembrie, 1900, p. 101-106.

Publicăm în *Anexe* capitolul III (p. 30—36) referitor la biblioteca de la mănăstirea Bistrița, întrucît aceste note stau la baza marelui studiu publicat de Odobescu în *Revista română* 1861—1862, *Despre unele manuscripte și cărți tipărite, aflate în mănăstirea Bistrița*, studiu reluat sub altă formă în ediția definitivă *Scrieri literare și istorice* din 1887¹, care s-au reeditat în ediția de față.

Restul de capitole din domeniul arheologiei medievale se vor publica la locul convenit

¹ Cf. aici p. 110-173 și 538-541.

² Cf. aici p. 174-184 și 557-563.

³ Cf. aici p. XIII.

împreună cu manuscrisul însemnărilor despre monumentele istorice din județul Argeș și Vilcea¹, sînt singurele manuscrise care se păstrează din decada 1860—1870 a scrierilor lui Odobescu. Fiind scris cu caractere latine, manuscrisul prezintă interes pentru cercetătorii limbii scriitorului, de aceea a fost transcris cît mai aproape de textul original, respectîndu-se totuși normele stabilite pentru ediția de față. Toate titlurile manuscriselor și cărților sînt scrise în text cu caractere chirilice, ele au fost transcrise cu caractere latine, rămînînd în chirilice numai titlurile slave, căroră Odobescu le dă și traducerea.

în manuscris titlurile sînt numerotate, ulterior, pe margini, cu cerneală roșie, de la numărul 1 la numărul 40, numerotarea nu a mai fost reprodusă în ediție².

NOTE

Pentru împrejurările redactării descrierii acestor piese cercetate în 1860 la mănăstirea Bistrița, v. mai sus, nota editorului, p. 667.

411, Un pomelnic al mănăstirii Bistrița din care lipsesc tocmai 6—7 zile în care trebuie să fi fost numele ctitorilor a publicat Pr. Teodor Bălășel în articolul *Un manuscris din 1798 al lui Dionisie Eclesiarhul în Arhivele Olteniei*, 15 (1936), p. 100-106.

413, *Psaltire slovească* : este vorba de *Psaltirea comentată de Branco Mladenovici* (1346) studiată de Odobescu în articolul cu acest titlu (v. în od. de față, p. 114 și urm.).

413₁₃, Ștefan Dușan a domnit între 1331—1335 (greșit: 1336—1356).

413₁₄, *Evanghelie slavonă scrisă pe pergament*: Este un exemplar de lux din *Tetravangelul slav* din 1512 tipărit de Macarie, în prezent la Biblioteca Academiei. Odobescu îl va menționa și în articolul *Brima tipografie din Țara Românească* (în această ed., p. 150).

Avînd frontispiciile și inițialele mari colorate de mînă și unele cuvinte în roșu retușate de asemenea de mînă, „în multe cărți evangeliarului are aspectul unui manuscris” (I. Bianu și X. Hodoș, *Bibliografia românească veche [BBV]*, t. I, Buc, 1903, p. 20).

413₁₉, *Evanghelie slavonă*: Este *Evangeliarul postelnicului Mareea*, descris de Odobescu în articolul *Trei Teiraevangelii slavone scrise de mînă* (v. mai sus, p. 134).

413₂₂, *Evanghelie slavonă* : Este *Tetravangelul de la Bistrița din 1537*, descris de Odobescu în același articol (v. p. 134).

413₃₁, *Evanghelie sîrbească* : este o *evanghelie slavonă* din secolul XVI-lea scrisă pe hîrtie, îmbrăcată în argint aurit în 1642 din porunca lui Matei Basarab (v. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă*, Buc, 1939, p. 109 și pl. LXIV; *Inscripții medievale*, voi. I, p. 631, nr. 885).

413₃₃, *Carte scrisă pe hîrtie* : este vorba de ms slav 286 al Bibliotecii Academiei (*Sintagma lui Matei Vlăstares* în traducere slavă) descris de

¹ Cf. aici p. 361 și p. 641—643.

² O altă contribuție la bibliografia literaturii române aduce Odobescu în scrisoarea adresată lui A. Papiu Ilarian, publicată în *Analele societății literare* apoi în ediția S.L.I. (1887) sub titlul *Mișcarea literară din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*. Ea va fi editată într-un volum, legată de activitatea lui Odobescu la Academie.

P. P. Panaitescu în : *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei B.B.B.* Buc, 1959, p. 383—385. în traducere de îndreptat : *ăsezată* (dăruită de kneaghina Despina); *viind în ea* (cuvinte în plus), și *celelalte* (de peste munți și a altora).

413₄₃, *Traiul și viața* este cunoscutul manuscris al *Vieții Sfinților Varlaam și Ioasaf* cu text slav și românesc în traducerea lui Udriște Xăsturel, fost la Muzeul de Antichități (astăzi la Biblioteca Academiei, ms. rom. 2470). în 1881 Ministerul cultelor și instrucțiunii a întreprins tipărirea lui sub conducerea lui A. Odobescu, dar din ediție n-au fost trase decît zece coli. V. descrierea în : *Vieța sfinților Varlaam și Ioasaf tradusă din limba elenă la anul 1648 de Udriște Năsturel de Fierăști al doilea logofăt* ed. P. V. Xăsturel, Buc, 1904, XIII—XVI (și fasc. ia p. XIV).

413₄₈, *Evanghelie manuscrisă slovească* : Odobescu descrie o pagină ilustrată din acest manuscris, în prezent dispărută, în articolul citat mai sus (v. p. 137).

415, *Viața prea cuviosului părintelui nostru Nifon* este ms rom. 2462 al Bibliotecii Academiei din 1691. Xumele copistului este *Nicolae* nu Xectarie. Elementele din descriere sînt reproduse după o notă de la 173'—174'. Un fragment a publicat M. Gaster, în *Chrestomathie românească*, voi. I, Leipzig-Buc, 1891, p. 287—289.

415, *Carte scrisă de mînă* : manuscris miscelaneu păstrat la Biblioteca Academiei (ms. rom. 2456) datat circa 1705, din care a publicat fragmente M. Gaster, *Chrestomathie română*, voi. I, p. 350—357.

415₂₂, *Oglinda bogoslovii* : ms rom. 2633 al Bibliotecii Academiei datat 1777 în însemnarea de laf. 144' a lui Sofronie arhimandritul Coziei.

415₃₀, *Chita florilor* de logofătul Mihalcea Litterati, se păstrează la Biblioteca Academiei (ms rom. 2648). Prefața a fost publicată în *Biserica Ortodoxă Română*, 29 (1905—1906), p. 779.

415₃₇, *Carte slavonească cuprinzînd liturghiasfintului Grigorie* : exemplar incomplet din *Liturghierul lui Macarie*, din 1508. Este prima descriere făcută de un cercetător român acestei tipărituri (v. Angela și Alexandru Dușu, *începutul tiparului în Țara Românească. Indice bibliografic, Liturghierul lui Macarie, 1508*, Buc, [1961], p. LXXII), descriere pe care Odobescu o reia în articolul *Brima tipografie din Țara Românească* (p. 150). Pentru ipotezele lui Odobescu, v. comentariile noastre).

416₂₄, *Mineu peste tot anul*: exemplar din *Mineiul slav* din 1536 (*Brima tipografie*, p. 154).

416₄₀, *Psaltire tipărită la Brașov* : Exemplar din *Psaltirea tradusă românește de diaconul Coresi* în 1577, descrisă de Odobescu în articolul cu acest titlu (v. p. 174 și urm.).

416₄₆, Pila cumpărată de la maiorul Pappazoglu făcea parte dintr-un *Molitvenic slav* din 1545. V. *Brima tipografie*, p. 150 și comentariile noastre. O reproducere, a filei, de H. Trenk, a publicat Odobescu *Bevista română*, 1 (1861), p. 820—821.

417₁₂, Pentru cărțile descrise mai departe v. *Хронојосмечнуу њнас мејиб цјаесмо-рускѡх кнѡз ѡп Коеіоу неѡаму с 1491 до 1864*, Москва, 1877. Exemplarele luate de Odobescu de la mănăstirea Bistrița se găsesc azi la Biblioteca Academiei. Pentru Schitul de sub Piatră (Costești), vezi mai sus.

417₂₆ *AntologMon.* .. tipării în mănăstirea de la Cîmpuhmg : v. descrierea (făcută chiar după exemplarul adus de Odobescu la Muzeul de antichități, în prezent la Biblioteca Academiei), în *BBV*, t. I, p. 128—136, nr. 44.

417₃₁ *Evanghelie învățătoare* : cartea datează din 1644 (nu 1645); v. descrierea în *BBV* I, p. 144—147, nr. 46. în transcrierea versurilor la stemă erorile : *pecetie* (pecetia ei); *care* (ca aceea); *ce are* (acela); *vază*—(învază).

417₄₇ *Triod slavonesc* : datează din 1649 (nu 1644); v. descrierea în *BBV*, I, p. 171-175, nr. 55.

419₇ *îndreptarea legii* : v. descrierea în *BBV*, I, p. 190—203, nr. 61. în transcrierea titlului, erorile de lectură : *toată cea namestie* (toate ceale namestnice); *cele C (200)* (ale sfinților); *dascăle a* (dascăli ai); *cuviosul* (cuvîntărețul); *prepus* (prepuse); *osîrdia* (userdia); *Tîrgoviște i exarh* (Tîrgoviște, exarh); *Tîrgoviști* (Tîrgoviște); *Matei* (Mathei); *mai* (martie).

419₂₁ *Engheniasmos* : v. descrierea în *BBV*, I, p. 204—206, nr. 62; erori de transcriere : *elineaște* (ellineaște); *românească* (rumâneaste); *osîrdia* (userdia); *domnului Iisus* (domnului nostru Iisus); *Matei* (Mathei).

419₂₇ *Cheia înțelesului*: v. descrierea în *BBV*, I, p. 217—222 nr. 68; Varlaam de la Glavacioc a fost episcop de Bîmnic între 1671—1672 decembrie (nu 1661—1673). Detaliile au putut fi luate din *Condica a prea sfintei Mitropolii* (care va fi publicată în 1886 sub titlul *Condica sîntă*, v. p. 44—51).

419₃₇ *Evanghelie românească*, v. descrierea în *BBV*, I, p. 246—251, nr. 74.

419₄₁ *Viața si petrecerea sfinților*: v. descrierea *ibiă.*, p. 240—246, nr. 73.

420i *Apostolul*: v. descrierea *ibiă.*, p. 258—262, nr. 76.

420₆ *Parimiile preste an*: v. descrierea *ibid.*, p. 263—269, nr. 79.

420₂₀ *Cărțile fericitului Meletie* : v. descrierea *ibiă.*, p. 290—315, nr. 89. De corectat: *Sirinul* (Sirigul); *protecția* (privigherea); pentru textul grec, v. *ibid.*, p. 290.

420₂₅ *Mărgăritare*: v. descrierea *ibid.*, p. 315—321, nr. 91.

420₃₃ *Pravoslavnică mărturisire* : v. descrierea *ibid.*, p. 321—324, nr. 92. Erori de transcriere : *biserici* (beserici); *din* (den); *Constantin* (Costandin); *pre* (prea); *țării* (țărîi); *tipografica* (tipografiia); *episcopiea* (episcupia). Sfîrșitul foi de titlul: *La anul de la zidirea lumii 7200. In luna lui dichevrie 3.*

420₄₀ *Evanghelie românească* : v. descrierea *ibid.*, p. 343—344 nr. 103.

420₄₅ *Evhologhion* : v. descrierea *ibid.*, p. 377—378, nr. 116. în transcrierea primei părți a titlului, unele erori: *molitvelnic* (molitvenic); *bisericii* (besericii); *se* (să); *așezată* (așăzată); *părinții* (părinți); *Românească* (Kumânească); *voievod* (voevoda). Data este 7207 (nu 7204, care ar fi dat de altfel anul erei noastre 1696, nu 1698, dată la care ajunge Odobescu, în loc de cea corectă : 1699).

421₁ *Carte scrisă de ... Maxim Peloponisul*: v. descrierea *ibid.*, p. 370-372, nr. 114.

421₈ *Liturghie* : v. descrierea *ibid.*, p. 435—440, nr. 132. îndreptări în transcrierea fragmentară a titlului: *care* (carea); *din* (de); *izvoarele grecești*, *sos* (izvoadele grecești, tipicul pre limba românească sos); *Șerban* (Șărbă); *Constantin* (Costantin); *s-au tipărit* (tipăritu-s-au).

421₁₄ *Octoih*: v. descrierea *ibid.*, p. 395—400, nr. 120.

421₁₇ *Noul Testament*: v. descrierea *ibid.*, p. 448—450, nr. 139.

421₁₉ *AntologMon* : v. descrierea în *BBV*, I, p. 462, nr. 147 și *BBV*, IV, p. 219, nr. 147.

421₂₅ *Adunarea slujbei* : v. descrierea în *BBV*, I, p. 467, nr. 150. îndreptări în transcrierea titlului: *Adunarea* (adunare); *se* (să); *acesta* (acesta).

421₂₉ *Carie de peste iot anul*: v. descrierea *ibid.*, p. 480—481, nr. 157. Numele lui Antim este, firește, acela al obîrșiei sale (Ivirul), iar nu al mănăstirii Iviron de la Athos (*Istorie bisericească*, trad. de Al. Geanoglu-Lesviodacs, Buc, 1845, p. 402). Depunerea lui Antim n-a avut însă loc după întoarcerea lui Nicolae Mavrocordat din captivitate austriacă, în a doua sa domnie, ci încă în cursul celei dintîi, în 1716. Antim a fost asasinat la trecerea rîului Tungea, nu a Dunării.

422₁ *Psaltirea*: v. descrierea în *BBV*, I, p. 414—416, nr. 125. Este un exemplar din *Psaltirea* de la Buzău, din 1701.

422₂ *Triod* : v. descrierea în *BBV*, II, p. 42—45, nr. 204. Este vorba în scurtele date privitoare la Mitrofan, de *AntologMon*, Bîmnic, 1705, *Penticostar*, Buzău, 1701, *Triod*, Buzău, 1697 și 1700, *Biblia*, Buc, 1688

(RAPOARTELE LUI ODOBESCU CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE RELATIVE LA CERCETĂRILE SALE ÎN MĂNĂSTIRI)

Pentru completarea informațiilor în legătură cu călătoria de cercetări arheologice făcută de Odobescu în anul 1860, se publică în *Anexe rapoartele lui Odobescu din dosarul 399/1860* aflat la Arhivele Statului și publicate, împreună cu alte rapoarte referitoare la aceeași chestiune, de A. Sacerdoteanu în *Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani* Lucrările lui Al. Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu, în *Arhiva românească*, 1941, tomul VI, p. 347—379, după care s-a reproduș în ediția de față.

NOTE

Eaportul din²⁹-mai 1861 aduce informații privind continuarea programului de cercetări al lui Odobescu la monumentele din Oltenia și din care va realiza numai partea privind „districtul” Eomanași. Odobescu propune strângerea într-un muzeu a pieselor de cultură descoperite în cursul cercetărilor, eventual adunarea obiectelor de cult valoroase din **purv**. I de vedere istoric, într-o biserică din capitală, precum și depunerea cărților și manuscriselor vechi la Biblioteca națională (aceea a Colegiului „Sf. Sava”). în ce privește cărțile și manuscrisele, care au ajuns apoi, cum știm, la Muzeul de antichități, el se oferă prin același raport să le transporte la București.

Intenția de a folosi pentru studiile sale atât notele științifice luate în cursul călătoriei din 1860, cât și reproducerile lui Trenk făcute cu același prilej apare din raportul din 19 mai 1861. *Albumul arheologic și pitoresc al lui Trenk* se păstrează la Muzeul de artă din București, colecția de Stampe, D.B. III.

La 28 august 1861 Odobescu repetă cererea de a fi autorizat să ridice manuscrisele și cărțile vechi de la mănăstirile din Argeș și Vilcea și de a cerceta mănăstirile Brîncoveni și Căluu din Eomanași. Aceste sarcini le

îndeplinește în cursul lunii următoare, cum reiese din raportul din 2 septembrie. Odobescu nu ridică ele la mănăstiri clecît manuscrise și cărți (*Tetravanghelul slav* din 1512, de exemplu, datorită ferecăturii sale în argin aurit, este lăsat pe Ioc, la Bistrița, împreună cu celelalte obiecte de artă). Scurtele informații despre observațiile făcute la mănăstirile Brîncoveni și Căluu sînt reluate în *Note asupra mănăstirii și clădirilor din Brîncoveni* în *Analele Soc. Acad. Rom.*, S. II, 10 (1878), p. 289—293 și în *Note inedite culese în mănăstirea Căluu din județul Eomanași* (*ibid.*, p. 298—323) apoi în *Antichitățile județului Eomanași*, Buc., 1878, p. 25—26, 121—125, 128—16-1, 176—177. îndreptarea inscripțiilor date de Odobescu a făcut-o V. Drăghiceanu, *Lămuriri asupra Buzestilor* în *Bul. Com. Mon. Ist.*, (1911), p. 119—121. Astfel, data pietrei de mormînt a lui Preda Buzescu este 7100 (= 1591, nu 1592) dar corect 7119 (= 1610); a Stancăi, 7100 (= 1590), iar nu 7150 (=1612); a marelui clucer Badu Buzescu 7110 (= 1610), nu 7151 (= 1643); a marelui ban Badu Buzescu 7156 (= 1648, nu 1646); a soției sale Măria 7161 (= 1652, nu 1653); a lui Constantiu Buzescu, 7135 '(= 1727), nu 7241(= 1733).

Beținerea pentru șase săptămîni a cărților și manuscriselor de la Bistrița (deci octombrie — noiembrie 1861) ar putea corespunde redacției articolelor publicate în *Revista română*. Odobescu intenționa scrierea unui studiu asemănător despre cărțile și manuscrisele de la Cozia.

Pentru manuscrisele slave de la Cozia, în prezent la Biblioteca Academiei, v. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave*, p. 299 — 300, nr. 20 (este un *Apostol*, ine. *Scazanite* și datat 1 septembrie 7160 [=1691] ceea ce Odobescu a citit *Cazanite*, cu data, stabilită în grabă, 1692); p. 302, nr. 206 (*Tilcul Evangheliei de Teofilact*), p. 292—293, nr. 199 (*Tetravanghel*, numai cu o predoslovie de Teofilact).

Manuscrisele românești se păstrează tot la Biblioteca Academiei, ms 2455 (*Istoria Țării Românești*, copie din 1753, v. Ioachim Crăciun Aurora Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României*, Buc., 1963, p. 153, nr. XXI), ms rom. 2432 *Aravicon mithologhicon*, 1808), *Viețile sfinților Varlaam si Ioasaf*, trad. Udriște Xăsturel ms rom 2709, copie din 1807, v. ed. P. V. Xăsturel, introducere, p. XVII—XVIII. *Minerul pe septembrie—decembrie* este în realitate un *Prolog* a aceste luni, ms rom. 2602.

Pentru cărțile vechi românești, v. I. Bianu și X. Hodoș, *Bibliografia romanească veche*, t. I, Buc., 1903, p. 108 și urm. De îndreptarea data apariției *Divanului* (1698, nu 1696).

Despre manuscrisele și cărțile de la Bistrița s-a vorbit în comentariile articolelor în care le-a descris Odobescu (v. mai sus, p. 111 și urm. și a capitolului III din ms rom 3265 (v. p. 668 și urm.).

De un deosebit interes sînt sesizările lui Odobescu din ultima no adresată ministrului Cultelor și instrucțiunii publice. Dacă nu știm de camdată ce vor fi devenit cele „două mici pătrate de piatră sculptate, prezentînd lupte de animale fantastice” depuse în paraclisul de la Curt de Argeș, aflăm din notă că lui Odobescu i se datorează atragerea atenției oficialităților asupra importanței icoanelor lui Xeagoe Basarab de la schitul Ostrov, despre care v. studiul recent al lui V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în *Biserica ortodoxă română*, 79 (196

?fui 7«£> " ' ' ' V ? P ' ' ' ' Potir al lui Matei vodă Basarab" din
w î , 7 ^ s? P ^ trează la Muzeul de artă din București, Secția de ar ă
feudala (Teodora Vonescu, legăturile artistice ale 'miJiomăllu

-670 nr 9^7 ' P' ' 82 și l n s c o P Î " medievale, voi. I, p. 669 -

Despre fragmentele descoperite de Bolliac în 1872 (între care dedica
ty Im Commodus pubHcată apoi în *Corpus inscriptiona* m
ou^j -l. i). lucior, 0/fcw« romană, ed. 2-a, Buc 1918, -n ^ 170
^ m p t ^ d e ta Schitul Topoluita (pe' un bloc LneS) 2 ^

LISTA ILUSTRĂȚIILOR

	<u>Pag.</u>
Alexandru Odobescu (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe).	XVII
<i>Cîntecul poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor</i> . începutul studiului lui A.I. Odobescu publicat în <i>Scieri literare și istorice</i> , volumul I, p. 180. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	5
Hesiod, exemplar cu adnotările lui Odobescu. Fragment din <i>Theogonia</i> , p. 10, corespunde notei de la p. 38 la studiul <i>Cîntecul poporane...</i> , publicat în <i>Revista română</i> , 1861.	15
Finalul studiului <i>Cîntecul poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor</i> , publicat în <i>Albumul macedo-român</i> de sub îngrijirea lui V. A. Urechiă, 1882, p. 98 cu reproducerea semnăturii autografe a lui A.I. Odobescu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).	
Portretul lui Mihai Viteazul nr. 1 din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 176—177. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) . . .	36
Portretul lui Mihai Viteazul nr. 2 din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 176—177. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	37
Portretul lui Mihai Viteazul nr. 3 din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 368—369. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) . .	38
Portretele Văcăreștilor din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 480—481. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).	43
Enăchiță Văcărescu, <i>Istorie a preaputernicilor împărați otomani</i> , (facsimil de pe ms. rom. 2905 f. 1) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise).	52
Ienăchiță Văcărescu, <i>Observații sau băgări dă seamă...</i> , Rîmnic, 1787. Foaia de titlu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise).	68

	Pag.
<i>Foletul novej.</i> începutul studiului lui Al. Odobescu publicat în <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 657. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	91
<i>Foletul novej.</i> însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1699 (facsimil reprodus din ediția Em. Vîrtosu, Buc, 1942, p. 181, corespunde textului de la p. 100, rîndul 16—25 din ediția de față. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	101
<i>Foletul novej.</i> însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1699 (facsimil reprodus din ediția Em. Vîrtosu, [Buc, 1942, p. 183, corespunde textului de la p. 103, rîndul 19 sq. și p. 105, rîndul 1—3 din ediția de față). (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	104
Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f. 1) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise)	115
Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f. 4) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise)	122
Ferecătura de evanghelie de la 1519, la Bistrița. Desen colorat de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 738—739. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	129
Obiecte de argint din secolul al XV-lea la mănăstirea Bistrița. Desen de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 812-813. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	148
Pagină din Evangheliarul de la 1512. Desen colorat de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 812—815. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	151
Molitvenic slavon tipărit sub Petru voevod (1534—1541?). Desen colorat de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 820—821. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	155
Alexandru Sihleanu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe)	196
Obiecte antice de la Snagov. Desen de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 362—363. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	202
Ușa de stejar sculptat de la Turbați. Desen de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 366—367. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	206
Costum de doamnă româncă. Desen de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 376—377. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	213
Podoabă din scririi moaștelor sfintei Filofteia de la Curtea de Argeș. Desen colorat de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 378—379. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	215
Obiecte de cult de la Snagov. Desen de H. Trenk reprodus din <i>Revista română</i> , 1861, voi. I, p. 398—399. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	232
Fragment din discursul episcopului Andrei Șaguna la deschiderea Asociației transilvane. <i>Gazeta Transilvaniei</i> , anul XXV, nr. 56, 17 iulie 1862, p. 221. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	241
Etude sur les droits et obligations des monasteres roumains dedies aux Saints-Lieux d'Orient. Foaia de titlu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)	258
Pavilionul României din parcul Expoziției universale de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe)	316
Tezaurul de la Pietroasa expus în secția României la Expoziția universală de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe)	320
Produse naturale expuse în secția României la Expoziția universală de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe)	323
Costume românești expuse în secția României la Expoziția universală de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe)	338
Al. Odobescu. Fotografie în culori de Alophe. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe)	362
Sașa Odobescu. Fotografie în culori de Alophe. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe)	366
Mănăstirea Curtea de Argeș. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică)	370
Ruinele cetății lui Țepeș Vodă. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică)	272
Schitul Brădet. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică)	378
Însemnări din călătoria făcută în 1860 în județele Argeș și Vilcea. Sus autograful lui Odobescu, în rest autograful Sașei care scria sub dictarea soțului său (facsimil din ms. rom. 4935 f. 113). (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise)	386
Schitul Cornetul. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică)	388

	<u>Pag.</u>
Mănăstirea Cozia. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică)	391
Schitul de sub Piatră. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică).	402
Mănăstirea Hurez, pridvorul. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică).	405
Mănăstirile Bistrița și Arnota. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică).	407
Din lista manuscriselor de la Bistrița, întocmită de Al. Odobescu, cu reproducerea autografului lui Udriște Năsturel (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 34) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise).	414
Din lista cărților vechi de la Bistrița, întocmită de Al. Odobescu (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 40) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise).	418

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
Introducere.	V
Notă asupra ediției.	XIII
Cronologia vieții și activității lui Alexandru Odobescu.	XVIII

CONTINUT

<Precuvîntare>.	3
Cîntecul poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor	4
Cîteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu și scrierilor sale.	32
Portretele lui Mihai vodă Viteazul.	34
V. Cîrlova.	40
Poezii Văcărești. Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcăreștilor. Banul Iănachiță.	42
Notă despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul	84
Foietul noiei și calendarele lui Constantin vodă Brîncoveanu	90
Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița (Districtul Vîlcea în România).	110
Psaltirea tradusă românește de diaconul Coresi. Tipărită la 15<7>7.	174
Studiile istorice în țara noastră.	185
<Precuvîntare>.	190
Cîteva ore la Snagov.	191
Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Sesiunea din iulie 1862, în Brașov).	237
<Mișcarea românilor din Ardeal la 1848 >.	25&
fitude sur les droits et obligations des monasteres roumains d'edies aux Saints-Lieux d'Orient.	257
Mănăstirile închinat din România. Studiu asupra drepturilor și îndatoririlor acestor așezăminte.	278
Regulament interior pentru Consiliul general al instrucțiunii pu-	

«Gimnazie și scoale reale. Raport asupra organizațiunii ce ar fi să se dea învățămîntului secundar în România, prezentat Consiliului general de instrucțiune publică, în sesiunea lui din anul 1865.	301
^România la Expozițiunea universală din 1867, la Paris. Memoriu asupra participării sale. Extracte din circularele și instrucțiunile către consiliile județene și comunale, către prefecti și către agricultori și industriași.	315
Casa, veșmintele și petrecerile țaranului român. Note extrase din <i>Catalogul productelor Secțiunii Române</i> , la Expozițiunea universală din 1867, la Paris.	334
Dare de seamă despre ducerea și expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris și la Londra în anii 1867-1868.	351

POSTUME

Însemnări despre monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea. Călătorie făcută în 1860 din însărcinarea Ministerului cultelor și instrucției publice.	361
---	-----

ANEXE

Pomelnic, manuscrise, cărți tipărite.	411
<Rapoartele lui Odobescu către Ministerul cultelor și instrucției publice relative la cercetările sale în mănăstiri>.	423

VARIANTE, NOTE

<Precuvîntare>.	437
Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor.	440
Cîteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu și scrierilor sale.	464
Portretele lui Mihai-vodă Viteazul.	467
V. Cîrlova.	469
Poezii Văcărești. Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcăreștilor. Banul Iănăchiță.	472
Notă despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul.	513
Foietul novei și calendarele lui Constantin vodă Brîncoveanu.	515
Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița (Districtul Vâlcea în România).	538
Psaltirea tradusă românește de diaconul Coresi. Tipărită la 15<7>7.	557
Studiile istorice în țara noastră.	564
<Precuvîntare>.	568
Cîteva ore la Snagov.	570

Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Sesiunea din iulie 1862, în Brașov).	59&
< Mișcarea românilor din Ardeal la 1848>.	607
fitude sur les droits et obligations des monasteres roumains dedies aux Saints-Lieux d'Orient.	608
Mănăstirile închinat din România. Studiu asupra drepturilor și îndatoririlor acestor așezăminte.	609-
Regulament interior pentru Consiliul general al instrucțiunii publice.	619*
Gimnazie și scoale reale. Raport asupra organizațiunii ce ar fi să se dea învățămîntului secundar în România, prezentat Consiliului general de instrucțiune publică, în sesiunea lui din anul 1865.	621
România la Expozițiunea universală din 1867, la Paris. Memoriu asupra participării sale. Extracte din circularele și instrucțiunile către consiliile județene și comunale, către prefecti și către agricultori și industriași.	630'
Casa, veșmintele și petrecerile țaranului român. Note extrase din <i>Catalogul productelor secțiunii române</i> , la Expozițiunea Universală din 1867, la Paris.	636
Dare de seamă despre ducerea și expunerea tezaurului de la Pietroasa, la Paris și la Londra, în anii 1867 și 1868.	63&>
Însemnări despre monumentele istorice din județele Argeș și Vâlcea. Călătorie făcută în 1860 din însărcinarea Ministerului cultelor și instrucției publice.	641
Pomelnic, manuscrise, cărți tipărite.	667
< Rapoartele lui Odobescu către Ministerul cultelor și instrucțiunii publice relative la cercetările sale în mănăstire>.	672^
Lista ilustrațiilor.	675V

Redactor responsabil: GEORGETA MITRAN

Tehnoredactor: ELENA BABI

***Dat la cules 22.0G.19G6. Bun de tipar 30.01.1937. Apărut 1967.
Tiraj 20450 ex. legate. Hirtie scris I A de 80 g/m* 700x1000/16.
Coli editoriale 58,19. Goli de tipar 44,25 A 767611966. CZ. pentru
biblioteci mari și mici 8 B—O.***

intreprinderea Poligrafică Informația Str. Brezoianu nr. 23—25
București, Republica Socialistă Eomânia comanda nr. 203